

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

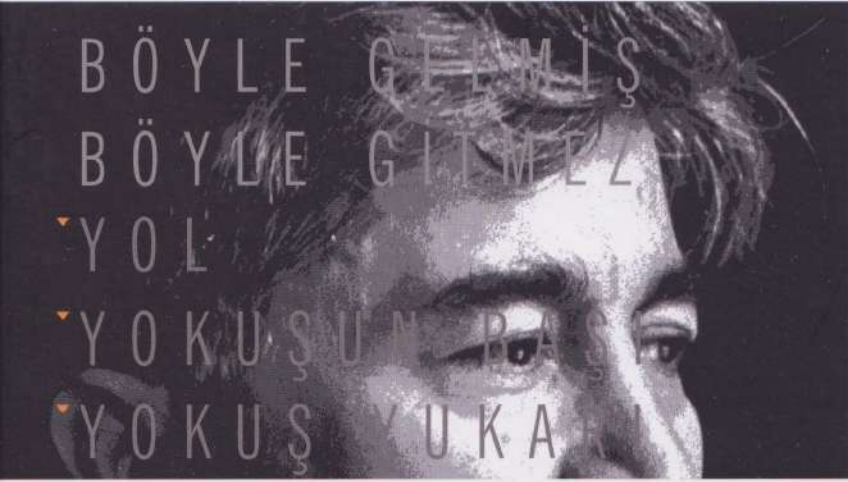
<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

AZİZ NESİN'İN ANILARI

AZİZ
NESİN
100
YAŞINDA

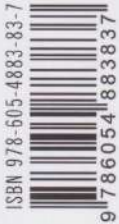

NESİN YAYINEVİ

AZİZ NESİN'İN ANILARI

Aziz Nesin deyince akla hemen gülmece gelir... bir de aptallık yüzdemiz üstüne ünlü cümlesi. Oysa Aziz Nesin'i, hakkında kıyametler koparılan bir cümlenin çok ötesinde doruğuna tırmandığı gülmece edebiyatının sınırları içinde değerlendirmek bile yetersiz kalır. Romanları, öyküleri, oyunları, anı ve günceleri, şiirleri, denemeleri, mektupları, gazete yazılarıyla geniş yaratıcılık yelpazesini gözler önüne seren Aziz Nesin, başlattığı veya parçası olduğu pek çok toplumsal etkinlikle seçkin bir aydın kişilik olarak da öne çıkmıştır. Kurduğu Nesin Vakfı benzersiz özelliklerinin bir simgesi olarak varlığını sürdürmektedir.

Aziz Nesin'in anı ve günceleri, başka hiçbir eser vermeseydi onu dünya çapında bir yazar olarak selamlamamıza yetecek düzeydedir.

Okuyun, göreceksiniz.

90,00 TL (KDV dahil)

Bu kitabın telif hakkı Nesin Vakfı'nındır.

Aziz Nesin, yapıtlarının telif haklarını tümüyle

Nesin Vakfı'na bağışlamıştır.

Nesin Vakfı'nın amacı, kimsesiz, yoksul ve eğitime muhtaç çocukları, ilköğretimden başlatarak bir yüksekokul bitirinceye ya da bir meslek edininceye dek her türlü gereksinimlerini sağlayarak barındırmaktır.

Nesin Vakfı'nın senedi gereğince, vakfın amacına uygun olması koşuluyla, her dileyen her türlü yardım, katkı ve bağışta bulunabilir.

Nesin Vakfı Bağış Hesabı (TL)

Ziraat Bankası, Çatalca Şubesi, 130 - 952 22 32 - 5001

IBAN: TR710001000130095222325001

Posta çeki: 164 00 09

Diğer banka hesap numaraları ve ayrıntılı bilgi için:

Nesin Vakfı, PK 5 Çatalca 34540 İstanbul

e-posta: nesinvakfi@nesinvakfi.org • www.nesinvakfi.org

Yayınlanma Tarihi 10 Haz 2019

NY.258

ISBN 978-605-4883-83-7

ISBN 978-605-4883-82-0 (tk.)

Sertifika No: 18231

Nesin Yayıncılık A.Ş.

Eskişehir Mah. Dolapdere Cad. Şahin Sok. No: 84/A-C Şişli/İstanbul

Tel: 0212 291 49 89 • Faks: 0212 234 17 77

nesin@nesinyayinevi.com • www.nesinyayinevi.com

Özyaşamöyküsü
Böyle Gelmiş Böyle Gitmez

Yol

Yokuşun Başı

Yokuş Yukarı

İçindekiler

Yol 7

Yokuşun Başı 329

Yokuş Yukarı 641

Yol

1. Kitap *Birinci Bölüm*

Annemin anısına

Bütün anneler, annelerin en güzeli,
Sen, en güzellerin güzeli.
Onüçünde evlendin,
Onbeşinde beni doğurdun,
Yirmialtı yaşındaydın,
Yaşamadan öldün.
Sevgi taşan bu yüreği sana borçluyum.
Bir resmin bile yok bende,
Fotoğraf çektirmek günahı.
Ne sinema seyrettin, ne tiyatro.
Elektrik, havagazı, su, soba,
Ve karyola bile yoktu evinde.
Denize giremedin,
Okuma yazma bilmedin.
Güzel gözlerin,
Kara peçenin arkasından baktı dünyaya.
Yirmialtı yaşındayken
Yaşamadan öldün...
Anneler artık yaşamadan ölmeyecek...
Böyle gelmiş,
Ama böyle gitmeyecek!

Perilerle Cinler

Sık sık sorarlar:

– Nasıl bu kadar yazabiliyorsun?

Derler ki, kimi sanatçıların esin perileri varmış da, bu periler onların ruhuna sanatı üflermiş.

Esin perisi denilince gözümün önüne altı balık, üstü kız olan denizkızı gibi bir havakızı geliyor; altı kuş, üstü sırma saçlı bir dünya güzeli. Yarı kuş, yarı kızdan bu esin perisi, omzuna tünediği sanatçının kulağına fısıllar da fısıllar şeyler fısıldıyor. Deyin ki kopya veriyor.

Esin perim yok ama, benim de esin cinim, esin cadım, esin devanam var. Benimkilerin yarı kuş, yarı kız değil, olsa olsa onda biri insan da geri yanı canavar. Omzuma tünememiş, sırtıma binmiş, ben altta iki büklüm, kan ter içinde, yorgun bitik... Hem benim esin cinim, esin cadım bitane değil, sürü sürü... İkisi inse, üçü biniyor sırtıma.

Periler eşsiz güzellikte; cadılar, cinler eşsiz çirkinlikte.

Periler okşar; cinler çarpar, çimdikler, ısırır.

Esin perisi omzuna tünediği sanatçının ruhuna üflüyor ne üflüyorsa, kulağına fısıldıyor, onu esinliyor.

Benim sırtıma binmiş, üstüme çullanmış olan esin cadıları, esin cinleri, esin canavarları durmadan buyuruyor, zorluyor, azarlıyor:

– Yaz! Hadi yazsana! Durma yaz! Ne duruyorsun? Uyumaya hakkın var mı senin... Uyan! Oturma öyle... Kalk çabuk... Hasta da olamazsın... Şişşşt, kalk bakalım... Yaz!

Benim esin cinlerim, cadılarım, canavarlarım: Kira isteyenlerim, para isteyenlerim, alacaklılarım, bitürlü bitip tükenmeyen gereksinimler...

Yazmam da ne yaparım?

Bu yeryüzünde, bir sanatçıyı altı delinmiş bir ayakkabı kadar esinleyebilen, çalışmaya zorlayan başka hiçbir şey olamaz.

Elimde olsaydı, İnsan Hakları Evrensel Bildirisine şöyle bir madde ekletirdim:

“Hasta olabilmek, her insanın en vazgeçilmez, elinden alınmaz tabii ve toplumsal hakkıdır; her insan hasta olabilir.”

Hasta olunca sırtüstü uzanıp yatabilen mutlu kişilere hep imrenmişimdir. Yarım yüzyıla dayanan yaşamımda, bir günlük olsun hasta olabilmek hakkımı

kullanamadım; esin cadılarım, esin canavarlarım bırakmıyor. Gece rüyamda, gündüz hülyamda, yani bütün dünyamda onlar.

– Yaz!

Yazıyorum.

– Daha yaz!

Daha yazıyorum.

Sabah ıslaklığındaki yemyeşil çayırılara bakarım da özlemle, içimden çayırın üstüne uzanıvermek gelir boylu boyunca. Çıplak ayakla yürüyüversem, elli yılın yorgunluğu ayaklarımdan yeryüzünün derisi altına akıverecek sanki...

Bigün nasıl olsa tüm dinleneceğim, ama ne yazık, o zaman da dinlenmekte olduğumu bilemeyeceğim...

Birisi bana,

– Nasıl bu kadar çok yazabiliyorsun? diye sorunca, doğrusu ya, dışa vurulmamış bir kızgınlık duyuyorum.

– Keyfimizden mi yazıyoruz sanki... Zora gelmişiz, darda kalmışız işte...

Amaaaaa, hiç inanmadığım bişey olsa da bir daha doğsam, yeniden gelsem bu yeryüzüne, seçeceğim başka yol yok; yine böyle, yine böyle çalışmanın mutlu yorgunluğu içinde tükenip gitmek isterim.

Çok değişik türde, değişik biçimde yazıyor, değişik konular işliyorsam, bunun nedeni, sanırım, toplumumuzun değişik katlarından, değişik çevrelerinden karışık insanlarla düşüp kalkmış olmamdır. İşte şimdiye dek yaptığım işlerden bikaçı: Ayak satıcılığı, çobanlık, askerlik, muhasebecilik, ressamlık, gazete satıcılığı, kitapçı dükkânı işletmek, özel öğretmenlik, fotoğrafçılık, yazarlık, gazetecilik, bakkallık, mapusanecilik –bu da bir meslektir, hem de zor mesleklerdendir–, işsizlik –bu mesleklerin en zorudur–, kundura boyacılığı, berber dükkânı işletmek, daha da başka işler...

Anılarımın büyük değil, küçük önemi bile olmadığını biliyorum: Ama içinizden herhangibirinin yaşamı olarak, yaşadığımız toplumu ve çağı yansıtmaları bakımından belki ilginizi çeker umuduyla, anılarımı yalansız dolansız anlatıyorum sizlere.

Kuran, Dikiş Makinesi ve Oturak

Dünyaya gözümü yangınla açtım. İlk anım, kapkaranlık gökyüzünü kaplamış o kıpkızıl alevlerdir. Ondan öncesini hiç ansımıyorum. Ama o ilk anı da, bütün ayrıntılarıyla belleğime çakılıp kaldı.

Annem uyandırdı. Sarı topuzlu pirinç karyolanın başucunda, duvarda asılı, içinde Kuran bulunan sim işlemeli mavi atlas keseyi aldı, öpüp başına koydu. Sonra o keseyi boynuma geçirdi. Kız kardeşimi de salıncaktan kaptı.

Perdesi açık pencereden, kıvılcımlar saçan, yalımlar püsküren, ateş kusan, kıpkızıl bir gökyüzü görünüyordu. Tavanda, döşemede, duvarlarda, kırmızı ışıklar oynuyor, büyüüp küçülerek, uzayıp kısalarak... Aynaya baktım: Yanan gökyüzü aynanın içine dolmuş...

Sokak kapısı güm güm vuruluyor. Dışarda anlamsız bir uğultu, bağırıp çağır-malar... Arasına bir çocuk ağlaması yada bir kadın çığlığı, uğultuyu yırtıyor.

Kıvılcımların, ateşten iri böcekler gibi pencere camına çarptığını görüyordum, çıtır çıtır sesler, yangın sesi... Sonra pencerenin camı yok oluverdi, ya eridi, ya kırıldı. Yüzüme bir harlı sıcaklık vurdu.

Odanın kapısı itilerek açıldı birden. Bitakım adamlar doldu içeri... Ellerine geçirdiklerini alıp alıp gidiyorlar. Annem, bu adamları yangından eşyamızı kur-tarmaya çalışan iyilikseverler sanıyormuş.

Bir kucağında ben, bir kucağında kız kardeşim, annem bizi merdivenden in-dirdi, açık duran sokak kapısının dışına çıkardı, eşige bıraktı, yeniden evin içine seğırtti.

Sokaktaki adamlar evin içine doluşurlar, içerdekiler de yağmaladıklarıyla dışarı çıkarlarken, üstümüze başımıza basıyorlardı. Annem kucağında dikiş makinesi, öbür elinde oturakla geldi. Onsekiz yaşındaki annemin o yangından kurtarabildi-ği, iki çocuğuyla Kuran, dikiş makinesi, bir de oturaktı. Dikiş makinesi, annemin elemeğiyle satın almış olduğu çeyiziydi. Kardeşimin oturağını da şaşkınlıkla yan-gından kurtarmış.

Bütün bu olanlar, beni hiç korkutmadı; bir gece şenliğindeymişiz, bir bayram eğlencesindeymişiz gibi geldi bana, belleğimde öylece kaldı.

Sokak kapısından sonra, film kopuyor. Sokak kapısıyla mezarlık arasında neler geçtiğini hiç bilmiyorum, ansımiyorum.

Ertesi sabah uyandığımda mezarlıktaydık. Geceyi orada açıkta geçirmişiz. Mezarlık, yangından kurtarılmış yoksul ev eşyalarıyla, şaşırılmış insanlarla, ağlaşan çocuklarla doluydu.

Kardeşim, mezarlıktaki iki selvi ağacı arasına ipleri gerilmiş bir salıncakta yatıyordu.

Evimizin yandığı yerin, Kasımpaşa'nın üstündeki "Yeniçeşme" denilen yer ol-duğunu çok sonraları öğrendim. Yıllarca konuşuldu, kiracı olarak oturduğumuz evlerde: "Yeniçeşme'de bizim de bir evimiz vardı"

Yıl, 1919, 1920 olacak... Babam yok ortalarda. O, çok daha önceleri Anadolu'ya gitmiş, bizi öyle bırakıp... Anadolu'da Kurtuluş Savaşı var.

Anlamıyor musunuz?

Anababalarımız, çocukluğumuzdan bir olayı o denli çok anlatırlar ki, biz bunu dinleye dinleye, o olayı ansıyormuş gibi oluruz; düşle gerçek birbirine karışır.

İlk anım, bir yangın... Çocuk zihnimin duru aklığına dış dünyadan yansıyıp ilk iz bırakan yangın rengi. Ama bundan önceleri geçmiş iki olayı evimizde öyle çok anlattılar ki, şimdi o iki olayı bütün ayrıntılarıyla biliyormuşum gibi geliyor. Oysa üçbuçuk yaşımda olduğuma göre o zamanı ansımam olanaksız.

Evimizin sokak kapısında bir pirinç kapı tokmağı var. Sokak kapısı çalınmıyor.

O gün annem kendisine yeni bir entari dikmiş. O entarinin kumaşından bir küçük parçayı bugün görsem, hemen tanırım. Bir tatlı kırmızı renkli ipekli de, üstünde beyaz yuvarlak çizgiler var.

Annem yeni entarisini giymiş, merdivenden indi. Alt katın maltataşları oğul-
maktan kehribarlaşmış. Sarı maltataşlarından nemli bir serinlik esiyor.

Annem kapıyı açıyor. Babam, elinde bir zembille içeri giriyor, içerde, kapı ağ-
zında annemi öpüyor. Ben koşup komşu kadınlara haber veriyorum:

– Babam, annemi öptü!

Gülüyorlar, gülüyorlar... Kadınların gülüşmelerinden, söylenmemesi gereken
bişey söylediğimi anlayıp utanıyorum.

Bütün yaşamım boyunca sevgiye dayanan sağlam bir aile kurmak çabamda,
belki de bu üçbuçuk yaş anımın etkisi vardır.

İkinci olay da şu:

Konuk gittiğimiz bir evde yemekteyiz. Sofraya, tepsi içinde, fırında pişmiş balık
geldi, herkesin tabağına dağıtıldı.

– Çok güzel olmuş... diyorum.

– İyi... diyorlar.

Biraz sonra,

– Ama çok güzel olmuş... diyorum.

– Evet, çok güzel olmuş... diye onaylıyorlar.

Az sonra yine tekrarlıyorum:

– Çok güzel olmuş, çok sevdim... Balık güzelmiş...

– Afiyet olsun.

Artık dayanamayıp bağıriyorum:

– Siz de hiçbişey anlamıyorsunuz... Demindenberi size balık çok güzel olmuş deyip duruyorum; tabağıma biraz daha koysanıza...

Bunları gerçekten ansıyor muyum, yoksa anlatıla anlatıla yaşadığımı mı sandığımı bilemiyorum. Bir buğulu, dumanlı kırkyedi yıl öncesi...

Zeytinyağında Eritilmiş Fare Yavruları

Mezarlıktan sonra, bir küçük, tek katlı evdeyiz. Bir tanıdığımızın evi mi, yoksa acıyan birisi bizi mezarlıktan evine mi almıştı?.. Bilmiyorum.

Küçük, yoksul evinde bizi de barındıran iyiliksever aile, bir karıkoca. Adam, Kasımpaşa pazaryerinde, kırmızıbiber, karabiber, tarçın, kekik, zencefil filan gibi baharat satmakta...

Kış... Bigün adam evin küçük bahçesinde odun yarıyor. Ben de onu seyrediyorum. Karısı bana,

– Çekil oradan, üstüne yonga sıçrar! diyor.

Az çekilip, geriden seyrediyorum yine.

Altta dayanak bir kütük, üstünde yardığı odun. Baltayla, odunda bir yarık açıyor önce, sonra yarığa kama gibi bir yonga sokup baltanın küt yanıyla vuruyor kamaya, odunu çatlatıp yarıyor.

Baltayı kaldırdı havaya... Keskin yüzü parlıyor baltanın. Vuruyor baltayı oduna, “hıh” diye bir ses çıkartıyor. Sıçramasın diye bir ayağıyla oduna basmış.

Yine kaldırdı baltayı, bir daha vurdu... Ama oduna değil, ayağına. Kan fışkırıyor. Ayağının ikiye ayrıldığını gördüm.

Küçük evin dış tahta kaplama duvarlarındaki çivilerde şişeler asılı. Bu şişelerden birindeki yoğun sıvıyı, yarılan yere sürüp yarayı sardılar.

Evlerde fare çok, fare yavruları da... Daha yeni doğmuş, kaçamayan fare yavrularını zeytinyağı dolu bir şişeye atıyorlar. Şişe, evin dış duvarına asılıyor. Güneşte dura dura fare yavruları zeytinyağı içinde kendiliğinden eriyip yoğun bir sıvı oluyor. Bu eriyik sıvı, insan vücudundaki kesikleri, yaraları, kopukları çabucak kaynatmış. Adamın kesilen ayağı da kaydadı, iyi oldu.

Konuk olduğumuz o evden, Kasımpaşa’da pis bir dere kenarında, önü bostan olan, iki katlı bir evin alt katındaki bitek odaya taşındık.

İki basamakla evin sokak kapısına çıkılır. Sokak kapısı iki kanatlıdır. İki kanadının üstünde de, çiçek çiçek oyulmuş bir yuvarlak demir levha, bu demirin üstünde de iki halka vardır. Kapı, çok eskiden boyalıymış. Şimdi, boyadan pürtük pürtük küçük kabarıklar kalmış. Halkalardan birini, kaldırıp çat çat vurunca, içerden,

– Kim ooo? diye bir ses gelir.

Bu, ıslak, nemli, rutubetli bir kadın sesidir, taa derinlerden gelir.

Sokak kapısının nasıl açıldığını çok iyi biliyorum. Çoğu zaman bana,

– Koş kapıyı açiver... derlerdi.

Koşardım. Sokak kapısını açmak için küfeki taşından üç basamak merdiven çıkardım. Boyum, kapının demir kilit dilini açmaya elvermezdi. Ayaklarımın burnu üzerinde uzanır, kapı kilidinin dilini kaldırırdım.

Kapı açılırdı. İçeri girince yüzünüze bir serinlik vurur. Kavrulan soğan kokusunu duyarsınız. Çoğu zaman pişen, kuru fasulyedir. Alt katta oturan üç kiracı birden kuru fasulye pişiriyorsa o gün, birininki helmelenmiş, birininki kaynıyor, kadınlardan biri de fasulye tenceresini yeni koyuyor ocağa. Buram buram kuru fasulye buğusu tüter.

Üç basamak küfeki taşı inin. Geniş bir taşlık var. Yer, maltataşlarıyla döşeli. Maltataşları çatlaktır, kırıktır. Kimi maltataşlarının ortası basıla basıla aşınıp çukurlaşmış. Solda bizim oturduğumuz oda. Beş basamak tahta merdivenle bizim odaya çıkılır. Sağda, bahçeye açılan kapı var. Bahçeye çıkmadan bir oda da orda var, Hasan Amcamla karısı Havva Teyze otururlar orda. Taşlığın tam karşısı mutfak. Mutfağın sağında Zehra'nım Teyze oturuyor.

Ev sahipleri üst katta oturur. Ev sahibimiz hamal kâhyası. Karısı zenci.

Odamızın bir duvarında iki pencere var. İkisi de incecikten akan dereye bakar. Derenin arkası bostan. Bostanı, paslı tenekelerden duvarla çevirmişler.

Odamızın bir duvarından bir duvarına kardeşimin salıncak ipi gerili. Kardeşimin salıncağı odayı ikiye bölüyor. Pencerelemin olduğu duvarda, boydan boya kerevet var. Kerevetin üstüne çıkıp pencereden dışarısını seyrediyorum.

Karşı duvarda da büyük yüklük var. İçinde gündüzleri yataklarımız duruyor.

Annem, dikiş makinesini alçak bir tahta sandık üstüne koyup, önüne mindere oturuyor. Tıkır da tıkır dikiş dikiyor. Sağ yanından amerikanbezleri makineye giriyor, sol yanından uzun paçalı erkek donları çıkıyor. Bunlar asker donları. Annemin asker donu dikerek kazandığı parayla geçinemiyoruz. Karanlık basınca, ama iyice karanlık basınca beş numara gaz lambasını yakıyor annem. Sonra yüklükten şilteleri çıkarıp yere seriyor. Ayaklarımı, yüzümü yıkayıp beni yatırıyor. Öpüyor beni.

– Haydi oğlum uyu... diyor.

Kendisi dikiş makinesinin başına geçiyor, makinenin kolunu hiç durmadan eliyle çeviriyor. Salıncaktaki kardeşim, mızıldanırsa, ipini çekip salıncağı sallıyor.

– Uyu kızım... diyor.

Ben yorganı başıma çekiyorum. Kardeşim uyuyor. Annem mırıldanarak içli bir türkü söylüyor.

Annem dikiş makinesinde, amerikanbezinden asker çamaşırı dikip, kazandığı parayla bizi besliyor. Sonra dantel örmeye, o zamanki kadınların başlarına örttükleri yemenilerin, başörtülerin kenarlarını süsleyen “oya” işlemeye de başladı. “İdare lambası” denilen petrol kandilinde geceleri gözü iyi görmediği için, gündüzleri dantel örer, oya işler, geceleri de makinede çamaşır dikerdi. Yatağımda dikiş makinesinin tıkırtıları içinde uyuyakalırdım.

O yemeni oyalarından şimdilerde hiç yok ortalarda. Renk renk iplik kukalarından işlenen oyalar, bugün antika değerinde sayılır.

Onsekizindeki annem o oyaları, renkli kuka ipliklerinden değil de, gözyaşlarından, gözünün ışığından örer, işler sanırdım. Anamın elinden çıkmış o oyalardan bitekine şimdi bütün kitaplarımı, bundan sonra yazacaklarımı da verirdim.

Bizim odanın karşısındaki odada oturan Havva Teyzenin kocası Tersane’de bahçıvanlık eden Karadenizli Hasan Amca.

Emzikte çocukları vardı. Oturdıkları tek odanın bir duvarından bir duvarına, bizim odadaki gibi salıncak ipi gerilmiş. Salıncak küçük odayı ikiye bölüyor.

Havva’nım Teyze,

– Salıncağı sallar mısın?.. derdi.

Sallardım. O da yemek pişirirdi. O zaman “Kulhuvalâhi”yi ezberletmişlerdi bana. Ninni söylemek hoşuma gitmezdi de, odada kimse olmazsa, bağırarak “Kulhuvalâhi” okuya okuya, salıncağı sallardım. Çocuk uyuyunca Havva’nım Teyze, bana, üstüne çökelek sürülmüş bir dilim ekmek verirdi.

17

İlk Bayramlık

İlk pantolonu, ilk ayakkabıyı beş yaşımdayken bir bayramda giymiştim. O yaşıma dek ne pantolonum, ne ayakkabım vardı. Üstüme alacakara bezden bir entari giydirirlerdi, ayaklarımda takunya...

Annemin dikiği bayramlık giysim, iki paçasının yanlarında sedef düğmeler olan siyah kadifeden kısa pantolon, sadakor gömlekti. Annem, sadakor gömüğümün yakasına, kırmızı ipekliden bir fiyonk bağlamıştı.

Bayramlık giysimi giydiğim bayramın birinci günü sabahı sokak kapısı önüne çıktım, duruyordum. Entarili, takunyalı bir oğlan, beni arkamdan bokluderinin içine itiverdi. Üstümden, kirlenen bayramlığımı çıkardılar, yine eski alacakara renkli entarimi giydirdiler.

İlk Dişi Eli

Evin taşıdığı üstündeki üç odadan birinde Zehra'nım Teyzeyle kocası Mehmet Efendi oturuyorlardı. Zehra'nım Teyzenin yaşıtı bir oğlu, bir de ilk kocasından Servet adında bir kızı vardı. Mehmet Efendi, üvey kızı Servet'e her akşam dayak atardı. Servet bağırdıkça dayaktan, annesiz babasız büyümüş olan annem çok üzülürdü, kimi geceleri Servet'i bizim odaya almaya başladı. Başka yatak olmadığı için Servet'le bir yatakta yatıyorduk. Ondört, onbeş yaşında vardı Servet... Yatağa girince yorganı iyice başına çeker, ellerini oramda buramda gezdirir, sonra benim elimi alır göğsüne bastırırdı. Bunun ayıp bişey olduğunu sezer, ama kimseye bişey söyleyemezdik utancımızdan... Elim, Servet'in istediği yerde, kulağımda dikiş makinesinin tıkırtıları, uyuyakalırdım.

Günün birinde, Servet'i büsbütün kovdular evden. Belki bir yıl sonra, Servet bigün, on yaş büyümüş olarak geldi eve. "Tango" olmuştu, yüksek topuklu rugan iskarpinleri vardı. Annesine para, bir de kolundaki çantayı verdi. Bir daha görünmedi Servet... Yaşıyorsa şimdi altmışını aşkın olmalıdır. Üvey kardeşi olan oğlan, sonradan bir yabancı liseyi de bitirip Avrupa'ya gitti...

18

İlk ve Son Anne Tokadı

Ev sahibimiz Kasımpaşa'da iskele hamallarının kâhyası, iyi yürekli bir Kürttü. Zenci olan karısı, kiracıların hiçbirisiyle konuşmaya tenezzül etmezdi. Ev sahibimizin yakışıklı oğlu Mehmet Efendi beni çok sever, her sabah işine giderken bana seslenirdi:

– Nusreer!..

– Haaa! diye fırlardım odadan.

Annem bikaç kez, "Ayıptır, ha denilmez, efendim de!" diye tembih etti. "Pekiy" diyor, ertesi sabah çağrılınca unutuyordum. Bir seferinde annem, Mehmet Efendi gittikten sonra beni odaya aldı, bir tokat attı. Annemden yediğim ilk ve son tokat...

Ertesi sabah Mehmet Efendi,

– Nusret... diye seslenince,

– Haa efendim... diye fırladım.

Bir daha da, "Ha..." demedim, son oldu.

Tanrıya Adanan Çocuk

Üç yaşındaki kız kardeşim hastalandı, ayakları tutmuyordu. Hastalığın, besinsizlikten, bakımsızlıktan ileri gelen kemik hastalığı “raşitizm” olduğunu çok sonraları kendi kendime çıkardım.

Doktor nerde, ilaç nerde? Yalnız adını işittiğimiz doktor bize, ulaşmamız, sesini duymamız olanağı bulunmayan bir lüks yaratık gibi gelirdi. Ölen çocuklar için “Allah verdi, Allah aldı” denilirdi. Doktordan, ilaçtan çok önce iyi besin, bol yiyecek olsa kardeşim iyi olurdu. Para ödenmeden yapılabilecek bütün kocakarı ilaçları denendi. Sonra anneme salık verdiler:

– Akşam ezanı okunacağı sırada, çocuğu mezarlığa götürüp, bir mezar taşının dibine bırakacaksın... Hiç arkana dönüp bakmadan, bir damla da gözyaşı dökmeyen, dönüp evine geleceksin. Sizin arkanızdan gelen bir başkası çocuğu ordan alıp eve getirecek.

Annem kardeşime anlatmıştı; iyi olması, eskisi gibi yürüebilmesi, koşup oynayabilmesi için böyle yapılacağından, mezarlığa bırakılınca ağlamaması gerekirdi. Kardeşim, bir akıllı, güzel kızdı.

Annem her akşam kardeşimi kucağına alır, beni elimden tutar, Kasımpaşa’yla Beyoğlu arasındaki Çürüklük Mezarlığına giderdik. Mezarlığın sık selvileri akşamın gölgesini daha da koyulaştırır, bu koyu loşlukta mezar taşları irileşirdi. Ezan sesleri minarelerden mezarlığa yayılırken annem kucağındaki kardeşimi bir mezar taşının dibine bırakıverir, elimden tutar, dönüp geriye bakmadan hızlı hızlı yürürdü. Bu böylece aylarca sürdü, kışa kadar... Bikez bile ne annem dönüp arkasına baktı, ne mezar taşı dibine bırakılan üç yaşındaki kız kardeşim ağladı, sesini çıkardı...

Annemin peçesi altında yüzünü göremezdim, yolda ağlamamak için kimbilir neler çekiyordu. Eve gelince, kapanır minderinin üstüne boşanarak ağlardı, birisi arkadan kardeşimi getirene dek...

Neden hasta çocuğun, son iyi olma umarı olarak mezarlığa bırakıldığını sonraları çok düşündüm. Çocuğu doyuracak gücü bile olmayan, doktorsuz, ilaçsız yoksullar, Tanrılarına yakarıyorlar:

“Tanrım!.. İşte yavrumu sana bıraktım, yavrumun hastalığını toprağa göm, onu bana dirimli, sağlıklı geri ver!..”

Niyet Kuyusu

Babamdan hiç haber yoktu... Nerdeydi, ne yapıyordu, bilmiyorduk... Belki de ölmüştü savaş içinde... Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Kadınlar aralarında konuşuyorlardı: Niyet Kuyusu varmış. O kuyuya bakınca yukardan, kayıp kişi yaşıyorsa, kuyu suyu üstünde görünürmüş... Ölmüşse, ya hiçbirşey görünmez yada tabut görünürmüş.

İki komşu kadınla annem, beni de yanına aldı, Niyet Kuyusu'na gittik. (Bu kuyunun Eyüp sırtlarında, Piyer Loti Kahvesi gerisinde olduğunu, çok sonraları gidip gördüm.) Kuyunun başına giderken, annem,

– Sakın sen gelme, burda bekle! dedi.

Onlar yürüdü kuyuya, kuyunun yüksekçe bilezik taşından içeri başlarını eğdiler. Yavaş yavaş sokuldum onlara, gittim yanlarına, çarşaflarının etekleri arasından ben de kuyu bileziğinden eğilip baktım aşağıya. Babamı açık-seçik gördüm, bir kayığın içinde kuyu dibindeki sudan geçti gitti... Bu, çocuk zihnimin yarattığı yanılsamaydı elbet, ama ben babamı etli canlı görmüştüm...

Annem de, öbür kadınlar da babamı görememişlerdi. Onlardan gizlice kuyu başına gittiğim için, “Ben gördüm babamı,” diyemedim...

Çakaleriği ve İğneyaparakla Tedavi

20

Bigün çalınan sokak kapısını ben açmışım. Karşımda, saçları, kaşları, kirpikleri yanıp kavrulmuş, bitik bir adam duruyordu. Korktum, “Anne!” diye bağırdım. Kapıdaki adam, “Oğlum... Beni tanımadın mı?” diye sarılıp beni kucağına aldı.

Babam, düşmanın çekilirken bir mescide doldurup benzin dökerek yaktığı insanlar arasından kaçıp canını kurtarmış.

Eve geldiği gün yatağa düştü babam, aylarca yattı kendini bilmeden. Annem eskisinden daha çok asker çamaşırı dikerek, daha çok oya işleyip dantel örerek babama da baktı. Babam çok zayıflamıştı. Kerevetin önüne, yere serilmiş yataktan kalkamıyordu. Kendi kendine bitakım otlardan ilaç yapıyordu. Zaman zaman nöbet gelir, ateşler içinde yanarak titrerdi. Anneme,

– Üstümü ört Hanım! diye bağıırırdı.

En kızdığı zamanlarda bile anneme yine, “Hanım!” derdi.

Annemin, babamın yüzüne, ona ne dediğini, babama nasıl seslendiğini anıyamıyorum. Hiçbirşey dememişti, hiç duymamışım. Ama, başka kadınlarla konuşurken babamdan, “Bizim Efendi” yada “Efendi” diye söz ederdi. Çok yakın saydığı kadınlarla konuşurken babamdan “Bizimki” diye söz ettiği de olurdu.

– Üstümü ört Hanım! Çabuk üstümü ört!..

Annem, yorgan morgan, ceket, palto her ne varsa örtülecek, babamın üstüne örtüyordu. Yatağın üstü bir küçük tepe oluyordu. Ama babam, üşümesinin nedeni annemmiş gibi, ona kızgınlıkla bağıırıyordu hâlâ:

– Hanım, üstümü ört, dedim...

Babam, bigün yine yatakta öyle titriyordu ki, bana, döşeme tahtaları bile zangırdıyormuş gibi geldi.

– Çabuk bana yeşil erik al, gel... Ham olsun, çakaleriği...

Babam çok sert, kızgın bir adamdı. Dediği dedikti, ille de yaptıracaktı dediğini... Herhalde yüksek ateşten içi yandığı için, ekşi erik yemek istiyordu.

Annem, karşı bostana gidip çakaleriği aldı, geldi. Babam, yüzünü buruştura buruştura o küçücük ekşi erikleri yedi.

Ertesi gün de ayağa kalktı. İyi olmuştu. İyi oluşunu çakaleriğinden bildi. Yıllarca söyledi bunu:

– Çakaleriği kurtardı beni hastalıktan... Yoksa ölecektim.

Abartmasını çok severdi.

– O gün iki okka erik yedim! derdi.

Yediği, bir avuç erikti.

O yaşlarında babamın sık sık başı ağrırdı. Baş ağrırken çam yaprağını (iğneyaprak) burnuna sokup batırırdı. Burnundan kan akınca baş ağrısı kesilir, rahatlardı.

İlk Ölüm

Babam bigün eve elma getirmiş. Bana,

– Dön arkanı! dedi.

Yüzümü duvara çevirdim. Önüme bir elma düştü, bir daha...

Babam,

– Bak... Bu elmaları sana Allah gönderdi, dua et! dedi.

Elma gönderen Allah, kardeşimi iyi etmedi, öldü kardeşim.

Evin taşlığında babamın kucağında küçücük bir tabut çıkarken, ben bunu bir oyun sanıp, Zehra'nım Teyzenin oda kapısı eşiğinde durmuş gülüyordum. Bu bir oyun olacaktı; kardeşimi bu küçük tahta kutu içinde mezarlığa bırakacaklar, orda iyi olup, koşa koşa dönüp gelecekti eve...

– Çocuğu içeri alın! dediler.

Beni odaya soktular. Annem, ağlayarak yanıma geldi, beni öptü.

– Kardeşin öldü, gülünmez! dedi.

Kötü bişey yaptığımı anlayıp utandım...

Neden, nasıl mizahçı olduğumu sorarlar hep... Bilmem. Ama sanırım, beni mizahçı yapan kendi yaşamım olacak. Gözyaşları içinden geçip geldim buraya...

İlk Karşılıksız Sevgi

Divanhane denilen Kasımpaşa'daki Deniz Komutanlığında bahçıvan olan oda komşumuz Karadenizli Hasan Amca, evin bahçesine çiçek ve zerzevat ekerdi. Ben de ondan özenip, bahçeyi çapalamaya çalıştığım için, almayayım diye, çapasını yere dikili uzun bir sırığın tepesine koyardı. Ben de kimse görmeden sırığı salları, çapayı yere düşürür, bahçeyi kazardım.

Bahçenin dibindeki kümeşte, ev sahibinin tavukları vardı, telle çevrili küçücük biyerde dolanı, eşelenip durmalarına çok üzüldüm. Kapılarını açar, salıverirdim. Dışarı çıkar çıkmaz, horoz tepeme sıçrar, yüzümü pençeler, gagalardı. Parlak kırmızı tüylü, koca ibikli, babacan, çok güzel, ama iyilikten, sevgiden anlamayan canavar bir horoz... Kabarık göğsünün, kalın boynunun tüyleri güneşte ışı ışı, renk değiştirerek ışırdı. Üstüne atlayınca, zor içeri kaçar, kapıyı örterdim. Hincini alamazdı da kapıya kapıya atlardı. Nedense bana düşmandı.

Salıncağını sallaya sallaya çocuğunu uyuttuğum için, Havva'nım Teyzemin verdiği ekmek diliminden kopardığım parçaları horoza verirdim. Önce başıma sıçrar, gagasıyla, pençesiyle yüzümü yara çizik içinde bırakıp, beni içeri kaçırdıktan sonra, bahçeye attığım ekmeği yerdi. Benden başkası da onu hapsoldüğü kümes telinden dışarı çıkarmaz, ona ekmek vermezdi.

Bigün, öyle canavarca atladı ki başıma, öyle zalimce pençeledi, öyle haince gagaladı ki, kaçayım derken yere düştüm... Ev sahibimizin delikanlı oğlu gelip kurtardı beni... Kan içindeydi yüzüm... Horozu kesmeye karar verdiklerini öğrenince, içeri girdim, kimsenin olmadığı çamaşırlıkta ağlamaya başladım. Horozu yakalamış olacaklar, can acısıyla bağılıyor horozcuk... O bahçede bağılıyor, ben içinde ağlıyordum.

Gidip yalvardım Hasan Amcaya, o da ev sahibimizin oğluna söyledi.

– Bir daha hiç çıkmam bahçeye... Bir daha kümesin kapısını hiç açmayacağım... Kuran çarpsın ki... Ekmek çarpsın ki...

Ağladığımı görünce kesmediler horozu.

Bigün yine gizlice bahçeye çıktım. Sırığı salladım, salladım, tepesindeki çapa düştü; düştü ama başıma, sivri ucu alnıma saplanıp kaldı. Elimle çekip çıkardım çapayı. Kan içindeydim. Bizim odaya gittim. Evin bütün kadınları oradaydı. Beni öyle kan içinde görünce hep birden çılgılık attılar; onların çılgılıklarının saldığı korkudan ağlamaya başladım. Kan akan yere bir avuç tuz, üstüne bir tutam tütün bastırıp sardılar.

Ondan sonra bir daha bahçeye çıkmadığım için,

– Başın yarılınca nasıl aklın başına geldi... diyorlardı.

Oysa başımın yarılmasından değil, benim yüzümden horozu kesecekler korkusuyla bahçeye çıkamıyordum.

Çiçek

Annem okuryazar değildi. Ama, ince duygulu, sağduyusu olan bir kadındı. Bütün analar, dünyanın en iyi kadınlarıdır. Benim annem de, benim annem olduğu için, dünyanın en iyi kadınıydı.

Bigün bahçeden çiçek koparıp anneme getirmiştım. Annem sevindi.

– Hadi biraz daha çiçek koparalım... dedi.

Bahçeye çıktık. Bana bir çiçek gösterdi.

– Bak, dedi, ne güzel çiçek... Bu çiçekler de canlı, onların da canı var... Kopardırsak ölür zavallı... Dalında daha güzel duruyor. Bardaktaki suda bu kadar güzel durmaz ki...

Her çiçeğin başında bana,

– Kırırsan, kopar istersen... derdi.

Neyim varsa, iyi olan, hepsini, herşeyimi anneme borçluyum.

23

Dünyaya Geldim Gülmek İçin Ben Ağlıyorum Bilmem Ne İçin

Bokludere boyundaki evlerin en güzeli, Hafız Recep Efendinin oturduğu evdi; dışı çok açık sarı yağlıboyalı... Sesi çok güzelmiş Hafız Recep'in. Çok ünlü kişiymiş, şarkı da okurmuş... Bir hafızın şarkı okumasına babam çok kızardı. Şarkı okuyarak günaha girdiği için...

Hafız Recep'in evinin yanındaki evde, bizlere göre zengince bir yaşlı kadın otururdu, beni çok severdi.

Ev sahibimizin oğlu Mehmet Efendi evlenecek. Gelin bir Çerkez kızı, ama çok güzel, inceden bir güzel... Yapıncak üzümünün derisinde kınalı çiller vardır ya, gelinin yüzünde de işte o kınalı yapıncak çillerinden vardı. Evin bahçesinde düğün yapılacak.

Yaşıtlarım çoktan sünnet olmuş. Annem düşünüp duruyor; beni nasıl sünnet ettirecek, çok para gidermiş...

Yakışıklı Kürt delikanlısı Mehmet Efendiyle güzel Çerkez kızının düğünü sırasında benim sünnetim de arada çıkıyordu.

Evimizde karyolamız yoktu. Yere serilen döşeklerde yatarıdık. Sabahleyin, yatak yorgan toplanır, yüklüğe konurdu. (Yüklüğü olmayan başka bir tek odaya taşınıncı, yataklarımız dürlüp, odanın bir köşesine üst üste yığılır, üstüne bir örtü örtülürdü.)

Sünnetim için komşudan bir geceliğine eğreti bir karyola alındı. Başka bir komşu da eğreti yatak takımı verdi. Bahçenin bir köşesine sünnetlik karyola kuruldu.

Babama kalsa hiçbirşeyin olacağı yok. Umursamaz değildi, ama yokluktan, açığa vurmak istemediği yoksulluğumuzdan, umarsızlıktan, sanki hiçbirşeyi umursamamış gibi davranırdı.

Annem, başıma, üstünde “Maşallah” işli bir de sünnet başlığı koydu; onu da birisinden eğreti almış olacak... O gün bayramlığımı giymiştim: kadife pantolon, sadakor gömlek, kırmızı fiyonklu kordela... Annem, Hafız Recep'in evinin bitişiğindeki evde oturan o zengince kadının evine beni el öpmeye götürmüştü.

Gece düğün başladı. O mahalleye göre zengin bir düğün... Hokkabaz var, kanto var, çengi var, tiyatro gibi şeyler var, çok şeyler var...

Mehmet Efendi benim “kirve”m oldu. Doğu illerinde kirvelik, akrabadan ileri, akrabalıktan yakın olmak demek... Sünnet olan çocuğun sünnet kanına elini süren kirve oluyor. Kirve, kirvesi olduğu çocuğu, yaşam boyunca hep koruyacakmış, gelenek böyle...

Sünnetten sonra aylarca çektim. Benim sünnetim perdeli dediklerindenmiş. Günlerce asit borikli suyla pansumanlar... Hani çok yaşlı ağaçların gövdesi çürür, koflaşır, mantar mantar olur da, o mantarlaşmış ağaç çürüğünü parmak arasında ezince kahverengi bir toz olur. Yaraya işte o kurumuş ağaç çürüğü tozu ekerlerdi.

Sünnet düğünümde bana tek armağan veren o zengince komşu kadın oldu. Tahtadan oyma, küçücük bir deveydi hediye. Cilalı, kahverengi, parlak bir deve. Devenin hörgücü kapaktı. İki sarı küçücük menteşesi vardı kapağın. Hörgücü kaldırıncı, içinde hokka vardı, buraya mürekkep konulacak. Deveden hokkayı görünce, sünnet acısını unuttum. Deveyi koynuma aldım. Babam da bir gümüş “Mecidiye” vermişti.

Bir kadın şarkı söylüyordu, galiba Yahudiydi. Şimdi de sesini duyar gibiyim; çatlak, çatal çatal, boğuk kalın bir ses...

Kadın şarkı söylüyor:

*Dünyaya geldim gülmek için,
Ben ağhyorum bilmem ne için,*

Küçücük, minicik deve hokkam, neredesin?

Ben ağhyorum bilmem ne için,

Dünyaya geldim... Devecik, deve hokkacık, nerdesin sen şimdi, nereye, nerelere gittin?

Fergap, Fesini Kap

Mahalle mektebine yazıldım. Mahalle mektebi evimize çok uzaktı. Derebo-yu'ndan Uzunyol'a çıkılacak. Uzunyol boydan boya geçilecek, sola dönülecek. Karakolun önünden geçilecek. Sağdaki Rum bakkalın karşısındaki yokuş çıkılacak. Mahalle mektebimiz işte orada bir ev. Hoca'nım, bir Tatar kadın. Üç de yetişmiş kızı var, kızları güzel gelirdi bana...

Sovyet Devrimine karşı oldukları için devrimden kaçan Beyaz Rusların İstanbul'a akın ettiği zamanlar... Böyle olduğunu iki olaydan biliyorum. Biri, babam eve kocaman kocaman kâğıt paralar getirirdi, üstlerinde Latin sayıları, o sayının yanına dizilmiş biçok sıfırlar, üç sıfır, beş sıfır, altı sıfır... Rus paralarıymış. Devrimden sonra Beyazlar kaçarlar, bu paraları da çuval çuval kaçırmışlar. Babam bunlardan biriki tane getirmişti. Başkalarında daha çok vardı. Rusya'da yeniden çarlık kurulacaktı da, biz de bu paralarla milyoner olacaktık. Devrimciler parayı kaldırmışlarmış... Yakın zamanlara dek çarlık banknotlarını saklayıp milyoner olma umutlarını yitirmemiş olanlar vardı.

Üstünde bidolu sıfır dizilmiş paraların tanesini babam, yüz paraya satın almıyormuş.

Beyaz Rusların İstanbul'a geldiğini, bir de mahalle mektebimizde konuklayan bir güzel Rus kadından biliyorum. Çok hünerliydi. Renkli ipek bezlerden, floşlardan süslü abajurlar yapardı. Bigün, o Rus kadınının yaptığı kocaman abajuru tavanda görünce, okulda çocuklar, pek şaşırmıştık; o abajur şimdiki uzay gemisi gibi bişey gelmişti bana o zaman... Eski Galata Köprüsü üstünde, renkli kâğıtlardan yaptıkları oyuncakları satan Beyaz Rusları da anıyorum. Kimisi sarı, kumral sakallıydı. Bunların, albay, general olduğu söylenirdi.

Her mahalle mektebinde olduğu gibi, başımızda fesle, rahleler yada tahta sıralar önünde bağdaş kurup otururduk. İlk fesi mahalle mektebine giderken giymiştim.

Harfleri harflere çatmasını öğrendik, sonra Amme Cüzü'nden namaz surelerini okuyup ezberledik.

İsli mürekkebe batırdığımız kamyş kalemi kâğıt üzerinde cızırdatarak, yazıya şu dua ile başladık:

“Rabbi yessir velâ tuassir, Rabbi temmim, bilhayr!”

Türkçesi “Yaradan! İşimi kolaylaştır, güçleştirme! Sen işimi hayırlı bitirt!” demek... Biz Türkçesini, anlamını bilmeden, her yazıya başlayışta, ezberlediğimiz bu Arapça duayı okurduk.

Bigün, tahta sıra önünde, sallana sallana, “Elem neşrah leke”yi okuyordum. (Sonradan öğrendim: İnşirah suresiymiş.)

Biz o küçücük çocuklar, anlamını kavramadığımız, ne demek olduğunu bilmediğimiz o sözleri ne diye, nasıl, niçin ezberledik? Kafamızı nelerle doldurdular!..

Beş yaşında bir çocuk...

Ezberledik:

“Elem neşrah leke sadrek. Ve veda'nâ anke vizrek. Ellezî enkade zahrek. Ve refa'na leke zikrek. Fe'inne ma'al'usri yusrâ. İnne ma'al'usri yusrâ. Fe'izâ feragte fensab. Ve ilâ Rabbike fergap.”

Belki merak etmişsinizdir, Türkçesi şu demek:

“Ey Muhammed! Biz senin gönlünü açmadık mı? Elbette açtık. Belini büken yükünü sırtından aldık. Senin şanını yükselttik. Çünkü güçlkle birlikte şüphesiz bir kolaylık vardır. Öyleyse bir işi bitirince, öbürüne giriş. Ve umacağını yalnız Rabbinden umut et.”

Ezberlettikleri surenin Türkçesini öğretmezlerdi; Türkçesi Arapçasından daha zor olduğundan mı?..

Bu sureyi okuyordum, son ayeti söylerken,

– Ve ilâ Rabbike fergap! der demez, birden başımdaki fes havalandı. Aman bizim fes elden gidiyor, uçuyor... Bir de baktım havaya, fesim, Hoca'nımın sopasının ucunda... Nasıl da oturduğu yerden, sopanın ucunu, başımdaki fesin püskül ibiğine takıp kaldırdı fesi?..

Hoca'nım, ben, “Fergap!” der demez,

– Fergap, fesini kap! deyip, başımdan fesi kapıp aldı.

Neye uğradığımı şaşırdım. Korktuğumdan, utancımından fesimi isteyemiyordum da... Şimdi eve gidince annem kıyameti koparır... Hoca'nım aldı desem, inanır mı? O zaman için bana bir fes daha satın alınması, şimdiki zamanda bir eve möbleli pikap alınması gibi bişey...

Ağlaya ağlaya eve geldim. Ağladığımı görsünler istemez, hep gizli gizli ağlardım. Onun için de babam, arkadaşlarına,

– Benim oğlan hiç ağlamaz! derdi.

Eve yaklaşınca, yüzümü gözümü sildim. Anneme çekine çekine,

– Hoca'nım fesimi aldı anne... dedim.

Annem,

– Maşallah, maşallah!.. Oğlum “Fergap”a gelmiş... diye sevinçle beni sevip, öpüp okşadı.

Töre öyleymiş, çocuk Kuran okumayı öğrenip de İnşirah suresini okurken “Fergap” dedi mi, hoca da, “Fergap, fesini kap!...” der, çocuğun fesini başından alırmış. Böylece çocuğun yetiştiği anababaya bildiriliyor. Şimdiki sınıf karneleri gibi bişey... Bir tepsi börek yada baklava götürülür, hocadan fes geri alınır.

Annem, bir tepsi börek yaptı. Hoca’nıma götürdü; ben de fesimi geri aldım.

Annem, bir tepsi baklava götüremediği için çok üzölmüştü; bu üzüntünün ne demek olduğunu, şimdi kendi çocuklarıma anlatamam ki...

Bez Çanta

Mahalle mektebi uzak... Kış, soğuk, kar... Paltom yok... Üşüyorum, ellerim donuyor.

Annem haki renkli kalın bezden bir çanta dikti bana. Kitabımı, defterimi çantama koyuyorum.

Soğukta elim üşüdüğünden çantayı tutamazdım, kolumun altına sıkıştırdım; soğuktan korunmak için elimi de çantanın altına alırdım.

Okul dönüşü eve gelince ellerim sızım sızım sızlar... Bir akşam, eve geldim yine, annem,

– Çantan nerde? dedi.

Eğilip kolumun altına baktım, çanta yok... Yolda, soğuktan elim uyuşmuş, parmaklarım duyarlığını yitirmiş, çantanın düştüğünden haberim bile olmamış. Dönüp baktım, aradım geçtiğim yolları; çanta yok...

Babam bu olayı, sonraları çok başka türlü anlatırdı:

– Yepyeni bir çanta almıştım... Çok pahalı bir çanta... Çok güzel bir çanta... Sağlam çanta... Üç gözü vardı çantanın... Hem de kilidi vardı çantanın. O güzelim çantayı taşıdığı ilk gün yolda düşürmemiş mi elleri üşüyüp de... Vah benim oğlum... “Çantan nerde?” diye sorup da kolunun altında göremeyince çantayı, başladı ağlamaya... “Ağlama oğlum, ben sana daha iyisini alırım,” dedim. Daha güzel bir çanta aldım...

Babam böyle anlatırdı; anlata anlata, bu anlattıklarına iyice inanmıştı. Babam, içinden geçenleri, dilediğini anlatıyordu. Dilediği olmuş sanıp, inanarak anlatıyordu. Hiçbir zaman,

– Baba öyle değildi... diyemedim.

O, gülererek anlatırdı, ben de gülererek dinlerdim.

Çoğumuz kendi suçumuzmuş gibi yoksulluğumuzdan utanırız. Ben de yıllarca yoksulluk ayıbımdan utanırdım, taa yazar olana dek... Çoğunluğun yoksul olduğu

ülkede, yoksulluğun değil varsılığın daha utanılası olduğunu yazarlığa başlayınca anladım.

Zenginlikten de utanılıp, zenginliğin gizlendiği zamanlar da olur.

27 Mayıs'tan biriki hafta sonraydı. Gazete sahibi arkadaşımın Kadillak arabasıyla araba vapurundaydık.

– Kadillağı satacağım... dedi.

– Neden? dedim.

– Utanıyorum... dedi.

– Neden? dedim yine...

– Yoldan geçerken yayalar öyle bir bakıyorlar ki arabaya, utanıyorum Kadillak'ta olduğumdan... Bunu satıp, başka bir ucuz araba alacağım...

Bizde, yoksulların içinde varsılıktan utanılması çok kısa sürer, ancak yirmi-otuz yılda biriki gün...

Bir karlı kış günü bez çantamı yolda düşürünce, babam bana yeni bir çanta almamıştı ama, annem hemen eski bir kalın kumaştan yeni bir bez çanta daha dikmişti.

Kozhelvası

“Biraz Gelir misiniz?” adlı oyunumda, Misa adlı bir küçük çocuk, babası Mateh Ustanın yaptığı bir müzik aygıtını sokaklarda satar. Misa bigün satış hesabını babasına tam getirmeyince Mateh Usta kızar.

Karısı, Mateh Ustaya,

– Üsteleme canım, belki çocuk kozhelvası almıştır... der.

Bu oyunu, Almancaya çeviren de, İngilizceye, Yunancaya çeviren de, sanki ağızbirliği etmişler gibi, mektupla bana kozhelvasının ne olduğunu sordular. Ben de mektupla anlattım. Bu kez yine üçü de, “Neden kozhelvası da, başka bişey değil, çukolata filan?” diye sordular. Bu sorularına cevap veremezdim, çünkü anlatması zor...

Şimdi size anlatıyorum.

Mahalle mektebinin kapısı önünde satıcılar, yemişçiler vardı. Çocuklar onlardan yemiş alırlardı. Bana evden hiç harçlık verilmediği için, ben o satıcılardan bişey alamazdım. Yokluk, insanı açgözlü de yapar, tokgözlü de, insanına göre... Beni tokgözlü yapmıştı. Ağızlarını şapırdata şapırdata, macundan renklenmiş dillerini çıkarıp dudaklarını yalayarak horozşekeri, elmaşekeri, macun, fındık, fıstık, çekirdek yiyen çocuklara hiçigün imrenmedim. Ama yalnız kozhelvasında

gözüm vardı. Hiç yememiştım, çok canım çekiyordu. O kadar canım çekiyordu ki, peştamallı, külahlı kozhelvacının camekânına bile bakmadan, yanından başımı öteye çevirip geçerdım. Bigün bir arkadaşım, kozhelvasından ısıırıp geri kalanını bana verdi. Umursamazca,

– İstemem! dedim.

Annem öğretmişti; para istemek ayıp, sokaktan geçen satıcıdan bişey alınmasını istemek terbiyesizlik, arkadaşının yediğine imrenip ondan istemek, annemle birlikte sokakta giderken bişey istemek, hele tutturmak, çok çok ayıp...

Bunlardan hiçbirini yapmadım.

Her sabahki gibi erkenden kalkmıştım. Annemle babam daha uyanmamışlardı. Babamın yeleği sedirin üstüne atılmış, sarkıyor ucu. Elimi yelek ceplerinden birine sokup, paraları karıştırdım. İçlerinden bitane kâğıt yüz paralık aldım. Sonra da bez çantamı alıp çıktım yola... Kozhelvacı orda. Kocaman bir kozhelvası aldım. Tam ısıracakken, itişen iki çocuk üstüme yıkıldı. Elimdeki kozhelvası su birikintisine düştü. Kozhelvasını çıkardım su birikintisinden, ne yapacağım diye bakıp duruyordum. Bana daha önce kozhelvasından bir parçasını vermek isteyen çocuk geldi.

– Bize yok mu? dedi.

– Suya düştü... dedim.

– Olsuuun... dedi.

Verdim kozhelvasını, bigüzel yedi.

Eve dönüşümde, babamın cebinden gizlice para aldığımı unutmuştım bile...

Babam çok yumuşak bir sesle,

– Oğlum, paranla ne aldın bugün bakayım? dedi.

– Ne parası? dedim.

Der demez de, aklım başıma geldi; yelek cebinden aldığım yüz parayı ansıdım. Başımı eğdim, hiç sesimi çıkarmadım. Çünkü konuşsam ağlayacaktım.

Annem,

– Üsteleme çocuğa, belki kozhelvası almıştır... dedi.

Ben yeleğin cebinden parayı alırken, annemle babam yorganın altından beni gözetlerlermiş. Sonra annem ardıma düşmüş, mektebe dek gelmiş arkamdan, kozhelvacıdan, kozhelvası aldığımı görmüş...

Annem de babam da, bir suçumu yakalarlarsa hiç yüzlemezler, çok önemsiz bişeymiş gibi söyler geçerlerdi. Ne de iyi yaparlarmış! Etkisi daha büyük oluyor. Baksanıza, kırk yıl sonra yazdığım oyuna bile o yüzden girdi kozhelvası...

Melekler

Beşbuçuk yaşımda olacaktım, babam bir ramazan gecesi beni evimizin az ilerisindeki camiye teravi namazı kılmaya götürdü.

– Önündeki büyükler ne yaparsa sen de öyle yaparsın! dedi.

Teravih namazı bu, kıl kıl bitmez... En arkadaki safın gerisindeydim. Yattık, doğrulduk, kalktık... Yattık, doğrulduk, kalktık... Kaçınıcı rekâttaysa ben bir secdeye varışında, başımı haliya dayayıp bir daha kalkmamışım, uyuyakalmışım...

Namaz bitince, beni camide aramışlar da bulmuşlar. Babam kucağına alıp eve getirdi. Bunu sonraları sık sık anlatır gülerdi.

Bir cuma günü de beni başka bir camiye götürdü. Öğle namazından sonra bir adam Kuran okudu. Çok güzel okumuş. Babam o adamla tanıştı, bizim eve getirdi. Adı: Galip, Ali Galip... Benim Galip Amcam oldu...

Galip Amcam bir roman: Arapça, Farsça, Fransızca ve yüksek matematik bilen, şiirler yazan bir Rufai ve Kadiri dervişi... Zamanına göre çok devrimci, ilerici bir adam olduğu için, ne hocalarla, ne şeyhlerle uyuşabilirdi; buyüzden işi gücü de yoktu. Hem de hattattı, hem de beste yapardı, hem de marş bile bestelerdi.

30

Beni Galip Amcam okuttu. İlk ondan okuma-yazma öğrendim, sonra Arapçaya başladık; Emsile, Bina, Maksut... Sekiz yaşımda hafız oldum...

Hafız oluşuma babam çok seviniyor, benimle övünüyor, annem de buna çok kıızıyordu.

Cübbe giydirdiler, başıma sarık sardılar. Kasımpaşa'da Uzunyol yanındaki Büyüyük Camide öğle namazlarından sonra Kuran okurdum, beni dinleyenler ağlarlar, tecvit bilmeme de şaşarlardı.

Büyüyük Camide Kuran okumuştum yine bigün... Benimle konuşan müezzin,

– Cuma namazına neden gelmiyorsun? Cuma günü bu cami meleklerle dolar, bu kubbede melekler uçuşur... dedi.

Uçuşmak eylemi, kafamda kuş çağrışımı yarattı. Melekleri, süslü, güzel, kocaman, uzun ve renkli kuyrukları olan somut kuşlar sandım. Ondan sonra gittiğim cuma namazlarında hep sordum:

– Galip Amca, melekler nerde?

Galip Amcam, meleklerin görünmediğini anlattı.

Annemin, kız kardeşimin ölmemesi için yakarışlarını duymayan Tanrının melekleri görünmüyordu.

Dalga Geçmek

Artık okul yok. Galip Amcam okutuyor beni. Mahalle mektebine göndermiyorlar.

Geredeli Derviş Ali Galip, Kasımpaşa'nın Çürüklük Tekkesinde bir küçücük odada yatıp kalkıyor, küçük, pis, tahtakurulu bir oda... Bu odada ondan ders alıyorum. "Hüsn-ü hat" öğreniyorum, yani güzel yazmak, kaligrafi... Hesap, hendese, (aritmetik, geometri) öğreniyorum. Arapça dersine başladık: "Nasara, yansırı, nasran ve hüve nasırın, vezâke mansurun... Lem yansur, lemma yansur..." Öffff!..

Tecvit dersi "Bir harf-i cerrin... Makablinde... Şümülü yoktur... İdgam-ı maal-gunne... İdgam-ı maal-şemsiye... İki elif miktarı temdididir lazımdır..." Öfff! Patlıyorum, boğuluyorum...

Çocukluğumu hiç yaşamadım. Çember çevirmedim, zıpzip, bilya alamadım elime. Uçurtma uçurmadım. El bende, sobe, körebe, birdirbir, uzuneşek, kovalamaca oynamadım... Hiç, hiçbirşey... Çocuk olmuş tek günüm yok yaşamımda... Oysa öyle severdim ki koşup oynamayı...

Ders biter. Galip Amcamın odasından çıkarım.

Çürüklük'ten Kasımpaşa'nın Yahyakâhya mahallesindeki evimize giderken yollarda, arsalarda, çayırarda oynayan çocuklara özenle, imrenerek bakardım. Hem yürür, hem dalga geçerdim. Büyüyorum, zengin oluyorum... Biçok odalı bir evim oluyor. Odalardan birine benden başka hiçkimse giremeyecek. Çünkü bu oda oyuncak doludur, türlü oyuncaklar, rayları üstünde giden tirenler, kurunca yürüyen otomobiller, leğen içindeki suda kendiliğinden giden motorlar, mileler (bilya), zıpızıplar, cicozlar, gazozlar, çemberler, eliş kâğıtlarından fırladıklar, balonlar, uçurtmalar...

Koca adamın oyuncaklarla oynaması ayıp olacaktı. Onun için kimse görmesin diye oyuncak dolu odamın kapısını içerden kilitleyecektim...

Bu kuruntu içinde eve gelirdim. Çocukluğumdan kalmadır, dalga geçmesini severim, insanı avutur, boşaltır, rahatlatır. Sanat da bibakıma dalga geçmektir; kişinin özleminin dışı vuruluşu...

Yarabbi Çok Şükür

Galip Amcam nargile tiryakisi. Dadandığı kahvehaneler var. Kimileyin dersleri de kahvehanede yapıyoruz. Günde beş saat, altı, yedi saat kahvedeyiz. Altı yaşında bir çocuğun çilesi bu... Öğleleri çayla simit yiyoruz. Pek seyrek olarak babam o sabah Galip Amcama elli kurus vermişse, piyazcıya gittiğimiz de oluyor.

Uzunyol üstünde, Büyük Cami karşısında Hasan Efendinin bahçeli, küçücük kahvesi... Kahveci Hasan Efendi, kahve tavelerini, demlikteki çay artıklarını, bulaşık sularını, kahvenin küçük bahçesindeki sarmaşıkların, akşamsefalarının, boruçiçeklerinin dibine döker, onları sular. Bahçeyi yoldan, çubuk tahtalardan yapılmış bir kafes perde ayırır. Bu çubuk kafesi, sarmaşıklar, akşamsefaları, boruçiçekleri sarmıştır. Sabahları açan, uçuk mavi, hafif mor, pembe, dumanlı ak boru biçimi çiçekler, akşama doğru günlük işlerini bitirmiş gibi kapanırlar. Bahçenin bir köşesinde, çardağı gölge salan bir de asma vardır.

Gözümün kadri içindeki görüntü şu: Dengesiz, ayakları sallanan eski tahta masanın üstünde, çatlaklarına kirler dolmuş, dörtgen bir mermer parçası. O mermerin üstünde iki elimi görüyorum, iki küçük el... Sağ elimde Timsah markalı kurşunkalem, sol elimin altında defter... Defterin az ötesinde sarı madenden şekerlik. Şekerliğin yanında, içinde karasineklerin oynadığı boş çay bardağı, yanda tartlı kaşık... Çay kaşığının sapında, sırtından güneş doğmuş İran aslanı... Fonda, Galip Amcamın kalın kahverengi aba cübbesinin açık yakası... Güliver'in önünde cüceyim. Zaman donup kalmış gibi, çocukluk filmimin sekansından bu kadr öylece duruyor şimdi önümde...

Fon müziği de var; Galip Amcamın nargilesinin tokurtusu...

– Ketebe'yi çek!

Çekiyorum:

– Ketebe, yaktübü, ketben ve hüve kâtibün vezâke mektubün... lem yektüp, lemma yektüp...

– Bab'ları say!..

– ...

– Zekere'nin ism-i faili?

Sıra hesaplara gelince soruları kolaylıkla cevaplandıramıyorum, düşünüyorum, düşünüyorum.... Bana saatler geçiyormuş gibi geliyor. Ah bir akşam olsa da kurtulsam, Uzunyol boyunca dalga geçerek yürüsem, eve gitsem...

Ben düşüneyim, Galip Amcam, çevresini alan hayranlarına kendi yazdığı tasavvuf şiirlerini okuyor:

*Ey nefs-i emmare nene mağrursun,
Ol ulu Mevlaya hediye nen var
Dünyaya gelmişsin, ben benim dersin...
Ol ulu Mevlaya hediye nen var*

Karşıdakilerin sözlerini anlayıp anlamadıklarına hiç önem vermezdi; başkaları için değil, kendisi için konuşmak için konuşuyordu. Onlara, Sokrat'tan,

Eflatun'dan, Aristo'dan anlatırdı. İbn-i Haldun der, Hafız der, Mevlana der... Ben bunları peygamberlerden sanırım. Dinleyenler de kimler: Bahriyede bir çarkçı, bir mescidin imamı, bir mübaşir emeklisi, bir arzuhalci, bir gezginci satıcı, bir hurdacı, kahveci Hasan Efendi...

Birara aklına gelirim, yani korktuğum başıma gelir:

– Ne oldu? Müselles-i mütesaviyüladla'ı çizdin mi? (Eşkenar üçgen demektir.)

– Çizdim.

– Adla'ı (kenarları) ve üç zaviyesi (açısı) birbirine müsavi olan müsellese ne denir?

– Müselles-i mütesaviyüladla...

– Peki, bak bu çizdiğim zaviyelere ne derler?

– Zaviyetan-ı mütecaviretan-ı dahiletan... (içters aç)

Dinleyenler şaşkınlık içinde, kimisi de dua okuduğumu sanarak,

– Maşallah, maşallah!.. der.

Galip Amcam,

– Yaz! der.

Bir denklem yada matematik problemi yazdırır. Ben düşünmeye dalarım. Galip Amcam da konuşmasına dalar. Gerçekte düşünmüyorum, düşünürmüşüm gibi yapıyorum. Sözde deftere yazdığım problemi çözümlermişim, ne yapacağımı düşünürmüşüm gibi, başımı sağa yukarı çeviriyorum. Yüzüm duvara dönük... O duvarda dünya güzelinin taşbaskı renkli resmi var. Onun yanında İran Şahıyla karısının resmi. İmparatoriçenin boynunda altı dizi inci gerdanlık. Kadın bana çirkin geliyor. Oysa Şah, dünya güzeli alabilirdi. Dünya güzeli de güzel değil bence... Galip Amcamın gür sesiyle konuşmasını, anlamadan dinliyorum. Uyku bastırıyor iyice... Dünya güzeli...

– Yaptın mı?

Galip Amcamın sesiyle kendime geliyorum. Hayır, yapamadım. Galip Amcamın iki kaşı arasındaki üç çizgi, daha derinleşip, daha gölgeleniyor...

Babam gelir, alır beni kahveden... Kimi akşam babamla Kasımpaşa pazarına gideriz. Pazarda bayat ekmek, fırındaki ekmekten on para ucuza satılır. Babam cebinden çıkardığı büyük renkli yazmaya koyar ekmeği. Üç beş kez bana dondurma aldığını da unutamıyorum. Tekerlekli dondurma sandığı önünde, ayaklı cam bardakta yemiştım dondurmayı... Galiba kırk paraya idi. Çok pahalıymış.

“Sultan Abdülhamit Efendimiz zamanında kırk parayla insan en iyi lokantada etlisiyle, tuzlusuyla, tatlısıyla yemek yerdi,” diyor babam.

Evimize, yani o tek odamıza döneriz. Yere sofrı bezini yaymak, üstüne sofrı tahtasını, onun üstüne de siniri koymak benim görevim. Sinimiz bakır değildi,

mavi emaye... Kenarlarında da renkli çiçekler vardı... Sevdiğim, beğendiğim, belki de birazcık övündüğüm tek eşyamız bu mavi emaye siniydi. Komşularımızın böyle güzel sinisi bile yoktu.

Sofraya, bağdaş kurup otururuz. Yere serili sofra örtüsü dizimizin üstüne alınacak ki, kırıntılar yere dökülmesin. Böylece sofra bezi, peçete işlevi de görür.

Annem sininin ortasına yemek dolu bakır sahanı koyar. Hepimiz, ortadaki o sahandan, aynı tabaktan yeriz, ama komşularımız gibi ellerimizi daldırmayız tabağın içine. Annem evimize kaşığı, çatalı sokmuştur. Oysa komşularımız, parmaklarını çatal yerine kullanırlardı.

Çok zaman yemeğimiz bir türdür, etsizdir, ençok da kuru fasulyedir. Fasulyeden hiç bıkmayız. Yanında salata, cacık olabilir kimileyin. Sofradan kalkılırken, “Yarabbi çok şükür!” denilecek; yoksa insan ne denli çok yese doyduğunu anlamaz. Ama iki kuru lokma da yense, sonunda, “Yarabbi çok şükür!” dedin mi, karnın öyle doymuş ki...

Yemeğe konuklarımız gelmişse, konuklarımız için annem türlü yemekler, tatlı yapmışsa, o zaman yemekten sonra, sofradan kalkılmadan dua edilir. Ellerimizi yukarı kaldırırız. Galip Amcam varsa o, o yoksa babam dua okur. Dua bitince ellerimizi yüzümüze sürerken, “Âmin!” deriz. Konuklar da babama, “Allah kesene Halil İbrahim bereketi versin!” derler.

Akşam sofrasından kalkınca sofra tahtasını sedirin üstüne koyarım, önüne bağdaş kurarım. Sofra tahtası artık benim yazı masam olmuştur. İsraf olmasın, çok petrol yanmasın diye beş numara gaz lambası söndürülür, idare lambası yanar. Ölü gözü ışıklı idare lambası, bana masa olan sofra tahtasının üstünde, Galip Amcamın verdiği ödevleri yaparım. Uyku bastırır iyice, başım bikaç kez sofra tahtasına çarpar.

Annem,

– Hadi yat oğlum artık... der.

Cimnastik Dersi

Bir akşamüstü, Köprü iskelesinden, o küçücük Haliç vapurlarından birine bindik. Galip Amcamla vapurun ikinci mevki alt salonundayız.

Hemen orada yolculardan konuşacak birilerini buluverdi. Anlatıyor:

– Hacı Bektaş-ı Veli Hazretleri, müritlerinden birine üç tane halı vermiş. “Bunları Ahmed-ir-rüfai kardeşime götür!” buyurmuş. Derviş yüklenmiş üç halıyı, düşmüş yollara... Koca Anadolu'yu bibaştan bibaşa geçip Ahmed-ir-rüfai Haz-

retlerine gidecek... Aç, yorgun, perişan... Kendi kendine, “Satarım halının birini, ikisini götürürüm. Nerden bilecek üç halı olduğunu?” demiş. Satmış halının tekini, yolluk yapmış... Bir zaman sonra yine parasız kalmış... “Nereden bilecek iki halı olduğunu, satarım birini daha,” demiş kendi kendine. Onu da satmış... Aylardan sonra, sırtında tek halı, Ahmed-ir-rûfai Hazretlerinin huzuruna varıp etek öpmüş, Hacı Bektaş-ı Veli Hazretlerinin hediyesini vermiş. Ahmed-ir-rûfai Hazretleri, yanı başındaki pencereyi açıp seslenmiş: “Ya Hacı Bektaş kardeş, bana sen bir halı mı gönderdin?”

Pencere dışından ses gelmiş:

“Bir değil, üç halı gönderdim kardeş...”

Aylarca aç susuz yollarda perişan olan derviş dayanamamış, şöyle demiş:

“Ulan koca pezevenkler, madem birbirinize bu kadar yakındınız da, neden halıları pencereden uzatıp vermediniz, bana aç susuz bunca yol teptirdiniz, bir de günaha soktunuz, beni halı hırsız ettiğiniz?..”

Bu “koca pezevenk” sözü pek geçerdi konuşmalarında, yalnız o değil, başka tekkeliler de sık sık söylerlerdi; yüce, ulu bir makam, mevki, rütbe gibiydi “koca pezevenk”lik...

Abdülkadir-i Geylânî Hazretlerinden anlatıyor; Sokrat’tan, Eflatun’dan (“Fe-lâtûn” derdi) anlatıyor.

35

Galip Amcam, herbiri hikmet dolu, yüzlerce özgün fıkra bilir, yeri gelince anlatırdı.

Çok tatlı anlatıyor olmalı ki, dinleyenler ağzının içine bakıyorlar.

– Ne derin adam!.. diye fısıldaşıyorlar.

Aman! Vapur Kasımpaşa iskelesine çoktan yanaşmış. Fırılıyor merdivenden... Vapur iskeleden kalkmış bile. Galip Amcam atlıyor vapurdan, bana da iskeleden sesleniyor:

– Atla, atla çabuk!

Galip Amcam, “Atla!” dedi mi, atlamamak olmaz. Gerildim atlamak için... Vapurdaki yolcular tuttular. Yoksa atlayacaktım, ama iskeleye değil, denize. Çünkü vapur iki-üç metre açılmıştı iskeleden...

Vapur Haliç’in bütün iskelelerini dolaştı. Vapurun memuru, Yemiş iskelesi memuruna beni teslim etti. Gece bastırılmış, karanlık... Başka bir vapura aktarma edip Kasımpaşa’ya geldim. Galip Amcam iskelede beni bekliyor. Çok kızmış, köpürmüş, bağırıyor bana. Eve gelince,

– Bundan sonra, diyor, sana cimnastik dersi de vereceğim. Eğer cimnastik yap-saydın vapurdan iskeleye atlayabilirdin. Yirminci asırda herkes cimnastik yapmalı... Yarın sabahdan tezi yok, cimnastik derslerine başlayacağız.

Babam bu, cimnastik sözüne çok bozuluyor.

– Cimnastik de neymiş, çalışsın derslerine. Arabi, Farisi öğrensin.

Amcam,

– Terbiye-i ruhiyye ile terbiye-i bedeniyye birlikte olacak! diyor.

Babama göre cimnastik, domuz eti yemekle, şarap içmekle bir, tastamam kâfirlik...

Cimnastik dersleri sözde kaldı. Acaba Galip Amcam nasıl cimnastik yaptıracaktı bana? Sırtında kalın kahverengi, yakası yağlı aba, başında arakiye denilen keçe külahı, yeşil sarık, ayağında mest-lastik... Yaz kış böyle... Sabahları ne yedi bilmem, öğleleri bir simitle çay... Aradabir başka tekkelere gidip lokma ettiğimiz (yemek yediğimiz) olurdu.

İlk Öğretmenliğim

Biyandan çok şeyler biliyordum, biyandan hiçbirşey... Galip Amcam bigün bizim evde,

– Saat oniki oldu, ben artık gideyim... deyince,

– Onuç olsun da öyle gidersin Amca! demiştim.

Bir güldüler, bir alay ettiler ki benimle. O zaman kullanılan alaturka saat, onikide biter, onuç olmazmış... Eski saate göre, tam onikide akşam olurdu.

Bir yasa mı çıkmış, ne olmuş, yoksa Mustafa Kemal mi buyruk vermiş: Bütün imamlar sınavdan geçeceklermiş. Sınavı veremeyenlerin imamlığı alınacak. İmam efendileri bir telaştır aldı.

Kasımpaşa pazaryerinin dibinde bir caminin imamına haftada elli kuruşa ders vermeye başladım: Tecvit ve Arapça... Adam Emsile'yi öğrendi, yani ezberledi ama Bina'yı bitürlü sökemedi.

Öğretmenliğimden haftada elli kuruş aldığım o zaman, evimizin aylık kirası yüz kuruştı.

Galip Amcam da bir deniz binbaşısına matematik, cebir dersi veriyormuş. Binbaşı bir akşam yemeğine çağırılmış bizi... O ev bana saray gibi gelmişti. Papağanı ilk o evde gördüm, konuştu da... Sokak kapısının her çalınışında papağan, “Kim ooo?” diye sesleniyordu.

Galip Amcam o evde Nesimî'den şiirler, Niyazi-i Mısri'den, Ruhî-i Bağdadî'den kasideler, Pir Sultan Abdal'dan ilahiler okudu. Sonra kendi bestesi ve kendi yazdığı tekke şiirlerini söyledi.

Deniz binbaşısı bana bir cebir muadelesi (denklem) verdi, çözümledim. Bitane daha verdi, onu da çözümledim, bitane daha... Onu da yaptım. Küçücük bir çocu-

ğün bu zor denklemleri çözümlemesine pek şaşan, bunu bir tanrısal mucize sayan binbaşı ağlamaya başladı, basbayağı ağlıyordu. Koca adam karşımda ağlayınca, tutamadım kendimi, ben de ağlamaya başladım. Galip Amcamın kulağına eğilip,
 – Yanlış mı yaptım muadeleyi? dedim.
 Güldüler, güldüler...

Hükümet Mektebi

Annemle babamın en büyük çatışması benim yüzümden oldu. O günlerde hükümetin resmî okulları daha yeni yeni yayılıyor; “Mekteb-i İptidaiye” yada “İptidai Mektebi”, bugünkü ilkokullar.

Annem,

– Ben oğlumu hükümet mektebine vereceğim... diyordu.

Babam, hükümetten olan, hükümetten gelen herşeye karşı. O beni hafız yapacak, derviş, hoca yapacak, sarıklı hoca...

Zorba babamın hiçbir dediğinden çıkamayan annemin, dayak tehlikesini bile göze alarak, ilk direnişi bu konuda oldu.

– Çocuğu softa mı yapacaksın?

Böyle diyen annem, beş vakit namazını kılar, bigün bile orucunu kaçırmazdı. Galip Amcam da annemden yanaydı, ilkokula gitmeliydim.

Annem günlerce,

– Oğlum, hükümet mektebine gidip büyük adam olacak! diye boşu boşuna ağlayıp durdu. Herzamanki gibi, sonunda babamın dediği oldu.

O zaman “tenassur” diye bir söz vardı; Türkçesi “Nasranileşmek, yani Hıristiyan olmak” demek. Babama göre hükümet mektebine gidenler tenassur ediyorlardı, kâfir oluyorlardı.

Ben annemden yanayım, annem olduğu için bir, bir de Arapça zor geldiğinden...

O günlerde Farsça derslerine başlayacaktık. Galip Amcam, babamın bu davranışına kızdığından mıdır nedir, Farsçadan vazgeçip bana Fransızca öğretmeye başladı.

Anneler Dayak Yer

Çevremizde kadınların kocalarından dayak yemelerinde hiçbir olağanüstülük görülüyordu. Karşıımızdaki odada oturan Zehra'nım Teyze, her akşam Doğulu

kocasından dayak yerdı. Ama Zehra'nım Teyzenin hiç sesi duyulmazdı da, sanki dayak yiyen kendisiymiş gibi kocasının bağırtısı ortalığı inletirdi.

Havva'nım Teyzem, kocası Karadenizli Hasan Efendiden iki-üç günde bir dayak yerdı; çünkü onlar gençtiler, daha yeni evliydiler, birbuçuk yıllık... Evlilikleri, kocasının her akşam karısını döveceği kadar eskimemişti.

Komşu kadınların, kocalarından nasıl dayak yediklerini anneme anlattıklarını duyardım. Dayaktan çürümüş yerlerini gösterirlerdi. Bu yakınmalarında gizli bir övünme bile olduğunu şimdi sezinler gibiyim.

Annem, kocasından dayak yemeyen kadınlardandı. Babamın dayak atmayan koca olduğundan değil, annemin dayak atılamayacak kadın oluşundan... Böyleyken, babam, iki kez annemi dövdü...

Benim kuşağımdan olup da, annesi babasından dayak yememiş olanlar çok azdır, hele benim sınıfımdan olan ailelerde babaların anneleri dövmesi çok doğal sayılırdı. (Toplumsal birikimimiz bu yönde olduğundan bugün de uygar ve aydın sayılanlar içinde bile eşlerini döven yüksek düzeyde hayvanlar bulunduğunu hepimiz biliriz).

Kara Derili Yakınlarımız

Özyaşamımda kara derili kadınların önemli, büyük yeri vardır. Sırası geldikçe onlara değgin anılarımı anlatacağım.

Çocukluğumda İstanbul'da zenciler çoktu. Varlıklı olsun, yoksul olsun, yaşıtla-rımın hemen hepsinin yaşamında zenciler yer almıştır. Aşağı-yukarı bu anılarımı yaşadığım günlerden üç yıl sonra Ahmet Rasim, Resimli Ay Dergisinde (Teşrinievvel 1340-Ekim 1924) "Tükenmiş bir soy" başlıklı yazısında, İstanbul'daki zencileri şöyle anlatıyordu:

"(.....) Bir zamanlar İstanbul'da siyahilerden 'bacı', 'dadi', 'sütnine', 'mama dadi' namlarıyla bambaşka bir soy vardı.

Ben siyah, beyaz ticaretinin hemen sonlarına yetiştim, bilirim. Mısır, Trablus-garp, Habeş, Yemen, özellikle siyahi, Habeş ticaretiyle uğraşır, İstanbul'un Atpazarı, Fatih dolaylarında, Tophane'de Karakaş mahallesinde esirci evleri bulunurdu.

(.....) Öyle az görülmüş güzellikte Çerkez kızları bulunurdu ki, bunlar satışlarda bin, bin beş yüz sarı altına alınıp verilir. Beyazlar, genellikle siyahlardan daha çok para ediyordu.

(.....) Çok iyi bilirim, annem, adını 'Nısf-ı şeb (Geceyarısı)' koyduğum on-on bir yaşlarındaki bir siyahi yavruyu on iki altına satın almıştı.

Siyahi esir, bazen bir baht işi olarak evlenir, çoluk çocuk sahibi olurdu. İşte o zaman da sütninelik başlardı. Bacılık, dadılık, dadı efendilik, ocağı terk etmeyenlerin son mertebeleriydi. Gerçekten bir bacı, bir dadı, eski düzenli ailelerimizde evin hanımından sonra sözü en çok geçen, egemen, evin tabii kişilerinden biri sayılırdı. Ailede bütün çocuklar, bu ikisinin eğitimi ve koruması altında yetiştirirdi. Anasını saymayıp bacasından, dadısından, sütninesinden çekinen çocuklar, hatta gençler vardı, hem de pek çoktu...

İşte size kısaca yaşam ve geçimlerini bildirdiğim bu kara soy bugün tükenmektedir.”

Arap kadınlar (zenciler) yılın bir günü, sanırım, mayısın bir günü, bayrama benzer bir tören yapıyorlardı; belki çocuk yaşta Türkiye’ye getirildikleri anayurtları Afrika ülkelerinin dinsel, geleneksel törenleriydi bu. Kent dışında biyerde yapıyorlar bu işi, Istanbulu kadınlar da o gün yemekler yapıp, kara derili kadınların ilkel gösterilerini seyre gidiyorlardı...

Sünnetimde bana deve biçimi hokka hediye eden kadınla annem de gidecekler kara derili kadınların dinsel-geleneksel törenine. Babam izin verdi. Annem, babamın müsaadesi olmadan sokak kapısı dışına çıkamazdı.

Annem çok iyi bilir: Babamın huyudur, izin verdi ama, yine de bunu burnundan fitil fitil getirecek...

Nereleriydi o gittiğimiz yerler? Böyle geniş çayırılık, ağaçlık, bayırlık biyer. Bidolu, bidolu, bidolu zenci kadınlar... Ortada, öbek öbek toplanıp, şaşılasi sesler çıkararak dönmeye, tepinmeye başladılar. Zıplayıp döndükçe, dönüp tepindikçe kendilerinden geçtiler. Çılgınlıklar atmaya başladılar. Onların bu coşup kendinden geçme hallerine “babaları tuttu” denirdi. İnatla direnip ağlayan çocuklar için söylenen “babası tuttu” deyimi o olaydan çıkmıştır.

Sonra “trans” haline gelip, ağızları köpürerek, “Lu lu lu” sesleri çıkararak, herbiri ayrı ayrı biyerlere dağıldılar.

Bir ağaç gölgesinde çayırda oturup dolma, kaynamış yumurta, irmik helvası yediğimizi anıyorum. Annem diken üstündeydi, başına gelecekleri bilirmiş gibi tedirgindi. Hiç içine sinmemişti. İkidebir, “Kalksak artık, gitsek eve, geç kaldık,” diyordu. İkinciye doğru zenci kadınlar ellerinde dallar, kökler, otlarla, dingin ve suskun bir halde döndüler kırlardan, tepelerden. Dağlardan getirdikleri bu şeyler çayırda yakılıp tutsüler yapıldı. O kökler, dallar, otlar ilaç olarak satın alındı.

Sonra döndük eve. Akşam ezanı okunurken, biz evin kapısından içeri giriyorduk. Annemin suçu, akşam ezanı okunmadan önce evde bulunmamasıydı. Bir kadın akşam ezanını sokakta duyamazdı. Babam annemi döverken, müezzin daha ezanı bitirmemiş, bağınıyordu.

– Hay-yi-alel-felââh... Hay-yi-alel-felââh!

Türkçesi şu demek: “Haydi mutluluğa! Haydi kurtuluşa!..”

Minarelerden, “Haydi mutluluğa, haydi kurtuluşa!” çağrıları yükselirken, babamın dövdüğü annem de ağlıyordu.

Kan, kan, kan... Annemi hastaneye kaldırdılar. Söz olarak bana söylenmeyenin ne olduğunu sezinledim; gebe olan annem dayaktan sonra çocuğunu düşürmüştü...

İkinci dayak olayı çok, çok daha acı... Müslüman kadının saçının tek telini, kocasından, babasından, kardeşinden başka hiçbir erkek göremez. Elinin bilekten bir parmak yukarısı da öyle... Bileğini, saçının tek telini bir yabancı erkek görürse, o kadın kocasından boş düşer, yani evli sayılmaz, kocasından boşanmış olur.

Annem, herşeyiyle, her bakımdan güzel kadındı, çok güzel... Sesi, yüzü, huyu, söyleşmesi, herşeyi... Yalnız boyu kısaydı.

Babam, eşi bulunmaz iyi yürekli, merhametli, ama çok kırgın, hiddetli, coşkun, çok da kıskanç, çok da gerici bir adamdı. Bütün yaşamında takvimin iki yüzyıl gerisini yaşadı. Anneme yaptığı her kötü davranıştan sonra büyük pişmanlık duyar, ama bunu da açığa vurmayı, kendine yediremezdi. Annemi sonsuz, aşırı seviyordu.

Annem kara bir çarşaf içinde sokağa çıkardı. Sık dokulu kara peçesini hiç kaldırmazdı yüzünden. Babamla birlikte sokağa çıkarlarsa, ki pek seyrek olurdu, yan yana yürüyemezlerdi; babam iki eli arkasında, bastonu ya dirseğinde asılı, ya arkasında bağlı iki eli arasında, hızlı hızlı önden gider, annem onu arkadan izlerdi.

Annem, yemeni oyası işlediği renkli iplik kukalarından alacak. Pazar girişindeki dükkânlardan birine girdi, beni elimden tutuyor. Babam da arkamızda. Tuhafiyeci ya Rum, ya Yahudi... Annem istediği şeyi söyledi. Satıcı camekândaki kukaları gösterdi. Dükkânın içi loş. Annem eğildi, sık dokulu peçe altından iyice göremediği için, eliyle peçesini aralayıp öyle baktı cam altındaki kukalara... İşte annemin ikinci büyük suçu da bu. Nasıl bir yabancı erkeğin yanında peçesini açar? Hem de Müslüman olmayan bir yabancıнын yanında... Oysa annem, peçesini eliyle aralayıp eğilmiş, kukaya bakmıştı.

İşte bu suçu yüzünden annemi dövdü babam.

Büyük Bir Kâşif

Kiracısı olduğumuz odanın sokağa bakan iki penceresi var. Bozuk kaldırım sokaktan, çok dar olduğu için, at arabası geçemez; otomobil o dolaylara hiç girmemiş o zamanlar. Kaldırımın kıyısı bokludere. Derenin biyanı, karşı bostanın paslı tenekeleriyle kaplı bir tıpta perde.

Akşamüstleri sedire oturur, pencereden bakar, babamı beklerdim. Benim için günün en güzel zamanı. Nasıl önemsiz, değersiz bir zaman, bir yaşama süresi, ama en ince ayrıntılarıyla kafamda. Pencere camının dışında kafes var, bu kafes hiç açılmaz.

Kağsamış, eskilikten rengi esmerleşmiş, damarları lif lif çıkmış pencere tahtasına çenemi dayıyorum, kafesin arkasından gökyüzüne bakıyorum. Kafesin arkasından seyrettiğim herşey, kafesin eşkenar dörtgen çerçeveleri içinde dilim dilim görünüyor. Her akşam bu saatte, bulut bulut kargalar gökte döne döne çıғыşıp yuvalarına giderler. Kargaların o düzenli uçuşlarına şaşar kalırım. Gökyüzünün kızılığı gittikçe küfrengine dönüşür. O saatlerde ben hep aynı şeyleri düşünürüm; çok önemli bir iş yapmak, bir keşifte bulunmak... Ama keşifler konusunda öylesine bilgisizim ki, hiç, hiçbirşey bilmiyorum. Toprağı kazsam, diyorum kendi kendime, sonra o çukurun içinde ocak yaksam, ocağın üstüne bir tencere yemeğı koyup toprağı örtüp, çukuru kapasam... Kimbilir ne olur, nasıl bişey olur? Çenem, pencerenin iç tahtasına dayalı. Çenemi tahtaya bastırıp dalga geçmek çok hoşuma gidiyor. Kafesin arkasından gökyüzünü dilim dilim görüyorum. Kargalar gıklayarak döne dönüşe yuvalarına gidiyorlar. Bir tencere yemek ne olur toprağın altında? Ateş de yanar boyuna... Hiçkimsenin aklına gelmemiştir böyle bişey, gelse denerlerdi elbet... Yemek kaynar, kaynar, sonra açarım bir çukur yine... Ama çok derin, çooook... Kimbilir ne vardır bu yerin altında? Derinlere inerim iyice. Bizim beş numaralı gaz lambası var ya, yakarım lambayı, kazdığım çukurun ta dibine bırakırım. Sonra üstüne de bir kapak koyarım ki, lambanın şişesi kırılmasın, lamba sönmesin. Yanan lambanın üstünü bir tahta kapakla örttükten sonra, çukurdan çıkan toprakları dökerim üstüne, çukuru örterim. İçerde lamba yanar boyuna, gaz bitene dek yanar. Ama ne olur acaba? Belki... Belkisi var mı, kesinlikle patlar yerin altında. Çok şaşılacak şeyler olur. Bir büyüsem, ben neler yapacağım... Ne buluşlarım olacak! Böyle şeyler büyüklerin aklına gelmiyor hiç... Büyükler çok ciddi. Sabah işlerine gidip akşam evlerine dönüyorlar, yiyorlar, içiyorlar, konuşuyorlar, kavg ediyorlar... Ama benim tasarladıklarımı düşünmüyorlar ki...

Çenem, pencere çerçevesinin iç tahtasına dayalı... Tahta eskimiş, esmerleşmiş, damarları iplik iplik dışarı fırlamış. Tahtanın fırlak, sert damarları üstüne çenemi bastırıp oynatarak, kafes dilimlerinin arkasından kargalı gökyüzünü seyrederken dalga geçmek... Yeni yeni buluşlar, buluşlar!..

Çat, çat, çat! Bu babamın kapı çalışı, belli, sert, kızgın kapı çalış; kapı tokmağı üç kez kızıyor: Çat, çat, çat...

Koşup kapıyı açıyorum. Babam kızgındır ama, durup dururken değil. Evden çıkarken de güler yüzlüdür, eve girerken de... Ben kapıyı açacağım, annem

karşılıyıp, babamın elindekileri alacak güler yüzle... Babam, beni öpecek önce... Annemi de öpecek, ama onu odada öpecek, odada, bunu kimseye söyleyemem; söylenmezmiş başkalarına, ayıp olduğunu öğrendim.

Vona'nın Annaç Köyünden

Annem, Ordu ilinin eskiden Vona denilen Perşembe ilçesinin Annaç köyünden... *Vona* Yunanca bir kelimedir. “Ghona” gibi okunur, “burun” demek. Çünkü Perşembe iki burun arasında, eşsiz güzellikte bir koydur.

Büyükbabam Mehmet “muvazzaf” askerliğine gittikten iki ay sonra annem doğmuş. 1900 olacak, ya iki yıl önce, ya bir yıl sonra... Dört yıl büyükbabamdan ne haber, ne mektup gelmiş. Dört yıl sonra kendisi gelmiş Annaç köyüne... Gelmiş ki, üçbuçuk yaşında bir kızı var, Hanife adında... Hanife'sini ilk görüyor. Ama çok zaman kalamıyor köyde, bisüre sonra büyükbabamı, ihtiyat askeri olarak alıp götürüyorlar. İhtiyat askerlikten köyüne dönüşünde Hanife beşbuçuk yaşındadır.

Annemin annesi ikinci çocuğuna gebe kalınca, işe güce koşamaz, dağa, davara bakamaz, odun kesemez, mısır tarlasını çapalayamaz, pazara gidemez oluyor.

Pazara gitmek ne demek bilir misiniz? (1959'da oralara gittiğimde öğrendim) Annaç köyünün kadınları dağdan odun kesip yüklenecekler sırtlarına, dağ dağ, bayır bayır, tepe tepe, dere dere, o engebeleri aşıp, kese yoldan Ordu'ya varacaklar, Ordu pazarında sırtlarında getirdikleri odunları satıp, çul çaput, gaz, tuz alıp dönecekler köye yine o yollardan... Gittikleri yol ne kadar? (Perşembe-Ordu arasını, biz 1959'da otobüsle üç saatte gitmiştik...)

Anneannemin bir çocuğu altı yaşında bir çocuğu memede... Buyüzden dağdan odun kesip Ordu pazarına satmaya götüremiyor. Büyükbabam yoksul mu yoksul; dört yıl “muvazzaf”, iki yıl da “ihtiyat” askerlikten sonra tüm yoksul düşmüş.

Kadın dediğin nedir ki, tarla gibi, çapa gibi, nacak gibi, yük hayvanı gibi bir üretim aracı; onlardan bir üstünlüğü işi kendiliğinden görmesi. Büyükbabamın atı arabası, danası davarı, sığırı sığirtmacı yok ki... Buyüzden iki çocuklu anneannemin üstüne bir daha evleniyor, evlenmek zorunda kalıyor. Yeni gelin Güllü yaman çıkıyor ki yaman... Güçlü, zorlu, becerikli bir gelin. İşleri çekip çeviriyor. İşleri çekip çevirince de sözü geçer oluyor. İki kuma arasında (Aynı erkeğin iki karısına yada birincinin üstüne gelen ikinci eşe kuma denir) ister istemez, çatışmalar, çekişmeler başlıyor. Büyükbabam hangisinden yana olsun? İki çocuklu güzel karısından yana mı, yoksa işleri çekip çeviren, heryana koşan, evin yönetimini eline alan becerikli karısından yana mı?

Yoksulluk da iyiden iyiye batırıyor köyü... Eli tutan erkekler hep askerde. Köye kıran girmiş. Kuru mısır ekmeğini değil, mısır koçanını bulana ne mutlu...

Evde sözü geçen üvey ana Güllü altı yaşındaki Hanifeciği eziyor da eziyor... Mısır püskülü saçlı altı yaşındaki yalınayak kız, koş o yana, koş bu yana, koş ineğin ardından, koş fındıklığa... Ama yaranamıyor yine. Hele üvey annenin de bir oğlu olunca, Hanife eve fazla geliyor artık... Açlık, yokluk, yoksulluk biyandan, ezilme biyandan... Köylüler Hanife'ye acıyorlar.

Evlatlık Hanife

Annaç köyünün yaşlılarından biri Ordu'ya gitmiş. Ordu'daki Liman Reisi deniz binbaşısının bir evlatlık kız aradığını öğrenmiş. Şu güzel Hanifeciği kurtarmalı.

Köye dönünce büyükbabama anlatıyor. Büyükbabam Hanife'yi takıyor ardına, yürü ha yürü... Mısır püskülü saçlı Hanife'nin ayakları çıplak. Yalınayak kız, babasının ardından dağ, tepe, bayır, çayır yürüyor. Varıyorlar Ordu'ya. Liman Reisi deniz binbaşısı Salim Bey'e gösteriyorlar Hanife'yi. Salim Bey de, karısı da bayılıyorlar güzel Hanife'ye. Kadın iyi yürekli, duygulu, gencecik bir İstanbul hanımefendisi; Süreyya Hanım. Hanife'den az küçük Edip adında bir oğulları var; Hanife'den bir yaş küçük olmalı, belki iki yaş...

Büyükbabam dönüyor köye, dönüyor ki, yanında Hanife yok... Anneannem ağlıyor da ağlıyor... Hanife'siz kalmış ağlıyor...

Kuma baskısı çekilir gibi değil artık... Hanifesinin nereye götürüldüğünü, kime verildiğini bildiği yok...

Artık dayanamaz oluyor. Bir sabah, kuşluk vakti, alıyor memedeki çocuğunu kucağına, köyden çıkıyor, düşüyor yollara... Taa uzakta bir köy var. (Şimdi Perşembe'de Amerikalıların radar istasyonu kurdukları yerin hemen yanındaki köy.) Gidiyor o köye, o köyde bir akrabası var. Memedeki çocuğuyla orada barınıyor. Bir daha kocasını hiç göremeyecektir.

Memedeki çocuğu ölüyor bakımsızlıktan. Anneannem o köyde bir daha evleniyor. Evlenip boşanmanın, yasayla, devletle bir ilişkisi yok; köy imamı nikâh kıyar, koca da boşayıverir. Anneannemin birçok çocukları olacaktır ikinci kocasından.

Hanife'nin acısı, gittikçe büyükbabamın içine işlemeye başlıyor. Ne diye verdi, nasıl verdi ellere güzel Hanife'yi... Bunca boğazın doyduğu yerde o da doyardı; hiç değilse yarı aç, yarı tok yaşar giderdi... Hanife'nin özlemine dayanamaz oluyor.

1959'da Annaç köyüne gidişimde annemin üvey annesini görmüştüm, seksenini aşkın, beli bükük bir kadın... Söyle anlatı bana:

“Ben anneni evlatlık verilsin istemedim ki... Varıp çocuğu alalım dedim babasına... O da burda olur bizimle, dedim. Anası bıraktı gittiyse gitsin, dedim. Çocuğu alıp gelelim, dedim. Gittik Ordu'ya, ananı almaya... Gittik ama, anan gelmedi bizimle... Dönüp kaçtı gene o eve, girdi saklandı...”

Büyükbabam, Salim Beyin evinin kapısını çalıyor, “Vazgeçtim, çocuğumu geri verin bana!” diyor. Veriyorlar Hanife'yi... Babası, tutup elinden Hanife'nin, yürüyor. Hanife babasına küs, dargın... Ağzını açıp da bişey söylemiyor...

Hanife, Salim Beyin evinde o zamana dek bilmediği yepyeni bir dünyaya kavuşmuştur, yıkanmış, arınmış, giydirilmiş, saçında kordela, ayağında çorap, ayakkabı, üstünde entari... Yadırgadığı, küstüğü babasıyla bikaç yüz metre gittikten sonra ağlamaya başlıyor. Yine o köye dönecek, yine mısır tarlası kesekleri arasında yalınayak dolaşacak, yine findıkta çalışacak, yine sırtında küfe, yine üvey annenin horlaması, azar, dayak... Birden kurtulup babasının elinden kaçıyor, dönüp eve giriyor. Hayır, dönmeyecek köye, mademki onu attılar evden, el evine verdiler...

Büyükbabam Hanife'siz dönüyor köye. İki oğlu daha oluyor: Mehmet'le Yunus... Bu kez de “müstahfız” askerliği deyip alıyorlar askere. Kimbilir kaç yıl müstahfız askerliği yapıyor. Savaş sırasında Gümüşhane dolaylarında bellisiz biyerde şehit düşüyor. İki oğlu büyümüş, evlenmişler, yani benim dayılarım... Ama Hanife adında bir kardeşleri olduğunu bilmezler... Yıllar sonra öğrenecekler.

Deniz binbaşı Salim Bey Ordu'dan, başka biyere atanıyor, ordan da Port Said Liman Reisi oluyor. Daha sonra İstanbul'da Heğbeliada Bahriye Mektebi (Deniz Lisesi) Müdürü oluyor. Annem de onlarla birlikte.

Şebinkarahisar'ın Gölve Karyesinden, Topalosmanoğulları'ndan Abdülaziz Efendi

Giresun'un bir Şebinkarahisar ilçesi var. Giresun'dan çok Sivas'a yakın. Şebinkarahisar'ın bir Gölve köyü var. Araba işlemez, atla zor gidilir, yayan dört beş saat çeker ilçeye, ama köylü ayağıyla; bizim için bir günlük yol...

Topalosmanoğulları'ndan Mehmet Efendi, Gölve'nin hocası, imamı... Üçü erkek, üçü kız, altı çocuğu var; sondan ikincisi babam Abdülaziz. Gölve toprağı verimsizdir, kısırdır, bire dört bile zor verir. Gölveliler sağlamdır, zorludur, dayanıklıdır, doğrudur, yurtlarına bağlıdır. Bitürlü ayrılmazlar bu yerlerden, verimsiz, kıraç topraklarından. Erkekleri gurbetçidir, küçük yaşta İstanbul'a gelirler, çalışıp para kazanmak için, kazandıklarını köydekilere gönderirler. Ne yapıp edip, sonun-

da döneceklerdir Gölve'ye; ölünce Gölve'nin kır kıraç, ağaçsız, verimsiz, bakımsız toprağına gömüleceklerdir.

Göveliler İstanbul'da devlet dairelerinde, zengin köşklerinde bahçıvanlık yaparlar, kapıcılık, hamallık ederler. Gövelilerin çoğu, İstanbul'un Bebek'inde, Ortaköy'ünde iş bulur, çalışırlar, oralarda toplaşırlar.

Abdülaziz'in büyük ağabeyisi Mustafa'yla, ortanca ağabeyisi Şaban İstanbul'dadır. Abdülaziz'i babası köyde okutmuş, Kuran okumasını, biraz yazmasını öğretmiş ona. Abdülaziz, onbir yaşındayken İstanbul'daki ağabeylerinin yanına gelir, iş bulup çalışmaya başlar. Ama kazandığı parayı ağabeyisi Şaban elinden alır.

Şaban, boylu boslu, inceden, yakışıklı, bıçkın, çapkın, hovarda bir delikanlı, hem de kavgacı, hırçın, zorba... Bebek'te korkarlar ondan, vurduğu vurduk, kopardığı kirdik... Şarap da içer, rakı da içer... Abdülaziz'in elinden zorla alır paralarını. Abdülaziz, "Vermem, bu benim param!" diyemez, ağabeye söylenmez böyle söz, büyüğe saygı var, karşı gelinmez.

Gölve köyünden dedem Hoca Mehmet'in dedesi Türk Ali denilen biri. Ata soyumuzdan en eski bilinen bu Türk Ali. Ata soyumuza Topalosmanoğulları denildiği gibi, Bardakçioğulları da deniliyor.

Zeytin Denilen Yemiş

Babam, şu olayı sık sık anlatır, gülerdi:

"Bizim oralarda zeytin, zeytinyağı yok, adını bile bilmezdik. Bebek'teki bakkallarda, küfe içinde siyah, yuvarlak, parlak bişeyler var. Alıp yiyenleri de görüyorum, çok güzel, tatlı bir yemiş olmalı... Demek, bizim Gölve'de, Şebinkarahisar'da yetişmeyen bir yemiş bu... İmreniyorum. Param olup da alsam, bir okkasını bile yiyeceğim.

Bigün girdim bakkala:

– Bana şurdan yarım okka tartsana! dedim.

Elimde kesekâğıdı, Bebek iskelesine geldim, denizin karşısında, keyifle yiyeceğim. Bir de ağzıma attım ki, aman, acı, tuzlu, yenir gibi değil... Yarım kilo zeytini fırlattım denize..."

Ben babamı bilmez miyim hiç, dedikleri doğrudur da, o denize atmasına hiç inanmam. Atmamıştır denize, atamaz. Kendimden bilirim, ona çekmişim tıpkı... Tuzlu da olsa, acı da olsa, ne de olsa yemiştir para verdim diye; yiyememişse, yazık olmasın diye birisine vermiştir.

Mısırlıların Yalısı

Babam Abdülaziz Bebek'teki Mısırlıların yalısında çalışıyor. Mısırlı prensesler yaşarmış yalıda. Kadınların çoğu Türk asıllı...

Küçük Abdülaziz cin gibi, zeki, çalışkan, doğru, eli açık, güvenilir bir çocuk. Hemen göze giriyor, dikkati çekiyor. Prenselerden biri, onu okutmak istiyor. Yalıdaki bir hoca, bisüre okutuyor Abdülaziz'i.

Abdülaziz, Şaban Ağadan saklayabildiği paraları Gölve'ye giden hemşerileriyle babasına gönderiyor. Abdülaziz tutumlu ki, olursa o kadar olsun... (Babam aşırı bir özveriyle ailesine, evine bağlıydı.)

Abdülaziz onaltısında bir delikanlı. Köyüne sılaya gidecek. Biriktirdiği altınlarını kemerine istif etmiş. Kemerinde altın koyacak özel yerler var. Hırsıza, yankesi-ciye karşı para saklanacak en güvenilir yer, beldeki kemer. Ama altınları ağabeyisi Şaban Ağadan korumak zor. Altıncıkları kemerinde, vereceği hediyeler elinde, döşeği, yorganı denkte. Tophane rıhtımından kayığa binip uzakta demirlemiş vapura gidecek. Tam kayığa binecekken, Şaban Ağa, kardeşini uğurlamaya gelmez mi!

– Kaç paran var Aziz?

Büyüğe saygı var, ağabeye yalan söylenmez. Abdülaziz söylüyor parasını.

Babasına götürüp verecek.

– Nerde? Bakayım paralarına!

– Kemerimde...

– Göster hele... Ben de biraz veririm, babama götürürsün...

Kemerindeki altınları çıkarıyor.

– Ver bakayım onları bana...

Şaban Ağa altınları cebe indirip yürüyor.

Babam, döşeğini, yorganını, dengini alıp kayıkla vapura çıkıyor, ama, yol parası bile yok... Hemşerilerinden yaşlı biri, üzüntüsünü görüp,

– Ne yapacaktın oğlum o paraları? diyor...

Yıllarca çalışıp biriktirmiş, götürüp babasına verecek.

Yaşlı hemşeri, kaç altını olduğunu soruyor. Babam söylüyor. Adam çıkarıp o kadar altın veriyor.

– Sen sonra İstanbul'a dönüşünde çalışıp bana ödersin! diyor.

Babam bu olayı sık sık anlatır, her anlatışında duygulanır, “Adamın bana verdiği bayram harçlığı değil, bir servetti. Eeee, eskiden işte böyle Müslümanlar vardı. İstanbul'a dönüşümde iki yıl çalıştım da ancak ödedim,” derdi.

Abdülaziz dönüyor köye, paraları veriyor babasına; evdekilere armağanlar dağıtıyor. Babasının hayırdasını alıyor.

Koskoca adamdım, bana kızardı da,
– Babanın duasını alacaksın... derdi, baba duası al da, sonra var ne halt edersen et!

Böyle derdi ama, bana hep dua ederdi.

Babası, köyden bir kızla evlendiriyor Abdülaziz'i. Abdülaziz, İstanbul'u görmüş, azçok okumuş, dünyası değişmiş. Köy kızını beğeneceklerden değil ama, ne yapsın, baba sözüdür, dinlenecek ille de... Evleniyor. Çok durmuyor köyde, dönüyor İstanbul'a, bir daha hiç görmüyor imam nikâhıyla evlendiği ilk karısını. Yine Mısırlıların yalısında çalışıyor, o iyiliksever yaşlı hemşerisine borcunu ödüyor.

Gölve'den Bir Delikanlı, Annaç'tan Bir Kız

Arada neler geçmiş, neler olmuş? Abdülaziz, Abdülaziz Efendi olmuştur, ama daha çok ona Aziz Efendi derler... "Efendi"lik üstün bir sandır o zamanlar.

Köydekenden sonra dört kez daha evlenmiş. Geçimli, uyumlu bir adam değil, çabuk kızıp parlar. Evliliklerinin hiçbiri uzun sürmemiş. Hele biri, bir gece sürmüş, nikâhın ertesi sabahı kadını bırakmış, kaçmış.

Bunları pek anlatmaz, üstünkörü söyler geçerdi.

Babamın yaşamından çokaz bildiğim şeylerden biri, Abdülhamit paşalarından birine yaverlik ettiği. Arnavut paşanın iki yaverinden biri babam. Babam, irade-i seniyye ile rütbe alıp yaver olanlardan. İki yaver de kafa dengi. Arnavut paşasına her nedense kızıyorlar. (Babamın kızmadığı kimse yoktu ki...) İki yaver, Arnavut paşasını iple sıkıca bağlayıp, bacaklarından tavana asıp bırakıyorlar öylecene... Arnavut paşasına ders verecekler. Ama dersi onlar alıyor. Paşa ölmüyor tabii, ölsün diye asmamışlar. İki yaver, ordudan tart, Fizan'a sürgün... Yollarda taş kırdırmaşlar babama.

Bana ders olsun diye anlatır, övünürdü:

– Ben her gittiğim yerde baş oldum, hiç geride kalmadım. Menfi iken (sürgündeysen) beni ordaki menfilerin (sürgünlerin) başına koydular. Onların hepsi de benden daha çok okumuş, yüksek insanlardı... Hayatta işini bileceksin...

Bana ençok kızması, işimi, çıkarımı bilmeyişimdendi.

Aziz Efendi, Heğbeliada'daki Bahriye Mektebinde (Deniz Lisesi) önce bahçıvanbaşı, sonra da iâşe memurudur. Deniz Lisesinin müdürü de Binbaşı Salim Bey.

Babam bütün yaşamında bir üst sınıfa aktarmak için çırpınmıştır. Aslında zekâsıyla, çalışkanlığı, doğruluğuyla, sezgi gücüyle buna layıktı, ama bir büyük eksiği vardı: Eğitim, öğrenim yetersizliği. Bu yetersizliğini zekâsıyla kapamaya çalışırdı.

Salim Bey anlatmıştı: Babam gençliğinde lügat paralamaya çok düşkünmüş, ille de memur zümresindekiler gibi konuşacak. Söz arasında sık sık “devşetli, devşetli, çok devşetli” dermiş... “Dehşetli” demek istiyormuş.

Salim Bey her işe koşup yetişen, dalavere bilmeyen Aziz Efendiyi çok seviyor. Aziz Efendi, Salim Beyin evine de girip çıkıyor. Sık sık çiçekler götürüyor Salim Beyin evine. Ama bu çiçekler kime?

Salim Beyin evlatlığı İkbâl, onüç yaşında, güzel mi güzel... Aziz Efendi otuziki yaşında.

Evlatlık kızlara, kendi adlarını değiştirip başka bir ad koymak gelenektir. Bunlar öyle adlar ki, hemen kızın evlatlık olduğu adından belli oluyor. Havva Hanife'nin adını da İkbâl yapmışlar; (İkbâl, talihin açık olması, işlerin düzgün gitmesi demek.) Hanife'yi beğenmeyip, İkbâl koymuşlar ki annemin adını, işleri düzgün gitsin, talihi açık olsun.

Ben annemi İkbâl diye bilirdim, gerçek adının Hanife olduğunu çoook sonraları, okula yazılmak için sorulunca öğrendim.

Hanife, ses uyumundan ötürü olacak, bana kadife çağrışımını verir; kadife gibi bir kadındı, saçları, teni, yüzü, elleri, huyu, sesi kadife... Babam da dışı sert, kalın, pürtüklü, ama içi, özü, yumuşacık, sonsuz iyiliksever, yardımcı bir adamdı.

Mehmet Nusret Adında Bir Çocuk

Aziz Efendi, Salim Beyden İkbâl'i istiyor. Veriyorlar. Şebinkarahisar'ın Gölve karyesinden Topalosmanoğulları'ndan Abdülaziz'le, Vona'nın Annaç köyünden Hanife, takma adıyla İkbâl, Heğbeliada'da evleniyorlar. Yıl 1913.

Salim Beyle Süreyya Hanım, anneme çeyiz olarak bir dikiş makinesi, bir konsol, iki de fernus (fanuslu lamba), bir beşibirlik veriyorlar. (Annemin Yeniçeşme yangınından kurtarabildiği tek şey, işte bu çeyizi olan dikiş makinesidir.)

İlk çocukları ölüyor. Sonra ben doğmuşum. Yıl 1915, Çanakkale Savaşının en kızgın, en civcivli zamanı. Onun için Salim Bey, benim adımla Nusret koyuyor. Nusret, “yardım, Tanrı yardımı, başarı, üstünlük” anlamına geliyor. Tanrı yardım etsin de Çanakkale Savaşını kazanalım diye, böyle bir dilekle adımla Nusret koyuyorlar. Mehmet de dedemin adı. Ben Mehmet Nusret...

Doğumumdan bir ay sonra, Salim Beyin üçüncü oğlu Abdülkadir dünyaya geliyor. Annemin ödevleri bitmiş değildir daha, benimle birlikte Abdülkadir'i de emziriyor. Böylece Abdülkadir'le sütkardeşi oluyoruz.

Sonraları ne oluyor, bilmiyorum. İlk bildiğim, ilk ansıdığım, Yeniçeşme yangını...

Saçlar Sıfır Numara Kesilecek

Annem hastanedeydi yine... Kasımpaşa'daki, bokludere üstündeki evde yalnızdım. Komşu kadınlar göz kulak oluyor bana; Havva'nım Teyze, Zehra'nım Teyze... Yine evden dışarı çıkmıyorum. Babam akşamları geliyor eve.

Saçım uzayınca berbere gidiyorum. Uzunyol üstünde bir berber var. Sanırım, tıraş yüz paraydı.

Üstümde o alacakara entari, ayağımda takunyalar, berbere giderdim. Saçlar sıfır numara makineyle, yani dipten tıraş edilecek. Bir numara yada iki numara tıraş makinesiyle tıraş ederse berber, başta yarım santim kadar saç kalır. Babam da çok kızar. Kendisi de saçlarını sıfır numara kestirir hep.

Der ki:

– Müslümanlar saç uzatmaz, kâfirler saç uzatır. Sonra çocuk kısmı saç uzattı mı, bütün kuvvet saça gider, büyümaz. Çocukta hiç saç olmayacak. Erkek saç bırakmaz, ayıptır. Saç kadınlara mahsus... Kadın saçını keserse, erkek saç uzatırsa günaha girer.

İşin aslı başka... Bir numara, iki numara makineyle saç tıraş edilirse, kafada birazcık saç kalıyor ki, bu da, saçın erken uzaması ve daha sık berbere gitmek, berbere daha çok yüz para vermek demek. Saçlar ne kadar dipten kesilirse o kadar geç uzar, o kadar da berbere az yüz para verilir.

Bunun böyle olduğunu seziyordum. Kadınlar saç uzatır, yok saç uzatan çocuğun boyu uzamaz, yok günahdır gibi sözlere inanmıyordum. Ama saç uzatmak diye de bir isteğim yoktu.

Takunyalarımı sürüye sürüye berbere gidip sandalyeye oturunca,

– Amca, sıfır numara tıraş edin! derdim.

Bikez nasıl olmuşsa, berbere söylemeyi mi unutmuşum, yoksa berbere öyle mi kolay gelmiş, saçımı iki numara makineyle tıraş etmiş. Akşam babam eve gelip de kafamda yarım santim uzunluğunda saç görünce çok kızdı. Beni hiç dövmezdi, ama kızması yeter... Bir bahaneyle odadan çıkıp helada ağladım, ağladım... Annemin hastanede oluşundan da acılıydım, yalnızdım. Evden kaçıp gitmeye karar verdim. Alıp başımı gidecektim... Ne yapacaktım? Dilenecektim... Sokaklarda dilenen birçok çocuk var...

Ertesi sabah, babam evden gidince fırladım sokağa... Alacakara entarimin eteklerini savura savura, takunyaları sürükleye sürükleye çıktım Uzunyol'a... Uzunyol'un kenarına oturup, gelip geçenlere elimi açacak, boynumu bükcektim... Bitürlü yapamadım bunu... Gittim geldim Uzunyol boyunca... Kasımpaşa iskelesinden ta gerideki Çingene mahallesine kadar kimbilir kaç kez gidip geldim.

Çöküp oturamadım, avucumu açamadım bitürlü. Öğle oldu, ikindi oldu, karnım acıktı iyice... Hayır, olmuyor, yapamıyorum. Döndüm, geldim eve...

İngiliz Kamyonu Altında

İstanbul işgal altında. İstanbul'da düşman askerleri var. Ama aklım ermiyor pek. O zaman olanları, anlatılanları şimdi düşündükçe, daha iyi anlıyorum. Unkapanı Köprüsünden Beyoğlu'na çıkan yokuş üstünde, Tersane kapısında süngülü Senegalli nöbetçi zenci erler var, gelip geçerken görüyorum onları. Uzun boylu zencilerden korkuyordum.

Anneler çocuklarına sık sık şöyle derlerdi:

– Yolda bişey bulursanız sakın almayın, sonra patlar, ölürsünüz!

Bu sözler, çocuk korkutmak için değildi, anneler gerçekten inanıyorlardı. Kendi aralarında konuşurlardı: İşgal askerleri yollara, çakı, oyuncak, çukolata bırakırlarmış. Bunlar aslında bombaymış. Çocuklar bunları alınca, patlar, ölürlermiş. Kaç çocuk ölmüş böyle... Türk çocuklarını öldürmek istiyorlarmış.

Bu anlatılanlara biz de inanır, korkardık.

İstanbul işgaline değgin bildiklerim bunlar, bir de bir İngiliz kamyonu altında ezilmem.

Babam, Kalender Ziraat Mektebinde Tatbikat Öğretmeniydi. Annem yine hastanede. Biz, babamla Kalender Ziraat Mektebinde kalıyoruz. Babamın bir odası var. Güzel günler geçirdim burda. Koskocaman ağaçlıklı bahçe. O zaman Halkalı Ziraat Mektebi galiba Yeniköy'deydi. Yada ben anılarımı birbirine karıştırıyorum.* Okulun önü denizdi. Rıhtımda okulun kayığı bağlıydı. Yalnız başıma, sere serpe, dilediğimce yaşardım. Okulda güzel yemekler yiyordum.

Bigün kayığa bindim, rıhtıma bağlı ipini de çözdüm yada kendiliğinden çözül-dü. Kayık açıldı, Boğaz'da gidiyoruz... Okulun çocukları gördü de, başka kayıkla gelip beni kurtardılar, bu güzel eğlencem yarıda kaldı.

Annem "Haseki Nisa" hastanesinde yatıyor. Nisa "kadınlar" demek. O zaman-ki Haseki Hastanesi yalnız kadınlar için. Cuma günleri babamla birlikte annemi ziyarete hastaneye gidiyoruz.

*Emekli Tarım Öğretmeni Bay Fazıl Dalay, gönderdiği bir mektupla, bu yanlışıma şöyle düzeltiyor; kendisine teşekkür ederim: "Kitabınızda 'o zaman Halkalı Ziraat Mektebi, galiba Yeniköy'deydi' diye yazılmıştır. Sözüne ettiğiniz okul, Halkalı Ziraat Okulu değildir. Yeniköy'ün ilerisinde kıyıya yakın bulunan okul, Kalender Ziraat Yurdu'dur. Burada, öksüz, yoksul, Darüleytamlardan gelen çocuklar hem okuyor, hem de tarım uygulaması yapıyorlardı. Sonra bu yurt kapatıldı, bir yangında yandı. Uzun süre yıkık kalan yanık Kalender Yalısı, yakınlarda onarılarak Askeri Konukevi yapıldı."

Saraçhanebaşı'nda alandan geçip yokuş aşağı Aksaray'a ineceğiz de babamla hastaneye gideceğiz. Alandan geçerken, kendimi bir kamyonun altında buldum, koskoca kamyonun tekerlekleri altındaydım. Yukarda babamı görüyorum. Bir dev olmuş, o koskoca kamyonu itiyor dayanıp. O da ezilecek. Koşuşanlar beni kamyonun altından çıkardılar. Polisler de geldi. Babam şoförü öldürecek bıraksalar...

– Davacıyım!

Polisler anlatıyor babama: Dava edilemezmiş. Çünkü kamyon İngiliz işgal ordusunun kamyonuymuş. Şoför de bir Yunanlı...

Bunları sonra sonra düşündükçe anlıyorum ki, İstanbul yabancı çizmesi altındaymış.

Bana öyle geldi ki, koca kamyonu, babam eliyle itip durdurdu; yalnız durdurmadı, geriye de itti. Buna yalnız ben inanmıyordum, babam da inanıyordu. Koca kamyonu nasıl eliyle durdurup geri ittiğini, beni ezilmekten nasıl kurtardığını anlatırdı.

Babamın kucağında yaya kaldırımına geldik. Baktılar heryanıma. Biraz acımış sırtım, ama bişeyim yok... Yürüdük babamla. Önümüzden, elinde bidolu eski giysi satan bir satıcı geçiyor. Babam, belki de beni sevindirsin diye, eski elbiseciden bana bir yelek aldı. Yeleği giyip düğmeledim, pek hoşuma gitti. Büyük adam yeleğini giyince büyüdüğümü sanmışım.

Babam,

– Annene söyleme sakın kamyon altında kaldığını, üzülür... dedi.

Annem üstümdeki yeleği hiç beğenmedi.

– Bu ne? dedi. Oğlanı öksüz çocuklara çevirmişsin.

Kayıkta Bir Hokkabaz

Annem hastaneden çıktı, ama iyileşmemişti. Hastalığı anneminkine benzeyen bir kadın, bir ilaçla iyi olmuş. İşte o ilacı öğrenmek için annemle iyileşen kadının evine gideceğiz.

Babam, annemle sokağa pek seyrek çıkardı. Annemin yalnız başına dışarı çıkmasına da izin vermezdi. Onun için annem uzakça yerlere ancak benimle gidebilirdi. Demek, babamın vekili sayılıyordum.

Kasımpaşa vapur iskelesinin yanındaki kayık iskelesinden kayığa bindik. Yemiş iskelesine –Şimdi Hal'in olduğu yer– gideceğiz. Kayıkta, bizden başka, bir kadın, iki de erkek yolcu var.

Kayık, Haliç'in ortalarına gelmişti ki, erkek yolculardan biri,

– Ben, dedi, istersem bu kayığı ortadan bölerim, kayığın yarısı o yanda kalır, yarısı bu yanda...

Kimsede ses yok.

– İnanmıyor musunuz söylediklerime? Hele biriniz, inanmıyorum, desin de o zaman görün. Ben istersem bu başparmağımı koparır, denize atarım!

Adam böyle söyler söylemez, sol elini sağ eline aldı. Sol elinin başparmağını çekmeye başladı. Çekti, çekti, bizim şaşkın bakışlarımız arasında, sol elinin başparmağını kopardı. Şimdi, sol başparmağı, sağ elindeydi.

– Denize atayım mı? diye sert sordu.

Annem gibi kalın peçesi yüzünde örtülü olan kadın yolcu,

– Sakın! Aman! Atma!.. diye bir çığlık kopardı.

– Ben istersem yalnız parmağımı değil, kendi başımı da boynumdan koparır, denize atarım. Sonra kopuk başım sıçrar denizden, gelir konar, yerine oturur.

Adamın söylediklerinin gerçekleşmesi değil, tasarlanması bile korkunçtu.

– Nasıl, kayığı ortadan ikiye ayırayım mı?

Karadenizli sarışın kayıkçı öyle korkmuştu ki, bir ayak önce iskeleye ulaşabilmek için var gücüyle küreklere asılıyordu.

Kayık, yemiş iskelesine yanaştı. İndik.

Akşam babam eve gelince, kayıkta geçen o olağanüstü olayı babama anlatmaktan çekindim. Hiç yoktan yine anneme kızar diye düşünüyordum. Kayıkta bir yabancı erkek, başparmağını koparıyor, annem de bunu görüyor. Babam kızabilirdi.

O olağanüstü olayı annem anlattı babama.

Babam,

– Gözbağcıdır o herif, dedi, yaparlar öyle şeyler...

Başparmağının birini koparmış gibi yapmayı, şimdi ortaokul öğrencileri bile biliyor; ilkokul çocukları bile bu numarayı yutuyor.

Kurtuluş Savaşında Düşmanı Kim Yendi?

Haftanın bir günü Çürüklük'teki tekkeye gidiyoruz. Şeyh Efendi, Kürtle Arap kırması, boylu boslu, sakalı göbeğinde, yakışıklı bir adam; iki karısı var, biri Şâver Hanım, biri Vesile Hanım... Şâver Hanım için Ermeniden dönme derlerdi. Tekke, Şâver Hanımın elinde, onun dediği olur. Vesile Hanım, sessiz, silik, gölgede kalmayı yeğlemiş bir hanım. Vesile Hanımın iki oğlu var büyüğü Şeyh Efendinin genci, yakışıklı, alımlı. Küçüğü içine kapanık görünüyor bana, çok efendiden bir genç adam...

Tekkenin semahanesinde zikrediyoruz. Ben de zakir'lerdenim. Üstümde bir beyaz entari, bir hırka, başımda tepesi tuğralı bir arakiye. Zikrederken ederken coşuyoruz. Bu coşkulu havanın anlatılması zor. Semahanenin ortasında on kadar derviş dönüyor durmadan. Ben de bu dönenler arasındayım. İnsan döne döne uçacak, yerden ayakları kesilip göklere yükselecekmiş gibi oluyor. Alışmaktan olsa gerek, bu dönmelerin hiçbirinde, gözlerim kararmadı, başım dönmedi, sendelemedim. Ortada on kadar derviş, entarilerinin etekleri uçuşup havalanarak dönerlerken, başka bir on-onbeş derviş yanaklarına şiş batırıyorlar. Bunlar, kimi köşeli, kimi yuvarlak, uçları sivri, başları topuzlu şişler. Topuzlar süslü ve işlidir ve sarkan ince zincirleri vardır. Bu topuzlu şişleri dervişler yanaklarına sokarlar, ağzın içinden batırılan şişin ucu yanağın dışından çıkar. Böylece yanakları şişli olarak döner, zikrederler. Bir tanesiyle yetinmeyip, iki yanağına iki şiş, dahası üç şiş birden batırılanlar da vardı. Şişin battığı yerden kan çıkmaz.

Semahanenin dört bir yanında tahta direkler vardır. Elllerinde ağaçtan tokmaklar olan başka dervişler, yanakları şişli olanları, tokmakla şişin topuzuna vurarak, bu direklere çakarlar. Her direkte iki-üç derviş çakılıdır. Çakılı oldukları yerde hiç aralıksız zikre devam ederler. Semahanenin çevresinde serili pöstekiler üzerinde diz çökmüş dervişler, Şeyh Efendinin temposuna uyarak, başlarını bir sağa, bir sola çevirerek hep bir ağızdan,

– Ya Hay, ya kayyum!.. Ya Hay, ya kayyum!.. demektedirler.

Yanaklarından şişle direklere çakılı olanlar da zikre katılırlar. “Ya Hay, ya kayyum!” sonradan, yine tempolu olarak “Allah, Allah!..” ünlemine dönüşür.

Coşkunun en üst doruğuna çıkılınca, artık son ve en büyük törensel gösteri başlayacaktır. Ortaya birçok kılıçlar çıkar. Pırıl pırıl zağlı kılıçların üstünde kazılarak yazılmış ayetler, şiirler vardır. Dervişlerin kimisi, kılıçların keskin yüzünü dilleri üzerinde gezdirir ve keskin kılıcın dillerini kesmediğini gösterirler. Şeyh Efendi Hazretleri kalkar, cübbesi ve abası altından belini açar. İki dervişin kabzasından ve sivri ucundan tuttuğu kılıcın keskin yüzü üstüne çıplak karnını dayayarak yatar. Şeyh Efendi, kılıcın üstüne yatmış, başı kılıcın biyanında, ayakları biyanında sarkarak, semahanede uzun bisüre dolaştırılır. Ençok şaşıtığım da budur; kıl inceliğinde keskin kılıç, bütün ağırlığıyla üstüne yatan koca gövdeli Şeyh Efendiyi nasıl kesmez, belinden ikiye ayırmaz.

Ortalık, bir sirk alanından hiç ayırtısızdır. Ziller, kudümler, defler çalınmakta, coşmuş dervişler, “Ya Hay, ya kayyum! Allah!” ünlemleriyle sağa sola sallanarak zikretmekte, kimisi ortada entari eteklerini savurarak, kollarını açmış fir fir dönmekte, sivri uçlu şişler yanaklara batırılmış, kimisi yanağındaki şişle tahta direklere çakılmış... Direkler, şiş izlerinden delik deşik...

Ben de dönerdim. Bikez de yanağıma şiş batırdılar. Bunu ancak bir rüya gibi anımsıyorum.

Babam,

– Hiç korkmayacaksın, yüreğine korku düşmeyecek! demişti.

Yaralanmak korkusu duymayacaksın. Bütün kalbinle hazret-i pir'e teslim olacaksın. Önemli olan inanmak, hiç kuşkusuz, işkilsiz, tam inanmak.

Galip Amca derdi ki: “Musa'nın denizden geçişi, boğulmayacağına inanmış olmasındandır. İnsan, batmayacağına hiç kuşkusuz tüm inanabilse, denizden yürüyerek gidebilir.”

Bu tür inanmak “tevekkül”den başka bişeydir.

Yıllar sonra not defterime şunu yazmışım: “İnsan ölmeye karar verince, öleceğine inanınca ölür!” Belki bu düşünceye gelişimin, çocukluğumda etkisinde kaldığım “inanmak” duygusuyla ilişkisi vardır.

Şişler yanaktan çıktığı zaman, şişin yanaktaki deliğine Şeyh Efendi Hazretleri parmağıyla tükürüğünü sürer; bu tükürük en büyük, en etken devadır.

Şişi yanağıma batırırken hiç korkmamışım, hiç canım acıamamıştı. O an, sanki bir rüya gibiydi demiştim. Yanağımda, şişin izi kaldığını sanmıyorum. Galiba iz de kalmamıştı, kan da akmamıştı.

Bilirsiniz, yanak kası, kılcal damarların enaz olduğu elastiki kastır; kan akması, yara izi kalmaması bundan.

Şeyh Efendi Hazretlerinin sırtını verip postu üzerinde oturduğu mihrabın tam karşısında, yüksekte, duvar boydan boya kafesliydi. Bu bölümde, İstanbul'da bulunan yabancılar, Fransızlar, Almanlar, hatta Rumlar, Yahudiler, Ermeniler oturur, kafes arkasından, semahanedeki zikri ve dervişlerin coşkun gösterilerini seyrederdiler. Tabii bu seyir para karşılığıydı. Ama orada yabancı seyircilerin olduğu açıklanmaz, hatta gizli tutulurdu.

Çok saygın, yani çok para vermiş yabancılar varsa kafes arkasında, o zaman gösterilere, ağızda ateş yakmak, yanan ateşi ağza almak numaraları da eklenirdi.

Bitakım sirklerde, cambazhanelerde, ağızdan alevler çıkaran gözbağcılar görmüşsünüzdür; bunların ağızlarına aldıkları ısı vermeyen, yakmayan bitakım kimyasal bileşimlerdir. Dervişlerin ağızlarına aldıkları ateş bundan değildi; çünkü ağızlarındaki bu ateşte yumurta pişirenler gördüm. Elbet, bunun da bir hilesi olacaktı.

Başka tarikatlardan olan tekkelerden bizim tekkeye konuklar geldiği zaman da, zikir sırasında bu gösteriler yapılırdı.

Yani anlatılmak istenen şuydu: Bu tarikattan olanlara kılıç etkimez, kurşun işlemez; bunlar ateşte yanmaz; ecel gelmeyince bunlara kaza ölümü yok... Düşman ordusu, silahlarıyla “tarikat ehli”ni öldüremez.

Toplumsal birikim çok önemlidir. Bugün hâlâ aramızda, özellikle Anadolu'da birçok taşra kasabalarında, Kurtuluş Savaşını Gazi'nin ordusu değil de, ateşin yakmadığı, kılıcın kesmediği, kurşunun işlemediği bu dervişlerin kazandığını yayan gericiler varsa, ve onların sözleri halkta yer edebiliyorsa, bu, birazcık anlatmaya çalıştığım bu tekke geleneği birikiminden ötürüdür. Düşmanı ordularımız değil, şeyhler ve dervişler İzmir'de denize dökmüştür.

Yunan ordusunun erleri ve komutanları derlermiş ki:

– Biz Türk ordusuna yenilmedik. Türk ordusunu perişan ederdik ama, ne yapalım ki karşımıza koca kavuklu, ak sakalları göbeklerinde, ellerinde palalar, kılıçlarla dervişler çıktı. Bunlara ne top, ne tüfek mermisi işliyordu. Yangının içinden geçip üstümüze yürüyorlardı. Bizi kılıçtan geçirdiler...

Kuvayı İnzibatiye

Oysa gerçek durum şöyleydi. Türkiye o zaman ikiye ayrılmıştı: Kurtuluş Savaşından yana olan Kuvayı Milliyeciler, padişaktan yana olan Kuvayı İnzibatiyeciler. Kuvayı İnzibatiyecileri, düşman işgal kuvvetleri beslerdi. Kuvayı İnzibatiyeye yazılanlara bir lira gündelik verilirdi. Galiba İstanbul'un İngiliz yada Fransız işgal komutanlığı bu parayı verirdi. Size bugün bir liranın o zamanki değerini anlatabilmek için Galip Amcanın şimdi elimde bulunan bir not defterinden günlük geçimi için ne harcadığını yazayım:

5,5 krş. yemek	10.4.1921
1,30 para ekmek, peynir	11.4.1921
1,20 para ekmek, peynir	11.4.1921
5,75 krş. fasulye	21.5.1921
2,25 krş. süt	12.4.1921
3,00 krş. patates	13.4.1921
2,75 krş. piyaz	14.4.1921
4,50 krş. köfte	15.4.1921

Yani günde bir lira büyük paraydı. Orta düzeyde bir evin günlük gideri 50-60 kuruştur.

Bu tekkelerin, dergâhların hemen hepsi denilecek kadar çoğunluğu Kuvayı İnzibatiyeden yanaydı, yani padişahçıydı. Küçümsenerek "Kuvayı Milliyeciler!" denildiğini anıyorum. Örneğin Çürüklük Dergâhı Şeyhinin büyük oğlu, Kuvayı İnzibatiyeye yazılıydı. Galip Amcanın Kuvayı Milliyeden yana olduğunu çok sonraları öğrendim. O, Gazi Mustafa Kemal Paşayı her zaman severdi. Not defterinden

aldığım yukarki yazıları da onun nasıl zorlukla geçindiğini gösteriyor. Günü gününe defterine yazdıklarıyla geçinmiş olduğunu sanıyorum. Belki bunlara çayla simit eklenirdi; bir de kimi günler tekkede yediği yemek ve aşure...

Babam Kuvayı İnzibatiyeden değildi. Ama sonuna dek padişahçı ve Abdülhamit'e bağlı kaldı. Böyleyken niçin onun, çoluğunu çocuğunu bile yüzüstü bırakıp Anadolu'ya gittiğini, düşmanla gönüllü savaştığını, bu uğurda yanıp hastalandığını bugüne dek çözümleyebilmiş değilim. Olsa olsa bu, yurdun düşmandan kurtulma savaşıydı, onun için bu savaşa asker de değilken kendiliğinden katılmıştı. Ama “makam-ı saltanat”a bağlı, “Abdülhamit Efendimiz”in anısına saygılıydı.

Öyle sanıyorum ki, babam ve onun gibi olanların, canlarını da ortaya koyarak, işgalci düşmandan kurtarmak istedikleri hilafet ve saltanatı. Mustafa Kemal, onların düşmandan kurtarmak istediğini dağıtıp yok edince, elbet onlar da Mustafa Kemal'e düşman olacaktı.

Çoğu Kuvayı İnzibatiyeden, padişahçı olan tekkeçiler, Kurtuluş Savaşı zafere sonra Millici olacak ve İstanbul'a gelen Gazi'nin ordusunu karşılamak için şeyhler, dervişler İstanbul sokaklarına döküleceklerdi.

İlk Haksızlık Duygusu

Zikrin sonunda semahanede bir durulma olur, dervişler durulur, dinginleşir. Çepeçevre oturdukları yerde elleri dizlerinde, sağ elleri kalpleri üstünde boyun kırıp baş eğerek hep birden “Huuuu!” çekerler. Soluk kesilmeden çıkarılan bu “Huuuu!” uğultusu dakikalarca sürer.

Galip Amcamın bu türlü kılıç, şiş, ateş gösterilerine katıldığını hiç görmedim. Hoşlanmazdı, galiba karşıydı bunlara, ama hiç belli etmezdi. Babam yanağına şiş batırır, ağzına ateş alırdı.

Çürüklük Dergâhına “Dergâh-ı Şerif” denilirdi. Tekkeye gelenlerin en bilgisi Galip Amcamdı yada bana öyle gelirdi. Şeyh Efendinin duasından önce Galip Amcam dua okurdu. Sonra “Esseyyid-ül şeyh Abdülkadir-il-Geylânî Kaddese sırra hazretlerinin Evrad-ı Şerifleri”ni okurdu:

“... Aleyke ya Habiballah, essalâtü vesselâmü aleyke ya Habiballah, essalâtü vesselâmü aleyke ya...”

Daha sonra “Sultan-ül-evliya-üsseyid-i Abdülkadir-il Geylânî Hazretlerinin esmâ-ullah-ül husnâ manzume-i şerifi”ni okur. Bu, Arapça uzun bir manzumedir. Sonra Şeyh Efendi Hazretleri duaya başlar ve sema biter. Herkes dağılır, yalnız saygın kişiler “yüksek zevat” kalır. Üst katta başka bir odaya geçilir, burada büyük adamlar, yüksek memurlar, subaylar da vardır. Burada söyleşilir, tasavvuf ve tekke

şiiirleri okunur. Galip Amcam hemen her tarafta yeni yazdığı bir şiirini okur. Şair olarak “Galib-i Nihanî” mahlasını (takma adı) kullanır. Bunların çoğu didaktik (öğretici, eğitsel) şiirlerdir.

Yıllar sonra pekçok kez evimi basıp arama yapan sivil polisler, evimden alıp götürdükleri ve bir daha da geri vermedikleri kitaplarım, notlarım, dosyalarım, yazılarım arasında, Galip Amcamın bende kalmış, sakladığım defterlerini de aldılar. Hiç olmazsa saklasalardı, ne gezer... Bu siyasi polislerin evimden alıp götürdükleri, geri vermedikleri birçok kitaplarımı sonradan Sahaflar Çarşısında satılırken görmüşümdür, o kitapların sayfalarında el yazımla notlarım, çıkmalarım, çizgilerim vardır. Kendi kitaplarımı eski kitapçılardan kaç kez satın almışımıdır.

Galip Amcamın bir defteri nasılsa kalmış elimde, polisler onu görüp almamışlar. Galip Amcamın o defterde yazılı bir şiirini sunuyorum. Belki size bişey anlatmaz, ama benim için, beni yetiştiren bu adamın şiirinin büyük değeri vardır. Galip Amca olmasaydı beni okutup yetiştirmeseydi, ben bugünkü ben olamazdım. Anama ve ona çok borçluyum.

*Perde kurdum şem'a yaktım gösterem zillü hayâl
Âkil olan her rumuzdan fehmeder anlar meâl
Mâsivâyı terk edenler terk ederler kiyl ü kaal
Sırr-ı sırrın sırrını terk edenler ehl-i hâl.*

57

*Arife kâfi işaret, noktadır dersi ânın
İşitir mi her sözü kulağı hayvan olanın
Cahil, nâdan olanlar annesidir belânın
Bilene ibretnümâ-yı ârifandır perdemiz.*

*Âşık maşuk gerektir maşuka âşık gerek
Âşık isen aşk yolunda eyle gayrını terk
Dâme-i aşkı tutup kalbinde âni eyle berk
Mahrem-i vuslat saray-ı sâdikandır perdemiz.*

*Olsa bir âşık-ı sâdik fehmeder eşkârımı
Hasbıhal etsem ânınla söylesem ahvâlimi
Yekvücut olsa benimle anlasa esrarımı
Âşiyân-ı âşına-yı âşikandır perdemiz.*

*Olsa bir âşık-ı gambir hemdem olsam bir zaman
Bâdenûş olsam ânınla sarhoş olsam heman
Çıksa aradan kâinat kalmasa kevn-ü mekân
Lâ mekân sırrında kâin bî mekândır perdemiz*

*Galib'in her bir kelâmın anlayan Galip olur
İtiraz eder şular kim gâyesi mağlup olur
Anlıyanlar bil muhakkak zevk ile memlû olur
Gayesiz zevke muadil bî nişandır perdemiz.*

Bana bu yeryüzünde görünen ilk haksızlık, hocam Ali Galip'in durumu oldu. Onu, Şeyh Efendiyle ölçüştürürdüm. Şeyh Efendi, Galip Amcamın yanında ne kadar bilgisiz kalırdı. Yalnız Şeyh Efendi değil, imamlar, hocalar, o büyük memurlar, derviş subaylar, başka tekkelerin şeyhleri de onun yanında ne kadar bilgisizdiler. Hepsi de onun için "Derya gibi adam!.. Derin adam! Umman!.." derlerdi. Ama öbürleri rahat bir yaşam sürerlerken Derviş Ali Galip yarı aç yarı tok sürünür, topuğu yırtık çoraptan, tabanı delik ayakkabıdan kurtulamaz, temizliğe çok düşkün olduğu halde yıkanamaz, arasına bitlendiği bile olurdu. Gençliğinde yedek subaylık (ihtiyat zabıtlığı) yapmıştı, öğretmenlik yapmıştı, birara polislik yapmış, istifa etmişti: Ama şimdi bitürlü iş bulamıyordu. Ne olursa olsun bir iş bulmak, geçinmek için çırpınıyordu. Biçok kimselerden öğretmen (muallim) yapılacağı va'di alıyor, ama bitürlü bunların sonu çıkmıyordu. Tanıdıklarına biçok mektup, ilgili yerlere dilekçeler yazardı. Bütün özlemi, Gerede'deki yaşlı anasını yanına alıp ona bakabilmek, evlenip bir yuva kurabilmektir. Bu düşkün durumunu annesinin görmesini istemediği için yıllardır annesini görememişti.

Bir çayevi köşesinde oturur, elinde ya Fransızca, ya Arapça yada Farsça bir kitap, durmadan nargilesini tokurdatarak okur, aklına gelince de, kaldığımız yerden bana ders verirdi. Birazcık boşalıp rahatlamak için olacak, çayevindeki hiç olmayacak, sözlerini anlayamayacak adamlara eski Yunan felsefesinden, tasavvuftan anlatırdı. Dinleyenler anlamaz, ama anlamadıkları sözlere hayran kalırlar, bu da Galip Amcamın hoşuna giderdi.

Dünyada karşılaştığım ilk haksızlık Galip Amcamın durumu... Altı yaşımın ilk gizli isyanı böyle başladı bende. Ortada bir adaletsizlik vardı. Hele babam, Galip Amcamın müsrif olduğunu söyleyince pek kızardım. Günde bikez nargile içtiği için müsrif sayılıyordu. Nargilesinin tömbekisini de kendisi alırdı ki ucuza gelsin, en ucuz tömbekiden. Kahveci, kendi tömbekisinden nargileyi doldurursa daha pahalıydı.

Eğitim Bakanlığında (Maarif Vekâletinde) yüksek memurlardan, müfettiş ve hatta danışmanlardan tanıdıkları, arkadaşları vardı. İş bulacağız diye mektuplar gönderirlerdi. Not defterinde, resmî dairelerin dilekçelerine verdikleri biçok numaralar yazılıydı.

Şişli Güzeli Mediha

Babamın köyü Gölve'de hemen herkes birbirinin uzak, yakın akrabası olduğundan, erkekler aralarında yaş ayrımına bakmadan birbirlerine emice (amca) derler. Genç, yaşlıya emice dediği gibi, yaşlı da kendinden gence emice der.

Babamın emice dediği, babama da emice diyen bir köylüsü vardı. O zamanlar benim tanıdığım Gölveliler içinde en zengini, en paralısı bu adamdı. Parlak şayaktan koyu renk giysi giyinirdi. Yeleğinin üstünden saatinin üç sıra gümüş kösteği sallanırdı. Ayakkabıları her zaman pırıl pırıldı. Biriki dişi altın kaplamaydı ki, bu o zamanlar zenginlik belirtisiydi. Genç görünmek için kaytan bıyıklarını yanık fındıkla boyayıp yağladığı belliydi. Kokular sürünürdü. Sanırım süründüğü gülyağydı. Kendisi gittikten sonra da kokusu bisüre daha odamızda kalırdı. İri taneli, ipek püsküllü kehribar tespihini şak şak şakırdatırdı. Pırıl pırıl fakfondan bir tütün tabakası vardı. Fitilli çakmağı da fiyakalıydı. Bu emice neden çok paralıydı? Çünkü, Perşembepazarı'nda büyük bir eski hanın odacıbaşıydı.

O zamanlar adını, Kasımpaşa'daki o bizim evdekilere dek duyurmuş, çok ünlü, sık sık gazetelerin kendisinden söz ettiği bir güzel kadın vardı: Şişli Güzeli Mediha... Bir dönemin aşk dünyasına renk vermiş bir kadın. Uğruna erkeklerin hastalandığı, vuruşup dövüştüğü, zenginlerin paralarını savurup tiril kaldığı, evler yıkan, ocaklar söndüren bir kadın... Öyle ki, kadın, erkek, herkes ondan konuştuğu için, o yaşında onun ününü ben bile duymuştum. En büyük ünü, zenginleri soyup yolması, pekçok erkeği aynı zamanda parmağında oynatmasıydı.

İşte bizim emice, bu dillere düşmüş Şişli Güzeli Mediha'nın tutkunlarından biriydi. Gözü dönmüştü, çocuğunu çocuğunu gözü görmüyordu. Yaşını başını düşünmeden bütün parasını yedirdiği Şişli Güzeli Mediha ona yüz vermiyordu.

Babam, bu emice için, "Zavallı delirmiş!" diyordu. Delirdiği doğrudu; Şişli Güzeli Mediha'yla ilişkisini, sonra da arasının bozuluşunu anlatırken, bizim yanımda bile koskoca adam bir çocuk gibi hüngür hüngür ağlardı.

Babam, parasını yemek için emiceye Şişli Güzeli Mediha'nın büyü yapıp aklını başından aldığını söylerdi. Babam, yardım edip emiceyi bu kadından kurtarmak istiyordu. Bunun için de bir düzen kurmuşlardı, ama neydi, nasıldı, bilemiyorum. Bildiğim o ünlü Şişli Güzeli Mediha, bizim o yoksul odamıza gelecek, bakıcılık da eden babama kendisiyle ilgili bişeyler sorup öğrenecekti.

O günlerde bakıcılık çok yaygındı. Bakıcılar, olmuş yada olacakları bilirlerdi. Bir çocuğun başparmağının tırnağı üzerine mürekkep damlatılır. Çocuk gözünü bile kırpmadan bu mürekkep damlasına bakarken bakıcı da tespih çekip dualar okuduktan sonra çocuğa sorar:

– Falancayı görüyor musun?

Çocuk, tırnağı üstündeki mürekkep damlasında, kayıp yada çalınmış eşyayı, o eşyanın nerde olduğunu, nerde saklandığını, kimin çaldığını görür. O bir damla mürekkepte çevresindeki eşya, kişiler minik minik yansır. Hep biyere dikkatle bakıp kendini yoğunlaştıran çocuk da, bakıcının sorularının da etkisinde kalarak, sorulan şeyi tırnağındaki mürekkep damlasında gördüğünü sanır.

Başparmak tırnağına damlatılan mürekkep yerine bir tas yada bardak içinde su da kullanılır. Yeter ki, bu mürekkebe yada suya bakacak çocuk zeki olsun. Aptal çocuklar hiçbir şey göremezler suda yada mürekkepte. Çocuk, bunu da duyunca, zeki bir çocuk olduğunu ispat için, bakıcının sorduklarını görmüş olduğunu söylemek zorunda kalır.

Şişli Güzeli Mediha bizim eve gelecek. Babama bişeyler soracak. Ben bir bardak suya bakıp gördüklerimi söyleyeceğim. Ben daha önce suya yada mürekkebe bakmak deneyimlerinden geçmiştım. Suda da, mürekkepte de hiçbir şey görmemiştım, göremiyordum. Görmeden de gördüğümü söyleyemiyordum. Ama bu kez, emiceyi Şişli Güzeli Mediha'nın elinden kurtarmak için, suya bakıp bana önceden her ne öğretilmişse, sanki onları suda görüyormuşum gibi söyleyecektim.

Gerçekten Şişli Güzeli Mediha denilen kadın bizim eve geldi. Ben suya baktım. Babam sordu, ben, "Evet!" dedim. Babam sordu, ben, "Hayır!" dedim. Kadın, benim sözlerimden çok memnun görünüyordu.

Bana sorulanların neler olduğunu şimdi hiç anımsıyorum.

Ben,

– Evet... dedikçe babam beni uyarmak için,

– İyi bak oğlum, dikkatli bak! diyordu.

Ben, ilk dediğimde direniyordum.

Oysa, ben bana önceden öğretilenlerin hep tersini söylemişim, evet yerine hayır, hayır yerine evet dermişim. Böylece, emicenin işlerini büsbütün kötületmişim. Şişli Güzeli Mediha'nın memnurluğu da bundanmış. Kadın giderken babama para verdi. Babam, bu işi para için yapmadığını söyleyerek parayı almadı. İşte o zaman Şişli Güzeli Mediha hiç umulmadık bişey yaptı. Parlak, kara deriden, belki de rugan, çantası vardı. İçindekileri boşaltıp aldıktan sonra,

– Çocuk oynar... diye çantasını bana verdi.

Şaşırdım.

Şişli Güzeli Mediha gidince babam,

– Oğlum, neden öyle yaptın, hep ters söyledin... dedi.

Oysa ben, bana öğretildiği gibi söylediğimi sanıyordum.

O zaman babam,

– Demek kısmet böyleymiş, bizim emice Şişli Güzeli Mediha'nın pençesinden kurtulamayacakmış... dedi.

Bu olaydan bir zaman sonra Şişli Güzeli Mediha, ya bıçaklanarak yada tabancayla vurularak öldürüldü. Sonraları Şişli Güzeli Mediha için gazetelerde, dergilerde pekçok yazılar, tefrikalar yazıldı; roman bile yazıldığını anıyorum. Adı yıllarca konuşuldu. Bir çağın dillere söylene kadınıydı.

Bana verdiği çantası çok güzel bir koku kokuyordu, kullandığı esansın kokusu çantaya sinmişti.

Anılarımin, Şişli Güzeli Mediha'ya ilişkin bu bölümünü yazdıktan sonra notlarımı karıştırırken dosyamda bu kadını anlatan bir gazete keşiği buldum. Ne yazık, gazetenin adını, tarihini, yazarın adını yazmamışım. Bu gazete yazısından öğrendiğime göre, kadının adı Mediha değil, Meliha'ymış; aklımda yanlış kalmış.

O gazete keşiğindeki yazıyı aktarıyorum:

“Bir zamanlar bir ‘Şişli Güzeli Meliha’ vardı. Güzelliği, cazibesi ve zengin aşk maceralarıyla, muhitinde, eski model ‘sosyetik’leri imrendiriyor, dedikoduları bitip tükenmiyordu. Derken, günün birinde Maslak yolunda, fayton arabasının içinde hem kendisi, hem yanındaki işgüzar hizmetçisi Zeynep Kadın, kıskanç bir kabadayı hovardanın kurşunları ile delik deşik oldular.”

61

Gazeteler sütun sütun bu cinayeti yazdılar ve bu kanlı macera uzun yıllar unutulmadı. Şişli güzeli için destanlar düzöldü. Sanırım bir tuluat kumpanyasında acıklı bir oyunu da oynanmıştı. Biyandan aşklarının hikâye kitapları da elden ele dolaştı durdu. Bunlardan birini hatırlıyorum: İki formalık bir cep kitabı, kabında da Şişli dilberinin resmi. Artık İstanbul'un Şişli ve Nişantaşı konaklarından en uzak kenar mahallelerine kadar, her yerde, yıllar yılı, Şişli dilberinin hayat dramı hep konuşuldu ve kadın adeta efsaneleşti. Ama yavaş yavaş, bir Afrodit tapınağındaki son dumanları savrulan buhurdan gibi son kıvılcımları da sönerek belleklerde küllendi gitti.

Kadınlar Hamamı

Benim kuşağımdan ve daha önceki kuşaklardan hemen bütün erkek çocuklarını, anneleri kadın hamamına götürmüşlerdir. Bunun nedeni ekonomik sıkıntıdır. O sıralar İstanbul'a bile apartman yaşayışı girmemişti. Tek tük apartman vardı, buralarda oturanlar da çok zengin sanılırdı. Dahası, bu apartmanlarda oturanlara, bize göre çok modern yaşayışlarından ötürü, yoksullarca ahlaksız kişiler diye bakılırdı. O apartmanların içinde, (kadın erkek arası kaçgöç olmaması, dans edilmesi,

içki içilmesi, kumar oynanması gibi) hertürlü ahlaksızlık (!) vardı. Apartmanlarda oturmayanların evlerinde banyo da yoktu. Kimi evlerde “gusülhane” denilen, içi çinko kaplı yüklükler vardı, burada yıkanılır, daha doğrusu “gusül aptesi” alınır. Bizimki gibi yoksul evlerinde gusülhane de olmadığı için, bir teneke su kaynatılır, odanın ortasında, leğende yıkanılırdı. Bu yıkanma zorluğu yüzünden hamama gidenler çoktu. Aklımda kaldığına göre, bir kişi için hamam yedibuçuk kuruştı. Çocuklar için ayrıca para alınmadığından anneler, koca koca oğlan çocuklarını bile hamama götürürlerdi. En sonunda hamamın natır kadınları,

– Hanım, oğlanın sakalı bıyığı çıkmış, artık daha neler... Bari bunun babasını da getir... diye alay ederler, kabaca oğlanları hamama sokmazlardı.

Annem beni yalnız bikez yanında kadınlar hamamına götürdü. Kadınların o zamanlar hemen hiç eğlenceleri olmadığı için, hamam âlemlerine, hamam sefalalarına çok önem verirlerdi.

Bikaç gün öncesinden hamama gidiş hazırlığı başlamıştı. Hamama gidecek beş-on kadın, aralarında kumanya için işbölümü yapmışlardı. Yalancı dolmalar, kuru köfteler, kaynamış yumurtalar, turşular, irmik helvaları sepetlere konuldu. Her kadın, hamam bohçasını kolunun altına aldı. Görünmesin diye bohçalar çarşaf pelerinin altına gizli ama, yine de görünüyor.

Hamam kapısında bağdaş kurmuş zenci kadınlar, susamhelvası, dolma satıyorlar:

– Susamhelvası...

– Taze taze dolma doldurdum...

Kadınların hamamdan çıktığı, al al olmuş yanaklarından bilinir. Hele kahvehane önünden geçerlerse, hasır iskemleye ters oturmuş bıçkınlar türkü söyleyerek laf atarlar:

Nazlım hamamdan çıkmış,

Öpmeye yürek ister...

Sokakta hep peçesi inik yürürdü annem, ama kıskanç babam yine de annemin hamama gitmesini istemezdi. Bu türlü istemezliklerini hiç dışa vurmaz, açıklamazdı ama, dolaylı olarak ille de bir tedirginlik, bir çatışma çıkarırdı.

Yalnız bikez gittiğim kadınlar hamamında kadınların çoğu peştamalsız, çıplak çıplaktı, birbirlerinden sakınmıyorlardı. Ben çocuk tecessüs ve merakıyla o çıplak kadınlara, herhalde çok dikkatli bakmış olacağım ki, annem beni bir daha kadınlar hamamına götürmedi. Öbür kadınların tüm çıplak oluşlarından, yanındaki kadına yakındığını da anıyorum.

O sıralar çok yaygın bir türkü vardı:

Tenekeler tıngırdamasın vay vay...

Komşular duymasın vay vay...

Bu türkünün yasaklandığı söyleniyordu. Ayıp bir türküyümüş. Türküdeki ayıbı anlamıyor, ama neresinin ayıp olduğunu da soramıyordum. Bu ayıp kafamda işledi durdu. Sonraları bu ayıbı şöyle yorumladım:

Zampara herif, komşu kadınla mercimeği fırına vermiş, geceleyin tahtaboştan geçip kadının yatak odasına girecek. (Tahtaboş, teneke yada çinko kaplı terastır.) Bu türkü, zamparayı uyarıyor. Dikkat et tahtaboşun tenekelerini tıngırdatma ki, komşular duymasın...

Bu çocukça yorumumun da yanlış olduğunu çok daha büyüyünce anlayabildim. Gerçeği şu:

Geceyarısı yada sabaha karşı karıkoca gusül aptesi alacaklar. (Gusül aptesi alınmadan sokak kapısından çıkılmaz, işe başlanmaz, günahıdır.) Aptes için teneke de su kaynatılacak, ya gusülhanede, ya leğende yıkanılacak. Odalar bitişik, evler bitişik... Duvardan duvara ses geçer. Öksürsen, komşu duyar. Gusül aptesi için su konulan teneke tıngırdarsa, tıngırtıyı duyan komşu, evde neler yapıldığını anlar.

Tenekeler tıngırdamasın vay vay...

Komşular duymasın vay vay...

Yaşam koşulları değişince, türküler de içeriğini, özünü yitiriyor. Apartman yaşayışı başlayınca bu türkü de, türkünün ayıbı da unutuldu.

Biz Nerelerden Geldik?

Annemin canını sıkan şeylerden biri de, babamın sakal bırakıp, cüppe giymesi, sarık sarmasıydı.

Babam, cübbesini anneme diktirmişti. Bir de babamın, kendilerinin “ilm-i ledün” dedikleri işlerle uğraşmasını hiç istemezdi annem. İlm-i ledün dedikleri, bibakıma gizli, sırlı bilimler: Kayıp bir eşyanın bulunması, hırsızlığın bilinmeyen failini bulmak, hastaları tedavi, muhabbet muskaları, tılsımlar, cinleri çağırıp onlarla konuşmak, gömü (define) yerlerini bulmak... Bu işlerin büyük ustası Şeyh Efendi idi. Ama onun bu işte emekçisi Galip Amcamdı. O yazar, çizer herşeyleri. Ayrıca hattat olduğundan yine Şeyh Efendi için divan yazardı. Bütün bunların karşılığında, tekkedeki bir küçücük odada yatıp kalkabilir, arada sırada tekkeden verilen bir kap yemeği yedi. Babam da eskiden pekaz bildiği ilm-i ledün denilen şeylerin çoğunu Galip Amcamdan öğreniyordu.

Cinleri çağırarak, yani “Davetiye” Galip Amcamın, bende kalmış defterindeki bir yazıda şöyle anlatılmaktadır:

“Evvela buhur yapmak lazımdır.

Z nokta Z nokta Z nokta ihyake ihyake ihyake ve bil-incil ve mâ yetli fil-incil ve bi-z-zebur ve mâ yetli fi-z-zebur ve bit-tevrate...

(...) bunu çocuğun avucuna yaza.

Neksüfuna anke ataike... bunu çocuğun alnına koya. Eğer tasa baktırırsa bir tane alnına, bir tane de tasın altına koya ve tasın içine yedi damla zeytinyağı damlata.

Dağıtmak için (cinler dağılacak) İza sülzilet-il-arda zil-zeliha ve uhruct-ül-arda iskaliha.

Şayet su bulanık ve gelmeyecek olursa bunu okuya..."

"Resül-üllah Efendimiz buyurmuşlar ki, bir kimse hamile olan ayalinin karnı üzerine elini koya ve diye ki: 'Bismillâh-il-ahad-üs-samed-üllezi lem-yelid ve lem-yûled Allahumme simeyte mâ fil-batn Muhammed bi-ismi Muhammed Sallallahi aleyhi ve sellem'imdi muhakkak ol ane (anne) karnındaki nutfe bi-iznillâh oğlan halk olunacaktır."

Hiçkimsenin aklına, öyleyse neden Muhammet'in oğlu olmamış, neden ayalinin (karısının) karnı üstüne elini koyup da bu duayı kendisi okumamış, diye sormak gelmiyor.*

Biz, bugün olduğumuz yere, işte buralardan geldik. Salt beni böyle sanmayınız, bugün Türkiye'yi yönetenlerden de pekçoğu bu türlü yada buna benzer yollardan, yerlerden geçip bugünlerine gelmişlerdir. Her oluş, toplumsal birikimlerin ürünüdür. Bizim toplumsal birikimlerimizse, bu gerici geleneklerin yığınidir. Terse yönelmiş bu gerici birikimlerle bu toplum bugünkünden daha başka nasıl olabilirdi?

Türkiye, ulusal kurtuluş silkinışinden bisüre sonra geriliğe gidiyor, gericiliğe kayıyorsa, bunun nedeni, gericilik geleneğinin köklü ve zengin birikimi oluşundandır.

Baba Tokadı

Babamdan yalnız bikez dayak yedim: bir tokat...

Çok pazarlık ederdi. Sıkılırdım, utanırdım onun pazarlığından. Çekişe çekişe pazarlık etmeden onun bir demet maydanoz aldığını bile bilmiyorum. Pazara gince, bütün satıcıları pazarlık ederek bir bir dolaşırdık, saatler sürerdi pazarlık.

* Muhammet'in tek oğlu Kasım, birbuçuk yaşındayken ölmüş, Peygamberin başka oğlu olmamıştır.

Not: Emekli Tarım Öğretmeni Bay Fazıl Dalay'ın mektubundan: "Muhammet'in karısı Hatice'den Kasım'dan başka, Abdullah adında bir oğlu daha olmuşsa da yaşamayıp ölmüştür. Muhammet'in bir de Mısırlı cariyesi Mari'den İbrahim adında bir oğlu olmuş, bisüre sonra bu da ölmüştür. Muhammet ençok Mari'den olan oğlu İbrahim'i sever, mezarına gidip dua eder, gözyaşı dökmüş."

Pazarlığa başlarken, alacağı malın gerçek değerini bilmezdi. Satıcı kaç kuruş derse desin, fiyat kırılacak, yarısından daha az fiyat verilecek.

Pazarlık sırasında babam satıcıya sık sık, “Kimisinin parası, kimisinin duası...” derdi. Hristiyan satıcılara da ağız alışkanlığıyla olacak, böyle demesine pek şaşırdım.

Annem, babama “Zincirli” marka makara ısmarlamıştı.

Mahmutpaşa'daydık. Babam elimden tutmuş, yol üstündeki bütün ayak satıcısı makaracılarla birer birer pazarlık ediyor. Hiçbiri, altmış paradan aşağı inmiyor. Önce iki kuruş diyorlar, sonra pazarlıkla ine ine altmış paraya iniyorlar, o da babam, üç makara birden alacağım dediği için...

Mahmutpaşa yokuşunda, adım başına ayak satıcıları var. Babam, herbiri önünde durup uzun uzun pazarlık ediyor. Pazarlık ede ede, Mahmutpaşa yokuşunun en başına çıktık. Babam, yokuşun başında bulunduğu son makaracıyla sıkı bir pazarlığa girişti. Satıcı, kesinlikle altmış paradan aşağı inmiyor.

Babam,

– Aşağıdaki makaracılar elli paraya bıraktılar da almadım, kırk para verdim, haydi sen elli paraya ver de alayım... dedi.

Doğrusu, hem de Yahudi satıcının önünde babamı hiç de bozmak niyetinde değildim. Babamın gerçekten yanıldığını sanarak,

– Hayır baba, dedim, öteki makaracılar da altmış para diyorlardı.

Dememle suratımda bir tokat şakladı. Babam bunu nasıl yapmıştı! Dövmek değil, beni azarlamazdı bile... Bir kızgınlık tepkisiyle birden suratıma tokadı indirmişti. Başkasının yanında ağlanmaz, gözyaşını hiçkimse görmeyecek. Çok kötü bozuldum, ama babam daha çok bozulmuştu. Hiç sesini çıkarmadan altmış paradan üç makara aldı satıcı oğlandan. Elimden tuttu, yürüdük.

Fes Kalıbı

Bayram geliyor. Mahalledeki, evdeki bütün çocuklar sevinç içinde bayrama hazırlanıyorlar.

Komşu kızlardan birine pembe ipekliden entari dikiliyor. Başka bir kız çocuğuna, atkılı, rugan ayakkabı alınmış. Öyle pırıl pırıl ki, ayakkabının rugan siyah aynasında yüzünü seyrediyorsun. Oğlan çocuklardan birine alınan bayramlık potin çok hoşuma gitmişti. Bu potinin alt yanı siyah deri, koncu da gri podüsüetti. Yandan düğmeliydi. Parlak, küçük biçok düğmesi vardı. Düğmeleri iliklerine kolaylıkla geçirmek için, parlak madenden ayrı bir çengel vardı. Çocuk, düğmeleri

bu çengele takıp kolaylıkla iliklere geçiriyordu. Çocukluğumda pekaz şey bu denli hoşuma gitmiştir.

Büyüyünce ben de bu düğmeli potinlerden alacağım, hem de birçok, bidolu...

Bana bayramlık hiçbirşey alınmıyor. Ama ben de öbür çocukların sevincine katılmışım, bayram geliyor diye sevinmekteyim.

Annemin, bana bayramlık alamadığı için çok tedirgin, çok üzgün olduğunu anlıyorum.

Arife günüydü. Annem elime ya kırk para yada yüz para vermiş,

– Hadi oğlum, git de fesini kalıplat! demişti.

Bayram hazırlığı olarak fesimi kalıplatacağım. Bende bir sevinç, bir sevinç... Uçuyorum. Uçarak gittim fes kalıpcısına. Bu benim fes kalıpcısına kendi başıma ilk gidişim. Kendimi büyümüş sanıyorum, kocaman olmuşum.

Kalıpçı, Uzunyol'da, bahriye kışlasının karşısındadır. Giriyorum içeri. Biraz ürkek,

– Amca, fesimi kalıplatacağım... diyorum.

Tanımadığımız bütün büyük erkekler, satıcılar, dükkâncılar hep “Amca”dır.

Kalıpçının belinde bir peştamal, önünde sırayla sarı madenden fes kalıpları. Buruş buruş olmuş fesimi alıyor, yanındaki maşrapadan ağzına doldurduğu suyu tükürür gibi, fesin üstüne püskürtüyor.

Püskülü söküyor fesin ibiğinden. Ah, fesimin püskülü ibrişim olsaydı... Fesin kırmızısı üstünde ibrişim püskülün parlak siyahı pırl pırıldır. Benim fesimin ibrişim püskülü hiç olmayacak, benimki tire püskül.

Kalıpçı, ağzından su püskürterek ıslattığı fesimi, silindir biçimi, tahtadan bir kalıba geçiriyor. Üstüne de sarı madenden dişi kalıbı oturtuyor. Bu sarı maden kalıp sıcak olduğundan, nemli feslerden buğular yükseliyor. Madenden kalıbı, iki kulpundan tutup çeviriyor sonra kaldırıyor kalıpçı. Bisüre sonra fes ütülenmiş, kalıplanmıştır.

Adam, püskülünü takıp fesimi veriyor. Sırada bekleyen başka müşteriler var.

Kalıptan çıkmış fes sıcak sıcaktır, fırından yeni çıkmış çörek gibi. Daha buğuları tütmededir. Bir de özgün kokusu vardır; yağ ter, kir, toprak, yağmur, yanık karışımı bir kokudur bu...

Buğuları tüten o sıcak fesi başıma koyunca, üstümdeki bütün eski püskülerin birden yenileşiverdiğini sanıyorum.

Benim bayramlığım da budur: Kalıplanmış, iplik püsküllü fes...

Eve gidince, kalıbı bozulmasın diye, annem fesimi alıp yüklüğe kaldırıyor. Çünkü bayramlık olan herşey, ancak bayram sabahı giyilebilir.

O akşam babam eve çok geç gelecektir. Oysa başka zamanlar, akşam ezanı okunurken evdedir. O akşam neden geç geldiğini, büyüdükçe sonraları anlayacağım. Çocuğuna, karısına bayramlık alamamanın utancıdır bunun nedeni. Bu utanç, erkeklik öfkesine dönüşecek ve eve gelince hiç yoktan anneme kızacaktır.

Annem beni, odamızın ortasında, leğende yıkıyor. Bayram gecesi çocuklar ille de yıkanacak. Beni yatağıma yatırıyor, öpüyor. Bana bayramlık çorap almıştır, uzun konçlu, fitilli siyah çorap...

Yeni çorabımı yastığımın altına koyuyorum. Böyledir: Bütün çocuklar yıkanıldıktan sonra, bayramlıklarını yataklarına alır, öyle yatarlar.

Bayramlığımın olmamasına annemin gönlü razı değildir. Onun için, beni yatırdıktan sonra, idare lambasının kör ışığında, dikiş makinesinde, bana babamın eskilerinden bişeyler diyecektir, hem de sabaha dek yetişecek.

Babam eve geldiğinde uyuyordum. Babamın bağırmalarından uyandım. Çok hiddetli koca olan babam, anneme dikişi bırakıp yatması için bağırıyor. Annem cevap vermeden ağlıyor. Ben, yatağın içinde, uyanmış olduğumu belli etmemeye çalışıyorum.

Babam yatacak. Ben uyuyup kalacağım. Annem sabaha dek dikiş diyecek. Babam erkenden kalkıp bayram namazı için camiye gidecek.

Babam camiden dönmeden annem beni uyandırıyor. Bütün gece sabaha dek, eskilerden evirip çevirip diktığı giysiyi giydiriyor bana. Kendisi de en yeni entarisi hangisiyse onu giyiyor. Mangala çaydanlığı koyuyor. Ortaya kahvaltı soframızı kuruyor.

Babam geliyor bayram namazından, kerevetteki pösteki üstüne oturuyor. Önce annem, babamın elini öpüyor. Babam da annemin yanağından öpüyor.

Geceki çekişme unutulmuştur. Sonra ben babamın elini öpüyorum. Babam da sarılıp beni öpüyor. Gür bıyıklarının, sakallarının sert kıllarını yanağımda duyuyorum.

Bayramlaşma töreni bitmiştir. Kahvaltı sofrasına oturuyoruz. Babam, yere bağdaş kurup sofra bezini dizlerine örterken besmele çekiyor.

Sabahın loş mavi ışıkları, penceremizin kafes deliklerinden koyulaşmış esmerleşerek odamızı aydınlatıyor. Çaydanlıktan bardaklarımıza çay dolduran annemin yüzüne bakıyorum: Uykusuzluktan, sarımsı pembe yüzü solmuş, ağlamaktan gözkapakları şişmiş, gözleri kızarmış. Az sonra bayramlaşmaya gelen komşu kadınlara güler yüzlü, tatlı dilli olacaktır.

Bardaktaki çayıma ekmeğimi banıyorum. Sıcak çayda yumuşayıp süngerleşen bayat ekmeğimi yiyorum. Bu kahvaltı sofrasında çay ve bayat ekmekten başka pek seyrek olarak, zeytin de bulunur.

Biçok bayram sabahlarım aşağı yukarı hep böyle geçmiştir: Sabaha dek, eskilerden bana bayramlık diken bir anne... Hırçın, ama dünyanın en iyi yürekli bir babası... Ağlamaktan gözkapakları şişmiş, ama hiçkimseye, hiçbir yakınması olmayan bir anne...

Bayramda her eve bayram şekeri alınır. O yıllarda, bizim evimizde bayram şekeri de pek olmazdı. Ama bir kutu bayram şekeri getiren konuklarımız olurdu. Konuğun getirdiği şeker, bizim için değil, daha sonra gelecek konuklarımızın önüne çıkarmak içindi.

Çok Mürekkep Yaladık

Bayramlarda çocuklar, kapı kapı dolaşıp, komşu amcaların, komşu teyzelerin ellerini öperler. Eli öpülen büyükler de çocuklara bayram parası verirler. Para yerine mendil verenler de olur. El öpmeye giden çocukların gözleri, kendilerine para verecek olan büyüklerin ellerindedir. Oturdıkları yerde oturamazlar. Şu parayı bir alsalar da savuşup gitseler. Büyükler de bunu bildiklerinden, çoğu, daha kapıyı açar açmaz, kapı önünde elini öpen çocuğun eline parayı tutuşturur. Parayı kapalı çocuk fırlar gider, bir tenha yere varıp avucundaki parayı sayar, meraktan kurtulur.

Çocuklar birbirlerine aldıkları paraları gösterir, övünürler.

Bayram harçlığı almak için, tanımadıklarının kapılarını çalan çocuklar çoktur. Kimi evin kapısı önünde, birbirini tanımayan beş-on çocuğun birden, bayram parası almak için beklediği olur.

Bana, bayram parası almak, para almak için el öpmek kesinlikle yasaklanmıştı. Yalnız evimize gelenlerin ellerini öperdim. Ama onların verdikleri paraları da almazdım. Ben, uzanan elden parayı almayınca, avucunda para tutan adam bozum olur, mamam için üstelerdi. Onların bozum oluşundan ötürü, suçluymuşum gibi, utanırdım. Kimisi parayı zorla cebime koymaya kalkışınca, o daha parayı koymadan, ben ordan uzaklaştırdım.

Böyle durumlarda adamın bozum oluşunu önlemek için babam,
– Al, al!.. Amcan yabancı değil... derdi.

Alırdım, ama babama da kızardım. Yoksulluk kimi insanı açgözlü, kimi insanı da tokgözlü yapıyor.

Uzunyol'da, Kasımpaşa iskelesine yakın biyerde kırtasiyeci ve kitapçı Vahit vardı. Sanırım, başka kitapçı yoktu ki oralarda, Vahit adını herkes bilirdi. Dükkânı, fes kalıpcısının bikaç dükkân berisindeydi. Ya bir ya iki basamak inilerek, yoldan az aşağıda olan dükkâna girilirdi.

Küçük dükkânın içi tıklım tıklım kitapla, kırtasiye gereçleriyle doluydu. Oradan geçerken, dükkânın önünde uzun uzun durur, vitrindeki kitapları, cetvelleri, pergelleri, parlak renkli elışı kâğıtlarını, çıkartma kâğıtlarını imrenerek seyrederdim. Salt Vahit'in vitrinini seyretmek için oraya gittiğim çok olurdu. En büyük eğlencem buydu. Param olsa da, bu dükkâna girebilsem de, oradan bişey satın alabilsem...

Ençok almak istediğim mürekkepti, siyah mürekkepler, serçeparmağı büyük-lüğünde, koni biçiminde, sivri ucunda tutmak için ipi bulunan katı bir maddeydi. Bu katı mürekkep boyası ılık suda sulandırılarak siyah mürekkep yapılırdı.

Çocukluğumun büyük özelemlerinden biri de bu mürekkebe sahip olmaktı.

Benim kullandığım mürekkebi, para vermesin diye babam, evimizin mutfak bacasından topladığı isle kurumdan yapardı. İsten yapılanı oldukça iyiydi, ama kurumlu olanı pürtüklü oluyordu. Bu, kötü bir mürekkepti. Kâğıda yayılırdı. Sonra da, yalayınca kâğıttan çıkmazdı. Oysa öteki mürekkeple yanlış yazılmış bir harfi, bir kelimeyi, kâğıdı dilimizle yalayarak silerdik. (Artık kullanılmaz olan "mürekkep yalamak" deyiimi burdan gelir. "Biz çok mürekkep yaladık" demek, "Biz iyi yazı yazarız, iyi öğrenim gördük" demektir.)

Evimizde, bir bayram günü elini öptüğüm bir misafir, bana para vermişti. Almamıştım. Adam üsteledi. Ben çekildim.

Babam,

– Al, al!.. Yabancı mı, amcan senin... dedi.

Parayı aldım. Ama utancımından yanlarında duramadım, süzülerek odadan çıktım. Doğru Vahit'e...

Üstümde, annemin eskilerden bozarak diktığı bayramlık giysi vardı. Aldığım bayram parasını pantolon cebime koydum. Koşarak Vahit'in dükkânına girdim.

– Amca, mürekkep istiyorum.

Verdi.

Elimi cebime attım, para yok... Arandım. Parayı koyduğum pantolonun cebi delik... Annem, eskiden bozup üstüme göre yaptığı pantolonun cebinin deliğini ya görmemiş yada deliği dikmeye vakit bulamamış...

Elimden mürekkebi yavaşça bıraktım, dışarı çıktım. Vahit Efendi arkamdan seslendi:

– Küçük, parasını vermedin.

– Mürekkebi almadım ki amca...

Utancımından yerin dibine geçmiştim.

Düşürdüğüm parayı belki bulurum diye, başım önümde, gözlerim yerde, geçtiğim yollardan aranarak, yerlere bakınarak geri döndüm. Para yoktu...

Kasımpaşa'da Bir Psikolog

Bayramlarda el öpmeye gittiğim tek komşumuz vardı: Sünnet düğünümde bana cilalı ağaçtan deve biçimli bir hokka armağan etmiş olan yaşlıca kadın. Bu kadının evine hiç yüksünmeden giderdim. Çünkü eli öpülünce avucuma bikaç kuruş bağış koymazdı.

Yine bigün o teyzenin evine gitmiştim. Evde uzun boylu, geniş omuzlu bir genç erkek vardı. Bu genç erkek, giyişi, duruşu, davranışı, konuşuşu, herşeyiyle bizim dünyamıza yabancı. Geniş damalı, kahverengi bir ceket, golf biçimi pantolonu ve kalın yünden, dilim dilim renkli spor çorabı vardı. Geniş tabanlı, kalın pençeli kahverengi ayakkabılarıyla yere çok sağlam basıyordu. Oturduğumuz o küçük odaya zor sığıyormuş gibi geliyordu bana...

Kimi yapıları, tanıdığım insanlara benzetirim. Yıllar sonra Ayazpaşa'daki Alman Konsolosluk yapısını ilk görüşümde de, yıllar önce Kasımpaşa'nın bir yoksul mahallesinin bir küçük evinin dar odasında tanıdığım o sağlamlık, dirimlilik fişkırان genç erkeği anıyacaktım. Yere sapasağlam abanmış ağır bir yapı ve insana güven duygusu veren bir genç adam... İkisini birbirine benzetmiştim.

70

O genç adam, bizim dünyamıza öylesine yabancıydı ki o kılıkta sokağa çıksa, Kasımpaşa çocukları ardına düşüp alay ederlerdi sanırım.

O teyzenin oğluymuş, Amerika'da "ruhiyat" yani psikoloji öğrenimini yapıp yurda dönmüş. Psikoloji... Bu sözcüğü ilk duyuyordum. O zamanlar, İstanbul'da bile bu sözcüğü duymuş bin kişi olabileceğini sanmıyorum.

Annesi oğluna, benimle bir çocukmuşum gibi konuşmamasını söyledi.

Benimle ilk kez, kendisiyle eşdeğer sayarak, büyük bir adammışım gibi konuşan işte o genç ruhiyatçı oldu. Oysa başka büyükler, sanki büyüyüp de küçülmüşüm gibi, bir acayip yaratılmışım gibi benimle konuşurlardı.

Beni kendisiyle eşdeğer görmesinden hoşlanıyor, bunun için de sözlerini anlamaya çalışıyordum, ama anlayamıyordum. Tartışıyordum onunla. Herhalde çok saçma, çok çocukça şeyler söylüyordum, ama o küçümsemeden, alay etmeden, ciddilikle beni dinliyor, sorularımı cevaplandırıyordu. O ne anlatırsa anlatsın, ben ona durmadan bu psikolojinin ne işe yaradığını sormaktaydım. Anlatıyordu. Anlamıyordum. Yani bu iş, nasıl bir işti? Onunla ne yapıldı? Neye yarardı?

Sorularım boşuna değildi. O zamana dek bana öğretildiğine göre, okuryazarlık, pratik olarak belli bir işe yaramalıydı, doktorluk gibi, mühendislik gibi, bakanlık, avukatlık filan gibi, insana para kazandırmalıydı... Bu psikoloji neye yarardı? İnsanlar onu öğrenince nasıl para kazanırdı? Sorularıma somut örnek göstererek cevap veremiyordu. Onun için de söylediklerini anlayamıyordum.

“Hokey” sözünü de ilk ondan duydum. Amerika’da hokey denilen bir oyun varmış. Kendisi de orada hokey oynamış. Uzun uzun, ayrıntılarıyla hokeyin nasıl oynandığını anlatıyordu. Ama benim aklım, bu psikolojinin ne işe yaradığındaydı.

– Peki, bu psikolojiyle ne olur, ne yapılır, neye yarar?

– Bak, dedi, sen şimdi elini saçlarına götürdün, başını kaşydın... Demindenberi bikaç kez böyle yaptın... İşte psikoloji senin neden elini başına götürdüğünü anlamaya yarar...

Beni müthiş bir merak almıştı. Niçin elimi başıma götürmüştüm? Boyuna bunu soruyordum. Çünkü elimi başıma götürüşümün bence hiçbir nedeni yoktu işte, kendiliğinden böyle yapıvermiştim. Boyuna bunu soruyordum ki, cevap veremeyecekti soruma, ben de Amerika’da okumuş adamı bozum etmiş olacaktım.

O bişeyler anlatıyor, ben arada hep aynı soruyu tekrarlıyordum:

– Neye elimi başıma götürmüştüm?

Kesin cevap bekliyordum.

Bunun birçok nedenleri olabilirmiş. Örneğin onun konuşmalarından sıkılmış olabilirmişim. Onun için arada hokey sporunu anlatmışmış... Sıkıldığım için iki-debir elimi başıma götürüyormuşum belki de...

Suçüstü yakalanmış gibi oldum. Yüzüme ateş bastığını anladım. Nasıl da bilmişti... Öyle utandım ki...

– Hiç de değil işte... dedim, benim canım sıkılmamıştı ki...

Bisikletçinin Neşeli Evi

Deniz hastanesi sapağındaki alan üstünde bir bisikletçi dükkânı vardı. O dükkânın önü kiralık bisiklet doluydu. İşte o bisikletçi bizim mahallede otururdu. Nasıl, hangi ilişkiyle olduğunu bilemiyorum, bir gece o bisikletçilerin evindeydim. Üstelik o evden tanıdığım kimseyi şimdi ansımıyorum. İki-üç katlı büyük bir ev. Bir geniş sofadayız. Tavan çok yüksek. Sofanın yarısı iç balkonla çevrili. Bir de üst kata çıkan merdiven var.

Ev bir kalabalık, bir kalabalık.. Yaşlı, genç, kadın, erkek, çocuk bisürü insan... Merdiven basamaklarına kadar oturmuşlar. Belli ki, konu komşu da gelmiş. O ev, tiyatro gibi biyer olmuş. Genç bisikletçi, şimdi hiçbirini ansıyamadığım türlü türlü gülünçlü oyunlar çıkarıyor, taklitler yapıyor, komiklik ediyor. Herkes kahkahalarla gülüyor. Kimisi, gülmekten yerlerde yuvarlanıyor.

Gülmek!.. Öylesine yabancı olduğum bişey ki gülmek, hele gülmenin böylesi... Gözlerimden yaş geliyor gülmekten. Ertesi gün cuma –o zaman hafta tatil günü cumaydı– olacak ki, geç saatlere değin o evdeki insanlar eğlenebiliyor.

Gülüyorum. Gülenlere bakıyorum. İçimden, “İşte ev böyle olur,” diyorum. “Ev dediğin böyle olmalı. Kalabalık olacak... bisürü insan. Hafta sonu gecesi konu komşuyu da çağıracaksın. Eğleneceksin, eğleneceksin... İşte bu amca gibi... Herkes gülecek kahkahalarla...”

Bisikletçinin neşeli evini hiç unutamam. Bütün yaşamımca böyle bir evi özledim, böyle bir evim olsun istedim, içindeki kahkahalarla dans eden bir ev... Ama olmadı bitürlü, yapamadım, bundan sonra da yapamayacağımı biliyorum. Çünkü, yaşamın koşulları beni, hergünün ertesi sabahı sınava girecek bir öğrenci durumuna getirdi. Akşam yemeğinden kalk, çalışma masasına otur... Bu değişmez düzen pek seyrek olarak değişecek olsa, kendime karşı suç işlemişim gibi vicdan azabı duyarım.

Kasımpaşa'daki bisikletçinin neşeli evi, bir doyumsuz, sonsuz özlem olarak içimde kalmıştır.

Araba Tıngır Mingır

72

Bokludere üstündeki evden, yine Kasımpaşa'da başka bir eve taşınıyoruz.

İstanbul'un hangi yoksul mahallesi var ki, biz orada bir evin tek odasında kiracı olarak oturmamış olalım? Bütün çocukluk anılarımı dolduran, ev eşyası yüklü bir at arabasının bozuk kaldırım taşları üstünde tıngır mingır gidişinin hayalidir.

Çift atlı araba pahalı olur, tek atlı arabaya sığar bütün eşyamız. Araba önden gidiyor tıngır mingır, ben arkasından yürüyorum: Arabadan bişey düşmesin! Telleri yırtılmış bir teldolap sarkıyor aradan. Bu tıkırtı, yatak dengi üstüne konulmuş teneke leğenden geliyor, su tenekeleri, kovalar birbirlerine çarpıyor. Saç mangal, yatak dengine yandan bağlı. Mangal borusu, o mavi emaye çiçekli sini... sacayak, sofrta tahtası... Annemin yangından kurtardığı dikiş makinesi, yatakların arasındadır. Aman sakı! Sakıya dikkat edin, çiçek ezilmesin. En üstte duruyor ıtır sakısı. Sakı, paslı bir konserve tenekesidir.

Şişeler vardı, nerde? Zeytinyağı dökülürse herşeyler ziyan olur? Sirke de vardı bir şişede... Gaz şişesini nereye koydunuz?

Araba gidiyor tıngır mingır... Gelincik şurubu şişesi elinde mi? Evet... Lamba nerde, idare lambası? Lamba şişesinin içine kâğıt tıkıştırıp iyice saraydın, sonra kırılır haaa... Oklavayı unutmadın ya...

Araba gidiyor tıngır mingır. Bozuk kaldırım taşlarını atlarken tekerlekler, tıngırtı da artıyor. Arabacı söylenip duruyor: Bunlar ne biçim eşya!.. Yirmi kuruşa hiç bu kadar eşya taşınır mı?

Küp, küp... Küpü iyice bağlasaydınız, zaten çataktır, katran sakızıyla yapıştırmıştık çatlağını... Lazımlık (oturak) kalmasın eski evde sakın... Yok canım, gazetelere sarıp su tenekesinin içine koymuştuk ya...

Araba tıngır mıngır...

Uygarlık nedir? Uygarlık önce site'yle başlar, biyere yerleşik insanlar yaratır uygarlığı. Bizler göçebe... Eskiden Orta Asya'dan göç etmişiz; yüzyıllarca üç kıta üstünde göçümüz sürmüş, gepgeniş göç alanımız varmış. Sonra, sonra sıkışıp kalmışız bir daracık yere... O daracık yere de yerleşememiştir, yine göçebeyiz. Türk halkı kendi yurdunda hâlâ göçebedir. Uygarlık, göçebelikle birlikte yürümez.

Bir insan, yaşadığı evin duvarlarında, döşemelerinde, merdiven basamaklarında çocukluk anılarını saklayacak. Konuklarına örneğin,

– Bakınız, diyecek, altı yaşımdayken tırabzandan fırt diye kayardım da, bir seferinde nasıl olduysa düşmüşüm merdivenden, başım işte şu son basamaktaki topuza çarpmıştı.

– Şu kapı var ya, diyecek, dedemin çıkısıyla çentmişim, bakın hâlâ duruyor.

– Kuyu bileziğinden aşağı sarkmışım da, azkalsın sarnıca düşecektim.

İnsan, anılarının toplamı. Toplum da öyle...

Nerede bizim anılarımız, biz yoksul çocuklarının?..

Araba tıngır mıngır gidiyor, o tıngırtıların arasında bozuk, eğri büğrü kaldırım taşlarına anılarım dökülüyor. Yoksul İstanbul mahallelerinin bakımsız sokaklarına çocukluğum parça pürçük dağılmış dökülmüş, paramparça... Her sokakta, benden kırık dökük parçalar, dağılmışım bu İstanbul kentine gün gün...

Yeni eve taşınıyoruz. Her taşınma, evde bir kavga, bir tedirginliktir.

Eyvah, çatalın biri düşmüş... Yere batsın senin çatalın... Gördün mü gaz dökülmüş şişeden...

Taşıdığımız evin alt katı, bir küçük yoğurthane olarak kullanılan loş, nemli, ıslak, küf kokulu, toprak tabanlı biyer. Kapıdan girince, yoğurt mayası kokar ekşi ekşi, ekşi ve ıslak... Merdivenden çıkınca iki oda vardır. Sokak üstündeki odada Afyonlu Sütçü Halim'le karısı oturuyor, bahçe üstündeki odada biz.

Sütçü Halim, sabahtan öğleye dek süt ve yoğurt satar mahallelerde. Öğleden sonraları, evin altında beyaz kâselere yoğurt mayalar. Sonra kaybolur ortadan.

Geceyarısından sonra bir bağırma, bir gürültüyle uyanırız. Afyonlu Yoğurtçu Halim, karısını dövüyordur. Kadın çığlık çığlığa ağlıyor.

Afyonlu Yoğurtçu Halim'in yaşamı çok düzenlidir. Öğleye dek omzundaki sırığın iki yanındaki iplere bağlı kasalar içinde kâse yoğurdu satar. Öğleden sonra yoğurt mayalar, gece şarap içer... Geceyarısından sonra karısını döver.

Sütçü Halim'in programı hiç değişmez. Esrar içmeye başladığındanberi, karısına dayak atmakta azıtmıştı. Esrarla şarabı çok kaçırdığı bir gece, sabaha kadar karısını döverken biyandan da,

– Kan kokuyor! Kan kokuyor!.. Burnuma kan kokusu geliyor... diye bağırırmıştı.

Kan kokması, bu benim yeni öğrendiğim bir deyimdir. Kadınların fısıldaşmalarından yeni bişey daha öğreniyorum: Cinsel sapıklık... Yoğurtçu Halim sapıktır. Bunun ne demek olduğunu anlayamıyordum, ama kötü bir iş olduğunu sezinliyordum. Sütçü Halim'in her gece karısını dövmesi, sapıklığı yüzündendir. Ama sabahları değişir, uysal, saygılı, kendi işinde efendiden bir adam olur.

Seni Sokakta Bulduk

Ramazan... Yoksul evlerinde bile geçim sıkıntısının belli edilmediği aydır. İftar soframızda annemin yaptığı iki türlü reçel ile peynir, zeytin, pide. Babam, iftar topu patlayınca, iftarlıklardan biriki lokma alır, sonra hemen cıgaraya sarılır, cıgarasını içtikten sonra akşam namazını kılar, sonra yeniden oturur sofraya. Çorba gelir, sonra başka bir yemek...

Annem sahur için kalaylı bakır tas içindeki ılık suda pestil ezer, erik pestili, kaysı pestili. Pestili ezdikten sonra bir komşuya gideceğiz. Komşudan dönünce yataklarımız hazır olsun diye, annem önceden döşekleri serer yere, yorganları da örter...

Bir eve konuk gidiyoruz, babamın bir arkadaşı. Üç odalı bir katta oturuyorlar, demek zengince insanlar... Babamla arkadaşı teravi namazı için camiye gidiyorlar.

Konuk olduğumuz evin kocaman bir kızı var, gelinlik kız. Beni çok seviyor...

Teravih namazından geliyorlar. Biz de evimize dönüyoruz. Yollarda uyukluyorum.

Çok hoşuma giden bişey var: Babam odamızın kapısını açar açmaz, daha annem lambayı yakmadan, kapı eşiğinden kendimi yere serili yatağa fırlatmak... Bu oyuna bayılıyorum. Her gece konukluk dönüşü daha eşikten athıyorum yatağın içine.

Bir gece yine dönmüştük o tanıdık evinden. Her geceki gibi, oda kapısının eşiğinden balıklama atladım, ama döşeme tahtalarının üstüne... Neye uğradığımı şaşırdım. Annem o gece evden çıkmadan yatakları sermemiş. Ben yerden kalkamıyorum. Annem gülüyor, babam gülüyor, ben gülüyorum, hep gülüyoruz. Bizim evde böylesi gülüşüldüğü çokazdır. Bu küçücük evimizin mutluluğu. Mutluluk, yoksul evimize pek seyrek uğrar, pek seyrek gülüşürüz.

Yatıyoruz yataklarımıza. Annemle babam deminki şakayı sürdürüyorlar.

Annem,

– Biz seni sokakta bulup aldık, diyor, sen sokağa bırakılmış, küçücük bir çocuktun. Üşüyordun, soğuktan tir tir titriyordun. Acıdık sana, evimize aldık.

İnanmıyorum, inanmak istemiyorum ama, içime de bir kuşku düşüyor: Gerçekten ben sokakta mı bulunmuşum? Bu annemin çocuğu değil miyim?

Şakaya vurup inanmadığımı söylemeye çalışıyorum. Sesim titriyor, dudağım bükülüyor, gözlerim buğulanıyor.

Annem,

– Sen bizim asıl çocuğumuz değilsin, diye üsteliyor, inanmazsan sor babana...

Babam doğrusunu söyler, çünkü şakadan hoşlanmaz hiç, alay etmesini sevmez, çok ciddi adamdır.

– Baba, sahi ben sizin çocuğunuz değil miyim?

– Annen söyledi ya, biz seni sokakta bulup aldık.

Artık inanıyorum sokakta bulunup alındığımı. Annemle babam birden yabancılaşıyor. Boğazıma yumruk gibi bir düğüm oturuyor. Ah, bir kalkıp da helaya kadar gidebilsem. Oda kapısının hemen soluna bitişik hela, benim ağlama yerim, orda ağlarım gizli gizli... Ağlarım, ağlarım, sonra ağladığım belli olmasın diye su dolu paslı tenekenin musluğunu açar, iyice yıkarım yüzümü.

Ama bu kez helaya dek gidemeyeceğim ağlamadan. Boşaldım, boşalacağım... Görecekler ağladığımı.

Gülüyorlar. Ben de gülmeye çalışıyorum.

Artık kendimi tutamayıp ağlamaya başladım. Annem göğsüne bastırdı, bastırdı.

– Deli çocuk, diyor, hemen de inanverdin.

Annemin de gözleri yaşlı, o yaşlı gözlerle gülüyor hâlâ, beni de güldürmek istiyor. Belki kendi çocukluğunu ansıdı; anasız, babasız çocukluğunu. Kollarının arasındayım, en güvenli yerde. Bu kez de çocukları olduğuna inandırmaya çalışıyorlar, ama içimde bir kuşku var. Yoksa beni avutmak mı istiyorlar...

Annemin koynunda uyuyakalıyorum. Sonradan beni yatağıma koymuş.

Uykuda çocuk altbilinci işliyor, durmadan işliyor. Kadınlar aralarında konuşurken duymuşum onlardan: İnsan ölünce boyu uzarmış, upuzun olurmuş. İlkın can insanın ayaklarından çekilmeye başlarmış, ayaklar soğurmuş önce...

Altbilinç, şaşılası bir biçimde işliyor. Annemin boyu uzamış, uzamış. Uyanıyorum. Benim yatağım, onlarınkinin ayakucunda. Yatağımda doğrulup bakıyorum anneme. Annemin boyu gerçekten de uzamış, upuzun yatıyor. Boyu odanın boyundan, evin boyundan, yollardan bile uzun... Elimi uzatıp, yorganın altından ayaklarını elliyorum; ayakları buz gibi, buz...

– Anneeee!..

- Ne var? Ne oluyorsun?
 - Hiç...
 - Rüya mı gördün? Korktun mu?
 - Hiç...
- Yorganı başıma çekiyorum.

Şimdi Cennetteyiz

Geceleri konukluğa gittiğimiz evin gelinlik yaştaki kızı, gelip beni alıyor bizim evden gündüzleri, kendi evlerine götürüyor. Kızın başında başörtü bağlı. Aile köyden gelmiş. Kız, hafız olacak, Kuran ezberliyor. Beni de bunun için getiriyor evine. Ona sureleri ezberletiyorum.

Kız, ne yapıp edip, anasını gönderiyor evden, bir bahane uydurup yalnız kalmamızı sağlıyor. Sonra beni kucaklayıp karyolanın üstüne çıkarıyor. Karyolanın başucunda, ayakucunda süsler arasında yuvarlak ayna var; dört ayağının tepesinde pirinç topuzlar. Kız ezberlettiğim sureleri yatakta okuyor. Yorganı da örtüyor üstümüze.

Babam kıza “namaz duası”nı öğretmemi söylemiş. Ben de ezberletiyorum:

“Bism-illah-ir-rahman-ir-rahim. Elhamdü lillahi Rabbül âlemin. Vesselâtü ves-selâmü alâ resulüna Muhammedin ve âlihi ve sahbihî...”

Kız, biyandan beni mıncıklıyor, biyandan ellerimi tutup vücudunda dolaştırırken, biyandan tekrarlıyor:

“... Elhamdü lillâhi Rabbülâlemin...”

Kız bana,

– Şimdi cennetteyiz işte!.. diyor. Cennet de böyle biyer... Cennetteyiz!

Kız oynadıkça yaylı karyolada zıpzip zıplıyoruz.

– Uçuyoruz bak ne güzel... Cennetteyiz!

Bu işlere benim hâlâ aklım ermiyor. Bir ayıp, gizli işler olduğunu sezinliyorum ama, ne olduğunu anladığım yok. Utandığım için, sonra da müzevirlik kötü olduğundan, bu olanları anneme bile söylemiyorum.

Kız,

– Şimdi cennetteyiz! diyor boyuna.

Her cennetten çıkışımızdan sonra kız, belki de bir pişmanlık duymuş olacak,

– İstiğfar duası nasıldı, onu ezberleyelim... diyor.

İmanı tazelemek için “istiğfar”, yarısı Arapça, yarısı Türkçe bir duadır. Kız kar-yolayı düzeltiyor... Ben duayı söylüyorum, tekrarlıyor:

– Estağfurullah-ul-azimüllezî... Yarabbi! Eğer benim elimden ve dilimden ve gözümünden ve kulağımdan ve ayağımdan ve cemî âzâlarımdan bilüp bilmeyüp işlediğim kelime-i küfr ve isyan sâdır oldu ise ben onların cümlesine tövbe ettim, rücu ettim. Bi dahi işlememesine azm ü cezm ettim...

Kızın cenneti hoşuma gitmediği için, belki de duyulur diye korkumdan, artık onunla birlikte evlerine gitmez oldum. Oysa babam kıza hocalık etmem için beni zorluyordu. Annem istiyordu gitmemi. Kız, hafız yetiyecekti, bilmem yetiştii mi?..

Kızın evine gitmem için, o denli üstelediler, azarladılar, ama neden gitmediğimi bitürlü açıklayamadım.

Baklava

Annem, yaşıım küçük olduğundan oruç tutmamı istemezdi. Babam, yalnız ramazanın ilk ve son günü oruç tutmamı isterdi. Ama ben bütün ramazan, hiç aksatmadan oruç tutardım. Yalnız uykudan uyanıp sahur yemeği yemek çok zor gelirdi. Nasıl olsa oruç tuttuğum için, hiç olmazsa sahur yemeği yiyeyim diye, zorlayarak uyandırırıldı. Sahur yemeğinde ille de pilavla pestil hoşafı olurdu.

77

Bir gece uyanmak istemedim.

– Kalkmayacağım... dedim.

Babam,

– Ama baklava var! dedi.

Oysa, “Bakla var!” demiş, ben uyku sersemi “Baklava var!” anlamışım.

Yataktan fırladım. Pilav, yoğurtlu bakla, pestil hoşafı...

– Hani baklava?

– Ne baklavası?

Kızamık

Babam sık sık geziye çıkardı. Onun için gezi demek, gittiği yerin, bulunduğu yerin bizim için bilinmemesi demekti. Aylarca kaybolurdu... Bu kayboluşları, sorumsuzluğundan değil, tersine, sorum yükünün ağırlığını çokça duymasından. Define bulmak için gezilere çıkıyordu. Yerin altında gömü bulacak, birden zengin olacak, bizi de refaha kavuşturacaktı. Çalışmadan, namuslu olarak para kazanmanın tek yolu, definecilikti. Babamda, ruh hastalığı kertesine varan bu definecilik merakı son günlerine dek sürmüştü.

Yine bir gömü çıkarmak için, bilmediğimiz yerlere geziye çıkmıştı. Herzamanki gibi, bir hafta, ençok on gün içinde gömüyü alıp gelecekti(!) ama, aylar geçmiş, dönmemişti. Annem de geçim sıkıntısına düşmüş olmalıydı ki, bikaç günlüğüne konuk kalmak için, Şaban Amcamın Bebek'teki evine gitmiştik. Babamın ağabeyisi olduğu için, annem de Şaban Ağabey derdi. Eski alacaklar unutulsa bile, Şaban Amcamdan bir küçük yeni alacak daha vardı. Onun için, bikaç gün ağabey evinde konuk kalınabilirdi, ona büyük yük olunmazdı. Alacak istenmiyordu. Ağabey-kardeş arasında olmazdı böyle şey...

Bebek'te Dereboyu'nda, yokuş başındaki eve gidişimizin ikinci günü hastalandım, ateşli hastalık, heryanımdan kırmızı kırmızı kabarcıklar çıktı. Kızamık olmuşum. Aman çocuk soğuk almasın. Hava, karlı kış, çok soğuk... Evin içinde, yattığım yerden fırtınanın uğultusunu duyuyorum.

Amcam, öz amcam evimize gitmemizi söylüyor. Çıkıyoruz evden.

Aradaki anı bağları kopuk kopuk...

Bebek tramvay durağında tramvay bekliyoruz. Ben bir battaniyeye sarılmışım, annemin kucağındayım. Kar taneleri düşüyor yüzüme, aradabir de annemin göz yaşları...

Kalaycı Çamuru

Sık sık yüzümde yaralar çıkardı. Bu yaralara “uçuk” derlerdi. Çocuk, korkulu rüya görürse yüzü uçuklardı; bize öyle söylerlerdi.

Başka çocuklarda da uçuk olurdu, ama bendeki daha sıktı. Uçuk yaraları sulanır, kaşınır. Kaşındıkça ordan oraya sıçrar.

Annem,

– Sakın kaşıma! der.

Öyle kaşınır ki, dayanamam, kaşırım, yaranın kabuklarını yolarım.

Uçuk yaralarını geçirmek için tek ilaç bilinir: Kalaycı çamuru...

Annem elime bir kap verir,

– Hadi git, biraz kalaycı çamuru al, gel! der.

İstanbul'da kalaycı dükkânları pekçoktu. Giderim kalaycıya,

– Amca, biraz çamur verir misin?

Kalaycı alışktır, hergün üç-dört çocuk, uçuk yaraları için çamur ister.

Kalaycı baldırlarına dek sıvanmış paçalı donu ayağında, çıplak ayaklarıyla bir çukur içindeki koyu kül rengi çamurda kalaylanacak bakır kapları temizlemektedir. Ayağının altındaki çukurdan bir avuç çamur alır, elimdeki kaba koyar.

Annem, kalaycı çamurunu yüzümdeki yaralara sürer. Yaralar kurur, kabuk bağlar, iyi olur. Ama bisüre sonra yine yüzümde yaralar çıkar.

Sofra Örtüsünü Silkelerken

Hiç çocuk arkadaşım yok, hiç oyuncağım yok, oyunum yok. Hep büyüklerin arasındayım. Demek içten içe çocukluğumu özlüyormuşum ki, o olay geldi başıma.

Yemek yedikten, sofra tahtası kaldırıldıktan sonra, yerdeki sofra bezini silkelemek benim görevimdi.

Sabah kahvaltımızı yapmıştık. Annem sofrayı kaldırdı. Ben de sofra örtüsünü toplayıp merdivenden indim, sokak kapısını açtım. Sofra örtüsünü sokağa silkeleyip yukarı çıkacağım, ama örtüyü silkeleyemedim. Kapı eşiğinde kalakaldım. Sokakta, yaşıtım çocuklar oynuyorlardı. Öbek öbek olmuşlar, bağrışarak çağrışarak oynuyorlar. Bizim mahallenin çocukları ama, hiçbirini tanımıyorum; kendi başıma kapı dışarı çıktığım, bırakıldığım yok ki... İpnotize işte bu olacak, kendimden geçmiş, kapı eşiğinde, elimde sofra bezi, öylece durup bakıyordum onlara... Dalıp gitmişim... Kimbilir ne kadar zaman öylece kalmışım. Sonra kendimi o çocukların arasında buldum. Sanki beni görünmeyen bir el, o çocukların arasına çekti. Sofra bezini eşiğe nasıl bıraktığımı, nasıl yürüyüp o çocukların aralarına katıldığımı, nasıl onlarla tanışıp arkadaş olduğumu hiç bilmiyorum.

Bütün küçük çocukluk dönemimin en mutlu, sanırım, tek mutlu günü, işte o gündür. Benden başka hepsinin pantolonu, pabucu var; aralarında tek entarili, takunyali oğlan benim. Sofra bezini, evi, annemi, babamı, herşeyi birden unuttum. Sanki dünyaya o anda, birdenbire gelivermişim.

Kuka oynadık. Hani bir eski konserve kutusu tenekesi ortaya, bir daire çizgi içine konup, taşa tutuluyor. Kuka oyunu işte o... Saklambaç oynadık. Bizim sokaklardan uzak sokaklara gittik. Boş arsalarda birdirbir oynadık. Elbende oynadık. O zaman cıgara kâğıdı Tekel'in değildi, defter biçiminde cıgara kâğıdı satılırdı. Çok değişik cıgara kâğıtları vardı. Kimisinin kapları çok değerli sayılıyordu. Bu cıgara kâğıtlarının kaplarıyla çocuklar bir kumar oyunu oynarlardı. Ben nasıl da onlara katılıp bu oyundan oynadığımı bilemiyorum. Ama elimde cıgara kâğıdı kaplarından birkaç tane birikti. Bunların en değerlisi "Kibar Ali" markalı olanıydı. Elimde iki tane "Kibar Ali" var. Sonra zıpzip oynadık, yuttum öbürlerini, entarimin cebinde biçok mile (bilya) ile cicoz toplandı...

Oyundan başka hiçbirşey umurumda değildi. O mahalleden öbür mahalleye... Arkadaşlar da değişiyor, o arkadaştan öbür arkadaş. Karnı acıkan evine gidiyor,

geriye kimler kalıyorsa onlarla oynuyoruz. Karnım da acıkmıyor, açlığımı bile duymuyorum, öyle mutluyum.

Çocuklardan bikaçı, tempoyla,

– Evli evine, köylü köyüne, evi olmayan sıçan deliğine!.. diye bağrışınca aklım başıma geldi. Hava kararmıştı. Demek, akşam olmuş. Çocuklar dağılıp gitmişlerdi evlerine. Elimde bikaç cıgara kâğıdı kabı, cebimde bikaç mileyle kalakaldım. Bir mescidin avlusundaydım. Buraya nasıl geldiğimi bilemiyorum. Dışarıya karanlık, içime korku çöküyordu.

Sofra bezi ne olmuştu? Ya kapı eşiğinden birisi alıp gitmişse?

Sokaklardan, sokaklardan geçtim, geldim eve. Korkuyla kapının tokmağını çaldım. Annem açtı kapıyı, ağlamaktan şişmiş gözleri kıpkırmızı... Hiçbişey sormadı, bişey de söylemedi. Asıl korkum hazinemi, yani cıgara kâğıdı kaplarıyla zıpızıplarımı elimden almalarıydı. Dayaktan, azardan kurtulduğumu anlayınca, gözle kaş arasında onları biyere sakladım. Annem beni soymuş, leğende yıkıyor, ama hâlâ benimle konuşmuyordu.

Aşağıdan babamın önce öksürüğü, sonra sesi geldi:

– Hanım!..

– Huuuu!..

– Oğlan geldi mi?

– Çoktan... Sen gider gitmez arkandan geldi.

Babam sabahtanberi beni arayıp duruyormuş. Annem, beni leğen içinde helada bırakıp, babamın yanına gitti. Odada bişeyler fısıldaştılar. Sonra annem geldi, beni durulayıp, kurulayıp giydirdi.

İkisi de hiçbirbişey olmamış gibi davranıyorlardı. Babam,

– Haydi sofrayı kur oğlum... dedi.

Oturduk sofraya. Babam sesinde hiçbir değişiklik yapmadan,

– Neredeydin bugün oğlum? dedi.

Ben cevap vermeyince annem,

– Sonra o kendisi söyler zaten... dedi.

– Sokaktaydım dedim.

– Ne yaptın?

– Oynadım.

– Ben baktım sokaklara ama seni göremedim... Çok acıkmışsındır.

Çocukluğumun tek mutlu geçen gününün anıları olan cıgara kaplarıyla zıpızları ertesi gün babam bulup attı. Bana da,

– Oğlum dedi, top oynamayacaksın, zıpızp oynamayacaksın. Yezitler, Hazret-i Ali Efendimizi şehit edip, gövdesinden ayırdıkları mübarek başını ayaklarıyla vu-

arak birbirlerine atmışlar; ayaktopu ordan kalmıştır. Parmaklarını da kesip mile oynamışlar. Top ve mile oyunu günahdır. Oyun da ne oluyor, otur derslerine çalış, unuttuğun sureleri ezberle!..

Kırk Paraya Striptiz

Sütçü Halim'in benden üç-dört yaş büyük bir çırağı vardı. Bigün merdivenin alt başından bana seslendi. İnip baktım. Yoğurt kasalarını taşıdığı sırtığı omzundan yeni indirmiş. Derin derin soluyor, göğsü inip çıkıyor. Belli ki, koşarak gelmiş. Kimse duymasın diye fısıldayarak,

– Şurada bir kadın var, soyunuyor... dedi.

– Nasıl soyunuyor?

– Basbayağı soyunuyor işte... Anadan doğma... Çırılçıplak...

– Hadi be!

– Vallahi billahi... İki gözüm önüme aksın ki... Sokağın ortasında soyunup bir de oynuyor.

– Peki, neye?

– Kim kırk para verirse hemen soyunuyor, başlıyor oynamaya...

Sütçü Halim'in çırağı bunları söylerken pek coşkuluymuştu. Ben hiç coşkulamadım, ama meraklandım. İngiliz, Amerikan dilinde bile *striptease* kelimesinin bilinmediği, kullanılmadığı, yeryüzünde striptizin ilk başlamasından otuz yıl önce İstanbul sokaklarında bir kadın striptiz yapıyor, hem de kırk paraya... Bende bir merak, bir merak: Kadın soyununca acaba ne göreceğiz? Bırakınız çırılçıplak bir kadın görmeyi, o zamanlar mayolu bir kadın görmek, bugün bir Merih yaratığı görmekten çok, çok daha şaşırtıcıydı. O günlerden ancak üç-beş yıl sonra, İstanbul'a gelmiş beyaz Ruslar Florya'da tek tük denize girmeye başlayacaklar, Türk erkekleri de çalılar, otlar arkasına siperlenip, yüzen mayolu Rus kadınlarını gizli gizli uzaktan seyredeceklerdi.

Sütçü Halim'in çırağı,

– Hadi gidelim! dedi.

– Bende kırk para yok ki... Sende var mı?

– Bende de yok ama ordaki dükkâncılar veriyor parayı, kadın da soyunuyor.

Biz de seyrederiz.

Düşüyoruz yola...

Sütçü Halim'in çırağıyla benim durumum, bana şimdi dünyanın en gülünç olayıymış gibi geliyor: Ayaklarında takunyalar, sırtında kara-kırçıl entari, saçları

dibinden kesilmiş, yedi yaşında bir oğlanla, ayakları yemenili, poturlu, ter ve yoğurt ekşisi kokan onbir-oniki yaşında bir köylü çocuğu, sokakta soyunan kadını görmek için koşuyorlar ha koşuyorlar... Koşuyoruz. Çünkü Sütçü Halim'in çırağı ikidebir,

– Hadi! Çabuk!.. Kadın gider aman... Sonra göremeyiz!

Yollar çarpık çurpuk... Ayaklarım taşlara çarpıyor, canım acıyor. Aradabir düşüyorum.

– Aman koş, yetişelim!

Kasımpaşa'dan Şişhane'ye... Bankalar Caddesinden aşağı koşuyoruz... Ter içindeyiz, soluk soluğa kalmışız. Sağdaki dik yokuşlardan birine sapıyoruz. Tünelin alt başından denize doğru bir sokağa...

Sütçü Halim'in çırağı,

– İşte burdaydı... diyor.

Gidip birine soruyor:

– Amca az önce bir kadın vardı da hani soyunuyordu...

O sorarken, benim onunla olduğum anlaşılmasın diye utançla uzaklaşıyorum.

Çırak yanıma geliyor:

– Şu yana gitmiş, hadi biz de gidelim...

– Yok, ben gitmem...

Bir pişmanlık duyuyorum, evden bu kadar uzaklaştığım için. Korkuyorum da, ya annem duyarsa! Babam, annem yanımda olmadan evden hiç bu denli uzağa gitmemiştim. Koşa koşa eve dönüyorum, Sütçü Halim'in çırağı soyunan kadını bulmak için gidiyor. Eve dönerken yolda soyunan kadını düşünüyorum. Bu kadın delidir bir, yaşlıdır, kocakarındır iki, yoksuldur üç... Kadını öylesine somutlaştırıyorum ki, gözümün önüne geliyor, onu görür gibiyim. O zaman utancım da, pişmanlığım da artıyor. Yaşlı, yoksul, hem de deli... Böyle bir kadın soyunur da, hiç insan onu seyrederek mi? Seyretmek için ya nasıl olmalı? Böyle bir soru aklıma gelmiyor ama kendiliğinden ortaya çıkıyor: Genç olmalı ki... Zengin olmalı ki... Hem de deli olmamalı ki...

Eve dönen Sütçü Halim'in çırağına fısıldayarak soruyorum:

– Gördün mü?

– Gördüm. Tam soyunacaktı, polisler aldı götürdü...

Ya Hassen! Ya Husseyn!

Haftanın kimi günleri başka tekkelere de giderdik. Orada çorba, etli pilav, aşure yedik. Her tarikat tekkesinin ayrı bir zikir günü vardı. Mevlanakapı'da, Kasımpaşa'da, başka tekkelere gittiğimizi hatırlıyorum: Nakşibendi, Rûfai, Kadiri, daha

başka tarikat tekkeleri... Bir gece de Üsküdar'da bir tekkeye gitmiştik, gece sabaha kadar zikredilmişti. Sanırım burası, sonradan edebiyat öğretmenim, daha sonra da dostum olan Sadettin Nüzhet'in babasının tekkesiydi.

Bir yaz akşamı da, Galip Amcam, babam, birlikte Söğüt'de bir tekkeye gitmiştik. Söğüt, Haliç'te bir iskeleydi. Ama bizim gittiğimiz, Boğaziçi'nin Anadolu yakasında bir tekkeydi. Gördüğüm en kalabalık tekke orasıydı. Dervişler sabaha kadar zikretmişler, Yunus'tan, daha başka ululardan ezgiler söylemişlerdi. Kalabalık bahçeye taşmıştı. Bir geniş gövdeli ağacın altında uyumuştum. Altımda pösteği, üstümde bir derviş abası vardı. Ertesi gün ordan dönmüştük.

Bir gece de –On Muharrem gecesi– Beyazıt'taki Çakmakçılar'dan aşağı inen yokuşlardan birindeki bir han içinde çok geniş biyere gitmiştik. Orada İranlıların Muharrem ayinleri vardı. Bu, korkunç bişey... Önce bizim tekkedeki gibi zikir başladı. Sonra coştular. Bellerinden yukarılarını soyunup yarı çıplak kaldılar. Elllerinde kalın zincirler vardı. Bu zincirlerin kimisinin ucunda demir topuzlar vardı. Topuzların üstünde, kabara çivileri gibi, uçları sivri çıkıntılar vardı. Çember olmuş İranlılar, belden yukarı soyunduktan sonra, iki elleriyle tuttukları zincirleri bir sağ omuzlarına, bir sol omuzlarına vurmaya başladılar. Topuzlu zincirleri kendi çıplak sırtlarına vururken, biyandan da seslerini el hareketlerine uydurarak zikrediyorlardı:

– Ya Hassen! Ya Husseyn!.. Ya Hassen, Ya Husseyn!..

“Husseyn!” derken “ha” sesi ta ciğerlerinin içinden sökölüp çıkıyordu. Kısa bisüre sonra demirle, zincirle vurulan sırtlardan ter sızmaya, daha sonra da sırta yayıla yayıla sızım sızım kanlar akmaya başladı. Omuzlardan, sırtlardan çıkan kanlar buğular salarak kırmızı bir yılan gibi sağa sola dönüşerek genişleye yayıla akıyordu. Kan coşkuyu daha da artırdı. “Ya Hassen! Ya Husseyn!” temposu hızlandı, topuzlu zincirler çıplak sırtlara daha hızla, daha tutkuyla inmeye başladı. Kimilerinin sırtlarından, omuzlarından artık kan fışkırıyordu; fışkıran kanlar birbirlerinin suratlarına sıçırıyordu.

Babamla Galip Amcamın arasındaydım, yerde halı üstünde oturuyorduk. Büyük bir korku içindeydim.

Kendilerini zincirle, topuzla yaralayanlardan kimisi yere yıkılmış, çökmüş, yuvarlanmıştı. Ama, durmuyor, ellerindeki zincirlerle kendilerini boyuna dövüyorlardı. Yalnız kimilerinin güçleri kalmadığı için, hızları kesilmiş, daha zorlukla kendilerini dövüyorlardı. Canları yanmıyor muydu? Bana kalırsa canları hem de çok yanıyordu çünkü, hepsi de ağlamaya başlamışlardı. Ya canları yandığı için yada Hazret-i Hasan'la Hazret-i Hüseyin'in nasıl şehit edildiklerini ansıyıp üzünçlerinden ağlıyorlardı.

Yavaşça Galip Amcama,

– Ölecekler! dedim.

Galip Amcam,

– Bu uğurda ölen şehittir, cennete gider... dedi.

Düşüp düşüp bayılıyorlardı.

Neymiş bu korkunç dinsel tören? Niçin Hasan'la Hüseyin'i şehit ettirdik diye yas dövünmesiymiş.

Bu böylece sabaha dek sürdü. Sabaha doğru babamın kucağında uyuyakalmışım. Birer tas aşure yediğimizi de anıyorum.

Biçok tarikatlar, tekkeler... Ama hiçbiri arasında çatışma, çekişme olduğunu bilmiyorum. Bu tekkeler aslında devlete karşı birer siyasi koranak olarak başlangıçta kurulmuş olduğundan, kendi aralarında iyi geçiniyor, birbirlerini destekliyorlardı.

Gazi Paşanın Ordusu Geliyor

Sabah erkenden beyaz entarimi giydirdiler, belime siyah kuşağımı sardılar, başıma arakiyemi geçirdiler, elime teberimi verdiler. İşte bir küçük Rûfai dervîşi olmuştum. Babam da sarıklı kavuğunu ve cübbesini giymişti. Elimden tuttu, düştük yola. Çürüklük'teki tekkeye gittik. Tekkenin bütün dervîşleri orda toplanıyorlardı. Niçin? Kurtuluş Savaşından sonra ilk kez İstanbul'a gelecek olan Gazi Paşa Ordusunu karşılayacaklar. Dervîşler, bir yıl sonra tekkelerini başlarına yıkacak olan adamın ordusunu karşılamaya gidiyorlar.

Bizim tekkenin bütün dervîşleri tekke kapısı önüne dizilip sıra oldular. Kimisinin elinde zil, kimisinde tef var...

Ben kapının iç yanında duruyorum. Şeyh Efendinin Kuvayı İnzibatiyecisi olan büyük oğlu kapıdan çıkarken, eşikte duran üvey annesi Şâver Hanım, onun sırtını sıvazlıyor. Şâver annenin (herkes ona anne derdi) sesi hâlâ kulağımda,

– Aslanım, yiğidim!..

Şeyh Efendinin büyük oğlu gerçekten erkek güzeli, yakışıklı bir delikanlıydı. O gün tekke müritleriyle birlikte Gazi Paşanın ordusunu karşılamaya gidecek. Bundan birkaç gün sonra Kuvayı Milliyeciler, işgal ordusuna hizmet etmiş olan Kuvayı İnzibatiyecileri yakalamaya başlayacaklar. O da biyerlere kaçıp gizlenecek. Sonra Avrupa'ya kaçıp kurtulacak. Yıllarca kendi serüvenini yaşayacak. Fransa'da tanınmış bir illüzyonist olacak. Tekkede öğrendiği, yanağa şiş batırma, tığ batırma, keskin kılıçla dil delme, keskin kılıç üstüne yatma, ağzındaki ateşte yumurta pişirme gösterileriyle bir Türk fakiri olarak ün kazanacak. Tılsım işleri yapacak. Çok yakışıklı erkek olduğu için Paris'in birçok güzel sarışınları, erkek düşkünü yüksek sosyete

kadınları onun uğruna yanıp tutuşacaklar. Yıllar sonra Türkiye'ye dönüp gelecek, gazetelerde onunla yapılmış resimli röportajlar çıkacak. Biçoklarınıninki gibi, onun da bir zamanlar, İngilizlerden aldığı bir lira gündelik karşılığı padişahçı-Kuvayı İnzibatiyecisi olduğu unutulacak. Bir zaman sonra, yine serüvenini yaşamak için dönüp Avrupa'ya gidecek, kaybolacak.

Dervişler yola dizildi. Şeyh Efendi önde. Dualar okunarak, ilahiler söylenerek, ziller, tefler, kudümler çalınarak yola çıktık, gidiyoruz. Beyoğlu-Şişhane-Galata Köprüsü-Eminönü... Ulusal bayram törenlerinde şimdi okullar, esnaf birlikleri, işçi kurumları, sendikalar, nasıl geçit törenine katılıyorlarsa, o zaman da tekkeler işte öyle. Her tarikatın kendi rengi var. Sarıkların renginden tarikatlar ayırt ediliyor. Kırmızı, yeşil, siyah, beyaz, renk renk sarıklar, renkli sarık tarlası yürüyor... Sultanahmet'teki Üçüncü Ahmet Çeşmesinin olduğu alanda, İstanbul'un bütün tekkelerinin dervişleri birleşti. Her tekkenin dervişleri ayrı öbekler olmuşlar. Yorgunluktan bitkin dervişler, çenelerini teberlerine dayamış, istihareye varmışlar, uyukluyorlar.

Gazi Paşanın İstanbul'a ilk giren ordusunun başında Refet Paşa vardı. Ben Refet Paşayı askerlerin önünde, beyaz bir atın üstünde Galata Köprüsünden geçerken gördüğümü anıyorum. Biz, Eminönü'ne doğru gidiyoruz, onlar Karaköy'e doğru geliyorlar. Köprü üstünde karşılaştık. Elllerinde kâğıttan bayraklar bir yığın insan, çocuk... Alkışlar, alkışlar, alkışlar...

Beyaz atın üstündeki Refet Paşa sağa sola gülümsüyor, bişey daha yapıyor, sonradan buna çok şaşıyorum: Alkışlanan artistler seyircilere nasıl sahnedan öpücükler gönderirlerse, Refet Paşa da öyle selamlar dağıtıyor alkışçılara. Bir eli dizginde, bir eli dudağından seyircilere uzanıyor durmadan.

Ufak tefek, yakışıklı, biçimli bıyıklı bir general. Daha çok savaş alanlarından değil de, bir süslü salondan dans etmekten geliyor gibi. Sonradan düşündükçe onu şöyle tasarlıyorum: Üstü başı, barut, yangın, duman kokmuyor da sanki pomat, losyon, krem kokuyor.

Refet Paşanın İstanbul'a girişinde beyaz at üstündeki pelerinli görünümüyle, renkli bir taşbasması resmi yıllarca kahvelerin, berber dükkânlarının duvarlarında asılı durdu.

Akşamüzeri yine o yollardan döndük. Evlerimize geldik.

Beş numara gaz lambamız yanmıştı. Dışarda sokaklarda fener alayı gürültüsü başlamıştı.

Gevrek Gevrek Taze Simit

Yine tek atlı araba tıngır mıngır... Cerrahpaşa'da bir eve taşınıyoruz. Niçin taşınıp durduğumuzu bilmiyorum. Belki buranın kirası, öbür evinkinden kırk kuruş daha ucuzdur. Bu evin sahibi, bir zenci kadın, dul yada hiç evlenmemiştii. Alt katta onun ayrı bir bölük evi var, tertemiz, ama nasıl tertemiz, anlatılamaz. Üst katta, bir geniş sofa üstünde iki oda var. Birisinde biz kiracıyız, öbür odada Marangoz Hüseyin Efendi. Karısı Nevber Hanım, oğlu Cevat, bir de kızları Cemile oturuyorlar.

Nevber Hanım da evlatlıkmiş. Ama hanımefendi bir kadın... Sokağa çıkarken başına hotoz yapardı, bütün hanımefendiler gibi. O zamanlar, çok kullanılan başlı iğneler vardı; bu iğnelerin toparlak başları renk renk olurdu. Nevber Teyze, bütün kibar kadınlar gibi, hotozunu kara başlı iğnelerle çarşafına tuttururdu. Onun da, o zamanki bütün kadınlar gibi beline taktığı torbası vardı. Kadınlar ellerinde çanta taşımazlardı. Çanta yerine bezden diktikleri bir torbayı bellerine bağlarlardı. Her kadının göbeğinin üstünde, belinden bağlı bir bez torba bulunurdu. Kadının ufak tefek herşeyi bu bez torbada dururdu. Çarşaf etekliğinin üstünden sarkan bu torbaların çok çirkin görünüşleri vardı. Kibar kadınlarda olduğu gibi Nevber Hanımın torbası, etekliğinin altında durur, belli olmazdı. Yalnız "Tango" denilen, daha çok İstanbul'un Beyoğlu yakasında oturan kadınlar ellerinde çanta taşırlardı. Onlara da bizim çevremizde iyi gözle bakılmazdı.

Nevber Teyzenin kocası işsiz. Buyüzden evde kavga eksik değil. Nevber Hanım, eskiden evlatlık olduğu zengin aileye gidip kocasına bir iş bulmalarını rica edecek. Annemi de yanına alıyor, ben de birlikte, Bebek'teki koruluk içindeki konağa gideceğiz. Her tramvay kompartımanı vişne kırmızısı bir perdeyle ikiye ayrılmış, ön bölümde kadınlar, arka bölümde erkekler oturuyor. Biletçi, perdeyi açıp o yandan bu yana geçiyor. Bir karıkoca tramvaya binecek olsalar, aynı tramvayda kadın ayrı, erkek ayrı yerde oturacak. Kadınların kimisi durakları bilmez yada yüzlerindeki kalın peçenin altından hangi durakta ineceklerini kestiremezler. Arka bölmede oturan kocaları iner, kadınlar inemez. Haydi vatmanla kavga... Eşlerini kıskanıp kavga eden kocalar bile çıkar.

Ne zor çocuklarıma bunları anlatabilmek, ikiyüz yıl öncesini söylüyor gibiyim, oysa daha kırk yıl öncesi...

Bir çamlık yokuşu çıkıyoruz, koruluk içindeki eve geliyoruz. Bu dünyada ne de güzel evler varmış!.. Cilalı tahta merdiven basamaklardan çıkıyoruz. O ne güzel eşyalar... Bir oda kapısı açıyorum: Hiiii!.. İçerisi kitap dolu. Köşkte dikkatimi çeken, hiç unutmadığım iki şey vardı. Biri, sarı, mavi, yeşil, kırmızı, renk renk camlardan

bir pencere. Işık, camdan renklenerek masaya insanların yüzüne yansıyor. Elimi uzatıyorum renkli ışıklara, elim bir mavi, bir kırmızı ışığa boyanıyor.

Bir de unutamadığım, sallanan hasır örgülü koltuk... Oturuyorum, önce geriye, sonra ileriye, boyuna sallanıyorum, ne kadar sallansam sandalye yuvarlanmıyor. Annem, gözlerini belertip, dişleriyle alt dudaklarını ısırınca, bir terbiyesizlik yaptığımı anlayıp, atlıyorum salıncak sandalyeden, biyanda uslu uslu oturuyorum. Akşamüzeri dönüyoruz köşkten. Nevber Hanım anneme anlatıyor:

– Yedi yaşında girdim yanlarına. Onyediyi yaşında beni bu adama verdiler. Demek on yıl çalışmışım evlerinde. Ayda on liradan hesaplasan, ne eder? Bin liradan çok eder. Bana ikiyüz lira verselerdi razıydım. Elli liramız olsa bizimkine sermaye yapmak için yeterdi.

Annem durgun, annem sessiz, o da şeyler düşünüyor kendisi için, kendince...

Cerrahpaşa'daki eve, önce bahçe kapısından girilir, sonra evin sokak kapısından. Altta taşlık, karşıda ev sahibi zenci kadının oturduğu bölüm. Ev sahibinin bahçesi arkada, ayrı. Onun bahçesinde caneriği var, kütür kütür... Hepimize caneriğinden paylarımızı verir. Yapayalnız bir kadındır, kimseyle konuşmaz. Beni çağırır odasına. Benimle konuşur, şurdan burdan. Her çağırışında bana ayrıca canerikleri verir. Bir de kedileri var, birçok kedi, onlarla konuşur.

Bizim bahçede hatmi ağacı var, hatmi çiçekleri açar, alacalı, kırcalı ak ak... Annem onları toplar, kurutur. Kaynatılınca suyu öksürüğe, soğuk algınlığına iyi gelir.

Nevber Hanımın kocası marangoz Hüseyin Efendi, ya Adapazarı'nda yada Eskişehir'de bir iş bulup gitti. Gidiş o gidiş, ne haber, ne para...

Oğlu Cevat bigün, coşkuyla geldi eve,

– Anne, para ver de gazete alalım... dedi.

Gazete mi? Çıldırmış oğlan... Bizim evlerimize, hiç, ama hiç gazete girmez.

Benden altı-yedi yaş büyük olan Cevat,

– Anne, gazeteler renkli çıkmış, gördüm, renkli çıkmış... Alalım, bitane n'olursun?... diye yalvarıyor...

Nevber Hanım gazete parası veriyor. Cevat koşup alıp geliyor gazeteyi. Galiba Akşam gazetesi idi... Renkli dediği, gazetenin adı kırmızıyla basılmış, bir de ilk sayfada kırmızı siyahlı bir çizgi resim var. İyice hatırlayamıyorum şimdi ama, galiba Cumhuriyetin ilanı günüydü. Öyleyse, demek ki, sekiz yaşındaydım.

Nevber Hanım, iki çocuğuyla çok büyük geçim sıkıntısı çekiyor. Hıyar salatası yapıyor, öğle yemekleri yalnız bu salata. Ama o hıyar salatasını dereotuyla, maydanozla süslerdi. Zeytini, aralarına kekik, daha da başka güzel kokulu otlar koyup zeytinyağında tutardı. Karabiberle tuzu karıştırıp ekmek diliminin üstüne serperdi. Bütün bunlar bize zengin bir yemek sofrası izlenimi verirdi.

Annemle kirlara, o zamanlar İstanbul'da her yerde olan yangın yerlerine gider, oralardan yemek yapmak için ebegümece, salata yapmak için de hindibağ, labada, kuzukulağı denilen otlardan toplarlardı. Isırgan otundan bile yemek pişirirlerdi. Devedikeninin sapları soyulur, içi yenirdi.

Nevber Hanım küpesini satıyor, parasıyla Cevat'a simit satması için tabla ve sehpa alıyor. Simit tablasını başında rahat taşıması için Cevat başına keçeden küçük bir yastık koymuş. Cevat gün doğarken kalkıyor, tablasını, sehpasını alıp gidiyor evden. Simitçi fırınından simitle halka alıp, öğleye kadar hepsini satıyor. Annesinin diktığı mavi önlüğünün cebi bir yığın bozuk parayla dolu dönüyor eve, şangır şungur... Artık hayatlarından memnunlar.

– Ben de simit satsam...

Annem,

– Sen daha küçüksün, diyor, sen o tablayı başında taşıyabilir misin? Cevat koca oğlan...

Hele babam, hiç istemiyor simit satmamı. Beni büyük bir din adamı yapacak. Din adamı hiç simit satar mı?

Bir sabah Cevat'la birlikte sabahın alacakaranlığında çıkıyoruz evden. Fırından birlikte simit, halka alıyoruz. Bir fabrika önü gibi kalabalıkça biyerde tablasını indiriyor başından, üç ayaklı sehpanın üstüne koyuyor. Daha çok erken, sabahın ayazı.

Cevat bağıyor:

– Taze simit, ktır ktır. Sabah simidi...

Ben de bağıyorum onun gibi:

– Taze simit... Ktır ktır... Gevrek simit... Sabah simidi...

Alan alana... Cevat'ın önlük cebi para doluyor şangır şungur... Dönüyoruz eve...

Ama Cevat'ın terbiyesi bozulmuştur, bundan yakınıp duruyor annesi... Cigara içmeye alışmıştır...

Bigün Cevat bana,

– Cigara vereyim, içer misin? dedi.

– İçmem! dedim.

– İç, iç... Çok güzel... dedi.

– İçmem! dedim.

– Al öyleyse, koy cebine de, canın ne zaman isterse o zaman içersin...

Çocukluğumdanberi yüzüm yumuşaktır. İçeceğimden değil, yüzümün yumuşaklığından, ayıp olmasın diye, verdiği tek cigarayı cebime koydum. Unutmuştum bile cebimdeki cigarayı. Bahçedeki hatmi ağacına çıktım, oynadım.

Cevat, anneme, cigara içtiğimi, cebimde cigara olduğunu müzevirlemiş.

Annem akşam,

– Sen cıgara mı içiyorsun? dedi.

Özdenlikle,

– Yooo... dedim.

– Bakayım üstüne!

– Ara!..

Sabahleyin bana Cevat'ın cıgara verdiğini unutmuştum. Annem cebimden, içindeki tütünü dökülmüş, ezilip pörsümüş bir cıgara çıkardı.

– Bu ne?

Cevat'ı ele vermemek için,

– Haaa... O mu? Sokakta oynuyorduk. Bir çocuk, cebi yokmuş, sende dursun diye vermişti. Unutmuşum cebimde vallahi!..

– Bir daha cebinde böyle şey görmeyeyim.

Karşıda Konak Altta Yatalak

Cerrahpaşa'da oturduğumuz ev, çıkmaz sokağa benzer bir aralık sokaktaydı. Bizim evin karşısında bir konak vardı, koca konak... Konak, yüksek taş duvarlarla çevrili bahçe içindeydi.

Duvarların ötesinde ne vardı? Konağın içinde ne vardı? Bilmiyorum, ama çok merak ediyordum. Bu duvarlarla çevrili konağın içinde de insanlar vardı. O insanlar da bizim gibi mi yemek yerlerdi, bizim gibi mi su içerler, bizim gibi mi uyurlar, çiş ederlerdi? Hayır, hayır, bizim gibi olamaz. Yani biz, o koca konaktakiler gibi olamayız. Acaba onlar nasıl güler? Nasıl kızarlar?

İkinci katta olan odamızdan konağın üst kat pencereleri görünürdü. Geceleri perdeleri aralık kalırsa bu pencerelerden ışık sızardı dışarıya. Annem sofada olur. Lambamız da sofada. Odamız karanlıktır. Karanlık odanın penceresine çenemi dayar, karşı konak pencerelerinden görünen ışıklara bakarım boyuna... Bizim idare lambamızın, beş numara gaz lambamızın ışığına benzemeyen bir ışık... Bakarım boyuna, dalar giderim. Işıkların önünden gölgeler gelir geçer, perdelerde büyüyüp küçülen gölgeler oynar, gölge eller, gölge kollar, gölge başlar; bunlar bizim gölgemize benzemez.

Tam bizim odanın altında bahçe üstündeki tek odada yatalak bir yaşlı erkekle karısı kiracıdır. Bu yaşlı adam, eskiden dilenciymiş. Yatalak olunca dilenemez olmuş; kadın kocasının işini yüklenmek zorunda kalmış.

Kadın, sabah erkenden dilenmeye çıkar, akşam karanlığında eve gelirdi. Yatalak ihtiyar gece gündüz inlerdi. Tam altımızda olduklarından, tahta döşemelerden

alttaki bütün sesleri duyardık. Yatalak adam, gündüzleri hafiften inler, akşam olup karısı dönünce iniltisini artırır. Yatalak olduğundan altına pislemiş olurdu da, galiba bu yaptığına karısı çok kızmasın diye iniltisini artırır. Ama karısı yine de kızar, içeri girer girmez,

– Tuuu!.. Allah belanı versin herif!.. Gene mi pisledin altına? Akşama kadar dilenip, bir de eve gelince senin bokunu mu temizleyeceğim... Geber de kurtulayım! diye bağırarak ilenirdi.

Yaşlı yatalak adam, karısının azarlamasına cevap olarak, iniltisini daha da yükseltirdi.

Yatalak adam altta inlerdi durmadan, ben pencereden karşı konağın pencerelerinden taştan, perdelerden sızan ışıklara bakardım boyuna... Adam inlerdi, ben karşı konağın pencerelerine bakardım. Adam inlerdi ben pencereden... Adam inlerdi. Ben bakardım. Gölge gider gelirdi konağın ışıklı pencereleri önünden, gölgeler oynasardı pencerelerde... Gölgeyi bile bizim gölgemize benzemezdi. Acaba konaktakiler nasıl yerler, nasıl su içerler, nasıl uyurlar, nasıl çiş ederlerdi?

Alt kattaki inlerdi boyuna... Acaba konakta da bir yaşlı var mıydı, onlar yaşlanırmıydı? Orada da yatalak var mıydı? Onlar da inler miydi? Nasıl inlerlerdi?

Annemle babam dışarda, sofadalar. Babamın,

– Hanıım!.. diye yavaşça seslendiğini duyuyorum.

Annem cevap veriyor:

– Huuu!..

– Yatsı ezanı okunuyor, postu ser!..

Annem odaya giriyor. Yığılı yatakların üstündeki pöstekeyi, başı Kibleye gelecek biçimde yere koyuyor. Bizim evde pöstekeyi, seccade olarak kullanılır. Babam karanlık odada yatsı namazına duruyor. Aradabir sesi biraz yükselince, babamın ne dediğini duyuyorum:

– Semi-Allah-ü limen hamide...

Adam inliyor aşağıda...

– Allahuekber...

İnliyor adam, durmadan.

İnliyor adam, durmadan, kesiksiz aralıksız inliyor.

Babam namaz kılmasını bitiriyor:

– Esselâmüaleyküm ve rahmet-ül Allah!..

Annem sofadaki lambayı odaya götüreceği için perdeyi kapıyorum, bembeyaz patiska perdeler, kar beyazı...

Annem, elinde lambayla giriyor odaya. Babam namaz duasında tespih çekmektedir. Annem, kendi seccade örtüsünü serip, yatsı namazına duruyor.

Erkekler namaza durmak için “Allahuekber!” derlerken, iki ellerini, başparmakları kulak memelerinin altına gelmek üzere iki yana kaldırırlar; kadınlarsa “Allahuekber!” derlerken, ellerini daha aşağıda, göğüsleri üstünde tutarlar. Annem de öyle yapıyor. Niçin böyle, diye düşünüyorum. Niçin Allah böyle buyurmuş? Niçin kendi huzurunda erkek kullarına, üstün bir ayrıcalık tanımış? Düşünüyorum. Yatalak adam inliyor. Dua eden babamın elindeki tespih taneleri “pıt! pıt!” düşünüyor birbirinin üstüne... Adam inliyor... Ben düşünüyorum: Acaba konaktakiler... acaba? İnliyor...

Pösteğiyle, dürdüğü seccade örtüsünü kaldıran annem yataklarımızı yapıyor yere. Yatıyoruz. Annem, “Püf!..” diye üfleyip lambayı söndürüyor.

Babam bana,

– Yapışkanotu topladın mı? diye soruyor.

– Topladım baba...

Annem,

– Yatağın etrafına yapışkanotlarını serdim... diyor.

Yapışkanotu, dediğimiz, sokaklarda, duvar diplerinde, daha çok gölgeliklerde yetişen bir ottur, yapraklarının alt yanı yapışkan ve pürtüklüdür. Gündüzden bu otları toplamak benim işim. Annem, yer yatağımızın dört biyanına bu otları serer. Gece bize saldırmak için üstümüze akın akın gelen tahtakuruları, döşeme tahtalarından, duvardaki yuvalarından yatağa geçerken bu otlara yapışıp kalırlar. Sabahleyin kalkınca bakarım ki, yapışkanotlarının üstü, altı, pıtrak gibi tahtakurusu dolmuş. Her yaprağın üstünde iki-üç tahtakurusu kıpırdanıp duruyor. Ölmezler, ayaklarından yapışkanotuna ökselenmiş kıvrır kıvrır kıpırdaşırlar. Annem, tahtakurulu yapışkanotlarını toplar, su dolu bir tenekeye atar.

Ama tahtakuruları çok kurnazdırlar, öncü kuvvetlerinin yapışkanotuna tutulduğunu anlayan arkadan gelen tahtakurusu sürüsü döner geriye, duvardan tırmanır, tavana çıkar. Tam yataklarımızın üstüne gelince, tavandan bırakır kendini; pıt, pıt... Tahtakuruları üstümüze düşer... Yapışkanotu engelinin aralıklarından sıyrılıp üstümüze saldıran tahtakurusu komandoları da var.

Yatmaktayız... Konaktakiler de yatmış mıdır? Konaktaki tahtakuruları...

Geceleyin yatalak adamın iniltisine bir de hırıltı karışır. Göğüs körük gibi hırıl hırıldar. Bu balgamlı hırıltı, iniltiden de beter. Öksürür, boğulurcasına, ciğerleri sökölürcesine öksürür, bir başladı mı öksürmeye, artık durmamasıya hep öksürür. Hırıldar, inler... Sonra geçirir, başka gürültülü sesler de çıkarır, top patlar gibi, hem de uzun...

Karşı konaktakiler, ya onlar?

Uyuyakalırım. Lambanın yanmasıyla uyanırım. Babamla annem, tahtakurularının ısırmalarından canları yanıp uyanmışlar, lambayı yakmışlar. Benim üstümden,

yorganımdan, yastığımın altından tahtakuruları yakalayıp lamba şişesinden içeri atıyorlar.

– Vah vah... Oğlumun kanını emmişler... diyor babam.

Annem,

– Ne de şişmişler!.. diyor.

Kanımlı emerek tombullaşmış tahtakuruları, davlumbazlarını sağa sola sallayarak kaçmaya çalışıyorlar. Karnı doymuşlar zor kaçabiliyor; açlar, zayıflar daha hızlı... Lambanın içine atılan tahtakuruları sıcaktan şişiyor.

Lambanın fitilini yükseltip alçaltan basit mekanizmaya “makina” deriz. Bu, çok önemli... Bizim makina olarak bildiğimiz tek şey, işte budur. O zamanki Türkiye’nin büyük kentlerine girmiş olan teknik araç, işte bu petrol lambası makinesidir.

– Ah, ezdin işte!..

– Ne de pis koktu...

Lambanın içi, şişmiş tahtakurusu ölülerıyla doluyor. Boşaltıyorlar. Bir daha dolduruyorlar...

Yarı uykudayım...

– Vah benim oğulcuğumu ısırmışlar...

Yatalak adamın göğsü hırıl hırıl... İnlüyor, hırıldıyor durmadan... Öksürüyor boğulurcasına...

Karşı Konağın Çocukları

Karşı konağın kızlı oğlanlı bidolu, bisürü çocukları var, kahkahaları yüksek bahçe duvarının üstünden dalga dalga taşar, bizim aralık sokağa serpilir. O yüksek duvarlardan dışarıya taşan bir de bahçedeki erik, dut, armut ağaçlarının dallarıdır. Bizim sokağın yoksul, yalınayak çocukları konaktan taşıp üstlerine serpilen kahkahalardaki yemişleri kapışırlar.

Bana oyun yasak, hele sokak çocuklarıyla oynamam büsbütün yasak. Sokağa çıkıyorum. Hem de çok, çok uzaklara gidiyorum ama bir iş için, oyun için değil. Böylece kendimi kocaman bir adam, büyümüş bir insan sayıyorum. Onun için de karşı konağın bahçe duvarlarıyla bizim evin bahçe duvarı arasındaki tozlu alanda oynayan çocukların aralarına katılmak hiç içimden gelmiyor. Hele oyun oynamayı hiç düşünmez bile olmuşum.

Odamızın penceresinden, çocukların dallardaki yemişleri nasıl aşındıklarını seyrediyorum. Çocukların en irisi, duvarın dibine iki büküm eğilip sırt verir. Başka bir çocuk onun sırtına çıkar, kendi üstüne çıkacak olana omuz verir, onun omzuna

başka bir çocuk çıkar. Birbirinin omzunda ya üçüncü, ya dördüncü çocuğun eli, yemiş yüklü dala ulaşır.

– Pıtrak gibi na bööle valla...

– Salla ulan, salla!..

En üstteki dalı sallar da sallar... Patır patır patır, olgun dutlar düşer, yumuşak tozlara gömülür.

Dalları sallamakta olan, aşağıda dutları kapışanlara,

– Hakkımızı ayırın haa!.. diye bağırır.

Üç-dört çocukluk kule yıkılır, hep birden yerdeki eriklerin, dutların üstünde-dirler, tozlara belenmişler...

Bakarım onlara öylece pencereden. Oyunlarına özenme, imrenme duymam. Oyun da ne demekmiş...

Konaktaki çocukların kahkahaları taşar dışarı, yüksek duvarlardan yemiş yüklü dallar taşar, kimi zaman da, daha çok akşamüstleri konağın çocukları da dışarı taşarlar. O tozlu alanda oynarlar. Kızlı oğlanlı beş-altı çocuktur. Konak çocukları bir öbek olup oynasirlarken, sokağın öbür çocukları da öte yanda oynasirlar, ama hiç birbirlerine karışmazlar, katılmazlar. Çocukluk bile aradaki ayrımı birleştiremiyor. Sanki iki öbek olup ayrılmış sokak çocuklarıyla konak çocukları arasında görünmeyen bir perde vardı. Oysa araları on adım var yok... Konak çocukları, yalınayak, itişip kakışarak, bağrışarak oynayan öteki çocukları görmezden, bilmezden, duymazdan gelirler, sanki onlar yok orda, başlarını çevirip bakmazlar bile... Ama ötekiler, bizim sokağın yoksul çocukları öyle değil; konağın çocukları çıktılar mı konak bahçesinin kapısı önüne, onlarda bir kendilerini gösterme, belli etme, beğendirme telaşıdır başlar. Böyle bişeyler yaparlar, bişeyler nasıl anlata-yım... Değişirler, bir başka olurlar. Ben pencereden onlara baktıkça anlarım ki, hünerlerini görsünler de konak çocukları kendileriyle ilgilenirler diye didinip uğraşıp duruyorlar. Koşarlar, perende atarlar, tozlarda yuvarlanırlar, aradabir de yan gözle konak çocuklarını dikizlerler ki, acaba yaptıklarıyla ilgileniyorlar mı? Konak çocukları hiç orali değil, umursamazlar...

Pencereden bakarım. Ne o çocuklardanım, ne öbürlerinden... Arayerde, ayrı biyerde kalmışım. Ama sokak çocuklarından yana hiç değilim, iğreniyorum onların öbürlerine yaltaklanmaya çalışmalarından, pis çocuklar, pis!.. Konak çocukları başka, ama nasıl başka, işte öyle başka... Yüzleri bir parlak ki hepsinin de, pırl pırl!.. Üst başları da öyle... Yürüyüşleri de öyle, gülmeleri de öyle, hep bir başka.

Ben ne onlardan, ne öbürlerinden...

Suyu, dışardaki çeşmeden taşırdık. Çeşme çok yakın. Çok zaman saka getirirdi suyumuzu. İçme, yıkanma, yıkama, çamaşır, bulaşık suyumuz hep bu... Saka daha

az su getirsin, sakaya daha az para verelim diye, günde bikez de ben su taşırdım çeşmeden. Annem hep de akşamüstleri gönderirdi çeşmeye, hani o konak çocuklarının dışarıda oynadıkları zaman...

Artık entari giymiyordum, kısa pantolonum var.

Tenekeyi alır, çıkarım. Annem arkamdan seslenir:

– Çok doldurma sakın, yarıdan daha az koy e mi?

Bahçe kapısından sokağa çıkarım, biyanda bizim sokağın çocukları, öbür yanda konağın çocukları... Ben ne onlardan, ne öbürlerinden... Elimde teneke, öyle utanırım, öyle utanırım ki... Ne konağın çocukları benim gibi su taşır, ne de öbür çocuklar... Su taşıdığım için, hem öbürlerinden, hem berikilerden utanırım. Ne berikilerdenim, ne öbürlerinden... Sokağın çocuklarıyla konağın çocukları birbirleriyle hiç ilgilenmezler ama, hepsi de benimle ilgilenirler, o iki ayrı öbekteki çocukların başları bana döner, elimdeki tenekeye bakarlar... Ben onlar gibi çocuk değilim, büyümüş kocaman adamım ama, onların bakışları bana yönelince küçülürüm, küçülürüm, elimdeki tenekeden de küçülürüm, o tenekenin arkasında yiter giderim, yok olurum.

Kapımızın önü, tozlu alan... Sola dönüp yürüyeceksin, iki ev var o sırada, sonra sağa dönülecek. Sağa dönülecek yerde köşedeki, Reşid'anım Teyzenin evi. Reşid'anım Teyzenin kocası İsmail Efendinin Aksaray'da helvacı dükkânı var. Bizim sokağın en zenginleri onlar; evlerinden de belli değil mi, sokak kapılarına üç basamak taş merdivenle çıkılıyor. Reşid'anım Teyzenin Saim adında bir oğlu var. Saim Ağabey onbeş yaşında olmalı...

Reşid'anım Teyzenin evinden sağa dönünce, bikaç adım sonra büyük sokağa çıkılır, çeşme işte orda...

Tenekeye çeşmeden su doldurur, bir koşu dönerim geriye... Bizim sokağın yoksul çocukları, konak çocuklarına doğrudan doğruya bakmazlar bile ama, ben bir elimde yarı dolu tenekeyle badi badi, küçük gövdem tenekeden yana eğik, iki yana sallanarak giderken bana laf atarlar, taş atarlar, alay ederler benimle... Konağın çocukları da sokağın çocuklarına başlarını çevirip bakmazlarken, hep birden bana dönerler, gülerler... Ben ne onlardanım, ne öbürlerinden, pek belli yerim yok benim... Konak çocukları gülerler... Sokak çocukları alay ederler. Ah bir varsam eve... Seğirtirim, teneke daha ağırlaşır... Yere kor, sonra öteki elime alırım... Alaylı sözler, kahkahalar yağar üstüme başıma. Üstelik, bunları annemin duyup bilmesini de istemem...

Kavga Eğitimi

Konak çocuklarından bir kız nedense bana düşman kesildi. Uzun boylu, sıska bir kız, yaşı benden çok büyük... Elimde boş tenekeyle evden çıktım mı, o da arkamdan gelip, Reşid'anım Teyzenin evinin önünde beni bekliyor. Dolu tenekeyle dönerken yolumu kesiyor, başlıyor bana vurmaya... Kız bunu huy edindi, her akşam böyle yapıyor. Vuruyor da vuruyor. Kaçamıyorum, ayıp geliyor kaçmak... Ben de ona vuramıyorum. Nasıl vurayım: Kızın saçları tertemiz, örgülü, kordelalı... Entarisi, bir başka türlü, süslü ipekli... İskarpınleri rugan, pırıl pırıl. Nasıl vurabilirim böyle bir kıza, elimi bile kaldıramıyorum... O vuruyor kıyasıya. Bakıyorum. Bakıyorum suratına, hayır bu surata vurulamaz, pırıl pırıl, tertemiz bir yüz... Vuramam... Vuramıyorum bitürlü. Yalnız kız bana vurdukça sanki bir çocuğun şakasını önlemeye çalışan bir büyük adam pozunda,

– Yapma, yapmasana!.. deyip duruyorum.

Bir de su tenekesini aramıza koymaya çalışıyorum ki, kız bana vuramasın.

Bir akşam yine yolumu kesti, vurmaya başladı.

Ben de herzamanki gibi,

– Yapma... Yapmasana!.. demeye başlamıştım ki, Reşid'anım Teyzelerin sokak kapısı açıldı.

Saim Ağabey çıktı. Ben onu görünce utandım, çok utandım, kızın bana vurduğunu görmüştür diye... Saim Ağabey koca oğlan, kızı itti, kız da kaçtı. Sonra Saim Ağabey bana,

– Ayıp değil mi, bir kızdan dayak yiyorsun... dedi.

– Yoo, dedim, ben dayak yemiyorum ki...

– Ya ne yapıyorsun, her akşam kafesin arkasından bakıyorum, kız seni pataklayıp duruyor, sen de, “Yapmasana yapmasana!” deyip duruyorsun.

– Ben dayak mayak yemiyorum! diye direndim.

– Bal gibi dayak yiyorsun işte.

– Hiç de değil. Bikere dayak yiyen ağlar, ben ağladım mı hiç?

– Ayıp, ayıp!.. Erkek kısmı kadından dayak yemez! Sen neye ona vurmuyorsun? Elin armut mu topluyor?

– Ama o benden büyük...

– Büyük olsun... Bir erkek ne kadar küçük olursa olsun, kadından dayak yemez, anladın mı? Bak bir daha ne yapacaksın...

Yirmi yaşındayken veremden ölmüş olan Saim Ağabey, bana ilk dövüş eğitimini vermiştir:

– Kendiliğinden kimseyle kavga çıkarmamalı. Ama başkası kavga etmeye kalktı mı, ilk yumruğu sen vuracaksın. Karşındaki büyük de olsa, ilk yumruğu sen vurdun mu, kavgayı kazandın demektir. İlk yumruğu yapıştırdın mı, karşıdakine soluk aldırmadan tak tak tak... arka arkaya yapıştıracaksın... Baktın ki, dövemeyeceksin, bu kız gibi senden çok büyük, o zaman ayağının burnuyla dizlerine, dizlerine vurursun...

Öyle utanmıştım ki, onun dediklerini kim dinliyor... Tenekenin, sonradan çiviyle çakılmış tahta kulpunu kapınca yürüdüm. Tenekenin içinde çalkalanan su üstümü ıslatıyordu.

Bikaç akşam o kız görünmedi, yani yolumu kesmedi, yoksa öbür konak çocukları arasında yine bana alaylı alaylı gülüyor, öteki yoksul çocuklar da benimle eğleniyorlar. Ama bir akşam yine çıktı karşıma. Vurmaya başladı. Elimden kovayı bıraktım.

– Vurma! dedim.

Vuruyor.

– Vurmasana!..

Vuruyor.

96 Kaçamak olarak gözlerim, Reşid'anım Teyzelerin kafesinde, Saim Ağabey ordan beni gözetliyor mu ki...

– Ama bak... Vurma... diyorum.

Vuruyor.

– Sonra fena olacak ama...

Vuruyor.

Kız şimdi, o zamanki olduğunca gözümün önünde: Rugan atkılı, siyah, tek düğmeli pabuç, kısa konçlu çok beyaz çorabı var. Nasıl vurabilirim böyle güzel giyinmiş kıza? Lacivert bir etekliği var kıvrım kıvrım... Vuramam ki... Saçlarında beyaz kordelası var... Vuramam ki... Yüzü, iyice yıkanmış, tertemiz, vuramam ki...

– Ama sonra karışmam...

Vuruyor.

– Ama bak, ben de sana vururum sonra...

Kız bu kez vurmadı, vurmadı ama güldü... Gülünce ben çok kötü oldum, hırsmıdan kızla aramda duran tenekeye bir tekme attım, kıza vuramazdım, başka bişey yapamazdım. Tekmeyi vurduğum tenekeden sular kızın üstüne sıçrayınca kız,

– Anneciğim, anneciğim... diye bağırmaya başladı.

İlk Kavgam Başlıyor

Kızın sesini duyan konak çocukları koşuştular. Hemen arkadan da sokak çocukları geldiler. Beni çepeçevre kuşattılar. Ortada tenekeyle ben, sağ yanımda yoksul sokak çocukları, sol yanımda konak çocukları. Birara Reşid'anım Teyzelerin evinin bütün pencerelerine baktım. Benim için başka hiçbir umar, hiçbir kurtuluş yok, kafes arkasından Saim Ağabey görse de, gelip beni kurtarsa...

Konak çocuklarından bir oğlan, onların en irisi, benden bir-iki yaş da büyük, bana doğru yürüdü:

– Ayıp değil mi ulan, ne vurdun kıza?

– Ben vurmadım ki...

Tenenenin tahta kulpuna yapıştım, hani aklımca hiçbir şey olmamış gibi teneke-mi alıp aralarından sıyrılıp gideceğim. O koca oğlan elimdeki tenekeye bir tekme atıp, üstüme doğru horozlanarak kabardı:

– Erkeksen bana vursana!..

Sokak çocukları da su tenekesini taşlamaya başladılar.

Teneke hâlâ elimde duruyor, sağ elimde... Ne demişti Saim Ağabey, kavgayı sen çıkarmayacaksın demişti, ama biri sana bulaştı mı, senden büyük de olsa ilk yumruğu sen yapıştı, demişti. Sağ elimde teneke... Oğlanın yüzünü ölçüyorum bakışlarımla.

Ne yoksul sokak çocuklarında, ne konak çocuklarında çıt var... Biraz daha sokulup çemberi daralttılar.

Tenenenin tahta sapını elimden koyvermemle, karşımdaki oğlanın suratına yumruğu indirmem bir oldu.

“Ah!”

Oğlanın iki eli suratında. Ne demişti Saim Ağabey, ilk yumruğu vurdun mu, arkadan pat pat yapıştıracaksın... Evet, pat pat pat... Oğlan baktı ki elimden kurtulamayacak, savunmaya çalıştı. Yerlerde yuvarlanıyoruz. Bir çığlık, yoksul sokak çocuklarından değil, konak çocuklarından... Oğlan altımda. Yok artık dövülmez bu boş çuval. Kalktım ayağa. Kavrıdım tenekenin tahta sapını. Ben yürürken, çocuk kalabalığı önümde iki yana açılıverdi.

Konak çocukları önde, yoksul sokak çocukları arkada, dayak yiyeni götürüyorlar. Ben yine yalnız, dayak yesem de yalnız, dayak atsam da yalnız...

Eve girince kıyamet koptu. Annem, çocuklar bağrınsınca, pencereden görmüş olanları. “Hele bir daha göreyim...” diyor. “Sen mahalle çocuğu musun da onunla bununla kavgaya ediyorsun?” diyor. “Elin kendini bilmez kadınlarıyla benim başımı belaya mı sokacaksın...” diyor.

Ancak yarısına dek dolu tenekenin içindeki suyun da yarısı dökülmüş. Tenekeyi sofaya bırakıp helaya kaçıyorum. Yalnız burada kimseler görmeden ağlayabiliyorum. Helada hem ağlıyorum, hem de içimden anneme, “Ben ne yapayım, ben bişey yapmadım ki anne...” diyorum, annem dışarda bağırarak: “Elin kadınlarıyla başımı belaya mı sokacaksın sen, ha? Bak bir daha görürsem!..”

İyice ağladım mı... Yüzümü yıkadım mı... İyice kuruladım mı... Odaya gidiyorum süzülerek. Elime Kuran'ı alıyorum, bağdaş kuruyorum, başımı öne arkaya sallayarak Kuran okuyorum.

Bu olayın gecesi, annemle babam yataktan ayıkladıkları tahtakurularını idare lambası içine doldururlarken, babam,

– Adam çok fena bu gece, diyor, iniltisi bir başka...

Alt kattaki adamın iniltilerini, horultularını, gözlerimi açmadan, yarı uykuda, duyuyorum.

Annem,

– Ayol her gece böyle... diyor.

Babam,

– Yok, yok diyor, bu seferki başka, bu gece başka. Ben, ölürken çok adamın yanında bulundum. Bilirim. Menfadayken (sürgündeyken) biz, çok arkadaşımız öldü. Harpte de çok arkadaşım öldü. Biliyorum. Ölecek adam başka türlü inler. Bu ölüm iniltisi... Yapışkanotlarını sık koymuyorsun, aradan giriyor tahtakuruları.

– Daha nasıl sık koyayım, heryana serdim işte. Oğlan akşam bir kucak dolusu getirmişti.

Sabah oluyor. Alt katta inilti yok, horultu yok, öksürük yok, artık hiç olmayacak, yaşlı eski dilenci ölmüş... Sabah namazını kılan babam, yaşlı ve yatalak eski dilencinin ruhu için Kuran okuyor.

Yoksullar yaşamları boyunca yalnız bikez kolaylık görürler, o da öldükten sonra; cenazeleri hemen kalkar, çabucak. O gün öyle geçti.

Akşam, annem çeşmeden su getirmemi söyledi.

Teneke elimde çıktım sokağa. Konak çocukları karşıda oynuyorlar. Yoksul sokak çocukları da sağda oynuyorlar. Hiçbiri bana dönüp bakamıyor, laf atamıyorlar, alay edemiyorlar. Ben de onlara bakamıyorum hiç... Ama onların yan yan, alttan alttan bana baktıklarını sezinliyorum. Bir daha da benimle hiç alay edemeyeceklerdir.

Boş tenekeyi elimde sallaya sallaya çeşmeye gidiyorum. Ben büyüyorum, ben büyüyorum... Elimdeki teneke küçülüyor da küçülüyor. Ben büyüyorum da büyüyorum. Ha büyüyorum, teneke ha küçülüyor, koca teneke elimde leblebi kadarcık kalmış...

Saim Ağabey gördü mü acaba oğlanı nasıl patakladığımı. Görmemiştir. Görse, daha önce gelirdi yardımıma.

Bikaç gün sonra Saim Ağabeyi görüyorum, hiç o konuyu açmıyor. Dayanamıyorum:

– Saim Ağabey, dövdüm, biliyor musun?.. Ama kızı değil, oğlanı, daha da büyük hem...

Saim Ağabey,

– Kafes arkasından seni seyrettim, diyor, aferin işte öyle...

Bir canım sıkılıyor ki bu sözüne...

Bütün yaşamımda da öyle oldu; bana dövüşmesini öğretenler, salık verenler, kavgaya girdiğimiz zaman, arkadan bakıp seyrettiler, kimisi seyretmedi bile...

Kamçı Altında Çıkılacak Bir Yokuş

Galip Amcadan eskisi gibi hergün ders alamıyordum. Çünkü yol uzundu, Cerrahpaşa'dan hergün taa Kasımpaşa'ya gidip gelmek sekiz yaşında bir çocuk için zordu. Annem merak ettiği için göndermek istemezdi. Babam, öğrendiklerimi unuttuğum korkusundaydı. Hergün değilse de, haftanın iki-üç günü derse giderdim.

Sabah kahvaltısından sonra yola çıkarım: Haseki Hastanesi önünden Aksaray, ordan Horhor-Saraçhanebaşı-Unkapanı Köprüsü... Unkapanı Köprüsünü geçince, Şişhane'ye çıkan yokuşta –Meyit Yokuşu– çok oyalanırdım. Beni burada oyalayan, ağır yüklü arabaları çeken atlardı.

O dik yokuşun solundaki yüksek tersane duvarının gölgesine çömelir, belki bir saat, belki de daha uzun zaman yokuşu tırmanan araba atlarını seyrederdim.

Aradan kırk yıldan çok geçti; bugün, o zavallı araba atlarının çilesinde, kendi yaşamımla benzerlikler görüyorum. Sanki kırkbir yıl önce, o yokuştan çıkmaya çabalayan araba atlarına bakıp, bugünkü yaşamımı seyrediyormuşum.

Zaman zaman taşımakta olduğum sorum yükünün dayanılmaz ağırlığı altında ezildiğimi acıyla duyunca, hep o yokuştan yüklü arabaları kamçı altında düşse kalka çıkarmaya çabalayan zavallı atları hatırlarım.

O zamanlar, yük taşıtı olarak yükçülerden başka at arabaları vardı, kamyon, kamyonet yoktu.

Çift yada tek atlı araba, atların çekemeyeceği kadar ağır yüklerle doludur: Üst üste tepeleme yığılı çuvallar, sandıklar, keresteler... O dik yokuş, çok bozuk kaldırım taşlarıyla döşeliydi; şimdikinden daha dikti. Hiçbir at arabasının bu yokuşu, durmadan doğruca çıkabildiğini görmedim.

Arabacı, Unkapanı Köprüsünden daha yola çıkarken atları kıyasıya kamçılarmaya başlar; çünkü daha yokuşa varmadan hayvanlar kamçı altında bikez parlar, hızlanırsa, o hızla birden yokuşu çıkabilirler. Böyle sanır arabacılar ama, hiçbir at, arabayı yokuştan çıkaramaz birden... Köprü'nün bitimiyle yokuş arasındaki düzlükte, arabacıların kamçıları atların sırtlarında hiç acımasız, kıyıcılıkla şaklar. Arabacı, hayvanına acıdığı için böyle kıyasıya kamçılıyor; yokuş ortasında kalıp da daha çok kamçı yemesin hayvan diye...

Birden gaddarca kamçılanmaya başlayan atların gözleri yuvalarından fırlar, neye uğradıklarını şaşırırlar, parlar koşarlar. Arabacı biyandan atı kamçılarken biyandan da yuları bir elinde tutup atların önünde yokuşu koşmaktadır, atlara yön verecektir. Çünkü bu geniş yokuşu atların dikine çıkmaları olanaksızdır, onun için yokuş sağa sola zikzaklı çıkılacaktır.

Atlarını kamçulamaktan, yuları elinde atlarının önünde koşmaktan arabacının alnından, yüzünden şıpır şıpır ter akar taşlara... Atların nalları kaldırım taşlarına çarptıkça kıvılcımlar çıkar... Kamçı vurmak, önden yuları çekip koşmak, atlara bağrmak, yalvarmak, hiçbir işe yaramaz... En dolgun, besili, genç atlar bile yokuşun daha alt başında soluk soluğa kesilir kalır. Arabacı hemen, önceden arabasına koyup hazırladığı taşı, art tekerleğin arkasına kor ki, araba yokuş aşağı kaymasın... Atlar dinlenip soluklanır...

Yokuşta her zaman böyle dört-beş araba durmaktadır. Arabacı, atlarını sever, okşar. Haydi... yeniden kamçılar... Atlar köpük köpük köpürür. Kasları yay yay, pençe pençe gerilir, gözleri yuvalarından fırlayacak gibi... Şak şak iner kamçılar... Atların kızgın solumaları taa uzaklardan duyulur.

Arabacılar birbirlerine yardıma gelmişlerdir. Kendi atları dinlenirken başka bir arabanın arkasından ikisi, üçü iter, asıl arabacı da önde yuları çeker, vurur kamçıyı... Atlar beş-on metre daha çıkar çıkmaz, biri tökezler, birinin nalı kayar, yıkılır yere...

Bu yokuşta ayak kemikleri kırılmış atlarının yanına çöküp ağlayan çok arabacı gördüm; kamçısı taşların üstünde, ayak kemikleri, bilek kemikleri kırılmış, gözleri kocaman kocaman olmuş sessizce bakan atlarına sarılmış ağlayan, deli deli ağlayan, umarsız kalmış arabacılar...

Atlardan biri tökezleyip yıkıldı mı, arabacılar telaşla koşup, koşum kayışlarını çözerler, yoksa at kayışlara asılı kalır, soluksuzluktan boğulur... Çok gerilmiş koşum kayışlarının düğümlerini çabucak çözemezlerse, o zaman at boğulmasın diye, kayışı bıçakla, sustalıyla keserler.

Yüksek duvarın gölgesinde, önümden geçen arabalara, arabacılar bakarım.

Ne yapılsa, atlar ne denli kamçılansa, araba arkadan itilse, önden çekilse, yorgun atlar yine de çıkamıyorsa yokuşu, işte o zaman arabanın yükü boşaltılır yere. Boş arabayı atlar yokuşun başına çıkardı mı, arabacı, yerdeki yükleri teker teker sırtlanıp taşıyor arabasına...

Çift atlı arabalarda, atın kurnazı vardır, kendisi kaytarır, yükü eşine bırakır; arabacılar bu kurnaz atlara çok kızar, ençok onları kamçıları. Gayretli atlar vardır, kaytaran eşinin yükünü de omuzlanırlar, ama daha çok tökezleyen, yıkılan bunlardır.

At tökezleyip, yıkıldı mı yere, arabacı basar kamçıyı; insafsızlığından değil, tersine acımasından, at kamçı acısıyla fırlasın, boğulmasın, soluksuz kalmasın diye...

Yol boyunca hiçbir yerde durmam, duraksamam, ama bu yokuşa geldim mi, orda saatlerce durur, oyalanırım, zavallı atları, atlardan daha zavallı olan arabacıları seyredirim. Çok zaman bu yokuşta, kamçılanan yuvarlanmış atlara bakıp bakıp ağlamışım.

Kırkbir yıl geçmiş aradan... Dayanılmaz yaşam yükünün, sorum yüklerimin ağırlığı altında bunalınca ezilince, işte hep o sekiz yaşında beni ağlatan zavallı atların yokuşu tırmanışları gelir gözümün önüne, ağır yüklü arabaları çekmeye çabalamaları... Ben kendimi, kırkbir yıl sonraki kendimi seyredemişim. Bilirim ki, kamçı altında da olsa, tökezlenip yuvarlanılsa da, bu yokuş çıkılacak, bu yük taşınacak, başka hiçbir umar yok... Önemli olan, yükün altında bile mutlu olabilmenin, yararlı olabilmenin, yaşamın tadını çıkarabilmenin yollarını arayıp bulmak... Çıkacağız bu yokuşu, çıkacağız, çünkü sorumlularımız oranında özgür olabiliyoruz; kaçış, kurtuluş değildir.

101

Tekkenin Son Günleri

Bıkmıştım derslerden, Arapçadan, hendeseden, hesaptan, tecvitten, hepsinden bıkmıştım...

Yoldaki zamanımın çoğu o yokuşta atları seyrederek geçirdi. Galip Amca'yı Çürüklük'teki tekkenin alt katındaki o küçük odasında bulurdum. Ya bir saat, ya iki saat ders alır, dönerdim eve... Dersler artık tatsızdı, Galip Amca da bıkkındı. Bana bişey sorar, cevap vereceğim diye onbeş yirmi dakika, yarım saat beklediği olurdu. Bana sorduktan sonra, o kendi işine daldı. Ben önce soruyu, sorunun cevabını düşünüp dururken, sonra ben de daldım, dalga geçirdim, hayaller kurardım. Galip Amcamın önünde diz çökmüş dururum ama, ben çok uzak biyerlerdeyim... Ders saatleri böyle geçirdi.

Sonra neler oldu, pek iyi seçemiyorum. Galiba Mustafa Kemal'in tekkeleri kapaması o günlerdedir. Artık tekkelerde zikr yoktu, yiyip içme, toplanma yoktu, Semahane kapatılmıştı. Galip Amcamın geçim sıkıntısı eskisinden de çok artmıştı.

Şeyh Efendi, akı karasından çok, göbeğine varan kırçıl sakalı, derinlere kaçmış ısıltılı gözlerini örten gür kaşları, kendiliğinden sürmeli çok uzun kirpikleri, çıkık elmacık kemikleri, geniş omuzları, upuzun boyuyla, bana insan boyutunu aşır azmanlaşmış gibi gelir, dev gibi görünürdü. Ama gülmeden güleç yüzlü, yumuşak bir adamdı. Bigün, benim yaşma göre çok iyi hesap bildiğimden konuşulurken, Şeyh Efendi de çocukluğunda hesaba hiç aklının ermediğini söyledi; buna ilişkin bir anısını anlattı. Babası eline para verip tütün alması için bakkala göndermiş. Bakkal, bir paket tütün verdikten sonra, paranın üstünü de vermiş, bir avuç bozuk para... O, buna çok şaşmış: Kendisi bakkala bitane para verdiği halde, bakkal hem tütün vermiş, hem de üste bidolu para daha vermiş. Koşup babasına bakkalı kandırdığını söylemiş.

Çürüklük tekkesi, oda oda kiraya verilmişti. Her küçük odaya, sandık odası olan daracık yerlere bile bir aile sığışmıştı. Sanki o tekkeye, bir mahallenin insanı dolmuştu. Heryer tıksı tıksı. Kiracılar arasında Yahudiler de olduğu için, bir kişi on kişilik kalabalık, yirmi kişilik de gürültü yapıyordu. Bir şamata, bir gürültü patırtı...

Şeyh Efendinin gözlerinin ısıltısı sönmüştü. Sesi incelmış, boyu kısalmış, omuzları küçülmüştü. Nerde Mustafa Kemal'in ordusunun başındaki Refet Paşayı karşılamaya gittiğimiz zamanki Şeyh Efendi, nerde Mustafa Kemal tekkeleri kapattıktan sonraki Şeyh Efendi...

Şeyh Efendinin iki hanımı vardı; biri Şâver Anne, biri Vesile Anne... Sonraları, tarih kitaplarında Osmanlı saraylarında türlü entrikalar çevirmiş kadınların yaşamlarını okudukça hep Şâver Anneyi hatırlamışımdır. Gerçekte tekkeye egemen olan Şâver Anneydi. O, tekkenin ana direğiydi. Para da, yönetim de onun elindeydi. Tekkeye gelen hediyeleri alan oydu; muska yazdırmaya, büyü bozdurmaya gelenlerden, okunmak için gelen hastalardan paraları o alırdı. Ama tekkenin giderlerini de o harcardı. Pazara o giderdi, mutfağa o girerdi, her işe o karıştırdı. Herkes de ondan çekinirdi. Galip Amcam, Şâver Anneyi sevmezdi.

Oysa, Vesile Anne, varlığını çevresindekilere duyurtmayan, gölgede silik kalmış, sessiz bir hanımdı.

Tekke kapandıktan sonra da işler Şâver Annenin omuzlarındaydı. Şâver Anne de çökmüştü.

Geçim sıkıntısı çekildiğine göre, demek paraları da yoktu. Bigün Şâver Anneye le Kasımpaşa pazarına gitmiştik. Bir zembil dolusu yiyecek almak için saatlerce

pazaryerinde dolaşmış, satıcılarla çekişe çekişe pazarlık etmişti. Eşek sırtındaki, çinko kaplı sağlı sollu iki dolapta et satan gezici kasaptan, uzun pazarlıktan sonra bir kilo kırpıntı et almıştı. Kısacası, tekke ortamında yaşam, birdenbire değişmişti. Tekkenin ana direği Şâver Annenin beli bükülmüştü.

İşçi Galip

Evlerimizde Mustafa Kemal'in aleyhinde konuşuluyordu: Mustafa Kemal'in aslı, asıl soyu Yahudiydi. Yahudi dönmesiydi. Bir gözü de kördü, resimlerine baksanıza, gözünün birinin cam olduğu belli işte... Mustafa Kemal Müslümanlığı ortadan kaldıracaktı. Koyu Abdülhamitçi olan babam, ne Gazi ne de Mustafa Kemal adını ağzına alır, ona Kôr Kemal, derdi. Bu duygusunda babam tek değildi, pekçok insan gizli gizli Mustafa Kemal düşmanıydı.

Babamla Galip Amcam, Mustafa Kemal konusunda hiç anlaşamazlardı. Tekkelerin kapanmasından sonra daha da sıkıntıya giren Galip Amcam, hiçbir zaman Mustafa Kemal'e karşı olmadı. Kendisi, "İnkılap"lardan yana bulunuyordu ve bu dönemde bir görev almayı umuyor, bekliyordu; ona da bir iş düşmeliydi. Bu umudu, bir çıkar uğruna değildi, bir görev yapmak, inkılaba kendince katkıda bulunmak içindi. Ama bu umutları da boşa çıktı. Galip Amcamın Cibali'de bir fabrikada işçi olarak çalışmak zorunda kaldığını duyduk. O fabrikada çalışmaya başladıktan bisüre sonra bizim eve gelmişti. Başında kenarları çok yağlanmış, ama kalıplı, koyu vişneçürüğü renkli Aziziye biçimli bir fes vardı. Sırtında aba cübbe yoktu, yakasız bir gömlek ve cepleri tıklım tıklım kitap, defter dolu eski bir ceket... Keten bir pantolon, pantolonun bir dizkapağı yırtık... Ayaklarında lastik var, ama şu mest denilen ayakkabı üstüne giyilen lastiklerden. Galip Amca çok değişmiş, çok yorgun... Anlattıklarından parça parça aklımda şunlar kalmış: Çalıştığı fabrikada çoğunlukla kereste taşıyorlarmış ona. İki işçi omuzlarına üç kereste alıp, biyerden biyere götürüyorlarmış. Galip Amcamın boyu uzun olduğundan, ona uygun eş bulmak da zor, yani taşıdığı yükün ağırlığı daha çok kendisine biniyor.

Yakınıyordu Galip Amcam: İşçiler, sırtlarında keresteyle yürümesini bilmiyorlardı. Öndekiyle arkadaki yükçü, adımlarını birbirlerine uydursalar, omuzlarındaki yükü daha kolay taşıyacaklardı. Galip Amca onlara bunu bile anlatamıyor, öğretmiyordu.

Çok yoruluyordu, fabrikadan yayan dönünce tekkeodasına, hemen uyu-yakalıyormuş. Yıkanamamaktan, temizlenememekten üzüntülüydü. Bitlenmişti, bitürlü arınamıyordu, çünkü yalnız bir kat çamaşırı vardı. Fabrikada birlikte çalıştığı işçiler de hep bitliydi.

Kesildikten sonra eline günde otuzbeş kuruş gündelik geçiyordu, hergün on saat çalışıyordu. Ona en zor gelen, sabah çok erken kalkıp, o uzun yolu yayan yürüyerek fabrikada işbaşı yapmaktı. Sabahları erkenden kalkmasını sevmezdi.

Galip Amcam o sıralarda ellisini aşmış olmalıydı.

Öğle yemekleri için kolayını bulmuştu. Bir palamut balığının içine soğan, domates doldurup bir kiremit üstüne koyuyor, böylece fırına veriyordu. Fırında kızaran palamut, onun hergünkü öğle yemeği idi. Galip Amcam, öğle yemeğini sevinçle anlatıyordu. Bu öğle yemeği ona yedibuçuk kuruşa geliyordu. Balıktaki fosfor ve iyodun besin değerini anlatıyordu bana. Sabahları yemiyordu. Bir çay, bir paket tömbeki, bir kitap, gündelik bitiyor.

Annem, babamın çamaşırlarından bir kat temiz çamaşır verdi. Babam da hamam parası verdi. Galip Amcamla birlikte hamama gittik.

Bu kadarı olmaz, evet olmaz. Ama oldu. Hamamda yıkanıp soyunma odasına geldik. Galip Amcam cebine baktı ki babamın verdiği para yok, çalmışlar, bir kuruş bile bırakmamışlar.

Çalınan para ya elli kuruş, ya bir liraydı. Hamamdan nasıl çıkacağız?.. Galip Amcam hamamcılara bağırdı, çağırdı. Ama neye yarar?

Hamamcı,

– Paranızı emanete bıraksaydınız... dedi.

Elli kuruşun nesi emanete bırakılacak!.. Hamamdan nasıl çıktığımızı hatırlayamıyorum.

Annem hemen, Galip Amcamın kirli çamaşırlarını bitler ölsün diye önce bir teneke suda kaynattı, sonra yıkadı, kuruttu, ütüledi, söküklüklerini dikti, yırtıklarını yamadı, pantolonunu ütüledi. Sabah uyandığımda, baktım ki, Galip Amcam daha gün ağarmadan evden çıkıp Cibali'deki fabrikaya gitmiş.

Oğlanın Hıfzı Kaybolmasının

Artık ders almıyorum. Babamın derdi de başka, sık sık,

– Aman oğlanın hıfzı kaybolmasın! diyor.

Yani ezberlediğim Kuran'ı unutmayayım, hafızlığım elden gitmesin.

– Aman oğlanın hıfzı kaybolmasın!..

Gerçekten de ezberlediğim sureleri çabucak unutmaktayım.

O kadar istemeyerek, sevmeyerek, zorlanarak ezberlemişim ki, tekrarlamadan birkaç zaman geçince unutuveriyorum. Babam için, bütün öbür öğrendiklerimi unutsam önemli değil de, ille Kuran ezberden çıkmayacak. Sabah evden giderken,

akşama kadar Kuran'dan hangi cüzü tekrar etmem gerektiğini söylerdi. Ben o gün o cüzü bikez bile okumazdım. Akşam babam gelince,

– Hadi oku! derdi.

Ben ezberden okuyacağım. Babam sofada oturur, ben odada. Yüksek sesle okumaya başlarım, babam da sofadan dinler. Ama ben ezbere değil, elimdeki Kuran'dan okurum.

Annem iş görmek için odaya girip çıktıkça, benim Kuran'ı yüzünden okuduğumu gördü. Babama gülerek,

– Ayol bu ezber okumuyor ki... dedi.

Babam,

– Ezber okuyor, ezber okuyor, ben anlamaz mıyım... dedi.

Annem yine,

– Vallahi yüzünden okuyor... diye üsteledi.

Babam, sofada oturduğu yerden,

– Hayır efendim belli işte, ezber okuyor oğlan... dedi.

O zaman, babamın neden böyle söylediğini anlayamamıştım; onu kandırdığımı sanmıştım. Çok sonraları, daha başka davranışları da eklenince o olayı yorumlayabildim. Babam da, ezberden değil, yüzünden Kuran'ı okuduğumu biliyor, ama yüzüne vurmamak için yanıma gelmiyor, sofada duruyordu. Babam bana her işimde, her davranışimde güven verirdi. Bunun doğru bir yöntem olup olmadığı, çocuğuna göre değişir. Güvenilmiş olması beni olumlu etkilerdi. Nitekim, o olaydan sonra hiçbir akşam babama, ezber okuyorum diye yüzünden Kuran okumadım, hep ezberleyip ezberleyip ezberden okudum. Bikez bile babam, gerçekten ezberden mi, yoksa yüzden mi okuyorum diye beni denetlemek için, sofadan kalkıp, Kuran okuduğum odaya gelip bana bakmadı.

105

Anne On Paa

Istanbul'un o zamanki canlı özelliğini yaratan kişiler vardı: “Koca Kafalı Hasan Bey” gibi, “Anne on paa” gibi... “Anne on paa”, zararsız bir deliydi, delikanlıydı, herkese “Anne on paa” derdi, on para isterdi. Cerrahpaşa'nın oralarda biyerde otururdu ki, onu sık sık görürdüm. Söylendiğine göre, on paradan fazlası verilirse almazmış... Bir altın bile verilse yere fırlatır, ille de on para istermiş. Bu deli, kutsal bir kişi, bir ermiş sayılıyordu.

Komşularımızdan bir hanım bizim evde konuktu: Nevber Hanım, annem ve o hanım sofada oturuyorlardı. Konuk hanımın ancak bir yaşında olan çocuğu

mızımızlanmaya başlayınca, o hanım bana para verip çocuğu için bisküvi almamı söyledi. İki türlü varmış bisküvinin, birinin tanesi on para, birininki yirmi para... On paralık bisküviden olursa çocuk yemiyor, ağzından çıkarıyormuş. Kadının nerden alacağını da söyledi, Cerrahpaşa'da koskoca bir kaya vardı, onu geçip caddeye çıkınca, eczanenin yanındaki şekeriden alacağım bisküviyi. Arkamdan sıkı sıkı tembih ediyordu:

– Aman on paralıktan alma oğlum, sonra yemez, ağzından çıkarır...

Çıktım sokağa... O koca kayayı geçtim, sola köşeyi saparken “Anne on paa” diye durmadan bağırır deliyi gördüm. Elimde bisküvi parası vardı. Çocuk on paralık bisküviyi anlıyormuş da ağzından çıkarıyormuş... Hadi canım, bir yaşında çocuk bisküvinin cinsini nasıl anlayacak, anlayamaz... Ben koca oğlan anlayamadıktan sonra... Daha neler, bir yaşında çocuk bu...

Hiç ara vermeden “Anne on paa” diyen deli gence, on paradan fazla verilirse almazmış. İşte bu, denemeye değer. Kırk para versem bakalım, almayacak mı? Çocuğa on paralık bisküvilerden alırım.

– Anne on paaa!.. Anne on paa!.. Anne on paaa!..

Uzattım kırk parayı (nikel kuruş), almaz olur mu, aldı, attı cebine... Bakakaldım. Hani, altın versen almazmış da, ille on para istermiş...

Girdim şekericiye, “Anne on paa”ya verdiğim kuruşu karşılamak için on paralık bisküvilerden aldım, bikaç bisküvi de fazla aldım, onar paradan olunca, çok bisküvi düşüyor. Yolda iki-üç tanesini de yedim.

Getirdim eve bisküvileri. Ne olacak diye merakla bekliyordum. Benim korkum, kadının anlamasıydı. Bir yaşındaki çocuk nasıl olsa anlamazdı. Bisküvinin üstünde markası yazıyordu ama, kadının okuması yoktu. Verdi çocuğa ilk bisküviyi. Çocuk ezdi ağzında, yumuşattı, sonra tükürdü. İkinci, üçüncü bisküviyi de böyle yaptı.

Kadın,

– Ben sana söyledim oğlum dedi, anlar bu yumurcak on paralık bisküviyi, yemez çıkarır işte! Bak, çıkardı. On paralıktan almışsın...

Şaşkınlıkla çocuğa bakıyordum, şaşkınlıkla ve kızgınlıkla... Mucize gibi bişeydi bu, o bir yaşında çocuk bisküvinin cinsini nasıl anlayabiliyordu...

“Buyurun Sofraya Erenler...”

Yine bir ramazan... Galip Amca, iftar için bize gelmiş. Onu her görüşümde daha yıpranmış, yaşlanmış buluyorum. O ağır işçiliğe, daha doğrusu fabrika yükçülüğüne dayanması zor. Üstelik ramazanda oruç da tutuyor, büsbütün düşmüş... Onu başkalarından yakınıırken ilk duyuyorum, insanların bencilliğinden yakınıyor.

Bu konuda bir Bektaşî fıkrası anlatıyor. Yıllar geçti, unutmadım o fıkrayı, ne güzel bir fıkradır; dayanışmanın yardımlaşmanın, elcilliğin ne demek olduğunu anlatır.

Hocanın biri seferde yani gezideymiş, uzun yol yürümüş, yorulmuş. Azığı da bitmiş, acıkmış... Nasıl biyere düşmüşse, görünürlerde köy, kasaba da yokmuş. Sonunda gide gide bir kente ulaşmış. Kent kapısından girince karşısına ilk çıkan evin kapısını çalmış. Olacak bu ya, orası da bir Bektaşî tekkesiyymiş... Hem de yemek zamanıymış. Koca bir sofraya kurulmuş, kocaman sofraya sinisinin çevresinde kırk Bektaşî bağdaş kurmuş, lokma ederlermiş (yemek yerlermiş).

Hoca,

– Selamünaleyküm... deyip de içeri girince, Bektaşî Babası,

– Ve aleykümselam, buyur, çorba içelim erenler... deyip hocayı sofraya çağırmış.

Hocadır bu, sofrayı görür de durur mu, ya bismillah deyip sofraya çökmüş. Sofradaki kırk Bektaşînin elinde, sapı iki arşın uzunluğunda tahta kaşık varmış. Hocanın da eline, böyle sapı iki arşın bir tahta kaşık vermişler.

– Buyur erenler...

Ama bitürlü hoca efendi, elindeki o sapı uzun kaşığı ortadaki çorba tasına daldırdıktan sonra ağzına sokamıyor. Ya kaşığın sapını kendi gözüne sokuyor, ya karşındakinin... Öyle yapıyor olmuyor, böyle yapıyor olmuyor. Bektaşîler hapur hupur çorbayı içmekte... Aman aç kalacak. Canım bu kadar uzun saplı kaşık olur mu... Dur, gözünü çıkaracaksın adamın... Çek şu sapı...

Derken Bektaşî Babası, gülümseyerek hocaya,

– Erenler, diyor, bize bak da örnek al. Bak, biz nasıl yiyoruz. Bu kaşıkların sapı uzun yapılmış ki, herkes salt kendini değil, birbirini beslesin diye... Ben kaşığı çorbaya daldırır, karşımdakinin ağzına veririm. Karşımdaki de kaşığını çorbaya daldırır, benim ağzıma verir. Karnımın doyması, benim karşımdakini doyurmama bağlıdır. Ben başkasını ne kadar doyurursam, o da beni o kadar doyurur. Senin gibi, hep bana derse insan, sonunda aç kalır erenler...

Böyle bir Bektaşî fıkrası belki de yok, Galip Amcam uydurmuştur bunu, ama ben çok etkisinde kalmışımdır. Hiç unutmadım. Bencil, çıkarıcı kişileri gördükçe, hep bu Bektaşî fıkrasını hatırlarım. O benciller, o çıkarıcılar ki, nice tıknırlarsa tıknırsınlar sonunda biyanları aç, biyanları doymamış olarak kalkacaklardır.

Tahta Kaşık

İftar sofrasına oturulacağı sırada Galip Amcam için bir tahta kaşığın eksik olduğu görüldü. Tahta kaşıkla çorba içmek sünnetmiş. (Muhammet'in yaptığı ve söylediği gibi yapmaya sünnet denilir, uyulması gerekir.) “Sünnet-i şerif” derlerdi.

Peygamber tahta kaşıkla çorba içermiş. (O zaman Peygamber başka hangi kaşıkla içebilirdi?)

Babam para verdi, bakkala gidip hemen bir tahta kaşık almamı söyledi. Evimize en yakın olan Haseki'deki bakkallara gittim, hiçbirinde tahta kaşık yok... Bizim evde bişey istenildi mi, yok diye geri dönülmez; babam buna çok kızar, beceriksizliktir. Nerden olursa arayıp bulup getireceksin istenileni...

Aksaray'a indim. Pazaryerine geldim. Dükkânlarda, satıcılarda tahta kaşık aramaya başladım. Ben o gün oruçluydum. Babamın oruçlu oruçlu beni akşam vakti tahta kaşık aramaya göndermesi, nedense çok ağırıma gitti; belki açlıktan, belki yorgunluktan... Kendimi büyük bir haksızlığa uğramış sayıyordum.

Çok eski bir dükkânda tahta kaşık buldum, iki kaşık satın aldım. Tam dükkândan çıktım, iftar topu da patladı. Valide Camisinin şerefelerindeki kandiller de yandı. İftar topu atılsın, ben oruçlu oruçlu sokaklarda dolaşayım, öyle acı geldi ki... Hem Aksaray karakolunun yanından yokuşu çıkıyorum, hem ağlıyorum için için...

Gözyaşlarımı silip eve girdim. Sofradaydılar. Oruçlarını bozmuşlardı. Babam benim o gün oruçlu olduğumu bilmiyormuş, öğrenince öyle üzüldü, öyle üzüldü ki...

– Vah oğulcuğum, vah oğulcuğum... neden oruçlu olduğunu söylemedin? diyordu.

Hiç söyler miyim!..

Babamın bu içten üzüntüsü beni öyle sevindirdi ki, hiçbir üzüntüm kalmadı; demek bilmiyormuş oruçlu olduğumu, yoksa hiç gönderir miydi? Bir sevindim ki...

Akşam namazı kılınıyor, namazdan sonra yine Mustafa Kemal konusu açılıyor. Babam, Galip Amcamın neden Mustafa Kemal'i savunduğunu bitürlü anlayamıyor. Tartışıp duruyorlar. Galip Amcam aradabir “Garplılaşmak” diyor, “medeniyet” diyor, babam bu deyimlere çok kızıyor, çok... Galip Amcam gibi derin bir bilgin, nasıl oluyor da bunca yanılıyor... “İşçi Galip” Amcam, öğrenciler için marşlar yazıp kendisi bestelemektedir.

Ayıp Bişey

Hangi çocuk o ayıp şeyi yapmamıştır ki...

Galip Amca, Cibali'de çalıştığı o fabrikadaki işinden çıkarılmış, başka işçilerle birlikte... Ben yine aradabir Çürüklük'te derse gidiyorum. Bigün annem yanıma öğle yemeği verememişti. Bişey alıp yemem için babam para verdi. Bu benim pek, pek hoşuma gitti. İlk kez kendi kendime dışardan bişey alıp karnımı doyuracağım, benim için çok önemli bu. Kendi gözümde büyüdüğümü gösteriyor. O gün iyice

karnım acıksın da dışarda yemek yiyeyim diye öğleye kadar derse gitmedim. Öğle oldu, iyice karnım acıktı. Nerede yemek yiyeyim diye döndüm dolaştım. Kasımpaşa vapur iskelesinin karşısında odun depoları var. Odun depoları sırasındaki bikaç lokanta, lokantaların en ucuzu. Girdim bunlardan birine. Kendi kendime ilk lokantaya girişim. Müşteriler daha çok yükçüler, küfeciler, kayıkçılar... O küçücük lokanta, insanların terinden, yemek buğularından ekşi ekşi, ıslak ıslak kokuyor. Ama ben mutluyum.

– Getir bir kuru fasulye!..

Aman Yarabbi, bu ne güzel fasulye böyle...

– Bir pilav getir, fasulyeli olsun...

Bir taze ekmeğin dörtte biriyle, bunları yiyip bir güzel karnımı doyurdum. O gün ders için Galip Amcaya gitmeyecektim. Akşam evde,

– Gittim, yoktu Galip Amca... diyecektim.

Nerden bilecekler? Galip Amca eskisi gibi sık sık gelmiyor ki bizim eve. O güzel günün, o mutluluğumun iyice tadını çıkaracaktım.

Lokantada yediğim fasulyeyle pilav, artık nasıl pis, bozuk bir yağdan yapılmışsa... Aman Allahım, karnım, barsaklarım... Bir o yana koşuyorum, bir bu yana... Utancımdan kimselere de soramıyorum, buralarda bir hela var mı diye... O odun depoları arasında, insansız sığ, kıyı biyer bulacağım diye koş o yana, koş bu yana iki büklüm. Yemez olaydım o fasulyeyi. Heryerde de insanlar var, ne çok insan... Sonunda olanlar oldu. İşte o bir tabak kuru fasulyelik mutluluk da böyle burnumdan geldi. Kasımpaşa'dan Cerrahpaşa'daki eve nasıl geldim, hiç bilemiyorum.

– Gittim ama Galip Amcam yoktu...

– Neden geç geldin öyleyse?

– Gelir diye bekledim...

Her çocuğun vardı böyle bir ayıbı, benimki bir değil, bikaç kez olmuştur.

Asıl Onun İçi Pis

Galip Amca geldi eve. Hasta. Ateşler içinde. Bizim evde konukladığı zaman annem ona sofada yer yatağı serer. Hasta olduğu için ona domatesli pirinç çorbası pişirirdi annem.

Galip Amca yattı sofadaki yatağa.

Bitişik oda komşumuz Nevber Hanımın, hiç hoşuna gitmiyor Galip Amcamın sofada yatması. Hakkı yok değil kadının. Sofanın ortasında serili yatakta bir adamın yatması güzel değil. Üstelik Galip Amcamın boyu uzun olduğundan, ayakları çıkıyor yorgandan dışarı.

Nevber Hanım iğreniyormuş; kirli ve turnakları uzamış ayaklardan iğrenilir. Geceleyin yada sabah erkenden sofadaki helaya gitmek için, Galip Amcanın yor-gandan dışarı çıkmış kirli ve uzun turnaklı ayaklarına basmamaya dikkat ederek, yatağının yanından geçmek gerekli.

Galip Amca, her nasılsa Nevber Hanımın kendisine pis dediğini, kendisinden iğrendiğini duymuş. Çok bozuldu, çok kızdı buna. Kızması sözün doğruluğundandı. Çünkü pislik, Galip Amcamın elinde olmayan derdiydi. İçinde yaşadığı koşullar altında temizlenemiyordu; üstelik bir de bunun yüzüne vurulmasına çok canı sıkılmıştı.

Nevber Hanıma attı tuttu:

– Asıl onun içi pis... Dışlarının temizliğine bakarlar da, içlerinin, gönüllerinin temizliğine bakmazlar...

Biliyordum ki bu sözlerine Galip Amcam kendisi de inanmıyordu.

İcazet

Babam, yaşamın, yaşadığı çağın gerisinden gidiyordu. Örneğin tekkeler kapandıktan sonra, Çürüklük Tekkesi şeyhinden “postnişin”lik icazeti almıştı. Yani bu icazeti aldıktan sonra, babam da bir tekke kurabilir ve bu tekkenin şeyhi olabilirdi.

İcazet’i Galip Amcam, o çok güzel yazısıyla yazmıştı.

Türlü hünerleri olan Galip Amcam, sarımtırak parlaklıkta kâğıt yapardı. Yumurta akı’na başka bişeyler daha katarak yaptığı sıvıyı kalın, beyaz kâğıtlar üzerine sürerek, bu kâğıtları cilalayıp parlatıyordu. Bütün eski divanlar, elyazmaları bu türlü kâğıtlara yazılmıştır. İyi bir hattat olan Galip Amcam, eski yazı türlerinden “rık’a, sülüs, tâ’lik ve küfî” hepsini yazardı. Ama ençok tâ’lik yazıda ustaydı. Babamın icazetnamesini tâ’lik yazmıştı.

İcazet töreninde, Cerrahpaşa’daki tek odalı evimizde verilen ziyafette bolca et yemiştik; aklımda yalnız o çok tuzlu, bol kekikli et kalmış, o törenden, duadan. Tenekeden boru biçiminde bir kutu yaptırıldı, postnişin’lik icazeti bu teneke kutuya konuldu, bir daha hiçbir işe yaramayacak, ama babama kendi gözünde büyük değer, büyük güven sağlayacaktı.

Istanbul’dan İlk Ayrılış

Sirkeci rıhtımına yanaşmış o küçük vapura Galip Amcamla niçin binip, niçin Tekirdağ’a gittiğimizi sonradan öğrendim; Galip Amca geçimi için küçük, küçücük

bir iş arıyordu. Gerede'deki yaşlı annesini yanına getirecek, o yaşlı, yalnız kadına bir oğul olarak bakacaktı. Annesini yıllardır göremiyordu, onu görecektir elverişli duruma gelecekti.

Tekirdağ'da bir tekkenin, tabii kapatılmış tekkelerden birinin şeyhine konuk gidiyorduk. O adam, Galip Amcaya iş bulabilirdi, öyle denilmişti.

Vapurla İstanbul-Tekirdağ yolculuğu bana öyle uzun, öyle uzun geldi ki, dünyanın öbür ucuna gittik sandım. Bilet ucuz olsun diye vapurun güvertesindeydik. Güvertede kalabalık yolcular arasında Çingene aileleri vardı: Biçok erkek, kadın ve bisürü çocuk... Onların arasındaydık. Vapurun memuru biletleri denetlemeye başladı. Galiba Çingenelerden birinin bileti mi yoktu, yoksa bir dolu çuval için navlun mu vermemişlerdi, işte öyle bişey... Memur, Çingeneleri aşağıladı durdu, bağırırdı, horladı onları, sövdü saydı. O bilet alınmamış çuvalı vapurdan denize atmaya kalktı. Çingenelerin parası yoktu galiba vermek için. Çingene kadınlardan biri, memura yalvarmaya başladı. Yalvarması arasında memura,

– Kardeşim... der demez, memur bir kızsın, bir bağırsın:

– Sus, pis Çingene! Ben senin nereden kardeşin oluyormuşum?.. Bir de kardeşim diyor utanmadan... Ben Çingene miyim ulan? Hadi! Kardeşim filan deme bana...

Çingene kadın sustu, bakakaldı.

Bir hınç geldi içime, öyle bir hınç kabardı ki içimden... Öyle bir öfke... Ama ne yapabilirdim? Ne zaman, başkalarının uğradığı büyük haksızlıklardan tedirgin olsam, büyük adam olma isteği gelirdi içimden... Öyle büyük, öyle büyük bir adam olacağım ki, bütün bu haksızlıkları kaldıracığım. O kadar da çok haksızlıklar var ki, bu kadar büyük haksızlıkları ortadan kaldırmak için ister istemez çok büyük adam olmam gerekiyordu.

Peki ama ya Allah? Bizler gibi bu Çingeneleri de yaratan Allah değil miydi? Niçin onları Çingene olarak yaratmıştı? Biz onlarla alay edelim, onları küçük görelim, horlayalım, aşağılayalım diye mi? Bu Çingeneler, kendileri Çingene olmak istememişlerdi ya... “Çingeneler de Allaha inanıyorlar mı?” diye düşündüm, kendilerini Çingene yaratan Allaha?..

Gece dalgalar başladı... Deniz tuttu beni, kustum...

Sonra kendimi, Tekirdağ'da bir yazıhanede buluyorum. Burası, konuk gittiğimiz Şeyh Efendinin yazıhanesidir. Şeyh Efendi, davavekilidir. Benim yaşımda belki benden bir yaş büyük bir oğlu var... Gündüz bu çocukla davavekili yazıhanesinde oturuyoruz. Davavekilliği yapan Şeyh Efendi, gündüz mahkemelere gidiyor Öğleleri, Galip Amcayla beni alıp lokantaya götürüyor. Kebapları yiyoruz.

Gece tekkeye gidiyoruz, orda kalıyoruz. Tekke iki bölük: Harem, selamlık... Çok rahat, tertemiz yataklarda yatıyoruz.

Davavekili olan Şeyh Efendi ve oradaki arkadaşları Galip Amcamı el üstünde tutuyorlar. Geceleri, konuşulup söyleniyor.

Ben, tekkenin bir odasında tek başıma yatıyorum. Yatağımın başucundaki küçük sehpa üstünde bir lamba yanıyor. Elimi uzatıyorum lambaya doğru. Lambanın ışığı bitişik parmaklarımın arasından bu yana geçince, elim, içinden ışık fışkırıyor-muş gibi, duru, ısıtılı bir renge boyanıyor. Elimin bu kızıl, ısıtılı görüntüsü çok hoşuma gidiyor. Her gece uyuyana kadar bu oyunu oynuyorum. Bugün hâlâ aynı şeyi yaptığım olur; yatakta elimi yanan elektrik lambasına uzatır, elimin içinde saydamlaşmış gibi olan duru kırmızı renkle oyalanırım.

Oyuncaklarım olmadığı için, çok küçük yaşımdanberi, başka şeyleri oyuncak yerine koymaya alışmıştım. Oyuncak yerine koyup oynadığım şeyler, renkler, ışıklar, gölgeler, lekelerdi. Evlerin rutubetli duvarlarındaki lekeler uzun uzun bakar, onları birer şeye benzeterek seyredirdim.

Evimizin, kullanıla kullanıla, yıkana yıkana eskiyip aşınmış tahtaları, o tahtaların damar damar dışarı fırlamış lifleri de benim oyuncak yerine koyup eğlendiğim şeylerdendi.

Sonra bulutlar... Sonra gölgeler...

112

Sonra ışıklar... Gözlerimi kırıp, kirpiklerimin arasından yanan lambayı seyretmek beni en çok eğlendiren, en güzel oyunlarımdan biriydi. Kirpiklerimi ayarlayarak ışığı isteğimce düzenlerdim. Böylece ışıktan yüzlerce yıldız, yüzlerce kelebek, yüzlerce güzellik yarattım, lambanın sarı ışığı renk renk parlak böcekler olurdu.

Tekirdağ'daki tekkenin odasında, yatağımın yanında yanan lambaya elimi tutup parmaklarımda canlı kırmızıyı seyretmem de benim oyunlarımdan biriydi. Ama bir gece bu oyun tekkeyi ayağa kaldırmama yetti.

Gece, yatmadan helaya gittim. Karanlık olduğu için, helaya elimde lambayla gitmişim. Helada lambayı musluğun yanına koydum. Parmağımı, musluktan damlayan suda ıslatıyor, ıslak parmağımı, lambanın kızgın şişesine sürüyordum. Her sürüşümde kızgın lambadan "Cızz!" diye bir ses çıkıyordu. Bayıldım bu oyuna... Cızz, cızz!.. Gittikçe parmağımı, daha çok ıslatıyordum. Cızzzz!.. Sonunda Çat... Şişe çatladı, lamba söndü. Ortalık zifir karanlık, lambayı aldım, el yordamıyla yürüyorum. Merdiveni çıkarken basamağa çarpıp yuvarlandım. Lamba biyana, ben biyana... Nasıl bir gürültü patırtı çıkarmışım ki, heryandan, ellerinde lambalarla birçok insan çıktı. Tekkede herkes ayağa kalkmıştı.

Şeyh Efendi, Galip Amcama bir iş bulması için Ankara'daki yetkili arkadaşlarına mektuplar yazıyor. Dönüyoruz İstanbul'a. Nasıl döndüğümüzü hiç hatırlamıyorum.

Döndüğümüz zaman, bitişik odadaki komşumuz Nevber Hanım taşınmıştır ordan. Kocası marangoz Hüseyin Efendinin adresini bulmuştur, oğlu Cevat ve kızı Cemile'yle birlikte, eşyalarını toparlayıp onun yanına, galiba Eskişehir'e gitmiştir.

Artık yanımızdaki oda boş... Kiralık ama, kiracı bulunmuyor. Boş odayı da biz kullanıyoruz.

Ne Anne Ne Baba Ne Kardeş

Annem hasta, sürekli hasta... Kaçınıcı hastaneye yatışı, bilmiyorum. Sık sık muayene için hastanelere gidiyor, doktorlara gidiyor. Hastalığının ne olduğu da anlayamıyorum.

Gündüzleri oturur mindere, ya bişey diker yada yamar, ben dizlerine koyarım başımı, uzanırım mindere. Aradabir yüzümü sever, saçlarımı okşar. Bir türküye başlar. Ne zaman annem bir türkü söylese, sesi dokunur bana, içlenir, duygulanırım; neşeli türküler söylese bile böyle olurum “Gezi bağlarında” türküsünü söyler ençok.

Merdivenden tıngır da mıngır inerken...

Hele bir türküsü vardır, bunu pek içten, duyarak söyler:

Üsküdar'ın karşısında Beşiktaş

Ne annem var, ne babam, ne kardeş...

O zamanlar annemin kimsesiz olduğunu bilmiyorum, ama bir çocuk sezgisiyle söylediği bu içli türkü dokunuyor bana, gözlerim sulanıyor, kendimi tutamıyorum. Annem bu türküye başlayınca, her seferinde de kendimi tutamaz ağlardım, anneme belli etmemeye çalışarak...

Kaleminden Kan Damlayan Feridun Efendi

Gerçek adı Feridun değil. Onun adını, bu yazımda Feridun'a çevirdim.

Şu satırları yazarken, göğse kadar çekilmiş fotoğrafı önümde duruyor. Başında Aziziye biçimi –altı geniş, tepesi dar– bir fes. Kalıbından, duruşundan, içi hasırlı fes olduğu belli. Şimdilerde yeniden moda olan eski biçimde, koyu renk, belki lacivert bir ceket. Önü ilikli ceketin altından yeleği görünüyor. Dikine renkli çizgili bir beyaz gömlek giymiş. Zikzak desenli bir boyunbağı takmış. Gömleğin iki yakasını, boyunbağının altından geçen, uçları yuvarlak bir iğne birleştiriyor. (Bu

boyunbağı iğnelerinden ben de takmıştım.) Yumurta biçimi, efendiden bir yüz. Biçimli kesilmiş bıyıkları var. Yirmibeş-otuz yaşlarında. Bugünkü görüşe göre de yakışıklı bir erkek. Ne var ki, resim önden çekildiği için, burnunun olağanüstü iriliği, fotografta belli olmuyor. Patlıcan burunluydu.

Fotograflarından, Feridun Efendinin bişeyi daha belli olmuyor: Aşırı kekeme-liği... Konuşmak için kendini o denli zorlardı ki, yüzü kıpkırmızı olur, ağzından bir hece çıkıncaya dek, o koca burnu bikaç kez sallanırdı.

Gelelim karısına... Feridun Efendinin o zamanki deyimle, “hasnâ müstesnâ”, şimdiki deyimle bir içim su, güzel mi güzel karısı vardı. O koca burunla kekeme Feridun Efendinin, bu denli güzel bir kadını nasıl alabildiğine şaşardım.

Başından kaza geçmiş dedikleri, yani bir zengin yetkili herifin yada onun oğ-
lunun baştan çıkardığı çok güzel kızların, herhangibiriyle nikâhlanıp namuslarını
arıtmaları gerektiğinden, çirkin yada yaşlı erkeklerle evlendirildikleri o zamanlar
çok görüldü. Bu güzel kadınlar, toplum gözünde eksikli sayıldıklarından, eksikli
oluşlarını gidermek için, genellikle, kocalarına bağlı, çok iyi eş olurlardı.

Bilmiyorum ama, belki koca burunlu Feridun Efendinin güzel karısının ba-
şından da kötü bir serüven geçmişti. Nitekim, o da kocasını çok, çok seviyor,
onu bütün kadınlardan kıskanıyordu. Ne denli kıskanç olduğunu düşününüz ki,
tramvay biletçisi olan Feridun Efendiyi, tramvay yolcusu kadınlardan bile kıska-
nıyordu. Bu kıskançlık yakınmalarını anneme anlatırdı:

– Adam vatman... Biliyorsun kardeş, tramvaylar tıkiş tıkiş... Erkek yolcular
tramvayın biyanında, kadın yolcular öbür yanında... Kocaları arkada, karıları
önde... Bizimki, kadife perdeden bir öne geçiyor, bir arkaya... Hergün sabahtan
akşama kadar cıvıl cıvıl kadınların içinde... peçelerini açanlar da var... Bilet ver-
mek bahanesiyle kadınların ellerine, kollarına dokunuyordur, Allah bilir... Belki
de sıkıştırıp çimdikliyor, kimbilir. Akşama kadar, o tikiş tikiş kadınların arasında,
kolay mı, erkek bu, nefsi uyanır elbet... Bilet veriyor diye mektup alıp vermediği
nerden belli?

Daha da neler anlatırdı. Ben, bütün çocukların ortaklaşa kurnazlığıyla, onları
dinlemiyormuş, sanki başka bişeyle uğraşıyormuş gibi yapar, oysa bütün ayrıntı-
larına dek konuştuklarını dinlerdim. Hele o kadın, sözde duymamam için fısıltıyla
konuşmaya başlayınca, ille de duymam gerekli, çok meraklı bişey anlatacağını
anlar, baştan ayağa kulak kesilirdim. Sözleri arasında, duymadığım heceler, keli-
meler olursa, ders kitaplarındaki nokta nokta gösterilmiş doldurulacak alıştırmalar
gibi, ben de anlayamadığım bu söz boşluklarını zihnimden doldururdum.

Annem, bu kıskanç, güzel kadını yatıştırmaya çalışırdı.

Adamcağız kimbilir ne sıkıntılar çekiyordu, hele bu sıcaklarda... Ekmek parası kazanmak kolay mıydı...

O güzel kadın bu kez, aşırı kıskançlığını açıkladığı için utanıp, kocasının tramvay biletçiliği gibi, hiç de düzeyine yakışmayan bayağı bir iş yapmasından utanç duyduğunu söylüyordu. Tramvay biletçiliği gibi küçük bir iş, hiç Feridun Efendiye yaraşır mıydı?

Annem bu kez,

– Bu zamanda istediğin işi bulmak kolay mı? derdi.

– Aaa, ne demek!.. Kaleminden kan damlıyor, diyorlar. İnci gibi bir yazısı varmış. Kaç komşu memur öyle söyledi. Bir hükümet dairesinde kâtip de mi olamaz... Ama onun merakı tramvayda akşama kadar envai çeşit karı sıkıştırmak.

Kaleminden kan damlıyor, deyimi, yazısı çok güzel anlamına geliyor. Gerçekten de Feridun Efendinin kaleminden kan damladığını, inci gibi yazısı olduğunu, bana andaç olarak verdiği fotoğrafının arkasındaki şu yazısından anlıyorum:

Bir hatıra olmak üzere kardeşimiz Nusret Efendiye yadigarımdır. 5/6 Kânunusani 341 Mustafa Feridun.

Bu kısa yazının hem imlası doğru, hem de yazılışı çok güzel... İmlasının doğruluğunu özellikle belirtiyorum; çünkü eski Türkçe o denli zordu ki, yüksek memurlar içinde bile şu kısacık cümleyi yanlışsız yazabilenler oldukça azdı.

Güzel karısı, Feridun Efendi ille de kâtip olsun diyor, başka bişey demiyordu. Söylene söylene, Feridun Efendiyi biletçilikten çıkarttı. Ama o zamanlar devlet dairelerinde kâtip olmak kolay değil. Memurluk bulmak çok zor.

Bu kez güzel karısı,

– Kaleminden kan damlıyor, inci gibi yazısı varmış; öyleyse Yenicami'nin avlusuna gitsin. Adliye önüne gitsin, istidacı (dilekçeci) olsun!.. diye tutturdu.

Çok ilginç bir adam olan Feridun Efendinin, o zamana göre çok özgün sayılan, çok şaşılası hünerleri, hobi denilen merakları vardı. Bunlardan biri, tekerlek merakıydı. Aksaray'da Horhor çeşmesinin oralarda, büyük bir eski tahta evde oturuyorlardı. Çok kalabalık bir aileydiler. O koca evin bahçesi, boydan boya taşlık olan alt katı, türlü türlü tekerleklerle doluydu. Değişik boyda yüzlerce bisiklet tekerliği, araba tekerlekleri, kamyon, tiren, tramvay, hertürlü taşıt, araç tekerlekleri... Eski, yeni, küçük, büyük tekerleklerden bir zengin koleksiyon...

Feridun Efendinin bir merakı da bisiklet yapmaktı. O zaman İstanbul'da bisiklete daha çok velespit denirdi. Çokaz velespit vardı. Feridun Efendi, o evin büyük bahçesinde, o eski püskü, paslı demir parçalarından, zincirlerden, borulardan, tekerleklerden, hergün akşama kadar bisiklet yapardı. Üç tekerlekli koskocaman velespit yapmıştı. Bitane de önce iki seleli, sonra üç seleli velespit yapmıştı. Ön

tekerleği çok büyük, arka tekerleği çok küçük yada tersi biçimde bisikletler yapardı. Yalnız bisiklet yapmakla da kalmaz, yarışçı fanılası giyip bu şaşılasi biçimdeki bisikletlere biner, Istanbulcuların şaşkın bakışları arasında sokaklarda pedal çevirirdi.

Güzel karısı da, akrabaları da ona, bu merakları yüzünden, deli diye bakıyorlardı, bir zararsız deli, bir tatlı kaçık, zararı yalnız kendisine dokunan bir deli... Bana kalırsa o, dünyaya kırk-elli yıl önce gelmiş, çağdaşlarıyla uyuşamayan bir zavallıydı. Kırk-elli yıl sonra doğmuş olsaydı, bir zengin bisiklet fabrikatörü, ünlü bir bisiklet yarışçısı olabilirdi.

Güzel karısı, Feridun Efendinin kalabalık ailesiyle geçinemediği için, o büyük evden daracık bir eve taşındılar. Feridun Efendi, o zengin tekerlek, bisiklet parçaları, hurdalar, paslı zincirler, velespit koleksiyonundan yalnız iki velespit getirebilmişti bu yeni taşındıkları dar eve. Evin iki küçük odasından birinde üç tekerlekli kocaman velespitte üç seleli uzun velespit duruyordu.

İşsizlik, parasızlık canına tak deyince, Feridun Efendinin bir hüneri daha ortaya çıktı. Feridun Efendi usta bir kunduracıymış. Eski Aksaray karakolundan Samatya'ya doğru giden yol üzerinde bir kunduracı dükkânı açtı. İlk müşterisi babam oldu. Tanıdıklarını da oraya müşteri yaptı.

Feridun Efendinin işleri çok iyiydi, iyi para kazanıyordu. Ama güzel karısı, velespitçiliği de, kunduracılığı da aşağı görüyor, kocasının ille de kâtip olmasını istiyordu.

“Mademki kaleminden kan damlıyormuş, mademki inci gibi yazısı varmış, öyleyse bir resmi dairede kâtip olsun...”

Aydınların iş bulmalarının, memur olmalarının çok zor olduğu dönemde, çünkü memur olmayı isteyen pekçok insan vardı. Sonunda kocasına dükkânını kapattırdı. Onu gerçek kâtip yaptı. Ama nereye? Boğaziçi'nde Boyacıköy denilen bu yer, aklımda kaldığına göre Emirgân sırtlarında biyerdeydi. Boyacıköy'den epiy uzakta, bir iyi su kaynağı var, adı Kanlıkavak suyu... Kanlıkavak suyunun çeşmesinin üstündeki tümsekte taştan bir kulübe. Kulübenin önünde geniş dalları yere koyu gölge salan bir kavak var. Bu kavağın gölgesinde bir tahta iskemleye oturmuş Feridun Efendi, elinde kâğıt, kalem... Sucular, fıçı, damacana, teneke yüklü at arabalarıyla Kanlıkavak çeşmesine gelip çeşmeden su dolduruyorlar. İyi su doldurulan kapların ağzı kapatılıp kurşunla mühürleniyor. Kâtip Feridun Efendi de, elindeki deftere hangi sucunun kaç damacana, kaç teneke su doldurduğunu yazıyor. Dolu su kaplarının kurşunla mühürlenmesi onun sorumluluğu altında.

Boyacıköy'deki evleri, Kanlıkavak suyuna uzak. İyi su kâtibi Feridun Efendi geceleri evine dönüyor mu, yoksa o kulübede mi kalıyor, bilmiyorum. Bildiğim

bişey varsa, güzel karısı, hergün o uzun dağ, kır, bayır yolu tepip kocasına yemek getiriyor.

Bütün bunları, annemle onlara konuk gittiğimiz zaman görmüştüm. Yolumuz uzak olduğu için geceyatisına kalmıştık. Çok sıkıntı çekiyorlardı ama, kocası kâtip olmuştu ya artık, yükselirdi, daha yüksek yerlere geçerdi. Annemin bu kadına verdiği bütün öğütler hep boşa gitmişti.

Bir zaman sonra onlara yine konuk gitmiştik. Yine geceyatisına kalacaktık. Babam öyle biliyordu.

Öyle yemeğinden sonra... Ben odanın bir köşesinde bişeylerle uğraşıyordum. İyi su kâtibinin güzel karısı, yine anneme, fısıl fısıl bişeyler anlatmaya başladı. Kulak kesildim. Ama hiç orali değilmişim gibi, başımı ters yana çevirmiş, sözde derin bir dalgınlığa gömülmüştüm. Annemin, konuştuklarını dinliyor muyum diye, bakışlarını üstümde dolaştırdığını sezinledim. Onları dinlemediğime inandırmıştım.

Güzel kadın anlatıyordu. Bigün öğleye doğru, yine kocasına Kanlıkavak suyuna yemek götürüyormuş. Kır, bayır yürüyor... Sivri topuklu iskarpin, incecik çorap... İki herif yolunu kesmiş, hem de Kanlıkavak suçularından... Şeytanın bol olduğu, insanın hiç olmadığı yerler. Bağırса duyan olmaz. Bunu yakalayıp dertop edip atmışlar kuytuya... Ne olacaksa olmuş.

117

Güzel kadın gizini birine anlatmasa patlayacak, sanki anneme günah çıkardı.

Herzaman çok yumuşak bir kadın olan annemin hiç o denli sert olduğunu görmemiştim. Ta tramvay biletciliği zamanındanberi kocasını ille de kâtip yapma düşüncesine karşı duran annem, buz soğukluğunda bir sesle,

– İyi işte, dedi, kâtip karısı olmak istiyordun, oldun...

Güzel kadın yine fısıl fısıl boynuna anlattı. Biraz sonra annem, bana,

– Hadi hazırlan, gidiyoruz... dedi.

Güzel kadın,

– Aa, dünyada bırakmam, hiç bu saatte gidilir miymiş filan dediyse de, annem çarşaflanmıştı bile.

İskeleye gelirken, annem konuştuklarını duyduğumu anlamasın diye,

– Anne, neden gece kalmadık? diye sordum.

– Baban bekler... dedi.

– Babamın haberi var ya, o bizi yarın bekleyecek...

Annem,

– Hadi çabuk ol, vapuru kaçıracağız... dedi.

Eve geç vakit geldik. Bu kez babam, neden o gün döndüğümüzü, geç saatte geldiğimizi, niçin geceyatisına kalmadığımızı sorup annemi sıkıştırmaya başladı. Annem bişeyler söyledi ama babam hiçbirine inanmıyordu.

- Canım siz gece kalmak için gitmediniz mi?
- Gittik.
- Yarın dönmeyecek miydiniz?
- Evet.
- Ne var? Tatsız bişey mi oldu?

Annem, kâtibin güzel karısının gizini açıklamadı. Babamın sinirlenmesine katlandı. Ben de o gizi kimseye söylemedim. Yalnız bugün, o zamanki kadınlarda kâtip koca merakını anlatmak için, ilk size açıklıyorum.

Bir daha zavallı Feridun Efendiyi görmedik.

Tango Tango

O kadının bizim eve nasıl geldiğini, niçin geldiğini pek bilemiyorum. Çok güzel, çok süslü bir kadındı. Geceleri de bizim evde kaldığı olurdu. Bitişikteki boş odada kalırdı, annem ona orda yatak sererdi.

118

Yapıncak üzümünün çilleri gibi yüzünde çiller vardı, bir hoş, gencecik kadındı. Darülbedayi artistlerinden birine tutkunduydu, delicesine vurgundu adama. Hep o adamdan konuşur, söyleşirdi. Bana o kadar güzel görünürdü ki, Darülbedayi artistinin nasıl olup da bu kadar güzel bir kadına yüz vermediğine pek şaşardım. Büsbütün yanılmıyorsam kadının tutkun olduğu artist, sonradan genç yaşında ölmüş olan ünlü bir oyuncuydu; yine kendisi gibi ünlü bir kadın oyuncuyla evliydi.

O yıllar (1923-1925) insanların giyinişi birden değişivermişti. Aydın erkeklerin, gençlerin çoğunda ince baston vardı, iskarpinlerin burnu upuzun ve sipsivriydi. Pantolon paçaları daracık ve kısaydı. Pantolon paçasıyla iskarpin arasında acurlu çorap görünecek, ceketin eteği çok kısa ve üst cebinde gül gibi açılmış mendil... Ya papyon, ya boyunbağı takarlar; boyunbağıysa, uçları rüzgârda savrulacak ve üst yandan bir inci yada inci taklidi iğneyle gömleğe tutturulacak. Upuzun fes, tepeye doğru iyice daralır.

Bu kılık, aydın kişi, genç kılığıydı. Sokak çocukları böyleleriyle, “Monşer” diye arkalarından bağırarak alay ederlerdi. Çünkü o erkekler konuşturlarken birbirlerine, “Monşer,” derlerdi. Osmanlının dilindeki “mirim”, Fransız etkisiyle züppe dilinde “monşer” olmuştu. Çocuklar, bunların arkalarından, “Züüüüp... Züüüüp... Züppe!..” diye bağırırlardı. Bunlar, bizimki gibi sokaklara pek seyrek uğrarlardı...

Bu erkek tipinin kadın karşılığı da “tango”... Bizim evde kaldığını söylediğim hanım bir tango'ydu. Bizim sokaktan geçerken, sokak çocukları arkasına takılır:

– Tango, tongo, arkasında fiyangoo!.. diye hep bir ağızdan tempo tutarak bağırırlardı.

Hanım, alışmış olacak ki, bu çocuk bağrısmalarına aldırılmaz, yürür giderdi.

Çarşafı vardı ama anneminkine benzemezdi. Açık renk bir çarşaftı, parlak yalnardöner, gülkurusu rengi... Kumaşının üstünde aynı rengin az daha koyusu kabbartma çiçekler vardı. Çarşafın üst parçasının da, (pelerinin), etekliğinin de etekleri çok kısaydı. O zaman için çok kısa sayılan bu etek, kadının dizkapağından bir karış aşşağısına kadar uzanıyordu. Çarşaf pelerini de belden biraz aşşağısını örtüyordu. Etekliğin arkasında büyücek bir fiyonk vardı. Baş, hotozlu... Çarşafın altındaki saçın topuzu, kendiliğinden bir hotoz yapar, yanlardan şakağa kâkülle azıcık düşecek... Neydi o hanımın adı, unuttum. Beni pek severdi, ben de onu... Bizimkine yabancı, ayrı bir dünyanın insanıydı, onun yabancı dünyası beni çekiyordu.

Bigün öğle yemeği yemiştik hep birlikte. Yemekten sonra da kavun yedik, bol bol kavun... Topatan kavunu olduğunu bile biliyorum. Kokulu, ama tatsızdı. Annem üzerine tozşeker ekmişti. Herkes kalktı sofradan, ben hâlâ kavun yiyordum. En sonra ben de kalktım, karnım iyice şişmiş... Hela aralığındaki muslukta elimi yıkadım. Baktım, sofada kimse yok... Bir yaz öğlesi sıcağı, çok sıcak... Nevber Hanımın taşınıp boşalttığı boş odanın kapısını açtım, yani o hanımın yattığı odanın. Niçin o kapıyı açtığımı bilmiyorum. Kapıyı açtım ve kalakaldım. O güzel kadın, donunu çıkarmış, ayakta eğilmiş öne doğru, bişeyler yapıyor. Ben donmuş gibiyim. Girdiğimi anlamadı. Ayak sesimi yada kapı gıcirtısını duyacak diye korkumdan dönüp gidemiyorum; ya kendisini gizlice seyrettiğimi sanırsa... Bu bakışım, yarım dakika sürmedi. Genç kadın dönüp de arkasında beni görünce şaşırdı, hemen eteğini indirip toparlandı, yüzü kıpkırmızı,

– Pire kaçmış da çamaşıırıma, onu arıyordum... dedi.

Evet, pire arıyordu. Çıktım dışarı. Sanki bir suç işlemişim gibi, kadınla bir zaman, eski rahatlık içinde konuşamadım. Demek yavaş yavaş, oğlan çocukluğunun eşşiğine adım atmışım...

Haseki Nisa Hastanesi

Annemin kaçınıcı hastaneye yatışıydı, dördüncü mü, beşinci mi, belki de altınıcı... Hastanenin demir kapısı üstündeki levhada Arap harfleriyle ustaca istif edilmiş şu yazı okunurdu: “Haseki Nisa Hastahanesi”... Haftanın yalnız bir günü hastalar ziyaret edilebilirdi. Ama beni hergün içeri bırakıyorlardı. Neden bırakırlardı, bilemiyorum; çocuk diye kapıcılar aldırılmazlar mıydı, yoksa hemşireler, doktorlar artık beni tanımışlar mıydı, yoksa dış kapıdan kimseye görünmeden gölge gibi sıyrılıp içeri mi süzülürdüm?

Annemin hastanede oluşu yüzünden evimizin tüm düzeni bozulmuştu. Babam, sabah erken evden çıkar giderdi. Öğleye kadar zamanımı nasıl geçirdiğimi hiç

anımsamıyorum. Artık benim için ders mers yok, kendi başıma buyruk yaşıyordum.

Zekiy Hanım adında yine zenci bir kadın komşumuz vardı, bizden birkaç sokak ötede bir çıkmaz sokakta kendi evinde otururdu. Şimdi düşünüyorum da benim çocukluğumda İstanbul'da ne çok zenci vardı, o zenci kadınların hepsi de ne iyi insanlardı. Zekiy'anım Teyzenin iki katlı küçücük, ahşap, eski bir evi vardı, kendi malı. Yaşamımda bu denli tertemiz, gıcır gıcır, derli toplu başka bir ev görmedim. Zekiy'anım Teyzenin çok yaşlı bir kocası vardı. Aksaray'da o büyük cadde üstünde küfecilik ederdi. Bir çeşme yalağı vardı, küfesini o yalağa kor, yalak taşına oturur, kendisine yük taşıtacak müşteri beklerdi. Çok zayıf, çok yaşlı bir adamdı. Zekiy'anım Teyzenin kocasını, küfesi yalakta, çeşme taşı üstünde oturmuş görürdüm ordan geçerken, ama onu görmezden gelirdim, o da beni görmezden gelirdi. Galiba, bu yaşlı küfeci, Zekiy'anımın bütün tanıdıklarını da görmezden gelirdi. Akşam olunca küfesini sokak içindeki küçük kahvehaneye bırakır, evine dönerdi. Evine gelince Zekiy'anım Teyze kocasını soyar, yıkar, pijamasını giydirirdi. O zaman pijama, yoksul evlerinde çok modern bir giysiydi. Zengin evlerinde bile pijama giyen erkekler azdı. Biz geceleri babamla Zekiy'anım Teyzelere konuk giderdik. Başka komşular da gelirdi. Zekiy'anım Teyzenin kocası gündüzki yaşlı küfeci kişiliğinden sıyrılır, bambaşka bir kişiliğe bürünürdü. Sanki bir devlet dairesinden emekliye ayrılmış bir memur oluverirdi. Beni okşar sever, konuklarıyla ciddi konular üstüne konuşur, tartışır. Ama ertesi gün, günlük iş kılığı içinde onu Aksaray'da çeşme taşında oturur görünce, birbirimizi yine görmezden, tanımazdan gelirdik. Zekiy'anım Teyze geceleri kocasıyla bize konuk gelince, kocasının üstünde tertemiz, ütülü, koyu renk bir elbise görürdük. Kulaktan kulağa duyduğumuza göre çok yaşlanan Zekiy'anım Teyzenin kocasına artık kimse yük taşıtmıyordu da, küfecilik yapamayan yaşlı adam, çeşmenin bulunduğu köşede, aradabir gelip geçene elini açıp dileniyordu.

Arap Zekiy'anım Teyze benim için bir mucizedir. Hiçbir geliri olmayan o yoksul zenci kadın, evini nasıl büyük bir başarıyla çekip çevirir yönetirdi, o ne temiz evdi, ne temiz pencere camları, perdeler, örtüler...

Zekiy'anım Teyzenin evinde üç-dört yaşında bir kız çocuğu görünürdü günün birinde. Küçük kızın kimin nesi olduğunu bilemedik, sormadık da Zekiy'anım Teyzeye. Zekiy'anım Teyze bu küçük kıza bakıyordu. Küçük kızın annesi de vardı. Haftada bir gece gelir, Zekiy'anım Teyzenin evinde kalır, kızını sever, ona hediyeler alır, yine giderdi. Nereye giderdi? Kimdi bu kadın? Çocuğuna baktığı için Zekiy'anım Teyzeye para verdiğini biliyorduk.

Küçük kızın annesinin nerede çalıştığı benden saklanıyordu. Ama fısır fısır konuşmalardan öğrendim. Kadın bir kötü evde hizmetçi olarak çalışıyordu, yani bir

genelevde, belki de bir randevuevinde... Hizmetçilik ettiği kesindi, çünkü çirkindi. Kadın çok para kazanıyor, çocuğuna baktığı için de Zekiy'anıma çok para veriyordu.

Piç

Artık ne demekse, sokak çocuklarının birbirlerine, “Piç suyu!” diye bağırdıklarını duyuyordum. Bazı kadınlar da afacanlık eden çocuklara, “Piç kurusu!” diyorlardı. Ama, “Piç”in anlamını bilmiyordum. Gördüğüm ilk piç, Zekiy'anım Teyzenin evindeki küçük kızdı. Yine fısıltılı konuşmalardan, babası belli olmayan çocuklara piç denildiğini öğrenmiştim. Bu sözün anlamını öğrenince bana bir iğrenme duygusu geldi, o küçük çocuğun elinin dokunduğu herşeyden iğrenmeye başladım. Bardağa, çocuğun eli değmiştir diye, Zekiy'anım Teyzenin evinde su bile içemiyordum. Piçlik bana, bulaşıcı bir hastalık, iğrenç, irinli yara gibi bişey geliyordu. Buyüzden Zekiy'anım Teyzenin evine gitmez oldum.

Gördüğüm ikinci piç, bizim sokakta bir evde oturan bir çocuktur. Ona da piç diyorlardı. Ama anlayamadığım bişey vardı. Bu çocuğun babası da olduğu halde ona neden piç diyorlardı? Bunlar iki kardeşti de, neden yalnız biri piç oluyor, öbürü olmuyordu? Sonra dedikodulardan öğrendim: Çocuğun baba sandığı adam, gerçek babası değilmiş. Gerçek babası başka birisiymiş. Belliymiş babası, ama nikâhsız erkekten olan çocuklara da piç denirmiş.

121

Uzun zaman, büyük bir oğlan oluncaya kadar bende, piçlerin bizden ayrı, bambaşka yaratıklar olduğu kanısı vardı. Artık piçler için neler anlatılmışsa, piçlerin insan biçiminde, ama insanlardan ayrı türde yaratıklar olduklarını sanırdım. Piç olanlar, iyi huylu, doğru, akıllı, çalışkan olamazlardı. Bunlar kurnaz, yalancı, hileciydiler; çok da sevimli, cana yakın, zeki, becerikli olurlardı; bize böyle anlatılıyordu. Bu konuda açık açık bişey söylendiği yoktu. Ama bizim en sağlam öğrendiğimiz şeyler, bize söylenmeden, sözsüz anlatılanlardır.

Bizim sokaktaki piç oğlanla Zekiy'anım Teyzenin evindeki piç kız arasında ortaklaşa nitelikler, benzerlikler arıyordum. Vardı: İkisinin de yüzü ufacıktı, gözleri küçüktü, gözbebekleri topluiğne başı gibiydi.

Aradan yıllar geçti, bu etkiden kurtulamadım. Ufak yüzlü, küçük gözlü, cin bakışlı, çitlembik benzeri çocuklar görüncü, onların piç olduklarını sandım.

Arap

Dedim ya, o zamanlar gerçekten çok mu zenci kadın vardı İstanbul'da, yoksa biz mi onlardan çoğunu tanırdık... Bir de zenci Fatm'anım Teyze vardı. Bir odada

yalnız başına yaşayan bu kadın susamhelvası yapar, kadın hamamlarının kapısı önünde satardı.

Annem hastanede yattığı sürece bu iki zenci kadının çok ilgisini, iyiliğini gördüm.

Zekiy'anım Teyze, bigün o küçük kızla bizim eve geldi. Ben evde yalnızdım. Bizim odayı süpürdü, derledi topladı.

Çocukluğumuzda geçmiş çok önemsiz öyle olaylar vardır ki, bitürlü belleğimizden izi silinmez, nedense o küçük olayı unutamayız.

Kapkara bir kedimiz vardı. Genellikle kara kedilere Arap adı verilir. Biz de o kediye Arap derdik.

Zekiy'anım Teyze sofada salatalık soyuyordu. O sırada kedi, sofanın penceresinden çinko kaplı taraçaya geçti.

Ben,

– Arap, Arap, Arap!.. diye seslenerek kediyi çağırmaya başladım.

Zekiy'anım Teyze, yere bağdaş kurmuş, bir elinde bıçak, bir elinde salatalık, öylece kıpırsız durdu, bana baktı.

– Evladım, dedi, ben buradayken kediye Arap diye seslenmek ayıptır. Hadi ben yabancı değilim, senin teyzenim. Ama bir başka arap kadının yanında kediye Arap diye seslenirsin de sonra kadın alınır...

Sonra hemen dönüp yine salatalığı soymaya başladı. Öyle utandım, öyle utan-dım ki... Evet, bu çok önemsiz bir olay; ama çok önemsiz olayların yaşamımızda büyük etkileri oluyor. Birisiyle konuşurken pot kırmamaya, hele yeni tanıştığım insanları sözlerimle incitmemeye çok dikkat ederim. Aşağılık duygusu olduğunu yada alınganlığını bildiğim insanlarla konuşurken, hemen aklıma Zekiy'anım Teyzenin sözleri gelir, konuşmamda daha dikkatli olurum. Çok zaman da, yeni tanıştığım birisiyle konuşurken, durup dururken o sahneyi yeniden yaşarım; Sanki Zekiy'anım Teyze salatalık soyuyor. Ben kediye “Arap!” diye sesleniyorum. Zekiy'anım Teyze, “Bir arap kadının yanında, kedi Arap diye çağrılmaz yavrum...” diyor.

Çok zaman yeni tanıştığım bir kimseyle konuşurken zihnimden geçen o sahneyi yeniden yaşarım, yüzüme bir ateş basar. Artık ağzımdan çıkacak her sözcüğü tartarak söylerim. Bu tedirginliktir ama insanı kendi denetimi altında tetik tutar.

Zekiy'anım salata yaptı, üstüne zeytin de koydu, bol sirke, azıcık da zeytinyağı... Duvara asılıp kurutulmuş bir demet naneyi bir tabağa ovaladı. Kuru nane tozu üzerine, toz karabiberle tuz koyup karıştırdı. Tuz, karabiber, kuru nane karışımı, taze ekmekle çok güzel katıktır. İçine kekik de konursa daha güzel olur.

Başladık yemeye. Tuz, karabiber, nane karışımından yedim, çünkü benim önümde ayrı bir tabaktaydı. Ama salatadan bir lokma bile alamadım. Çünkü salatanın suyuna o küçük kız da ekmeğini banıyordu.

Annem hastaneden çıkınca da bir daha o tabaktan yemek yemedim. Annem nedenini sorup üsteleyince söylemek zorunda kaldım:

– O tabakta piç salata yemişti anne!..

Annem pek şaşı, bisüre yüzüme bakakaldı. Piçin ne demek olduğunu sordu. Cevap vermedim ama susuşumla da piç'in hangi anlama geldiğini bildiğimi belli ediyordum.

Annemin davranışından öğrenmemem gereken kötü bişey öğrendiğim belliydi. Neden o tabaktan yemediğimi, o tabağa elimi sürmediğimi öğrenince annem,

– O senin piç dediğin çocuk da Allahın kulu değil mi, dedi, ne olmuş piç olmakla? Piç olduysa kendi suçu mu, kendisi istedi de mi piç oldu? Senden benden ne farkı var onların? Bir daha ağzından öyle laf duymayayım...

Sonradan çok düşündüm, birçok geceler yatakta düşündüm: “Kendisi istedi de mi piç oldu?” Kafamda ençok düğümlenen bu soruyu: “Piç olmak kendi suçu mu?”

Annem haklıydı, haklıydı ama, ben yine o tabaktan yemek yiyemiyordum.

Hastanede Öğle Yemekleri

123

Annem hastanede olduğu için, artık bizim evde disiplin kalmadı ya, ben de bundan yararlanıp saçlarımı uzatıyorum. Saçlarım iki-üç santim uzamıştı. Islatır ıslatır, tarar, saçlarımı yatırmaya çalışırdım. Bitürlü yatmazdı saçlarım. Tarakla, sonra elimle iyice bastırırdım, elimi kaldırır kaldırmaz, dikiliverirdi saçlarım.

Hergün öğleye doğru anneme gitmek için hazırlanırdım. Üstüme başıma, kılığırma ilk özenişim o zamanlar başladı. Çünkü, annemi görmeye hastaneye gidişimde, beni gören koğuştaki hasta kadınlar, hemşireler, beni kılıksız, bakımsız görüp de bana acısınlar istemiyordum. Annem hastanede olduğu için bakımsız kaldığımı anlayacaklar diye bir kuşku vardı içimde.

Yola çıkmadan bir saat öncesinden hazırlanmaya başlardım. Boynumu, yüzümü iyice yıkardım. Enaz üç kez pençelenmiş siyah potinlerimin yamalı yüzünü ıslak bezle silerdim. Bir kırık ayna parçası vardı, onu sofadaki pencere çerçevesinin altına koyar, iyice ıslattığım saçlarımı tarayıp yatırmaya çalışırdım. Sonra çıkardım yola...

Demir kapının üstünde levha: Haseki Nisa Hastahanesi. Kapıda beyaz gömlekli hademeler, kapıcılar...

Çiçekli bahçelerden geçerim. Annemin yattığı bölüme girerim, heryan bembeyaz ve o hastane kokusu... Hoşuma giderdi hastane kokusu... Çünkü hastane kokusuyla beyazlık ve beyazlıkla temizlik aynı şeylermiş gibi gelirdi. Oysa, anneçğim bu kokuyu hiç sevmezdi. O kadar çok yatmıştı ki hastanelerde, o kadar çok

grip çıkmıştı ki hastanelere, hastane kokusundan tiksiniyordu. Bu kokuyu neden sevmediğini hiç anlayamazdım. Hastanenin serin, beyaz sessizliği çok hoşuma giderdi. Bu kadar güzel yeri annem niçin beğenmiyordu? Yer taşları gıcır gıcır, dikkatli basmasam kayıp düşeceğim...

Annemin yattığı koğuşa giriyorum. Uzun bir hasta koğuğu... Karşılıklı iki duvar boyunca sıralanmış karyolalarda hasta kadınlar...

Annem, hemen soldaki ilk yatakta. Kumral saçları yastığa dağılmış. Koyu kah-verengi gözleri daha da iri, parlak... Yanakları pembe pembe... Dudakları, uzun zaman susuz kalmış gibi...

Doğruluyor yatakta, beni kucaklayıp öpüyor. Yatağının kenarına oturuyorum.

Bu, günlük hastane ziyaretlerine öylesine alışmışım ki, bana çok doğal geliyor. Her anne sık sık hastaneye yatar sanıyorum. İçimde hiçbir burukluk, eziklik, anneme acıma yok...

– Nasılsın? diyor gülümseyerek.

– İyiyim...

Ben hastaneye gittiğim zaman, hastalar öğle yemeklerini yemiş olurlardı. Annem, kendi yemeğinden bana da ayırmıştır, hergün ayırır.

124

Yanı başındaki beyaz boyalı madeni komodinin kapağını açar, ordan yemekleri çıkarır: Soğumuş bir tabak köfte, bir tabak pilav, üstünde yağları donmuş bir pirzola, bir çanak yoğurt yada komposto, bir dilim francala...

Annemin iştahı olmadığı için, yemekler kendisine çok gelmiş, hepsini yiyememiştir, birazını da bana ayırmıştır. Gerçekten böyle miydi, yoksa bensiz boğazından mı geçmezdi? Bunları düşünmezdim bile. Eğilir, yavaşça tabaktakilerini yerdim. Biraz gizlice, biraz utanarak yerdim. Hastabakıcılar, hemşireler görürlerdi orda yemek yediğimi, ama görmezden gelirlerdi. Yemekten sonra çok kalmazdım. Annem sever, öperdi. Hiç üzüntüsüz çıkardım hastaneden. Üzülecek bişey olduğunu anlayamazdım. Ertesi gün öğleyin, yine saçlarımı iyice ıslatır, o kırık ayna parçası karşısında yine taranır, hastaneye gider, öğle yemeği yerdim.

Babam, ancak haftada bir olan ziyaret günleri annemi görebilirdi.

Suç Kanıtı: Zeytin Çekirdekleri

Annemin hastalığının ne olduğu bitürlü anlaşılamıyordu. Annem sürekli zayıflıyor, bitkin, yorgun, ağrılar içinde...

Annemin hastalığı yıllarca anlaşılamayacak, neden sonra doktorlar derdi bulacaklar: Verem... Annem, anlaşılmayan birçok hastalıklar çektikten sonra verem olacaktı.

Hastalığın ne olduğunu anlayamayan doktorlar birçok ilaç veriyorlardı anneme. Perhize sokmuşlardı, tuzlu yemek hiç yemeyecekti.

Bu tuzsuz yemek perhizi uzun sürdü, annemin canına tak demiş. Oysa, doktorların sözüne çok uyan bir kadındı. Artık ne denli canı çekmiş ki tuzlu bişey yemek, bir ziyaret günü babamdan zeytin getirmesini istedi. Ama anneme zeytin yasak. Babam getirmek istemedi. Annem üsteledi.

Annemin üstünde, artık babamın eski baskısı, etkisi kalmamıştı; belki annemin sürekli hastalıkları yüzünden, belki evlilik yıllarının babama verdiği güven, inan yüzünden... Babamda, anladığıma göre, anneme eski yaptıklarından pişmanlık duygusu başlamıştı; ona haksızlık ettiğini biliyordu. Babam, ölene dek bu pişmanlık duygusunun etkisi altında ezildi.

Aslında babam annemi çok severdi, bu yalnız romantik eserlerde görülen, örneğin Romeo-Jülyet'teki, Leyla-Mecnun'daki aşktır. Ama babam duygularını dışa vuramayan, belli edemeyen bir insandı.

Çocukluğumda, babamın birçok huylarını beğenmez, kendi kendime onu eleştirirdim. Ama sonradan, çocukluğumda, babamda beğenmediğim birçok huyların bende de sürdüğünü gördüm.

Ne var ki, hiç olmazsa ben kendimi denetleyebildiğimi sanırım, oysa babam kendini denetleyemezdi. Ben de babam gibi, duygularımı dışa vuramam, sevgimi belli edemem. Bunun neden böyle olduğu üzerinde çok düşündüm. Yüzyıldan artık bir zamandanberi yapılan Batılılaşmak propagandasının da etkisinde kalarak, biz kafalarımızla kendimizi ne denli Batılı sayarsak sayalım, aslında Anadolu erkeğiyiz. Anadolu erkeğinin, kadın sevgisinin bir özelliği var: Kadına olan sevgisini belli etmek, dışa vurmak ayıp, çok ayıp, erkeklığe yakışmayan bir iş... Örneğin askerdekiler, evlerine yazdıkları mektuplarda hâlâ nikâhlı karılarına bile selam yazamazlar, hatta eşlerinin adını bile yazamazlar mektuplarına... Yalnızca “Hanem tarafına da selam ederim” diye yazar yada yazdırırlar. Bunu bile yazar yada başkalarına yazdırırken, yüzleri kızarır utançtan. “Hanem tarafı” demek, anlayan için “karım” demektir.

Annemin babam üzerindeki etkisi artıyordu ama babam yine huylarından vazgeçmiyordu.

Annemin üstelemesi karşısında, babam istemeyerek ertesi haftaki ziyaretinde anneme gizlice bir kesekâğıdı zeytin getirdi. Zeytini kapıdan gizlice sokmak zor olmuştu.

Annem, çok büyük bir armağanmış gibi zeytine sevindi. Hemşireler görse, elinden alırlardı. Onun için zeytin dolu kesekâğıdını yatağının altına sakladı. Annemin, kendisine yasak edilen zeytini neden istediğine, neden karyolasının altına sakladığına şaşarım, çünkü kişiliğine uygun bir davranış değildi bunlar.

Ayakları şişiyordu, albümin vardı. Onun için tuz, tuzlu yiyecekler yasak edilmişti.

Ertesi hafta babamla ziyaretine gidişimde, annem yüzünde utangaç bir gülümseyişle babama sordu:

– Kedi zeytin yer mi?

Babam,

– Yemez! dedi.

– Nasıl yemez, burda bir koca kedi var. İnsan gibi zeytin yiyor, hem de çekirdeklerini çıkarıyor.

Annem güle güle anlatıyordu. Yatağının altındaki zeytini, koğuştaki herkes uyuyunca yiyecekmiş. Koğuştaki hastalar uyusun diye beklerken kendi de dalıyor. Gecenin bir vakti uyanıyor ki bir de ne baksın, yerler silme zeytin çekirdeği... Koca kedi yatağın altındaki kesekâğıdını delip hemen hemen bütün zeytinleri yemiş.

Annem,

– Sus, rezil oldum! deyip gülüyor, kedinin zeytin yediğini de yeni gördüm.

Yavaşça kalkıp, yerden zeytin çekirdeklerini toplayıp atıyor. Ama hastabakıcılar da görüyor.

“Büyüyünce Doktor Ol E mi?..”

Annemin hastaneden çıktığı gün... Babam, annemin içinde çamaşırları olan iki paketini alıp önden gitti eve.

Biz annemle yürüyoruz. İki yanı çınar ağaçlı Haseki yokuşundan çıkıyoruz. Yol تنها olduğu için, annem yüzündeki peçeyi kaldırmış başına, çarşafının üstüne koymuş.

Dermanı yok, dinlene dinlene yürüyor. Koluma girdi. Pek sevindi koluma girdiğine.

– Artık oğlum büyüdü benim, annesi koluna giriyor.

Bişeyler konuşuyoruz tatlı tatlı, hiçbirini ansımıyorum, yalnız aradabir konuşmamız var, işte onu hiç unutamıyorum.

– Benim oğlum okuyacak, büyük adam olacak... Peki, büyüyünce ne olacaksın bakayım?

İlk karşılaştığım bir soru, hiç düşünmemişim o zamana kadar...

– Sen söyle, ne olayım anne?

– Doktor ol!.. Büyüyünce doktor olursun. Bana bakar, beni tedavi edersin... Bak, doktorlar benim hastalığımı anlayamıyorlar... Sen doktor olunca beni iyi edersin, değil mi?

– Tabii...

– O günleri görebilir miyim ki...

Bu sözü bana değil de sanki kendi kendine söylüyor. Hemen peçesini indiriyor yüzüne. O kadar sık dokulu ki peçe, altındaki yüzünü seçemiyorum. Ama annemin bana belli etmemeye çalışarak ağladığını seziyorum. Aradabir, mendiliyle peçenin altından gözlerini siliyor.

Annem kolumda. Koluma girebilmek için bana doğru eğilmiş. Yavaş yavaş çıkıyoruz yokuşu...

– Doktor olacağım diyorum, doktor olunca ben sana bakarım anne. Hemen iyi ederim seni... Elbette doktor olacağım.

Annem mendilini peçesinin altına götürüyor.

Çilli Kız

Bahçe kapımızın önündeki o küçük alanda bigün bir tavuğun kendi kendine, o yana bu yana sıçrayıp kaçarak gıdıkladığını gördüm. Bizim o alanda, o sokakta hiç tavuk olmaz. Belli ki yabancı biyerden yolunu şaşırıp buraya düşmüş. Bahçe kapısını açık bıraktım, tavuğu kışkırtarak bahçeye soktum. Doğrucası, bu işte bir kurnazlığım olmalıydı. Tavuğa sahip olmak istiyordum herhalde.

Tavuğu bahçeye soktukten sonra anneme, sokakta bir tavuk bulduğumu söyledim. Annem kimin tavuğu olduğunu sordu. Tavuk sahipsizdi. Canım sahipsiz tavuk olur muymuş... Neden olmazmış! Ben bir tavuğum olsun istiyorum. Annem, tavuğu salıvermem için üsteleyip duruyor. Ben tavuğun sahipsiz olduğuna yemin edip duruyorum. Teldolabından aldığım ekmeği parçalayıp parçalayıp tavuğun önüne atıyorum. Tavuk ürkek ürkek yiyor lokmalarını. Bir teneke kutuya su doldurup bahçeye koyuyorum. Tavuk sudan her yudum alıp başını yukarı kaldırdıkça sevinçten uçacağım. Gri üzerine beyaz beyaz benekleri var. Hemen adını koyuyorum: Çilli Kız...

– Anne, Çilli Kız ekmek yiyor...

– Anne, Çilli Kız su içiyor...

– Anne, Çilli Kız kaçmıyor benden, alıştı bana...

Annem her seferinde tavuğu salıvermemi söylüyor. İçimden tavuğun komşulardan birinin olduğunu biliyorum, ama bunu bilmek istemiyorum. Ya sahibi çıkarsa diye içimde bir korku var. Akşamın alacakaranlığında Çilli Kız bahçedeki hatmi ağacının dallarından birine çıkıp tünüyor.

Babam, elinde çıkınıyla geliyor, ekmeği yazma mendiline koymuş. Korka korka sokakta tavuk bulduğumu söylüyorum. Babam daha hoşgörülü davranıyor. Annem

hâlâ tavuğu salıvermemi söylüyor. Yazık ama, kaybolacak sokakta, sahibi yok ki... Sahipsiz tavuk olur muymuş hiç? Sokak kedisi mi bu? Bırak hadi tavuğu... Şimdi aşığı iner atarım sokağa... Ama başka birisi yakalar keser sonra...

Sabaha kadar rüyamda Çilli Kız'la uğraşıyorum.

Ertesi gün Reşid'anım Teyze geliyor bize, Saim Ağabeyin annesi. Aksaray'da helvacı dükkânı olan Kastamonulu İsmail Efendi'nin karısı. Bu İsmail Efendi'nin gözkapakları dışarı doğru açılmıştır da, kanlı kanlı kırmızı etler görünür gözünde. Ençok kızdığı adama "Allahın kulu!" diye bağırır. Sövmek günahdır. O da sövüp günaha girmemek için, birisine kızınca,

– Hey Allahın kulu! der. Onun için de ona Allahın Kulu İsmail Efendi derler.

Reşid'anım Teyze bahçe kapısından girer girmez tavuğunu görüp tanıyor. Ben biliyordum başıma geleceği, işte o korktuğum başıma geldi. Reşid'anım dün bütün gün tavuğunu aramış durmuş. Artık nasıl üzülmüşsem, üzüntüm de yüzümden nasıl belli olmuşsa Reşid'anım Teyze,

– Hadi senin olsun diyor, sana verdim.

Bir ev bağışlamış gibi geliyor bana. Yok daha da önemli, dünyayı bağışladı bana. Sonra babam, Çilli Kız'a arkadaş olsun diye bir tavuk daha satın aldı. O günden sonra bizim evimizde tavuk hiç eksik olmadı.

Makineyi hiç sevmem, sevemem. Geri kalmış toplumun ne demek olduğunu iyice kavrayamıyoruz. Geri kalmış toplumun insanı, sonradan kafasıyla, nice ilerici olsa, yine de makineyi sevemez. Çünkü endüstrileşmemiş bir toplumun çocukları olan bizler daha doğduğumuz gündenberi oyuncaklarla, yaşamın gereçleri olarak makineyle içli dışlı olmamışız, yoğrulmamışız.

Hayvanları çok severim. Tavuklarım gittikçe çoğalacak. Bikaç yıl sonra Heğ-beliada'ya taşındığımız zaman taze yumurta satıp para kazanacağız. Dahası var; tavukların paralarıyla koyun alacağız. Koyunlar çoğalacak. Ben lise öğrencisiyken tatil aylarında koyunlarımıza çobanlık edeceğim. Sonra üreyen bu koyunları satıp babam parasıyla bir ev bile alacak.

Bu da Cabası

Bir bayram... Bütün yaşlılarımın, kuşakdaşlarımın belleğinde İstanbul'un bayram yerlerinden anılar vardır. İstanbul'un hemen her semtinde bayram yerleri vardı. Cinci Meydanında kurulan bayram yeri en büyüğü, en ünlüsüydü.

Cerrahpaşa'daki bayram yeri, Kasımpaşa bayram yeri kadar büyük değildi ama, bayramda salıncaklarla, atlıkarıncalarla, dönme dolaplarla, kayık salıncaklarıyla,

niyetçilerle, kader kısmetçilerle, nişancılar, şekerciler, macuncularla, hokkabaz, tiyatro çadırı, cambazlarla dolu olunca bana içinde kaybolacağım kadar büyük gelmişti. Gerçekten de o bayram günü bayram yerinde kendimi kaybetmiş zamanı unutmuştum.

O gün çok bayram parası almış olacağım. Çünkü istediğimi alıp yiyordum. Bayram yerinde bir çocukla arkadaş olmuştum. Onun da parası vardı. Çadır tiyatrosuna girmiştik, salıncağa binmiştik. Başka zaman, başka çocuklar yapınca kınadığım şeyleri yapıyordum. O çocuk bağıra bağıra bir iki türkü söylüyor, ben de ona uyuyordum. Git gide öyle coşmuştum ki, ondan bile yüksek sesle bağırmaya başladım. Dahası, arkadaşım söylemese bile ben yine o türküyü söylüyordum:

*Minarenin alemi
Kaşlar kudret kalemi
Sana güzel dedikse
Yak mı dedik âlemi?*

Cebimde kalan son paramla salıncağa bindik. Salıncakçı salıncakları salladı. Biz de kolan vurup salıncakları havalandırdık. Arkadaşımla bağıra bağıra, türkünün bu dörtlüğünü tekrarlayıp duruyorduk. Bağırmaktan sesim kısılmıştı.

Salıncakçı, ayağıyla bir demir kola basınca, salıncağın altından bir tahta yukarı kalktı. Bu tahtaya çarptıkça salıncağın gittikçe hızı kesiliyordu.

Salıncakçı,

– Yandı, yandı, yandı!.. diye bağırıyordu.

Yani, salıncakta sallanma süremiz bitmiş, salıncakçıya verdiğimiz para da yandı.

Salıncaktaki çocuklar, “Yandı!” diye bağırarak salıncakçıya kızarak ileri-geri söylemeye başladılar. O zaman salıncakçı salıncağı yine sallayarak şöyle bağırıyordu:

– Bu da cabası... Bu da cabası...

Salıncakta birkaç kez de cabadan sallandık.

Param bitmişti. Arkadaşım gitmişti. Akşam olmuştu. Bayram yerinin uğultusu içinde salıncakçıların sesleri yükseliyordu:

– Yandı, yandı, yandı! Bu da cabası, bu da cabası, bu da cabası!..

Elli yaşımdan sonra, yıllar öncesindeki bayram yerlerinde salıncakçıların “Bu da cabası!” diye haykırışlarını pekçok kez hatırlarım. Biçok yaşıttım, arkadaşım, dostum öldü.

Her ölen yakınımın sonra, o salıncakçının sesini duyar gibiyim:

– Yandı, yandı, yandı!..

Ama ben yaşıyorum, hâlâ salıncakta sallanıyorum. Yine o salıncakçının sesini duyarım,

– Bu da cabası, bu da cabası!..

Bir arkadaşım ölünce, cabadan yaşıyormuşum gibi gelir; yoksa çoktan yanmıştır herşey...

– Bu da cabası, bu da cabası!..

Cerrahpaşa bayram yerinden evime gidiyorum, o türküyü mırıldanarak,
Minarenin alemi...

Beşibirlik

Evimizde sık sık bir Nihat Beyden söz ediliyor. Konuşulanlardan şunları anlıyorum: Nihat Bey Heğbeliada'da oturmaktadır. Babama borcu vardır. İstanbul Gümrüğünde büyük bir memurdur. Babam Nihat Beyin Heğbeliada'daki evine gidip karısından parayı istemesi için annemi zorluyor. Annem nedense gitmek istemiyor onlara. Bu nedenseyi sonradan anlıyorum. Ya Nihat Beyler de bizim eve misafir gelirlerse diye çekiniyor annem. Çünkü biz Yeniçeşme yangınından sonra yoksul düşmüşüz. Oysa Nihat Bey gümrükte memur. Heğbeliada'da oturuyor.

Annem,

– Ne diye ben isteyecekmişim, parayı ben vermedim ki... diyor, sen verdin, git Nihat Beyden kendin iste!.. Zaten senin para vermediğin insan mı var? Önüne gelene borç verirsin.

Babam kendisi gidip istemiyor. Sonraları anlıyorum neden kendisinin istemediğini. Babam kızgın adam, çok hiddetli. Nihat Bey, ya borcunu vermezse diye çekiniyor.

Annem,

– Elinde senet var, diyor, mahkemeye ver al. Kaç yıl geçti üzerinden?

Annemin bir sandığı var. En değerli nesi varsa hep sandıktadır. Sandığı açsın diye beklerim.

İstanbul içinde kiracı olarak evden eve taşınmaktan sandık zedelenmiştir, ör-selenmiştir. Dışının kaplı olduğu renkli bez yer yer yırtılmıştır. Annem anahtarını çevirip kapağını açarken sandıktan cın cın bir ses çıkar, cın cın... Kapağı açılınca, sandığın içinden bir başka dünya fışkırır; renkli, güzel kokulu bir dünya... Boh-çalar içine yerleştirilmiş o kar beyazı çamaşırlar arasında lavanta çiçeği dalı vardır. O nasıl bir güzel koku, çocukluk dünyamın, annemin kokusu... Sonra kokulu sabunlar vardır bohçaların arasında. Sonra o oyalı yemeniler, ipekliler, işlemeli, işli, nakışlı, oyalı bezler, örtüler...

Annem sandığını açar. O ses çın diye çınlar... Sandığın dibinden bidolu kâğıt çıkarır. Bunlar, babamın eskiden borç vermiş olduğu adamlardan aldığı senetlerdir.

Annemle birlikte, kaç para alacaklı olduklarını hesaplarlar. Çok alacakları vardır, bidolu... Hep de altın lira vermiş babam onlara. Babam alacaklarını toplayabilse, başımızı sokabilecek bir ev bile satın alabilirmişiz. Annemle boyuna hesaplarlar.

O senetlerden kimisini hâlâ saklıyorum. Senetlerin kimisinde alacaklı olan babam “Bahriye Mektebinde bahçıvan”, kimisinde “Başbahçıvan”, kimisinde “Depo Memuru”, “Ambar Memuru”, “İaşe Memuru” diye yazılmış. Senetlerin kimisinde babama “Aziz Çavuş”, kimisinde “Aziz Efendi”, “Abdülaziz Efendi” deniliyor.

Yıllar sonra polisler evimi aradıklarında bu eski tarihli senetleri bile alıp götürdüler. Nasılsa elimde kalmış olan senetlerden birinde şunlar yazılı:

Yalnız lira yüzden dörtbin kuruştur.

İşbu bin üçyüz otuz senesi şehir-i eylül maaşımdan itibaren mah be mah ikişer adet lira-yı Osmanî itâ olunarak tesviye-i deyn edilmek üzere Mekteb-i Bahriye (okunamıyor) Aziz Efendiye (okunamıyor) olarak lira yüz kuruş hesabı ile bervehibâlâ dörtbin kuruşu ahz u kabz eylediğimi işbu senedim imzaen mumailyhe itâ kılındı.

İki kuruşluk “damga-yı Devlet-i Aliyye-i Osmaniye” yazılı pul üzerinde “Ahmet” adı okunan bir mühür basılı.

131

Demek, babam bu parayı ben daha doğmadan bir yıl önce borç vermiş Ahmet adında birine.

Annem sandıktan bunun gibi birçok senetler çıkarır. Babam, ille de Nihat Bey üzerinde durur nedense... Annem Heğbeliada'ya gidip, Nihat Beyin karısından parayı isteyecek.

Annem,

– Mahkemeye ver! der.

Babam,

– Bunca senelik hukukumuz var, nasıl mahkemeye vereyim? der.

– Ama o sana bunca yıllık borcunu ödemedi...

– Olmaz, hukukumuz eskidir... Ya bir de mahkemede inkâr ederse?

– Senet var...

– Senet olsun, inkâr eder yine...

– Yemin teklif edersin...

– Yalan yere yemin de eder. Bilmez misin sen, Nihat Bey rakı içer. Rakı içen adam, her kötülüğü yapar. Şimdi bunca senelik hukukumuz olan bir ahabımızı mecbur edip de yalan yere yemin mi ettirelim? Sen git, bir kere söyle hanımına, verirse verir, vermezse vermez ne yapalım...

Annem gitmez. Gitmez çünkü, evlendiği, beni doğurduğu yer olan Heğbeliada'da da birçok ahababı vardır. Kendisinin giyecek, ele güne görünecek bir iyi giysisi yoktur. Benim de iyice bir giysim yoktur. Sonra eskiden annemin boynunda bir beşibirlik varmış, şimdi o beşibirlik de yoktur. Babam o beşibirliği de ahababı olan Kömürcü Mehmet Efendiye borç vermiştir. Annem, boynunda bu beşibirlik olmadan giderse, Nihat Beyin hanımı iyice yoksul düştüğümüzü anlar... Annem, benim doğduğum Heğbeliada'ya, oradan taşındıktan sonra bir daha hiç gitmemiştir. O zaman için bizim Cerrahpaşa'dan Heğbeliada'ya gitmemiz, şimdiki insanın İstanbul'dan Paris'e gitmesi gibi bişey...

Babamın üstelemesi üzerine bigün annemle gittik Heğbeliada'ya. Nihat Beylerin evinde belki onbeş gün konuk kaldık.

Güzelim Kazlar

132

Çocukluğumun ilk güzel günleri Heğbeliada'da Nihat Beyin evinde konuk kaldığımız sıralardır. Ada'nın tepeye yakın biyerinde, iki katlı, ahşap bir ev. Evin arkasındaki bahçe örgü telle çevrilmiştir.

Dünyanın ne de güzel yerleri varmış da hiç bilmiyormuşum. Sabahtan akşama kadar oynuyorum. Kimsenin karıştığı yok bana. Nihat Beyin çok iyi bir karısı var, çok konuksever. Nihat Bey de, benim o zamana kadar tanıdığım adamlara, komşularımıza hiç benzemiyor, tam beyefendi... Her sabah gidiyor işine, her akşam dönüyor. Babamın böyle bir arkadaşı olduğu için, içimde bir gizli övünç var. Bikez adamın boynunda boyunbağı var, bu çok önemli. Tanıdıklarımız içinde boyunbağlı olanı ilk görüyorum. Sonra pantolonu hep ütülü, ayakkabıları da hep boyalı. Çok büyük, çok önemli bir adam olmalı Nihat bey... Kafamda Nihat Beyle Galip Amcamı ölçüştürüyorum. Acaba hangisi daha çok şey biliyor? Hangisi daha bilgili? Nihat Bey daha bilgili olacak ki, onu memur yapmışlar. Evet, babamın dediği gibi her akşam rakı içiyor Nihat Bey. Kahraman adında bir de oğlu var, yakışıklı bir delikanlı.

Annem Ada'daki eski tanıdıklarına, komşularına gidiyor. Hepsi, hepsi çok seviyorlar annemi, özlemişler.

Heğbeliada tepesine, Nihat Beyin evine doğru çıkarken, sağda bir geniş çayırılık, çayırılığın önünde sokak üstünde tek katlı tahta bir ev.

Annem bu evi gösteriyor:

– Sen işte burada doğmuştun...

Nihat Beylerin kazları var, bisürü kaz. Çilli Kız evde kaldı, burada kazlarla arkadaş oldum. Kazlar beni çok seviyor. Evden dışarı çıktım mı, kazlar arkamda, nereye gitsem arkamdan geliyorlar.

Çarşıya bişey almaya gönderdikleri zaman da arkama takılıp gelmesinler diye, – Kış, kış!.. diye kovalıyorum.

O koca kazlar, o ağır gövdeli şişman kazlar, hepsi birden kanatlarını açıp havalanıyorlar. Şaşıp kalıyorum tepemde, uçuşan kazlara... Belki onbeş kaz var... Önce biri, en öndeki havalandı bağırarak, sonra öbürleri... Kazlar uçarak kayboldular. Bana, taa karşı kıyılara (Kartal'a) gideceklermiş gibi geldi. Rıhtım boyuna indim, bakkaldan bişeyler alacağım; bir de baktım kazlar orda. Beni görünce sevinç çığlıklarıyla koşuşarak üstüme geldiler. Herkes bakıp şaşıyor... Galiba ekmek almıştım. O yokuşu, o dik yokuşu çıkıyorum, kazlar da arkamda... Geldik eve. O günden sonra ne zaman Nihat Beyin evinden çıkıp çarşıya inecek olsam, kazlar beni hiç bırakmadılar. Bakıyorlar nereye gittiğime. Yokuş aşağı yöneldim mi, hemen kanat çırpıp havalanıyorlar. Ya iskele alanında, ya pazaryerinde, ya bakkal önünde, ya o büyük çeşmenin orda beni buluyorlar. Sonra ben önde, kazlar arkada çıkıyoruz yokuşu...

Hayvanları çok severim. Makineleri sevmem. Ben, bir koca imparatorluktan artakalmış bir geri kalmış ülkenin çocuğuyum. Evet çok severim hayvanları. Makineleri sevmemin gerektiğini bilirim, ama bunu düşüncemle bilirim; yaşamımla makineleri sevmem. Çünkü benim makineyle geçmiş hiçbir ilişkim, hiçbir anım yok... Ben makineye yabancı kalmışım; yüksekokulda makine dersi okuyacağım, yüksek elektrik dersi okuyacağım, mukavemet dersi okuyacağım; atelyelerde, laboratuvarlarda bunların uygulamalı eğitimini göreceğim, sonra sınavlarda da çok iyi numaralar alacağım, ama yine de makineyi sevemeyeceğim; çünkü makine benim yaşamıma derinlemesine girmemiş... Ben, hayvanları severim.

Heğbeliada'dan Cerrahpaşa'daki evimize geliyoruz; bir yıkıntı dünya evimiz... Hemen Çilli Kız'a yem veriyorum.

Nihat Bey borcunu verememiştir. Karısı, sıkıntı çektiklerini, paraları olmadığını söylemiştir.

Bikaç kez babamla, Nihat Beyin çalıştığı daireye gittik. Nihat Bey, İstanbul Gümrüğündeki müdürlerden biri. Hem de terfi etmiş. Ama yine de vermiyor borcunu. Babam buna çok kızıyor. Nihat Bey de, babama parası olmadığını söylüyor.

Sonunda babam Nihat Beyi mahkemeye veriyor, kazanıyor davayı. Nihat Bey, borç senedine göre kırksekiz altın borçludur babama. Ama mahkeme Nihat Beyin kırksekiz kâğıt lira ödemesine karar vermiştir. Babam bitürlü anlamıyor bunu...

– Ama ben ona, kırksekiz tane altın lira vermiştim... diyor.

Ona diyorlar ki:

– Sen o altınları eski idare zamanında vermişsin, saltanat zamanında. Şimdi Cumhuriyet kuruldu. Altın liranın yerini, kâğıt lira aldı. Alacağın olan kırksekiz altının yerine sana kırksekiz kâğıt lira verecek...

– Ama ben o kırksekiz kâğıt lirayla, şimdi dört tane altın bile alamam ki... Ben ona altın vermiştim. İşte senette de altın olarak yazılı...

– Değişti, değişti... Rejim değişti. O zaman altın lira vardı, şimdi yok. Şimdi altın liralara yerini kâğıt liralara aldı... Şimdi Cumhuriyet, inkılap oldu...

Babam hiçbir zaman bu değişikliği anlayamayacak. Anlayamadığı için de, Cumhuriyete, Mustafa Kemal'e, hele "İnkılap" kelimesine düşman olacak. "Sultan Abdülhamit Efendimize" dualar edip her an adını andıkça "Nur içinde yatsın!", "Mekânı cennet olsun!" "Cennetmekân Abdülhamit Han Efendimiz..." diyecek.

Babam, uğradığı haksızlığa öylesine kızdı ki, mahkeme kararıyla alacağı olan kırksekiz kâğıt lirayı da almadı Nihat Beyden. Ama onun en çok kızdığı kendisi. Ne diye bunca yıllık "hukuku" olan Nihat Beyi mahkemeye vermişti de, bir dostundan olmuştu. Çünkü Nihat Bey, babamla karşılaşınca her zaman yumuşak, nazikti. Hep alttan almıştı. Parası yoktu da ondan borcunu ödeyemiyordu.

134

Oysa babam, müsrif olduğu, tutumsuz olduğu için Nihat Beyin para tutmadığına inanıyordu. Parası yoktu da ne diye her akşam rakı zıkkımlanıyordu?

Aradan yıllar geçecek, Nihat Beyin oğlu Kahraman bir Harbiyeli olacak. Ve umutsuz bir aşk yüzünden intihar edecek. Babam bu acı haberi duyunca "Heyvaaaah!" diye üzülecek, gözleri sulanacak. ("Eyvah" demez, "Heyvaaaah!" derdi.)

– Heyvaaaah!.. Vah Kahraman oğlum, vah yavrum!..

Elinde büyümüş olan Kahraman için babam Kuran okuyacak. Daha bir zaman sonra da Nihat Beyin öldüğünü duyunca, "hukuku" olan bir dostunu, kırksekiz lira, –ister altın, ister kâğıt olsun– bir alacak yüzünden mahkemeye vermiş olduğu için vicdan azabına benzer bir acayip suçlulukla üzülecek.

– Keşki mahkemeye vermeyeydim... Heyvaaaah! Gitti Nihat... Bunca yıllık hukukumuz vardı. Hiç mahkemeye verilir miymiş... Nasıl ettim?.. Parası olaydı, öderdi helbet... Ama rakı içerdi, zıkkım içsin... Vah Nihat Bey, heyvaaaah... Allah taksiratını affetsin!

"Badî-i Terkîm-i Deyn Senedim Oldur ki"

Yaşıtlarımın bile şu uzun deyimini ne demek olduğunu anlayacaklarını sanmam: "Badî-i terkîm-i deyn senedim oldur ki"...

Bugünkü dilimize çevirirsek şu demeye gelir: “Bu verdiğim ve sayı ile de yazdığım borç senedinin sebebi şu ki...” Yada şöyle: “Borcumun miktarını sayı ile de yazdığım bu senedi şunun için veriyorum ki...”

Bunlar, o zamanlar Arap harfleriyle yazılmış borç senetlerinin başlıklarıdır:

“Badî-i terkîm senedim oldur ki”... “Badî-i senedim oldur ki”...

Senet elle yazılıyor. Altına, borç verilen paranın niceliğine göre, yirmi paralık, bir kuruşluk, iki kuruşluk, padişahın tuğrasını taşıyan damga pulu yapıştırılıyor. Damga pulunun üstüne borçlu mührünü basıyor. Borç senedi işte bu kadar... Alacaklı senedin daha da sağlam ve güvenli olmasını istiyorsa, ayrıca senedi iki de tanığa imzalattıyor. Tanık imzasının yada mührünün üstüne “şühud” diye yazıyorlar; “şühud” şahitler, tanıklar demek...

O zaman noter filan yok. Senedin büsbütün sağlam olması isteniyorsa, bir de alta mahallenin imamı mührünü basıyor.

Annemin, içi lavanta çiçeği kokulu çınçınlı sandığının dibinde birçok borç senetleri vardı. Şimdi o senetlerden babamdan bana miras kalan bikaçı elimde. Bu senetler benim pek hoşuma gider. Zaman zaman, eski dosyalarımın arasında elime geçen bu senetleri tuhaf bir duyguyla okurum. Çünkü o senetlerde babamın kişiliğini buluyorum:

Aded-i lira-yı Osmanî

Adet 27

Yalnız yirmiyedi aded-i lira-yı Osmanîdir. Geçer akçe olarak Badî-i terkîm-i deyn senedim oldur ki,

Binüçyüzotuz senesinde (1914) zirde (okunamadı) şühud muvacehesinde bilâ faiz Şebinkarahisarlı Aziz Efendi yedinden bervechi bâlâ yalnız yirmiyedi adet lira-yı Osmanî karzen ahzyledim. Şöyle ki meblâğ-ı mezburu beher mah üç lira edası ile dokuz ayda kâmilten tasviye etmek şartı ile, şayet taksitleri muntazam ita etmez ve yahut salif-i-zikir sekiz mah nihayetinde tamamen kendisine veya emrû havalesine itâsından imtina ve temerrüd idüp de ilerude bu yüzden hükümete müracaat olundukta bilcümle mesarif-i muhakeme ve ücret-i vekâlet vesaire tarafıma ait ve râci olmak üzere işbu kıt'a deyn senedim bittanzim mumaillehy Aziz Efendi yedine itâ ve takdim kılındı. 20 Şubat 1330

2 kuruşluk pul üstünde basılı mühür,

Hasan Şühud: Arnavud Hasan Ağa. Bu dahi şühud: Divanhane bahçivanlarından Ömer Ağa.

Münderecat-ı senedin hakikat-ı hal olduğu tasdik kılındı.

Mühür:

Heğbeliada İmamı Hafız Şevket Ali

(İmam Şevket Efendinin sonradan bana büyük iyiliği dokunmuştur.)

Elime geçtikçe bu senetleri okurken, çok eski tarihsel metinler okuyormuşum gibi, bir acayip beğeni duyarak babamın kişiliğini düşünür, gülerim. Gülerim, çünkü babam, borç verdiklerinin hiçbirinden alacağını alamadı. Elde bir yığın senet kaldı. Alacaklı olduklarını mahkemeye de vermezdi. Bir kendine özgü kişiliği olan, özgün bir adamdı babam. Alacaklı olduklarından yalnız ikisini mahkemeye vermişti, bir gümrükçü Nihat Beyi, bir de bir kahveciyi... Kahveciden, davayı kaybettiği için alacağını alamadı, Nihat Beyden de kendisi almadı.

Bu alacak senetlerinin hiçbirinde faiz yoktu; “bilâ faiz” diye yazılıydı.

Verdiği borçları geri almakta senetlerin bir işe yaramadığını anlayınca da bu kez senet almadan borç vermeye başlamıştı.

İnsan İdaresini Bilmeli

Babamın, kendisi geçim sıkıntısı çektiği halde niçin ona buna borç verdiğini çok düşünmüşümdür. Verdiği borca karşılık faiz almıyordu ki bir çıkarı olsun... Babamdaki bu huy, gerçekten incelenmeye değer bir psikolojik davranıştır. Şimdi daha iyi anlıyorum ki, çocukken beğenmediğim babamın bu huyu bana da geçmiş.

Yaşamında hiçkimseden, en sıkıntılı zamanlarında bile bir kuruş borç almamış olan babamın ona buna borç vermesindeki nedenler arasında, iyilikseverliğinden, yardım etme isteğinden başka, sanırım, kendisini başkalarından üstün görmek duygusu da vardı. Kendisinden daha çok para kazanan insanlara bile borç vererek kendi gözünde bu üstünlüğünü sağlıyordu. Babam sık sık,

– İnsan idaresini bilmeli... derdi.

Gerçekten, çok sıkıntı çektiğimiz günlerde bile, babamın ev kirasını bir gün olsun geciktirdiği, ev sahibinin kira için kapımıza geldiği, başkaları ve komşularımız gibi, mahalle bakkalına, esnafa borç yaptığımız olmamıştır. En sıkıntılı günlerinde bile babamın cebinde az-çok parası olurdu. Sık sık şöyle derdi:

– İnsan idaresini bilmeli... Ben menfi'deyken (sürgündeyken) bile hiç parasız kalmadım.

Kendisinden daha çok aylık alan memurlar bile sıkıntıya düşüp babamdan borç aldıkça, babam kendi gözünde üstünlüğünü sağlıyordu, sanırım.

Çok tutumlu insandı, ama evin içinde bolluk olsun isterdi. Ben babamın gözünde, onun anlayışıyla hiçbir zaman “adam” olamadım. Babam haklıydı. Babamın bir yılda harcadığını, onun bir yılda eline geçeni ben bir ayda kazandığım halde, yine gider ondan para isterdim. Her kez sevinerek verir, biraz da övünerek,

– İnsan idaresini bilmeli! diye öğütler verirdi.

Bana çok büyük değer verdiği halde,

– Oğlum, sen adam olmayacaksın! demek pek hoşuna giderdi.

Kız kardeşime seslenirdi:

– Saadet!.. Oğlan para istiyor, ver!

Benim adım hep oğlan, kırk yaşında, kırkbeş yaşında yine oğlan...

– Saadet!.. Oğlan para istiyor, ver!

Sonra babamın, o sonsuz hiddetli, kızgın, coşkun adamın ölçüsüz bir acıma duygusu vardı. Başkalarının, hele kadınların geçim sıkıntılarını dinlerken gözleri buğulanırdı. Her isteyene borç verişinde bu ölçüsüz acıma duygusunun da etkisi çoktur.

Bir de babam başkalarına kendisini paralı göstermekten pek hoşlanırdı; varlıklı bir kişi gibi görünür, bununla da övünürdü. Buyüzden babamı çok kişi zengin sanırdı.

Faizsiz borç para verirdi ama, bunda hiç çıkarı yoktu da diyemem. Aslında çıkarı yoktu ama o bir çıkar umuyordu sanırım. Borç verdiklerinden şöyle yada böyle yardım görebileceği sanısındaydı.

İyi bir eğitim göremeyişinin de borç para dağıtışında bir etkisi olacak. Belki yanlış yorumluyorum ama, bana öyle geliyor. Çünkü eskiden borç verdikleri hep memur takımı. Onlara borç vererek memurlarla bir düzeye yükselmiş, dahası onlardan üstün gelmiş oluyor. Küçük yaşta büyük kente gelmiş zeki bir köylü çocuğun bir üst toplumsal sınıfa geçmek için duyduğu gizli özlem vardı babamda; bana öyle geliyor. Çünkü babam içinden biliyordu ki, öbürleri gibi eğitim olanağı elde edebilseydi, gerçekten çok parlak zekâsıyla ve akıl almaz çalışkanlığıyla onların çoğundan üstün olabilecekti. Yani bana öyle geliyor ki, babam pekçok kişiye borç vererek, toplumun ona çizdiği yazgıyı yenmeye çalışıyordu.

137

Bu Kızı Alacağım

Bir kömürcü Mehmet Efendi vardı. Ya Kemaliyeliydi yada Kemahlı... Kasımpaşa'yla Beyoğlu arasında Yenişehir'de kömürcü dükkânı vardı. Babama çok saygılı davranırdı. Hep lacivert elbise giyerdi. Tatil günü olan cumaları daha iyi giyinirdi. Altın yüzükleri vardı parmaklarında. Bakınca ona kimse kömürcü diyemezdi, zengin bir tüccar görünüşündeydi. İyi para kazanıyordu. Bizim eve arabayla odun kömürü gönderirdi. Para da almazdı. Babam para vermek isteyince,

– Aman Hoca Efendi, çok rica ederim, ne parası canım... Senin, duan bize yeter!.. derdi.

Bu sözler babamın çok hoşuna giderdi.

Kömürcü Mehmet Efendinin işi yolundadır, kazancı yerindedir. Ama nasıl olmuşsa biraz paraya gereksinmiştir. Babam ona borç para verir mi acaba? Verir ya, neden vermesin!.. Kömürcü Mehmet Efendi kış gelmeden toptancı kömür tüccarına, iskeledeki odun deposu sahibine para yatıracakmış... Hayhay... Olur Mehmet Efendi...

Babam kimseye parasız görünmek istemez. İstemez ama, Mehmet Efendiye borç verecek parası da yoktur. Annemin beşibirliği, işte böyle sarrafa bozdurulup kâğıt para olarak karşılığı olan tutar Kömürcü Mehmet Efendiye verildi.

(Beşibirlik, yalnız köylü kadınların değil, o zamanlar kentli kadınların da süsüydü. Boyunlarında beş-on tane beşibirlik sallanan kentli kadınlar çoktu. Annem, beşibirliğini hiç boynuna takmadı, sandığında saklardı. O yaşamında ne küpe, ne yüzük, ne de bunlara benzer başka bir süs takmıştır. Annemin beşibirliğini babam ona, evlenirlerken yüzgörümlüğü olarak vermiş. Bilindiği gibi, kadınların taktığı bu altınlar, tıpkı köylünün toprağa gömdüğü altınlar gibi, toplumsal güvensizliğin verdiği bireysel bir sigortaydı. Kadınlar, ailenin düştüğü zor durumlardan kurtuluş için bu altınları saklardı. Ama, daha kötü günler de gelir korkusuyla, hasta olup, yine de beşibirliğini bozduramayan, sonunda ölen kadınlar bilirim. Korkunç bir yarın korkusu...)

Annem beşibirliğin, Kömürcü Mehmet Efendiye verilmesini hiç istemiyordu. Babam,

– Sonra yine alırsız! diyordu...

Hayır, annem vermeyecekti. Sonradan alınan bu beşibirlik o olmazdı ki, o bir başka beşibirlikti. Oysa bu başkaydı. Sonraları, annemin ne demek istediğini çok iyi anladım. Annem, sandığında sakladığı beşibirliği, evliliğin bir değerli andacı olarak biliyordu. Bu bir andaçtı, belki bütün yaşamında iki üç gün sürmüş olan, mutluluğunun değil, mutluluk umutlarının anısıydı. İçli, duygulu bir kadını annem... Bu beşibirlik, onun, onüç yaşının ellerine geçmişti, onüç yaşında bir gelin, ondört yaşında, bir anne... Onüç yaşındaki kızın en değerli oyunağıydı, ki o kız hiçbir zaman oyuncaklarla oynayamamıştı. O beşibirlikte sarı sarı parlayan, onüç yaşında bir kız çocuğunun mutluluk umutlarıydı. Sonradan o umutların üstüne hep, hep gözyaşı dökülmüştü.

Elbet, babamın dediği oldu. Baba ne demek, dediği olan adam demek...

Kömürcü Mehmet Efendi, faiz vermeyi öneriyordu. Ne faizi canım... Faiz olur muymuş hiç! Olmaz. Öyleyse bir senet versin... Senetlerin hiçbir işe yaramadığını anlayan babam, senet de almadı. Ama ölüm var, kalım var... Yok canım, senet istemez; aramızda senet olur mu hiç, daha da nelermiş...

Çok, çokook sonraları, yıllar sonra, annem verem olduktan sonra babam ona bir beşibirlik aldı; aldı ama bu beşibirlik o beşibirlik değildi ki... Hazine dolusu beşibirlik bile, evlendiği onüç yaşın sevincini, mutluluğunu, umutlarını taşıyan o beşibirliğin yerini tutamazdı.

Akşamüstleri, aradabir babam elimden tutuyor, Kömürcü Mehmet Efendinin Yenişehir'deki kömürcü dükkânına gidiyorduk. Dükkân bir yokuştaydı. Dükkânın önüne elleme kömürler özenle üst üste dizilmiş, istiflenmiş. Dükkânın öbür yanında da kesilmiş odunlar yine özenle istifli. Alıcı gelince, Mehmet Efendinin çırağı, dükkânın içinde yığılı kömürlere parlak, geniş palalı kömürcü küreğini daldırır, çuvalı, torbayı, sepeti, kömürle doldurur. Bu iş, ustalık ister. Çünkü tozlar, mıcır, alta gelecek, üstüne de bikaç elleme kömür konulacak. Tanıdığı, sürekli müşterilerinden biri olursa, o zaman kömürü, koca bir eleğe koyup sallayarak tozlarını ayırır, öyle verir.

Bigün konuşma arasında Mehmet Efendinin babama, "Biz kömürcü milletiyle, bir de kasap milleti çok para kazanırız ama, ne kadar kazanırsak kazanalım, sonunda yine de iflah olmayız!" dediğini unutamıyorum. Açıklıyordu Mehmet Efendi: Çünkü yoksunların, yoksulların ahını alıyorlardı. Kışın soğukta titreşenlerin bin zorlukla alabildikleri kömürden para kazanıyorlardı.

139

Sonraları bu inancı başkalarından da duydum. Ama, halkın ahını alarak milyonlarca insanı da çok gördüm.

O zaman İstanbul'un her mahallesinde iki-üç kömürcü dükkânı vardı, şimdi ki bakkallar gibi; üstelik kömürcüler iyi para kazanıyorlardı. Kışın kömürün ve odunun fiyatını yükseltirler, hem de bunları ıslatarak ağırlaştırırlar, yarı yarıya su satmış olurlardı.

Dükkân önündeki düzlükte, kısa bacaklı, arkalıksız, hasır sandalyelere oturur, orda çay içerdik.

Bigün yine oturuyorduk. Yokuşun altından yukarıya doğru, uzun boylu, iki örgülü uzun saçları beline kadar varmış bir Rum kızı geliyordu. Rum kızı olduğu çok belli, kılığından, giyinişinden anlaşılıyor. O yaştaki Türk kızları, saçları açıkta, hele böyle omuzlarından aşağı sarkmış gezemezler; saçları başörtü, yemeni altına gizlenmiş olacak. Dahası, onbir yaşında çarşafa girerler.

Rum kızına bakıyorum boyuna, Babamla Mehmet Efendi, bir kişi daha, çaylarını içip konuşuyorlar. Birdenbire,

– Ben, diyorum, işte böyle bir kızla evleneceğim...

Babam,

– Peki, oğlum diyor, neden böyle bir kızla evleneceksin?

– Saçları güzel, diyorum, işte böyle uzun saçlı bir kız alacağım ben...

Gülüyorlar...

Babam, bu olayı yıllarca anar, gülerdi.

Kömürcü Mehmet Efendi, borcunu ödedi. İyi adamdır Mehmet Efendi...

Bir Çuval Dolusu İskarpın

Kömürcü Mehmet Efendinin köydeki karısı çoktan ölmüş. Köyde bir kızı varmış. Onu getirecek İstanbul'a. Sonra da evlenecek. Para kazanıyor, işi iyi, neden evlenmesin?.. Istanbulu güzel bir hanımla evlenecek. Fındıklı yokuşunda, o yüksek, koca konak gibi evlerden birinin üst katında kiracı oturuyor. Evi büyük, eşyaları güzel, koltukları, kanepesi var, sehpaları var, büfesi var, yatak odasında gardırobu, sarı pirinç tokmaklı karyolası var, yatağının ipek örtüsü var... Bunların hiçbirisi bizim evde yok. Yalnız o pirinç karyolayı hatırlar gibiyim, bir zamanlar bizim de böyle bir karyolamız vardı, o yangından kaçtığımız evde... Düş gibi hatırlıyorum, o evde bizim de gardırobumuz, koltuklarımız filan vardı.

140

Kömürcü Mehmet Efendi, Nebiye adlı kızını getiriyor köyden. Annem uğraşır kızı giydiriyor, kuşandırıyor ki, İstanbul'a uysun da, Mehmet Efendinin evleneceği kadın beğensin kızı... Alınsız bir kız, saçları kaşının üstüne kadar yayılmış. İki kaş arasında hiç boşluk yok, çatık kaş... Annem Nebiye'nin kulak memelerini iğneyle delip, deliklere iplik geçiriyor. Delik yaraları iyi olunca da küpe takıyor kulaklarına.

Annem Mehmet Efendiye evlenmesi için bir kadın buluyor. Boylu boslu güzel, ama tutaraklı bir kadın... Söz kesiyorlar, evlenecekler. Mehmet Efendi nikâh için kadına giyim kuşam alıyor.

Bigün kadın bizim evdeydi. Mehmet Efendi, bir hamalla, dolu bir çuval göndermiş. Çuvalın içinden kadın iskarpinleri çıktı. Bir çuval dolusu kadın iskarpinini. Mehmet Efendi haber yollamış ki:

– İçlerinden hangilerini beğenirse onları alsın...

Sivri burunlu, küt burunlu, yüksek topuklu, alçak topuklu, topuksuz, rugan, renkli, süet, atkılı, düğmeli, bağlı, bot biçimi bir yığın kadın iskarpinini... Ne var ki o zamana göre hepsi de modası geçmiş tapon mal... Nerden bulmuş, nerden toplamış bunları?

Zaten mızımız, tutaraklı olan kadının tapon iskarpinleri görünce suratı iyicene asıldı. Böyle zevksiz bir adamla mı evlenecek? Neredeyse vazgeçmek üzere kadın...

Annem ona diyor ki:

“Mehmet Efendi zevksiz adam değildir. Herhalde bunları mahsustan seni sinamak için gönderdi, bakalım, aldığı şeyi begenecek mi? Yoksa burun mu kı-

vıracak? Erkeklerin huyları başkadır. Her ne alsalar, karıları beğensin isterler, karşı koymasın, ses çıkarmasın isterler... O da bu iskarpinleri beğenerek, severek almamıştır, kadını denemek için almıştır. Onun için, hiç beğenmez görünmemeli, karşı koymamalı...”

Evlendiler.

Bikaç zaman sonra biz evlerine gece yatısına gittik. Sandalyelere oturup masada yemek yedik. Bizim evde yok böyle şey... Sonra yattık. Olanları sabah onlardan öğrendim.

Ben gece, uyanmışım, ama yarı uykulu. Çişim var. O yana, bu yana gitmişim. Yabancı evde helayı bulamamış olacağım. Mehmet Efendiyle karısının yattığı odaya dalmışım. Uyanan Mehmet Efendi,

– Ne var Nusret? diye sormuş.

Ben çok doğallıkla,

– Çişim var! demişim.

Sonra da odanın içinde gezinerek, yatak odasının çiçekli halısı üstüne işedikten sonra yine yattığım odaya gidip yatağa girmişim.

Ya altı, ya yedi yaşındaydım o zaman.

Gitti Gider Paralar

Kömürcü Mehmet Efendi yine babamdan borç istiyor. Bu kez aldığı para, ilk aldığından daha çoktur. Kömürcü Mehmet Efendinin işi birden parlamıştır. Boğazkesen yokuşunda, çıkarken sağda, bir kömürcü dükkânı daha açmıştır. Ama bitürlü babama borcunu vermiyor. Atlatıyor: ha bugün, ha yarın...

Derken işi bozulmuştur Mehmet Efendinin. Yenişehir'deki ilk dükkânını kapamıştır. Karısından ayrılmıştır. Geçinememişlerdir. Evdeki eşyayı satmıştır. Boğazkesen'deki dükkânın arkasına yaptırdığı bölmeye kızı Nebiye ile sığınmıştır.

Paralar Mehmet Efendi? Borcum borç. Ha bugün ha yarın...

Mehmet Efendiyle kızı, oralarda biyerdeki üçüncü sınıf bir lokantadan yemek yemektedirler. Babam da annem de, neden Mehmet Efendinin top attığını, iki yakasının biraraya gelmediğini hemen anlamışlardır.

– Hah, tamam... İnsan lokantadan yemek yerse işte böyle olur. Lokantaya para mı yetişir? Lokanta yemeğinin beti bereketi olmaz ki... İnsan, idaresini bilecek. Pişirin bir mangalda yemeğinizi, bir tencere yemek ikinize üç gün gider. Bir türlü yemeli... Lokanta insanı batırır, milyoner bile dayanamaz lokantaya... Lokantaya hiç para mı yeter...

Babamla annem, Mehmet Efendinin neden işinin bozulduğunu bulmuşlar, ona çıkar yol da göstermişlerdir.

Hani Mehmet Efendi, paralar? Borcum borç Hoca Efendi... Ha bugün, ha yarın Hoca Efendi...

Derken Mehmet Efendi hastalanır, yatağa düşer... Kömürcü dükkânının arkasındaki odada döşekte yatıyor. Babam yine para verir ona, her gidişinde biraz biraz verir. Bu kez verdikleri borç değil artık, bağış...

Mehmet Efendi hastanede. Mehmet Efendi ölür.

– Heyvaaaah, gitti bizim Mehmet Efendi...

Ya paralar? Helal hoş olsun... İyi adamdı, “hukukumuz” eskidir. Kızı Nebiye bir zaman o dükkânda kalır, kömürcülük eder. Babam uğrar aradabilir, az da olsa Nebiye'ye, dükkâna her uğrayışında para verir.

– İnsan idaresini bilmeli... İdaresini bildin mi, paranın azı olmaz...

Ne oldu Nebiye, bilmem... Boğazkesen yokuşundan her yaya çıkışında, inişimde, o dükkâna bakarım. Şimdi orası kömürcü dükkânı değildir.

Ananı Bellerim

Kömürcü Mehmet Efendinin dükkânının az aşağısında, pazaryerinde bir yatır vardır. Koca bir çitlembik ağacı geniş gölgesini yatırın üstüne serer. Geceleri yatırın başında adak mumları yanar.

Her nedense, yatırın üstündeki ağacı kesmeye kalkarlar.

Şimdi babam anlatıyor:

“Herif ağacı kesecek, ‘Kesme oğlum,’ dedim. ‘Kessem ne lazım gelir?’ dedi. ‘Ke-since ne lazım geldiğini anlarsın... Sen gel kesme, baba erenler darılır, sonra, başın belaya girer,’ dedim. ‘Ben öyle şeylere inanmam, onlar safsata,’ dedi. ‘Safsata mı değil mi, sonra anlarsın ama iş işten geçer. Sen gel hazretin ağacını kesme!’ dedim.

Adam helvacıymış... Babama, “Hadi oradan softa!” demiş. “Yaa, öyle mi, peki...” demiş babam.

Adam üç gece rüyasında üst üste o yatırı görüyor. Yatır diyor ki adama, “Oğlum, ağacımı kesme, sonra ananı bellerim...” Adam bu rüyayı ordaki esnafa anlatıyor alaylı alaylı güler. Sonra bigün eline baltayı alıp, ağaca çıkıyor. Önce dalları, sonra gövdeyi kesecek. Baltayı kaldırıyor, kaldırmasıyla kendini yerde buluyor. Hastaneyeye kaldırıyorlar.

Sonra başka biri daha o ağacı kesmeye kalkıyor. Yatır onun da rüyasına giriyor: “Ağacımı kesme, sonra ananı bellerim!” diyor.

Babam, bunu böyle anlatır,

– Nasıl, derdi, kesebilirler mi ağacı... Hele bir kesecek olsunlar, baba erenler analarını beller...

Babamın Son Yoklaması

Her basılı, her yazılı kâğıdı saklamak, sonraları ayırıp sıralamak, taa çocukluğumdan kalma alışkanlığımdır. Sonraları, önemsiz sanılan bir küçük notun bile zamanla nasıl bambaşka belgelik bir değer kazandığını da gördüm. Dosya tutmak, belgeleri dosyalamak özenim bana çok yararlar sağladı. Ama ne yapayım ki, dosya tutmak, kitaplık kurmak, düzenli bir yaşam isterken, politik nedenlerle ev basmalar, arama-taramalar yüzünden, topladığım, sıraladığım, dosyaladığım herşey sık sık dağıldı, yok oldu. İnatla herşeyi yeniden, bir daha, bir daha düzenleyip kurmaya çalıştım. Anılarımı yazarken, nasılsa elimde kalabilmiş belge değerindeki o yazılardan yararlanıyorum.

Şimdi dosyamdaki bir belge, Cerrahpaşa'daki evde oturduğumuz yıl, babamın kırk yaşında olduğunu gösteriyor. O günlerde bizim evde, “babamın son yoklaması” konuşulup duruyordu. Babam, kırk yaşına girdiği için, askerlik şubesinde son yoklamasını yaptırıp, yoklamadan düşecek, yani ondan sonra her yıl askerlik şubesine yoklama işlemi için gitmeyecekti. Babam askerlik şubesindeki defterlerde bulunamıyordu. Evimizde günlerce bu konu konuşulmuştu.

Dosyamda bulduğum belge şudur:

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

Üsküdar Ahz-ı Asker Kalemi

Kasımpaşa Ahz-ı Asker Şubesi Riyaseti

Adet 1022

Şişhane

Karahisar-ı Şarkî Ahz-ı Asker Şubesi Riyasetine

Zirde künyesi muharrer merkurum vesikası ve iki kıta fotoğrafı merbuttur. 18 Teşri-nievvel 39 tarihli kanun mucibince yedine verilecek vesikanın bittanzim irsalî mercûdur efendim.

Kasımpaşa Ahz-ı Asker Şubesi Reisi

Binbaşı Adil 1145

Cerrahpaşa Mahallesinin Demirçeşme sokağında 1 numaralı hanede mukim Karahisar-ı Şarkî kazasının Gölve karyesinden Topalosmanoğulları'ndan Mehmet oğlu Abdülaziz.

Babam kırk yaşındayken, ben de yedi yaşındaymışım. Sakal bıraktığı için babam olduğundan daha yaşlı görünürdü. Yaşlı görünmekten de memnun olurdu. Çevresindekilerden saygı görmek içindi belki de yaşlı görünmeye çalışması. Kırçıl sakalıyla ellisini aşkın gibiydi. O zaman annem yirmi yaşındaydı. Bikaç kez babama annem için, “Kızınız mı?” diye sormuşlardı. Annem, kocası için kendisine, “Babanız mı?” diye sorulmasından hiç hoşlanmıyor, onun için de babamın kırçıl sakalını kestirmesini istiyordu.

Sürekli yaşlı görünmeye çalışan babam, ben de iki kez baba olduktan sonra bigün bana şöyle demişti:

“Annenle evlendiğim zaman, çocuğum olursa büyüdüğünü göremem, diyordum. Otuziki yaşındayken sen doğdun. Senin delikanlılığını göreceğim umudum yoktu. Ama şimdi torunlarımı bile gördüm.”

Zat-ı Devletleri İbiş Hazretleri

Cerrahpaşa'dan Hekimoğlu Alipaşa'ya giderken sağda bir hallaç dükkânı. Hallacın karısı Fatm'anım. Bizim eve sıkça gelen bu Fatm'anım, bir yaz gecesi, belki de bir ramazan gecesiydi, beni bir çadır tiyatrosuna götürmüştü. Tiyatro bizim evin oralarda mıydı, yoksa uzak biyerde miydi, bilemiyorum. Ama kendimi, bir çadır tiyatrosunda, kahkahalarla gülen kalabalık seyircilerin arasında görüyorum. Bu, benim seyrettiğim ilk tiyatrodur. Oyunun yalnız bir sahnesi bunca yıl sonra bile capcanlı gözümün önündedir. Gözlerimi kapayıp, her istediğim zaman o sahneyi yeniden tıpkı sekiz yaşımdayken oynandığı gibi, seyredebilirim.

Çadır tiyatrosundaki seyirciler kahkahalar atıyorlardı. Ama o aklımdan çıkmayan sahne oynamaya başlayınca seyircilerin kimisi sandalyelerinden düştü, yerlerde yuvarlandı, gülenlerden kimisinin gözlerinden yaşlar boşanmıştı. Kimi kadınlar, “Ay bayılacağım!” diye bağıyorlardı.

O sahne anlatılamaz, yalnız oynanır, yaşanır. Anlatsam, büyüü bozulur. Ama yine de anlatmalıyım: Kalabalık bir zengin evi. Evde yaşlı bir baba var, bir de tuluat tiyatrolarımızın Kel Hasan Efendiyle klasikleşmiş uşak tipi olan İbiş var. Baba, çok eskiden kalma bir kürkü sırtına giyince çok sert, kıyıcı, zorba bir adam kesiliyor, evdekilerin canlarına okuyor, onlara her istediği saçmalığı yaptırıyor. Evdekiler de, baba sırtına o eski kürkü giyince, korkudan tir tir titreyerek sanki ona tapıyorlar, her saçma sözünü buyruk sayıyorlar, korkudan başlarını kaldırıp yüzüne bile bakamıyorlar. Onun gözüne bakan çarpılır sanıyorlar. Sırtında kürk olan baba da evdekilere, anlaşılmaz, saçma komutlar vererek, ilkel kabilelerin tapınışına benzer talimler yaptırıyor.

Baba, o eski kürkü sırtından çıkarınca birden değişiyor, tam tersine bir kişiliğe bürünüyor, yumuşak, sümsük, sünepe biri oluveriyor.

Evin uşağı olan İbiş, bugün her nasılsa o eski kürkü giyiyor. Bu kez evdekiler, İbiş'ten korkmaya, onun her dediğini yapmaya başlıyorlar. İbiş, zorbalık kerametinin eski kürkten geldiğini anlayınca, o da evdekileri iyice eziyor. Zart zurt ederek verdiği saçma komutlarla onlara saçma sapan talimler yaptırıyor. Özellikle, eski zorba babanın canına okuyor, onu dört ayaklı yapıp at yerine koyuyor, sırtına biniyor.

Şimdi düşünüyorum da, o tuluat oyununun, bir diktatörlük yergisi olduğunu anlıyorum; yada böyledir diye yorumluyorum.

Bu oyunu seyrettikten ya beş, ya altı yıl sonra, altıncı sınıf öğrencisiyken, bir oyun yazmaya kalkacağım. Konusu, işte bu sahne...

Yıllar sonra... 24 Mayıs 1971 Pazartesi günü... Maltepe Askerî Cezaevinde, belirsiz bir nedenle tutukluyum. Kimseyle konuşturulmuyorum, yalnız başıyım. Gözlerimi yumuyorum, elli yıl önce hallacın karısı Fatm'anımla gidip seyrettiğim o çadır tiyatrosundayım. O sahne, hani uşak İbiş'in eski kürkü sırtına geçirip de evdekilere saçma sapan talimler yaptırdığı, eski zorbanın sırtına bindiği sahne gözlerimin önünde... Elli yıl sonra, o sahneyi yeniden seyrediyorum.

145

Kendi kendime, "Ben bu konuyu işler, bir oyun yazarım," diyorum. İşte "Zat-ı Devletleri İbiş Hazretleri" adlı oyunum böylece yazılmış oluyor. Ama bu konu burada bitmiyor, benim tiyatro yaşantımda çok şaşılacak bir yer alıyor. Bunu da, zaman kalırsa, ilerde yazarım elbet.*

Annem de Borç Veriyor

Annem, babamın sık sık şuna buna borç para verişine kızardı. Çünkü alacaklarını alamadığı halde, babam yine de darda olduklarını söyleyenlere borç vermektedir.

Evin parası her zaman annemde dururdu. Babam bütün parasını anneme verirdi, parayı annem saklardı. Babam, kendisine gerektiği kadarlık parayı annemden alırdı.

Para annemde dururdu ama, babam her zaman paranın hesabını bilirdi.

Fatm'anım, kocası hallaçtan ayrılmış, çok sıkıntıdaymış. Durumunu anneme anlatırken ağlıyordu. Acaba annem ona beş lira borç verebilir miydi? İş bulunca

çalışır, ilk alacağı paradan borcunu öderdi. Kirasını ödeyememişti, ev sahibi evden atacaktı.

Annem, Fatm'anımın gözyaşları karşısında ne yapacağını şaşırdı kaldı. Fatm'anıma beş lira verse... Ama babam paranın hesabını bilir. Ya Fatm'anım borcunu ödeyemeden babam paraları saymaya kalkarsa?

Borç veriyor diye babama kızan annem, ağlayıp yalvarmasına dayanamadığı Fatm'anıma beş lira verdi.

Fatm'anım bisüre Kadıköy'de bir evde aşçı oldu. Geceleri de çalıştığı evde kalıyor, Cerrahpaşa'daki evine gelmiyordu. Aradan iki-üç ay geçmişti. Fatm'anım, anneme olan borcunu ödememişti. Annem, babam ya paraları saymaya kalkarsa diye heyecan içindeydi. Genellikle babam, saklaması için anneme yirmi, otuz lira –o zamanın yirmi otuz lirası– verdiği zamanlar paraları getirtir, sayardı. Paralar, annemin sandığında dururdu.

Bir akşam, korktuğu annemin başına geldi. Babam,

– Al hanım şu parayı! diye seslendi.

Annemin yüzünden kan çekildi, kireç beyazı oldu. Korkusunun nedenini yalnız ben biliyordum. Babam, arkadan her zamanki gibi, elbet yine,

– Getir sayalım ne kadar paramız var... diyecekti.

Hayır, babam bişey demedi. Annem bir acele sofrayı kurdu.

Ertesi gün annem, birilerine sorup Fatm'anımın çalıştığı evin adresini öğrendi. Kendisi, yalnız başına gidemezdi, çünkü babam istemezdi. Benimle gitse... O da olmaz. Fatm'anımın kendi evi değildi ki... Çalıştığı yabancı eve gitmek istemiyordu. Üstelik, babamdan gizli hiçbir şey yapmazdı. Hele babamın haberi olmadan sokağa çıkması hiç olmaz. Nasılsa babamdan gizli borç vermişti işte...

Fatm'anımın çalıştığı eve ben gidecektim. Adresi alıp çıktım yola. Kadıköy'de, Şifa'da Baklatarlası denilen yokuştan inerken solda, sokak kapısına üç basamak merdivenle çıkılan üç katlı bir tahta ev. Yakın yıllara dek duruyordu o ev, sonra yıkıldı, yerine apartman yapıldı.

Bu benim Kadıköy'e ilk geçişim. Hem de tek başıma... O eve nasıl geldiğime değgin hiçbir iz yok belleğimde. Ama evi bütün ayrıntılarıyla anıyorum.

– Fatm'anımla konuşmak istiyorum! deyince sokak kapısını açan kadın, beni küçümseyerek içeri almıştı.

Hasır bir büyük koltuğa oturmuştum. Fatm'anım, ellerini önlüğüne silerek geldi. Üzgündü. Burada üç lira aylıkla çalışıyordu. Evin hanımından para istemek için gitti. Alamamış. Üç-dört gün sonra aylığını alacakmış. O zaman bu evden izinli çıkacak, hemen gelip anneme olan borcunu verecekmiş.

Bikaç gün sonra Fatm'anım geldi. Borcunun bir bölümünü ödedi. Geri kalanını da sonra verdi.

Domuz Eti

Tek atlı araba tıngır mıngır... Tıngır da mıngır... Taşınıyoruz Cerrahpaşa'daki evden. Araba önde gidiyor tıngır mıngır, ben arkasından yürüyorum. Gözüm arabadaki eşyalarda, düşmesinler diye dikkat kesilmiştim. İşte, telleri yırtılmış eski teldolabımız iple bağlı arabanın en üstünde. Mangal borusu da yandan sarkıyor; eşyaların içine konsa ezilirdi. Teneke leğenin tıngırtısı duyuluyor.

Haseki Nisa Hastanesinin önünden geçiyoruz; ne çok anılarımı bırakarak buradan gidiyorum.

Şu yanda, bir sokak vardır. İstanbul'da benim en sevdiğim sokak. Balkonlu, üç katlı ahşap, yağlıboyalı evler yan yana dizilmiştir. Ne güzel evlerdir onlar. Büyüyünce ben de öyle bir evde oturacağım. Kimbilir nasıldır o evlerin içi... O evlerin bulunduğu sokağın iki yanı ağaçlıktır. Hiç işim yokken boş kalınca hep o sokaktan geçerdim, keyfim için... Öğle sıcağında geçerdim, akşam serinliğinde geçerdim. Monet'nin yağlıboya tabloları gibidir o sokak; ışıklar, renkler birbirinin içinde erimiş, biçimler titreşerek sınırlarını yitirmişlerdir. Ağaçların yaprakları pır pır, pır pır... İstanbul'un en sevdiğim sokağını bırakıyorum arkamda.

147

Araba tıngır mıngır... Aksaray pazaryerini geçiyoruz. Laleli'yle Yenikapı arası, Langa denilen yer, işte yeni taşınacağımız ev orada. Yüksek, dört katlı, belki de beş katlı, ama daracık kâğır bir ev. Dışı sıvasız, tuğlaları görünüyor. Evin çevresi yangın yeri hep... Tek tük tek katlı evler var. Bu evin az ötesindeki bir kiliseden sabah, akşam çan sesleri duyacağız. Kilisenin yanında biyerde çeşme var. Ordan su doldurup eve taşıyacağım, evde su yok. Merdiven çok dik, ev daracık. O daracık merdivenden, arabadaki eşyalarımızı çıkarıyoruz. Bizim üstümüzde bir kat daha var. O katta bir Rum ailesi oturuyor. Rum deyince, bir tuhaf oluyorum... Biz, öyle yetişmişiz, çevremizin etkisiyle...

Bütün bir kat bizim ama bütün bir katta da tek oda, küçücük sofa, bir daracık mutfakla hela var.

Dışardan bakınca, hiç olmazsa eve benzer bir eve taşınıyoruz diye sevinmiştim. Çan sesleri duyuluyor, yukarımızda da Rumlar oturuyor. O Rumlarla hiç konuşmadık.

Bigün yukarı katta yemek pişiriyorlar, galiba tencerede soğan kavuruyorlar, yemek kokusu aşağılara yayılıyor. Durup dururken,

– Domuz pişiriyorlar! diye tutturdum.

Ne domuzu? O zamana kadar domuz görmemişim, nedir, nasıldır bilmem. Domuz eti yememişim, yerlerken görmemişim... Ama nedense, kavrulan soğanın kokusu bana kızartılan domuz eti sanısı verdi. Bir iğrendim ki... İki gün kendi evimizde annemin pişirdiği yemekleri bile yiyemedim. Sofraya oturunca burnuma hep o koku, domuz eti kızartması kokusu sandığım koku geliyor, midem bulanıyor.

Annem,

– Sen deli misin oğlum, diyor, bizim evimizde domuz eti ne arasın... Kendi elimle pişirdim.

Elimde değil, yiyemiyorum. Zeytin, domates yiyerek karnımı doyuruyorum.

Annem kızıyor:

– Sanki sen domuz eti nasıl kokar, bilir misin? Yukarıdaki de domuz eti değildi ki, kadın soğan kavuruyordu.

Ben hâlâ domuz eti yiyemem. Dahası, içinde domuz eti olmadığını bildiğim halde, sığır salamı, sosis de yiyemem... Çocuklarıma yediriyorum da kendim bi-türlü yiyemiyorum. Alışkanlıklarımızın pekçoğu saçmalıktır. Kimbilir, o yaşa kadar babamın “hınzır” dediği domuz için ne kötü şeyler dinlemişim, neler anlatılmış ki, bende öyle bir iğrenme olmuş...

Kahveci Çırağı

Kasımpaşa'daki bir mescit imamına Arapça dersi öğretmenliğimden sonra yaptığım ikinci iş, kahveci çıraklığı oldu. Ne var ki, kahveci çıraklığım için para alıyordum. Kahveci, babamın bir tanıdığıydı. Nerden tanışık olduklarını da bilmiyorum. Doğrusu, babamla tanışık olacak, arkadaş olacak bir düzeyde görünmüyordu bu adam.

Aksaray'ın pazaryerleriyle tramvay deposu arasında iki katlı, geniş bir han vardı. Dışı da, içi de sıvasız, yığma tuğladan bir yapıydı. Bu hanın odacısı, hanın altındaki dükkânda kahvecilik yapıyordu. Köyden İstanbul'a yeni gelmiş olmalıydı. Karısı, küçük çocuğu, han odalarından birinde otururlardı. Babam, bu adamı nerden, nasıl tanımışsa, pek sevmiş olacak, daha doğrusu adam kendisini babama sevdirmiş olacak ki, babam bu kahveciye de borç para vermişti. Herhalde adama güveni tam değildi ki, elinden bir de senet almıştı.

Nasıl oldu pek iyi bilmiyorum şimdi, evimize yakın olan bu kahveye gide gele, kahveci çıraklığına başlayıvermiştim. İşim, elimde askıyla pazaryerindeki esnafa, dükkânlara, han odalarına kahve, çay götürmekti. Sanırım, kahveci çıraklığına gönüllü olarak başladım, bu iş pek hoşuma gidiyordu. Belki de başıma buyruk

olduğumdan, bir işe yaradığımı anladığımdan, sevmiştim kahveci çıraklığını. Öğle yemeklerini kahvede o adamla birlikte yiyordum; domates, peynir, üzüm, ekmek gibi şeylerdi öğle yemeklerimiz. Babam da arasına kahveye gelir, elimde askıyla kahve, çay taşımam, onun da hoşuna giderdi. Aslında beni bir din adamı olarak yetiştirmek istediğine göre, kahveci çıraklığı yapmamı beğenmemesi gerekirdi. Ama neden göz yumduğunu anlayamadım.

Kahveci çıraklığım kısa sürdü. Annem razı olmamıştı. Bundan başka o adamla babamın da arası açılmıştı. Çünkü, adam borcunu inkâr ediyordu.

Babamın, gümrükçü Nihat Beyden sonra ikinci kez alacak davası açtığı adam, işte bu kahveci oldu. Dava arzuhalini (dilekçe) Galip Amcam yazmıştı.

Mahkemenin son duruşmasına, babam ve Galip Amcamla birlikte ben de gitmiştim. Mahkeme, Fatih'teki parkın arkasında biyerdeydi.

Kahvecinin bir de davavekili vardı. O zaman, İstanbul'da avukat çokaz olduğundan, bitakım davavekilleri de mahkemeye girebiliyorlardı. Kahvecinin davavekili sarıklı bir hocaydı. Aksaray'da bir dükkânı vardı bu hocanın. Bu dükkân çok ilginç biyerdi, hiç unutamam. Vitriini toz, kir içinde. Yıllardır tozu alınmamış. İçerisinde örümcekler ağ kurmuş. Vitrindeki karışık eşyalar, kimbilir kaç yıldır ellenmediği, değiştirilmediği için, güneşten hepsinin renkleri solmuş.

149

Daha bu hoca, kahvecinin davavekili olmadan, ben onun dükkânının önünden geçerken, orda durur, ilgimi çeken bu dükkâna uzun uzun bakardım. Tozlu camdan içerde neler olduğunu zorlukla seçmeye çalışırdım. Merakımı çeken biyerdi burası. Hiç silinip süpürülmez miydi? Tozlu camdan gördüklerim, karmakarışık, üst üste yığılmış kâğıtlar, renkleri solmuş eliş kâğıtları, ipler, topaclar, mühürler, bezler, makaralar, krepon kâğıtları, sicim yumaklan, kâş kâş kalemler, cam hokkalar, çok bayağı kumaşlar, kuklalar, tenekeden, pişmiş topraktan kumbaralar, küçük testiler, saksılar, bisürü toplu iğneler, tahta kaşıklar, taslar, renkli mileler, şişeler, oyuncaklar, borular, düdükler, çemberler...

Bana öyle gelirdi ki, dünyanın ilk kuruluşunda bu dükkân böylece vardı, Hazret-i Âdem Aleyhisselâm bile burdan alışveriş ederdi. Ama o zamandanberi de kimse buradan bişey almamıştı. Dükkânın açık kapısından yada camdan, içerdeki satıcıyı merak eder, bakardım. Adam, olduğu gibi gözümün önünde. Burun kemiği iyice basık, yüzünün geniş bir bölümünü kaplayan yamyassı bir burun, ama burun kanatları burun delikleri de dışa dönük... Sakalları çok çok seyrek, tel tel sayılacak gibi. Elmacık kemikleri de fırlak. Gözleri içerde, göz çukuruna gömülmüş. Başında o beyaz sarıklı fes, sırtında siyah rengi güneşten solup koyu yeşile dönmüş bir cüppe... Ne biçim dükkândı, ne biçim adamdı o... Ordan her geçişimde dükkânın önünde durur, bisüre korkuyla, merakla içerisini seyrederdim.

Fatih'teki mahkemeye gelince, o dükkândaki basık burunlu sarıklının, babamın alacaklı olduğu kahvecinin davavekili olduğunu gördüm. Son duruşmaydı. Ağzı kalabalık olan o hoca, bişeyler söyledi, söyledi, sonra yargıç kararını bildirdi. Babam davayı kaybetmişti. Senet işe yaramıyordu.

Kahveci, borcuna karşılık babama odun verdiğini söylüyordu. Evet vermişti. Odun değil, tahta parçaları... Kahvecinin odacı olduğu iş hanı yapıldıktan sonra artakalan iskele tahtalarından küçük parçaların bir arabayla evimize getirildiğini ben de biliyordum. Babam da inkâr etmiyordu. Ama bir at arabası dolusu tahta parçasıyla o kadar para ödenemezdi ki... Babam, arabayla gelen tahta parçalarını almadığını söylese davayı kazanacaktı.

Mahkeme binasından çıkınca, babam davavekili hocanın cüppesinin yakasına yapıştı sokakta.

– Sakalından, sarığından da mı utanmıyorsun yalan söylemeye? diye bar bar bağırmaya başladı.

Ayırdılar. Bu kez, bastonuyla hocanın üstüne yürüdü. Zor kurtardılar hocayı babamın elinden.

Galip Amcam, babam, ben ordan yürüyerek eve geliyoruz. Galip Amcam, yolda dura dura bişeyler anlatıyor. Huyu öyleydi. Yolda konuşurken, sözünün önemli yerlerinde durur, öyle anlatırdı. O duruyor, babam da duruyor, ben de ister istemez duruyordum. Öyle kızırıyordum ki Galip Amcam, sanki durmadan, hem yürüyüp hem anlatamaz mı? Beş adım gidiyoruz yine duruyor Galip Amca, bisüre durarak anlatıyor, yine yürüyoruz, yine duruyoruz.

Babam, paranın gittiğine yanmıyor, onun bitürlü hazmedemediği, sarıklı, sakallı bir hocanın, hem de mahkeme önünde yalan söylemesi, bir yalancıyı savunması... İşte buna çok kızıyor, küplere biniyor.

Babam bütün yaşamında, hocaların, imamların, Müslümanların kötülük, ah-laksızlık, yalancılık yapabileceklerine bitürlü kendini inandıramadı. Böyle şeyler duyunca sanki ilk oluyormuş gibi, her kez yeniden şaşar kalırdı. Bir imamın, bir din hocasının da ahlaka aykırı davranabileceğini bitürlü aklı almıyor, her duyduğunda derin derin hayal kırıklığına uğruyor, ama yine de inancı sarsılmıyordu.

Sanırım, bu olaydan iki yıl sonra okula başladığım zaman, bigün öğretmenimiz Zekâi Bey bize derste, düzenliliğin, temizliğin ne olduğunu anlatıyordu. Bu arada düzensizliğe, pisliğe, ilgisizliğe değgin konuşurken Aksaray'daki o pis dükkânı örnek gösterdi. Dükkânın yerini tanımladıktan sonra,

– Gidin bakın o dükkâna, dedi, toz, toprak, kir, pas içinde... İçerde de bir sakallı herif öylece oturur. Öyle bir dükkândan hiçkimse alışveriş etmez. Kapıdan bakınca

pöstekiye bağdaş kurmuş o hocayı, otura otura, oturduğu o tozlu yere kök salmış sanırım.

Hocayı da bir güzel anlattı, öyle biyerdi ki, içim rahatladı. Zekâî Beyin sözleriyle, mahkemede yalancılık eden hocadan, babamın intikamını almış gibi oldum.

Büyücü Dükkânı

Hüseyin Rahmi'nin birçok romanlarında anlatılan büyücülerin son döküntülerinden birini tanıdım. O zaman, demek büyücülük kanunla da yasaklanmamış olacak ki, Aksaray'dan Horhor yokuşuna çıkarken, sağda, çeşmenin karşısında bir büyücü dükkânı vardı. Bu, bugün bildiğimiz bakkal, kasap, kırtasiye, kitapçı dükkânı gibi basbayağı bir dükkândı. Bir geniş vitrini vardı. Camda, asılı yada yapıştırılmış kâğıtlarda, dualar, karınca duaları, tılsım yazıları ve resimleri ve vefkler vardı. (Vefk, dua yazılı muskadır.) Bu büyücü dükkânının sahibi, o zamana göre modern giyinişli, sakallı ama sarıksız, oldukça şık bir adamdı. Babam, bisüre bu adamla işbirliği de yaptı.

Bu adamın benden üç yaş büyük bir oğlu vardı. Dükkânda daha çok bu oğlan bulunurdu. Ben de dükkâna gitmeye başladım. Suratı çiçekbozuğu oğlan iyi bir çocuktuk. Benim bilmediğim birçok şeyler biliyordu.

Dükkânın camına içerden tül perde örtüldüğünden, dışardan bakınca içerisi görünmez. Dükkânın içi daha çok ilgimi çekerd. Duvarlar, karışık yazılar, levhalar, resimlerle doluydu. Bir sedir vardı, heryanı halıydı. Sedirin üstünde bir çekmece dururdu. Bu çekmece, yazı masası olarak kullanılır. Çekmecenin üstünde kamışkalemler, divitler, yağlı is mürekkebi, lal kırmızı mürekkep, nıhtanlık, ebrulu kâğıtlar, Mushaflar, dualar, remil kitapları, tılsım kitapları, daha birçok şeyler...

Hoşuma giderdi dükkân. Oğlanı da sevdim. Bilmediklerimi ondan öğreniyordum.

Babam, çok beğendiği bu adamı Galip Amcama tanıttı. Galip Amcam bu adamı hiç beğenmedi, sevmedi, bir daha da onunla konuşmadı. Galip Amcama göre bu adam, düzenbazın biri, bilgisiz "bir cehl-i mürekkep"ti.

Bisüre sonra babam da bu adamla işbirliğinden vazgeçti. Çünkü adam, duaları şer işlerinde kullanmaktaydı, kötü ruhların etkisi altına girmişti.

Babam, dua ile hastalıkların iyi edileceğine, insanların maddi ve manevi acılarının dindirileceğine inanırdı. Bu düşünce bugün pek çoğumuzca yadırganır ama, o dönemde İstanbul kentinde bile buna inanmayan hemen yok denecek kadar azdı. Birçok yüksek görevlerde bulunan zamanın aydın kişileri bile bu inançtaydılar. Ne

var ki, değişen koşullara kendisini uyduramayan, uydurmak da istemeyen babam, sonuna dek bu inancına bağlı kaldı. Her iyilik işi dua ile olabilirdi. Günün birinde Müslümanlık muzaffer olacak ve bütün küffar ya yola gelip hidayete erecek, hak dinini kabul edecek yada kılıçtan geçirilecekti.

Hamam Kubbesinde Kuş İnciri

Langa'daki evde uzun süre oturmuyoruz. Yine tek atlı araba tıngır mıngır, ben arkasından yürüyorum. Telleri yırtılmış teldolabı sarkıyor arabadan. Arabanın en altında içi tıklım tıklım dolu hurç, onun üstünde yatak denklere.

Kentli göçebeliğimiz başlamış yine.

Ev kiralari gittikçe artıyor. Babamın kazancı gittikçe azalıyor. Ama “İnsan idaresini bilmeli”, “Borçsuz harçsuz yaşamalı”, “Yorganına göre ayağını uzatmalı”, “Namerde değil, merde bile muhtaç olmamalı”.

Bu kez çok uzağa taşınmıyoruz. Yenikapı ile Laleli arasında, düzlük biyerde geniş bahçeli bir eve taşınıyoruz. Bahçe, tahta ve paslı tenekelerden bir perdeyle çevrilmiş. Ne güzel bahçe, ne güzel, geniiiş, içinde yemiş ağaçları dolu.

Bu geniş bahçede eskiden bir konak varmış. Yanmış... O zamanlar, İstanbul'un yarısından çoğu yangın yeri; Laleli, Koska, Fatih, Şehremini'ne kadar hep yangın yerleri... İki-üç yüz metrede bir ancak bir küçük ev görülebiliyor.

Bahçe içindeki konak yanmış. Konağın sahibi de ölmüş. Karısı da bu bahçede kalan yada sonradan yapılan tek katlı üç ayrı evin sahibi olmuş. Evlerden birinde kendisi oturuyor. Sol yanındaki daha küçük evde bitakım genç kızlar var. Dipteki evde de biz kiracıyız.

Ev sahibi kadın, bir hoş, bir güleç yüzlü, bir tatlı kadın... Güzel de, boylu boslu. Kendi gönlünce dilediği gibi yaşıyor, dedikodulara pek aldırdığı yok. Doğrusu pek kötü, dile düşecek bişey de yapmıyor. Suçu, nikâhsız olduğu bir adama gönlünü bağlamış olması. İlk kocasından bir oğlu var, deniz eri olmuş. İki küçük oğlu daha var ki, babalarının kim olduğunu yalnız kadın biliyor. Kadının kazancı, iki evinden gelen kiralar. Rahatça yaşayabilecek ya, büyük oğlu çok para çekiyor kadından. O da çok seviyor oğlunu.

Bizim evimiz rahat, geniş serin bir ev... Bahçede birçok incir ağacı, dut ağacı var. Her sabah kalkınca, annem bir tepsi dolusu incir topluyor ağaçlardan, ballı ballı incirler, balları akıyor... Sabahın ayazını da yemiş, buz gibi, buz... Hertürlüsü var, yazılı kavak inciri, lop incir, kara incir, Sultanselim inciri...

Sabah kahvaltımız bu incirler oluyor. Ya bahçede ağacın altına serdiğimiz hasıra, ya evimizde oturuyoruz incir tepsisinin başına, bir güzel atıştırıyoruz.

Tepsi tepsi dutlar, incirler...

Annem öleceğine yakın, babama vasiyet edecek: “Mezarımın başucuna incir, ayakucuma da dut ağacı dakin. Kuşlar gelip gelip yesinler...”

Annem çok severdi inciri, dutu...

O geniş bahçede elimi attığım alçak dallardan ballı incirleri koparabilirim. Yüksek dallardakilerini de koparmak için “lale” denilen uzun bir sırığımız var, sırığın ucu üç çatal yapılmış ki, yüksek daldaki inciri çatala sokup iki-üç kez çevirince incir dalından kopsun... Balları akan incir, çatalın olmasına yakalanmış balık gibi...

O kadar incir var da, benim gözüm ille de bahçeye bitişik hamamın kubbesiyle duvarı arasında çıkmış kuş incirlerinde. Bahçenin arka bitişiğinde bir kadınlar hamamı var. Hamamın duvarında bir küçücük incir ağacı bitmiş, incirleri de küçücük, kara derili bir incir. Derisi, çok ince olduğundan, soyulmuyor. Biz ona kuş inciri diyoruz. Yere düşenlerini topluyorum, bana, bizim bahçedeki incirlerin hepsinden daha tatlı geliyor.

Bahçede yere atılmış bir de merdiven var. Bigün merdiveni hamamın duvarına dayayıp, çıkıyorum duvarın üstüne. İşte günlerdir imrenerek aşağıdan baktığım kuş incirleri elimin altında. Tuttum mu koparacağım. Ama koparamıyorum.

Aşağıdan annemin sesi:

– İn çabuk, in!..

Annem beni dövmezdi. Böyleyken annemden çok korkardım; niçin korkardım bilmem... Annemi aşağıda görünce ödüm patladı.

– İn, in diyorum ordan. Çabuk! Bir daha da oralara çıktığını görmeyeyim...

Hiç çıkar mıyım bir daha, çıkmam ama şimdi nasıl ineceğim aşağı? Annem aşağıda bekliyor... Hayır inmiyorum, inmiyorum. Annem de beni korkutmak için dayalı merdiveni duvardan çekip, eve giriyor. Bir daha böyle şeyler yapmayayım diye beni korkutacak.

Annem içeri girer girmez, kendimi o yüksek duvardan aşağı atıyorum, ne olursa olsun... Ben yerdeyim. Annem koşuyor.

– Vah yavrum... Sen deli misin? Nasıl atladın ordan?.. Biyerine bişey oldu mu?

– I-ıh... Hiçbişeyim yok...

Böylece azardan kurtuluyorum.

Ben o yüksek duvardan nasıl atladım? Çok yıllar sonra birkaç kez gidip baktım oraya, o yüksek duvara, bakarken korktum. İki katlı bir ev yüksekliğinde vardı.

İlk Aşk Mektubu

Bahçe kapısının soluna düşen evde iki kız kardeşle anneleri oturuyor. Oraya arkadaşları daha bikaç kız geliyor, ev oluyor kız kafesi, içerisi cıvıl cıvıl; evin kapısından, pencerelerinden kız kahkahaları uçuşuyor... Hepsi canlı, diri, oltaya yeni yakalanmış dolgun uskumru gibi kıvrır kıvrır kızlar... Yoksul oldukları, giyinişlerinden belli, ama süsleri püsleri hiç eksik değil. Sokak sürtüğü değiller ama, sokak kızları, iyi yürekli sokak kızları, azıcık bayağıcalar... Çiçekli basmalardan entariler giyiyorlar. Giyinişleri açık saçık... Ağızlarında sakız... Çak çak çiğnedikleri sakızları şişirip çat çat patlatıyorlar.

O evde hiç erkek yok. Kızlar işçiydiler sanırım. Aradabir beni çağırıyorlar evlerine.

– Okuman yazman varmış, öyle mi?

– Var...

– Mektup da yazar mısın?

– Yazarım...

Pek şaşıyorlar. Bana bişey söyleyecekler ama, bitürlü söyleyemiyorlar.

154 Başka bigün yine çağırıyorlar evlerine. Söyleyecekler, söyleyecekler ama söyleyemiyorlar nedense... Sonunda dayanamıyor biri:

– Bize mektup yazar mısın?

– Yazarım.

Bir seviniyorlar ki...

– Ama mektupta yazdıklarını kimseye söylemeyeceksin...

– Söylemem...

– Söz mü?

– Söz!

– Yemin et!

– Vallahi... İki gözüm çıksın ki söylemem...

Kızlar sevinçten beni öpüyor, oynuyorlar.

Bitanesine,

– Koş, bakkaldan mektup kâğıdı al hadi! diyorlar.

Kız, kuş olup uçuyor, az sonra elinde bir deste çizgili mektup kâğıdı, zarfıyla dönüyor.

Alıyorum elime kalemi.

– Nasıl başlayacağız şimdi?

Kızlar bana soruyor. Onlar nasıl başlayacaklarını biliyorlar ama benden utanıyorlar.

Kızlardan birinin kocası, öbürlerinin de nişanlıları askerde yada uzak biyerde. Sonra sonra alışıyoruz birbirimize. “Ruhum”, “Canım”, “Canımın içi”, “Biriciğim”, “İki gözüm sevgilim”, “Bitanem”, “Hayatım” diye başlıyoruz mektuplara. Bir gü-lüyorlar ki kızlar...

- Üstüne bir de kuş resmi yapar mısın?
- Yaparım.
- Ama güvercin olsun...
- Peki...
- Gagasında da mektup zarfı olsun, e mi?
- Peki...
- Benimkine kalp resmi yap öyle, olur mu?
- Olur...

Kupa birlesine benzeyen yürekten şıp şıp kan damlıyor.

Kızlar, mektubun içine kolonya serpiyorlar, saçlarından bikaç, tel koyuyorlar, çiçek koyuyorlar, cığara ateşiyle bikaç yerinden yakıyorlar mektup kâğıdını.

Mektuplarına cevaplar geliyor kargacık burgacık yazıyla, zorla okuyorum. Cevapların çoğu “Meleğim” diye başlıyor.

Büyük kentin kıyı kızları da, delikanlıları da işte bir başka oluyor. Köylü erkeği, on yıllık karısına mektup değil, mektubun içinde selam bile yazamazdı o zaman...

- Sakın söyleme kimseye e mi?
- Söylemem...

O gün bugün söylemedim kimselere.

Kızların aşk mektupları bana uğurlu gelmiş olacak, yıllar sonra arkadaşlarım adına sevgililerine pekçok mektuplar yazdım.

Kadifeden Kesesi

Evimizin önü, bayıra dayanan bir çıkmaz sokak. O bayırın üstünde bir harap mescit var, yanmış da duvarları, kubbesi, yıkık minaresi, yan taş bölümleri kalmış. Sokakta oynamaya ilk burda başlıyorum. Ama alışamadığımdan yadırgıyorum. Öbür çocuklara pek katılamıyorum; sanki ayıp, utanılacak bişey yapıyormuşum gibi geliyor bana.

Bahçe kapısının karşısında üç mermer basamakla kapısına çıkılan evde bir imam oturuyor. O zamanlar imamlar, nedense, cüppelerinin eteklerini arkalarında toplayıp kıvrıyorlar, ellerini de arkada bağlayıp öyle yürüyorlar. Herhalde cüppe-sinin etekleri yürürken bacaklarına dolanmasın diye...

Eskiden sokak çocukları papazların arkasına takılır:

– Papaz efendi, cüppeni topla!.. diye bağırırlardı.

Sonraları, imamlara da böyle bağırmaya başladılar.

Komşumuz imamın arkasından da mahallenin çocukları hep bir ağızdan bağıyorlar:

– Hoca'fendi, cüppeni topla!..

Biraz daha kabaca çocukların, sarıklılara bir alayı daha var, arkalarından şöyle bağıyorlar:

– Ebced, hüvvez, hutiiii... Hoca benim başımı yuttiiii...

Daha Cumhuriyetin kıyafet kanunu çıkmamış, ama belli ki, hocalar, imamlar çocukların ağzına düştüğüne, sokakta alay konusu olmaya başladıklarına göre, eski etkileri kalmamış.

Yandaki dik bayır, çayır çimen, yemyeşil ot... Benim, mahalle çocuklarının oyununa tek katıldığım, işte bu otlı, çayırli bayırdan yuvarlanmak.

O zaman çok bayağı bir sokak şarkısı moda olmuş, herkesin dilinde.

*Kadifeden kesesi,
Kahveden gelir sesi,
Oturmuş kumar oynar,
Ciğerimin, ah ciğerimin köşesi...*

Mahallenin belki yirmi-otuz çocuğu birden işte bu sokak şarkısını hep bir ağızdan haykırarak, kendilerini o bayırdan aşağı yanlamasına bırakıyorlar.

Şarkıya katılamıyorum ama, ben de kendimi bayırdan aşağı bırakıyorum onlarla. Yanlamasına yuvarlana yuvarlana düşmeyi pek seviyorum. Çocukluğumda ansıyabileceğim tek oyun işte bu...

Hepimizde aynı şey olur. Çocukluğumuzun boyutları ölçüsüzce büyüktür. Uçsuz bucaksız sandığımız bir alan, büyüdükten sonra bir de bakarız ki avuç içi kadar.

Bana da o bayır minare boyu yüksekliğinde gelirdi. Delikanlılığında birkaç kez gidip baktım oralara; bayır denilecek diklikte bile değildi. Daha sonraları yine gittim oralara, çocukluğumu aramak için... Hiçbişey kalmamış çocukluğumdan. Şimdi oraları hep apartman...

İlk Kazık

Galip Amcadan ders almak için yine Kasımpaşa'ya gönderiyorlardı, ama seyrekle... Annem bigün, bahçedeki incirlerin en olmuşlarından bir sepete doldurdu.

– Bunu Galip Amcana götür! dedi.

Sepetin ağzı, incir yapraklarıyla örtülüydü.

Çıktım yola: Koska... O zaman Laleli'deki Hava Kurumunun “Harikzedegân” yani “yangına uğramışlar” apartmanları daha yeni yapılıyor. Oradan Şehzadebaşı... Vur Kemer'den aşağı, Zeyrek Yokuşu... Unkapanı Köprüsü, benim en çok eğlendiğim yer. Tahta köprünün döşeme tahtaları arasında, bir karışlık, iki karışlık aralıklar var. Yola çıkmadan annem sıkı sıkıya tembihlerdi:

– Köprü'den geçerken dikkat et! Ayağın kayar da aman...

Köprüyü her geçişimde babamın anlattığı bir fıkrayı ansırdım.

“Adamın biri yolda bir arkadaşıyla karşılaşmış.

– Nereye gidiyorsun?

– Atpazarı'ndan eşek almaya.

– Yahu, öyle söylenmez.

– Ya nasıl söylenir?

– İnşallah Atpazarı'na gidip, oradan inşallah eşek alacağım, denir.

– Hadi canım, işte para elimde. Artık bunun inşallahı maşallahı var mı? Eşegi alıp geleceğim...

Ayrılmışlar. Adam bu döşeme tahtaları aralıklı köprüden geçerken, ayağı bir aralığa girip de, elinde tuttuğu paralar denize düşmez mi!

Akşam dönüşünde yine öbürüyle karşılaşmış, selamlaşmışlar.

– Nereye böyle?

– İnşallah eve gideceğim, inşallah çalışıp para kazanacağım, inşallah para biriktireceğim, inşallah Atpazarı'na gideceğim, inşallah oradan bir eşek alıp, inşallah eve döneceğim...”

Elimde incir dolu sepet, oyalana oyalana Unkapanı Köprüsünden geçiyordum. Tersaneye girmiş, kızığa çekilmiş, onarılmakta olan gemilere bakıyorum.

Benim yaşıım biçok çocuk var, soyunmuşlar köprü üstünde. Bunların kimisi küfeci, küfelerini bırakmışlar oralara. Çul çaput giysileri de öbek öbek duruyor. Hepsi soyunmuş, kimisi donla, kimisinin donu bile yok. Köprünün korkuluklarına çıkıp, oradan balıklama denize atlıyorlar. Pek şaşıyorum, pek... Hepsi de benim yaşımda. Nasıl o yükseklikten atlayabiliyorlar denize!.. Ben daha denize hiç girememişim... Dolu dolu ağızla birbirlerine ana avrat sövüyorlar.

Onlardan korkuyorum, bana bulaşırlar, sataşırlar diye. Ama yine de çekine çekine yanlarına kıyın kıyın sokulmaktan kendimi alamıyorum. Bir zaman seyrederiyorum. Sonra yürüyorum. Galip Amcayı, dersi inciri unutmuşum bile... O yokuşa geliyorum. Unkapanı Köprüsünden Şişhane'ye çıkan Meyit Yokuşuna...

Herzaman dertlendiğim, içlendiğim yerdir orası. Tersanenin yüksek duvarlarının gölgesine çöküyorum. Önümden geçen at arabalarına bakıyorum. Kırbaç şakırtıları havada yankılanıyor, kırbaçlar zavallı atların sırtına iniyor. Atlara acıyorum, arabacılara acıyorum... Hayvanların nalları kaldırım taşlarında kıvılcımlar saçıyor.

Yürüyorum. İtfaiye binası... Az ötede “Ahz-ı asker şubesi”, Askerlik Şubesi var. Ara sokaktan geçerken... Orda bir küçük alanda birçok çocuk oynuyor. Onların arasına ben de katılıyorum, ama nasıl katıldım, nasıl konuşmaya başladım onlarla bilmem ki... Elimdeki incir sepetini yere bırakıyorum. Zıpzip oynuyorlar, birdirbir oynuyorlar. Beni de oynatsalar ya, beni de aralarına alsalar ya... Bizim mahallenin çocuklarıyla oynayamıyorum, sanki ben büyük bir adammışım da çocuklarla oynamak bana yakışmazmış gibi geliyor. Ama burda oynarım çocuklarla; çünkü hiçbiri tanımıyor beni. Bunlar benim hafız olduğumu, Arapça okuduğumu bilmiyorlar, sarf-nahiv (Arap grameri) bildiğimi bilmiyorlar. Onlar, beni de kendileri gibi bir çocuk sanıyorlar. Bu yabancı çocuklar arasında oynamak bana ayıp gelmiyor. Beni hiç tanımıyorlar ki... Sepetin üstündeki incir yapraklarını kaldırıp, çocuklara incirleri dağıtıyorum. Niçin? Belki onlara yaranmak için, beni de aralarına alsınlar, oynatsınlar diye...

158

Çocuklar hapır hapır yutuyorlar incirleri. Ama sepette daha bidolu incir var, geri kalanını da Galip Amcama götürürüm.

Oynuyoruz; el bende oynuyoruz, saklambaç oynuyoruz. Pek beceremiyorum, çocuklar benden memnun kalmıyorlar. Nasıl etsem bilmem ki... Yeniden, kalan incirleri de dağıtıyorum onlara. Dağıttığım incirlerden bitane bile almayan bir çocuk var, öbürlerinden iyi giyimli. O sokuluyor yanıma, kulağıma,

– Enayi misin sen? diyor, ne diye incirlerini veriyorsun bunlara?

Veriyorum işte... Sana ne? Galip Amcaya gitmem bugün, sokaklarda dolaşırım, bu çocuklarla oynarım. Akşam eve gidince de anneme, incirleri Galip Amcaya verdiğimi söylerim. Galip Amca kimbilir bir daha bizim eve ne zaman gelecek? Belki de bunları bile düşündüğüm yok... Yalnız içinde bulunduğum o anı yaşıyorum. Şimdi önemli olan, bu çocuklarla arkadaş olmak, oynamak... O çocuk yine sokuluyor yanıma:

– Bunlar incir için sana yaranıyorlar, yaltaklanıyorlar...

Olsun be...

Oynuyoruz. Üçüncü dağıtıfta sepette incir bitiyor. Çocuklar beni itip kakmaya başlıyorlar, horluyorlar. Oyuna almıyorlar. O, iyice giyimli oğlanı arıyor gözlerim, yok, gitmiş evine. Boş sepeti orda bırakıp, iniyorum yokuştan...

O gün benim çok şanslı bir günüm. Çürüklük yokuşundan inerken yerde para buluyorum, aman para... Kâğıt bir meci diye. Sahi mi? Gözlerime inanamıyorum.

Ne çok para bir mecidiye. (Bir mecidiye, yirmi kuruştur. Beş mecidiye, bir lira ederdi. Aşağı yukarı bir kara işçinin bir gündeliği idi.)

O gün benim şansım çok, pekçok canım... Mecidiyenin sevinciyle yüzüm gülerken yerde bir basılı kâğıt daha buluyorum, üstünde “Beş lira” yazılı, ama para değil bu, başka bişey, değerli bir “evrak”. Acaba ne ola? Üstündeki yazıları okuyorum, ama ne olduğunu anlayamıyorum. Çok para eden bişey olacak. Çürüklük’ten iniyorum. Un fabrikasının önündeki o tozlu alanda yine bisürü çocuk oynuyor. Bunlar benden kabaca, büyük... Cebimde para var ya, güvenle katılıyorum aralarına. Param var benim... Çocuklar şaşıyor! Ne çok para!..

O tozların içinde yuvarlanarak, düşe kalka oynuyoruz. Bir Çingene macuncu geçiyor, iki kişi bunlar, birinin başında macun tablası, öbürü de boyuna klarnet çalarak malın reklamını yapıyor.

– Amca macun versene!..

Başındaki tablayı, sehpanın üstüne koyuyor adam, öbürü de klarnet çalıyor. Tablada renk renk macunlar: Sarı, yeşil, kırmızı, mavi, beyaz; her renkten... Her renk, ayrı bir üçgen, sonra hepsi birden bir daire olmuş... Ebemkuşağı gibi macunlar.

– Kaç paralık olsun?..

– Kırk paralık, ellişer paralık... Ver hepimize...

Macuncu, elindeki kaşık gibi demirle macunları bir çubuğa dolayıp, hepimizin eline birer çubuk macun veriyor. Mecidiyeyi macuncuya veriyorum. Yalaya yalaya macunları yiyoruz. Çocukların dudaklarından çenelerine renk renk macunlar akıyor... Dudaklarımızı, çenemizi yalıyoruz. Tozun toprağın içinde yuvarlanıyoruz. Aman ne mutluyum... Az önceki çocukların beni nasıl sepetlediklerini, incirleri, Galip Amcayı, herşeyi unutmuş gitmişim...

Ama bu çocuklar, ötekilerden de kötüymüş. Macunları yiyip bitirdikten sonra, bunlar öbürlerinden de kaba oldular. Besbelli ki, ben onlara yabancıyım, onlardan ayırırım, başkayım. Beni yadırgıyorlar. Bir mecidiyeye olan sevgileri yüzünden, bir çubukluk macun için beni aralarına almışlar. Zeytinyağı ile su gibi, ayrılıyor, birleşemiyoruz bitürlü...

– Hadi al voltanı!..

– Bas git ulan!..

– Çek arabanı!..

Boynumu kıvrıp, gidiyorum ordan.

Bu benim yaşamımda yediğim kazıklardan ilkidir.

İyi ki, üstünde beş lira yazılı olan kâğıdı göstermemişim onlara.

Taşçı dükkânlarının önünden geçiyorum. Bisüre taşçılara bakıyorum. Taşçılar, bir ellerindeki çelik kaleme, öbür ellerindeki çekiçle vurarak mermerleri yontuyorlar; mezar taşı yapıyorlar. Mezar taşına yazılar kazıyorlar. Değirmen taşları da var...

Peki üstünde beş lira yazan bu basılı kâğıdı ne yapacağım ben? Bunu bankaya mı götürmeli, ne yapmalı? Banka neresi, bilmiyorum ki...

Galip Amcamın bana çok zaman ders verdiği Hasan Efendinin kahvesini dönünce, tam Büyük Caminin karşısında bir aktar dükkânı var, damga pulu, kontrat kâğıdı filan da satar. Bulduğum kâğıdı ona götürüp gösteriyorum. Evet, kontrat kâğıdıymış. Öyle diyor adam. Bana beş kuruş verip alıyor elimden onu... Sürtüyorum bisüre Uzunyol'da. Sonra dönüyorum geri.

Bütün hayalim kırılmış. Ben o kâğıtla zengin olurum sanmıştım.

Eve gelince anneme ne söylediğimi şimdi hatırlamıyorum. İncir sepetini Galip Amcama verdiğimi söylemiş olmalıyım.

Bu yalanım çıktı mı ortaya, bilmiyorum. Çünkü ne annem, ne babam yüzlemişlerdi.

Güllü Hala

Bir halam varmış, adı: Güllü... Güllü Halam, beş kardeşin en küçüğü, babam ondan bir büyük olanı.

Güllü Halam İstanbul'a gelmiş. Annemle Güllü Halamın evine gidiyoruz. Unkapanı'yla Yeşiltulumba denilen yer arasında tek katlı, çok küçücük bir ev. Yadırgayarak Güllü Halama bakıyorum, demek bu kadın babamın kardeşi... Yaz günü, o sıcakta tıkiş tıkiş giyinmiş. Etekleri yerleri süpüren bir entarisi var; kırmızı pazenden bir entari, pazenin üstünde renk renk gül resimleri var: Güllü Halanın güllü entarisi...

Güllü Hala iyice köylü. O bizden değil. Belli belirsiz bir üstünlük duygusu duyuyorum: Biz Istanbulliyuz...

Annem Güllü Halamın ellerine kına yakıyor. Neler de bilir bu benim annem...

Güllü Haladan bende kalan, evinin küçük bahçesinde bakkalcılık oynayışımın anısı... Demek ben iyice oyuna düşmüşüm. Gidiyorum Güllü Halamın evine, yavaşça bahçesine süzülüyorum. O bahçede, beni başkaları göremeyeceği için, kendi kendime bakkalcılık oynuyorum. Başkalarının yanında oynamak ayıp, sonra beni çocuk sanırlar. Kiremit parçalarını sıralıyorum. Her kiremit parçasının içine topraklar, tuğla kırıntıları, küçük taşlar filan koyuyorum; bunlar, fasulye, nohut, pirinçtir. Bir sopanın iki ucuna iple iki mukavva bağlıyorum; bu da, terazim. Sonra

müşteri olup, bakkaldan bir okka pirinç istiyorum. Geçip karşıya bakkal oluyorum bu kez. Terazide tartıyorum pirinci.

Bir müşteri oluyorum, bir bakkal oluyorum. Müşteriyle bakkalı pazarlık ettiriyorum. Sesli sesli konuşuyorum, sessiz sessiz konuşuyorum.

Suçlu suçlu bakkalcılık oynuyorum. Babam görse, duysa bakkalcılık oynadığımı, beni çok ayıplar. Kaşlarını çatıp,

– Sen çocuk musun? der.

– Hadi derslerine çalış! der.

– Ezberinden çıkmıştır bazı sureler, bir hatim daha indir!.. der.

Dokuz yaşımdayım. Beni, çocuk olmadığımı iyice inandırmışlar. Onun için, Güllü Halanın bahçesinde gizli gizli, suçlu suçlu bakkalcılık oynuyorum.

Güllü Hala çok kalmıyor İstanbul'da, dönüp gidiyor köye, Şebinkarahisar'ın Gölve köyüne...

Zeynep Hanımın Çilesi

Tanıdığımız bir Zeynep Hanım var. Çileli, ama neşeli bir kadın, her parmağında bir hüner. Güzel kadın, söyleyişi tatlı, sesi bir hoş... İstanbul kızı, ama kimi kimsesi yok. İlk kocası bir Arapmış. O zamanın geleneğince Zeynep'i onüçüneyken bu Arap'la evlendirmişler. Arap bisüre sonra alıp başını savuşmuş gitmiş. O zaman evlenmek de, boşanmak da kolay. Koca bırakıp gitti mi kadın boş düşer. Zeynep ilk evliliğinde kocayı, evliliği anlamamış bile.

Arap koca savuşunca Zeynep'i bir Lazla evlendirmişler. Adam Haliç'te kayıkçıymış. Evlenir evlenmez, hemen de hasta düşmüş, veremmiş. Zeynep çalışıp didinip bakmış kocasına; Zeynep'in parmakları hünerli. İkinci kocası da bırakmış onu yüzüstü, veremden ölmüş delikanlı. Bir Arap, bir Laz koca... Arkasından da bir Kürt koca... Zeynep Hanımın Kürt kocası poğaçacıydı, sabahları erkenden Unkapı'nın başında camekânlı tablasında sıcak sıcak poğaçaya satardı, akşamüzerleri de küfeyle üzüm satardı. Unkapı'nda bir tek odada oturlardı. Zeynep Hanımın poğaçacı kocası yakışıklıydı, hem de kabadayıydı. Kapkara bıyıklarını burur burur, sivri uçlarını gözlerinin altına doğru çeker, dik tutardı. Boş kaldı mı elleri bıyıklarındaydı hep... Zeynep Hanım severdi kocasını... Zeynep Hanımın kocası yakışıklıydı, bıyıkları uzundu, dikti, uçları sivriydi. Zeynep Hanımın kocasını bıçaklamışlar, hem de sırtından kahpece... Yüz yüze olsaymış, kavgada onu kim vurabilirmiş ki... Zeynep Hanım Teyzenin üçüncü kocası da öldü. Yüzüstü kaldı yine... Kadın kısmı, kadın başına kalamaz ki... Evlenecek yine, başka ne yapsın, ne yapabilir? Zeynep Hanım Teyze çok, çok ağladı vurulan kocasının arkasından.

Babamın bir tanıdığıyla evlendi bu kez. Araptan, Lazdan, Kürtten sonra, dördüncü kocası Arnavuttu. Feriköy'de bostanı vardı bu Arnavutun, büyük bir bostan, içinde bidolu incir ağaçları vardı.

Arnavut kocası iyi, çok iyi adamdı, ama çirkindi, yaşlıydı, Türkçeyi de zorlukla konuşuyordu.

Biz Zeynep Hanımın Feriköy'de bostan içindeki evine misafir gittik. Yan yana üç ev... Üç evde üç Arnavut kardeş oturuyor. Öbür iki kardeşin karıları da Arnavut... Evde bin tane, onbin tane çocuk var, ne çok çocuk... Bisürü de yaşlı Arnavut kadınları var, onlar da bin tane, onbin tane... Çocuklar mı daha çok, kocakarılar mı, bilinmez. Hiçbiri Türkçe bilmiyor. Zeynep Hanım Teyzenin bunların arasında, hepsine de hoş görünmesi, hepsiyle de iyi geçinmesi gerekli. "Başka bir memlekete gelmiş gibiyim, hiç Türkçe bilen yok burda..." diye ağlayıp yakınıyor anneme. Kocası iyi adam, ona mavi boyalı, çiçekli, aynalı bir sandık almış, ayna almış çerçeveli, daha neler almış... Annem, Zeynep Hanımdan sanki daha yaşlıymış gibi ona öğütler veriyor. Zeynep Hanım Teyze ağlarken ağlarken gözlerinde yaşlar, gülmeye başlıyor: Arap'tan sonra Laz, Lazdan sonra Kürt, Kürtten sonra Arnavut koca, bir gülüyor ki Zeynep Hanım Teyze... "İnşallah bu, sonuncusu olur," diyor yaşlı gözleriyle gülerek. Onlardan ayrılırken, Zeynep Hanım Teyzenin kocası bana iki tane tavuk hediye ediyor.

Annemin ölümünden sonra bu Zeynep Hanım Teyzenin bana çok iyiliği olacak, anılarımda geniş yer alacak.

Şarlo'yla Tanışma

Annem hiç sinemaya gitmedi, tiyatroya gitmedi, bunların ne olduğunu bilmeden öldü. Ama benim sinemaya gitmemi isterdi, hem de babama karşı çıkarak. Babam, sinemaya çok kızardı.

Evimiz, Şehzadebaşı'na yakın. Şehzadebaşı'nda sinemalar var. Cuma günleri (Şimdiki pazar günü demektir; hafta tatili günü cumaydı.) öğleden önce sinemalar daha ucuz olur. Annem beni güzelce giydirir, gömleğimin yakasına boyunbağı takar. (İlk kıravat takışımdır) Eliyle boyunbağını güzelce düğümler... Hâlâ duyarım ellerinin kokusunu, sıcaklığını, yumuşaklığını, kadifemsi kadifemsi çeneme değişimini... Harçlık verir. Oper.

– Geç kalma e mi? der.

Arkamdan bir daha seslenir:

– Mendilini aldın mı yanına?..

– Aldım anne...

Üstümün başımın, ayakkabılarımın kirlenmemesine özenerek çalımlı çalımlı giderim. Şehzadebaşı'nda alıştığım bir sinema var, tam sebilin karşısındaydı, sonradan kiraathane oldu, hep o sinemaya giderim. Sinema biletimi alırım. Biraz daha param artar. Artan paramla da fıstık, leblebi gibi şeyler alırım. Annem böyle söylemiştir.

Cuma günleri, giyinip kuşanıp sinemaya gitmekten pek böbürlenirdim. Çünkü benim yaşıtım bütün çocuklar okula gidiyorlardı. Bu okul çocukları cuma günleri tatil yaparlardı, sinemaya giderler, gezerler, eğlenirlerdi. Ben de cuma günleri sinemaya gidince kendimi okul çocuklarından biri sanırdım, öğrenci olmuşum sayardım kendimi de ondan böbürlenirdim.

En büyük isteğim okula gitmek, öğrenci olmaktı. Babam muhalif olduğu, hükümeti sevmediği için, din düşmanı saydığı “Cumhuriyet Hükümeti mektebi”ne beni göndermek istemiyordu. Benim de öğrenci olmak isteyişim, annemin öyle istemesinden ileri geliyordu, bişey bildiğimden değil...

Sinemada çocuklar dolu, bağırırlar, çağırırlar, dövüşürler, sövüşürler. Korkardım onlardan, sessizce biyanda oturdum kendi kendime. Hiçbiriyle konuşmazdım. Çünkü annem sıkı sıkı tembih ederdi:

– Sakın kimseyle konuşma, hele büyüklerle sakın, aman sakın...

Annemin neden böyle söylediğini çok daha sonraları anlayabileceğim...

Şarlo'yu o sinemada tanıdım, her cuma günkü filmlerden birinde Şarlo olurdu. Başka komik filmler de oynardı, kısa kısa filmler. Kaygan yerlerde düşüp kalkan adamlar... Cilalı döşemelere serilmiş, üzerine basılınca canlıymış gibi boyuna kayan küçük halılar... Arka arkaya gülünç terslikler, beceriksizlikler, çarpışmalar... Ya o kurşun hızıyla kaçmalar, kovalamalar! Kimin kimi kovaladığı belli olmayan, her kovalayanın arkasındaki birinden kaçtığı, her kaçanın önündeki birisini kovaladığı kovalamaca kargaşası... Perdedeki insanlar, gerçek yaşamdakinden çok daha hızlı yaşarlardı. Sessiz sinemanın o dönemdeki ilkel ama çok ustaca ve yalın anlatımında, kelimelere gereksinilmeyen, kelimelerin yardımı istenilmeden yaratılan hareket komiği vardı. Film başlayınca, sessiz filme dışardan ses katmak için, salonun önünde birisi piyano çalardı. Ama salonu dolduran seyircilerin hiç durmadan ardarda bomba gibi patlattıkları kahkahalardan piyanonun sesi duyulmazdı.

Melon şapkası, kocaman pabuçları, özgün bastonuyla Şarlo beyazperdede ne denli komiklik yaparsa yapsın, beni bitürlü güldüremez, eğlendiremezdi. Bu filmlerin tadına, beğenisine varamazdım. Daha çok babamı doğrulardım; onun dediği gibi sinema saçma sapan bişeydi, maskaralıktı. Bu sessiz film komedilerini seyrederken gülmüyör degildim, ben de gülerdim. Ama seyrettiğim filmdeki komikliğe

değil, salonda herkes gülüyor diye, demek gülmek gerekli diye gülerdim. Herkes gülerken gülmezsem ayıp olacaktım gibi gelirdi. Böyle böyle gülerken kendimi büsbütün gülmeye kaptırırdım.

Şarlo dediğimiz adamın Charlie Chaplin olduğunu yıllar sonra öğrenecektim. Kalın bağa çerçevesi, ama çerçevesi camsız gözlüğü olan, güldüğü zaman da diş macunu reklamı gibi düzenli dişleri pırıl pırıl ortaya çıkan komiğe de Lui diyorduk. O Lui'nin Harold Lloyd olduğunu da yıllar sonra öğrenecektim. Sessiz sinema komikleri içinde benim en sevdiğim, taş suratlı bir adamdı. Suratı hiç mi hiç gülmezdi. Yalnız gülmek değil, yüzünde hiçbir anlam yoktu; hayır hayır, tek anlam vardı: Üzüncü... O üzünçlü, başka hiçbir duygu belirtisi taşımayan taş suratına basık bir şapka geçirirdi. Her filminde salon dolusu seyircilerine kahkahalar attıran sessiz filmin taş suratlı ustasına Malek diyorduk. Malek de, ünlü Buster Keaton'du. Bir de Zigoto adı takılmış bir komik vardı, kimdi bilmiyorum.

Her hafta cuma günleri sinemaya, eğlendiğim, komik filmlere güldüğüm için değil, sinema salonunda kendimi okula giden öğrencilere yakın bulduğum, onlarla birlikte olduğum için gidiyordum.

Definecilik

Definecilik, sanırım Türkiye'ye özgü, hastalık denilebilecek bir tutkudur. Niçin Türkiye'ye özgü? Çünkü Türkiye, üst üste alt alta tarihsel dönemlerin yığıldığı, karman çorman olduğu bir ülke. Nereyi kazsan toprağın altı boş çıkmaz, bir tarih eseri bulunur. Çünkü Türkiye bütün ünlü istilacıların uğrak yeri olmuş, pekçok savaşlara alan olmuş, nereyi kazsan, bozguna uğramış istilacıların zengin kalıntılarının bulunacağı umudu vardır. Çünkü Türkiye yüzyıllar boyunca çetecilerin, eşkiyanın, başkaldıranların at oynattığı, yeralına hazine gömdüğü, yolbağcılarının vurgunlarını mağaralara sakladığı gepgeniş bir alandır. Çünkü Türkiye, Batılı ülkelerdeki anlamda bireysel mülkiyetin çok geç kurumlaştığı, can ve mülkün güvencesiz olduğu, yarın korkusunun estiği bir ülke olduğundan, kendilerini güvene almak isteyenlerin toprak altına testiyle, küple altın sakladığı biyerdir.

Bu defineeler (gömüler) insanların rüyalarını doldurmuştur. Yoksulluk ve umutsuzluk, gömü bulma umudunu ateşlendirmiş, önlenmez bir tutku yapmıştır.

Türkiye'de define arayıcılığı, Amerika'daki altın arayıcılarının serüvenlerinden çok daha acıklı, çok daha dramlı, çok daha gülünçlüdür. Böyleyken, definecilik edebiyatımıza girmemiştir. Oysa bir definecilik tutkusunun çevresinde, Türkiye'nin bütün toplumsal topografyası verilebilir.

Babam, defineciydi, ateşli, tutkulu bir defineci!.. Onun defineciliğine, bigün define bulabileceğine, evimizde kendisinden başka kimse inanmadı, ne annem, ne kız kardeşim, ne ben...

Babam, sonuna dek bu tutku içinde tükenip gitti.

Defineci, dünyanın en mutlu, en iyimser kişisidir. Her arayışında, eli boş dökçe, her uğraşında yenilgiye uğradıkça, umutlarını hiç yitirmez, tutkusu daha da kamçılanır. Her kez başarısızlığına, yeni bir bahane bulup avunur: Define bulunmuştur ama, kalleslik eden arkadaşları pay vermeden gömüyü kaçırmışlardır; definenin tılsımı çözülemediğinden, bir küp dolusu altın bir yığın at fıskısı yada soğan kabuğu olarak görünmüştür. Bunlar gibi daha ne bahaneler uydurulur.

Definecilik masalımsı bir dünya içinde yaşamaktır, şiirli bir yaşamdır; dalga geçmeleri, dalgacılığın en güzelidir.

Bir anlamda çok gerçekçi olan, evine, ocağına eşi az görülmüş bir sevgiyle bağlı olan babam, define aramak için sık sık bizi, evi bırakır, uzaklara biyerlere giderdi. Aylar sonra ondan haber alırdık. Bigün de çıkar gelirdi, hiç bozguna uğramadan... Babam, evini daha bir mutlu yaşama ulaştırmak için define bulmak umuduna kapılmıştı sanırım. Onun umutlarını pekiştirecek kalıtlar da çıkıyordu toprak altından arada sırada; ama bunlar babamın eline geçmiyordu bitürlü.

165

Babam define aramak için harcadığı paralarıyla, zamanıyla, emeğiyle, gerçekte bir küçük define yitirmiştir.

Defineci arkadaşlarıyla uzaklara, define aramaya gitmişti yine.

Annemin hastalığı artmıştı, gittikçe de artıyordu. Arada sırada para gönderiyordu anneme... Biz, geniş, serin bahçesinde incir ağaçları dolu evde oturuyorduk.

Süleymaniye'de, Cankurtaran'da Üç Numaralı Hane

Babam çıkıp geliyor. Annemin hastalığının artmasına çok, ama çok üzgündür. Nasıl etse de kurtarsa annemi? Onun bu defineciliği de bunun için değil mi? Babam bilir ki, annem çok daha iyi yaşamaya layıktır, o da bunun için uğraşıyor.

Doktor demiş ki: Annem iyi havalı biyerde oturacak, yüksek biyerde.

Oysa şimdiki tek katlı evimiz, basık yerdedir, rutubetlidir...

Tek atlı araba tıngır mıngır...

Süleymaniye'deki eve taşınmıyoruz. Süleymaniye, İstanbul'un yedi tepesinden biri. Süleymaniye Camisinin arkasında yanık "Şeyhülislamlık" binası vardı. (Şimdi galiba Botanik Enstitüsü). Şeyhülislamlık kapısından aşağı yokuştan inilecek biraz, sağa sapılacak, solda yanık, yıkık bir mescitle türbeler var, onun bitişiğinde üç

numaralı hane (ev)... Bikaç basamak merdivenle kapısına çıkılır. Sokak kapısından girince ortada sofa, sağda bir oda, solda bir oda. Soldaki odada, kambur saatçiyle karısı, küçük çocukları oturur. Sağdaki odada Arap tatlıcı... O zamanlarda zencilere arap denirdi. Zenci olmayan Arap ulusundan olanlara da, onları zencilerden ayırt etmek için ak Arap denirdi. Süleymaniye'deki evin girişinde, sağdaki odada oturan tatlıcı ak Araptır...

Bu sofadan bir merdiven aşağı iner, bir merdiven yukarı çıkar. Aşağı inen merdivenle alt kata inilir. Serin, rutubetli alt kat, çoğu kırılmış çatlamış maltataşlarıyla döşelidir. Burda iki oda vardır, duvar sıvaları dökülmüş, tuğlaları sökülüş, heryer örümcek ağlarıyla kaplı... Alt katta oturan yoktur. Rutubetli, yarı karanlık biyer, orda yaşanılmaz.

Hani masallarda vardır, bir yoksul yalvarır da, Hızır gelir imdadına, odanın duvarı birden yarılr, o yarıktan gürr diye altınlar dökülür döşemeye... İşte bu türlü masalları dinlerken hep o Süleymaniye'deki evin alt katındaki döşemeleri çürüyüp parçalanmış, tavan tahtaları mantarlaşmış, sıvaları, tuğlaları dökülmüş, duvar sıvasının altındaki bağdadi denilen tahtalar sarkmış, duvarları güherçile bağlamış, tavanından örümcek ağları sarkan iki oda gelir gözümün önüne... Yalnız başıma girerim bu odalara, birden duvardaki çatlaklardan birinin yarılıp altınların gürr diye döküleceğini sanırım.

Alt kat taşlığından evin arkasındaki bahçeye çıkılır, uzunca bir bahçe. Bu bahçeye tavuklarımız için babam kümes yapacak, burda tavuklarımızı çoğaltacağız.

Üst kata, yani evin üçüncü katına çıkalım. Bir sofa üstünde üç oda. Soldakinde Emine Hanımla güzel kızı, bir de yazın şıracılık, ayrancılık, kışın da bozacılık yapan Rumelili kocası oturur. Sağda, sokak üstündeki odada bıçakçıyla karısı yaşar. Arkada, bahçe üstündeki oda bizimdir. Annem bu odayı çok beğenmiştir, çünkü yüksektir, havalıdır. İlk kez böyle güzel görüntülü biyerde oturuyoruz. Odanın iki penceresinden bakınca taa uzaklara dek İstanbul'un bir bölümü görünür, önümüzde ağaçlıklı bir görünüm var... Annem sevinçlidir, burda iyi olacağına, sağolacağına inanmaktadır. Rutubetsiz bir odamız var...

Altımızdaki katta bir odada oturan kambur saatçi bence dünyanın en bilgili adamı. Şaşıyorum onun bu denli çok şey bilmesine. Tatil olan cuma günleri bile boş durmuyor. Odasındaki sedirde bağdaş kurup oturuyor, önünde bir küçük çekmece. Çekmecenin üstünde birçok saatler, saat parçaları... Kamburun bir gözünde, siyah hunili bir büyüteç, elinde cımbız gibi bir aygıt, hiç durmadan bozuk saatleri onarıyor. Biyandan da konuşuyor boyuna tatlı tatlı, güleç yüzlü bir adam. Gözlüğünün çok kalın camları arkasında gözleri mercimek kadar ufalmış görünüyor. Ona korkulu bir saygı duyuyorum. Karısı güzel, çocuğu güzel, kendisi de

çok şeyler bilen iyi adam... Komşular diyorlar ki, bu kambur saatçi karısına çok iyi bakarmış, onu hiç azarlamazmış. Saatçi de benim bilgime şaşıyor, benimle büyük bir adammışım gibi konuşuyor. Biz ikimiz birbirimize hayranız.

Tavuklarım artıyor. Kuluçka yatırıyorum, civcivlerim dolu, piliçlerim dolu. Akşama kadar bahçede tavuklarımla uğraşıyorum. Her akşam elime branda bezinden dikilmiş bir torba alıp, Küçükpazar'daki bir fırına gidiyorum. O fırından bana, bidolu ekmek artıkları, ekmek kırıntıları, bayat ekmek parçaları veriyorlar. Dolduruyorum bunları torbaya, eve getirip ıslatıyorum, tavuklarıma veriyorum. Arpa, mısır almıyoruz, tavukları parasız besliyoruz.

Kambur saatçi hergün sabah erkenden benimle iniyor bahçeye, kümesteki tavukları birer birer eline alıp gerilerini yoklayarak muayene ediyor, hangisinin o gün yumurtlayacağını biliyor. Muayene ettiği tavuğu salıyor bahçeye.

– Bugün sekiz yumurta alacaksın...

– Bugün on yumurta alacaksın... diyor.

Dediği çıkıyor. Nasıl da biliyor bu kambur saatçi, tavuk doktoru mu bu adam? Ne çok, ne çok şeyler biliyor.

Taze yumurta hasta annem için gerekli. Her sabah çiğ yumurta içiyor. Ama hiç iştahı yok, zorla içiyor. Geri kalan taze yumurtaları da satıyoruz.

Bigün follukta, kambur saatçinin söylediğinden bir tane fazla yumurta vardı, küçücük bir yumurta, güvercin yumurtası kadar...

– Sizin söylediğinizden bir fazla çıktı bugün yumurtalar...

Bakıyor küçük yumurtaya saatçi. Gülerek,

– Bunu horoz yumurtlamış... diyor.

– Horoz yumurtlar mı?..

– Bazı horoz yumurtlar, ama pek nadir... Artık o horoz, bundan sonra horoz değildir.

– Tavuk mu?

– Hayır, ne tavuk, ne horoz... İkisi de değil. Bundan sonra horozluk yapamaz tavuklara, kesmeli onu...

Kesiyoruz.

Bigün de, tavuklarımdan biri duvarın üstüne çıktı, tıpkı horoz gibi öttü, evet horoz gibi... Hemen Kambur saatçiye koştum:

– Amca, tavuk öttü...

Yine güldü:

– Artık o tavuk değil, ne tavuk, ne horoz... Onu da kesmeli...

Kesiyoruz.

Tavuklarım hastalanıyor. İbikleri kararıyor, başları eğiliyor, biriki gün sonra da birer ikişer ölüyorlar.

Saatçi amca, tavuklara ilaç yaptı, sularına koydu, gagalarını eliyle açıp onlara ilaç içirdi. Tavukların suyuna göztaşı koydu. Artık tavuklarını hastalanmıyor.

Kümesin kapı aralığından tavukların nasıl folluğa yumurtladıklarını seyrediyorum. Folluktan kalkıp kümeden çıktıktan sonra yumurtladığını haber vermek için tavukların gıdaklamasına bayılıyorum.

Bir öğleüzeri, yumurtaları toplamak için kümese indim, tavuklarımdan en besilisi, kümes kapısının aralığına sıkışıp boğulmuş. Kambur saatçi, ölü tavuğu aldı, arkasından yumurta çıkardı, bitane büyük yumurta, sonra zar içinde birçok küçük küçük yumurtalar...

– Bunlar yenir... dedi.

– Ama tavuk ölü...

– Yumurta ölü değil ki...

Ölü tavuktan çıkardığı yumurtaları çocuğuna içirdi.

Kambur saatçi bana sihirbaz, simyacı, büyücü, filanmış gibi geliyor. Sanki dünyanın en bilgili adamı da, kambur olduğu için değeri bilinmemiş, işte böyle bir kıyıda kalmış...

Emine'ye Gelen Mektup

Bizim sokağı sola dönünce, köşede, Süleymaniye Camisinin müezzinlerinden birinin evi. Müezzinin iki kızı var. Büyük kızı Emine, bizim mahallede yadırganacak denli süslü püslü, tango... Bizim mahalleye yakışmıyor, daha doğrusu bizim mahalle ona yakışmıyor. Komşu kadınlar onun için dedikodu yapıyorlar. Yalnız başına gezip tozuyormuş. Beyoğlu'na bile çıkıyormuş hem de hergün...

Bigün postacı, "Emine Hanım" adına bir mektup getirdi. Karşımızdaki odada oturan, şıracının karısı Emine Hanım zarfı açtı. Zarfın içinden, yazısız boş bir kâğıt çıktı. Evin bütün kadınları, zarfın içinden çıkan boş kâğıdın çevresinde toplandılar. Ne demekti bu yazısız kâğıt? Gönderenin adresi de yoktu mektupta...

Bunun ne demek olduğunu kim bilebilir?.. Bilse bilse, ancak kambur saatçi bilir. Saatçi aldı mektubu, güldü. Bana,

– Bak şimdi bu mektubu okuyacağız... dedi.

Öbür kadınları çıkardı odadan. İkimiz kaldık. Beş numara gaz lambasını yak-tı. Lamba şişesinin ağzına tuttu boş kâğıdı. Lambanın ısıyla ısındıkça, kâğıdın üstünde kahverengi yazılar belirdi, iyice belirgin yazı...

– Oku! dedi yine gülerek.

Okudum:

"Emineciğim,

Saat’te seni’de mutlaka bekliyorum.”

Ben pek şaşım buna. Belli ki işte bu bir aşk mektubu... Rumelili şıracının karısı Emine Hanım, sıırım gibi, ince uzun, yaşlı bir kadın. Ona böyle aşk mektubunu kim gönderir?

Kambur saatçi gülerek,

– Postacı mektubu yanlış getirmiş, dedi, bizim evin numarası da üç, arka sokağımızdaki müezzinlerin evinin numarası da üç. Müezzinin kızı Emine’ye yazılmış bu mektup. (O zaman daha soyadı yoktu kimsenin.)

– Nasıl mürekkepmiş bu okunmuyor?..

– Mürekkeple yazılmamış ki, soğan suyuyla yazılmış... Soğan suyuyla yazılmış yazı okunmaz, ancak güneşe yada ateşe tutunca okunur böyle... Belki babası açar diye adam mektubunu soğan suyuyla yazmış Emine’ye... Sen şimdi, bu mektupta okuduklarını kimseye söylemeyeceksin, e mi?..

– Peki, söylemem...

Kambur saatçi, mektubu kibrit alevinde yaktı. Yanındaki kafesli pencereyi açıp mektubun küllerini savurdu. Sonra bizim evin kadınlarına,

– Yanlış gelmiş herhalde mektup... dedi, kâğıtta hiçbirşey yazılı değildi.

Tatlı Arap’ın Tatlı Karısı

Kambur saatçi amcanın odasının karşısındaki küçük odada Arap tatlıcı oturur. Hastalıklı gözleri çipil çipil, çirkin bir adamdır. “Ayn”ları çatlatarak, Arap ağzıyla konuşur. (Ayn çatlatmayı, genç kuşak bilmez. Ayn, bir Arap harfidir, gırtlığın üst gerisinden çıkan bir sesin harfidir. Türk ağzında bu ses, Türkçede bu harf yoktur.) Bir sehpa, bir de bakır tepsisi vardır. Bu tepsinin içinde baklava, revani gibi tatlılar satar. Sabah karanlığında evden çıkar, akşam karanlığında eve girer. Onun için o kalabalık evde kimseyle konuşmadan bir yabancı gibi yaşar. Onu, önünde beyaz önlüğüyle Küçükpazar’da, Tahtakale’de, Kantarcılar’da tatlı satarken uzaktan görürdüm.

Annemin öğrettiğine göre bu türlü sokak tatlıcılarında bişey alınmazdı, satıkları pis olurdu.

Günün birinde duyduk ki, Arap tatlıcı evleniyormuş. Kadınlar,

– Aman diyorlar, aman... Adam evine bir eşyalar, bir eşyalar aldı ki kardeş, görme ne eşyalar...

Arap tatlıcı, karısını evine getirdi. Taptazecik, gencecik, körpecik, güzelcecik, incecik bir kızcık, aman ne de güzel, ne de çıtı pıtı... Evin kadınları kısa zamanda

öğrendiler nenin nesi olduğunu: Bu güzel kızı, evinde çalıştığı zengin adamın oğlu “seninle evleneceğim” diye aldatıp kandırmış, sonra da yüzüstü bırakmış. O zaman, bir kızın kızlığı bozuldu mu, o kızcağız yandı, ellere rezil olur, kimselerin yüzüne bakamaz olur, bir daha hiç koca bulamaz olur. Böyle bir felakete uğramış kızcıklar da namuslarını onarmak için, koca olsun da ne olursa olsun diye, kendilerini kim kabul ederse onunla evlenmek zorunda kalırlar.

Gündüzleri hep tatlıcının odasındaydım. Kızla güzel güzel konuşurduk. On yaşıma basmışım, demek çocukluktan oğlan çocukluğuna girmişim. O güzel kızı, çirkin yaşlı tatlıcıya bitürlü layık görmezdim. Öyle acırdım ki kıza... Onu kandırıp da sonradan evlenmeyen her kim ise, ona öyle kızardım ki...

Tatlıcı bir eşya almış, bir eşya almış ki, diyorlardı. Topu toplamı, bir küçücük oda, o odaya ne eşya girer de... İki sehpa, bir masa, bir ayna filan... Bunlara bile, “Aman ne eşyalar, ne eşyalar...” denilebiliyor. Çünkü çoğumuzun odasında masa bile yok.

Tatlıcının odasının duvarlarında ayetler yazılı birçok levhalar var. O güzel kız hiç odasından çıkmaz, kimselerle konuşmaz; kötü sözlülerden, dedikoduculardan mı çekinir, yoksa eksikli gelin oldu diye mi utanır, kimbilir... Kozasında tırtlı gibi, odasında kapalıdır. Tek arkadaşı benim. Bir hünerli, marifetli kız ki, elışı kâğıtlarından süsler yapar, krepon kâğıtlarından güller, karanfiller yapar, floş denilen ipek ipliklerden, ayet levhalarına çerçeveler yapar. Hiç boş durmaz.

O küçücük odasını durmadan siler süpürür, süsler durur. Kız mutludur, hiçbir yakınması yoktur, tatlıcıya bağlıdır. Çünkü tatlıcı öyle bakarmış, öyle iyi bakarmış ki karısına, bir dediğini iki ettirmezmiş, taparmış...

Bitişliğimizdeki odada bir bıçakçıyla karısı oturuyor. Adam, Süleymaniye Camisinin altında, arka sokaktaki dükkânlardan birinde bıçak yapıyor, keser yapıyor. Onlar taşınınca, o odayı da biz kiraladık. Kız kardeşimle ben o odada yatıyoruz. Koca oda boş, yataklarımızdan başka bişey yok.

Anılarım Üstüne

İnsanın bütün içtenliğiyle anılarını yazması bile olanaksız. Bitakım konuları istediğim halde gereğince açıklayamadan, kimisini üstü kapalı, belli belirsiz geçiştirdim. Çünkü bu yazdıklarımın başkalarını, özellikle sevdiklerimi incitmesini istemiyorum. Yalnız kendimi ilgilendiren konularda, bütünüyle özden davrandığımı bilmelisiniz. Ama her insanın yaşamında, hele başkalarıyla ilişik konularda, biraz gizli yanlar kalacaktır.

Gördün mü Müslüman Evladını...

Evimizin bitişiğinde, bir mescit yıkıntısı, bir de türbe var. Yangından sonra mescidin taş duvarlarıyla, bir de minaresi kalmış. Minare de ha yıkıldı, ha yıkılacak. Bu yarı yıkık minareye her sabah, her ikindi, her akşam ve her yatsı bir delikanlı çıkar, ezan okur. Adı Fevzi'dir. Fevzi, Davutpaşa Ortaokulunun son sınıfında öğrenci olduğu için, bu yıkık minareden yalnız öğle ezanlarını okuyamaz. Ama cuma günleri okul tatil olduğundan, öğle ezanlarını da okur. Fevzi, yalnız ezan okumakla kalmaz, o mescit yıkıntısının içini hergün süpürür, temizler. Bahçesine de öyle özene bezene bakar ki, o bahçe bir sevimli park olmuştur.

Yani Fevzi, kendisini bu yıkıntı mescide adanmıştır. Babam, evimizin hemen yanında ezan okunmasından çok memnundur. Fevzi için, "Gördün mü Müslüman evladını!" der. Onu çok sever. Fevzi de büyüklerine çok saygılıdır. Onu bütün mahalleli çok sever. Terbiyeli bir çocuk. Sesi güzel, ezan okur, Kuran okur. Hiçbir kötü huyu görülmemiş, duyulmamıştır.

Babam, sık sık Fevzi'yi evimize çağırır. Fevzi'nin kardeşi Hamdi, "Kanuni Sultan Süleyman İptidai Mektebi"nin üçüncü sınıfındadır.

Bitişigimizdeki mescidin bahçesinde türbeler vardır, bu türbelerde her gece şıkır şıkır elektrikler yanar. Bunları yakan Fevzi'dir. Babam çok beğenir:

– Gördün mü Müslüman evladını! der.

Bir akşamüzeri, mescidin bahçesinde Fevzi Ağabeyleyiz. Hava kararıyor. Fevzi Ağabey, eline uzun bir sırk aldı. Sırğın ucunda uzunca bir tel var, telin ucu çengel yapılmış. Duvara çıktı. Bu teli, o sırkla, sokaktan geçen elektrik telinin üstüne taktı.

– Ne yapıyorsun Fevzi Ağabey?.. dedim.

– Şimdi görürsün... dedi.

Ucunu çengellettirdiği uzun teli sırkla, sokaktan geçen elektrik teline birleştirdikten sonra indi duvardan, mezarların üstündeki elektrik lambalarını, duyları içinde çevirip sıkıştırdı, lambalar yandı. Türbe ıslı ıslı, lambalar şıkır şıkır... Fevzi Ağabey, her akşam hava kararırken, bu anlattığım biçimde, sokaktan geçen kentin elektrik telinden kaçak cereyan alarak, türbenin lambalarını ısıtır. Sabah erkenden, sabah ezanını okumaya gelince de bu lambaları söndürür, o teli de çeker ki kimse görmesin, bir belediye memuru, elektrik tahsildarı filan...

Babam, her gece pencereden bakar türbenin ışıklarına, her yatsı ezanını dinler:

– Gördün mü Müslüman evladını... der.

Fevzi Ağabey, kaçak elektrik alıyor diye, o zaman benim de kınadığım yoktu. Üstelik değer de veriyordum, neler de biliyordu, nasıl bu telle lambaları yakabiliyordu!

Fevzi Ağabey,

– Biz fizik okuyoruz, elektrik dersi de öğreniyoruz... diyordu.

Beni okula göndermediklerine göre, bu bilgileri hiç öğrenemeyecektim.

Kanuni Sultan Süleyman İptidai Mektebi

Bir yıkık mescide bitişik evde oturduğumuz, yanı başımızdaki minareden ezan okunduğu için babam mutluydu. Annem, pencereden ilerlere doğru bakar, ama o mezarlığın olduğu yana hiç bakmazdı.

– Bu mezarlıktan, selvilerden içim kararıyor... derdi.

Annemin hastalığı gittikçe artıyordu. Sık sık hastanelere gidip doktorlara muayene oluyordu. Halsizdi, iştahsızdı. Çok günler yataktan kalkamıyordu.

Babam, benim de o yarı yıkık minareden ezan okumamı isterdi. Annem, minare yıkılacak diye oraya çıkmamı istemezdi. Bikaç kez ben de Fevzi Ağabeyle çıktım minareye, ezan okudum.

Fevzi Ağabey, bizim eve gelir, ders çalışırdı araya. Kitaplarına özenerek, imrenerek bakardım. Çok güzel resimler yapardı. Onun resim defterine resim yapışını hayranlıkla seyrederdim. Önüne su dolu bir bardak koyar, bunun tıpkısını kâğıda çizerdi. Bardağın bütün gölgeleri, ışıkları, suyun ışıklı yansıması, olduğu gibi kâğıda geçerdi. Ondan görerek ben de resim yapmaya başladım. Bu etki bende sonraları eksilmedi, daha da arttı. Okula başlayınca, “Ben ressam olacağım” diye tutturdum. Oysa hiç ressam görmemiştim, ailemizde böyle bir meslek ne görülmüş, ne duyulmuştu... Yıllar sonra subay çıkacağım, ama Güzel Sanatlar Akademisine gidip resim öğrenmeye çalışacağım; bunlar hep Fevzi Ağabeyin geçmişteki etkisi...

Fevzi Ağabey bana, ikidebir,

– Sen neden mektebe (okula) gitmiyorsun? diye soruyor.

– Babam göndermiyor ki...

– Hamdi'nin mektebi buraya yakın... Sen de git. Ben de o mektepten mezun oldum.

– Nasıl gideyim?

– Ben sana öğretirim, yol gösteririm. Hem sen çok şeyler biliyorsun. Bir istida (dilekçe) yazalım, imtihan edilmeni iste, gir imtihana... Şahadetname (diploma) bile alırsın. İptidai mektebini (ilkokulu) bitirenler senin kadar bilmiyorlar ki...

Buna ençok sevinen annem, Fevzi'ye,

– İmtihana sokarlar mı? diye soruyor.

– Sokarlar teyze...

– İptidai mektebi şahadetnamesi verirler mi?

– Verirler teyze... Sonra, şahadetnameyi alınca, benim gittiğim Davutpaşa mektebine yazdırırız.

Annem de, ben de öyle seviniyoruz ki...

– Şimdi tatil, mektepler açılsın, kayıtlar başlasın, ben bir istida yazarım.

Kanuni Sultan Süleyman İptidai Mektebi, Süleymaniye Camisinin arkasında, Tahtakale'ye inen yokuşun başında.

Her fırsat buldukça, gizli gizli gidiyorum oraya. Uzaktan okulun pencerelerine bakıyorum, bahçesinde dönüp dolanıp duruyorum. Bigün bu okulun kapısından girebilecek miyim?

Kuruçeşme'de Bir Anne

Fevzi Ağabeyle kardeşi Hamdi, oturduğumuz evin az aşağısında, köşe başındaki iki katlı ahşap evde oturuyorlar. Ebe Hanımın evi diyorlar oraya. Ebe Hanımla kız kardeşi, evlerinden pek dışarı çıkmayan, kocasız iki kadın, ya ikisi de yaşlanmış kız yada kocaları ölmüş. Bu iki kadın, Fevzi'yle Hamdi'nin halaları.

173

Ne Fevzi Ağabey, ne de Hamdi hiç annelerinden, babalarından söz açmazlar.

Bir cuma günüydü. Fevzi Ağabeyle Hamdi, bana annelerinin evine gideceklerini söylediler. Ben de onlarla gider miydim? Birlikte gezmiş olurduk.

– Gelirim... dedim.

Sabahtı. Çıktuk yola. Üçümüzde de para yok.

– Uzak mı? diye sordum.

– Öğleye kadar döneriz dedi Fevzi Ağabey.

Fevzi Ağabeye hem güvenim, hem de saygım vardı.

Benden iki yaş büyük olan Hamdi anlatıyordu: Babaları yoktu, ölmüştü. Anneleri Kuruçeşme'de bir evde oturuyordu. (Galiba evlenmiş; bunu Hamdi söylemek istemiyordu.) Halaları, onların anneleriyle görüşüp konuşmalarını istemiyordu. Buyüzden gizlice gidiyorlardı annelerine. Halalarının haberi yoktu.

Süleymaniye neresi, Kuruçeşme neresi... Git, git, yol bitmez. Galata Köprüsü-Karaköy-Tophane-Fındıklı-Ortaköy...

Yollarda oyalanarak, oynayarak, eğlenerek gidiyoruz. Üçümüz de çok yorulduk. Hamdi diyor ki:

– Her gidişimizde annem bize para verir. Dönüşte paramız olacak, tramvaya bineriz.

Tramvayla döneceğiz umuduyla aradabir hızlanıyoruz.

- Annemi görmeye geldiğimizi kimseye söyleme mahallede, olur mu?
- Söylemem...

Kuruçeşme'ye geldik, ama nasıl geldik, bitmişiz.

Kömür deposunun karşısında bir aralık sokak var. O sokağın başında,

- Sen burda bekle, biz şimdi geliriz... dediler.

O ara sokağa girdiler. Bekliyorum, bekliyorum... Gelen yok. Ben şimdi ne yap-sam? Oturdum kaldırım taşına. Karnım iyice acıkmış. Hamdi, “Annem para verir,” demişti, “Dönüşte simit alırız...” demişti. Bir gelseler.

Orda bir çeşme var, gidip su içiyorum. Oturuyorum, kalkıyorum, geziyorum, gelmiyorlar.

Neden sonra çıktılar o ara sokaktan. Üçümüz yan yana yürüyoruz. Konuşmu-yorlar. Suratları asılmış. Döndük, gidiyoruz. Tramvay durağını geçtik, gidiyoruz. Ortaköy'e geldik, gidiyoruz.

- Simit almayacak mıyız?

Susuyorlar.

- Tramvaya binmeyecek miyiz?

Susuyorlar.

174

İki kardeşin müthiş bir dramları var: Anneleri evde mi yoktu? Yoksa para mı vermedi? Daha da kötü bişey mi oldu? Geç kaldığımız için halalarından mı kor-kuyorlar? Ne diyecekler, nerdeydik diyecekler halalarına?

Evet bir dramları var, ama açılmıyorlar. Çocukların dramları, yalnız kendile-rinindir.

Beşiktaş'a gelince yeniden neşemiz yerine geldi, gülüyoruz.

Hamdi,

- Ayakkabı vurdu ayağımı... diyor.

Benim de çorabımın yaması, ayağımı vuruyor.

Fevzi Ağabey, bizi oyalamak için neşelendirmeye çalışıyor... Oturuyoruz bi- yerlerde.

- Hadin çocuklar, çok geç kaldık...

Hamdi haylaz bir oğlan.

- Tramvaya atlayalım, biletçi gelince kaçırız... diyor.

Ben hiç tramvaya atlamamışım ki...

Fevzi Ağabey,

- Olmaz, hadi yürüyün... diyor.

- Yoruldum ağabey...

- Ha gayret...

- Acıktım ağabey...

– Yürü, yürü...

Bir zaman somurtuyoruz, hiç konuşmuyoruz. Sonra yine bir oyun tutturup yol boyunca güle oynaya gidiyoruz.

Karaköy'e geldik. Peki şimdi ne olacak? O zaman hem Galata Köprüsünden, hem Unkapanı Köprüsünden parayla geçilirdi. Köprü'nün iki başında iki geçesinde, gri önlüklü, boyunlarında sarı madenden bir kutu asılı bulunan Köprü memurları dikili durur, para almadan kimseyi köprüden geçirmezlerdi. Parasız geçmek isteyenlerin yakalarına yapışır, ite kaka sürükleyerek köprüden çıkarırlardı. Aman bu adamlar ne de ödevsever kişilerdi. Yalvarmak yakarmak, taş yüreklerini yumuşatmazdı. Köprü parası diye ayrı bir para vardı, yirmi paralık. Daha doğrusu, jeton kelimesi daha dilimize girmediğinden, yerine kelimemiz de olmadığından, köprü geçme jetonuna köprü parası denilirdi, yirmi para değerinde, her yerde geçerdi. Parası olmayanlar, hızla koşarak köprücülerden kaçıp kurtulmak istese, bu köprücülerden ikisi üçü birden arkasından koşar, bazen köprü'nün ta öbür başında yakalar, adamı köprü'nün o başından bu başına geri getirip köprüden dışarı atarlardı.

Gelişte Fevzi Ağabey köprü paralarımızı vermişti. Dönüş için yalnız iki tane köprü parası vardı.

175

– Hamdi, sen tramvaya atla bakalım, tam virajda. Köprü biletçilerini geçince inersin tramvaydan...

Bütün yol boyunca, “Yorulдум, tramvaya asılalım, tramvaya atlayalım,” diyen Hamdi,

– Ben atlayamam tramvaya! dedi.

Oysa hiç tramvaya atlamamışmış.

Üçümüz birden sokulduk köprü biletçisine. Ben yürüdüm önden. İki biletçinin arasından geçerken arkadaki Fevzi Ağabey,

– Bende... dedi.

Hamdi de arkamdan süzüldü. İki köprü parasıyla üç kişi geçiverdik.

Hava kararmaya başlayınca beni de bir korkudur aldı. Anneme ne söyleyecektim şimdi ben? Bir de babam gelmişse eve... Şeyhülislam Kapısı'na geldiğimiz zaman iyice hava kararmıştı.

Ürkek girdim evin kapısından, çekine çekine çıktım merdiveni. Odamızın kapısını açtım. Annem yatıyor.

Kapıdan girer girmez,

– Fevzi Ağabeyle beraberdim anne... dedim, durdum kapı ağzında.

Babam daha gelmemişti eve.

Bir Sapık Zenci

Fevzi Ağabey, Kanuni Sultan Süleyman İptidai Mektebi Müdürlüğüne, benim ağzımdan, sınava sokulmamı dileyen dilekçeyi yazdı. Kendim götürüp verdim müdür beye... Çok heyecanlıyım. Altı vesikalık fotoğraf, aşı kâğıdı istiyorlardı. O zamana dek çok küçükken çekilmiş olanı saymazsak ilk resim çektirecektim.

Müezzinin kızı Emine'nin bir kız kardeşi vardı, güzel bir kızdı. Belki de bütün kızlar bana güzel görünmeye başlamıştı o yaşta. O kız ortaokula gidiyordu.

Beni fotoğrafçıya götürecekti. Annem yeni elbisemi giydirdi, boyunbağımı da taktı.

Kızla birlikte çıktık evden. Tiryaki Hasan Paşa'dan sağa saptık. Şimdiki üniversite kitaplığının olduğu yerden geçiyoruz. Orda, köşede bir polis kulübesi var. (Nokta yada polis noktası denirdi.) Bu kulübe her zaman boştur, içinde polis bulunmaz.

Polis kulübesinin önünden geçiyorduk. İçerde bir zenci var, kopkoyu kara, iri bir zenci. Oturmuş kulübenin içine, pantolonunun bütün düğmelerini çözmüş, açmış önünü, eli önünde, soluyor boyuna; belli ki terbiyesiz bişey, hiç bilmediğim bişey... Fincan iriliğindeki gözlerinin akı fıldır fıldır... Sarhoş galiba... Saldırdı saldıracak... Sokakta kimsecikler yok. Yüreğim küt küt atıyor. Yanımda kız olmasa kaçardım, ama kızın yanında kaçmak ayıp... Hem sonra kaçarsam, zenci arkamdan koşacakmış gibi geliyor. İkimiz de hızlı hızlı yürüyoruz, hızlı hızlı...

Beyazıt'a geldik, daldık kalabalığa. Kız soruyor bana:

– Ne yapıyordu o adam?

– Bilmem...

Gerçekten bilmiyordum.

– Aaa, sahi bilmiyor musun?

Gülüyor...

O zamanın moda olan kelimelerinden biri de “Moda” kelimesi. Devrim Türkiye'sinin heryanında modaya uymuş insanlar var, her sokaktaki tabelalardan bikaçında “moda” yazılı: “Moda Terzihanesi”, “Moda Perükâr Salonu” (perükâr, berber demek.), “Moda Kıraathanesi...”

Biz de “Moda Fotoğrafhanesi”ne giriyoruz.

Artezyen Kuyusu

Çok, çok heyecanlıyım. O gün sınava gireceğim, sınavda alacağım sonuca göre, hangi sınıfta öğrenci olacağım belli olacak. Erkenden uyanmışım, yıkanmışım. Kahvaltı ederken, lokmalar boğazıma diziliyor. Annem giydiriyor. Sevip öpüyor.

– Ben dua ediyorum sana oğlum... Hadi gülegüle...

Kanuni Sultan Süleyman İptidai Mektebinin kapısı önünde birçok çocuk var, hepsini de ya annesi, ya babası elinden tutup getirmiş. Ben yalnızım. Bir gariplik çöküyor içime. Çocukların uğultuları içinde başım dönerek taş basamaklardan çıkıyorum. Müdür beyin kapısına vuruyorum.

– Gir!

Müdür beyin karşısındayım. Müdür bey beş tane, on tane, yirmi tane, yüz tane oluyor. Müdür beyler havada fırl fırl dönüyorlar. Bir fırlıdak, fırlıdağın uçlarında birçok müdür beyler dönüp duruyorlar. Düşeceğim.

– Ne var?

– İmtihan için geldim efendim. Bugün gelmemi söylemişsiniz.

– Zekâi Beyi gör!..

Çıkıyorum. Zekâi Bey, Zekâi Bey... Kim Zekâi Bey? Nerededir Zekâi Bey? Zekâi Bey, Zekâi Bey...

Birisi,

– Muallimler odasında... diyor.

Zekâi Beyi buluyorum.

– Efendim, beni müdür bey gönderdi; imtihan olacağım...

– Haa, sen misin o?

Dilekçem önünde. Öğretmenler odasında üç öğretmen var, biri sarıklı.

Bir kıraat kitabı (Okuma kitabı) açıyorlar.

– Oku!..

Okuyorum, gürül gürül... Benim için çok kolay. Başka bir sayfa açıyorlar. Okuyorum. Beşinci sınıfın kitabından bir sayfa açıyorlar. Okuyorum.

– Yaz bakalım...

Onlar söylüyor, ben yazıyorum. Ben yazdıkça daha zor yazılabilecek şeyler söylüyorlar. Yazıyorum. Şaşırdıklarını anlatan biçimde birbirlerine bakarak dudaklarını büzdüklerini, gözümün ucuyla görüyorum.

Sarıklı hoca önüme Kuran'ı açıyor. Tecvitle okuyorum.

– Aferin... Aferin...

Kuran'ın ortalarından bir sayfa açıyor. Bilgiçlik taslayacağım ya, iyi ezberimde olan biyer olduğundan, Kuran'a bakmadan, ezbere okuyorum.

Sarıklı Hoca,

– Hayret, hayret!.. diyor.

Öğretmenlerden biri, bir cümle yazdırıyor:

– Bu cümlelerin faili (öznesi) hangisi?

Söylüyorum.

– Fiili?

Söylüyorum.

– Bu fiilin sigası? (çekimi)

– Mazi-i şühudi, müfret gaip... (mişli geçmiş, tekil, üçüncü şahıs.)

Pekçok şaşıyorlar. Öğretmenlerden biri, koşup dışardan başka öğretmenleri, müdürü çağırıyor. Bişeyler fısıldaşıyorlar.

Müdür Bey soruyor, öğretmenler soruyor.

– Mükemmel sarf ve nahiv biliyor efendim...

– Fevkalade...

– Kuran okusun da dinleyin... Tebâreke'yi biliyor musun?

– Biliyorum efendim.

Başıyorum okumaya:

“Euzü billahi mineşşeytan-ır-racim, bismillah-ir-rahman-ir-rahim...”

– Tecvit de biliyorsun sen?

– Biliyorum efendim...

– Siyer-i Enbiya da okudun mu? (Siyer-i Enbiya, Peygamberler Tarihi demektir.)

– Okudum efendim...

– Hendek Gazvesini anlat oğlum...

Anlatıyorum.

– Allah Allah!.. Maşallah!

Fısıldaşıyorlar.

– Hesaptan da soralım.

Soruyorlar. Ben bildikçe şaşıyorlar, daha zor soruyorlar.

– Hendeseden de soralım. Kaidesinin kutru beş santim ve yüksekliği de on santim olan üstüvanenin hacmi nedir?

Aradan kırk yıl geçmiş, sordukları sorular elbet aklımda değil ama bunlar gibi işte...

– Şahadetname vermeliyiz... diyor biri.

Şımarıyorum.

– Ben Fransızca da okudum efendim...

– Fransızca mı?

– Evet...

Zekâi Bey,

– Tabiat tedkiki (doğa bilgisi) dersinden de bir sual soralım... diyor.

Tabiat tedkiki mi? Ben öyle bişey hiç duymamışım. Kırk yıl geçti aradan, ama o soru hâlâ aklımda, hiç unutamıyorum.

– Artezyeni anlat oğlum... Artezyen nedir?

Artezyen mi? Hiç duymamışım. Susuyorum. İkinci soru da aklımda:

– Havanın terkibi nedir?

Ne demek havanın terkibi? Susuyorum.

Coğrafyadan soruyorlar, bilmiyorum. Tarihten soruyorlar bilmiyorum.

O denli önemli şeyleri bilip de, bu denli küçük şeyleri bilmemiş olmama daha çok şaşıyorlar.

Galip Amcam bana artezyeni, havanın terkibini öğretmemiş ki...

Nerdeyse ağlayacağım.

Öğretmenlerle müdür de çok üzülüyor.

On yaşındayım. Yaşıma göre üçüncü sınıfa girmem gerekli. Beni üçüncü sınıfa alıyorlar.

Öyle mutluyum, öyle mutluyum ki... Artık ben de okul çocuğuyum, artık ben de öğrenciyim.

Bigün Haseki Yokuşundan çıkarken annem koluma girip,

– Doktor ol e mi oğlum, doktor ol da beni iyi et... demişti.

Okuyacağım, doktor olacağım, annemi iyi edeceğim...

Süleymaniye Camisinin avlusuna giriyorum, koca avlu... Caminin dış basamaklarına oturup ağlıyorum, ağlıyorum sevincimden...

Anılarım Üstüne

O zaman “hükümet mektebi” denilen ilkokula girmek, öğrenci olmak, benim yaşamımda çok önemli bir dönemdir.

Devrim bütünüyle yüzeyde kalmış, halkçı bir tutum göstermemiş, kökel yöntemleri uygulayamamış olduğu halde, yine de biçimsel olarak gereksiz aşırılıklar da göstermiştir. Örneğin, o zamana dek, ilkokullar ünlü tarihi kişilerin adlarıyla adlandırılırken, Cumhuriyet bir tarihten kopuş sanılarak, okulların adları kaldırılmış, bütün ilkokullar sayılanmıştır. İstanbul’un her okulu bir sayı almıştır. Bu arada “Kanuni Sultan Süleyman İlkokulu” da, “İstanbul Yedinci İlkokulu” olmuştur. Ben, Yedinci İlkokulun üçüncü sınıf öğrencisiyim.

Anılarımin ilk bölümünü burada bitirirken, biraz açıklamada bulunmak istiyorum.

Anılarımı yazarken, okurlarımı ilgilendirmeyen çok gereksiz ayrıntılara mı indim, diye çok düşündüm. Doğrusu, benim ve benim kuşağımdan olan sanatçıların, kamuyu ilgilendirecek ilginç anıları, anlatılmaya değer yaşamları yok. Oysa bizden önceki kuşaktan hemen bütün yazarlara bakınız, hepsi de Cumhuriyetin kuruluşunda da, ondan sonra da önemli yerler almışlar, değeri lenmişlerdir. Onlar, devlet

otoritesinden otoritelenmişler, ünlenmişlerdir. Atatürk'ün sofrasında, yakınında bulunmuşlardır. Onların ünü, açıkça söylemeliyiz ki, kendi gerçek değerlerinden çok, bulaşmış oldukları iktidarın otoritesinden gelmiştir. Değerlerini topluma benimsetmek, sanat güçlerini, kişiliklerini kamuya onaylatmak için, ayrı bir çabaları, savaşları olmamıştır; hiç değilse bizim gibi olmamıştır.

Biz iktidara karşı, iktidarın karşısında, kişiliğimizi zorla, söke söke kazandık.

Bunu, ne bizden önceki kuşak için bir yergi, ne de kendi kuşağımın sanatçıları için bir övgü olarak söylüyorum; bir gerçek, bir olgu olduğu için bu soruna değiniyorum.

İktidarlara halkçı, halktan yana oldukça, bütün ilerici sanatçılar da iktidarla bir oranda birlik olurlar. Cumhuriyetin kuruluşunda, ulusal kurtuluş savaşını kazanmış iktidar halkçı görünüşteydi. Onun için de sanatçıların, edebiyatçıların desteğini kazanmıştı. Ama sonradan, iktidar halkçılıktan uzaklaştıkça, daha ileriye gideceğine, terse gittikçe, iktidar nimetleriyle beslenmeye alışmış bu eski edebiyatçılar, sanatçılar tutumlarını değiştirmek gereğini duymadılar. Oysa kuşakdaşlarım olan olumlu, değerli, ilerici, toplumcu bütün yazarlar iktidarın karşısındadır; bu durum, sanatçının eksikliği değil, iktidarın halktan uzaklaşmasından, dahası halkı kandırarak halka karşı olmasındandır.

Atatürk'ün ve onun yoluyla iktidarın yanına, odasına, sofrasına girmek, okul kitaplarına, okuma kitaplarına girmek demektir. Ünlenmek demektir, devlet büyükleriyle gazetelerde sık sık resimlerinin çıkması demektir.

Oysa benim kuşağımın yazarları, ölmeden okul kitaplarına, okuma kitaplarına giremezler. Hele benim gibilerinin, sağlıklarında, iktidar elinde bulunan tiyatro, radyo, televizyon gibi kurumlara eserleriyle girmeleri çok zordur; öldükten sonra bile adlarının, bu türlü iktidarlara zamanında, okul kitaplarına girmesi olanaksızdır.

Onların kitapları devletçe bastırılır. Bizim kitaplarımız devletçe toplatılır, yasaklanır.

Onların bastırdıkları kitaplar, devlet bütçesinden verilen paralarla kitaplıklara dağıtılır. Bizim kitaplarımızın kitaplıklara girmesi buyrukla yasaklanır.

Onlar, devlet büyüklerinin yanında dış gezilere çıkarlar. Bizemse, orospulara, kaçakçılara, hırsızlara bile verilen pasaport çok görülür.

Bunlar yakınma değil, bunlar gerçek. Böyle de olması gerekir, normaldir. Bu, bizim suçumuz değil; halktan ayrılmış, kopmuş iktidarlara böyle yaparlar.

Bu dediklerimi kanıtlayacak pekçok örnek gösterebilirim. Bu örneklerden sonuncusunu, bu kitabın üçüncü basımına koymak istiyorum.

TRT'den bir görevli bigün evime geldi. Pazar günlerinin bir sönük programını canlandırmak istediklerini söyledi. Bu program için benden bir dizi oyun istedi. Bu görevliye teşekkür ettim. Yazamayacağımı söyledim. Radyonun kapıları, bana

ve daha biriki yazara kapalıdır. Yazacağım radyo oyununu oynatmayacaklarını, geri çevireceklerini biliyordum. Ama o görevli, büyük bir iyi niyetle çok üsteleyince, ben de ilgisiz kalamadım. “Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz” adlı radyo oyunu yazdım. Oniki hafta süren bu oyun, yurdumuzun bütün radyo istasyonlarında ayrı ayrı yayımlandı. Bu oyun öyle büyük ilgi topladı ki, TRT bana ikinci bir radyo oyunu daha ısmarladı. “Kiracıya Maşallah” adlı ikinci radyo oyununu yazdım. Bu oyun oniki haftalık bir diziydi. Ankara radyosunda oyun beşinci hafta yayımlanmıştı ki, o sırada üç Kuvvet Komutanı 12 Mart Uyarısını yayımladı. Sanki bu 12 Mart Uyarısı, benim “Kiracıya Maşallah” adlı radyo oyunum için verilmiş gibi, oyunun radyoda yayınını, beşinci haftadan sonra, birdenbire kestiler. Neden? Nedeni yok...

Bir yetkili, daha doğrusu yetkili olduğunu sanan biri,

– Bu oyunu, yazarının adını radyoda söylemeden oynatınız! diye buyurmuştur.

– Niçin? Oyunda suç mu var?

– Hayır, ama öyle olacak...

İşte benim radyoya girmemle çıkmam budur. Bu olayı, başımıza gelmiş bu türlü pekçok olaydan son bir örnek diye anlattım.

Bizden önceki kuşaktan olan bütün şairleri, yazarları, hikâyecileri, romancıları bir bir düşününüz. Bunların hepsi de büyükelçilikler, zengin şirketlerin, devlet kurumlarının, resmî yerlerin yönetim kurullarında üyelikler, milletvekillikleri yapmışlar ve biçoğu da örtülü ödenek bulaşığından beslenmişlerdir. Niçin? Türk politikasına, Türk ekonomisine çok mu değer kazandırdıklarından? Hayır, kalemlerine bağış olarak...

Onun için, bizden önceki kuşak yazarlarının anıları gerçekten önemli, ilginç ve değerlidir. Onlar ağızlarını açtılar mı Atatürk’le, İnönü’yle söze başlarlar; “Atatürk bir gün demişti ki...”

Bizim anılarımızın okurlar için gerçekten önemi yoktur. Yaşamımız, geçim sıkıntıları içinde, cezaevlerinde, sürgünlerde, mahkemelerde, adliye koridorlarında, sorgularda, kovuşturmalarda, polis kafasıyla boğuşmakla geçti. Bunun anlatılacak, okurları ilgilendirecek nesi var? Bizim yaşamımız, herhangi bir yaşam... Ama biz bu zor yaşamdan ancak şeref duyarız. Acaba, iktidarlar da yaptıklarından şeref duyacaklar mı?

Bir Gözlem

Bilirsiniz, bütün ülkeler kendi sanatlarını, sanatçılarını, sınır dışına çıkarmaya, böylece dünya uygarlık haritasında yerlerini almaya, sanat varlıklarını yabancılara göstermeye çalışırlar. Ya bizde?

Bizde iktidarlar, şarkıcı kadınları, opera sanatçıları, dansçıları, piyanistleri, kemancıları, yabancı yazarların piyeslerini oynayan tiyatrocuları, ressamları ve benzerlerini, sanat göstermeliği olarak, dışarı çıkarır. Böylece uygar dünyaya demek isterler ki,

– Bakın, biz de sizin gibi uygar bir ulusuz. Bizim opera şarkıcılarımız da tıpkı sizinkiler gibi, hem de yabancı dilden arylar söylüyorlar. Sizin operalarınızı hiç de sizden aşağı oynamıyorlar. Gördünüz ya... Shakespeare'in oyunlarını sizin gibi oynuyorlar işte... Siz, bizi ilkel bir ulus sanmayın sakın, bakın müzisyenlerimiz de var, tıpkı sizin gibi kimileri de sizdekilerden daha üstün piyano, keman çalıyor. Ressamlarımızın resimlerini de görün... Sakın siz bizi geri bir toplum sanmayın.

Peki ya edebiyatımız? Ya Türk oyunu, Türk romanı, Türk hikâyesi, Türk şiiri, Türk sineması? Hayır, onlar yok... İktidar, bu anlatım sanatlarını yok etmeye, yoksamaya, başkalarına göstermemeye çalışır.

Operacı çıkar dışarıya, müzisyen gösterilir yabancıya, ressam da... Çünkü bir opera sanatçısı bir arya söylerken, bir piyanist bir parça çalarken, bir resme bakılırken, o sanatçıların iktidarı eleştirdiği, yediği, iktidara karşı olup olmadığı anlaşılamaz. Oysa edebiyat, bir anlatım, bir deyiş sanatıdır.

182

Atatürk zamanında edebiyatımızı yabancılara tanıtmaya çabası vardı. Örneğin 1935'te, o zamanki İçişleri Bakanlığı Basın Yayın Genel Müdürlüğü, zamanın ünlü edebiyatçıların eserlerini Fransızcaya çevirtmiş, *Anthologie des Ecrivains Turcs d'Aujourd'hui* adlı bir kitapta toplayarak, bu kitabı bütün yabancı elçiliklere dağıtmıştır. Bu kitapta şu adlar vardır: Ahmet Haşim, Yahya Kemal, Ziya Gökalp, Kemalettin Kâmi, Faruk Nafiz, Nâzım Hikmet, Ahmet Kudsi, Necip Fazıl, Behçet Kemal, Yaşar Nabi, Ahmet Muhip, Yakup Kadri, Ömer Seyfettin, Refik Halid, Aka Gündüz, Reşat Nuri, Mahmut Yesari, Sadri Ertem, Peyami Safa, Falih Rıfkı Atay, Ruşen Eşref, Vedat Nedim, Cevdet Kudret.

Düşününüz ki, o zaman Refik Halid, Yüzellilik olarak yurt dışında sürgündü. Düşününüz ki, Nâzım Hikmet bir komünist şair olarak iktidara karşıydı. Ne var ki, kendisine güvenen bir iktidar vardı ve bu güvenli iktidar, hazırlattığı antolojide Nâzım Hikmet'e en geniş yeri ayırmaktan çekinmiyordu.

Türk edebiyatını dünyaya tanıtmak için o zaman daha birçok yabancı dilde kitaplar yayımlanmıştı.

Bugün olanlarsa tam tersinedir. Ama akıllıca davranmayanlar “dünya küçüldü” sözünün anlamını bitürlü kavrayamıyorlar. Kuşaktaşım yazarların çoğu, şimdiye dek görülmemiş bir yaygınlıkla hemen her dile çevriliyor.

Niçin Yazdım

Bir değeri olduğu için yazmadım bu anıları. Anılarımı yazmamın iki ereği var. Birincisi, anlattığım yaşamımın çevresinde o zamanki Türk toplumunun bir kesitini sunmak istedim. Bu anılar bibakıma yetiştiğim çağda Türk toplumunun toplumsal topografyasından bir parçadır. Yaşıtlarımın, benden az büyük, az küçük olanların yaşamlarıyla benimkiler arasında ortaklaşa yanlar, benzerlikler çoktur. Çoğumuz, buna benzer dar geçitlerden geçip bugüne geldik.

Çocuklarımla çocuklarımın yaşıtları olanlar bilsinler ki, pek çoğunun anababası, benimkine çok benzer serüvenlerin ürünüdür. Ne var ki, pekçokları geçmiş günlerin acılarından, yoksulluklarından utanırlar, bunları bir eksiklik, bir ayıp gibi çocuklarından saklarlar. Bir sınıf arkadaşım vardır, şimdi, milyonerdir. Annesi Eyüp'te çamaşırcılık ederek, babası dar gelirli çalışmasıyla onu yetiştirdi. Ama o şimdi, milyoner olduktan sonra, geçmişinden duyduğu utançla, aşağılık duygusuyla, çok zengin bir aile çocuğu, dedesinin de bir Osmanlı paşası olduğu yalanını söylüyor çocuklarına.

Büyük anababalar, benim anılarımda, kendi anılarını bulacaklardır.

Benim yaşıtlarımla, anababaları arasında yüzyıl, iki yüzyıl vardır. Sanırım, babamla benim aramda enaz üç yüzyıllık bir zaman boşluğu vardı. Biz bir kopuşun çocuklarıyız. Anılarımda işte bunları anlatmak istedim: Biz nerden gelmiştik?

Anılarımı anlatmaktan ikinci amacım da şu: Böyle gelmiş, böyle gidecek değil, böyle gelmiş ama böyle gitmeyecek, gidemez.

Böyle Gelmiş Böyle Gitmez

“Böyle gelmiş böyle gider” demekten çıkarı olan bütün sömürücüler, bütün çıkarıcılar, bütün aldatıcılar, ve aldatılanlar şunu iyi bilsinler ki: Böyle gelmiş ama böyle gitmeyecek! Çocuklarımız, bütün bu çektiklerimizi çekmeyecekler. Biz yoğun bir bataklık çamuru içinde sürünerek kendimizi kurtarıp şimdi olduğumuz bu yere geldik. Aynı yoldan geçip kendilerine iyi bir yaşama düzeni kurmuş olanlardan kimisi şöyle der:

– İnsanın kendisinde yetenek olduktan, çalıştıktan sonra başarmamak olanaksızdır.

Yalandır bu sözler. Geçip kurtulduğumuz o yoğun bataklığa gömülüp boğulanlar ne oldu? Bizim kurtuluşumuz bir iyi tesadüftür.

Bu acılar çekilmeyecek bigün. İnsanlar eşit fırsatlarla yarışa girecekler. Bugün olduğu gibi, ayakları bağlanmış olanla, antreman yapmış olanları birlikte yarışa sokup,

– İşte özgürlük var, koşun bakalım, kim kimi geçecek!.. denilemeyecek.

Söyleşi

Dost okurlarım! İşte benim on yaşıma dek olan yaşamımı, anılarımı öğrendiniz. Bu yollardan geçip gelen benim gibi birisi için, önüne açılan iki yol vardır: Ya sınıf değiştirecek, ya bir üst sınıfa geçecek, üst sınıfın nimetleri, rahatı içinde kendinden memnun olacak, uyuşacak; yada çektiği acıları, kendisinden sonrakilerin çekmemesi için savaşıacak, yani toplumcu olacak. Benim toplumcu, solcu oluşumun nedeni işte budur; toplumculuğum, yaşamımın bir sonucudur. İnanıyorum ki, Türk halkı ancak ve ancak toplumculukla kalkınır. İnanıyorum ki, ancak toplumculukla çocuklarımız, bizim çektiklerimizi, bizim acılarımızı çekmez.

Bu anılarımdan neden benim mizahçı olduğumu anlamışsınızdır.

1953'te yayımladığım “Geriye Kalan” adlı kitabımın önsözünden şu satırları buraya aktarıyorum:

Onbeş yıl oluyor, Babiâli'ye aşk şiirleriyle girdim, yokuşun alt başından ellerim kelepçeli çıktım.

Bir küçük, bir güdük kalem ki, şeflerin, diktatörlerin, yardakçıların, bütün bu kör nişancıların hıncına, gayzına, gazabına hedef oldu.

Simdi dönüp geriye bakıyorum. Bir yaz güneşi altında, yedi rengin bütün çekiciliğiyle boncuk boncuk ışıldayan eşekarıları kümesine parmağını sokup oynamak isteyen bir yaramaz çocuğun akıbetine uğramışım. Bütün suçum, kendilerini arıbeyi sanan eşekarılarını tedirgin etmiş olmamdır.

Sevgili okurlarım. İşte o kavgadan “Geriye Kalan”, gözyaşlarımdan süzdüğüm şu bikaç avuç kahkahadır.

Böyle gelmiş, ama böyle gitmeyecek, böyle gidemez, böyle götürmeyeceğiz.

İkinci Bölüm

Et

Tenceremize et girmezdi. Etli yemek yada et yemeği olağanüstü şölendi evimizde. Oysa doktorlar annemin bol bol et yemesini salık vermişlerdi. Türlü hastalıklar çektikten, bikaç hastanede yattıktan sonra annemin verem olduğu kesinlikle anlaşılmıştı. Kuvvetli besinle beslenmesi gerekiyordu.

Annemin, derisinin altında mum alevi yanarmış gibi içinden aydınlık tozpembe yanakları gittikçe daha yalazlı pembeleşiyor, siyah gözleri daha koyulaşıp parlaklaşıyordu. Komşu kadınların sözde benden gizlemeye çalıştıkları fiskoslarından sezinliyor, anlıyordum: İnce hastalık (verem) ilerledikçe, hastanın yüzü pençe pençe allaşır, gözleri parlaklaşmış... Oysa daha önceki hastalıklarında zayıfladıkça yüzü solgunlaşırdı.

Neresiydi bilemiyorum, bize biyerden parasız et veriliyordu. Belki “Veremle Mücadele Cemiyeti”ydi, belki Sağlık Müdürlüğü yada Belediye... Babam o yerden yazılı, mühürlü bir kâğıt almıştı. O kâğıdı Çemberlitaş’ta (Şimdi yıkılmıştır oraları) bir kasaba götürürdük, kasap da para almadan bize haftada yarım kilo et verirdi.

Aradabir kasaba babamla gittiğimiz olurdu. Kasap sorardı:

– Nasıl olsun?

Babam çok zaman,

– Külbastı... derdi.

Şimdilerde “külbastı” sözü de unutulur gibi..

Haftada yarım kilo et, annemi iyileştirecek ilaçtı bizim için.

Bu eti, daha doğrusu bu ilacı, yalnız başına yemenin annem için büyük bir işkence olduğunu çok iyi biliyorum. Öyle bir işkence ki, o yarım kilo eti yemekle kazanacağı herneyse, ondan daha çoğunu kaybediyordu.

Anlatılanı dinlemek başka şey, onu yaşamak yine başka... Çocuklarıma iyi beslensinler diye zorla et yedirmeye kalktıkça, hep o günlerimi ansırım...

Etin pişeceği zamanlar evde bulunmamaya çalışırdım. Gerçekten et yemeye istekli değildim. Ama bensiz boğazından geçmeyen annem, etin birazını bana ayırır, ille de yedirmeye çalışırdı da ondan...

Tekir

Bir Tekir’imiz vardı, koyu tekir bir kedi. Tekir yavruladı. Yavrularından yalnız biri kaldı. Yavrusu Sarman’dı.

Tekir evde hiç hırsızlık etmezdi. Yesin diye önüne konulmazsa, aç olsa bile hiçbirşeye uzanmaz, yemez. Emin'anım Teyzelerle bizim teldolaplarımız sofada açık durur. Tekir teldolaptakilere dokunmaz. Kimbilir ne kadar dayak yemiştir de zavallı Tekir, böyle terbiyeli olmuştur. Ama Tekir'in yavrusu Sarman inadına hırsız bir kedi idi.

Tekir bigün ağzında koca bir et parçasıyla geldi. Ağzındaki o et parçası o denli büyüktü ki, merdivenden zorlukla çıkıyordu.

Annem, ben, Emin'anım Teyze sofada, şaşkınlıkla Tekir'e bakıyorduk. Tekir ağzında o koca etle sofada durdu, dört bir yanına bakındı, eti ağzından, yere bırakıp mırıl mırıl mırıldandı. Annesinin mırıltılarını duyan Sarman koşup geldi. Annesinin önündeki ete saldırdı. Tekir, yerdeki eti kapıp, her zaman yemek yedikleri yerdeki kaba götürüp bıraktı. Sarman etin üstüne atıldı, çekiştire çekiştire yemeye başladı. Yavrusu eti yerken Tekir de uzandı yere, yattı, bir zaman keyifle yalandı durdu...

Annem birden sofadan odaya gitti. Anlamıştım onun neden odaya kapandığını...

Önündeki et, Sarman'dan büyüktü. Yedi yiyebileceği kadar.

O günden sonra Tekir sık sık eve ağzında bir but parçasıyla, bir parça kemikli etle gelmeye başlamıştı. Tekir'in çalıp getirdiği et, anneme haftada bir gelen etten daha çoktu.

Evin içinde hiçbir yiyeceğe, kendisine verilmezse, dokunmayan Tekir, korkunç bir hırsızdı. Nerden çalıyorsa taze et parçalarını aşırıp yavrusuna getiriyordu.

Bigün büyük bir terslik oldu. Annem yemekleri mangalda pişirdiği, mangal ateşinde kızaran et de çok koku saldı için, evde başkalarının, öbür kiracıların olmadığı zamanlarda pişirir, kızartırdı eti... Çünkü pirzolanın yada külbastının iştah açıcı kokusunun yayılmaması, gizli kalması gerekirdi. Komşularımızın durumları bizden daha iyi değildi.

Annem üst katta başkalarının olmadığı bir akşamüstü mangal ateşinde külbastı yaptı. Bir parçasını da bana verdi.

– İstemem... dedim.

Zorla yedirmeye çalışırken, Tekir yine ağzında koca bir et parçasıyla merdivenden çıktı. Mırıldana mırıldana Sarman'ı çağırdı.

Annem,

– Çok duman oldu, pencereyi aç... Gözlerim yandı diyerek başörtüsünün ucuyla gözlerini sildi.

Bir öğleyn sofrada yemek yiyoruz. Yere sofra bezini sermiş, üstüne sofra tahtasını, onun üstüne de çiçekli mavi emaye sinimizi koymuştuk. Sofrada oturuyor,

yemek yiyorduk. Tekir yanıma geldi, annemle arama girdi, sofraya bezinin üzerine yattı. Herzaman böyle yapardı. Az sonra yavrusu Sarman da yanıma geldi, hemen sofraya üstündeki ekmeğe pençesini uzattı. Tekir, o korkunç et hırsızı Tekir, tıpkı bir annenin yaramaz çocuğunu eğitmek için dövmesi gibi, bir eliyle Sarman'ın başına bikaç kez vurup, onu sofraya tahtasının altına sindirdi. Hepimiz şaşır kaldık.

Tekir, bir zaman sonra kaybolmuştu. Belki et çalmaya dadandığı yerde birisi onu öldürmüştü, kimbilir.

Morina Balıkyağı

Üstünde balık resmi olan şişeyi hiç unutamıyorum annemin balıkyağı şişesi... Günden güne zayıflayan, çöken annemin balıkyağı içmesi gerekirmiş. Annem, bir tatlı kaşığı balıkyağını içince midesi bulandığından, yüzünü buruştururdu. Kaşığı ağzına götürürken de, öbür eliyle elinin iki parmağıyla burnunun iki kanadını tutup bastırır, burun deliklerini kapatırdı. Balıkyağının kokusu çok ağır, kötü geliyordu anneme. Zorla içerdi. O zaman balon içinde balıkyağı güllaçları yoktu daha... Bir kaşık balıkyağı içer içmez, hemen arkasından da, elinde tuttuğu ayvayı ısırdı. Ayva, balıkyağının kokusunu bastırırmış. Ayva bıçakla kesilirse suyu kaçır, denilirdi. Onun için ayvayı bir sivri tahtaya vurarak yada tahta kaşıkla bölerlerdi.

Daha önce ayvayı ikiye böler, yarısını bana verir, öbür yarısından kendisi yalnız bizek ısırdı. Geri kalanını ertesi gün, balıkyağını içtikten sonra yiyecekti.

Ayva, ağır balıkyağı kokusunu bastıramıyormuş. Başkaları, "Üstüne kahve alın, daha iyidir," demişlerdi. Annem, balıkyağının üstüne bir kaşık çekilmiş kahve yutmaya başladı.

Annemin zorla verdiği eti yemek istemiyordum da, onun içtiği balıkyağından içmek geliyordu içimden. Çünkü annem, hiçbir zaman, "Sen de iç!" dememişti.

Bir kaşık balıkyağını yutup yüzünü tiksintiyle buruştururken hep ona bakardım; balıkyağını içmek için değil belki, annemin, "Al sen de iç!" demesini beklediğim için.

Masallar Dünyası

Annem sık sık hastanelere, doktorlara gittiği için evde yalnız kalıyordum. Sokaka çıkıp oynamam da yasaktı.

Yalnız kaldığım zamanlar, odamızın karşısındaki odada oturan, bozacılık, şıracılık eden adamın karısı Emin'anım Teyze çağırırdı odasına, bana masallar

anlatırdı. Bu Rumelili, ince uzun kadının her seferinde bana başka başka masallar anlatmasına şaşar kalırdım. Ne çok masal biliyordu. Anlattıkları içinde bir “Topal Leylek” masalı vardı, ben ençok o masalı severdim.

– N’olur Emin’anım Teyze, yine Topal Leyleği anlatsana...

Bu masalı her anlatışında bir değişik biçimde anlatırdı. Masalın belkemiği olduğu gibi kalır, ama her kez masalı bir başka türlü süsler, biçimlendirir, değiştirirdi. Ençok da bu değiştirmelerini seviyordum.

Bu Rumelili masal anası, benim çocukluğumu bir büyü masal dünyasına soktu: Denizlerin altında renk renk kuşların süzülüp yüzdüğü, göklerin üstünde, yıldızların arasında kadife tenli balıkların uçuştugu bir dünya...

Ençok Topal Leylek’i severdim, çünkü masalların en acıklısı, ama en mutlu sonla biteni buydu. Topal Leylek, bir iyilik perisiydi. İnsanlara, bir Topal Leylek biçiminde görünürdü. Kendisine yardım etmek isteyenleri, iyilikseverleri sonunda ödüllendirir, mutlandırırdı. Topal Leylek’in serüvenlerini dinlerken, yer yer gözlerim buğulanır, ağlamamak için kendimi zor tutar, sonra masalın başka biyerinde, kirpiklerimde toplanmış yaşla gülümserdim. Masalda eski konaklar vardı. Bu eski konakların yarı yıkık duvarları çöker, orda açılan delikten iyi insanların önüne altınlar dökülürdü.

Masalı dinledikten sonra, evin altındaki bodrum katında, kullanılmayan, eski, döşemeleri çürümüş, böcekli, örümcekli odalara girer, rutubetten güherçileleşmiş, yosunlaşmış, mantarlaşmış duvarlarına bakardım; duvar birden yarılsın da altınlar dökülsün diye... Bilirdim, masalda olanların gerçekte olamayacağını... Ama yine de içimde bir umutsuz umut vardı. Çünkü zengin olmam gerekiyordu. Annemi iyileştirmek için çok param olmalıydı.

Annemin anlattığı masallar daha etkileyiciydi. Çünkü annemin anlattıklarının masal değil, gerçek olduklarını, gerçekleri simgeleştirip masal diye anlattığını, o yaşımda sezinlerdim.

Annem, masal diye bana, yaşamını, özlemlerini, isteklerini sembollerle anlatırdı; belki de bana öyle geliyordu.

Hangi masaldı o; büyük bir kuş biçimine giren kurtarıcı peri, zindandaki delikanlıyı sırtına alıp uçuruyordu. Ama birlikte uçarlarken kuş “gak” dedikçe su, “guk” dedikçe et verecekti delikanlı; yoksa bulutların üstünden yere düşüp paramparça olacaktı. Kuşa verecek suyu, eti tükenmişti de, delikanlı umut ülkesine ulaşabilmek için, sırtına bindiği kuş biçimindeki periye “gak” dedikçe su yerine kanını, “guk” dedikçe et yerine yüreğinden bir parça veriyordu. İşte böyle böyle umut ülkesine varıp kurtulmuştu, ama kanı da, yüreği de tükenmiş, bitmiş olarak...

Annemin anlattığı masallardan birinde, kalabalıklar içinde yapayalnız bir kız vardı. Onu bir zindana kapamışlardı. Zindanı aydınlatın diye yaktığı mumun erimiş artıklarını toplamış, bunlardan heykel gibi bir kadın başı yapmıştı. Bu kadın heykeline, mumdan yapıldığı için Mum Hala adını vermişti. Mum Halanın başına bağlı ipin ucu kızın elindeydi. Yalnız kız, Mum Halayla konuşurdu. Herşeyi ona sorardı. Kız ipi öne doğru çekerse Mum Hala başını öne eğip “evet”, arkaya doğru çekerse başını kaldırıp “hayır” demiş olurdu.

Yalnız kız, kendi yalnızlığını balmumundan yaptığı heykelde somutlaştırıp, Mum Hala aracılığıyla, kendi kendisiyle konuşmuş oluyordu. (Bu masal motifinin eski Yunandan aktarma olduğunu çok sonra öğrenecektim.)

Annemin Mum Halası, bu masalı dinlediğim günlerden aşağı yukarı elli yıl sonra günlüklerimi, denemelerimi derlediğim kitabımın adı olacaktır.

Annemin anlattığı bir de korkulu masal vardı. Akşam karanlığı basınca, gaz harcanmaması için lambayı yakmadan, babamı beklediğimiz saatlerde beni oyalamak için anlatırdı. Ama anlatmadan önce de, anlatırken de, arada, “Sakin korkma!” diye beni uyarırdı. Bir ormandaki kulübede yaşayan yoksul bir kadın, karlı kış gecesi aç çocuklarını doyurabilmek için, onlara, mezardan çıkardığı bir ölünün ciğerini pişirip yedirir. Ciğersiz ölü bir gece canlanıp kulübeye gelir ve birden bağırır: “Ver benim ciğerimi!”

Aynı masalı, çocuklarıma çok anlattım.

Annemin anlattığı, adını şimdi anımsayamadığım masallardan biri, beni çok etkilemiştir. Bu masalın kahramanı, ölmemek, ölümden kurtulmak için, günlerin yirmidört saatten, haftaların yedi, ayların otuz günden çok daha uzun olduğu biyeri arayıp durur. Çok yıllar sonra bu masalda kendimi buldum. Bende uçup dağılmakta olan bir buğu gibi çok belirsiz izleri kalan bu masaldan esinlenerek 1957 yılında “Biraz Gelir misiniz?” adlı oyunumu yazdım.

Emin’anım Teyzeye, nasıl bunca çok masal bildiğini sorardım.

– Uyduruyorum... derdi.

Uydurduğunu öğrenince, anlattığı masallar ilkin gözümde değerini yitirdiler. Ama sonra bende de masal uydurma isteği belirdi. Ben de masal uydurmaya başladım. Ama uydurduğum bütün masallar hep o Topal Leylek masalına benziyordu. Rumelili masal anasının masalları, benim hayal ufkumu genişletti. Dalga geçmesini o zaman öğrendim. Hâlâ çok severim dalga geçmesini... İyi şeydir, ama sanıldığı kadar kolay değildir iyi dalga geçmek... Belki de beni yazarlığa iteleleyen nedenlerden biri de annemin, Rumelili Emin’anım Teyzenin anlattığı masallardır, kimbilir...

İlahi'den Marşı

Okul başlıyor. Çok heyecanlıyım. Annem beni akşamdan yıkadı. Sabah erken-
den en iyi giysimi giyindim. Eba'nımın Hamdi geldi sabahleyin. Birlikte gidecektik
okula. Annem beni kucaklayıp öptü. Gözleri doldu. Ben sevinç içinde uçuyordum,
ama korkulu bir sevinç... Okul eve yakın olduğu için öğle yemeğine eve gelecektim.

Okula gittik. Biçok çocuk... Hiç bu kadar kalabalık çocuk arasında bulunma-
mıştım. O çocuk kalabalığı içine girince, eski arkadaşlarını bulan Hamdi beni
bırakıverdi. Çekingenlikle onu aradım, bulamadım. Okulun önündeki çevresi
duvarsız alandaydık. Bir uğultu, bir gürültü... Kendimi bir büyük adam gibi gör-
meye alıştırmıştım. Bu yaramaz, şamatacı öğrencilerle değil, ağırbaşlı öğretmenlerle
denk görüyorum kendimi...

Bu yabancılaşma, bu yadırgayış içinde şaşkın dururken, kafamın arkasına taş
gibi sert bişey iki kez vurdu. Dönüp baktım, çocuklar gülüşüyorlar. Bunun ne
olduğunu sonradan öğrendim. Çocuklar sağ elini yumruk yapar, önce başpar-
mağının, sonra hızla, geri kalan yumulu dört parmağının sivri eklem yerlerini
ardarda çok hızla arkadaşlarının kafasına vururlar, bu bir şakadır. (Galiba bunun
adı "Madik Atma"dır.)

Bana bir çocuk madik atmıştı. Sıyrılıp kalabalığın arasına karıştım.

Az şaşı bir adam çıktı, okul kapısının önüne: "Terbiye-i bedeniye ve musiki
muallimi" Kâzım Bey...

– Sıraya, sıraya!.. Herkes saflarına ayrılın!.. Sıraya girin!..

Ben de girdim sıraya.

Kâzım Bey,

– İstiklal Marşı söyleyeceğiz! dedi.

"İstiklal Marşı" sözünü bile ilk duyuyordum. Tekkedeki ilahilerden, okuldaki
marşı gelmiştim.

Öbür çocuklar, önceki yıllardan biliyorlardı İstiklal Marşını söylemeyi...

Kâzım Bey, iki elini açıp havaya kaldırdı. Bir elinde değnek vardı. İstiklal Marşı
başladı:

Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak...

O zaman İstiklal Marşının bestesi, şimdiki gibi değildi, şimdikinden bile ağır
tempoluydu. Hep bir ağızdan İstiklal Marşı söylendi. Ayıp olmasın, bilmediğim
anlaşılmasın diye ben de söylemiş gibi dudaklarımı kıpırdattım.

– Haydi dersanelere!..

Üçüncü sınıf. Dersanede sıralar, üç sıra dizilmiş geriye doğru. Boy sırasına göre,
beni ortadaki sıraların öndeki ikincisine oturtular; aynı sırada solumda başka bir
çocuk...

İşte Cumhuriyet!..

“Dünyada tanıdığın en büyük adam kimdir?” diye sorulsa hemen “Zekâi Bey” derim; üçüncü sınıf öğretmenimiz Zekâi Bey.. Niçin büyük adam? Bunu kesinlikle bilemiyorum. Belki çok temiz, çok iyi giyimli olduğu için... Her sabah pırıl pırıl tıraşlı gelir dersliğe... Bikez bile azıcık sakalı uzamış görmedik onu. Renkli gömlek giymez. Yakası bembeyaz, ama nasıl bembeyaz... Gömlek yakası her zaman kolalıdır. Boyunbağının düğümü, yakaya milimi milimine oturmıştır, kıl payı yerinden oynamaz... Pantolonu tığ gibi ütülü. Ayakkabıları hep boyalı, pırıl pırıl... Saçları hep arkaya taralı, yatık, ama yağlı, briyantınli, pomatlı değil... Dişleri tertemiz...

Ben o zamana dek böylesine adam gibi adam görmemiştim hiç...

İçimden, “Kimbilir bin lira mı, yüzbin lira mı aylık alır” diye geçiriyordum. Bana göre, başka türlü bu denli iyi giyinilmez de... Bize sık sık diyor ki:

“Eski, yamalı giyinmek ayıp değildir, ama yırtık, kirli-pis, paslı giyinmek ayıptır.”

Ençok bu sözünü seviyorum, çünkü bana uygun düşüyor. Eski giyiniyorum, yamalı giyiyorum, ama kirli değil, yırtık değil... Annem bana bitek gün bile yırtık, kirli giydirmemi.

193

O günlerde ençok dillerde dolaşan sözcük: “Cumhuriyet”. Cumhuriyet denince hemen gözümün önüne Zekâi Bey geliyor. Bana göre Cumhuriyet işte bu Zekâi Bey... Cumhuriyet etlenmiş, kemiklenmiş, canlanmış, Zekâi Bey olmuş... Ben Cumhuriyeti çok seviyorum, Zekâi Beyi de çok seviyorum.

Niçin seviyorum? Belki de babam sevmediği için... “Abdülhamit Han Efendimiz”in hayranı olan, onun adını diline alırken önce “Cennetmekân” diyen, sonra da bizleri yüzüstü bırakıp Kurtuluş Savaşına gönüllü giden, çete savaşında yanan, ölümünden zor kurtulan babam, Cumhuriyeti hiç mi hiç sevmiyor, düşman ona. Günden güne de düşmanlığı artıyor. Belki de ben, babam sevmediği için Cumhuriyeti çok seviyorum. Yoksa Cumhuriyetin ne olduğunu bildiğim bile yok... Ama ben babamı da çok, çok seviyorum. Ne olurdu şu babam da benim gibi Cumhuriyeti sevmiş olsaydı... Bildiğim bişey var: Cumhuriyet olmasa, ben bu hükümet okuluna giremeyecektim; bunu anlayabiliyordum.

Zekâi Bey elinde hep bir cetvelle dolaşır. Bir yaramazlık eden, dersini bilmeyen olursa,

– Aç avucunu! der.

Avuç içine vurur cetvelle. Kimi zaman cetvelin keskin yanıyla vurur. Bir, bir daha, bir daha... Elinin ayasına keskinlemesine cetvel inen çocuk,

– Ay! diye kıvrır, iki büküm olur...

Belki de ben Zekâi Beyi okulda elinde cetvelle dolaştığı için seviyorum. Beni dövüyor hiç... Ondan bütün çocuklar korkuyor, saygılı bir korku... Öylesine sık sık da dövmez.

Zekâi Beyin gözleri hastalıklı biraz. Kızarıyor, kirpiklerinin dibinde de azıcık çapaklılık var. Zekâi Beyi öyle seviyorum ki, kızarık gözlerini bile seviyorum, ona özellik veriyor. Büyüyünce belki benim gözlerim de onunki gibi olur.

Zekâi Bey bekâr... Kendisi evlenmek istemiyor olmalı, istemiyor, istese ona bütün kızlar varmak ister. Annesiyle Bozdoğan Kemerinde iki katlı bir ahşap evde oturuyor. Evinin önünden geçerken bile saygı duyuyorum, başımı evden yana çeviremiyorum.

“Âmeden Laklak”*

Dersliğimizde, benden başka yeni öğrenci yok. Öbürleri, ikinci sınıftan üçüncü sınıfa geçmişler. Zekâi Bey, okuma denemesi yapacak.

– Açın kıraat kitaplarınızı!.. (Okuma kitabı)

Açıyoruz.

Gösterdiği sayfadan,

– Oku! diyor birine.

Çocuk heceleye heceleye kem küm ediyor, çoğunu da yanlış okuyor.

– Oku!

Okunacak yazının başlığı “Âmeden Laklak.”

Bu, eski Türkçe yazıyı okumak bir belaydı, bildiğiniz gibi bela değil... Çocuk bitürlü okuyamıyor.

– Okusana oğlum!..

Çocuğun okuyamaması utanmasından. “Âmeden”i başka türlü anlamış, çünkü öyle de okunur...

– Oku!.. diye Zekâi Bey üstüne varınca çocuk “Âmeden”i anladığı gibi okuduktan sonra “lıklik” dedi.

Bir kıkırtı sınıfta... Zekâi Bey bir baktı, ses soluk yok...

Başkasına söyledi:

– Oku!..

Yine öyle...

Sıra bana gelecek diye tir tir titriyorum. Galip Amcamdan o denli Arapça, biraz da Farsça öğrenmişken ben de nasıl okunacağını, anlamını bilemiyorum.

*Âmeden laklak: Leyleklerin gelişi. –y.n.

Sonunda korktuğum başıma geldi:

– Sen oku!..

Herhalde eski öğrendiklerimin etkisiyle olacak doğrusunu okuyuverdim:

– Âmeden laklak...

– Aferin...

Dersimiz hüsn-ü hat'tı, yani kaligrafi, güzelyazı...

Bir kuruşa aldığımız dökülmez cam hokkalara demir uçlu tahta saplı kalemle-rimizi batırıp, defterimize yazıyoruz. Ben, demir uçlu kalemi ilk kullanıyorum, o zamana dek hep kameş kalemle yazmıştım. Benim için bu, çok büyük bir yenilik... Üstünde "Hüsnühat" yazısı kazılı maden kalem uçları numaralıdır: 1, 2, 3... Ben 2 numaralı uçla daha iyi yazıyorum. Bu kalem uçları on paraydı.

Bir de balıklı kalem sapları vardı. Kalem sapı, içi boş camdandı; içinde renkli su, suda da bir küçücük yapma balık vardı. Bu balıklı kalemde benim yoktu...

Zekâi Bey, yazı ödevi vermiş:

Defterime "Lam" harfi, yani şimdiki "Le" yazıyorum boyuna, satır satır "L"ler... Öyle özeniyorum, öyle özeniyorum ki... Zekâi Bey defterime bakıyor:

– Aferin!..

Beni bütün yaşamımda, çok çalışmaya, aldığım aferinler zorlamıştır.

195

Fes mi, Şapka mı?

"Artık fes giyilmeyecek, şapka giyilecek. Fes giymek yasak!.." diye bir sözler duymaktayız. Babam kızıyor, küplere biniyor. Mustafa Kemal'in ne "kör"lüğü ka-lyor, ne "dönme"liği... Babam "Mustafa Kemal" adını ağzına almıyor, ondan söz ederken "Kör" diyor yalnız.

– Gözünün biri takmadır, cam gözdür...

Mustafa Kemal'in okul duvarlarındaki resimlerine bakıyorum, dikkatle bakıyo-rum: Gözünün birinin bakışı gerçekten başka, şaşımısı... Yoksa tek gözü gerçekten cam mı? "Olsun" diyorum içimden, "Daha iyi ya... tek gözüyle bunca işi başarmış..."

– Selanıklidir, Yahudi dönmesi...

İşte bu hiç hoşuma gitmiyor nedense... "Ne olurmuş öyle olursa," diyemiyorum.

Mustafa Kemal'i küçültmek isteyenler, uydurdıkları "kör", "takma gözlü, cam gözlü" yalanına yıllarca sarılmışlardır. Bu uydurmalar, Mustafa Kemal düşmanları arasında çok yaygındı.

Bigün sabah erkenden okula gelmişiz beş-on çocuk. Okulun duvarsız bah-çesinin önünde, yol üstündeki alçak tümsekte oturuyoruz. Önümüzden gelip geçenlere bakıyoruz. Kimisinin başında şapka var, kimisinin başında fes... Kasket

giymişler, melon giymişler, hasır şapka giymişler, fôtr giymişler... Ama çoğu kasket giymiş, bezden, en ucuzundan... Fes giymek yasaklanmış ama yine de tek tük fesliler geçiyor.

Aman o şapkalar ne şaşılasi geliyor bize. Sanki insanın kulağının yerinde bir boynuz çıkmış gibi. Hem de biçimli bir boynuz değil. Çünkü insanlar şapka giymesini daha beceremiyorlar. Şapkalar başta eğreti duruyor, ha düştü, ha düşecek, ha uçtu, ha uçacak... Güneşliği biyana gitmiş kasketlerin, tepesi biyana... (O zaman “güneşlik” yerine “şems-i siper” yada “şem-sper” denirdi.) Kimisi de şapkasının tasını taa kulak memelerine dek kafasına geçirmiş, herhalde başından uçmasını diye... Önümüzden geçenlerin hepsi de yeni giydikleri şapkalarıyla çok gülünç kılığa girmişler. Oysa fes öyle mi? İnsanlar, yüzyıl boyunca fes giye giye, kuşaktan kuşağa fesin nasıl giyileceğini, nasıl yakıştırılacağını iyice öğrenmişler. Külhanbeyi başka türlü giyer, efendisi başka türlü, zengini başka, yoksulu başka... Fesine bak, püskülünden adamın adamlığını anla...

O toprak tümsekte oturmuş, önümüzden geçenlere bakarak, fesin mi, yoksa şapkanın mı adama daha çok yakıştığını tartışıyoruz. Her çocuk babasından ne öğrenmişse, evinden ne duymuşsa onu satıyor. Çocuklar babalarının avukatı... Hepsi de fesi savunuyor. Fes gibi var mı... Fes başka... Fesin rengine bak, kırmızı, sonra püsküllü...

İçlerinde yalnız ben şapkayı savunuyorum. Şapkayı sevdiğimden, beğendiğimden değil... Belli ki şapka, giyenleri gülünç yapmış, alışkanlığımızdan ötürü bize öyle geliyor. Ama, değil mi ki babam şapkayı sevmiyor, öyleyse ben şapkayı seveceğim... Babam, fesi seviyor, öyleyse ben fesi sevmeyeceğim. Mustafa Kemal, “Şapka giyin!” demiş, öyleyse şapka giyilecek... Ah şu babam, ah... Onu öyle seviyorum ki, ama o da Mustafa Kemal'i sevse ya...

– Şapka daha güzel!.. Bak şu adamın başındakine, ne yakışmış.

Oysa adam, şapkayı kulakmemelerine dek geçirmiş kellesine...

Limon Kabuğu

Çıkarılan yasayla şapka giymek zorunlu olunca, bir şapkacılıktır başladı İstanbul'da; yeni bir kazanç kapısı. Bu işe de önce Rumlar, Ermeniler, Yahudiler döküldü. Başına şapkayı yasa zoruyla giyen Müslüman Türk uzun zaman şapka yapmadı. Hristiyan Türk uyruklunun yaptığı şapkayı satın alıp giydi başına.

Şapka giyilmesinin arkasından, okullara bir buyruk geldi: İstanbul'daki bütün ilkokul öğrencileri bir biçim giysi (forma) giyinecekler. Bu öğrenci giysisi, üç parçaydı: Kısa pantolon, ceket, kep... Üçü de lacivert kumaştan olacaktı.

Şapka endüstrisinden sonra bu kez de İstanbul'da öğrenci forması endüstrisi başladı. Toptan giysi yapan terziler isteğin çokluğu karşısında iş yetiştiremez oldular. Hepsisi de yine Türk uyruklu Hristiyan Türkler: Rum, Ermeni, Yahudi...

Bizim okulun öğrencileri tek tük üniformayı giymeye başladılar. Bir model öğrenci giysilerinin keplerine "limon kabuğu" adını takmıştı çocuklar.

"Şu zamana dek okul formasını giymeyenler okula alınmayacak!" denildi.

Annemin eski giysilerden bozup diktiklerini giyiyorum. Hiç terzi elinden çıkmış giysi giyinmemişim.

Bu forma işine, hele o limon kabuğu denilen şapkaya babamın çok canı sıkıldı.

Günlerce Tahtakale'deki, Çakmakçılar'daki hanlarda toptancı terzilerde bana okul giysisi aradık. Toptancılardan ucuz alınabilirdi. Ama babam pazarlıkta uyuşmıyordu.

Ucuza almak için, huyu olduğu üzere, satıcıya,

– Kiminin parası, kiminin duası... diyordu.

Ama Rum, Ermeni, Yahudi tüccar terziye, bir sakallı Müslümanın duası vız geliyordu.

Babam,

– Kiminin parası, kiminin duası, dedikçe, o tüccar terziler de ilk kez gördükleri babama, ağızbirliği etmişçesine hep şöyle diyorlardı:

– Sizin için, o da vallayı yalnız sizin güzel hatırınız için bu fiyata olur. Aşağı kurtarmaz. Sermayesine veriyorum...

Her girdiğimiz han odasında bu sözler karşılıklı tekrarlanıyordu.

Okulda benden başka forma giymeyen öğrenci kalmamıştı. Sonunda, Kasımpaşa'da bir elbise temizleyicisi dükkânının da sahibi olan, Mahmutpaşa'da bir handaki Rum tüccar terziden, babamın bir tanıdığının aracılığıyla, okul formasını ucuza aldık. Bir çiftlik satın almak gibi bişeydi bu bizim için. Yeni giysi beni nedense hiç sevindirmede. Belki de çekişe çekişe pazarlıklar, gecikmeler, dalaşmalar yüzünden çocuk onurum kırılmıştı, bilmiyorum neden, sevinemedim işte...

Okulun bahçesinde limon kabukları (kepler) karga sürüleri gibi havada uçuşuyordu. Birbirinin şapkasını kapan çocuklar, şapkaları havaya fırlatıyorlardı.

Abdülhamit Düşmanlığı

Öğretmenimiz Zekâi Bey, son padişahın Vahdettin olduğunu söylüyordu. Sultan Vahdettin, Boğaz'da bir İngiliz savaş gemisine binip kaçmış.

Zekâi Beyin derste söylediği bu sözlerle çok şaşmıştım. Çünkü, Mustafa Kemal sanki Abdülhamit'i tahtından indirip atmış da Cumhuriyeti öyle kurmuş gibi,

boyuna Abdülhamit'in istibdat (baskı) yönetiminden, zorbalığından, kötülüğünden söz ediliyordu. Abdülhamit, o denli çok eleştiriliyor, yeriliyordu ki, ben onu tahtından yeni düşürülmüş sanıyordum. Oysa Abdülhamit, o tarihten onbeş yıl önce düşürülmüş, ondan sonra da iki padişah daha gelmiş. Son halifenin Vahdettin olduğunu Zekâi Beyden öğrenince pek şaşmıştım. Peki ama son padişah Vahdettin'di de, neden saldırı okları ona çevrilmemiş, Cumhuriyetin bütün eleştirileri, yergileri, Cumhuriyet kurulmadan onbeş yıl önce tahtından indirilmiş olan Abdülhamit'e yöneltilmişti?

Ben bu soruyu, büyüdükten sonra da uzun yıllar kendi kendime sordum, şu sonuca vardım: Her devrim güç kazanmak, gücünü sürdürmek için, ille de birşeye karşı olmalıdır, karşı olmak zorundadır. Karşı olacağı birşey bulamazsa güçsüz kalır. Zayıf birşeye karşı gelmişse kendisi de zayıf, güçsüz kalır.

Mustafa Kemal, saltanat yönetiminden Cumhuriyet yönetimine geçiş demek olan siyasi devriminin karşısına son halife Vahdettin'i almış olsaydı, hedefi güçsüz olduğu için, devrim de güçsüz, heyecansız kalmış olacaktı. Onun için Mustafa Kemal, Cumhuriyetin karşısına yüzyıllar boyu sürmüş olan saltanat ve halifelik kurumunu ve bu kurumun en kuvvetli son temsilcisi olan Abdülhamit'i aldı. Düşman gemisine binip kaçan Vahdettin, Cumhuriyetin saldırı hedefi olmak için çok entipüften kalıyordu. İşte buyüzden bütün düşmanlıklar Abdülhamit'e yönelmişti, öyle ki, ben o yaştaki Mustafa Kemal'in Abdülhamit'i devirerek iktidara geldiğini, son padişahın Abdülhamit olduğunu sanırdım.

Niçin 1917 devrimi güçlü bir devrimdir? Çünkü çok güçlü burjuva sınıfına karşı gelmiş ve o güçlü sınıfı yenmiştir.

Kendisine çürük çarık bir hedef alan siyasi hareketler, adlarına devrim deseler de, güçleri hedeflerinin gücü oranında olacağından, gerçek bir devrim olamazlar.

Çekirdekçi

Okul bahçesine, kuruyemişçiler, kâğıthelvacılar, simitçiler, karamelacılar, türlü yemişçiler dolardı. Hiçbigün onların yanına sokulamazdım. Yemiş alacak param yoktu.

Bigün yemişçilerin önünden geçerken, arkamdan biri adımı seslendi. Dönüp baktım: Önündeki camekânlı, saplı teneke kutu içinde tuzlu fıstık, leblebi, kabak çekirdeği, kuşlokumu satan bir adam. Satıcı, önünde camekânlı teneke kutusu, duvarın dibindeki gölgeye çömelmişti. Yanına yaklaşıncaya tanıdım: Çürüklük tekkesinin şeyhinin küçük oğlu...

– Muhittin Ağabey!.. diye sokuldum.

Çok severdim onu. Ama bir tuhaf oldum onu öyle görünce... Bana bir kâğıt külah dolusu tuzlu fıstık verdi. O okuldayken alabildiğim tek yemiştir budur.

Türkiye'nin büyük değişim dönemi idi. Değerlerin allak bullak olduğu günlerdi. Bu allak bullaklıkta insanların yerleri birden değişmişti. Toplum daha yerli yerine oturamamıştı.

Aradan yıllar geçtikten sonra, Muhittin Ağabeyi levazım subayı üniforması içinde görecektim.

Kâmil Çavuş

Onu ilk Süleymaniye'deki evimizde görmüştüm. "Taştan ekmeğini çıkarır" dedikleri tipten bir insandı. Hiçkimseden iş istemez, ama işsiz de kalmaz. Nasıl yapar, eder, hiç yoktan kendine bir iş yaratır, geçirir.

Kastamonuluydu. Kimsesi olmadığını söylerdi. Hiç evlenmemişti. Babam ona Kâmil Çavuş dediği için, biz de öyle derdik. Ne olduğunu bilmiyorum ama, babamın ona büyük bir iyiliği olmuş. Her işimize canla başla koşardı. Ama babam da onu sever, sık sık ortalarda görünmeyince, arayıp sorardı.

Tanıdığımız zaman Kâmil Çavuşun bir atı vardı. Bu atla Yemiş İskelesinde yük taşırdı. O zamanlar atla yük taşıyıcılar çoktu.

Bu işten canı sıkılırsa Kâmil Çavuş uzak biyerlerden atıyla odun getirir, satardı. Odunu daha çok Kemerburgaz'dan, oralardan biyerlerden getirirdi.

Kâmil Çavuş koskoca adamdı. Ama babam onu, bir küçük çocukmuş gibi azarlardı:

– Biriş tut, onda karar kıl Kâmil Çavuş... Nedir bu, iki günde bir iş değiştirirsin. Artık genç de değilsin; sağlık var, sayrılık var. Har vurup harman savurma, para biriktir...

Kâmil Çavuş, babamın her azarına, her sözüne,

– Peki, efendi baba... derdi.

Kâmil Çavuş, atı satmış. Dört tekerlekli, camekânlı bir araba yaptırmış. Araba yapımcısına, kendi isteğine, anlatımına uygun yaptırdığından bu arabayı çok severdi. Arabasının tekerlekleri lastikliydi. Renk renk boyadı, gelin arabası gibi süsledi. Arabanın camekânındaki bölmelerde fındık, fıstık, leblebi, kabak çekirdeği, tuzlu fıstık, antepfıstığı, çamfıstığı, keçi boynuzu, badem, iğde, kuru üzüm, pekmezli sucuklar, ceviz içi, leblebi unu, kayısı ve erik kurusu, kuru incir gibi kuruyemişler, ayrıca kavanozlar içinde renk renk şekerler, leblebi şekeri, akide şekeri, badem şekeri, karamela, limon şekeri, niyet şekeri vardı.

Kâmil Çavuş bu yemişçi arabasını Çemberlitaş'ın dibine çekti. Çok sevdiği arabasını, renk renk yapma çiçeklerle, renk renk fırıldaklar, balonlar, serpantin kâğıtlarından yaptığı şeytan minareleri, krepon kâğıtlarından yaptığı türlü türlü süslerle süsleyip püsledi, bezedi. Yemiş arabası öyle olmuştu ki, önünden geçen yolcular, bisüre durup seyretmeden gidemiyorlardı. Arabanın üstündeki o göz alıcı süsler, yaldızlı kâğıttan fırıldaklar, o cümbüş, o balonlar, ister istemez ordan geçenlerin dikkatini çekiyordu. Kâmil Çavuş bu kadar süsle de yetinmez, geceleri biçim biçim, renk renk kâğıt fenerler yakardı. Bir de karpit lambası yakardı arabanın en üstünde. Arabanın altında bir fırın ocağı vardı. Kâmil Çavuş bu ocakta tahta parçaları yakar, alttan gelen ısıyla fındık, fıstık, leblebi, hep sıcak, taze dururdu. Ocağın bacası arabanın ortasından çıkar, karpit lambasının çiğ ışığı arasından titreşe titreşe dumanlar tüterdi.

Çemberlitaş'ın çevresi tıkiş tıkiş eski püskü yapılarla doluydu. Kâmil Çavuşun yemişçi arabasının önü her zaman bir bayram yeri gibi neşe dolu kalabalıkla cıvılcıvıldı.

Babam,

– Artık evlen Kâmil Çavuş! diyordu.

– Olur efendi baba...

“Olmaz!” demesini bilmeyen insanlar vardır. Kâmil Çavuş işte bunlardandı.

Bigün babam bizim evde Kâmil Çavuşa bar bar bağıırıyordu:

– Ne yaptın arabayı?

– Sattım efendi baba.

– Kaça sattın?

– Pazarlık etmedik, öyle verdim.

– Nasıl öyle verdin? Para almadın mı?

– Almadım.

– Para almayınca ona sattım denir mi hey eşşek Kâmil Çavuş!

Kâmil Çavuş korka korka anlatıyordu:

– Arabayı verdiğim adam topal, karısı da verem, iki de çocuğu var efendi baba....

Suçlu çocuk gibi başı önündeydi Kâmil Çavuşun...

– Eee?

– Acıdım, verdim arabayı. Kazanınca parasını ödeyecek, parça parça... Sermayesi olmadığından yemişleri de bıraktım kendisine...

– Hey eşşek Kâmil Çavuş, herif seni bir güzel kazıklamış.

Sonraları çok düşündüm. Kâmil Çavuş niçin babamın azarlamalarına katlanırdı? Niçin, sırasında kendi işini bırakıp, babamın her işine koşardı? Onun babamdan hiçbir çıkarı, umduğu yoktu. Öyleyse neden? Sonraları, doğru yada yanlış, bir yorum buldum buna. Kimi kimsesi yoktu Kâmil Çavuşun, anababa yüzü

görmemiş. Bu eksikliğin acısını hep duymuş, hiç giderememiş. İstiyor ki, onun da bir babası olsun... Bütün babalar gibi, kendisine durmadan öğütler versin, onu boyuna azarlasın. O da ondan çekinsin, korksun... Bütün yaşamı soğuk, rutubetli, karanlık han odalarında geçen Kâmil Çavuş, yabancılık çekmediği bu sıcak aile ortamında babası yerine koyduğu babamın azarlamalarından bile mutlu olurdu.

Arabasını verdiği o topal, Kâmil Çavuşa hiç para ödemedi. Ama Kâmil Çavuşun canını sıkan, arabasının parasını alamamaktan çok daha başka bişeydi. Bu adama arabasını bitek koşulla vermişti: Arabanın süsleri, bezekleri duracak, yenilenecekti. Oysa topal, arabaya hiç özenmiyordu. Balonları patlamıştı, kâğıt fenerleri yanmıştı, yırtılmıştı. Kâğıt süslerin çiçeklerin güneşten renkleri atmıştı.

Kâmil Çavuş, yaşamın tadını çıkarmasını bilirdi. Hiç kızmazdı. Hep gülümserdi, gözlerinin içi gülerdi.

Bir zaman sokaklardan cam kırıkları, kâğıt, bez kırpıntıları toplayarak geçindi. Odun kömürcülüğü yaptı. Pazarcılık yaptı, yani pazaryerinde yemiş, sebze sattı.

Bıkınca bir işten, onu bırakıp başka bir iş yapıyordu. Onun yaptığı, hayır, yaptığı değil, yarattığı ilginç işlerden biri şudur: Ama bu işi anlatmadan önce Kâmil Çavuşun bir özelliğinden söz edeyim. Kendi dediğine göre, onda öyle bir özellik varmış ki, köpekler onu çok severler, hiç tanımayan en azgın köpek bile, saldırmak şöyle dursun, Kâmil Çavuşu görünce kuyruk sallamaya başlamış.

201

Kâmil Çavuş, zengin evlerinin bulunduğu sokaklarda sabahtan akşama dek keyfince gezip dolaşiyor. Yollarda cins köpekler görüyor. Bunlardan hangisini en çok severse onu alıp yaşadığı han odasına getiriyor. Bikaç gün sonra da gazetelerde kayıp köpek ilan çıkıyor. Kayıp köpeğin tanımı, bulduğu köpeğe uyuyorsa, Kâmil Çavuş köpeği götürüp sahibine veriyor.

Gazetede ki ilan şöyledir: “Falan yerde, filan cins, fişmekân adlı bir köpeğim kayboldu. Bulup getirene 100 lira verilecektir.”

Kâmil Çavuş, bir zaman da yağcılık yaptı. Kasap, kasap dolaşiyor. Her kasaptan çok ucuza kemik satın alıyor. Bu kemikleri, odasındaki maltız ocağı üstündeki kazanda kaynatıyor. Kazanın üstü, üç parmak kalınlığında yağ tutuyor. Kâmil Çavuş, en temiz, en hilesiz, en katkısız yemeklik yağın, bu yağ olduğunu söylerdi.

Sonraları Kâmil Çavuş, yağcılıkla köpekçiliği birleştirdi. Şöyle ki: İstanbul sokaklarında, bakımsız, pis, hastalıklı, yaşlı, ama cins, çok değerli pekçok köpek varmış. Kâmil Çavuş bu köpeklere acırdı, onları alır odasına getirirdi. Köpekler çoğaldığı için artık han odasına sığmıyordu. Tahtakale’den Çakmakçılar’a çıkarken köşede, yangından artakalmış, taştan bir yapı yıkıntısı vardı. Kâmil Çavuş oraya yerleşti. O yıkıntıya dört beş büyük oda yaptı. Her odada sekiz-on, on-onbeş köpek vardı. Hasta köpekleri bakıp iyileştiriyordu.

Yine kasaplardan kemik topluyor, kaynatıyor, çıkan yağı satıyor, kaynamış kemikleri köpeklere veriyordu. Ayrıca köpeklere, et suyunda kepek lapası yapıp veriyordu.

Kâmil Çavuşta her cins köpek vardı. Ünü yayılmıştı. Özel arabalarıyla zengin kadınlar, onun o yıkıntı yerinin kapısına gelip ondan cins köpek satın alıyorlardı.

Yaşlanmıştı. Sık sık hastalanıyordu. Köpeklerinden başka kimsesi yoktu. Babam arardı, giderdi, yine azarlardı:

– Hey Kâmil Çavuş, itlerin içinde yaşanır mı böyle?

Kâmil Çavuş, gülerek,

– Benim itler, dışardakilerden iyidir... derdi.

– Evlenip çocuğa kavuşmadın da hey Kâmil Çavuş!..

Subay olduktan sonra, ben de gittim Kâmil Çavuşun yerine. Odalardaki köpeklerini gördüm. Bir aralığa da zincirle gerçek bir kurt bağlamıştı. Bundan kurt köpeği dölü alıyordu.

Kâmil Çavuş, yaşamının son yirmi yılını köpeklerinin arasında geçirdi. Hastalandı, öldü.

Biriki gün sonra öldüğü ancak öğrenilmişti. Cesedi köpeklerin arasındaymış. O köpekler ki canlı insanı bile parçalarlar, aç kalınca mezar bile açarlar. Kâmil Çavuşun cesedini odadan almak çok, çok zor olmuş; çünkü o yırtıcı köpekler Kâmil Çavuşun yanına kimseyi sokmuyorlarmış.

Ressam Olacağım

“Ressam olacağım” diye tutturdum durup dururken... Bizim evde, dahası çevremizde, ressam nedir pek bilen yok. Hoşa gitmedi ressam olmak isteyişim.

Davutpaşa Ortaokuluna giden Fevzi Ağabeyden öğrenmiştim resim yapmasını. Zekâi Bey de beğenince resimlerimi, artık iyice ressam olmaya karar verdim.

Zekâi Bey iyi havalarda resim dersi için bizi Süleymaniye Camisinin avlusuna götürürdü. İki ders üst üste Süleymaniye Camisinin resmini yaptım. Zekâi Bey çok beğendi bu resmi... Çaresiz ressam olacaktım. “İlkokullararası resim sergisine koyacağım bu resmi” diyordu Zekâi Bey...

İnsan, nice uğraşa, çabalasa, bozuk düzen bir toplumda kendine yön veremiyor, istediği uğraşa giremiyor. Ressam olamadım. Ama içimde gizli kalmış bu isteğin etkisiyle olacak, yıllar sonra Güzel Sanatlar Akademisine girip iki yıl öğrenim gördüm orada.

Sınıf Arkadaşlarım

Harp Okulunda, Fen Tatbikat Okulunda, daha da sonra arkadaş olduklarımın kimisini unuttum. Karşılaştınca onları ya hiç tanımıyor yada zorlukla tanıyabiliyorum. Ama Kanuni Sultan Süleyman İptidaiye Mektebinin (İstanbul Yedinci İlkokulu) üçüncü sınıfındaki arkadaşlarım, tıpkı o gün oldukları gibi, gözümün önünde. Kastamonulu İrfan, en iyi arkadaşımdı. Bana en çok yakınlık gösteren İrfan'dı. İlkokuldan sonra galiba okuyamadı... Şimdi Babıâli'nin büyük gazete dağıtımcılarından biri... Bir zamanlar beni tanımazdan bile geldi. Benim eski günlerime, arkadaşlarıma, anlaşılması zor, sıkı bir bağlılığım vardır. Onun için de sık sık hayal kırıklığına uğramışım.

Muzaffer vardı. Tombalak bir oğlandı. Toparlak burnunun ucu kırmızıydı. Burnundan sulu sümük hiç eksik olmazdı, dudağının üstüne doğru iner çıkardı sümüğü. Okulumuzun tam karşısındaki medresenin bir odasında oturlardı. Onu da çok severdim. Bigün beni evine de götürmüştü. Benden ya bir, ya iki sınıf sonra subay çıkmış. Onu, üçüncü sınıftan sonra hiç görmemiştim. Yıllar sonra, 6/7 Eylül faciasının arkasından beni bu korkunç olayların düzenleyicisi, sorumlusu diye Harbiye'deki cezaevine attıkları zaman Muzaffer'i karşımda gördüm. Askerî Cezaevi Müdürü, binbaşydı. Ne kötü davrandı, ne de iyi...

203

Biz derslere başladıktan bir zaman sonra sınıfımıza bir çocuk geldi: Malatyalı Hâdi... Türkçe konuşamıyordu bile, çat pat biliyordu Türkçeyi. Bigün bir uçak gürültüsü duyduk, Hâdi pencereye koşup baktı dışarı, bağırmaya başladı:

– Tagara geçiiy, tagara geçiiy!..

Arkadaşlar çok alay ederlerdi Hâdi'yle. Bu olayların etkisinde kalarak büyük bir aşağılık duygusu içinde kalan Hâdi, çok kısa zamanda sınıfın en çalışkan öğrencilerinden biri oldu. Böyle olacağını Zekâi Bey daha önce söylemişti:

– Siz şimdi alay ediyorsunuz ama, göreceksiniz, Hâdi en çalışkanınız olacak. Doğulu çocuklar zeki olur, çalışkan olur...

Aşağılık duygusunun insanı yükseltmekte, itici, fırlatıcı, yükseltici etkisi olduğunu çok gördüm. Bunu kendimden de biliyorum. Ama aşağılık duygularını yenemeyen, kendi kendilerine yenilenler için, bunun tam tersi de oluyor.

Üçüncü sınıftanberi arkadaşlığımızın sürdüğü yalnız Salih'ti. Zekâi Beyden en çok dayak yiyen oydu. Hiçbir derse bikez bile zamanında gelmedi. Biz sıralarımıza oturduktan, öğretmen kürsüye geçtikten sonra ağır ağır girerdi içeri. O da sümüklüydü. Sümüğü burnundan iner iner, sonra fırt diye çekerek içeri... Kocaman, eski, tabanı bikaç kez pençelenmiş ayakkabılar giyerdi. Babasının ayakkabısı olacak. Yürürken, fırt fırt çıkardı ayakkabının topuğu ayağından, çorabının yırtık

topuk deliği görünürdü. Eşine rastlanmayacak denli soğukkanlıydı. Askerî okulda, lisede, Harp Okulunda, Fen Tatbikat Okulunda onunla birlikte okuduk, birlikte staj yaptık. Kıtaya çıkınca birlikte çalıştık. Salih, dev gibi iri kemikli bir delikanlı oldu. İçine kapanıktı ama, derinde çok renkli, parlak bir dünyası vardı. Onu çok, çok severdim. Arkadaş olarak, elimden geleni hep yaptım ona... Salih'in çok zengin bir babası, amcası olduğunu çok sonradan öğrendik. Yağ tüccarı olan babasından, zengin akrabalarından büyük miras kalmış dediler... Gel zaman git zaman, benim işlerim bozuldu da bozuldu... Salih'ten ikiyüz lira borç aldım. Borcumu zamanında ödeyemedim. O zaman, Beyoğlu'nda Bursa sokağında bir fotoğraf stüdyom vardı. Salih bir akşam geldi. Yine borcumu verememiştim. Birlikte dışarı çıktık. İstiklal caddesinde geziyorduk. Salih bana hesap dersi vermeye başladı:

– Sen hesabını bilmiyorsun!..

Hesap bilmenin nasıl olduğunu anlattı durdu yol boyunca. Ona sınavda cebir dersinden verdiğim kopyayı düşünüyordum o anlatırken... Boyuna anlatıyordu; şöyle yapmalıymışım, böyle davranmalıymışım... Onca yıllık arkadaşımın bu denli uzun konuştuğunu daha önce hiç görmemiştim. Aslında Salih haklıydı; ben hesap biliyordum ama, hesabımı bilmiyordum. Hesabımı bilsem, ondan ikiyüz lira borç almazdım, alınca da zamanında öderdim. Anlatıyordu Salih... Tek kelime söylemeden onu dinliyordum. Anlatılmaz bir buruksu acılık içindeydim. Sezinlediğime göre, Salih konuştuğu rahatlıyordu, boşalıyordu; belki yıllarca söylemek isteyip de içinde birikmiş olanları boşaltıyordu.

O zaman ikimiz de otuzsekiz yaşındaydık. Salih'le on yaşımızdanberi arkadaştık. Salih konuştuğu, yirmisekiz yılda içimde oluşmuş, tatlı, güzel, iyi bişeyin parçalandığını, dumanlaşıp uçtuğunu duyuyordum.

Arkadaşlarımdan bir de Feridun vardı. Sınıfın en iyi giyineni, en bol para harcayanı... Unkapanı'nda bir evde oturuyorlardı. Sonra onu da askerî lisede gördüm, havacı subayı oldu. Bu Feridun ordudan erken ayrıldı. Sivilken de yine pek şıktı, hariciyeciler gibi giyinirdi.

Yıllar sonra onu bir sabah, bir yolda gördüm. Şaşkın şaşkın bir adres soruyordu. Konuştuk. Artist ve şarkıcı organizatörlüğü yapıyormuş. Anadolu kasabalarına oyun kumpanyası götürüyormuş. Az ötede, içinde şarkıcı kadınlar dolu bir eski otobüs duruyordu. Feridun, bu otobüsten inmiş, bir şarkıcı kadının evini aramaktaydı. Adresi bulamadı. Bindi otobüse. Bu kez giyimi şık değildi, ama şıklığa özenmişti.

Süleymaniye Camisinin müezzinin oğlu, sınıfta benden daha iyi tecvitle Kuran okurdu. Esmer, yüzü halepçibanı izli bir oğlan... Gözlerini kapar, ağzını çarpıtır, tıpkı, Arap aksanıyla ağdalı, ağdalı, heceleri gırtlaktan çatlata çatlata Kuran okurdu.

Bilinçaltı

Arkadaşlarımızdan İhsan adlı bir çocuk vardı. Sınıftaki öğrencilerin en uzunuydu, sarı, sipsivri bir oğlan... Her adımda sağa sola yalpalayarak yürürdü. Üçüncü sınıfta bir ders yılı birlikte okuduğumuz İhsan'ı bir daha hiç görmedim. Onu hatırlamam için hiçbir neden yoktu. Üzerimde ne olumlu, ne olumsuz bir etkisi vardı. Kendisini de, adını da unutmuştum. Aradan kırkyedi yıl geçtikten sonra, eski deyişle, beni "dehşete gark eden" şaşkınlığa boğan bir olay oldu. Beni böylesine şaşırtan olay, bilmem, size de şaşırtıcı gelecek midir? On yaşımdayken İhsan'la bir sınıftaydık. Pek konuşmazdık bile. Adını da, kendini de unutmuştum. Ne denli anlatılırsa anlatılsın, ben o çocuğu hatırlayamazdım. Ama elli yaşımda, bir gece sabaha karşı rüyamda o sarsak yürüyüslü İhsan'ı gördüm. Adının İhsan olduğunu da rüyamda hatırladım. Uyandım, o gece artık uyuyamadım. Bilinçaltının nasıl bir giz dolu gömüt olduğuna şaşıp şaşıp kaldım. Beynimin hangi bölümüne o sarsak İhsan'ın silik hayali yerleşmiş ki, büsbütün unuttuğum bu çocuk, kırkyedi yıl sonra rüyamda karşıma çıkıp kendini hatırlatıyor. İhsan, on yaşındaki çocukluk haliyle, kırkyedi yıl sonra bana kendisini hatırlattığı tarihte, belki yirmi-otuz yıl önce ölmüştü, ama benim bilinçaltımda bir hayal konservesi olarak yaşıyormuş.

Bana çok şaşılasi gelen bu bilinçaltı olayı, belki de sizin için hiç de önemli değildir. Ben yine de, nasıl çalıştığına her zaman şaşıtığım bilinçaltının bu küçücük olayını anlatmadan geçemedim.

Bir İhsan daha vardı, kabadayı İhsan... Onu sarsak İhsan'dan daha az tanıdığım halde, unutmamam için bir neden vardı, bende bir iz bırakmıştı. Cumhuriyetten sonra, insanların kendilerini bakanlığın yeni açılan ilkokullarına uyarlamaları kolay olmadı. Şimdiki ilkokul öğrencilerine bakınız, hepsi de ilkokul çağındaki çocuklardır. Oysa yeni açılan hükümet ilkokullarına öğrenci olarak gelenler arasında, ortaokulda, lisede öğrenci olmaları gereken yaşta çocuklar vardı, onyediyedi, onsekiz yaşlarında, hatta daha da büyük... Nerdeyse öğretmenlerle yaşıt. Bu koca oğlanlar, sınıftaki öğrencileri küçük görüyor, derslere uyarlanamıyorlar, kafaları ders almıyor, ister istemez öğretmenlerle çatışıyorlar, sonunda okuldan kovuluyorlardı. Bunlardan biri de İhsan'dı. Ben okula girdikten birkaç hafta sonra okuldan atılmıştı. Kocaman bir genç adamdı. Bıyıkları çıkmıştı. Üstelik, o zaman İstanbul'da pek az kişide olan, güneş gözlüğü takardı.

Bigün okulda bir fısıltı duyuldu: İhsan avluya gelmiş. Sarhoşmuş, ağzı rakı koyuyormuş. Üstünde muşta varmış. Yalnız muşta değil bıçağı da varmış. Kendisini okuldan kovduğu için öğretmenleri, müdürü vuracaktı.

Şimdilerde, özellikle taşra okullarında, zaman zaman gazetelere bile yansıyan, kabadayılık olayları olur, ama seyrekler. Sonra, hiç değilse ilkokullarda olmaz. Oysa o zamanlar kabadayılık kavgaları, günlük olaylardandı.

Ders arası paydosunda İhsan'ı gördük. Bahçedeki çocuk kalabalığı arasında, sarhoşluk gösterisi içinde yalpalayarak volta atıyor, bir kabadayılık kolposuyla ona buna çarpıyor, omuz vuruyordu. Onu görmek için merakla itişe kakışa çevresini almış olan çocuklar, o üzerlerine doğru gelirken, korkudan çil yavrusu gibi dağılıyorlardı. Lacivert bir elbise giymişti. Sağ elinde, yumruğuna sarılıymış gibi bir beyaz mendil tutuyordu. Bilenlerin söylediğine göre, bu beyaz mendil, sağ eline geçirdiği muştayı saklamak içinmiş.

İhsan bağırıp çağırmaya, nağralar atıp azıtmaya başlayınca, artık okulun onurunu korumak gerekiyordu. Bu görev de beşinci sınıf öğrencilerine düşerdi elbet. Öyle de oldu. Bütün okulda İhsan'dan iriyarı hiçbir öğrenci yoktu. Ama iki üç çocuk birleşince elbet İhsan'dan güçlü olurlardı.

Bir boğuşma, bir kapışma... Çizgi filmlerdeki kavgaların en şiddetli yerinde, kavgacılar bir bulut içinde görünmez olurlar ya, işte tıpkı öyle oldu... Bir toz duman...

206

Okulun başhademesi elinde koca sarı çanı sallayarak derse giriş zilini çalıyordu. Çocuklar kapıdan giriyordu.

İhsan, omuzları düşük, başı eğik, biriki arkadaşının kolunda, burnundan akan kanlar bahçenin tozlu toprağına damlayıp izler bırakarak, yokuştan aşağı indiriliyordu.

Huruf-u Munfasıla

Hiçbir sosyal yada politik değişme birdenbire olmuyor. Herhangibir toplumsal değişim olmuşsa, onu hazırlayan daha önceki birikimler vardır. Atatürk devrimi denilen toplumsal değişimlerin hazırlayıcısı olan önceki birikimler bizde araştırılıp ortaya konulmamıştır. Toplumsal değişimleri doğuran önceki birikimler ortaya konulursa, Atatürk devriminin değeri küçülecekmış gibi geliyor, sanırım.

Harf değişimi, Arap harflerini bırakıp Latin harflerini alışımdır... Bu değişimi, bizden çok daha önce Azerbaycanlılar yapmışlardı; Arap harflerini bıraktılar, Latin harflerini aldılar, ama sonra Latin harflerini de bırakıp Kiril harflerini aldılar.

Arap harflerinin okuma yazma güçlüğünden kurtulmak için epiy uğraşılmış. Enver Paşa, Arap harflerini atmadan okuma yazmayı kolaylaştıracak yollar aramış. "Huruf-u munfasıla" denilen yazım yöntemi böylece ortaya çıkmış. "Huruf-u mun-

fasıla” ayrıık harfler demektir. Eski yazıyı bilmeyenlere anlatmak oldukça zordur. Kısaca, her heceyi bir sessiz, bir de sesli harf olarak birlikte yazmaktır. Amaç okuma-yazma kolaylığını sağlamaktı. Kural, kolaydı ama, yazı daha uzun sürüyordu. Ayrıık harflerle yazmaya “huruf-u munfasıla” yöntemi denilince, eskisi gibi bitişik harflerle yazmaya da “huruf-u muttasıla” yani bitişik harfler yöntemi denildi.

Okula gelene dek, huruf-u muttasıla ile yazardım. Yenilikçi, ilerici bir öğretmen olan Zekâi Bey, bizim ayrıık harflerle “huruf-u munfasıla” yazmamızı isterdi.

Babam, buna çok kızar,

– Bir milletin yazısı, yukardan verilen buyrukla hiç değişir mi? Bütün bunlar Enver Paşanın yediği nane... Kör Kemal dönmesi de onun yolundan gidiyor! diye bağırırdı.

Mustafa Kemal, Enver Paşanın yolundan gitmedi; Arap harflerini büsbütün kaldırıp Latin harflerini getirdi. Çünkü huruf-u munfasıla, kolaylık değil, daha büyük zorluktu. Ama harf değişimini hazırlayıcı birikimin etkenlerinden biridir.

Cetvelin Acısı

207

Öğleden önce dört ders okurduk. Öğle paydosunda, okula geç kalmamak için hızla en önden çıkar, eve gelir, yemeğimi yer, yine bir koşu okula dönerdim. Öğleden sonra da iki ders okurduk.

Bigün yine paydos zili çaldı. Hızla çıktım dışarı. Süleymaniye Camisinin avlusundan geçtim. Arkamdan, her zamanki gibi, başka çocuklar gelmiyordu. Demek, onlar oyuna dalmışlardı. Eve geldim. O gün yediğim öğle yemeğini bile unutamıyorum. Annem, kendi tavuklarımızın yumurtalarından, yağda iki yumurta kızartmıştı. Yedim. Geç kalmamak için çabucak okula döndüm. Her öğle sonu dönüşünde bahçede çocuklar olurdu. Oysa o gün bahçede kimseler yoktu. Okula girdim, çıt yok. Öğrenciler derse girmişler. Ben nasıl oldu da geç kaldım böyle?... Kapıyı tıklatıp dersliğimize girdim. Zekâi Bey elinde cetvel, ders anlatıyordu.

– Neredeydin? dedi.

– Yemek yedim efendim... dedim.

– Ne yemeği?

Ben gerçekten yediğim yemeği soruyor sanarak,

– Yumurta, yedim efendim... dedim.

– Aç avucunu!

Açtım. Cetvelin keskin yanıyla vurdu. Dayak yiyen öbür çocuklar gibi “Ayy!” demedim, kıvranmadım da... Canım acımadığından değil, utancımdan. Ayıp

geliyordu bağırmak, kıvranmak. Başım önümde dimdik duruyorum. Üç cetvel indirdikten sonra, Zekâi Bey bana acımış olacak,

– Öbürünü aç! dedi.

Öbür avucumu açtım. Daha hızlı üç cetvel indirdi.

– Otur yerine!

Parmaklarım kalemi tutamıyordu. Ama parmaklarımdan daha çok acıyan başka biyerim vardı. O Zekâi Beyi ben ne çok severdim.

Az sonra paydos zili çaldı. Çocukların kimisi aşağıdaki yemekhaneye girdi, kimisi yemek yemek için evlerine gitti. Ancak o zaman niçin dayak yediğimi, yaptığım yanlışları anladım.

Ben üçüncü dersten sonra, öğle paydosu sanıp eve gitmişim. Belki o öğle karnım çok acıkmıştı da yemek paydosunu bekleyememişim.

Ekmekçi Kadının İki Kızı

208

Oturduğumuz evin sokağının alt başında bir eski konak vardı. Konağın her odasında bir aile oturuyordu. Her penceresinde, kurusun diye, çocuk bezleri, çamaşırlar asılıydı. Konağın bütün pencereleri, her zaman, rüzgârda uçuşan çoğu yamalı çamaşırlarla kaplı dururdu.

Konağın ikinci katında bir ekmekçi kadın otururdu. İki kızı vardı. Büyüğü Dar-ül-Muallimat'ta (Kız Öğretmen Okulu) yatılı öğrenciydi. Haftada bir gün evine izinli gelirdi. Küçük kız annesinin yanındaydı. Taşbebekler gibi, kıvrır kıvrır sarı saçlı, benden iki yaş büyük, çok güzel bir kızıdı.

Ekmekçi kadın gençti, güzeldi. Her sabah erkenden kalkar, üstüne, kırçıl bir bezden önlük giyer, yola çıkardı. Bikaç sabah onunla birlikte gittiğim için, işini biliyordum. Küçük kızı da her zaman yanındaydı.

Her sabah Yağkapanı iskelesine giderdi. Orası çok kalabalık biyerdi. Soğan, patates depolarından birine her akşam bıraktığı sandığını alır, bir mavna iskelesinin gerisindeki işyerine yerleşirdi. Sonra gider, fırından bıçok ekmek alır gelirdi. Sandığının üstünde bir koca ekmek bıçağı dururdu. Kadın, yalnız ekmek satardı burada. Bir somun ekmeği dörde böler, bölüm bölüm satardı. Akşam karanlığı basarken sandığını yine depoya bırakır, evine dönerdi. Bu ekmekçi kadın, sabahtan akşama hergün bu işi yaparak, iki kızını okutuyor, yetiştiriyordu.

Güzel, genç ekmekçi kadın, Çanakkale şehidi bir yüzbaşının karısıydı.

Ben sonradan, bu şehit karılarının, kızlarının içinde, ekmek derdiyle söylenmesi güç, çok daha zor, bizim için çok utanılası durumlara düşmüş olanlarını gördüm.

Ne zaman şehitlerimiz için, büyük paralar harcanıp anıtlar yapılmaya kalkılsa, hep o ekmekçi kadınla, o kadının bin zorlukla okutmaya çalıştığı iki güzel kızı gözümün önüne gelir. Niçin şehitler adına yoksul, kimsesiz çocukları yetiştirmek için yatılı okullar yapmayız da, parayı taş, toprağa, betona döküp anıt dikeriz?

Çanakkale Anıtı dikilirken, “Ele güne borç almak için avuç açmış yoksul Türkiye’nin şehitleri için anıt değil, şehitler adına yoksul çocuklar için okullar açılması gerekir,” diye yazdığım için ne çok eleştirilere, hatta saldırılara uğramıştım. Türkiye’de insanın yurdunu sevdikçe yurt haini olarak ilanı da kolaylaşabilir. Ama ben bir şehit yüzbaşının eşi ekmekçi kadının, her sattığı ekmek başına yirmi para kazanarak, didişe didişe iki kızını yetiştirdiğini, o kadının gözyaşı döktüğünü daha on yaşımdayken görmüştüm. Hâlâ bugün bile, şehitler adına okul değil de, anıt yapılmasını anlayamıyorum.

Galip Amcam, Dar-ül-Muallimat’taki kıza, ben de küçük kıza, Fransızca dersi veriyorduk. Ben “Syllabaire”den okutuyordum. Kendim de ancak o kadarcık biliyordum Fransızca’yı. Öğretmenlikte Galip Amcamın sertçe olan yöntemini uygulamış olacağım ki, bigün dersine çalışmamış olan kız, biraz zorlayınca ağlamaya başladı. Hiç sesimi çıkarmadan ayrıldım yanından. Sokağa çıkınca ben de ağlamaya başladım. Ağlayan insana hiç dayanmam. Bir daha da gidemedim evlerine. Oysa ekmekçi kadın, kızına *Syllabaire* okutuyorum diye, aradabir bana bikaç kuruş da veriyordu.

209

Bayram

O gün okul yoktu. Tatil miydi, anıyamıyorum. Yeşiltulumba’ya inen yokuşun başındaki konağın sahibi “Hanımefendi”nin evlatlığı, sınıf arkadaşım Mustafa’yla sokaktaydık. Bekçi Baba, kalın sopasının demir ucunu kaldırım taşlarına vura vura bağırıyordu:

– Eeeey ahali!!! Hilal görülmüştür, bugün bayramdır!..

Tastamam ne dediği aklımda değil bekçinin. Ama, aşağı yukarı şunu anlatıyor: İki kişi Ay’ı gördüğüne tanıklık etmiş. Müftülük de bayram ilan etmiş...

O yılın bayramı, öğleden sonra, birdenbire başlamıştı. Oysa başka bayramların “arife”si olur, daha önceden bayrama hazırlanırdık. Bu bayram, birden bastırılmış oldu. Hemen eve koştum, annem yok... Şimdi ben ne yapsam? Bayram denilince, aklıma ilkin yıkanmak geliyor. Annem, her bayram gecesi beni yıkar, yatırır; kendisi de bayramlıklarımı çok zaman yetiştiremediğinden, sabahlara dek dikiş dikip bana bayramlık giysi hazırlar, ütüler. Sabahleyin giydirir. Babam, bayram

namazından döner. Önce annem, sonra ben, sonra da kardeşim babamın elini öperiz. Babam da bizi öper. Sonra kahvaltıya otururuz.

Ama bu bayram öyle değil ki... Öğleyin birdenbire bayram oluverdi. Bekçinin bağrımaları, sopasının tak takları, hâlâ duyuluyor sokaktan.

Bana, yıkanılmadan bayram olamazmış gibi geldi. Bir teneke suyla leğeni odanın ortasına koydum. Soyunup girdim leğene, soğuk suyla sabunlanmaya başladım. O sırada annem de girdi içeri.

– Deli misin sen? Ne yapıyorsun? diye bağırdı.

– Bayram, anne! dedim.

– Hastalan da gör sen bayramı!

Hastalandım, ateşler içinde yattım. Yatakta o hastalığın ateşiyle, hep suların içinde, yıkanıyorum sanıyordum. Kambur saatçi amcanın yaptığı ilaçlarla iyileştim. Ama bayram çoktan geçmişti.

Ne Mutlu

210

Daha Mustafa Kemal, “Ne mutlu Türküm diyene!” dememiş. Ben o sıkıntılı, darlıklı çocukluk günlerimde kendimden çok memnundum. Her kendi başıma kaldığımda şöyle düşünürdüm: “İyi ki, Müslüman anababadan doğmuşum, iyi ki Müslümanım... Çok şükür Allahıma, beni Müslüman anababanın çocuğu olarak yaratmış da Müslüman olmuşum. Ya Hristiyan yaratmış olsaydı, o zaman, ölünce cennete gidemeyecektim, cehennemde cayır cayır yanacaktım. Ne mutlu ki Müslümanım!”

Mutluluğum bu kertede kalmıyordu. Düşünüyordum:

“İyi ki, Türk doğmuşum. Müslüman olup da başka ulustan olmak da var. Türk, ulu bir ulus, çok eski, çok büyük... Allahın ne sevgili kuluyum ki, beni hem Müslüman, hem Türk yaratmış. Ne mutlu bana, Türküm!”

Kendimden memnunluğum, mutluluğum bitmiyordu. Şöyle düşünüyordum:

“Müslüman Türk olabilirdim ama, Anadolu’nun bir köyünde doğmuş olabilirdim. Oysa ben, yeryüzünün cenneti İstanbul’da doğmuşum. Hem Müslüman doğ, hem de Türk ol, hem de Istanbul ol, ne büyük mutluluk!”

Benim mutluluğumun sonu yoktu ki... Şöyle düşünüyordum:

“Annemi, babamı değiştirir miyim? Başka anne babanın çocuğu olmak ister miyim? Dünyada istemem.”

Başka anneleri, babaları, bir bir gözümün önüne getirirdim; hiçbiri benim anababam denli iyi anababa değildi. Babam zengin değildi, varsın olsun... İyi

yürekliydi, beni çok seviyordu, benim babamdı, benim babam olduğu için en iyi baba oydu. Annem, hele annem, bütün annelerin en iyisiydi...

“Ne mutlu bana! Önce Allah beni Müslüman yaratmış. Sonra Türk doğmuşum. Üstelik İstanbullu da olmuşum. Sonra da böyle iyi, bulunmaz anababanın çocuğuyum, ben Allahın en sevgili kuluyum. Ne mutlu, ne mutlu bana!”

İşte bu nedenle Mustafa Kemal’in “Ne mutlu Türküm diyene!” sözünü çok iyi anlamış, benimsemiştim.

Ama sonra, sonra? Kuşkular başladı: Müslüman doğmuşum. Neden? Müslümanlık bir üstünlükse, neden başka bir çocuk Hristiyan doğuyor da, ben Müslüman doğuyorum? O çocuğun suçu ne? Benim üstünlüğüm ne? Müslüman anababanın çocuğu değil diye, Hristiyan çocuğu ölünce neden cehennemde yansın?

Ben yeryüzünün cenneti İstanbul’da doğmuşum. İstanbul, güzel, büyük, okulları, hastaneleri olan kent... Ya uzak bir köyde doğan çocuk? Onun suçu ne? Benim üstünlüğüm ne?

Bu kuşkular, küçük yaşımdanberi kafamı kurcalamaya, beni tedirgin etmeye başlamıştı.

Annem Vona’ya Gidiyor

Annem diyor ki:

– Benim köyümde tarlam, toprağım olacak, fındıklığım olacak. Babam ölmüş olmalı çoktan. Bana da biraz bişey kalmıştır babamdan. Yıllarca kardeşlerim ekip biçti, helal olsun. Ama benim de şimdi ihtiyacım var. Gidip köyüme, babamdan bana düşeni alayım. Varsın topraklar onların olsun, ama bana da yıldan yıla bişey versinler.

Babam,

– Olmaz!.. diyor.

Annem,

– Ama çok sıkıntı çekiyoruz... diyor.

Babam, sıkıntı, hele geçim sıkıntısı çekilmesinin açığa vurulmasına çok kızar, sinirlenir, bundan haysiyeti kırılır. Kuru ekmek, suya batırılıp yenilecek, ama, “Sıkıntı çekiyoruz,” denilmeyecek. Yalnız denilmemekle bitmiyor, buna inanılacak da. “Çok şükür bol bulamaç yiyip içip yaşıyoruz,” denilecek. (“Bol bulamaç” babamın sık sık kullandığı bir deyimdi.) Bu biçim bol bulamaç yaşanırken, başkalarına da yardım edilecek üstelik.

Annem,

– Niçin hakkımı başkaları yesin? Babamdan kalan mallarımın kimlerin elinde olduğunu bile bilmiyorum. Belki kardeşlerim bile köyde yoktur... diyor.

Babam yine,

– Olmaz diyor, olmaz! Sen oralarını bilir misin? Nerden bileceksin sen? O senin köyünün oralarda bir mısır koçanı için bir adam vururlar. Oralara gidilip de miras davasına kalkılmaz. Toprağı dar, insanı bol yerlerdir. Bir karış toprak için kan dökülür.

Babamın da köyünde, babasından kalma tarlaları var. O da mirasından hiçbirşey istememiş, istemeyecek de... Yıllar sonra babam, kendi hakkı olan tarlaları, ölen Mustafa Ağabeyinin oğluna bağışlayacak. Yıllarca elini sürmediği, işlemediği, verimsiz, miras kalmış geniş topraklarda, hakkı olmadığı kanısındadır. Miras hak, ama emek de hak. Kente yerleşmişlerin, köyde kalanların elinden hak diye, yüzünü bile görmedikleri toprakları alması, babama ayıp geliyor, haksızlık geliyor.

Annem, yine,

– Sıkıntı çekiyoruz... diyor.

Babam hep,

– Hamdolsun, hiçbir sıkıntımız yok. Bol bulamaç yaşıyoruz... diyor.

Günlerce sürüyor bu tartışma. Bigün annem gözleri buğulanmış,

– Köyümü bir kere dünya gözüyle görmek istiyorum... diyor.

Bu kez babam hiç sesini çıkarmıyor.

Babam yenilmek üzeredir. Annem bunu anlayıp üstüne varıyor:

– Doktorlar hava değişimi ister, diyorlar. Hastalığıma deniz, dağ havası iyi gelirmiş. Yüksek yerlerde oturmalıymışım. Bizim köy yüksek biyerdeydi, denize karşıydı...

Babam bozguna uğramıştır iyice. Annem üstüne üstüne gidiyor:

– Annemi göreyim gidip. Kimbilir ne haldedir zavallı. Yaşlanmıştır. Gidip annemi bulayım. Belki de... ölmüştür çoktan.

O çelik sertliğindeki adamın sesi hıçkırıklaşarak,

– Git öyleyse, anneni de al getir, diyor yumuşacık, anneni al gel. Ben bilirim oralarını, yaşanmaz. Hayat çetindir gayetle, zordur. Al getir kadını...

Annem, altı yaşındayken köy evinden koparılıp evlatlık verildiğindenberi, yani onyediyıldır, köyünü, akrabalarını, annesini görmemiş, onlardan hiçbir haber alamamış, öldüler mi, kaldılar mı bilmiyor. Üvey annesinden iki oğlan kardeşi vardı ama küçüktüler o zaman, onları hiç tanımıyor.

Günlerden bigün annemi Tophane rıhtımından bir vapura bindirip Karadeniz'e yolcu ediyoruz. Dünmüş gibi ansıyorum o günü, ama iyice seçemiyorum, açık seçik değil o anılar.

Annem Ordu'ya gidecek vapurla, ordan Vona'ya (Sonradan adı değişti, Perşembe ilçesi oldu). Vona'dan da, köyü neresiyse bulup oraya gidecek. Annemin bindiği vapurda, Perşembe'ye gidecek tanıdık yolcular var; onlar anneme yardım edecekler.

Azgın Homoseksüeller

Kırk yıl öncesini anlatıyorum.

Genç kuşaklara bugün, “Eskiden toplumda ahlak daha iyiydi, daha sağlamdı,” derlerse inanmasınlar. Eskiden ahlak, her yönden bugünkünden çok daha çürüktü, bozuktu. Özellikle cinsel ilişkiler çok pisti. Ne var ki bu pislikler, çok daha örtülü, saklı, gizliydi, ama yine de herkesçe bilinirdi.

Oğlancılık yaygındı. Üstelik, oğlancılıktan utanılmıyor, tersine övünölüyordu. Bu cinsel sapıklıkta edilgenlik ayıp sayılıyordu da etkenlikle, yiğitlik, erkeklik taslanıyordu. Halk içinde yaygın biçok espriler, fıkralar, cinsel sapıklık üzerinedir.

Biz o yaşlardayken, niçin annelerimiz bizi oyun için bile evden dışarı çıkarmazlardı? Bunun başlıca nedeni, çocukları cinsel sapıklardan korumaktı. Bu konuyu açıklamak çok zordur; çünkü biçok ünlü, büyük kişilerin, yatılı okullarda eğitimle görevli kişilerin, ellerine güvenle bırakılmış küçücük çocukları sapık cinsel isteklerinde kullandıklarına tanık oldum; hem de en umulmayacak kurumlarda...

213

Benim yaşıtlarımdan hemen herkesin başından bu cinsel sapıklığa değgin bir yada bikaç olay geçmiştir sanırım. Anılarımda yeri geldikçe, bu türlü olayları da anlatmazsam, o çağı iyice yansıtmamış olacağım.

Türkçe sövgülerin pekçoğu, sövgüler de toplumsal yaşamı yansıttığına göre, cinsel sapıklık üstünedir. Biz, çocukluğumuzda, günlük konuşma diline girmiş bu türlü sövgüleri, yolda, taşıtta her yerde duyuyorduk. Ama ben bu sövgüleri yalnız sözde kalan bişey sanıyor, kavramını anlamıyordum. Ondört yaşımda bir yatılı okula gidip de gözlerimle görüp öğreninceye dek de bilemeyecektim. Benim bu bilgisizliğim, ailemin, çevremin, özellikle annemin üstümdeki titizliğinden geliyordu.

Bu konuda başıma ilk olay on yaşımdayken gelmişti.

Annem Ordu'ya, köyüne gitmişti. Ben evden niçin çıkmıştım, nereye gidiyordum, şimdi ansımıyorum. Süleymaniye'deki evimizden Vefa'ya doğru yokuştan iniyordum. Sağda yıkık medrese gibi, mezarlıklı bahçesinde çitlembik ağaçları olan biyer vardı. (Sonradan onarılıp kullanılan Atıf Efendi Kitaplığıydı belki de...) İşte ordan geçerken o yıkık yerden bir adam çıktı. Konuşmaya başladık. Nasıl, neler konuştuğumuzu da şimdi bilemiyorum. İyice giyimli, orta yaşı, boyunbağlı bir adamdı. Büyüklerle ve büyükçe konuşmaya alışık olduğumdan adamı hiç

yadırgamıyordum. Öyle geliyor ki şimdi bana, adam benimle derslerim üzerine konuşuyordu galiba. Sık sık, “Aferin,” diyordu. Birlikte Unkapanı Köprüsünü geçtik, Beyoğlu'na geldik.

– Sinemaya götüreyim... demişti.

Ben de, “Hayır, olmaz!” dememiştim. Şehzadebaşı'ndaki sinemaya birkaç kez gittiğimdenberi, hiç sinemaya gitmemiştim.

Şimdi de öyleyimdir: Bana, “Hayır!” demek zor gelir. Yüzümün yumuşaklığından, salt karşıdakini memnun etmek için, istemediğim şeyleri bile yaptığım, buyüzden sonradan üzüldüğüm çok olmuştur.

Niçindi bilmiyorum, erkendi de sinemaya daha vakit mi vardı, yoksa başka bişeyden mi, vakit geçirmek için adamla bir küçük şekerci dükkânına girdik. O dükkân hâlâ durur. Küçük dükkânda iki küçük masa vardı. Birine oturduk. Önümüze pasta geldi. Evet, pasta... Benim için çok önemli bişey...

Masanın altından uzanan bir el dizlerimdeydi.

Kalktım.

– Ben gidiyorum...

– Sinemaya?

– Olmaz!

Bunu, sertçe söylemiş olduğumu hiç sanmam. Ama adam beni bırakmak zorunda kaldığına göre, sözlerimde bir kesinlik olmalıydı.

Adamın kötü niyetli olduğunu sezinlemiştim, ama bu kötü niyetin tam olarak ne olduğunu ancak yıllar sonra anlayabilecektim.

Kaçarcasına, korku içinde döndüm eve. Bu yanımla çok bilgisiz yetiştiriliyorduk. Kişiliğimizi eğitimle değil, deneyimlerimizle kazanıyorduk.

Güzelce, güzelcene bir çocuk olup da, başından buna benzer olayın geçmediği çocuk, yaşlıtlarım arasında yok denilecek kadar azdır. Sonraları, arkadaşlarım arasında, bu konuda çok acılı dramların tanığı oldum.

Altın Edecek Paşa

Babamın hemşerileri geliyor evimize, Şebinkarahisarlılar. Babama,

– Memlekette bir Rüştü Paşa vardı, bildin mi? diyorlar.

Babam,

– Evet, bildim... diyor.

– Rüştü Paşa çok hasta. İstanbul'a geldi. Bakacak da kimsesi yok adamın. Evine alır mısın?

Rüştü Paşa dedikleri adam, yorgan döşek, sırtta taşınarak bizim eve getirilip yerleştiriliyor. Rüştü Paşa dedikleri adam İstanbul'un sokak başlarında sabahın erken saatlerinde, yorganları sırtlarında iş bekleyen, taşralı yapı işçilerine benziyor daha çok, onların çok daha yaşlısı, çok hastası. Durmadan inliyor yatakta. Helaya bile gidemiyor. Oturak tutuluyor altına. Annem olsaydı, bunlara çok kızacaktı.

Rüştü Paşaya kardeşim Saadet bakıyor. Bahtsız bir kızdır o, bütün yaşantısı, gençliği, hastalara bakmakla, iyilikle geçti, tükendi. Onu en çok seven benim; ben de huyum yüzünden, bigün olsun ona sevgimi belirtemedim.

Bu ne biçim paşa böyle? Bu paşa, "sivil paşası"ymış. Abdülhamit paşasıymış. Öyle bir zenginmiş kiii... Bu, üstüne yattığı çul döşeğin altı, arası, hep sarı sarı altın liralara tıklım tıklım doluymuş. Doluymuş derler ama, döşeğin, yorganın arasında ne altın var, ne bakır metelik. Paşa çok cimridir, çok. Döşesinde yoksa altınları, öyleyse kuşağının, içliğinin arasındadır. Orda da yok. Öyleyse bu paşa, vallaha altınları yutmuştur cimriliğinden ki, kimsenin eline geçmeye. Paşa inliyor. Oturak getiriliyor altına. Oturağa hiç altın düşmüyor. Öksürüyor paşa, hiç altın çıkmıyor. Bir Allahın belası paşa ki, başımıza sarıp gitmişler. İnliye inliye ölüyor Rüştü Paşa. Şimdi cenazesinin nasıl kaldırıldığını bile ansıyorum.

215

Mutluluk Saatleri

Bütün o sıkıntılı günlerimizin mutluluk saatleri de var. Annem yok. Kardeşim bakıyor bize, yemeklerimizi o yapıyor.

Akşam oluyor. Babam uskumru balığı getirmiş. Sofadaki mangalda kardeşim uskumruları kızartıyor. Beş numara gaz lambası yanıyor sofada. Lambayı önümüze alınca arkamızdaki duvara gölgelerimiz düşüyor.

Sofa pencerelerinin karşısında eski "Şeyhülislamık" binasının yüksek duvarları var. Yol boyunca uzanıp, evin sokak önünü kapayan duvarların yüksekliği bizim çatıyı aşıyor. Duvarın oyuklarına güvercinler yuvalanmış. Akşam karanlığı basınca, oyuklardaki güvercinlerin özgün uğultuları başlıyor, güvercinler dem çekiyor.

Biz kardeşimle lambanın ışığında, evin karşısındaki duvara vuran gölgelerimize bakıp oynuyoruz. Duvardaki gölgemiz kocaman kocaman, dev gibi... Oynuyorum, sıçıyorum, atlıyorum. Duvardaki dev gölge de oynuyor, sıçıyor, atlıyor. Gülüyoruz, gülüyoruz. Duvarla aramızdaki mangaldan uskumru dumanları tuttükçe, dumanların gölgesi de karşı duvarda deviniyor, dev gölgelerimiz de titreşiyor karşı duvarda...

Kardeşimle ortaklaşa eğlencemiz, akşam karanlığında, lamba ışığında duvara yansımış bu gölge oyunlarımızdı. Nasıl da eğleniyorduk kendimizi unutup...

Fındık, Fasulye, Mandalina

Annem dönüyor köyünden. Babam karşılıyor annemi, birlikte geliyorlar eve. Annem giderken bir küçük çuval dolusu hediye götürmüştü. Çiçekli pazenler, basmalar, amerikan bezleri, başörtüler, yemeniler, peştamallar, kına, boncuk, sabun filan. Dönüşünde iki çuvala bir sepet getirmiş. Çuvalın birinden kuru fasulye çıkıyor, küçük küçük fasulyeler. Öbür küçük çuvaldan fındık çıkıyor. Sepetten de, küçük ekşi mandalinalar. Bunları köyden vermişler anneme. Annemin hakkıymış. Her yıl bu kadar ürün göndereceklermiş.

Annem sevinçli, mutluydu. Annesini görmüş, iki erkek kardeşini görmüş. Ama kardeşleri, babasının köyünde, annesiye uzak başka köydeymiş. Uzun uzun annesini anlatıyordu.

– Dünya gözüyle gördüm. Ölmeden gördüm annemi... diyordu.

Bu gezi yaramış anneme, dinçleşmiş, neşelenmiş...

Vesikalık Resim

216

Çocuklar, içinde yaşarlarken, çekilen geçim sıkıntısının ne olduğunu bilemiyorlar.

O günlerin çekilen geçim darlığını, çok sonraları düşündükçe anlayabiliyorum. Annemin hastalığı biyandan, babamın işsizliği biyandan, parasızlık biyandan... Bütün bunlara ek olarak, babamın buyruğuyla, geçim sıkıntımızı belli etmememiz biyandan.

Annem, bu sıkıntıya kendince bir umar arıyor: Köyündeki babasından kalan tarlasını, fındıklığını satacak. Bunun için de, Ordu'ya gittiği zaman orda tanıdığı bir adama vekâletname verecek; adam anneme miras kalan herneyse, onları satıp, parasını gönderecek.

Vekâletname çıkartmak bişey değil de, ille o vesikalık resim yok mu!.. Vekâletnameye, annemin vesikalık fotoğrafı yapıstırılmalıymış. Ama nasıl olur da annem resim çektirir? Babama göre, resim çektirmek “günah-ı kebâir”dendir. Annem, böyle bir büyük günah işleyemez... Bu günah perdesinin altında babamın kıskançlığının saklı olduğunu anlıyorum daha o yaşında. Annem, fotoğrafçının karşısına geçecek, resimde yüzü görünsün diye peçesini açacak fotoğrafçıya... Babamın asil istemediği işte bu.

Çok iyi anlıyorum babamı. Anneme güvensizliğinden değil bu karşı koyması, ama fotoğraf çekecek herifin kötü niyetini, içinden geçenleri ne yapalım? Babam annemi, başkalarının içlerinden geçirecekleri niyetlerden bile kıskanıyor.

Yeryüzünde söylenmiş en güzel kıskançlık şiiri, Türk halk şiirindeki şu iki dizedir:

*Yüzünde göz izi var,
Sana kim baktı yârim?..*

Halk şairinin bu iki dizesi, tam bir gerçekçilikle, Türk erkeğinin karakterini dile getiriyor.

Annemin vesikalık fotoğraf çekirtmesi, evimizde açığa vurulamayan büyük bir sorun, annemle babam arasında bir çatışma yarattı. Bu sessiz bir çatışmaydı. Hangi konuda olursa olsun, evimizde oldum bittim sesli kavgalar, bağırma çağrılar olmazdı.

Çok hiddetli adam olan babamın bağırması hiçbir zaman çılgılık olmamıştır. Annemse, o hiç bağırmasdı; en çoğu, belli etmeden küserdi sessizce... Ama bu belirsiz küskünlüğü bile uzun sürmezdi. Koca "Efendi" idi. Kadın, efendisine surat edemezdi. Surat asmak bile yalnız efendinin hakkıydı.

Vesikalık altı resim çekildi. Sokak fotoğrafçısında çekilmiş bu altı resim gözümün önünde: Yüzden başa atılmış peçeyle, siyah çarşafın küçük üçgeni arasında kalmış, annemin alnıyla çenesi bile iyice seçilemeyen, dumanlı, puslu, silik yüzü...

Resimlerle vekâletname gönderildi Ordu'ya. Annem hiçbir zaman, bu vekâletnameye bir cevap alamayacaktır. Bu miras işi bir zaman evimizde konuşulacak, sonra unutulacak. Ne o tarla satılacak, ne de anneme bir daha köyünden fındık, fasulye gelecek...

Yanar dururum: Annem, bikez sinemaya gitmedi, sinema nedir, nasıldır görmedi; gınahtı, saçmaydı çünkü sinema. Bikez, tiyatroya gitmedi, tiyatro nasıldır görmedi, bilmedi, çünkü gınahtı. Yaşadığı çağın teknik olanaklarından yararlanabildiği, yalnızca işte bu altı vesikalık fotoğraftı.

Benim için hazineler değerindeki o silik fotoğraflardan bitekini olsun elime geçirmek, annemin yüzünün 6X9'luk bir hayalini görebilmek için 1959'da Ordu'ya gittim. Perşembe ilçesini, Annaç köyünü dolaştım, ama kimselerde bulamadım o vesikalık fotoğrafları.

Güiver

İlk okuduğum edebi eser Güiver oldu.

Taşradan gelmiş her bölge halkının İstanbul'da topluca bulunduğu belli yerler vardır. Babamın hemşerileri, Şebinkarahisarlıların çoğu Bebek'te, Kuruçeşme'de, Kasımpaşa'da toplanmışlardır. Annemin hemşerileri Orduluların da, Arapcamı

dolaylarında toplandıklarını, annemin Ordu'ya gidişinden sonra öğrendik, Arapcamı yakınlarında, üst katı han odaları olan eski bir kahve vardı. O kahveyi işleten iki kardeş (Celâl, Bilâl) annemin hemşerileriydi. Nasıl, neden, şimdi bilemiyorum ama, o kahveye giderdim arasına. Bilâl, Celâl kardeşlerin yeğenleri olan Zekeriya, ilkokulu bitirmiş, okumasını çok seven, ama ağabeylerinin okula göndermeyip kahvede çalıştırdıkları çok iyi bir çocuktur. Okumaya çok düşkündü. Bigün nasıl olsa bir yolunu bulup okula gideceğini söylerdi. Biçok kitapları vardı, bir çocuk ansiklopedisi vardı. Kitaplarını, okumam için kahveye getirirdi. O ansiklopedi ciltlerini kahvede bikaç kez baştan sona okudum. Bu ansiklopedide en çok sevdiğim, Güliiver'in gezisiydi. Güliiver'in devler ülkesindeki gezisinden çok, cüceler ülkesindeki gezilerini, serüvenlerini seviyordum.

Ne oldu kimbilir Zekeriya... Zekeriya gibi okumak isteyip de okuyamayan daha niceleri var. Güliiver'i, ansiklopedisinden okuyup tanıdığım Zekeriya hatırıma geldikçe, onun okuyamamasından nedense kendimi sorumlu tutar, okumuşluğumdan utanırım.

Bayram Şekeri

İmtihan olmak için okula ilk gittiğim gün, odasında gördüğüm sakallı müdür, gözümde fır fır dönmüştü. Bunu bir betimleme olsun diye söylemiyorum, bir yanılsamayla müdürü gerçekten fır fır döner görmüştüm karşımda.

Müdür bize “müshabat-ı ahlâkiyye” dersine gelirdi. “Müshabat-ı ahlâkiyye”, ahlak üstüne söyleşiler demek... Şimdi böyle bir ders yok okullarda sanırım. Sakallı müdür, her derse girişinde tıpkı o ilk gördüğüm günkü gibi karşımda fır fır dönerdi hep... Bize adamı öyle görmüşüm ya, başka türlü göremiyordum.

Bayram geldi. Bayram tatilinden önce sınıfımızın uslu çocuklarından bikaç bayramın ilk günü sınıf öğretmenimiz Zekâi Beyin evine el öpmeye gitmek için sözleşti. Bana, “Sen de gel,” dediler, “Peki,” dedim.

Bayramın ilk günü Zekâi Beyin evine gideceğiz diye çok heyecanlıydım. Evi kimbilir nasıldır, odası nasıldır, eşyaları nasıldır, kitapları, rafları, dolapları, nasıldır? Çok, çok merak ediyordum.

Beş arkadaş sözleştiğimiz yerde buluştuk. Ama, Zekâi Beyin evinden yana değil de, ters yana gidiyorduk.

– Nereye? dedim.

Tahtakale'de şekerci dükkânı olan bir adamın oğlu, arkadaşlarımızdan minimini yüzlü, küçümencik Süleyman,

– Önce bizim dükkâna gideceğiz... dedi.

Rüstempaşa Camisinin bitişiğinde dizilmiş dükkânlardan biri olan şekerçi dükkânına girdik.

Çocuklar, Süleyman'ın babasına,

– Amca bir kutu şeker...

– Amca, bir okka şeker...

Diyorlardı.

– Ne olacak? dedim.

– Zekâi Beye gidiyoruz ya, dediler, eli boş gidilir mi hiç!..

Bu, hiç aklıma gelmemişti. Hem gelse ne olacak? Şeker alacak parayı nereden bulayım?

Utancımдан, kulaklarıma dek ateş bastığını duydum.

Süleyman,

– Babam, şeker ucuz verecek de... dedi.

Öyle merak ediyordum ki Zekâi Beyin evini... Kimbilir evin içi, odası nasıldır? Eşyaları, kitapları?... Masası?

Süleyman'ın babası, bize yememiz için birer tane halka biçimindeki renkli peynir şekerlerinden verdi.

219

Öbür çocukların ellerinde, paketlenmiş şeker kutuları, çıktık dükkândan...

Yer yarılса da yerin dibine geçsem... Ben ne diye geldim bunlarla?

Tahtakale yokuşundan çıkıyoruz. Zekâi Beyin evi kimbilir nasıldır? Yazı masası vardır odasında. Öğretmenler odasındaki masa gibi, onun masası da yeşil çuhayla örtülüdür. Hokka takımı vardır masasının üstünde...

Bakırcılar'a geldik. Zekâi Beyin odasındaki raflarda kitaplar vardır. Bir de kitap dolabı vardır. Kitap dolabı camlıdır; müdür beyin odasındaki dolap gibidir.

Çocuklar ellerindeki şeker paketlerini sallıyorlar. Konuşuyorlar, cır cır konuşuyorlar. Benim ağzımı bıçak açmıyor. Nasıl etsem de, ne söylesem de ayrılısam onlardan? Harbiye Nezareti bahçesinden (Şimdiki Üniversite bahçesi) geçtik, Beyazıt'tan Şehzadebaşı'na geldik. Sağa kıvrıldık mı, yandaki sokakta Zekâi Beyin evi... Kimbilir, kimbilir nasıldır evin içi? Koltuklar vardır tabii... Hem de kadifedir koltuklar. Odasının tabanında halı serilidir. Ne çok kitapları vardır, hepsi de ciltlidir.

Tam Zekâi Beyin evinin sokağına saptık, karşıdan sınıf arkadaşımız Sâbit'le Nâhit, ikiz kardeşler geliyor; onların elinde de şeker kutusu...

– Çocuklar, siz gidin hadi. Ben sonra geleceğim.

– Neden?

– Çok sıkıştım da... Çişim var...

– Heyecanlandın da ondan...

Bir gidiyorum ki, arkamdan kovalayan varmış gibi...

Önüme gelen sokağa sapıyorum, bir o yana, bir bu yana. Her sokağa saptıkça biraz daha rahatlayıp yavaşlıyorum.

Fatih Parkına gelmişim. Fatih İtfaiyesinin dolaylarında dolaşıyorum. Epiy zaman sonra eve dönüyorum. Annem soruyor:

– Neye o kadar geç kaldın oğlum?

– Muallim Bey bırakmadı... Öyle güzel evi var ki anne... Yazı masası var.

– Tabii olur.

– Ama üstü örtülü, yeşil bir örtü... Bidolu kitapları var, hepsi de ciltli... Bir de dolabı var...

– Tabii olur...

– Ama camlı dolap... Koltukları var anne.

– Tabii...

– Ama kadife... Öyle güzel ki evi anne...

Anneme Zekâi Beyin evini anlatıyorum da anlatıyorum, ballandıra ballandıra anlatıyorum. “Güliyer Seyahatnamesi” gibi, “Topal Leylek Masalı” gibi anlatıyorum.

– Size ne ikram etti?

Ne mi? İşte bunu hiç düşünmemiştim.

– Bize mi? Şey... Şeker...

Evin, en alt katındaki kullanılmaz, eski odalara giriyorum. Mantarlaşmış, çürümüş döşemeler delik deşik... Güherçileleşmiş rutubetli duvarlara bakıyorum. Yanılsa ya şu duvarlar, masallardaki gibi... Altınlar dökülse ya duvarda açılan delikten...

Yeşiltulumba’da Halk Dersanesi

Yeşiltulumba’da bir halk dersanesi açılmış, diye duydum. Okula gidememiş olanlar bu dersanede öğrenim olanağı bulacaktı. Gündüz işlerinde çalışanlar, geceleri bu dersanede öğrenim göreceklerdi. Her düzeydekiler için ayrı ayrı öğretim yapılacaktı.

Bir öğrenme susuzluğu içindeydim. Halk Dersanesinde okulda öğrendiklerimden artık bişeyler daha öğrenebilirim, diye düşündüm.

Bizim sokaktan gidiyoruz. Solda, üç-dört basamakla çıkılan kapısı içerlek bir güzel ev var. Evin önündeki menekşegülü, evin önünü boydan boya kaplayıp sarmış. İşte o evden yokuş aşağı inilince sepet, küfe yapılan yan yana birçok dükkân var. Oraları, Yeşiltulumba denilen yerdir. Yokuş üstünde, solda Halk Dersanesi. Yapının altı dükkân. Kapıdan girip ikinci kata çıkıyorum. Bir odaya giriyorum.

– Efendim, ders almak için geldim.

– Okula gitmiyor musun?

Okula gidenleri dersaneye almadıkları için,

– Hayır, gitmiyorum... dedim.

– Yazık... Senin yaşında bir çocuk... Okuma, yazma?

– Biliyorum.

Beni sınavdan geçiriyorlar ki, bilgi düzeyime göre ders verecekler.

Sınavı yapan öğretmenin, orda birisine söylediği övgü sözlerini, bunca yıl sonra, kelimesi kelimesine hatırlıyorum.

– Bu çocuğun gözlerinde zekâ kıvılcımları çakıyor!

Bu sözleri, okula gidemediğim için bana yazık olmuş anlamına söylüyordu.

Okuryazar olmayanlar, akşamüstü, iş bitiminden sonra dersaneye geliyorlardı. Biz, daha ileri düzeyde olanlar daha geç saatte derse başlıyorduk. Dersaneden çıktığımızda ortalık kararmış olurdu. Haftanın yalnız üç gecesini dersaneye gidiyordum. Çünkü yalnız o üç gece hesap dersi vardı. Bana gerekli olan da hesaptı. Öbür dersler benim bildiklerimden aşağı düzeyde veriliyordu. O dersanedeki hesap öğretmeni, hesap dersini sanki şurup içerir gibi tatlılıkla veriyordu. Benim yaşında öğrenci yoktu. Bikaç delikanlı, öbürleri 20-30 yaş sularındaydı. Hepsisi de büyük bir öğrenme isteği içindeydiler. Çırak, esnaf, işçiydiler. Öğretmen, onların işlerine uygun, onlara göre problemler veriyor, ben de o hesap derslerinden pekçok yararlanıyordum.

Babamın, bana o yaşında bile, öyle sonsuz bir güveni vardı ki, dersaneden geceleri döndüğüm halde, bikez bile, benden kuşkulananmamış, dersaneye gittiğime inanmıştı. Oysa ne gittiğim dersaneyi, ne de ne dersi aldığımı biliyordu.

221

Süslü Püslü Kötürüm Kadın

Süleymaniye'deki evimizden taşınıyoruz. Nasıl taşındığımızı bilmiyorum, çünkü ben okuldayken taşınılmış. Partial eşyalarımız yüklü tek atlı arabanın tıngır mıngır gidişini göremedim.

Yeni evimiz, yine Süleymaniye'de; Askerî Basımevinin yanındaki yokuştan inilince, yeni taşındığımız eve gelinir. Ev mi, dedim, hayır, burası ev değil, medrese odası...

Çektiğimiz geçim sıkıntısı büsbütün artmış olmalı ki, biz böyle biyere taşınmak zorunda kalmışız.

O dar sokak sırayla Süleymaniye Medresesinin odalarıdır. Biçok kapılar daracık sokağa açılır. Dar sokak iyi güneş alamadığından hep serindir. Medresenin yüksek duvarları yüzünden insanın içi kapanır.

Bizim oturduğumuz medrese odasını anlatayım. Pek oda değil burası, kocaman mağara gibi biyer. Hamam kapılarından daha kalın bir tahta sokak kapısından girilir. Sokak kapısının üstünde bir pencere vardır. Aklımda kaldığına göre, bu pencereyi sonradan açmışlardır. O kocaman, mağara gibi kovuğa, gün ışığı işte bu tek pencereden girer. Sokak güneş ışığı almaz ki, ışık içeri girebilsin. İçerinin taş tavanı çok yüksektir. Onun için sonradan içeriye bir asmakat yapmışlar. Asmakata, kaba, kalın tahtalardan yapılmış, dayalı bir merdivenle çıkılır. Asmakat, kalaslar üstünde kalın tahta döşemelidir.

Alt katın tabanı, iyice basılıp ezilmiş, kara topraktır.

Bu geniş medrese kovuğunun asıl kiracısı, kötürüm bir kadındır. Asmakatta oturur.

Alt katta da, birçok kadınlı, erkekli, çocuklu insanlar oturur. Bunlar belki de iki-üç ailedir.

Biz, asmakata, yani kötürüm kadının oturduğu kata taşındık. Burada duvar, oda yoktur. Geniş bir sahanlıktır. Yalnız orta yerden ipe bağlı bir yamalı bez perdeyle ikiye ayrılmıştır. Perdenin önünde kötürüm kadın, arkasında biz oturuyoruz.

Çok sonraları "Pol dö Kok" adlı o zaman moda olan bir Fransız yazarından çevrilmiş birçok roman okumuştum. O romanlarda, Paris'in batakhanelerindeki yoksul yaşayışlı, karışık işler yapan insanların başlarından geçenler anlatılırdı. Bizim kaldığımız medrese kovuğu ve kötürüm kadın da, o romanlarda anlatılan dekorlara, kahramanlara çok benziyordu.

Kötürüm kadın, hiç yatağından çıkmazdı. Hizmetinde iki bakıcı kadın vardı. Kadının zengin olduğu söyleniyordu. Alt katta oturanlardan kira alıyordu. Ama başka geliri de vardı kötürüm kadının. Konuşmalarından doğu illerinden oldukları belli bitakım adamlar, bu kadına para getirirlerdi. Bir dilenci örgütünün başkanı gibi bişeydi. Belki de doğu illerinden gelen köylülere, adamlarının aracılığıyla İstanbul'da yükçülük gibi işler bulup, karşılığında onlardan para alıyordu. Belki de tefecilik yapıyor, faizle borç para veriyordu. Çok şaşılası, hem de otoriter bir kişiliği vardı. Üstelik, süsüne püsüne de çok, ama çok düşküdü. Kirpiklerine kalın sürmeler, kaşlarına koyu rastıklar çeker, saçını boyar, parmaklarına kına yakar, soluk yanaklarına düzgünler, allıklar sürer, büzük dudaklarını da iyice ala boyardı. (Rastık, sürme, düzgün, allık gibi şeyler şimdi bilinmiyor. Artık bunların yerine rimel, kaş kalemi, ruj, pudra kullanılıyor.) Yaşlı, sıksa, kötürüm, ama çok canlı olan bu kadın hiç çıkamadığı yatağının içinde durmadan süslenirdi. Kırmızı renkli çukolata ambalaj kâğıdını tükürükleyip solgun yanaklarına sürerdi.

Kadınların ağdayla bacak kıllarını, yüzlerindeki tüyleri nasıl aldıklarını ilk o kötürüm kadında gördüm. Sonraları başka kadınların da ağdayla kıllarını yolduklarını görmüştüm. Ağdayla kıl yolunması bir işkence...

Saç mangalın ateşi üstündeki kapta, sulandırılmış şeker kaynayıp duruyordu. Kaynayan şekerli su, macun oldu. Beni, perdenin öte yanına geçirdiler. Meraklanıp, perde arkasından baktım. Kötürüm kadın, şeker ağdasını boynuna, yanaklarına yapıştırıyor, sonra hızla çekince, ağdaya yapışan kıllar da kökünden kopuyor. O kıllarını ağdayla yolarken, benim canım acıyor.

İçerisi, gündüzleri bile yarı karanlıktı. İkindiye doğru, beş numaralı gaz lambasını yakardık.

Durmadan süslenen, zengin kötürüm kadının medrese kovuğunda geçen günlerimiz, yaşamımda çok sıkıntılı, karabasanlı rüya gibi bişeydir.

Hasta annem burada büsbütün hastalandı. Biz yoksulduk ama, böyle yerlerde, bu türlü yaşamaya da alışık değildik. Evimizin tüm düzeni bozulmuştu. Annem, burdan çıkalım diye babamı zorluyordu. Babam, taşınmak istemiyor, burasının güzel, kışın kolay ısınır biyer olduğunu söylüyordu. Çünkü, buraya kira vermiyorduk. Niçin bilmem, kötürüm kadın babamdan kira almıyordu. Belki de, hoca diye saygısından ötürü kira almıyordu babamdan.

O medrese kovuğunda çok oturamadık, belki bir iki hafta, ençok bir ay...

Ah Kınalı Kızım!

223

Yine tek atlı arabanın arkasındayım. O arabada, yatak denklerimiz, teneke leğenimiz, telleri yırtılmış teldolabımız yüklü; arabanın biyanından mangal borusu, mangal, eski tenekeler, başka biyanından sofrta tahtası sarkıyor.

Vefa'da bir eve taşınıyoruz. İşte burası, eve benzer bir evdir. Kâgir, üç katlıdır. Seviniyorum böyle bir eve taşındığımız için. O güne dek oturduğumuz evlerin en güzeli bu. Evin bitişiğinde de, karşımızda da güzel evler var. Biz bu evin üçüncü katında oturacağız. Bitişik iki odayla, bir sofa, mutfak ve hela. Eşyalarımız burasını tastamam dolduramıyor.

Bu üç katlı evi tümüyle kiralayan, ya Niğdeli yada Nevşehirli kabzımallık yapan iki hemşeri. Ya kendileri yada karıları akraba oluyorlar. Bu iki kabzımal, definecilik hastası olduklarından, evlerinin boş duran üst katını da defineciliğin ustası olan babama vermişler. Oraya kira verip vermediğimizi bilemiyorum.

İki kabzımal ailesi birarada yiyip içip geçiniyorlar. Ama kadınlar bitürlü geçinemiyor. Durmadan kavga ediyorlar. Annem onların aralarını bulmaya çalışıyor. Birinden biri, kocasına öteki kadından yakınsa, yakınan kadın kocasından dayak yiyor. Arkadaşın karısından yakınmak yok.

Evden okula giderken, Vefa'dan Süleymaniye'ye çıkan yokuş üstündeki güzel evlere bakıyorum, içimden, "Biz de bu güzel evlerde otursak, bizim de böyle bir

evimiz olsa...” diye geçiriyorum. Bana o zaman güzel görünen evler, gerçekte hiç de güzel değil.

Annem Ordu’dan geldiğindenberi, hep kız kardeşinin sözünü ediyor. Adı Havva’yı. Onbeş yaşındaymış daha... Annem, annesinin köyüne gidince görmüş kardeşi Havva’yı. “Ah bir görseniz!” diyor, “Ne güzel, ne güzel kız...”

Benim o güzel Havva Teyzemin, bir ayağı sakatmış. Annem, köye para göndererek de, kardeşi Havva’yı İstanbul’a getirecek, ayağını ameliyat ettirecek. “Genç, güzel kız... Topallıyor, yazık...”

Annem para gönderiyor. Bir Ordulu hemşerinin yanına katıp Havva Teyzemi İstanbul’a getiriyorlar. Havva Teyzem, gerçekten eşine az rastlanır bir güzel, topuklarını döven sarı saçları var, pembe sarı bir teni, iri iri siyah gözleri var. Bir ayağının parmakları bacak kemiğine bitişik, doğuştan böyleymiş.

Annem, Haseki Nisâ Hastanesinde Havva Teyzemi ameliyat ettirip evimize getiriyor. Artık topallamıyor Havva Teyzem, ama durmadan ağlıyor. Köyünü özlemiş. Durmadan, “Ah sarı kızım, ah kınalı kızım...” deyip gözyaşı döküyor.

“Köyüme gönderin beni,” diye tutturdu. Annem, “Ne yapacaksın köyünde, bak İstanbul ne güzel...” diyor ama, Havva Teyzem, “Ah kınalı kızım,” deyip deyip ağlıyor. “Kınalı kızım” deyip durduğu bir buzağıymış. Kınalı buzağının özlemine dayanamıyor. İstanbul vız geliyor ona. İstanbul yaşanacak biyer değil, ille de köyü...

Havva Teyzem, yıllar sonra beni çok düşündürdü. İnsanın yurdunu sevmesi, yurdunun güzel, iyi olmasından değil. Yurt dediğin, kızgın çöl olsa da sevilir. Yurt, yurt olduğu için, orada herşey kendimizden olduğu için sevilir.

Oysa yaşanacak yer değildi Havva Teyzemin köyü, çok yıllar sonra gidip gördüm. Havva Teyzem orada çobanlık yapacaktı, yük taşıyacaktı; ama İstanbul’dan çok seviyordu yoksul köyünü. “Kınalı Kız”, özlediği yoksul köyünün simgesiydi.

Annem onu, kardeşi gibi değil de, kızı gibi seviyordu. Oysa ben Havva Teyzemde sıcak, insancıl duygular bulamıyordum. Beni yeğeni olarak bigün bile sevdiğini hatırlamıyorum. O “Kınalı Kız”ını seviyor, rüyalarında bile Kınalı Kız’ı sayıklıyordu.

Sonunda annem, Ordu’ya gidecek hemşerilerin yanına katıp Havva Teyzemi köyüne gönderdi. 1959’da o köye gidince öğrendim; Havva Teyzem, İstanbul’a geldiğinin ertesi yılı, gencecikken ölmüş.

O köylere, o köylerin çalışmasına dayanmak zor. Havva Teyzem, dal gibi incecik, sarı bir kızdı.

Annem ondan bir daha hiç haber alamamıştı.

S tkardeşim Varmış

Babam, o iki kabzımallla birlikte, define bulmak için İstanbul'dan uzak biyerlere gitti. Haber alamıyoruz babamdan. Bu kaçıncı define aramaya gidişidir babamın, kimbilir... İlle de define bulup zengin olacak. Zengin olacak ki, anneme bizlere daha iyi baksın.

Annem o günlerde Salim Beyin evinin nerde olduğunu öğreniyor birilerinden. Nasıl öğrendiğini bilmiyorum.

Salim Bey, annemi babasından evlatlık olarak alan, annemi babamla evlendiren, Heğbeliada'daki Bahriye Mektebinin (Deniz Lisesi) eski m d rlерinden, emekli bir deniz binbaşısıdır.

Annemle birlikte gidiyoruz evlerine. Kadıköy'de Muvakkithane Caddesinde bir ev. Orada çok sıcak bir sevgiyle karşılanıyoruz. Hiç unutamam o sıcak sevgiyi, o i ten ilgiyi... Bu sevginin hiçbir yapmacık yanı yok. Bu sıcak sevginin yumuşaklığı içinde güvenli bir i  rahatlığına kavuşuyorum.

Süreyya Hanım titiz, tertemiz, sağduyulu, günümüzde türü tükenmiş bir İstanbul hanımefendisi. Anneme gösterilen ilgiden mutluluk duyuyorum.

– İşte senin s tkardeşin!.. diyorlar.

Abdülkadir s tkardeşimmiş, annemin memelerinden ortaklaşa süt emmişiz.

Annemin verem olduğunu, babamın da yine bizleri bırakıp uzak biyerlere define aramaya gittiğini öğrenince çok  z l yorlar.

Yemekte kaplarımızın, bardaklarımızın karışmamasına özellikle dikkat ediyorlar. Ben bundan hiç y ks nm yorum. O zaman verem, şimdiki kanser gibi öldürücü bir dertti, üstelik bulaşıcı bir hastalık. Annem veremli, ben de veremli bir annenin çocuğu olduğuma göre, bu titizce dikkatlerini yerinde buluyoruz. Annem de bana aynı şeyi yapıyor. Uzun zaman var ki, veremi bana bulaşacak diye, beni bağrına basıp sevmiyor,  pm yor.

S tkardeşim Abdülkadir'in ağabeyleri olan bir Naim Ağabeyimin, bir Edip Ağabeyimin olduğunu öğrenmem, beni çok sevindiriyor.

Doktorlar anneme hava değişimi gerekir, demişler. Veremliler için en iyi hava değişimi yeri de, benim doğduğum Heğbeliada.

Annem Heğbeliada'da bir ev tutup taşınacak, evin ilk ay kirasını Salim Bey verecek, ayrıca da her ay on lira verecek bize.

Tepe Mahallesi, Değirmen Sokağı

Tek atlı araba tıngır mıngır... Arabadan, Yağkapanı iskelesinde bir motora yükleniyor eşyamız. Heğbeliada'nın küçük dalgakıranlı mavna, motor iskelesinden eşyalarımızın yarısını hamallar sırtta taşıdıysa, yarısını da kız kardeşimle ben, birlikte taşıdık.

Evimiz, Heğbeliada'nın ta yukarılarında Tepe Mahallesinin Değirmen Sokağında, iki odalı, küçücük sofalı, kutu gibi, ahşap, bağımsız bir ev... Yerleşiyoruz eve.

Ayda biriki kez, Kadıköy'e Salim Beyin evine gidiyorum. Anneme vermem için bana para veriyorlar. Süreyya Hanım kaybolmasın, çalınmasın diye parayı uzun konçlu siyah fitilli çorabımın içine koyuyor, çorabımın lastiklerini iyice yokluyor ki, gevşek olup da para düşmesin. Ayrıca Edip Ağabeyim de bana her gidişimde, bidolu bozuk para veriyor.

Salim Beyin evinde, onlarla birlikte öğle yemeği yerken, benim tabağımı, çatalımı, kaşığımı, bardağımı öylesine aşırı bir titizlikle kendilerinininkinden ayırıyorlar ki bunu belli etmemeye çalışmaları boşuna, anlıyor ve çok kırılıyorum. Ama ne yapabilirim? Veremli bir annenin çocuğuyum; bu durumu benimsemek zorundayım.

Eve gelince çorabımdan çıkardığım parayı anneme veriyorum, bana verilen bozuk paraları da...

Salim Beyin Kadıköy'deki evine her gidişimde bana bir kavanoz bal yada reçelle bir paket de tereyağı verecekler. Annem reçelle tereyağını karıştırıp, sabah kahvaltısında üç dilim ekmeğe sürecek. Önce dilimin birini bana verecek, sonra kardeşime ve sonra da üçüncü dilim kendisinin. Balla reçel karışımı, üstüne sürülmüş ekmek dilimi çok hoşuma gidiyor.

Ama ben verem değilim ki... Annemin ilacı saydığım yağla reçele ortak olmayı içimden istemiyorum, ama yine de yiyorum.

Mühür Gibi Para Basılı Mektup

Bir mektup geldi babamdan. Bursa'dan göndermiş. Sevinçli haberler getiren mektubu ben okumuştum anneme. Yakında zengin oluyorduk. Çünkü, babamla arkadaşları, Bursa'da bir mağarada gömü bulmuşlardı, toprağın altından çok eski zaman paraları çıkarmışlardı. Yakında altınlar da çıkacaktı yerin altından. Babam, buldukları eski paraları mektup kâğıdının altına koymuş, kurşun kalemle kâğıdı karalayınca, alttaki paraların izleri kâğıda çıkmıştı. Kâğıda basılmış mühür gibi dört-beş tane eski zaman parasının izi, mektup kâğıdının üstünde duruyordu. Demek çok yakında biz de zengin olacaktık.

Annem, mektuptaki müjdeye hiç sevinmedi. Çünkü, gömü bulunacağına inanmıyordu. Annem, babamdan buna benzer çok gömü müjdeleri almıştı. Babam, başımızda, yanımızda bulunsa, az kazançlı da olsa, belli, belirli bir işi olsa babamın, annem kolayca mutlu olabilirdi. Bulunan gömüye annem sevinmeyince, ben de sevinemiyordum. Mektuptaki para damgalarının bizde hiçbir olumlu etkisi olmadı.

Babamın, ölümüne dek, yıllarca süren defineciliğinde, eline geçen tek şey, bu bize gönderdiği mektup kâğıdındaki eski para izleriydi. O paraların bile tekine sahip olamamıştı. Kendi anlattığına göre, ya arkadaşları paraları alıp kaçmışlar yada daha önceden yerini öğrendikleri gömüyü başkaları alıp savuşmuşlardı. Babam, definecilikten zengin olan eski arkadaşlarını sayardı boyuna. Bana kalırsa bütün bunların hepsi de, kendini iyice inandırdığı bir hayaldi. Babamın arkadaşları üzerindeki gözlemlerime göre, defineciliğin bir şiirli, bir büyülü, bir tatlı hayalcilik yanı vardır.

Sanırım babamı define arkasında koşturan da, defineye sahip olmaktan çok, kendisinin bile farkına varamadığı bu tatlı düş, bu şiirli çekicilikti.

Osmanlı Rumu

227

Babam, o define arayışından da, daha öncekilerde olduğu gibi, eli de, cebi de boş dönmüştü eve. Ev sahibimize kirayı verememiştik. O ay kira vermemiz geciktiği için, İstanbul'da oturan ev sahibi, bizim eve gelmişti. Adam Rumdu; şimdi örnek olarak bile eşi görülmeyen tam bir Osmanlı Rumu... Babamla onun, odada konuşmalarını hiç unutamıyorum.

Babam, kirayı veremediği ev sahibine karşı, huyu gereği, hiç de alttan almıyordu. Karşılıklı kahve içiyorlardı. Adamın Rum olduğu konuşmasından hiç anlaşılmıyordu. Çok ağdalı Osmanlıca konuşuyorlardı. Daha çok, cüppesini, sarığını çıkarmış bir imam gibiydi. Birara konuşmaları, ayetler, hadisler üzerine döküldü. Bir hadis babam söylüyorsa, iki tane de Osmanlı Rumu söylüyordu. Arkadan eski şiirler okumaya başladılar. Hele konu şiire dökülünce babamın iyice yenik düştüğü belliydi. Osmanlı Rumu divan şiirinden, babam da daha çok halk ve tekke şiirinden okuyordu. "Derya gibi" denilen türden bir adam olan ev sahibiyle, bilgi bakımından, yarışılacak gibi değildi.

Kira için babamı hiç de sıkıştırmıyordu. İnsanlık haliydi. Ne zaman parası olursa, babam kirayı o zaman verecekti. Parayı dükkânına getirirse iyi olurdu. Galiba Yemişte bir mağazası vardı. Cep defterinden kopardığı kâğıda "Sülüs kırmızı" harflerle adresini yazıp verdi. Osmanlı Rumunun yazısı çok güzeldi.

Konuşmalarının sonlarına doğru çok iyi anlaşılmışlardı. Ev sahibi gidince babam, “lahavle” çektikten sonra, ev sahibi Rum’un gizli din taşıdığını söyledi. Bu denli bilgili adam ancak Müslüman olabilirdi. Ama hangi nedenlerdense, gizli din taşıyor, Müslümanlığını açığa vuramıyordu.

İlk Suç

Çocukluğunda işlediği suçları, en uygunsuz zamanda, en olmayacak biyerde, anlaşılmaz bir çağrışımla birden ansıyıp utanç duymayan insan var mıdır? Hiç sanmıyorum.

Benim böyle büyük, utanılacak bir suçum vardır. Aradan kırk yıl geçti de yine unutamıyorum. Zaman zaman, hem de hiç olmayacak yerde birden o suçumu an-sırım, yüzüme ateş basar. Telefon hatlarındaki karışıklık yüzünden nasıl olmayacak sesler, konuşmalar birbirine karışırsa, benim bu on yaş suçum da öyle olur. Örne-ğin, bir ağır ceza mahkemesinde yargıç bir soru sorarken, bir savcıda sorgudayken yada güzel bir kadınla sıcak bir söyleşideyken, birden o suçumu hatırlayıveririm.

Babam yine uzaklara gitmişti, define çıkaracaktı.

Annemin hastalığı artmıştı. Doktorlar “güneş banyosu” yapmasını söylemişler-di. Komşumuz Zeynep Hanım da veremdi. Ama yaşlı bir kadın olduğu için onun hastalığına verem değil, “istiska” diyorlardı. Verem gençlerde olan, öldürücü bir hastalıktı. Yaşlılarda olursa ona istiska diyorlardı. İstiskalar çabuk ölmüyorlardı. Yani istiska olmak, veremden kurtuluş demekti.

En iyi güneş banyosu, ikinci güneşiymiş. Annemle komşumuz Zeynep Hanım her ikinci evlerinden birlikte çıkarlar, sık çamlıkların aralarına girerler, çamlar arasındaki bir açıklık alana oturup, orda sırtlarını açar, güneş banyosu yaparlardı. Gizlendikleri sık çamlar arasında, onlardan başka kimse bulunmazdı.

Ada’da en büyük gereksinim sudur. Sarnıcı olmayan bütün evler su sıkıntısı çekerler. Eşeklerin sırtında, iki yandaki iki tahta kasa içinde dört tenekeyle su taşıyan sucular vardır. Ama sucudan su almak bizim bütçemize göre pahalı gelir. Onun için, bizim evin suyunu kız kardeşimle ben getiririz. Ağzı kapaklı iki büyük bakır güğümümüz vardır. Biriyle kardeşim su taşır, biriyle ben... Ama çok zaman ben kaydardığım için, iki güğümü de kardeşim yüklenmek zorunda kalır.

Heğbeliada’da o zaman bitek çeşme vardı. İskeleye yakın yerde, büyük, bikaç musluklu bir çeşmedir bu. Bütün gün akmaz, öğleden sonraları biriki saat akar. Bu çeşmenin deposuna su, vapurla Kartal’dan getirilir.

Çeşmenin başında eşekli sucular, tenekeli, kovalı kadınlar, çocuklar kuyrukta sıradadır. Çok zaman sucular sıra kavgası yaparlar. Şimdi oğlu bir general olan

(sınıf arkadaşımdır) komşumuz Şerif Efendi de sucudur; o da bekler sırada eşeğine su tenekeleri yüklemek için... Saatlerce bekledikten sonra sıram gelince güğümü çeşmeden doldururum. Arkamda bekleyen, çabuk çekilip gideyim de kendisine sıra gelsin diye beni iter durur. Kulağım, güğümdedir; dolan su, güğümün boğazına doğru yükseldikçe, suyun sesi kuluçka tavuğun gulk gulk diye çıkardığı sese benzer. Güğümün ağzında bu dolu dolu gulk sesleri başlayınca çekilirim ordan.

Ada'nın evimize giden yolu dimdiktir, dik ve taşlı... Her on adımda bir, elimden güğümü bırakıp dinlene dinlene çıkarım taşlı yokuşu. Güğüm büyüktür, boyum küçüktür, sapından tutup da kolumu salıversem, güğümün dibi yere vurur. Onun için bir de güğümü yukarı kaldırıp öyle tutmak gerekir. Benim için güğümle su taşımanın zorluğu da burda. Bir sağ elime alırım, bir sol elime... Dibi yere vurmasını diye kolumu yukarı kaldırmaktan, su dolu güğüm beş kat daha ağırlaşır.

Yokuşun ortalarında, sağda bir çayır vardır. Bu yokuşa geldim miydi, kuş olur uçarım sanki, hiç de yanıma yöreme bakmam. Çünkü, o geniş çayırda top oynayan birçok yaşıtlım çocuklar vardır, hepsi de zengin çocuklarıdır. Onların bisikletleri vardır, beş numara meşin topları vardır, daha birçok şeyleri vardır. O çocuklar, güğümle su taşıırken beni görüp de kınayacak diye, utancımından bir koşu tuttururdum yokuş yukarı... Çayır görünmez olunca, güğümü bir düz yere bırakıp dinlenirim. Güğüm dizlerime çarpa çarpa ağzından dökülen sulardan pantolonum ıslanmıştır.

229

Yıllar sonra bir hikâye yazacağım ve o hikâye şöyle başlayacaktı: “Ada’da zenginler oturur, ama biz de Ada’da oturuyorduk.”

Bir ikindiüstü, yine annemle komşumuz Zeynep Hanım evden çıktılar, güneş banyosu için sık çamların arasına gidiyorlar.

Annem ekmek almam için para verdi. Ekmek de, başka herşey de iskeledeki dükkânlardan alınır, yukarlarda başka bakkal filan yoktur. Annem bir lira vermişti.

O gün hem çeşmeden su alacak, hem de eve ekmek getirecektim.

Annemle Zeynep Hanımı, çamların arasında bırakıp eve geldim, güğümü aldım. Çayırda oynayan çocuklar elimde güğümü görmesinler diye başka bir yoldan çarşıya indim. Ama yokuşu çıkarken çayır yanından geçmek zorundaydım, çünkü bu yokuş, çarşıdan evimize giden en kısa yoldu. Güğüme su doldurduktan sonra, çarşıdan ekmek almak zordu. Onun için önce ekmekçiye gittim. Kilisenin yanında bir ekmekçi dükkânı vardı. Sahibi, tombulca, güleç yüzlü bir Rumdu.

Adama bir lirayı verdim,

– Dönüşte ekmekle paranın üstünü alırım... dedim.

Elimde ekmekle çeşme başında bekleyemezdim ya... Kuyruğa girdim. Sıram gelince güğümümü doldurdum. Sonra ekmekçiye gidip ekmekle bir liranın üstünü alıp çıktım. Bir elimde ekmek, bir elimde güğüm...

Ertesi akşam yine öğle oldu. Annemle Zeynep Hanımı, güneş banyosu yapacakları çamlar arasındaki düzlüğe bıraktım. Annem, yine para verdi ekmek almam için... Ama bu kez, ekmek parasını tam verdi.

O günlerde çok parasızdık. Define aramakta olan uzaktaki babam bize epiydir para göndermemişti. İşte yıllardır bitürlü unutamadığım, her ansıdıkça utandığım suçumu o gün işledim.

Elimde boş güğümle ekmekçiye gittim, ekmek parasını verdim.

– Dönüşte kapıdan ekmeği alırım... dedim.

Çeşmeye gittim. Güğüme su doldurdum. Kilise yanındaki ekmekçiye uğradım. Adam, kapıdan ekmeği verdi. Ben dönüp giderken,

– Dur, paranın üstünü almadın... dedi.

Önce anlayamadım. Rum ekmekçi, çekmecedен bozuk para aldı, sanki ona bir lira vermişim gibi bir liranın üstünü avucuma saydı. Hiç sesimi çıkarmadan yürüdüm.

Bigün önce adam bir lira aldığı için, yine öyle sanmıştı.

Bu bir küçük yanlışlık, bunda utanılacak biyan yok gibi gelir ama, benim asıl utanç duyduğum işi, ertesi günü yaptım. Rum ekmekçiden, güğümü doldurup dönerken yine bir ekmekle bir liranın üstünü aldım. Hem de bu kez kendim istedim.

– Demin size bir lira vermiştim...

Adam, ekmeği verdi, bozuk paraları da avucuma saydı.

Daha da kötüsü, ben bu suçu hep tekrarladım. İlk girişimde dükkân kalabalık oluyordu. Adama ekmeğin parasını veriyordum. Dönüşte hem ekmeği, hem de vermediğim bir liranın üstünü alıyorum. Bu böylece belki beş, belki on kez tekrarlandı. Rum ekmekçi, hiçbir kez kuşkulandı.

Aradan yıllar geçti, o adamın nasıl olup da bu denli dalgın olduğunu hâlâ anlayamadım. Kendi kendime, yoksa, diyorum, adam bile bile mi hergün bir liranın üstünü bana veriyordu? Belki acıyıp yardım olsun diye... Ama öyle olduğunu hiç sanmam.

Rum ekmekçiden, kurnazlıkla para almam yüzünden ençok annemden korkuyordum; bigün bunu anlayacak diye... Ada iskelesinin Abbaspasa yönündeki koy rıhtımına yemiş, patates, soğan, mangal kömürü yüklü mavnalar, deniz motorları gelirdi. Ben o mavnalardan ayva, üvez gibi yemişler alır eve getirirdim. Bunları aldığım fiyattan daha ucuza aldığımı anneme söyleyerek, Rum ekmekçiden aldığım parayı böylece belli etmezdim. O parayı kendi boğazıma gizlice yemeyi hiç düşünmezdim.

Ama bigün annem bunu sezinler gibi oldu.

Heğbeliada itfaiyecilerinden olan komşumuz Neriman Teyzenin kocası da, o mavnalardan ayva almıştı. Hem de ucuza almıştı. Benim, ondan çok daha ucuza ayva aldığım anlaşılnca, annem beni sorguya çekti. Daha ucuza aldığımdaya direndim, başka bişey söylemedim.

O akşam yine Rum ekmekçiye gittiğimde, bana ekmekle birlikte vermediğim bir liranın üstünü vermeye alışmış olan adam bozuk paraları çekmecesinden çıkarırken,

– Tamam... dedim, ben size yalnız ekmeğin parasını vermiştim, bir lira vermedim.

O dalavere öylece son buldu.

Ama ben bunu bitürlü unutamıyorum. Öyle uygunsuz yerlerde, öyle gerilimli anlarda birden, anlaşılmaz bir çağrışımla o olay aklıma geliveriyor ki, yüzüme ateş bastığını anlıyorum. İçimden, şu Rum ekmekçiye görsem de, olanları anlatsam, borcumu ödesem adama diye çok geçirmişimdir. Kimbilir ne oldu Rum ekmekçi, yaşıyorsa yetmişini epiy aşkın olmalı...

Zito Venizelos

231

Annem, eskiden Ada'da oturduğu zamandan tanıdığı bir yaşlı Rum'u soruyor arkadaşlarına. Bu yaşlı Rum'un bir tuhafiyeye mağazası varmış. Annemin söylediğine göre, çok iyi bir insanmış. Annem Ada'ya gelince onu aramış, dükkânının yerinde başka bir dükkân varmış. Annem üzünçle,

– Yoksa öldü mü zavallı, çok yaşlıydı... diyor.

Sonunda o Rum'un ne olduğunu bilen bir kadın buldu.

– Ha o mu?.. Gebermedi, gebermedi... Hay gözü kör olsun onun inşallah...

İşgal ordusu İstanbul'a, Yunan Ordusu İzmir'e girince o tuhafiyeci yaşlı Rum da öyle coşmuş ki, o zamana dek, başında taşıdığı fesi, çarşıdaki kilisenin kapısı önünde, yere atmış, çiğnemiş, üzerine çıkıp tepinmiş.

Annem,

– Nasıl olur, nasıl olur, o kadar da iyi adamdı ki... deyip acınıyor.

İnanmıyor, inanmak istemiyor anlatılana... Ama başka bir tanıdığı daha, olayı pekiştirince artık inanıyor, üzüntüsü büsbütün artıyor.

– Bütün çarşı esnafının gözü önünde, “Zito Venizelos, Zito Venizelos...” diye başından çıkarıp attığı fesi çiğnedi, üzerine çıkıp tepindi ya... Hiçkimse, korkudan bişey diyemedi. O kendisi utanmadıktan sonra... Bizim ordu zaferi kazanınca da kaçıp gitti buralardan...

Annem,

– Vah vah... diyor. Hiç umulur muydu!.. Ne iyi adamdı...

Bir Yüzbaşı

Komşumuz Zeynep Hanımın bir oğlu varmış. Yüzbaşıymış. Hasta annesine aydan aya para gönderen oymuş. Daha askerî okulda öğrenciliği sırasında, genç birisi olduğundan, talimgâhta eğitim görüp Kurtuluş Savaşına katılmış. Savaş sona erdikten bisüre sonra da yüzbaşılığa yükselmiş. Şimdi Anadolu'da biyerde bir birlikteymiş. Ama yakında, eksik kalan öğrenimini tamamlamak için İstanbul'a kursa gelecekmış.

Zeynep Hanım, ballandıra ballandıra oğlunun yiğitliğini, yakışıklılığını, iyi yürekliliğini anlatırken, annem de bana bakar, öylece dalıp giderdi. Zeynep Hanımın oğlu için anlattıklarında, benim geleceğimi görmek istediğini sezinlerdim. İri, kara, parlak gözleri buğulanır, başını benden çevirirdi.

Zeynep Hanımın sık sık övünerek sözünü ettiği yüzbaşı oğlu İstanbul'a geldi. Bir askerî okuldaymış, belki de Harp Akademisinde okuyordu, kurmay olacaktı. Hafta tatili günleri Ada'ya, annesinin evine gelirdi. Gerçekten yakışıklı bir delikanlıydı, kara yağız... Bana o, bir sarp dağ doruğundan kopup kente gelmiş bir granit kaya parçası gibi görünüyordu. Koyu haki renkli subay ceketinin dik, gergin göğsüne bakardım, sanki düşmanın şarapnelleri, bombaları, mermileri, bu sert göğse çarpıp çarpıp geri sıçramış gibi gelirdi bana... İşte bir savaş yiğidi! Beni, iki eliyle havaya kaldırdığı zaman, bir savaş erinin beni çocuk yerine koyuşuna canım sıkılırdı. Ama karşılıklı, uzun uzun konuşurken de, onunla denk olur, kıvanırdım.

Babasız Bir Çocuk

Babamın nerde olduğunu bilmiyorduk, ondan hiç haber alamıyorduk.

Annemin en büyük üzüntüsü, benim nasıl okuyacağımdı. Dördüncü sınıfa geçmiştim. Ama annemin beni Ada'daki ilkokula gönderecek gücü yoktu.

Beni, deniz subayı yapmak isterdi. Salim Bey, Bahriye Mektebi (Deniz Lisesi) Müdürüyken, o sırada annemin çocukluk hayalini de, yazın bembeyaz, kışın lacivert giyimli deniz öğrencileri doldurmuş olacak. Sonra da Deniz Lisesinin bulunduğu yerde oturuyorduk. Ama ilkokuldan sonra ortaokulu da bitirmeliydim. Deniz Lisesine girebilmek için.

Eğitimimle Salim Bey de ilgileniyordu. Beni parasız yatılı bir okula vermeyi düşündüler. Ama ilkokulu bitirmeyen öğrenciler için böyle bir okul yoktu. Yalnız Darüşşafaka vardı. Darüşşafaka, dördüncü sınıfa, yarışma sınavıyla parasız yatılı öğrenci alıyordu.

Salim Bey de, oğlu Edip Ağabeyim de, sınavı kazanacağıma güveniyorlardı. Ama Darüşşafaka'ya yalnız babasız çocuklar alınıyordu. Oysa benim babam vardı. Vardı ama, nerdeydi? Belki o gün, belki birkaç ay sonra babam çıkıp gelecekti biyerlerden...

Salim Bey, Heğbeliada imamı Şevket Efendiye bir mektup yazdı. Salim Bey, Deniz Lisesi Müdürüyken, Şevket Efendi de lise camisinin imamıymış. Cumhuriyetin ilanından sonra Deniz Lisesinin kadrosundan imamlık kalkınca, Şevket Efendi de Heğbeliada'nın imamı olmuş. Ama Ada'da, Deniz Lisesindekinden başka cami yoktu. O zaman imamlar, şimdiki mahalle muhtarlarının işlerini yaptıktan başka, noter işlerini, bir yarı devlet memuru gibi daha başka görevler de yaparlardı.

Şevket Efendi babamı da tanıyor olmalıydı. Babamın borç verdiği kimselerden aldığı borç senetlerinde, imam Şevket Efendinin de onay mühürü basılıydı.

Salim Bey, Şevket Efendiye yazdığı mektupta, bana iltimas yapmasını diliyordu. Şevket Efendi akıllı ve çalışkan bir çocuk olan Abdülaziz Efendinin oğlu Nusret'in okulda okuyabilmesi için bir "ilmühaber tanzim etmeli"ydi ve bu ilmühaber, Nusret'in babasız olduğunu, yani babası Abdülaziz'in ölmüş olduğunu "mübeyyin" bulunmalıydı. Şevket Efendi, gerçeğe aykırı olan böyle bir ilmühaber vermekle hem yoksul bir çocuğa, hem de onun babası Abdülaziz Efendiye büyük bir iyilik edecekti. Çünkü annesi verem olan, babası da ortalarda görünmeyen Mehmet Nusret'in okuyabilmesi için Darüşşafaka'ya girmesi, Darüşşafaka'ya girmesi için de babasının ölmüş olması gerekiyordu.

Şevket Efendi, ya Salim Beyin çok iyiliklerini görmüş, ya babamı çok seven biri yada çok merhametli bir insan olacak ki, o ilmühaberi yazdı, altını mühürledi, imzaladı, bana verdi. İmam Şevket Efendinin mühürleyip bana verdiği ilmühaberde, babam ölmüş diye yazılı değildi, yalnızca "Mehmet Nusret Nesin'in babası bulunmadığı" yazılıydı. Bu da ölmüş anlamına gelmezdi. Günün birinde babamın sağ olduğu anlaşılırsa, bulunmayan babam bulunmuş olacak, Şevket Efendi bir iyilik yapmak yüzünden sorumlu düşmeyecekti. Belki de bu iyiliği yapmakla bir suç işlemeyi de göze alıyor, büyük bir sorum altına giriyordu. Şevket Efendi, öyle bir sorumu yüklenip bana, o kâğıdı vermemiş olsaydı, ben şimdi bu satırların yazarı olamayacaktım, bugünkü kişiliğimi kazanamayacak, dahası ilkokulu bitirmek olanağım bile olmayacaktı. Şevket Efendi, gerçeğe aykırı ilmühaber düzenleyerek bir suçu göze almasıyla, bana yaşamımın en büyük iyiliğini yapmış oldu. Bundan

hiçbir çıkarı da yoktu; bastığı onay mühürü için, verilmesi gerekli parayı bile vermemiştim.

Kimi zaman insanın başkalarına iyilik yapabilmek için, hiçbir çıkar gözetmeden yasadışına çıkıp suç işlemesi doğru mudur, değil midir; bu soruya cevap vermek zordur. Ama ben bu türlü davranışlarda çok bulunmuş, başkalarına iyilik yapmak uğruna başı çok belaya girmiş bir insanım. Askerlikten çıkarılışım da buyüzden olmuştur. Ama İmam Şevket Efendinin, sonraları daha da başkalarının, bu türlü iyilikleriyle kişiliğimi kazanmış bir insan olarak, nasıl başka türlü davranabilirdim ki...

Bugün anısına derin saygı beslediğim Şevket Efendinin evine Salim Beyin mektubunu götürdüğüm zaman, şimdiki gibi düşünmüyordum. Şevket Efendi, köşk yavrusu denilen dışı beyaz yağlıboyalı, iki katlı bir evde oturuyordu. Onun, babamın öldüğüne değgin bir ilmühaber vereceğini hiç ummuyordum. Elime, pullu, mühürlü böyle bir ilmühaberi verdiği zaman, hiç sevinmedim, üstelik yüksündüm, yadırgadım da... Babasız olmak, yaşayan babamı bulunmuyor, bir anlama, ölü göstermek bana çok dokunmuştu. Bunda ne Salim Beyi, ne Şevket Efendiyi suçlu buluyordum; kendimi suçlu görmekteydim. Çocuk yaşımda bana bu işlediğim bir cinayet gibi geldi; yatılı okula girebilmek çıkarım uğruna sanki babamı öldürmüştüm, öylesine çok sevdiğim babamı...

Şevket Efendi ilmühaberi bana verip evinin kapısını kapadığı zaman, kendimi tutamayıp ağlamaya başladım, hemen yukardaki çamlığa koştum. Ağlamak için en iyi yer, kimsenin göremeyeceği çamlıktır, sık çam ağaçlarının arası... Eskiden, ağladığımı görmesinler diye helada ağlardım. Heğbeliada'da kuytu çamlık, ağlama yerim oldu.

Bu suçluluk duygusu beni uzun zaman etkiledi; o duygudan kurtulabilmek için çok uğraşım.

Ne Oldu O Çocuk?

Vesikalık resimler, nüfus kâğıdım, ilmühaber, dilekçe, pul... Darüşşafaka'ya giriş belgelerim tamamlandı.

O gece Kadıköy'de Salim Beyin evinde kaldım. Sabah, Edip Ağabeyim beni yanına aldı, Darüşşafaka'ya götürdü. Oralarını ilk görüyordum. Fatih Camisi avlusundan geçtik. Avlunun kapısında bisürü deve vardı. Kimisi yatmış geviş getiriyor, kimisi ayakta... Deveciler, yüklü odun kömürü çuvallarını develerin sırtından indiriyorlardı. Cami kapısından geçtik. Çarşamba'ya geldik, oradan sağa döndük: Darüşşafaka'nın kapısı...

Benim yaşıtlım daha birçok çocuk gelmiş, hepsi de anneleriyle birlikte, bekliyorlar.

O günü, bir kalın buzlu cam arkasından görüyorum şimdi, pek sisli, puslu anılar... Belgelerimi verdik, sıra numarası aldık. Bu numarayla yarışma sınavına katılacağım.

Yarışma sınavının da nasıl olduğunu, neler sorulduğunu şimdi hiç anıyamıyorum; hepsi kafamdan silinmiş. Yalnız, yüzü belleğimden hiç, ama hiç silinmeyen bir çocuk var. Yarışma sınavına gelmiş olanlar arasından, yalnız o çocukla arkadaş olmuştuk: Adını bile bilmiyorum şimdi.

Sınav birkaç gün sürmüştü. Ben her sabah erkenden Heğbeliada'dan gelip sınava yetişiyordum. O çocuk da uzak biyerden geliyordu. Onunla arkadaş olmamızın nedeni, onun da, benim de sınav için Darüşşafaka'ya yalnız başımıza gelmemizdi. Öbür çocukları, ya anneleri, ya teyzeleri, kadınlar ellerinden tutup getiriyordu. Bizi getirecek kimsemiz yoktu. Hasta annem, hergün Heğbeliada'dan gelemezdi. Bu kimsesizlik bizi birbirimize yaklaştırmış olacak.

Yarışma sınavları için, neden bilmiyorum, ben ayrıca çalışmadım, çalışmadım. Kitaplarım mı yoktu, çalıştıracak kimsem mi yoktu, çalışma olanağım mı yoktu... Sanırım bu sınavı pek önemsemiyordum. Darüşşafaka'ya girmenin değerini kavrayamıyordum. Giresem de, nasıl olsa okuyabilirmişim gibi geliyor yada hiç böyle bişeyi umursamıyordum. Oysa o çocuk, bütün tatil boyunca bu yarışma sınavı için çalıştığını söylüyordu.

Sabahki sınavla, öğleden sonraki sınav arasında boştuk, bu arada, sokaklarda geziyorduk onunla. Öbür çocukları anneleri alıp götürüyor, yemekten sonra yine getiriyorlardı.

Ben o öğleleri simit alırdım. O çocuğun parası vardı, kendisine her aldığından bana ısmarlardı. Çok iyi ansıyorum, bikez çukulata almış, yarısını da bana vermişti. Bigün de beni bir muhallebiciye götürmüş, kendisine de, bana da aşure ısmarmıştı. Tuzlu fıstık, leblebi, kabak çekirdeği de aldığı ansıyorum. Ne alsam benimle yarı yarıya bölüşürdü. Ben de yemiş almak, ona da vermek isterdim. Oncasına yetecek param da vardı. Ama alamazdım bitürlü, alışmamıştım para harcamaya. Korkardım parasız kalıp da Ada'ya dönemeyeceğim diye...

Her sınavdan sonra, sınavının iyi geçtiğini söylerdi.

Bir konuşmamızı hiç unutamıyorum.

– Büyüyünce ne olacaksın? diye sormuştu.

– Eskiden doktor olmayı istiyordum ama demiştim, şimdi artık ressam olmak istiyorum.

– Ne tuhaf... demişti. Ben de doktor olacağım büyüyünce... İyi işte, ikimiz de doktor oluruz.

Sanki birbirimizden hiç ayrılmayacakmışız gibiydik; bütün yaşamımız boyunca birlikte olacaktık. Arkadaşlığımız sürüp gidecekti...

– Ama ben ressam olmak istiyorum... demiştim.

– İyi ya, demişti, hem doktor, hem de ressam olursun... İkiyi birden olunabilir.

– Olunur demek?

Tabii... Doktor olursan, resim de yaparsın...

Ne hayaller kuruyorduk...

Sınav sonuçlarının ilan edileceği sabah çok heyecanlıydık. Galiba sınava giren üçyüz çocuktan sekseni kazanmıştı sınavı. Biz ikimiz kazananlardandık. Sevinçten birbirimizin boynuna sarılıp öpüştük. O gün daha çok yemişler almıştı. Daha çok hayaller kurmuştuk.

Sınavı kazanan seksen çocuktan ancak otuzu okula alınacaktı. Bu seksen çocuk arasında kura çekilecekti.

Kura günü okula geldik. Bahçede, soldaki mermer basamaklı merdivenin altına toplanmıştık. Oraya bir masa koymuşlardı. Masanın üstünde iki torba vardı. Torbanın birinden bir öğretmen, bize verilen sıra numaralarını çekiyordu. Numarası çekilen çocuk, gidip öbür torbadan kendi eliyle kendi kurasını çekiyordu.

– Boş...

– Boş...

– Boş...

Boş çeken çocuklar ya başları önünde, ya ağlayarak dönüp gidiyorlardı.

Ben gülüyordum, sevinçliydim. Şaşılasi bişey, boş çekeceğim hiç aklıma gelmiyor, şansıma güveniyordum; kesinlikle dolu çekecektim, böyle geliyordu bana...

Arka arkaya ya onyediydi, ya ondokuz çocuk boş çekti. Sonra benim numaram okundu. Büyük bir güvenle torbaya elimi daldırdım...

– Dolu...

O kurada ilk kazanan bendim.

Arkadaşım yanımdaydı, boynuma sarıldı.

Sonlara doğru sıra ona geldi. Kurayı çekti torbadan:

– Boş...

Hemen dönüp yürüdü, hiç durmadı orada...

Seslendim, dönüp bakmadı.

Arkasından koştum. O da hızlandı. Yüksek sesle adını bağırdım, yine dönüp bakmadı. Köşeyi dönmüştü.

Koşmadım artık, seslenemedim de... Biliyordum ağladığını. Bakmadan, onun gözyaşlarını görüyordum.

O çocuk ne oldu, okuyabildi mi?

Bir Yazı

Her yıl mayıs ayında Darüşşafaka günü yapılır. 1960'la 1961 yıllarında beni de çağırmışlardı bu toplantıya. 1960'taki toplantıda, mikrofon önünde konuşurken öyle duygulandım ki, iki-üç cümle ancak konuştuktan sonra kendimi tutamayıp ağladım. O günkü izlenimimi, 4 Temmuz 1960 tarihli Akşam gazetesinde "Darüşşafaka" başlıklı yazımda anlatmıştım. O yazımı buraya aktarıyorum:

Kapısından girerken içim burkuldu, gözlerim buğulandı, bir anlatılmaz acı çöktü içime. Yaşamımın iki yılı, onbir, oniki yaşlarım, bu sıcak yuvada geçmiş. Otuzüç yıldır kapısından içeri girmemişim.

Aşınmış basamaklarından çıkıyorum. O basamakları aşındıran binlerce küçük ayaklardan biri de benimkilerdi.

Salonda eski Darüşşafakalılar toplanmış. Herşey, herşey otuzüç yıl önceki gibi. Boğazıma bir yumruk geldi oturdu. Konuşmak için beni mikrofon başına çağırdılar. İçim doluydu, söyleyecek sözlerim çoktu.

Darüşşafaka beni iki yıl bağına basmasaydı, şimdi ben, okuryazar bile değildim.

Her insanın içinde ağırlığını duyduğu eski bir kabahati, günahı vardır. Bunlar nedir, ne bileyim ben?.. Çocukluğumuzun küçücük yalanlarıdır, utançlarıdır, şudur, budur. Aradan on yıl, yirmi yıl, otuz yıl geçer, birden bu anılarımızı ansıyiveririz. O zaman yüzümüze yeniden çocukluğumuzun utanma ateşi basar, kulaklarımıza dek kızarıırız. Kaç yaşında olursak olalım, hepimizde bu türlü duygular vardır. Benim de böyle gizli bir duygum vardı. Kimselere açamamıştım. Bunun ağırlığı altında eziliyordum. Dün, bunu Darüşşafakalılara söyledim:

– Ben Darüşşafaka'ya babasız olarak girdim. Ama iki yıl sonra babam çıkıp geldi. Babama kavuşmanın sevinci, babasız arkadaşlarımin ekmeğini yemenin acısına karıştı. Onbir yaşımın küçük omuzlarına çöken bu ağırlığa dayanamadım. Hiçkimseciklere bugüne değin bişey söylemeden Darüşşafaka'dan kaçtım. Şimdi bunu itiraf edip biraz rahatlıyorum. Onun için, benim Darüşşafaka'ya borcum, sizinkilerden çoktur. Ben yarım Darüşşafakalıyım, bu da benim bü yük eksikliğimdir.

Bu itiraftan sonra, bir hıçırık boğazımı tıkadı. Ben gittim, benim yerime, mikrofonun başına onbir yaşındaki 917 numaralı Darüşşafakalı Nusret geldi. Dudaklarım büzüldü, ağlamaya başladım.

Biliyorum, mikrofon başında ağlamak, hele o gün iyi olmadı ama ne yapayım, kendimi tutamadım. Beni bağışlasınlar.

Ne de olsa biz, Darüşşafakalı Şükrü Beyin öğrencileriyiz. Rahmetli öyle dokunaklı konuşurdu ki, her on dersinden sekizinde bizi, yurt duygularıyla içlendirerek ağlatırdı. Biz, gözü yaşlı insanlarız; sevinir ağlarız, üzölür ağlarız, kahrolur ağlarız. Mizahımız

da bundan ötürü, gözyaşlarından süzölmüş bikaç damla kahkahadır. Ahmet Rasim'lerin yetiştiğı o sıralarda biz böyle yetiştik; siz gülerek yetişin çocuklar!..

Boş Çekenler

1961'de Darüşşafaka günündeki izlenimlerimi de 8 Nisan 1961 tarihli Akşam'da "Boş Çekenler" başlıklı yazımda şöyle anlatmışım:

Darüşşafakalılar birbirinin kardeşidir, küçükleri büyüklerine ağabey der. Bu geleneğe göre, Peyami Safa'nın babası şair İsmail Safa da benim büyük ağabeyim oluyor. İsmail Safa'nın "Darüşşafaka" adlı manzumesini, daha on yaşımızdayken ezberlemiştik:

...

Mihman-ı yetimiydim evet darüfenanın
Ben sâye-i sakfında yetiştim bu binanın.

...

Üç öksüz o mektep bize mâder, peder oldu.
Eyvah.. Vefa korkarım artık heder oldu.
Lakin tanıyan girye ile yâd eder oldu
Birkaç seneler hemdemi Kâmi'yle Vefa'nın
Ben sâye-i sakfında yetiştim bu binanın.

İsmail Safa, Vefa, Ali Kâmi, bu üç öksüz Darüşşafaka'nın "sâye-i sakfı"nda, yani damının gölgesinde yetişmiş. Küçükleri Ali Kâmi Akyüz, büyük ağabeyimizdi, okulumuzun da müdürüydü. Biz "iptidaî"deyken "tâli"de okuyan Vasfî Mahir ağabeyimiz, bir "müsamere"de kendi yazdığı "Darüşşafaka" şiirini sahneden okumuştı:

Koynunda yetişmiş nice kıymetli zekâlar,
Salih Zeki'ler, Mehmet Emin'ler ve Safa'lar...
Darüşşafaka bahçesinin gülleridir hep,
Darüşşafaka, nur ocağı, sevgili mektep,
Mağrur olurum, çünkü yerim oldu benim de...

1927'de dinlemişim bu manzumeyi, otuzdört yıl geçmiş aradan.

Dün Darüşşafaka'nın 88'inci yıldönümü kutlandı. Ne zaman eski okulumdan içeri girsem, çocukluk anılarımın etkisi altında kalır, içime bir anlatılmaz çocuksu duygu ezikliğı siner. Ramazan geceleri sahurdan sonralara dek koşup oynadığımız serin salonun yeşil boyalı, siyah çizgili sütunlarına kapanıp, doya doya ağlamak gelir içimden... Ne oldu o günlerimiz, nerde o arkadaşlarımız? Şimdi biz nerelerdeyiz?

Ya boş çekenler? Hiç onları unutamıyorum. Boş çekenler hep aklımda.

1926'da Darüşşafaka'nın giriş sınavını biz yüz çocuk kazanmıştık. Aklımda kaldığına göre okula otuz çocuk alacaklardı. Bahçede, merdiven dibinde kura çekiliyordu. Çocuklar gelip, elini torbaya sokuyor:

Boş!..

Boş!..

Boş!..

Boş çekenler, boynu bükük, küskün, dargın dönüp gidiyorlardı, ağlıyorlardı.

Boş!..

Boş!..

İlk doluyu ben çekmiştim.

Şimdi düşünüyorum, acı acı düşünüyorum! Ya boş çekseydim?.. Belki okuryazar bile olamazdım, şimdi yoktum. Bütün bir yaşam, küçük bir kâğıdın üstünde "boş" yada "dolu" yazılı olmasına bağlı...

Boş çeken çocuklar ne oldular, neredeler?

Ah zavallı yaşantılarımız, nasıl boşuna, nasıl isteklerimize aykırı geçti, nasıl!.. Binlerce, yüzbinlerce yavru, iyi dileklerine aykırı, yurtlarına yeterince yararlı kişi olamamışlarsa, suç, bu düzensiz topluma egemen olan tesadüflerin elinde yuğurulmalarındadır. Tesadüflerin elinde iyi, tesadüflerin elinde az iyi, kötü, çok kötü oluruz. Ancak toplum düzene kavuştukça, insanlar, tesadüflerin elinde oyuncak olmaktan kurtulurlar.

Evet, boş çekenler, bugün de boş çekip boynu bükük ağlayanlar... Hep, hep, hep onları düşünüyorum, düşünmeliyiz.

Bizim kalemimizin yönünü, hayatımız çizmiştir; ondan böyle acı, keskin, buruk, gözyaşlı; hatta gülmecemiz bile...

Helada Unutulan Umut

Kurayı da kazanan çocuklara, birer zarf içinde daha önce okula kayıt için bırakılmış bütün belgeler geri verildi. Hepimizin birer numarası vardı. Benim numaram: 917. Artık okula alınmıştık. Okulun açılacağı gün buraya gelecek, şimdi bize geri verilen belgeleri teslim edip okulda kalacaktık. O belgeleri niçin zarf içinde bize geri verdiklerini bilmiyorum. Okulun açılmasına daha bir aydan çok zaman vardı.

Şişkin zarf elimde, sevinçle çıktım Darüşşafaka'nın bahçe kapısından. Bir ayak önce eve gidip anneme müjdeyi vermiydim.

Herzamanki gibi yürüyerek Galata Köprüsüne gelecek, iskeleden ada vapuruna binecektim.

Fatih Camisinin avlusuna girdim. Hayır, gidemeyeceğim, çok sıkıştım çünkü.

Fatih Camisinin avlusu içinde, arka yanda sırayla yan yana taş helalar vardı. (Şimdi yoktur. Kaldırdılar. O zamanlar hemen bütün büyük camilerin avlularında sırayla helalar vardı.)

Bu olayı bütün ayrıntılarıyla anlatmalıyım; çünkü bu olayın yaşam çizgimde çok önemli yeri vardır. Önce bu cami avlusu helalarını anlatayım. Tavanı ve üç yan duvarı, Caminin yapıldığı, kocaman, kesme taşlardan yapılmıştır. Önde, çok kalın tahtalardan yapılmış bir kapı vardır (bizim hamam kapıları gibi). Kapının üst yanı açık olduğu için, içerde bir adam ayakta durunca, dışardan başı görünür. Bu kalın tahta kapı, taş duvardaki paslı, demir rezeler üstünde döner. Helanın içi, bir sandık odası büyüklüğündedir. Hela çukurunun deliği, üçgen biçimindedir, ama üçgenin sivri açısı arkadadır. Bu delik o denli geniştir ki, bir büyük adam için bile, iki ayağını iyice açmak gerekir. Delikten, şişman bir adamın gövdesi çok kolaylıkla geçebilir. Ben yaşta çocuklar için, bu koca delikli helayı kullanmak çok zordur. (Hela çukuruna düşen çocuklar olduğu söylenirdi.) Helanın yan duvarlarından birinde oyulmuş bir yuvarlak oyuk vardır. Bu oyuk, belki geceleyin helaya girenlerin mum, kandil yada idare lambası koymaları içindir. Çünkü oyugun çevresi ıslidir ve erimiş mumlar akmıştır duvardan aşağı. Duvarlarda çok ayıp laflar yazılıdır ve çok ayıp resimler çizilidir.

Hela duvarındaki müstehcen yazıların çoğu manzumdur. Bunlar, bir “Türk Hela Edebiyatı” olacak kadar çoktur.

Çoğunun altında, bir uyak yüzünden, hepinizin bildiği Tosun imzası bulunan, bu müstehcen hela duvarı edebiyatından, aklımda kalmış, en yazılabilir olan bir ikiliği buraya aktarıyorum:

*Ne kadar sallarsan salla
Donuna düşer son damla*

Bu helaların kimisinin geniş duvar taşları arasında kocaman temel çivileri çakılmıştır. Bu çivilere de palto filan asılacak.

Hela çukurunun kocaman deliğinden birden fareler dışarı sıçrayabilir. Bu, çok olur. Dışarı fırlamasalar da, ciyk ciyk sesleri, oynaşmaları duyulur. Bu cami helalarının fareleri, hiç abartmasız, kedi iriliğinde olurlar. Çukurdan sıçrayıp insanın bacaklarının arasından fırlayarak kaçtıkları çok olur.

İstanbul Yedinci İlkokulunda okurken, hergün avlusundan geçtiğim Süleymaniye Camisinin de avlusunda bu tür helalar vardı. Kulaktan kulağa, o helalarda ahlaksızca işler (sapıkça cinsel ilişki) yapıldığını duyardık. (Ben bu ahlaksızlıkların neler olduğunu açıkcası bilmiyordum ama, sanki biliyormuşum gibi davranıyordum.) O helalara bitakım kılıksız adamlar girip çıkardı, biz onlardan korkardık. Hele ben her zaman o helaların uzağından, başımı bile o yana çevirmeden geçerdim.

Fatih Camisinin avlusundaki helalardan birine yöneldim. Bunların kimisinde musluk vardır, çoğunda da yoktur. Musluğu koparılmış olanların kimisinde paslı bir teneke kutu içinde su bulunur. Kapısı açık duranlara bakarak, musluklu birine girdim. Elimdeki zarf hela çukuruna düşecek diye çok korkuyordum. Öyle bir anlatılmaz korkuya kapıldım ki, sanki bir gizli pençe elimden zarfı lağım çukuruna doğru çekiyordu. Neredeyse zarf bir hava akımı hortumuyla çukurdan lağıma gidecek. Zarfı korumak korkusuyla, nerdeyse elimden düşürecektim. Zarf bir düştü mü, ben bittim, artık Darüşşafaka'ya giremem... Öylece duracak halim de kalmamış... O şaşkınlık içinde ne yapacağımı düşünüp araştırırken, sol duvardaki kocaman oyuğu gördüm. Boyum da yetişmiyor. Ayak parmaklarımın üstüne yükselerek şişkin zarfı o oyuga yerleştirdim. Bana zarf oyuktan düşecekmiş, bir görünmez el onu oradan alıp lağıma atacakmış gibi geldiğinden, parmaklarımın ucuyla zarfı iyice oyğun dibine ittim.

Rahatlamıştım...

Heladan çıktım. Cami avlusundan geçtim. Fatih Parkı, Saraçhanebaşı, Zeyrek Yokuşu, Yağkapanı, Yemiş, Karaköy, Köprü...

Adalar iskelesinden vapura bindim.

Çok sevinçliyim. Anneme müjdeyi vereceğim... "Kurada kazandım anne!" diye bağıracağım, boynuna atılacağım...

241

Vapur Kınalıada'ya yanaştı, Burgaz Adasına... Sonra Heğbeliada... Vapurdan iskeleye ilk atlayan ben oldum. Koşuyorum, kuş gibi, kuş...

Kimbilir nasıl sevinecek annem... Yokuşu çıkıyorum...

Annem merakla beni bekliyordur...

Sağdaki çayırı geçtim. Birden... durdum... Eyvah!.. Zarf... Zarf.. Zarf yoktu.

Ne oldu zarf? Bir zaman öylece donup kaldım. Sonra, yokuşun yaya yolu üstüne otura kaldım.

Şimdi, şu satırları yazarken kendimi, o zamanki kendimi görüyorum. Elli yaşındaki kendim, onbir yaşındaki kendime bakıyorum: Bir çocuk oturmuş kaldırım taşlarının üstüne... O çocuğun üçüncü kez tabanı pençelenmiş potinlerinin altındaki kabara çivilerini bile görüyorum. Siyah fitilli çoraplar. Annesinin, eski elbiselerden bozup diktiği kısa pantolon. Uzun konçlu siyah fitilli çorapların lastiği baldırını sıkışmış iyicene. Saçları bir numara tıraş makinesiyle kesilmiş, toparlak yüzlü, tıkız bir oğlan. İçimden, tombul yanaklarını sıkamak, mıcıklemek geliyor. Bin yaşında, belki ikibin yaşında bir çocuk...

Hayır, ağlamadım. Ayağa kalktuğım zaman kaskatı kesilmiştim, kaskatı, buz gibi...

Eve geldim.

– Ne oldu?

– Kazandım anne, kurayı kazandım...

Üst yanıımızdaki komşumuz istiska Zeynep Hanım, alt yanıımızdaki komşumuz itfaiyecinin karısı Neriman Hanım bize geldiler. Darüşşafaka'ya girdim diye hepsi de bir sevindiler, bir sevindiler... Beni sevip öptüler.

Annem,

– Ama niçin öyle durgunsun? dedi.

Gülümsedim.

Annem mutluydu, çok mutluydu... Artık oğlu, parasız yatılı okulda okuyacak, adam olacaktı.

Çamlıklara doğru yürüdüm, sık çamların ortasına daldım. Kendi kendine kalınacak, yalnız ağlanacak en iyi yer burasıdır. Artık benim için okul yoktu. Fatih Camisinin hela oyuğunda unuttuğum zarfla herşey bitmiş oluyordu, bütün umutlar yıkılmıştı. Ama bunu anneme söyleyemezdım. Kimbilir o oyuktan zarfı kim almış, nereye atmıştı.

Peki, ne olacaktı, ne yapacaktım? Ne olursa olsun... Düşünemedim hiçbirşey...

Ertesi gün, herşeyi, hepsini unuttum. Zarfı hela kovuğunda unuttuğumu bile unutmuştum. Kendi yalanıma kendim de inanmıştım. Darüşşafaka'ya girmiştim, okul açılınca gidecektim. Bana öyle geliyordu. Belki öyle de gelmiyordu. Kendimi gidişin oluruna kapıp koyvermiştim.

Annemin mutluluğuyla ben de mi mutluydum? Çocukluğımın en güzel günlerini yaşamaya başladım. Arkadaşlar, oyun, deniz... Darüşşafaka'da okuyacağım diye annem de beni el bebek gül bebek tutuyordu.

Şurdan mı Gitsem, Yoksa Burdan mı?

Yaşamları az-çok benimkine benzeyen, dahası benim yaşamımdan daha da çileli yaşayıp da, sonra başarıları ulaşmış kişiler vardır; bunlardan kimileri başarılarından öylesine övünürler ki, bulundukları üstün yeri kendi yeteneklerinin, kendi çabalarının, çalışmalarının bir sonucu, kendilerinin bir zaferi sayarlar. Ah, ne budalalık!.. O budalalara göre aşağı tabakadan, ezilmiş, yoksul her çocuğun da, “eğer yeteneği varsa”, “mesela işte kendileri gibi” çalışarak, kazanarak, toplumda kendilerine üstün biyer sağlamaları kendi ellerindedir. Bu düşüncelerine karşı çıkacak olursanız, hemen, “Mesela ben...” diye başlarlar ve ne zorluklara göğüs gererek bugünkü ünlerine, servetlerine, refahlarına kavuştuklarını anlatırlar. Sözlerini şöyle bağlarlar: “Efendim, insanın kendisinde olmalı, kendisinde... Ben zengin çocuğu muydum mesela? Değildim. Ama...”

Bu ne oldum delisi mağrur budalalar kendileriyle aynı koşullarda olup da birlikte yola çıktıklarından kaç çocuğun kötü tesadüfler yüzünden serseri, yoz, hırsız, homoseksüel, perişan olduğunu hiç anımsazlar ve kendilerinin hangi iyi tesadüflerle başarıya ulaştıklarını hiç düşünmezler.

Yolda giderken sağa dönecekken sola dönmek, ayağımız bir taşa çarptığı için gideceğimiz yere on saniye gecikmek, bir martıya bakarken birisine çarpmak, biyerde çişimizin gelmesi, bu hiç değeri yokmuş sanılan küçücük olaylar, bütün bir yaşamımızın gidişini değiştirebiliyor, oluşumumuzu, geleceğimizi başkalaştırabiliyor.

Tesadüflerin de bellisiz bir etkisi var. Bir toplum nice düzensiz, nice bozuk düzense, insan yaşamında tesadüfler de o denli etkili oluyorlar. Bu düzensiz toplumumuz içinde zor koşullardan çıkıp toplumda önemli biyer almış olanlar, başarılarını salt kendi çabaları sanmasınlar. Bu tesadüfler insanı mistik düşüncelere, kaderciliğe de sürüklememelidir.

Şu anlatacağım tesadüf, benim yaşamımı biçimlendirmiştir.

O gün helaya gitmek gereksinmesi duymayabilirdim. Yada Darüşşafaka'dan çıkmadan helaya gidebilirdim. Zarfı helada unutmuyabilirdim. Ama oldu bunlar...

Ve ben artık okuyamayacak, okula gidemeyecektim.

Bir akşam, evimizin alt yanındaki komşumuz, Neriman Teyzenin kocası, Heğbeliada İtfaiyesinde er olan adam beni çağırdı,

– Senin Darüşşafaka'ya giriş evrakın nerde? dedi.

Hiç umursamadan,

– Mektepte... dedim.

– Helada unuttuğusun... dedi, Fatih Camisinin helasında...

Sonra zarfı bana verdi.

Bakınız nasıl olmuş. Ben heladan çıktıktan sonra, benim arkamdan Fatih İtfaiyesinden bir er aynı helaya girmiş. Adam palaskasını çıkarıp, o oyuğa koyacak olmuş. Bir de bakmış ki, oyukta bir zarf. Heladan çıkarken zarfı almış. Fatih itfaiye binasına gidince zarfı açıp içindekileri okumuş. Bir çocuğun, Darüşşafaka'ya giriş sınavı ve kurayı kazandığını okuduğu kâğıtlardan anlamış. Zarftaki kâğıtlarda da çocuğun adresi yazılı: Heğbeliada, Tepe Mahallesi, Değirmen Sokak...

Benim zarfı unutuşumun üstünden on gün geçmiş. O itfaiyeci, nöbetçi olduğu bir gece, Heğbeliada İtfaiyesine telefon etmiş. Komşumuz Neriman Hanımın kocası da, o gece Heğbeliada İtfaiyesinde nöbetçiymiş. “Tanıyorum, bizim komşumuzdur,” demiş. Heğbeliada'dan İstanbul'a posta olarak giden bir itfaiyeci, benim zarfı Fatih İtfaiyesinden alıp getirmiş. Nasıl birbirine bağlı tesadüfler zinciri... Ben işte bu tesadüfle Darüşşafaka'ya girebildim, yoksa okuyabilmem olanaksızdı. Çünkü benimle ilgilenecek, zarfı yitirdiğimi okula anlatacak kimsem de yoktu.

Kuleli Köşke Odun Taşıyan Çocuklar

Bikaç ev üstümüzde Habibe Hanım otururdu. Ada'daki zengin evlerine, köşklere çamaşırcılığa, gündelikçi olarak orta işlerine giderdi. Altı mı, yedi mi, yoksa on mu çocuğu vardı... Kocasını İstanbul'da biyerde aşçıydı. Adam, evine, çocuklarına bakmazdı. Pek seyrek gelirdi evine, galiba çocuk yapmaktan yapmaya evine, karısının yanına uğrardı. Habibe Hanım, onca çocuğu baksınlar diye, birbirine bırakır, el evlerine iş görmeye giderdi. Aslanlar gibi, sağlam, dinç, güçlü, iyimser, güleç yüzlü bir kadındı. Çocukları da birbirinden güzeldi. Tek odalı bir evde oturlardı. Daha evlerinin kapısına yaklaşıırken keskin bir çiğ kokusu duyulurdu, ama nasıl keskin, "Burnumun direği kırıldı" dedikleri keskin amonyak kokusu, buram buram... Onca çocuğun çiši... Üstleri başları, yüzleri saçları çiğ kokardı.

Habibe Hanımın büyük oğlu bigün geldi.

– Kuleli Köşke çocuklar odun taşıyor, hadi sen de gel... dedi.

Burun kıvırdım. Ben öyle işler, yani hamallık yapamazdım.

– Ama para veriyorlar... dedi.

Beş kuruş mu ne vereceklermiş.

Gittim o çocukla...

Bizim evden epiyce aşağıda köşkler vardı. Hepsi de beyaz yağlıboyalı. Güzel bahçeleri vardı bu köşkların, çiçekli bahçeler... Bunlardan biri Kuleli Köşktü. Kuleli Köşkün önü düzlüktü. O düzlüğe kesilmiş odunlar yığılmıştı. Bisürü çocuk, odunları kucaklayıp, içeriye, köşkün odunluğuna koyuyorlar. Para vereceklermiş odun taşıyanlara... Taşısam iyi olur. Taşımalıyım... Ama nasıl taşısam? Ayıp değil mi? Ben hamal mıyım? Taşıyamam... Ama... Para vereceklermiş... Kaç para verirler?..

Sokuluyorum yavaş yavaş odunlara. Kucaklarında odunlar, bahçeye girip çıkan çocuklara bakıyorum.

Nasıl etsem de ben de taşısam!..

Habibe Hanımın oğlu girişmiş odunlara... Odun taşıyan çocukların arasında bir de kız var. Ama, belli ki o bizden değil... Tertemiz, cici, güzel, şık giyimli bir kız... Belki benim yaşımda, belki benden bir yaş küçük...

– Kim şu kız?

Habibe Hanımın oğlu,

– O mu diyor, o kız, işte bu köşte oturuyor... Şu oğlan var ya, o da kızın kardeşi. Onlar ikiz... Şu topal adam var ya, o da bunların uşağı...

Güzel kız da öbür çocuklarla birlikte odun taşıyor. İkiz kardeşi olan oğlan, az ötede, düzlükte kendi başına oynuyor.

O iyi giyimli güzel kızın da odun taşıdığını gördüğüm için mi, artık nasıl oldu bilemiyorum, ben de çocukların arasına katılıp odun taşımaya başladım, hem de özenle, yarışla, büyük bir çabayla hepsinden daha çok odun taşıyordum.

O güzel kızla arkadaşlığımız, işte bu odun taşımamız sırasında başladı. Onca oğlan çocuğu içinde kız en çok bana yakınlık gösterdi yada bana öyle geldi, benim kuruntum belki de... Ama ben de kızın ilgisini çekmek için elimden gelen herşeyi yapmış olmalıyım.

Küçük küçük kesilmiş odunları bahçeden, mutfaktan geçirip, taşıdık, odunluğa yerleştirdik. Sonra hepimize paralar verdiler. Kim vermişti, kaç para vermişti, anımsıyorum. Ama orada pek beğendiğim bişey oldu, bizimle birlikte odun taşımış olan köşkün kızına da para vermişlerdi. Bunun önemini sonraları daha iyi anladım. Biz yoksul çocukların onurunu kırmamak için olacak, bizleri kendi kızlarıyla eşit tutmuşlardı.

Güzelleme Oyunu

Heğbeliada çocuklarıyla ilk kaynaşmam, bu odun taşıma olayından sonra başladı. Yirmiden çok çocuktuk. Benim o zamana dek bilmediğim bir oyun oynamaya başladık. Buna “Güzelleme” oyunu diyorlardı. İçimizden biri ebe oluyor. Ebe, öbür çocuklara arkasını dönüp yirmiye dek sayıyor. Ebe yirmiye dek sayasıya, öbür çocuklar köşkün bahçe duvarı dibinde heykel biçimi pozlar alıyorlar. Sözde Eski Yunan heykelleri filan yada eski yağlıboya tablolarındaki, renkli bayram, yılbaşı kartlarındaki gibi “âşıkane” biçimlere giriyoruz. Daha çok romantik pozlar... Belli ki, çok kitap, resim karıştırmış, çok bilmiş çocukların oyunu... Tek tek pozlar olduğu gibi, ikisi üçü birleşip heykel kompozisyonlarına girenler de var. Kimisi bir eliyle dirseğini tutup, öbür elini şakağına dayayarak ufku süzüyor. Kimisi yere diz çöküp, iki elini göklere açmış yakarıyor. Kimisi bir dizi yerde, sağ el kalbinin üzerinde, sol eli yukarı uzanmış... Kimisi göğsünü şişirip, kollarını açmış, kuvvet gösterisi pozunda... Bir elini dudağına götürüp öpücük verenler de var.

Arkasını dönmüş olan ebe yirmiye dek saydıktan sonra birden yüzünü dönüyor oyunculara. En çok hangi pozu beğenirse, o pozu alan çocuğu ebe seçiyor.

O güzel kıza kendimi göstermek zorundaydım. En çok ben beğeniliyordum, ben ebe “yani yargıcı” seçiliyordum. Böylece kızın dikkatini de çektim. Onunla birlikte pozlar almaya başladık. Sözde dans eder gibi el ele tutuşuyoruz, önünde diz çöküp sözde aşk ilan ediyorum filan... Ben bunları nereden öğrenmiştim bilmem... Ördeğin öğrenmeden yüzmesini bildiği gibi biliyordum.

İlk Aşk

Tohum halinde bile olsa, ilk aşkı bu kıza duydum. Belki de şimdi o benim varlığımı çoktan unutmuştur, beni bilmez bile... Onun yaşamında benim yerim olduğunu hiç sanmam. Onun da yaşamında derin izler bırakmış başka birileri vardır da, onlar şimdi onu çoktan unutmuşlardır.

Hep düşünürüm: Bigün onunla karşılaşsak da ona o günleri, ortaklaşa anılarımızı anlatsam, belki de hiçbirini ansımayacaktır; o günlerden kafasında belki hiçbir iz kalmamıştır.

Şimdi, ne o, benim hayalimdeki kırk yıl öncesinin küçük güzel kızı, ne ben onunla güzelleme oynayabilecek bir oğlanım. Karşılaştık, belki konuşacak sözü-müz, ortaklaşa dilimiz bile olmayacak... Anılarımızdaki duygular, ansıdıklarımız başkaları değil, gerçekte başkalarında yansımış olan kendimiziz; eski günleri an-sıyorsak, yine kendimizi ansıyoruz demektir. Çocukluğumuzun seveleri bile, yine kendimizi sevmemizden başka nedir?..

O ikizler, bir Osmanlı valisinin çocuklarıydı. Bağdat valisinin mi, Yemen vali-sinin mi ne... Anılarımda geçecekler yine. Onun için gerçek adlarıyla değil, başka adlarla anacağım onları. Diyelim, Ferit'le Feride...

Aradan yıllar, yıllar geçti: Bigün Naci Sadullah'la konuşuyorduk. Naci Sadullah konuşma sırasında Feride'yi anlatmaya başladı. Bu anlattıklarıyla çocukluğumun anılarına dokunduğunu bilmiyordu. Dikkatle anlattıklarını dinliyordum. Feride evlenmiş. Bir kızı olmuş. Kocasından ayrılmış. Mutsuzmuş. Çok sıkıntılar çekmiş.

Naci Sadullah anlatıyordu. O anlatırken ben de o eski günleri yaşıyordum. Heğbeliada'daki Kuleli Köşkün bahçe duvarı önünde Feride'yle güzelleme oyna-maktaydım.

Feride'yi sorup aramak, onunla konuşmak istemedim. O beni hiç mi hiç an-sımayacak bile... Yaşamının kitabında benimle ilgili sayfalar kopup uçmuştur. O benim kafamda, hiç büyümeden, kırk yıl öncesinin güzelleme oynayan küçük güzel kızı olarak yaşayıp gidecek benimle... Aslında yaşayan o değil, benim...

Hepimizin kafasında, anılarında, hiç büyümeden, hiç yaşlanmadan, hep çocuk kalmış, kimisi silik, kimisi derin izleriyle canlı yüzler vardır. Anılarımızdaki bu yüzlerin albümünde seyrettiğimiz, gerçekte onlar değil, kendimiziz.

Balıkçılık

Çok geçim sıkıntısı çekiyorduk. Para kazanmam gerektiğini anlıyordum. Ama nasıl para kazanabilirdim de, hasta anneme yardımım olabilirdi?

İskelenin solundaki rıhtımda balık tutardım. Büyük bir iş yapıyormuş gibiydim. Boş teneke, olta elimde her sabah rıhtıma inerdim. Önce yemlik midye toplardım. Rıhtıma otururum, bacaklarımı sallandırırım. İğneye midyeden balık yemini geçirir, oltayı savururum denize. Denizin derisi, oynayan ayna kırıklarından kırılan, yansıyan ışıklardan pırlıl pırlıl. Hayal sonsuz, açıl açılabilirdiğin, düşün düşünebildiğin, kur kurabilirdiğin... Elimde oltanın ipi, sınırsız, duvarsız, engelsiz bir düş dünyasında tasarımlarımla mutluyum. Çek ipi, çek de balık gelsin yeme... Parmağımı oynatıyorum. Balık vurur iğneye. Çekiyorum, oltanın ipi dolu dolu... Birden olta boşalıyor. Çekiyorum oltayı. Yok yahu, yalnız yemi değil, iğneyi de alıp gitmiş... Başka bir iğne takıyorum...

En güzeli, küçücük izmaritin, denizin derisinden elime gelinceye dek, havada çırpına çırpına mavi gök üstünde çizdiği ışıklı, pırıltılı, yanıp sönen zikzak... İğneyi ağzından kurtarıp izmariti atıyorum kutuya... İzmaritle istavrit pek seyrek düşüyor oltaya. Daha çok o derisi kaygan, yivli yivli, koyu yosun yeşili benekli kaya balığı geliyor oltaya. Kaya balıkları çok obur olacak, kursakları hep dolu dolu, karınları dolu ve yumuşak. Oltaya çok gelen bir başka balık var. Onun adını unutmuşum da yalnız “p” harfi kalmış aklımda. O balığın adında bir “p” harfi var. “P” harfli bir balık, galiba bir de “l” harfi olacak... İyi balık değil o. Yanımda balık tutan çocuklar, o “p”li, “l”li balık geldi mi oltalarına, kızıp sövüyorlar, sonra oltanın iğnesini çıkarıp ağzından balığı denize fırlatıyorlar. Ama ben kıyıp denize atamıyorum yakaladığım “p”li, “l”li balığı; balık değil mi yenir...*

247

Yanımdaki bir çocuk bağılıyor:

– Aman onu sakın tutma...

– Neden?

– Çarpar, zehirlidir...

Bir çarptı mı, insanın parmağını keser, zehirlermiş...

Zehirli balığı rıhtım taşına koyup, ayağımla başını ezdikten sonra, iğneyi ağzından çıkarıyorum.

Öğle sıcaklığı iyice vurmuştur, başım yanıyor. Karnım da acıkmış... Tenekede üç izmarit, iki istavrit yavrusu, bidolu da kaya balığıyla, o “p”li balıktan... Dönüyorum eve...

Annem yaptığım işten sevinmiş görünüyor. Ama beni özendirmek, memnun etmek için sevinmiş görüldüğünü, yoksa balıkçılığımın hiçbir işe yaramadığını sezinliyorum. Annem üzölmeyeyim, bir işe yaramış olduğumu bana anlatsın diye, balıkları ayıklayıp yağda kızartıyor.

* Sonradan aklıma geldi: Bu balığın adı “lapina”dır.

Hayır, hayır... Biliyorum anlıyorum balıkçılıkta iş yok... Hiç beni boşuna avutma anne! Ben çocuk muyum canım... Hiç de yararlı olamıyorum işte, evin birazcık olsun yükünü alamıyorum omuzlarıma...

Oymacılık

Ben de başka bir iş bulur yaparım... Kimde gördüm, kimden öğrendim bilemiyorum şimdi, ama tahta oymacılığına kalkmıştım. İnce kontraplaklar, demir testere takımıyla, hazır modellere göre oyulup işleniyor, güzel oymalı raflar, sandıklar, resimlik, kitaplık oluyor. Ben de bunlardan yapar satarım.

– Anne ben oyma takımı alacağım...

Annem “olmaz” demiyor. Para veriyor. Heğbeliada’dan İstanbul’a Yüksekaldırım’a gidiyorum. Yüksekaldırım’daki dükkânlarda bu oyma takımları, oyma modelleri, kontraplaklar satılıyor.

Yahudi satıcı bir mukavva üzerine tutturulmuş bir oyma takımı veriyor. Önüme birçok modeller koyuyor. Kâğıt üzerine mavi çizgili birçok modeller, aman ne güzel; ne dolaplar, ne kafesler, ne aynalıklar, ne resimlikler, ne raflar... Param olsa bu modellerin hepsini alacağım. Eve gider gitmez de hepsini yapacağım...

Bir raf modeliyle oyma takımı satın alıyorum. Bu raf, odanın iki duvarı arasına, köşeye yerleştirilecek. Üstüne ne istersen koy artık...

Coşkuyla eve gelip hemen işe başlıyorum. Bana çok büyük bir atelye sahibiymişim gibi geliyor. Hergün bunlardan yapıp yapıp satacağım.

Demir matkapla, testere kılının geçeceği yerini deliyorum kontraplağın, hemen işe koyuluyorum. Daha önce modeli çizmiştim kontraplak üstüne... Testere kolunu işletiyorum, kesildikçe kontraplağın tozları dökülüyor. O dökülen tozların bir kendine özgü kokusu var. O koku hoşuma gidiyor. (Size bişey söyleyeyim mi: Şu satırları yazarken, yine o kokuyu duydum. Pek tuhaf...)

Hay Allah, kıl testere kırılıyor. Yenisini takıyorum. Bir daha kırılıyor... Testereyi değiştiriyorum... Ben de oyma rafı, aklımcı hemen yapıp bitiriverecektim... Nerde, akşam oldu bir parçası bile bitmedi. Üç gün mü, dört gün mü uğraştım... Rafı yapmak uzadııkça, kendi kendime, ben de fiyatını artırıyorum. Çok pahalı satacağım...

Annem bu çabama memnun, gülümsüyor. Ben yine bozuluyorum. Niçin annem böyle yapıyor bilmem ki... Yaptığım işi çok ciddiye almış görünmesinden anlıyorum ki, o gerçekten benim işimi ciddiye almıyor, bundan para kazanacağımı sanmıyor. Ben oyalanayım, sokaklarda oynayıp haylaz olmayayım diye, oymacılık yapmamı istiyor. Oysa ben para kazanacağım...

Rafin ayrı ayrı altı parçası tamamlanıyor. Parçaları, modele bakıp, birbirine ekliyor, zıvanalarını yuvalarına geçiriyorum. Birazcık çatlıyor biyanı, ama zararı yok... Çok güzel oldu canım, bu bir şaheser... Kim olsa bunu satın alır, buna dünyanın parasını verirler.

Anneme rafı satacağımı söylemiyorum tabii... Kolumun altına alıp iniyorum çarşıya. Dolanıp duruyorum. Yahu, bu nasıl satılır? Kime satılır?.. Kim alır bunu?.. Akşam karanlığına dek, kolumda oyma raf dolanıyorum, sonra süklüm püklüm eve dönüyorum. Rafı odanın bir duvar köşesine çakıyorum. Annem, rafın üstüne beş numara gaz lambasını koyuyor.

– Çok güzel oldu Nusret, eline sağlık... diyor.

Peki, ben ne yapsam, ne etsem?..

Mantar var, mantar... Sık ada çamlarının rutubetli köklerinde, dökülüp kurumuş çam iğnelerinin altında mantar yetişiyor. Kardeşimle çıkıp mantar topluyoruz. Heğbeliada'nın arkalarına, Şafak sırtlarına, Çamlımanı'na, Abbas Paşa yanlarına gidiyoruz, dolanıyoruz adayı.

Aman dikkat... Zehirli olmasın sakın... Mantarların zehirlipleri de var, bunlara “köpek mantarı” deniliyor. Biz iyice öğrendik mantar toplamasını...

Bir sepet, bir torba mantar toplayıp eve dönüyoruz. Mantarı ızgara üstünde mangal ateşine koyunca, tıpkı pırzola gibi cızırtılı bir ses çıkararak, suları şıp şıp damlıyor ateşe, kızarıyor. Üstüne tuz ekip yiyoruz. Çok güzel oluyor, et tadında.

Krepon Kâğıtlarından Güller, Karanfiller

Ama ben ille de para kazanmalıyım. Evde erkek olarak şimdilik ben varım. Babam kimbilir nerde?

İstiska olan Zeynep Hanımın (İstiska, vücudu su toplayan hasta insan demektir ama, nedense, yaşlanmış veremlilere de istiska denirdi o zaman.) oğlu, aradabir annesine gelir. Beni kucağına alır hoplatır. Bana bu yüzbaşı yangın yangın kokardı, böyle tütsü dumanı gibi, ama seçemediğim hoş bir koku... Daha küçükken babam Kurtuluş Savaşından yanıklar içinde evimize döndüğünden, belki de ben o yaşında savaş denilince hemen yangın ansıyordum da ondan bana o genç yüzbaşı yangın yangın kokuyordu. Giysilerinde sanki hâlâ savaşın kokusu vardı; siz şimdi buna isterseniz barut kokusu deyiniz. Tabii gerçekte böyle bir koku yoktu, bana gelirdi.

Ellerinde beni sıçratıp hoplatan yüzbaşı bana para verirdi. Başkasından para almak ayıptı, alamazdım. Ama Zeynep Hanım öyle üstelerdi ki, almamak ayıp olur diye utanırdım da alırdım parayı.

Bigün de çarşıdan gelirken, yol üstündeki sınırları devrilmiş sopalar ve paslı tellerle çevrilmiş bir bostandan, elimi uzatıp kır domatesleri topladığımı hiç unutmuyorum. Anneme, bu domatesleri çarşıdan parayla aldığımı söylemiştim.

Krepon kâğıdından güller, karanfiller yapıp satmayı nerden akıl ettiğimi bilemiyorum. Daha önce, eliş kâğıtlarından fırıldaklar yapıp çocuklara satmışım. Belki bu satışın esiniyle olacak, krepon kâğıtlarından güller, karanfiller yapmaya da başlamışım. Bunları ada iskelesinde sattığım da olmuştu, ama ya iki, ya üç kez...

Beyaz yağlıboyalı Kuleli Köşkün sırasında, köşede tahtaları esmerleşmiş ahşap evde bir arkadaşım oturuyordu. Onun da gerçek adını değiştirip Şirzat diyelim. Şirzat benden biriki yaş büyük, benden iri, uzun bir oğlandı. O yıl ilkokulu bitirmişti. Feride'yle o da ilgileniyordu. Yani biz onunla rakip sayılırdık. Ama bu aşk rekabeti öylesine gizli bir duyguydu ki, hiçbir zaman dışa vurulmadı.

Şirzat'ın ablaları vardı, galiba ilkokul öğretmeni idi bir ablası. Bigün Şirzat'ın ablası, bana krepondan yapma güllerin nasıl yapılacağını öğretti. Gül, karanfil yapraklarını daha ustaca kıvrıp kıvrıp, gerçek güle, karanfile daha çok benzetiyordu. Sonra da ustaca tomurcuklar yapıyordu. O iki eliyle krepon kâğıtlarını biçimlendirirken, sanki iki elinde on değil de yüz parmağı varmış gibi gelirdi bana... Yüz tane ince uzun parmak, kâğıtlar üzerinde oynar dururdu.

– Siz çok güzel yapıyorsunuz... demiştim...

Verdiği cevabı hiç unutamıyorum:

– Tabii... Kadın parmağı değince başka türlü olur.

Bana bu, “kadın parmağı” deyimi pek hoş geldi. Yeni bişey öğrenmişim, hemen bunu birisine aktarmalıydım. Eve gelince anneme gösterdim karanfilleri...

Annem,

– Bunlar çok güzel... dedi.

Yeni öğrendiğim deyimi kullanmaya fırsat bulduğum için pek böbürlenerek,

– Elbet, dedim, bunlara kadın parmağı değdi...

Annem bu sözümün bir gülsün, bir gülsün... Öyle utandım ki... Ansdıkça hâlâ utanırım.

Bir öğle öncesi, yine krepon kâğıtlarından çiçekler yapmaktaydım. Alt katımızdaki yarı bodrumda oturan yaşlı Rum eşekçiyle karısı ağız kavgasına başladılar. Kavga ettiklerini, birbirlerine yüksek sesle bağırmasından anlıyordum. Bir entari işi yüzünden kavga ediyorlar. Çünkü yaşlı Rum kadın sık sık “Anteri, anteri!” diye bağırıyordu. Kadının, entariye anteri demesi bana çok gülünç geldiğinden, o anteri dedikçe ben de yukarda gülüyordum. Kadının doğru söylediğini, onların “Anteri”sini bozup bizim “entari” yaptığımızı yıllar sonra öğrenecektim.

Bigün de Habibe Hanım bizi topladı, kendi çocukları, daha başka çocuklar... Kimi sepet aldı, kimi torba. Ben çuval almıştım. Maltepe bostanlarında çok ucuza salatalık satılıyormuş. Salatalığın bitim zamanı. Öyle ucuzlamış ki, tarladan topla-yıp, arabaya yükleyip, Yemiş iskelesindeki hale götürüp satmaya değmiyor. Astarı yüzünden pahalı çıktığından, bostancılar, çokaz para veren yoksulların bostandan istedikleri kadar salatalık toplamasına müsaade ediyorlar.

İskeleden vapura bindik. Galiba “Yakacık” adlı o küçük vapurdu. Maltepe’ye gittik. Bir bostana girdik. Göz alabildiğine salatalık bostanı... Salatalıkları satmışlar da artık köklerde ne kalmışsa... Bostancıya çokaz para verilmiş. Örneğin benim verdiğim para bir liradan azdı. O gün bostanda akşama dek salatalık yedik, sonra da ben çuvalımı doldurdum. Hepimiz salatalıkları evlerimize getirdik. Çamaşırcı Habibe Hanımın, sonradan assubay olan oğlunun sırtında bir çuval, elinde bir sepet dolusu salatalık vardı.

Bizim evde birkaç gün salatalık yendi. Küçücük, körpecik salatalıklar, badem dedikleri cinsten. Çıt diye böldün mü, yarılan yerinden pütür pütür ter döker. Tadı bir güzel, kokusu daha bir güzel... Isırıp isırıp yedik, salata yapıp yedik de, artanını da annem küpe turşu kurdu.

251

Mutluluk Çocukluk

Çok kişi çocukluğunu mutlu geçirmiştir. Ben şimdi çocukluğumu ansıdıkça anılarımdan mutluluk duysam bile, gerçekte mutlu bir çocukluk yaşamadım. Hatta çocukluğumu bile yaşayabildim sayılmaz. Ama yine de bana o günlerimi düşünmek, şimdi buruksu bir tat veriyor.

Sıkıntılar içinde geçen çocukluğumun kısa süren parça pürçük mutlulukları da var... Bu mutlulukların en güzeli Feride’yle olan arkadaşılığımızdı. Onunla ayrılmaz gibi olmuştuk. Hemen bütün gün birlikteydik. Bu yakınlıkta, elbette cinsel bir duygu da vardı, ama bu, en küçücük belirtisi bile dışa vurulamamış, davranış ve söze geçmemiş, kendimizden bile gizlediğimiz bir duyguydu. Daha çok, uyanmamış, çocuksu bir cinsel duyguydu ve biz bu tohum duyguyu çevreleyen sisli, buğulu bir dünyada dolanıyorduk. Doğrusu ben, cinsel konularda hemen hiçbirsey bilmiyordum. Ama bir merak da vardı içimizde...

Ferit’le Feride ikizlerinin total arap uşağının görevi, bu iki kardeşi göz önün-den uzak tutmamak, onları korumaktı. Ama Feride total arap oğlanın elinden kurtulmanın yolunu bulurdu. Kardeşi Ferit’i de başından savmak için, ona para verirdi. Böylece ikimiz yalnız kalırdık. Nereye? Denize...

Dalardık sık çamların arasına, o keçi yolundan düşe kalka yürürdük. Çamlardan dökülmüş, yerde kuruyup sararmış iğneyapraklarına basınca, ayağımız kayar yuvarlanırdık. Kahkahalarla gülerdik. Sözde düşmemek için el ele tutuşurduk. Abbas Paşa denilen yerin çok daha ötelerinde, bir küçük koy vardı. İki yanı iyice dik kayalarla kapalı, havuz gibi bir küçük koydu. Dimdik kayalardan, ver ederdik kendimizi, kayarak kıyıya düşerdik, o biyanı ince kumlu, biyanı çakıllı kıyıya...

Annelerimiz denize girmemizi yasaklamıştı. Çocuklarının gizlice denize girip girmediğini anlamak isteyen anneler, eve dönüşlerinde çocuklarının derilerine dillerini sürter, deri tuzluysa çocuğun denize girdiğini anlardı. Üstünde tuzlu deniz suyu kurumuş deriyi tırnakla çizince beyaz çizik olur deride; bu da denize girdiğimizi açığa vuran belirtiydi.

Ben, anneme söyleyip iznini alarak denize girebilirdim. Ama Feride, annesinden gizli giriyordu denize. Onun için de mayosuz, havlusuz gelirdi. Benim zaten mayom yoktu, donla girerdim denize, sonra da ayağımda kururdu donum. Feride denize girerken donunu da çıkarıyordu; çünkü deniz suyunda iç çamaşırını azıyor ve azmış çamaşırın tuzlu neminden annesi denize girdiğini anlıyordu.

Yüksek kaya aralarından kayarak koyun kumsalına indik mi, Feride bir kaya arasına girer, bir çalı arkasında soyunurdu. Sonra,

– Arkanı dön! diye seslenirdi.

Dönerdim arkamı. Ben arkamı dönünce Feride de denize girer, göğsüne dek sulara gömüldükten sonra,

– Tamam... derdi.

Ben de girerdim denize. Denizde yüzerdik, tam çocukçasına oynardık.

Feride bana, “Dön arkanı!” dedikten sonra, bikez bile onu çıplak görmek, gözetlemek aklıma gelmedi, düşünmedim böyle bişey, böyle bir istek duymadım. Denize girince, onun göğsüyle benim göğsüm arasında hiçbir ayrım kalmıyordu.

– Çıkalım mı?

– Hadi... Yemeğe beklerler.

Önce ben çıkardım. Sonra o.

– Çıkıyorum... derdi.

“Çıkıyorum,” demesi, “Hadi, dön arkanı!” demektir. Yüzümü kayaya kaldırırdım.

– Oldu mu?

– Tamam...

Dik yamaçtan çıkarız. Dönüp bakarım geriye... Karşıda Kaşıkadası. Aşağıda, pırl pırl denizin dibinde renkli çakıllar büyümüş büyümüş görünür. Çamların aralarındaki daracık yoldan iki kişi yan yana yürüyemez. Önden yürür, kayıp

düşmesin diye onu elinden tutar çekerim. Yine de kayıp düşeriz çamların yerde birikmiş kuru iğneyaprakları üstüne...

Şirzat'ın da bize katıldığı olur. O zaman üçümüz birlikte daha çok eğleniriz. Üç kişi olduk mu, ben gevezeleşirim. Konuşmak benim silahım olacak, bu silahla Şirzat'ı yenmeye çalışırım. Konuşmak benim süsüm olacak, bu süsle Feride'yi kendime çekmeye çalışırım. Feride yüzünden Şirzat'la aramızda dışa vurulmayan bir çekişme vardı, ilkokulu bitirmiş, benden iki-üç yaş büyük ve benden boylu olan Şirzat'ın bana göre üstünlükleri vardı. Ben de başka yollardan, başka silahlarla kendime üstünlük sağlamaya çalışırım.

Feride, denize gidişlerimizde yalnız olmamızı ister. Şirzat'ı atlatığımız olur. Demek ki, bu yüze çıkmayan çekişmede Şirzat yenik düşmüş... Ama günün birinde Şirzat bunun acısını benden çok kötü çıkaracaktır.

Muharrem Aşuresi

Güzelim yaz çabucak geçip gitti. Ada'ya yazlığa gelmiş olanlar İstanbul'a göç ediyorlar. Ferideler de gidecek... Artık okullar açılıyor. Feride "Feyz-i âti" okulunda okuyacakmış. Şirzat da Galatasaray'a yazılmış. İçimde bir acı eziklik duyuyorum.

253

Feride'yle kardeşi Ferit Ada'dan gittiler.

Darüşşafaka'nın açılmasına daha zaman var.

"Sait Halim Paşanın köşkünde aşure dağıtılacak!" dediler. Tepe Mahallesinin yoksulları aşure almaya hazırlanıyorlar. Her evden ne kadar çok insan, elinde ne kadar çok, ne kadar büyük kapla giderse, o kadar çok aşure alacak... Kardeşimle ben de gidiyoruz aşure almaya. İki elimizde iki büyük kap: Bakır tas, güğüm, tencere...

İsmet Paşanın evinin önünden geçiyoruz, gidiyoruz, Abbas Paşa denilen yerde, sağda büyük, ama çok büyük bir köşkün, beyaz boyalı demir bahçe kapısı önünde kuyruğa giriyoruz. Orda saatlerce bekliyoruz. Beyaz boyalı kocaman demir bahçe kapısı aralanıyor. Bizi içeri almıyorlar. Kapıya getirilmiş kazandan, bir adam kepçeyle kaplarımıza aşure koyuyor. Bana da sıra geliyor. Elimdeki iki kaptan birini uzatıyorum. Adam kazandan iki kepçe aşure koyuyor kabıma. Kaptada daha iki kepçelik boş yer var ama, adam koymuyor.

– Hadi çek!..

Bu kez öbür elimdeki kabı uzatıyorum.

– Herkese bir kaplık...

Dönüyorum kapıdan.

İyi ki, Ferideler İstanbul'a gittiler de benim o köşkten aşure aldığımı görmedi Feride yada birisinden duymadı...

Bir elimde boş, öbüründe aşure dolu kapla utana utana eve geliyorum. Ama biyandan da muharrem ayında aşure dağıtan adamın iyilikseverliğini düşünüyorum. Ben de büyüüp birer kap değil, yoksulların bütün kaplarını silme aşure dolduracağım.

Alagarson

Okula başlayışlarından dört-beş gün sonra Feride de, Şirzat da geldiler Ada'ya. İkisi de kendi okullarının formasını giymişler. Şirzat'ın lacivert ceketinin üst cebinde Galatasaray arması "GS" harfleri işli.

Mahallenin çocukları, Kuleli Köşkün önündeki düzlükte toplanmışlar. Feride'yle Şirzat'ı çevirmişler, konuşuyorlardı. Feride bir tümseğin üstünde, bişeyler anlatıyor çocuklara.

Yanlarına sokulamıyorum, uzaktan bakıyorum onlara. Bir hafta içinde Feride bana yabancılaşmış yada ben ona yabancılaşmışım. Aynı ayrı dünyaların çocukları olduğumuzu çok iyi anlıyorum. Feride'nin dünyasından çok uzak biyerlerdeyim ben, ona uzanamayacak denli uzak biyerlerde... Ne onların yanlarına gidebiliyorum, ne de ordan ayrılabilirim, sanki çekimlerine kapılmışım, uzaktan bakıyorum onlara. İçimde bir kırgınlık, bir kızgınlık var... Feride'nin sesi... Beni çağırıyor. Ne diye durdum orda sanki... Kasıla kasıla gidiyorum, ama öyle yavaş yürüyorum ki, o da bana doğru geliyor. Feride gelince öteki çocuklar da onunla birlikte bana doğru geliyorlar. Onların bana doğru gelmelerine daha çok kızıyorum. Öyle bir durumdayım ki, artık her ne olsa kızacağım. Bana doğru gelseler kızarım, gelmeseler kızarım, konuşsalar kızarım, konuşmasalar kızarım...

Düşman düşman sokuluyoruz birbirimize, onlar bisürü çocuk, karşılarında bir ben... Feride gülümsüyor tatlı tatlı, arkadaşça gülümsüyor. Daha çok kızıyorum. Ne var gülecek?

Başında Feyz-i âti okulunun şapkası var. Şapkanın önünde de okul arması... Feride'nin saçlarına bakıyorum, baktıkça da kızıyorum... Çünkü saçlarını kestirmiş... İçime bir kıskançlık ateşi düşüyor. Feride'nin saçlarını kestirmiş olmasını kıskanıyorum. Elbet kıskanırim, ben kimin oğluyum? Ne demek, bir kız nasıl saç kestirmiş!..

Öbür çocuklar, Ferit'e, Feride'ye, Şirzat'a bakıyorlar hep... Feride bana bişeyler söylüyor, benim de konuşmam gerekli. Ama ne söylesem? İlk sözüm şu oluyor:

- Şapka hiç yakışmamış...
- Mektebin forması bu...

– Çıkarsana şapkanı!..

Çıkıyor. Saçları iyice kesilmiş, kısacık kalmış, oğlan çocuğuna benziyor.

– Saçların da çok çirkin olmuş...

Oh, söyledim ya işte...

Feride gülümseyerek,

– Alagarson... diyor.

“Alagarson” sözünü daha yeni duyuyorum. Alagarson, yani erkeksi... Alagarson'muş, şuna da bak... Susuyorum artık. Onlar konuşuyorlar. Feride ne denli rahat... Onun sınıfından olanların, bizim tedirginliğimize oranla her zaman rahat olduklarını bütün yaşamım boyunca göreceğim. Bizde olmayan bu rahatlığın, sonradan elde edilmesi çok zor; onlara bu rahatlık, daha çocukluklarında anababalarından kalıttır.

Yavaşça, oradakilere çaktırmadan aralarından sıyrılıyorum. Ötede, duvar dibinde duran topal arap uşağı sorguya çekiyorum. Ferideler İstanbul'da nereye taşındılar, nerde oturuyorlar? Şişli'de oturuyorlarmış, orda evleri varmış. Kafama Şişli çakılıyor. O Şişli neresiyse, ben oraya giderim bigün. Feride'lerin evini bulurum ben, Feride'yi görürüm orda... O zaman kimseler olmaz yanımızda. Nasıl yazın denize yalnız ikimiz gidiyorduk, işte yine öyle, ikimiz oluruz. Giderim Şişli'ye, o Şişli her neresiyse...

255

Tepedeki çamların arasına gidiyorum. Yerden bir dal alıyorum, o dalı kamçı gibi kullanıp vura vura otları deviriyorum yere. Hızla vuruyorum, bir vuruşta baldıran otlarını deviri deviriveriyorum... Sopayı vurunca dededenlerinin başları kopup havaya fırlıyor, uçuyor bisüre. Giderim ben o Şişli, neresiyse...

Havada hızlı salladıkça değnek ılık sesleri çıkıyor. Alagarson'muş... Pis!.. Hiç yakışmamış işte... Çok çirkin olmuş... Hiç kadın kısmı berbere gider de saçını kestirir mi be!.. Ayıp! (Bu ayıbın ölçüsünü anlamanız için söyleyeyim; o zamanlar benim sınıfımdan bir kadının berbere saçını kestirmesi, kötü yola düşmesi demektir, ondan bile kötüdür.) Vuruyorum çamların dallarına elimdeki sopayı... Şişli... Giderim ben oraya...

Dokzoneydi

Darüşşafaka'ya gidişimi, ilk günümü şimdi hiç anımsıyorum. Ama okulda ilk sabah uyanışım, olduğu gibi, bütün ayrıntılarıyla aklımda. Zekeriya Beyin sopasıyla uyanmıştım. Zekeriya Bey, elinde o ince sopayı hiç eksik etmezdi. Sopasını, karyolaların demirlerine vuruyor, biyandan da düdüğü öttürüyordu. O gece benim

karyolada ilk yatışımdı. Evimizde karyola yoktu. Yer yatağından karyolaya geçmiştim, öbür çocuklar gibi ben de yatağımı düzelttim.

Giyindik. Yatakhaneler en üst kattaydı. En alt kattaki sıra sıra musluklarda aptes alıp, ikinci kattaki okul camisinde sabah namazı kılacağız. Darüşşafaka'da beş vakit namaz kılmak zorunluydu.

Daha ortalık iyice aydınlanmamış. Muslukların önündeki taburelere oturup aptes alıyoruz. Darüşşafakalının havlusu, ceketinin altında, sol omzunun üstünde durur. Aptes aldıktan sonra kurulandığım havlumu, bana öğretildiği gibi katlayıp, sol omzuma koyuyorum, üstüne ceketimi giyiyorum. Üçüncü kat merdiveni üstünde, "İptidai Kısım"ın son sınıfından sesi güzel bir öğrenci sabah ezanı okurken, biz alt kattaki salonda öğrenciler sınıf sınıf ayrılıp sıraya giriyoruz. Okulun da, kendi sınıfımın da en küçük boylusu benim, beni sıranın en önüne koyuyorlar.

Rıfkı Bey, tam karşımızda merdiven sahanlığında, tırabzana dayanmış duruyor. Rıfkı Bey duruyorsa, Rıfkı Bey görünüyorsa, Rıfkı Bey varsa, Rıfkı Bey oralarda biyerdeyse, kimsede ses yoktur, çıtımız çıkmaz.

"Melek" derler, melek deyince neyi anlatmak istiyorlarsa, onların hepsi Rıfkı Beyde toplanmıştır. Ben Rıfkı Beyi, insandan ayrı, ama üstün, özge bir yaratık olarak görürdüm. Onun bikez kızdığını, bağırdığını, sertleştiğini görmedim. Yüreği, gözleri, elleri sevgi doluydu. Biz çocuklar, yitirilmiş yada hiç bilmediğimiz bütün sevgileri onda bulurduk: Baba sevgisi, anne sevgisi, baba sevgisi... Tanrı uğruna kendilerini yok edenlere eskiden "fena-fillâh" denirdi. Dünyadan elini, eteğini çekmiş Hristiyan keşişlerine de "târik-i dünya" denirdi. Bu Rıfkı Bey, Darüşşafaka'nın babasız çocukları yoluna kendini adanmış, çocuklar uğruna kendini yok etmiş, dünyasını terk etmiş bir adamdı; bana o yaşında, öyle gelirdi.

"Karıncayı incitmez" diye bir söz vardır ya, "Melek suretinde, melek siretinde"ki Rıfkı Bey, işte böyle karıncayı incitmekten bile çekinen bir adam olarak belleğimde yaşıyor. Örneğin, hiçbir zaman kösele pençeli ayakkabı giymezdi. Kunduralarının tabanı ya lastik ya kauçuktı. Yumuşak yumuşak, döşeme taşlarını eskitmekten çekinir gibi basardı yere.

Sıra olmuş çocuklar, merdivenden çıkarlarken, Rıfkı Bey, çocuklar arkasından geçmesinler diye, hemen geriye çekilir, duvara dayanır, onun önünden geçeriz.

Rıfkı Bey bütün öğrencilerin numaralarını ezbere bilir. Okula girişimizin ikinci, üçüncü günüydü daha, bizim de numaralarımızı ezberlemişti.

Hiçbir öğrenciyi adıyla çağırmazdı, hepimizi numaralarımızla çağırırdı. Numaralarımızı da kimi heceleri yutup kısaltarak söylerdi. Benim numaram: 917. Rıfkı Bey "Dokzonyedi" derdi.

Sıradaki çocuklardan biri yanındakine dönecek olsa, karşı tırabzana dayalı Rıfkı Beyin sesi duyulur:

– Dokzonsekiz!

Hepimiz susarız.

(918 numaralı çocuk, şimdi İstanbul Şehir Tiyatrosu oyuncularından, eski hikâyeci İhsan Devrim'dir; tiyatro oyuncusu Ayşe Gül Devrim'in babası.)

– Dokzonyedi!

Yanımdakiyle fısıldaşıyorumdur, hemen susarım.

Pelerinli Darüşşafakalı

Okula girdiğimizizin üçüncü, dördüncü günüydü. Bize yeni çamaşırlar, çoraplar dağıtılar. Elbise deposundan da hepimize eski elbiseler verdiler, pelerinler verdiler. Dünyalar benim oldu. En hoşuma giden pelerindi. Daha sonra da terzi ölçülerimizi alıp, bedenimize göre elbiseler dikecekti. Yeni galoş kunduraların dağıtıldığı gündü. Ayakkabılar ayağımızda gıcır gıcır, sıra olmuş merdivenlerden aşağı, yemekhaneye gidiyorduk. Yanımda çilli yüzlü, sarışın bir oğlan vardı; adı, Musa Kâzım...

Musa Kâzım da, yeni galoşlarından benim gibi sevinçliydi. O gün perşembeydi, yani şimdiki cumartesi günleri gibi, hafta sonu günüydü. Öğle yemeğini yedikten sonra, evlerimize izinli gidecek, cuma akşamı okula dönüp, cumartesi sabahı da derslerimize devam edecektik. Perşembe günleri her öğle yemeğinde kesinlikle börek de verilirdi.

Merdivenden inerken çilli sarı oğlan Musa Kâzım'ın söylediği sözü hiç unutamıyorum. Şimdi bile sesi kulağımda:

– Ne iyi mektep!.. İnsanın annesi bile bu kadar bakamaz...

Benim de duygularımı dile getiren Musa Kâzım'ın sesi, yeni galoşlarımızın gıcirtısına karışmıştı.

Aradan çok yıllar geçti. Bigün İstiklal Caddesinde Musa Kâzım'la karşılaştık. El sıkıştık. Ben o zaman yazardım. Musa Kâzım da Galatasaray Kulübünde ünlü bir futbolcu olmuş. Millî Takımda maçlar yaparmış, herkes onu tanırılmış. Futbolla hiç ilgim olmadığından benim bunlardan hiç mi hiç haberim yok...

Birbirimizin nasıl olduğumuzu sorduktan sonra, Musa Kâzım'a,

– Ne iş yapıyorsun? diye sormuştum.

Musa, bu soruma çok bozuldu.

– Bilmiyor musun?.. dedi.

– Hayır...

– Sahi, haberin yok mu?

– Yok vallahi...

Suratı değişti.

– Galatasaray’da oynuyorum... dedi.

Kırgınlığı, bilgisizliğime şaştığı sesinden belliydi. Ayrıldık birbirimizden... Arkasından baktım...

Galoşları gıcırdayan çilli sarı oğlanın sesini duydum:

– Ne iyi mektep... İnsanın annesi bile bu kadar bakamaz.

Babama Kavuşmanın Sevinci

Darüşşafaka’nın forma rengi yeşil-siyahdır. Şapkamda, ceketimin yakasında yeşil ibrişimle işlenmiş Darüşşafaka arması, pantolonumun da galiba yeşil ince zıhlı vardı. Ayağымda gıcırdayan galoşlar, sırtымda lacivert pelerin... Paşa mıyım, mareşal mıyım, neyim ben? Ama büyük, çok büyük bişeyim... Darüşşafakalıya vapur bileti kırk para. Kırk parayı verince, Adalar’a, Yalova’ya, Kavaklar’a, nereye istersen git.

Okuldan ilk izinli çıktığım gün, vapurdan Heğbeliada iskelesine çıkınca sevinçten uçuyorum. Lacivert pelerininim etekleri kanat olmuştu sanki... O dik yokuşu uçtum.

Annem benim için özel yemekler, ekmek tatlısı yapmıştı.

Ekmek tatlısı, yoksulların tatlısıdır. Evde artıp kuruyan ekmeklerden yapılır. Kuru ince dilimler güneşte iyice gevretilir, yağda kızartılır, sonra sıcak şeker şerbeti içine atılır. Şekerli suyu çeken dilimler sünger gibi yumuşar. Ekmek dilimleri yumurtaya bulanıp kızartılırsa daha iyi olur. Hele, yumurtasız kızartılmış ince ekmek dilimler, şekerli vişne şerbetine bırakılırsa, çok daha güzel olur.

Annem daha çok ekmek tatlısının yumurtalıısını yapardı. Çünkü, kendi tavuklarımız vardı.

Annemin bana bikez bile, “Aman oğlum, çok çalış!” diye öğüt verdiğini anımsıyorum. Nasıl olsa çok çalışacağımı bilirdi.

Ya ikinci, ya üçüncü eve izinli gelişimdi. Evde babamı buldum. Aylardır görmediğim babam, yorgundu. Sarılıp öptü beni, sakallarını yanaklarımda duydum. Bir anlatılmaz uzunçlü sevinçti bu.

Suçluluk Duygusu

O cuma, ikindiüstü vapura binip evden İstanbul’a gelirken suçluluk duygusu altında eziliyordum. Darüşşafaka’ya dönüyordum, babasız arkadaşlarıımın arasına,

oysa benim babam vardı. Babamın olduğunu, arkadaşlarımdan, öğretmenlerimden, herkesten gizlemek zorundaydım. Onbir yaşında bir çocuk için bunun ne büyük bir acı olduğunu anlayabilir misiniz?

Okula gitmek istemeyen ayaklarımı zorla sürüyordum.

Okula geldiğim o akşam, avazım çıktığı kadar, “Babam var!” diye bağırarak geliyordum içimden. Ama babamın olduğu anlaşılırsa, hemen beni okuldan çıkarırlar, ben de artık okuyamazdım. Okuyamayacağımdan çok, okuldan çıkarılışıma annemin nasıl üzüleceğini düşünüyordum.

Bilmem ki, babası olduğunu gizlemek zorunda kalmış bir çocuk daha var mıdır bu yeryüzünde? Bu ne büyük bir çocuk dramıdır? Bir çocuğun babasına, herkesin içinde,

– Baba!.. diyememesi...

Çünkü herkes, Darüşşafaka’ya yalnız babasız çocukların alındığını biliyordu. Belki bilmiyordu ama, bana biliyorlarmış gibi geliyordu.

Bir çocuğun babası olduğunun anlaşılmasından korkması, utanması korkunç bir acı, anlatılmaz birşeydir. Bu acıyı iliklerime dek duydum.

– Dokzonyedi!..

Kaçamazdım. Yemekhaneye girecektim arkadaşlarımla. Girdim. Masaya oturdum. Yediğim her lokma boğazıma diziliyordu. Belki bilinçli değildi ama, babasız arkadaşlarımdan hakları olan lokmaları çaldığım duygusu altındaydım. Benim yaptığım bir hırsızlıktı, hem de bu hırsızlık boyuna sürecekti. Okulu bitirdiğim zaman bile kurtulamayacaktım, yine de arkadaşlarımdan, herkesten saklayacaktım babamın olduğunu.

Babam olduğunun anlaşılıp yalancılığımın ortaya çıkacağı korkusu, babamın olduğunu saklamak yalancılığından çok daha baskındı.

Yemekten sonra her zamanki gibi, dersliğimizde “müzakere” saati başladı. Önümde kitap açık, hiçbirşey okumadan, okuduğumu anlamadan öylece durdum. Sonra yine her zamanki gibi yatakhaneye gittim. Soyunup yatağıma girdim. Her zaman, nasıl öğretilmişse öyle yapardım: Sağ yana yatılacak, çünkü iyilik melekleri sağdadır. Sonra “Kulhuvallahi” okunacak.

Her gece sağıma yattıktan sonra, “Yarabbi, büyük bir adam olayım!” diye dualar eder, “Kulhuvallahi”, “Kule’uzu” okuyarak uykuya daldım. Büyük adam deyince de aklıma hep kâşifler, mucitler gelirdi; keşifte, icatta bulunanlar büyük adamdı, onlar ölümsüzdü, onların adı sonsuza kalırdı. “Yarabbi, memleketime yararlı bir insan olayım!..” Sonra “Elham”, üçüncü, dördüncü “Kulhuvallahi”yi okurken uyuyakalırdım. Gece nasıl yatmışsam kalıp gibi öylece kalır, sabah yine sağ yanımdan kalkardım.

O gece, dördüncü, beşinci, onuncu “Kulhuvallahi”de bile uyuyamadım. Ya babam olduğu anlaşılırsa?.. Sabahleyin uyandığımda, battaniyem yere düşmüştü.

Enayilikten On Numara Almışsın

Biz derslere başladıktan iki-üç gün sonra, Darüleytamlılar geldi. Onları ayrı bir dersliğe koydular. Böylece Darüşşafaka'nın iki sınıfı (yani ilkokul dördüncü sınıf) iki şube oldu.

Darüleytamlılar, Darüşşafaka'ya gelmeden önce, üç yıl birarada yaşayıp okudukları için, birbirlerine çok bağlıydılar. Eski elbise parçalarından çok güzel aba ayakkabı dikeyorlar, bazen top yapıyorlardı. Ayaklarında, tabanı dört-beş kat bez, abalarla çok güzel top oynuyorlardı.

O sınıfın bütün çocuklarını, ama o çocuk halleriyle ansıyorum, oysa şimdi karşılaştık çoğunu tanıyamam.

260

Biz okula geldikten onbeş gün sonra, sapsarı, ipek gibi yumuşacık saçlı bir çocuk geldi aramıza. Adı: Faris... Sınavı da kurayı da kazanan çocuklardan biri her nedense okula gelmeyince, yedeklerin başında bulunan Faris'i almışlar okula. Başka bir dünyadan gelmiş gibi tertemiz yüzlü, iyi giyimli bir çocuktu, çekingendi. Aşağıda, muslukların olduğu yerde şaşırılmış duruyordu. Çevresini yadırgamıştı. Birden Faris'e yakınlık duydum, onu çok sevdim.

Faris, yumuşak, uysal, temiz, çalışkan bir çocuktu. Ama onun asıl büyük başarısını resim dersinde gördük. Darüşşafaka'nın ayrı bir resim işliği vardı. Aramızda en güzel resim yapan Faris'ti. Resim öğretmeni (Galiba adı Agâh Beydi) model olarak bir portakal koydu sehpanın üstüne. Faris öyle bir portakal resmi yaptı, model olan sahici portakaldan daha portakal oldu. Elini uzat, kâğıttaki portakalı tut, al. Portakalın pürtükleri, gözenekleri bile görünüyor. (Anlattıklarım, resmi değerlendiren nitelikler olmasa da, bizim onbir yaşında çocuklar olduğumuzu unutmayınız.) Resim öğretmeni Faris'in yaptığı bu portakal resmini duvara astı.

Faris öyle parlak bir öğrenciydi ki, nasıl oldu şimdi bilemiyorum, derslere başladığımızdan ya bir ya iki ay sonra özel bir sınav sonunda onu bizden bir üst sınıfa aldılar, beşinci sınıfa geçirdiler.

Çok sonraları duydum ki, Faris verem olmuş, buyüzden biriki sınıf geriye kalmış. Akciğerinin birini ameliyat edip almışlar.

Darüşşafaka'yı bitirdi. Hukuk Fakültesini bitirdi, ressam oldu, yazar oldu.

16 Aralık 1946'daki büyük tutuklamada ikimiz de vardık. Kısa bisüre sonra beni bıraktılar, Faris Erkman, Emniyet Müdürlüğünde haftalarca ağır işkenceler altında tutuldu. (Bu tüyler ürpertici işkenceler de gün gelir yazılır elbet.)

Veremli, tek ciğerli, ülserli Faris bu işkenceler sonunda yarım insan olarak kaldı. Şimdi anlatacağım olayı, olaya tanık olan birinden duydum.

Karanlık, rutubetli, havasız, boğucu, o daracık hücrelerde türlü işkenceler altında kapalı tutulan sanıklar, Emniyet Müdürlüğünden, Harbiye'deki Askerî Cezaevine gönderilecekleri gün, birinci şube müdür muavini olan Hamdi Bey (Parmaksız Hamdi diye anılırdı) orda tutuklu olanları toplayıp, onlarla konuşuyor. (Parmaksız Hamdi'yi ilerdeki anılarımda genişçe anlatacağım. Anlatmaya değer bir kişiliği vardı. Polis şeflerinin çok kaba olduğu o dönemde bile bu adamın bir terbiyeli davranışı vardı. Kaba değildi hiç olmazsa. Çok yanlış işler yapmışsa, bunun suçu ondan çok, eski bir gedikli çavuş olan Hamdi Beyi Türkiye'nin en büyük kenti İstanbul'un emniyet müdürlüğünün siyasi şubesinin başına geçirenlerindir. Davranışlarının, yurt görevi olduğuna özellikle inanıyordu. Öbürlerinde bu bile olmadığından, Parmaksız Hamdi'nin terbiyesi övgüye değer. Nitekim, anlatacağım olaydaki davranışında bile bir insanca yan vardır. Bu sözlerimle Parmaksız Hamdi'yi, olduğundan başka türlü, iyi ve olumlu kişilikte göstermek istemiyorum. O da işkenceler yaptıran, yasadışı davranışlarda bulunan bir polis şefiydi. Ama yine de o gericiliği, bilgisizliği içinde özden ve doğru bir kişiydi. Anılarımin ileriki bölümlerini de yazabilirsem, Parmaksız Hamdi'ye gerekli yeri vereceğim.)

261

Parmaksız Hamdi, Sansaryan Hanındaki emniyet müdürlüğünden Harbiye'deki Askerî Cezaevine gönderilecek olan sanıklarla konuşur. Onların gönüllerini almak ister. Demeye getirir ki, "Biz burda size kötü davrandıksa, bu bizim görevimizdi, yoksa size özel bir kötü duygumuz yoktur; burda olanları unutalım..."

Faris, o incecik dal gibi, sapsarı, soluk yüzlü delikanlı birden iki adım öne geçer.

– Hamdi Bey, Hamdi Bey... der, bana yaptıklarınızı ben unutmaya çalışsam bile kemiklerim sizden hesap soracaktır. Görev böyle yapılmaz; bize burda yapılanlara görev denilmez!

Faris'i bilmiyorsunuz ki, o altın yürekli ince çocuğun bu yiğitçe çıkışının ne demek olduğunu gereğince anlayabilesiniz.

Parmaksız Hamdi hiç sesini çıkarmaz. Daha ne çıkarsın, yapılacaklar yapılmış...

Faris Erkmán beş yıl hapis yattı.

Faris'le Harbiye Askerî Cezaevinde, sonra da Sultanahmet Cezaevinde bir koğuştta yattım. Cezaevinde de, Darüşşafaka'daki o sapsarı saçlı çekingen çocuk gibiydi, sessizdi, uysaldı, yumuşaktı. Ranzasına uzanır, saatlerce ve saatlerce büyük resim ustalarının röprodüksiyon albümlerine bakardı. Bir tabloyu önüne koyup, bütün bir yarım gün baktığı olurdu. Hep resimden konuşurdu. Bikaç arkadaşına cezaevinde resmin ne olduğunu anlattı, öğretti durdu.

Cezaevinde ülseri çok azmıştı. Sürekli perhiz yapıyor, ilaçlarla yaşıyordu. Bahtsızlığına, ikinci evliliğini de eklemek gerekir.

Beş yıl yattıktan sonra cezaevinden çok hasta, çok zayıf olarak çıktı. Hastalığına, bir de iş bulmak, çalışmak, geçim zorluğu eklendi. Ameliyat olması gerekiyordu; ama çok zayıf olduğundan birazcık toplamalıydı. Vakit kalmadı, kan geldi. Cezaevinden çıkışından, sanırım altı ay sonra, daha çok kan geldi ve öldü. Ondan bir zaman sonra da Faris'in, "Kemiklerim sizden hesap soracak!" dediği Parmaksız Hamdi öldü.

Dönelim Darüşşafaka'ya... Öğle paydosunda bahçedeydik. Faris koşarak geldi.

– On numara almışsın! dedi.

Heyecanla,

– Neden? diye sordum.

– Enayilikten... dedi.

Faris, benden başkasıyla pek şakalaşmazdı. Bu esprisini pek beğenmiş olacak ki, benimle alay ettiği için gülüyordu.

İçeri girdim. Merdiven başında Mansur'u gördüm. Mansur çok ciddi bir çocuktuktu, hani büyümüş de küçülmüş denilenlerden... Yüzü gülmez, şaka yapmaz, koşup oynamaz, yalnız ders çalışır, tam bir efendi çocuk...

Faris'in benimle alayı üstümde kalacak değil ya, birine devredip kurtulmalıyım. Ne yapayım ki o sırada karşıma Mansur çıkmış.

– Mansur, duydun mu, dedim, on numara almışsın.

Yüzünde hiçbir çizgi oynamadan, o herzamanki ciddiliğiyle,

– Neden? diye sordu.

– Enayilikten... dedim.

Dememle, Mansur "dahiliye müdürü"nün odasına yönelmez mi? Alay edip gülmeyi bırakın, aman dur, demeye bile kalmadı. Yalvardımsa da boşuna... Girdi müdürün odasına.

Dahiliye müdürü beni çağırttı. Korkudan zangır zangır titriyordum. Sakallı bir adamdı.

– Sen ne demişsin arkadaşına?

İnkâr etsem, para etmeyecek... Hiç düşünmeden ben orda o yalanı nasıl kıvrıdım bilmem.

– Efendim, dedim, arkadaşlar birine, "On numara almışsın," diyorlar. "Neden?" diye sorunca da, "Enayilikten," diyorlar. Ben işte bunu Mansur Efendiye anlatıyordum. Daha ben, "Enayilikten," der demez, "Böyle diyorlar," demeye kalmadı, koşup size şikâyete geldi. Biraz dursaydı "diyorlar" diyecektim, ama beklemedi ki lafımın arkasını...

Öğretmenlerin, müdürün falan yanında birbirimize “Efendi” derdik.

– Ben Mansur Efendiye enayi demedim, arkadaşlar böyle diyorlar demek istedim...

Müdür, Mansur’a,

– Bak, Nusret Efendi sana böyle bişey dememiş... dedi.

Döndük. Döndük ama, arkamdan müdür muavininin (belki dahiliye müdürüydü) gülümsediğini de sezinliyordum.

Odadan çıktık. Mansur tek söz konuşmadan önden hızla yürüyüp gitti. Zavalı Mansurcuk. Sonradan birbirimizi çok sevdik. Darüşşafaka’yı bitirdi. Askerî Tıbbiye’ye girdi.

Tıbbiyenin beşinci sınıfında veremden öldü.

Nahit’in Çorabındaki Yamalar

Rıfkı Beyin en kızdığı şey, namazdan kaçmak. Namaz kaçaklarını kovalar dururdu. Çok çocuk kaçırdı namazdan. Yarısından çoğu da aptes almadan camiye namaza giderlerdi. Hele soğuk kış günleri, hele hele sabah namazı için aptes almak çok zor.

263

Ben hiç namazdan kaçmadım. Aptessiz namaz da kılmadım. Yasaklanmış hiçbir şey yapmıyordum.

Darüşşafaka’ya giriş kurasını kazandıktan sonra Tanrının bana yardım ettiğine, çok şansım olduğuna iyice inanmıştım. Şansım vardı, her zaman da şansım olacağına inanıyordum.

Boy sırası olup sırayla camiye girdiğimizden, ben camide hep Nahit’in arkasına düşerdim. Peygamberler tarihi (siyer-î enbiya) dersimizin öğretmeni imamımızdı. Namaza dururuz.

– Allahüekber...

Benim gözlerim, önümdeki Nahit’in çoraplarında... Bitürlü Nahit’in çoraplarından gözümü alamazdım... Kaamet’te gözlerim Nahit’in çoraplarında. Rükû’a varırız, gözlerim Nahit’in çoraplarında. Secde’ye geliriz, gözlerim Nahit’in çoraplarında... Bunun nedenini anlatayım.

O zaman şimdiki dayanıklı naylon çoraplar yoktu. Pamuk ipliğinden çorap giyiyoruz, hem de en ucuzundan. Giydiğimiz çoraplar yedibuçuk kuruşla onyedibuçuk kuruş arasında satılıyor. Bu ucuz çoraplar çabucak delinir, ençok da önce burnundan, topuğundan delinir. Annelerimiz çoraplarımızı yamar. Kaç kez? Belki beş, belki on, belki onbeş kez... Yama üstüne yama... Nasıl olsa ayakkabının içinde

görünmüyor diye, kalın, kaba yamalar. Ama camiye ayakkabısız girildiğinden, çorapların yamalı olduğu görünüyör.

O zaman büyüklerin bile çoğu yamalı çorap giyerdi. Ev kadınlarının çok önemli işlerinden biri de çorap yamamak. Yumurta biçimi bir tahtayı çorabın içine kor, öyle yamarlardı deliği. İyi ev kadınları da, yamamaz, çorap deliğini örerdı. Ama örgü, pahalı çoraplar için. Bizim ucuz çorapların deliği yamanır, yine delinir, yine yamanır. Ben bir, iki, ençok üç çorapla bir yıl geçirirdim. Çorap dediğın bayramdan bayrama yenilenir.

Bu çorap yamalarından çok çekmişim, çok utanmışımdır. Evlere, kesinlikle ayakkabıyla girilmez. Konuk gittiğim evde de ayakkabı çıkacak. Bu kez de çorabın yaması görünür. Yama görünmesin diye, ayağımı öbürünün arkasına gizlerim, bu kez öbürünün yaması görünür. O yana çek ayağımı, bu yana gizle... Bir bela... Çorabımın yamaları büyür de büyür, büyür de büyür, odaya sığmaz olur; herkesin gözü çorabımın yamasında... Altuma alırım ayağımı, olmaz, sandalyenin arkasına korum, olmaz...

Bu yamaların bir de ayağı vurması var. Kocaman kalın yamalar, ayakkabının içinde ayağımı vurur, parmaklarım su toplar. Anlatılır bir bela değil çorap yamaları... Hoş şimdi, o eski çorap yamalarının ne olduğunu bilen de pek kalmamıştır ya... Yine benim annem, çorabın renginde yama vurur. Öbür çocuklarınkı çok daha kötü... Ama hiçbirimizin çorabımızın yaması, Nahit'in çoraplarının yaması kadar güzel değildir. Bikez Nahit hep siyah ve ince çorap giyerdi nedense... Çoraplarının da yaması uzaktan belli olmazdı. Yakından dikkatle bakılınca yamalı olduğu anlaşılırdı. İşte onun için Nahit'in çoraplarından gözümü alamazdım. Boyuna bakardım. Annesi ne ustalıkla, hiç belirsiz yamardı Nahit'in çoraplarını... İçimden, "Namazda başka şey düşünmek, başka şeyle ilgilenmek günah..." derdim. Ama yine gözüm kayardı. Nahit'in iyi yamanmış çorapları gibi yamalı çorap giymenin özlemini çekerdim. Benim onunkiler gibi iyi yamanmış çoraplarım olsaydı, misafirlikte utancımın boyuna ayaklarımı gizleyip durmazdım.

Mangal Borusu, Maşa, Izgara

Namaz duasına başlarız. Ben de iki elimi açarım öbür çocuklar gibi. Aklım fikrim büyük adam olmada: "Yarabbi! İnşallah büyük bir adam olurum! Keşiflerde, icatlarda bulunurum."

İcat deyince, bir saplantı düşünce vardı kafamda. "Allahım, inşallah bir mucit olurum" diye dua eder etmez, hemen aklıma icat diye mangal borusu, maşa, ızgara gelirdi. Öyle ya, bunlar da birer icattı. Bunları da elbet icat eden kimseler vardı:

Çıtçıt, firkete, sacayak filan... Bunları bitek belli bir kişi icat etmiş sanıyordum. Onların da adları unutulmuş gitmişti işte... Çok tutkulu (hırslı) bir çocuktum, adımın unutulmasına bitürlü razı olamıyordum. Her duada ızgara, maşa icat etmek gülünçlüğü aklıma gelir, Allaha yeniden yalvarırdım: “Allahım, bir keşifte bulunayım ama, mangal borusu, sacayak, çıtçıt gibi önemsiz şeyler olmasın... Büyük, çok büyük, önemli şeyler keşfedeyim!..”

İlk Rüşvet

Haftanın bir gecesi okul müsamere salonunda film oynatılır. Orada ilk gördüğüm film, bütün ayrıntılarıyla aklımda. Adı: Beyaz Rahibe... Bir kent üstüne yanardağ lavlarını fişkirtiyor, kızgın lav selleri insanları sürüklüyor.

Ertesi günkü bir derste, Rıfkı Bey ödev vermişti: Gece gördüğünüz filmden ne anladığınızı yazınız...

İlk “Aferin”i bu ödevimle kazanmıştım.

Çarşamba akşamları “müzakere” saatinde nöbetçi öğretmen dersaneye girer, o ders haftası içinde derslerinde başarı gösteren öğrencilerin bir yeşil karta basılı “aferin”lerini dağıtırdı. Bizim sınıftan ilk aferini alan bendim. Bir hafta içinde bir çocuk altı “aferin” almışsa, bu altı “aferin”in yerine pembe kartona basılı bir “tahsin” verilirdi. Sanırım dört tahsin de bir “imtiyaz”dı. İki mi, üç mü “imtiyaz” kazanan öğrenciye okulun tarihçesi yazılı ciltli bir kitap verilirdi. Bütün amacım, “aferin”leri biriktirip “tahsin”, “tahsin”leri biriktirip “imtiyaz”, “imtiyaz”ları biriktirip o güzel armağan cildi almaktı. Ama hiçbir zaman bu armağan kitaba kavuşamadım; hem de sınıfımızda en çok “aferin” alan öğrencilerden biri olduğum halde... Çünkü, sık sık izinsiz kalıyordum. İzinsiz kalan öğrenci, perşembe ve cuma günleri de evine gidemez, okulda kalırdı. İzinsiz kalan çocuk, biriktirdiği sekiz “aferin”i verirse, izinsizlikten kurtulurdu. Benim haftada iki, kimileyin üç izinsiz aldığım bile olurdu. Kimi hafta, topladığım bütün “aferin”leri verdiğim halde, yine de izinsizlikten kurtulamazdım. İzinsizlikten kurtulmak için topladığım “aferin”leri, “tahsin”leri geri vermek yüzünden hiçbir zaman Darüşşafaka’nın armağan kitabına kavuşamadım.

İlk “aferin”i aldığım gece, çok heyecanlı, çok sevinçliydim. O gece yatağıma yatınca, her zamankinden daha çok dua ettim.

Rıfkı Beyin üzerimdeki etkisi büyüktür. O bize derdi ki:

“Her gece yatağınıza girince, önce bir nefis muhasebesi yapınız. O günkü davranışlarınızın hepsini bir bir gözünüzün önünden geçiriniz. Kimlere iyilik, kimlere

kötülük yaptığınızı, kimlere kötü davrandığınızı düşününüz ki, ertesi gün daha iyi bir insan olabilirsiniz. Yaşamayı hak edip etmediğinizi, bu güzel dünyada yaşamayı hak etmek için o gün ne işler yaptığınızı, ne kadar çalıştığınızı hatırlayınız. Böylece vicdanınız huzura kavuşur. Ondan sonra da dua ediniz!”

Rıfki Beyin bu sözlerinin o denli etkisinde kalmışım ki, hâlâ her gece hep o “nefis muhasebesi”ni yapar, günlük çalışma ve davranışlarımı gözden geçirerek kendimi eleştirir, denetlerim. Böylece, geçen o gün için ya kendimden hoşnut olurum yada olmam; olamazsam, ertesi gün için daha hızlı çalışmaya hazırlanırım.

İlk “aferin”i aldığım gece yatakta kendimden çok hoşnuttum. Ertesi gün “aferin”i eve götürünce kimbilir annem babam ne kadar sevineceklerdi, sarılıp beni öpecekler, kutlayacaklardı. İşte bu sevinçle o perşembe eve koşarak gitmiştim.

– Anne, aferin aldım ben!..

Annem de babam da hiç ilgilenmediler. Çok bozuldum. Onlara aferin almak çok önemsiz bişeymiş gibi gelmiş olacaktı. Biraz olsun ilgilerini çekmek için “Beyaz Rahibe” filmini anlattım. Babam, sinemayı hiç sevmez. Sinema delilik der. Aslı olmayan şeye, insan gölgelerine ilgi gösterilmesi, insanların şaşkınlığındandır. Sinema şeytanlık, tiyatro büsbütün ahlak bozucu, zihin karıştırıcı bir saçmalık... Galiba gençliğinde, o ilkel sessiz filmlerden birini seyretmiş olacak.

Anlattığım Beyaz Rahibe filmi, ilgisini çekmek şöyle dursun, babamı büsbütün kızdırdı. Ondan sonra film üstüne verilen ödev, aldığım aferin için ne yapsam, ne söylesem, ilgilerini çekemeyecektim...

O hafta cuma günü okula dönerken annem bana, sandığından çıkardığı bir ipekli mendil verdi. Açık mor renkli (salkım çiçeği rengine), cep mendili büyüklüğünde kocaman bir mendil... Yanları “sıçandışi” denilen işlemeyle işlenip kıvrılmış. Üstünde daha açık mordan çiçek desenleri var... Bir de güzel kokuyordu ki annemin sandığından çıkardığı o ipekli mendil... Bu hediyeye pek sevinmiştim. Bütün insanlar sevinçlerini başkalarıyla bölüşmek isterler, çocuklarda bu istek daha da çok... Okula gidince ipekli mendilimi arkadaşlarıma gösterdim.

Sınıf mümessilimiz olan Fahrettin,

– O mendili bana versene... dedi.

Mendilimi isteyecekleri hiç aklıma gelmemişti. “Vermem” demeye de alışmamıştım. Üstelik, oldukça tembel, ama sınıf mümessili olan Fahrettin’den çok korkardım. Çünkü, öğretmenlerden eli sopalı Şakir Bey, Fahrettin’i nedense çok severdi. Şakir Bey, Fahrettin’in yaramazlık ediyorlar diye numaralarını bir kâğıda yazıp kendisine verdiği çocukları hiç sorgusuz izinsiz bırakırdı.

Fahrettin’e,

– Veremem... dedim. Bu mendil hediye, annemin hediyesi...

– Ama ben senden almasını bilirim... dedi.

Hiç sesimi çıkarmadım, çünkü korkuyordum. Bizim sınıfın mümessili Fahrettin’le bir üst sınıfın mümessili Nebil, yarı öğretmen filan gibiydiler. Hele o Nebil’in kocaman bir başı vardı, başı, gövdesinden bile iriymiş gibi gelirdi bana...

Dersimiz “vücut-ü beşer” yani şimdi tabiat bilgisi derslerinde okunan insan vücudu... Öğretmenimiz eli sopalı Şakir Bey. Mümessil Fahrettin kapıda, biz sıralarımızda oturmuş Şakir Beyi bekliyoruz. Kimsede çıt yok.

Fahrettin bana,

– Ne konuşuyorsun? dedi.

– Konuşmuyorum... dedim.

Gerçekten de konuştuğum yok.

– Sen şimdi görürsün...

Numaramı yazdı kâğıda. Şakir Bey gelince ona verdi.

Şakir Bey sordu:

– Nedir bu?

– Yaramazlık ediyordu efendim...

Şakir Bey,

– Doksonyedi! dedi.

– Efendim...

Tir tir titriyorum korkudan.

– Tahtaya gel!

Gittim...

– Basar’ı anlat!

Basar, Arapça “uzv-u basar” görme organı, yani göz demek... Türkçesini söylemek kaba geliyor olmalı ki, terimlerin hep Arapçalarını öğretirlerdi. (Lisedeyken bile, çok değerli “tabiiyye” öğretmenimiz “ciğer” denilmesine kızar, ille de “rie” denilmesini isterdi.)

Çok da iyi çalışmışım, çok iyi biliyorum. Başladım anlatmaya. Sordu söyledim, sordu söyledim... Bütün sorduklarını bildim. Karatahtaya gözün kesitini ve tabakalarını da çizdim: Tabaka-i karniye, tabaka-i kuzahiye...

Şakir Bey bu kez,

– Üzeyni anlat! dedi.

Üzeyn, kulak demek.

– Efendim, üzeyn, insanın işitme cihazı olan bir uzvu olup, üzeyn-i harici, yani sayvan, üzeyn-i mütevassıt ve üzeyn-i dahili olmak üzere üç kısma ayrılır. Sayvan da...

Paydos zili çaldı. Bütün ders anlatmıştım. Bir “aferin” bile alırım diye umutluydum.

Şakir Bey,

– İyi çalışmışsın ama, dedi, önce ahlak lazım... Ben dershaneye gelmeden gü-rültü ettiğin için sana izinsiz veriyorum.

Her dersimizin ayrı öğretmenini vardı. Ençok hesap, imla, sarf-nahiv (gramer), Kuran, hüsn-ü hat (yani kaligrafi, düzgün yazı), ulûm-u diniyye ve siyer-i enbiya derslerinden aferin alırdım. Hele Kâzım Beyin hesap dersine gelmesini dört gözle bekler, beni derse kaldırsın diye boyuna dua ederdim. Galip Amcamın öğrettikleri burada çok işime yarıyordu.

İzinsizden kurtulacak aferin'leri toplamıştım. Çarşamba akşamı aferin'leri dağıtacaklar önce, sonra da mümessil izinsizleri okuyacak. Aferin'ler dağıtıldı. Sonra izinsizler okundu. Benim iki izinsizim var. İkincisinden haberim bile yok... Fahrettin adımı yazıp Şakir Beye vermiş. Aferin'leri verip izinsizin birinden kurtuldum ama o hafta aldığım aferin'ler yetmediği için, ikinci izinsizden kurtulamadım.

Eve gitmezsem annem merak edecekti. Hasta olduğundan okula da gelemezdi. Babam da gelip beni arayamazdı elbet. Babam okula gelirse, ona ne diyecektim, amca mı diyecektim?

268

Anılarımda birçok öğretmenlerden söz ediyorum. Niçin kimisine çok iyi diyorum da, kimisi için de işte böyle yazıyorum. Öğretmenlerin pekçoğu, ne yazık ki, elleriyle çocukların geleceklerini biçimlendirdiklerini bilemiyorlar. Bütün yaşamıma yön vermiş öğretmenlerim vardır. Büyük bir saygı duyduğum bu insanları hiç unutmuyorum.

Perşembe günü öğle yemeğine gidiyoruz. Her perşembe olduğu gibi yine börek vardır yemekte. Yemekten çıktık. Arkadaşlar izinli gidiyor.

Fahrettin,

– Ben o mendili senden nasıl olsa alacağım... dedi.

Sesimi çıkaramadım.

O günden sonra bikaç izinsiz daha aldım. Oysa hiç de yaramaz çocuk değildim.

Bir sabah müzakeresindeyiz. Müzakerenin ortasında, helaya gitmem gerekti. Fahrettin'den izin istedim. Kaşlarını çatıp,

– Olmaz... dedi. Müzakerede çişe gidilmez.

Dönüp oturdum sırama. Ama duramıyorum ki...

Yine gittim Fahrettin'e. Yalvarmaya başladım.

– Müzakere'den çıkılmaz... dedi. Daha önce aklın nerdeydi?

Yine sırama geçtim. Gözlerimden yaşlar geliyor. Bu, ağlamak değil, zorlanmaktan. Daha da zil çalmasına çok var. Kıvranıp duruyorum.

Yine gittim Fahrettin'e, yalvardım. Bu kez yüzü yumuşayıp,

– Mendili ver, bırakayım... dedi.

Mendili nasıl vereyim, sonra anneme ne derim?

Döndüm, ama artık sırama kadar gidecek halde bile değildim. Bütün arkadaşlara rezil olacağım.

– Pekiyi... dedim.

Derslik kapısının ağzında, koridorda aldı benden mendili... Ama ben gide miyorum ki... Hiç olmazsa sınıfta arkadaşlarıma rezil olmadım ya... Helaya nasıl yetiştim, bir ben bilirim.

Bu, açık mor renkli, üstünde daha açık mordan çiçekli desenleri olan kocaman ipekli mendil, benim verdiğim ilk rüşvettir.

1937 yılında Ankara Harp Okulunda ikinci sınıf öğrencisiyim. Fahrettin'i gördüm. Ulus'taki sinemalardan birinde belediyenin bilet denetçisi olmuş.

Zaman zaman, onunla bigün karşılaşmayı, o ipek mendilin yeniden hesaplaşmasını yapmayı çok kurmuştum.

Fahrettin'i görünce baktım ki, benden rüşvet aldığı ipek mendili çoktan unutmuş. Ben de unuttu verdim. Liseden sonra üniversiteye gidememiş olduğu için de, üzüntü duydum.

Ramazan Geceleri

Darüşşafaka'nın unutulmaz anıları ramazan geceleridir. Coşku, daha ramazan gelirken başlar.

Bahçede herbirimize büyük bir masa boyutunda yerler vermişlerdi. Bu küçük yerleri kazdık, çapaladık, oralara kırmızı turp, salata, soğan filan ektik. Bunlar, yetişecek de ramazanda yiyeceğiz.

Ramazanı çok severim; çünkü oyun çok, ders azdır. Alabildiğine bir hoşgörü vardır. Sonra, yaşamımızda büyük bir değişikliktir ramazan. Sahur saatine dek yatağa girmek, uyumak yok, boyuna oyun, koridorlarda koşar, fink atarız. Sahur yemeği yiyip yatarız. Öğleden sonrasına dek uyku.

Öğleden sonra iki ders, yine bahçede oyun... Sonra iftar, biraz sonra da teravi namazı... Teravih namazı kılındıktan sonra yatağa girene dek en güzel saatlerimizdir. O gecelerden birinde Rauf'la koridorlarda alt alta üst üste boğuşmamızı hiç unutamıyorum. Bu türlü eğlenceli, oyunla dolu bir çocukluğum olmadığı için, ramazan geceleri oyunları bana çok değişik, çok eğlenceli geliyordu.

1927 ramazan gecesini; neşeli, sevimli çocuk Rauf'la yerlerde boğuşup, koridorlarda koşuşup duruyoruz.

1940 Eylül'ü: Bulgaristan sınırında çadırlardayız. Teğmen Rauf, bir çadırda hasta yatıyor. Ben uzakta, başka bir çadırdayım. Ata biniyorum, arkamda seyisim, Rauf'u ziyarete geliyorum. Kızgın, sinirli bir teğmen olan Rauf, hiç de o ramazan gecelerinin neşeli çocuğu değil; yüzüne dikkatle bakıp gözlerinde eski günlerimizden bir neşe kıvılcımı arıyorum, ama boşuna...

1962 Ekimi: Rauf'u Kadıköy'den İstanbul'a gelirken vapurda görüyorum. Bir emekli albaydır. Bütün çizgileri aşağı akmış. Daha sinirli, daha kızgın, üstelik karamsar da... O anlatırken bakıyorum yüzüne, gözlerinin içine, onda çocukluğumuzdan küçücük bir neşe kıpısı bile bulamıyorum. Bikaç kez Rauf'a Darüşşafaka ramazanlarından söz etmek istiyorum, ama onda algılanacak hiçbir duygu işareti yok...

Bizden bir kuşak öncesinin hoyratları neler yaptılar bize, ne hale getirdiler bizleri... Şimdi biz, sanki bize yapılanların acısını çıkarmak için, bizden sonraki kuşağa aynı şeyleri yapıyor, ateşli bakışlarımızla onların gözlerindeki sevinci yakıp yok ediyoruz.

Bir Rıfat vardı. Galiba numarası 919'du. Çalışkan bir öğrenciydi ama, nedense hesap dersinde pek başarılı değildi. Kâzım Bey derse kaldırıncı çok zaman kara-tahtadan yüzü asık, gözleri dumanlı dönerdi.

Yine hesap dersiydi, Kâzım Beyi bekliyoruz. Sınıf mümessili, öğretmen kürsüsünün altından biyerden, nasıl oldu bilemiyorum, temizlik mi yapılıyordu, bir küçücük çıkın bulup çıkardı. Tülbende sarılı bişey... Tülbent açılınca içinden tuz çıktı, tuzdan başka da bişeyler var. Arkadaşlar bunun büyü olduğunu, öğretmenin sevgisini kazanmak için yapılmış olduğunu çabucak anladılar. Ama bu büyüü Rıfat'ın, hesap öğretmeni Kâzım Bey için yaptırdığının nasıl anlaşıldığını şimdi bilemiyorum. Galiba Rıfat'ın yüzü kızarmıştı da öyle anlaşılmıştı.

1927 yılının bigünü... O iyi çocuk Rıfat'ın kürsünün altına koyduğu büyü çıkısı ortaya çıkmış.

1942 yılının bigünü: Kars müstahkem mevkiinde üsteğmen rütbesiyle birinci şube müdür yardımcısıyım. Manevradayız. Bir yedek subay, ordu komutanının emirsubayı olmuş. Ordu karargâhının bulunduğu tepede sarılıp kucaklaşıyoruz. Rıfat Darüşşafaka'yı bitirdikten sonra Teknik Üniversiteyi de bitirip mühendis olmuş. Yedek subaylığını, emirsubayı olarak yapıyormuş.

Bir ramazan akşamı, iftardan önce bahçede oynuyoruz. Arkadaşların çoğu bilya oynuyorlar. Ben de istiyorum bilya oynamayı ama bitürlü beceremiyorum. Daha küçüklüğümde alışmamışım. Herşeyin bir birikimi olması gerekli; ister bireysel birikim, ister toplumsal birikim... O birikim olmayınca nerde olursa olsun başarı kazanmak olanaksız.

“Kaptan” denilen bir bilya oyunu var... Bir karenin dört açısına yerde çukurlar açılıyor, bir de ortaya çukur kazılıyor. İki çocuk, bilyayı, parmaklarıyla nişanlayıp yuvarlayarak, çukurlara sokacaklar. Dört dış çukurdan sonra kim önce orta çukura sokarsa bilyayı, kaptan oluyor.

Beceremediğim için, kimse benimle kaptan oynamazdı. Bir de kafakarış oyunu vardı. Kaptan’a göre daha kolay bir bilya oyunu. Ama ben onu da beceremezdim. Bilyayı (ki, mile derdik) bitürlü başparmağımla işaret parmağım arasına yerleştirip ustalıkla fırlatamazdım. Rifat’la kafakarış oynuyorduk. Rifat beni üst üste iki-üç kez yenmiş, ben de her yenilişimde, oyun gereği, onu sırtımda taşımışım. Rifat sonunda benimle mile oynamaktan tat alamadı. Başkalarıyla kaptan oynamaya gitti. Ben elimde renk renk çizili bir cicoz (camdan büyükçe bir mile) içeri girdim. Duvarlar çok geniş olduğundan pencerelerin önünde de çok geniş, içerlek bir düzlük var. Duvarlar, yerden bizim boyumuzdan daha alçak bir yükseklikteydi. Koridorla salon arasına açılmış bir pencereye gittim, pencerenin yeşil boyalı geniş düzlüğünde elimdeki cicozu zıplatarak oynamaya başladım. Ne yapayım, benimle kimse oynamazsa, ben de kendi kendime oynarım. Cicozu lastik top yerine koymuştum. Sağ elimin ayasıyla dokundukça cicozun zıplaması çok hoşuma gitmişti. Kaça kadar zıplatabileceğim cicozu? Sayıyorum: Bir, iki, üç, dört...

Ben sayarken birisi de başımın üstünde, arkadan mile zıplatıyor. Kimbilir hangi çocuk? Dönüp baksam, oyunum bozulacak. Bakamıyorum....

– Yapma! diye bağırıyorum.

Biyandan da sayıyorum.

– ... altı, yedi, sekiz, yapma, dokuz, on, onbir, yapma be! Oniki, onüç... Yapmasana!..

Ben elimle cicozu zıplattıkça, tepemde birisi başka bir cicoz zıplatıyor.

– ... onsekiz, ondokuz, yapmasana ulan... Yirmi, yirmibir!..

Kızgınlıkla, “Yapma ulan hayvan!” diye geriye dönünce karşımda eli sopalı Şakir Beyi gördüm. Benim cicoz zıplatmama uydurmuş, boyuna elindeki sopayı başıma vurup dururmuş da, ben bir arkadaş başımda mile zıplatıyor sanırmışım.

Nasıl korktum, nasıl... Bir çocuğu bu denli korkutmak yetmez mi? Hayır, yetmiyor.

– Aç elini!

Açtım. Kabuğu sıyrılmış taze dalı, kıyasıyla vuruyor avucuma. “Ayy!” diye bağırıp iki büküm olmuyorum başka çocuklar gibi. Belki de böyle yapmamı istiyor. Duruyorum öylecene, sıkıyorum dişimi...

– Aç ötekini...

Öbür avucumu açıyorum. İndirdiği bir değnek, başparmağımın avucuma bittiği yere gelince, acısı canıma işledi. Durdum öylece. Vurdu, vurdu, çekip gitti.

Sopadan parmaklarım uyuşmuş, iftarda kaşığı zorlukla tuttum. Müzakerede de parmaklarım kalemi tutamıyordu.

Bir daha hiç mile oynayamadım. Hiç sevmem Şakir Beyi, kendini sevdirmede ki...

“Has Bahçe”

Kış... Bizden ilerdeki sınıflar kar yağmasını bekliyorlar. Kar yağınca, Darüşşafa-ka'nın “iptidai kısmı” ilkokul ve ortaokul öğrencileriyle “tali kısım” lise öğrencileri kartopu savaşına girecekler. Bundan önceki yılların kartopu savaşını ballandıra ballandıra anlatıyorlar. “İptidai”nin “tali”yi yendiği çok olurmuş.

Kar yağıyor, kartopu savaşı başlıyor. “İptidai” bölümü öğrencilerinin “tali” bölümüne geçmeleri kesinlikle yasak... Ama kartopu savaşında, saldırılarımız ilerledikçe, tali bahçesine de geçiyoruz. Savaş bu, normal zamanın yasaları savaşta geçerli değil.

Yürüyün... Sağdan!.. Öbür kol soldan saldırın! Haydi... Kaçıyorlar!..

Kartopu hazırlayıcılarıyla, atıcıları ayrılmış...

Tali'dekiler ağabeylerimiz bizim, biz onlara hep ağabey deriz. Ağabeyleri kaçırmak bir hoşumuza gidiyor ki... Biz savaşı çok ciddiye almışız ama, ağabeylerin işin şakasında olduğunu savaş bitince anlıyorum. Kaçıyorlar, kaçıyorlar... Bizim neşelenmemizden keyifleniyorlar. Sonra bizi birden püskürtüyorlar. Kaçıyoruz... Kimimizin ayağından abası fırlamış, kimimizin ayakkabısının teki çıkmış... Herşeyi bırakıp, canımızı kurtarıyoruz.

Bu saldırılarda, kaçışlarda, tutsak da alınıyor. Bikez de beni yakalıyorlar.

– Tutun şu bücürü... Yakalayın!..

Kaçıyorum ama neye yarar, bir el yakalayıp ensemden beni havaya kaldırıyor. Kartopu savaşını öyle ciddiye almışım ki, gerçekten tutsak düşmüşüm de kurtulamayacakmışım gibi korku içindeyim.

Ağabeyler beni elden ele birbirlerine atıyorlar. Ben Darüşşafaka'nın en küçüğü, en kısa boylusuyum. Bir bohça gibi kapışıyorlar beni. Sonunda Enver Ağabey kapıyor, havaya fırlatıp fırlatıp tutuyor. (Bu Enver Ağabey, DP iktidarında Seka Genel Müdürü, şimdi de İzmit Belediye Başkanı olan Enver Atarifat'tır. O, onbirinci sınıftayken ben dördüncü sınıfta olduğuma göre benden aşağı yukarı altı-yedi yaş büyük. Yaşlılıkta altı yaş ayrımı hiç önemli değil, ama o yaşlarda altı yaş ayrım çokmuş gibi gelir insana. Enver Ağabey, anılarımda birkaç kez daha geçeceği için üzerinde duruyorum.)

Darüleytamlılarda çok marifetler var. Aba yaparlar ayaklarına, çok iyi top oynarlar, çok da çalışkanlar nedense, üstelik birbirlerine çok da tutkunlar.

Yemekhaneden ekmek kabuklarını alıp, koridordaki sobada kızartmak da onların marifeti. Sınıflarda soba yok. Soğuk havalarda koridordaki sobanın çevresine toplanıyoruz. Darüleytamlılar buna “... bişey kebabı yapmak” diyorlar.

Bir gece müsamere var. Fettah Ağabey müsamerenin düzenleyicilerinden, o yana bu yana koşup duruyor. (Şimdi tanınmış bir işadamıdır.) Heyecanla müsamere salonuna gidiyoruz. Son sınıftaki Vasfi Mahir Ağabey kendi yazdığı şiirlerini okuyor. Sonra temsil başlıyor: “Has Bahçe”. Tiyatroya ilk ilgim bu piyesle başladı. O denli sevdim ki bu komediyi, ertesi gün hemen piyes yazmaya kalktım.

Has Bahçe’nin Reşat Nuri’nin eseri olduğunu yıllar sonra öğrenecektim, daha yıllar sonra da Reşat Nuri’nin bu oyunu, Mark Twain’in “Tarım Gazetesi” adlı hikâyesinden aktardığını yada etkilenererek yazdığını görecektim.

O günkü lise son sınıf öğrencisi Fettah Ağabey, bugün Darüşşafaka Cemiyeti Başkanıdır. Darüşşafaka’nın bugün Türkiye’nin en modern biriki eğitim kurumundan biri olması, Fettah Ağabeyin olağanüstü başarısının sonucudur.

Darüleytamlı Vahit

Her insanın unutamadığı çocukluk arkadaşları vardır. Darüleytam’dan Darüşşafaka’ya gelenlerden Vahit’le aynı sınıfın ayrı şubelerindeydik. Çok yakın arkadaşlığımız yoktu. Şimdi harika çocuklar var ya, Vahit biçoğumuzun gözünde geleceği çok parlak bir harika çocuktu, hiç değilse ben onu öyle sanırdım.

Coğrafya öğretmenimiz Osman Nuri Beydi. Derslerinde dikkatimiz başka yanlara dağılır, ya dersi artık anlamaz olur yada uyuklamaya başlarsak, dikkatimizi derse çekmek için çok ilginç bir yöntemi vardı. Bize öğretmişti,

- Bir! deyince hep birden fırlayıp ayağa kalkacağız.
- İki! deyince oturacağız.
- Üç! deyince, sola, bahçe üstündeki pencerelere başımızı çevireceğiz.
- Döört! dedi mi, kahkahalarla güleceğiz.

Dersini anlatır, anlatır... Bakar ki, çocukların gözleri kaymış, içleri geçiyor; hele öğle yemeğinden sonraki derslerde... Osman Nuri Bey, cümlesini bile yarıda kesip birden,

- Bir! diye bağırır.
- Fırlarız ayağa.
- İki!

Otururuz. Dağılan dikkatler artık derse toplanmıştır. Osman Nuri Bey, yarıda kestiği yerden cümlesini sürdürür.

Dikkatimiz böyle kolayca derse yoğunlaşmayacak denli dağılmışsa o zaman,
– Dört! der.

Güleriz. Önce bu, buyruk altında yapmacık gülmedir, ama gülüş birbirimize bulaşır, sınıf, kahkahalardan yıkılır, gülüşümüz bitişik dersaneden duyulur.

Osman Nuri Bey yeniden başladı mı derse, kimsede çıt yok, haddimize mi kalmış artık gülmek.

Kimileyin de numaraların sırasını değiştirir. Birden,
– Üç! deyiverir.

Kimimiz şaşırıp ayağa kalkarız, kimimiz güleriz, kimimiz pencereye bakarız.

Bir şaşkınlık, bir neşe... Ama öğretmenin istediği olmuştur, dersini sürdürür.

Ne iyi öğretmenlerden okumuştuk. Siz onun bu yöntemini ister beğenin, ister beğenmeyin, ama bir öğretmenin çocuklara dersini iyi dinletmek için gösterdiği bu çabaya ister istemez saygı duyacaksınız.

Osman Nuri Bey bize bir ödev vermişti. Bir sınıfın iki şube öğrencileri içinde bu ödevi en iyi Vahit'in yaptığını söyledi.

– Gelecek dersimizde Vahit Efendiyi sizin dersanenize getireceğim, burada ödevini size ders olarak anlatacak.

Ertesi coğrafya dersinde Vahit geldi. Koca kafalı, büyük adam suratlı, asık yüzlü bir oğlan... Bir ders süresi anlattı bize, eh pes... Bana göre Vahit gelecekte kesinlikle büyük bir adam olacaktı, ona hayrandım.

Ben Darüşşafaka'dan ayrıldıktan sonra duydum ki Vahit, çalışkanlığını yine sürdürmüştü. Ama aşırı davranışları yüzünden, okul yönetmenlerince beğenilmez bir çocuk olmuş. Hemen her ders sık sık ödevler veren bir öğretmen varmış. Vahit, her nasılsa bu öğretmenin yazılı ödevleri okumadığını sezinlemiş. Bundan sonra ödevlerine, birkaç satır sorunun cevabını yazdıktan sonra, araya gelişigüzel mektuplar, futbol maçı yazıları yazarmış. Bu böylece sürüp gitmiş. Arkadaşları da bunu bilirmiş... Sonra nasıl olmuşsa, arkadaşları mı söylemiş, yoksa öğretmenin ödevleri okuyacağı mı tutmuş, Vahit'in ödevi okununca, ödev diye yazdığı saçmalar çıkmış ortaya... Aşırı davranışları beğenilmeyen Vahit'i Darüşşafaka'dan çıkarmışlar.

Bunu şunun için yazıyorum: Okulda da, işte de, bütün yaşamda, en parlak zekâlı, en atak, en cin gibi olanlar atılıyor, ayıklanıyor, geleceğin asıl umutlarına hiç hoşgörü gösterilmiyor, bunun sonunda da seçilen en sünepeler, en uyuşuklar, en çekingenler, korkaklar kalıyor geriye; böyleleri her alanda işbaşlarına geçiyor; eğitim adına, çocuklara, gençlere bugün de çok yazık ediliyor.

Yıllar sonra duydum ki, Vahit Bitpazarı'nda bir dükkânda kırk dökük, eski eşyalar satarmış. Gittim, buldum onu... Küçük bir dükkânın içinde, tabak çanak, eski saatler, demir parçaları, makine parçaları, demir dişliler, paslı zincirler, cıvatalar arasında... Yine öyle kocaman kafalı, yine öyle ciddi... Ama o eski Vahit değildi artık. Yılgın yılgın, küskün küskün bakıyor.

Vahit'e yapılan budur, Faris'e yapılan budur. Bunları çok gördüm. Böylece biraz daha kendimi savunmuş oluyorum; bana da sürekli olarak yapılmış olan budur. Eğitim diye, iyi adam yetiştirmek diye, çocukların, gençlerin önüne, boylarınca dikenli çalılar koyuyorlar. Bu dikenli çalılar arasından sıyrıklar, yara bereler içinde geçip, kan içinde kalıp kurtulmak zor, çok zor... Bişeylerin, önemli bişeylerin değişmesi gerekli. İyi adam deyince büyükler, yumuşak başlı, kabuğuna büzülmüş, nemegerekçileri anlıyorlar; hep böyle yılgın insan yetiştiriyorlar. Oysa ilerleme, hep başkaldırmalardan, aşırılıklardan, kabına sığmazlıklardan doğmuştur.

Aşk Maçı

Nedendi bilmiyorum, okul tatil olmuştu, bir hafta, on günlük bir tatil...

275

Bizim evin yukarısında, daha tepedeki bir evin delikanlı oğlu, boksa çalışırdı. Bahçedeki bir ağaca asılı *punchingball* yumruklama topunu yumruklayıp duruyordu. Uzaktan onu seyredirdim.

O tatilin soğuk bir günü... Tepeye çıktım. Çamlar arasındaki bir düzlükte, baktım bir kalabalık... Boksa çalışan o delikanlı daha başkaları, ortalarına almışlar, Şirzat'a boks öğretiyorlar. Şirzat'ın ellerinde boks eldiveni var...

Uzaktan onlara bakıyordum, Şirzat beni görmüştü. Aramız da açık, pek öyle konuşmuyoruz eskisi gibi. Biyerde karşılaşsak, birbirimizi görmezden geliyoruz.

Büyükler ona öğretiyor:

– Bu direk, bu kroşe... Sağ kroşe böyle... Yumulacaksın... Parad!... Parad!...

Şirzat bana birden,

– Gelsene, dedi, boks yapalım...

Bu bir meydan okumaydı. Bu meydan okumanın altında açığa vurulmayan bir gizli duygu yatıyordu.

– Bilmiyorum ki... dedim.

Büyükler,

– Gel, gel... O da bilmiyor, yeni öğreniyor... dediler.

Şirzat'ın niyeti açık, beni bir güzel dövmek istiyor. Gitmesem olmayacak. Korkarak kaçmak, yiğitçe dayak yemekten daha kötü... Sokuldum yanlarına. Bizi

ortaya saldılar. Şirzat'ın yaşı benden büyük, boyu da benden uzun. O koca eldivenleri yapıştırıyor yüzümün ortasına. Bir yumruğuyla gözümünden şimşek çıktı, ağlamıyorum ama, ağlamadan beter, gözlerimden yaşlar geliyor.

Delikanlılar Şirzat'ı coşturuyorlar:

– Şimdi sol kroşe. İndir! Hah, tamam! Direk, direk! Parada geç!

Kızıyorum ama neye yarar...

Şirzat,

– Ama olmaz böyle, dedi, onun eldiveni yok...

Sol eldiveni Şirzat'tan çıkarıp benim sol elime geçirdiler. Sözde böylece eşitlik olacak. Oysa daha kötü oldu. Eldivensiz, hiç olmazsa aradabir patlatıyordum, o koca ağır eldivenle, hele sol elle, daha zor vurmak... Ah, bir yapıştırsam, bir yapıştırsam burnunun üstüne... Boyu uzun yoksa... Horoz gibi sıcıyorum ama, yumruğumu oturtturamıyorum...

Nasılsa iki yumruk indirebildim, biri karnına, biri suratına... Hemen ayırdılar bizi... Doğrusu iyi dayak yemiştım. Bu maçın nedenini, yalnız Şirzat'la ben biliyorduk. Eldiveni çıkardılar. Çamlımanı'na doğru sık çamların arasına yürüdüm.

Bizim evin birkaç ev daha yukarısında, bahçesinde bir delikanlının boks alıştırmaları yaptığı o evde, yaşı belirsiz, cımcirik bir kız vardı ki, onsekiz yaşında da denilebilir, yirmisekiz yaşında da, otuzsekiz yaşında da... Boks yapan o delikanlının ya kardeşi, ya yakın akrabasıydı. Aradan ondört uzun yıl geçti. Güzel Sanatlar Akademisine gidiyordum; Doğu Süsleme Sanatları Bölümünde öğrenciyim. O cımcirik kızı da orada öğrenci olarak gördüm. Yine öyle yaşı belirsizdi; ama bir yaş daha büyümüş gibiydi, ondokuz yaşında da, otuzdokuz yaşında da diyebilirdiniz.

Kart

Galip Amcadan çok şey öğrenmiş olmamın, Darüşşafaka'da cezasını çektim. Öğretmenlerimizden Rıfki Bey de, Veli Bey de beni çok seviyorlardı. Çünkü sarf-nahiv (yani gramer), Türkçe derslerinden çok başarılıyım. Galip Amcamdan biraz Arapça da öğrenmiş olduğum için, Osmanlıca'yı, Osmanlıca kelime yapım ve üretimlerini sınıf arkadaşlarıma göre çok daha iyi biliyordum. Rıfki Bey, örneğin,

– “Gitmeli misin?” nedir? diye sorunca ben kolaylıkla,

– Gitmek mastarından vucubî sığası, müfret mütekellim, istifham şekli efendim... diyebiliyordum.

Derste “mütekeddir” diye az kullanılan bir kelime geçerse örneğin, bunun “mütefa'il” babından geldiğini bildiğim için anlamını çabucak buluyordum.

Bu başarıma arkadaşlarım şaşıyorlardı. Yine bigün Rıfkı Beyin dersinden sonraydı, çocuklar beni çevirdiler, şimdi ansıyamadığım bir arkadaşım,

– Sen bunları nereden biliyorsun, ne zaman öğrendin? Bunlar üçüncü sınıfta öğretilmedi bize... dedi.

Ben de övünmek için bilgiçlik taslayıp daha pekçok şeyler bildiğimi onlara göstermeye kalktım.

O arkadaş,

– Sen kaç yaşındasın? diye sordu.

– Onbir...

– Olamaz...

– Valla onbir...

– Sen kartsın, yaşını göstermiyorsun...

Bu “kart” sözü Darüşşafaka’da benim lakabım oldu. O günden sonra arkadaşlarım numaramı, adımı unuttular, bana “Kart” demeye başladılar. Kart aşağı, Kart yukarı... Çok canım sıkılıyor, çok kızıyordum. Kızdığımı anlayınca bu kez iyice alaya başladılar:

– Kaart, Kaaartt!..

Onlara bitürlü kart olmadığımı, gerçekten onbir yaşında olduğumu, dahası, onbir bile değil, onbuçuk yaşında olduğumu anlatamıyordum, anlatsam da inandırımıyordum. Gerçekten bir eksikliğimle alay etseler, örneğin kısa boylu olduğum için, “Bodur” yada “Cüce” deseler, kızmayacağım. Ama “Kart” denilmesi beni çok kızdırıyor, çok içlendiriyordu.

Ben kızdıkça, onların daha çok alay edip benimle eğleneceklerini biliyordum, ama elimde değildi; nice aldırılmaz görünsem, yine içerlediğimi anlıyorlardı.

O yaştaki çocuklar çok zalim oluyorlar; çok zalim oluyorlar çünkü, adam olmanın, büyümenin staj dönemine giriyorlar. Böyle böyle büyüüp yaşamın, dış dünyanın kıyıcılığına katılacaklar.

Sığınacağım tek yer; bütün inancımıla bağlı olduğum Allah... Gece yatağıma girince dua ederdim: “Allahım arkadaşlarım benimle kart diye alay etmesinler... Ne olur benimle alay ettirme!..”

Arkasından “Rabbiyessir”, sonra “Besmele”, sonra da gözlerim kapanıncaya dek “Kulhuvallahi”ler okurdum.

Allah, ne ister de yaptırmaz. Eğer isterse, arkadaşlarıma alay ettirmez benimle... Ama Allah da istiyordu arkadaşlarımla benimle “Kart” diye alay etmelerini...

Bir lakap takılıp alay edilen çocuklar içinde, daha ileriki sınıflarda yozlaşanların, salaklaşanlarını, hatta delirip tımarhaneye girenlerini bile gördüm. Bu çocukların delirmelerinin sorumluları, o zalim yaşlardaki arkadaşlarıydı...

Arkadaşlarımın “Kart” diye alay etmemeleri için, derslerde özellikle bilgimi göstermiyor, bildiklerimi bile söylemiyordum. Ama bu da alaydan kurtuluş için bir yol değildi.

Şimdi düşünüyorum da, arkadaşlarımın bu alaylarının bana yararı olduğunu anlıyorum. Kesinlikle söyleyemem ama, mizahçı olmamın belki de baş nedeni bu alaylardı. Çünkü zalim arkadaşlarım, alaydan kurtulmanın yollarını aramaya beni zorladılar. Anladım ki savunmak işe yaramıyor, saldırmak gerekli. Yılmamak için, daha önce yıldırma gerekli. Kendinle alay edilmesini istemiyorsan, sen daha önce davranıp başkalarıyla alay edeceksin.

Ortaokulda, lisede, sınıf arkadaşlarıma lakap takan bendim.

Savunmanın bir yolu daha var; başkalarına fırsat vermeden insanın kendi kendisiyle alay etmesi. Bütün mizahçılara bakınız, hiç ayrıcasız hepsi kendi kendileriyle alay etmişlerdir. Buyüzden kendime lakabı da yine kendim takmıştım ortaokulda.

Enver Ağabey

Darüşşafaka futbol takımıyla İstanbulspor futbol takımı bizim okul bahçesindeki sahada maç yapacaklar. Artık ders yılı son bulmak üzeredir.

Biz coşkulu seyirciler bekliyoruz. İki takımın kaptanları birbirlerine bayrak veriyorlar. Maç başlıyor.

Gözüm hep Enver Ağabeyde... Enver Ağabey çok fiyakacıydı, topu cakalı cakalı sürer. Bir çalım, bir çalım... Sanki gol atmaktan çok, işin fiyakasında...

Enver Ağabeyi bigün de Heğbeliada iskelesinde görüyorum. Kumral, yakışıklı, uzun boylu delikanlı. Öyle beğeniyorum ki Enver Ağabeyi...

Okulcak Beykoz'a gidiyoruz vapurla. Orda kuzu pilavı, salata, irmik helvası yiyoruz. Darüşşafaka takımı, Beykoz takımıyla maç yapıyor. Yaşa Enver Ağabey. Ne çalım ne çalım, amma kıvırıyor Enver Ağabey...

Yine biyere okulcak gitmiştik, galiba Çırçır'dı. Orda dik, dimdik bir kayalık var.

Çocuklardan biri,

– Çıkabilir misin? dedi.

– Çıkarım elbet.

Öbür çocuklar büsbütün kızıştırdılar:

– Çıkamazsın...

– Çıkarım...

Başladım o dik, o yüksek kayalığa tırmanmaya. Çıktım, çıktım, biyer geldi ki, tuttuğum yerden çürük kayalar ufalanıp ufalanıp dökülüyor. Bana olduğum yer iki minare boyu yüksekliğinde geliyor. İki-üç kez daha elimi atıp yükselebilsem, tepeye çıkıp kurtulacağım. Ama tuttuğum yerden kayalar, fındık, ceviz büyüklü-

günde parça parça dökülüyor, ayağımı bastığım yerden de kayalar kopuyor. Başımı çevirip baktım, aşağısı bir kuyu sanki... Dipte çocuklar, boncuk kadar görünüyor. Büsbütün korku sardı beni... İyice yapıştım olduğum yere, bir kertenkele gibi... Kimildasam kopan kaya parçaları altımdan akıp gidecek, düşüp parça parça olacağım. Kimildamadan duruyorum öylece... Ne yukarı, ne aşağı... Yüreğim küt küt çarpıyor. Ne olacak, ne yapacağım, hiç bilemiyorum, düşünemiyorum da... Tepeden bir ses duydum:

– Dur, hiç kimildama! Sakın kıpırdama!

Başımı bile kaldırıp bakamıyorum.

Demek gerçekten çok tehlikeli durumdaymışım ki, arkadaşlarım telaşlanmışlar, Enver Ağabey de beni kurtarmaya gelmiş.

Enver Ağabey, tepeden sıyrılarak aşağı iniyor... Ayaklarını bastığı yerden dökülen kaya, taş parçaları başıma düşüyor. Biyandan da bana sesleniyor:

– Korkma! Sakın kimildama!..

Enver Ağabey, indi yanıma, tuttu belimden beni, aldı yukarıya...

Yıllar geçti; hep kafamda o yakışıklı, fiyakacı beni seven, kurtaran Enver Ağabey var...

1958'de Yeni Gazete'de fıkra yazıyorum. O zaman en büyük karaborsa kâğıtta oluyor. Kâğıt karaborsasından milyonlar kazananlar var. İzmit Kâğıt Fabrikasının çıkardığı kâğıt, piyasanın gereksinmesine yetmiyor.

Bigün Dost Dergisinde İzmit Kâğıt Fabrikasının bir ilanını gördüm. Tuvalet kâğıdından kaba kâğıda dek çıkardığı hertürlü kâğıdın, fabrika, ilanını koymuş dergiye. İnsanlarla alay eder gibi bişey. Ortalıkta kâğıt yok, kâğıt karaborsasından herkes iniliyor, fabrika bir dergiye reklam için kâğıt ilanı vermiş.

Yeni Gazete'deki bir fıkramda bunu ele aldım. Sanat dergisine ilan vererek onu desteklemek çok iyi, çok olumlu ama, bunu bulunmayan bir matahı ilan ederek insanla alay eder gibi değil de başka bir biçimde yapmalı, diye yazdım. Dostum Salim Şengil'in yayımladığı Dost Dergisine elbet yardım gerekirdi, ama uygun bir yardım biçimi bulunmalıydı.

Sonradan, derginin adını yanlış yazdığımı anladım. Seka'nın ilanının çıktığı Dost değil, yine dostum Salim Şengil'in çıkardığı Seçilmiş Hikâyeler dergisiydi. 26 Temmuz 1958 tarihli Yeni Gazete'de yayımlanan fıkramı, buraya aktarıyorum:

Kâğıt Fabrikasının Reklamı

On kuruşluk bir mal satmak için, onbinlerce liralık reklam yapıldığını görünce insan korkuyor. Nasıl korkulmaz? İnsan, yediği kazığın "azametine", bu nazik insan bedeninin böyle korkunç bir kazıklanmaya nasıl olup da dayanabildiğine şaşıyor.

Bir malın sürümü için yapılan reklamın parasını, alıcının ödemesi kadar büyük bir haksızlık düşünemiyorum. Biz mal mı alıyoruz, reklam mı? Bu satıcılar, reklama ver-

dikleri parayı, kendi kazançlarından ödemek zorunda olsalardı, bu kadar büyük reklam yaparlar mıydı?

Malı, reklamında övdüğü gibi çıkmayan birine bunu söylediğim zaman,

– Ne bakıyorsun, reklam o... demişti. İnsan kızını evlendirmek için görücülere çıkarınca, “Benim kızımın on parmağında on hüner vardır. Ev işi bilir, el işi bilir. Dikiş bilir, nakış bilir...” diye över, kızı bir baş göz ettikten sonra, ne olursa olsun...

Hele bu yirminci yüzyılda, reklam işine de kadın parmağı girince artık kanmamak, kazıklanmamak elde değil. Vinç ilanından tunç ilanına, naneruhu ilanından tuzruhu ilanına, lastik ilanından plastik ilanına dek bütün ilanlara, yerli yersiz, uygunlu uygunsuz bir çıplak kadın resmi giriyor. Diyelim bir cıvata ilanı... Bikini mayolu, hatta “bilabikini” bir çıplak kadın resmi, altında da şöyle bir yazı: “Onu bütün erkekler seviyor. Çünkü günde üç defa yalnız (...) markalı cıvataları kullanır. Markaya dikkat.”

Çıplak, güzel kadınla cıvata arasında bir ilinti aramayacaksınız. Reklamcının amacı, çıplak kadına bakayım derken, insanı tongaya düşürüp reklamı okutmaktır.

Reklamlarda doğruluk da aramayacaksınız. Reklam, biraz da partililerin seçim nutuklarına benzer. İlk dedikleri sonradan çıkmazsa, reklam deyip geçmeli. Onun için nutukları da, reklamları da kös dinleyip, yine sen kendi bildiğini okuyacaksın.

280

İyi ki, çıplak kadını demokrasi reklamlarında kullanmıyoruz. Yoksa partiler sokaklarda çıplak kadınlı afişler asarlar, resmin altına şöyle şeyler yazarlardı:

“Bu dilberin teni neden parlak, yüzü neden yumuşak? Çünkü bizim partiye oy verdi. Vatandaş, her zaman derinin yumuşak olmasını istiyorsan sen de oyunu bizim partiye ver!..”

Kâğıt fabrikasının bir sanat dergisinde çıkan ilanı, bana bunları düşündürdü. Ankara’da çıkan Seçilmiş Hikâyeler Dergisinin son sayısında “Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları İşletmesi Umum Müdürlüğü”nün tam bir sayfalık ilanı var.

Bizim bildiğimiz reklam, bir malın satışı, sürümü için yapılır. Kâğıt fabrikamız neyin reklamını yapıyor? Elinde satmak istediği çok mu kâğıt var? Millet kâğıt diye Allah Allah derken, Babıâli’nin “Kâğıt kâğıt!..” diye feryadı “arşa” yükselirken, bir de şu reklam, insana dost düşman çatlatmak için ilanmış gibi geliyor. Elinde kâğıt yokken, olanı yetiştirmezken, İzmit Kâğıt Fabrikası ille de reklam yapmak istiyorsa, o zaman hiç olmazsa reklamlarına çıplak bir kadın resmi koymayı unutmasın. Kısmeti açılın diye kadın göbeğine hocaların dua yazdığı gibi, bu çıplak kadın resminin göbek yerine de şunları yazmalıdır:

“Bu dilber dilekçe yazmak için kâğıt bulamadığından, dilekçesini kendi göbeğine yazmıştır. Siz de onun gibi yapın.”

O zaman, Sanayi Bakanlığı istediği gazeteyle istediği kadar kâğıt veriyor, dilediğinin de kâğıdını kesiyor. Yeni Gazete'nin Sahibi Halil Lûtfi Dördüncü telaşa düşmüş,

– Aman, sen ne yazmışsın dedi, gazetenin kâğıdını keserler. Sen o yazını düzeltecek başka bir yazı yaz...

– Yazmam! dedim.

– Yaz! dedi.

Çok üsteledi. Ben de yazdım. Falan yazıma kızıp gazetemizin kâğıdını kesebilirlermiş; o yazının sorumu gazete sahibinin değil benimdir... gibilerden bir yazı.

Bu kez Halil Lûtfi Bey, çıkmadan önce fıkrayı okuyup,

– Aman, bu öbüründen de beter, vazgeçtim, yazma! dedi.

Seka'nın (Yani İzmit Kâğıt Fabrikasının) Genel Müdürü olan Enver Atarfat, benim bildiğim Enver Ağabeymiş. Ben bunu bilmiyordum. Öğrenince o yazıyı yazdığım için üzülüm de...

1959'da Bakan Samet Ağaoğlu'na giderek, kitaplarım için sekiz ton kâğıt çıkartmıştım. Ağaoğlu çok iyi davranmış, hemen işimi yapmıştı. İzmit Fabrikasına kâğıdı almak için gittiğimde, Enver Ağabeyi bir göreyim, dedim. Yeni Gazete'deki o yazımı çoktan unutmuştum.

Benim gözümde Enver Atarfat, beni o dik kayadan kurtaran, kucağına alıp hoplatan, hâlâ o yakışıklı, fiyakacı, çalımcı Enver Ağabey...

281

Kendi kendime, “Giderim yanına,” diyorum, “tanıtırım kendimi. Acaba hatırlar mı? Hani beni dik kayadan kurtarmıştın Enver Ağabey...” derim. “Hey gidi günler,” derim. “Sen amma da fiyakacıydın haal!” derim. “Sonra duyduk ki Almanya'ya gidip mühendis olmuşsun,” derim, “Burada genel müdür olduğunu hiç bilmiyordum, yeni öğrendim,” derim. Belki de hatırlar beni, kimbilir... Okulun en küçük çocuğu... “Ben şimdi Nusret değilim, Aziz Nesin oldum, adımlı da değiştirdim,” derim.

– Enver Atarfat'ı göreceğim.

Memur,

– Kimsiniz? diye sordu.

Kartımı verdim. Kartım gitti içeri. Bir adama gönderdiler, o başka adama gönderdi, ondan ona...

Girdim odasına, en tatlı gülümseyişimle... Aklımca ona,

– Enver Ağabey... diye söze başlayacağım.

Karşımda, iki dirseği masaya dayalı bir Enver Atarfat ki Allah Allah!.. Kelimeler ağzımda donup kaldı, ne diyeceğimi şaşırdım.

İşte ancak o zaman, Yeni Gazete'deki o yazımı birden hatırladım. Onun için Enver Bey böyle alabildiğine ciddi duruyordu. O zamanlar birazcık kâğıt almak için Enver Atarfat'ın kapısını aşındırıyorlar. Herhalde beni de kâğıt almak için ricaya geldi sanmış olacaktı.

O masada, ben üç-dört adım ötede, karşısında ayakta duruyordum.

– Ne istiyorsunuz? dedi.

– Hiçbişey istemiyorum... dedim.

Öyle bozuldum ki, oraya girdiğime bin pişman oldum ama, birden geriye de dönülmez... Anlatılmaz bir bozuntu...

– Siz beni galiba kâğıt için ricaya geldim sandınız.

– Evet? dedi.

– Ben sizi Darüşşafaka'dan tanıyorum da...

Konuşmanın bu denli zor bir iş olduğunu hiç bilmiyordum...

– Siz o zamanlar top oynardınız...

Soğuk soğuk güldü, bir anlamsız sesler çıkardı.

Kendi kendime, “Nene gerek senin Enver Ağabey!” diyorum içimden...

Başına baktım, cavlak... Gerdana baktım, kat kat...

– Siz o zaman çok fiyakalıydınız, saçlarınız da güzeldi...

– Eh yaşlandık tabii...

– Hiç işte, sizi görmeye gelmiştim de. Allasmarladık... Kâğıt için gelmedim yani...

Allasmarladık...

Bir çıktım ki... O ağır havayı ansıdıkça, hâlâ aynı bozuntuyu duyarım.

Enver Atarifat'tan Mektup

Okumakta olduğunuz bu yazılar Akşam gazetesinde yayımlanırken, Enver Ağabeyden, kendisiyle ilgili bölümlere değgin bir mektup aldım. Mektubu okuyunca çok üzüldüm. Onun için yazdıklarım doğruydu ama, yine de neden yazdım diye acılı pişmanlık duydum. Gazetede çıkan bu bölümü kitabıma almasam, bence, olmazdı. Enver Atarifat'a “Enver Ağabey” diye başlayan bir mektup yazarak mektubunu kitabıma almam için iznini rica ettim. Başka bir dramı dile getiren Enver Atarifat'ın o mektubunu sunuyorum.

İzmit, 6 Ocak 1965

Kardeşim Nusret;

Sana böyle hitap ettiğim için şaşıрма. Darüşşafaka'nın yusuvarlak, fakat acar küçük Nusret'ini bana yine sen hatırlattın. Şimdi seni çok iyi tanıyorum. Belki içinden, “Aziz Nesin'den daha mı iyi,” diyeceksin. Evet, itiraf ederim ki, senin kim olduğunu, Akşam gazetesindeki yazılarını okuyuncaya kadar bilmiyordum. Aziz Nesin, iyi bir yazar, muhakkak ki kısır Türk yazı âleminde bir şahsiyet, hatta bir yıldız. Samimi söylüyorum, inan bana... Ama ne yaparsın ki, Küçük Nusret bir kardeş; onu Aziz Nesin'e tercih ediyorum tabii.

Ben Darüşşafaka'dan mezun olduktan sonra Mülkiye'ye girmiştim, iki yıl sonra da Avrupa'ya gittim, uzun yıllar uzaklarda olmam sizlerle irtibatımın kesilmesine sebep oldu. Ben döndükten ve tekrar Darüşşafaka ile ilgilenmeye başladığım zaman hepiniz darmadağın olmuştunuz. Ben de yavaş yavaş insanlar seline karışarak kaderin bana çizdiği yolda yürümeye çabalıyordum.

Hayatımın hiçbir safhasında Darüşşafaka ve Darüşşafakalılarla irtibatımı kesmedim. 1931-1935 yıllarında Darüşşafakalılar Cemiyeti Umumi Kâtibi idim. Uzun yıllar Cemiyet-i Tedrisiye-yi İslâmiye'yi idare eden köhne zihniyet ile mücadele ettim. Bugünkü çorbada belki benim de bir tutam tuzum vardır. Sümerbank Beykoz Deri ve Kundura Sanayii Müessesesi Müdürü iken, hâlâ hâtıralarını hürmetle andığım eski ve merhum hocalarım Hamdi ve Rıfka beylerin tavsiyeleri ile birçok genç Darüşşafakalı'ya iş sağladım. SEKA Umum Müdürü olarak çalıştığım altı yıl içinde de aynı şeyi yapmakta devam ettim.

Fakat, üzülerek itiraf edeyim ki, bunların bazılarından zarar gördüm, hele sefaletten eşiğinden kurtardığım birisi bana hayatımın en büyük ıstırabını çekti. İşte beni İzmit'te ziyarete geldiğin zaman bu canavar dişlerini göstermeye başlamıştı. Pek iyi hatırlayamıyorum o günü, ancak hiç de beklediğin gibi olmadığımı yazılarından anlıyorum. Sıkıntılı bir günüm olmalı. Zaten, hayatımın en verimli devresi olarak kabul ettiğim, SEKA'daki altı senem, verim bakımından ne kadar feyizli olmuş ise huzur bakımından da o derece kırsır olmuştur. Sebeplerini tahmin edersin. Yazılarında anlatmağa çalıştığın Enver Ağabey, bütün ömrünce, seni kayalardan kurtarmak için koşan Enver Ağabey olarak kalmıştır. Fiyaka, caka biyana, kendini düşünmeyen, başkalarının yardımına koşan şövalye ruhlu adam. Kimseye boyun eğmemek, haksızlık yapmamak çabası içinde olan bir adam. Böyle bir adamın bu memlekette huzur bulacağına inanıyor musun? Hiç sanmam.

27 Mayıs'tan sonra işimden uzaklaştırılmaklığım, bir ay sonra tevkif edilerek önce Davutpaşa'ya, sonra Balmumcu'ya götürülmekliğim, daha sonra İzmit Hapishanesine atılarak İzmit sokaklarında elleri kelepçeli gezdirilmekliğim, çeşitli sebeplerle aleyhime 24 ceza, 12 hukuk davası açılmasına hep böyle bir adam olmam sebeptir. Bana bu ıstırapları çektirenlerin başında da, yukarıda belirttiğim gibi, bir Darüşşafakalı vardı. Belki de tanırsın. Tanımasan da olur.

Bütün bunları sana niye yazdım, emin ol ki, ben de pek bilemiyorum, içimden geldi. Senin üzerinde yaptığım son tesir beni üzmüş olmalı. Senden özür dilerim. Her şey rağmen benliğimde hiçbir şey değişmiş değil, ben hâlâ yazının baş tarafında anlattığım Enver Ağabeyim.

Bir gün yolun düşer de İzmit'e uğrarsan pek memnun olacağım.

Sana hayatta huzur ve saadet dilerim. Hoşça kal, gözlerinden öperim.

Ağabeyin

Enver Atarifat

Eşek Sütü

Beşinci sınıfa geçtim. Okul tatil oldu.

Annem gittikçe bana uzak duruyor, beni kendinden uzak tutuyor. Kollarının arasına alıp sevmiyor, öpmüyor. Sezinliyorum bunun nedenini... Ama pek öyle umursadığım da yok. Çocuk bencilliği içinde yaşayıp gidiyorum. Yatılı okulda geçen aylarım da, annemle aramıza bir açıklık koymuş. Ölüm diye bişey söylenip duruyor ama, bunun gerçeğini ne düşünebiliyorum, ne kavrayabiliyorum.

Annemin yüzündeki pembelik gittikçe sarıya dönüşüyor, avurtları çöküyor. Ama onun bu durumu beni hiç de üzmüyor. Onu daha çok hep hasta gördüğüm için annemin böyle bitik olması bana çok doğalmış, böyle olması gerekirmiş gibi geliyor.

Salık verilen her ilaç yapıldı, çok doktora gidildi, o zamanın hemen bütün İstanbul hastanelerinde yattı annem, ama yine de iyi olmuyor.

İlaç diye neler söylemiyorlar, neler... Hastaya sezdirmeden köpek eti yedirmeliymiş. Yer yemez de, yediği etin köpek eti olduğu söylenmeliymiş. Hasta iğrenip öğüre öğüre kusarsa, içindeki dert de dışarı çıkar, kurtulur, iyi olurmuş.

Kirpi eti yedirmeli, iyi gelir, diyorlar. Annem, kirpi eti için de, köpek eti için de, “Sakın böyle bişey yapmayın, haberim olmadan yedirmeyin!” diyor.

“Eşek sütü içirmeli,” diyorlar. Bunu aklı başında görünen insanlar söylüyor. Ada’da eşek çok... Yeni sağılan eşek sütü, ılık ılık içilecek. Gerçekten de eşek sütü içen veremliler var. Annemin içip içmediğini ansımlıyorum. Ama her sabah, içinde günlük yumurta çalkalanmış sütü zorla içerdi. Babam yalvarırdı içmesi için... Annem, “İçim götürmüyor,” derdi. İştahı çok kesilmişti. Babam yemesi için yalvararak zorladıkça, “Yiyemiyorum, lokmalar büyüyor ağzımda,” derdi. Nasıl olup da, bir insanın güzel şeyleri yiyemediğini hiç anlayamazdım.

Babam, dünyanın en iyi, en tatlı kocası olmuştu; koca, ağabey, arkadaş, herşey... Her gece geç saatlere dek annemin iyi olması için Kuran okur, dualar ederdi.

Taze günlük yumurta o zamanın en pahalı besinlerinden biri.

Annemin de taze yumurta içmesi gerekli. Buyüzden tavuk beslemeye başladık, biçok tavuğumuz oldu. Taze yumurtaları satıyorduk. Yumurta satışından para bile kazanıyorduk.

Babam, cins tavuklar almaya başladı. Kuluçka tavuğumuzun altına Denizli cinsi tavuk yumurtası koymuştuk. Biçok Denizli tavuklarımız, horozlarımız oldu. Denizli horozları çok uzun öter. Cıvcıvden yetiştirdiğimiz bir Denizli horozumuz, o denli uzun öterdi ki, sonunda soluğu kesilir, ağzı açık, yere yıkılırdı. Pek şaşılacak şeydi bu horozun ötmesi... (Sanatçı gibi bişeydi bu Denizli horozu.)

Denizli tavuklarımızdan biri, normal iki yumurta büyüklüğünde yumurtlardı. Bu kocaman yumurtayı annem içerdi sabahları. Yumurtayı kırınca içinden, öbür

yumurtalardaki gibi bir tane değil, iki tane sarı top çıkardı. Bir kuluçka tavuğumuzun altına bir tane de o büyük yumurtalardan koymuştuk. En büyük çocukluk eğlencelerimden biri, yumurtadan civcivlerin çıkışını seyretmektir. Yumurta içindeki civcivin gagasıyla vurup kabuğu çatlatması, kabuğu çatlamayan yumurtayı zamanı gelince anne tavuğun gagalayıp çatlatarak içindeki civcivin çıkışını kolaylaştırması, sonra o hepsi ayrı ayrı renkte civcivlerin ortaya çıkışı beni çok şaşırttı. (Hâlâ da şaşarım ya...)

Denizli tavuğun o kocaman yumurtasından, ikiz civciv çıktı; ikiz ama, ikisi de arkalarından bitişik... Büyüdüler de... Onların yaşaması bize işkenceydi. Çünkü, birbirlerini çekerlerdi; biri biyana, öteki ters yana doğru. Babam, bitişik ikiz civcivlere çok üzülmüyordu. Bir ay kadar yaşadılar, bir sabah kümeden çıkmadılar, ikisi de ölmüş... Yaşamaları bize işkenceydi, ölümleri de yas oldu!..

Türküler Söylemeyen Anne

Annemin rengi soldukça türküleri de susmuştu. Oysa eskiden güzel sesiyle türküler söylerdi annem. Bu türküler özellikle hastalık, kimsesizlik, yalnızlık, annesizlik, özlem üstüneydi...

Kasımpaşa'daki, Cerrahpaşa'daki, Süleymaniye'deki evlerimizi anıyorum. Akşam karanlığı basar. Göklerde döne döne yuvalarına uçuşan karga sürülerinin çığlıkları duyulur. Pencereden bakınca gökte, kentin dumanları, isleri arkasından bir akşam kızılığı yanmaktadır. Odanın içinde gölgeler koyulaşmış, eşyanın çizgileri erimiş, yüzeyler kesinliğini yitirmiştir. Tahta evin eski dış kaplamaları daha da esmerleşmiştir.

Artık lambayı yakmalı. Ama çok gaz gitmesin diye lambayı yakamayız daha. Babam gelinceye dek lambayı yakmayacağız. Gölgelelerin koyulaştığı bu akşam saati, annemin dinlenme, babamı bekleyiş saatidir. Pencere önüne, sedir üstündeki mindere oturur. Bakışları batan günde, türküler söyler. Okşanmak isteyen bir kedi gibi sokulur, annemin dizine başımı korum. Annemin bir eli saçlarımı okşar, parmakları yüzümde dolaşır. Söylediği türküler içime işler:

*Atma anam atma beni dağlar ardına!
Kimseler yanmasın, anam yansın derdime!..
Gezi bağlarında üç top gülüm var
Hey Allahtan korkmaz sana bana ölüm var
Ölüm var da bu gençlikte zulüm var
Atma anam atma beni dağlar ardına*

.....

Bu türküyü söylerken, belki de altı yaşını ansır, anasının bağrından sökülüp kentte bir eve evlatlık verilmesini...

Başka türküyeye başlar;

*Ana dersen ana yok.
Baba dersen baba yok.
Gurbet ilde hasta düştüm,
Bir yudum su veren yok,
Aman doktor, canım doktor,
Derdime bir çare...
Çaresiz dertlere düştüm,
Doktor beyim bir çare...*

Anneme sezdirmemeye çalışarak, o türkü söylerken, için için, sessiz sessiz ağlardım. Akşamların bu alacakaranlığı duygularımı gizlemeye yarıyordu.

Annemin, babamın yolunu beklediği bu akşam saatlerinde söylediği türküler, özyaşamıyla ilgili olurdu yada bana öyle gelirdi.

*Mendilimin yeşili
Ben kaybettim eşimi
Al bu mendil sende dursun
Sil gözünün yaşını
Aman doktor canım doktor
Derdime bir çare
Çaresiz dertlere düştüm
Doktor beyim bir çare...*

Herhangibir nedenle küsmüşsem, somurtmuş yada ağlamışsam, annem o zaman, benim için, neşeli bir türkü tutturur:

*Darıldın mı gülüm bana
Hiç bakmıyorsun bu yana
Darıldınsa barışalım
Kumru gibi koklaşalım
Esmerim güzelim ah dudu dillim
Aman Allah ben yanıyorum*

Böyle söyleyip iki kolunu bana doğru açar. Ben, yaşlı gözlerimle gülümserken, annem türkünün son dizesini değiştirip işi şakaya vurur:

*Aman Allah ben yanıyorum
Hadi ordan eğleniyorum*

Babamın geleceğine yakın annem lambayı yakardı; yakardı ama, yine çok gaz gitmesin diye fitili iyice kıstırdı. Kısık fitilin ölgün sarı ışığında duvarlardaki lekeler, çizgiler, dökük sıvalar beni çok ilgilendirirdi. Mindere oturur, dakikalarca

yaşında bir çocuk, kimimiz yetmişinde bir çocuk... İyi ki bu çocukluklarımızdan bir küçümen parça içimizde gizli kalıyor. Yoksa büsbütün çekilmez olurduk...

Ulan Ziya Kes Karpuzu

1925-1926-1927... Türk toplumunun dönüşüm, değişim dönemidir. Eski değer yargıları yıkılmış, ama bunların yerine yeni değer yargıları konulamamış, yerleştirilememiştir. Toplumun ayakları yere basmıyor... Ayağını basacak sağlamca biyer arayan, ama cıvık, bir sıvı içinde dağılan, çözölen bir toplum. Bu dağılışı, daha çok ailede görülüyor. Aile bağları, eski sıklığını yitirmiş, iyice gevşemiş; hele üst tabakada... Kadın, tabii üst tabakanın kadını, kendini erkekle eşit görüyor. Gerçektenyse, eşitliğin koşullarını, niteliğini kazanamamış, ama ona öyle denilmiş, o da kendini eşit sayıyor.

İster yobaz deyin, ister tutucu yada gerici, bütün onların hepsinin, “Ahlak elden gidiyor!” demeleri tüm boş değildir.

“Avrupalılaşaacağız!” sözü almış yürümüş... Bu bir ciladır. Çok traji-komik bir durum. Bu dönemi de bütün acılığıyla anlatan romanımız yoktur.

287

O günlere “çarliston dönemi” desek yerinde olur. Bütün İstanbul’u çarliston sarmış. Her evin borulu gramfonundaki plaktan, çarliston avazı yükseliyor.

Avrupalılaşmak çarliston olmuş bize göre. Bu çarliston, şimdikininki gibi salgınlarına benzemez; çok daha korkunç bişey... Pantolonlar çarliston; yani bol, çok bol paçalı... Buna çarliston paça deniyor. Çarliston oyununda zıplarken, pantolonun bol paçaları sağa sola yaprak yaprak dalgalanacak.

Cumhuriyet öncesi monşeri’nin daracık, kısacık pantolon paçası çarşaf gibi genişlemiş...

Çarliston, Ada’dan, Şişli’den Aksaray’a, Şehremini’ne, Kasımpaşa’ya, zenginlerin yaşadıkları yerlerden İstanbul’un en yoksul kıyı mahallelerine dek bulaşmış. “Valansia”yı “Ulan Ziya!” diye Türkçemize uyarlamışız:

*Ulan Ziyaaaa!..
Kes karpuzu,
Kan gibi de
Çıkamaz ise,
Paaara yooook!..*

Yaşlıların, tutucuların, gericilerin dilleri tutulmuş, onlardan başka geriye kalan bütün insanlar avaz avaz “Ulan Ziya, kes karpuzu!” diye haykırıyor, zıplıyor, sıçırıyor.

Kim daha çok, daha yüksek “Ulan Ziya!” diye haykırırsa o kadar Avrupalılaştırmış oluyor.

*Garson bira getir,
Garson rakı getir,
Garson şıra getir,
Yaşa çarliston!..*

O günün gazetelerini, dergilerini açınız. Hepsinde çarliston yarışmaları... Basın, Avrupalılaşmayı destekliyor: Filanca gazinoda falan hanımla filan bey dün aralıksız sekiz saat çarliston oynayarak “müsabaka”yı kazanmışlardır.

Ertesi gün, başka bir gazinoda bilmem ne hanımla bilmem ne bey, çarliston rekorunu kırarak, hiç ara vermeden ondört saat çarliston oynadılar.

Rekor rekor üstüne... Handiyse çarlistonda Avrupa'yı geçtik geçeceğiz. Rekoru kıran bir hanım yirmi saat hiç dinlenmeden çarliston oynarken bayılmıştır.

Bütün çocuklar bağırıyoruz:

*Ulan Ziyaaa!..
Kes karpuzu,
Kan gibi de
Çıkamaz ise,
Paara yooooook!..*

Dediler ki:

– Bu gece, Şafak Gazinosunda varyete var!

– Ne var?

– Varyete...

Acaba varyete nedir?

– Yalnız varyete değil, varyeteden sonra çarliston müsabakası da var...

Şafak Gazinosu, Heğbeliada'nın Büyükkada'ya bakan yamacında, dik sırttaki düzlüktedir.

– Caz da var, caz...

Gece oluyor. Bizim mahallenin bütün yoksul çocukları, Şafak Gazinosunu yu-kardan gören çamlık sırttayız. Başka mahallelerden de gelmişler. Yalnız çocuklar değil, kadınlar delikanlılar da var ama hep yoksul takımı. Bu sırttan, çamlar arasından Şafak Gazinosunu seyredenler, gazinoya gelenlerden üç-beş kat daha çok.

Bizler ordan cazı, varyeteyi, çarlistonu, yani Avrupalılığı göreceğiz. Kimisi Avrupalılaşmayı daha iyi görebilmek için, çamların üst dallarına tünemiş.

Caz çalıyor. Pistte dans ediyorlar. Benim dansı ilk görüşüm. Ama bu dans, çarliston yarışı değil...

Biraz sonra dans duruyor. Pistte mavi bir ışık yayılıyor. Bir adamla bir kadın bu mavi ışığın altına geliyorlar, orkestranın çaldığı havaya uygun bişeyler yapıyorlar.

Kadın tüller, danteller, ipekliler içinde... Adam, kadını kaldırıp kaldırıp atıyor, tutuyor. Kadının dantel fistanının etekleri savruluyor, açılıyor. Adam, kadını koldundan tutup fır fır döndürdükçe, kadının etekleri yelpazelenip donu gözüküyor. Çam tepelerine çıkanlar pişman oluyorlar. Daha iyi görebilmek için çamlardan atlayıp yere yapışıyorlar. Neye yarar biz yukardayız; alttan bakılacak ki...

Mavi ışık sarılaşıyor, pembeleşiyor, turunculaşıyor.

Adamla kadın, bu kez bedenlerine yapışık bir fanila içinde ortaya çıkıyorlar. Kadının bedenine yapışık fanilasız ten renginde olduğundan önce onu çıplak sanmıştık. Adam, kadını başının üstüne kaldırıp döndürüyor. Kadın belini büküyor. Işıkların renkleri değişiyor boyuna, adamla kadın da o renkli ışıklardan boyanıyorlar. Kaç para eder, kadın anadan doğma çıplak olacaktı ki, biz onun Avrupalılığını bir iyice görelim...

Arkadan çarliston başlıyor. Gazinodakiler piste dökülüyor.

Yanımdakine,

– Varyete ne zaman? diye soruyorum.

Benimle alay ediyor:

– Deminki neydi? Varyete değil mi?

Himm... Demek varyete buymuş! Benim yalnız o renkli ışıklar hoşuma gitti, o kadar...

Çarliston bitmek bilmiyor. Bu yarışma belki de sabaha dek sürecek...

Üçer-beşer evlerimize dönüyoruz. Kimi ıslıkla, kimi bağırarak yerli çarliston havasında:

Ulan Ziyaa!..

Kes karpuzu,

Kan gibi de

Çıkamaz ise

Paara yooook!..

Yapma Hasan

Tepe Mahallesinden iskeleye doğru inerken, yokuşun solunda düz bir çayırılık var. Bu çayırılığın önündeki büyük evde Abbas adında, (Hayır, adı Abbas değil, Haşim'di. Nedenise anılarımı ilk yazışımda o çocuğun adı aklımda Abbas diye kalmış.) kıvrıcık saçlı, güzel, iyi giyimli bir çocuk oturuyor. Haşim'le daha onun gibi bikaç çocuk, babalarına “baba” demiyorlar “Beyba!” yani “Beybaba!” diyorlar. “Beybaba” lafından ben bitürlü “baba” anlamını anlayamıyorum. Bana “beyba”, “baba” değilmiş de yabancı biriymiş gibi geliyor.

Ada'nın o zamanki çocuklarını üçe ayırabiliriz: Babalarına benim gibi “baba” diyenler; Haşim gibi “beyba” diyenler; bir de benim gibi oldukları halde, annelerinin zoruyla, öbürlerine özenip “beyba” diyenler... Bu üçüncüler de çok sinirime dokunuyor. Öbür “beyba” diyenlere hak veriyorum; onların babaları zengin, kolalı gömlekli, kıravath, ütülü pantolonlu, gözlüklü, ayakkabıları tozluklu (o zaman tozluk diye bişey vardı, ayakkabının üstüne düğmelenirdi); yani gerçekten “beyba” onlar... Ama seninki kerata, beyba değil işte, basbayağı baba bel!..

Kıvırcık saçlı Haşim'in vespiti (bisiklet) vardı, meşin beş numara topu vardı. Topuyla başka çocukları da oynatırdı. Bisikletineyse kimseyi bindirmezdi. Çünkü topu yalnız başına oynayamazdı ama, bisikletine yalnız başına binebiliyordu.

Çayırılıkta, Haşim'in topuyla top oynardık. Bir de kaptanın oğlu Hasan var. Babası kaptan olduğu için, ona kaptanın oğlu derlerdi. Hasan benden hem yaşça hem boyca büyüktü. Haşim, boyca, yaşça benden küçüktü.

Takımları seçmek için, iki tarafın kaptanları ayak yaparlardı. Hasan, hepimizin büyüğü olduğundan o her zaman kaptandı.

Ayak yapılır. Ayağı kazanan kaptan ilk oyuncuyu seçer takımına alır, sonra öbürü bir oyuncu seçer...

İlk seçilen çocuk hep Haşim olurdu. Kötü oynadığı halde, top onun olduğu için, hep önce onu seçerlerdi. Ben en sonlarda seçilirdim, çünkü top oynamasını bilmiyordum, beceremezdim bitürlü... O zamana dek hiç top oynamış değildim. Buyüzden beni oyuna almayacaklar diye üzülür, kenarda garip garip kendi takımlarına oyuncu seçen çocukların gözlerinin içine bakardım. Hep en sonra seçilirdim. Seçilmediğim de çok olurdu.

Haşim, vapurdan çıkıp eve doğru gelen babasını daha uzaktan görünce oyunu bırakır, kollarını açarak, “Beyba, beyba...” diye bağıra bağıra koşardı. Babası, yani beybası elinden tutar, eve girerlerdi, tabii Haşim topunu da alırdı.

Bu Hasan bana belaydı; başıma tebelleş bir oğlan... Oyunda çelme takar, kambura yatar, tekme vurur, ayıcılık yapar, ama hep bana...

– Yapma Hasan! derim, yapma kardeşim!..

Oyunun dışında da yapıyor. Ben kendi halimde dururken gelir omuz vurur, gelir dirsek atar.

– Yapma Hasan! derim, yapma kardeşim!..

Oğlan, beni gözüne kestirmiş, ille dövecek... Evet, boyu benden büyük, benden yaşı büyük, iri...

– Yapma Hasan! derim, yapma kardeşim!..

Durup dururken gelir sataşır. Böyle yapıp beni sindirmekle öbür çocuklara da gözdağı verip, herkesi korkutmak, üstünlüğünü sağlamak istiyor.

Oldum olasıya kavgacı insan değilimdir, hiç değilse kavgayı ben çıkarmam. Ama üstüme bulaşan kavgadan da geri durmam...

Oysa beni çok kişi kavgacı bilir. Yazarlığımda da kavgacı olmadım. Çok çetin kalem kavgalarına, şiddetli tartışmalara çok girdim, ama o kavgaların hiçbirini ben çıkarmadım. İlk saldırı benden gelmedi.

Hasan gittikçe azıttı. Beni nerde görse tebelleş oluyor. Onun yüzünden top oynayamaz oldum, çayırılığa gitmez oldum. Bu kez yolda, iskelede, nerde görürse gelip omuz vuruyor, dirsek çarpıyor, tekme atıyor.

– Yapma Hasan, yapma kardeşim!..

Ben çekingen durdukça, gözüm yıldırı sanıp üstüme üstüme varıyor. Bir, iki, beş, on...

Bir akşamüzeri yokuştan çıkıyorum. Baktım, çayırılığın ortasına çocuklar toplanmışlar, Haşim hem ağlıyor, hem de, “Anne!” diye bağırıyor.

Yanlarına gittim. Hasan, zorla Haşim’in bisikletine binmiş. Haşim, “Anne!” diye bağırarak ağlıyor. Belki evlerinde kimse olmadığından yardımına gelen yok. Haşim ağlayarak bisikletinin selesinden tutup, Hasan’ın binmesine engel oluyor. Kaptanın oğlu Hasan kızdı, bisikletten atlayıp Haşim’i itti, düşürdü. Haşim yerde, yine yapışmış bisikletinin tekerleğine... Yerden kalktı, kapıştılar, öbür çocuklar da hiç seslerini çıkarmadan seyrediyorlar, ayırmıyorlar.

291

Aralarına girip ayırdım.

Hasan bu ayırmadan yararlanıp Haşim’e bir yumruk indirdi.

– Ne olur birazcık binsem, bisikletini yiyecek miyiz? dedi.

Ben sözde arabulucu olarak Haşim’e,

– Bırak da birazcık binsin! dedim.

Haşim,

– Yağma mı var, babasının malı mı? dedi.

Yine kapıştılar. Hasan, Haşim’i çok kötü dövüyor. Yine araya girdim:

– Yapma Hasan, yapma kardeşim!..

– Sana ne ulan?..

Haşim’i bıraktı, bana döndü... yapışkan bela...

– Ama o küçük... dedim.

– Öyleyse sen gel! diye üstüme yürüdü, yakama yapıştı.

– Yapma Hasan, yapma kardeşim!..

Oğlan beni silkeliyor. Birden sertleşip,

– Ama sonra fena olacak! dedim.

Bunu neye güvenip, nasıl dedim bilmiyorum.

– Ne olacakmış? dedi.

Bir yumruk vurdum burnunun üstüne, kış üstü oturdu. Foş diye burnundan kan boşandı. Ben kanı görünce korktum, korkunca da korkumdan üstüne saldırdım. Vuruyorum ha vuruyorum. Sanki vurdukça kan duracak... Oğlan kaltabanın biriymiş, bohça gibi yerden yere yuvalanıyor. Kaldırıp kaldırıp vuruyorum yere... Biyandan da, bu kavga nasıl bitecek diye düşünüyorum. İki yumruk arası, çocuklara yan gözle bakıyorum ki, araya girip ayırsınlar. Ayıran yok... Kimse ayırmayınca ben ne yapayım, boyuna vuruyorum. İki eliyle yüzünü korumaya çalışıyor. Baktı olacağı yok, kaçmaya başladı, tabanları yağlamış bir gidiyor ki... Yiğitlik taslayıp biriki adım yürüdüm arkasından, sonra bıraktım. Ama ben de bitmişim, göğsüm inip çıkıyor, ağzım açık...

Haşım,

– Yüzünü tırmıklamış, ne olacak, karı!.. diyor.

Şimdi anneme ne diyeceğim. Düştüm derim...

Ayrılıyorum çayırıktan, ağır ağır yokuştan çıkıyorum. Ertesi akşam çayırılıkta top oynayacağız. Ayak yapsınlar da oyuncu seçsinler diye kenarda bekliyorum.

Çocuklardan biri bana,

– Sen kaptan ol! Gel ayak yap! diyor.

İyi top oynayamıyorum ama Hasan'ı dövünce kaptan oldum.

Hasan kenarda bekliyor, gözünün altı çürümüş.

Ayak yaptık, ben kazandım.

Hiç yüzüne bakmadan,

– Hasan'ı aldım! dedim.

Hasan yavaş yavaş arkama geldi.

Yıllar sonra Hasan'ı askerî lisede gördüm. Biriki yıl sınıfta kaldıktan sonra askerî liseye girmiş. Benden bir sınıf aşağıdaydı. Boylu boslu, geniş omuzlu, aslan gibi bir çocuk... Ama çok terbiyeliydi, çok da saygılı. O eski Hasan değildi, değişmişti.

Baş Başa Resim

En güzel tatilimi geçiriyorum. Feride'yle hemen hergün birlikteyiz. Öğleden önceleri denize gidip yüzüyoruz. Kimi zaman Değirmenburnu ile Abbas Paşa arasındaki plajda yüzüyoruz. Koca kumsal bomboş gibi, pekaz kişi var. (O zaman buraları paralı plaj olarak kapatılmamış, soyunma odaları filan yapılmamıştı.)

Feride, denize girmek için annesinden izinli olup mayosunu da aldığı günler buraya geliyoruz. Denizde Değirmenburnu'na doğru gidilmeyecek, çünkü orada anafor varmış, deniz kuyusu varmış. Anafor, insanı taa uzaktan çeker dibe indirmiş.

Feride mayosunu almadığı, annesinden gizli denize geldiği günler, Burgaz Adasına bakan yandaki, dimdik bayırdan inen küçük koyda yüzüyoruz.

Denizden çıktuktan sonra Ada'nın çevresinde tur atıyoruz. Kıyılardan dolanarak Çamlımanı'na iniyoruz. Oradan Şafak'a, sonra evlerimize. Aradabir, Rum Yetim Okulunun yanından geçip kestirmeden Çamlımanı'na indiğimiz de oluyor. Öğleden sonraları da oynuyoruz çocuklarla.

Aramızda sevgiye değgin hiçbir söz, davranış yok; ben böyle bişeyi gereksinmiyorum bile. Yalnız, hep birlikte olalım istiyorum.

Tatilin son günleri yaklaştıkça beni bir üzünc aldı. Feride yine uzaklaşacak, kendi üstün dünyasındaki yerini alacak, yine saçlarını alagarson kestirecek. Yine cebinde okul arması işli ceket, kırmalı etekliği, güneşlikli okul şapkasını giyecek. O zaman yabancılaşacağız birbirimize. Belki bunun için, herzamankinden daha yakınınız birbirimize. Bir konuşma sırasında, temelli İstanbul'a taşınacaklarını söyledi. İstanbul'daki evlerinin adresini soramıyorum bitürlü. Ama Şişli'de oturduklarını biliyorum ya...

Bizim evin üç ev aşağısındaki evde, Türkistanlı mı, Dağıstanlı mı, işte öyle biyerli bir adamla karısı oturur. Konuşması gırtlaktan, takır tukurdur. Elllerinde, yüzünde pençe pençe dalgalı lekeler vardır. Bu lekeler çiğ beyaz renktedir. Sanki bir yanık yarası yeni kaynamış da alttan yeni deri çıkmış gibi. Güler yüzlü, çalışkan, becerikli bir adamdır. Yazları, yazlığa gelenler yüzünden Heğbeliada kalabalık olur: hele cuma günleri (yani şimdiki pazar). Bu komşumuz yaz aylarında fotoğrafçılık yapar. Omzunda sehpalı fotoğraf makinesiyle Çamlımanı'nı, Abbas Paşa'yı, Şafak'ı, bütün adayı dolaşır. Kışın fotoğrafçılık yürümez. Ada tenhalaşır, Ada'nın yerlileri kalır, o da fotoğrafçılığı bırakır, bileğiciliğe başlar. Yine omzunda sehpa, bu kez de bileğitaşı sehпасı.

Feride'yle çamlar arasından bir eğik açıklık yere gelmiştik. Komşumuz fotoğrafçıyla karşılaştık.

“Resim çektirelim mi?”

Bu öneri benden mi geldi, yoksa Feride'den mi? Bunu şimdi ansıyamıyorum. Ama ben söylemiş olamam. Utanırım. Feride söylemiş olacak.

Yan yana oturduk. Karşımızda deniz, Maltepe, Kartal kıyıları.

Elleri, yüzü yama lekeli adam sehпасını karşımıza koydu. Alaminüt fotoğraf makinesinin kol astarına benzeyen boru biçimli kara bezinden içeri başını sokup makinesinin kutusu içinden bize baktı.

– Yanaşın! dedi.

Yan yana geldik.

– Yaklaşın biraz daha...

Feride mi yaklaştı, ben mi, yoksa ikimiz de mi?

– Sokulun iyice...

Başını siyah bezden çıkaran adamın yamalı yüzü anlamlı anlamlı gülümsüyordu bize.

– Baş başa versenize...

Feride'nin saçlarını yüzümde duydum.

Resim çekildi. Merakla bekliyoruz. Tahta fotoğraf kutusunun çinko su kabında arap'ın (negatif kart) banyosunu yapıyor adam. Koşup bakıyoruz arap'a ikimiz de. Islak arap'ı yapıştırtıyor tahtaya. Bu kez ondan asıl resmi (pozitifi) çekiyor. Yine o içi çinko kaplı kutudaki ilaçlı suda banyo yapıyor kartları. Sonra bu iki kartı, sehпасının üç ayağından birine bağlı küçük tenekenin musluğundan su akıtarak yıkıyor. Kirli bezle kartların sularını kurutup bize veriyor. Nemli kartı elime alınca utanıyordum. Kimden? Herhalde kendimden olacak...

Resimde kendime bakıyorum. Sağ elimi Feride'nin omzuna atmışım. Ben nasıl yapabildim bunu... Feride de sol elini belime dolamış...

Resimlerin parasını ben mi vermiştim, Feride mi? O vermiş olmalıdır. Belki de ben vermişimdir.

294

Resme bakarken utanıyordum ama, okullar açılıp Darüşşafaka'ya gidince, sınıf arkadaşlarımdan ikisine, üçüne bu resmi gizli gizli göstereceğim. Onlar şaşacaklar, imrenecekler, ben de sessiz sessiz övüneceğim.

Kart Beşinci Sınıfta

Okullar açılmış. Ayaklarımı sürüyerek, zorlanarak okula gittim, sanki ayaklarım geri geri gidiyordu. Bu isteksizliğimin nedeni, geçen yıl olduğu gibi yine arkadaşlarımdan benimle "Kart" diye alay edecekleri sanısıydı. Nitekim yine başladı alaylar... Alaylardan korunmak için, derslerde bilgimi göstermemeye, dışa vurmamaya çalışıyordum.

Kart, beşinci sınıftaydı. Ama geçen yıllardaki gibi göze çarpacak bir başarısı, üstünlüğü yoktu. Hesap, hendese, hüsnühat, ulüm-i diniye, sarf ve nahiv, kıraat, imla, kaligrafi (Fransızca güzel yazmaya kaligrafi, Türkçe güzel yazmaya da hüsnühat denirdi, ayrı ayrı derslerdi.) derslerinden en iyi öğrenci bendim; bu derslerden başarı kazanmak için de ayrıca özel bir çaba göstermiyordum.

Alaylardan kurtulmak için, çekingen, kapanık, içine dönük bir çocuk olmaya başlıyordum.

Beni üzen başka bişey de, dudaklarımda boyuna yaraların çıkmasıydı. Bu yaralar bir başladı mı, ordan oraya sıçrar, büyürdü. Bunlara “uçuk” deniliyordu.

Darüşşafaka'dayken yüzümdeki uçuklar azıp çoğalınca, okulun hastanesine giderdim. Ya doktor Ahmet Salim Bey yada hastabakıcı yaraların üstüne sarı bir merhem sürerdi. Yağlı sulu bir sıvı olan bu merhem daha çok sinirimi bozardı. Sarı merhem yaraların üstünden çeneme doğru akıyormuş gibi gelirdi. Yemekte, derste, heryerde bu yaralardan tedirgindim. Tedirginliğimin başlıca nedeni, bize derslerde yaraların pislikten, yıkanmamaktan ileri geldiğini söylemeleri idi. Oysa ben hiç de pis değildim. Temizlikten de öte, titiz bir çocuktum, yaralar yüzünden büsbütün titiz oluyordum.

Bu yaraların pislikten, yıkanmamaktan değil, vitaminsizlikten, iyi besin almaktan ileri geldiğini öğrenmem için aradan çok yıllar geçecekti. O zaman bütün dünya vitamin denilen şeyi daha bilmiyordu, adı bile yoktu ortada.

Haftada bir gün okul hamamına gider, kendi kendimizi yıkardık. Ben iyice yıkanırdım. Her sabah, her akşam sabunla ellerimi yüzümü yıkardım. Beş vakit namaz için aptes alırken yıkanırım, yine de yüzümde yaralar eksik olmaz.

Burnum da çok akardı. Buna da çok canım sıkılırdı. Sümüğü burnundan ağzına doğru aktığı halde ikidebir burnunu çeken, ama burnunu mendile silmeyen yada muslukta sümkürüp yıkamayan çocuklara sümüklü denir. Ben böyle değildim. Sık sık burnumu mendile siler, muslukta yıkardım. Ama neye yarar, burun salgı bezleri durmadan çalışır, hep burnum akardı. Günde enaz iki mendil kirletirdim ama gerçekte iki değil, on mendil kullanmam gerekirdi. Çok iğrenirdim bu kullanılmış mendillerden. Ceplerim kullanılmış mendillerle tıksık tıksık... Mendil kullanmak zorunda kalışımдан öyle tedirginim ki... Mendilleri tertemiz duran insanlara bayılırdım. Annem her hafta bana sekiz on tane tertemiz, ütülü mendil verirdi ama yine de yetişmezdi. Bana bu mendil denilen şey, başlı başına bir pislik aracı olarak gelirdi. İçine sümkürülen bezi katlayıp cebine sokup saklamak, ne pis şey!.. Ben büyüyünce... Ah bir büyüsem, ben bilirim neler yapacağımı. Büyüyünce elbet zengin olacağım, zengin olunca da bidolu mendilim olacak. Bikez kullandığım mendili, bir daha kullanmayacağım, hemen çöp tenekesine atacağım. Kullan kullan at! Büyüyünce öyle zengin olacağım, öyle zengin olacağım ki, bir kullandığım mendili bir daha kullanmayacağım. Demek, ben o yaşında, o zamanlar daha ortaya çıkmamış olan kâğıt mendili gereksiniyormuşum.

Büyüdüm, zengin olmadım. Mendilleri de bir kullanıştan sonra atmıyorum. Çocukluğunda, burnu akmadığı için mendili her zaman temiz duran babam gibi, şimdi benim mendilim de cebimde temiz kalabiliyor.

Emlak-i Milliye Evi

Kurtuluş Savaşından sonra Türkiye'yi bırakıp giden, kaçan yada göç eden Rumların bıraktıkları taşınmazlara (gayrimenkullere) Emlak-i Milliye (Ulusal mülkler) deniyordu. Heğbeliada'dan kaçıp giden Rumların bıraktıkları evler, arsalar vardı. O günlerde bu evlerin küçükleri, az işe yararları hemen hemen sahipsiz gibiydi.

Kaçıp giden Rumlar için çok olaylar anlatılıyordu. Örneğin deniliyordu ki, İngiliz donanması İstanbul limanına, işgal ordusu da kente girince, kimi Rumlar coşup, olmadık taşkınlıklar, uygunsuzluklar yapmışlar. Türklerden hiçkimse bunlara sesini çıkarmamış. Kurtuluş Savaşı utkusundan sonra korkudan kaçanların çoğu işte böyleleriydi.

Bir hafta, perşembe öğleden sonra Darüşşafaka'dan izinli gelince, başka bir eve taşınmış olduğumuzu gördüm. Burası, bir Emlak-i Milliye eviydi. Ama tam Emlak-i Milliye evi de değil. Sahibi Türkiye'den gitmiş ama, onun bir vekili var, yokuşun alt başındaki köşede, yol üstündeki büyük bakkal dükkânının sahibi olan Rum... Her ne olursa olsun, biz yeni taşındığımız eve uzun zaman hiç kira vermemiştik. Çok sonraları da o bakkala pekaz, kira denilemeyecek bir para vermeye başlamıştık.

296

Para durumumuz bozulduğundan, geçim sıkıntımız gittikçe arttığından, eski evin kirasını vermekte güçlük çeken babam, bu kirasız evi bulmuştu.

Çok sıkıntı çektiğimizi iyi biliyorum. Babam iş arıyordu. Heğbeliada'da çok tanıdığı, eski arkadaşları vardı. Bunların biçoğuna da babam eskiden borç para vermiş, geriye alamamıştı. Alacakları, zamanaşımına uğramış gibiydi. Çünkü borçlular, babama karşı hiç borçluymuş gibi davranmıyorlardı. Bu borçlulardan biri, bir iskele memuruydu. O, babamı hiç tanımazdan gelirdi.

Babamın eski arkadaşlarının hemen hepsinin işleri yolundaydı. İçlerinden birinin iskele alanında bir kahvehanesi vardı. Bigün babamla o kahvehaneye gitmiştik. Kahvehanenin sahibi, o yanındakilere, eski arkadaşları olan, iyiliklerini gördükleri babama bir iş bulmaları gerektiğini, bunun bir arkadaşlık olduğunu söylüyor, ellerini ovuşturuyordu. Bu duruma düşmüş olmak çok gururlu bir adam olan babamı sinirlendirmiş olacak ki, onların ısmarladığı çayların parasını tabağa bırakarak oradan kızgın çıkmıştı.

Emlak-i Milliye evine, ben okuldayken taşınıldığından, nasıl taşınıldığını bilemiyorum. Ama arabayla tıngır mıngır değil. Çünkü Heğbeliada'da yük arabası yoktu. Hamallar eşyaları yeni taşımış olacaktı ki, çıktığımız evde kalmış bikaç parça eşyayı, çıkını da, o gün kardeşim Saadet'le biz taşımıştık.

Yeni eve taşınmamızı annem de görmemişti. Çünkü, yeni evimize taşınmadan bikaç gün önce, Heğbeliada Sanatoryumuna yatmış bulunuyordu.

Asmalı Ev

Taşındığımız ev, bir bayırın altındaydı. Sağ bitişiğinde yine bir küçücük tahta ev, yanında sucu Şerif Efendinin yaptırdığı iki katlı tuğla ev.

Solumuzda yine tek katlı Rum evleri...

Daha sol yukarıda, yazlığa kiracıların geldiği, mermer basamaklı güzel ev...

Sırtın üst başından yol geçer. Bu yol üstünde tam karşımızda Sucu Ahmet Ağanın, arka arkaya sıralanmış üç evi var; öndeki iki katlıdır. Sucu Ahmet Ağanın karısı zenci Fatma Anne... Çok önemli bir kadın, çoook... Yaşamımda zenci kadınların büyük yeri var. Ama bu tombul, kapkara Fatma Anne, çok başka özellikleri olan, apayrı kişilikte, çok iyi yürekli bir kadındı.

Yukardan inen bayır, evimizin önünde biraz düzleşir. Bu düzlükte, evimizin önünü tüm kapayan bir asma vardır. Yazın bol yaprakları evin önünü dantel dantel gölgelendirir. Yere işlenmiş avuç avuç yaprak gölgelerinin hafif rüzgârda titreyişleri çok hoşuma gider. Ama en güzeli bu gölgelerin odanın içine, duvarlara, o yana bakan kafesli iki penceremizin patiska perdelerine düşmesidir. Yerde yatarak öğle sonrası güneşinde, asma yaprakları gölgelerinin perdede, duvarlarda tembel kıpırdayışlarını uzun uzun seyrederdim. Bunlar, çok önemsiz küçücük ayrıntılardır; üstünde durulmaya değmez belki de... Ama öyle sanıyorum ki, bir insanın kişiliğini yapan, bütünleyen de, önemsizmiş gibi görünen bu küçücük ayrıntıların toplamıdır. Yoksa kırk yıl öncesinin bir Emlak-i Milliye evinin duvarlarında titreşen asma yapraklarının gölgesi, niçin anıları hiç eksilmeden belleğimde kalsın; ben ki daha dünkü önemli olayları bile bugün unutan insanım.

Çardağa sarılmış asmanın bol salkımları vardır; bol, dolu dolu üzümler üstünde... Üzümlerinin rengi, ne siyah, ne sarı; şarap kırmızısıdır. Çok yavaş yavaş kızarır, koyulaşır. Üzüm ortadan çekilmeye başlayınca, eylül sonlarına doğru, çardak asmasındaki üzümler olgunlaşır.

Asma üzümlerinin üstünde bu denli duruşumun nedeni var, az ilerde anlatacağım bunu.

Pisboğaz bir çocuk olmadığım, bana verilmeyen bişeyi istemediğim halde, kapımızın önündeki çardağın asma üzümünde gözüm vardır.

Bu üzümler iyice olgunlaşmadan koparılmayacaktır. Bunu bilirim ama yine de o dolgun salkımlardan gizlice biriki üzüm tanesi koparıyorum. Niçin gizlice? Tüm salkımı koparsam, yine babam bişey söylemez. Ama yine de gizlice. Çünkü tüm olgunlaşmadan salkımı koparmak çocukluktur; oysa ben onbir yaşındayım ama, çocuk değilim. Bana çocuk diye bakmıyorlar ki...

Kaplama tahtaları eskilikten daha koyu esmerleşmiş tahta evimiz tek katlıdır. Alaturka kiremit örtülü damın saçağı, çardağın üstüne doğru eğik uzanmıştır.

Sokak kapısından girince hemen bir taşlık. Mutfak olarak kullanılan taşlığın solunda büyük bir ocak vardır. Sağda evin tek odasının kapısı.

Odaya girelim. Asmanın olduğu yandaki duvarda iki pencere. Karşısındaki duvarda bir pencere. O tek pencereden birazcık deniz görünür. Bu odanın arkasında ahır vardır. Ahırın üstü çinko kaplı taraçadır. Pencereden çinko kaplı taraçaya çıkılır. Taraçanın tahtaları kavşamış korkuluk parmaklıkları vardır.

Ahırın kapısı dışardandır. Bu kapıya gelmek için, evi dışardan dönüp, epiyce yürümek gerekir. Ahırın önü bayırlık bir alandır. Bu alanda, taraçanın tam karşısında pembe köşk vardır. Pembe köşkün bidolu renkli renkli camekânları, camları vardır.

Taraçaya çıkılan pencerenin altında döşemenin üstünde kapak gibi, mandallı bir küçük kapı vardır.

Bu kapıdan, kalın tahta basamaklı merdivenle ahıra inilir.

Sonraları ben bu ahırda Karagöz oynatmaya kalkacağım. Ahırda tavuklar besleyeceğiz. Daha sonraları da Sucu Hafız'ın eşiği orda kalacak.

Göz Belleği

298

Derslikteyiz. Fransızca kitaplarımız dağıtıldı. (O zaman Darüşşafaka'nın beşinci sınıfında Fransızca okutuluyordu.) Hepimizin önünde, yepyeni Fransızca kitabı. Yeni kitapları severdim. Hemen açar, koklardım. Yeni kitabın kendine özgü, kâğıt-mürekkep karışımı bir kokusu vardır. Sayfaları açıp çevirdikçe yayılan bu kokuyu çok severim.

Kitabın resimlerine bakıyorum.

– Aaaa!..

Fransızca kitabımızdaki resimlerden birisi, kıraat (okuma) kitabımızda da var; hem de tıpkısı...

– Bakın çocuklar, bu resim, bizim kıraat kitabında da var...

– Yok...

– Var...

– Yok...

– Var...

Sınıfın bütün çocukları, yok diyorlar.

– Sen rüya görüyorsun...

– Hatta, sağ yandaki sayfalardan birinde, kitabın ortalarına doğru...

– Var mısın bahse?

– Varım...

– Nesine?

– Nesine isterseniz.

Unuttum nesineydi. Kendimize göre çok büyük bişeyine bahse girdik. Bir kıraat kitabı getirdiler. Bütün sayfaları çevirdik. Olması gereken yerde, o dediğim resim yok.

– Resim burdaydı işte...

– Bozuuum... Kaybettin bahsi...

Açıp açıp bakıyorum yeniden... Olanaksız, burada o resim vardı, tam burada işte... Nasılsa aklıma sayfa numaralarına bakmak geldi. Sayfalara bakınca,

– Koparmışsınız oradan o sayfayı! diye bağırdım.

Bahse girdikten sonra, kıraat kitabını açıp bakmışlar. Tam dediğim yerde o resmi görünce, biz tartışıp dururken öbürleri, hiç belli olmayacak gibi sayfayı dibinden koparmışlar.

Arkadaşlarım bu dikkatime çok şaşırmışlardı. Göz belleğim kuvvetliydi de kulak belleğim hemen hemen hiç yoktu. Oniki yıl asker ocağında kaldım da, yat kalk borularını bile öğrenemedim. Karavana borusundan başkasını bilmem...

Şimdi o göz belleği de kalmadı; ne göz, ne kulak, ne burun belleği...

Sanatoryumda Yenik Bir Anne

299

Okuldan izinli gelişerimden birindeydi. Heğbeliada Sanatoryumunda annemi ilk ziyarete gidişim. Babam, kardeşim, ben... Çamlıman'ında pencereleri Marmara'ya bakan bir koğuş. Koğuşun önünde teras. Koğuştaki karyolalarda hasta kadınlar. Hepsinin ziyaretçileri gelmiş.

Babam, beyaz boyalı demir sandalyeye oturdu. Başka sandalye olmadığı için, ben de annemin yatağına oturacaktım. Başka hastanedeyken, annemin yatağına oturdum.

Annem,

– Sen sandalyeye otur! dedi.

Bana da verem mikrobu geçecek diye çekiniyordu. Babamın kalktığı sandalyeye ben oturdum.

Annemi o gün ilk kez yenik gördüm, yaşama, hastalığa, dünyaya yenilmiş. Yalnızca gözlerinde kalmış olan gülümseyiş bile donuktu, üzünçlüydü. Bana uzak duruyordu. Aylar var ki, dokunmuyor bana, beni sevip okşamıyordu. Babamla konuşurken de bakışları bendeydi. Gözleri gittikçe buğulanıyordu. Bana sarılmak istediği, ama bunu yapamamanın acısını çektiğini sezinliyordum.

Ne şaşılacak şeydir, ben yine o çocuksu bencilliğimle, o an hiçbir üzüntü duymamaktaydım. O anları, sonradan düşündükçe nasıl üzülmüştüm. Umursamaz

bir davranışım vardı hasta annemin karşısında. Bu nasıl bir duygudur, anlatamam şimdi... Galiba ölümün acı korkunçluğunu kavrayamıyordum. Oysa annemin hastalıktan kurtulamayacağını da anlar gibiydim. Ama ölümün ne olduğunu bütün gerçeğiyle anlayamıyordum herhalde... Annem ölecekti, ama yine de her zaman olacaktı yanımda böyle hasta hasta; öyle geliyordu bana...

Ondan sonraki ziyaretlerimde annemin gittikçe umutsuzlaştığını görüyordum. Yaşama savaşında yeniliyordu.

Sebeb-i Hayatım ve Feyz-i Necatım

Rıfki Bey derslerinde bize, nasıl mektup yazılacağını da öğretiyordu: Bir büyüğe, anneye, babaya yazılacak türlü mektuplar, ticaret, iş mektupları vb.

Bu mektupların içinde babaya yazılacak mektup çok ilginçti; çünkü babasına mektup yazacak olan çocuklardan hiçbirinin babası yoktu. Çocuklar olmayan babalarına mektup yazacaklardı. Tabii benden başkası.

300 Rıfki Bey, mektup yazma ödevini verir. Hepimiz derste yazarız mektubu. Rıfki Bey, çok zaman, önce bana okuturdu yazdığım ödevi. Beğenirdi. Bazı yerlerini düzeltir, düzeltirken de yaptığım yanlışları anlatırdı.

Hepimizin önünde, defter, kalem... Benden başka herkes kolaylıkla tıklar tıklar babasına mektup yazıyor. Bana, anlayamadığım bir tutukluk geldi. Bitürlü yazamıyorum, elim işlemiyor sanki... Başka yazılı ödevleri, özellikle mektupları arkadaşlarımdan daha çabuk yazarken, bir babaya yazılacak olan mektubu yazamıyordum nedense... “Muhterem pederim efendim” diye başlamalıydım mektuba... (O zaman öyle yazılırdı). Ama sanki bana bu mektubu yazarsam suçum ortaya çıkıverecek, babam olduğu anlaşılacaktı gibi geliyordu.

Derste ödev olarak başkalarına yazılan mektupları yazarken, mektup yazacağım kimseleri, tanıdıklarımdan biri olarak gözümün önüne getirir, ona göre yazardım. Diyelim bir iş isteme mektubu... Tanıdıklarımız içinden iş istenebilecek birini gözümün önüne getirir, ona göre yazardım mektubu. Gözümün önüne getirdiğim bu kimseler, adlarını, işlerini, kim olduklarını bilmediğim, ama Ada'da yada vapurda gidip gelirken görmüş olduğum kimselerden de olabilirdi. Önce adam, bütün kalıpla gözümün önüne gelir, sonra o adama göre bir mektup yazardım. Belki de, ödev olarak yazdığım mektupların iyi olması bundandı.

Ama şimdi ne yapacaktım? Babam var, ona mektup yazacağım... Dökülmez cam hokkaya batırdığım “hüsnühat” markalı, “üç” numaralı demir kalem ucu, kâğıdın üzerinde yürümüyordu.

Kendimi zorlayarak “Muhterem pederim efendim” diye başladım.

Olmadı... Sildim...

Annemi evlatlık olarak alıp, evlendiren, beni de Darüşşafaka'ya yazdıran Salim Bey gözümün önüne geldi... Mektubu ona yazacaktım. Ama ona “Muhterem pederim efendim” diye yazılmazdı, daha tumturaklı bir başlık bulmalıyım. Buldum: “Sebeb-i hayatım ve feyz-i necatım pederim efendim...”

Evet ama bu Salim Bey, benim “sebeb-i hayatım” değildi ki... Ah nasıl bir sıkıntı... Salim Beyi gözümün önüne getirerek mektup yazarken, babama saygısızlık, ihanet ediyormuşum gibi geliyordu. “Sebeb-i hayatım”ı sildim. “Feyz-i hayatım pederim” diye başladım mektuba.

İsteksizce yazdım mektubu.

Rıfkı Bey,

– Dokzonyedi... dedi.

Kalktım.

– Oku!..

Okurken sesim titriyordu. Mektubun sonuna doğru, boğazıma doğru bir yumruk tıkanı. Ağladım, ağlayacağım... Ağlamamak için kendimi zorluyor, dayanıyordum.

Mektup bitti. Başım yerde. Bakamıyorum öğretmen yüzüne. Acaba, okuduğum mektuptan, sesimin titreyişinden suçumu anlamışlar mıydı? Bunun tam tersine olduğunu Rıfkı Beyin sözlerinden anlıyorum. Babasız bir çocuk duygululuğuna kapıldığını sanmıştı. Rıfkı Bey “Darüşşafaka”nın “Şefkat evi” demek olduğunu, bu “Şefkat evi”nin sıcak, koruyucu “saye-i sakfı altında” (damının gölgesinde) Ahmet Rasim gibi, İsmail Safa gibi nice babasız çocuklardan büyük adamlar yetiştiğini anlatıyordu. Ama mektubumu beğenmemişti. Nasıl bu denli kötü yazdığımı da şaşmıştı.

Baba Korkusu

Aldığım “aferin”ler, “izinsiz”liğimi kaldırmaya yetmemişti. O hafta izinsiz kalacağımı biliyordum. Onun için babama mektup yazdım. Tabii mektup şöyle başlıyordu:

“Sebeb-i hayatım ve feyz-i necatım pederim efendim!”

Ne kadar rahat rahat, isteklice “Sebeb-i hayatım” diye yazmıştım. Bu mektubu ne yolla postaya verdiğimi şimdi ansımıyorum. Herhalde okuldan vermiş olamazdım.

Niçin babama mektup göndermiştim? Belki, eve izinli gidemediğim için merak etmesinler, izinsiz kaldığımı anlasınlar diye... Belki de param yoktu da babamın gelmesini istiyordum. Ama şimdi düşünüyorum da, bunların hiçbirisi değil; babama mektup yazmamın gerçek nedeni, “Babam!” diye ona mektup yazmayı isteyişimdi. Biyandan okulda babasız olduğumu söylemem, babamı inkâr etmiş olmam gibi geliyor, kendimi babama karşı suçlu duyuyordum; öte yandan da babalı bir çocuk olduğum halde babasızım diye okuduğumdan, arkadaşlarımla yanında kendimi suçlu buluyordum. Ezildiğim bu iki yanlı utancın hiç olmazsa birazcık ağırlığından kurtulmak için, babama o mektubu yazmış olduğumu sanıyorum: Yani inadıma inadıma... Yani, babamın babam olduğunu gizleyecek miydim; öyleyse inadıma “Sebeb-i hayatım pederim efendim” diye mektup yazarım. Şimdi nasıl olduğunu bilemiyorum ama, belki de mektubum okunsun, babam olduğu anlaşılın, büyüzden okuldan kovulayım, böylece suçluluk ezilmesinden kurtulayım istiyordum.

O perşembe öğle yemeğinde yine her perşembe olduğu gibi börek verildi. Yemekten sonra, bütün çocuklar yatakhanelere çıkıp “haricî”lerini giydiler. (Okul dışında izinliyken giyilen daha iyi giysiye “haricî”, okul içinde giyilene de “dahilî” denilirdi.) Çocuklar izinli çıktılar. Koskoca okul bomboş kaldı. İzinci gidecek evleri bile olmayan Darüleytamlılarla, bikaç izinsiz çocuk, okulda kaldık.

Bahçede dolaştım. Şimdi yeni bir ek yapı kurulan yer, yangın yıkıntısı duvarlar arasında bir çamaşırvanaydı. Okul bahçesi içindeki bu yangın yıkıntısı yerlerde dolaştım. Yıkık duvarların kovuklarını karıştırdım. Bir kâğıda, şimdi neler olduğunu unuttuğum bişeyler yazıp, duvar kovuklarından birine soktum. Bir zaman sonra, bu kâğıdın bulunmasını istiyordum. Büyük bir yalnızlık sıkıntısı içinde babamı bekleyip durdum. Babam gelmedi. Çok üzgündüm. Babam olduğunun anlaşılmasından çekindiği için gelmediğini sanıyordum.

Akşam yemeği... Müzakere... Sonra yatakhane... Koca yatakhane bikaç çocuğuz.

Çocuklar arasında zaman zaman saçma sözler moda olur. O günlerde de çocukların, yataklarına girdikten sonra, “Hey gidi anamın eski kocası, heyy!” diye bağırmaaları pek yaygındı.

Yataklarındaki çocuklardan biri,

– Hey gidi anamın eski kocası heyy!.. diye bağırdı.

Başka çocuklar da böyle bağırdılar. Kimisi de onlara,

– Ben! Ben! diye bağırarak cevap veriyordu.

Her geceki gibi sağ yanıma yattım, dualarıma başladım:

– Yarabbim! Beni büyük bir adam yap!.. Çok büyük, çokk...

Kimbilir kaçınıcı “Kulhuvallahi”, kaçınıcı “Kuleüzü” okurken uyuyakaldım.

Sabahleyin, öğlene dek heyecanla babamı bekledim. İkindiye dek gözlerim okulun bahçe kapısında idi. Artık umudumu yitirdim. Yangın yıkığı duvarlar arasında kendi yalnızlığımla arkadaş olmuş, oynuyordum.

– Doküzyüzonyediii.. diye bağırıldığını duydum.

Bağırın çocuk,

– Amcan gelmiş! dedi.

Bahçe kapısına gittim. Babam oradaydı. “Evlatçığım” derdi bana, “oğulcuğum” derdi.

– Oğulcuğum... Nasılsın oğlum?

Bilirsiniz, kimi insanların bir hoş kendi kokuları vardır. Babamın da hoşuma giden bir kendi kokusu vardı. Göğsünde o baba kokusunu duydum.

Okulun emektar bahçıvanı Musta’fendi, çiçekleri sulamaktaydı. (Bu Mustafa Efendinin dedesi, Darüşşafaka’nın temeli atılırken, temel kazan işçiler arasındaymış... Musta’fendi okulun canlı demirbaşığıydı.)

Kapıcı Osman Efendi de, ordaydı.

Bu ikisi, babamın babam olduğunu anlayacaklar diye ödüm patlıyordu. Biyandan da, “Babaaa!” diye bağırarak geliyordu içimden. Kimbilir ne durumdaydım ki babam,

– Neyin var oğlum, hasta mısın? dedi.

– Yooo... hiçbirşeyim yok!..

– Neye öyle durgun duruyorsun?

– Hiiiç!..

Babam bana bir büyük reçel kavanozu dolusu bulama getirmiş (Bulamayla, bir de tahin-pekmezi çok severdim. Şimdi de çocuklarım çok seviyor.)

– Sabahları ekmeğine sürer, yersin oğlum...

Bir kesekâğıdı dolusu leblebi şekeri getirmiş, renkli renkli leblebi şekerleri!.. Bu leblebi şekerlerini, belki de, benim için Kâmil Çavuştan almıştı.

Bir de paket verdi:

– Sana fanila aldım oğlum...

Bir avuç da bozuk para verdi, öptü gitti.

Yine o yangın yıkığı duvarlar arasına girdim. İlk işim paketi açmak oldu. İçinden iki fanila çıktı. Biri, dar yollu mavi-beyaz, öbürü kırmızı-beyaz çizgili, boğazı kapalı fanila, çizgileri enlemesine... Ama bir hoşuma gitti, bir hoşuma gitti ki; çok sevindim fanilalara. Bana böyle şeyler pek alınmazdı da... Hemen yatakhaneye gidip giydim fanilamın birini, arkadaşlarım görsünler... Bulamadan da biriki parmak aldım. Sonra kavanozu, karyolamın başucundaki dolaba koydum.

Okul Kaçkını

Ertesi hafta eve izinli gelişimde, ne yapsam da okula gitmesem, diye düşünmeye başladım. Babamın yanından ayrılmak istemiyordum. Babamın olmadığını söylemek ayıbından kurtulmak istiyordum. Yalnız okulda değil, okul dışında, Ada'da, her yerde bu utancı duyuyordum. Çünkü, Darüşşafaka'da, yalnız babasız çocukların okuyabildiğini herkes biliyordu. Buyüzden kimselere görünmek istemiyordum. İlk yıl pek övünerek giydiğim Darüşşafaka'nın giysisi, artık sırtımda bir yük olmaya başlamıştı. Ah, bir başka giysim olsaydı da, hiç olmazsa Heğbeliada'da o giysiyle dolaşabilseydim... Ama yoktu ki...

O haftanın cuma akşamı okula giderken, sanki biri beni arkamdan çekiyordu da ayaklarım geri geri gidiyordu. Okul kapısına gelince bitürlü içeri giremedim, gittim geldim oralarda. Neden sonra kendimi zorlayarak içeri girdim.

“Mazeretine Binaen”

Ama daha ertesi haftaki izinli gelişimde, okulun cumartesi günü tatil olduğunu, bigün sonra pazar günü okula gideceğimi söyledim babama.

Babamın bana sonsuz güveni vardı. Yalan söyleyebileceğimi hayalinden bile geçirmezdi. İnandı sözüme...

Bir gün, bir gündü benim için. Bir gün bile okula gitmemeyi kazanç sayıyordum.

Şimdi düşünüyordum da, annem hastanede yatmamış olsaydı, evde bulunsaydı, ben bu yalanı kıvıramazdım sanıyorum. Annemin o hiç belli olmayan, sevgiye dayanan baskısı üstümden kalkmış, böylece okul kaçkını olmuştum. Ama ben, okuldan ilk kaçışım olduğu için, bir cinayet işlemişçesine korku içindeydim. Pişman olmuştum ama, bikez artık yalanı söylemişim.

Ya okulda ne yapacağım?

Annemin ağzından şöyle bir yazı yazdım:

Darüşşafaka Müdüriyet-i Âliyesine

Mektebinizin iptidai kısmı şâkirdanından, beşinci sınıfa müdavim ve 917 numarada mukayyet oğlum Mehmet Nusret Efendinin muhik mazeretine binaen cumartesi günü tarafımdan nezdimde alıkonarak bir gün mektebe gönderilmemiş olduğunu derin hürmetlerimle arz eylerim efendim.

Velisi: Hanife

Altına hastanedeki annemin imzasını attım.

Pazar sabahı okula geldiğim zaman çocuklar dersliklere girmek için salonda sıra olmuşlardı. Rıfkı Bey, karşıda, merdiven sahanlığında duruyordu. Hemen götürüp kâğıdı Rıfkı Beye verdim. Okudu.

– Peki, dokuzyüzyedi, geç yerine!

Bakışlarında sevgi ve acıma vardı. Niçin, neden okula dün gelmediğimi sormadı bile... Babam gibi Rıfkı Beyin de bana güveni vardı. Ama artık yol olmuştu, alışmıştım okuldan kaçmaya. Okuldan bikez kaçıp bir daha kaçmamış olan var mıdır? Gittikçe daha çok kaçıyordum. İki gün, üç gün okula gitmediğim oluyordu. Altına annemin imzasını attığım (oysa annem okuryazar değildi.) “mazeretine binaen” yazılı “vesika”yı Rıfkı Beye veriyorum. Bana çok güveni olan Rıfkı Bey de sözüme inanıyordu.

Çok tedirgindim. Ne yapacağımı bilemiyordum. Okuldan kaçmamak istiyordum ama, bitürlü toparlanamıyordum. İradem erimişti.

Yine bir izinli gelişimde babama okulun üç gün tatil olduğunu söylemiştim.

– Ne tatili? diye sorarsa,

– Bayram tatili... diyordum. Şu bayramı, bu bayramı.

Babam, yalan söyleyeceğime hiç ihtimal vermediği için bu kadar çok bayram olmasına kızıyor,

– İyice gâvurluğa döndü bu hükümet!.. Hergün, hergün bayram mı olurmuş... Evet, deliye hergün bayramdır. Milletin zaten birazcık aklı vardı, hükümet onu da çok görüp bayramlarla milletin aklını başından aldı... diyordu.

Babam her yanı, her eksiği hükümete yüklerdi. Hangi hükümet olursa olsun, o bütün hükümetlere sonsuz muhalifti. “Cennetmekân Abdülhamit Han efendimize” o denli hayran olduğu halde, onun bir paşasını, bir arkadaşıyla birlikte bacaklarından bir iple tavana asmış, o yüzden de Fizan’a sürgün edilmişti. Bana öyle geliyor ki şimdi Abdülhamit göçüp gitmiş olduğu için, babam ona çok saygı duyuyordu; yoksa sağ olsa da padişah kalsaydı, babam ona da muhalif olur, o zaman ya Fatih Sultan Mehmet’e yada Deli İbrahim’e, ya Kanuni Sultan Süleyman’a derin saygı beslerdi. Çünkü etiyle, kanıyla, hücreleriyle muhalif bir adamdı. Bu hali ona, çok hiddetli ama sevimli bir özgün kişilik kazandırıyordu.

Yine tatil diye iki gün evde kaldıktan sonra okula gittiğim bigün, bitürlü okuldan içeriye giremedim. Döndüm geriye, eve geldim.

Babama,

– Tatil bir haftaymış. Okulda söylemişler ama ben iyi anlayamamışım... dedim.

Babam yine inandı. O zamana dek, babamın bana olan sonsuz güveni, beni kötü işler yapmaktan, yalan söylemekten alıkoymuştu. Güvenilir bir çocuk olduğumdan, bu güveni sarsacak hiçbir şey yapmıyordum. Ama bu kez ne babamın, ne Rıfkı Beyin güveni benim okuldan kaçmamı engellemiyordu.

Paslı Topluğne

Yerde bir topluğne görsem, eğilir alırım hâlâ... Yanmış kibrit çöplerini bile evde atmam; bunlar toplanıp bir işe yaramalı, hiç olmazsa ocakta, sobada yanmalıdır. Hiçbişey kesinlikle ziyan edilmemelidir.

Oysa beni herkes, çok eli açık, çok müsrif bilir. Bu da doğrudur öbürü de...

Benim kuşağımdan kişiler çoğunlukla hep böyledir; çelişik kişilikli: Hem çok eli açık, hem de çok eli sıkı... Bunun nedeni yetiştirme koşullarımız, yetiştiğimiz çağın koşullarıdır.

Kurtuluş Savaşı sonunun yoksulluk içindeki Türkiye'sinin çocukları. Bizi o zamanki büyüklerimiz, çalışarak, tutumlu olarak milyoner olabiliriz, diye kandırıyorlardı. Söyledikleri yalandı, ne var ki kendi yalanlarına kendileri de inanmışlardı. Yani önce kendilerini aldatmışlar, sonra da bizi aldatıyorlardı. Bize Amerika'da sıfırdan milyoner olanların serüvenlerini anlatarak, onları örnek gösteriyorlardı. Biz de onları örnek alırsak, onlar gibi, sıfırdan başlayıp milyoner olabilirdik. Bunun için de:

- 1 — Çok çalışmak,
- 2 — Ahlaklı olmak, doğruluktan ayrılmamak,
- 3 — Çok tutumlu olmak,
- 4 — Din yolunda olmak,

gerekliyordu.

Bu yalanlara, bu aldatmacalara hâlâ yurdumda inandırılmışlar çoktur. Gerçekteyse, büyük milyonların temelinde, bu dört maddededekinden hiçbiri yok, hep onların tersi vardır.

Veli Beyin derste anlattığı şu olayı unutamıyorum.

Amerika'da çok yoksul bir delikanlı varmış. Adı Filan... Bu yoksul Bay Filan, işsizmiş de... İş aramadık yer, büro, fabrika bırakmamış. Her başvurduğu yerden, iş yok, diye tersyüzü geri çevrilmiş.

Günlerden bigün, açmış, yorgunmuş... Hiç yılmadan iş arıyormuş. Bir büyük fabrikaya gitmiş. Fabrikanın büyük kapısından bahçeye girmiş, bahçeden geçip binaya girmiş. Fabrika sahibinin üst kattaki odasına çıkmış. Terbiyeli terbiyeli iş istemiş. Milyoner patron iş olmadığını söylemiş. Bay Filan, terbiyeli terbiyeli, terdirgin ettiği için, fabrika sahibinden özür dileyip odasından çıkmış. Başı önünde bahçenin kumlu yolundan giderken eğilip yerden bişey almış yürümüş. Patron üst kattaki odasının penceresinden bahçeyi seyrederken, delikanlının eğilip yerden bişey aldığını görmüş. Adamlarına söyleyip, Bay Filan'ı yanına çağırtmış.

– Yerden eğilip ne aldın? diye sormuş.

Delikanlı, ceket yakasının altından bir paslı topluiğne çıkarıp masa camının üstüne koymuş.

– Bu iğneyi buldum efendim.

Delikanlının bir paslı topluiğneye bile değer veren tutumlu kişi olması patronun çok hoşuna gitmiş.

– Seni yanıma alıyorum. Muhasebede çalış! demiş.

Delikanlı öyle tutumluymuş, öyle çalışkanmış, öyle doğruymuş ki, boyuna yükselemiş, müdür yardımcısı olmuş sonunda. Tutumu ve tutumluluğuyla fabrikanın yıllık kazancını boyuna artırıyormuş. Kendi küçük biriktirmesiyle fabrikanın bir ufak ortaklık hissesini satın almış. Gittikçe hissesini artırmış. Yaşlı patron, güzel kızını Bay Filan’a vermiş. Böylece fabrikanın yarı ortağı, daha sonra da sahibi olmuş. Bir zaman sonra da dünyanın en büyük zenginlerinden biri olmuş.

Veli Bey bu olayı tatlı tatlı anlatmıştı. Hepimizin kulağına küpe oldu.

Bikaç kuşağı, öğretmenleri, büyükleri bu aldatmacayla kandırmışlardır. Bu anlatılanlar, büyük milyonların temelindeki kötülükleri saklamak için örtüyü.

Oysa, biriki yıl sonra Amerika’da büyük mali bunalım başlayacak, bunun sarsıntısı yayılıp dünyayı etkileyecekti. Amerika, bu bunalımdan kurtuluş için, halkının hiç durmadan tüketici olmasını isteyecekti. Değil yerdeki paslı topluiğneyi almak, Amerika yeni iğneleri, giysileri, gıcır gıcır arabaları, biraz kullandıktan sonra, daha iyice eskimeden savurup savurup atmakla ancak parasal bunalımdan kurtulabilecekti. Amerika’nın otomobil mezarlıkları dillere destan olacaktı. Ama bu paslı topluiğne masalı bizim kulağımıza küpe olmuştu. Çünkü bizim yaşam koşullarımıza uygun geliyordu. Geceleri evlerimizi aydınlatan petrol lambasının büyüğünün adı gaz lambası, küçüğünün adı bile “idare lambası”ydı. İdare etmek, azla yetinmek anlamına gelirdi. Çok gaz “petrol” harcanmasın diye ışığın bile azıyla yetinir, yarı karanlıkta otururduk. Bu idare lambası sözü, o dönemin bütün yoksulluğunu simgeler. Çocukların annelerinden ençok duyduğu sözlerden biri, “Katık et”ti. “Ekmeğini zeytine katık et!” Şimdilerde bu “Katık et!” sözü söylenmez oldu, unutuldu. Katık etmek, bir zeytin tanesiyle bir koca dilim ekmeği, bir gıdım peynirle iki dilim ekmeği, elli gram tahinhelvasıyla yarım kilo ekmeği yiyip karnını doyurmak demektir. Çünkü ekmeceklerin en ucuzu...

Elbise idare edilir. Yeni elbiseyi baba, iki yıl giyer. Sonra bu elbise tersyüz edilir. Tersyüz edilince ceketin soldaki mendil cebi sağa geçer. Baba iki yıl da elbisenin tersyüz edilmişini giyer. Sonra bu elbise bozulur, evin büyük oğluna göre yapılır. Biriki yıl da oğlanlar giyer. Sonra yamalanır. Yama tutmaz olunca, kumaşları uzun uzun kesilir, bu parçalardan renk renk kilim dokunur. Elbisenin serüveni bitmez, sonunda tahta bezi denilen yer silinen temizlik bezi olur.

Herşey, herşey idare edilir.

Âşık Şişli Yollarında

Bir cuma öğleden sonra, okula gitmek için erken evden çıkmıştım. Ama o günlerde hep Feride aklımda. Köprü'de vapurdan indim. Şu Feride'yi bir bulsam, bir görsem, diyorum.

Herzaman Köprü'den yürüyerek, Yemiş-Unkapanı-Fatih-Çarşamba yoluyla okula giderdim.

O gün Köprü'den sağa, Karaköy'e döndüm. Bankalar'dan çıkıyordum. Bu Şişli neresi ola? Beyoğlu yönünde olmalı. Önce bir Taksim'e çıkayım hele... Taksim'den Harbiye'ye doğru tramvay yolundan yürüdüm. Oralarını ilk görüyordum. Güzel yerler...

Harbiye'ye gelince yol çatallanıp ikiye ayrıldı. Ben o yerin Harbiye olduğunu da bilmiyorum. Şimdi ne yana gitsem?

Yoldan geçenlerden birine, "Amca, Şişli'ye nereden gidilir?" diye soracağım ama, sanki soracağım adam "Bu çocuk Şişli'de Feride'yi arıyor" diye niyetimi anlayıverecekmiş gibi geliyor bana. Utancımdan soramıyorum kimseye. İyice yorulduğum. Karnım da acıktı. Sol yana ver ettim... Gittim, gittim... Dayanamayıp sordum birine:

- Afedersiniz, Şişli'ye nerden gidilir?
- Burası Şişli işte! Sen neresini arıyorsun?
- Hiç... Şişli'yi arıyorum.

Bir hızlı yürüyorum ki... Yoldan gidip gelenlere bakıyorum; sanki aralarında Feride'yi göreceğim. Yan sokaklara sapıyorum. Apartmanların pencerelerine bakıyorum. Dönüp dolaşıyorum sokaklarda: Şişli-Osmanbey-Nişantaşı-Maçka. Dönüp duruyorum oralarda.

Diyorum ki kendi kendime: "Feride'yi göremem. Ama onların aksak topal bir arap uşakları var ya... Bakkala, kasaba, manava filan gönderirler de belki onu yolda, biyerde görürüm."

Uşağı görürsem ne olacak? İzlerim onu. Dönüp girdiği apartmanı öğrenirim. Feride'nin oturduğu apartmanı öğrenmek bile yeter bana...

Her cuma buraya gelir, apartmanın önünde bir aşağı, bir yukarı dolanırım. Nasıl olsa bir cuma karşılaşırım Feride'yle. Konuşuruz tabii...

- Nereye gidiyorsun? diye sorar bana.

Ben de,

- Bir işim var. Bir tanıdığımıza gidiyorum... derim.

Buncacık konuşma, onu buncacık görme de bana yeter de artar bile...

Neresiydi orası? Böyle, ortasında bir çayır şeridi uzanan, bu çayır şeridinin yanları demir parmaklıklı bir yoldu. Belki Nişantaşı-Maçka arasında, biyerdi. Birden karşıda onu gördüm. Geliyordu... Hem bu karşılaşmayı bekliyordum,

hem de pek şaşırmıştım; bunca insan arasında, bilmediğim yerlerde onu nasıl da görüvermişim, olur şey değil...

Beni görecektim diye bir korku düştü içime... Oysa ben onu görmek için buralara gelmemiş miydim? Hayır, beni görmemeliydi. Birden dünyalarımız yine ayrılıvermişti; o başka, pırıltılı, yıldızlı bir dünyanın yaratığıydı. Beni görmesin diye karşı kaldırıma geçip arkasından izlemeye başladım.

Beni görürse, konuşurdu. Rahat rahat konuşurdu. Oysa ben onun gibi rahat olamayacaktım. Çünkü onun dünyası rahattı. Ben tedirgin dünyanın içinde onunla konuşurken şaşıracaktım. O bana soracaktı:

– Ne işin var buralarda? Nereye gidiyorsun?

Ben önceden tasarladığım yalanı söyleyecektim:

– Bir işim var, bir tanıdığımıza gidiyorum.

O, benim yalan söylediğimi, buralara kendisi için, onu aramak için geldiğimi anlayacaktı. Ben de o zaman suçüstü yakalanmış olacaktım. Onun için o beni hiç görmemeliydi.

Karşı kaldırımda, arkasından gidiyordum. Ne diye gelmişim sanki buralara? Ya beni görmüş olsaydı?

Önden giden Feride, benden uzaklaştıkça küçülüyordu. Arada, kalabalığa, yolcular arasına karışınca yitiriyor, göremiyordum. O zaman adımlarımı açıyordum. Büyük adamlar arasında onun giysisinden bir renk yakalıyor, yine yitiriyordum.

Bu, Feride'yi son görüşümdü, yolcular arasında yitip gitti.

Büyük bir eziklik içinde, geldiğim yollardan geri döndüm, yayan Galata Köprüsüne geldim. Okula? Hayır, artık okula gidemezdim. Vapura bindim, Heğbeliada'ya döndüm. Babama, okulun bir hafta tatil olduğunu, perşembe günü okuldan izinli çıkarken tatil denildiğini duymadığımı söyledim.

Bulamada Fareler

Bir hafta sonra okula gittim. Rıfkı Beye verdiğim, sözde annemin yazıp imzaladığı kağıtta “rahatsızlığına binaen” Mehmet Nusret Efendinin okula gönderilmediği bildiriliyordu.

“Dahili”lerimi giyinmek için yatakhaneye gittim, yatağımın başucundaki dolabı açtım. Üç fare birden fırladı dolaptan. Dolabıma fareler dadanmıştı; bulama sürülmüş ekmek dilimlerine geliyordu fareler.

Okulla, arkadaşlarımla aram gittikçe açılıyordu. Dersleri izleyemez olmuştum, çünkü ders zincirinin kopan halkalarını birbirine ekleyemiyordum, ipin ucunu kaçırmıştım.

Oysa ben okuldan kaçmak da istemiyordum ki... Nasıl oluyordu? Önce bir gün, iki gün, üç gün... Derken bir hafta, on gün gitmiyordum okula.

Okuldan izinli çıkarken kesinlikle zamanında dönmeye niyetliydim. Ama okula dönerken, sanki bacaklarım geri geri gidiyordu.

Ençok Hozer'in derslerini izlemiyordum.

Hozer ve Ötekiler

Gerçek adı neydi, bilmiyordum. Ona bütün çocuklar Hozer derdik. Kırları az, kırçıl, sakallı bir öğretmendi. Ancak kırk yaşında olmalıydı. Ama bize çok yaşlı görünüyordu, belki sakalından... Bize tabiat bilgisi (o zamanki deyimle tabiat tedkiki) dersine gelirdi. Galiba hafif çopurcaydı. Yüzü anlamsızdı, yani duyguları yüzünden belli olmazdı. Öğrencileri sever miydi, sevmez miydi, anlaşılmazdı. Yüzünün güldüğünü yada kızdığını hiç anımsıyorum. Yine de sevimli gelirdi bize, ama korkardık da...

Hozer, o yaşında üniversite (Darülfünun) öğrencisiydi, ulusal bayramlardan birinde geçit töreninde Hozer'i Darülfünun öğrencilerinin başında görmüştüm. O zaman Darülfünunlular özel bir kasket (serpuş denilirdi) giyerlerdi. Bu kasketin kadife kurdelaşının rengine göre, giyenin hangi fakülte öğrencisi olduğu anlaşıldı.

Sakallı Hozer'in başında, o geçit töreninde Darülfünun serpuşu vardı. Oysa okulda bu kasketi giymezdi. Sakallı Hozer'i başında o kasketle görünce pek acayip gelmişti bana, çok gülmüştüm. En önde oydu. Elinde de bayrak vardı.

Biz onu, bilime susamış, okumaya, öğrenmeye doymayan bir bilgin olarak görürdük. Bize göre Hozer'in yeri üniversitede profesörlüktü. Ama neden ilkokul sınıflarına ders okutuyor, o yaşta üniversite öğrenciliği yapıyordu?

Fatih Camisi avlusu arkasındaki Malta çarşısında hanlar vardır. Hozer bekârdı, hiç evlenmemişti. Bu hanlardan birinin bir odasında yaşıyordu. Arkadaşlarımızdan, onu han odasında ziyaret edenler vardı.

Hayalimde, bu han odasındaki Hozer'i görürdüm sanki... Tavanı, döşemesi, duvarları kalın, kesme taştan bir küçük oda. Odanın içi tıklım tıklım kitaplarla dolu. Bu kitaplar darmadağın, karmakarışık olmalıdır. Hozer'e böylesi daha yakışır, uygun düşer, Hozer bu darmadağın, tıklım tıklım kitaplar içinde yitmiş, kitaplara kaynamış gibidir. Bu han odasının kapısından girince, alaca loşlukta kitaplarla Hozer birbirlerinden ayırt edilemez. Belki kitaplara gömülü gövdesi görünmez de, denizdeki bir insan başı gibi, kitap denizi ortasından çıkan Hozer'in salt kafası görünür. Tavanın orta yeri mum yada gaz lambası isinden kararmıştır. Odanın içinde kitaplarda Hozer'den boş kalan yerler varsa, oralarını da örümcek ağları

sarıp kaplamıştır. Hozer'in elinde bir kalın felsefe kitabı, önünde koskoca bir din kitabı, yanında bir büyük fizik kitabı, altında bir tarih kitabı vardır; coğrafya, kimya, edebiyat kitapları karmakarışık oraya buraya savrulmuştur.

Gözlüğüyle önündeki kitaba eğilmiş Hozer, içeri girildiğini duymaz bile. Yüksek sesle seslenmeli de kitaptan uyandırmalı onu. Gözlük camlarının üstünden bakar insana...

Belki Hozer'in han odası hiç de böyle değildi, ama ben işte böyle tasarladım. Bu tasarım, dış gerçekten çok daha gerçekti benim için. Çünkü yıllarca böyle bir odaya sahip olma isteği içimde yanıp tutuşmuştur. Ah, kitaplarla dolu bir odam olsaydı, ben kitaplarımın içinde, hiçbir dış tedirginlik olmadan, durmadan okusaydım. Bu istek öylesine derindi ki bende, büyük evlerin geniş ve temiz helalarına girince, "Ah!" derdim içimden, "hiç olmazsa bu hela kadar bir kendi odam olsa da, tavanına dek kitaplarla dolsa, hiç içinden çıkmadan okusam, okusam, okusam!" Bu istek kırk yaşına dek içimde alevlendi durdu.

Hozer, tabanı kalın köseleli yada kauçuklu kaba ayakkabı giyerdi. Giysisini, ayakkabısını hiç değiştirmezdi. Bana bin yıldır hep şu giysiyi, bu ayakkabıyı giyiyormuş gibi gelirdi.

Bir hafta mı, on gün mü ne, okula gelmemiştim yine. Bu arada Hozer, bizim sınıfı sınavdan geçirmiş. Bir dersinden sonra öğretmenler odasına çağırıp özel olarak benim sınavımı yaptı. Elinde not defterini tutuyordu.

– Suyun terkibi nedir?

Bilmiyordum. O derste bulunmamıştım çünkü. (Şimdi ilkokul beşinci sınıfında suyun terkibi okunuyor mu?)

– Suyun kaçta kaçı müvellidülma (hidrojen), ne kadarı da müvellidülhumuza (oksijen)?..

Bilmiyordum. Hiçbişey bilmiyordum.

Not defterine bir nokta kondurduğunu, elinin oynayışından sezdim; bir nokta, yani o zaman kullandığımız Arap harfiyle bir sıfır...

– Git... dedi.

Bu başarısızlığım bana çok ağır geldi, o denli ağır geldi ki, o günkü durumum hâlâ rüyalarım girer. Rüyamda Hozer'in karşısındayım. Sorar:

– Müvellidülma?

– !..

– Müvellidülhumuza?

– !..

Manivelayı (kaldıraç), rakkası (sarkaç) sorar, hiçbirini bilemem. Bunalımlar içinde uyanırım. Bu rüyayı hangi yaşta görmüşsem, otuz, kırk, elli, işte o yaşta bir çocuk oluveririm geceyarısı...

Hozer'den başka unutamadığım öğretmenlerim, ulûm-u diniyye (din bilgisi), Fransızca hocalarımızdı. Fransızca hocası, yaşlı bir adamdı. O da bir Darüşşafakalıymış. Buradaki öğretmenliği için ayrıca aylık almaz, parasız öğretmenlik yaparmış. Bu adamın hep suratı asık, kaşları çatıktı...

Ben de büyüyünce, her ne olacaksam olacağım, ama yine de Darüşşafaka'da parasız öğretmenlik yapacaktım; böyle geçirirdim içimden.

Dişçi Kemal, daha o yıl yeni öğretmen olmuştu okula. Önce terbiye-i bedeniye (beden eğitimi) öğretmeniydi, sonra tabiat bilgisi öğretmeni olmuştu.

Boksör Zeynel Beyin ancak bikaç dersinde bulunabilmiştim okulun cimnastikhanesinde... Öğretmenlerimiz içinde hiç unutamadığım biri de Şükrü Beydi. Onu daha geniş anlatacağım.

Havyar

Annem Heğbeliada Sanatoryumundan çıkmış, eve gelmişti. Artık hiç çıkamıyordu yataktan. Halsizdi, iştahsızdı. Hiçbir iş göremiyordu, evin içinde bile gezip dolaşamıyordu. Bütün iş, ev işlerinin bütün ağırlığı, bir hasta annenin bakımı, kız kardeşimin küçük omuzları üstüne binmişti. Böyle bir çileli özverili kardeş, gerçek yaşamda değil, belki romantik romanlarda idealize edilmiş tip olarak görülebilir.

Hasta annemi yer yatağında yatıramazdık. Karyolamız da yoktu. Yün döşeklerimizden biri, boş şeker sandıklarından bir yükselti üstüne konulup, oraya bir hasta yatağı yapıldı. Kumral gür saçları yastığın beyazlığı üstüne yayılır. Yüzü, çok solgun sarıdır. Eski güzelliği yalnız gözlerinde kalmıştır, gözleri hâlâ parlak, iri ve alevli bir siyah... Rengini yitiren dudakları kavruk kavruk.. Herzaman ateşi yüksek. Aradabir yüzüne çiy vurmuş gibi terler. Alnında saç dipleri nemlenir. Herzaman tertemiz olan elleri bir başka türlü hasta beyazlığı almıştır, parmakları kehribarlaşmış sanki... Eskiden yanakları, teninin içinden bir ışık yanar gibiydi; şimdi o ışık sönmüş...

Annemle gittikçe yabancılaşıyoruz. Beni hemen hiç yanına almıyor, odaya bile sokmak istemiyor. Beni geceleri, odaya bitişik taşlıkta, kerevet üstündeki yataкта yatırıyorlar. Odasına girersem, bana uzaktan bakıyor, bakışlarını dikip öyle bakıyor, sonra başını duvardan yana çeviriyor...

Büyük bir titizlikle, yemek kaplarını, çatalını, kaşığını ayırtmıştır; bunları kendisinden başkası kullanamayacak...

Annemin bu durumunu umursamazlık içindeyim, anlaşılmaz yada çok iyi anlaşılmaması gereken bir çocukluk benimkisi. Yalnız, annemi öpüp sevmek istiyorum.

rum, göğsüne sokulmak istiyorum aradadır. Ama annem böyle davranışlarımdan kaçınıyor.

Babam perişan, çok, çok perişan... Onun annemi sevdiği denli, ancak onbinde, yüzbinde bir koca eşini sevebilir. Babamın davranışlarından, anneme eskiden çek-tirdiklerinin çok derin üzüntüsünü duyduğunu, anlıyorum. Ama o, yine annemi çok sevdiği için böyle yapmıştı, ona karşı hırçın, sert davranmıştı.

Annem havyar yemeliymiş. Geçim sıkıntısı içindeki babam, anneme havyar almalıymış. Havyar, annemi kurtaracakmış; öyle diyorlar, mumlu balık yumur-tasıyla havyar.

Babamın bol parası yok, yok ama, annemin iyi olması için inci, platin, elmas gerekse, ne yapıp edecek, onları bile bulup getirecek, hem de çuval çuval...

Babamla birlikte, Eminönü'ndeki pazarlardaki dükkânları, Karaköy'deki me-zecileri dolaşıyoruz. Babam, havyarı, balık yumurtasını ucuza almak için çok sıkı pazarlık ediyor. Babamın bu pazarlıkları beni çok sıkar, sinirlendirirdi. Ama bu kez yaptığı pazarlıktan hiç ama hiç sıkılmıyordum. Çekişe çekişe pazarlık eder-ken babamı o denli haklı buluyordum ki... Havyar, çok, çok, çok pahalıydı. Oysa biz bunu, besin diye değil, annemin iyi olabilmesi için ilaç diye alıyorduk. Bunca pahalı bişeyin, zengin evlerindeki sofralarda yiyecek olmasına pek şaşıyordum. Bizim ilacımızı, zenginler yiyecek olarak yiyorlardı; yada tersine, onların yiyeceğini bizim hastalarımız ilaç diye alıyorlardı. Bir kızgınlık içindeydim, ilk kez babamı pazarlık etmesinde haklı buluyordum.

Karaköy-Tophane yolu üstünde sağda bir mezecinin babam sürekli müşterisi olacak. Biz havyarı hep ordan alacağız. Bizim eve bol havyar girecek annemin kurtulması için.

Ama annem hemen hemen hiçbir şey yiyemiyordu artık, pek zorlukla süt içebi-liyordu. Bensiz boğazından geçmediği için, bana da havyar yedirmeye çalışıyordu. Havyarı hiç sevmemiştim, tatsız bişey... Nasıl olup da zenginlerin bol havyar ye-diklerine şaşıyordum. Kuru fasulye dururken hiç havyar da yenir miymiş... (Hâlâ kuru fasulyeyi çok severim, kırmızı biberli, bol salçalı, üstü zar gibi hafif kabuk bağlamış, buğusu tüten kuru fasulye...) Oysa annem, kendisine çok kalsın diye, havyarı yemediğimi sanıyordu.

Verem Mikroplarına Karşı Savaş

Biyandan okuldan kaçmış olmamın, bunu evden gizlemeye çalışmamın ezikliği, biyandan annemin hastalığının üzüntüsü içindeydim. Ölüm kavramını gereğince

kavrayamıyordum ama, annemin o düşkün durumuna çok üzülyordum. Böyle bir üzgün günümde, verem mikroplarına karşı korkunç bir savaş açtım.

Yalnızdım. Çamların arasında hem yürüyor, hem de dalgamı geçiyordum. Düşünüyordum ki, ben büyüyeceğim, büyüyeceğim... Kuruyorum boyuna. Yeryüzündeki bütün verem mikroplarının hepsini yok edemem. Çünkü bu mikroplar ancak mikroskopla görülebilecek denli küçük. Onun için, yeryüzündeki bütün o küçümencik küçümencik verem mikropları birleşmeli, yan yana gelmeli, kocaman, kocaman bir dev olmalı, bir verem devi... Ben o zaman o devle çarpışırım. Yenerim o verem devini, öldürürüm; yeryüzünden veremi yok ederim. İnsanlar verem olmaktan büsbütün kurtulurlar, annem de kurtulur.

Böyle kura kura çamların arasından giderken, kendi kurduğum hayale birden iyice kapılıp, elime geçirdiğim bir dalla uzun otlara vurmaya başladım. Vurup deviriyorum otları, vurup deviriyorum... Elimdeki değnek, kılıç oldu. Otlar da verem mikropları... Sağa sola sallıyorum kılıcımı, seriyorum yere mikropları... Artık ne denli, nasıl savaşırsam, bulunduğum düzlükte başı koparılacak verem mikrobu kalmayınca ben de ter içinde kalmıştım. Utkumun tatlı yorgunluğu içinde bir çam ağacının altına, sırtüstü yere uzandım, kuru çam iğnelerinin üstüne... Toprağın serinliğini tenimde duyuyordum. Çam dallarının iğneyapraklarının yeşil yelpazeleri arasından masmavi göğe bakıyorum. Çamın gölgeleri, esintide titreşiyordu.

Emraz-ı İntaniye Hastanesi

Babam, annemi Haydarpaşa'daki Emraz-ı İntaniye Hastanesine yatırıyor. (Emraz-ı İntaniye, mikroplu hastalıklar demektir.) Annem bu hastanenin üst katında bir koğuştta yatıyordu. Koğuşun önündeki terasta şezlonglar vardı. Bu şezlonglarda hastalar güneş banyosu yaparlardı. Hastanenin hemen hemen önünden, Haydarpaşa garından kalkan, gara gelen bütün trenler geçer, lokomotiflerin bacalarından çıkan dumanlar bulut bulut hastanenin üstünde, teras kurum içindedir... Kömür dumanının vereme iyi geldiği, onun için verem hastanesinin buraya yapıldığını söylerlerdi. Bu söylentiye ziyaret saati gelinceye dek hastane kapısında bekleyen ziyaretçilerden bikaç kez duymuştum. Yoksul insanlar başka türlü düşünemiyorlardı: Kömür dumanı, isi veremli ciğerlere iyi geliyordu ki, hükümet de hastaneyi gar yolu üstüne yapmıştı. Yoksa koskoca hükümet deli değildi ya veremlileri kömür kurumu yağmurunun altında yatırsın.

Annem bu hastaneye yattıktan sonra küçülmüş küçülmüş, ufacık kalmıştı. Yataкта yatarken bunu pek anlayamıyordum. Ama bikez yataktan kalkıp da bizi geçirmek için koridora çıkınca, annemin nice ufalmış olduğunu görüp pek şaşmıştım.

Bu küçük çocuğun çok büyük bir alçaklığı vardır. Bu alçaklığı bir vicdan azabı olarak hâlâ taşıyordum. Bir ziyaretine gidişimde annem, babamdan, gelecek ziyarette çukulata getirmesini istemişti.

– Ama, diyordu annem, sakın o ucuz çukulatalardan olmasın. Hani o elde ucuza satılan çukulatalar var. Onlar kumlu kumlu oluyor, yiyemiyorum.

Babam,

– Peki, peki, şimdi gidip alayım... demişti.

– Yok, şimdi istemem, haftaya getir...

Hastaneden çıktık. Ertesi hafta, annemi ziyarete gitmeden bigün önce, ben daha iyisini anlarım diye, annemin istediği çukulatayı almam için babam bana para verdi. Ya ben ne yaptım? Köprü üstünde elde yada işportada çukulatalar satılırdı on kuruşa. Bunlar altına kalın mukavva yerleştirilmiş kocaman çukulatalardı. Mavi yada kırmızı parlak ambalaj kâğıtları üstünde yıldızlı markası, yazılar basılıydı. Oysa pahalı çukulatalar daha küçüktü. Doğrusu ya ben, bu ucuz çukulatalarla pahalıları arasında bir tat ayrımı da görmüyordum. Annem de anlamaz sandım. Onar kuruştan dört tane çukolata aldım. Geriye artan parayla da kendim için çukolata alıp yedim.

Ziyaret günü götürdük çukulataları. Annem, çukulataları görür görmez, bunların istemediği çukulata olduğunu anladı.

Babama,

– Ben sana bunlardan alma demedim mi? dedi.

Annem, babama çok gücenmişti. Cimriliği yüzünden babamın bu ucuz çukulatalardan aldığını sanıyordu. Babam, annemin gücenikliğinden daha da çok üzölmüştü bu olanlara. Ama bu durumda bile anneme, çukulatayı benim aldığımı açıklamamış, suçu üstüne almıştı. Yerin dibine geçtim utancımndan. Babamın bu davranışı beni büsbütün yıkmıştı. Bu yaptığımı bir vicdan azabı olarak taşımaktayım. Babam, bu yaptığımı, hastaneden çıkınca da hiç bana yüzlemedi. Dahası yaptığımdan çok büyük üzüntü duyduğumu anladığı için, hastaneden çıkınca, sanki suçlu kendisiymiş gibi, şurdan burdan tatlı tatlı konuşup beni avutmaya bile çalıştı. Ne olgun adamdı... Ama bağırıp çağırırsa, beni azarlarsa, ben de cezamı çekmiş olacak, belki de kafama şimdi yerleşik olan bu olayı unutup gidecektim.

Tavuklar, Hindiler ve Hafız'ın Eşegi

Artık iyice alışmıştım. Okuldan sık sık kaçıyordum. O denli kaçıyordum ki, artık bayram, tatil gibi yalanlar da uydurmadığımdan evde kalamıyordum da, tanıdıklarımızın evlerine gidip oralarda kalıyordum. O tanıdık evlerinde iki-üç

gün kaldığım olurdu. Her gittiğim yerde beni seviyorlar, bir büyük adammışım gibi karşılıyorlardı. Babamın tanıdıkları vardı. Evlerinde konukladıklarına, okulun tatil olduğu yalanını söylüyordum. Hiçbiri bu sözümünden kuşkulanmıyor, doğru söylediğime inanıyordu.

Evde kaldığım günler de, bizim ahırdaki tavuklarla, horozlarla, hindilerimizle uğraşıyordum. Herkesin Hafız dediği bir sucu da, eşeğini bizim ahıra koyuyordu. Hafız her akşam eşeğini tumar için ahıra gelirdi.

Hele bir tavuğumuz çok evcil, çok sevimliydi. Ahırın üstündeki çinko taraçaya çıkar, buradan pencere camına gagasıyla durmadan vurarak geldiğini bildirirdi. Pencereyi açıp içeri alırdım onu. Odanın içinde gezinmeyi pek severdi. Bizden hiç ürkmezdi, kedi gibi kucağımıza çıkardı. Onun tavukça türküler mırıldanarak odanın içinde dolaşması pek hoşuma gidiyordu. Yumurtlayacağına yakın, türküsünü yükseltir, o zaman kapağı açar, onu ahıra salardım.

Hindilerimiz de vardı. Hindileri, onlar için hiç yem parası vermeden besliyorduk. Onlara meşe palamudu yuttururduk.

Ada'da çamlar arasında pekçok meşe ağacı vardı, dallarında pıtrak gibi palamutlar. Çıkardım kıra, bir sepet dolusu meşe palamudu toplardım. Hindilere palamut yedirmek babamın buluşuydu. Tabii hindiler, kocaman palamudu kendiliklerinden yemezlerdi, çünkü boğazlarından geçmez. Ama biz hindiye tutar, gagasını elimizle açar, palamudu ağzına tıkarırdık. Hindinin uzun boynundan aşağı, palamudun kursağına gidişini görürdüm. Hindiler de alışmıştı. Acıkınca kendiliklerinden kucağımıza gelir, gagalarını açıp ağızlarına palamut sokuşturmamızı beklerlerdi. Ama yine de bu palamutla beslenmeleri hoşlarına gitmiyor olacak ki, arada çırpınırlardı. Hindinin kursağı iyice palamutla dolup şişince artık doymuştur diye bırakırdık hayvanı. Palamut, hindilere çok yarıyordu. Hepsini semirmiş, yağlanmıştı.

Berber Yunus Efendi

Aradabir okula gittiğim için, saçlarımı zamanında kestiremiyordum. Darüşşafaka'nın berberi Yunus Efendi, beni saçım uzunken nerde görse, hemen bir alçak sandalye üzerine oturtur, oracıkta saçlarımı keserdi. Çok zaman, alt katta beni yakalayıp saçlarımı kesmişti. Biraz hoyratça tıraş ederdi. Belki de tıraş makinesi körlenmişti, saçlarım makineden çekilirdi. Bu berber Yunus Efendi, bana bir öğretmenmiş gibi gelirdi. Sonra o adam her işi yapardı. Su deposunu muslukları onarır, duvarları sıvar, badana yapar, boyar, hiç boş durmadan her işi görür, vakit bulunca da öğrencilerin saçlarını tıraş ederdi. Hiç unutamıyorum o Yunus Efendiyi.

Kapışılan Elmalar

Benim Darüşşafaka'dan temelli kaçıp bir daha gitmeyişiim Torbalı depreminde hemen sonra olmuştur. Daha önce, bu olayla çok ilintili olan öğretmenimiz Şükrü Beyi anlatayım.

Öğretmenimiz Şükrü Bey sınıfımıza gelmeden, daha onu görmeden önce ona değgin haberler gelmişti kulağımıza. O da Darüşşafaka'nın yetiştirdiklerindenmiş. Çok değerli, çok büyük bir adammış. Posta Telgraf Genel Müdürü yada PTT Okulu Müdürüymüş. Yetiştığı Darüşşafaka'yı çok sevdiği için, burda para almadan öğretmenlik yapıyormuş. Çok, çok güzel ders anlatırmış, her dersinde çocukları duygulandırır, ağlatırmış. Bunları, bizden büyük sınıf öğrencilerinden duyuyorduk.

Şükrü Bey ilk derse geldi. Ben onu Ziya Gökalp'e çok benzetirdim. Tıpkı, okuma kitabımızda resmi basılı olan Ziya Gökalp'e benziyordu. Alnı açık, başı cavlaktı. Şakaklarındaki saçları uzatmıştı, özenle başının üstüne doğru taramış, cavlaklığını böylece örtmüştü. Bembeyaz kolalı gömleğinin yakasına, ipek boyunbağının kocaman düğümü oturmuştu. Şayak koyu renk ceketi, ince beyaz çizgili, siyah pantolonu vardı. Ayakkabıları rugandı. Yani her haliyle büyük bir adam, resmî bir adam...

317

Şükrü Bey ilk dersinde bize Darüşşafaka sevgisini anlatmıştı. Bütün Darüşşafakalılar kardeşti. Okulun tarihçesini anlatıyordu, nasıl bir çirak yetiştirme okuluken sonradan gelişip lise olduğunu. Kurucularını anlattı.

Bu arada zenginlerin Darüşşafaka'ya yardımlarını anlattı. Bu anlattıklarından biri, yıllar yılı kafamda yerleşip gelişt, beni çok tedirgin etti. Anlattığı şeydu: İyiliksever bir zengin varmış. Her hafta Darüşşafaka'ya birkaç küfe elma yada portakal getirirmiş. Bunları yemekte çocuklara dağıtacaklar. Ama o dağıtılmasını istemezmiş. Getirdiği yemişleri bahçede bir bez üstüne yaydırır, çocuklara kapıştırırmış. O da karşlarına geçer, bir sandalyeye kurulur, büyük bir beğeni duyarak, elma kapışmak için alt alta üst üste yuvarlanan çocukları kahlkahalar atarak seyredermiş. Niçin böyle yaparmış? Çünkü o iyiliksever, babasız çocukların babasıymış gibisine onları severmiş de, çocukların bu elma kapışmaları çok hoşuna gidermiş.

Şükrü Beyin pek değer vererek anlattığı bu olay beni çok üzmüştü, çok... Bu nasıl bir saçma iş? Yoksul çocukların elma kapışmalarını seyretmekten beğeni duyan bir adam... O yaşımda bu anlatılan iyilikseverden iğrenmiştim. Bana göre bu adam, sözde iyiliksever, ama gerçekte kötü bir adamdı. Belki de kendimi düşünerek bu yargıya varmışım. Çünkü öyle durumlarda ben hiç elma alamazdım, çünkü kapışmaya giremez, o kapışçılara seyirci kalakalırdım. (Hâlâ kokteyllerde, ziyafetlerde insanların yiyeceklerle, içeceklerle üşüşüp saldırmalarını, o koskoca

heriflerin, kadınların tükına tükına atıştırmaalarını, büyük bir şaşkınlıkla uzaktan seyredirim.)

Zengin iyilikseverin, Darüşşafakalı babasız öğrencilere elma kapıştırarak onları seyredip keyiflenmesi, sonraları beni daha da çok düşündürdü.

Darüşşafaka'da yetim çocuklara iyi bakılır, iyi davranılırdı, bizlere çok iyilikler yapılırdı.

Ne var ki, parasız okutulduğumuz, yedirilip içirildiğimiz, giydirilip kuşatıldığımız, korunup saklandığımız bizlere pek belli edilir, duyurulurdu. Yapılan iyilikler başımıza kakılırdı, başımıza vurulurdu, demek istemiyorum. Hayır böyle değil, ama bize her ne verilse, verilen bu şeylerin değerini bilmemiz, ona layık olmaya çalışmamız, üzerine basılarak anlatılırdı. Sözle anlatılmazsa, davranışlarla duyurulurdu. Her öğretmen, her eğitmen bunu yapardı. Küçük, büyük, yapılan her iyiliğin karşısında gönül borcu duymamızı ister gibiydiler. Benden bikaç sınıf sonrakilerden, ünlü bir hekim olan bir Darüşşafakalı bu konuyu aramızda konuşurken, “Ben, hâlâ o zamanki kompleksi bugün bile duymaktayım,” dedi. Eski Darüşşafakalılarla bugünküler arasında en büyük ayırım işte budur. Biz, bize yapılan iyilikler altında çokça ezildik. Bugünkü Darüşşafakalılara böyle bir ezginlik hiç duyurulmuyor. İyilik yapmak, zor iştir.

Şükrü Bey dersten çıktıktan sonra, başka sınıftan çocuklar,

– Nasıl, bu ders sizi ağlattı mı? diye sorarlardı....

Şükrü Bey, öylesine duygusal ve etkin konuşuyordu ki, çok zaman sözlerinin etkisiyle coşkuya kapılıp ağlıyorduk. Ağır ağır, heceleri tek tek söyleyerek konuşurken ağzının içine baktırırdı.

Torbalı Depremi

Bir gece yatakhanedeyiz. Daha yeni yataklara girmişiz, bitakımı da daha ayakta. Birden heryan sallandı, sarsıldı, zangır zangır: Deprem... Korkuyla, çığlık çığlığa kaçıyoruz. Basamakları ikişer-üçer atlayarak, üçüncü kattaki yatakhaneden bahçeye indik... Çoğumuz donla, yalınayak... Toplandık bahçede, başlarımız yukarda, içinden kaçıp çıktığımız yapıya bakıyoruz. Her kafadan bir ses çıkıyor. Bu benim yaşadığım ilk depremdir.

Bir zaman sonra bizi yine yatakhanelere çıkardılar. Yatıp uyuduk.

Biz, yapı sallanıp yatakhaneden kaçışırken, Torbalı'da, Menemen'de evler yıkılmakta, insanlar ölmekteymiş. Bikaç gün gazeteler bu faciayla dolup taşmış, depreme uğrayanlara yardım çalışmaları başlamıştı.

Depremden ya iki, ya üç gün sonraydı, Şükrü Bey derse geldi. Bize o deprem faciasında aç-açık kalanları öyle bir dramatik dille anlattı ki, çoğumuz ağlamaya başladık. Sonunda da deprem düşkünlerine hepimizin gücümüzce yardım etmemiz gerektiğini söyledi.

– Herkes kaç para verebilecekse, adını yazdırsın! Kalk Fikret Efendi, yaz tahtaya arkadaşlarının adlarını!

Çok sinirli bir çocuk olan Fikret kalktı tahtaya. Fikret’in yazısı çok güzeldi. Çocuklar seslenmeye başladılar:

- Ben yirmibeş kuruş vereceğim efendim...
- Ben elli kuruş...
- Ben de elli kuruş...

Para vereceklerin adları, önce tebeşirle karatahtaya, sonra da ordan deftere yazıldı. Hepimiz izinden dönünce söz verdiğimiz paraları vereceğiz. Sonra da gazeteler yazacak: “Darüşşafaka mektebi beşinci sınıf talebelerinin Torbalı zelzele felaketzedelerine yardımı...”

Ben o hafta izinli çıktıktan sonra, bir daha Darüşşafaka’ya dönmedim. Param yoktu. Coşkuya kapılıp, ben de şunca veririm dediğim parayı veremeyecektim. Yıllar sonra bu olaydan esinlenerek “Çocukları Ağlatmayın” adlı hikâyemi yazacaktım.

319

Gerçekte Darüşşafaka’ya bir daha dönmeyişimin tek nedeni bu değildi. Daha önceki birikimleri de buna eklemek gerekir: “Kart” diye arkadaşlarımdan benimle alay etmeleri, annemin hastanede olmasıyla, onun üzerimdeki sessiz, suskun baskısının kalkmış olması, dersleri sürekli izleyemediğim için başarısızlıklarımın verdiği utanma duygusu, gittikçe daha çok okuldan kaçmaya alışmış olmam, bütün bunların hepsinden daha önemlisi de, herkesin içinde babamın olduğunu saklamak zorunda kalışım, bunun verdiği suçluluk duygusu altında ezilmem...

Böylece Darüşşafaka, yaşamımdan silinmiş oluyordu. Doğrusu, bu benim için çok büyük bir eksikliktir. Darüşşafaka’yı bitirmeyi çok isterdim. Belki o zaman çok sevdiğim bilim alanında çalışma olanağı bulabilecektim.

Darüşşafakalıların bir yıllık toplantısında, bu duruma değinip,

– Ben yarım Darüşşafakalı sayılırım... dediğim zaman, Darüşşafaka Cemiyeti üyeleri,

– Hayır, yarım değil, sen tam Darüşşafakalısın! diye okul rozeti armağan ederek gönlümü aldılar, sağolsunlar. Gerçekten Darüşşafaka’ya çok bağlıyım.

Şükrü Bey, kafamda çok saygın bir anı olarak yaşamaktadır, içli, çok duygulu bir adamdı, konuşurken hem ağlar, hem de ağlatırdı. Düşünürüm: Ben hâlâ çok gözü yaşlıyım. Gazetelerdeki acıklı olaylar bile beni ağlatır. Belki de bu duygululuk, Şükrü Bey gibi öğretmenler elinde yetişmemizdir.

Kopuk Kopuk

Okulun çatısı onarılıyor, kiremitler aktarılıyor. İşçiler arasında bir adam, giyişiyle dikkati üzerine çekiyor. İriyarı, duru pembe tenli, elmacık kemikleri çıkık, ayaklarında yarım konçlu çizmeler var. Ağzdan ağıza dolaşiyor: Bu adam Rusların çevirdiği Volga filminde rol almış... Volga filminde rol almak önemli mi, değil mi, bilmiyorum ama, çok önemliymiş gibi, öyle bir söylüyorlar ki, ben de o adama önemli bir kişi diye bakıyorum. Belki o filmde bir küçük figürandı, belki filmdeki insan yığını içinde biriydi...

Bizden biriki sınıf büyük Nâzım adlı bir çocuk var. Ders dışındaki bütün zamanını, yol üstündeki duvarın dibinde bişeyler yapmakla geçiriyor. Testere, keser, çekiç, çivi, tahta, bez, boya, tel, daha da neler neler... Nâzım bunların arasında uğraşıyor, ter döküyor. Günlerden sonra balina iskeleti gibi, tahtadan, çıtadan bir iskelet çıkıyor ortaya. Derken günler geçiyor, bir de bakıyoruz, Nâzım bir uçak yapmış, koskocaman uçak... Yeni boyalı uçak pırl pırl parlıyor. Evet, uçak... Ama uçmuyor.

Bigün öğle paydosundayız. Havada bir uçak, Nâzım'ın yerdeki uçağının üstünde dönüp duruyor, inip inip yükseliyor. Havadaki uçağın pilotunu bile görüyoruz; elinde bir dürbün...

Nâzım, uçak mühendisi olamadıysa, pek yazık...

İnsanın çocukluğundan ne şaşılasi ayrıntılar belleğinde yer ediyor.

Darüleytamlılardan Mehmet... Onunla arkadaş olmak için ne çok uğraşmıştım. Sınıf arkadaşları arasında birbirlerine çok yakın, çok içten arkadaşlar vardır ya, ben Mehmet'le işte öyle arkadaş olmak istemişim; gizlerini açabileceğin, içini dökebileceğin, derdini dinleyebileceğin bir arkadaş... Mehmet'in yakınlığını kazanmak için çok uğraşmıştım, perşembe günleri öğle yemeğinde verilen börekten payımı bile ona verirdim. Çok yalnızdım da, belki onun için Mehmet'le arkadaş olmak, kendime bir destek bulmak istiyordum. Ama ben ona yaklaşmak istedikçe Mehmet beni küçümsedi. Böylece, insanlarla ilişkide nasıl davranmam gerektiği üzerine bana ilk dersi Darüleytamlı Mehmet vermiş oldu. Yıllar sonra Mehmet'i gördüm. Askerî lisede, sonra da subayken... Benden bir iki sınıf geriye kalmış. Çok renksiz göründü bana. Çocukluğumda onunla neden o denli çok, arkadaş olmak istediğimi hiç anlayamadım.

Yıllar yılı yakın arkadaş olmaya çalıştığım başkaları da oldu. Hepsi de bana, çok geç, ancak, elli yaşımdan sonra öğrenebildiğim, hep aynı dersi verdiler:

"Güçlü olmak, dik-diri durmak zorundasın!"

"Almayacaksın, karşılığını hiç ummadan hep vereceksin!"

“Çoğunun güçsüzlük sandığı yalnızlık, yalnızlığınca kalabalıklaşmasını öğrenmiş insanlar için en büyük güçtür. Boşuna, yalnızlık Allaha özgü, denilmemiş... Yalnızlık güçlülük olmasaydı, insanlar göksel dinin tek Tanrısını, yalnız başına değil, kalabalık bir aile babası olarak tasarlarlardı.”

İşte bu nedenle, bana yalnızlığımı sevdiren, yalnızlığımın değerini öğreten erkeklere de, kadınlara da teşekkür ederim.

Hastane Kapısında Gözü Yaşlı Çocuk

Babamın alacaklı olduğu Kömürcü Mehmet Efendi çoktan ölmüştü. Babasından kalan dükkânı, kızı Nebiye işletiyordu. Ben niçin Nebiye'ye gitmiştim, şimdi anıyamıyorum.

Annemin yattığı hastanenin ziyaret günüydü. Nebiye'yle birlikte ziyarete gelmiştik. Herzamanki saatte vapurla Haydarpaşa'ya geçmiş, demiryolundan yürümüştük. (O zaman Kadıköy-Haydarpaşa arasındaki şose köprüsü yoktu.) Demiryolu geçitinden geçip hastaneye gelmiştik. Ama hastane kapıcısı bizi içeri bırakmıyordu.

– Daha ziyaret başlamadı, ziyaret saati gelmedi! diyordu.

321

Oysa her ziyaret günü bu saatte gelirdim, beni içeri bırakırlardı. Önce hiç kuşkuyla düşmeden kapıda bekliyordum. Epiy bisüre bekledik, ama beklememiz çok uzun sürdü. Bu arada kapıcı başka ziyaretçileri içeri bırakıyordu. İçeri girenleri de görünce gözlerim doldu. Anlamıştım. Annem ölmüştü de onun için beni içeri bırakmıyorlardı. Nebiye'ye ağladığımı göstermemeye çalışıyordum.

– Bizi içeri bırakmayacaklar... dedim.

– Neden.

– Ben anladım, annem ölmüş de ondan.

Nebiye beni avutmaya çalıştı.

Babam benden önce mi gelmişti, içerde miydi?

Neden sonra kapıcı,

– Tamam, ziyaret başladı! dedi.

Girdik kapıdan. Mermer merdiven basamaklarını büyük bir korkuyla çıktım. Ürkerek annemin yattığı koğuşa girdim. Annem yatağında gülümsemeye çalışıyordu, ama yatakta doğrulamıyordu. Başının altına yastık koyan bir hastabakıcının yardımıyla biraz doğrulabildi. Nebiye ile konuşuyordu. Ben hiçbir şey söyleyemiyordum. Az sonra babam da geldi.

Bir Kemik Külçesi

Annemi Emraz-ı İntaniye Hastanesinden çıkardılar. Bu hastanelerde altı aydan uzun kalamıyordu hastalar. Sırada başka hastalar bekliyordu çünkü. Annem bir kemik külçesi halindeydi.

Bisüre sonra annem birden canlandı, iyileşti, odanın içinde, iki-üç adım da olsa, gezinmeye bile başladı. Yanaklarına yine pembelik gelmişti. Babam sevinç içindeydi. İyi oluyordu artık annem...

Rüyada Görülen Kara Koç

Annem bir sabah, gece gördüğü rüyasını anlatıyordu babama.

Babam,

– Hayırdır inşallah, Allah hayırlara tebdil etsin... diyordu.

Annem rüyasında bir kara koça binmiş, koçun üstünde uçmuştu... Rüyasını anlatırken sesi kulağımda, oysa yüzünü şimdi açık seçik belirleyemiyorum. Annem rüyasını ağır ağır, tatlı, yumuşak hiç önemsemeden anlatıyordu; oysa çok önemsiyormuş da belli etmiyormuş bize.

Sonradan babam başkalarına anlatırken duydum. Annem, babama rüyasını anlattıktan sonra, biz odadan dışarı çıkınca demiş ki:

– Artık tamam... Bitti artık... Rüyamdaki kara koç bir işaret... Öleceğim ben... Öleceğim günü de biliyorum; önümüzdeki değil, öbür çarşambaya...

Öleceği günü, saati, önceden bildirenlerin hikâyesini çok dinlemişizdir. Belki de bu, bite bite tükenmekte olan insanın artık yorulup ölmeye karar verişidir, ölümle sözleşme...

Aylardan eylül başındaydık. Annemin, son hastalık günlerinin artık sona erdiğini sandığımız, ençok iyileşmekte olduğu zamandı. Yüzü pembeleşmişti. Ev içinde dolaşıyor, ufak tefek işler bile görüyordu. Evet ama, güneşin en güzel renkleri, batarken ortaya çıkar. Çevrenlerin o tatlı kızılığı akşam üstleridir... Biraz sonra ışıklar sönecek, sular karacaktır.

Annemin sözlerini babam başkalarına anlatırken duymuş, dışarı çıkmıştım. Evimizin yanında küçücük bir Rum evi vardı. Pencere dışından Rum evinin, içini görüyordum, önünden geçerken... Duvarda bir Meryem Ana kabartması, bir haç vardı; önünde bir mum yanardı hep...

Babam yıkılmıştı, birden çökmüş, sanki bin yaş birden yaşlanmıştı.

Dikiş Makinesi

Müslüman cenazesinin bütün gideri, ölenin kendi el emeğinden kazandığı parayla yapılacak. Kefen bezini önceden hazırlayacak Müslüman. Cesedinin yıkanması için gereken sabunu, lifi de önceden biyana koyacak.

Annem de öyle yapmış. Kefen bezi, sabun, lif, pamuk, hepsi sandığındaymış. Babam söylüyor bunları. Annem, bişey daha söylüyor babama ki, annemin bu sözleri babamı tüm yıktı. Diyor ki annem:

– Cenazemin kendi paramla kaldırılmasını istiyorum. Benim el emeğimle alınmış bu evde yalnız bir dikiş makinesi var. O dikiş makinesini sana satıyorum. Onun parasıyla benim cenazemi kaldırt...

Babamın üzüntüsünün sonu yoktur. Babamın herşeyi, nesi varsa, hepsi annemin... Dahası, babamın hayalleri bile annemindir. Öyleyken o neden böyle yapıyor? Annem ne yapsın? Ona göre Müslümanlık böyledir. Tek malı olan dikiş makinesini babama satmış olacak, parasıyla da cenazesi kaldırılacak.

Bu dikiş makinesini anneme evlenirken, evlatlık olarak evlerinde bulunduğu Salim Beyle eşi Süreyya Hanım, çeyiz olarak vermişlerdir, yani annemin elinin emeğinin, alnının terinin, göz nurunun hakkıdır.

Ben, üç yaşındayken Yeniçeşme yangınında evimiz yanarken annem, iki çocuğunu, kadife kese içindeki Kuran'ı, kardeşimin oturağını, bir de işte bu dikiş makinesini kurtarabilmiştir yangından.

Babam yine de üzüyor annemin sözlerine. Ama annemin yaptığı, karıkoca arasında bir pazarlık, bir alışveriş değildir ki... Babam, derin üzüntüsünü dışa vuramıyor.

Evimizin önündeki çardak asmanın salkım salkım sarkan üzümleri kararmaya başlamıştır, üzümler iyice olgunlaşıyor. Salkımlarda çatlamış üzüm taneleri bile var. Acaba, bir salkım üzüm istesem, asmadan koparıp da verirler mi? Yoksa, "Daha iyice olmadı, olgunlaşsın da sonra..." mı derler?

Gözlerim salkımlarda... Ama bitürlü isteyemiyorum. Üzümler morarıyor, koyulaşıyor gittikçe...

Tas Dolusu Kan

Oturuyorduk. Daha sabahtı. Annem öksürdü. Herzaman kesik kesik öksürdü. Ama bu kez öksürüğü hiç dinmiyordu. Öksürürken birden ağzından kan boşandı, bir kan, bir kan... Konuşamıyor, ama babama, eliyle beni dışarı çıkar-malarını işaret ediyor. Kendini o halde görmemi, korkmamı, üzülmemi istemiyor.

Benimle kim uğraşacak? Odadan çıkmıyorum. Kardeşim bir tas getiriyor. Tas kanla doluyor. Kardeşim küçük leğeni getiriyor. Beni dışarı çıkarıyorlar.

Üzümler kararmış... Önünden geçtiğim küçük Rum evinin perdesi açık penceresinden duvardaki Meryem Ana önünde yanan kandile bakıyorum. Dönüp dolaşıyorum çamların arasında kendi yalnızlığımla; beni bütün yaşamımda hiç yalnız, hiç tek başıma bırakmayacak olan en iyi dostum yalnızlığımla; bana kendi kendime yetmeyi öğreten yalnızlığımla; bana direnmenin, dayanmanın dersini veren yalnızlığımla; beni bibaşımayken de kalabalık eden yalnızlığımla, her bırakılmışlığımda, her yıkılmışlığımda elimden tutan yalnızlığımla... Ne şaşılası şey, ağlamıyorum da, bir damla yaş yok gözümde, kaskatı, üstelik de rahatım...

Dönüp geliyorum bir zaman sonra eve. Evde bir kalabalık, birçok kadınlar. Beni odaya, annemin yanına sokmuyorlar. Öğlen oluyor. Komşu kadınlar çekilip gidiyorlar evlerine. Babamla kardeşim kalıyor annemin yanında. Ben de annemin yanına gitmek istiyorum ama, bitürlü giremiyorum nedense içeri...

“Gözlerim Açık Ölmüyorum!”

324

İçerde konuşulanları duyabilmek için kulağımı kapıya, anahtar deliğine dayadım. Bütün ayrıntılarıyla annemin bir sözü kulağımda. Annem, babama diyor ki:

– Oğlum yatılı okulda okuyor ya, onun için gözlerim açık ölmüyorum...

Oysa ben okuldan kaçmıştım, bir daha da okula dönme olanağım yoktu. O denli çok zaman geçmişti ki, dönsem bile artık beni okula bir daha almazlardı.

Benim okul kaçkını olduğumu ne annem, ne babam biliyordu. Annemi ölüm döşeginde kandırmıştım; bu bana çok ağır geldi.

Okuyabilmek, okula gidebilmek için çırpınmamın tek ve baş nedeni, işte kapı arkasından duyduğum, annemin bu son sözleridir. Kendimi anneme borçlu, sorumlu, yükümlü buluyordum. Ne yapıp edip okumalıyım. Annem o sözleri söylemeseydi, ben de o söylerken duymasaydım, bir daha hiç okula gidemezdim, okuyamazdım. Bu sözler bende bir kamçı vuruşu etkisi yaptı.

Aylarca, yıllarca annemin sözleri kulağımda çınladı:

“Oğlum yatılı okulda okuyor ya, onun için gözlerim açık ölmüyorum.”

Son Görüşüm

Annem çağırmış olacak beni yanına. Yine komşu kadınlar gelmişti. Ama onlar da dışarda taşlıkta duruyorlardı. Annemin yanında yalnız babam vardı.

Odaya girdim. Oda kapısından girince, sağda çardak yanındaki duvarda iki pencere, solda taraçaya açılan pencere. Kapının bitişiğindeki duvar dibindeki sedir üstündeki yatakta annem yatıyor hiç kıpırdamadan... Baş, taraça yanında, yani asma çardağına doğru dönük yüzü. Ama bu pencerenin patiska perdesi inik. İkinciye doğru odanın içi eylül gölgesiyle loş.

Annemin yüzü rahat. Gözleriyle bana gülümsüyor. Babam başında. Bir suskunluk içinde duruyor sessiz... Zaman geçiyor, sanki on yıl, yüz yıl geçiyor. Annem bişeyler söylemek istiyor, ama konuşamıyor gittikçe, heceleri büyüyüp ağzına sığmaz oluyor. İstemi elinden uçup gitmekte, diline egemen olamıyor. Bişey, bişey daha söylemek istiyor. Babam Kuran okuyor.

Artık hiç konuşamıyor annem. Gözlerini de çeviremiyor, döndüremiyor, bakışları donuk... Gözleri tavana çakılı kalıyor. Solumak için zorluk çekiyor.

Beni yine dışarı çıkarıyorlar. Bu, annemi son görüşümdür. Ama sesi hep kulaklarımda: “Gözlerim açık ölmeyeceğim...” Kendimi suçlu buluyorum.

Akşam oluyor. Evimize giren çıkan çok... Hava kararıyor. Annem daha ölmemiştir. Bana, Neriman Hanım Teyzenin evine gitmemi, geceyi orada geçirmeni söylüyorlar.

Neriman Hanım, Ada’da, bundan önceki evimizin bitişiğinde oturan, benim Darüşşafaka’ya giriş evrakımı bana getiren itfaiyecinin karısıdır.

Öyle bir durum ki, o anda ne istersem kesinlikle yapılacaktır. Bir salkım üzüm istiyorum. Babam çardağa uzanıyor, asmadan koca bir salkım koparıp veriyor bana...

Bir Hikâyeden

Bu olayı yıllar sonra Yedigün dergisinde (1941), daha sonra da biraz değiştirerek Aydabir dergisinde (1953), hikâye biçiminde yazacağım. O hikâyeden birkaç satır işte:

(Hikâyenin Yedigün’deki adı “Bir Salkım Üzüm” Aydabir’deki adı “Çocukluk”tu.)

“Ada’da zenginler oturur, ama biz de Ada’da oturuyorduk. Küçücük, tek odalı bir evimiz vardı.

(...) Evimizin önünü boydan boya örten bir asma çardağı süslerdi. Üzüm manavralardan çekilmeye başladı mı, her biri bir kilo gelen salkımlar çardağın belini bükerek, beni de baştan çıkarırdı.

(...) Salkım salkım üzümler, yeşil bir ibrişime dizili mum alevleri gibi gelirdi bana. Manavın küfesinde, sofrada, tabakta gördüğüm üzümler, bitürlü koparamadığım asmadaki salkımların zevkini, isteğini vermezdi.

(...) Ölüm güzel değildir elbet... Ama siz ölümü, güzel, genç bir veremli annenin yüzünde gördünüz mü hiç?

(...) Veremli, yavaş yavaş, alışa alışa hergün biraz daha ölür, günün birinde ürkmekten, korkmadan bir geziye çıkarcasına aramızdan uçup gider.

Annem yirmialtıсындаydı, hastaydı... Ne balıkların oynadığı denizlerden esen ozonlu rüzgâr, ne üzüm tanelerinin içinde yanan güneş, ne çam gölgelerinin dinlendiği mis kokulu kırmızı topraklar, ne de benim sevgim onu dünyaya bağlayabildi.

(...) Beni annemin odasına soktular. Güzel yüzü daha da güzelleşmişti. Ancak anneler bu denli güzel olabilir.

(...) Beni görünce, belli etmemeye çalıştığı, yaşamak aşkı dolu biriki damla yaş süzüldü gözlerinden.

Pencereden baktım. Eteği dantelli patiska perdenin arasından salkımları gördüm. Güneş, üzümlerden şıpır şıpır damlıyor.

Akşama doğru annemin bakışları uzaklara, çok uzaklara, ötelere gitti. Bizden ayrı, uzak, başka biyerlerdeydi.

Evde kalmamı uygun bulmadılar. Babam, bir komşu teyzeye gitmemi söylüyordu. Başımı eğdim. Hemen üzüm aklıma geldi.

(...) Her istediğimin yapılacağını o anda kestirmiştim. Bir salkım üzüm istedim.

Babam, asmanın kıskanç, iri damarlı yapraktan elleriyle sarıldığı büyük bir salkımı koparıp bana verdi.

(...) Ta yukarılara çıktım. Heğbeli'nin en tepesine... Ay erkenden çıkmış. Çam dalları esintiyle oynastıkça, dallardan süzülen gölgeler arasındaki ay ışıkları yerde sedef kelebekler gibi oynuyor.

Yere sırtüstü uzandım. Salkımı aya doğru kaldırdım. Ayın ışığı salkımdan kollarıma süzülüyor. Üzümleri dudaklarımla koparıp koparıp, emerek yedim. Annem. Annem hiç aklıma gelmiyordu o sıra..."

Son Yolculuk

Sabahleyin, Neriman Teyzenin evinden evimize döndüm. Komşu kadınlar dolmuş. Beni eve sokmadılar. Çardağın altındaydım.

Annem, kara koçu rüyasında gördükten sonra, babama, öleceğini söylediği gün ölmüştü.

Sucu Hafız, eşeğinin iki yanındaki tahta kasaya yüklü dört tenekeyle iki kez su getirdi evimize. Annemi yıkıyorlardı.

Babam, sucu Hafız'a vermem için bana, getirdiği suyun parasını verdi. Ama ben bu parayı Hafız'a vermedim. Veremedim parayı; bu nasıl bir duyguydu, hiç açıklayamıyorum.

Tahta tabut geldi. Annemi tabutun içinde çıkardılar evden. Heğbeliada mezarlığına götürdü bikaç kişi. Ben de onların arkasındaydım.

Annem, annem!.. Onun yokluğunun acısı, gittikçe arttı bende. Beni, yatılı okulda okuyorum diye güvenli ellere bıraktığını sanarak, gözleri açık gitmemiş olan annemi kandırmış olmamak için, okuyacaktım; ne yapıp edip okuyacaktım... Bütün varlığında, kişiliğimde, olumlu neyim varsa hepsinde annem vardır.

Babamı, ancak annemin ölümünden sonra anlamaya, daha iyi anlamaya başladım. Onun annemi sevmesi, yaşamda pek görülmeyen, Leyla-Mecnun, Romeo-Jülyet aşkıydı. Annemin ölümünden sonra kırkaltı yıl, yalnız annem için, yalnız onun anılarıyla yaşadı; her gece geceyarılarına, kimileyin sabahlara dek annemin ruhuna Kuran okuyarak, hep hep onu düşünerek, bigün ölüp ona kavuşacağına kesinlikle inanarak, yalnız bu umutla yaşadı.

Okurlarıma

327

Sevgili okurlarım! Oniki yaşıma dek olan yaşamımı hemen bütün ayrıntılarıyla öğrendiniz. Anılarımı anlatırken, unuttuklarım ayrı, sizlerden hiçbir eksikimi, yanlışımı, yanılığımı, ayıbımı saklamadım. Anılarımın bundan sonraki bölümünü de yazabilirsem, yine böyle yapacağım.

Yaşadığım olaylardan da öğrendiniz ki, çocukluğum birçok aşağılık duygusu altında ezilmiştir. Yalnız çocukluğum değil, delikanlılığım da öyledir. Herkesin bildiği bir gerçeği tekrarlayayım: Aşağılık duygusu kişiyi ya yıkar yada aşağılık duygusu kişiye itici bir güç olur, onu olumlu çabalara götürür. Ben yıllar var ki, aşağılık duygusunun etkisiyle kendimi denetleyebildiğimi sanıyorum. Bu sanımda aldanmış da olabilirim, ama buna inanıyorum ya... Öyle olmasaydı, anılarımı, hiç gizli kapaklı bırakmadan bütün çıplaklığıyla yazamazdım.

Sınıfımın Yazarıyım

Yurdumda otuz milyon insanın belki de yirmi milyonundan çoğu, benimkine çok benzer olayları yaşamıştır, daha da yaşamaktadır. Dahası, çok daha ağır, kötü koşullar içinde yetişenler pekçoktur.

Anlattığım olaylar beni toplumuma borçlu, sorumlu, yükümlü yapmıştır. Bu yüzden toplumcu olmuşumdur. Benim toplumculuğum, vazgeçilmez bir borç ödeme çabasıdır; anneme olan borcum, Galip Amcama olan borcum, Rıfkı Beye olan borcum, bütün yardımını gördüklerime olan borcum. Maddi ve manevi varlığımın bütün hücreleriyle topluma borçluyum.

Size anılarımı da işte bunun için anlattım. Beni, yaşamım toplumcu yapmıştır. Sınıf değiştirerek, kendi paçamı kurtarıp rahata kavuşmak elimde değil. Bir atasözümüz var: “Her koyun kendi bacağından asılır”. Evet doğru, her koyun kendi bacağından asılır ama, koyun olduğu için... İnsanlar koyun değil ki... Hiçbir insan yalnız kendi bacağından asılmaz; her asılanla biraz da biz asılırız, her açla açız, her tutukluyla tutukluyuz. Mutluluk, başkaları mutsuzken, yalnızlıkla olmaz, toplulukla olur. Aç insanlar olduğunu bilirken, lokmalarım rahatlıkla boğazımdan geçmiyor; soğukta titreşenler varken, odamdaki sobamda ısınamıyorum. Bu, İsa’ca bir duygu ve duygusallık değil. Bu bilinçli, akılcı bir duygu ve davranıştır.

Yemeğimi rahat yemek istiyorum, rahat ısınmak, rahat uyumak istiyorum; bu benim hakkım değil mi? İşte ben bu hakkı istiyorum. Bu hakkı insanların, çoğunluğun elinden alan mutlu azınlığın sonuna dek, yaşadığım sürece hep karşıındayım, karşısında olacağım. Ben sınıfımın yazarıyım, böyle olmak zorundayım, başka türlü olamam, elimden gelmez... Benim sınıfım, emekçilerdir, yani otuz milyon yurttaşımın enaz yirmibeş milyonu...

Yurdumda sürüp giden bozuk düzenin kökten, değişmesi gerektiğine inanıyorum. Bu bozuk düzende çıkarı olanlarla bir de kandırılmışlar “Böyle gelmiş böyle gider” demektedirler. Hayır, böyle gitmeyecek, böyle gidemez, böyle götürmeyeceğiz. Çocuklarımız benim yaşadığım çocukluğu yaşamassınlar.

Acı gerçeği anlayarak, bilincine vararak haykırmalıyız:

“Böyle gelmiş ama böyle gitmeyecek!”

Tüm davranışlarımızı da ona göre belirlemeliyiz.

Yokuşun Başı

2. Kitap *Üçüncü Bölüm*

Babamın anısına

Babam*

Dünyaların en iyi babası benim babamdır
Düşmandır düşüncelerimiz
Dosttur ellerimiz
Dünyada tek elini öptüğüm
Babamdır
Kırkını geçtin adam olmadın der
Başım önümde dinlerim
Önünde tek baş eğdiğim babamdır
Sabahlara dek Kuran okur
Anamın ruhuna
İnanır ona kavuşacağına
Bana gâvur der
Dış bilemeden
Dünyada tek bağışladığı ben
Tek bağışladığım odur
Başım derde girdikçe bakar çocuklarıma
Bitürlü ölemiyorum der senin yüzünden
Çocuklar ortada kalacak
Ölemez kahrımdan benim
Yaşamak zorunda benim yüzümden
Gözlerindeki ateş bakışlarında söner
Tuttuğun altın olsun der
Çocukluğumu tek anlayan odur
Dünyaların en iyi babası benim babamdır

*Babam Abdülâziz Efendi 11 Şubat 1962 pazar günü, seksendört yaşında öldü. Bu şiiri, babamın ölümünden on yıl önce yazmıştım.

Yarınki İşler

“İlan ne oldu? Hayvan hikâyeleri, Hasan Âli’ye ‘Şimdiki Çocuklar’ gönderilecek. Soyut sayıları. İran’a mektup - Posta - Orhan Apaydın’a gideceğim. ‘Siz ne verdiniz Harpagon’a’nın notları. Meral’e saat alınacak. Yaş günü için Ahmet’e masa lambası.”

Her gece, her gece olmazsa iki üç gecede bir, ertesi gün yapmam gerekli işleri bir kâğıda yazarım. Kâğıdın başına “yarınki işler” yada “yapılacak işler” diye yazar, altını da çizerim. Biyandan müsrif denilecek oranda eliaçık, biyandan cimri denilecek oranda tutumlu olduğumdan, yapılacak işlerimi yazdığım bu kâğıtlar, bikaç kez biriki işte kullanılmış, çoktan kâğıt sepetine atılması gerekirken atılmaya kıyılanamış, bir yüzü yazılı kâğıt parçalarıdır.

Bugünden yarına, günden güne aktarılan yapılacak işlerden başka, “yapmam gerekli işler”, “...yılında yapacağım işler” başlıklarıyla aylık, yıllık iş tasımları yaparım.

Eskiden, yapılacak işlerimi yazdığım bu kâğıtları yırtar atardım. Bigün, nasılsa atmayı unuttuğum, biyerlere sıkışıp kalmış, yıllar öncesinin bu iş programlarından bikaçını bulup okuyunca bu eski püskü kâğıtlardaki yazılar bana çok ilginç göründü, birden gözümde değer kazandı. Bu kâğıtlardaki yazılarda kendi geçmişimi, olduğum gibi kendimi gördüm.

İşte o gün bugündür, günlük, aylık, yıllık “yarınki işler” tasımlarımı atmıyorum, onları bir dosyada topluyorum. Aradabir karıştırınca, o kâğıtların arasında hem geçmiş, hem gelecek günlerimi buluyorum. Bugünümü yarınıma bağlayan belgeler onlar. Yapılacak yarınki işlere bakıyorum: çoğunu anımsamıyorum bile, unutmuşum. Yapılacak işlerden pekçoğu da, yarınlara aktarıla aktarıla hiç yapılmamış... Onları düşünürken üzünç duyuyorum.

Benden, artık benim olmadığım yarınlara, bensiz yarınlara işte bu “yarınki işler” yazılı kâğıt parçacıkları kalacak, bir yığın yazılı eski kâğıt...

Şimdi bakıyorum dosyalar dolusu yarınki işlere. Hiçbigün işlerimi yetiştirememişim. Hergün, bir ertesi güne, hergün yarına borçlu kalmışım. Aylıklığımdan değil bu; taşıyamayacağım denli çok yük yüklenmemden. Niçin bu denli çok yüklendiğimi düşündüm. Bilinçaltımdaki çok yaşama isteğimden olacak belki de... Bugünkü işlerimi yetiştiremezsem, onları yarın yapmak zorunda kalacağım. Yapacak işi olan kişi de ölemez ki... Yarınlara borçlu kalmak, borçluluğunu hep duymak, borcunu ödemeye, yani yaşamaya çalışmak, yaşamak zorunda olmak... Hiç ödenemeyecek, ödendikçe daha da artacak bir borç bu.

Artık var olmadığım o sabah, masamın üstünde bir yüzü yazılmış, öbür yüzünde yapacağım diye yazdığım, ama hiçbir zaman yapamayacağım yarınki işlerim yazılı bir kâğıt bulacaklar. Benden geriye kalan ben, işte bu dosyalar dolusu, artık hiçbir zaman benden başka hiçbir kimsenin yapamayacağı yarınki işler olacak.

Şimdi önümde duran yarınki işler dosyasından gelişigüzel bir kâğıdı okuyorum:

“Tıraş, kahvaltı, adresler, benim masanın temizliği, Hamdi’ye telefon, Cemal Süreya, Ağaoğlu, Ali’ye ayakkabı, çiçeklere su, Ahmet’e pul defteri, posta, kedilere ciğer, Refik Halid’in kitapları, Haldun Taner’e. Mengü ve Mıstık, Küflü’den para, Akbaba’ya hikâye, Zübük’ün tashihleri. O tek perdelik oyun.”

Her yarın, bana öylesine unutulmaz bir yakınlıkta görünmüş ki, üstelik bu kâğıt parçalarına bir değer de vermediğim için, hiçbirine tarih koymamışım. Şimdi bizim olan şeylerden, gelecekte hangilerinin hiç değersiz, hangilerinin değerli olabileceğini, yaşadığımız zaman içinde kestiremiyoruz. Gereksiz diye attığımız bir adres yazılı zarfın, bir notun, bir bakkal hesabı yazılı pusulanın bile zamanla nasıl değer kazanabileceğini bilemiyoruz.

Son iki “yarınki işler” dosyasındaki kâğıtlardan pekçoğunda, yapamadığım için ertesi günlere, belsiz yarınlara aktardığım bir iş var: *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez*’in ikinci cildini yazmak... İşte “yarınki işler” diye yazdığım kâğıtlardan biri.

“15 Ocak 1965’de *Böyle Gelmiş*’in ikinci bölümü (birinci cildi) biteceğine göre, 15 Mart 1965’de üçüncü bölüme (ikinci cilde) başlayabilirim. O zamana dek *Nasrettin Hoca*’yı ancak bitirmiş olurum. 4-5 Ocak 1965”

“Yarınki işler”, “yapılacak işler” kâğıtlarında, *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez* için daha bunun gibi birçok notlar... Kendi kendime söz verip, kendi kendimi çalışmaya zorlamak için sık sık, yukardakine benzer, kendimi bağlayıcı, kendi kendimle sözleşmeler yazmışım. Ama boşuna... Günlük geçimi kurtaracak yazıları yazmaktan bu soluklu işe bitürlü girişememişim. Aradan yedi yıl geçmiş, ne *Nasrettin Hoca* incelemesini bitirebilmişim, ne de *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez*’in ikinci cildini yazabilmişim.

Benim için *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez*, bir yazarın kendini var kılmak için yazmak zorunda olduğu bir kitabın çok daha üstünde, yazılması görevim olan, borcum olan bir kitaptır. Yedi yıl gecikerek de olsa, işte o borcumun bir bölümünü daha ödemeye çalışıyorum.*

*Birinci cildin yayımlanmasından yedi yıl sonra *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez*’in ikinci cildi gazetede tefrika edilmeye başlandıysa da, birinci ciltten ancak on yıl sonra ikinci cilt kitap olarak yayımlanabildi.

İlenç*

Kimileyin anılarımı yazmaya başladığım oldu. Ama hep yarım kaldı. Bunlardan birinde anılarımı çocukluğumdan başlayarak yazmam gerekirken, yazmaya oturduğum günden başlamışım. O yazıyı buraya aktarıyorum:

30 Nisan 1971 Perşembe, saat 20.30 Motel Örtur-Burhaniye.

İlenmek, insanın, umarsızlığın son kertesine gelmesi demektir. Karşı koyacak hiçbir gücü kalmayan, haksızlığın da en kıyıcısı altında ezilen insan, öylesine bir çıkmazda sıkıştırılmıştır ki, yapacak başka hiçbirşey elinden gelmediğinden ancak ilenebilir.

Yaşamımda sık sık böyle durumlara düştüm. Ama hiçbirinde hiçkimseye, beni bu acılı durumlara düşüren iktidarlara, egemen sınıflara bugüne dek hiç ilenmedim. Gücümün yeterince savaştım. Ama bugün? Şu satırları yazarken ne korkunç durumdayım... Sarhoş gibiyim. Sürekli başım dönüyor. Yine tansiyonum yükselmiş olmalı... Onüç saattenberi otobüslerde, otomobillerde durmadan yolculuk ettiğim için gözüme de ilaç damlatacak fırsat bulamadım. Gözlerim ağrıyor yine. Bu yaştan sonra da bu hastalıklarla –artık eskisi gibi– yorgunluklara dayanamıyorum.

Başım öyle dönüyor ki, Ören'deki Motel Örtur'un odasına girer girmez son gücüm de tükenmiş gibi sendeledim. Yatağa oturdum.

– Allah belanızı versin! Allah belanızı versin! diye söylendim.

Çok umarsızdım. İlenmekten başka yapacak hiçbirşeyim yoktu.

Bu karamsar yazıyı hangi etkenler altında, neden yazdığımı şimdilik açıklayacak değilim. İlerde bigün belki açıklarım. Dönelim kırksekiz yıl öncesine, çocukluk günlerime...

Dut, İncir, Kuşlar

Annemin en çok sevdiği yemiş dutla incirdi. Babama bikaç kez söylerken duymuştum:

– Mezarımın başucuna dut, ayakucuna incir dik!

Bisüre suskunluk olurdu odamızda. Sonra annem çok olağan bişey söylüyor-muş gibi,

– Kuşlar, hele o geveze serçeler dutu, inciri çok severler. Yiyip yiyip üstümde ötüşsünler... derdi.

Babam İstanbul'dan biyerden bir dut, bir de incir fidanı getirmişti. Babamla birlikte annemin Hegbeliada mezarlığındaki mezarına gitmiştik. Ben fidanları taşımıştım, babam da kazmayla küreği... Babam usta elleriyle annemin mezarının

*ilenmek: Beddua etmek.

başucuna dut, ayakucuna incir fidanı dikmişti. Mezarlık bekçisinden aldığımız tenekeyle su taşıyıp fidanları sulamıştık.

Babam sık sık mezarlığa gider, annemin mezarına diktiği o iki fidanı sulardı. Birlikte gittiğimiz de olurdu. Babam bu iki fidanı sulaması için mezarlık bekçisine para verirdi. Fidanlar yine de tutmadı. Babam ikinci kez getirdiği fidanları dikti. Onlar da o kış dondu. Annemin mezarına üç beş kez dikmişti dutla incir fidanını. Bu işlerde de çok ustaydı babam. Ama nedense tutmadı fidanlar.

Bir insan ölüp toprağa karışacak, elbet üstündeki ağaçların dallarında ötüşen kuşları duymayacak. Önemli olan bir ölünün kuş seslerini duyup duymaması değil. Biz yaşarken, daha sağlığımızda, mezarımızın üstünde ötüşecek kuşları tasarlayıp, sevineceğiz ya... Güzel olan işte bu.

Ben de o son durakta, üstümdeki dut, incir dallarında kuşlar ötüşsün isterim. Elbet duymayacağım, bilmeyeceğim, haberim olmayacak. Ama o zamanki güzelliği, civıltıyı şimdi tasarlayıp sevinebiliyorum; kendimden sonrasını şimdiden yaşayabiliyorum.

Yağlı Kara Bir Utanç

Mithat Cemal Kuntay, Mehmet Akif için şöyle demiş:

“Yalan söylemeye muhtaç olmadan hayatını baştan başa anlatabilir.”

Hiç yalan söylemeyi gereksinmeden yaşamını baştan sona anlatabilmek önemlidir, ama hiç de zor değildir. Dümdüz, dosdoğru, hiç karışık olmayan bir yaşamı olanlar –ki böyleleri yok denilecek denli azdır– rahatlıkla bütün anılarını anlatabilirler. Bundan çok daha önemli, çok daha zor olan, yaşamı karmakarışık, yaşamında anlatılmasından sakınca, utanç duyulacak olaylar varken, yine de o kişinin yalana hiç gereksinmeden yaşamını baştan sona bütün çıplaklığıyla anlatabilmesidir. Bir insanın, yer yer utanılası ayıplarla dolu yaşamını, hiç yalana gereksinmeden baştan sona anlatabilmesi için bu ayıpların, kusurların kendisine sıçrayamayacağı denli bir üst düzeye ulaşmış olması gerekir. Bu düzey, Nesimî'nin “Ar ü namus şişesini taşa çaldım kime ne?” dediği yerdir.

Ne Akif gibi, rahatlıkla anlatılabilecek dümdüz, dosdoğru bir yaşamım var, ne karmakarışık yaşamımdaki utanılası olayları açıklamaktan sakınca duymayacağım bir düzeye ulaştım. Ama değil mi ki özyaşamımı anlatmaya giriştim, başkalarına zararı dokunmadıkça, ayıplarımı, gizlerimi, eksiklerimi anlatmaya kararlıyım.

Bir yağlı kara gibi belleğime bulaşmış, yıllardır ondan arınmadığım bir utan-cım var.

Ada'daki evlere eşek sırtında, tahta kasalar içindeki tenekelerle su taşınır. Bizim evde su yok, kız kardeşimle ben çeşmeden güğümle taşırdık. Bize yalnız bikez eşek sırtında su geldi; annemin öldüğünün ertesi günü... Sucu Hafız üç eşek yükü su getirmişti. Eşegin sırtındaki sağlam sollu iki tahta kasada, ikişerden dört teneke su vardı. Suyun tenekesi yüz paradan bir eşek yükü su on kuruştı.

Küçük evimizin mutfağındaki ocakta kazan kaynıyordu. Ölü yıkayıcı kadın hazırlığını yapmıştı. Hafız eşeğiyle üç kez su getirmişti. Bizim eve ilk ve son eşekle su gelişi o gündü.

Babam Hafız'a vermem için üç eşek yükü suyun parası otuz kuruşu bana vermişti. Ama ben parayı Hafız'a vermemiştim. Niçin? O acılı günde, o gürültüde kimse benden su parası sormaz diye mi düşünmüştüm? Hafız utanır da parayı istemez mi demiştim? Yoksa elime otuz kuruş geçmişken, çoktandır canımın çektiği bişey mi alıp yemiştin? Bilmiyorum. Her neden olursa olsun, parayı Hafız'a vermemiştim.

Hafız bir hafta beklemiş. Sonra parayı babamdan istemiş. Babam hiçbir şaşkınlık göstermemiş. "Paranı oğluma vermiştim" yada "Oğlumla göndermiştim" gibilerden bişey söylememiş. Hafız'ın parasını vermiş.

Babam, o kızgın adam, bir akşam evde bana en tatlı sesiyle,

– Oğlum, Hafız'ın parasını vermemiş miydin? dedi.

Hafız parayı almış da unutmuş olabilirdi. Babam onun için bana soruyordu. Babama göre ben, dünyanın en güvenilir insanıydım.

Sesimi çıkarmadım. Babam da sesini çıkarmadı.

Bu utanç, yıllar geçtikçe bir yağlı kara gibi heryanıma sivaşır, benliğimi kaplar. En olmadık bir zamanda birden anımsayıp o utancı yeniden yaşarım.

Ada'da suculuk iyi para getiren bir işti. Eşek sırtında evlere su taşıyanlardan üçü komşumuzdu: Şerif Efendi, Ahmet Ağa ve Hafız...

Karadenizli olan sucu Şerif Efendi, Heğbeliada'nın eskilerindendi. Babamla çok eskiden tanışıyorlardı. Çok çalışkandı. İki eşekle birden, hiç durmadan tepedeki evlere su taşırdı. Tepede, kendi yaptığı bahçesinde sebze ekili bir evde otururdu. Bizim oturduğumuz emlak-i milliye evinin sağına, iki katlı, kâğır bir ev daha yaptırmıştı. Bu evi kiraya veriyordu. Bir oğlu, bir kızı vardı. Oğlu İhsan'la yaşattık. İhsan da benim gibi askerî okula girdi, general oldu.

Tek katlı, tek odalı emlak-i milliye evimizin önündeki yamacın üstünde sucu Ahmet Ağanın, arka arkaya sıralanmış üç evi vardı. Öndeki iki katlısında Ahmet Ağa ile karısı Fatma Anne otururdu. Arkasındaki tek katlıda sucu Hafız kiracıydı. En arkadaki iki katlı evi, yazlık olarak kiraya verirdi.

Bira Yerine Katır Sidiği

Sucu Hafız Ada'da suculuğa geç başlamış olduğu için, öbür suculara göre varlıklı sayılmazdı. Kiracıydı. Eşeğini koyacak ahırı yoktu; evimizin arkasındaki bizim ahıra koyardı. Babam ahır için ondan kira almazdı. Evimizin arkasında ahır olduğuna göre, bu evi bırakıp Yunanistan'a kaçan Rum'un da eşiği varmış. Ya o da sucuydu yada iskeleden evlere eşek sırtında adam taşıyordu.

Hafız ufak tefek, derisi iskeletine yapışmış, kara kuru, sinir konservesi gibi bir adamdı. Gerili yay gibi tepkiseldi. İncecik dudakları, apak dişleri vardı. Adı Tefvik'di. Arap ağzıyla "Tavfık" derdi. Ama kendisine Tefvik değil, Hafız denilmesini isterdi. Erzincanlıydı. Uzun bir cümlelik sözü bir kelime söylenebilecek bir zamanda, uzun bir kelimeyi de bir hecelik zamanda söylemek istediğinden, kapağı açılan bira şişesinden bira fışkırır gibi, köpüklü köpüklü, paldır küldür konuşurdu. Ne dediğini anlayabilmek için konuşmasına alışmak gerekirdi. "H" harfinin sesinin gırtlığının taa derinlerinde biyerden boğazı yırtılırcasına "hı" sesi olarak çıkararak babama, "Şih Efendi" derdi. "Şeyh Efendi" demek isterdi. Hafız sık sık bize gelir, savaş anılarını anlatırdı. Birinci Dünya Savaşında, önce Doğu Cephesinde, sonra da çölde savaşmış. Gazze, Kanal, Kutülammare, Sinâ gibi, savaştığı yerlerin adlarını ilk onun ağzından duyuyordum. Babam kendisi gibi bağınaz, hem de Mustafa Kemal düşmanı olduğu için Hafız'ı severdi. O zamanlar Atatürk'e –soyadları alınmadığından– Mustafa Kemal Paşa, daha çok da Gazi denilirdi. Babam da, Hafız da, bikez bile Gazi yada Mustafa Kemal sözünü ağızlarına almamışlardı. Mustafa Kemal'den söz etmek gerekirse ona ya "kör" yada "Selanik dönmesi" gibi sözler söylerlerdi. Bütün bağınazlar, gericiler arasında Mustafa Kemal, "Kör" yada "Dönme" diye anılırdı. Mustafa Kemal biraz şehla bakışlı olduğundan, gözünün birinin cam olduğunu söyler, buyüzden ona Kör derlerdi. Selanikli olması yüzünden de Yahudi dönmesi sayılırdı.

Çoluğunu çocuğunu yüzüstü bırakıp Kurtuluş Savaşına gönüllü katılmış olan babamın Gazi'ye neden düşman olduğunu o zamanlar anlayamazdım. Bunun nedenini sonraları düşünerek buldum. Mustafa Kemal Ulusal Kurtuluş Savaşı başlamadan önce halka bildirisinde, "Makam-ı hilafeti düşman işgalinden tahlis" amacı güttüğünü söylemişti. Babam gibi pekçokları da hilafeti, halifeyi kurtarmak için savaşa katılmışlardı. Savaştan sonra, kurtarmak istedikleri hilafet tümüyle ülkeden kovulunca, aldatıldıkları kanısına varmışlardı.

Dinleyenleri sözlerine inandırırın diye ikidebir "Vallahilazim" diye yemin eden Hafız'ın savaş anılarını ilgiyle dinlerdim. Ama anlattığı bir anısının yalan olduğunu anlayınca bir daha onu hiç dinlemedim. Bana yalan gelen anısı şöyleydi:

Hafız, Sinâ cephesinde genç Alman subaylarının hizmetinde bir er. Alman subayları o çöl sıcağında, Hafız'dan buzlukta soğutulmuş bira isterler. Hafız da babam gibi düşünüyordu. Başta şarap olmak üzere, hangi içki olursa olsun katresini (damlasını) içmek haramdı. Lakır lıkır buzlu biraları için "Alaman kâfirlerine" Hafız çok kızılıyordu. "Alaman kâfirleri" de, her isteyişlerinde soğuk bira yetiştiremezse Hafız'a kızıyorlardı. Hafız bigün baktı ki buzlukta bira kalmamış. Telaşlandı. Gidip biyerlerden bira almak olanağı da yoktu. Boş bira şişelerini alıp mekkare katırlarının yanına gitti. Hangi katır işerse, bira şişesini onun altına tutuyordu. Şişeleri katır sidiğiyle doldurup buzluğa yerleştirdi. Alman subayları kendisinden bira isteyince, buz gibi soğuk katır sidiklerini koşturdu. Katır sidiklerini, iyi köpürsün diye, bira bardaklarına yukarıdan döküyordu. Öyle de köpürüyordu ki katır sidikleri. Alman subayları içmişlerdi. Çok beğenmişlerdi ki, "Oooh!" demişlerdi.

Hafız anlattığı bu kurnazlığına keyiflenmiş, kih kih sesleri çıkararak gülüyordu.

Ben de o yaşına kadar hiç bira içmemiştim ama, Alman subaylarının katır sidiğini bira sanmaları yalanına inanmamıştım.

Sık sık "Vallahilazim" diye sözünün doğruluğuna inandırmak için yemin eden Hafız hiç bira içmediği, biranın tadını bilmediği için, olsa olsa bira katır sidiğine benzer, diyerek bu yalanı uydurmuştu. Başka anlattığı savaş anıları belki de doğruydı. Ama artık ona inanım kalmamıştı.

Hafız'ın bir yaşında Cazip adında bir oğlu vardı. Kendim çocukken bile çocukları çok severdim. Çok sevdiğim Cazip için Hafız'ın evine gittiğim olurdu.

Hafız karısını dövmüş diye duyduk, hem de benim yüzümden... Bir öğleyin yemek yemek için Hafız evine döndüğünde ben de evindeymişim. Karısı Cazip'e meme veriyormuş. Ben de kadının memelerini seyrediyormuşum. Böyle bir olayı hiç anımsayamadım. Hafız, çocuğunu emzirirken memesini bana göstermiş diye karısını dövmüş. Bu söylentiyi duyduktan sonra Hafız'ın evine bir daha gitmedim.

Babam bisüre olsun evimizdeki o ağır üzünçlü havadan uzaklaşmamı istiyordu. Tanıdıklarıyla bu konuda konuştuğunu duymuştum.

Yıllar yılı işsizlik çeken Galip Amcam, sonunda Gebze'nin Balçık köyüne öğretmen olabildi. Bana göre Galip Amcam, Türkiye'nin az bulunur bilgili insanlarından biriydi. (Bugün de bu düşüncedeyim.) Koca Derviş Galip bir köy öğretmeni olsun!

Bir Ek ve Bir Açıklama

Anılarımin yukardaki bölümü yayımlandıktan bikaç gün sonra, ayrı ayrı kişilerden, camilerde benden söz edildiğini işittim. Kimi vaizcılar, imamlar camide yazılarımin okuyup benden söz ediyorlarmış. Bana bunları söyleyenler, belirli bişey de söylemedikleri için, hangi ilişkiyle adımin camilerde geçmiş olduğunu anlayamamıştım. Bunu bana ilkin kız kardeşim söylemişti. Üzerinde durmamıştım. Sonra başkaları da söyleyince, büyük bir iyi niyetle, olsa olsa Vakıf kurarak bir hayır işlemiş olduğumu anlatıyorlardır camilerde diye düşünmüştüm.

Avukat Burhan Apaydın'ın bir açıklaması, olayı aydınlattı. Burhan Apaydın'a bir tanıdığı telefon edip,

– Aziz Nesin nasıl böyle şeyler yazabiliyor, yazılarını gericilerin kullanmalarına fırsat veriyor... demiş.

Bundan başka, müvekkili olan bir imam da, Burhan Apaydın'a, bu yazımın, Atatürk düşmanlığı yaratmak için camilerde okunduğunu söylemiş.

Bana bu açıklama fırsatını verdiği için Burhan Apaydın'a teşekkür ederim.

340

Bu anılarımda kendi aleyhime bile olsa, doğruluğuna inandığım, yaşadığım, tanıdığı olduğum her olayı gerçeklikle yazmaya çalışıyorum. Atatürk için yazdıklarım da, benim öz düşüncelerim değil, babamın düşünceleri idi. Babamı korumak için bunları yazmadan geçemezdim. Kaldı ki, ben onları salt babamı anlatmak için yazmadım, bütün bir dönemi açıklayıcı düşünceler oldukları için, kimi insanların bu düşüncede olduklarını, yani o günkü dönemi anlatmak için yazmıştım.

Burada ilginç olan şudur: Gericiler, aralarında söyleşip yaydıkları, ama dahaca yazmaya yüreklenemedikleri Atatürk aleyhindeki sözleri, benim yazılarımin aracılığıyla yaymaya fırsat bulmuşlardır. Onlar korkak, yüreksiz, ikiyüzlüdürler. Yıkıcı amaçlarına ulaşmak için düşmanı oldukları bir yazarın yazılarımin bile camilerde okuyacak denli fırsatçıdır.

İstiyorlarsa, Atatürk'e değgin düşüncemi kısaca açıklayayım: Atatürk'e çok büyük saygım var. Onun tarihimizdeki büyük değerini yadsımaya kalkmak, ya kandırılmışlık ya bilgisizlik yada hainliktir. Kemalist değilim, Atatürkçü de değilim. Ama bugünkü Türkiye ortam ve koşullarında, Atatürkçülüğün bile bir ilericiilik aşaması olduğuna inanıyorum.

Atatürk düşmanlığı yapmak için yazımın bütününden koparılmış parçalarından yararlanmaya kalkacak denli alçalanların bulunması, elli yıl önceki gericiliğin, yobazlığın, bağnazlığın bugün de, hem de örgütlü olarak sürdüğünü göstermektedir.

Gegbuze'nin Balçık Köyü

Galip Amcamı görmeyeli ençok iki yıl olmuştu. Ama insana çocukluğundaki yerler, boyutlar çok büyük, zamanlar da çok uzun geldiğinden, sanki Galip Amcamı görmeyeli yüz yıl geçmiş gibiydi.

Tatil günlerimi Balçık köyünde Galip Amcamın yanında geçirecektim. Tiren yolculuğunu hiç anımsayamıyorum. Belleğimden bütünüyle silinmiş olan o yolculuk anısından yalnız bir istasyon levhası şimdi bile gözümün önünde. Beyaz zemin üzerine siyah boyayla yazılmış Gebze istasyonunun levhasıydı. Arap harfleriyle, kuyrukları uzatılmış yan yana iki gef harfiyle “Gegbuze” yazılmıştı. Arap harfleriyle Gegbuze yazılıp Gebze okunduğunu o zaman öğrenmiştim. Belki Gebze'nin eski adı Gegbuze'ydi.

Gebze istasyonundan Gebze'ye işleyen faytonlar vardı. Ama biz Gebze'ye yayan gitmiştik. Gebze'den Balçık köyüne taşıt yoktu. Sıcak bigünde Balçık köyüne dek yürümüşüm. Her adım atışta, tozuyan yollarda ayaklarım yumuşacık tozlara gömülüyordu.

Köye mezarlıktan giriliyor. Köyün ortasında minaresi çoktan yıkılmış yarı yıkık bir cami var, camiye yıllardır girilmediği belli. Ben o köyde kaldığım sürece ne camide namaz kılınmış, ne ezan okunmuştu. Caminin bitişiğindeki iki odalı eski ev onundu. Odalardan birinde Galip Amcam yaşıyor. Büyük olan öbür oda da derslik. İçinde bikaç eski tahta sıra... Heryer kalın toz tabakası altında.

Galip Amcamın tek pencereli odasında, bir kerevet üstünde kirli yatağı seriliydi. Biz bu yatakta Galip Amcamla birlikte yatacaktık. Tek pencerenin raf gibi kullanılan oyugu kitaplarla doluydu.

Balçık, benim ilk gördüğüm köydü.

Galip Amcamı görmediğim o iki yıl içinde yirmi yıl birden yaşlanmış, çökmüş buldum. Artık neşesini de, umudunu da yitirmişti. Taşlamalar yazmaya başlamıştı.

Gebze'nin pazarı olan günler Galip Amcamla biriki kez Gebze'ye gittik. O büyük caminin yakınında biyerde kebab yemiştik. Gölgesi geniş bir çınarın altında alçak ayaklı hasır iskemlelere oturmuş, çaylar içmiştik. Galip Amcamın çevresinde tanıdığı Gebzeli aydınlar vardı. Bunlardan birinin Gebze mahkemelerinden birinde zabıt kâtibi bir derviş olduğunu anımsıyorum. İçlerinden biri de ya şairdi yada ezberinde çok şiir olan birisiydi. Galip Amcam çok ucuz cep defterini çıkardı cebinden... Defterdeki şiirlerini okudu.

Galip Amcamdan her nasılsa bana kalmış bikaç defter vardır. Şimdi o defterleri karıştırıyorum; onlarda kırkbeş yıl önce Gebze'deki çınar altında arkadaşlarına okuduğu manzumelerden kimisini buluyorum:

*Ey âlemlerin sultanı
Tecelli kıl teselli kıl.*

*İnayet olmasa senden
Kurtaran yok beni benden
Ey efendim bu bedenden
Tecelli kıl teselli kıl.*

*Çevirmişim gözüm sana
Gayre bakmam özüm sana
Nerde olsam yüzüm sana
Tecelli kıl teselli kıl.*

*Her işim isyan ve hata
Gitti ömrüm vâ hasreta
Merhametin eyle atâ
Tecelli kıl teselli kıl.*

*Encam-ı âlem ölumdür
Rıza-yı pâkin yolumdur
Galip Nihanî kulundur
Tecelli kıl teselli kıl.*

342

Manzumelerinde Galip Nihanî* adını kullanırdı. Bu manzumenin altında 4/5 Teşrinievvel 340 yazılı.

Galip Amcamın ordaki arkadaşları içinde şairler de vardı. Onlardan biri ya “İş-retî” mahlasıyla şiirler yazıyor yada İşretî mahlaslı birinin şiirini okuyordu. Galip Amcam o şiiri çok beğendiği için hemen orda cep defterine yazmıştı.

Bende kalan o defterden, İşretî'nin şiirini buraya aktarıyorum:

*Sanma aşk ehlini mevtle gûzar eylediler
Hicre sabreylemeyip terk-i diyar eylediler.*

*Soyunup tâc-ü kabayı bürünüp bir kefene
Hil'at-i âriyeti giymeye âr eylediler.*

*Dediler görmeyelim tek ol rakibin yüzünü
Bindiler mahmel-i tabuta firar eylediler.*

*Arkası üzre yatıp ehl-i kubur etti huzur.
Derd ü mihnetle seni işretî zâr eylediler.*

Galip Amcamın köy öğretmenliğinden aylığı onbeş onaltı lira bişeydi, kesinlikle yirmi liradan azdı. En büyük üzüntüsü, “Valide, valide...” diye sözünü ettiği Gerede’nin bir köyündeki annesinden uzak kalışı, annesini yanına getiremeyişi, ona para gönderemeyişiydi. Düzgünce elbisesi, hediye alacak parası da olmadığı için yıllar yılı yaşlı annesini görmeye de gidemiyordu.

Balçık köylüleri eski bir geleneği sürdürerek, eskiden köy imamlarına hergün bir köy evinden nasıl yemek gönderilirse, muhtarın koyduğu sıraya göre, Balçık köyünden her ev de Galip Amcama yemek gönderiyordu. Hergün öğle, akşam yemeklerini, yemek gönderme sırası gelen evin çocuğu bir tepsi yada sepet içinde getirirdi. Genellikle iki kap yemekle yağsız ayran, bir de ev ekmeği gönderilirdi. O köyde bulunduğum sürece, et yemeği, etli yemek, tatlı gelmedi. Şimdi Gebze’den minübüs işlediği için zenginleştiğini duyduğum Balçık, o zaman yoksul bir köydü. Her köy evindeki fırında haftalık, on günlük ekmek birden pişirildiği için, ekmekler çok sert olur, zor yenilirdi, kumluydu. Üstelik bu bayat, sert ekmekler iki üç gün bekleyince içinden kurtlanıyordu.

Galip Amcamla bigün bir komşu köye gitmiştik. Orada beni ata bindirdiler. Niçindi, anımsayamıyorum. Belki eğleneyim, vakit geçireyim diye... At eğerli değil semerliydi. Semerin ağaçları baldırlarımı acıtmıştı. İlk ata binişimdi. Koşturdum bile, koşturduğumu sandım yani... At nereye isterse beni oraya götürüyordu. Gittikçe hızlandı. Ben altımdaki atla birlikte uçuyorum sandım. Köyün içinde bir evin kapısına gelip durdu. Ne yaptım sa kımıldatamadım. Attan inemiyordum da... Ordan geçen bir köy çocuğu, semerin üzerindeki debelenişime bakıp güldü.

– Gitmiyor, dedim.

Çocuk,

– Gitmez elbet... dedi.

– Neden?

– Geleceği yere gelmiş de ondan... dedi.

Atın gelip durduğu kapı, ahırının kapısıymış. Beni binici yerine koymadığı için ahırına yaklaştıkça hızlanarak gelmiş, burada durmuş. Benden kabaca olan çocuğun yardımıyla attan indim.

Semer baldırlarımı öyle acıtmıştı ki, ağrısı bikaç gün sürmüş, paytak paytak yürümüşüm.

Galip Amcam da eski Galip Amcam değildi. Benimle ilgilenmiyordu. Bana ders vermiyordu. Bir karamsar, içine kapanık kişi olmuştu.

Babam geldi. Birlikte döndük.

Okuldan Kaçışlar

Sık sık okuldan kaçıyordum. Çok zaman babama okulun tatil olduğunu söyledim. Bana sonsuz güveni olan babam, her sözüme olduğu gibi, bu yalanıma da inanırdı. Her okul kaçkını çocuk gibi, okulla arayı gittikçe açıyordum. Başlangıçta niyetim bitek gün okula gitmemek olurdu; ama o gün okula gitmeyince, ertesi daha ertesi günler de okula gidemezdim.

Okula gidiyorum diye evden çıkıp birkaç saat sonra geri döndüğüm oluyordu. Babam nedenini sorunca, okulun tatil olduğunu söylemişler ama duymamışım gibi yalanlar uyduruyordum.

Babam sağ olduğu halde, yalnız babasız çocukların okutulduğu Darüşşafaka'ya gitmek istemediğim için okuldan kaçıyordum. Çünkü günün birinde babamın sağ olduğu anlaşılacak, duyulacak, o zaman beni okuldan kovacaklar, rezil olacağım diye çok korkuyordum. Öyle bir korkuya kapılmışım ki, hemen her an, aman babam olduğu belli olmasın, anlaşılmasın diye düşündüğümünden, durup dururken, hiç yeri yokken, arkadaşlarıma babamdan söz etmeye başlamışım. “Babam dedi ki...”, “Babam birden gelince”, “Birden babamı gördüm...”

Sözü toparlayıp değiştirmeye çalışıyordum. Günde birkaç kez böyle oluyordu. Baba kavramı, sanki bir tebelleş düşünüşü olarak bir kene gibi beynime yapışmıştı. Gittikçe daha çok baba sözü eder olmuştum, hele arkadaşlarımin arasındayken...

Bigün yine babama ilişkin bir söz kaçırınca ağzımdan, Fikret adlı bir sınıf arkadaşım gözlerini açarak,

– Senin baban mı var? diye sordu.

Sözle anlatılamayacak bir duruma düştüm. Ne yapacağımı, ne söyleyeceğimi şaşırdım. Yüzüme ateş bastı, kızarmış olmalıydım. Bocaladım, kekeledim.

Bir çocuğun babasını, hem de çok sevdiği, beğendiği babasını inkâr etmesi kadar acılı, üzüncü verici başka ne olabilir?

Fikret'e ne demeliydim? Üvey babam var demektense ölmeyi yeğlerdim.

İşte bu kaygılar, bu dayanılmaz tedirginlikler içinde okuldan kaçıyordum. Ama öteyandan annemin ölürken söylediği son sözleri hep kulağımdaydı: “Oğlum yatılı okulda ya, gözlerim açık ölmüyorum!”

Hem okumak istiyordum, hem de okuldan kaçıyordum. Tam bir çıkmaz içindiydim, hiçbir kurtuluş yolu bulamıyordum. Böylece yaşam dramım daha o yaşta başlamış oldu.

Babam bana güvendiği, her sözüme inandığı için, okuldan kaçtığım kuşkusuna kapılmıyordu. Darüşşafaka'daki yönetmenler, öğretmenlerim de, çalışkan olduğum için, hem de beni sevdiklerinden, getirdiğim sahte mazeret yazılarından kuşkulananmıyorlardı.

Ramazan ayı idi. O ramazan kışa gelmişti. Geçen ramazan ayında, Darüşşafa-ka'nın o eğlenceli, geleneksel, hiç unutamayacağım güzel gecelerini yaşamıştım. Okul yöneticilerinin öğrencilere en hoşgörülü olduğu aydı. Sahur saatine dek ko-şar, oynardık. Sahur yemeğinden sonra yatardık. Öğleye dek uyurduk. Kış sabahları daha güneş bile doğmadan erkenden uyandırılmaktan kurtulurduk.

Oysa bu ramazanın çoğu gecelerini, okuldan kaçtığım için evde geçiriyordum.

Heğbeliada'da* bitek cami vardı: Deniz Lisesinde. Tepedeki evlerde oturanların kış geceleri iskeledeki camiye teravih namazı kılmaya gitmeleri, sonra evlerine dönmeleri zordu.

Babamın öncülüğüyle bizim mahallede, sucu Ahmet Ağanın evinde teravih namazları kılınmaya başlandı. Teravih namazlarına on onbeş kişinin geldiği olurdu. Babam imamlik eder, namaz kıldırır, ben de meyzin (muezzin) olur, ezan okurdum. Ahmet Ağanın evinin önündeki basamaklı yükseltiye çıkar, ordan yatsı ezanını okurdum.

Ada camisinin meyzini Feyyaz çok kekemeydi. Büyük zorlukla konuşurdu. Ama bu kekeme adamın sesi çok güzeldi. Ezan okurken, mevlit okurken hiç kekelemezdi.

Ben Ahmet Ağanın evi önündeki yükseltide, sesimi bütün Ada evlerindeki-ler duysun diye bağırarak yatsı ezanı okurken, sesimi, meyzin Feyyaz'ın sesi kadar güzel sanırdım. Çok sonraları başkaları söyleye söyleye, bir türkü mırıldanacak olsam ordakiler sustura sustura, sesimin çok çirkin olduğunu anladım. Oysa çocukluğumda ezan okurken sesimi beğeniyorlardı. Herhalde sesim güzel diye beğenmiyorlardı; bir çocuğun ezan okuması hoşlarına gidiyordu.

Fatma Anne

Sucu Ahmet Ağa, sözlüğü kıt, söyleşisi tatsız, hamhalat, fodul bir adamdı. Zenci olan karısı da çok iyi yürekli, görgülü, olağanüstü temiz, düzenli bir kadındı. Ona bütün o çevredekiler Fatma Anne derlerdi. Kendisinde anneliğin bütün nitelikleri,

*İmla sözlüğünde "Heybe" yazılmıştır. Ben "Heğbe" yazıyorum. Dilimizdeki sözcüklerde "K"ler "G"ye, "G"ler "Ğ"ye, "Ğ"ler "Y"ye dönüşebiliyor. Ama bugün "Heğbe", "Heybe" diye söylenmiyor. Örneğin "Heeey" ünlemindeki "ey" sesiyle "Heğbe" sözcüğündeki "eğ" sesi aynı değildir. Yine "Bey" sözcüğündeki "ey" hecesiyle "Heğbe" sözcüğündeki "eğ" hecesi arasında ses ayrımı vardır. Bu ayrımı anlamak için, değişik kişilere "Heğbe" dedirtip bu sesleri banda almak, sesbandının filmini çekmek, filmdeki ses çizgesini incelemek gerekir. Bu işlem yapıp ses çizgesi incelenirse, "Heğbe" ile "Hey" arasındaki ayrım iyice görülecektir. Başka ülkelerin dil enstitülerinde seslerin filme alınarak çizgelerinin incelenip imlanın ve sözcük vurgularının saptandığını gördüm. Öyle sanıyorum ki, bizde imla sözlüğü böyle incelemelerle hazırlanıyor.

özellikleri vardı, buyüzden ona Fatma Anne denmesi çok uygun düşüyordu. Çocuğu yoktu. Bütün o dolaylardaki çocukları, öz çocuklarıymış gibi severdi. Ençok da beni seviyordu. Belki öbür çocuklar da, Fatma Annenin ençok kendilerini sevdiğini sanıyorlardı. Belki de, annem yeni ölmüş olduğu için bana öbürlerinden daha çok yakınlık gösterirdi. Çocuklara bayramda vereceği hediyeleri çok önceden hazırlardı. Bayramda elini öpmek için ne kadar çok çocuk gelirse gelsin, hepsine verecek hediyesi bulunurdu. O, bana annesizliğimin acısını unutturmaya çalışan kadındı.

Yanaklarında üç çizik vardı. Bu çiziklerin, Afrika'nın kimbilir neresindeki kabilesinde daha çocukken, güzelleşsin, süs olsun diye yanaklarına keskin birşeyle çizildiği belliydi. Yanaklarındaki o çizikleri, fırından taze çıkmış pişkin ekmeğin ortasındaki çatlak çizgiye benzetirdim; kara bir ekmeğin ortasındaki çizgi gibi... Gülerken, tombul yanaklarındaki o çizgiler de genişleyip yayılarak gülerdi. Yanaklarındaki gülen çizgileri yüzünden onun gülüşü daha etkili olurdu. Tanıdığım en tatlı dilli kadındı. İstanbul Türkçesinin en tatlısını konuşurdu. Herzaman başında örtülü apak başörtüsünün uçları omuzlarına, sırtına, göğsüne dek uzanırdı. Evine beyaz renk egemendi. Sakız beyazı patiska perdeler, krem beyazı dantel perde saçakları, beyaz iş dedikleri işlemeli köşe yastıkları, beyaz keten örtüler, beyaz etaminden masa örtüsü, beyaz badanalı duvarlar, beyaz başörtüsü, elindeki sedef tespihin parlak beyazı, bembeyaz, pırl pırl dişleri... Seccadesi bile beyazdı. Ama Fatma Annenin bütün bu beyazlarında bir çivitsi uçuk mavilik vardı. Sanki bu evin bir penceresinden mavimsi bir bulut girip değdiği herşeyi, heryeri o uçuk mavimsi beyazlığa boyayarak öbür pencereden uçup gitmişti. Dişlerinin, başörtüsünün beyazlığı koyu kadife karallığındaki derisini daha da kara gösterirdi.

Fatma Anneyi neden o denli çok sevdiğimi sonraları çok düşündüm. Çok severdim, çünkü o beni çocuk yerine koymaz, bana dengiymişim gibi davranırdı. Annem de böyle yapardı bana.

Bugün de kavun yiyince çekirdeklerini atamam. Bir lokantada bile kavun, karpuz yesem, çekirdeklerini de dişlerim arasında kırıp içlerini yerim. Bu huy bana Fatma Anneden kalmadır. Evinde kavun, karpuz kesince, çekirdeklerini atmaz, ayırır, yıkar, kevgirde süzer, temiz kâğıtlara serip pencere önüne koyar, güneşte kuruturdu.

Evinin ikinci katında, denize bakan iki pencere odasında duvar boyunca sedir vardı. O bir pencere önünde oturur, ben bir pencere önünde... Kardeşimin de geldiği olur. Önümüzdeki güneşte kurumuş kavun, karpuz çekirdeklerini yemeye başlarız. O denli çok yeriz ki, artık dilimizin ucu yara olur, acır.

Boyuna konuşurduk. Neler konuştuğumuzu şimdi hiç hatırlamıyorum.

Kimileyin Fatma Annenin yüzüne bakar, dalar giderdim. Onun Afrika'nın neresinden, nasıl geldiğini düşünür dururdum.

Fatma Annenin Tutumluluğu

Anasını, babasını, kardeşlerini hatırlıyor muydu? Çocukluğundan, belleğinde iz bırakmış bir ağaç, bir kaya, bir dere var mıydı? Onları düşlerinde görüyor muydu? İstanbul'a nasıl gelmiş, burada nerde, kimlerin yanında yetişmişti? Bu güzel yemekleri pişirmesini, bu dil inceliğini, bu İstanbul düzenini, bu güzel töreleri kimlerden, nasıl öğrenmişti? Hele hele şu Ahmet Ağayla nasıl evlenmişti? Orda hiçkimse Ahmet Ağayı Fatma Annenin dengi bulmazdı. Ahmet Ağanın üç evi varsa Fatma Annenin tutumluluğu, işbilirliği yüzünden, Ahmet Ağanın çevresi, tanıdığı, arkadaşı varsa, Fatma Annenin sıcak yakınlığı, sevimliliği, iyiliği yüzünden.

Fatma Anne serdiği seccadesinde namazını kılarken, ben de çekirdekleri yer, durgun denizde saatlerce silinmeden çizgi çizen, yol yol duran vapur izlerini seyredirdim.

Günün birinde o ak yürekli, kara derili Fatma Annenin ak dünyası karardı. Kimselerle konuşup görüşmez oldu.

O yaz; Ahmet Ağanın arkadaki büyük evine, yazlığa bir karıkoca kiracı taşınmıştı. Kadın boyalı, çok süslü püslüydü. Genellikle Ada'da yazlık kira parası toptan peşin alınır. Ama nedense kendince belli bir nedenle Ahmet Ağa, çok eli sıkı olduğu halde, bu kiracılardan kirayı peşin almamış. Kiracılar hiç kira ödememişler. Üstelik yaz geçmiş, evden de çıkmamışlar. Ahmet Ağa kira istemek için sık sık kiracısına gidermiş. Gidince de orada uzun süre kalmaya başlamış. Bigün Ahmet Ağa oradayken, onun orada olduğunu bilmeden, Fatma Annenin de kiracının evine gideceği tutuyor. Bilseymiş kocasının orada olduğunu gitmezmiş. Onurlu kadındı.

347

Bütün Dünyaya Küstü

Kapıları da açık bırakmışlar. Fatma Anne kocasını, kiracı kadınla yataarken görüyor. Hiç sesini çıkarmadan dönüyor. Ses çıkarmama yalnız o süre için değil, o olaydan sonra da Fatma Anne hemen hiçkimseyle konuşmadı sayılır. Benim sezinlediğim, Fatma Anne düştüğü durumun utancından kurtulamıyordu. Kimsenin yüzüne bakamıyordu. O çirkin olayı başkalarına anlatmamıştı. Anlatanlar, o kadınla Ahmet Ağa olmuş. Kimse duymamış olsa belki Fatma Anne zamanla kendine gelirdi. Olayı herkes duymuştu. Fatma Anne de kimseyle konuşmak, kimsenin yüzüne bakmak istemiyordu. Denize karşı iki penceresinin beyaz patiska perdeleri bile hep inikti. Kimbilir Afrika'nın neresinden çok küçük yaşında koparılıp getirilen, hiçkimsenin olmadığı bu yerlerde de bütün cömertliğiyle gönlünü,

yüreğini herkeslere, hele çocuklara veren kara derili, ak yürekli o kadın, nasıl bir yıkıntıya uğramış, nasıl bir utanca gömülmüş olmalı ki, o olaydan sonra bütün dünyaya küskün yaşadı.

Annemden sonra kendime en yakın kadın bulduğum Fatma Anneyi, o derin üzüncü içinde suskun görünce, sanki bana suçlu benmişim, onu bu duruma ben düşürmüşüm gibi geldi. Fatma Annenin evine eskisi gibi gidemez oldum. Yavaş yavaş evinden ayağım kesildi, birbirimize yabancı olduk.

Ucuza Yaşamak

Birleşik Amerika Devletleri'ndeki ekonomik bunalımın bütün dünyaya yayıldığı, bu arada savaştan yeni çıkmış yoksul Türkiye'ye de yansıdığı yılları yaşıyoruz. İşsizlik, parasızlık, yokluk heryanı sarmıştı. Bu bunalım içinde en çok ezilen evlerden biri de bizimkiydi.

348

Annemin ölümünden sonra geçim sıkıntımız büsbütün artmıştı. Babamın belirli hiçbir işi yoktu. Hiçbir zaman da babamın belli bir işi olmamıştı. Buyüzden babamın mesleği şudur diyememişimdir. O günlerde bir kısa süre, beyaz boyalı, kuleli bir köşkün bahçesine bakmıştı. Haftada iki gün o köşkün bahçıvanlığını yapıyordu. Kış gelince o iş de bitmişti.

Öyle sanıyorum ki, annemin ölümüne yakın aylarda, sıkıntımızı anneme duyurmamak için babam son gücünü harcayıp tüketmiş, elinde avucunda olup biteni de annem için savurmuştu.

Babam sanki belirli bir iş varmış gibi her sabah erkenden evden çıkar, hep aynı saatte kalkan vapurla İstanbul'a gider, her akşam aynı vapurla, torbası, zembili, yazma dediğimiz büyük renkli mendili yiyeceklerle, yemişlerle dolu, eve dönerdi. İstanbul'da herşey Ada'dakinden ucuz olduğundan, gerekenleri ordan alıp getirirdi: Düşüp çatlamış kocaman karpuzlar, olgunluktan biyanı ezik bal tadında kavunlar, çok olgun oldukları için salkımlarından dökülmüş çavuş üzümü taneleri, olgun, ezik domatesler, hertürlü zerzevat... Ekmeği bile çok zaman babam İstanbul'dan getirirdi. İstanbul pazarlarında bayat ekmek, on para, yirmi para, hatta bir kuruş daha ucuza satılırdı. Babam bayat ekmeğin midemizin sağlığı için daha yararlı olduğunu söyler, kendisi de hiç taze ekmek yemezdi. Oysa ben taze, sıcak, yumuşak ekmeği çok severdim.

Fındık, fıstık, çukulata, şeker filan yemezdik ama, onların yerine kavun, karpuz çekirdekleri yerdik. Kız kardeşimle birlikte kırlardan, ebegümeci, hindibağ, labada, kuzukulağı, daha adlarını unuttuğum yemek ve salata yapılabilecek kır sebzeleri,

bitkiler toplardık. Zehirsiz mantarları, zehirliyelerinden kolayca ayırt edebilirdik. Özellikle daha rutubetli olan Papaz Okulu ve Abbas Paşa yamaçlarındaki sık çamların altında, biriki karış kalınlığını bulmuş iğne yaprakların altından, mantarlar bulup çıkarırdık. Eve sepet dolusu mantar taşırdık. Ateş közündü ızgarada pişirilen mantarı çok severdim. Kömür ateşine pirzoladan damlayan kan gibi, mantardan da ateş közüne mantar suları damlardı. Okulda bir öğretmenim, beş kilo mantar da ancak ikiyüzelli gram etin kalorisi olduğunu söyleyince bayağı üzölmüştüüm.*

Okakta ve sobada yakacağımızı da kendimiz toplardık. Kuru çam dalları, hele çırallı çam kozalakları çıtır çıtır sesler çıkarak ne güzel yanardı.

Tavuk, hindi beslerdik. Babam tavuklar için İstanbul'dan yem getirirdi. Hindileri beslemek için de babamın bulgusu olan bir besin vardı: Meşe palamutu. Ada'da çamlar arasında meşe çoktu. Torbalar dolusu meşe palamutu toplardık. Meşe palamutunu hindiler yemezdi. Yemek isteseler bile, kocaman palamutlar gagalarından geçmezdi. Bir hindiyi tutar, gagasını açar, elimizle palamutu ağzından içeri sokardık. Palamutun, hindinin uzun boynundan aşağı boğazından inişini seyrederdik. Hindinin kursağı yutturduğumuz palamutlarla dolardı. Babamın bulgusu olan bu besinle hindiler çok semirir, irileşirlerdi. Hindi yavrularının bakımı zordu. Gerileri, yavruyken tüysüz olduğundan, sıcaktan çatlardı. Buyüzden hindi yavrularının gerilerini yağlardık.

349

Tavuklarımızın, hindilerimizin yumurtalarını satardık. Ada'ya tedavi ve hava değişimi için gelmiş veremliler çoktu. Günlük taze yumurta veremlilere iyi besin olduğundan pahalı satılırdı.

Zeytinlik altındaki dalgakıranla çevrili küçük kaya, Yalova'dan, Karamürsel'den, daha başka yerlerden ayva, ceviz, üvez ve daha başka yemişler yüklü mavnalar gelirdi. Üvezler hevenk hevenk satılırdı. O mavnalardan ucuz yemişler alırdık.

Kısacası bizler ucuz yaşamak, ucuz yaşamının yollarını arayıp bulmak zorundaydık.

Ada'da su kaynakları olmadığı için Ada evlerinin çoğunda sarnıç vardı. Bizim küçük evimizde sarnıç yoktu. Para vermeyelim diye eşekle su taşıyan suculardan da su alamazdık. Kız kardeşimle ikimiz –ama daha çok kız kardeşim– iskele alanındaki çeşmeden bakır güğümle eve su taşırdık. Çeşmeden evimize yol çok dikti. Yolu kısaltmak için, bu dik yolların en kestirmesi olan en dik yolu seçerdim. Bostanlar arasından geçen bu dik keçi yolunu seçişimin nedeni yalnızca yolu kısaltmak değildi. Arkadaşlarımla beni su taşıırken görmelerini de istemediğim

*Söz konusu olan kır mantarlarıydı. Özel yetiştirilmiş mantarlarda kalörinin bu denli az olabileceğini sanmıyorum.

için bu dik keçiyolundan dolu güğümle çıkardım. Yaşıtlarım ve arkadaşlarım olan bu iyi giyimli, bakımlı zengin çocukları, susayınca bardağa suyu kendileri doldurup içmezler, evlerindeki evlatlıklardan, besleme kızlardan, hizmetçiden, uşaktan, daha da olmazsa annelerinden su isterlerdi. Ama onlar bizim gibi, “Su versene!” demezler, iyi eğitilmiş çocuklar oldukları için herkimden su isterlerse istesinler, “Su verir misiniz?” derlerdi. Bu, cevabı gerekmeyen soru biçimindeki bir buyruktu. Annelerinden su isterlerse, bu buyruk dileklerine bir de “Lütfen” eklemeyi hiç unutmazlardı. Onların benim gibi babaları yoktu, “Baybaa” yada “Beybacım”ları vardı. Bu çocukların babalarına nasıl “beybaba” diyebildiklerine şaşırdım. Özbabalarıyla bir yabancıymış gibi “beybaa” diye yapmacık konuşmalarına sinirlenirdim. İşte bu çocukların, iki elimde su dolu iki ağır güğümle, ağırlıktan bacaklarım paytaklaşarak su taşıdığımı görüp beni küçümsememeleri için en dik keçiyolundan çıkardım.

Baba Sana Teşekkür Ederim

350

Bütün bu yoksullukların bana nasıl bir güç, direnç, dayanıklılık kazandırmakta olduğunu elbette o zamanlar bilemiyordum. Yaşam artık benim için bir kıyıcı savaş ve amansız bir yarıştı. Bu yarış ben açmamış, ben istememiştim; benim dışımda ama beni de sarıp içine alan bir savaş vardı. Ben de bu savaşta yenilmemek için yarış kazanmak tutkusu içindeydim. İki elimdeki o iki su dolu güğümle katıldığım bu yarışta, içecekleri bir bardak suyu bile annelerinden, hizmetçilerinden isteyen bu bakımlı ve iyi eğitilmiş çocukları geçmeliydim.

Yoksulluğumuzun, arkadaşlarım olan zengin çocuklarına göre, bana nasıl büyük bir üstünlük kazandırdığını anlayabilmem için su dolu güğümle taşıdığım günlerin üstünden otuz uzun yılın geçmesi gerekiyordu. Ancak otuz yıl sonra, utançlı sandığım o günkü durumumun bana dayanma, direnme gücü kazandırdığını anlamış, yazarı olduğum Akşam Gazetesinde, “Baba sana teşekkür ederim” başlıklı bir fıkra yazmışım:

Baba! Bana öyle geliyor ki, ben seni bütün oğulların babalarını sevdiklerinden daha çok seviyorum.

..... Benimkisi başka türlü bir sevgi. Sen, bir kodaman, bir ileri gelen, bir büyük adam olmamakla, beni ne büyük felaketlerden kurtardın. Onun için sana teşekkür ederim.

..... Ya bir de zengin olsaydın! Senin adın söylenmeden benim adım olmazdı. Baba, sana teşekkür ederim!

(Nutuk Makinesi adlı kitaptan)

Alnımdaki İkinci Yara İzi

Bir yaz günü, öğle öncesiydi. Şafak denilen yerdeki o kayalık kıydan tek başıma denize giriyorum. O zamanlar çocukların mayo giymeleri dahaca pek yaygın değildi. Zengin çocukları içinde bile donla denize girenler olurdu.

Denize girip çıkmıştım. İki sivri kayanın arasında küçük bir havuz olmuş denizi yukardan seyrederek güneşleniyordum. Duru, kıpırtısız bir deniz... Dipteki kumlar bile tane tane, çakıllar sayılacak gibi... Küçücük balıklar sürülerle dolaşüyor, her balık sürüsü aynı anda dönüşlerle zikzaklar çiziyorlar denizin içinde. Karşıda Büyükada... Yukardan gelen ayak sesleri duydum. Bizim komşularımızdan bir ana-kız. İkisinin de elindeki torbalardan deniz havlularının uçları görünüyor. Kız benden biriki yaş küçüktür. Ağabeyi arkadaşım. Sarışın, kıvrık kıvrık saçlı güzel bir kız. Onlar da varlıklı değillerdi ama düzenli bir yaşama kavuşmuşlardı çalışkanlıklarıyla.

Yukardan gelen ana-kızı görünce, sanki onları görmemişim gibi ayağa kalkıp şöyle bir boy gösterdim, beni görsünler istedim. Şimdi bu yüksek kayadan denize öyle bir balıklama dalarım ki, ana-kız şaşar kalırlar. Aşkolsun derler. Beğenirler atlayışımı...

Sanki aşağıda deniz değil, bulutları yansıtan lekesiz bir ayna vardı. Bu aynanın içine balıklama daldım. Ayna kırılıp parçalanmış, su damlacıkları fişkırmıştı.

Kıza fiyaka yapayım diye nasıl bir hızla denize dalmışım ki, başımı dipteki bir çakıla yada bir taşla çarpmışım. Denizden çıktım. Bir sıcak yivşik sıvı yüzüme yayılıyor. Elimi alnıma götürdüm, elim kan oldu. İlk işim, bu gülünçlü durumumu gördüler mi, benimle alay mı ediyorlar diye, üstteki yoldan geçen anayla kıza yan gözle bakmak oldu. Hohooo... Onlar çoktan geçip gitmişler, belki de beni hiç görmemişlerdi. Alnımdaki kan durmadı. Eve gidip tuz, sonra da tütün bastırdım. Çocukluğumun o güzel enayiliğinin izi hâlâ alnımdadır.

Su dolu iki güğümle yokuştan çıkıyorum. Kolum yoruldukça güğümleri yere bırakıp dinleniyorum. Yeni bir güçle bakır güğümlerin sapına yapışıyorum. Güğüm, yürürken baldırıma çarptıkça, güğümün ağzından ayakkabıma sular dökülüyor. Pençe pençe üstüne yamalı ayakkabılarım ıslanınca fırt fırt ayağımdan çıkıyor yürürken. Taşa, keseklere çarptıkça da tökezliyorum. Kolumu sarkıtsam, daha rahat taşıyacağım güğümleri ama, boyum kısa olduğundan, kolumu sarkıtınca güğümün dibi yere çarpıyor. Güğümün dibi taşlara çarpmasın diye, kolumu dirseğimden az kıvrıp güğümü yukarda tutmaya çalışmaktan daha çok yoruluyorum. Yorulduğumun belli olmasını da istemiyorum. Kendimce, oniki yaşında koca bir delikanlıyım. Bir de baktım, yine o anayla kız... Onları görünce çok bozuldum. Güğümleri yere bıraktım. Eğri biyere koymuş olacağım, güğümün biri devrildi.

Nedense devrilen güğümü yerden kaldıramadım, kızla anası görür de sanki beni ayıplarmış gibi geldi... Güğümün ağzından yavaş yavaş dökülen suyun boğuk ılıkırtısını duyuyordum. Güğümdeki su boşalana dek durdum. Kızgın kırmızı toprak suları hemen emiyordu. Anayla kız önümden geçip gittiler, ordaki varlığımdan haberleri bile olmadan... Yeniden çeşmeye gidip boşalan güğümü doldurdum. Bütün düşmanlığım güğümeydi. Çünkü o güğüm, düştüğüm o utanılası durumların şiş karınlı, dar boğazlı bir simgesi idi.

Tıklım Tıklım Dolu Cüzdan

Yazlığa gelenler dönmüşlerdi. Güz başlarıydı. Ada'ya yazlığa gelenlerden tek tük kalmıştı. Evimizin solunda yamacın üstbaşındaki üç katlı evin yazlık kiracıları daha İstanbul'a dönmemişlerdi.

Evimizin önündeki asma çardağının altındaydım. O üç katlı evin kiracısı, her akşamki gibi eşeğe binmiş, evine geliyordu. Eşekçi sıska, yaşlı bir Rumdu. Eşeğin arkasından yetişmeye çalışıyor, her yetişişinde elindeki sopayla eşeği hızlanması için arkasından dürtüklüyordu.

352

Bizim hergün üç beş kez inip çıktığımız bu yokuşu, eşek sırtında çıkanlara, arkalarından zavallı eşekçileri yayan yapıldak koşturdukları için çok kızardım. Bir kişinin yorulmasın diye eşeğin sırtında gitmesi için, başka bir kişinin eşeğin arkasından, hem de dik yokuştan yukarı koşması bana saçma geliyordu.

Sanıyorum eşeğin üstündeki adam, İstanbul'un Yemiş İskelesinde tahıl tüccarı bir Rumdu; belki tüccar değildi de ben öyle yakıştırıyorum.

Eşeğin üstündeki Rum, evinin önüne geldi. Eşekten inmek için eşekçinin gelmesini bekledi. Yetişen eşekçinin yardımıyla indi eşekten. Sokak kapısının merdiven basamaklarını çıkarken ceplerini karıştırdı. Bozuk para arıyordu belki... Bozukluk bulamamış olacak ki ceplerinde, iç cebinden cüzdanını çıkardı. Eşekçiye kâğıt para verdi. Eşekçi de bozduğu paranın üstünü ona verdi. Sonra belki yorgun diye eşeğine binmedi, eşeğini dürterek sopasıyla gitti. Rum tüccar kapının zilini çalmak için elini kaldırıncı, ceketinin içinden cüzdanı yere düştü. Herhalde cüzdanı iç cebine yerleştirememişti. Kapı açıldı. Adam içeri girdi.

O ev kırk elli adım ötemizdeydi. Bu olanları ayrıntılarıyla seyretilmişim.

Fırladım. Koşup evin kapı zilini çaldım. Rum tüccar daha evin girişinde olmaydı ki kapıyı kendisi açtı. Elimle yerdeki cüzdanını gösterdim. Eğilip yerden aldı cüzdanını. Şişkin bir cüzdandı. Açtı cüzdanını, içi parayla doluydu. Gitmedim. Bana verir diye umutlanıp bekledim. Tüccar cüzdanındaki paraları saydı. İçinden

para eksilmediğini anlayınca yine cebine koydu. Galiba teşekkür de etmişti. Kapıyı kapadı.

Ve Hüvelbaki

Mezara duvar örmek, mezar taşı koymak için, mezar toprağının iyice çökmesini beklemek gerekirmiş. Daha önce mezar yapılırsa, ceset çürüyüp toprak çökünce mezar duvarı da çöker, mezar taşı eğrilirmiş. Anneme mezar yapmak için bir kış bekledik. İlk yazda babam tuğla, kum, çimento aldı. Bir duvar işçisi tuttu, annemin mezarının çevresine duvar ördürttü.

Açıklama: Eskiden yazdığım bu anımı yeniden okurken yanıldığımı gördüm. Belleğimiz anılarımızın içinden iç isteğimize uygun olarak kendiliğinden bir seçim yapıyor; kimi anılarımızı siliyor, kimilerini de değiştiriyor. Anılarımızda bizi alçaltan, bizi aşağılayan olayları, belleğimiz iç isteğimize uygun olarak bambaşka değişik bir biçime sokuyor. Örneğin burda, mezar duvarını babamın bir duvarcıya yaptırdığını yazmışım. Yazdıklarımı okurken, düşünün düşünün bunun böyle olmadığını anımsadım. Babamın mezar duvarını bir duvarcıya yaptırmasını, annemin mezar duvarının iyi yapılmasını içimden istediğim için belleğim o olayı değiştirmiş. Oysa gerçek böyle değildi. Babam mezarın duvarını kendisi yapmıştı. Belleğimin değiştirip iç isteğime uygun başka bir biçim verdiği bu küçük anım, genellikle anılar üzerinde beni düşündürüyor ve kuşkuya düşürüyor. Ne denli içten olursak olalım, ne denli gerçekleri olduğu gibi yazmaya çalışırsak çalışalım, anılarımızı anlatırken ne oranda doğruları anlatmış oluruz? Belleğimiz, benliğimizi yüceltmek için, haberimiz bile olmadan anılarımızı değiştiriyor. Biz içtenlikle doğruyu anlatıyoruz sanırken, belleğimizin uydurduğunu anlatmış oluyoruz. Yine de elimden geldiğince belleğimi denetlemeye çalışarak anılarımı doğru yazmaya çalışacağım.

Babam mezarlık bekçisinden demir parmaklıkla iki de mezar taşı satın aldı. Bunların sahibi kalmamış eski mezarlardan söküldüğü belliydi. Mezarlık bekçisi bunları babama ucuz satmıştı. Demir parmaklık eğri büğrüydü. Babam günlerce uğraşıp demir parmaklıkları düzeltti. Mezar taşlarından biri yalnız çiçek kabartmalı, biri yazılıydı. Babam, çelik kalemle taşa kazılı yazıyı sildi.

Annemin mezar taşının yazısını ben yazacaktım. İki kurşun kalemi sıkıca birbirine bağladım. Başka araç gereçleri de yanımıza aldık. Babamla mezarlığa gittik. Birbirine bağladığım kurşun kalemle, mermer mezar taşlarından birinin yüzüne sülüs biçimi yazıyla, babamın isteğine uygun olarak “Ve Hüvelbaki” yazdım. Arap harfleriyle yazmıştım. Babam öyle istemişti. Mezar taşlarına yazılan bu sözün

anlamı, “Baki kalan O’dur”, “Ölmeyen yalnız Tanrı’dır” demektir. “Ve Hüvelbaki”nin altına da, yine arap harfleriyle, eski yazının rik’a denilen biçimiyle annemin adını “Hanife Havva” diye yazdım. Doğum, ölüm tarihlerini, en altına da “Ruhuna Fa-tiha” diye yazdım.

Babam bağlı iki kurşun kalemle yazdığım bu yazıları taşta kazımak için yanında çekiç, çelik kalem gibi gereçler getirmişti. Benim, kurşun kalemle dış çizgilerini çizdiğim yazıyı mermer taşta çelik kalemle oymaya başladı. Bu iş günlerce sürdü. Sonuç başarılı olmadı elbet, ama yine de bize göreydi. İyiydi, biz beğenmiştik. Anneme bir mezar taşı yapılmalıydı. Ucuza yaşamak zorunda olduğumuzdan, mezar duvarını, mezar taşını biz ancak bu kadar yapabiliydik.

Dilencinin Kızı Marusa

Sağ yanımızdaki bizimkine bitişik evlerden ikincisine Marusa adlı çok güzel bir Rum kızıyla Recep adındaki kocası taşındı. Burası tek katlı, küçücük bir evdi. Sokak kapısından doğrudan mutfığa girilirdi, evin tek küçük odasına mutfaktan geçilirdi. O odanın da yarısını, demirden dört ayağının başları sarı topuzlu karyola kaplardı. Bu karyolanın baş yanındaki ayakları arasında pirinç çerçeve içinde ayna vardı. Karyola yeter, ne diye başka eşya gereksin onlara...

Recep Marmara Adasındanmış. Marmara Adası, salt soğan yetiştiren verimsiz biyermiş, orda bir de balıkçılık yapılmış. Recep Heğbeliada’daki Deniz Lisesinde erliğini yaparken Ada’nın güzel Rum kızı Marusa’yla sevişmiş. Terhis olunca da onunla evlenmiş, Heğbeliada’ya yerleşmiş.

Recep balıkçılık yapardı. Uzun boylu, yanık karayağız, güleç yüzlü bir delikanlıydı. Sözü kıttı, konuşmasını hiç bilmezmiş gibi hep suskun durur, salt gülümserdi. Gülünce de sıram sıram ak dişleri pırıl pırıl parlardı. Lacivert şayaktan deniz eri pantolonu ayağındaydı. Her ne giyse yakışan adamlardan.

Heğbeliada İskelesinde, rıhtım boyunda, kahveler önünde dilenen, ağarmış saçları kıtık kıtık olmuş, yalınayak gezen yaşlıca bir Rum kadını vardı. O dilenirken, araya yanında yaşlı bellisiz, belki on, belki onüç yaşında cılız ama güzelce bir kız çocuğu da dolaşırdı. Bu kızcağız da yırtık pırtık giysili, yalınayaktı.

Marusa işte bu dilenci kadının kızıymış. Dilencinin yanında gezdirdiği küçük kız da, Marusa’nın kardeşiymiş. Öyle çirkin bir dilenci kadının Marusa denli güzel bir kızı olması hiç inanılır gibi değil. Çünkü Marusa, kabuğu kırılıp zarı soyulmuş badem gibi ak tenli, duruydu, arıydı. Kapkara saçlarını belinden aşağıya dek uzatmıştı. En hasından Rum güzeli: Gülüşü cilve, bakışı cilve, duruşu cilve,

saçından tırnağına dek cilve... Fıkır fıkır bir Akdeniz kızı... Marmara Adasından Recep de, sanki o fıkır fıkır oynaşan denizin çarpıp köpük köpük parçalandığı bir sert, suskun kaya...

Recep de, Marusa da beni severdi. Benden başka ordaki herkese yabancı dururlardı, sanki bir yasak aşk yaşıyorlarmış gibiydiler.

Balıkçı Recep annesiyle konuşmasını Marusa'ya yasaklamıştı. Belki yaşlı kadının dilenci olması yüzünden, belki başka bir nedenle yaşlı kadının evine gelmesini istemiyordu. Böyleyken, Balıkçı Recep'in evde olmadığı zamanlar Marusa annesiyle kız kardeşini evine alır, yemek verir, onların karınlarını doyururdu. Bana da, annesini evine aldığını Recep'e söylemememi tenbihlerdi.

Günlerden bigün Recep'le Marusa o evden taşındı. Çok sonraları, biz de Ada'daki o evden İstanbul'a taşınmıştık. Ama bütün eşyamızı birden boşaltmadığımız için arada sırada gider o evde kalırdım. Ada'ya bu gidişlerimden birinde Recep'i tanıyan birisinden duydum: Recep cezaevindeymiş. Bir kıskançlık yüzünden Marusa'yı bıçaklayıp öldürmüştü.

Marusa'nın kapkara gözleri Recep'e her bakışında yalaz yalaz parlardı, onu o denli çok severdi.

Yangın Duası

Bir öğle öncesi sağ yanımızdan, bizimkinden üç ötedeki evden, önce azar azar dumanlar tütmeye, sonra yalazlar fışkırmaya başladı. Ev yanıyordu. Konu komşu telaşa kapıldılar. Evler tahtadandı, birbirine bitişikti. Komşularımız, evlerinden eşyalarını ortadaki yamaca taşıyıp yığıyorlardı. Yalnız biz eşyamızı evden çıkaramıyorduk. Çünkü babam, eşyamızı çıkarmamıza engel oluyordu. Bütün kızgınlığı üstündeydi yine. Sert sert,

– Durun! Bırakın! Ellemeyin! Bişey olmaz! Bize yangın gelmez! diye bağıryordu.

Pöstekiye, iki dizinin üzerine çökmüş, tespihini çekerek dua okuyordu. Okuduğu yangın duasıydı. Bu dua okunan eve, yalazlar, yalımlar işlemezdi. Bütün evler yansa bile, tahtaları eskiyip mantarlaşmış, kaplamaları kuruyup kavşamış olan eski evimize tek kıvılcım bile sıçramayacaktı. Kız kardeşim dayanamayıp biriki parça eşyayı kaçırmak isterken babam onu görünce bağıryordu. Babamdan başka herkes dışarıdaydı. Ama babam evden çıkmıyordu. Hafız koşup geliyor, babama,

– Şih Efendi, hadi çık! diyor.

Sucu Ahmet Ağa gelip,

– Hadi Şih Efendi! diyor.

Babam çok şeyler bilenlerin küçümseyici gülümseyişiyle,

– Bizim ev sigortalıdır, yanmaz! diyordu.

Telefon yok. Haber vermek zor. Onun için itfaiye geç geldi. Yangın arabalarının dik yokuşa tırmanmaları da zordu. Ama en zoru, yangını söndürmek için Ada'da su bulmaktı.

Yanmakta olan evin kocaman, uzun temel çivileri, akkor olup mermi gibi vınlayarak uçuyor, çok uzaklara sıçırıyordu. Bu ateşe kesmiş çivilerin, öteki evleri yakmasından, çamları tutuşturmasından korkuluyordu.

İtfaiye yangının geçmesi ihtimali olan evlere su sıktı. Yanan ev çöküp yıkılınca yalınlar daha da coştı, yangın daha bir harlandı. Ama en önemlisi birden rüzgâr ters esmeye başladı, alevler bizden yana değil, öbür yana döndüler. Evimiz yanmaktan kurtulmuştu. Yangın akşama doğru büsbütün söndü. Ama yanık, yıkıntı yığınının ertesi gün akşama dek duman, sıcak buğu tüttü.

Yangın sırasında babamın evden çıkmayışı ağızdan ağza yayıldı. Okuduğu dua yüzünden evimizin yanmadığı söylentisi herkesin ağzındaydı. Böylece babamın etkisi de artmış oldu.

Babama,

– Rüzgâr döndü de ondan evimiz yanmadı... derdim.

Babam,

– Doğru, derdi, ama oğlum rüzgârı kim döndürdü, neden döndürdü?

Bir Saralı Kadın

Deniz Lisesinin arkasından Ayazma'ya dek giden yol üstündeki birbirine benzeyen iki sıralı tahta evlere Beylik Evler denilirdi. Beylik Evlerde, Deniz Lisesi, Deniz Harp Okulu yönetmenleri, öğretmenleri, görevlileri, deniz subayları otururlardı.

İki katlı Beylik Evlerden birinin birinci katında babamın tanışlarından Hasan Usta otururdu. Hasan Usta Deniz Lisesinde kazancı ustasıydı. Her zaman lacivert elbise, beyaz gömlek giyer, siyah boyunbağı takardı, ayakkabıları pırıl pırıl boyalıydı. Deniz Lisesi yönetmenlerine uygun bir giyinişi vardı. Sıvaslıydı. Kısa boylu, ama geniş omuzlu, kalın gövdeli, koca kafalı, sağlam yapılı bir adamdı. Belki gövdesinin kalınlığından boyu kısa görünürdü. Öyle kalın gövdeliydi ki, boyu iki metre olsa anca o kalın gövdesiyle boyu uyumlu düşebilirdi. Benden üç dört yaş büyük bir oğlu vardı. Hasan Usta öğrenime hiç istekli olmayan, zorlukla o yaşta ilkokulu bitirebilen oğlunu bir Rum bakkalın yanına çırak vermişti. Oğlu da babası

gibi güçlü, tıknaz, tıknazdı. Oğlunun anası ölünce, Hasan Usta ikinci kez evlenmişti. İkinci karısı gençti, güzeldi. Ama zavallı kadının sarası (tutarıklığı) vardı. Bellisiz zamanlarda kadına tutarık nöbeti geliyordu. Üstelik bu nöbetler çok uzun, kimi-
leyn iki üç saat bile sürüyordu. Sara nöbetleri geldiğinde kadın düşüp, yaralanıp
bereleniyordu. Hasan Usta hergün işine, oğlu da çırak olduğu bakkal dükkânına
gidiyor, evde kadından başka kimse kalmıyordu. Hasan Ustanın iş dönüşü karısını
evde yaralı bulduğu oluyordu. Babama tatilde, boş zamanlarımda, evlerinde kalıp
karısına arkadaşlık etmemi rica etmişti. Bu nedenle gündüzleri, aradabir de geceleri
Hasan Ustanın evinde kalıyordum.

Babam bu saralı kadına dualar okur, onu iyileştirmeye çalışırdı. İki üç günde
bir kadına okumaya geliyordu. Ona bir de muska yazmıştı. Telkinin etkisiyle ola-
cak, babamın okumalarının olumlu etkisi olmuştu. Hasan Usta sara nöbetlerinin
seyrekleşmesinden, karısının iyileşeceği umuduna kapılmıştı.

Babam tam nöbet geldiğinde okursa, kadının saradan büsbütün kurtulacağını
söylüyordu.

Bigün Hasan Ustanın karısıyla evde ikimizdik. Sanırım kadın ondokuz yirmi
yaşındaydı. Onu sara nöbeti tutmuşken hiç görmemiştim. O gün onunla bişeyler
konuşurken birden kadın kendini yere fırlatıp attı. Dişleri kenetlendi. Kenetli diş-
leri arasından durmadan köpüklü tükürükler saçılıyordu. Yumruklarını sıkıyordu.
Bütün kasları gerilmiş, kaskatı kesilmişti. Kadın tam bir tutarık katılığı içinde
yerde yatıyordu.

Hiçbişey yapamazdım. Haber verecek kimse yoktu. Kadını o durumda bırakıp
birilerine haber vermeye de gidemezdim.

O evin girişinde çekme kat vardı. Kadın bu çekme katta yere düşmüştü. Kadının
çekme katın merdiveninden yuvarlanmamasına dikkat ediyordum. Bu böyle nice
sürdü, bilemiyorum, ama bana çok uzun geldi. Neden sonra kadın birden terleme-
ye başladı. Alnında terler boncuklandı. Terden saçları sırlıslıkla olmuştur. Ağzın-
dan gittikçe daha çok köpükler saçılıyordu. Önce homurdandı, sonra anlaşılmaz
sesler, mırıltılar çıkarmaya başladı. Bisüre çırpındı. Entarisini yırttı, içgiyeceklerini
parçaladı. Öyle ki, yarı çıplak kadına bakmaya utanıyordum. Evden gitmem mi,
orada kalmam mı gerektiğini kestiremiyordum. Ben bu ikircim içindeyken kadın
işedi. Sonra da ağlamaya başladı. Hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Ağlayışını, kendine
geldi de benim yanımda o duruma düşmenin utancından sanıyordum. Sonradan
kocası babama, karısının sara nöbetinden her açılışında işeyip ağladığını söylemişti.

Ağlaması kesilen kadın ayağa kalktı, duvarlara, tavana doğru, ama bellisiz
uzaklıkta bir hedefe bakarak, olmayan kişilerle konuşmaya, zaman zaman gülüp
onlara bağırmaya başladı. Demek, cinlerle perilerle konuşuyor denilmesi bundandı.

Dahası, kadının bir erkek cinle evli olduğu yada bir erkek cinin ona tutkun olduğu söyleniyordu. Hasan Ustayla evlenince, kıskanç erkek cin de zavallı kadını böyle yapmıştı işte.

Kadın kimileyin gözüne görünen kişilerle tatlı tatlı konuşuyor, kimileyin de onlarla kavga ediyordu. Bana doğru bakıp da o olmayan kişilerle konuşurken korktum bile... Ama sonra sonra, kadının yapmacıktan, yalancıkdan sözde cinlerle konuşuyormuş gibi yaptığı sanısına kapıldım.

Epiy zaman konuşan kadın yorgunlukla oturdu. Kendine gelebilmesi çok uzun sürdü. Toparlandı, giysisini değiştirdi. Benimle pekaz konuştu, sayıklar gibi konuşuyordu. Akşam Hasan Usta gelince, ben de çıktım gittim.

Babam kadına sara nöbetindeyken gördüğü, konuştuğu insanları, o hayalleri anlattırmaya çok çalıştı. Saralı zamanında olanları normal zamanında anlatabilirse, kadın kurtulacaktı babama göre. Kadın saralıyken gördüklerini, konuştuklarını anlatamadı. Ama bir zaman sonra, onları yavaş yavaş anımsadığını söyleyerek anlattı bişeyler. Bir de delikanlıdan filan söz ediyordu.

Kadını bunları anlatırken bikaç kez dinledim. Bana öyle geldi ki, kadının saralı halinden hiçbir şey anımsadığı yok, ama babamın etkisinde kalarak kimi şeyler uydurarak anlatıyor. Babamla birlikte evimize giderken, babama bunlara inanmadığımı, kadının çok üstüne düştüğü için kimi şeyler uydurduğunu söyledim. Babam da bana, kadının saralıyken konuştuklarını, gördüklerini anımsayıp anımsamamasının hiç önemli olmadığını, ama uydursa bile bize anlattıklarının çok önemli olduğunu söyledi.

Bigün de babam Hasan Ustanın evindeyken kadını yine tutarık tuttu. Babam o halindeyken kadını okudu. Ama kadın yine iyi olmadı.

Kazancı Hasan Ustanın evinin üst katından ya tepinme, itişip-kakışma gürültüleri duyulur yada bu gürültüler kesilince keman sesleri gelirdi. Üst katta, Deniz Lisesiyle Deniz Harp Okulunun harp tarihi öğretmenini oturuyordu. Bu öğretmenin iki gözü de kördü. Bir deniz erinin koluna girerek evinden okula, okuldan evine gidip gelirdi. Ünlü bir tarih bilginiydi, tarih kitapları, özellikle deniz savaşı tarihleri yazmıştı. Bu tanınmış tarih bilgininin üç oğlu vardı. Pek bilinen kötü bir hastalıktan ötürü, üç oğlu da babaları gibi kör oluyordu. Bu hastalık babadan oğullara kalıtım yoluyla geçmişti. Çocuklar doğuşlarında kör değillermiş. Sonradan yavaş yavaş körleşiyorlar, oniki onbeş yaşlarından sonra büsbütün kör oluyorlarmış. Büyük oğul çoktan, ortanca oğul da yakınlarda kör olmuştu. Küçük kardeş yarı kördü o sıralar. Bikaç yıl sonra o da büsbütün körleşecekti ağabeyleri gibi. Çocuklarda da körlük yavaş yavaş ilerliyordu. Onları hiç görmemiştim. Sokağa çıkmazlardı. Üçü de keman çalmasını biliyormuş. Üst kattaki evlerinde ya keman çalarlar yada

gürültü ederlerdi. Herhalde itişip-kakışarak, güreşerek oynuyor, zamanlarını geçiriyorlardı. Onların evinde kadın yoktu.

Hasan Ustanın oğlunun bir şaşılması marifeti vardı. Onların evinde kaldığım bir gece, onun marifetine tanık olmuştum. O gece Hasan Ustayla karısı biyere konuk gitmişlerdi, evde yoklardı. Oğluyla bikaç arkadaşı vardı. Ben onlardan üç dört yaş küçük olduğumdan –o yaşlarda üç yaş ayırım çok görünür– beni küçük bulup önemsemiyorlardı. Hasan Ustanın oğlu, eliyle şiş göbeğine vurarak tıpkı trampet çalar gibi karnından yel sesleri çıkarıyordu. Geçit törenindeymiş gibi, karnına vurarak trampet sesleri çıkarması ve çıkardığı sesle uygun adım yürümesi bikaç dakika sürüyordu. Üstelik her istediği zaman bu çirkin trampet solosunu yapabiliyordu. Onun bu gösterisine arkadaşları kahkahalarla gülerlerdi.

Cinsel Eğitim

Bütün kuşaktaşlarım gibi cinsel eğitimden yoksun yetiştim. Bizler ne sinema ve kitaplar yoluyla dolaylı, ne doğrudan hiçbir cinsel eğitim görmedik. Babam arkadaşları arasında bile cinsel konularda şaka yapmayan, ağırbaşlı bir adamdı. Babamın bikez bile müstehcen fıkra anlattığını yada kendisine anlatıldığını duymamışımdır. Oysa başkaları ne çok anlatırlardı o kaba fıkralardan. Ben de bu türlü fıkraları duyarak çok öğrenmiş olduğum halde anlatmasını hiç sevmem. Ama bu müstehcen fıkralar içinde, özellikle politik olayları en kısa yoldan yorumlayarak anlatmak için o denli etkili olanları vardır ki, bu amaçla anlatılınca da müstehcenlikleri kalmaz.

Cinsel konularda hiç konuşmayan babam, bana bigün bir ilişkiyle biriki söz söylemiştir. Bana çocukluğumda cinsel eğitim olarak söylenmiş ilk ve son söz budur.

Babamın Beylik Evlerden birinde oturan bir emekli deniz subayı arkadaşı vardı. Onun evinin önünden geçiyorduk. Gittiğimiz yerden dönüşümüzde, babam bu arkadaşını ziyaret edecekti. Çünkü bu arkadaşına nüzul (inme) inmişti. Bu yaşta insana hiç inme inermiymiş! Adam daha gençmiş. Ama kendisini iyi kullanmasını bilmemiş. Akıllı olan, sağlığını iyi kullanırmış. Babam arkadaşına epiy acındıktan sonra, kadınla çok sık yatmak yüzünden kimi erkeklere inme indiğini söyledi. Erkek, cinsel ilişkide aşırıya kaçmamalıydı.

Babam bana bunları yolda giderken, kelimelerini seçerek, rahatlıkla ve hiç önemsizmiş, doğal bir konuşmamış gibi anlatmıştı. Oysa o zamanlar bir babanın oğluna bunları söylemesi hiç de doğal sayılmazdı. Babamın dolaylı öğüdü çok

hoşuma gitmişti. Demek, artık ben de böyle konuların konuşulabileceği bir yaşa gelmiştim. Oniki yaşımdaydım. Babam artık beni bir delikanlı sayıyordu ki, bana bu konuları açıyordu. Ama yine de babamla bu konuda konuşmadım, salt onu dinledim, yanında sessizce yürüyerek...

Rumlarla Savaş

Yunanlılarla savaşımız biteli beş yıl olmuştu. Ama savaşın tortuları arınmamış, serpintileri tükenmemişti. Çocuk olarak bizlerde bile o düşmanlık sürüyordu. Öyle ki, Yunan bayrağının rengi olan mavi-beyazı bile sevmezdik. Babam bana biri mavi-beyaz, biri de kırmızı-beyaz çubuk çizgili iki fanila almıştı. Mavi-beyaz çubuklu fanilayı giydim diye, Darüşşafaka'daki sınıf arkadaşlarım beni kınadıkları için bir daha bu fanilayı giyememişim.

Heğbeliada'daki Rum çocuklarıyla savaşıldı. Beş yıl öncesinin savaşı çocuklar arasında oyun olarak sürdürülüyordu. Savaş arkadaşlarım kimlerdi? İçlerinden yalnız birini hatırlar gibi oluyorum. Adı Cenan, Canip, Cenap gibi bişeydi. Bir zengin evi çocuğuydu. Sonradan Deniz Lisesine girmişti. Ben Rum çocuklarına karşı savaşa katılmıyordum. Çünkü savaş taşlarla yapılıyordu. Oysa ben taş atmayı “kalleşlik” sayıyordum, taşla kavgadan korkardım da... Çok sonraları da taşla kavgadan hep çekinmişimdir. Kavgaya edilecekse, uzaktan taş atarak değil, karşı karşıya yumruk yumruğa dövüşülmelidir diye düşünürdüm.

İskele alanında oyundan bıktığı yada oynanacak başka oyun kalmadığı bigün, işte o adında bir “c” harfi bulunan çocuğun da zorlamasıyla Rumlarla savaşa ben de gitmiştim.

O çocuk,

– Hadi Rum mahallesine! demişti.

Ada'da Rumların yoğun olarak oturdukları yer yoktu, Ada'nın heryanına dağılmışlardı.

Çocuklar ceplerine taş doldurdular. Ben de ceplerime taş doldurdum. Değirmen Burnuna doğru yürüdük. Zeytinlik'in altında beş on Rum çocuğu gördük.

Beş yıl önceki, artık sonucu belli savaşı taklit ediyorduk.

Rum çocukları kendilerini savunmadan kaçınca içime bir utanç çöktü.

Cebimdeki taşlardan hiçbirini onlara atamamıştım. Arkadaşlarıma göstermeden cebimdeki taşları teker teker çıkarıp yere attım.

Rum çocukları bize bişey yapmıyorlardı, neden onlarla savaşacaktık? Durup dururken hiç savaş çıkarılır mıydı? İşte buyüzden adında “c” harfi olan çocukla aramız açılmıştı.

Bu olayın üstünden otuzdokuz yıl geçecek. *Kahve ve Demokrasi* adıyla Yunan-caya ilk kitabım çevrilmişti. Yunanlı yayıncı benden bu kitabım için bir önsöz isteyecekti. Ben de, gelecekte Yunanlı çocukların kırmızı-beyaz, Türk çocuklarının da mavi-beyaz renklerden nefret etmeyecekleri bir barış dünyası dileyerek, bu anlattığım olayı otuzdokuz yıl sonra yazacaktım; kitap 1965'te Yunanistan'da yayımlanacaktı.

Malta Sürgünleri

O resimleri niçin alıp saklamadım diye hâlâ üzülür, yanarım. Ama o zaman ben o resimlerin ve arkalarındaki yazıların değerini bilemezdim ki... Ancak çok sonraları, o resimlerle arkalarındaki yazıların değerli olabileceğini düşünüyorum.

Kazancı Hasan Ustanın oğlunun elinde yığınla fotoğraf vardı, iki-üçyüz kadardı. Kalın fotoğraf kartlarına değil, parlak ince kâğıtlara kahverengi basılmış resimlerdi. Bir dolapta kutular içinde duruyordu. Onun bunun elinde dolaşan, evin orasına burasına atılan bu resimler, ev temizlenirken birer ikişer çöp tenekesine atılırdı.

Bu resimlerde hep erkekler vardı, tek kişi, iki kişi, toplu bikaç kişi. Hemen hepsi de beyazlar giyinmişlerdi. Çoğu kısa pantolonlu, şortluydu. Kimisi bastonluydu. Kimisinin başında koloniyal şapka denilen, sıcak sömürge ülkelerinde giyilen, güneşe karşı içi mantarlı tas biçimi şapkalar vardı. Ayaklarına beyaz lastik spor ayakkabılar giymişlerdi. Kimisi sakallıydı. Çoğu gözlüklüydü. Bu giyimlerinden, resimlerin sıcak biyerde çekildiği belliydi. Bütün resimlerin arkalarındaki adama yazılarında Malta, bu Malta yazısının altında da tarih yazılıydı. Resimlerin arkalarına uzun uzun yazılar yazarak bunları andaç diye birbirlerine adayıp vermişlerdi.

Ben o yaşında dış görünüşlerine, yüzlerine bakılarak, Türklerle başka ulus insanların kolaylıkla birbirlerinden ayırt edilebileceği düşüncesindeydim. Türklerin kendilerine özgü bir yüzleri, yüz çizgileri, davranışları vardı, başka ulus insanların kolaylıkla seçilirdi. Ada'da birçok ulustan insan vardı. Bu insanlara bakar, kendi kendime, bu Türk, bu Türk değil diye onları ayırırdım.

Resimlerdeki erkekler Türk gibi giyinmemişlerdi ama, yüzlerine bakılırsa hepsi de Türktü. Resim arkalarına ne de güzel yazılar yazmışlardı; inci gibi dedikleri okunaklı yazılardı. Bu resimlerdeki kişilerin, İstanbul'u işgal eden İngilizlerin Malta Adasına sürgün ettikleri Türk aydınları olduklarını çok sonraları anlayabilecektim. Çöp tenekesine atılan bu resimlerle arkalarındaki yazılar, ne değerli tarih belgele-riydi. Sanıyorum ki bu resimler üst kattaki tarih öğretmenin evinden her nasılsa kazancı Hasan Ustanın evine getirilmişti.

Mâbih-il-iftihar Oğlum

Annemi daha beş altı yaşındayken evlatlık alıp yetiştiren, sonra babamla evlendiren deniz binbaşısı Salim Beyle eşi Süreyya Hanım, eşi benzeri az bulunur gerçekten iyi insanlardı.

Beni Darüşşafaka'ya yerleştiren, böylece de bana öğrenim olanağı sağlayan Salim Bey, Unkapanı ile Eminönü arasında Yağkapanı denilen yerde, çoktan yıkılmış olan, karmakarışık, daracık ara sokaklardan birinde toptan zeytinyağı, sabun satışı mağazası açmıştı. Mağaza bir eski taş yapının ilk katındaydı. Demir kanatlı kepenkleri vardı. Küçük bir mağazaydı. İçinde cam bölmeye ayrılmış bir yazıhanede Salim Bey her zamanki tertemiz giyimiyle masası başında otururdu. Yağ varillerini, tenekelerini, sabun çuvallarını indirip kaldıran, taşıyan adamı vardı.

Salim Bey elbette okuldan kaçtığımı bilmiyor, beni başarılı bir öğrenci sanıyordu. İki üç haftada bir, bu mağazaya gider, Salim Beyin elini öper, orda bisüre otururdum. Salim Bey olmazsa, mağazadaki büyük oğlu Edip Ağabeyim olurdu.

Evlerine gittiğim zaman, annem veremden ölmüş olduğu için, sofrada kullandığım her şeyi göze batacak biçimde kendilerinininkinden ayırmaları yüzünden, o günlerde evlerine gitmiyordum. Bu titizliği göstermelerine alınmıyor değildim, ama onları hiç de haksız bulmuyordum. Bulaşıcı bir hastalık olan verem, o zamanın en öldürücü hastalığıydı. Onlara bütünü alınıp, kırılıp gitmemelik edemezdim. Çünkü Salim Bey olsun, Edip Ağabeyim olsun, bana her gidişimde para verirlerdi. Para almak için mağazaya gittiğim bir gerçektir, ama yalnız para için değildi onlara gidişim, beni sevdiklerine inanıyordum. Kaç para verdiklerini şimdi anımsamıyorum ama, o zaman bana verilen para çok görünürdü. Edip Ağabeyim, Salim Beyden de çok verirdi. Cömertliklerini kötüye kullanmamak, onları kendimden bezdirmemek için çok seyrek gitmeye çalışırdım. Salim Beyin elini öper mağazadan ayrılırdım. Para aldığım için öyle utanırdım, öyle utanırdım ki, niçin gittim onlara diye yolda kendi kendime kızar, bir daha o mağazaya gitmemeye karar verirdim. Sanki ben oraya para almak için gidiyor gibi olur, utanırdım. Oysa gerçek de buydu; para almak için gidiyordum. Bir çelişki içindeydim. Bir daha gitmemeye karar verir, iki yada üç hafta sonra yine giderdim. Mağazaya da gidip oturunca, içimden, bu kez para vermeseler diye dilekte bulunurdum. Ama para vermeseler, daha çok alınıp güceneceğim kesindi. Bende o zamanki bu çelişki, paraya gereksinen yoksul bir çocuğun onurunu korumak çabalarından başka bişey değildi.

Anılarımin çok sonraki bölümlerinde Salim Bey ile eşi Süreyya Hanımdan daha çok söz edeceğim. Ama belki yaşamım elvermez de, o günlere değgin anılarımi yazmaya fırsat bulamam diye, Salim Beyin beni gerçekten nasıl bir oğul gibi sevdi-

ğini gösteren bir mektubunu sunmak, böylece o iyiliksever insana olan ödenmez borcumu bikez daha içimde duymak istiyorum.

Mağazasına her uğrayışında Salim Beyin para verdiği günlerin üstünden ondört yıl geçmiş. Ben teğmen olarak Kars'tayım. Evliyim. Salim Bey ve Süreyya Hanıma Kars'tan bayram tebrik kartı göndermişim. Karşılık olarak Salim Bey bana şu mektubu yazmış:

Mâbih-il-iftihar oğlum, (Kendisiyle övündüğüm oğlum).

Müfarakatinizden bugüne kadar muvasalat ve adreslerinizi mulin bir malumata destres olunamamasından merak ve endişelerde iken Kars'tan bayram kartınızı memnuniyetle aldık. (Ayrılışınızdan bugüne dek, oraya vardığınızı ve adresinizi bildiren bir bilgi edinemediğimizden merak ve endişe içindeyken Kars'tan bayram kartınızı sevinçle aldık.) Şükran ve meserret nâ-kabil-i tavsiftir. (Şükran ve sevincimiz anlatılır gibi değildir.) Kızımızın yolcusu olduğunu (gebe olduğunu) istibşar eden (müjde haberini alan) anneniz acaba muhakkak mı, yoksa doktor ağabeyisi gibi bir yavruya sahip midir diye ayrıca şu mektubu yazdırdı. Evet! Doktorun Özkan isminde bir oğlu oldu. İzmir'de olduğu malumundur. Edip Ağabeyininki hemen hemen gelmek üzeredir. (Çocuk doğmak üzeredir.) Abdülkadir iki aydır vaziyetin sıkışık olması itibarı ile (İkinci Dünya Savaşının sıkışık, zorlu günleriydi) gelemiyor. Siz inşallah rahatsınızdır. Oralar biraz soğuk ise de gençsiniz, soğuktan korkmazsınız. Güzelden melek kızım nasıldır; selamet ve saadetini dualarımızla ta'ziz ediyoruz. İnşallah güzel istikballere sahip olarak bah-tiyarane yaşarsınız. Kardeşin Kadri'de daha niyet yok. Esasen üsteğmenliğe uzattılar. (Üsteğmenliğe yükselmeyenler evlenemezdi.) Mektup bekleriz. Ve gözlerinizden sevgiyle öperiz. Denizden emekli Salim Ergin."

363

Bir kutlama kartına karşılık gönderilmiş bu mektup ve daha başka mektupları, Salim Beyin beni gerçekten sevdiğini bana anlattı. Mektuplarını okudukça, içtenlikle yazılmış kelimelerinde, sevgiyle çarpan yüreğinin atışlarını duyardım.

Eşi Süreyya Hanım kendisine anne dememi çok isterdi. Ben de ona anne demeyi çok istiyordum. Ama annemin ölümünden sonra, annemden başka hiçkimseye anne demek elimden gelmedi. Ama Süreyya Hanıma anne diyememişim, kendisini pekçok sevmeme gölge düşürmedi; çünkü onun da beni sevdiğini biliyordum.

Kâğıda Saygı

Yazılı olsun olmasın, basılı olsun olmasın, hertürlü yazı kâğıdına saygı duyarım. Defter uçlarının kıvrılmasına, kâğıt destelerinin bozulmasına dayanamam.

Gazeteleri okuduktan sonra gelişigüzel, içi dışına dönmüş, yaprakları dağınık bırakamam. Diyelim, bir taşıta karşımda oturan biri, elindeki derginin, kitabın yapraklarını parmağıyla yada tarağıyla cart diye tırtık tırtık açsa, ben oturduğum yerde tedirgin olurum.

Neden böyleyim? Bu sorunun cevabını kırkbeş yıl gerilere giderek verebilirim.

Bikez şunu söyleyeyim, çocukluğumda, okuryazar olsun olmasın, kentli olsun, köylü olsun, Türk insanı yerde gördüğü iki şeyi hemen kaldırır, bir duvar üstüne, bir tahta kaplama arasına, bir ağaç kovuğuna, yerden yüksek biyere koyardı. Bunlardan biri ekmek, öbürü basılı kâğıttı. Bu ikisine ayakla basılmazdı. Ekmek “nimet”ti, basılı kâğıt da kutsaldı. Dahası, ekmegi yerden kaldıranlar, önce öpüp başına koyduktan sonra, üstüne basılamayacak yüksek biyere koyardı. Basılı kâğıtta kötü bişeyin yazılı olabileceği bile düşünüleliyordu. Basılı kâğıttaki harfler içinde özellikle “elif” harfi en kutsalıydı harflerin. Çünkü Allah kelimesinin simgesi idi.

Benim kâğıda saygı duyuşum, şimdilerde unutulmuş olan bu güzel geleneğimize bağılı oluşumdan ileri gelmiyor.

Babamın dostlarından, adını anımsayamadığım bir yaşlı Giritli vardı. Babamdan yaşlıydı. Onu hiç tıraşsız görmemiştim. Giysisi eski ama düzgündü, ütülüydü. Boyunbağı, hele düğüm yeri, kullanılmaktan pırıl pırıl parlıyordu. Ceketinin kolları, pantolonunun paçası tirtillenmişti. Sirkeci rıhtımı üstündeki –sonradan yıkıldı– adliye binasında dilekçecilik yapardı. (Sultanahmet'teki büyük adliye binası da daha yanmamıştı.) Sirkeci rıhtımındaki adliye binasının üst kat koridorunda bir alçak hasır iskemlesi, masa diye kullandığı bir de küçücük çekmecesi vardı. Latin abecesi daha alınmamış, Türk yazısı Arap harfleriyle yazılıyordu. Daktilo makinesi kullanılmıyor, dilekçeler el yazısıyla yazılıyordu.

Bir akşamüzeri babamla Sirkeci'deki Adliyeye gittik. Giritli dilekçeci de sandal yesini, masasını toplayıp biyana koydu. Hep birlikte önce vapura bindik. Haydarpaşa'ya geçtik, sonra Haydarpaşa'dan tirene binip Pendik'te indik. Giritli dilekçecisinin Pendik'teki evine geceyâtısına konuk gidiyorduk. Bu yoksul dilekçecinin evi kimbilir ne kötüydü! Orda nasıl geceleyecektik!..

Pendik tiren istasyonundan deniz kıyısına indik. Kıyıdaki dar yoldan birkaç yüz metre yürüdük. Önünde büyük bir bahçesi olan, deniz üstünde, üç katlı güzel bir ahşap eve geldik, konakla yalı melezi bir ev... İçeri girdik. Burası, yaşlı dilekçecinin eviymiş. Üç katında da ailesiyle oturuyormuş. Eşyası zengin değil, ama güzeldi, temizdi. Gece, sakız beyazı çarşaf lar örtülü rahat yatakta yattık. O yoksul kılıklı dilekçecinin bu güzel evin sahibi oluşuna çok şaşıtm.

Ertesi gün babam açıkladı. Dilekçeci Girit'te çok zenginmiş. Türkiye'ye göçmen olarak gelirken Girit'te pekçok mal bırakmış. Bıraktığı mallara karşılık da

ona devlet, emlak-i milliye'den olan bu evi vermiş. Ev iyi, güzel, ama adam yaşlı olduğundan burda iş bulamamış, adliyede dilekçecilik yapmak zorunda kalmış.

Ertesi gün hafta sonuydu. Tatil gününü o evde geçiriyorduk. Hangi ilişkiyle olduğunu şimdi anımsayamıyorum, o zaman eseri cedit kâğıdı, şimdi de dosya kâğıdı denilen bir kâğıdı gelişigüzel ortadan yırtıp ikiye ayırmıştım. Yaşlı dilekçeci, – Öyle olmaz, Nusret Efendi oğlum, öyle olmaz! Kâğıt öyle kesilmez! dedi.

O gün bana söylediği sözler içinde sık sık bikaç kez tekrarladığı, “Kâğıda saygı duymalı!”, “Kâğıda saygısı olmayan münevver (aydın) olamaz!” diye verdiği öğütler kırkbeş yıldanberi kulağımdan silinmedi. Bu öğütlerden sonra da, uygulamalı öğretim gibi bir dosya kâğıdını ucu ucuna gönyesine getirip ikiye katladı. Katlama yerinden iki turnağını bikaç kez gezdirdi. Kâğıdı o katlama çizgisinden bir de ters çevirerek yine iki turnağı arasında bikaç kez daha çekti. “Ellerin temiz olacak ki, kâğıt lekelenmesin!” diyordu. Sonra kâğıdı, o katlama çizgisinin ucundan yırtarak ikiye ayırdı. Kesilen yer hiç pürtüksüz, dümdüzdü.

“Kitaba gelince...” Raftan, sayfaları açılmamış bir kitap arayıp buldu. Kitap açkısıyla, kitabın sayfalarını özenle açtı.

“İşte böyle... Kâğıda saygı duyulacak!” dedi.

Şaban Amcam

Okuldan kaçışlarımda sığındığım yerlerin başında Şaban Amcamın evi geliyordu.

Babamın ağabeyi olan Şaban Amcamı son görüşümde ya dört ya beş yaşındaydım. Şaban Amcamın Bebek'te, Dereboyu'ndaki evinde biriki günlüğüne annemle konukken ben kızamık olmuşum. Şaban Amcam da, kızamıklı çocukla annemi evinde barındırmak istememiş, bizi evinden savmıştı. O günlerde babam da ortalarda yoktu. Gömü aramak tutkusuna kapılmış, yine bizi bırakıp bilmediğimiz biyerlere gitmişti. Bebek tramvay durağında tramvay bekliyorduk. Bir battaniyeye sarılı, annemin kucağındaydım. Kızamık ateşiyle yanan yanaklarıma lapa lapa karın yumuşak düşüşlerini, bir de yüzüme damlayan annemin gözyaşlarını unutamıyorum.

İşte, evinden çıktığımız o günden sonra amcamı hiç görmemiştım.

Babama göre iyi insanın iki niteliği olmalıydı; biri acıması, biri de eli açıklığı... Babam bencilleri hiç sevmezdi. Ağabeyini, ağabeyi olduğu için sever, sayar, ama onu hiç beğenmezdi. Çünkü ağabeyini acımasız, bencil, sorumsuz bulurdu.

Annemin ölümünden birkaç ay sonra babamla amcamın evine gittik. Babam ağabeyiyle artık görüşmeye başlamıştı, ama seyrek görüşürlerdi. Hep babam onu arardı. Bikez de amcamın babamı aradığı olmamıştır.

Çoktan Bebek'ten taşınmış olan amcamın evi, Arap Camisi avlusunun içindeydi. Caminin avluya açılan kemeri altından geçilince amcamın evi tam karşıya gelirdi. İki katlı, küçük, tahta bir evdi. Kaplama tahtalarının eskiden kırmızı boyalı olduğu, kabarıp dökülmüş boyaların tahtalar üstünde kalmış artıklarından belli oluyordu. Karısı (yengem), oğlu (Muhittin) ve kızıyla bu evde oturuyordu. Bir tütün deposunda gece bekçisiydi. Tütün deposu evine çok yakındı; Tünel'den Bankalar Caddesine çıkan yokuşlardan birinin bir çıkmaz sokağında büyük bir yapıydı o tütün deposu.

Amcamla babam, karakter bakımından birbirlerinin tam karşıtıydılar. Babam sorumluları bütün ağırlığıyla duyan, acıyan, yardıma koşan, elcil bir insandı... Amcamsa!.. Hani iyi kötü, hangi koşul altında olursa olsun, kral gibi yaşayan, dünyaya kral gelmiş adamlar vardır, işte amcam kral keyfi süren o tür adamlardandı. Yaşamasını, giyinmesini, alay etmesini seven, üzülmelerini, surat asmasını, düşüncesini bilmeyen bir adamdı. Evinde olsun, işinde olsun, dışarda olsun, herkes onun krallığını kabul etmeliydi, ederdi de... Bu kral davranışı, yapmacıklık değildi, kendiliğindendi; buyüzden de ister istemez çevresinde benimsenirdi. Amcam tütün deposunda gece bekçisiydi ama, onun gece bekçiliği yaptığını sanmıyorum. Çünkü sabahleyin evine dönünce, gündüzleri de pek uyumazdı. Deponun Türk olmayan müdürüyle bile –belki de sahibiydi– “Hey çorbacı!” diye şakalaştığına birkaç kez tanık olmuşum.

Uzunca boyluydu, inceydi. Kışın çizme, yazın da yemeni giyerdi ayağına... Yumurta topuk denilen yüksek ökçeli, sivri burunlu, siyah rugandan yemenilerini topuklarına basarak giyerdi. Pahalı, iyi çorap giymeye özenirdi. Yazın ince yünlüden, kışın da şayaktan koyu renk külot pantolon giyerdi. Vişneçürüğü rengi kuşağının arasında gümüş cıgara tabakası vardı. Yelekle ceketini koyu renk bir kumaştan. Yeleğinin iki cebi arasında, yeleğinin üst düğme iliğinden geçmiş, beş sıralı gümüş saat kordonu sarkar. Gümüş kordonun ucunda, yeleğin cebinde, gümüşten, kapaklı, koskocaman bir cep saati vardı. Uzun yakalı olmayan gömleği, üst düğmesine dek kapalıdır. Külot pantolonunun arka cebinde, pirinçten ağır bir çekecek vardır. Bu pirinç çekeceğin ucu kuş biçimindedir. Çünkü bu çekecek gerektiğinde muştaya yerine de kullanılabilir. Topuklarına basarak giydiği rugan yemenisini, pek seyrek olarak topuğunu kaldırıp giymek isterse, çekeceğini kullanır. İbrişim püskülü gül-yağı kokan iri taneli kehribar tespihini elinden düşürmez. Gümüş ağızlığının ucu da kehribardır. Yüzükparmağında iri taşlı koca bir altın yüzük vardır. (Babam hiç

yüzük takmamıştır.) Kışın, şayaktan gocuk yada yakası kürklü yarım palto giyer. Hava iyiceyse gocuğunu giymez, omzuna alır.

Babamın anlattıklarına bakılırsa, gençliğinde kavgacıymış, içermiş, oynak kadınlarla arası çok iyiymiş. Benim tanıdığımda bu huyları kalmamıştı. Ama çevresinde saygınlığı olan, saygı görür bir adamdı. Sanki tütün deposunda gece bekçisi değildi de, o tütün deposunun sahibiydi. Çalıştığı yerde, kahvede, sokakta herkes, evde de karısı ona Şaban Ağa derdi.

Çok sevdiğim oğlu Muhittin o zaman ancak dört yaşındaydı. Benim bir haftada zorlukla elime geçen parayı, amcam oğluna hergün verirdi. En büyük zevklerinden biri de, dört yaşındaki oğlunun ona buna ağız dolusu sövüp saymasıydı.

– Söv oğlum şu gavata, söv hele bir aslanım...

Muhittin en sunturlusundan söver, amcam da keyifle güler.

Evde sabah kahvaltısı yapılıyor. Muhittin önündeki bardağı mı devirdi, amcam bağırır:

– At oğlum! Kır oğlum!.. Vur oğlum...

Değerli olsun olmasın, Muhittin eline bişey aldı da atacak gibi oldu mu, hele annesi, “Aman... Sakın!.. Atma oğlum!..” filan demeye kalktı mı, amcam ordan seslenir:

– Elini korkak alıştırma oğlum... At, vur yere aslanım!

Muhittin’in bişey atarak kırdığı pencere camları haftada biriki onarılırdı.

Çok şaşılasi bişey, kendisinden epiy küçük olan babamdan, hiç belli etmeden, çekinirdi amcam. Belki de babam gibi okuryazar olamadığı için böyleydi. Oysa babam ona hep saygılıydı. Yine de amcam bu türlü davranışlarını babamın yanında yapamazdı. Babam bikez ağabeyinin Muhittin’e bol para vermesini eleştirmiş,

– Ağabey, demişti, bu yaşta çocuğa bu kadar para vermek iyi değil...

Amcam herzamanki rahatlığıyla gülmüş, ama sesini çıkarmamıştı.

Sunturlu Yalan

Okuldan kaçıp kaçıp amcamın evine gidiyordum. Amcamda üst üste iki üç gün, bir hafta kaldığım bile oluyordu. Onun evinde yaşamak rahattı.

Babamla amcamın evinde yada başka bir tanıdık evinde karşılaştığımız oluyordu. Beni okulda bilen babam, hiç ummadığı biyerde görünce şaşardı. Okulun tatil olduğu yalanını söylerdim. Ya bayram tatilidir ya bir resmî tatildir ya aşı olmuşuzdur yada bulaşıcı bir hastalık yüzünden okul bir hafta, on gün tatil olmuştur. Babam inanırdı. Çünkü ona göre ben hiç yalan söylemezdim, her sözüne inanılır bir çocuktum. Babamın bana böylesine inanışı karşısında, her yalanımdan sonra

ezilir, anlatılmaz acı duyardım. Kendi kendime, ne olduğu bilinmeyen bişeye karar verirdim. Öyle bişey yapmalıydım, öyle bir başarı kazanmalıydım ki, babamın karşısında bu utançlı durumdan kurtulmalıydım. Bişey yapmalıydım ama ne? İşte onun ne olduğunu bilemiyordum. Ne olduğunu bilmediğim, ama yapmam gerekli işi bulabilmek için gazete almaya başladım. Elime para geçtikçe Koroğlu Gazetesiyle bir de günlük gazete alırdım. O günlük gazeteden, ne olabileceğini kestiremediğim bir yardım umardım. Gazetede ki okul ve iş ilanlarına bakardım. İlan edilen okullardan hangisine girebilirdim? Bu işlerden hangisine beni alırlardı? Parasız yatılı, sınavla girilebilen bir okul yok muydu? Yada benim yaşında bir çocuğa iş bulunmaz mıydı? Elbet gazetede ki ilanlardan bigün bana uygun bir okul yada bir iş bulacaktım. Gazetede kurs, okul, iş ilanları vardı ama, hiçbirisi de beşinci sınıf kaçkını oniki yaşında bir çocuk için değildi.

Beri yandan annemin son sözlerini hiç mi hiç unutamıyordum: “Oğlum yatılı okulda ya, gözlerim açık ölmeyeceğim...” Bense okuldan kaçıyor, üstelik her sözüme inanan babama yalan söylüyordum. Kendimi çok alçalmış duyuyordum. Bu çirkin durumdan kurtulmanın yollarını arayıp dururken, çok daha kötü bişey yaptım. Kurtuluşu yalanda buldum. Başarısızlığımı örtmek, sahte bir başarıyla babamı memnun etmek için yalanın en büyüğünü, en sunturlusunu söyledim: Okulda öyle başarılı, öyle başarılı öğrenciydim ki, öğretmenlerim beni bir üst sınıfa layık bulmuşlar, hem de sınavsız daha üst sınıfa geçirmişlerdi. Beşinci sınıfın bir okul kaçkını öğrencisiyken, babama altıncı sınıfa geçirildiğimi söylemiştim. Babam yine bana inanmıştı. Yalnız inanmakla kalmamış, benim bilgime, zekâma altıncı sınıfı bile yeter bulmamış,

– Sen istesen yedinci sınıfa bile geçersin... demişti.

Bu anlattığım görüntüsüyle babam çok saf bir adam sanılabilir. Oysa olağanüstü zekiydi. Çok sevdiğinden bana karşı arıklığı mı vardı, bana sonsuz güveni mi vardı, bilemiyorum. Bana öyle gelirdi ki, babam kimi yalanlarıma inanmadan inanmış görünüyor, yalanımı yüzüme vurup beni utandırmıyordu.

Babam bir sınıf üste geçmiş olmamla övünürdü. Bunu başkalarına da söylüyordu. Benim bir sınıf üste geçtiğim o denli çok söylendi, ben de bunu o denli çok söyledim ki, yavaş yavaş kendi yalanıma kendim de inanmaya başladım. Altıncı sınıf öğrencisi gibi davranıyordum.

Sınıfımızda üstün bilgisinden ötürü, bir üst sınıfa geçirilen biriki arkadaşımız da vardı. Bunlardan biri de, hukuğu bitirdikten sonra ressam olan, bir politik nedenle yıllarca hapis yattıktan sonra mide ülserinin kanamasıyla ölen arkadaşım Faris'ti.

Hep düşünmüşümdür, babamın hiç kuşkuya kapılmaksızın sürekli olarak her sözüme inanması benim için iyi mi, kötü mü olmuştu? Kendimle son hesaplaş-

mada, babamın bana inanışının, benim için çok iyi sonuç verdiği kanısına vardım. Çünkü babamın yalanlarıma bile inanışı beni öylesine utandırıyordu ki, bu utançlı durumdan kurtulmaya, gerçekten inanılır, güvenilir bir insan olmaya çalışıyordum. Nitekim bir yaştan sonra, ne olursa olsun yalan söylememeye karar verişim, bu kararımı uygulayışım, babamın bana inanmasının etkisiyle olmuştur.

Babamın tutumu bir eğitim yöntemi olarak her çocuğa uygulanırsa olumlu sonuç alınır mı? Çocuklarımızın eğitimi böyle kalıplara bağlanabilseydi, işlerimiz ne kolaylaşırdı. Bende çok olumlu sonuç veren bu tutumun, başka bir çocukta çok olumsuz sonuç verebileceğini de düşünürdüm.

Basınla İlk İlişki

Ne bizim eve, ne amcamın evine gazete girerdi. Babam ancak yetmişbeş yaşından sonra gazeteyle ilgilenmeye, günde iki gazete almaya başladı.

Basınla ilk ilişkim, sanırım Faruk Görtunca'nın çıkardığı "Çocuk Sesi" adlı dergiyle olmuştur. Param oldukça bu dergiye alırdım. Derginin yarışmalarına katılırdım. Konusunu şimdi anımsayamadığım bir yarışmaya yada soruşturmayaya katılmış, bunun karşılığı olarak da dergiden birkaç kez adresime renkli kartpostal gönderilmişti. Arada sırada, adını unuttuğum bir dergi daha alırdım. Onun içinde korku hikâyeleri vardı. O dergideki hikâyeleri babama da okurdum.

O zamanın, romanları en çok satan, en ünlü yazarı olan, bugünse adı sanı hepten unutulmuş olan Burhan Cahit'in (Morkaya) çıkardığı Köroğlu'nu da okuyordum. Ya üçüncü sınıftan dörde ya dörtten beşe geçtiğim yıl, Köroğlu, sınıflarını bütünlemesiz, doğrudan geçen öğrencilerin resimlerini basıyor, bir de gelecek üstüne ne düşündüklerini anlatan kısa yazılarını yayımlıyordu. Ben de resmimle, geleceğime değgin bir yazı göndermişim. Basında çıkan ilk yazım, Köroğlu'nda yayımlanan o yazımdır. Doğrusu bugün çok merak ederim, ne yazmışım diye...

Horoz Dövüşü

Amcamın birkaç tavuğuyla bir horozu vardı. Komşuların da tavukları vardı. Hep birlikte cami avlusunda gezinirlerdi. Amcamın horozunu, komşunun horozu dövüyor, gördüğü yerde gagalıyor, boyuna kovalıyordu. Amcam bigün, kendi horozunun başka horozdan dayak yediğini görünce bozuldu. Şaban Ağanın horozu başkasının horozundan nasıl dayak yermiş!

– Bu horoz kesilecek! dedi.

“Aman amca!.. Aman dur... Ben onun bir yolunu bulurum,” gibilerden yalvar-dım. Zavallı horozun kesilmesine engel oldum.

O gün hemen Heğbeliada'ya gittim. Evimizin bitişiğinde, kapısı ters yana açılan ahırda tavuklarımız, bir de çok afilli horozumuz vardı. Tavuklardan biri öyle evcilleşmişti ki, ahırın üstündeki çinko kaplı taraçaya çıkar, ordaki pencere camına gagasıyla tıktık vurarak bizi çağırırdı. Sabahları erkenden uyandırdığı bile olurdu. Pencereyi açar içeri alırdık. Odamızın içinde gezer dolanır, omzumuzu, kucağımıza çıkardı. Yumurtlayacağı zaman türküler söylemeye başlardı. O zaman pencereyi açar salardık. Ahırdaki folluğa giderdi. Bu tavuğun odada bıraktığı izleri temizlemek de kardeşime düşerdi.

Horozumuz görülecek bişeydi! Horozluğun bütün süsü, bütün yiğitliği, bütün cakası, fiyakası onda toplanmıştı. Dövüşçü değil süs horozuydu. Ama öyle bakımlı, besiliydi ki, dolaylardaki bütün horozları dövüyor, kaçınıyordu. Bikez dövüşçü olmasına en büyük engel, katmerli gül gibi kat kat açılmış o güzel, kocaman ibi-giydi. Yalım yalım yanan kıpkızıl ibiği öyle kocamandı ki, tepesinde ibiğinin ucu sol gözünün üstüne dökümlüydü. Külhanbeylerin caka olsun diye kasketlerini biyana eğik giymeleri gibi, horozumuzun sola eğik ibiği de ona daha bir horozluk veriyor, cakasına caka katıyordu. Tüylerinde sarıdan kahverengiye doğru bütün renk tonları vardı. Kuyruk tüyleri lacivertleşir, kararır, eğmeç eğmeç saçılarak dö-külürdü. Güneş vurunca boyun tüyleri kırmızının, sarının, kına renginin bütün tonlarıyla yanardönerleşir, ıslıl ıslıl ışıldardı. Daha iki yaşındaydı.

Amcam dayak yiyen horozunu kestirmesin diye acele Ada'ya geldiğimde babam evde yoktu. Herzaman yem vermek için yaptığım gibi yem kabını elimde sallayarak ahıra girdim. Yem vereceğimi sanan tavuklarla horoz da arkamdan ahıra doldular. Kapıyı kapadım. Penceresiz ahır karanlık olduğundan horozu yakalamam kolay oldu. Ellerimin arasında kabadayı kabadayı sesler çıkarıp yiğitleniyordu.

Vapurda bir adam, başkaları gibi horozu, bağlı bacaklarından tutarak baş aşağı sarkıtıp götürmediğim için beni övdü. Horozumun ayaklarını bağlamamıştım bile. Kucağımda tutarak durmadan sevip okşuyordum onu.

Adam,

– Bu güzel horozu nereye götürüyorsun? dedi.

Ben de anlattım. Bunun üzerine adam, horozumun dövüş horozu olmadığını söyledi. Varsın dövüş horozu olmasın... Yine de döver öbür horozu. Mahalledeki bütün horozları dövüyor.

Adam bana öğüt verdi: Dövüşçü horoz olsa bile, yerine alışmadan salarsam, oraya alışık olan horozdan dayak yermiş. Niçin demişler “Her horoz kendi çöplü-

günde eşinir” diye... Önce biriki gün kümesinde tavuklarla kalmalı, yerine alışmalı, ondan sonra dövüşe salmalıymışım. O adamın söyledikleri aklımda: “Horoz niçin başka horozla dövüşür? Yerini, tavuklarını, kümesini, kendisini savunsun diye...” Öyle ya, yeri yurdu, tavuğu kümesi olmayan horoz ne diye, kim için dövüşsün?

Adamın konuşmasına kadar, horozumun öbür horozu kesinlikle döveceğine inanıyordum. Ama adamın sözleriyle içime bir kuşkudur düştü. Ya horozum dayak yerse!

Amcamın evine gidince adamın öğütlerini tuttum. Horozu kümese koydum. Biriki gün orada tavuklarla kaldı. Kümesin eski horozuyla, sanki antrenman yapar gibi, biriki vuruştı, onu hemen yıldırıldı. Artık kümese egemendi. Bir sabah tavuklarla birlikte horozu da avluya saldım. Öbür horoz görünürlerde yoktu. Bizimki pençesiyle kanat tarayarak, çağrı sesleri çıkararak tavuklarına horozlanıyordu. Derken öbür horoz göründü. Bizimkini görür görmez çalımli çalımli, yan yan üstüne gelmeye başladı. İlkini koştı, yaklaşınca ağırlaştı. Benim horozum da ona karşı durum aldı ama, hiç de atılganlık göstermedi. Yoksa korkmuş muydu ne!

İkisi karşı karşıya geçmişler, birbirlerine yarım dönük, boyun tüylerini kabartıp başlarını yere eğerek birbirlerinin çevresinde dönüyorlardı. Başları eğikti ama, gözleri birbirinde, ikisi de tetikteydi. Öbür horoz beyaz tüylü, kısacık ibikli, yüksek boyluydu. İki horoz karşı karşıya gelince, öbürünün üstünlüğü açıkça belli oluyordu. Benim süslü horozum tüy kabası olduğundan daha şişman görünüyordu. Öbür horozun fizik üstünlüğünü görünce bir kurnazlık düşündüm. Benim horozum yenik düşecek gibi olur olmaz, hemen öbürünü kovalayıp kaçıracaktım.

Horozlar birbirlerinin üzerine bir atılıp, hemen yine geri çekildiler. Bu iki saldıırı, güç sınaması gibi bişeydi. Bir daha sıçrayıp pençe pençeye geldiler. Derken dövüşçü horozların çevresinde seyirciler birikmeye başladı. Öyle kalabalık yığıldı ki, seyirciler git gide artarak nerdeyse cami avlusunu dolduracaktı. Horozları çepeçevre çeviren bu seyirciler varken, benim horozum dayak yerken öbürünü kovalamamın olası yoktu. Birisi mi gidip çağırdı, yoksa kendiliğinden mi geldi, beyaz horozun sahibi de oraya gelmişti. Arap Camisinin müezzinlerinden birisiymiş. Müezzinin, horozunu dövüşe soktuğum için bana kızacağını sanmışım. Oysa o, lafından anlayacakmış gibi,

– Ha aslanım ha!.. Ha oğlum ha... Ha yavrum ha!.. diye, hiç durmadan horozunu kışkırtmaya, yüreklendirmeye çalışıyordu.

Dövüş hızlanmıştı. Ben de çok coşkulanmıştım. Horozumu dövüşe soktuğuma çoktan pişman olmuşum ama artık iş işten geçmişti. Beyaz horozun boyunun yüksekliği ona üstünlük sağlıyordu. Sonra gülübik, yani kısacık ibikli bir horozdu. Benim horozum onun küçücük ibiğini galeyamıyor, ama o her gaga atışta, benim

güzel horozumun katmerli çiçek gibi açmış kocaman kırmızı ibiğinde bir yara açıyordu. Horozum kan içinde kalmıştı. Tüyleri sarı, kırmızı, kahverengi olduğundan tüylerindeki kanlar pek belli olmuyordu ama, karşısındaki beyaz horozla her çarpışmasında, onun beyaz tüylerini kendi kanına buluyordu.

Onca kişi içinden bir acımalı, bir insafılı kişinin çıkıp da, “Yeter artık... Yeter artık! Yazık hayvanlara!” demesini bekliyordum. Ama nerdeee... O coşkulu kalabalıkta insafılı bir adamı boşuna aranıp durdum.

İki kavgacı horoz atlıyor birbirinin üzerine, çekilip hız alıyor yine atılıyorlar. Gaga gagaya, pençe pençeye amansız bir dövüş... Benim horozum daha çok dayak yiyor, ama yıldığı yok... İkisi de kaçacak gibi değil.

Yüreğim parçalandı, horozumun öbürünü yenmesinden vazgeçip, “Ah ne olur, kaçsa da dayaktan kurtulsa...” diye içimden yakarmaya başladım.

Horozum öbüründen kısa olduğundan daha çok sıçramak zorunda kalıyordu. Kavgada silah olarak gagaları, pençeleri, tırnakları yetmedi, mahmuzlarını da kullanmaya başladılar. Birara beyaz horoz benim horozumun etli ibiğine gagasıyla öyle bir yapıştı ki, bitürlü bırakmadı horozumu, sallayıp silkeledi. Üstüne binmeye çalışıyordu. Horozumun ibiğinden kan fışkırıyordu. Horozum can derdiyle çırpınıp bir çalımla kendini kurtardı ama çok sersemlemişti. Biriki sendeledi, geri çekildi... “Ah, bir kaçsa da kurtulsa!” diye diledim.

Horozum geri çekilince yerden yem alır gibi yaparak yine yiğit horozlanma sesleri çıkardı. Besbelli soluklanıp dinleniyordu. Bu kez benim horoz atıldı ilkin öbürünün üzerine. Bir atıldı, bir daha... Havada çarpıştılar. Beyaz horozun bembeyaz boyun tüyleri yolunup kelekler gibi havada uçuşmaya başlamıştı. Uçuşan keleklerin beyaz kanatlarında kırmızı benekler vardı, çünkü horozumun kanı bulaşmıştı.

Korkunç bişey olmuştu. İki horozun son havaya sıçrayıp çarpışmalarında, benim horozum mahmuzunu, beyaz horozun boynuna geçirmiş, kursağına mahmuzunu takıp yırtmış, hayvanın karnını deşmişti. Zavallı beyaz horoz yere yığılıp debelenmeye başladı. Kursağından toprağa akan yeşilimtrak topak olmuş mısırlar, arpalar, otlardan buğular tütüyordu.

Amansız dövüşün yengini olan horozum, yerde debelenen, kendi kanına bulanmış zavallı beyaz horozun üstüne bir can alıcı gibi son kez saldırdı. Onun da gücü tükenmişti. Düşmanının üstüne yığıldı kaldı.

Müezzin yaralı horozunu yerden alıp gitti. Elbet zavallıyı kesecekti.

Ben de horozumu aldım, koca ibiğindeki kanları silip kümese bıraktım.

Neydi benim bütün çabam? Amcamın sünepe horozunu kesilmekten kurtarmak. Oysa şimdi müezzin, yiğitçe dövüşüp kursağı yırtıldığı için yenik düşen o

güzel horozunu kesecekti. Bunca çabam hiçbir sonuç vermemiş oluyordu. İşte o üzüntüyle Beyoğlu'na doğru yürüdüm.

Aradan ya bir ya iki hafta geçmişti. Yine okuldan kaçtığım bugün amcamın evine gelmiştim. Benim horozum ortalarda yoktu. Yengeme sordum.

– Amcan onu kestirdi, dedi.

– Neden?

– Hastalanmıştı da, mundar (murdar) ölmesin diye...

Kurtuluş Savaşımızın, yeni kurulmuş Cumhuriyetimizin coşkusu dahaca yitirilmemişti o günlerde. Kurtuluş Savaşının hızıyla halkçı ve ülkücü eylemler vardı yurdun heryanında. Bu arada halkı okuryazar yapmak için pekçok yerde halk okulları açılmıştı. Her yaştan okuryazar olmayan yurttaşlar, iş saatleri dışında bu halk okullarına giderek öğrenim görüyorlar, sonra da sınava girip diploma alıyorlardı. Bu halk okullarında yalnız okuma yazma değil, hesap ve hendese (matematik ve geometri) gibi dersler de öğretiliyordu. Halk okullarının öğretmenleri de o dönemin ülkücü akımıyla coşkulu kimselerdi. Yöneticiler gerçekten halkın okumasını istiyorlardı. O dönemin halk okulları sürseydi, Türkiye halkı bugün bile, yüzde-altmış okuryazar olmayan utançlı durumdan kurtulmuş olurdu.

Okula gidemediği için okuryazar olmayan kız kardeşim, Heğbeliada'da açılan Halk Okuluna gitmeye başlamıştı. Ben bütün çocuklardaki o tutkulu bencillikle, onun halk okuluna gidişini gereksiz buluyordum. Okuyup da ne olacaktı sanki... Onu okuryazarlığa layık bulmuyor olmalıydım. Ancak ben okula gidebilirdim çünkü... Akıllıydım, zekiydim. Belki kendim okul kaçkını olduğumdan kız kardeşimin okula gidişini çekemiyor, gizli kıskançlık duyuyordum. Ama bu kötü duygumu, hiçbir biçimde dışı vurmuyordum.

Oysa kız kardeşimde, okulla da, okumakla da, diplomayla da elde edilemeyecek bir nitelik, bir özellik, bir “şey” vardı. Neydi o “şey”? Olgunluk mu demeli, sağduyu mu demeli, sağbeğeni mi demeli? Babam tekkeye bağlı yoldaşları gibi, diploması, parası, yüksek bir görevi olup da, yine adı bellisiz o “şey”den nasibi olmayanlara, “ham ervah” derdi. Ham ervah “pişmemiş ruhlar” demektir. Hani koca Yunus'un şu dörtlüğünde söylediği;

*Taptuğ'un tapusunda
Kul olduk kapusunda
Miskin Yunus çiğ idi
Piştik elhamdülillâh.*

Ham ervah olanların tam tersi kişilere de tekkeliler, “insan-ı kâmil” derlerdi.

Sonraları, sağduyunun, yüce yerlerde yetkili olmaktan, diplomalı ham ervahlıktan çok daha önemli olduğunu görüp anladım. Sağduyuları olup da öğrenim olanağı bulamamış, yani en büyük toplumsal haksızlığa uğramış olanlar için çok üzölmüşümdür. Kız kardeşim işte bu sağduyulu insanlardandı. Öğrenim eksikliği yüzünden ona çok yazık olmuştur.

Nerden, nasıl evimize geldiğini bilemiyorum; bizim evde, yeşil kırçillı yönlü bir kumaştan, balıksırtı çizgili, kullanılmış bir ceket vardı. Kız kardeşim o büyük adam ceketini söktü, bozdu, tersyüz etti, annemden kendisine kalan dikiş makinesinde bana uygun bir ceket yaptı.

– Avcı biçimi olsun! diyordum.

O ceket neden ille de avcı biçimi olmalıydı. Bilmem? Belki, Ada'daki zengin çocuklarından birinin üstünde o biçimde bir ceket görmüştümd de çok beğenmiştim. Avcı biçimi dediğim ceketin arkası yırtmaçlı, ikisi yukarda, ikisi aşağıda dört cepli, cepler köröklü, hem de ortasından pastalı, belinde de tokalı kemeri vardı. Oniki yaşında boysuz bir çocuğun böyle bir ceketini giymesi, herhalde çok gülünç olmuştur.

Kız kardeşimin eskiden bozup bana bir ceket dikmesini isteyişimin gizli, ama gerçek nedeni, Darüşşafaka'dan kaçışımıydı. Artık Darüşşafaka'nın, okul adı yazılı yakası kapalı ceketini giymek, o okula gitmek istemiyordum.

O yaşlarımdan ne denli küçücük ayrıntılı olaylar kalmış belleğimde.

Ada'da bir zenci kadın öğretmenin bir kızı, bir de oğlu vardı. Oğlu yakışıklı bir çocuktu, kızı da tersine çirkinceydi. İkisi de açık çukulata rengindeydi.

Bir akşamüzeri, gölgelerin koyulaştığı saatlerdeydi, şimdi bilemediğim bişey için koşuyordum. Beş on adım ilerimde o kızı gördümd. Kız da önümde koşmaya başladı. Ben kendi yoluma gittim, kıza bakmadım bile... Benim geceleyin o kızı kovaladığım söylentisi çıkmıştı. Kardeşim hiç bilmediği bu olayda beni savunuyordu. Ben hiç konuşmadım bu konuda. Besbelli kızcağız içinden, benim kendisini kovalamamı istemişti yada gerçekten kovaladığımı sanmıştı. Yaşıt çocuklar arasında bile kız-oğlan ilişkileri bu denli doğal değildi.

Tüylü Kadife Şapka

Hafta tatili günün akşamı okula gitmeliydim. Ama okula gitmek için evden çıkınca ayaklarımı geri geri giderdi; evde kalmak istediğimden, evi sevdiğimden değil, okula gitmek istemeyişimden... Bir bahane uydurur, akşamları değil de hafta başı sabahı okula gitmeye karar verirdim. Okula gitmek niyetiyle evden çıkardım. Bir sabah yine okula gitmek için büyük bir iyi niyetle Heğbeliada'dan vapura bin-

miştim. Vapur Burgazada'ya uğradı. Acaba Burgaz'da insem mi? Vapur iskeleden kalkana dek Burgazada'ya inmemek için kendimi zor tuttum. Ama vapur Kınalıada İskelesine yanaşınca, artık kendimi tutamadım, indim vapurdan. Kınalıada'ya ilk gidişimdi. Niçin inmiştim bu adaya? Niçini yok... Tek okula gitmeyeyim de... Nereye gidip ne yapacağımı bilmiyordum. Amaçsızdım. Yazlıkta oturanlar çoktan göç etmiş olduklarından Kınalıada boşalmış gibiydi. Kışın ilk günleri olduğundan görünürlerde tek tük insanlar vardı.

İskeleden kıyı boyunca amaçsızca yürüyordum ki, dalgaların kıyıya çarptığı kara bişey gördüm. Denize yaklaşıp baktım, kumsala çarpan bir şapkaydı. Bir dalla şapkayı denizden çekip aldım. Uzun tüylü siyah kadifeden, kenarlı bir şapkaydı. Oldukça yeniydi. Öyle eskiyip de atılmış şapkaya benzemiyordu.

Babam o zamanlar kendi anlayışındaki biçok insan gibi, şapka giymeyi hiç istemediğinden, kıyafet devrimi adı altında, başından fesi, sarığı çıkarıp şapka giymek zorunda bırakıldığından, kısacası şapka giymeği kâfirlik saydığından, başına kötü, biçimsiz bir kasket geçirmişti. Belki benim denizde bulduğum şapkayı giyerdi. Hem de yakışır. Ama o yakışsın diye değil, giyse giyse, parasız elde edildiği için bu şapkayı giyerdi.

Istanbul'dan gelen, Kınalıada'ya uğrayan bir vapurla Hegbeliada'ya döndüm.

Babam yalnız bana olan o herzamanki yumuşaklığıyla,

– Ne oldu? Neden geldin oğulcuğum? dedi.

– Okul tatil üç gün... Bulaşıcı hastalık varmış da...

Denizde bulduğum şapkayı kuruttuk. Babamın başına uydu. Bisüre giydi bu şapkayı babam.

375

Teni Bit Üreten Kız

Babamın tanıdıkları içinde kimler bana ilgi gösterir, hangileri beni severse, okuldan kaçtığım günler, onların evlerine gidiyor, onlarda kalıyordum. Her tanıdık evinde sürekli bir, iki, ençok da üç gece kalıyordum. Bu evleri sıraya bindirmiş gibiydim. Onbeş yirmi günde bir, bir daha giderdim o evlere. Beni yalnız sevmekle kalmıyorlar, sanırım, annesi ölmüş bir küçük çocuk diye, biraz da acıyorlardı. Ben de bu sevgiyle karışık acıma duygusunu, çocuk kurnazlığıyla sömürüyordum.

Her gece, ertesi sabah ne olursa olsun okula gitmek niyetiyle yatardım. Ama sabah olunca bitürlü okula gidemezdim. Tastamam okuldan kaçan çocuk psikolojisi, bikez süreklilik zincirinin halkaları kopunca, artık o kopuk halkaları birbirine bağlayıp zinciri bütünlemek olanağı kalmıyordu.

Okuldan kaçtığım günler, amcamın evinden başka gittiğim bir de İskeleyi İsmail Efendinin evi vardı. Kasımpaşa'da, pazaryerinin arkalarında bir dar sokak üzerinde, iki katlı, tahtadan eski bir evdi. Karısı Fatma'nımdı. Fatma'nınım önceki kocasından bir delikanlı oğlu, bir de kızı vardı.

Bu evin kalın tahtadan yapılmış sokak kapısının kanatları çok eskimiş, yamulmuştu. Kapı kilidinin içerdeki demir dilini kaldırıp kapıyı açmak için, kilit diline bağlı ip, kapıda açılmış bir delikten dışarı sarkıtılmıştı. İçeri kaçmasın diye ipin ucu kalın düğüm yapılmıştı. İp kullanıla kullanıla, terden, yağdan, kirden, pislikten, kirli boz esmer bir renk almıştı. Kapının iki kanadında da kapı tokmağı vardı. Tokmak vurulursa, Fatma'nım sokak üstünde, üst kattaki odasından, "Kim oooo?" diye seslenir, sesi evin boşluklarında, taşlıklarında çın çın öterdi.

İstanbul'un eski biçim ev yaşantısından büyük kentin apartman yaşantısına geçildiğindenberi, sokak kapısı çalanlara, içerden yöneltilen ve evin içinden yankılana yankılana sokağa uzanan "Kim ooo?" sorusu da artık sorulmaz oldu.

O zamanlar bana bu soru, cevabı verilemeyecek zor bir soru gelirdi.

– Kim oooooo?

Ne diyeceksiniz? Kapı dışından, sesini duyup yüzünü görmediğiniz insana kimliğinizi okuyacak değilsiniz ya... Bu beylik sorunun klişe cevabı genellikle şöyle olurdu: "Aç, aç, benim!.. Benim, ben, ben geldim!.."

Gelen az tanıdık birisiyse, kapı dışından, "Yabancı değil hemşire hanım!" derdi içerdeki kadın sesine. Kapıyı çalan bir yabancıysa, "Biraz bakar mısınız efendim..." derdi.

Fatma'nınım sokak kapısının tokmağı pek vurulmazdı. Kapının kilit ipinin çekildiği de azdı. Daha çok yamulmuş kapının piriç tutamağından tutarak kapı omuzlanır, yukarı kaldırılıp açılırdı. Kapının arkasındaki duvarda, bu tip evlerde olduğu gibi, bir metreye yakın uzunlukta, kalın kol demiri vardı.

Geceleri, kol demirinin çengeli, kapı arkasındaki demir halkaya geçirilirdi.

Bu evin sokak kapısından girilince, basıla basıla iyice katılmış bir toprak tabandan, yer yer kırılmış maltataşlarından geçilir, solda uzun kollu bir tulumba görülürdü.

Bu kara toprak tabanlı yerde hayalet gibi bir kız dolaşır. Sırtında dümdüz, kirli, ıslak bir entari vardır. Hiç durmadan ağzından entarisinin önüne sızım sızım salmaları akar. Yalınayaktır. Saçları darmadağın. İki elini çarpık bir biçimde göğsünün üstünde tutar. Konuşmasını bilmez, ama sanki birileriyle konuşuyormuş gibi hiç durmadan anlamsız sesle mırıldanarak evin altındaki o loş yerde dolaşır akşama dek. Yaşı bellisizdir, belki onbeşinde, belki yirmibeşinde... Ne karnının acıktığını,

ne susadığını bilir. Bu zavallı, İskeleci İsmail Efendinin karısı Fatma'nının önceki kocasından olma kızıdır.

Bit, şimdiki çocukların görüp bildiği bişey değildir. O yıllardaysa bit, insanlarımızın büyük belalarından biriydi. Bitten, bitlenmekten kurtulmak çok zordu. Buyüzden de bitten kurtulamayanların şöyle bir avuntusu vardı: Kimi vücutlar kendiliğinden bit yapar, kimi kişilerin tenleri bit üretir.

Ne zaman okuldan kaçıp Fatma'nın evinde gecelesem bitlenir, kaşınmaya başlardım. Fatma'nımların evinde, yataktan bana bit geçtiği hiç aklıma gelmezdi.

Isıran bitin, insanı tatlı tatlı bir kaşıdırması vardır. Pirenin, tahtakurusunun, sivrisineğin ısırması gibi birden acı vermez, insanın canını birden acıtmaz. Bitin ısırdığı yer tatlı tatlı ama uzun uzun kaşınır. Bu iyiliğine karşılık, belki yağlı, şişman oluşundan, belki pis hantallığından tiksindiricidir, çok iğrençtir. Ne sinek, ne pire, o pis kokulu tombul tahtakurusu bile bit kadar tiksindirici değildir. Bit öylesine iğrençtir ki, onun yanında tahtakurusu, sivrisinek, pire sevimli bile kalır.

Fatma'nım, kocası İskeleci İsmail Efendi, bir de o dilsiz kızı, büyük bitek odada yaşarlardı. Gemici olan Fatma'nın oğlu İsmail, eve ayda, yılda bir gelirdi. Onların odasının karşısındaki küçük odada, Erzincanlı bir anayla genç kızı yaşıyordu. İkisi de canlı, diri, güzel, güleç yüzlüydü. Beni çok severlerdi. Erzincanlı kıza halk kitapları okurdum, ilgiyle dinlerdi. O kız bigün bana, Fatma'nın ruh hastası kızının bitten temizlenemediğini, çünkü zavallının teninin bit ürettiğini söyledi. Fatma'nım kızını temizler, paklar, ona temiz çamaşırlar giydirirmiş, ama az sonra, yalnız perilerle, cinlerle konuşan salyalı kızın vücudunda yine bitler kaynaşmış.

Böylece, bitten kurtulamayışlarına bir gerekçe uydurup avunuyorlardı.

Başarının Verdiği Mutluluk

İskeleci İsmail Efendinin kendi işindeki bir tutkusunu anlatırken duyduğu sevinci, mutluluğu yıllar sonra da unutamıyorum.

İsmail Efendi vapur iskeleleri yapımı ustasıydı. İşindeki ustalığıyla pek övünürdü. Dediğine göre, bu işi ondan daha iyi bilen, yapabilen başka hiçkimse yoktu. O, çocukluğundanberi bu işe tüm yaşamını yatırmış, işinin biricik ustası olmuştu.

İstanbul dışında, Marmara, Ege kıyılarındaki iskeleleri yaptığı için, evine onbeş günde, ayda bir gelirdi. Onun evine bir gelişindeki sevincini, mutluluğunu unutamıyorum. İşinde kazandığı başarısını, büyük tutkusunu kasıla kasıla anlatıp keyifleniyordu.

Karabiga İskelesini onarıyorlarmış. Başlarında bir mühendis varmış. İsmail Usta iskele kazığı olarak çakılacak koca ağaçların, kabukları soyulmadan deniz dibine çakılmasını önermiş. Mühendis, “Sen bunca yıllık ustasın, hiç kabuklarıyla çakılmış iskele kazığı gördün mü?” demiş.

İsmail Usta da ona, “Bu dediğim benim bunca yıllık denemelerimin sonucudur. Ben bu işe yıllarımı verdim; gördüm ki, kabukları yontulmamış iskele direkleri, kabukları yontulmuş dört köşe iskele direklerinden daha çok dayanıyor.”

Mühendis, “Olmaz öyle şey,” demiş. “Senin dediğin tam tersinedir. Ağaç, kabuklarıyla denizde kalırsa, kabukların aralarına, deliklerine, türlü böcekler, deniz hayvanları, midyeler, balıklar yuva yapar. Buyüzden de ağaç daha çabuk çürür. Oysa kabukları yontulmuş kazıklara, deniz böcekleri filan yuva yapacak yer bulamaz, onun için de daha dayanıklı olur.”

İsmail Usta, “Evet,” demiş, “kabuklu ağaçlara balıktır, midyedir, böcektir, şudur budur yuva yapar. Yuva yaptıkları için de, kabuklu ağaç denizin dibinde daha sağlam kalır. Çünkü o girintili çıkıntılı kabuklar, denizde zamanla kireçlenir, taşlaşır. Sizin ağacı çürütüyor dediğiniz şey, koruyucu bir tabaka gibi, ağacı daha uzun zaman tutar, korur. Oysa kabukları yontulmuş kazıkların üstlerinde böyle koruyucu bir tabaka oluşmadığından, onlar daha çok dış etkiler altındadır, buyüzden daha çabuk çürür, içlerinden bozulurlar.”

Bu tartışma nedeniyle mühendisle arası açılmış. Sonunda elbet mühendisin dediği olmuş.

Gel zaman, git zaman... İsmail Efendiye dargın olan o mühendis, günün birinde yanına gelip, “Sen haklıymışsın ustam, ben bilememişim, yanlışmışım,” demiş. “Falanca yerdeki eski bir iskelede, yıllarca önce aynı zamanda denize çakılmış, kimisi kabuklu, kimisi kabuksuz iskele kazıkları gördüm. Aradan bunca yıl geçmiş, kabuklu olanlar hâlâ sapasağlam duruyor, kabuksuzlar hep çürümüş. Dediğin gibi, ağaç kabukları arasında yuva yapan deniz hayvanları, ağaçları koruyormuş!”

İsmail Efendi mühendisle aralarında geçen konuşmayı elbet kelimesi kelimesine böyle anlatmamıştı. Bu olayı anlattığı zaman elli yaşını aşkın olduğuna göre, İsmail Usta çoktan toprağa karışıp çürümüş, doğanın bir başka biçimine dönüşmüştür. Ama aradan kırksekiz yıl geçtiği halde, onun anlattıkları bütün ayrıntılarıyla bellegimde kaldı.

İsmail Efendi bu utkusunu o gece keyifle birkaç kez anlattı. Başarısının sevinci içindeydi, mutluydu. Ancak bir büyük buluşu olan bilgin, bir büyük eser yaratmış olan sanatçı bu denli mutlu olabilirdi.

İskele yapımcısı İsmail Ustanın bu sözlerinin kulağıma küpe olduğu tarihten otuz yıl sonra yazdığım *Biraz Gelir misiniz* adlı oyunum, Mateh Ustayla, çırağı Bornok arasındaki şu konuşmayla başlar:

MATEH USTA *Bu yeryüzünde bir işin olacak Bornok, ama ne işi olursa...*

BORNOK *Ne iş olursa...*

MATEH USTA *Diyelim, ıslık çalıyorsun. Herkes ıslık çalar.*

BORNOK *Çalar Usta.*

MATEH USTA *Ama sen çalınca, “Vay anasını, ne ıslık çalıyor,” diyecekler.*

Bu bana iskele yapımcısı İsmail Ustanın verdiği derstir: Herkes büyük işlerin insanı olamaz; ama herkes kendi işinin büyük insanı olabilir. Islık çalacaksın, ıslık... Ama sen ıslık çaldın mı, duyanlar, amma da ıslık çalıyor diye şaşıp kalacaklar. İskele yapımcısı olacaksın, ama İsmail Usta gibi, işini amma da biliyor diyecekler...*

Fatma'nımın oğlu gemici İsmail evine izinli gelmişti. Vinççi olarak çalıştığı gemi, Sirkeciyle Eminönü arasındaki rıhtıma yanaşmış. Gemisine birlikte gitmemizi söyledi. Gittik. Küçük bir gemiydi. İsmail geminin vinç makinesi başına geçmiş, geminin ambarındaki malları vinçle rıhtıma indiriyordu. Akşama dek ilgiyle onu seyrettim.

Vinççi İsmail'in önündeki vinç makinesinin bir demir kolunu biraz çekip biraz iterek kocaman vince komuta etmesi çok hoşuma gitmişti. İsmail bir demir kolu çekince, vinç makinesinden sıcak buğular fışkırırken makinenin demir tekerlekleri, dişlileri gürültülü sesler çıkararak işliyor, vincin sapan taşıyan uzun kolu rıhtımla gemi ambarı arasında gidip geliyor, yük balyalarını, dolu küfeleri, çemberle bağlanmış sandıkları taşıyordu. Vinç koluna bağlı yük taşıyıcı sapanın zincirleri gürültülü sesler çıkarıyordu. İsmail vinç makinesinin levyesini değil de, sanki bütün dünyanın yönetimini eline geçirmişti, yani bana öyle geliyordu. Demirden bir devin burun deliklerinden sümükleri akmış gibi, gemi burnunun iki yanındaki delikten gemi demiri denize sarkıtılmıştı. Gemi yükünü boşaltınca, zincir halkalarından barsaklarını karnının içine çekip gidecekti. Geminin demir atması, demir alması da İsmail'in işleri arasındaydı.

Orda gördüklerim beni çok ilgilendirdi, hem de eğlendirdi. Okuyamazsam vinççi olamaz mıyım diye geçirdim içimden. Saatlerce vincin devinisini seyrettim. Böylece okuldan kaçtığım bir günü daha doldurmuş oldum.

Aradabir okula gittiğim de oluyordu. Bigün okulda, yemekhaneye gittiğimde, Erzincanlı anayla kızı, orda hademelik ederlerken gördüm. Onlar beni görünce sevindi. Ama ben hiç de sevinmedim, belki hademe tanıdığım olmasının aptalca utancından, belki de okuldan kaçtığımı babama söyleyecekleri korkusundan...

*Bu söyleyişi Aziz Nesin'in, "Diyelim ıslık çalacaksın ıslık / Sen ıslık çalınca / Ne ıslık çalıyor diye şaşacak herkes / Kimse çalamamalı senin gibi güzel" dizeleriyle başlayan "Çocuklarım" adlı ünlü şiirinde de bulabilirsiniz. (*Bütün Şiirleri 1*, Nesin Yayınevi, 2007) –y.n.

Ya okul gerçekten tatildi yada okul tatil diye yine babamı kandırmıştım. Babamın izniyle Karabiga'ya İsmail Ustanın yanına gitmiştim. Karısı Fatma'nım da ordaydı, bir ev kiralamışlardı. (Fatma'nımın ilk kocasından olan oğlunun adı da İsmail'dir.) Onların evinde bisüre konuk kaldım. Ama nasıl gidip nasıl döndüğümü hiç anımsayamıyorum. Yalnız belleğimde kalan, İsmail Ustanın, işçilerin başında yaptıkları iskelede çalışmasıydı. O koca şahmerdanla denizin dibine kazıkların çakılması çok ilgimi çekiyordu. Şahmerdanın koskoca demir tokmağını ucuna bağlı halatla iki işçi yavaş yavaş yukarı kaldırıyor, sonra şahmerdanın ta tepesinden, hep birlikte çıkardıkları "hoop-hop" sesiyle birlikte, o demir ağırlığı çakılacak kazığın tepesine birden düşürüyorlardı. Başına her demir tokmak inişinde kazık santim santim deniz dibine çakıldığından, bana bunca emek boşa gidiyormuş gibi gelirdi. Şahmerdanla kazık çakılışından daha çok ilgimi çeken şey, ağaçlara keskin baltayla tam gönyesinde dört köşe düzgün biçimler verilmesiydi. Bu ne büyük el alışkanlığı, ne ustalıktı... Bu işi yapan işçiler, o koca keskin baltaya öylesine egemendiler ki, baltayı sanki bir çakıymış gibi hünerle kullanıyor, biyanına ayaklarıyla bastıkları ağacı kurşun kalem yontar gibi yontuyorlardı.

Bitli Çocuk

Anılarımin ilk bölümünde (1. cilt) bir Zeynep Hanım Teyzeden söz etmiştim. Bu kadın kocası bıçaklanarak öldürüldükten sonra, Feriköy sırtlarındaki bahçesinde bahçıvanlık eden bir Arnavutla dördüncü evliliğini yapmıştı. Zeynep Hanım Teyzeyi anlattığım o yazının sonunu şöyle bağlamıştım:

"Annemin ölümünden sonra bu Zeynep Hanım Teyzenin bana çok iyiliği olacak!"

Okuldan kaçışlarımda, sığındığım evlerden biri de Zeynep Hanımın eviydi. Feriköy mezarlığının çok daha gerilerinde bahçe içindeki evde oturuyordu. Bu ev eski tahta ve paslı tenekelerle kaplı, tek katlı uydurma bir yapıydı. Uzak olduğu için oraya seyrek giderdim. Her gidişimde Zeynep Hanım Teyze, beni arkadaşları olan annemden kalmış bir andaç olarak sevgiyle karşılardı. Çokaz Türkçe bilen, çirkin ama iyi yürekli bir adam olan Arnavut kocası da bana çok sıcak davranırdı.

Zeynep Hanımın evine, Kasımpaşa'da, dik bir yokuş üstündeki Çingene mahallesinden geçerek gidilirdi. Bozuk taş kaldırımlı o yokuşta, hepsi de tek katlı, tahtadan, çoğunun yüzü paslı tenekelerle kaplı, birbirinin üstüne abanmış, eski püskü, iki geçeli küçük küçük evler vardı. O yokuş ta tepeye dek, hergünün her saati, pazaryeriymiş gibi kalabalık olurdu. Bu kalabalığın çoğunluğu çocuklardı;

her yaşta, her boyda, kızlı oğlanlı sümüklerini çekip duran bisürü yalınayak, yırtık pırtık giysili çocuklar... Her evin önünde onbeş yirmi çocuklu öbekler olurdu. O denli çok çocuk vardı ki, her nasılsa evlerden sokaklara taşıp boşalmış bu çocukların, gece olunca o küçücük evlere nasıl sığılabildiklerine şaşardım. Herhalde çocuklardan bikaçı, dolan eve sığamaz, sokakta kalırdı. Paçavra dolu çuvaldan taşan kırpıntılar gibi, evlere sığışamayan çocuklardan kimisinin kolları, bacakları, pencere, kapı aralarından dışarıya taşarmış gibi gelirdi.

O yokuşta oynayan, sövüşen, dövüşen çocukların bigün ben ordan geçerken üstüme atılmalarından, bana karşı birleşip beni dövmelerinden korkardım. O denli çoktular ki, onlarla dövüşemezdim, kendime yedirip kaçamazdım da, ya ne yapardım!.. Her kez o yokuştan inip çıkarken, hep bu korkuyu duymuşumdur. Buyüzden hep başım önümde, bir gölge gibi sessizce aralarından geçmeye çalışırdım. Ama oradan hiçbir geçişimde korktuğum başıma gelmedi; o çocuklar bana ne sataştılar, ne saldırdılar...

Kim bilebilirdi, kim derdi ki, aradan yıllar geçecek, ben o yokuştaki küçük evlerde oturan Çingenelerden kimileriyle cezaevi arkadaşlığı edeceğim, kendilerinden cezaevinde “esmer yurttaşlarımız” diye şakayla söz ettiğimiz bu arkadaşlarla tatlı, acı birçok anılarımız, ortaklaşa dertlerimiz olacak...

381

Yokuş boyu iki geçeli o küçücük evlerde oturanların çoğu, Kavala göçmeni tütün işçileriymiş. İstanbul’a göç ettikten sonra da ordaki zenaatlerini buraya getirmişler, işçiliklerini burda da sürdürmüşler. Ordan buraya bir başka şey daha getirmişler: İşçi sınıfı bilinci...

Son kırk elli yıl içinde ne zaman, nerede işçi sınıfı örgütlenmesi, eylemi, davası, yargılanması olmuşsa, bu esmer yurttaşlarımız hepsinin içinde yer, görev almışlardır. Bunun nedeni, –bence– göçmen olarak geldikleri yerlerdeki toplumsal birikimleriyle bu yöndeki gelenekleridir. Onlarla cezaevi koğuşlarında, hücrelerde, zindanlarda geçirdiğim arkadaşlıktan hiç yüksünmedim. Bende birçok anılar bırakan bu insanlar arasında, belki de o yokuştan inip çıkarken aralarından korkuyla geçtiğim o çocuklar da vardı. Anılarımın ileriki bölümlerinde, bu arkadaşlar da yer alacaktır.

Anlattığım bu korkum yüzünden, Zeynep Hanımın evine bir başka yoldan daha giderdim. Burası yol değil, Baruthane denilen sırtlardan geçen keçi yoluydu. Bu hafif engebeli kırdaki tepelerde yeldeğirmeni gövdelerine benzeyen ak badanalı, taştan, yuvarlak kuleler vardı. Her kulede nöbetçi bir deniz eri bulunurdu. Bu kulelerin cephanelik olduğunu sanıyorum. Kışın Çingene evlerinin bulunduğu yokuştan, baharla yaz günleri de cephanelik kulelerinin olduğu kır yolundan Zeynep Hanımın evine giderdim.

Derisinin bit ürettiği söylenen salyalı sakat kızın annesi Fatma'nımın evinde iki gece kaldıktan sonra, bigün yine o kır yolundan Zeynep Hanımın evine gidiyordum. Sıcak bigünün akşamıydı. Yolda giderken bile kendimi tutamayıp kaşınıyordum. Kaşındığımı bu kırdaki kimseler görmeyeceği için rahatlıkla kaşınabiliyordum. Öyle bir sonsuz kaşınma ki, kaşındıkça daha çok kaşınma isteği duyuyor, kendimi tutamıyordum. Tırnaklarımla, ellerimin uzandığı yerlere dek sırtımı, böğrümü, belimi hart hart kaşıyıp duruyordum. Kirlendiğim için kaşındığımı sanıyordum. Birara parmaklarımla derim arasında tombul, kaygan bir canlı şey yuvarlandı; onu çekip aldım, baktım ki bit... Elimi bir daha attım, koltuk altımdan bir bit daha çıktı.

Kırdaki beni görebilecek kimseler yoktu. Bir çukurun kuytusuna girip soyundum. Amanın... Fanilam vıcır vıcır bit kaynıyordu. İri iri, besili, yağlı, tombul bitler tembel tembel dolaşıyordu; fanilamın koltuk altı, boyun yeri, dikiş yerleri, donumun ağı, beli bit sirkeleriyle* doluydu. İç giyneklerimi temizlemek olanağı yoktu. Soyundum. Donumu, fanilamı çıkarıp oraya attım. Bir adım uzağına çekilip bit dolu donumu, fanilayı seyrettim. Belki toprak soğuk, nemli olduğu için bitler çamaşırın üstünde toplanıyordu, ne çok, ne çok bit... Sonra donumdaki, fanilamdaki bitleri ayıkladım, onları yine giydim.

382

Gömleğimi, ceketimi, pantolonumu giydim. Artık bitlerden arınıp kurtulduğumu sanıyordum.

O güne dek de kaşındığım olurdu ama, evime daha sık gidip yıkanıp çamaşır değiştirdiğimden ya bitlenmemiştim yada bitlendiğimin farkında olmamıştım.

İç giyneklerimi çıkarıp attığım o gün bittin öylesine iğrenmiştim ki, beni bit ürettiği denilen salyalı sakat kızın annesi Fatma'nımın evine bir daha hiç gitmedim.

Zeynep Hanımın evine gittiğimden akşamüzeriydi. Yemekte bol kırmızıbiberli çorba içtiğimi, yine bol kırmızıbiberli yağda kızartılmış peynirli yumurta yediğimi anımsıyorum.

Yemekten sonraydı, herhalde oturduğum yerde, dikkatini çekecek denli kaşınmış olacağım ki, Zeynep Hanım Teyze,

– Nusret, gel bakayım! diye beni önüne çekti.

Yakama, boynuma baktıktan sonra,

– Çabuk soyun, dedi.

Saçlarını bağladığı, kenarları boncuklu oyali başörtüsünün ucuyla, bana göstermemeye çalışarak, gözyaşlarını sildi. Acımişti bana: O titiz, o tertemiz annenin oğlu böyle bitlensin!.. Evde, okulda, bakımsızlıktan bitlendiğimi sanmış olacaktı. Oysa bitlenmemin tek sorumlusu kendimdim.

*Sirke, bitin yumurtasıdır.

Zeynep Hanım büyük bir üzüntü içinde o gece geç saatlere dek, ocaktaki çamaşır kazanında çamaşırlarımı kaynatı, yıkadı, ocak ateşinde kuruttu. Ben yatağa girdiğimde o hâlâ çamaşırlarımı, elbisemi ütölemekle uğraşıyordu.

Zeynep Hanım Teyzenin evinde iki üç gün konuk kalmıştım. Kocasını üç Arnavut kardeşin en küçüğüydü. Üçünün evleri de, bahçeleri de yan yana bitişikti. Her türlü zerzevat, mısır, soğan gibi şeyler ettikleri bahçe dikdörtgen biçiminde tatlı bir eğiklikle iner, oradan karşıda hafif bir tepeye doğru sürerdi. Bahçenin karşı tepedeki bölümünde incir ağaçları vardı.

Başlarında kadın öğretmenleriyle kızılı oğlanlı ilkokul öğrencileri karşı tepeye kır gezintisine gelmişlerdi. Hava güzeldi. Öğrenciler koşuşup oynasirlarken bahçeye girdiler, incir ağaçlarına çıktılar, incirleri koparmaya, yemeye başladılar. Bütün bunlar öğretmenlerinin gözü önünde oluyor, ama öğretmen hiç sesini çıkarmıyordu.

Zeynep Hanımın kocası, yapmayın, etmeyin diye uzaktan seslendiyse de çocuklar ona aldırmadıktan başka, adamın Arnavut ağızıyla konuşmasını gülünç bulup onunla alaya başladılar. Zeynep Hanım çok üzölmüştü, ama sesini çıkaramıyordu. Bu duruma karışmamın gerekli olduğu duygusuna kapıldım. Neden böyle bir duyguya kapılmışım? Üstümde Darüşşafaka'nın giysisi vardı, yani ne de olsa resmî bir üniforma... Yaşı büyük adamların bile, polis, bekçi, hatta çöpçü giysisi bile giyince, resmî üniforma giydik diye kasılıp yiğitlik taslamalarına bakılırsa, ben de Darüşşafaka'nın üstümdeki giysisine güvenerek çocukça yüreklenmişim. Belki de babama, "Beni sınavsız altıncı sınıfa geçirdiler" diye diye kendi yalanıma öylesine inanmışım ki, incir aşırın çocuklardan büyük olduğumu, onlara sözümü dinletebileceğimi sanıyordum.

Tepeye yürüdüm. Kadın öğretmen oturmuş çevresinde bir bölük öğrenci öbeklenmiş. Onlara doğru yürürken yürekliydim, ama yanlarına gelince ne söyleyeceğimi bilemedim. Oradaki çocuklar yaştılarımdı. Birdenbire, "Öğrenci olacaksınız... Yazık size! Bir de başınızda sözde öğretmen var!" filan gibilerden sözler söyledim. Ama sözlerimi hiçbirini umursamadı. Öğretmense aldırmadı bile... Bozum olmuşum. O ağır bozgun havası içinde geri dönerken ağlamaya başladım. Kendi kendime, "Ben size gösteririm, ben size gösteririm!" deyip duruyordum. Ne gösterecektim, ne yapabilirdim? Bu çirkin olayı –ki bana dünyanın en büyük rezaleti gibi gelmişti– yazıp Köroğlu Gazetesine gönderecektim. Köroğlu Gazetesinde benim iki üç satırlık yazımla resmim çıkmıştı ya, artık Köroğlu'nu kendi gazetem sanıyordum. Öyle bir yazardım, öyle bir yazardım ki, görürdü günlerini onlar...

Gittikçe kızıp daha çok ağlıyordum. Sözde kendisine yardım etmek istediğim Zeynep Hanımın kocası gülümseyerek, tatlı sözlerle beni avutmaya başladı.

Gazeteye yazayım da görsünler günlerini... Ama ne çocukların sınıfını, ne hangi okuldan olduklarını, ne de o öğretmenin kim olduğunu biliyordum. Varsın olsun... “Falan gün, falan yerde öğrenciler incir hırsızlığı yaptılar, hem de başlarında öğretmenleri varken...” diye yazarım. Yazı gazetede çıkınca kıyamet kopar.

Herhalde okul kaçkını bir çocuk olarak, çok değer verdiğim öğrenciliğe artık veda ettiğimi içimden anlıyor olmalıydım ki, işte bunun acısıyla, “Bir de öğrenci olacaklar!..” diye söylenip duruyordum. Öğrenci olmasalar haydi neyse, ama öğrenci olunca hırsızlık yapamazlardı, yapmamalıydılar...

Zeynep Hanım Teyzenin evinden ayrıldım. Saatler geçtikçe o kızgınlığım da yavaş yavaş söndü, günler geçince de o olay gözümde önemini yitirdi.

Gerçekleşmeyen Karagözcülük

İçim kaynıyor, içim içime sığmıyordu. Bişeyler yapmak istiyordum, ne yapmak istediğimi bilmeden... Ramazan ayı olacaktı. Karagöz oynamayı düşündüm. Karagöz oynatmak için kimden esinlendiğimi, etkilendiğimi yada kime öykündüğümü bilemiyorum. Evimize bitişik olan ahırımızda Karagöz oynatacaktım. Ahır süpürür, siler, temizlersem, orda Karagöz oynatabilirdim. Seyirciler çağıracaktım. Dolacaklardı. Elbet parasız değil, biletle... İlk işim, kâğıtları kesip el yazımla yazarak bilet yapmak oldu. Aklımda kaldığına göre, Karagöz oynatacağım ahıra beş kuruşa girilecekti. Karagözcülüğe bilet yapmakla başlamıştım. Çağıracaklarımın listesini bile yapmıştım.

Mukavvadan Karagöz oyunu tasvirleri kestim, onları boyadım. Işık geçirecek gibi saydam olması için de zeytinyağıyla yağladım tasvirleri. Karagöz oyununu da kendim yazacaktım. Yazmaya kalkınca iş uzadı da uzadı... Karagöz oynatmak, benim gerçekleşemeyen pekçok çocukça tasarlarımdan biriydi.

Ergenlik

Bir sıcak yaz günü, öğle sonrası... Belki de kışın ortasında yazdan kalma bigünün öğle sonrası... Ama belki de yazı çeke çeke sürükleyip götüren o güzel güz günlerinden birinin öğle sonrası... Hangi mevsimin nasıl bigünü olursa olsun, sıcaktan otların, bitkilerin, nemli toprağın buğu buğu göğşe ağdığı, izlenimci tablolarındaki gibi doğa renklerinin birbirinin içinde eridiği bigündü. Ben de gevşeyip eriyordum sanki, kollarım, bacaklarım uzayıp uzayıp uzaklara yayılıyor. Uykuyla

uyanıklığın sınırından yalpalaya yalpalaya, bir o yana, bir bu yana geçiyordum. Hem uyuyorum, hem uyanığım, ne uyuyorum ne uyanığım...

Odanın bir köşesinde üst üste yığılı duran şiltelerden birini odanın ortasına yere seriyorum. Serinlik duygusu veren çarşafı yayıyorum. Giriyorum yorganın altına. Yıkana yıkana iyice yumuşamış yorgan çarşafı, çıplak, sıcak tenimi koskocaman sıcak bir avuç gibi sarıp sarmalıyor.

Odamızın iki penceresini gerçekten mi görüyorum, yoksa rüyamda mı? Kafeslerin küçücük eşkenar dörtgenlerinden geçen ışıklar, ak kanatlı kelebekler gibi, patiska perdelerin üzerine konmuşlar. Bu ışıktan kelebeklerin üstüne, dışardaki asma yapraklarının gölgeleri, onları yakalayacak eller gibi düşüyor. Perdeler yelle kımıldadıkça herşey, herşey oynuyor, kımıldıyor. Yalnız ışık kelebekleri, yalnız gölgeler değil, tavan da, taban da, altımdaki yumuşak yatak da... Bir dalgalı denizde bindiğim kayığa uzanıp yatmış gibiyim.

Tenimin ısısında yorgan çarşafı ısınıyor, ısınan çarşaf tenime sıcaklık veriyor. Ellerimi, kollarımı, kayığın içinden denizin serinliğine bırakır gibi, çarşafın serin yerlerine atıyorum. Rüyada olmalıyım, belki de uyumadan görüyorum bu rüyayı... İşte o uykuyla uyanıklık sınırından bir gidip bir geliyorum.

Yavaş, yavaş... Yorganın ucunu kaldırıyorum. Öyle yavaşçacık ki... O uyanmasın diye. Bir uyanır da çıplak bacaklarını seyrettiğimi görürse, kapar bacaklarını, hem de ben çok utanırım. Kim bu yataktaki kız? Önemli değil. Yorganın ucunu azar azar araladıkça yatağın içine aydınlık doluyor. Kızın iki çıplak bacağı baldırlarının yukarılarına kadar, capcanlı, pespembe parlıyor. Daha daha... Külotunu da görüyorum.

Bir ılık erime, gevşeyiş; hani kayak salıncağı yukardan aşağı inerken duyulan, hani uçak hava boşluğunda bisüre düşerken duyulan o iç bayıltıcı duygu gibi, bir boşalma.

Kendimde gizli bişey olduğunun bilincindeyim; öylesine gizli ki, hiçkimsele söyleyemez, anlatılamaz, ama yine de herkesin bildiği, herkese olan bişey bu... Bunun böyle olduğunu, bu konuda bana hiçbir bişey anlatılmamışken yine de biliyordum.

Güzel rüyalar, haydi uyu...

Diş Çeken Nalbant

Tam zaman sıralamasına koyamadığım için olaylardan hangisinin önce, hangisinin sonra olduğunu bilemiyorum.

Darüşşafaka'dan sık sık kaçtığım, evime de gidemediğim o kaçaklık günlerimde ya bir ya iki kez de Kemerburgaz'a gitmiştim. Kemerburgaz'da babamın bir tanışı

vardı. Bu adam zerzevat yetiştirir, o zaman meyvehoş denilen sebze haline getirir, orda kabzımallara toptan satardı. Zerzevatı kendi at arabasıyla taşırdı. Biriki kez onun arabasını kerevizle yüklü gördüğüm için, bunca yıldanberi nerede kereviz görsem, ne zaman kereviz yesem yada kerevizden konuşulsa biyerde, hemen Kemerburgaz'ı anımsarım. Kerevizle Kemerburgaz, aynı harflerin bulunduğu bu iki kelime, birbirine sanki bağımlıymış gibi gelir bana... Nasıl, hangi yolla, nereden, hangi taşıtla Kemerburgaz'a gittiğimi şimdi anımsayamıyorum bile. Galiba Alibeyköy'ünden gitmiştim. Babamın tanışı olan adam Kemerburgaz'ın zenginlerindendi. Yetişkin kızları, oğlu vardı. Oğlu benden büyüktü. Kendi kendimi konuklatarak evlerinde kaldığım iki üç geceden birinde oğlu beni Kemerburgaz'ın kahvesine götürmüştü. Yaşlılar kahvenin içindeydi, delikanlılar da kahvenin dışında toplanmışlardı. Yaşlılar yavaş yavaş gitmişler, orda salt delikanlılar kalmıştı. Açık saçık konuşuyorlardı. Ben biyanda tek başıma oturuyordum. Beni orda yok sayıyorlardı. Onlar da olsa olsa onyedi onsekiz yaşlarında çocuklardı. İçlerinden biri, onlardan biraz daha kabacası, bir geneleve gidişini, kadınla yatışını uzun uzun anlatmış, çevresinde toplananlar da gülüşerek, ama merakla bütün ayrıntıları sorarak anlatılanları dinlemişlerdi. Anlatan, ballandıra ballandıra, allandıra pullandıra anlatıyordu. Ben böyle bişeyi ilk dinliyordum.

Evinde konuk kaldığım adamın kardeşi nalbanttı. Gündüzleri nalbant dükkânına gidiyordum. Ocaktaki ateşi yelleyen körüğün çalışmasını, ateşte demirlerin kızdırılıp örs üstünde dövülerek nasıl nal yapıldığını, hayvanların nallanışını seyreliyordum. Nallanacak hayvanların ayakları bağlanarak yere yıkılışı, nallanmaları çok ilginçti. Atları nallarken yere yıkmıyorlardı. Nalbantın, nallamadan önce, keskin ve yuvarlak özel bıçağıyla, nallayacağı hayvanın turnağını kesmesi, bana çok zor bir ameliyat gibi gelirdi. Nalbant keseceği turnağın kararını nasıl tutturabiliyor diye şaşar, gereğinden çok keserse diye tasalanırdım.

Kemerburgaz'ın belleğimde derin izi vardır. Çünkü orda bulunduğum bir gece, sağ alt çenemdeki azı dişlerimden biri öyle ağrıyordu ki, evinde kaldığım adam beni kahveye götürmüş ve ağrıyan dişimi lüks lambası ışığında çekirtmişti. Dişimi çeken de, kardeşi olan nalbanttı. Nalbant, kerpetenin ağzına sıkıştırdığı azı dişimi kanırtarak çekip almış, avucuma bırakmıştı.

Babamın tanışlarının evlerine, o yaşımdayken nasıl gidip de oralarda konuk olarak kalabiliyordum? Bilebildiğim şudur: Beni onlar çocuk yerine koymuyorlardı. Bana büyük adammışım gibi davranıyorlardı. Bu belki babama olan saygılarından böyleydi, belki de ben çocuk yerine konulamayacak bir çocuktum.

Kendime Suç Uydurmam Gerekiyordu

Okuldan kaçtığımı babam anlamıştı. Ben mi söylemişim? Sanmıyorum. Okuldan bir yazı mı gelmişti? Onu da sanmıyorum. Şimdiki okullar gibi ilgi gösterip, oğlunuz okula gelmiyor diye okulların eve mektup yazması geleneği yoktu o zamanlar.

Her nasıl olmuşsa babam okula gitmediğimi anlamıştı.

– Neden okula gitmiyorsun oğlum?

Bağırmiyordu, azarlamıyordu, kızmış görünmüyordu, yalnız soruyordu:

– Neden okula gitmiyorsun oğlum?

Ben başımı önüme eğmiş sustukça babam hep o yumuşak biteviyeliyle soruyordu:

– Neden gitmiyorsun okula oğlum?

Sesini daha da yumuşatmak isteyince “oğlum” değil “oğulcuğum” diyordu.

Babamın bu soruları burğu gibi beynimi oyuyordu. Kızıp bağırırsa, belki de böyle etkilenip ezilmeyecektim.

– Söylesene oğulcuğum, neden gitmiyorsun okula?

“Neden kaçıyorsun?” dememeye çok dikkat ediyordu.

Babamın sorusuna bir cevap vermek zorundaydım. Ama ne diyebilirdim? O denli çok sevdiğim, beni o denli çok seven babama, “Senin yüzünden okuldan kaçıyorum!” diyemezdim ya... Böyle söylemiş olsam, zavallı babamın bütün sevgi dünyası yıkılırdı. “Senin yüzünden bütün bu başıma gelenler... Sen yaşıyorsun diye, sen varsın diye okuldan kaçıyorum. Sen yaşamaktayken, yalnız babasız çocukların okuyabildiği o okula ben nasıl giderim?”

Bunları söyleyebilir miydim babama? Tek sevgisi, tek dayanağı olan biricik oğlunun ağzından bu sözleri işitmek, babama ölümünden ağır gelirdi.

Okuldan neden kaçtığımı bilmeyen babam hâlâ üsteleyerek soruyordu:

– Oğulcuğum, söylesene neden gitmiyorsun okula?

Babamın sorusuna cevap bile aramıyordum. Çünkü ölsem bile cevabını vermeyeceğim bir soru soruyordu bana.

O denli çok üsteledi ki, sonunda birdenbire, daha önce hiç düşünmediğim bişeyi söyleyiverdim:

– Kovdular! Okuldan kovdular!

Bu cevabım, bundan sonra da okula gitme yollarımı kapamış oluyordu.

Babam donmuş kalmıştı. Yüzüne bakamıyordum ama bakmadan da görüyordum yüzünü, görür gibi oluyordum. “Nusret onun oğlu, nasıl kovulur okuldan!” Nasıl yapabilirler bunu? Babam için okuldan kovulmam, okuyamamamdan çok daha önemli, çok daha acıydı. Babamın üsteleyerek sorduğu soruya verecek cevap

bulamamamın umarsızlığı içinde ağızımdan birdenbire çıkan böyle bir yalanı söylediğim için çok pişmandım.

Babam uzun bisüre suskun durduktan sonra, daha da yumuşak, daha da tatlı bir sesle sordu:

– Neden oğlum?

Babamın bu denli yumuşacık sorusunun beni neden böyle ezdiğinin anlaşılması için, onun kişiliğinin bilinmesi gerekir. Herkime olursa olsun, kızdığı zamanlar, çok sert, kavgacı, bağırır, hırçın insandı. Yalnız bana karşı kendini yener, yumuşak bir insan olurdu.

Babam okuldan kovulma işlemini bana hiç yakıştırmadığı için “Neden kovdular?” diye sormuyor, kovulma sözünü hiç ağzına almadan yalnızca,

– Neden? diye soruyordu.

Başım önümdeydi.

– Neden? Neden oğlum?

Bunca sınavlar geçirdim, bunca polis sorgularından, savcı soruşturmalarından, yargıç sorularından geçtim, ama hiçbirinde babamın o günkü “Neden?” sorusu karşısında olduğum denli zorda olduğumu bilmiyorum.

– Neden oğlum?

Çok iyi biliyorum, babam beni okuldan kovanları suçlu düşürmek, onları suçlamak, beni de aklamak için “Neden? Neden? Neden?” diye üsteleyerek soruyordu.

Yalan, başka bir büyük yalanı doğuracaktı. Başka hiçbir kurtuluşum yoktu: “Okuldan kovdular” yalanımın arkasından, babamın “Neden?” sorusuna, bir başka yalan uydurmak zorundaydım. Yine önceden düşünmeden o anda dilimin ucuna gelen bir yalanı söyleyiverdim:

– İzinli çıkacağımız gün, kendi pantolonum diye, yanlışlıkla bir arkadaşımın pantolonunu giymişim. Pantolon çaldım diye kovdular okuldan beni...

Babamın yüzü kireç akına döndü, bütün kanı çekilmişti. Artık başka bişey sormadı. İş bitmişti. Sanırım ki, bunları duyacağını bilseydi beni öyle sıkıştırıp boyuna sormazdı. Bana gelince, nice ağır suçlanırsam suçlanayım, kendimi ne denli suçlu gösterirsem göstereyim, babamın o yumuşak görünüşlü baskısı altında ezilmekten kurtulmuştum ya, bana bu konuda artık bişey sormayacaktı ya...

Hayır, hayır hiç de kurtulmamışım, kurtuldum sanmışım.

Alaycı Bir Çocuk

Gülmecenin (mizahın) bilimsel açıklamasını yapmaya kalkacak değilim. Ama size bir gözlem sunacağım. Genellikle alaycı kişilere bakınız, onlar bir eksiklerini

çevrelerinden örtüp gizlemek için alaycı, şakacıdırlar. Başkalarıyla alay, bir anlama, alay edenin kendini savunmasıdır. Şaka ve gülmeceyse, bir eksikliği gidermenin, başkalarından gizlemenin yollarından biridir.

Tiyatrolarda, oyun provalarında, aldıkları rolün üstesinden gelemeyen oyuncular, işi alaya, gırgıra, sululuğa vururlar. Okullarda alaycı öğrenciler, genellikle derslerde başarılı olamayanlardır.

Gazete ve basımevi sahibi Halil Lütfi Dördüncü, 3-4 yüz milyon liralık malı, mülkü, serveti olduğu halde benim tanıdığım en cimri insandı. Çok da nükteciymi. Halil Lütfi Dördüncü nükte yaparak kendini dolaylı yoldan savunur, cimriliğinin sevimsizliğini, nüktelerinin sevimliliğiyle örtüp gizlemeye çalışırdı.

Ben Darüşşafaka'dan niçin kaçıyordum? Salt, ancak babasız çocukların okuduğu bir okulda, gizlice babalı bir çocuk olarak okuduğum için değil. Birinci neden buysa, ikinci neden de, sınıf arkadaşlarımdan benimle durmadan alay etmeleri idi.

Dış ülkelerde okuyan oğullarımdan biri, yatılı okuduğu okuldan bir pansiyona çıkmak istedi. Ben yatılı okuması için üsteledim. O, pansiyonda kalıp okula gitmek için direndi. Neden yatılı okumak istemediğini öğrenmeye çalıştım. Bikaç nedenden başlıcası şuydu: Parlak bir öğrenciydi, gecenin geç saatlerine dek çalışıyor, çok kitap satın alıyor, çok kitap okuyordu. Tembellik ve başarısızlıklarını savunmak için kimi arkadaşları, oğlumun kitaba aşırı düşkünlük göstererek gösteriş yaptığını söylüyorlardı. Onların bu sataşmalarından kurtulmak için oğlum yatılılıktan çıkmak istiyordu.

Oğluma, 30 Aralık 1974 tarihli mektubumda kendi deneyimlerimi anlatarak, ne yapması gerektiği yolunda şunları salık vermiştim:

“Science” dergileri dolayısıyla bana yazdıkların çok iyi oldu. Kitap biriktiriyor, poz yapıyorsun diye dedikodular olduğunu bana iyi ki yazdın. Böylece neden pansiyona çıkmak istediğini de anlamış oldum. Oğlum, senin de yazdığın gibi, “Onlara aldırma!” diyeceğim. Ama bir fark var, aldırıyor görünmeyeceksin, gerçekten aldırmayacaksın. Bu ikisi arasında büyük ayrım vardır. Gerçekten aldırmazsan rahat edersin. Ama aldırıyor görünmeye çalışırsan daha çok tedirgin olursun. İş alaya vur.

“Benim yerime kendini koy!” diye yazmışsın. Elbet, senin yerine kendimi koyuyorum. Benim başıma çok daha kötüsü gelmişti. Darüşşafaka'dan niçin kaçtım? İşte buyüzden... Çalışkandım. Sınıf arkadaşlarıma göre çok şeyler biliyordum. Öğretmenler beni sık sık derse kaldırıp beğeniyorlardı. Arkadaşlarım, o yaşta o kadar çok şey bilinemeyeceği kanısına vardılar ve benim yaşıma, kendilerinden çok büyük sandılar. En kısa boyluları bendim. Beni yaşı büyük bir cüce gibi gördüler. Buyüzden bana “Kart!” diye lakap taktılar. Kıskançlıklarından her zaman benimle “Kart! Kart!” diye alay ediyorlardı. Kızıyordum elbet, aldırılmazlık edemiyordum. Çünkü daha onbir yaşındaydım. O yaşta çocuklar, çok

bencil, çok acımasız ve kıyıcı olurlar. Arkadaşlarım da benimle hiç acımasızca, kıyıcılıkla alay etmekteydiler. Aldırmaz görünmeye çalışıyordum, ama gizliden aldırıldığımı anlıyorlardı. Arkadaşlarımın alayları o denli gücüne gidiyordu ki, tek alay etmesinler diye kimi derslere özellikle çalışmıyor, öğretmenlerimin sorularına bile bile cevaplar vermiyordum. Ama yine arkadaşlarımın bana kart demelerinden, hınçlı alaylarından kurtulamadım. İşte benim Darüşşafaka'dan kaçışımın bir nedeni, babalı çocuk oluşum, ama bir nedeni de arkadaşlarımın bu alaylarıydı.

Oğlum, bilir misin ki, daha ilerde bu alaylar benim çok işime yaradı ve beni gülmece yazarı yaptı. Benim gülmece yazarı olmamın başlıca nedeni, onbir yaşındayken sınıf arkadaşlarımın benimle “Kart! Kart!” diye alay etmeleridir. Çünkü Darüşşafaka'dan kaçıp da, sonradan başka okullara gidince, özellikle yatılı askerî okulda –ki orası bir toplum cengeli (jungle) idi– yeniden aynı duruma düşmemenin, benimle alay edilmesinin yollarını aradım. Tıpkı hayvansı bir can savunması gibi, kendimi savunmanın en iyi yollarını sanki bilinçle değil de savunma içgüdüsüyle buldum. O da şu iki yoldu:

1 – Benimle alay edenlere aldırmazmış gibi görünmeyecek, gerçekten alınmayacaktım.

2 – Bundan da önemlisi ben önceden herkesle alay edecektim. Yani onların silahını ellerinden alacaktım.

390

Öyle de yaptım. Hepsiyile, herkesle, bütün arkadaşlarımla alay ettim. Hepsine lakaplar taktım. Onlar hâlâ benim taktığım lakaplarla anılmaktadırlar. Kendime de kendim lakap taktım. Onlar, benim kendime taktığım lakapla bana seslenirlerdi. Benim lakabım olan “Kıllı”yı, kendi buluşları sanırlardı. Oysa ben kendi kendime Kıllı demiştim. Çünkü alay edilmekten kurtulmanın bir yolu da başkalarına daha fırsat vermeden insanın kendi kendisiyle alay etmesidir. Daha sonraları insanın kendi kendisiyle alay etmesi ve buna alışması o insana olgunluk da kazandırır.

Onlarla zehir gibi alay ediyor, onları alaylarımla korkutuyor, yıldırıyordum. Artık hiçbirisi benimle alaya yüreklenemedi. İşte çocukluğumda kendimi korumak için başladığım ve sürdürdüğüm bu alaycılığım gittikçe gelişerek bana gülmece yeteneğini kazandırdı, sonunda da bana yaşamımı kazandıran, hepimizin geçimini sağlayan ve bugün sizleri dış ülkelerde okutma olanağı veren bir iş, bir uğraş oldu. İşte benim gülmece yazarlığımın bugünü değilse bile, oluşmasının öyküsü budur.

Yalan Ortaya Çıktı

Babam benim okuldan kovulma nedenime inanmamış. İnanmamış, çünkü bu çirkin suçu, kendi büyük onuruna bitürlü yediremiyordu. “Benim oğlum? Benim oğlum ha? Benim oğlum yapsın bunu? Hayır, olamaz, olamaz!”

Hangi yolla olduğunu bilemiyorum, sorup soruşturmuş, kendisine anlattığım o çirkin olayın olmadığını, okuldan kovulmadığımı öğrenmiş. Bu gerçeği öğrenince tedirginliği kalmamıştı. Kimsenin pantolonunu çalmamıştım ya, artık okula gitmem bile babam için önemli sayılmazdı.

Darüşşafaka'nın müdürü klasik edebiyat eserlerinden kimisini Fransızcadan dilimize çevirmiş olan Ali Kâmi Akyüz'dü.

İsmail Safa, Ahmet Vefa, Ali Kâmi, Darüşşafaka'da yetişmiş üç kardeştiler. Şair İsmail Safa, Peyami Safa'nın babasıdır. Müdürümüz Ali Kâmi Bey de Peyami Safa'nın amcasıdır.

Darüşşafaka öğrenciliğimde Ali Kâmi Beyi çok uzaktan ya bir ya iki kez görebilmiştim. Okulun "Tâli kısmı" denilen lise bölümünde, üst kattaki evinde ailesiyle otururdu.

Salim Bey de benim okuldan kaçtığımı, okuldan kaçmaktan başka da bir suçum olmadığını öğrenmişti. Beni yeniden Darüşşafaka'ya aldirtmanın yollarını arıyordu. Bana, okuldan çıkarıldığıma değgin de bişey söylemiş değildi. Yalnız ben, kaç kaç artık okula hiç gidemez olmuştum.

Eskiden Deniz Harp Okulu Müdürlüğü yapmış olan Salim Beyin geniş dost çevresi vardı. Onun dostlarından şimdi anımsayabildiklerim, biriki paşa (amiral), kulak burun boğaz hekimi Dr. Sani Yaver, İngilizce sözlüğüyle tanınmış Vahit Bey (Moran) gibi adlardır. Dostları arasında Ali Kâmi Beyin bir tanıdığını bulmuştum. İşte o dostu, beni okula almaları, okuldan kaçışımı bağışlamalarını rica eden bir mektup yazmıştı Ali Kâmi Beye.

391

Kayıрма Mektubu

O kayırma mektubunu aldım. Darüşşafaka'ya gittim. Oniki yaşımdaydım, ama yaşımdan daha uzun yıllardanberi Darüşşafaka'ya gitmemişim gibi geliyordu. Okulun yolları yabancıydı, okulun kapısı yabancıydı, aksakallı kapıcı yabancıydı, herşey, herkes bana yabancılaşmıştı. Okula gittiğimde, ders saati olmalıydı ki. Hiç ses, tıs yoktu.

Yüreğim küt küt atıyordu, sanki yürek değil göğsümün içinde işleyen bir saatli bomba vardı. Ah, beni alsaydı okula yeniden Ali Kâmi Bey, ah alsaydı... Bir daha hiç kaçmazdım okuldan, ama hiç mi hiç... Hem de öyle çalışır, öyle çalışır, öyle çalışırdım ki...

Bahçeden geçiyorum. İşte sağda ağabeylerin futbol oynadıkları alan. Daha sağda, önceleri Diş Hekimi Kemal Beyin, daha sonra da beden eğitimi öğretmenimiz

boksör Zeynel Beyin bize cimnastik yaptırdığı cimnastik salonu... Lise bölümünün kapısından giriyorum. Bu kapıdan ilk girişimdir, son girişim de olacaktır. Merdiveni çıkıyorum. Kırışıp buruşmamasına özenerek mektubu elimde tutuyorum. Koridordan geçiyorum. İşte Ali Kâmi Beyin oda kapısı önündeyim.

Dış kapıdan Ali Kâmi Beyin odasına dek olan bu kısa yolu, o çıktığım merdiven basamaklarını, o geçtiğim koridorları, sonradan, yıllarca yıllarca rüyalarımda göreceğim. O nasıl korkunç bunalımlı, karabasanlı rüyalar... Rüya, rüya... Ya elimde sımsıkı mektup kaybolmuştur yada mektup elimde değişmiş, bambaşka bişey olmuştur... Ya merdiven basamakları, çıkarım, çıkarım, bitürlü bitmez... O koridor, giderim giderim, sonu gelmez... Ne yapsam müdürün odasına varamam, kayırma mektubunu ona veremem... Sıkıntıyla, korkuyla uyanırım.

Müdür Beyin oda kapısını tıklıyorum. İçerden ses geliyor. Giriyorum. İşte ince çizgili, güzel yüzlü, bana korkulu saygı duygusu veren Ali Kâmi Beyin karşısındayım. O, masasında... İçinde olduğum oda öyle geniş ki, sanki okuldan bile geniş...

Zarfı uzatıyorum. Alıyor. Zarfı yırtıp mektubu çıkarıyor, okuyor.

Daha önceden de kendisine benim için söylemişler. Durumumu biliyormuş. Okuldan bir ilgiliyi çağırıp durumumu sormayı gereksinmiyor bile. Çok uzun süre okula gelmemişim. Artık olanaksızmış, bir daha okula alınamazmışım.

Mektubu benimle gönderene ayrıca kendisi cevap yazacaktı...

Dönüyorum. Koridor, merdiven, avlu... Dış kapı...

Yıllarca rüyalarımın girecek: Kapılar, kapılar... Koca koca, kalın tahtadan kapılar, birinden geçip kurtulunca karşıma daha büyüğü çıkan kapılar. Sonra, kalın, yüksek duvarlar, uçurumlar... Ne yapsam bitürlü kurtulamadığım, ne girebildiğim, ne çıkabildiğim yerler.

Yıllar sonra çok düşünmüşümdür: Ali Kâmi Bey isteseydi beni Darüşşafaka'dan çıkartmayabilirdi, ben böyle sanıyorum. Yeniden Darüşşafaka'ya gidebilseydim, içimden, bir daha okuldan hiç kaçmam diyordum. Gerçekten de kaçmaz mıydım? Kaçmamayı başarabilir miydim? Hayır! Yine kaçırdım... Kaçmamak elimde değildi. Çünkü, babam olduğunun anlaşılacağı korkusu içime kök salmıştı. Okuldan kaçmam diye kendimi kandırıyordum... Üstelik bu başarısızlık yaşamımdaki bütün başarısızlıklar gibi beni kamçılarmış, tutkularımı ateşlemişti. Yalnız Darüşşafaka'dan çıkarılmak değil, yalnız bu başarısızlık değil, arkadan beni daha birçok başarısızlık bekliyordu. Üst üste gelen bütün o başarısızlıklardan sonra yaşam yarışına, önüme çıkan bütün engelleri yıkmak, aşmak tutkusuyla fırlayacaktım... İyi ki pekçok başarısızlıklara uğradım da, her başarısızlık beni daha çok kamçılardı, tutkularımı tutuşturdu.

İlk Kaçış

Okullar büyük tatile girmişti. Sınıf arkadaşlarım ilkokulu bitirmiş, ortaokula geçmişlerdi. Ya ben? Sınıfı bile belsiz okul kaçkını bir öğrenciydim.

Kulağımda annemin duyabildiğim son sözleri: “Oğlum yatılı okulda ya, artık gözlerim açık ölmem!”

Annemin bu sözleri yaşamıma yön vermiştir; iyi ki onun ölüm döşğinde babama söylediği bu sözlerini gizlice dinlediğim kapı arkasından duymuştum. Yoksa okumaya, okula gitmeye kendi kendimi böylesine zorlayamazdım.

Okul kaçkını olduğum için annemi kandırmanın utancı içindeydim. Biyandan da uydurduğum o korkunç yalandan ötürü babamdan çok utanıyordum.

Bşey yapmalıydım, ama ne?

Evden kaçacaktım. Anadolu’da biyerlere gidecektim, artık neresi olursa... Git-tiğim o yerlerdeki aşevlerinden birinden içeri girecek, iş isteyecektim. Aşçıya diyecektim ki: “Amca, çalışmak istiyorum. Ne iş olsa yaparım.” Aşçı, “Yok, istemez!” derse yılmayacaktım. Biri olmazsa bir başkasına gidecektim. “Her işi yaparım; garsonluk, bulaşıkçılık, yamaklık, getir-götür işleri...” O da, “gereği yok bize” derse!.. Daha öbürüne gidecektim. O kentte, o kasabada iş bulamazsam, başka bir kente, başka bir kasabaya gidecektim. Aşçılık olmazsa bakkallık olur, bakkallık olmazsa demircilik olur, ne iş olsa olur. “Size çırak gerekli mi? Deneyin bikez... Beğenirseniz çalıştırırsınız.” Daha da olmazsa son söyleyeceğim sözüm, “Para istemiyorum, boğazıtokluğuna çalıştırın beni,” demek olacaktı. Boğazıtokluğuna çıraklık yapacak birini kim istemez... Nasıl olsa çalışacak bir iş bulacaktım. Bikez, ne iş olursa olsun, herhangi bir işe girebilsem, orda öyle çalışacak, onlara öyle yararlı olacak, öyle göze girecektim ki, benim gibi kendilerine çok yararlı bir çocuğu boğazıtokluğuna çalıştırmayacaklar, azçok bir gündelik vermeye başlayacaklardı. Amacım, iş bulduğum yerdeki okula gitmekti. Hem çalışıp hem okula gidebilirdim yada bir yıl çalışır, biriktireceğim parayla ertesi yıl okula giderdim. Her ne olursa olsun, annemin son umudunu, babamın bana olan sonsuz güvenini boşa çıkarmak istemiyordum.

Bir gece, sabaha karşı babamın cebinden gizlice ikibuçuk lira aldım. O zamanın ikibuçuk lirası, şimdinin enaz elli lirası değerinde olacak.

İstanbul dışına ilk çıkışım Galip Amcamla Tekirdağ’a gidişimizdi. İkinci kez, Galip Amcamın öğretmenlik yaptığı Balçık köyüne gitmiştim. Üçüncü kez de İskeleci İsmail Ustanın Karabiga’daki evine konuk gitmiştim. Bu, dördüncü kez İstanbul dışına çıkışımdı. Bilmediğim biyerlere doğru yola çıkıyordum.

Haydarpaşa garına gidip bilet aldım. Nereye dek bilet aldığımı şimdi bilemiyorum. Tirende giderken gözümün kestiği yerde inecektim.

Niçin Haydarpaşa'dan bilet almıştım da, Sirkeci garından bilet alıp Trakya'da biyere yada vapurla herhangi biyere gitmemiştim? İnsan hiç bilmediği, denemediği bişeyi düşünemiyor bile... Daha önce, Galip Amcamın öğretmenlik ettiği Balçık köyüne gitmek için Gebze'ye gidişimde Haydarpaşa garından bilet almıştım ya, bu kez de başka bir yol tasarlayamamıştım.

Bindığım tiren kalktı. Artık özgürüm... Büyük başarı düşleri içinde mutluyum. Tiren beni başarılar kazanacağım bilinmezlerle doğru hızla götürüyor. Ne olursa olsun, başarmadan dönmeyeceğim. Babama, bana güvenmekte ne denli haklı olduğunu göstereceğim.

Ya tiren biletini İzmit için almıştım yada biletim daha uzaklar içindi de, tiren İzmit istasyonunda durunca burasını beğenip tirenden inmiştim. İzmit'e ilk gelişimdi. İstasyondan yürüyerek ortasından demiryolunun geçtiği kentin anayoluna geldim.

Anayolun iki geçesindeki aşevlerine bakıyorum: Sonra anayoldan yan yollara sapıp oralaradaki aşevlerinin önünden geçiyorum.

394

Bunlardan hangisi beni garson, bulaşıkçı, yamak diye alır? İşte şu lokanta! I-ıh, orası çok lüks, benim gibisini, bu yaşta bir çocuğu çalıştırmazlar orda. Öyleyse bu... O da çok küçük, ne diye yamak alsın? Lokantaların, kebabçıların önlerinde dolanıyorum.

En sonunda bir lokantayı gözüme kestirdim. Ama içeri girip de iş istemek zor. Oysa kendi kendime ne kolay kararlar vermişim... Girerim içeri, söylerim... Ne olacaktı sanki... Ölüm yok ya ucunda... İş istemek ayıp mı? Bikez ayağımı lokantadan içeri atabilsem, gerisi kolay... İçeri girdikten sonra nasıl olsa lokantanın sahibine çalışmak istediğimi söylemek zorunda kalırım.

Sanki kendi ayağımı kendim iterek lokantaya girdim. Artık dönüşüm yoktu. İçeri girmemle garsonlardan biri önümü kesip,

– Buyrun, böyle buyrun! diye bir boş masa gösterdi.

Garsonun böyle bir işbirliklik göstermesinin hiç gereği yoktu. Çünkü lokantada boş masa doluydu.

– Böyle buyrun!

İşte bunu hiç düşünmemiştim. Garsonun gösterdiği masaya oturdum. Garson yemek listesini uzattı. Bütün planım suya düşmüştü, yenilmiştim. Listeye bakıp kendime ucuz bir yemek söyledim. Öyle de acıkmıştım ki...

Sinemadan Sonra Dondurma

Karnımı doyurup süklüm püklüm çıktım lokantadan. İstanbul'u arkada bırakarak caddenin solundan giderken bir sinemanın önüne geldim. Sinemada iki film birden oynuyordu. Nice zamandır film seyretmemiştim. Hele gireyim şu sinemaya da, filmi seyrettikten sonra ne yapacağımı düşünürüm dedim. Sinemaya girdiğimde film oynamaktaydı. Filmin yalnız birini seyredip sinemadan çıktım. Beş on adım yürüdüm, önü açık, küçük bir dondurmacı dükkânı önünde durdum. Dondurmayı çok severdim. Cebimde kalan son paramla bir külah dondurma alıp yedim.

Hiç param kalmamıştı. Ancak cebimde param olmayınca ister istemez bir bakkala, bir manava, bir aşevine gidip çalışmak istediğimi söyleyebilirdim. İş aramaktan başka yapacak hiçbir umarım yoktu. Tıpkı dönüş yollarını kendilerine kapamak için gemilerini yakan Tarık gibi, ben de umarsızlığın son kertesine varıp iş isteyebilmek için son paramı da harcamak zorundaydım.

Tiren gezisi yapmışım, karnımı doyurmuşum, sinemaya gitmişim, dondurmayı yemişim... Benim için erişilemeyecek bu lüks yaşantıdan sonra İzmit sokaklarında on parasız kalmışım. Şimdi ne olacak?

395

Parkta İki Sevgili

İzmit'in deniz kıyısına doğru yürüdüm. Oralarda biyerde bir park vardı. Yıllar sonra İzmit'e gidişlerimde o parkı çok aradım, ama bulamadım. Ya parkın yerine yapılar yapılmıştı yada parkın yerini yanlış kestiriyordum.

O parka girip bir sıraya oturdum. Ne yapacağımı düşünmeye başladım. Akşamüzeriydi. Gece olunca ne yapacaktım, nerede yatacaktım?

Az ötemdeki tahta park sırasında bir kızla bir delikanlı oturmaktaydı... Birbirine davranışlarından sevgili oldukları belliydi. Yakınımda olduklarından her davranışlarını görebiliyordum. Delikanlı kızın saçlarını okşuyordu. Kız da delikanlının öbür elinin parmaklarıyla, ceket düğmeleriyle oynuyordu. Zaman zaman da gülüşüyorlardı. Kızın birden patlayıp sönen kahkahaları, bir bardağın taşa düşüp parçalanışı gibi birden çınılıyordu. Onları seyre dalmış, kendimi, kendi sorunlarımı unutmuştum.

Onlarla orda nasıl tanışıp konuşmaya başladığımı şimdi hiç anımsayamıyorum. Ama onlarla konuşmak için kesinlikle ilk sözü ben söylemiş olamam.

Darüşşafaka'dan kaçtığım günlerde Arap harfleri kaldırılmış, yerine Türk abecesi olarak Latin harfleri alınmıştı. Bu değişiklik Türkiye'de çok büyük olaydı,

yüzyılların alışkanlığından dönölüyordu. Başlangıçta bu harf değişikliğinin çok büyük zorluklar yaratacağı sanılmıştı.

Darüşşafaka'daki derslerimiz arasında hem Fransızca, hem de kaligrafi (güzel yazı yazma) dersleri olduğundan Latin harflerini biliyordum. Buyüzden yeni Türk abecesiyle okuyup yazmam da kolay olmuştu.

Parkta konuştuğum o kızla delikanlının, ayrı ayrı köylerde öğretmen olduklarını öğrendim. İkisi de Istanbuluydu.

Okulların o tatil ayında, İzmit köyleriyle dolay köylerdeki öğretmenleri İzmit'te toplamışlar. Onlara yeni alınan Latin harfli Türk abecesiyle okuma yazma öğretiliyormuş. Kızla delikanlı, işte bu kursa gelmişler.

Benim o yaşta, kendilerinin öğrenmeye çalıştıkları yeni harflerle okuyup yazmasını bildiğimi anlayınca benimle ilgilendiler. Konuşmalarımızdan, yaşımın üstünde daha başka bilgilerim de olduğunu anlayınca bana olan ilgileri daha da arttı. Konuşmalarımızın ayrıntılarını şimdi bilemiyorum ama, ben de onları bilgimle şaşırtmak için çaba göstermiş olabilirim. Belki bilgi cambazlığı yapmışımdır. Bildiğim kadarıyla Arapça gösterilerde de bulunmuşumdur.

Akşamın alacakaranlığı basıp parktan çıkarlarken beni de yanlarına almışlardı. Onlara parasızlığımı, yatacak yerim olmadığını söylemiş olamam. Çünkü –hani, ben kendimi bilirim derler ya...– acıklı durumumu açıklayıp kendime acındırmak, çocukluğumdanberi kişiliğime aykırıdır. Ama açıkça acıklı durumumu onlara anlatmamış olsam da, dolaylı yollarla sezdirmiş olmalıyım ki, beni de kaldıkları yere getirmişlerdi. Kaldıkları yer neresi? Akçakoca İlkokulu...

Yaşamımda nedeni açıklanamaz öyle şaşırtıcı tesadüfler oldu ki, sanki bu tesadüfleri bütün insanların istemleri üstünde göksel bir el, salt benim için özel olarak hazırlıyordu. En darda kaldığım zamanlarda, sanki tanrısal bir güç yardımına koşup inanılmaz zor, olumlu tesadüflerle beni kurtarıyordu. İşte bu açıklanamaz tesadüfler yüzünden, insanları doğaüstü bir gücün yönettiği inancı –çevremin de etkisiyle– bende iyice kökleşmişti. Buyüzden kör inançlardan kurtulmam, özgür düşünceye kavuşmam, düşünsel gelişmem çok geç oldu.

Hangi el bana bu tesadüfleri hazırlıyordu? En umarsız kaldığım bir yabancı ilde parka gideceğim, orda birbirlerini seven iki öğretmenle tanışacağım, onlar oraya bir kursa gelmiş olacaklar, beni alıp kaldıkları okula getirecekler... Ama tesadüf bu kadarla da kalmıyor, büsbütün şaşırtıcı oluyordu. Anlatacağım...

Akçakoca İlkokulu o zamanki ölçülerime göre –ya iki yada üç katlı– büyük, taştan bir yapıydı. Biz okula girdiğimizde karanlık basmıştı. Önce bir dersliğe girdik. Orda başka öğretmenler de vardı. Beni getiren kızla delikanlı öbür öğretmenlere tanıtılar, övdüler. Onlar da beni soru yağmuruna tuttular. Verdiğim cevaplara şaşıyorlardı. Derslikteki karatahtaya Latin harfleriyle yazdığım yazılar

onları büsbütün şaşırtmıştı. Kursa gelip öğrenmeye çalıştıkları şeyi ben biliyordum. O sıralarda yeni Türk abecesinin bütün harfleri kesinlikle belirlenmiş değildi. Yeni yeni öneriler ortaya atılıyordu. Arap ağzının sesleri olan “ayın”, “hı”, “hemze elif” harflerinin seslerini, bu yeni harflerle vermek zordu. Gırtlaktan çıkan “hı” sesi için yan yana iki harf “kh” kullanılıyordu. Yumuşak ge (ğ) daha bulunmamıştı; “e” ile “a” (â) arasındaki sesi verecek harfle “ü”, “ö” harfleri tartışmalıydı. Öyle sanıyorum ki ben o akşam, başımda toplanmış kurs öğretmenlerine, bir sirk cambazı gibi, bütün bilgi gösterilerimi, gösterişlerimi sunup onları büsbütün şaşırtmak istiyordum. Yazı yazmaktaki hünerlerimle de yetinmeyip karatahtaya tebeşirle, İsmet Paşanın, Tevfik Rüştü Aras’ın şimdi anımsayamadığım daha başka hükümet adamlarının karikatürlerini çizdim. Bu karikatürleri çizmesini, Koroğlu Gazetesindeki karikatürlere bakarak, onlara öykünerek çize çize öğrenmiştim. Karikatürü en kolay yapılanı, zamanın başbakanı İsmet Paşaydı. Onun karikatüründe yüzü yandan görünecek. Kavun kafa yada çift kafa denilen biçimde, alınla arkada tümsekleşen, ortada çukurlaşan bir kafa... Çok açık bir alın, yuvarlak burun... Şimdi, bu yazıyı yazarken, yine İsmet Paşanın karikatürünü çizebilir miyim diye kendimi bir sınamak istedim. Evet çizdiğim karikatür yine İsmet Paşaya benzedi, ama son günlerin İnönü’süne değil, kırkbeş yıl öncesinin İsmet Paşasına...

397

Köy öğretmenleri bir mucize karşındaymış gibi, bu harika çocuğu seyrediyorlardı.

Akşam yemeği zamanı gelmiş. Okulun alt katındaki yemekhaneye indik. Masa-da bana da yer verdiler. Kadın öğretmenlerle erkek öğretmenler ayrı ayrı masalarda oturuyorlardı. Bir okul öğrencisi kadar öğretmen vardı, belki iki-üçyüz kişi...

İşte asıl büyük tesadüf de o yemekhanede oldu. Yemeğimi yemiştim. Öğretmenlerin arasında merdiveni çıkıyordum. Birden karşımda!.. Kim? Galip Amcam... Olacak şey değil, yani bana öyle geliyor... İkimiz de bakışıp kaldık.

– Nusret? Ne arıyorsun burda?

– Sana geldim Galip Amca.

Bu yalanı nasıl da birdenbire oracıkta uyduruverdim... Galip Amcama nasıl gelmiş olabilirdim, onun orda olduğunu bilmiyordum ki...

Şımarık Zengin Çocuğu

Gündüzleri İzmit içinde geziyor, deniz kıyısında dolaşıyordum. Bir iskele vardı; ordan mavnalara, motorlara, küçük gemilere un çuvalları, kereste gibi şeylerin yüklenişini seyredirdim. O iskeleden demiryoluna doğru gelirken sıra sıra tahıl, un, kereste mağazaları vardı. Yan yana iki kereste mağazasında yaşları benden

büyük, çok iyi giyimli, şımarık iki oğlan vardı. Birinin yaşı yirmi filan olacak, öbürü benden biriki yaş büyükçe. Bu iki oğlan ben önlerinden geçerken nedense benimle alay etmeye meraklıydılar. Eski giysimle mi alay ediyorlardı, yoksa alay edilecek biçimde mi yürüyordum, bilmem. Sözlerine aldrış edip karşılık versem kavga edecekler, beni döveceklerdi. Belki de istedikleri buydu. Hele o benden az büyük olan küçük oğlan, öyle şımarıktı ki, komşusu mağazadaki büyük oğlana güvenip bana sataştığı pek belliydi. Sanki alayları bana değilmiş gibi, onlardan yana bile bakmadan, baksam bile görmeye değmezmiş gibilerden aldırmadan geçer giderdim önlerinden. Onlara aldırmadığım için de, ağız sataşmalarını el sataşmalarına vurduramıyorlardı.

O mağazaların önünden geçmeye bilirdim yada yolumu değiştirip arka yoldan iskeleye varabilirdim. Ne zaman yolumu değiştirmek istesem, ayaklarıma egemen olamaz gibiydim. İlle de onların önlerinden, ama alaylarını umursamadan gelip geçiyordum. Hem korkuyordum beni dövecekler diye, hem yolumu değiştiremiyordum. Çok kızıyordum hele o küçük olan şımarık zengin çocuğuna. Öyle kızıyordum ki, yolda yürürken hayalimde boyuna onu dövmekteydim. İkisinin de pantolonları her zaman ütülüydü. Takım elbise giyiyorlardı. Boyunbağları vardı. Ayakkabıları pırl pırlıdı. İki üç günde bir giysi değiştiriyorlardı. Kimbilir kaç takım giysileri vardı. İçimdeki korkuyla kızgınlık karışımı bir duyguydu.

Ben onların önünden geçiyordum, onlar benimle alay ediyorlardı. Sonra? Sonrası, ben onların önünden geçmekten bıkip usanmadım, yorulmadım; ama onlar benimle alay etmekten yoruldular. En alaycısı, en şımarığı olan küçüğü, önünden geçerken beni görmezden gelmeye başladı. Sonraları da, beni daha uzaktan görünce içeriye çekilirdi. Ben de korkumdan başımı çevirip onlara bakmaz, bir büyük adammışım gibi, çoğu kez de iki elimi arkamda bağlayarak önlerinden ağır ağır –inadıma daha ağır– geçer giderdim. Benimle alay etmelerine aldırmayarak onları yenmiştim. Darüşşafaka'da benimle kart diye alay ederek kızdıranlara yapamadığımı onlara yapmıştım.

Bir Özel Sınav

Beni sınıf arkadaşlarımdan üstün görüp “Sınavla üst sınıfa geçirdiler, altıncı sınıftayım, yedinci sınıftayım,” diye babama söylediğim yalanlarımı Galip Amcama da söylemiş miydim? Yoksa babam inandığı bu yalanlarımı, benimle övünmek için Galip Amcama da iletmiş miydi? Bunu bilemiyorum. Ama Galip Amcamın, bir bunalım içinde olduğumu, darda kaldığımı anlayarak bir çıkış yolu bulmam için bana yardım aradığı açıktı. Benim için ne yapabilirdi? Bir gece Galip Amcamla İzmit

tepelerine doğru kıvrıla kıvrıla tırmanan daracık bozuk kaldırımlı yokuşlardan birinden çıktık da çıktık. Tek katlı, iki katlı, küçük, tahtadan eski evlerin aralarından geçtik. Önünde durduğumuz bir evin kapısını çaldı Galip Amcam. Burası İzmit Eğitim Yönetmeninin (Maarif Müdürü) eviymiş. Eğitim Yönetmeni Galip Amcamın arkadaşıymış. Onun söyleyişiyle “dervişan”danmış, “erenlerden”miş, “ihvan”mış, “ehl-i dil”miş.

İki katlı eski evin ikinci katında bir küçük odaya girdik. Pencereden bakınca İzmit’in ışıkları, kuyu dibindeymiş gibi derinlerde görünüyordu.

Ordaki konuşmaların gidişinden Galip Amcamın Eğitim Yönetmenine benim için çok şeyler söylemiş olduğunu sezinledim. Okula gidebilmem için bana yardım yolları arayacaktı. Eğitim Müdürü ilkin sınava çektiğini sezdirmemeye çalışarak sorular sordu. Sorduklarının hiçbirini bilemiyordum. Ben sorularını cevaplandıramadıkça, daha aşağı sınıfların derslerinden gittikçe kolaylaştırdığı sorular soruyordu. Bilemiyordum. Kalın bir kitap çıkardı, tarih kitabı: “Bu kitabı okudunuz, değil mi?”

Altıncı sınıfın tarih kitabı olduğu için elbet okumamıştım. O zamanlar, bütün sınıflar için her dersin tek kitabı vardı. Ortaokul ve liselerin tarih dersi kitaplarını E. A. yazmıştı. İzmit Eğitim Yönetmeninin gösterdiği tarih kitabının yazarı E. A. ile gün gelip tanışlık kuracağımı nerden bilebilirim...

Eğitim Yönetmeninin sorusuna, “hayır okumadık” desem, önceden yalan söylemiş olduğum anlaşılacak. “evet okuduk” desem, göz göre göre yalan söylemiş olacağım. Yalan söylemek bişey değil, o kitaptan sorular soracak, yine bilmeyeceğim... Gözlerim önümde, başım eğik, hem evet, hem de hayır diye anlaşılacak biçimde başımı salladım.

Eğitim Yönetmeni Mısır tarihinden, firavunlardan filan sordu. Cevap alamayınca Roma tarihine geçti. Roma kurucuları Romüs’le Romülüs’ü sorduğunu iyice anımsıyorum. Taştan belki ses çıkar, ama bende ses yok... Yüzüme ateşler bastığını, yalım yalım yandığımı duyuyorum. İçimden duyulmayan o ses bağıyor: “Bilmiyorum, bilemiyorum işte... Daha ne sorup duruyorsun...”

Şaşladım, bunaldım, sıkıldım. Bilgimin düzeyi, daha doğrusu, bilgisizliğimin düzeyi anlaşılmişti.

Kir İçinde

Balçık köyü öğretmeni olan Galip Amcam da, öbür öğretmenler gibi, yeni Türk abecesini öğrenmek için Akçakoca İlkokuluna kursa gelmiş. Ona bir çocuğun bu yeni harflerle yazmasını bildiğini, üstelik büyüklerimizin karikatürlerini çizdiğini

söylemişler. Galip Amcam da merak ettiği bu çocuğu görmek için yemekhaneye iniyormuş. Karşısında beni bulmuş.

– O karikatürleri yapan sen misin, dershanedeki tahtaya?

– Evet...

Ne beğenmiş, ne de beğenmemiş göründü. Belli etmek istemese de, beğendiğini anladım. Galip Amcam benim karikatür yaptığımı bilmiyordu. Ondan ayrı olduğum zamanlarda Köroğlu Gazetesini okumaya, o gazetede ki karikatürlere bakarak karikatür çizmeye başlamıştım.

Hangi biçimde söylediğimi bilemiyorum ama, Galip Amcama okula gitmediğimi, belki de okuldan kaçtığımı bile söyledim.

Öğretmenler için üst kattaki derslikler yatakhane yapılmıştı. Galip Amcamın karyolasının yanında bana da bir karyola verdiler. Ben de kurs öğretmenleriyle birlikte orda yaşamaya başladım. Ama ben onlardan çok daha rahattım; çünkü onlar, tıpkı öğrenciler gibi her sabah derse giriyorlar, ben alıp başımı gezip dolaşıyordum. Büsbütün de boş değildim; onların ders dışı saatlerinde kimi öğretmenlere Türk abecesini öğretiyordum.

O kız öğretmenle sevgilisi delikanlı öğretmen dostlarımdı. Onlar okulda da, dışarda da hep birlikte olurlardı. Bu kursta tanışıp arkadaş olduklarını sanıyordum. Delikanlı keman da çalıyordu. Kaç kez, ders saatleri dışında, boş bir dersliğin kapısını açınca onları içerde buldum; sessizce kapıyı kapatıp döndüm. Delikanlı boş bir derslikte kıza keman çalardı.

Galip Amcam da burdaki kurslara girmiyordu. Çünkü bu köy öğretmenleri arasında onun çok belirgin üstünlüğü birden ortaya çıkmıştı. Fransızca biliyordu. Yalnız kurs öğrencisi olan öğretmenler değil, kurs öğretmenleri de, yönetmenleri de Galip Amcama büyük saygı gösteriyorlardı. Üstelik Galip Amcamı ilk olarak böyle sık görüyordum, güzel giyimliydi. Balçık köyünde gördüğümde giysisi çok eski püsküydü. Oysa şimdi üstünde kahverengi, açık renk çizgili, güzel bir giysi vardı. Hergün tıraş oluyor, boyunbağı takıyordu. Onu hiç bu denli sık görmemiş-tim. Ortamını bulmuştu, bilgisine saygı duyuluyor, sözü dinleniyordu. Belki de buyüzden Galip Amcam gençleşmişti bile... Onunla övünüyordum...

Her sabah kahvaltı, öğle yemeği, akşam yemeği... Ne güzel! Tertemiz yatak da var. Oh, herşey yolunda!.. Yalnız bir büyük gereksinmem vardı: Yıkanmak, çamaşır değiştirmek...

Okulda banyo, hamam, duş yoktu. Öğretmenlerin hamama gittiklerini sanıyorum. Galip Amcama kirlendiğimi söyleyemiyordum. Çünkü yalnız hamama gitmem yetmez, yeni çamaşır da alınması gerekirdi. Bunu da Galip Amcamdan isteyemezdim.

Öyle kirlenmişim ki yastığımın rengi kararmıştı. Yatakhane kimse bulmadığı bir zaman, kılıfını tersyüz edip öyle geçirmiştim yastığıma ki, öbür yataklardaki yastıklara göre benimkinin kirliliği belli olmasın...

Bir akşamüzeri ahşap evlerin arasından Akçakoca İlkokuluna geliyordum. Başım da durmadan kaşınıyordu. Tırnaklarım da uzamıştı. Makas olmadığından tırnaklarımı da kesemiyordum. Başım öyle kirliydi, öyle kaşınıyordu ki, her kaşışımında uzun tırnaklarımın içi kapkara kir doluyordu. Okula giderken yolumun üstünde, evlerin arasında, önü geniş mermer taşlı, kocaman sarıburma musluklu bir çeşme vardı. Bigün başımın kaşınmasına dayanamayıp başımı bu çeşmenin altına eğip soğuk suyla sabunsuz yıkamışım.

Bir Önceki Kuşaktan Özgün Bir Aydın

Yazdığı tarih kitabından bana sorular sorulan E. A., bizden önceki kuşağın aydınlarındandı. Aramızda 20-25 yaş vardı. Buyüzden arkadaş olmadık elbet ama tanış olduk. E.A. bizden önceki kuşağın aydın ve özgün bir tipi olduğu için laf lafi açar gibisinden onu birazcık anlatmakta, bir önceki kuşağı anlamak yönünden yarar vardır.

401

Beni E.A. ile Yusuf Ziya Ortaç tanıştırmıştı. Birlikte olduklarında gençlik anılarını anarlardı. Benim görebildiğimce arkadaşları arasında Yusuf Ziya Ortaç'ın saygı duyduğu, odasında çalışırken gelse bile, kendisini yok dedirtmediği yada çalışma üzerinde olduğunu söylemediği tek arkadaşı E.A. idi.

Tarihçi E.A., Yusuf Ziya'nın, Orhan Seyfi'nin, Nâzım Hikmet'in, Vâlâ Nuretin'in, Faruk Nâfiz'in delikanlılık arkadaşıydı. Bir arkadaş grubuymuşlar, Tarihçi E.A. onlardan bikaç yaş daha büyükmüş. Laleli'yle Saraçhanebaşı arasında E.A.'nın iki katlı tahtadan eski bir evi varmış, babadan kalma bir ev. Bu evde çok savrukça, tek başına yaşarmış ama arkadaşları pek de bırakmazlarmış tek başına yaşamasına. Haftanın çok gecesini bu evde geçirirlermiş. Gecenin geç saatinde, sabaha karşı gidecek yer bulamazlarsa, ceplerinde para kalmamışsa, kışın soğuşuna, karına dayanamamışlarsa E.A.'nın evine damlarlarmış. Halit Fahri ve daha başkalarının da katıldığı olurmuş. Sokak kapısı çalmak yok. Bu eve girmek kolaymış. Sokak kapısını, kapı tokmağından tutup şöyle bir omuzlayınca kapı açılmış. Açı, dalarmış içeri. Aç olanlar bulduklarını yer, olanı biteni siler süpürürlermiş. E.A. olmadığı zamanlarda da eve girerlermiş. Kimi gece evine gelmekte gecikirse, E.A. yatacak boş yatak bulamaz, eline geçen örtüyü, paltoyu üstüne çekip biyana kıvrılmış. Kendi evlerinde bile olmayan özgürlükle evine girip çıkan, yiyen içen

arkadaşlarına E.A. sesini bile çıkaramazmış. Dahası, bütün bunlar yetmezmiş gibi, geceyi evinde geçiren arkadaşları ertesi sabah, hiç ödenmemek üzere E.A.'dan borç para da alırlarmış.

Bir karlı kış gecesi artık çok mu bunalmış, her nasıl olmuşsa evdekileri bırakıp sokağa fırlarken, nereye gittiğini sormuşlar. E.A. da “o biçim” adamların çok talihli olduklarını, kendisininse hiç talihli olmadığını, bu gece talihi kendinden yana çevirmek için başının umarına bakmaya, bir deneme yapmaya gideceğini söylemiş.

Bizim kuşağımızla bizden önceki edebiyat kuşağının ayrımı büyüktür. Onların bizden çok üstün yanları olabilir ama genellikle bize göre ciddi sayılmazlardı. Onlar için espri çok önemliydi. Yukarda anlatılarda olduğu gibi onlar bir espri, bir espri- nin güzelliği uğruna, dostlarını, yakınlarını hatta kendilerini bile harcayabilirlerdi.

Sonraları ortaokul sıralarında E.A.'nın tarih kitaplarını okuduk. Bize onu büyük tarih bilgini olarak tanıtıyorlardı. Afganistan'a, Kaabil Üniversitesine tarih profesörü olarak gitmiş, uzun yıllar orda kalmış, yakalandığı bir hastalık sonucu gözünün birini yitirmiş olarak yurda dönmüştü. Kullanılmakta olan, bilinen tarihlerin yanlış olduğunu ortaya çıkarmak saplantısı vardı, belki saplantı değildi de gerçetti, tarihleri düzeltiyordu. Filan savaş, yanlış olarak bilindiği gibi falanca tarihte değil, filanca tarihte olmuştur, şu adam şu yılda değil, bu yılda ölmüştür diye uzun araştırmalar yapardı. Galiba ona göre, tarihlerin çoğu yanlıştı. Hemen hemen hepimiz, üç beş hafta, biriki ay yanlış doğmuştuk. Yaptığı tarih düzeltmelerinin önemli olduğunu söyleyenler vardı; ben bu önemi anlayamıyordum.*

Kendisinden epiyce genç, güzel bir hanımla evlenmişti. Sonradan bu eşini, kendi eliyle başka bir yaşı uygun erkekle evlendirmiş olması çok konuşulmuştu. Yalnız yaşadığı son yıllarında Laleli'deki “Tayyare Cemiyeti” apartmanlarındaki evine gittiğim olmuştu.

Taksim'deki –şimdiki Sheraton Otelinin yerinde– Belediye Gazinosunda bir gece bahçedeydim. İki masa ötemde de E.A. genç eşiyle oturuyordu. Sahnede bir yabancı şarkıcı vardı. İspanyolca şarkılar söylüyordu. E.A. birden ayağa fırlayarak burasının Türkiye olduğunu, Türkiye'de ancak Türkçe şarkı söylenmesi gerektiğini bağırdı. Uzun boylu, uçam uçam ak saçları ensesinden aşağı sarkıp dağılmış, tek gözlü korsanlar gibi bir gözü olmayan bu yaşlı adama, gazinoyu dolduranlar şaşkınlıkla bakakalmışlardı. Ortalık dalgalandı. E.A. eşiyle çıkıp gitti.

İşte bizden önceki kuşaktan bir bilim adamı tipi... Yazmadan geçemedim.

*Bu anının bir öyküdeki yansımasını görmek için “Şermendi Ne Zaman Doğdu?”ya bakabilirsiniz. (Toros Canavarı, Nesin Yayınevi, 2004.) –y.n.

Akçakoca İlkokulundan Diploma

Ne olacaktım? Ne olacağımı Galip Amcam söyledi: Akçakoca İlkokulunun öğretmenleri beni sınava çekeceklerdi. Sınavda başarırısam, bana ilkokul diploması vereceklerdi. Bu kararı, beni evinde sınava çekmiş olan İzmit Eğitim Yönetmeni vermiş olmalıydı.

Akçakoca, Selçuklu bir ünlü komutandır. İzmit ve yöresini Bizanslılardan almıştır. Komutan Akçakoca adından ötürü, aldığı yerlere Kocaeli denilmiştir. Bu Selçuklu komutanının adı verilmiş olan okulda sınava girecektim.

Akçakoca İlkokulunun ikinci katında, sınav yapılacak odanın kapısında bekliyorum. Çağırdılar. İçerde ya dört ya beş öğretmen vardı. Sınav başladı. Herzamanki gibi üstün başarıyla bozgun arasında gidip geliyordum. Türkçe, imla, okuma, gramer, aritmetik çok parlak, ama tabiat bilgisinden tın tın... Coğrafya, tarih şöyle böyle... Çıktım sınav odasından. Ter içinde kalmıştım. Hemen o gün diplomamı verdiler. Sınavı pekiyiyle başarmıştım. Bende bir sevinç, bir sevinç, uçuyorum sevinçten. Sınıf arkadaşlarımdan geri kalmamış oluyordum. Ben de onlar gibi ilkokulu bitirmiştım. Her ne yapacaksam, bundan sonra yapacaktım.

Galip Amcam, dönüşüm için para verdi. Ertesi gün tirenle İstanbul'a döndüm.

403

Eve Dönüş

Heğbeliada'daki evimize geldim. Babam hiç soğukkanlı değildi, tepkisel bir insandı. Ama bana karşı hep yumuşak, soğukkanlı davranırdı. Beni görünce sanki günlerdir kayıp değilmişim de, az önce evden ayrılmışım, ama eve dönmeye biraz gecikmişim gibi, üstelik de gülümseyerek,

– Hoşgeldin oğlum, nerelerdeydin? dedi.

Bu cevap verilsin diye sorulmuş soru değil, laf diye söylenmiş bir sözdü.

Babamın kişiliğini bilmeyenler, onun bu umursamaz gibi görünen üstünkörü sorusuna, oğluna ilgisizlik, kaygısızlık sanabilirler. Ben babamı o gün de çok iyi anlıyordum, ama bugün çok çok daha iyi anlıyorum. Çünkü ben de bugün, babam gibi bir baba oldum. Babam, o kızgın adam, benim ortadan kaybolduğum günlerde kendini yiyip bitirmiştir. İnsanoğlu ne kerte üzülebilirse o kerte üzülmüştür. Ama bu duygusunu hiçkimseye belli etmemiştir. Evden kaçtığımı her önüne gelene söylememiş, başkalarına belli etmemeye çalışmıştır. Kaçtığımı bilenler varsa onlara da neler söylendiğini, sanki duymuşum gibi biliyorum: “Merak edecek ne var canım... Nusret o, ona hiçbirşey olmaz, biraz gezsin dolaşsın keyfince, döner gelir ne zaman

canı isterse...” Ama içi böyle söylemiyordu, yanıyordu, hele annemin ölümünden sonra, hele okulu bıraktıktan sonra kayboluşum, babamı çok üzmüş olmalıydı.

Üzüntüsünü belli etmediği gibi, bana kavuşmanın sevincini de belli etmiyordu. Yalnız gözlerinin içi kıvılcımlanarak kardeşime sert sert çıkışıyordu:

– Kız! Ne oyalanıp duruyorsun, oğlanın karnı açtır, yemek hazırla çabuk...

Babamın bu hoşgörüsü karşısında öyle utaniyorum ki..

– Karnım tok baba... diye mırıldanıyorum...

– Biz de acıttık zati... (Kardeşime) Bak, hâlâ sallanıp duruyor... Kız, kur sofrayı dedim. Çabuk!

Yavaş yavaş evimin havasına alışıyorum. Babama başarıımı çok çok abartarak ilkokul diploması aldığımı söylüyorum. Geometri ve tabiat bilgisinin sorularını bilemediğimi, ama Galip Amcam yüzünden öğretmenlerin beni kayırdıklarını söylemiyorum. Öyle parlak bir sınav vermişim ki öğretmenler şaşırıp kalmışlar... Ama bu abarttığım başarı bile babamı memnun etmiyor...

– Ne demek... Senin hakkın altıncı sınıfa mı geçmek... Sen yedinci, sekizinci sınıfın imtihanını bile verirsin...

Sanat Okuluna Giremeyişi

Hangi okula gireceğim konusuyla Salim Bey ilgileniyordu. Darüşşafaka'dan kaçışıma, başarısızlıklarına bakarak klasik lise öğrenimi yapamayacağım kanısına varmış olacaktı ki beni Sanat Okuluna vermeyi düşündü.

Sultanahmet'teki Sanat Okuluna girecektim. Sağdan soldan öğreniyordum. O okulda, marangozluk, demircilik, tornacılık, tesviyecilik, elektrikçilik dalları varmış. Hiçbiri de benim sevdiğim, yapmak istediğim, yapabileceğim işler değil... Çünkü pratik işlere elim hiç yatkın değil. Sevmiyorum... Ama seveyim, sevmeyeyim, başka bir yolum olmadığına göre ister istemez Sanat Okuluna girecektim, girebilirim... Çünkü o okula, ilkokul bitirenlerden, katılacakları yarışma sınavını kazananlar ancak girebiliyordu. Girersem ne olacaktım? Elektrikçi... Niçin elektrikçi? Sevdiğimden değil, öbürlerine göre belki biraz daha ince bulmuştum.

Aradan yıllar geçecek. Liseden, Harp Okulundan sonra Fen okulunda teorik ve zengin bir elektrik laboratuvarında pratik olarak elektrik dersi göreceğim, sınavda bu dersten de iyi not alacağım. Ama gel gör ki, bugün evin elektriği kontak yapsa elektrik sigortasına tel bile takamam...

İşte böyle biriyim ve Sanat Okuluna girip elektrikçi olacaktım...

Sultanahmet Sanat Okuluna istenilen bütün belgelerimi götürüp yazıldım. Sınav derslerini, günlerini bildiren yazıyı okulun iç kapısına yapıştırmışlardı.

İkişer, üçer gün arayla dört beş dersten sınava girdik. Geometriden sordukları problemlerden biri, hacmiyle yüksekliği bilinen bir koninin taban çapını bulmaktı. Bu soru da belleğimde çakılı kaldı, çünkü yapamamıştım. Yalnız bu soruyu yapmadığımı sanıyordum. Sınav sonuçları bildirilince öğrendim ki ne geometrinin bu sorusunu, ne öbür soruları yapabildiğim, ne de başka derslerden başarı gösterebilmişim...

Sınavı kazanamadım. Sultanahmet Sanat Okuluna giremedim. Elektrikçi olmayacağım diye öyle sevinliyordum ki...

Vefa Ortaokulu

Benim de bir ilkokul diplomam var. Ben de sınıf arkadaşlarım, yaşıtlarım gibi ilkokulu bitirmişim.

Ders yılı başlıyor, okullar açılmış. İlkokulu bitirenler ortaokullara yazılıyorlar. Ben ne olacağım? Sultanahmet Sanat Okulunun giriş sınavındaki başarısızlığımdan sonra, artık benimle uğraşan yok. Babamdan başkalarının benden umutları kesilmiş belki de. Babamın benim için kanısını biliyorum, nasıl olsa bir çıkış yolu bulacağım düşüncesinde. Babam bana hep güvenmiştir.

Vefa'daki Vefa Lisesi yanmış, okul Cağaloğlu'ndaki şimdi kız sanat okulu olan bir yapıya taşınmış. Bu yapı liseye elverişli olmadığından eski Vefa Lisesi, şimdi Vefa Ortaokulu olarak öğretim yapıyor.

Vefa Ortaokuluna nasıl yazıldığımı hiç anımsayamıyorum, belleğimde hiçbir iz yok.

Vefa Ortaokulunun birinci sınıf öğrencisiyim. Başarısızlıklarımı kapamak için bütün gücümle çalışmaya kesin kararlıyım, çok çok tutkuluyum. Ama ne tutku, ne kesin karar işe yarar, başka şeyler gerekli...

Metod Alge

Önce okul için araçlar, gereçler gerekli: Ders kitapları, defter, kalem, şu bu...

İlk derslerine giren öğretmenlerin çoğu beden eğitimi, müzik, tarih öğretmeninden yurttaşlık bilgisi öğretmenine dek hemen hepsi kendi dersinin en önemli, bütün öbür derslerden çok daha önemli olduğunu anlatır, sonra da “şu şu kitapları, şu kalınlıktaki şu kadar defteri alacaksınız” der. Nerden, nasıl alacağımızı da düşünmezler. Bunu düşünmek de onların görevi değil.

Heğbeliada'dan okula gelip gidişim için çok yol parası gidiyor. Önce Ada'dan Köprü'ye vapur parası, sonra Köprü'den Sultanahmet'e tramvay parası, bunun bir de dönüşü var. Yol parasını azaltmak için Karaköy'le okul arasını yayan gidip geliyorum, ama Ada'dan Köprü'ye yüzerek gelemem ki...

İkinci, üçüncü dersinde öğretmen soruyor:

– Hani kitabın?

– Daha alamadım efendim.

– Hadi bakalım, git kitabını al da gel. Kitapsız öğrenci olmaz!

Öğretmen elbette haklı.

Sınıf arkadaşlarımın içinde utanarak derslikten çıkıyorum.

Kitabım olmadığı için dışarı çıkarıldıktan sonra ne yapacağım ben? Eve erkenden dönüp babama, “Kitabım olmadığı için beni okula almadılar!” diyemem, parasızlığını yüzüne vurup babamı üzmem. Babamı, bana verdiğinden daha çok para vermesi için sıkboğaz etmeye hakkım olmadığını biliyorum.

O gün eve dönemeyince, öğrencilerin akşam okuldan çıkma saatine dek sokaklarda dolaşırım.

Başarısızlıklarımı kapamak için istediğim kadar kesin kararlı olayım, istediğim kadar tutkulu olayım, neye yarar...

Ertesi gün okula gittiğimde, bu kez başka bir dersin öğretmeni, belki sertlik edip kitabım yok diye dışarı çıkarmıyor ama,

– Gelecek derse kitapsız görmeyeyim! diyor.

Gelecek derse dek o kitabı alamazsam, o gün de okuldan kaçmak zorunda kalıyorum. Hava kötüyse, babamın tanıdıklarının çalıştıkları yerlere gidip oralarda zaman öldürüyorum. Bigün babam, bana böyle bir tanıdığının yanında rastladı. Neden okulda değil de, orda olduğuma değgin bişey söylemedi. Benimle birlikte ordan çıktı. Yolda bana hiç unutmadığım şu sözü söyledi:

– Oğulcuğum, görüyorsun, her gittiğin yerde sana güler yüz gösteriyorlar, seni ağırlıyorlar. Ama bu saygılı davranışları kendine sanma, benim oğlum olduğun için sana böyle davranıyorlar.

Yıllar, yıllar sonra, aynı durumlarda çocuklarıma, babamın bana söylediği bu sözleri söylemek isterim, ama bitürlü söyleyemem.

Ders kitaplarından ikisini alsam biri eksik kalıyor, defterleri alsam pergel eksik. Yavaş yavaş okuldan soğuyorum.

Okula başlayışmdan bir, birbuçuk ay sonra ders kitaplarını tamamlamıştım, yalnız İngilizce kitabını alamamıştım: Metod Alge... Kabı ciltli, kalın, o zamana göre pahalı bir kitaptı. İngilizce öğretmenimiz Muhittin Raif'ti. Biz o yaşta, Muhittin Raif Beyin değerini nerden, nasıl bilebilirdik!..

– Kitabı olmayan efendiler çıksınlar dışarı!..

Okulun yeni açıldığı günlerde üç dört çocuk dışarı çıktık. Böylece utanç üç dörde bölündüğünden taşması daha kolaydı. Ama sonraları sınıfta benden başka Metod Alge'si olmayan kalmamıştı.

– Kitabı olmayan efendi!

Kalkardım ayağa.

– Yine mi sen? Kitabınız olmayınca derse gelmeyin, demedim mi?

Çıkardım derslikten...

Şu İngilizce öğretmenini hiç mi hiç sevmiyordum.

Dört yıl sonra Askerî Lise öğrencisi olacaktım. Muhittin Raif Beyi, İngilizce öğretmenim olarak kürsüde görecektim. Onun çok iyi bir öğretmen olduğunu ancak o zaman anlayacaktım. Sınıftaki 60-70 öğrenciye birden İngilizce öğretmeye kalkışmazdı. Çünkü 60-70 öğrenciye haftada dört beş saat İngilizce dersi vererek İngilizce öğretmenin olanağı elbette yoktu. Sanırım buyüzen olacak, sınıfta İngilizceye ilgi duyan, çalışan yalnız beş altı öğrenciye İngilizce öğretmeye çalışırdı. Nitekim bu öğrenciler içinde Üniversitede İngiliz filoloji bölümünü bitirenler, İngilizce öğretmenliği yapanlar çıktı.

Ortaokuldayken hiç sevmediğim, lisedeyken çok sevdiğim öğretmenim Muhittin Raif'le, yıllar sonra askerlikten ayrılınca dostluk kuracaktım. Onunla birlikte Rıza Tevfik'in evinde edebiyat söyleşilerine katılacaktım. Divan edebiyatının son temsilcisi dedikleri, son rubai ustası Muhittin Raif'in hocam Muhittin Raif'in değerini ancak bu dostluğumuz sırasında anlayabilecektim.

– Hani Metod Alge? Kitabı alın, öyle gelin derse efendi!

Başarısızlıklarımı kapamak için istediğim kadar kesin kararlı olayım, istediğim kadar tutkulu olayım, neye yarar...

Astorya Sinemasında Zıp Zıp Süvari

O zamanlar Yüksekalkdırım'ın üst başında, bikaç yerde eski kitap satıcıları vardı. Eski, kullanılmış kitap satan dükkânlar olduğu gibi, kimileri de kitapları kaldırıma sererlerdi. Orda sergilenen kitapların çoğu yabancı dilde olurdu. İşte o kitapçılarda kullanılmış Metod Alge kitabı bulunmuş. Kimi sınıf arkadaşlarım ordan ucuza, kullanılmış Metod Alge almışlar.

İngilizce dersinin olduğu bigündü. Vapurdan inince okula değil, Yüksekalkdırım'a gittim. Yokuşun üstbaşındaki eski kitap satıcılarına sordum:

– Metod Alge var mı?

– Vardı, az önce aldı biri. Ama yarın, öbür gün gene gelir.

Başka bir kitapçıya soruyorum:

– Metod Alge?

– İki tane vardı ama satıldı. Yarın uğrayın bir...

Eski kitap satıcılarının olduğu o Yüksekalkaldırım yokuşunda, yokuşa çıkarken solda bir sinema vardır. O zaman adı Astorya'ydı. Bileti ucuzdu. İki film oynardı, biri değerli, öbürü de vur-kır filmi olurdu. Zamanımı en ucuza, en iyi geçirebileceğim yer bu Astorya Sinemasıydı.

Sık sık Metod Alge kitabı aramaya Yüksekalkaldırım'daki eski kitapçılara gidiyor, kitabı bulamayınca Astorya Sinemasına giriyordum, Greta Garbo'yu ilk olarak o sinemada Mata Hari filminde görmüştüm. Sinebar, Yedi Bela, Eddi Polo bunlar o zamanın, hafiye dediğimiz, serüven filmlerinin kahramanlarıydı. Bu kahramanlardan bir Masist vardı, hasımlarından yedisini, sekizini tek sıraya dizer, öndekine öyle bir yumruk savururdu ki, yumruğun şiddetinden yedisi, sekizi birden, iskambil kâğıdı gibi arka arkaya yere devrilirlerdi. Bu komik bir sahne değildi.

Bu serüven filmlerinin kahramanlarının çoğuna seyirciler Türkçe lakaplar takmışlardı. Her çocuk ayrı bir film kahramanını tutardı. Benim sevdiğim, Zıpzip Süvari denilen kahramandı. Zıpzip Süvari de öbürleri gibi yumruk sallar, ates ederdi ama, o iri gövdeli, insan azmanı değildi, ince narinceydi, atik-çevik bir adamdı. Hele kızını –sevgilisini– kaçırdıkları tirenin arkasından atla koşup da atın sırtından lokomotifin üstüne uçar gibi bir atlayışı vardı; işte ona bayılırdım. Atı sadık bir köpek gibi tirenin arkasından koşardı. Zıpzip Süvari en amansız yerde bir ıslık öttürür, onun atı gökten iner, yerden biter gibi ortaya çıkıverirdi.

O günlerin komedi filmlerinin, adları belleğimde kalmış üç ünlü komiği vardı. Bunların da gerçek adlarını bilmezdik. Onlara sanlar uydurulmuştu: Zigoto, Malek, Lui.

Kalın çerçeveli gözlük takan Lui'nin gerçek adı Harold Lloyd'du. Nedense Malek sanı takılmış olan komiğin gerçek adının Buster Keaton olduğunu yıllar sonra öğrenecektim. Bu sinema oyuncusunun yüzü, maske takılmış gibi kıpırtısızdı. Hiç gülmezdi. Anlamsız gibi duran yüzü asıktı. Onun bu yüzüyle, içine düştüğü gülünçlü durumlar arasında büyük karışıklıklar olur, bundan da ince ve acı bir komedi çıkardı. Buster Keaton, sonradan yıldızı sönmüş, uzun yıllar sinemadan uzak kalmıştı. Şarlo *Sahne Işıkları* filminde, bu eski büyük komiğe de rol vermişti.

Zigoto'nun gerçek adını, kim olduğunu hâlâ bilmem.

Bu üç komik içinde ben en çok Malek'i severdim. Oysa Malek'in filmleri, Zigoto ve Lui'nin filmleri kadar tutmazdı. Zigoto'yla Lui'nin filmleri hareket komiğine dayandığından seyirciyi daha çabuk, daha kolay ve daha çok güldürürdü. Oysa

Malek'in filmlerinde durum komedisi de vardı, kimileyin komiklik karşıtıklardan çıkıyordu. Hareket komiğini, sanata ve sanatçıya değil de, daha çok tekniğe dayalı bir iş buluyordum. Hareket komiği bana saçma ve çocukça geliyordu. Hatta buyüzden, o zamanlar kimisinin içeriğini anlayamadığım için, Şarlo'nun hareket komiğine dayanan kimi filmlerini de pek sevmezdim.

Astorya Sinemasının önünde her zaman bir pazar vardır; eskimiş filmlerin kırpıntıları kare kare kesilip burada satılırdı. Bu pazarda alıcı da, satıcı da çocuklardı. Film karelerini, pul albümü gibi defterlerde toplayan, kolleksiyon yapan çocuklar vardı. En değerli, en pahalı olanı, hafiye'nin –serüven filminin kahramanı– omuz planı yada baş planı olarak görüldüğü karelerdi. Hafiye'nin kızının –sevgilisinin– başı da değerli sayılırdı. Hafiyeyle kızının öpüşürlerken baş planı çekilmiş görüntüleri olan film karesi en pahalısıydı. Hafiye'yi yumruk atarken yada iki tabancasını birden çekmiş, boy planı gösteren filmler de pahalıydı. Ama kalabalık sahneleri gösteren kareler ucuzdu. Parası olmayanlar yada tükenenler de boş durmaz, aynı mübadele –tıpkı değıştokuş– yoluyla alışveriş ederlerdi. Örneğin kalabalık sahneli on kare verip hafiye'nin başı görünen tek kare alırlardı.

Param olmadığı için ben bu alışverişlere giremezdim. Film kırpıntılarına da ilgi duyduğum yoktu. Beni o film karelerinden çok, pazaryerindeki alışveriş ilgilen-diriyordu. Ürkek olduğumdan pazarın içine de giremez, orda olup bitenleri biraz uzaktan izlerdim.

Yüksekkaldırım yollarında, o Astorya Sinemasında, bir değil on onbeş tane Metod Alge alacak para harcamıştım. Ne var ki, bu denli çok parayı bikezde değil, parça pürçük harcıyordum. Sonunda ordaki eski kitap sergilerinden birinden çok eski bir Metod Alge bulup satın almıştım. Kitaplardaki iplik dikiş gibi tel dikişleri olan Metod Alge'nin cilt kapakları kopuktu. Kitabın benden önceki sahibi, sayfalarına kopya kalemiyle resimler çizmişti. Bu resimlerden biri, tavan süpürgesine binmiş, uçan bir masal cadısıydı. Ya bu kitabın eski sahibi çok güzel resim yapı-yordu yada bu resmi biyerden kopya etmişti.

Eh işte en sonunda benim de bir Metod Alge kitabım olmuştu. Ama ne var ki, ben artık Astorya Sinemasına gitmeye alışmıştım. Bundan başka sınıf arkadaşlarım İngilizcede kendilerine yetişemeyeceğim kadar ilerlemişlerdi. Onlara yetişmem, açığı kapamam olanağı yoktu. İngilizceden sınıf arkadaşlarıma göre çok geri kalışım, bundan sonraki öğrencilik yıllarımda çok işime yarayacak olan şu gerçeği bana öğretmişti: İngilizce ve matematik gibi kimi dersler, halkaları birbirlerine ulanan zincir gibi gelişir. Bu zincirin halkalarından bikaçı koptu mu, artık zincirin uçları birbirine eklenemez. Onun için bu dersler hiç ara verilmeden sürekli izlenilmelidir.

Canlı Mankenlerim

Lisenin ikinci sınıfına geçinceye dek okul çantam da olmamıştır.

Vefa Ortokuluna giderken okul çantam olmamasından da utanıyordum. Çünkü kitap, defter gibi şeylerden başka, öğleyin okulda yiyeceğim yemeği de, gazeteye sarılı kaba bir paket olarak elimde taşımak zorundaydım. Şimdilerde zengin çocukları bile okula çantayla gitmek istemiyorlar. Biriki dağınık defteri kitabı ellerinde taşımaktan hoşlanıyorlar.

Öğle yemeğim çoğunlukla iki kalın ekmek dilimi arasında kızartılmış palamut balığı dilimi olurdu. Haşlanmış yumurta yada kuru köfte gibi şeyler de götürürdüm. Okul yemekhanesinde yemeğimi yerdim. Çocukların pekçoğu, saçları dibinden kesilmiş ama uzun sakallı bir genç adamın yönettiği okul kantininden öğle yemeğini yedi. Benim de bu kantinden bir tas aşure alıp yediğim olurdu.

Öğretmenlerimiz, büyüklerimiz bize sık sık, “Eski giymek ayıp değil, kirli giymek ayıp; yamalı giymek ayıp değil, yırtık giymek ayıp!” derlerdi. Bir bu söz, bir de annelerimizin yemeklerde, bu sözden daha sık söyledikleri, “Katık et! Katık et!” sözleri, o zamanki Türkiye’nin ekonomik durumunu ortaya koyan slogan gibiydi.

410

Üstüm başım yırtık pırtık değildi, kirli değildi, hatta çoraplarımdan başka hiçbir şeyim yamalı bile değildi. Ama giydiğim herşey eskidi. Ayakkabılarım ya üç ya dört kez pençelenmişti. Hatta bikez babam, daha ucuza gelsin diye, kösele satın almış, ayakkabılarımızı kendi pençelemişti. O zaman yeni duyulan “gizli pençe” dedikleri bellisiz pençeli ayakkabı giymek, yeni ayakkabı giymekten bile çok özendiğim şeydi. Benim ayakkabımdaki üst üste pençeler kabaydı, kalındı. Daha da dayanıklı olsun diye, pençenin üstüne de kabara çivileri, ökçesine de demir nalça çakılırdı.

Çevremdeki çocuklar da, yaşıtlarım da benim koşullarımda olsalardı, o zaman kendi giyinişimden, ders kitaplarımı zamanında alamayışımdan, giysimin uydurmalığından elbet yüksünmeyecektim. Ama Ada’dan okula giden çocukların pekçoğu zengin çocuklarıydı. Hepsi iyi giyimliydi. Hepsinin elinde güzel okul çantaları vardı. Saçları benimki gibi kısa kesilmiş değildi, taralıydı, bakımlıydı. Zengin olmayanların çocuklarıysa, zenginlere karşı gizli savaşta yenilgiyi benimsemişler, okula gitmek için direnmemişlerdi.

Vapurda, tramvayda, yolda, iyi giyimli öğrencilerin ve yaşıtlarımın giysilerine bakar, “Bunlar böyle güzel giysiler giymeyi hak etmişler mi? Ne hakları var da böyle güzel giyinebiliyorlar?” diye içimden geçirirdim. Bu “hak”, “hak etmek” kavramı bende gelişerek sürmüştür. Bişeyin hak edilip edilmediği sorusunu, başkalarından daha çok kendime sormuşumdur. Buna öylesine alışmışım ki, bugün bile, sahip

olduğum küçük şeyler için de, “Ben bunu hak ettim mi?” diye kendi kendime sorarım. Çünkü insan, hak etmediği şeyin gerçek sahibi olamaz kanısındayım.

Çocukların üstlerindeki giysilere bakıp, onlardan beğendiğimi kendime giysi seçerdim: “İşte bu güzel... Bunu giysem, kimbilir nasıl olurum... Ne yakışır bana... Hayır, şu çocuğun üstündeki daha güzel. Benim de öyle bir giysim olsaydı...”

Yollarda, taşıtlarda karşılaştığım çocukların giysilerine bakar, içlerinden beğendiklerimi, düşsel olarak, kendime seçer ayırırdım. Sanki o iyi giyimli, takım giysili, pantolonları bıçak sırtı ütülü çocuklar benim canlı mankenlerimdi; üstlerindeki giysileri bana göstermek, bana beğendirmek için giymişler, önümden geçiyorlardı.

Darüşşafaka Ceketİ

Hergün okula gidiş-dönüş yol parası çok tutuyordu. Bunun bir umarını bulmalıydık. Bulduk da... Darüşşafakalı öğrencilere vapur parasızdı, onlardan bilet istenmezdi. Benim Darüşşafaka pantolonum eskimişti ama ceketim yeni duruyordu. Her sabah okula giderken, kardeşimin bir büyük ceketİ tersyüz edip küçülterek bana dikiği avcı biçimi ceketİ bir gazete kâğıdına sarıyor, yanıma alıyordum. Üstümdeki Darüşşafaka ceketİyle vapura biletsiz biniyor, vapurdan inerken de biletçiler benden bilet istemiyorlardı. Köprüyü geçip okula giderken yolda ceketimi değiştiriyordum. Bu kez, çıkardığım, Darüşşafaka ceketini paket yapıp yanıma alıyordum. Ellerimde kitaplarım, defterlerim, yemek paketim, bir de ceket sarılı paket...

411

Benim için en zor vapur yolculuğu perşembe günleri öğleden sonraları Heğbeliada'ya dönerken oluyordu.* Çünkü o vapura Ada'larda oturan yatılı okul öğrencileri de biniyordu. Onların gürültüsü patırtısı, vapuru batıracak ağırlık gibi doldururdu. Hoş, onlar vapurun birinci mevkiinde otururlardı, ben her zaman ikinci mevki yolcusuydum. Ama yine bir sahte Darüşşafaka öğrencisi olarak, sırtımda eskimiş Darüşşafaka ceketİ, kolumun altında öbür ceketimin paketiyle beni görmelerinden çekinirdim. Hele içlerinde tanıdıklarımın beni görmemeleri için ikinci mevkiin alt salonuna iner, bir kuytuda otururdum.

Bigün vapurda, üstümde o eski Darüşşafaka ceketİyle alt salona inerken, benim Vefa Ortaokulunda okuduğumu bilen Adalı bir arkadaşımLa karşılaştım. O daha beni görmemişti. Görmemeliydi de... Beni görmesin diye öyle şaşaladım, öyle

*Hafta tatili perşembe öğleden sonra başlar, cuma sürerdi. Şimdiki pazar tatili yerine cuma günü hafta tatili yapıldı.

telestim ki (acele ettim ki), salonun kapısını nasıl bir hızla çektimse, sağ elimin ortaparmağı kapı kasasıyla kapı kanadı arasında sıkıştı. Koca, kalın kapı, parmağımın birinci boğumunu ezmişti. Anlatılmaz bir acıdır o... Dip salona indim, boşluğa attım kendimi. Canım çok yanmıştı. Acıdan gözlerimden yaş geliyordu, ağlıyordum. Tırnak altına kan oturdu. O acı, zonklama sabaha dek beni uyutmadı. Babam sorunca, birisinin vapurda kapıya elimi sıkıştırdığını söyledim. Babam, “Hay oğulcuğum dikkat etsene! Vah vah!..” deyip duruyordu. Bisüre sonra dibinde kan oturan tırnağım olduğu gibi düştü. Alta oturmuş kan da kurumuştu, parça parça döküldü. Yeniden tırnak çıktı.

Kendimi bildim bileli, iliklerime dek işleyen zenginle yoksulun ayrımını derinlemesine bir acıyla duyuyordum. Girgin olmayışımın, yıllarca içime kapanık yaşayışımın nedeni, belki de o çekingen, acılı çocukluk günlerimdir.

İstanbul'a Buzlar Geldi

Okulda, öğleden önce dört, öğleden sonra iki, günde altı saat dersimiz vardı. Çarşambaları da, şimdiki gibi okullar yarım gün değil, tam gündü.

İlk ders sekizde başlıyordu. Ada'dan gelen vapurun yanaştığı Köprü'den okula yayan yarım saatte gelebildiğime göre, yedibuçukta vapurdan inmiş olmalıydım. O zamanlar Heğbeliada'dan Köprü'ye vapur iki saatte, bir saat kırkbeş dakikada gelirdi. Yedibuçukta Köprü'de olabilmem için sabahın saat beşbuçuğunda vapura binmiş olmalıydım. Beşbuçukta vapura binmek için de beşte uyanıp kalkmalıydım.

Üç saat gidiş, üç saat dönüş, günümün altı saati yollarda geçiyordu.

O yıl, İstanbul'da otuz kırk yılda bir görüldüğü söylenen korkunç bir kış vardı. Sabahın saat dörtbuçuk-beşinde evden çıktığımda ortalık karanlıktı daha. İşkeleye inen o dik yokuşu örtmüş karlar buz tutmuş, cam gibi... Dayansın diye altına kabara çivisi çakılmış ayakkabılarım kayar, düşerim, elimdeki paketler, kitaplar biyana, ben biyana. Akşamları da, sabah karanlığında çıktığım evime, yine karanlık basınca ancak dönebilirim. Yemeğimi yiyince uyku bastırır, gözlerim kapanır, ders çalışmam.

Evet, bunca başarısızlıklardan sonra, başarısızlıklarımı kapamaya kesin kararlıydım, çok tutkuluydum ama neye yarar...

Yılda üç kez karne veriliyordu. İlk karneyi almıştık. Yalnız İngilizcem zayıf, öbür derslerimin hepsi iyiydi. İlk karnede, sınıfta en iyi numara alan üç dört öğrencinin arasındaydım.

O korkunç kışın en zorlu bigünü. Yerler iki karış kar tutmuş. Okuldan çıktım, tipi savuruyor. Ayakkabılarım su alıyor. Ortalık buz gibi. Paketi tutan elim donmuş.

Yürüyerek Köprü'ye geldim. Yolda ceketimi değiştiremedim. Vapurun alt katına inince ceketini değiştirip Darüşşafaka'nın ceketini giydim.

O gün Boğaziçi'ni buzlar kaplamıştı. Tuna'dan çözölen buzlar Karadeniz'e, Karadeniz'den Boğaz'a ve Marmara'ya akıyordu. İstanbul limanı buz dağlarıyla kaplıydı. Liman gittikçe buzlarla doluyordu. Her buz parçası, iki üç katlı apartman büyüklüğündeydi. Buzun üçte biri denizin üstüne çıktığı, üçte ikisinin de denizin altında kaldığı düşünölürse, ne büyüklükte buz dağlarının Karadeniz'den geldiği anlaşılır.

Vapurun pencerelerinden bisüre buzları seyrettik. Sonra yavaş yavaş hava karardı. Vapurun kalkış saati çoktan geçmişti. Vapur kalkmıyordu. Hiçbir vapur işlemeyecekti. Vapurun gideceğinden iyice umutları kesilen yolcular başlarının umarına bakmaya başladılar. Kimisi zeytin, peynir, helva ekmekle, simitle karnını doyurmaya çalışıyor, kimileri de vapurdan çıkıp sığınacakları biyerlere, tanıdıklarına, otellere gidiyordu.

Ben ne yapacaktım? Elbet böyle bir havada vapurdan çıkarmazlardı.

Ama ne yiyecektim?

Heğbeliada'da babamın tanıdıklarından bir Mustafendi var. Arkeoloji Müzesinde hademeydi. Hergün Ada'dan işine gidip gelirdi. Bu yoksul adamın Heğbeliada'da oturması için zorunlu bir nedeni vardı. Kimsesiz, yaşlı, şişman, yatalak ama varlıklı bir kadına, Mustafendi'yle karısı yaşam boyu bakacaklar, bunun karşılığında da o yaşlı kadın ölünce evi Mustafendi'ye kalacaktı. İşte buyüzden o kadının Ada'daki evinde oturuyorlardı. Babamla bir ramazan gecesi onların evine iftara gitmiştik. Hanımefendi dedikleri şişman, yatalak kadın yatağından kalkamıyor, yürüyemiyordu. Hanımefendi güler yüzlü, görünüşü iyi yürekli bir kadındı. Mustafendi'nin küçük çocuğunu gerçek torunuymuş gibi seviyordu.

İstanbul limanını Marmara ağzına dek Karadeniz'den gelen buz dağlarının kapladığı o günün akşamı, vapurun cıgara dumanlarıyla sislenmiş ikinci mevki salonunda düşünüp dururken Mustafendi beni gördü. Yanına çağırdı. Üstünde müze hademeleri için özel olarak dikilmiş, yakasında, şapkasının önünde yazılar bulunan lacivert giysi vardı. Bisüre orada oturduk. Kimisi böyle bir kış daha görülmediğini, kimisi kırk yıl önce bikez daha böyle bir kış olduğunu, kimisi de çok eski bir tarihte Haliç denizinin bile donduğunu, buzların üstünden Haliç'i geçmek için iddiaya girişen birinin denizin orta yerine gelince buzların çözölmesiyle denizde boğulmuş olduğunu tarihlerin yazdığını anlatıyor, daha bunlara benzer şeyler konuşuluyordu.

Mustafendi beni de aldı yanına, vapurdan çıktık. Eminönü'nden Eminönü-Edirnekapi tramvayına binip Şehzadebaşı'nda indik. Şehzadebaşı ana yolunun

arkasında bu yola koşut bir çıkmaz sokak, bu sokağın üstünde, birbirlerine benzer, alt katları tuğla, üst katları ahşap, kapılarına mermer basamaklı merdivenle çıkılır güzel biçimli, orta hallilerin oturdukları eski İstanbul evleri vardı.

Mustafendi'yle o evlerden birine gittik. Orda Mustafendi'nin bir akrabası oturuyormuş; çok neşeli karıkocayla iki de yetişkin, güzel kızları... Üç katlı evde oturduklarına, eşyanın güzelliğine bakılırsa, parasal durumları iyi bir aile.

Mustafendi başımıza geleni anlattı. Bizi hemen sofraya buyur ettiler. Evin duvarlarında, camlarında çın çın çınlayan kahkahalar. Kızlar Galatasaray Kulübünü, baba da Fenerbahçe Kulübünü tutuyor. Buyüzden hiç durmadan şakalar yaparak birbirlerine takılıyorlardı. Kızlar Galatasaray futbolcularından beğendikleri, arkadaşlık ettikleri delikanlıları açık açık anlatıyorlardı. Arkadaşları olan futbolcuların oyunlarını, yakışıklılıklarını babalarına karşı övüyorlardı. Bu şakalı tartışmalar içinde kızlar bir küçük çocuk gibi yapmacık bir şımarıklıkla babalarının kucağına oturuyor, babaları da onları yanaklarından öpüyordu. Ben o zamana dek ne bir evde böyle futbol takımları üzerine tartışmalar yapıldığını, ne de böyle baba-kız ilişkisini görmüştüm. Şaşıp kaldım. Öylesine bağnaz yetiştirilmişim ki, o ailenin, hem de bir konuk önündeki bu özgür yaşantısını hoşgörüyü karşılayamıyordum. Nasıl olur da bir genç kız, bebekmiş gibi, babasının kucağında hoplar, bir konuğun yanında kahkahalar atar, türlü şımarıklıklar yapar. Ya o baba! Gerçekteyse o ailede o gece gördüklerimin hiçbiri kötü, yakışsız değildi, ama bugün de böyle bir aile yaşantısını sevemem, beğenemem.

Şimdi düşünüyorum da, ne şaşılası şeydir, o geceyi evlerinde geçirdiğimiz ailedeki kadından belleğimde hiç iz kalmamış. O evdeki anne ne biçim bir kadındı? O dönemin pekçok anneleri gibi, kendisini hiç belli etmeden, kendi kendisini ortadan silerek aile ocağını ısıtıp ısıtarak sürdüren kadınlardan biriydi belki de... Oysa kızları, Cumhuriyetin ilk dönemindeki, kadınların özgürlüğe açılışlarının bütün sağlıklı ve sağlıklı belirtiilerini gösteriyorlardı.

Buz dağları yüzünden Adalara vapur, iki gece üç gün işlemedi. Kışın şiddetinden okullar tatil edildi.

Kara Kalem Resim

Bigün okula geldiğimde sınıfımızın başka bir dersliğe taşınmış olduğunu gördüm. Burası amfiteatr biçimi bir derslikti. Dersine çalışmayan öğrencilerin ürkekliğiyle en arkada bir sıraya oturup öğretmenlerin gözüne görünmemek istiyordum. Derslik amfiteatr olduğundan, en arkadaki sıra, öğretmene en uzak, ama en yük-

sekteydi. Arkadaki bu sırada, adını anımsayamadığım sıra arkadaşım, iyi giyimli, yakışıklı, benden biriki yaş da büyük bir öğrenciydi; belli ki bir zengin çocuğuydu. Düzenli olarak her ders zamanında sırasına oturur, çantasından değişik pürüklükte türlü resim kâğıtları, bloklar, değişik sertlikte biçok resim kalem, silgi, taş boyalar, toz boyalar, daha bunlara benzer resim yapma gereçleri çıkarır, özenle resim yapardı. Hangi derste, hangi öğretmen, hangi dersi anlatırsa anlatsın, o hep resim yapardı. Resimden başka birşeyle ilgilenmezdi. Sinema dergilerinde, magazinlerde basılı film yıldızlarının resimlerini büyütterek resim kâğıtlarına kopya ederdi. Kimi resimleri doğrudan kopya ederdi, kimi basılı resimleri de karelere böler, resim kâğıdını çizdiği daha büyük kareler yoluyla o basılı resmi bir oranda büyütterek kopya ederdi. O denli güzel resmederdi ki kadın yüzlerini, onun yaptığı kopyalar, basılı resimlerden daha güzel, daha canlı olurdu. Toz, taş boyalarla çizdiği resmi gölgelerdi. Ya kurutma kağıdıyla yada stop dediği dürülü ve kalem biçimi kalın kâğıdın sivri ucuyla, resim kâğıdına sürdüğü boyayı ezer, yayar, boyayı gölge tonlarına göre yayardı. Gerekince silgi de kullanırdı, gölgeleri daha açıp belirtmek için. Böylece açık ve koyu gölgelenen resim oylumlanırdı (hacimlenirdi). Yüz resimlerini kopya ettiği yıldızların saçlarını tel tel belli eder, saç dalgalarını bütün ayrıntılarıyla yapardı. Özellikle gülen kadın yanaklarını resimde öyle gölgelerdi ki oylumlaşan yüz, üç boyutluymuş, canlıymış gibi görünürdü. Kopya ettiği resimlerin çoğunu, eski tarihli yabancı dergilerden alıyordu. Biçok yabancı dergisi vardı. Resimlerini kopya ettiği o sinema yıldızlarının adlarını da biliyordu. Onun bu bilgisine, resim kopya etmekteki ustalığına saygılıydım.

Ben de ötedenberi iyi resim yapardım. Ama sıra arkadaşım kadar güzeline yapamazdım. Onun etkisinde kalarak, ben de kareler yoluyla resim kopya etmeye başladım. Ondaki kadar çok resim araç-gerecim yoktu. Bende olan bir kurşun kalem, bir de resim kâğıdı.

Okula bir hafta, on gün gitmediğim oluyordu. Kış günleri kötü havalarda, sisli, fırtınalı havalarda vapurlar Adalara işlemezse, Babam İstanbul'da bir tanıdığımızda kaldığımı bilir, bana da çok güvendiğinden beni merak etmezdi. Geceleyin evlerinde kalabileceğim çok tanıdığımız vardı. Ama vapur işliyorsa, her akşam eve dönmeliydim.

Ada vapuru Köprü'de iskeleye yanaşınca dek okuldan kaçmayı düşünmezdim. Vapurdan çıkınca canım okula gitmeyi istemezdi. Böyle bigünümde tramvaya binip Bebek'e gittim. Bebek'te dereboyundaki bir eski evde, Şaban Amcamın büyük oğlu Yusuf Amcam oturuyordu. Yusuf Amcam, çita gibi, tığ gibi denilen delikanlılardandı. Boylu, ince, buğday esmeri, yakışıklıydı. Yaşı otuz otuzbeş olacak... Nedense, çoktanberi babasıyla arası iyi değildi. Ama biçok huyları babasınıninkine

benzerdi. Bebek'te bekçilik yapardı. Kalabalık evini geçindirebildiğine göre, bekçi kazancı dışında da kazancı olmalıydı. Belki de Bebek'te zengin evlerinden ayrıca bir gelir sağlıyordu. Yusuf Amcamın iki karısı, çocukları vardı. Soyumuzdaki bütün erkekler gibi o da sert bir koca olduğundan, iki eşi arasındaki çatışma pek su yüzüne çıkmazdı.

Yusuf Amcamın evine ilk gidişimdi. Sonra da gitmemiştim.

Daha Bebek'e giderken, tramvaydayken kar lapa lapa yağmaya başlamıştı. Bütün gün de kar yağdı. Üstelik fırtına da vardı, tipi başlamıştı. Bu havada akşam evime dönemezdim. O geceyi Yusuf Amcamın evinde geçirmiştim. Bütün gün, gece de yatıncaya dek, resim kâğıdına bir kadın yüzü resmi yapmışım. Kopya edecek, dergide basılı resim olmadığı için, uydurarak bir kadın yüzü çizmişim. Sıra arkadaşımın yaptıkları gibi, saçları tel tel belli olsun, yanak kıvrımları oylumlu olsun istiyordum. Kurşun kalemimin ucunu çakıyla kazıyarak kalemin tozunu resme yayıp kâğıtla da ezip gölgelemek istemişim. Ama iyi olmadı. Üç numara Timsah marka kurşun kalemle resim kâğıdından başka resim araç-gerecim yoktu da, ondan yaptığım resim güzel olmamıştı diye avunmuştum. Oysa o arkadaşım kadar güzel resim yapamıyordum.

416

O gece Yusuf Amcamın evinde börülce yemiştik. Kıymalı yemeğe daha bol soğan konulması gerektiğini, bol soğanın yemeğe kıyma tadı verdiğini orda duymuştum: "İki üç baş soğan daha soy kız, kıyma yerine geçer!"

Yer sofrasında yuvarlak sofa tahtası çevresine çocuklu-büyükü yedi kişi oturmuştuk. Ortaya kocaman börülce tenceresi geldi. Kapağı açıldı, buğuları tütüyordu. Dışarda tipi savrulmaktaydı. Tahta parçaları ve odun yakılan odadaki saç soba kıpkırmızı olmuştu.

Yemekten sonra Yusuf Amcam, bekçi olduğu için palaskasını, tabancasını kuşanıp sabaha dek bölgesini beklemek için sokağa çıkmıştı.

Yusuf Amcam pekaz sonra hastalandı, gencecik yaşında öldü.

Okul için hergün İstanbul'a gidip gelmem çok zor oluyordu. Herşeyden zor olanı, vapura binerken giydiğim ceketi kâğıda sarılı olarak okula gidip gelirken taşımamdı. Günün altı saati yollarda geçiyordu. Yoruluyordum. Ders çalışmıyordum. Yol parası da çok gidiyordu.

Bütün bu zorluklara karşı babam bir kolaylık bulmuştu. Okula giderken giydiğim ceketi, babamın İstanbul'daki bir tanıdığına bırakacaktım. Ceketi bırakacağım yer, Tahtakale'de Tanburacı Handa bir odaydı. Bu odada babamın tanıdığı olan Başçı İbrahim yaşamaktaydı.

Vapurdan Köprü'deki iskeleye inince, Tahtakale'deki Tanburacı Hana gidecektim. Bigün önce, İbrahim'in odasına bıraktığım ceketi giyip üstümden çıkardığım

Darüşşafaka ceketini oraya bırakacaktım. Sonra okula gidecektim. Akşam okul dönüşü yine aynı şey... Okuldan Tahtakale'ye, Tahtakale'den Köprü'deki Adalar İskelesine vapura...

Böyle de yapmaya başladım. Günde beş altı saat süren okula gidiş-gelişim, böylece altı yedi saate çıkmış oldu. Ama hiç olmazsa elimde bir ceket paketi taşıyarak okula gidip gelme utancından kurtulmuştum.

Hergün yedi saati okul yollarında geçen bir öğrenci... Oysa çok çalışmaya, başarısızlıklarımı kapamaya kesin karar vermiştim.

Başka bir kolaylık daha bulduk. Kimi geceler Tahtakale'deki Tanburacı Handa Başçı İbrahim'in odasında yatacaktım. Böylece okula gidişte zaman yitirmemiş, yorulmamış olacaktım.

İstanbul batakhanelerinin, bitirim yerlerinin, kumarhanelerinin, hertürlü kırıksık, karanlık, aşağılık işlerin, ahlaksızlığın, rezilliğin, kaçakçılığın, hırsızlığın, cinayetin, soygunun, kavganın, kabadayılığın, esrarcılığın, eroinciliğin, daha bunlar gibi pekçok kötülüğün yoğunlaştığı iki yer vardı: Galata'yla Tahtakale...

Tahtakale, Galata'dan çok daha baskındı. Galata yalnız genelevleri ve kadın alışverişinde Tahtakale'den üstündü. Tahtakale'de açık açık kadın satışı yapılmazdı, ama kadından başka herşey satılırdı. Atom bombasının icat edildiği gün, Tahtakale'deki karaborsada atom bombası bulabilirdiniz, kendisi olmasa bile sahtesi kesinlikle bulunurdu.

Tanburacı Hanın karanlık, rutubetli odasında yaşayan Başçı İbrahim aracılığıyla başlayan bu yeni yaşantımda Tahtakale çevresiyle tanışmış oluyordum. Hani "Hayat Üniversitesi" deyimiyle, yaşamın zorlu deneyimlerinden geçildiği, olgunlaşıldığı anlatılmak istenir; işte o Hayat Üniversitesi deyiminden her ne anlaşıyorsa, ben onüç yaşımdayken, Tanburacı Hanın bulunduğu Tahtakale ortamında, onların hepsini yaşamış, görmüş, Hayat Üniversitesinin bütün eğitiminden geçmiştim. Orda çok zengin, çok renkli deneyimler kazanıyordum. Ama öyle bir kazanç ki, tıpkı ip üstündeki bir cambaz gibi dengede durabilmeliydim, dengem bozulursa serserilik bataklığına düşüp gömülecektim.

Tanburacı Han

Tahtakale'deki hanlardan kimisinin Mimar Sinan yapımı olduğu söylenir.

Tanburacı Hana kemerli bir taş kapı çerçevesinden girilir. O taş kemerin iki yanından, köstek gibi asılı, kalın, halkalı demir zincir sarkar. O kalın halkalı demir zincir, sanki taş kemerin iki yanına dekoratif süs diye asılmıştır. Bu kapıdan hanın

avlusuna bir basamak inilerek girilir. Böylece hanın avlusundaki pislik, çöp, dar sokağa geçmez, sokağın çeri çöpü han avlusuna taşmaz. Kapıdan girince hemen solda Başçı İbrahim'in odası vardı. Bu odaya da avlu düzeyinden bir basamak inilerek girilirdi. Oda, 3x4 m. boyutunda ancak vardı. Tabanı basıla basıla iyice sertleşmiş, taşlaşmış kara topraktı. Odanın tahta kapısının bitişiğinde küçük bir pencere vardı. Bu pencere hem loş geçide açıldığından, hem de pencere camı cıgara dumanı, kömür is, sinek tersiyle saydamlığını yitirdiğinden dışardan odaya hiç ışık girmezdi. Tavandan sarkan kordonun ucunda çıplak bir ampul sallanırdı. Lamba yakılmazsa içerisi karanlıktı. Pencerenin önünde tezgâha benzer bir masa yada masaya benzer bir tezgâh, içerde iki eğri büğrü tahta sandalye, bir maltız ocağı, bir peyke, kapının karşısındaki duvar dibinde de şeker sandıklarından yapılmış uydurma kaydırma bir karyola üstünde kirli yatak vardı.

Başçı İbrahim'in odasına girer girmez, yıllanmış yağ, kir, is, duman, ter, soluk kokuları karışığı bir pis koku çarpardı insanın yüzüne. Bu karmakarışık kokunun, bir tül gibi insanın yüzüne özdeksel olarak çarptığı duyulurdu.

Başçı İbrahim'in odasının yanında, hergün akşama dek 4. Vakıf Hanın altındaki büyük kahvede oturup fosur fosur cıgara içen, hâlâ ne demek olduğunu bilmediğim borsa oyunları oynadığı, bu borsa oyunlarında pekçok para batırdığı söylenen, sağ elinin parmakları cıgara dumanından zifir sarısına kesmiş, dişleri yosun kaplı, sinirden hiç durmamasıya kaşı, gözü, kulağı, burnu, ağzı, pır pır seğiren bir adamın deposu vardı. Görünürde olan organları gibi, belki de giysi altında kaldığı için görünmeyen organları da pır pır seğirirdi. Üniversiteyi bitirmiş olduğu söylenirdi. Fransızca biliyordu. Bu odayı depo olarak kullanan genç adam Ayvalıklıydı. Depo olarak kullandığı bu odaya tenekelerle zeytinyağı yığardı. Onu çok yıllar sonra da 4. Vakıf Hanın altındaki büyük kahvehanede görürdüm. Bu kahvehane kapanınca da han kapısı önünde bulunurdu. Pır pır titremeleri daha da artmıştı. Uskumrunun kuruyup çiroz olması gibi kurumuş, insan çirozuna dönmüştü.

Borsa oyuncusunun odasının karşısında, iki basamakla çıkılan, Tanburacı Hanın odabaşı Dursun Efendinin odası vardı. Burası hanın en bakımlı, en temiz odasıydı, eşyası da temizdi. Doğu Anadolu'lu olan Dursun Efendi her zaman lacivert giysi, beyaz gömlek giyer, boyunbağı takardı. Parmakları yüzüklü, altın dişli, zayıf bir adamdı. Hanın temizliğine iki kişi bakıyordu. Tanburacı Handa oturanlar Dursun Efendiden çekinirler, dışardakiler de ona saygılı davranırlardı. Han kimindi bilmiyorum ama hanın bütün işiyle Dursun Efendi uğraşırdı. Hana kötü kişileri sokmaz, güvenmediklerine oda kiralamazdı.

Tanburacı Handa ellerinin emeğiyle yaşayan çok hünerli işçiler, bir de zerzevattan, yemiştan, targa, bıçağa, aynaya dek akla gelen gelmeyen hertürlü şeyin

satıcıları yaşardı. Günün her saatinde Tanburacı Handa çalışanlar olurdu. Üst kattaki odalarda kurabiyeciler, tatlıcılar, börekçiler, poğaçacılar geceleyin çalışırlar, yaptıklarını tablalar içinde geceyarısından sonra fırına yollarlar, sabah erkenden de mallarını fırından getirirlerdi. Sabahın en erken saatinde kimi odalarda iplikçiler, parçacılar, ibrişimciler, düğmeciler çalışmaya başlardı. Daha gün doğmadan ayak satıcıları avluya iner, satacakları yemişleri, zerzevatı, şunu bunu küfelerine, elarabalarına, işportalarına, tezgâhlarına yerleştirirlerdi. Hanın avlusundaki uzun kollu demir tulumbayla durmadan kuyudan su çekerlerdi. Üst kattaki odalardan birinde şekerlemeci, birinde ayakkabı boyası yapımcısı vardı. Gün ısır ışımaz Tanburacı Hanın kemerli kapısından hertürlü satıcı sokağa fırlardı. Bu canlı, bu devingen yaşantı çok hoşuma giderdi. Ordakilerin hepsi de beni tanıdı. Bana yaşımdan büyükmüşüm, kendilerinden bile büyükmüşüm gibi saygıyla davranırlardı.

Başçı İbrahim

Başçı İbrahim Edirneliydi. Zayıfı, orta boyluydu. Efendi külhanbeylerdendi. O da bütün Tahtakaleliler gibi bıçak taşırdı. Ama kavgacı kabadayılardan değildi. Daha çok işleri kafasıyla, kurnazlıkla yönetir, ince planlar yapardı. (Düşmanlarının baskınına, saldırısına uğrayacakları kuşkusunda olanlar, bıçaklarını kında tutmazlar. Çünkü kından bıçağı çıkarmak zaman alır. Bıçaklı kavga, şimşek hızıyla olacaktır. Buyüzden bıçağın sivri ucunu şişe mantarına geçirir, sapı da yukarı gelmek üzere bıçağı ceketlerinin solic cebine yerleştirirler.)

Arap harfleriyle Türkçe yazarken (eski Türkçe) yanlış yapmamak kolay değildi. Bir kişi, yanlışsız, hatta az yanlışlı eski Türkçe yazabiliyorsa, onun iyi bir öğrenimi var demekti. Edirne'li Başçı İbrahim, yanlışsız yakın, düzgün, çok okunaklı eski Türkçe yazardı. Demek, oldukça iyi bir öğrenim görmüştü.

Ya siyah ya lacivert giysi, beyaz gömlek giyer, hiç boyunbağı takmazdı. Koyun kellesi pişirip sattığı için ona Başçı İbrahim denirdi.

İstanbul'da ya dört ya beş başçı vardı. Herbirinin bıkaç satıcısı bulunurdu. Bu satıcılar akşamüzerleri İstanbul'un gece yaşantısı olan belli yerlerine satışa giderlerdi. Onlarıki gece işiydi.

İstanbul'un beş altı başçısı, satış bakımından İstanbul'u aralarında bölge bölge bölüşmüşlerdi. Bölgelerin kimisi, satış yönünden değerli, kimisi değersizdi. Bölgedeki satış yerleri de öyleydi. İyi satış için satış yerleri kadar satıcılar da önemliydi. Başçılardan biri, öbürünün bölgesine aşarsa yada satış yerini elinden almaya

kalkarsa yada başka bir başçıdaki usta bir satıcıyı kendisine gelmesi için ayartmaya kalkarsa, buyüzden kanlı bıçaklı kavgalar olurdu. Bu kavgalara tanık olmuştum.

Başçı İbrahim İstanbul'un ençok koyun kellesi, pilav satılan yerlerini elinde tutuyordu. Onun en iyi satış yerleri Tahtakale, Galata, Arap Camsii, Karaköy'dü. Bu dört yerde en usta satıcılar bulunduruldu.

Hergün öğleye doğru bir yükçü Tanburacı Hana bir yada iki küfe dolusu kesilmiş, yüzülmüş koyun kellesi getirir. Başçı İbrahim'in işçisi, han avlusunun gerisindeki büyük ocağı yakar. Koca bakır kazanı ocağa koyar, kazana su doldurur, kelleleri içine atar. Koyun kellelerinin kaynatılması ikindiye doğru biter. Kazanı ateşten indirir, soğumaya bırakırlar. Soğuyunca kazanın üstü biriki parmak kalınlığında yağ bağlar. Bu yağlar başka bir kaba aktarılır. Toplanan yağlar ayrıca satılır.

Kellelerin kaynatıldığı et suyunda önce nohut kaynatılır. Sonra yine bu et suyunda pilav pişirilir, nohutla pilav karıştırılır.

Satıcılar, camekânlarının camlarını sıcak sabunlu sularla siler, parlatırlar. Kaynar sudan çıkardıkları buğular tüten kelleleri biçimli olarak parçalarlar. Bu parçalama sırasında koyun kellelerinin içinden, kaynar suda şişmiş kurtlar düşer. Bu kurtları kellelerin tepesine vurarak, kelleleri silkeleyerek çıkarır atarlar.

420

Başçı İbrahim bu kurt yumurtacıklarının, koyunun burnundan kellesine girip yerleştiğini, orada beslenip büyüdüğünü söylerdi.

Onca zaman Tanburacı Handa Başçı İbrahim'le birlikte oldum, ama o günden bugüne dek koyun kellesi söğüşü yemedim.

Kelleleri temizleyip, parçalara bölüp camekânın dış yanlarına dizerler. Camekânın ortasına da nohutlu pilavı tepeleme doldururlar. Daha önce soğanlar ince ince kıyılıp maydanozla karıştırılmıştır. Küçük beyaz tabaklar, çatallar, kaşıklar camekânın altındaki göze konulmuştur.

Satıcılar başlarının üstüne, simit dedikleri bezden yapılmış yuvarlak bir yastık olan camekân altlığını kor, sonra camekânı başlarına kaldırır. Sehpayı ellerine alıp yola çıkarlar. Hepsi kendi satış yerlerine gider.

Başçı İbrahim geceyarısına dek, satış yerlerine gidip satıcılarını denetler. Sonra hana dönüp yatar. Satıcılar sabahın üçüne, beşine dek satış yaparlar. Sabah olunca hana döner hesap verirler.

Sabahçı Kahveleri

Bütün İstanbul başçılarına koyun kellesi satan sakatçı (sakatat denilen kesilmiş hayvanın başını, ayaklarını, barsaklarını satan) Hacı adında bir Arnavuttu. Hacı,

başçılar içinde ençok İbrahim'i tutardı. İbrahim her zaman Hacı'ya borçluydu. Hacı buyüzden ona kızar, ama yine de kredi açardı. Aralarındaki hesaplaşma hiç de yumuşak olmazdı. Hacı bağırıp çağırırdı. Her zaman işlerini kurnazlıkla yürüten İbrahim alttan alır, Hacı'yı yumuşatırdı. Hacı sırtarak İbrahim'in hergün biraz daha artan borcunu hesap defterine yazardı.

Tanburacı Hanın üstbaşındaki bitişiğinde, Türkmen bir tespih yapımcısının dükkânı, sonra bakkal, bakkalın üstbaşında da bir çayevi vardı. Bu çayevinin karşısında bir başka han vardı. Hanın iki yanında ağaç tornacılarının dükkânları sıralanmıştı. Daha yukarılarda eski elbiseciler, eski ayakkabı satıcıları doluydu. O karşı handa bir başka başçı vardı. Şükrü adındaki bu başçı, eskiden İbrahim'in yanında satıcı olarak çalışmış. Ordan çıkıp başka bir başçının yanında çalışmaya başlamış. Sonra da karşı handa kendisi başçılığa girişmiş. Başçı İbrahim'in baş rakibi, can düşmanı olmuş.

Şükrü'yü oralarda görürdüm. Tam anlamıyla çirkef bir adamdı. İçer içer, iki yana sallanarak Tanburacı Hanın önüne gelir, Başçı İbrahim'e karşı kıskırtıcı sözler söyler, nağralar atardı. Başçı İbrahim, bir ince hesabı olacaktı ki Şükrü sataşırken oralarda bulunmaz, bulunsa da bunları duymazdan gelirdi.

İbrahim'in Ali adında delikanlı bir satıcısı vardı. İşte o Ali, Şükrü'nün edepsizliklerine dayanamaz, ikidebir fırlayıp Şükrü'nün üzerine varmak ister, ama İbrahim onu tutup önlerdi.

Ali Ünyeliydi. Daha askerliğini yapmamıştı. Onsekiz ondokuz yaşında var yoktu. Bıyığı yeni yeni terlemişti. Genç irisi, yakışıklı bir delikanlıydı.

Başçı İbrahim'le Ünyeli Ali aynı yatağı bölüşürlerdi. Sabahleyin Başçı İbrahim yataktan kalkar, bu saatte işten dönmüş olan Ali, camekânı avluya bırakıp boşalan yatağa girer, öğleden sonrasına dek uyurdu.

Ben de o odada kaldığım geceler, kapının yanındaki peykede yatarım.

Bana çaktırmamaya çalışırlardı ama, Başçı İbrahim'in de, Ünyeli Ali'nin de esrar içtiklerini bilirdim. Çok saygı duydukları, Efendibaba dedikleri babamdan çekindiklerinden, esrar içtiklerini bilmemi istemezlerdi. O çevrede yaşayanlardan esrar içmeyen pekazdı. Esrar çok yaygındı, ama eroin çok daha az yayılmıştı o zamanlar. Ali'yle İbrahim esrar içerlerdi ama esrar olmayınca duramayan aşırı alışkın esrarkeşlerden değildiler.

Ünyeli Ali çok iyi satıcıydı. Onun satış yeri Galata Köprüsünün Karaköy başında, Ziraat Bankasının hemen önündeki köşeydi. Geceleri öbür satıcılarını dolaşan İbrahim, son olarak da Ünyeli Ali'ye uğrar, oradan hana dönerdi. Ünyeli Ali camekânındaki söğüşü, pilavı sabahın saat üçünde, dördünde ancak bitirirdi, ondan sonra bir sabahçı kahvesinde oturur, sabahleyin hana gelirdi.

O han odasında kaldığım gece, tek başıma orda ne yapacağım? Pis, yarı karanlık bir oda... Ders çalışacak yer de yok. Ben de Ünyeli Ali'yle birlikte Karaköy'deki satış yerine giderdim. Biriki gece onunla birlikte orda sabahlamıştım.

Bir gece... Saat sabahın dördü filan olacak. Ali camekândaki malını satıp birtirdi. Boğaz'dan gemilerin Haliç'e geçmeleri için Galata Köprüsü açılmıştı. Artık Köprü'den geçiş yoktu. Karşıya geçmemiz için Köprü'nün kapanmasını, Köprü yolunun açılmasını beklememiz gerekiyordu. Ziraat Bankasının arka yüzündeki sokakta bir sabahçı kahvesine girdik. Burası gördüğüm ilk sabahçı kahvesiydi. Sabahçı kahvelerinde içilen şeyin parasından başka geceyarısından sonra, bir de ayrıca müşteriden küçük bir para daha alınırdı.

Kahvenin içi, yoğun duman, pis koku... Yaşlı adamlarla küçük çocuklar dolu. Uzun saçlı, sakallı serseriler... Uzanıp yatmak yasak olduğundan masaların üstüne başlarını koyup kıvrılmışlar. Biyanda esrarlı cıgara içenler. Esrar içenlerin afyon patlatmaları için, çaycı onlara küçük ince belli cam bardaklarda hapisane işi demli çaylar getiriyor. Büyük bir gözlem ilgisiyle çevremi inceliyordum.

Tıklım tıklım dolu olan çayevini dolduranlar, yorgun, bitkin, uykusuz olduklarından içlerinde konuşanları azdı. Uyumayanların da esrardan gözleri kaymıştı, kimisinin başı göğsüne düşüp kalkıyordu.

Yanımdaki masanın kirli mermerine beş baş birden dayanmıştı. Uyuyorlardı. Sabahçı kahvelerinde uyumak polisçe yasaklanmış olacaktı ki, kahvenin garsonları bağırarak, gürültü ederek, dürterek müşterilerin uyumalarına engel olmaya çalışıyorlardı.

Yanımdaki masada uyuyanlardan biri, başını mermerden kaldırdı. Sakaldan yüzü belirsiz bir adam. Esrardan, uykusuzluktan gözleri kaymış, ama yine de yaşlı olmadığı gözlerinden anlaşılıyor. Gözlerini dikip bana bakakaldı. Üstümde Darüşşafaka ceketı vardı. Bakışları, ceketimin okul işareti olan yakasındaydı.

– Darüşşafakalı mısın? diye sordu.

– Evet, dedim.

– Çok iyi okuldur, dedi, ben de orada okuyordum. Dokuzuncu sınıfa kadar okudum. Sonra şeytana uyup kaçtım okuldan... İşte bu bitirim yollarına düştüm. Sakın, sen sen ol, kaçma okuldan... Oku! Öyle okul bulunmaz. Ana kucağı gibidir. Ben bilemedim...

Sözlerinin son kelimeleri sayıklıyormuş gibi ağzından çıktı. Sonra yine başını mermere dayayıp uyudu.

Az sonra kapı açıldı. Bir adam içeri girdi. Kapının açılmasıyla içeri dolan buz gibi soğuk ve temiz rüzgâr, kahvehanenin durağan, yoğun, cıgara dumanlı sisli, insan soluklu, pis kokulu havasını dalgalandırdı.

İçeri giren adam bar bar bağıyor, yakınıyor, bişeyler söylüyor, ama ne dediği anlaşılmıyordu. O zamanlar Galata Köprüsünden hem gidişte, hem dönüşte Köprü parası alınırdı. Köprü'nün iki geçesinde köprü tahsildarı denilen adamlar durur, geçenlerden para toplardı. Köprü tahsildarının üstünde, baştan geçme, arkadan düğmeli, entari gibi gri bezden önlük bulunurdu. Kahvehaneye girip de bağırp inleyen, ne dediği anlaşılmayan adamın üstünde Köprü tahsildarı önlüğü vardı. Belli ki Galata Köprüsü, Haliç'e geçecek gemilere açılıncaya dek Köprü'de son nöbeti tutan tahsildarlardan biriydi. Sarhoştı. Yaşı 40-50 arasında görünüyordu. Tombalak yanaklı, tombul, kırçıl sakalları uzamış biriydi. Neden sonra Köprü tahsildarının ne demek istediği anlaşılabildi. Babacımcı bir çocuk cep saatini çalmış. Tahsildar da hırsız çocuğu bulurum diye sabahçı kahvehanelerini dolaşıyormuş.

Argo dilinin "babacımcı" deyimini ilk duyuyordum. Babacımcı diye sapık, yaşlı heriflerin kucaklarına oturup onları, "Babacım, babacım!" diye sevip okşayarak tavlayan, koca heriflerin keyfini getiren küçük yaştaki sapık oğlanlara denirmiş. Bu babacımcı sapık çocuklar, kucaklarına oturdıkları sapık heriflerin ceplerindekileri yürütür, öteberilerini çalarmış.

Köprü tahsildarı hiç utanmadan sabahçı kahvehanelerini dolaşıp cep saatini çalan babacımcı hırsızı arıyordu.

Güneş çıkmış, ortalık aydınlanmış, deniz ışımsı. Ünyeli Ali'yle sabahın arı soğuşuna çıkıyoruz. Ali camekânı başına koyuyor, sehpayı eline alıyor. Köprü yaya geçişine açılmış. Köprüyü geçip Tahtakale'deki Tanburacı Hana geliyoruz.

Tanburacı Handaki bekârların çamaşırlarını Emine yıkıyor. Emine yabansı güzelliği hoyrat erkek ellerinde eskimiş, kırkını geçmiş iri-diri bir kadın. Temizlenmiş çamaşırlarını alıp kirlilerini verirken İbrahim, Emine'ye çok açık saçık şakalar yapıyor. Duymazmış gibilerinden dinliyorum, bakmazmış gibilerinden görüyorum.

Ünyeli Ali'yle bigün Galata'ya gitmiştik. O zamanlar Galata'nın bir bölümünde genelevler vardı. Genelevlerin dolaylarındaki kahvelerden birine girdik. Kahvedekiler Ali'yi tanıyorlar. Selamlaştılar, şakalaştılar. Kız okulu öğrencisi gibi parlak siyah kumaştan önlük giymiş, beyaz dantel yakalı, ufak tefek, çıtı pıtı bir genç kadın içeri girdi. Kahvedekilerle konuştu, şakalaştı. Ali'nin yanına geldi. Onunla da şakalaştı. O şakalardan aklımda kalan yalnız şu; Ali (elini kadının göbeğinin altına bikaç kez vurarak) sordu:

– Kız makinen bozuk mu?

Kadın da ona yeni muayeneden geldiğini, hastanede onarıldığını, makinesinin sağlam olduğu cevabını verdi. Kadının, "Yeni tamirden çıktım, gıcır gıcır..." diyerek kendisini makineye benzetmesi beni pek şaşırtmıştı.

Bütün bu cinsel konular, benim hiç bilmediğim ama bilmekten de çok öte, herşeyi bilirmişim gibi sezinlediğim şeylerdi.

Muz Hırsızları

Soğuk, çok soğuk bir gece... Ünyeli Ali Karaköy'de Ziraat Bankasının köşesindeki yerinde müşterilerine tabak tabak pilav satıyor, kelle söğüşü satıyor. Sıcak pilavının buğusundan camekânın camları terlemiş, tabaklara konulan pilavlardan buğular tütüyor. Ali camekânı önündeki tahta üstünde keskin bıçağıyla söğüşleri parçalayıp tabaklara koyuyor, yanına da biraz kıyılmış soğanla maydanoz ekliyor.

Paltom yok. Sırtımda yalnız ceketim var. Ellerim cebimde gidip geliyorum. Yaşı benden küçük bir çocuk önümden koşarak geçti, banka duvarının köşesine siper oldu. Islık çaldı. Çocuk hem ürkek davranışları, hem de kılığıyla dikkatimi çekmişti. Yalınayaktı. O soğukta çamurlara, sulara çıplak ayakla basıyordu. Pantolonu, pantolon denilemeyecek denli paramparçaydı. Sırtındaki yırtık pırtık gömlek çıplaklığını örtemiyordu.

Köşeye siperlenen bu çocuğun ıslığına başka bir ıslık cevap verdi.

Biraz uzağa çekilip ne olduğunu yada ne olacağını anlamaya çalıştım. Karşı ara sokağın köşesine de bir çocuk siper olmuştu. O da benden küçüktü. Isıklaşarak anlaşıyorlardı. Benden yana duran çocuk öbürüne ıslıkla her ne dediyse, karşı köşedeki çocuk ortaya çıktı. Sokakta bir manav vardı. Hertürlü yemişin en iyilerinin bulunduğu, parlak ıslıkla –galiba karpit lambalarıydı– iyice aydınlatılmış manava doğru yürüdü çocuk. Manava iyice sokulup bişeyler söyledi. O sırada bu yandaki çocuk da kedi çevikliğiyle manav dükkânına doğru sokuldu. Manavla konuşan çocuk manava çok kötü bişey söylemiş olacaktı ki manav sövüp sayarak çocuğu kovalamaya başladı. Çocuk tazı önünden kaçan tavşan hızıyla manavdan kaçarken, bu yandaki çocuk da kedi çevikliğiyle iki uzun yaya asılmış, boyuna aşağı yukarı gidip gelen iki kocaman muz hevangini, hem de ikisini birden kapıp kaçtı.

Kovaladığı çocuğu yakalamaktan umudunu kesen manav soluya soluya dükkânına döndü. Muzlarının çalındığının farkında bile değildi, kimbilir ne zaman anlayacaktı.

Köprüaltı Çocukları

Galata Köprüsünün Karaköy başındaki dubalarının kapakları, o zamanlar açıktı. Kimsesiz, yersiz yurtsuz çocukların İstanbul'da geceleri barınabilecekleri iki yer vardı. Tophane'deki Kılıçalı Hamamıyla bir de işte bu kapakları açık Köprü dubaları... Kılıçalı Hamamına parayla girilir, yatılır. Oysa dubalara giriş parasızdı, bu dubalara o denli çok çocuk dolardı ki, içerde bir oturma yer bile kalmazdı. O zaman çocuk çeteler doldukları dubaya daha başka çocukların gelmesine engel

olurlardı. Ancak zorla, pazı gücüne içeri girilebilinirdi ki, değil çocuk, koca yiğit adamlar bile bu işi beceremezlerdi.

Ben bikez bir soğuk kış gecesi bu dubalardan birine girdim. Yaşamımda iğrenç, kötü, çirkin, korkunç gibi niteliklerle anlatılabilecek pekçok yer, pekçok olay gördüm; ama o gece gördüğüm gibisini bugüne dek hiç görmedim.

Dubaya şişman bir adamın sığmayacağı kadar dar bir yuvarlak delikten sarkılarak giriliyordu. Dubanın iç kenarındaki demir tutamaklara basılarak tabana iniliyor. Dubanın tabanı, deniz düzeyinin herhalde bikaç metre daha altında. Girer girmez insanın yüzüne çarpan pis kokudan en egemeni, öğürtücü demir pası kokusuyla, kusturucu boya zehiri kokusu... Dubanın demir tabanına yer yer kuru ot, saman, kıtık gibi şeyler yığılmış. Her yığıntının üzerine beş on çocuk yapışmış gibi yatmış. Her öbekteki çocuklar birbirlerine öylesine girmişler, sarılmışlar, kenetlenmişler ki, sekiz on kollu, sekiz on bacaklı, dört beş başlı, insandan başka bir yaratık, bir dev sürüngen görüntüsündeydiler. İçlerinde altı yedi yaşlarında çocuklar bile vardı. Duba çok büyük bir salon boyutundaydı. Bir köşede bikaç çocuk, hem ısınmak, hem dubayı ısıtabilmek için kuru otları, samanları tutuşturarak tahta parçalarını yakıyorlardı. Çocuklardan biri, dumandan boğulacaklarını bağırarak söylüyor, tahta parçalarının alevlenmesi için üflenmesini salık veriyordu. Alevle, dumanla, denizin altındaki dubayı ısıtacaklardı.

425

Köprüaltı çocukları deyimi, gerçekten köprü altında, denizin dibindeki bu dubaların içinde yaşayan bu çocuklar için söylenilmiştir. *Köprüaltı Çocukları* adıyla acıklı, ağlamalı roman yazıldı. O roman çok satıldı. Yazar ve yayıncısı çok para kazandı, yine *Köprüaltı Çocukları* adıyla acıklı, ağlamalı bir film yapıldı. O filmin yapımcısı da çok para kazandı.

Hiçbir iktidar yersiz, yurtsuz, kimsesiz çocukların buralara düşmelerini önlemedi, çocukların bu duruma gelmelerini de önleyemedi. Ama çok önemli başka bişey yapıldı. O zavallı çocukların kış soğukunda içine girip bir oranda barındıkları o dubaların giriş deliklerini kapadılar. O çocuklar, o çocuklar gibi olanlar bugün de var, sayıları daha da çok. Ama kırkbeş yıl öncenin köprüaltı çocukları gibi girecek bir duba bile bulamıyorlar.

Hırsızlık

O günlerde mest lastik giyiyormuşum. Bunu bir olay dolayısıyla anımsıyorum. Bir öğle sonrasıydı. Hangi ilişkiyle bilmiyorum, Başçı İbrahim, benim mestlerimi odanın içinde öyle biyere saklayacağını, benim ne denli arasam mestlerimi

bulamayacağımı söylemişti. Bu küçücük odanın içinde mest nereye saklanabilir de bulunamaz? Bahse girdik.

Ben odadan çıktım. Başçı İbrahim az sonra beni çağırdı. Odaya girdim. Odada iki üç parça eşya var. Heryanı, heryeri aradım, mestlerimi bulamadım. Bahsi kaybetmişim. Başçı İbrahim sakladığı yerden mestlerimi çıkardı. Çok yumuşak olan mestleri kıvrırmış kıvrırmış, küçük çaydanlığın içine tıkmış. Ayağıma giydiğim bir çift mestin bir küçük çaydanlığın içine sokulabileceği hiç aklıma gelmediği için çaydanlığa bakmamıştım.

Haftada iki üç gün okula gittiğim olurdu. Bigün okulda öğle yemeği yememiş-tim. Akşam okuldan çıktığımda karnım çok acıkmıştı. Açlıktan başım dönüyordu. Başçı İbrahim'in yanına gidince, nasıl olsa orda her zamanki gibi yemek yerim diye düşündüm. Okuldan Tahtakale'ye yürüdüm. Hana girdim. Başçı İbrahim'in oda kapısı açıktı. Pencerenin yanındaki tezgâhın üstünde bozuk paralar yığılıydı. Çoğu sarı yirmibeş kuruşluktu. Bisüre bekledim. Gelen giden yok. Dışarı çıkıp avluya bakındım, yine ne İbrahim'i, ne Ali'yi görebildim. Tekrar odaya girip o sarı yirmibeş kuruşluklardan iki tane aldım. Sokağa çıktım. Az aşağıda fırın vardı. Dörtte bir ekmek aldım.* Biraz kaşar peyniriyle, ikiyüzelli gram da yapıncak üzümü aldım. Bütün bunları aldıktan sonra biraz daha param artmıştı. Taze ekmekle peyniri, üzümü yedim. Odaya döndüm. Artan parayı tezgâhın üstüne, öbür paraların yanına koydum. Hâlâ kimseler yoktu. Neden sonra İbrahim geldi.

Bu yaptığım hırsızlık mıydı? Elbette... Çünkü oradan para aldığımı sonradan da Başçı İbrahim'e söylememiştim.

Bir Sapık İlişki

Ünyeli Ali ortadan kayboldu. Başçı İbrahim aramadık yer koymadı. İlk rakipleri olan öbür başçıların bu en usta, en güvenilir satıcısını ayartıp kendilerine çalıştırdıklarını sandı. Aradı, taradı, bulamadı. Ali yok, yok yok...

Başçı İbrahim neden Ünyeli Ali'nin üstüne bu denli düşmüştü? Kendisi,
– Çünkü, diyordu...

Çünkü Ünyeli Ali gibi usta başka bir satıcı bulamayacaktı. Genellikle bir camekân dolusu pilavdan seksen tabak mı, yüz tabak mı pilav çıkacağı kesinlikle bilinemezdi. Yani pilavcılık, satıcıların dalavere yapmalarına çok uygun bir işti. Ama Ünyeli Ali çok güvenilir satıcıydı, hiç hırsızlık yapmazdı.

*O zamanlar fırınlarda yarım ekmek, dörtte bir ekmek de satılırdı.

Çünkü... Ünyeli Ali tabaklara pilav koymakta öyle hünerliydi ki, başka satıcıların diyelim doksan tabak çıkardığı pilavdan o yüz tabak, yüzon tabak pilav çıkarmasını becerirdi.

Çünkü bileğine güvenilir delikanlıydı. Ali varken, öbür başçılar satış yerine baskın veremezlerdi.

Hepsi bu kadar... Böyle... Çünkü... Başçı İbrahim Ünyeli Ali'yi, bir satıcısı gibi değil, kardeşi gibi, oğlu gibi seviyordu.

İşte Başçı İbrahim böyle söylüyordu. Ünyeli Ali için daha pekçok övgüler düzmekteydi.

İbrahim'in söyledikleri doğru muydu? Ben o zaman doğru sanıyordum.

Ünyeli Ali'nin kaybolduğu gündenberi Başçı İbrahim perişan olmuştu, deliye dönmüştü. Arama taramaları yüzünden İbrahim'in işleri de bozulmuştu. Öbür başçılar İbrahim'in satış yerlerini bile elinden almışlardı. Bir Karaköy'deki, Ziraat Bankası köşesindeki satış yeri kalmıştı. Oraya da İbrahim kendisi satışa çıkıyordu. Bunların hiç önemi yoktu, yeter ki Ali bulunsun, geri gelsin. O zaman elbirliği ederler, eskisinden çok kazanırlardı.

Sonunda Başçı İbrahim, Ünyeli Ali'nin memleketine gittiğini öğrendi. İbrahim, Ali'ye mektup üzerine mektup yazdı, uzun uzun mektuplar... En sonunda, Ünyeli Ali dönüp geldi. Başçı İbrahim çok sevindi. Ali'ye hemen bir takım lacivert elbise diktirdi.

O yaşımda hiç üzerinde durmadığım bu olay ve İbrahim'le Ali arasındaki ilişki üzerinde sonraları düşündüm. Neydi bu sıkı ilişki?

Hani halkımız kesinlikle bilemediği olaylar üstüne yargı yürütürken, suçladığı kimse için "günahı boynuna" diye söze başlar ya, ben de şimdi öyle diyorum: Günahı boyunlarına, onların arasındaki ilişkinin sapıkça biyanı olduğunu düşünüyorum. Bu belki de tam sapık ilişki değildi. Eski dilde yaşlıların genç çocuklara olan sevgisine –ki güçsüz bir sevgidir– "mahbupperestlik" derlerdi, güzele tapma demektir. Öyle sanıyorum ki, Başçı İbrahim'in Ali'ye olan sevgisi de en iyi olasılıkla böyle bir sapıkça sevgiydi.

Tahtakale'de Bir Cinayet

Karşı handaki Başçı Şükrü, yalpalaya yalpalaya, akşamüzerleri Tanburacı Hanın önünden geçerken nağralar atıyor, İbrahim'e, Ali'ye anlamlı laflar dokunduruyordu. Kimileyin daha da ileri gidiyor, hanın avlusuna girip orda bağırıp çağırıyordu. Öyle bir davranışı vardı ki, iyice belli oluyor, elini bıçağına attı atacak... Han kapısı

önündeki eski elbiseciler, karşı köşedeki kahvenin herzamanki müşterileri, gezgin satıcılar, bişey oldu olacak, birisi ha vuruldu ha vurulacak diye merak içinde bekliyorlardı. O gergin havada, o günlerde, dolaydaki insanlarda, depresyon öncesi, hayvanlardaki suskun tedirginliği vardı.

Şükrü dışardan nağralar attıkça, İbrahim'in çene kemiklerini sıkıdığı, gergin yüz kaslarının titremesinden belli oluyordu.

Ali'nin her atılışında İbrahim onu tutuyor, dışarı çıkıp Şükrü'yle kavga etmesini önüyor.

Bu gergin hava ve Şükrü'nün yivşık sırtışıklığı günlerce sürdü.

Tahtakale'de en geç on onbeş günde bir bıçaklama, kurşunlama olayları olurdu. Ordakiler alışık, yine bir cinayet bekliyorlardı.

Ünyeli Ali dönüp geldikten sonra Başçı İbrahim'in işleri de yoluna girmeye başlamış; İbrahim kendisi öyle söylüyor. Sonra bu sözlerine ekliyor, ama o da Ali'ye elinden gelen herşeyi yapmış. "Lacivert takım elbise yaptırdım. Bir de kız gibi tabanca koydum cebine..." Hiç unutamadığım bu söz onundur: "Bir de kız gibi tabanca koydum cebine!"

O günlerde Ünyeli Ali'nin yarım Karadenizli ağzıyla hiç dilinden düşürmediği bir türkü var: "Tabancamın sapını gülle donatacağım, gülle donatacağım." Ali artık sol omzu yukarda, sağ omzu aşağıda yürüyor, yürümüyor da sekiyor. Sola eğdiği kasketiyle kulağı arasına bir kırmızı karanfil sıkıştırıyor. Seke seke yürürken bir dans ritmiyle yumurta topuklunun ökçelerini kaldırım taşlarında sürüyerek bir uyumlu ses çıkarıyor, bir cakalı cakalı... Ceketini giymiyor da omzuna atıyor, iki elini vişneçürüğü renkli kuşağına dayayıp dirseklerini de yanlara açınca, dirseklerinde gerilmiş lacivert ceketle ucmaya hazırlanan kanatlarını açmış kartala benziyor. Ha uçtu ha uçacak... Hergün berbere gidip sanki güveylikmiş gibi sinekkaydı sakal tıraşı oluyor. Ne kadar sık tıraş olursa, sakalları da o kadar çabuk, o kadar sık çıkar diye biliyor. Bıyıklarını kestirmiyor, koyu kumral bıyıkları biraz biraz uzamış artık.

Bir öğle sonrasıydı. Başçı İbrahim, Ünyeli Ali, ben, odadaydık. Sarhoş Şükrü han kapısı önünde nağralar savuruyordu. Bağirtisi gittikçe yakından duyulmaya başladı. Belli ki han kapısından içeri girmiş. Şükrü çok ağır sövüyordu.

Çene kasları seğiren Ali bir doğruldu, bir yekindi, oda kapısına vardı. Bu kez Başçı İbrahim onu tutmuyor, önlemiyordu. Ali kapının arkasında bir kısa süre durup bekledikten sonra... Başçı İbrahim Ali'nin sırtını sıvazladı. Ali kapıyı açmasıyla ok gibi fırladı. Bir sıçrayışta karşı duvar önüne atladı. Han kapısından avluya geçit olan yol üstündekiler birden kaçıştılar. Şükrü efelenerek, nağralanarak Ali'nin üstüne yürüdü. Sağ eli öylesine bir hızla havaya kalkmıştı ki avucundaki bıçağın parıltısını yukarı fırlayan bir ışıltı çizgisi olarak görmüştüm.

Bütün bunlar bıkaç saniye içinde oluyordu.

Şükrü elinde bıçakla Ali'nin üstüne yumuldu.

Üst üste üç el tabanca sesi duyuldu: Tabancanın namlu ağzından çıkan yalımı gördüm, fışkıran bir sarılık... Ali o geçitten bir ok gibi fırladı, kapıdan sanki uçtu...

Burası Tahtakale, burda "Tut, yakala!" yok, vuran vurur, vurulan vurulur...

"Yandım anam! Yaktın beni ulan..." diye bağırın Şükrü yere yığıldı. Yarasından kan akıyordu yere.

Ordan nasıl çıktığıma, eve nasıl geldiğime değgin belleğimde hiçbir iz yok.

Eve geldiğimde olup bitenlerden babama hiçbirşey söylemedim.

Hacı Katil Oldu

Başçı İbrahim'le İstanbul'un öbür başçılarına da kelle veren sakatçı Hacı bu işten iyi para kazanıyordu, zengindi. Hacı'nın genç, güzel bir karısı varmış. Hacı da yaşlı değildi, kırkında yoktu sanırım. Hacı'nın karısı oynakmış. Bir milletvekiliyle düşüp kalkıyormuş. Hacı karısından işkillenmiş; kadını kollamaya, izlemeye başlamış. İşini gücünü bırakıp karısının arkasına düşmüş. Sonunda bigün, karısıyla dostu olan milletvekilini Bankalar Caddesinde otomobilden inerken kıstırmış. Çekmiş bıçağını...

429

Bu cinayeti duyduktan sonra Hacı'yı hep elinde bıçakla sığırların, koyunların başlarını kesip yüzerken kızıl kanlı bir dekor içinde düşünmüşümdür.

Hacı, karısının dostu olan milletvekilini onbeş yerinden mi, yirmi yerinden mi ne bıçaklayıp delik-deşik ediyor, orda öldürüyor. Karısı çılgık çılgığa kaçmış. Onu da bıçaklayacak, dönüyor ki karısı yok...

Hacı Bankalar Caddesindeki yan yokuşlardan birinden ver edip kaçıyor. Hacı'yı koydunsa bul...

Bu olayı o zamanki gazeteler yazmışlardı da, galiba, öldürülenin milletvekili olduğunu yazmamışlardı.

Hacı nereye gider? Kimin yanında saklanabilir? Alacak yüzünden hemen hergün kavga ettiği Başçı İbrahim'in yiğitliğine, yardımına sığınıyor.

Başçı İbrahim gerçekten güvenilir, arkadaş canlısı insandır; hiçbir çıkar ummadan, karşılık beklemeden, arkadaş uğruna kendini ateşe atanlardan... Başçı İbrahim Hacı'yı yurt dışına kaçırarak. İstanbul limanından bir yabancı yük gemisine bindirecek.

İbrahim kaçış planını düzenledikten sonra bu işi becerecek bir aracı buluyor. O aracıya Hacı'dan aldığı gerekli parayı veriyor.

Aracı, filan tarihte bir yabancı şilep geleceğini, o şilebin filan tarihte limandan kalkacağını söylüyor. Gerçekten de o tarihte o şilep limana demirlidir. Şilebin kaptanıyla anlaşmışlardır. Rıhtımdan şilebe götürecektir kayıkçı da bulunmuştur.

İbrahim'le Hacı, aracıyla sözleşilen gecenin sabaha yakın bir saatinde Tophane rıhtımına geliyorlar. Aracı orda. Kendilerini rıhtımda bekleyen kayığa biniyorlar. Her iş yolunda... İşte şilep, kırk elli metre ötede... Sabahın yoğun sisinde bile yabancı şilebin merdiveni indirilmiş olduğu seçiliyor. Kayıkla gemiye yaşayacaklar. Hacı merdivenden gemiye çıkacak. İbrahim kolaylıkla rıhtıma dönecek. Az sonra şilep demir alıp kalkacak.

Kaçma işine aracılık eden adam kayığın arkasında. Kürekleri çeken kayıkçı önde, İbrahim'le Hacı da ortada oturuyorlar.

Ama ne o? Tophane rıhtımından kalkan kayık şilebe doğru gideceğine, burnunu Sirkeci'ye doğru çevirmiş, geminin uzağından geçiyor. İbrahim'in eli tabancasında, "Ne o? Nereye?" demesine kalmıyor, kayıkçı kürekleri bırakıp ona tabancasını doğrultuyor. "Hiç kıpırdamaya kalkmayın! İşte polis motorlarıyla çepeçevre çevrildiniz!"

Yoğun sisi yarararak dolaşan motorlardan biri kayığa yanaşiyor. Artık ne Hacı'nın, ne İbrahim'in direnmesi bir işe yarar... Hacıyla İbrahim'i kayıktan polis motoruna alıyorlar, bileklerine kelepçeleri geçiriyorlar.

Başçı İbrahim'in Hacı'yı kaçırma işinde aracılık etsin diye bulduğu sözde güvenilir adam bir polis muhbiriymiş.

Başçı İbrahim Sultanahmet Cezaevinde tutukluydu.

Bana o yaşta haftalar ay, aylar da yıl kadar uzun geliyor. Başçı İbrahim cezaevine gireli yıl olmuş gibi. Onu ziyarete gitmeliydim. Ama kiminle?

Cezaevinde Ziyaret

Bigün birisiyle Başçı İbrahim'in ziyaretine gittim. Kiminle gittiğimi anımsayamıyorum. Elimde büyükçe bir paket vardı. Ziyaret hediyesi olarak beş on paket cıgarayla biraz da meyve almıştım.

Ziyaret günü Sultanahmet Cezaevine gittik. Kapıdan kolaylıkla girdik.

Bu olayı yaşadığım tarihten kırkbeş yıl sonra yazmamış olsaydım, kolaylıkla demek gereğini duymazdım. Çünkü her zaman cezaevi kapısından kolaylıkla girebileceğimi sanırdım.

Kapıdan kolaylıkla girdik, kolaylıkla cezaevi avlusuna çıktık. Soldaki mermer basamaklı merdivenden çıktık. İkinci kata geldik. Bütün bunlar hep kolaylıkla olu-

yordu. Bunların kolaylıkla olduğunu ancak kırkbeş yıl sonra, o cezaevinde tutuklu olarak yaşarken, aynı işlerin ne denli zorlukla olduğunu görünce anlayacaktım.

Merdiven aralığında bir tahta sıraya oturduk. Başka ziyaretçiler de vardı. Ziyaretçileri gelen tutuklular da ordaydı. Orası çok kalabalıktı.

İbrahim geldi. Oldum olası hastaydı, zayıftı. Sık sık midesi ağrır, ağrıları saatlerce sürerdi. Cezaevinde büsbütün zayıflamıştı, avurtları çökmüştü. Yüzü daha da sarıydı. Hacı ağır cezalı olduğu için, cezaevinin başka bölümündeymiş.

İbrahim bize cezaevinin ocağından çay ısmarladı. Orda oturmuş İbrahim’le konuşurken, yıllarca sonra bu cezaevinde tutuklu kalacağımı, yaşımın en güzel olması gereken genç yıllarını orda geçireceğimi nerden, nasıl bilebilirdim?

İbrahim’in o gün neler konuştuğunu anımsayamıyorum. Yalnız bir sözü belleğimde iz bırakmış: “Ben burdan sağ çıkamam!” diyordu.

O yaşımdaki yargıma göre suçlu Hacı’ydı, İbrahim’in suçu yoktu. Ne yapmıştı İbrahim? Kaatil de olsa, bir arkadaşına yardım etmişti, yani her insanın yapması gerekli olanı yapmıştı. İbrahim’in tutuklu olması bana haksızlıkmiş gibi geliyordu.

Sultanahmet Cezaevinde İbrahim’i ziyaret ettiğim gün bir adam görmüştüm. O adam bütünüyle yaşıyor kafamda. Upuzun boylu, belki 1.90, belki iki metre boyunda... İri, çok yakışıklı, çok da sevimli. Ama öyle çatkın surat duruyor ki ille de sevimliliğini örtmeye çalışıyor. Ya rengi? Rengi kapkara... Lacivert giysi, beyaz gömlek giyinmiş. Sevimli olmasına sevimli de, iriliği, bir de göz aklarını döndüre döndüre bakması insanı korkutuyor. Kim bu yakışıklı zenci? Bizim kabadayılar tarihinde adı geçen, cezaevleri tarihinde yeri olan bir ünlü kabadayı... O zamanki cezaevinin ağası...

431

Yıllar sonra cezaevine düştüğümde, eski kulağı kesiklerden dinlediğim ünlü pekçok kabadayının acıklı serüveni arasında Marmara Hasan’ın da serüvenlerini dinleyecektim. O yakışıklı zenci kabadayının sonu çok kötü bitiyor. Cezaevinde eroine başlıyor. Bir kabadayı eroin çekmeye başladı mı bitti, maskara oldu demektir.

İbrahim o gün, “Ben burdan sağ çıkamam!” diyordu.

Cezaevinden sağ çıkamadı. Anası, babası kimdi? Hiç mi kimi kimsesi yoktu İbrahim’in? Evet, bir küçük bohça olan terekesini verecek kimsesi bile bilinmiyordu.

Börekçi Mehmet Efendi

Tahtakale’de o karmakarışık daracık sokaklardan birinde iki katlı bir tahta yapı. Üst katında Börekçi Mehmet Efendi çalışır. Ya Dağıstanlı yada Türkmenistanlıdır.

Gözleri çekik, elmacık kemikleri çıkık. Dili anayurdunun ağzına çalar. Konuşmasından Türkiye Türkü olmadığı bellidir.

Babamın tanıdıklarından Mehmet Efendi bana çok iyilikler etmiştir. Her gidişimde para verir.

Mehmet Efendinin börek yapmakta, börek yufkasını açmakta ustalığı görülecek bişeydi. Bu öyle bir hünerdi ki, Mehmet Efendi masasını bir sirkte kurup seyircilerin önünde yufka açsa, bana öyle gelirdi ki, seyirciler onu görülmemiş bir hokkabazlık numarası, yapılamaz bir cambazlık gösterisi seyrederek gibi coşkuyla, ilgiyle seyrederek, alkışlardı.

Üstü çinko kaplı bir büyük masa. Gömleğinin kolları sıvalı Mehmet Efendinin askısı boyundan geçme bir iş önlüğü vardır. Sağ yanındaki kaptan bir tutam hamur alır masaya koyar. Hamuru yağ katarak eze eze yoğurup açar. Hamur açıla açıla inceler, genişler. Mehmet Efendi genişleyip incelen yufkayı, iki eliyle iki yanından tutup biyandan öbür yana doğru başının üstünde evire çevire masanın çinkosuna çarparak vurur. Yufka masaya her çarpılıştaki daha inceler, daha genişler. Mehmet Efendinin usta ellerinde havalanan yufka bürümcük gibi, yaşmak gibi dalgalanarak uçuşur. Yufka ipince olmuştur, artık baklava yada börek yapılmaya hazırdır. Mehmet Efendi elini zeytinyağı dolu kaba daldırır, sonra bir tutam hamur daha alır. El alışkanlığıyla her aldığı hamur aynı ağırlıktadır.

Mehmet Efendi kıymalı, sade, peynirli türlü börekler hazırlar. Kocaman kara tavalara içine konulan börekler fırına gönderilir.

Yanında sekiz on kişi çalışır. Bunlardan üçü yardımcısı, geri kalanlar da satıcılarıdır. Satıcılardan biri, bir Müslüman Hintlidir. Başında koskocaman bir türban (sarı), uzun kara kıvrırcık sakallı bir adamdır. Türkiye'ye yeni gelmiş, daha konuşması çetrefil. Onun sapını koluna taktığı bir el camekânı vardır. Börekleri o camekânda satar. Öbür satıcıların lastik tekerlekli elle sürülen camekânlı arabaları vardır.

Başçı İbrahim cezaevine düştükten sonra Börekçi Mehmet Efendinin evinde kalıyordum. Mehmet Efendinin evi Tahtakaleyle Süleymaniye arasındaki dik yokuş üstündeydi. Bir eski büyük konağın bir bölümünde otururdu. Çok hanım, çok titiz bir eşi vardı. Yüksek tavanlı duvarları, tavanı renk renk nakışlı o ev çiçek gibi temizdi. Bu hanım çok güzel yemekler yapardı. Bütün bu iyi yanlarına karşın hiç dayanılmaz, çekilmez bir huyu vardı; bir konuşma hastasıydı. Onu dinlemekten bunalırdım. Hep kocasından yakınırdı. Ama ona kötü söz söylemezdi de... Öyleyse nesinden yakınırdı? Pek iyi anlayamazdım. Yalnız sezinleyebildiğime göre, Mehmet Efendi baba olmak istiyordu. Kendisinden yaşlı olan karısının da çocuğu olmuyordu. Buyüzden Mehmet Efendi karısından ayrılacaktı ama, çok iyi yürekli olduğundan ayrılamıyordu ki... Kadın dertliydi, sinirleri bozuktu. Onun uzun

uzun anlattıkları içinde döne döne söylediği bişey çok hoşuma giderdi. Kadın Mehmet Efendiyle birlikte yaşamın yükünü omuzlayarak, onunla birlikte çalışarak dar yerlerden birlikte geçmişler, zor durumlardan kurtulmuşlardı. Mehmet Efendi bugünkü durumuna gelmişti. İyi para kazanıyordu. Şimdi de artık kurtuluş kıyısına varınca, karısından boşanmak istiyordu.

Kadın işte bu kısa durumu, sözü döndüre dolaştırırsa saatlerce, günlerce anlatırdı. Kadına çok hak veriyordum. Çünkü benim de bigün evlenince yaşamın bütünü yükünü, zorluklarını benimle bölüşecek, birlikte taşıyacağımız bir karım olacaktı. Her ne başarı kazanırsak, ne yalnız benim, ne yalnız karımın, ikimizin olacaktı. Daha o yaşında böyle bir karım olmasını düşünürdüm.

Kadına hak veriyordum ama Mehmet Efendiyi de haksız bulamıyordum; ne yapsın zavallı, karısının çocuğu olmuyor.

İlk Yeni Elbisem

Onüç yaşında ortaokul birinci sınıf öğrencisiydim ama o güne dek, yaşıtlarım çocuklar gibi ne hazır, ne ısmarlama bir takım yeni elbise giymiştim.

Sanırım bir bayram arifesiydi. Börekçi Mehmet Efendi bana yeni elbise alacaktı. Mehmet Efendiyle birlikte Tahtakale'den çıktık. Çakmakçılar'dan, Bakırcılar'dan geçtik. Kapalıçarşı'nın Beyazıt yanındaki kapısına geldik. Büyük kapıdan değil de onun bitişiğindeki Bitpazarı (Batpazarı) kapısından girdik. İçerde sırayla eski-yeni elbiseci dükkânları vardı. Yeni elbise satan bir dükkâna girdik. Dükkân tıklım tıklım askılarda elbiselerle dolu. Satıcı bana uyabilecek birçok elbise çıkarıp önüme koydu.

Mehmet Efendi,

– Nusret beğen bakalım bir elbise! dedi.

Olur şey değil, inanılır şey değil, düşte gibiydim.

Mehmet Efendi beğen beğendiğini dedi ama çok iyisini, pahalısını seçersem ayıp olur diye çekiniyordum. Adamın iyilik yapma isteğini kötüye kullanmaktan utanıyordum. İşte bu eziklik içinde, ençok beğendiğimi değil, enaz beğendiğimi seçtim. Enaz beğendiğim de benim için çok güzeldi. Açık renk, sütlükahve rengi, keten kumaştan bir elbise. Uzun pantolonlu takım elbise, ne güzel şey!..

Mehmet Efendinin iyiliği bununla kalmadı. Bana bir de ayakkabı aldı. Elbise, aldığımdan daha güzel, daha beğendiğim elbiseler vardı ama, girdiğimiz o büyük ayakkabıcı mağazasından aldığımdan daha çok beğendiğim bir başka ayakkabı yoktu. En güzelini seçmiştim. Ne sarı, ne kahverengiydi. Sarı, kırmızı, kahverengi karışımı, adı konulmamış çok güzel bir renkteydi ayakkabım.

Aman Tanrım, bunlar benim mi!

Mehmet Efendinin bu iyiliğine karşılık, ya ben ona ne yaptım?

Bana anayurdundaki yakın akrabalarına bir mektup yazdırdı. O söyledi, ben yazdım. Zarfın üzerine adresi yazacaktım. Mehmet Efendi adresini söylüyordu; şimdi unuttum, bilmem ne işi “kârhanesinde” dedi. Zarfın üzerine, “kârhane” sözcüğünü yazamadım.

Duraksadığımı gören Mehmet Efendi gülümseyerek,

– Kârhane demek, bizim orda fabrika, işyeri, atelye demektir... dedi.

Adresi de yazdım. Mektubu içine koyup zarfı bana verdi. Para da verdi.

– Postaya at! dedi.

Ben, bana bunca iyilikler eden Mehmet Efendinin mektubunu postaya atmadım. Posta parasını yedim. Niyetim kötü değildi. Param olduğu başka bir zaman postaya atmak üzere mektubu bir kitabın arasına koymuştum. Ha bugün, ha yarın... Aradan çok zaman geçti. Sonunda? Bigün Ada'ya giderken yırtıp yırtıp denizden vapura attım mektubu.

Nedir bu suçun cezası? Herneyse, en ağır olanını verin. İşte o sizin biçtiğiniz en ağır cezadan çok daha ağır olanını ben yıllardanberi vicdanımda çeker dururum.

Bu suçumun çektiğim, yaşam boyu çekmekte olduğum cezası, işlediğim suç konusunda başkalarına olan güvensizliğimdir. Postaya atması için her kime mektup versem, bana sanki mektubu postaya vermeyecekmiş gibi gelir. Bir insan elinde hiçbir kanıt olmadan başka birini suçluyorsa, aynı suçu kendisi işlemiş yada işleyebilir demektir. Güvensizlik de böyle; durup dururken birisine güvensizlik, o konuda kendimize güvenilemeyeceğini ortaya koyar.

Mehmet Efendinin işi gittikçe düzeldi. Bakırcılar'da da dükkân açtı. Sonra daha başka yerlerde... Herzaman bana iyi davrandı, iyilik etti. Son dükkânı Taksim alanında –yanan Eftalipos Kahvehanesinin altında– heykelin karşısındadır. Sanırım bu dükkânı bir ortakla açmıştı.

Subay çıkmıştım. Mehmet Efendiye uğrayamamıştım. Subaylıktan ayrıldım. Bigün dükkânına gidip elini öpmek istiyordum. Durumum biraz düzelsin de öyle giderim deyip duruyordum. Durumum biraz düzelsin de öyle giderim. Durumum biraz... Durumum...

Mehmet Efendi öldü.

Elini öpemedim.

Taksim'deki o börekçi dükkânı hâlâ duruyor.

Kimi zaman, kimi davranışlarımı en yakınlarım bile anlayamaz da yaptıklarını aptallık diye yorumlarlar. Onlara bikaç cümle içinde açıklayamayacağım için

Mehmet Efendinin bana yaptığı iyilikleri anlatamam. Çok bunalırsam, davranışımı aptallık diye yorumlayanlara, boğazıma bir yumruk tıkanarak,

– Bana çok iyilikler yaptılar! diye bağırırım.

Ne demek istediğimi anlamazlar elbet.

Bize yapılan iyilikleri hiçbir zaman, hiçbir biçimde, ne yaparsak yapalım, bize o iyilikleri yapanlara ödeyemeyiz. Ama daha başkalarına iyilikler ederek, bize yapılanları ödemeye çalışabiliriz.

Unutamıyorum: Sütlükahve rengi keten takım elbise, açık kahverengi ayakka-bı... Sonra da bunları bana alan Mehmet Efendinin postaya veremeyip, yırtıp yırtıp denize attığım mektubu... Bikez bile o börekçi dükkânına girip elini öpemedim. Yazık, yazık bana!

Beni Kurtaran Neydi?

Yaşamın çirkef denilebilecek yerlerinde çok ağır koşullar altında yaşadım. Neden akıntıya kapılmadım, neden serseri olmadım? Beni kurtaran neydi? Salt lehime işleyen tesadüfler miydi beni kurtaran? Tesadüflerin beni birçok kötülükten koruduğunu kabul ederim, ama bunun dışında başka nedenler de olmalıdır. Altmış yaşında bu anılarımı yazarken bu nedenleri düşünüp kendimi anlamak istiyorum.

435

Kişinin kendi kendini çözümlemesi, yansız olarak kendini yorumlaması olanaksızlık diyebileceğimiz oranda zordur. Hepimiz kendimize yontarız. Ama yine de, o yaşında da, daha sonraları da, bataklıklardan kurtuluşumu anlamaya çalışıyorum. Akıntıya kapılmadım, serseriliğe hiçbir eğilim duymadım. Sanırım, bunun yaşamımda üç önemli nedeni vardır.

Birincisi babam zaman zaman anneme karşı hoyratça davranırdı ama, annemi çok severdi. Annem de sevildiğini bilirdi. Birbirini çok seven annemle babam, bana çok sevecen davranırlardı. Beni pekçok kötülükten koruyan, ana-babamdan çocukluğumda gördüğüm sevecenliktir.

İkincisi annemin ölürken söylediği son sözdür. Yatılı okulda olduğum için gözleri açık ölmeyeceğini söylemiş olmasını hiçbir zaman unutamıyordum. Ne olursa olsun, hangi pis çukura düşsem, annemin son sözlerini içimde duyar, kendimi o çukurdan kurtarmaya çalışırdım. Kendimi, annemi aldatmış sayıyor, bu utançtan kurtulmaya uğraşıyordum.

Üçüncüsü de babamın bana olan sonsuz güveni, suçlarımı anlamazdan gelip bağışlamasıydı. Böyle sonsuz bir güven karşısında insan ister istemez biyerde kendinden utanıyor, gerçekten güvenilir kişi olmaya çalışıyor.

Bugün düşünüyorum da, kendimi korkunç kötü koşullardan kurtarabildimse, bunda elbet tesadüflerin lehime işleyişi rol oynamıştır, ama daha çok annemin, babamın bana davranışları etken olmuştur diyorum.

Okuldan kaçıyordum, derslerime çalışmıyordum. Şöyleydi, böyleydi... Nice istesem de kendimi başıboşluktan kurtaramıyordum. Düzenli olamıyordum. Ama yine de sınıfı geçeceğimi umuyordum. Hem de geçecektim... Geçecektim ama... “Sülüsan müddeti” dolduğu için beni sınava bile sokmadılar. Sınava girmeden, doğrudan doğruya sınıfta kalmış oldum. Arapça “sülüsan” Türkçe “üçte iki” demektir. Ders yılının üçte ikisinden daha çok okula gitmek gerekmiş. Üçte biri süresince okula gitmeyenler sınava girmek haklarını yitiriyorlarmış. İşte ben böylece sınıfta kalmış oldum. Ders yılının üçte biri, aşağı yukarı üç ay eder. Demek o zaman öğrencilere karşı şimdi olduğundan daha insafliymişlar. Günümüzde yirmibir gün okula gitmeyen öğrenci sınıfta kalıyor.

Oysa Vefa Ortaokuluna başlarken çok çalışmaya nice kararlıydım, sınıfımı geçmeye, başarısızlıklarımı kapamaya ne denli kesin kararlıydım... Tek başına kesin karar neye yarar! Salt tutkunun ne yararı var!

Vefa'dan Bikaç Anı

Vefa Ortaokulundan bikaç anı iz yapmış bende. Süleyman Şevket'in *Güzel Yazılar* adlı kitabını okurduk. Kırmızı kaplı bir kitaptı. Türkçe öğretmenimiz Enver Kemal Beydi. Coğrafya öğretmenimiz çok şık giyinirdi. Yüzü hiç gülmezdi. Adı Rüknettin Nasuhioğlu. Sonradan Demokrat Parti iktidarında milletvekili, daha sonra da İçişleri Bakanı olmuştu. Müdürümüz, iriyarı, kalın kaşlı bir adam olan Selâhattin Beydi. Müdür muavini, beden eğitimi öğretmeni Badi Ekrem'di. Hayvanat dersine Tatar Arif denilen öğretmen gelirdi.

Bizden bir sınıf ilerde –sonradan bize kaldı– Muhteşem, daha o yaşında Vefa futbol takımında oynardı. Sonradan millî takım oyuncusu olmuş, bir maçtaki kazadan sonra ameliyatta bir bacağını yitirmişti.

O sıralarda Çamur Şevket diye ünlü bir kabadayı olacaktı ki, her Şevket'e ille de Çamur Şevket denirdi. Vefa Ortaokulunda sınıf arkadaşlarımdan Çamur Şevket, Gambot Muzaffer, Kemal'le sonradan askerî okulda buluşmuştuk.

Sınıfta kalmıştım. Babam da biliyordu. Hiç kızmamıştı.

Ne olacaktım, ne yapacaktım?

İstanbul'a Taşınıyoruz

Kış geçmişti. Yaza girmek üzereydik. Ada'ya yazlıklara yavaş yavaş taşınanlar oluyordu. Herkes Ada'ya taşınırken biz Ada'dan taşınacaktık.

Aramızda hiç konuşulmuyordu ama, babamın sürekli iş aramakta olduğunu biliyorduk. Bir akşam yine her zamanki gibi iki elinde sebze, yiyecek, yemiş, ekmekle dolu yazması, zembiliyle geldi. Duygularını aşırılıkla dışa vurmayan bir insandı. Yine de babamın sevinçli olduğunu anlamıştık. Akşam yemeği için oturduğumuz yer sofrasında söyledi, bir iş bulmuştu. İstanbul'da Çapa'da bir evin bahçesini işletecekti. Babam bahçeyi anlatıyordu bize: Oldukça büyük bir bahçeymiş. İçinde hertürlü yemiş ağacı varmış. Üzüm bağı varmış. Bu bahçeyi babam ekecek, ürünlerinden yararlanacaktık. Buna karşılık bahçenin sahibine ne verecektik? Hiçbişey, yani hiçbir şey gibi bişey... Bahçe sahibi bahçenin çiçek ekili bölümüne bakılmasını, o bölümün bakımlı tutulmasını istiyormuş, o kadar.

Babam o bahçede çalışmaya başladı. Sabah gidip akşam dönmesi zor oluyordu.

Bigün babam beni götürdü oraya. Çapa'yla Şehremini arasında, Uzunyusufluk denilen yerde, çevresi yüksek duvarlarla çevrili bir bahçe. Önünde selvili küçük mezarlık var. Biyanında hamam... Öbür yanları yangın yeri arsaları, tek tük küçük evler...

437

Bir iki üç, evet, dört kapısı var bahçenin. Kapılarından üçü iki kanatlı, çok büyük. Bahçenin içinde konağa benzer iki ev var. Bahçe, üst bahçe, alt bahçe diye ikiye ayrılmış. Üst bahçeden alt bahçeye beş altı basamaklı taş merdivenle iniliyor. Mal sahibinin oturduğu konak alt bahçede. Üst bahçedeki iki katlı evin az ötesinde tek odalı bir ev var. Buna ev demek bile yerinde olmaz. Bütün buraları eskiden bir tekkeymiş. Bu tek odalı ev de tekkenin mutfağıymış. Koskocaman bir ocak, sonra bir yükselti üzerinde bir oda. Biz tekkenin bu eski mutfağına taşınabilirdik. Ada'daki evimize göre, çok kötü biyerdi. Ama bahçe gerçekten çok güzeldi. Hertürlü yemiş ağacı var: Frenküzümü, caponeriği, türlü incirler, ayvalar, armutlar, fıstık ağacı bile; bildiğim bilmediğim birçok yemiş ağacı... İçinde kırmızı süs balıklarının yüzdüğü bir havuz. Merdivenler, kameryeler, su hazneleri, çardaklar, çiçekler, bağ, daha neler... Bir masal bahçesi gibi. Bu masal bahçesinin bir de gerçek yanı vardı. Bahçenin çiçekli bölümüne bakmak, orasını bakımlı tutmak için işini bilir, usta bir bahçıvanla bir bahçıvan çırağının hiç durmadan çalışması gerekliydi. Bunun için de oranın sahibi olan Naci Beyin bu işi yapacak bahçıvanla çırağına oldukça dolgun bir aylık ödemesi gerekiyordu. Babam çok çalışkan bir bahçıvanla bir bahçıvan çırağının işini parasız yapacak, buna karşılık bahçede yetiştireceği ürünlerden yararlanacaktı. Babamdan çok Naci Beyin kazançlı olduğu ortadaydı.

Bunun böyle olduğunu babam işe başladıktan sonra çok daha iyi anlayacaktık. Ama babam öyle umarsızdı ki, eli sıkı bir adam olan Naci Beyin bu iş önerisini, çok büyük bir iyilik saymıştı.

Bütün tekkeler gibi Cumhuriyetten sonra kapatılmış olan bu tekkenin son şeyhi Naci Bey, İstanbul Defterdarlığında şube müdürüydü. Sakalsız, bıyıksız, çok iyi giyimli, şık bir adam. Tekkeyle, şeyhlikle hiç ilişkisi yok gibi. Yarı köse olduğundan yaşı bellisizdi, belki kırkbeş, belki elli yaşında, ama yaşından genç görünürdü. İki üç günde bir giysi değiştirdiğinden, ne çok giysisi var diye şaşardım. Herzaman limon kolonyası kokardı. Bekârdı. Bir de kız evlatlığı vardı.

Taşınacağımız eski tekke mutfağını sevmediğim için olacak, İstanbul'a taşınmamızla hiç ilgilenmedim. Yavaş yavaş, iki üç günde, bir parça eşya götürülerek evimiz taşınıyordu. Sonunda, geriye kalan eşyamız bir deniz motoruyla İstanbul'a taşındı. Böylece bir aya yakın bir zamanda taşınmış olduk. Yine de Ada'daki evde bikaç parça eşyamız, bir yatak bırakmıştık. Evi elimizden büsbütün çıkarmıyorduk.

Naci Beyle babam çabuk, çok da iyi anlaştılar. Kısa zamanda Naci Bey babamın bahçesine bakacak herhangi bir bahçıvan olmadığını anlamıştı. Aralarındaki bu yakınlık yüzünden, Naci Bey o boş iki katlı evin alt katında oturmamıza kendiliğinden izin verdi.

Hayret Abla

Yaşıtlarım olan her oğlan çocuğunun oniki onbeş yaş arasını dolduran bir Hayret Abla anısı vardır; sıcacık, insanın içinde ıgıl ıgıl bir anı. Her oğlan çocuğunda adları değişen Hayret Ablalardır bunlar.

Naci Beyin evlatlığının adı Hayret'ti. Asıl adı başkaymış. Naci Bey onu çok küçük yaşında yanına almış. Anababası, kimi kimsesi yoktu. Eline ayağına öyle çabuk bir kızmış, işleri öyle çabuk yaparmış ki, onun bu çabukluğunu, hamaratlığını, becerikliliğini görenler, şaşar şaşar kalır, "Hayret! Hayret!" derlermiş. İşte Naci Bey de ona, "Hayret! Hayret!" diye diye kızın adı Hayret kalmış.

Hayret Abla benim tanıdığımda yirmi yaşındaydı, ama o yaşta bile evlenmesi gecikmiş bir kız sayılıyordu. "Naci Bey kızı evden dışarı çıkarmıyor ki, zavallı kız kimi tanısin da nereden koca bulsun!" deniliyordu. Naci Bey onun evden dışarı çıkmasını; bakkala bile gitmesini yasaklamıştı. Kız o evde, bahçede tam anlamıyla kapalıydı.

Dedikoducular boş durmuyorlardı: "Naci Bey... O herif, dişi sineği bile kaçır-maz. O kızı bunca yıl boşuna yetiştirmede ya... Elbet can-ı azizi için... Kızı dışarı

çıkarmaması boşuna değil, kimseyi görüp tanımasın diye... Baksana ne kendi evleniyor, ne kızı evlendiriyor.”

Dedikoducular, kendileri Naci Beyin yerinde olsalar ne yapmayı düşünüyorlardıysa, işte o gizli niyetlerini açığa vuruyorlardı.

Hayret Abla gerçekten hayret edilecek bir kızdı. Naci Beyin oturduğu o koskoca evi tek başına çeker çevirirdi. Eve, hizmetçi, çamaşırcı, aşçı girmezdi. Bütün işleri Hayret Abla yapardı. Naci Bey çok temiz, titiz bir adamdı. Yaşamımda hergün çamaşır değiştiren ilk onu görmüştüm. Gömleği kolalı, giysisi ütülü, mendili yeni gibi, ayakkabıları boyalı olacaktı. Evin içi gıcır gıcır tertemiz tutulacaktı. Hafta tatili günü –o zaman cuma– eve konuklar dolardı. Yemekler yenir, kahveler, çaylar, şuruplar, şerbetler içilirdi. Bütün bunların hepsini, her işi Hayret Abla bibaşına yapıyordu.

Bu kadarla da işi bitmezdi; Naci Bey her sabah erkenden işine gittikten sonra koyunlar, keçiler sağılacaktı. Naci Beyin Sakız türünden yedi sekiz koyunu, çok süt veren yedi sekiz de maltız keçisi vardı. Hayret Abla koyunları, keçileri sağdıktan sonra kapıya gelen çobana verirdi. Sonra tavuklara bakardı.

Dört beş çalışan insanın ancak yapabileceği işi tek başına yapan Hayret Abla gerçekten insanı hayrette bırakan bir kızdı. Üstelik her zaman güler, gülmek için sudan bahaneler yaratırdı. O koskoca evde, o koskoca bahçede Hayret Ablanın kahkahaları çın çın öterdi; hem de nasıl bir güzel çınlama, sanki çok değerli büyük bir kristal vazo, bir yüksek mermer merdivenin üst basamağına düşmüş de basamaklardan yuvarlana yuvarlana, her yuvarlanışta biraz daha kırılıyormuş gibi çın çın öten, dağılan, parçalanın, merdivenin altında yavaşlayıp sönen kahkaha... Onun kahkahaları bahçede sestten kelekler gibi uçuşurdu. Alabildiğine güzel bir kızdı. Hani öyle güzellik yarışmalarında birincilik alacak türden güzel değil, daha başka türlü bir güzel. Çevresine sıcaklık, sevinç, canlılık ışınları saçın, gözlerinde çakışın kıvılcımlarla karşısındakinin kanını tutuşturan bir güzel. Nedense onu bir Arnavut kızı sanırdım, belki de öyleydi. Sarışın oluşundan, yanaklarının al ışıltısından, çilli çilli allığından, dolgun yapılı oluşundan onu Arnavut kızı sanmış olabilirim.

Naci Beyin oturduğu evin dış yüzü sarmaşıkla kaplıydı. Sarmaşığın yazın capcanlı yeşil yaprakları, güzün kıpkızıl bir renge dönüşünce, hele gün batımında, ev heryanından yangın yalımlarıyla süslenmiş gibi kırmızıya çalardı. Kışa doğru sarmaşığın kızıl yaprakları sararır, yalımlar sönerdi.

Her insanın anılarında, çocukların tahta ders sıralarına, kitap çantalarına, kitap kapaklarına yapıştırdıkları renkli çıkartmalar gibi belleğine yada bilinçaltına yapışmış görüntüler, olaylar vardır; bunlar düşlerimizin tebelleş konularıdır. Naci Beyin

o sarmaşıklı evi de, renkli çıkartma kâğıdı gibi düşlerimin tebelleş konularından biridir; o evi hâlâ düşlerimde değişik biçimlere girmiş olarak görürüm.

Eve bikaç mermer basamak merdivenle girilir. Renkli camlarla kaplı geniş bir giriş. Sonra kalın tahtadan bir dış kapı. Eskiden kalma değerli eşyayla dolu büyük bir salon. Salonun bir duvarında altın yaldızlı, oymalı çerçeveli kocaman bir ayna, aynanın önünde de üstünde damar damar renkli mermer olan bacakları oymalı masa vardı. Salonun ortasında büyük bir masa, vişneçürüğü renkli kadife örtüsü saçaklı... Bu masanın üstünde burmalı büyük bir vazo... Soldaki ilk oda Hayret Abla'nındı. Odasındaki eşyası da iyiydi; giyimi, giysileri de güzeldi. Giysi dolabı doluydu. Biçok ayakkabısı vardı. Naci Bey ona bir evlatlık gibi değil, her bakımdan öz kızıymış gibi davranırdı. Konuklar da ister istemez Hayret Ablaya evin öz kızıymış gibi davranmak zorunda kalırlardı. Sonraları başka olaylarla da anladım ki Naci Beyin Hayret Ablaya öz kızıymış gibi davranışında çok gizli bir çıkarıcılık vardı. Öyle davranmak onun işine geliyordu. Evin kızı değil de hizmetçi sayılsa bikaç kişinin görevini yapan bu hizmetçinin bir aylığı olacak, o zaman da Naci Beye daha pahalıya gelecekti. Hizmetçiliği, aşçılığı, çamaşırcılığı, uşaklığı yaptığı halde de, evin kızı sayılınca, çok daha ucuza geliyordu. Tıpkı babamın da Naci Beye bir bahçıvandan daha ucuza gelişi gibi.

Hayret Abla beni çok severdi. Belki de beni sevmesi, hep kapalı kaldığı bu koca evdeki yalnızlığındandı. Sokağa çıkmasını, komşularla konuşmasını, bakkala bile gitmesini Naci Bey yasaklamıştı. Ancak konuk gelen Naci Beyin tanıdıklarıyla konuşup görüşebilirdi. Ola ki beni buyüzden çok seviyordu. Odasına girip çıkardım. Bana "Çakıcı" derdi. Efe, külhanbey anlamına...

Oysa benim çakıcılıkla, külhanbeylikle yakından uzaktan bir ilişkim yoktu. Bana Çakıcı demesi, bende çakıcılık niteliği oluşundan değil, onun beni öyle görmek isteyişinden olacaktı.

Hayret Abla benim ilk erkeksi istek duyduğum kızdı; kendimden bile gizlemeye çalıştığım, bu duygunun her belirtisinde yüzüme utanç yalımının sardığı bir gizli istek duygusu. Yasak olana her gözümün kayışında, her kaçamak bakışında istekle günah duygusunun çarpışmasından kıvılcım alıp yalazlanan, anlatılmaz bir utanç duyuyordum... Besbelli bilirdi yada sezerdi Hayret Abla benim ona beslediğim bu duyguyu. Onun bir hergelece yanı da vardı. Yoksa benim yanımda, beni umursamamış gibi özellikle açılıp saçılması başka nedendi? Gerekli gereksiz eğilince daha da ortaya çıkan dolgun göğüslerine kaçamak bakarken, inadına inadına beni suçüstü yakalayıp gülümsemesi başka nedendi? Bende uyandırdığı duyguyu sezip gizliden keyifleniyordu, hem de kendine güvenini sınıyordu. Nasıl olsa, aradığı, beklediği, özlediği o tehlike, benden ona gelmeyecekti.

Hayret Abla ahırda koyunları, keçileri sağarken ben de orda olurdum. Orda bulunmak görevimdi. Kimi koyunun başını, kimi huylu keçinin ayaklarını tutardım, süt kabını devirmesin diye. Süt sağarken Hayret Ablanın tam karşıma geçip çömelince baldırlarını ta yukarlara dek açık tutması nedendi? Ben kaçamak bakarken beni suçüstü yakalayıp keyflenecek. “Bakmayacağım işte, bakmayacağım...” Bakmazdım. Yaramaz oğlan çocukları gibi yemiş ağaçlarının, ağaçların ta tepelerine çıkardı. Yemiş ağaçlarının tepesinden bana kaç kez, “Aman iyi bak!” gizli isteğiyle, – Baldırlarıma bakma Çakıcı! diye bağırıp kahkahalar patlatmış, beni utançtan yerin dibine geçirmiştir.

Naci Bey

Naci Beyin evinde benim de görevlerim vardı. Değil mi ki babam onun bahçesinden yararlanacaktı, öyleyse benim de, kardeşimin de Naci Bey için görevlerimiz olacaktı.

Hayret Abla Naci Beyin koyunlarından, keçilerinden sağdığı sütü önce küllü suyla, sonra sodalı, sabunlu sıcak suyla yıkanmış güğüme koyardı. Ben bu güğümdeki sütü her sabah Beyazıt'taki bir dondurmacıya götürürdüm. Koyun sütüyle yapılan dondurma iyi olurmuş. Bu nedenle dondurmacılar koyun sütünü pahalı alırlardı. Ben de buyüzden her sabah evden Çapa'ya dek yürür, Çapa'dan tramvayla Beyazıt'a gider, küçük güğüm dolusu sütü, elimdeki litre ölçüyle tartıp dondurmacıya verir, boş güğümle eve dönerdim.

Naci Bey bahçeyle, çiçeklerle, ağaçlarla, hayvanlarla uğraşmayı çok severdi. Hatta tatil gününün sabahı, kendisi ahıra girer, koyunları, keçileri sağardı. Ben de ona yardım ederdim. Bir sabah koyun sağarken şöyle demişti:

– Bu koyunların kokusu var ya, bu ahırın kokusu, ben bu kokuyu çok severim.

Naci Beye “Ben de öyle...” diyememiştim. İkimizin de benzer yanımız hayvan, bitki, doğa sevgimizdi. Naci Bey ki alabildiğine titiz, her zaman limon kolonyası kokan bir adamdı, ama ahıra girip koyun sağmaktan, kümese girip tavuklarla uğraşmaktan beğeni duyar, o kokudan hoşlanırdı.

Üst bahçede küçük bir bağ vardı, üzüm kütükleri çok bakımlıydı. Bu küçük bağ, bir üzüm koleksiyonu gibiydi; kimisinden iki, kimisinden üç beş kütük olmak üzere hemen hertür üzüm vardı bağda: Çavuş, yapıncak, kara üzüm, bardak üzümü, misket, razakı, değişik, kokulu üzümler, daha da bilmediğim türler. Salkımlar olgunlaştıkça eşekarıları dadanıyor, iğneleriyle taneleri delip üzümün suyunu emiyor, salkımları pörsütüp kurutuyorlardı. Yavrularını emzirmesinler

diye yavrulu koyunlarla keçilerin memelerine takıldığı gibi, üzüm salkımlarını eşekarılarından korumak için Naci Bey Amerikan bezinden torbalar diktirdi. Eşekarılarından korunmak için her salkıma bir torba geçirildi. Kimi tür üzüm-ler geç oluyordu. Torba geçirilmemiş salkımlar da vardı. Naci Bey bana bir görev daha verdi: Salkımlara konan eşekarılarını öldürecektim. Bunun nasıl yapılacağını kendisi uygulayarak gösterdi. Elde küçük bir makas, eşekarısını kollayacaksın. Arı üzüme kondu mu, dünyasından geçiyor. İşte o zaman, eşekarısının beli inceciktir ya, işte o ince yerinden makasla kesip arıyı ikiye ayıracaksın. Arının yere düşen iki parçası da bisüre daha kımıldayıp, kıvranıp durur.

Naci Bey bana öldüreceğim eşekarısı başına bir kuruş vereceğini söylemişti. Eşekarısı avcılığı keyifli bir işti. Üstelik hiçbir yararı olmadığı için öldürdüğüm eşekarılarına da acımıyordum. Başka işlerimin arasında günde yüz kadar eşekarısı öldürdüğüm oluyordu. İlk günler kesip ikiye ayırdığım eşekarılarının başlarını bir boş cigara kutusuna dolduruyordum. Ama hiçbir zaman bunları Naci Beye götürüp de şu kadar arı öldürdüm demedim. Ya karşılığında para istemeye utandığımdan yada Naci Beyin beni eşekarısı öldürmeye özendirmek için laf olsun diye para vereceğini söylediğini, nasıl olsa bir bahaneyle para vermeyeceğini bildiğimden. Naci Beye eşekarısı cinayetlerimin sayısını söylememiştim.

Aradabir de Naci Beyin özel işlerini yapardım. Beni işleri için biyerlere, birilerine gönderirdi yada istediği bişeyi alır, çalıştığı yere getirirdim. İstanbul Defterdarlık binasındaki odası, bana çok lüks, şatafatlı gelirdi.

Naci Beyin evine sık gelen konukları da vardı. Paşa dediği bir general emekli, Laleli'deki Hava Kurumu apartmalarındaki bir dükkânda bakkallık eden bir emekli memur, süslü ama yaşlı hanımlar... Aradabir de şöyle laf çıkardı: Bu cumaya Naci Beyin evleneceği hanım gelecek... Gelirlerdi bu hanımlar ama Naci Bey evlenmezdi. Babam, evlenip çocuğu olmadığı için kızdığı Naci Beye "meyvasız ağaç" derdi.

Konuklar yazın çiçek bahçesinde otururlardı. Ortada kocaman bir çiçek göbeği. Göbeğin çevresindeki hercai menekşelerinin herbirini insan yüzlerine benzetir, şaşardım. Yanda geniş gölgeli kamelye. Yumuşak minderli demir sandalyeler. Kocaman bir demir masa, üstünde mermer... Konuklar burda Hayret Ablanın, bahçenin yemişlerinden yaptığı soğuk şuruplar içerlerdi. Beni konuklarına tanıtmaktan Naci Bey hoşlanırdı. Benim zeki bir çocuk olduğumu onlara göstermek isterdi. Bu arada benim okul işimi de konuşurlardı. Hangi okula verilecektim? Bir parasız yatılı okula yada bir sanat okuluna verilebilir miydim?

Bu konuşmalar hoşuma gitmesi gerekirken, beni çok tedirgin ederdi. Bugün çok daha iyi değerlendirdiğim Naci Beyin tutumunu o zaman elbette tam değerlendiremiyordum, ama çocuk aklımla hiç olmazsa sezinliyordum ki, Naci Beyin amacı salt bana iyilik değildi.

O Hayret Ablaya, babama yaptığı gibi, yine işlerini ucuza getirmek istiyor, kendi aracılığıyla beni bir okula yazdırtıp arada bana ayak işlerini yaptırtmak, beni yine oraya buraya koşturmak istiyordu. Bunun böyle olacağını anlamasam da sezinliyordum.

Hayret Ablâ Evleniyor

Hayret Ablâ evlenecekmiş diye bir laf dolaştı, hem de bir yüzbaşıyla. Evleneceği yüzbaşayı bikez görmüştüm. Esmer, yakışıklı bir genç subaydı. Evlenme sözü konuşulmaya başlayalıberi, Hayret Ablâ da ortalarda görülmez olmuştu, iyice eve kapanmıştı.

Hayret Ablânın evden gidişi gözümün önünde. Çok güzel bir gelinlik giymiş, büsbütün güzelleşmişti. İskarpini de beyazdı. Uzun kollu beyaz eldiveni, beyaz şapkası vardı. O gün ev çok kalabalıktı. Biçok resimler çekiliyordu; merdivenlerde, bahçedeki çiçek göbeğinde, kamerye, çamların altında, evin önünde, havuzun yanında... Resim çekilirken birkaç kez beni de yanına çağırıyordu. Birlikte resimlerimiz çekilmişti.

443

Kapıdaki arabalara bindiler, hep birlikte gittiler. Kocasını İzmir'de görevliydi, Hayret Ablâ da İzmir'e gitmişti. Yakışıklı bir yüzbaşıyla evlendi diye öyle sevinmiştim ki, belki kendisinden sonra bu evliliğe en çok sevinen bendim.

Evlenip gidişinden sonra Hayret Ablâyı iki kez gördüm.

Evliliğinin üstünden ancak iki üç ay geçmişti. İzmir'den kocasıyla Naci Beye konuk gelmişti. Bu iki üç ayda Hayret Ablâda inanılmaz değişiklik olmuştu. Karşımda güzel, ama çok hoppa, oynak, bayağılaşmış bir kadın vardı. İzmir'de kocasıyla toplantılara, balolara gittiğini, oralarda erkeklerin kendisine nasıl ilgi gösterip aşk ilan ettiklerini anlatıyor, bunları anlatırken de neşesinden sanki uçuyordu. Her erkeğin onu beğenmesinden çok mutluydu. İstanbul'da dişlerini tedavi eden diş hekimi de o gün için randevu vermiş, bekliyormuş. Daha bu türlü sözler... Hayret Ablânın evliliğinin sürmeyeceğini anlamış, üzülmüştüm. Yıllarca bu eve, bu bahçeye sıkıştırılmış yalnızlığı, baskıdan kurtulunca alabildiğine yaylıyordu.

Zavallı Hayret Ablâ... Bilgisizdi de... Kitap okur muydu bilmiyorum, ama yazmasını bilmezdi. Mutlu evliliği sindirememiş, iltifatlar karşısında ne oldum delisi olmuştu.

Aradan altı yıl geçti. Hayret Ablâ çoktan kocasından ayrılmıştı, İstanbul'a gelmiş, Naci Bey de artık yanına almamış. Hastaymış. Adresini öğrenip ziyaretine gittim. Ben o zaman Kuleli Askerî Lisesinde öğrenciydim.

Bir kış günüydü. Çamurlu ara sokaklardan birinde, yarı ev, yarı kulübe bir konutun, bir kömür mangalıyla ısınan basık tavanlı, tek pencereli odasındaki yatakta başı çatkılı bir kadın... İnanılmayacak bişey!.. Hayret Abla bu mu, bir zamanların o güzel kadını? Yedi yılda sanki otuz yıl yaşlanmış.

Ağaçların tepesindeki Hayret Ablayı, kahkahaları çın çın öten Hayret Ablayı, süt sağarken kaçamak bakışlarımı gizli yerlerinde suçüstü yakalayan Hayret Ablayı, şapkasından iskarpinine dek bembeyaz gelinlik içindeki Hayret Ablayı, evliyken bir zampara dışçının randevusuna uçar gibi koşan Hayret Ablayı düşündüm.

Okka Gülü

Heğbeliada'dan bu anımı kitabımın ilk cildinde anlatmıştım. İkiz kardeş Ferit'le Feride'nin bakıcılığını yapan bir topal ak Arap vardı. Belki bu Arap delikanlısını, Ferit'le Feride'nin babası vali olarak bulunduğu Arap ülkelerinden birinden çokukken alıp getirmişti.

Bigün o Arap uşağı, Aksaray'da kundura boyacılığı yaparken gördüm. Ona ayakkabımı boyatırken, –Börekçi Mehmet Efendinin aldığı kahverengi ayakkabımdı– onunla konuştuk, çalıştığı evdeki işinden çıkarmışlar. Neden? Nedenini bilmiyor, söylememişler. Belki artık çocuklar büyüdüğü, bir lalaya gereksinmedikleri için. Belki topal uşağın işe yaramamasından. Belki toplumu sarsan ekonomik bunalım o eve dek uzanmıştı da ondan. Arap delikanlıyı çıkarmışlardı işinden.

İşlerinin nasıl olduğunu sordum. Kötü olduğunu söyledi, yakındı. Önünde çok kötü bir boya sandığı.

İsterse bizim evde onun için yer olduğunu, kalabileceğini söyledim.

Topal Arap delikanlısını eve getirdim. Durumu babama anlattım. Babam olmaz demedi. Topalı o tek odalı eski tekke mutfağına yerleştirdik. Ona bir yatak verdik. Eski boya sandığını da kapı yanına koydu. Gündüzleri sandığını alıp işe çıkıyor, gece gelip orda yatıyordu.

Naci Beyin bahçesi, topu toplamı üç dört dönüm ancak vardı. Onun da bir bölümü çiçek bahçesi, bir bölümü bağdı, ağaçlıktı. Babama ekip biçeceği çokaz yer kalıyordu. Bu azıcık yeri ekerek ürünlerini satıp geçinmemizin olanağı yoktu.

Yaz sıcağıydı. Bahçede okka gülleri denilen türden, yapraklarından gül reçeli yapılan çok kokulu pembe renkli güller vardı. Bunlar epiyceydi. Gül dallarının üzerinde hergün beş altı kilo gül yaprağı ziyan oluyordu. Babam bunların pahalıya satıldığını söylemişti. Öyleyse bunları değerlendirmeliydik. Topal delikanlıyla birlikte bu reçellik gülleri satabilirdik. İlk iş saplı, uzun, yayvan bir sepet satın

aldım. Bir sabah erkenden kalkıp okka güllerini topladım. Yapraklarını koparıp sepete doldurdum. Babamın terazisi vardı, onu da aldım. Sepeti total delikanlının koluna taktım.

Babam,

– Okka gülünü İstanbul yakasında alan olmaz, dedi, siz onu Beyoğlu'na götürceksiniz. Beyoğlu'nda, Şişli'deki apartmanlarda oturan Rumlar, Ermeniler çok satın alır.

Topalla çıktık yola... Zavallı total, aksaya aksaya, bana yetişmek için arkamdan seğirtiyor. Yayan vurmuşuz yollara. Çıktık Beyoğlu'na. Kuledibi'nden vurduk, Tünel'in üstbaşı, Tarlabası'nın yan sokakları, Taksim, Harbiye, Osmanbey, Şişli... Ara sokaklara dek heryanı gezdik dolaştık.

Doğrusu, belki çocukluğumun burnu büyüklüğüyle, belki Ada'da zenginler arasında yaşamamızın yarattığı aşağılık duygusuyla, sokaklarda satıcılık yapmaktan utanıyordum. Utanıyordum ama, bu işi de yapmak zorunda olduğumu biliyordum.

Total Arap'a,

– Bağır! dedim.

– Ne diye bağırayım?

– “Okka gülü vaar!” diye bağır...

Kendim bağırmaya utanıyordum.

Total epiyce bağırды. İlk alıcımız, Beyoğlu Balıkpazarı'nın arka sokaklarında bir apartmandan çıkan bir Rum kadındı. Galiba ikiyüzelli gram almıştı. Zaten bu okka gülünü azar azar alıyorlardı. Hiç yarım kilo alan çıkmamıştı, hep yüz gram, ikiyüz gram alıyorlardı. Gül yaprakları da kabarık durduğundan, ikiyüz gram gül yaprağı bir koca yığın oluyor, çok yer kaplıyordu. Sanıyorum, kilosunu iki yada üç liradan satıyorduk. Tutturabildiğimize, her alıcıya değişik fiyatlar söylüyorduk. Sanırım, ekmeğin kilosunun on kuruş olduğu o zamanda iki lira, üç lira az para değildi. İlk satışımızdan sonra ikimize de bir çaba gelmişti. İkinci, üçüncü satışımızdan sonra, ben de utanmayı, çekinmeyi unutup, total Arap'la birlikte bar bar bağırmaya başlamıştım:

– İyi gül var, kokulu gül... Okka gülü... Reçellik güller!..

Akşama doğru sepeti boşaltmış, epiy para kazanmıştık. O denli çok gezmiştik ki, benim tabanlarım su toplamıştı. Total büsbütün aksıyordu.

Ertesi gün bir o kadar gül yaprağı daha doldurduk sepete. Artık işi öğrenmiştik. İyi para kazanıyorduk. Bahçedeki okka gülleri bol bol gül veriyordu. Gül satışının büyük zorluğu, çok satın alınan bişey olmaması yüzünden çok gezip dolaşmak, çok bağırarak zorunda kalışımızdı; çok yoruluyorduk, azar azar satıyorduk.

Güllerin verimi yavaş yavaş azalmaya başlamıştı. Bir sabah kalktım, baktım total Arap boya sandığını da almış gitmiş. Zavallı total dayanamadı. Hakkı vardı,

dayanılacak gibi değildi. Para kazanacağım diye zavallı total delikanlının canına okumuştum.

Hâlâ o total Arap'ı İstanbul'un şurasında burasında görürüm. Şimdilerde İstanbul'un Ankara Caddesinde bir yayınevinde ayakışlerinde çalışmaktadır. Ne şaşılacak şey, birbirimize tanışık göstermeyiz. O beni görmezden gelip geçer yanımdan, ben de başımı çeviririm.

Evden İkinci Kaçış

Ne yapacaktım? Ne yapacaktım? Ne yapacaktım?

Gece gündüz düşünüyor, bu soruya bir cevap bulamıyordum.

Ne yapacaktım? Hiç! Nasıl okuyacaktım?

Zaman zaman herşeyi yitirdiğim korkusuna kapılıyor, yılınlaşıyor, durup dururken babamdan, babamın bana beslediği sonsuz güvenden utanıyordum.

Genellikle onbir onbeş yaş arasındaki çocuklar, hele oğlan çocukları, türlü nedenlerle, daha olmazsa uydurdukları bahanelerle evlerinden kaçma dönemlerini yaşar, bunalımlar geçirirler.

Evimden iki kez kaçtım. İkisinde de babamla, evimle aramda hiçbir çekişme, hiçbir çatışma olmamıştı. Kaçış nedenim ne azarlanma, ne horlanmaydı. Ne bana bağırır çağırır vardı, ne de yaptığımı beğenmeyen... Her iki kaçışım da bir umarını, bir başarı yolu bulmak içindi. Bir başarı yolunun başına varıp eski başarısızlıklarımın utancını üstümden atmak istiyordum. Bana bir yol gösteren, beni bir okula yerleştiren olsaydı, hiç de evimden kaçmazdım. Çünkü bütün istediğim, tek isteğim, okula gitmek, okumaktı. Daha açıkçası okuyabilirsem, önemli bir kişi olacağıma kesinlikle inanıyordum. Ama elimde olmayan engelleri aşmam, okumam gerekiyordu.

Kaçmaya karar verdiğim zaman ilerisi için hiçbir planım yoktu. Yalnız bildiğim şey, ilk aşama olarak Galip Amcama gidecektim. Galip Amcam Akyazı ilçesinin bir köyüne öğretmen olmuştu. Babama gönderdiği, "Birader" diye başlayan mektubunda, en sonunda annesini de yanına getirdiğini, dünya gözüyle annesine kavuştuğunu yazıyordu. Galip Amcamın adresi vardı bende. Oraya gidecektim. Orası ilk durağım olacaktı. Ondaki sonra nereye gideceğimi bilmiyordum. Ama ne olursa olsun, bir işe yada bir okula girmeden geri dönmeyecektim.

Babamın cebinden gizlice yine az bir para aldım. Sanırım ikibuçuk, belki de beş liraydı, ama daha çok değildi. Sabahleyin evden çıktım. Börekçi Mehmet Efendinin aldığı elbiseyle ayakkabıları giymiştim. Başımda da bir hasır şapka vardı. Bu

hasır şapkayı nerden aldığımı, niçin giydiğimi şimdi bilemiyorum. O hasır şapka başımda, oldukça gülünç bir kılıktı olmalıydım.

Evden çıktıktan sonra iki şey hatırladım. Biri, bir hafta önce bir fotoğrafhanede çektiğim, o gün almam gereken altı kartpostal resmim, öbürü de, kalıplanmak üzere kalıpcıya verdiğim babamın eski fötr şapkası. Bir daha kimbilir ne zaman İstanbul'a döneceğime göre, fotoğrafçıdan fotoğraflarımı, kalıpcıdan da babamın şapkasını almalıydım.

Beyazıt Camisinin Sahaflar Çarşısına açılan kapısı bitişiğinde o zamanlar birçok dükkân vardı. Bunlardan biri de fotoğrafçıydı. O fotoğrafçıda çektiğim resimlerimi aldım. Karaköy'e geldim. Yüksek kaldırım'ın alt başındaki kalıpcıdan da babamın şapkasını aldım. Kalıpcı şapkayı incecik kâğıtlara sarmış, kâğıtları da iğnelemişti. O ince kâğıda sarılı fötr şapka elimde Haydarpaşa'ya geçtim. Fotoğrafçıya, kalıpcıya para verince param iyice azalmıştı. Akyazı'ya nasıl gidileceğini de bilmiyordum. Adapazarı'na gidince yarım saat, ençok bir saat yürür, Akyazı'ya varırım sanıyordum. Adapazarı'na bilet aldım, saati gelince tirene bindim.

Çevre Coğrafyasını Bilmeyen Böyle Yanılır

447

Bilinmezlerin yolcusu olarak tirende yolculuk edişimin üstünden bir yıl geçecek. Bu tiren yolculuğundan bir yıl sonra ben askerî okulda sekizinci sınıf öğrencisiydim. Okulda akşam yemeğinden sonra, o zamanlar “müzakere” yada “mütalaa” dediğimiz ders çalışma saatlerinde dersliklere (dersanelere) çekilirdik. Bu mütalaalarda arkadaşlarımızdan derslerine çalışanlar da olur, çalışmayanlar da... Genellikle çalışmayanlar çoğunluktadır. Kimileyin hiçbir öğrenci ders çalışmaz. İşte o zaman derslikten taştan gürültü patırtı sınıf subayı odalarına dek ulaşır. Sınıf subayı da gelir. Derslikteki gürültüden sınıf mümessili olan öğrenci sorumludur.

Bir gece mütalaadayız. Ben de mümessilim. Arkadaşların çoğu itişip kakışıyor, gürültü ediyordu. Sınıf subayı gürültüyü duyup gelirse bana kızacaktı. Bu durumda ya gidip sınıf subayına gürültü edenleri şikâyet etmeliydim yada sınıf subayının bana vereceği cezaya razı olmalıydım. Askerî okulların çok iyi törelerinden biri de, haklı olsun haksız olsun, hangi nedenle olursa olsun, arkadaşımı bir üste şikâyet etmek en büyük alçaklık, kallesliktir. Böylelerinin, arkadaşlarının gözünde hiçbir değeri kalmaz.

Arkadaşlarımı susturamıyordum, öleceğimi bilsem gidip onları sınıf subayımıza şikâyet edemezdim. Biriki arkadaş çalışmak istiyordu ama, çalışmayanlar çoğunlukta olduğundan egemendiler.

Öğretmen gibi kürsüye çıkıp yumruğumu vurdum,
– Çocuklar, dedim, size evden nasıl kaçtığımı anlatacağım...

Birden sustular. Anlatmaya başladım. Beni dinlerken cıt çıkarmadılar. Bizim dersliğimizde hiçbir öğretmen böylesine dikkatle, sessizlikle dinlenmemiştir. Öyle ilgiyle dinliyorlardı ki paydos zili çaldığı halde dışarı çıkmıyorlar, anlatmamı sürdürmemi istiyorlardı.

Bu deneyimden sonra başka müessil arkadaşlar da mütalaa saatinde derslikte gürültüyü bastıramazlarsa, benden evden nasıl kaçtığımı anlatmamı isterlerdi. Bu serüvenimi sekizinci sınıftayken bikaç kez anlattım arkadaşlarıma. Ne anlatacağımı biliyor, ama yine de dinliyorlardı. Daha sonraki anlatışlarımda, önce anlattığıma göre atladığım, unuttuğum bişey olursa kimi arkadaşlarım, “şurasını unuttun”, “şunu atladın” diye beni uyarıyorlardı.

Arkadaşlarımin, serüvenimin en ilginç buldukları yeri şu bölümüydü:

Tirenin geçtiği yerleri iyice görebilmek, belleğimde tutabilmek için açık pencereden başımı uzatmış dışarlarını seyrediyordum. Ucuz olsun diye üçüncü mevki tiren bileti almıştım. Yalnız ucuz olsun diye değil, alışkanlığımdan, hep öyle görmemden ötürü, tirene üçüncü mevkiden başka bir mevki bileti alınabileceğini düşünemezdim bile... Vapurlarda ikinci yerler öndedir. Tirenlerde üçüncü yer kompartımanları öndedir. Neden? Taşıt çarpışır, yoldan çıkarsa, bir kazaya uğrarsa, arkadaki birinci yer yolcuları canlarını kurtarsınlar, öndeki ikinci, üçüncü yer yolcuları da ne olurlarsa olsunlar; değil mi ki ceplerinde birinci mevki biletleri alacak paraları yok, öyleyse tehlikeyle önce onlar burun buruna geleceklerdir.

Kompartıman soldaydı. Sağdaki koridorun açık penceresinden dışarısını seyrederken, hemen öndeki lokomotif bacasından çıkan dumanlar yüzüme çarpıyordu. Tirenin önünde geçtiği deniz kıyılarını, o güzel görüntüleri görebilmek için başımı içeri çekmiyordum; kurum kaçmaması için gözlerimi kısmakla yetiniyordum. İşte adalar karşıda... İşte Heğbeliada... Bizim ev şuralarda biyerde olacak. Kimbilir bidaha ne zaman evimi görebileceğim...

Lokomotif dumanından gözüme kurum kaçtı. Anlatılmaz bir acı duyuyordum. Gözümden yaş boşanıyordu. Ne yaptımsa gözümden kurumu çıkaramadım. Acıyı duymamanın tek yolu, gözümlü kapayıp gözkapagımı hiç oynatmamaktı. Gözkapagını kapatsa bile insanın gözünü oynatmaması, döndürmemesi ne zormuş... Kompartımanda tahta sıraya oturup gözlerimi kapadım. Tiren istasyonlarda durdu, istasyonlardan kalktı. Gözümlü açmıyordum. Bana çok uzun gelen bir zaman sonra gözlerimi açtım. Kurum ya erimişti yada gözümden çıkmıştı. Gözüm daha az acıyordu. Tirenin gidiş yönüne göre kompartımanın soldaki penceresinden bakınca beni çok şaşırtan bir görüntüyle karşılaştım. Karşımızda deniz vardı. Nasıl olabilir?

Gözüme kurum kaçmadan önce deniz sağdaydı. Sağdaki deniz, nasıl sola geçebilir? Yoksa tiren tersgeri mi dönmüştü? Kimseye de bişey soramıyordum.

Tirenin gidiş yönünün solunda gördüğüm denizin, deniz olmayıp Sapanca Gölü olduğunu, ancak yine tirenle İstanbul'a dönüşümde öğrenebilecektim.

İşte bu gezi serüvenimi arkadaşlarıma anlatırken en çok ilgilenip güldükleri yer, benim bu yanılığımı.

“Deniz sağdaydı. Bir de gözümü açıp baktım, deniz sola geçmiş... Aaa, deniz sağdan sola nasıl geçer.”

Arkadaşlarım her anlatışımda gülerlerdi.

Zeybekzade Mehmet Efendi

Bana o iyiliği yapan iyi yürekli adamın adresini almıştım. Herzaman o iyi insana teşekkür mektubu yazmak istemiştim. Yıllarca bu isteği duydum, ama bitürlü gerçekleştiremedim. Bugün yarın derken aradan yıllar geçti, adresini de yitirdim. Benden, olsun olsun, onbeş yaş büyüktü. Şimdilerde yetmiş, yetmişiki yaşında filan olmalı. Oğulları vardı, belki okurlar bu yazımı da, o bir gecelik büyük iyiliği unutmadığımı anlarlar. Hey gidi, hiçbir çıkar gütmenden, bir çocuğa konukseverlik gösteren Zeybekzade Mehmet Efendi!

Adapazarı'nda tirenden indim. Akşamüzerydi. Karnım acıkmıştı. İstasyonda simit satılıyordu. Oradaki simit, İstanbul'daki gibi değildi, yuvarlak ama yassıydı. İki simit alınca geriye hiç param kalmamıştı. Akyazı'nın Adapazarı'na uzaklığını bilmiyordum. Ençok bir saat yürüsem Akyazı'ya varırım, Akyazı'dan da biraz daha yürür, gece basmadan Galip Amcamın olduğu köye giderim sanıyordum.

Akyazı'ya nerden gidilir diye ona buna sordum. Şurdan dediler. Yürüdüm. Elimde kocaman şapka paketi. Babamın fötr şapkasının sarılı olduğu o ince kâğıt yer yer yırtılmış, kâğıdın iğneleri düşmüş. Elimde böyle bir şapka paketiyle yürümek zor. En iyisi ben bu şapkayı başıma giyerim. Başımdaki eski hasır şapkayı da katlar, sararım kâğıda. Öyle yaptım.

Yaşı onüç, boyu bir kırk, bilemedin bir kırkbeş, başında kocaman fötr şapkayla bir çocuk... Kılığımın gülünçlüğüne düşünebiliyorum. Bir sirk cücesine benzemiş olmalıyım.

Gide gide Çark denilen gezinti yerine geldim. Hafta tatili günü müydü neydi ki orası çok kalabalıktı Akşam olduğundan oradakiler dönüyordu, kimisi faytonlarla, kimisi yayan... Boyuna yolu soruyorum. “Akyazı'ya burdan mı?”, “Evet”, “Ne kadar çeker?”, “Eh, altı saat çeker ama, senin gidişinle sekiz on saati bulur.”

Sakarya nehrine yaklaştım. Arkamdan yetişen bir genç adam selam verdi.

– Selamünaleyküm.

– Aleykümselam.

– Uğur ola.

– Sağol, sana da...

– Nereye yolculuk? Ne yana?

– Akyazı'ya.

– Ne? Akyazı'ya mı? Yayan öyle mi? Hem de bu saatten sonra?

– Evet...

– Neden Adapazarı'ndan otobüse binmedin?

Param yoktu da ondan diyemem ya, bir yalan uydurmalıyım.

– Akyazı'ya otobüs var mıydı bilmiyordum.

– Olmaz mı hiç... Nerden geliş böyle?

– İstanbul'dan. Şimdi tirenden indim.

– Vah yazık. Keşki geceyi Adapazarı'nda bir otelde geçirseydin. Neyse, az sonra gece bastırır... Sabahacak yürüsen varamazsın Akyazı'ya. Sen gel bu gece bizim köyde kal. Bizim evde konuk ol. Bak, işte bizim köy şurası, görünüyor.

Şimdiki gibi yollarda vızır vızır kamyonlar, otobüsler işlemiyor. Yarım saatte bir, saatte bir, bir kağıt yada at arabası belki geçer yada eşek üstünde biri. Yol desen, eski yol, bozuk.

Sakarya Köprüsünü geçtik. Sağda gün batımından yemyeşil görünen, ağaçlıklı bir köy. Köyün adını unuttum ama, o konukseverliği gösteren iyi yürekli adamın adını unutmadım: Zeybekzade Mehmet Efendi.

O soruyor, ben anlatıyorum. Akyazı'nın filanca köyündeki –köyün adını anımsayamıyorum– öğretmen amcama gidiyorum. Soruyordu: Ne iş yapardın? Öğren-ciyim. Kaçınıcı sınıfta? Zeybekzade Mehmet Efendiye öyle bir yalan atıyorum ki...

– Dokuzuncu sınıftayım.

Niçin bu yalanı söylemiştim? Bu yalan gereksiz miydi? Sanıyorum ki, beni bir büyük adam yerine koyup geceyi evinde geçirmemi öneren adama büyük görünmek, gözünde saygınlık kazanmak için böyle bir yalan kıvrımıştım.

Zeybekzade Mehmet Efendi, dokuzuncu sınıfta oluşuma şaşırıyor. Allah Allah, bu yaşta ha, maşallah...

Evine gidiyoruz. Güzel bir köy evi. Belli ki Zeybekzade'nin durumu iyi. İkinci katta bir odaya giriyoruz. Yaşıtlarım, benden büyükçe çocuklar da geliyor odaya, ya Zeybekzade Mehmet Efendinin oğulları yada kardeşleri.

– Bakın diyor, dokuzuncu sınıftaymış...

Odaya girince, başımdaki fôtr şapkayı çıkarıp biyana koyuyorum. Tirende kurum kaçan gözümünden hâlâ yaş geliyor, onun için çok tedirginim.

Zeybekzade Mehmet Efendinin evinde beni bir büyük adammışım gibi ağırlıyorlar. Mehmet Efendi diyor ki:

– Bu gece burda kalırsın. Güzelce yatar, uyur, dinlenirsin. Sabah erkenden Ak-yazı'ya giden otobüs bizim köyden geçer. (Belki ertesi sabah Akyazı'ya bir kamyon gideceğini söylemişti.) Birlikte kahvaltımızı eder, seni otobüse bindirir selametleriz.

“Seni otobüse bindiririz” der demez, yüreğim hop etti. Bende para yok ki nasıl binecektim otobüse yada kamyona. Onlara paramın olmadığını da söyleyemezdim. Boyuna konuşuyorduk ama, benim aklım fikrim, ertesi sabah erkenden burdan geçecek otobüsteydi.

Ortaya yer sofrası kuruldu. Kalaylı bakır sininin üzerine güzel güzel yemek kapları dizildi. İyice karnımızı doyurduk. Bisüre daha konuştuk. Yatağımı yere serdiler. Tertemiz, yumuşacık bir yatak.

Bilirsiniz, insanın bir iç saati vardır; belli bir zamana göre ayarlanmış çalar saat gibi işler insanın içinde. Ne zaman kalkmak isterseniz o zaman uyandırır sizi.

Sabahleyin erkenden otobüsün geleceği, param olmadığından şoföre rezil olacağım korkusuyla benim iç saatim öyle bir işlemiş ki, daha gün ağarmadan beni uyandırdı. Yataktan kalkmamla giyinip dışarı fırlamam bir oldu. Köylük yerde herkes erkenden uyanır. Ne denli erken kalkmış olmalıyım ki, uyanık kimse yoktu ortalarda. Sabahın serin mavi karası ısıtmıştı heryeri. Ya bir köpek havlar da birileri uyanırsa... Aman biri gittiğimi görüp de “Nereye böyle erkenden? Dur, hele kahvaltı edelim...” yada “Bekle, otobüs gelsin...” derse... Ödüm patlıyor, öyle bir kaçıyorum ki...

Köyden epiy uzaklaşıp köy yolunun anayolla birleştiği kavşak yerine gelince terden sırsıklam olmuşum, ama kurtulmuşum.

Zeybekzade Mehmet Efendi erkenden uyanıp beni orda görmeyince, kimbilir nasıl şaşırmış, evdekiler benim için neler düşünmüşlerdir... Param olmadığından evden kaçtığımı nerden bilsinler. Onlar belki de beni bunca yıl sonra unutmuşlardır, ama ben onların iyiliğini unutamadım.

48-49 yıl geçti aradan, hep Zeybekzade Mehmet Efendiyi gidip görmek isteği vardır içimde. Onunla konuşup söyleşmeyi düşünür dururum. Sağ mıdır, nasıldır? Çocukları nerededir? Yıllar önce subayken geçmişim oralardan. Öyle değişmişti ki, yerleri bile seçip tanıyamadım.

Verdim kendimi yola. Gittikçe sıcak basmakta. Yol çok kötü. Yol boyunca yerler un gibi yumuşacık toz. Her adımda lap lap toza bastıkça, foş foş diye sesler çıkıyor ayağımın altından, havalanan toza bulanıyorum. Seyrek de olsa bir araba,

bir kamyon, hatta kağını geçince, havalanan toz bulutu –hava rüzgârlı da olmadı-ğından– bisüre havada asılıymış gibi kalıyor. Yanımdan geçen arabalardakilere bakıyorum, kirpikleri, kaşları tozun boz rengine boyanmış, maske takmışlar gibi. Öğleden sonra güneş kavurucu sıcaklığıyla abandı tozlu yola. Yol sınırının dışına çıkınca yer tabanı otlı ve sert olduğundan, yol dışından yürümek daha kolay oluyor. Cebimde pekaz da olsa param var. Geçen kamyonlara durmaları için el kaldırırsam, belki durup beni alırlar. Ama bendekinden daha çok para isterler diye çekinip kamyonları, otobüsleri durduramıyorum. Daha o zaman “otostop” deyimini bile duymamışız. Otostopla Avrupa’yı dolaşan oğlumun kendine güveni, yürekliliği yok benim çocukluğumda. Git ha git... Yolun solunda bir ağaçlık... Söğütlerin arasında, kayalardan, taşlardan atlaya sıçraya, köpüre durula bir dere akıyor. Sakarya’ya dökülen küçük akarsu kollarından biri olacak. Dere kimi yerde yayılıp genişliyor. Söğütlerin gölgesinde soyunup suya attım kendimi.

Akyazı’ya nasıl vardığımı, nerelerden geçtiğimi anımsamıyorum. Akyazı’ya vardıktan sonra, ordan Galip Amcamın olduğu köye, anlatılan kestirme yoldan gitmek için çok geniş bir mısır tarlasına girdiğimi, yeni ve bol sulanmış yumuşak toprağın batağına düştüğümü, mısırlar da çok büyümüş olduğundan yanımı yönümü şaşırıp o çamurlu tarladan kurtulmak için çok çabaladığımı, üstümün başımın çamur içinde kaldığını unutamıyorum.

Galip Amcamın imam olduğu köyün adını da unuttum. Aynı adı taşıyıp, birbirinden yukarı aşağı yada küçük, büyük betimlemesiyle ayrılan komşu iki köyden biriydi. Köy evleri yüksek direkler üstüne kurulmuştu. Eve ağaç merdivenle çıkılıyordu. Galip Amcam yıllarca ayrılığının acısını çektiği annesini yanına getirmişti. Annesiyle birlikte yaşıyordu. Annesi yılların acıları bakışlarında tortulanmış, ince yüzü dertlerin izleriyle kırış kırış çizilmiş bir köylü kadınıydı.

Gülmesini unutmuş bile olsa, oğluna kavuşmuş olmaktan yine de mutlu olduğu belliydi. Oysa Galip Amcam yıllardanberi özlemini çektiği annesine kavuşmuşken yine de mutlu görünmüyordu. Mutsuzluğunun nedeni, annesine dilediği düzeyde yaşam sağlayamamış olmasındandı. Köy imamı aylığıyla geçimleri zordu. Onun istediği yaşam bu değildi. Kısa zamanda çok yaşlanmış görünüyordu, çökmüştü. İzmit’teki öğretmenler kursunda gördüğüm öğretmen Galip Amcamla, köy imamı Galip Amcam arasında çok büyük ayrım vardı. Öğretmenken her sabah sakal tıraşı olan Galip Amcam, köy imamlığında sakal bırakmıştı.

Köydeki evler birbirinden uzaktı. Okulların tatil zamanıydı. Köyde kimseyi tanımamış, hiçbir çocukla arkadaş olamamıştım. Tek başıma, ama mutluydum. Oyuna, gezip tozup dolaşmaya öylesine dalmıştım ki, umursamazlığımı, buraya bir umut bulmak için geldiğimi bile çok kez unutuyordum.

Bozgun Dönüşü

İstanbul'a dönüşüm için yol paramı Galip Amcam vermişti. İstanbul'a geceleyin geldiğimde hiç param kalmamıştı. Karnım da açtı. Eve gitsem, babama ne diyecektim? Geç saatlere dek dolandım İstanbul'da. Geceyarısından sonra eve yürüyerek geldim. Çok karanlık yıldızsız bir geceydi. Duvarдан bahçeye atladım. El yordamıyla evin arkasındaki büyük kaysı ağacını buldum. Dalları sarkmıştı. Kopardığım kaysıları yedim. Sonra eskiden tekkenin mutfağı olarak kullanılan, bisüre de bizim yaşadığımız tek odalı eve girdim. Ocakta bulduğum kibriti çıkardım. Aydınlık olmaması için gaz lambasını yakmadım. Tencere dolusu kaysı reçeli buldum. Tencere boşaltılmış olmadığına göre reçel o gün kaynatılmış olmalıydı. Kaşıklayarak reçeli doyuncaya dek yedim. Ocağın bulunduğu yerden dört beş basamak tahta merdivenle çıkılan ve oda olarak kullanılan yükseltiye çıktım. Orada posteki, yastık, minder vardı. Öyle yorgundum ki, hemen yattım. Tasarım, daha babam uyanmadan, sabah erkenden evden çıkıp gitmekti. Kendime bir iş arayacaktım, nerde, her ne iş olursa... İş bulup, yatıp kalkacak biyerim olana dek de geceleri gizlice gelip burada kalacaktım. Uyuyakalmışım.

– Oğulcuğum!

Babamın sesi idi. Uyandım. Babam bütün sevecenliğiyle bana bakıyordu. Babamdan erken kalkmak olasılığı var mı hiç! O çoktan kalkmış, sabah ezanı okunurken namazını kılmıştır.

Babam salt bana gösterdiği her zamanki hoşgörüsüyle neden burda yattığımı, niçin eve gelmediğimi soruyor. Onun doğal konuşma havasına girip sanki evden kaçan ben değilmişim gibi, sanki hiçbir suçum yokmuş gibi rahatlıkla konuşuyorum. Geç döndüğümü, o saatte uyandırıp tedirgin etmek istemediğimi söylüyorum.

– Burda üşümüşsündür oğlum...

– Hayır, üşümedim.

– Karnın açtır oğlum...

– Hayır, tokum.

Kahvaltı ediyoruz. Neden sonra babam geziden yeni dönmüş, bir tanıdığına sorar gibi, neler yaptığımı soruyor bunca zamandır. Bir yalan daha söylüyorum, hem de önceden hiç düşünmediğim, hemen orda birden ağızıma geliveren bir yalan: İzmir'e gitmişim, yatılı bir sanat okulu giriş sınavını kazanmışım. Okullar açılınca o yatılı okula gidecekmişim.

Uydurduğum yalanı gittikçe geliştiriyorum. Bikaç gün sonra da kendi yalanıma gerçekmiş gibi nerdeyse inanacak havaya giriyorum. Hiç gitmediğim, görmediğim İzmir nerden aklıma gelmişti birden? Yalan, yalan, yalan... Yalan söylediğim için çok tedirginim, bungunum. Herşeyi dosdoğru söylemek istiyorum. Ama insanın,

hele bir çocuğun doğru söyleyebilmesi için, doğruların söylenebileceği biyerde olması gerekir. Ben işte o yeri arıyorum, bütün bu yalanlarımla yapmak istediğim tek şey var: Artık yalan söylemeyeceğim, yalan söylemek gereğini duymayacağım sağlıklı biyere gelmek.

Şimdi altmış yaşında anılarımin bu bölümünü yazarken, baba olarak özeleştirimi yapmak, babalığımdaki eksikliği söylemek istiyorum. Ben çocuklarım için, babamın bana olduğu denli iyi bir baba olamadım. Hem maddi, hem manevi olanaklarım babaminkinden çok üstünken, yine de babamın bana gösterdiği anlayışı, hoşgörüyü çocuklarıma gösteremedim. O babam ki, benden başka hiçkimseye hoşgörülü olamamıştı. Babamın beni zeki olduğum, çalışkan olduğum, iyi olduğum gibi bir niteliğimden ötürü değil, her ne olursam olayım, hiçbir karşılığı olmadan salt çocuğu olduğum için sevdiğini anlıyordum. Katkısız bir baba sevgisiydi işte bu...

Sözde İzmir'e gitmiş, sözde orda yarışma sınavını kazanıp yatılı okula girmiş olmam yalanına bir de gerekçe uydurmam gerekiyordu: Naci Bey beni bir okula yazdıracağım diye avutup oyalıyordu. Zaman geçirmekteydi. Ben de kendi yolumu kendim çizmek zorunda kalmıştım.

Davutpaşa Ortaokulu

Okullar açılmak üzereydi. İlkokulları bitirenler ortaokullara yazılıyorlardı. İzmir'de yatılı okul sınavını kazandığım unutulmuş muydu, yoksa hiç mi inanılmamıştı bu yalana? Yoksa orası uzak diye mi gitmemiştim? Evimize en yakın ortaokul olan Davutpaşa Ortaokuluna yazıldım. Başarı kazanmak tutkusu içindeydim. Okul numaram 317 idi.

Okuyacağımız yabancı dil için ayrılışımızı çok iyi anımsıyorum. Ortaokul birinci sınıf öğrencilerini, okulun alt kat salonunda toplamışlardı. Merdiven sahanlığında duran müdür yardımcısı, Fransızca öğrenmek isteyenlerle İngilizce öğrenmek isteyenlerin ayrılmasını istemişti.

İngilizceye ayrılmak isteyenler yok gibiydi. Öğrencilerin büyük çoğunluğu Fransızca'yı seçmek istiyorlardı. Epiy zorlukla bir derslik dolduracak öğrenci toplanabildi İngilizce kısmı için. Geçen yıl kaldığım sınıfta İngilizce okuduğum için kendiliğimden İngilizce bölümüne ayrılmıştım.

Okullara İngilizce dersi konulalı daha birkaç yıl olmuştu. Ençok okutulan yabancı dil Fransızca, sonra Almancaydı. İngilizce öğretmenlerini emekli deniz subaylarından sağlıyorlardı. İngilizce öğretmeni zorlukla bulunuyordu. Örneğin Davutpaşa Ortaokulundaki İngilizce öğretmenimiz Fatih semti dolaylarında bir

mescidin imamıydı. Sakallı, güleç yüzlü bir adamdı. Boyunbağı takmazdı, kısa yakalı gömlek giyerdi. Kendisi bir dersinde söylemişti bize: Yedeksubay olarak katıldığı Birinci Dünya Savaşında ellerine tutsak düştüğü İngilizler onu Hindistan'a götürmüşler, iki yıl tutsak kaldığı Hindistan'da İngilizceyi öğrenmişti.

Evimiz okula oldukça uzaktı. Okula gidip gelirken geniş yangın yerlerinden geçmek zorundaydım. Günlerce süren eski İstanbul yangınları, İstanbul'un tahta evli mahallelerini yakıp kül ettiği için, Beyazıt'tan sonra Topkapı'ya dek yangın yerleri, evlerin bulunduğu yerlerden daha geniştir. Yangın yerlerinde kalabilmiş olan, yanmış konakların tuğla duvarlı, kubbeli hamam, mutfak gibi yerleriydi. Bu yıkıntılarda, oyuklarda, duvar aralarında, serseriler, esrarcılar, kumarcılar, çok düşkün orospular barınırdı. Buyüzden o büyük yangın yerleri, çocuklar için oldukça korkulan yerlerdi. Aksaray'dan Çapa'ya giderken sağda, geniş yangın yerindeki yangından kalma üstü kubbeli, tuğla duvarlı bir yıkıntı barınakta yaşayan bir yaşlı kadının, öğrencilere bir kuruş karşılığında bacaklarını açıp cinsel organını gösterdiğini, bunu seyreden okul arkadaşlarımızdan duyardık. Beş kuruş karşılığında yaşlı kadınla cinsel ilişkide bulunan öğrenciler olduğunu da duyuyorduk. Bizden bir üst sınıftan bir öğrencinin cinsel ilişkide bulunmak için yanına gittiği bu yaşlı kadının apışına ısırgan otu sokarak nasıl canını yakıp kadını bağırattığını olaya tanık olan arkadaşları alayla, gülüşerek anlatırlardı. Çok yaşlı kadının teninin buruş buruş olduğunu söylerlerdi. Bu kadın yangın yerinde, yoldan onbeş yirmi adım içerdeki bir yıkıntıda yaşıyordu. O yıkıntıyı yoldan geçerken, tümseğe çıkınca, uzaktan görürdük. Tuğla duvarlı oyukun kapı olarak kullanılan deliğini bir eski çuval örtüyordu.

Evle okul arasındaki yolda önünden geçtiğim Hekimoğlu Ali Paşa Camisinin az ötesindeki sıra kahvelerde esrar içilip satıldığı söylenir, böyle olduğu sezilirdi de... Bütün oraları kabadayılar semtiydi.

Okulumuzun bahçesi mezarlığa bitişikti.

Bir önceki yıl kaldığım sınıfın derslerinden hiç bilğim yoktu. Sanki altıncı sınıfı hiç okumamış gibiydim. Büyük bir tutkuyla okula başladım. Öğretmenleri büyük bir dikkatle dinliyor, evimizin pek de iyi olmayan koşulunda derslerime çalışıyor, okul ödevlerimi özenle yapıyordum. İlk ciddi öğrenciliğim orada başlamıştı.

Öğretmenlerim

O sınıfta en sevdiğim öğretmenim Türkçe öğretmenimiz Sami Beydi. Kır saçlıydı. Bir ayağı birazcık kısa mıydı, yoksa yamuk muydu, biraz paytak yürürdü. Edebiyatçı olmak isteyip de olamamış Türkçe öğretmenlerindendi. Belki de tahrir

(kompozisyon) ödevlerimi beğendiği için onu çok seviyordum. Bir dersinde anlattığı bir anısını unutamadım; bir yazımda da kullanmıştım o anıyı.

Yüzellilikler için daha af çıkmamıştı. Yüzelliliklerden Rıza Tevfik de daha Türkiye'ye dönmemişti sürgünden. Sami Bey bir dersinde Rıza Tevfik'ten söz ederken şu olayı anlatmıştı: Şehzadebaşı'nda cadde üstünde odun, kömür satan bir dükkân varmış. Bu oduncu düzgün kesilmiş odunları, birbiri üzerine düzenli olarak dizilmiş. Bigün Rıza Tevfik buradan geçerken dükkânın önünde düzenli olarak dizilmiş odunlara bakmış, bakmış, sonra yanındaki arkadaşına yüksek sesle, "Bak, anla ne memleket!.. Bu memlekette odunlara bile yer veriliyor.." demiş, yani dolaylı olarak kendisine yer verilmediğinden yakınmış. O sırada, öğrenci olan öğretmenimiz de, yanlarından geçerken Rıza Tevfik'in bu sözlerini duymuş. Bu olayı bize, Rıza Tevfik'in kendini beğenmişliğini, gururunu belirtmek için anlatmıştı. Ama ben hiç de öyle yorumlamamıştım.

Bir bayram günü, iki üç arkadaşla Sami Beyin evine gitmiştik. Fındıkzade'deki yangın yerinde kurulmakta olan, yeni yeni yapılmaya başlanan tek tük küçük kâgir evlerden birinde oturuyordu. Tuğla duvarları evin, dıştan sıvalı değildi. Sevimli, derli toplu bir evdi.

Resim öğretmenimiz resimden nefret ettiren bir öğretmendi. Hiç değilse, en sevilecek ders olan resmi sevdirmezdi. Bu benim için söz konusu değildi, çünkü resim yapmayı seviyor, öğretmenin beğeneceği kadar da başarıyordum. Yaramazlık eden öğrencilerin kulak memelerini, baş ve işaret parmaklarının tırnakları arasında sıkıştırarak ezerdi. Çocuklar bunun arı sokmuş gibi acı verdiğini söylerlerdi. Öğrenciliğimiz döneminde resimle müzik, öğrencilerce küçümsenen, öğretmenleri alaya alınan, gereksiz dersler sayıldığından, sanırım resim öğretmenimiz verdiği dersi bize önemsetmek için sert davranmak zorunda kalıyordu. Bize perspektifi öğretmek için çok çalışmıştı. Perspektifi ilk ondan öğreniyordum.

Beden Eğitimi öğretmenimiz Kemal Beydi. Sanırım ilk öğretmenliğiydi. Kışın, karlı havada bile palto giymezdi. Bize soğuklarda üşümememiz için, sırtımıza ve göğsümüze, çamaşır altına gazete kâğıdı koymamızı salık verirdi. Gömleğini açıp göstermişti. Kendi sırtında ve göğsünde de gazete kâğıdı olduğu için üşümüyordu. Ben de o günlerde sırtıma ve göğsüme gazete kâğıdı koymamın soğuktan koruduğunu denemiştim. Kemal Bey vücudu biçimli, lacivert giysi giyer, kalın sesli, beden eğitimi dersi dışında da bize spor yaptırtan bir öğretmenimizdi. Hepimize, spor için beyaz lastik ayakkabı, şort, atlet fanılası aldirtmişti. İlk olarak o zaman voleybol oynamıştım. Sanırım 1960 yılındaydı, yargıcı olarak çağırdıkları bir kız lisesinin münazarasında Kemal Beyi o lisenin müdür yardımcısı olarak gördüm. Kendimi boşu boşuna hatırlatmaya çalıştım. Belleğimde iz yapmış olan sırta ve

göğüse gazete kâğıdı koymamızı salık verişini söyledim. Ya unutmuş yada unutmuş gibiydi. Çok şaşırdım; bizden sonraki kuşaktan olanların da bizim birçok yanlarımıza şaşıkları gibi...

Matematik öğretmenimizin adını anımsayamıyorum. Adı söylenmez, ona lakabıyla Kömürcü denirdi nedense... Yaşlı yada bize yaşlı görünen bir yaşıydı. Karatahta önünde, ağır işleyen kurulmuş bir makine gibi ders anlatırdı. Öğrencileriyle arasında hiçbir bağ, sıcaklık, kaynaşma, ders anlatmasından başka hiçbir değini yoktu. Bana öyle gelirdi ki bu öğretmenimiz, evinde eşiyle, çocuklarıyla, konuklarıyla da tıpkı bize ders anlattığı gibi, bir makine yabancılığıyla konuşur, onlara da hep matematik, geometri öğretirdi.

Bibakıma oyun yazarlığına beni dolaylı olarak yöneltmiş olan da müzik öğretmenimiz Hulusi Beydi.

Tarih öğretmenimiz, Maltepe Askerî Lisesinin de öğretmenlerinden Memduh Beydi.

Zat-ı Devletleri İbiş Hazretleri

457

Şehzadebaşı'nda karşılıklı Ferah Tiyatrosuyla Millet Tiyatrosu vardı. O ders yılı içinde bu tiyatrolara ya iki ya üç kez gitmiştim. Özellikle Naşit'e hayrandım. Naşit'in oynadığı tiyatronun karşısındaki tiyatroda İsmail Dumbüllü'nün topluluğu oynardı.

Bigün Şehzadebaşı'ndan geçerken, Ferah Tiyatrosunun kapısı üstüne asılmış Amerikan bezine yazılı bir ilan okudum. Tiyatro herkese açık bir oyun yarışması düzenlemişti. Yarışmayı kazanan oyun Ferah Tiyatrosunda oynanacaktı. Ya tiyatro gerçekten bu yarışmayla iyi bir oyun arıyordu yada seyircilerin ilgisini çekmek için böyle bir yarışma açmışlardı. O ilanı görür görmez coşkulandım. Hemen bir oyun yazmaya kalktım. Ama nasıl oyun yazabilirdim? Topu toplamı iki üç tuluat oyunuyla bir de ortaoyunu seyretmiştim. Sekiz yaşımdayken seyrettiğim tuluat oyunundan belleğimde neler kalmışsa onlardan esinlenerek bir oyun yazmaya giriştim. Elbet beceremedim. Oyun diye ancak biriki sayfa karalayabilmiştim. Benim ilk yazı denemem, onüç yaşımdayken işte o yarışma için yazmaya başlayıp bitiremediğim oyun özentsidir.

1957 yılında *Biraz Gelir misiniz* adlı oyunum kitap olarak yayımlanınca, dostum Kemal Tahir oyunu okuduktan sonra benim gülmeceyi (mizahı) küçümsediğim için bu türlü oyunlar yazdığımı başkalarına söyledi. Onun bu sözlerinden kalkan Tahir Alangu da, bu sözleri benim için bir hikâye kitabının eleştirisinde kullandı.

O gün bu gün bu yanlış yargı sürer gider. Kemal Tahir bir tartışmamızda, “Sen yazdığın ilk piyesin şaheser olmasını istiyorsun!” diye bağırmıştı. Kendisini haklı çıkarmak için de, roman yazmanın kendisine yettiğini, romandan başka bişey yazmadığını övünerek söylerdi. Oysa Kemal Tahir’in çok önceleri oyun yazmaya çalışıp başaramadığını bildiğim için ona bu konuda hiçbir şey söylememişimdir. *Nâzım’dan Kemal Tahir’e Mektuplar* kitabında, Nâzım’ın, yazdığı oyunlar üstüne Kemal Tahir’e söyledikleri vardır. Evet, Kemal Tahir’le bu konuda hiç tartışmadım. Ona oyun yazmaya yeni başlamadığımı, “Biraz Gelir misiniz”den önce yazılmış ama oynanmamış ve yayımlanmamış enaz on onbeş oyunum olduğunu, yazarlığa ilkin oyunla başladığımı söylemek gereğini duymamıştım.

Ama onun çıkardığı, gülmeceyi (mizahı) küçümsediğim için bu türlü oyunlar yazdığım söylentisi sürüp gitti, şimdi de sürüyor.

Sekiz yaşımdayken seyrettiğim tuluat oyunundan esinlenerek onüç yaşında yarışma için oyun yazamamıştım ama, çok yıllar sonra, 1971 yılında, yine o sekiz yaşında seyrettiğim tuluat oyunundan esinlenerek *Zat-ı Devletleri İbîş Hazretleri* adlı oyunu yazdım. Bu oyunumun önsözünden bir bölümü buraya aktarıyorum:

24 Mayıs 1971 Pazartesi günü, Maltepe Kışlasında tutuklu olarak boş bir Amerikan barakasında yalnız başıma kalıyordum. En büyük zorluk kitap, kâğıt, kalem verilme-yişiydi. Böyle durumlarda iyimser kalabilmek için ya geçmişimi düşünür yada geleceği tasarlarım. Amerikan yardımından verilmiş uzun barakada volta atarak anılarımı yaşıyordum. Kırksekiz yıl gerilerdeyim. Sekiz yaşımdayım. İstanbul’un kurtuluşundan sonraki ilk yazı... Cerrahpaşa’da bir ara sokakta iki katlı bir eski ahşap evin bir odasında kiracıyız. Tanıdıklarımızdan bir Fatma’nım Teyze vardı. Bir hallacın karısıydı. Zengin evlerinde aşçılık ederdi. Çalıştığı yerden evine izinli geldiği bir gece beni bir bahçede oynayan bir tuluat oyununa götürmüştü. Bu benim gördüğüm ilk tiyatro oyunudur. Seyirciler katıla katıla gülüyorlardı, ama ençok gülen bendim. O ortaoyunundan bir küçük sahne hâlâ capcanlı gözümün önündedir. Oyundaki bir yaşlıca adam, sırtına bir kürk geçirince sanki bir canavar kesiliyor. Öbürleri de korkularından titreyerek bu diktatörün her saçma buyruğunu yerine getiriyor, ilkel kabile insanların hareketleriyle ona tapıyorlar. O sert adam kürkü çıkardı mı, sünepenin biri oluyor. Evin uşağı bir yolunu bulup kürkü sırtına geçirince, bu kez o hepsine zart zurta başlıyor, dört ayaklı yaptığı efendisinin sırtına biniyor, bu kez kendisi efendi oluyor.

Yuvraklık saç damından sıcaklığı artırarak ileten Amerikan barakasında volta atıyorum. Anılarımda daha berilere geliyorum. Onüç yaşımdayım. Artık Şehzadebaşı’ndaki tiyatroların seyircisiyim. O zamana dek Darülbîdâ’ya hiç gitmemişim, beş altı ay sonra oraya ilk gideceğim. Yıl 1929-30 olacak. Davutpaşa Ortaokulu altıncı sınıf öğrencisiyim. Bigün Millet Tiyatrosunun kapısı üstünde, bir oyun yarışması açıldığı ilanı gördüm. İlk

oyunumu işte o zaman yazmıştım. Böylece yazarlığım ilkin oyun yazmakla başlamıştı. Konusu sekiz yaşımdayken seyrettiğim tuluat oyunundan aklımda kalan o gülünçlü sahneydi: O büyülu kürkü her eline geçirip giyenin öbürlerine kan kusturması. Oyunu yazıp bitiremedim.

Şimdi düşünüyorum, etkisi bende hâlâ süren çocukluğumda seyrettiğim o oyun, belki de Büyücü Hoca ortaoyunundan bozma bir oyundu, belki de Tahir ile Zühre ortaoyununun tuluata uyarlanmıştıydı.”

Darülbedâyi

Bütün derslere önem verip hepsine çok çalıştığım halde müzik dersini bitürlü önemseyemiyordum. Müziğin yararına da, gereğine de inanmıyordum. Yalnız benim değil, sınıfta hepimizin kanısı bu yöneydi. Buyüzden benim kuşağım da, bizden önceki kuşak gibi, toplu şarkı, marş söylemesini bilmez. Hatta bunu vurgulayan bir de olay anlatılır. İster doğru, ister uydurma olsun, anlatılan bu olay bir gerçeği ortaya koyuyor. Dahaca İstiklal Marşının bestelenmesinden önce, katıldığımız bir uluslararası spor karşılaşmasında sporcuların bir toplantısında her ulusun sporcuları kendi ulusal marşlarını söylemişler. Sıra bizim sporculara gelince, topluca hiçbir şarkı, hiçbir marş söylemesini bilmediklerinden, söylemeseler de ayıp olacağından, nasıl olsa yabancılar Türkçeden anlamaz diye, aralarında karar verip, marş diye hep bir ağızdan, “Hamsi de koydum ta ta tavaya / Uçtu da gitti ha ha havaya...” şarkısını söylemişler. Sözde çok da beğenilmiş.

Müzik derslerinde ben de arkadaşlarıma uyup gürültü patırtı ediyordum.

Her ders yılında üç kez sınav olur, üç kez de karne verilirdi. Birinci sınav günlerindeydik. Müzik öğretmenimiz Hulusi Beydi. İyi giyimli, ciddi yüzlü bir insandı. İlle de bize müzik öğretmeye azmetmiş bir tavır içindeydi. O güne dek müzik dersi deyince, öğretmenin bize biriki marş söyletmesi, öğretmesi sanıyorduk. Kulağı yetenekli, sesi güzel olanlar ezberletilen marşı başarıyla söyler tam numara alır, benim gibiler de, nasıl olsa müzikten sınıfta kalınmadığı için, ortalama bir notla yetinirlerdi. Sesim alabildiğine kötü, kulak yeteneğim de hiç olmadığından şarkı, türkü, marş söylemesini hiç beceremezdim. Bu nedenle benim için müzik, hiç öğrenemeyeceğim, boşuna okutulan bir dersti.

Alaycılık, genellikle başarısız insanın kişiliğini savunması için, başarısızlığını gizlediği bir örtüdür. Özellikle delikanlılık öncesi yaşlardaki çocukların aşırı alaycı, aşırı beğenmez olmalarının nedeni, başarısızlıklarını saklayarak kişiliklerini savunma çabalarıdır. Tembel öğrencilerin daha çok alaycı, yaramaz olmalarının

nedeni budur. Müzik dersinden birazcık başarılı olmak umudum olsaydı, öbür derslerimdeki gibi müzik dersinde de dikkatli, çalışkan bir öğrenci olacaktım.

O ders yılının ilk karneleri dağıtılmıştı. Bütün derslerden tam not olan beş numara aldığım halde, yalnız müzik dersinden notum ikiye. Çok üzülmüştüm. O sınıftan sonraki bütün öğrencilik yaşamımda, aldığım tek kırık not müzikten aldığım bu iki oldu. Ondan sonra bir daha bütün sınıflarda her dersten tam numara aldım.

Müzikten aldığım bu ikinin beni tiyatroya yönelteceğini nerden bilebilirdim?

Hulusi Bey bize yalnız marş, şarkı öğretmekle kalmıyor, notaları, notaların portedeki yerlerini, okumasını öğretiyordu. Bunları öğrenebiliyordum.

Müzik dersinde gözlerim Hulusi Beyin dudaklarındaydı. Onu cankulağıyla dinliyordum. O da benim bu dikkatimi anlamıştı. Bir derste karatahtaya tebeşirle çizdiği porte üzerine notaları yazmıştı. Öğrencileri kaldırıp notaları soruyor, sonra da gam yaptırıyordu. Beni de derse kaldırdı. Bütün notaları okudum kolaylıkla. Sıra gam yapmaya gelince karga gibi, çaylak gibi sesler çıkarmaya başladım. Derslikteki arkadaşlarım kahkahalarla gülmeye başladılar. Belki de benim, öğretmenle alay için, özellikle bu çirkin sesleri çıkardığımı sanıyorlardı. Hele “la”, “si” gibi ince notalarda sesim pürüzlenip, çatallanıp büsbütün çirkinleşiyordu. Hulusi Bey “do” sesi verip tekrarlamamı istiyordu. Tekrarlıyordum, daha doğrusu tekrarladığımı sanıyor, kimbilir nasıl bir ses çıkarıyordum. Hulusi Bey kahkahadan kırılan çocukları unutmuş ille de bana düzgün “do” sesi çıkarttırmaya uğraşıyordu. Sonunda yerime oturttu. Beceremediğim için kendi kendime çok kızmışım. Hulusi Beyi bu denli yorduğum için de üzülmüştüm. Bu başarısızlığıma karşın Hulusi Bey, müzik dersine çok çalıştığımı göz önünde tutmuştu.

İkinci ve üçüncü dönem karnelerimde müzikten de beş almışım. Ders yılı sonunda, Hulusi Bey dersine çok çalışmama karşılık bana büyük boy bir zarf verdi. Zarfın üstünde adım, soyadım yazılıydı. Hulusi Bey derslikten çıkınca coşkuyla o kalın kâğıtlı güzel zarfı açtım. İçinden altın yaldızla basılmış bir çağrılık (davetiye) çıktı. Beni Tepebaşı'ndaki Darülbcdâ'yi'de (Yanmış olan Şehir Tiyatrosu) verilecek konsere çağırıyordu. Öyle sevindim, öyle sevindim, dünyalar benim oldu.

Darülbcdâ'yi'nin nerde olduğunu bile bilmiyordum. Konser günü yeni giysimi giyindim. Boyunbağı taktım. Darülbcdâ'yi'ye gittim. Bu benim böyle bir tiyatro yapısına ilk girişimdi. Elimdeki çağrılığı gösterip girmek çok hoşuma gitmişti. İçeri girince salonun görkemli görüntüsü karşısında büyüldüm. Bundan daha güzel biyer olamazmış gibi geliyordu bana. Yerlere yumuşacık yer keçeleri döşeli. Vişneçürüğü koskocaman perdenin yuvarlacık kıvrımları bakanın gözlerini okşuyor. Sahne çerçevesinin, locaların yaldızlı oymalı süsleri göz alıyor. Sahne çerçevesinin yukarısında ve ortada beş sanatı simgeleyen bir kabartma var. Ilık bir hava. Onca

kalabalık sessizlikle yürüyor, oturuyor. Havanın kendisinde bir saygınlık var. Dinleyiciler arasında benim yaşımda olanı yok, hepsi büyük.

Konser başlıyor. İlk dinlediğim konser bu. Çalgıları yönetenin bizim müzik öğretmenimiz Hulusi Bey olduğunu görünce pek şaşım. Hem de smokin giymişti. Smokinli adamı da ilk görüyordum filmlerin dışında. Birdenbire Hulusi Bey gözümde dünyanın en büyük adamı oluverdi. Elindeki şef değneğiyle sahnedeki on onbeş çalgıyı değil de, sanki dünyayı yönetiyormuş gibiydi benim için. Nasıl oluyordu da, böyle bir adam, bizim gibi bacaksızlara müzik dersi vermeye geliyor, biz de onunla alay etmeye yelteniyorduk... O konserde son olarak uzaktan gördüğüm Hulusi Beyi bir daha hiç görmedim. O sıralar dahaca soyadı yasası da çıkmadığından Öktem soyadını almamıştı. Çok sonraları bu öğretmenimin Hulusi Öktem olduğunu ve Hulusi Öktem'in de kimliğini ve kişiliğini öğrenebilecektim. Müzik ansiklopedilerinde Hulusi Öktem'e geniş yer verilmiştir. Türkiye'de ilk koronun kurucusu, İstanbul Şehir Bandosunun kurucusu, daha 1914'de 40 kişilik Millî Osmanlı Bandosunun kurucusu, Belediye Konservatuarı yatılı bölümü yönetmeni... Ve Hulusi Öktem beş yabancı dili çok iyi biliyor. Müzik konusunda kitapları var. Şimdi, eskisinden daha çok düşünmekteyim: Bu çapta bir adam, taa Davutpaşa'daki ortaokulun altıncı sınıfındaki haylaz oğlanlara ne diye boşu boşuna müzik öğretmeye çalışır? Anılarımın bu bölümünde öğretmenlerimi anlatmaya ağırlık vereceğim. Yaşlılık, gününü beğenmeyip geçmişi özlemekse, ben, öğretmenler konusunda yaşlanmış olduğumu rahatlıkla kabul edebilirim. Evet, öğrencilik dönemimin öğretmenleri, genellikle, gerçekten ülkücü kişilerdi. Bugüne oranlarsak, o dönemde ülkücü öğretmenler büyük çoğunlukta idi. Bunun da nedeni, başta öğretmenler, kazanılan Kurtuluş Savaşımızın coşkusu ve yeni kurulan Cumhuriyetin ülkücü duyguları içinde olmalarıydı. İşte bu nedenle 1928 yılında, 36 yaşındaki Hulusi Öktem, kendisiyle alay etmeye yeltenen oniki onüç yaşlarındaki haylaz oğlanlara, müzik öğretmek değil, müziği sevdirmek, tattırmak için çırpınıp duruyordu. Bana onun müzik derslerinin hiçbir yararı olmadı. Ama Hulusi Beyin beni konsere çağırmasıyla önce Darülbcdâyi yapısını tanıdım, ondan sonra da Darülbcdâyi'deki oyunların sürekli seyircisi oldum. Bu ilgi beni yavaş yavaş oyun yazarlığına yöneltti. Bu bakımdan Hulusi Öktem'in bende çok saygın anısı vardır.

Roman Yazıyorum

Sıra arkadaşım Reşat adında bir çocuktı. İnce, uzun, kumral, yakışıklıydı. Hergün lacivert takım elbise, yakası kolalı beyaz gömlek giyer, boyunbağı takardı.

Zamanın modasına göre, boyunbağının düğümü küçüktü. İzmirliydi. Bana boyuna İzmir'i, İzmir'deki yaşantısını anlatırdı. İzmir'de Bahribaba diye bir park olduğunu da ondan öğrenmiştim. Bahribaba, ençok adını ettiği yerdi. Ailesi İzmir'de olduğu halde, nedense İstanbul'da, Aksaray'da bir evin bir odasında kiracı olarak kalıyordu. Evinde kaldığı insan, belki de bir akrabasıydı. Reşat'ın yemeği ve bakımı o evde yapılıyordu. İzmir'den Reşat'a aydan aya para gönderiliyordu. Babası İzmir'de ya davavekili yada avukattı. Reşat'ın bana fısıl fısıl gizlice anlattığı şey, kiracı kaldığı evdeki bir dul kadınla olan cinsel ilişkisiydi. Cinsel ilişki? Bu benim ve benim gibi olanlar için, yıldızları gökten toplayıp onlarla bilya oynamak gibi düşsel bişeydi.

Sıra arkadaşım Reşat'ın anlattıklarından esinlenerek bir roman yazmaya başlamıştım. Romanımın adı, koyu siyah gözlü bir güzel kadını anlatmak için “bir çift kuyu” filan gibi gülünçlü bişeydi. Romandaki olaylar, hiç bilmediğim, gitmediğim İzmir'de geçiyordu. Bir defter dolusu yazmış, ikinci deftere başlamıştım. Romanımın çok acıklı olmasını istiyordum. Yazdıkça parça parça okuyordum babama. Romanımın biriki yerinde duygulanmış olan babamın gözleri dolmuştu. Demek, romanım istediğim gibi acıklı oluyordu. Başarmıştım. Zamanın Babiâli'deki büyük yayınevlerine mektup yazıp, romanımı basmak isteyip istemediklerini bile sormuştum. Mektup yazdığım yayımcılardan üçü aklımda: Hilmi Kitaphanesi, İkbal Kitabevi, Kanaat Kitabevi... Mektubumda, romanımın konusunu da özetle anlatmıştım. Mektuplarımda, büyük bir adam olduğum izlenimini vermeye çalışmıştım. İkbal ve Kanaat kitabevlerinden cevap bile gelmişti. Basılı başlıklı kâğıtlara yazılı cevap mektupları, “Muhterem Beyefendi” diye başlıyordu. Beni, “Muhterem Beyefendi” diye cevap verilmesi gereken bir yazar sanmışlardı. Beni asıl mutlu eden de buydu. Yakın zamanlara dek o mektuplardan birini saklamaktaydım. Cevaplardan birinde “Yıllık programları dolu olduğu için romanı maalesef basamayacak”ları gibi bir ret yazılıydı. Romanım basılmasa da, ben yine mutluydum. Çünkü koskoca bir yayınevi, beni büyük ve gerçek bir yazar sanarak mektubuma cevap vermişti. Mektubumda “İstenilirse romanımı göndereceğimi” de bildirmiştim. Oysa ortada daha roman bile yoktu. Ancak bir defterlik bir bölüm yazabilmiştim.

Bir defter dolusu yazdığım o romanımın konusunu hiç anımsayamıyorum. Ama sınıf arkadaşım Mehmet Karahasanoğlu, romanın konusunu hatırlıyor. Çünkü o zaman ikimiz de roman yazmaya karar vermişiz. Roman yazmak için ikimiz de kalın defterler satın almışız. O hiç yazmamış. Ben, yazdığım romanda, kimsesiz, sahipsiz, hoppa yanı olan bir kızın yaşamını anlatıyormuşum.

Her okulda edebiyatçı diye tanınan öğrenciler vardır. Davutpaşa Ortaokulunda da bizden bir yukarı sınıftan iki öğrenci edebiyatçı olarak biliniyordu. Birinin adı

Tahir, öbürününkü Hüsamettin'di. Tahir'le iyi arkadaş olmuştuk. Tahir'lerin evi, Samatya'ya inen yokuşlardan birindeydi. Birlikte evine gittiğimiz olurdu. Tahir öğretmen kılıklı ve öğretmen davranışlı bir çocuktü. Romanımın yazdığım bölümlerini okuyan Tahir beni Hüsamettin'le tanıştırmıştı. Hüsamettin'in babasının Kocamustafapaşa'da turşucu dükkânı vardı. Hüsamettin iyiden iyiye efendi, çok ağırbaşlı bir çocuktü. Okuması için romanım birkaç gün onda kalmıştı. Romanı eski Türkçe yazmaktaydım. Geri verirken romanımı, Hüsamettin'in eleştirisinden yalnızca bişey aklımda kaldı: "Alev'i ayınla yazmışsın, elifle yazılması gerekir."

Bu eleştiriyeye çok canım sıkılmıştı. Çünkü eski Türkçeyi hiç yanlışsız yazdığım kanısındaydım. Nasıl olmuştu da bir harfi yanlış yazmışım? Gerçekten alev, ayınla yazılmıyor mu? Nasıl olur? Alev Arapça değil mi?

Aradan o gün bu gün kırkyedi yıl geçmiş, ben hep alev'in ayınla mı, elifle mi yazıldığını öğrenmek için Arap harfli sözlüğe bakacağım. Ancak şimdi anılarımı yazarken bakabildim sözlüğe. Alev Türkçe bir sözcük olduğu için elifle yazılıyor. Ayınla yazıldığı olursa da galattır. Sözlük böyle açıklıyor.

Evet, o Hüsamettin, şimdi Hüsamettin Bozok diye bilinen yazar arkadaşımıdır. Hüsamettin Bozok'a ilk romanımı okuduğunu, bu ayın ve elif olayını anlatıyorum. Ama Hüsamettin Bozok hiçbirini anımsamıyor, beni de okuldan tanımıyor. Hep böyledir: Aynı olayı yaşarsız, ama o olay birimizin biyografisine girer, birimizinkine girmez.

Uzunyusufta Taşınıyoruz

Naci Beyin büyük bahçesinde üç yapı vardı. Ön bahçedekinde kendisi oturuyor, arka bahçedeki iki katlı evin alt katında bir odada da biz oturuyorduk. Üçüncü yapı, eski tekkenin mutfığıydı. Burası mutfak olarak çok büyük, ama ev olarak çok küçük bir yapıydı. Naci Bey bizim oturduğumuz arka bahçedeki iki katlı evi kiraya verdi. Kiracısı, Molla Bey denilen, sonraları anladığıma göre oldukça ünlü biri idi. Oturduğumuz ev kiraya verilince ordan taşınmak zorunda kalmıştık. Uzunyusufta denilen yerde, eski eve yakın bir eve taşındık. Babam, yine Naci Beyin bahçesinde çalışacaktı. Naci Beyin bahçesine, çiçeklerine bakıyor, bunun karşılığında para almıyor, ama bahçede yetiştirdiği zerzevatı kendi hesabına satıyordu. Bu nedenle parasal durumumuz eskiye göre oldukça düzelmişti. Kız kardeşim de, Naci Beyin koyunlarını, keçilerini sağmaktaydı. Okula başladığımdanberi, Beyazıt'taki muhallebiciye sütleri ben taşıyıyordum artık.

Uzunyusufta, yine bir tekkenin bitişiğinde bir eve taşınmıştık. Tekkenin yanında mezarlık, mezarlığın yanında da bizim evimiz vardı.

O dönem İstanbul'unda mezarlıkla iç içe yaşamaktaydık. Mahallelerin arasında o denli çok mezarlık vardı ki, birçok evin penceresi mezarlığa bakardı. Ölülerle diriler içli dışlıydık. Tekke pekçoktu, mescit pekçoktu ve her tekkenin, her mescidin mezarlığı vardı. Ayrıca da türbeler vardı.

Benim o dönem İstanbul'undan belleğimde kalmış en derin iz bu tekkeler, bu mezarlıklardır. Hele eski İstanbul denilen Eminönü'nden Topkapı'ya dek olan yerlerde o zamanlar, mezartaşı sayısı insan sayısından çoktu desem pek de abartmış olmam. Bir de yaşamımızı bütünleyen zenci kadınlar pekçoktu. Bir de, her mahallenin özgün bir delisi vardı. Hemen hemen delisiz mahalle yok gibiydi. Bu delilerin özellikleri vardı, her mahallenin delisi ayrıydı ve deli olarak öbürlerine hiç benzemezdi. Bunlar zararsız delilerdi. Bu delilere o mahallece bakılırdı. O tekkeler yandı, yıkıldı, yok oldu. O mezarlıklar kaldırıldı, apartman oldu. Ya o zenci kadınlar ne oldu? Onlar da kaynaşıp, melezleşip eridi mi? Peki o her mahallenin ayrı delisi? Şimdi hiç mi kalmadılar da ortalarda görünmüyorlar?

Evimizin yanındaki tekke de, bütün öbür tekkeler gibi Cumhuriyetten sonra kapatılmıştı. Tekkenin şeyhi, şeyh denilecek ağırlıkta bir adam değildi. Şeyh Efendi denilince, ağırbaşlı, sözü söyleşisi dinlenir, sözünü dinletir, çok bilir ama az konuşur, eli açık, gönlü açık, saygın bir kişi akla gelir. Benim gördüğüm son şeyhler, son olarak da Naci Bey böyle şeyhlerdi. Oysa bu tekkenin şeyhi kırtipil, çapaçul, cebi boş, eli sıkı, kafası tın tın, zırtapoz biriydi. Taşındığımız evin sahibi olan yaşlıca hanım –ki bir hanımefendiydi– bu şeyhin kız kardeşiydi. Bu yaşlıca hanımın kızı N. Hanımdı. Kocasından ayrılmış olan N. Hanımın bir oğlu, bir de kızı vardı. N. Hanım yaşadığımız o çevrenin çok üstünde bir düzeyde giyinir, kuşanır, süslenirdi. Yalnız dış görünüşüyle değil, bilgisi görgüsü, eğitimi öğrenimiyle de çevresindekilerden üstün bir genç hanımefendiydi. Güzeldi. Ay yüzlüydü. O zamanlar “teleme peyniri gibi kadın” denilen tipteydi. Geçimsizlik nedeniyle ayrıldığı kocasının özel okulu varmış. N. Hanıma hayranlık duyduğum için, ayrıldığı kocasına kızdım. “Hiç böyle bir kadından boşanılır mı?” diye düşünürdüm. N. Hanıma olan duygularım, Hayret Ablaya olan duygularımdan başka türlüydü. Bu daha çok, Ahmet Muhip Diranas'ın “Fahriye Abla” şiirinde anlattığına benzer bir duyguydu. N. Hanım yücelttiğim, saygın bir kadındı.

Taşındığımız bu ev iki katlı, eski, tahta bir evdi. İki taş basamakla sokak kapısından girilince sağdaki tek büyücek odada küçük bir aylık kirayla oturuyorduk. Üst kattaki üç odada da onlar, yani N. Hanım, annesi, oğlu ve kızı oturmaktaydılar. N. Hanımın kızı çok güzel, kıvrır kıvrır saçlıydı. Dört beş yaşında ancak vardı. Ben de on üç yaşında olduğuma göre, benden sekiz, dokuz yaş küçüktü. Ama bana, o yaştaki bütün oğlan çocuklarının kendilerini büyümüş duyduğu gibi, N. Hanımın

kızı sanki benden otuz kırk yaş küçükmiş gibi gelirdi. Bu küçük kızı çok severdim. Ders çalışmaktan boş kaldığım zamanlarımda onu oyalamaktan çok hoşlanırdım.

Yeni taşındığımız oda çalışmama uygundu. Burda yalnız kaldığım zamanlar yüksek sesle, hatta bağıra bağıra ders çalışırdım. N. Hanım beni çok beğenir, çok severdi. Beni herkese örnek olarak gösterirdi. Bu türlü örnek gösterilmelerden hoşlanmadığım halde, N. Hanımın beni övmelerine karşı tedirginlik duymazdım.

Söylentilerden, N. Hanımın Mühendis Mektebi (Teknik Üniversite) öğrencisi olan bir delikanlı arkadaşı olduğunu biliyordum. Bir akşam N. Hanımın kızıyla sofada oynarken N. Hanım o delikanlıyla gelmişti. N. Hanım beni o delikanlıya öve öve tanıtmıştı. Kibar, ince, şık bir delikanlıydı. Ama ben onu sevmemek, beğenmemek zorundaydım, hatta ona kızmak zorundaydım.

O küçük güzel kız hastalandı. Menenjitti. Hastalığında biriki kez yanında bulunmuştum. Baş ağrıyordu. Çok kısa sürede öldü. N. Hanımın acısı büyüktü. Kızının ölümünden birkaç gün sonra bigün ağlayarak bana, büyüdüğümde kızını benimle evlendirmeyi tasarlamış olduğunu söyledi. Nasıl olurdu? O melek gibi güzel kızla benim aramda o denli çok yaş ayrımı vardı ki bana göre... Ben koskoca bir delikanlıydım, oysa o daha küçücük, küçümencik bir kızcağızdı.

Bu aileyle dostluk ilişkilerimi yıllar yılı sürdürdüm. Birbirimizden uzaklarda oturduğumuz zamanlarda da, lisedeyken, Harp Okulundayken, subayken ziyaretine gittim. Bende N. Hanım üzünçlü bir anı olarak kaldı. Onu hep, uygun bir eş bulamamış, mutsuz, ama mutluluğa çok layık bir insan olarak gördüm. Daha sonraları yanlış eş seçimi yada eş bulamamaları yüzünden çok layık oldukları mutluluğa kavuşamamış, yaşamları ziyan olmuş, değerleri yeterince bilinmemiş pekçok kadın tanıdım. Elbet böyle erkekler de vardır. Ama ben daha çok o türlü kadınlara acıdım hep.

Altıncı sınıfın Fransızca Şubesinde, ya yaşı büyük yada yaşı bizlerden büyük görünen bir arkadaşımız vardı. Boylu bosluydu. İyi giyinir, hergün papyon takardı. Kalın çerçeveli gözlük de taktığı için, öğrenciden çok öğretmene benzerdi. Bu görünüşünden yararlanarak yaptığı bir muzipliği –muziplik denilebilirse– anlatmışlardı.

Kurtuluş Savaşı anılarının daha taze olduğu o günlerde İstanbul'da Rumlara karşı sevgisizlik, Rumlarda da çekingenlik vardı.

Fransızcadan onbeş yirmi öğrenci birden okuldan kaçıyordu. O gözlüklü olanı bunların başına geçiriyor, "Gelin arkamdan!" diyor. Eline de bir baston almış, daha bir yaşlanmış gibi... Davutpaşa'yla Kocamustafapaşa arasında biyerde, yangın yerleri arasında bir kilise vardı. Hep birlikte o kiliseye gidiyorlar. Gözlüklü olanı, kilisenin papazını çağırıyor. Yüksek perdeden konuşarak papaza, öğrencilerine

uygulamalı ders olarak kiliseyi gezdirip göstereceğini söylüyor. Papaz saygıyla kilisenin kapısını açıyor. İçeri girip gezip dolaşıyorlar. Öğretmen rolündeki göz-lüklü, bastonlu öğrenci, gürültü eden öğrencileri arasına sözde azarlayarak, papazı, öğretmen olduğuna iyice inandırıyor. Bu arada papaza göstermeden kilisedeki ikonlardan, şamdanlardan alanlar da oluyor. Sözde öğretmen, kiliseden ayrılırken elini sıkıttığı papaza teşekkür ediyor.

Bu olayı güle güle anlatmışlardı. Sanırım, o öğrencinin adı Zeki'ydi. Ortaokul-dan sonra kadastro okuluna girmiş, kadastrocu olmuştu.

Özel Fransızca Ders

Sınıf arkadaşlarım arasında “r”leri yumuşak ge sesiyle söyleyen bir çocuk vardı. Adı Halit'miş gibi geliyor şimdi bana. Başarılı bir öğrenci değildi. Ama çok arka-daş canlısı, çok iyi yürekli, yardımsever bir çocuktu. Giyinişinden yoksul olduğu belliydi. Özellikle üst üste pençelenmiş, kalın yamalı ayakkabılarından belliydi yoksulluğu. Giydiği giysi ona büyük gelirdi. Giyilmiş büyük adam giysisi olduğu belliydi. Ya bir zengin vermişti eski giysisini yada Bitpazarı'ndan kullanılmış giysi olarak ucuza almışlardı. Bütün bunlara karşın onda hiç aşağılık duygusu yoktu. Durumunu doğal olarak karşılıyor, yoksulluğunu ne gizlemeye, ne de ilan etmeye çalışıyordu. Rahat bir çocuktu. Hep güleç yüzlüydü. Gülünce bembeyaz dişleri görünürdü. Onunla içtenliğimiz, ayakkabımı pençelemek isteğiyle başlamıştı. Bana ayakkabı pençelememin pahalı olacağını, bir pençelik köseleyi dericilerden satın alıp kendimiz pençelersek daha ucuza geleceğini söylemişti. Dediğine göre onların evindekilerin ayakkabılarını kendisi pençeliyordu.

İşte bu nedenle o peltek arkadaşımın evine gittim. Aksaray-Cerrahpaşa arasında yarı yıkık duvarlı büyücek bir bahçenin içindeki bir evde oturuyorlardı. Gecekon-du gibi biyerdi ama büyüktü. Burası daha çok, içi eşya dolu garaj gibi, hangar gibi, eşya ambarı deppoy gibi biyerdi. Ev kırık dökük mobilyalarla, eski püskü eşyayla doluydu. Evde, kızılı oğlanlı her yaşta, her boyda çocuklar vardı. Peltek arkadaşım kardeşlerin en büyüğüydü. Aklımda kaldığına göre Erzincanlıydılar. Babası her ne iş olursa yapan “kara işçisi” denilen işçiydi. Arkadaşım ayakkabımı pençelemişti. Onların evinde örse çekicinin bulunmasına şaşmadım; çünkü o tıklım tıklım evde marangoz gereçleri, demirci gereçleri, hatta belki bir doktorun ameliyat gereçleri bile bulunabilir ve buna hiç de şaşılmazdı. Küçüğünden büyüğüne bütün evde-kiler sevimli, eli açık insanlardı. Ne zaman evlerine gitsem yedirip içirmeden, hiç olmazsa bir çay vermeden bırakmazlardı. Onca eski püskünün, onca kırık dökük

eşyanın, tıklım tıklım şunun bunun içinde iyimserlikle, cıvı cıvı sevgiyle, sıcak bir sevecenlikle yaşıyorlardı. Onlardan taşan sevgi o hangar gibi evdeki bütün eski püsküleri, bütün kırık dökükleri güzelleştiriyordu.

O peltek arkadaşımın sonraları aradabir yollarda karşılaştığımız oldu. Son karşılaşmamızda ben askerî lise öğrencisiydim, o da bir topçu assubayıydı. Boylanmış, irileşmiş, kocaman bir delikanlı olmuştu. Ayaklarında kalın ham deriden mahmuzlu çizmeleri vardı. Ama yine bir küçük çocuk peltekliliğiyle sevgi ışınları saçarak konuşuyordu. Çoktan yıkılmış, şimdi yerinde yeller esen Aksaray Karakolu önündeki o karşılaşmamızdan sonra bir daha görmedim, ama hiç de unutmadım. Onu, sevgi ve sevecenlik taşan o kalabalık evlerini...

İkinci sınavdan sonraki karnemde müzik de içinde bütün derslerden beş numara alınca, başarının verdiği doymazlık ve öğrenme açlığıyla okulda öğrendiklerimle yetinmez olmuştum. Daha çok şeyler de öğrenmek tutkusuna kapıldım. Okulda İngilizce okuyorduk. Okulda yabancı dilin öğrenilebileceğini sanıyordum. Ayrıca Fransızca da öğrenmeliydim. Ama özel Fransızca dersi almak için zengin olmak gerekirdi.

Peltek konuşan arkadaşımın annesi matematik öğretmenimiz Kömürçü'yü tanıyordu. Sanırım bu tanışıklık, matematik öğretmenimizin evine ev işi yapmak için gitmesindendi. Arkadaşım Kömürçü'yle aynı evde oturan birinin özel Fransızca ders verdiğini söyledi, hem de çok ucuza ders veriyormuş. Ders ücreti o denli azdı ki küçük cep harçlığımdan biriktirerek ödeyebilirdim. Olmazsa babamdan da isteyebilirdim ayrıca.

Karanlığın erken bastığı bir kış günü akşamı, son dersten çıkınca peltek arkadaşımın birlikte özel Fransızca dersi veren adamın evine gittik. Aksaray'dan Samatya'ya dönerken Tramvay Caddesi üzerinde, dar yüzlü, dört katlı bir evdi. En üst katta matematik öğretmenimiz, onun altındaki katta Fransızca dersi alacağım adam oturmaktaydı. Karısı biri kız, iki oğlan, üç çocuğu vardı. İlk gittiğimiz akşam ders yapılmadı, genel konuşmayla geçti. Fransızca öğretmenin ressam olduğunu evine gittiğimde öğrendim. Bizden biraz sonra da matematik öğretmenimizin kızı geldi. İki kız vardı orada o akşam. Ya ikisi de Kömürçü'nün kızıydı yada biri kızının arkadaşıydı. Kızlardan birinin adı Piraye'di. (Bir yazarın, roman, hikâye ve oyunlarındaki kahramanlarına adlar bulması oldukça ilginç psikolojik bir olaydır. Bu adların, yazarın yaşamıyla ilişkisi vardır. Yazılarımızdaki kahramanların adlarını gelişi güzel koymuyoruz. Bu adları bir zihinsel işlemten sonra buluyoruz. O adları genellikle anılarımızdan çıkarmaktayız. Ben bu Piraye adını, hikâyelerimde, romanımda çok kullanmışımdır. Yalnız belli tiplere o adı vermişimdir.) Matematik öğretmenimiz Kömürçü ders anlatmaktan başka bizimle hiçbir değinde, hiçbir

ilişkide bulunmadığı için, onun böyle bir kızı olmasına çok şaşmıştım. Çünkü matematik öğretmenimiz bana yaşlı bir robot gibi geliyordu.

Piraye Amerikan Koleji öğrencisiydi. O dönemde Amerikan Koleji öğrencisi olabilmek, başlıbaşına bir ayrıcalıktı. Piraye'nin sınıfında sanat tarihi dersi de okutuluyormuş yada bu dersin bir bölümüymüş. Başka okullarda neler neler okuyorlar, öğreniyorlar! Ne güzel okullar var... Öğretmen Piraye'ye sanat tarihinden bir ödev vermiş. Bu ödevin bir parçası olarak da bir eski Yunan heykelinin resmini yapması gerekiyormuş. Piraye galiba Apollo heykelinin resmini yapmıştı. Yaptığı resmi düzeltmesi için, özel Fransızca dersi de veren ressama getirmişti. Ressam, Piraye'ye o resmin nasıl yapılması gerektiğini anlattı. Kızın yaptığı resmi düzeltti.

Geceleyin evime döndüm.

Haftada üç gün birer saat Fransızca dersi alacaktım. Akşamları son dersten çıkınca Fransızca öğretmenine gidecektim. Çok sevinçliydim. Okulda İngilizce, özel öğretmenden de Fransızca öğrenebileceğimi sanıyordum.

Adını unutmuştum. Şimdi anılarımı yazarken birden hatırladım. Evinde Fransızca dersi veren adamın adı Hüseyin Hüsnü'ydü. Yaşamımda tanıdığım çok özgün kişilerden biriydi. Tanıştığımız evine ya bir yada iki kez gitmiştim. Ordan taşınmışlardı. Taşındığı ev Yenikapı'da, Etyemez'deydi. Tiren köprüsünün altından geçince bir toprak alanın çevresindeki evlerden birinde oturuyordu. Kâgir ev üç katlıydı. Onlar bu dar evin orta ve üst katında kiracıydılar.

Hüseyin Hüsnü Bey evinde "şort" denilen kısa pantolon giyerdi. O zamanlar İngilizce şort sözcüğü bile dilimize girmemişti. Erkeklerin kısa pantolon giyme töresi yoktu, alışılmamıştı böyle bişeye. Onun kısa pantolonları renkli bezlerden-di. Karısının dikmiş olduğu belliydi. Buyüzden donla dolaşıp yanımıza çıktığını sanıyor, yadırgıyordum. Sonraları alıştım. Bana kendi evinden biri, çocuklarının büyüğüymüşüm gibi davranırdı. Yanımda kısa pantolonla bulunması belki de bundandı. (Ben de sıcaktan çok bunaldığım, sıcağa hiç dayanamadığımı için, otuz yaşımdan sonra evimde yazları ve ilkyazları kısa pantolon giyerim. Bu kılıkta beni yadırgayan konuklarım olduğunun farkındayım. Giysi benim için salt giyim ve gereksinimden öte bişey olmadığı için aldırmiyorum. Hatta bir evişçisi kadın, evde şortla dolaştığım için, evimizde çalışmak istememişti. Sevdığım bir yazar da, yazdığı gazetede benim evimde donla gezdiğimi, yazacak konusu kalmamış gibi, fıkrasında alay konusu yapmıştı.)

Hüseyin Hüsnü Bey Kurtuluş Savaşına katılmıştı. Bir ilişkiyle Fransa'da bulunmuş, orada Fransızca'yı çok iyi öğrenmişti. Süvari yüzbaşısıyken ordudan ayrılmıştı. Eşi bir generalin kızıymış. General, kızının bu yüzbaşıyla evlenmesini istememiş. Buna karşın, birbirlerini çok sevdiklerinden evlenmişler. Bu evliliğin de

onun ordudan ayrılışında etken olduğunu sanıyordum. Kaynatayla kendisi de, eşi de dargındı. Eşi, güzel, genç, sarışın bir hanımdı. Paşa kızı denilecek olgunlukta, ağırlıktaydı. Hüseyin Hüsnü Bey açık kumral, bıldıık bıldıık, az tüylü bir adamdı. Birbirinden güzel üç çocukları vardı. Dört yaşındaki en küçüğü kızdı. Oğlanların biri on, biri sekiz yaşındaydı. Hüseyin Hüsnü Bey okulların eğitim yöntemini, ders kitaplarını beğenmediği için çocuklarını okula göndermiyordu.

Çocuklarını kendisi eğitip okutacaktı. Okuldan daha iyi öğrenim vereceğine inanıyordu. Büyük oğluna epiyi Fransızca öğretmişti bile.

Hüseyin Hüsnü Beyin nedenini anlayamadığım bir genel küskünlüğü vardı. Daha sonraları buna benzer küskünlüğü başka öğretmenlerimde de görmüş, nedenini çok sonraki yıllarda sezer gibi olmuştum, daha doğrusu kendimce yorumlamıştım. Bu küskün öğretmenlerin arkadaşları içinde, yaptıkları yurt hizmetini pahalıya satışı çıkartmış olanları vardı. Yapılmış yada yapılmış gibi gösterilmiş yurt hizmetini alabildiğine sömürerek politikaya atılanlar, politikada nüfuz ticareti yapanlar, politik nüfuzlarını öz çıkarlarında kullananlar vardı. Ülkücüler, çıkarıcılara yenik düşmüşlerdi. Bu nedenle kendilerine kapanmış ve küskündüler. Küskün olsalar da ülkücüler içinde, başkaldırmadan, ülkücülük çabalarını sürdürenler de vardı.

469

Hüseyin Hüsnü Bey eşine hep sevgiyle, saygıyla davranırdı. Onların evinde yaşam sevgiyle, sevecenlikle sürüyordu. Paşa olan kaynatayla dargındılar. Paşa baba, kızının Hüseyin Hüsnüyle evlenmiş olmasını sonradan da affetmemişti.

Oldukça yoksuldular. Evlerinde eşya yok gibi bişeydi. Ama uyum içinde yaşıyorlardı. Hüseyin Hüsnü Bey resim yaparak evinin geçimini sağlıyordu. Her renkte dörtgen kadife parçaları satın alır, bunları şövaletine gererek raptiyeler, üzerlerine yağlıboyayla görüntü resimleri yapardı. Her kadife üzerine resim yapması bir, ençok iki saat sürerdi. Günde üç dört tane yapardı bunlardan. Daha da çok yapabilirdi ama sürümü çok değildi. Kadifeler üstüne çizip boyadığı görüntü resimlerini ezbere yapardı. Romantik, ay ışıklı, gümüş dereli, zümrüt çayırılı, başı dumanlı yada karlı dağları olan, suları şırıl şırıl çağlayanlı, balayı geçirilecek denli güzel köy evleri olan resimlerdi bunlar. Her kadifeye nasıl bu denli değişik görüntüleri ezbere resimleyebildiğine şaşardım. Özellikle siyah yada lacivert kadifeler üstüne yaptığı dolunay ve dolunayın durgun sularda yansıyan resimleri çok hoşuma giderdi.

Resim yaptığı bu kadifeleri haftada bir Kapalıçarşı'daki satıcılara toptan satardı. Çoğunun parasını da peşin alamazdı. Sipariş aldığı da olurdu. Aklımda yanlış kalmadıysa her kadifeyi bir liraya resimlerdi. Arasına büyük boyda mukavvalar, kontrplaklar üstüne resimler yaptığı da olurdu. Bunlardan birini Aksaray'da bir balıkçıya satmıştı. Parasının hepsini alamamış, balıkçı borcunu balık vererek

ödemmişti. Balıkçı yazın karpuzcu olmuştu. O karpuzcunun önünden geçerken durur, bisüre o resme bakardım.

Fransızca öğrencilerinden sıkılmış, onları bırakmıştı. Tek öğrencisi bendim. Beni seviyordu. Kendisine özgü Fransızca öğretme yöntemi olduğunu söylerdi. Gramere ağırlık verirdi. Fiil çekimlerini, çizelgeler yaparak kolaylıkla öğretiyordu.

Bir akşam derse gittiğimde Hüseyin Hüsnü Bey daha eve dönmemişti. Eşi beklememi söylemişti. Biraz sonra geldi. İyi giyinirdi. Ya papyon yada plastron takardı. Sevinçli dönmüştü eve. Bir Fransız şirketinde yada kurumunda iş vermek için konuşmaya çağırmışlar. Ordan dönmüş. Fransızlar Fransızcasını çok beğenmişler. Sevinci bundandı. Ama o işe nedense girmede yada alınmadı.

Bizim evimizin düzenine ters düşen bir yaşayışları vardı. Paraları olmadığı yada az olduğu zamanlar –çok kez böyleydiler– hep birlikte zeytin, peynir, helva gibi katıkla ekmek yerler, bundan da hiç yakınmaz, yüksünmezlerdi. Ama bir işten para alır almaz, baklavalara börekler yerlerdi. Yarını hiç düşünmeden eldeki para harcanırdı.

O günlerde evde baklava börek yenilmesi, zenginlik belirtisi sayılırdı. Onların bu savruk tutumlarını beğenmezdim. Kendi kendime “Üç dört gün katıkla ekmek yiyip bigün baklava börek yiyeceğinize, şunun ortasını bulup da hergün fasulye, pilav pişirip yeseniz olmaz mı?” diye geçirirdim içimden.

Okuldaki dersler biyandan, haftanın üç günü birer saat Fransızca dersleri biyandan çok yoruluyordum. Bigün ders yaparken Hüseyin Hüsnü Bey yorgunluğu gözlerimden anladı. Belki de uykusuzluktan gözlerim yanıyor, sulanıyordu. Bana bir dinlenme öğüdü vermişti: Bir çayıra yada toprağa sırtüstü yatıp kafadan saplantı düşünceleri atarak gökyüzünün sonsuz mavi derinliklerine bakmak. Bu öğüdü tuttum. Deniz kıyısında kumlara, çakıllara sırtüstü yatar, hedefsiz olarak göğün mavisine görmeden bakardım. Bu çok iyi dinlenmedir, hâlâ bu yöntemle dinlendiğim olur.

Ders almaya yaya gidip gelirdim. Eve dönüşlerimde, yoldayken karanlık basardı. Yol bostanların, yangın yerlerinin arasından geçerdi. Bir akşam eve dönerken bir bostan duvarının dibinden geçiyordum, karanlıkta duvarın köşesini dönüyordum ki, birdenbire karşıma bir adam çıktı. “Başımdan aşağı kaynar su döküldü” diye bir deyim var ya, o gece gerçekten başımdan aşağıya kaynar su dökülmüş gibi olmuşum. Oysa duvar köşesinde birden karşılaştığım adam, herhangi bir yolcu- du, geçip gitmişti. Ama ben yürüyememiş, bisüre duvara dayanıp kalmışım. Çok korkmuşum.

Büyük yaz tatilinde de özel Fransızca ders almışım. Yatılı okula girince Hüseyin Hüsnü Beye gitmedim bir daha.

İstimna Bil-yed

Şimdilerde Fransızcası söyleniyor: *Masturbation*. O zamanlar Arapçası söylenirdi: İstimna bil-yed.

Masturbation, istimna yada onanizm, el yada başka bir araçla cinsel zevk sağlamak, demektir. İstimna, meni kökünden yapılmış bir sözcüktür, meni getirmek demektir. “Bil-yed” de “elle” demek. İstimna bil-yed elle meni getirmek anlamına gelir.

Öğrencilik dönemimde İstanbul’un renkli kişilerinden Doktor Lokman Hekim vardı. Yaşlı bir hekimdi. Gazetelerde sağlık bilgileri yazar, halkın kolay anlayacağı biçimde sağlık broşürleri yayımlardı. İstanbul’da özel otomobil sahiplerinin parmakla gösterildiği o dönemde onun özel arabası vardı. Ama bu araba o denli eskiydi ki, sık sık İstanbul sokaklarında bozulup kalmış olduğunu görürdük. Arabanın eskiliğini anlatmak için, o arabayı yapan fabrikanın dünyada eşi kalmayan bu model arabayı geriye almak için Lokman Hekim’e yepyeni bir araba verdikten başka büyük para da vermeyi önerdiği, ama Lokman Hekim’in kabul etmediği söylenirdi. İşte bu Dr. Lokman Hekim’in halk için yazdığı sağlık broşürlerinden biri sık sık gazetelerde, özellikle Cumhuriyet gazetesinde “Otuzbir çekmenin zararları” diye ilan edilirdi. Türkçesini söylemenin kabalık olduğunu sananlar, kibarlaşmak için otuzbir çekmeye yada abaza çekmeye bugün “mastürbasyon” dedikleri gibi eskiden de “İstimna bil-yed” derlerdi.

471

Bunun ne olduğunu, nasıl yapıldığını bilmiyordum, ama çok sık duyuyordum. Yapılmaması gereken, sağlığa çok zararlı bir şey olduğu kulaktan kulağa söylenir dururdu. Ama bir yıl sonra, bütün öğrencilik dönemimde kimi öğretmenlerimiz ve eğitimcilerimiz, subaylarımız otuzbir çekmenin zararlarını bize aşırı abartarak anlatacaklardı. O denli aşırı ki, her oğlan çocuğu bunu doğal olarak yapıyor, yaptıktan sonra büyük günah işlediği yada öleceği, aptal olacağı gibi korku psikozuna giriyordu.

Davutpaşa Ortaokulundaki sınıfımızda haftada bigün, on günde bigün okula gelen bir sınıf arkadaşımız vardı. Çok zayıftı, iskeletinin üzerine derisi beceriksizce, buruş buruş yapıştırılmış gibiydi. Gözleri gözçukuruna kaçmış, göz halkaları da morarmıştı. Yanakları çöktüğü için elmacık kemikleri dışarı fırlamıştı. Derisi tütün sarısına çalmıştı. İlk okula haftada, on günde bir gelirken, sonraları daha da seyrek gelmeye başladı. Her okula gelişinde hastalık raporu getiriyordu. Durmadan öksürürdü. Zayıflığından, boyu uzunmuş gibi görünürdü. Bu sınıf arkadaşımız bigün öğle paydosunda bahçede çevresine toplanan arkadaşlarına otuzbir çekme alışkanı olduğunu, buyüzden hastalandığını uzun uzun anlatmıştı.

Yöresinde toplanan çocuklar onu merakla soru yağmuruna tutuyorlardı. Hasta çocuk bu alışkanlıktan bitürlü vazgeçemediğini söylüyordu. Veremdi. Doktorlar bu alışkanlığından vazgeçmezse öleceğini söylemişlerdi. O da biliyordu buyüzden öleceğini. Ama bunu bile bile yine de vazgeçmiyordu. Üstelik alışkanlığı artıyordu da... Ben o çocuğun bütün bir öğle paydosunda anlattıklarını üzüntüyle dinlemiş, bu huyundan vazgeçememesini de aptallık olarak görmüştüm.

O çocuk daha seyrek gelmeye başladı okula. Sonunda da hiç gelmez oldu. Sonradan birilerinden duyduk: Ölmüş!

Sınıf Arkadaşlarım

Sınıfımızda iki Reşat vardı. Biri, yazdığım romanın konusunu anlatan İzmirli Reşat, öbürü de Külhanbey Reşat. Külhanbey Reşat çok sinirli, kavgacı bir çocuktü. Uzun boylu, küçücük yüzlüydü. Sarı saçlı, mavi gözlüydü. Suratı çilliydi. Ağzını çarpıtarak konuşurdu. Bizden belki de biriki yaş büyüktü. Afili afili yürürdü. Bıçak da taşırdı. Ama iyi yürekli, iyi bir oğlandı. Evlerini geçindiren ağabeyi terlikçiydi. Derslerde çok başarısızdı. Hangi nedenle olduğunu ansayamıyorum, müdür yardımcısı Sait Beye bıçak çekmiş, bıçak araya giren Mehmet Karahasanoğlu'nun bacağına saplanmıştı. Yaşıtlarımıza göre olgun bir çocuktü. Kavgada iyi yumruk atardı, muşta da kullanırdı. Ona derslerde yardım etmeye çalışırdım. Külhanbey Reşat'ı o tarihten kırkiki yıl sonra Eminönü Alanında gördüm. Hemen tanıdım. O da beni tanıdı. Çekingen, pısmış, yılgın bir adam olmuştü. Ne iş yaptığını sordum. Müzede çalıştığını söyledi. Hademe, odacı filan gibi bişey olacaktı. O denli ezilip büzülüyor, benimle konuşmaktan sıkılıyordu ki, daha çok tedirgin etmemek için ondan ayrıldım. Ama Reşat'ın kendimce kurguladığım yaşantısından ayrılamadım. Sırtına yaşam yükü binmişti. Belki üç dört çocuğu vardı. Belki karısı... Kimbilir. Hep düşünürüm Reşat'ı. Başkalarını hiç ilgilendirmez Reşat. Ama ben onu, ne olduğunu bilmediğim bir dramın kahramanı olarak gördüm. Benimle konuşurken o denli tedirgindi ki, bir ayak önce benden kurtulmak istediğı belli oluyordu. O eski rüzgârından bir esintinin bile kalmamış olması içime dokundu.

Adını unuttuğum, sevimsiz, şımarık bir arkadaşımız daha vardı. Bir binbaşının oğluydu. Binbaşı oğlu olmanın bütün fiyakasını yapar, tadını çıkarırdı. Kendini çok üstün görürdü. Sizde de olur mu, anımsayamadığım adlardan kimisinde bulunan bir harfi kesinlikle bilirim. Bu çocuğun adını anımsayamıyorum, ama onun adında "H" harfi olduğunu çok iyi biliyorum; Hadi filan gibi bir adı vardı. Parası olduğu için voleybol topu almıştı. Topu olmasını üstünlük sayar, topu olduğu için voleybol takımına girerdi. Derslerde olduğu denli sporda da beceriksizdi. Spordaki

beceriksizliğini örtmek için, bizimkilerden daha iyi şort, daha pahalı lastik spor ayakkabısı giyerdi. Bigün top sahibi olmanın bencilliğiyle, iyi voleybol oynayan bir arkadaşımızı oyundan çıkardı. Bunun üzerine ben de kendiliğimden voleybol alanından çekildim. Arkamdan voleybol oynayan öbür çocuklar da çekildiler. Tek başına kalan binbaşının oğlu sırtarak başka çocukları çağırdı oyuna. Her çağırdığının koşarak geleceğini sanıyordu. Hiçbir çocuk gitmedi. Binbaşının oğlu kendi kendine topu birkaç kez atıp tuttu, sonra içeri girdi. Önceden kararlaştırmadan, birden ve kendiliğinden oluşuveren bu dayanışmayı unutamıyorum.

Bizim o yaşımızdaki çocukların çoğunda kimi öğretmenlerin cinsel sapık olduğunu uydurma eğilimi vardır. Belki de erginlik çağının bir olumsuz belirtisidir bu. Özellikle yumuşak davranışlı, öğrencilerle yakın ilişki kuran öğretmenler için uydurulur böyle şeyler. Hayvanat dersi öğretmenimiz için de böyle derlerdi. Arkadaşlarımızdan Z.'nin bu öğretmenin evine gitmesini bu yönde yorumlardı.

O içine kapanık, temiz yüzlü, çokaz konuşan, hiç oynamayan, hiç kavga etmeyen, hiç yüzü gülmeyen ama yine de sevimli olan çocuğu da unutamıyorum. Adı İhsan'dı. Göze görünmeyen sert bir kabuk içinde kapalıymış gibi yaşıyordu. Bana bikez açılmıştı. Üvey annesi vardı. Belediye zabıta memuru olan babası yeni evlenmişti. İhsan, üvey annesinden çok korkuyordu. Ezikliği, üvey anne yüzündendi. Çok acırdım İhsan'a. Aradan bunca yıl geçti, ne zaman gazetelerde iyi bir işte, iyi biyerde İhsan adında birinin olduğunu okusam, onun çocukluk arkadaşım İhsan olmasını dilerim. İhsan iyi durumda olsun isterim.

Bir de Mustafa vardı arkadaşlarım içinde. Çalışkandı. Tatardı. Şehremini Pazarının kurulduğu alanda, şimdiki gecekondulara benzer tek katlı, küçücük bir evde oturuyorlardı. Bikez onların evine gitmiştim. Annesinin de Tatarlığı, yüzünden belli oluyordu. O küçücük ev öyle temizdi ki... Sakız aklığında patiska perdeler, ak örtüler... Bunca yıldanberi, ordan daha temiz yer görmemişim gibi geliyor. Ben Ankara'da Harp Okulu öğrencisiyken Ulus Alanında yaşıtım biri yanıma gelip elimi sıktı. Tanıyamadım. Adının Mustafa olduğunu, Davutpaşa Ortaokulunda aynı sınıftan olduğumuzu, şimdi Ziraat Fakültesi öğrencisi olduğunu söyledi. Yine tanımamıştım. Tanıyamadığımı söyledim. Belki de özellikle tanımadım dediğimi sanmıştı. Birden, kızgın dönüp gitti. O gider gitmez anımsadım. Nasıl olmuştu da o Tatar yüzü, o çalışkan Mustafa'yı, dünyadaki en temiz evin çocuğunu tanıyamamıştım. Arkasından baktım. Koşup yetişmek istedim, seslenmek istedim, ama yapamadım. Bu olay beni çok utandırmıştır. Şimdi bile en olmayacak zamanlarda Tatar Mustafa'yı, onun kızgınlıkla yanımdan çekip gidişini anımsar, utanırım.

Bizim o yaşlarımızdaki çocuklarda, erkeklik ve dişilik hormonlarının dengede olduğu, erkeklik hormonlarının dahaca üstün durumda olmadığı, kimi çocuklarda bu dengenin bozulduğu söylenir. Sanırım bu görüş doğrudur. İlk olarak o okuldaki

sınıfta, üstü kapalı, gizli de olsa kimi arkadaşlarımızda birbirlerine sapık eğilim belirtileri gördüm. Daha önceleri, söz dışında, böyle bişey bilmiyordum. Bizi, bu sapık eğilimden koruyacak hiçbir önlem de düşünülmüyordu. Pekazımızda olan bu sapık eğilim, çok kapalı, ancak duygusal düzeydeydi.

Sıra arkadaşımın adı Müfit'ti, esmer bir çocuktuk. Adını unuttuğum bir sınıf arkadaşım ile evlerimize aynı yoldan giderdik. Okulda suskun olan bu arkadaşım, nedense yolda durmadan takılırdı bana. Kavga etmesini oldum olası sevmediğim için, onun takılmalarına aldırılmazdım. Ama o denli üstüme varırdı ki, sonunda onu susturmak zorunda kalırdım. Kavgada her zaman dayak yer, dayak yediği için de hırsından ağlayarak söverdi. Ama ertesi gün yine aynı şeyi yapar, yine dayak yerdi. Sanki bana ille de kendisini dövürmeye çalışıyordu. Çok üzülüyordum. Takılmalarına aldırmasam, bu kez çok ağır, çok kaba sövüyordu. Bigün yine susturmaya çalıştım. Elimden kurtulup kaçtı. Kaçmasıyla da ağlayarak bana taş fırlatmaya başladı. Taştan çok korkardım. Öyle sanıyorum ki, daha küçük yaşımdayken atılan taşla başından kan akan birini görmüştüm de buyüzden taştan korkuyordum. Bikez de, daha dört beş yaşımdayken alnıma bahçe çapasının ucu saplanmış, başımdan kan fışkırmıştı... Belki atılan taştan korkmam bunlardandır. Arkadaşımın taş atmasından iyice korktum. Taşlardan sakınarak yolumu değiştirdim. Bir daha da evime o çocukla aynı yoldan gitmedim.

Başkalarıyla ilişkimde belli etmezdim ama, o yaşımdayken kendi kendime kalınca çok romantik bir çocuktum. Hiç yoktan nedenlerle yada nedensiz olarak öyle derin, içli duygulara kapılırdım ki, *méditation* dedikleri işte bu olacak! Böyle zamanlarımda, "Bu anı hiç unutmayayım," derdim. Oysa o an, unutulmayacak bir an değil, herhangi olağan bir andı. Böyle aşırı duygululuk içindeki bir anımda, "Bu anı hiç unutmayayım," dediğim yerin dekoru şimdi de gözümün önündedir. Okuldan eve dönüyordum, yoldaydım. Sol arkamda sokak kapısına üç basamakla çıkılan iki katlı bir ahşap ev, önünde tek katlı, dışı beyaz badanalı bir evcik vardı. O küçük evin duvarına araba tekerleği dayalıydı. Orası genişçe bir toprak yoldu ve yerler çamurdu. "Bu anı unutmayayım" dediğim o yerin dekoru bütün ayrıntılarıyla belleğimdedir. Oysa orası ne bellekte kalacak, ne de unutulmayacak biyerdi. Niçin böyle olduğumu bilemiyorum, belki o yaşımda duygululuğu, gereksiz içliliği vardı. Ertesi yıllar böyle duygulara hiç kapılmadım.

En iyi, en yakın arkadaşlarım Mehmet'le Ş. idi... Mehmet'le aynı derslikte okuyorduk. Ş. Fransızca bölümündeydi.

Mehmet Divrikliydi. Babası ölmüş olduğu için Kapalıçarşı'da deri tüccarlığı yapan amcasının evinde kalırdı. Amcası Hüsnü Bey zengindi. Birbirimize bütün gizli iç sorunlarımızı açabilirdik. Düzenli, çalışkan, doğru bir öğrenciydi. Benden

uzundu, güçlüydü. Mehmet'le arkadaşlığımız, zaman zaman araya kırgınlıklar da girerek bugüne dek sürmüştür. Mehmet şimdi albay emeklisidir.

Ş. birçok bakımdan beni etkilemiş olan arkadaşımdır. Amerikalıların *sense of humour* dedikleri ve meziyet saydıkları gülmece duygusuna sahip bir arkadaşı. Tanık olduğu, dinlediği her olaydan bir gülmece bulup çıkarırdı. Bütün öğrencilik yaşamımda gülmece duygusu olan yalnız iki arkadaş görebildim. Bembeyaz dişleri, uzun burnu vardı.

Hep gülerек kendini alabildiğine sevimlileştirir, hatta güzelleştirirdi. Birlikte olmadığımız yıllarda, söylediğim bu niteliğinden dolayı arkadaşları ona Şarlo lakabı takmışlardı. Okulumuzun hemen karşısındaki bir kısa çıkmaz sokaktaydı evleri. Tahtadan ev eski, ama genişti. Ev kendilerininindi. Ş.'nin annesi anıtlardandı. Babası yükçüydü (hamal). Küfeyle yükçülük yapardı. Ama öyle bir yükçü dünyada bile görülmemiştir. Her sabah belli saatte, tıpkı bir ciddi memur gibi evinden çıkar, Aksaray'da görevine giderdi. Valde Camisinin oralarda yükçülük yapardı. Küfesini evine getirmez, orda biyere bırakırdı. Akşam yine belli saatte evine dönünce iş giysisini çıkarır, pijamasını giyerdi. Yükçülük yapmadığı zamanlar giysisi başkaydı. Yaşlıcaydı. Hiç yükçüye benzemezdi. Yükçüden çok bir memur görünümündeydi. Sessiz bir adamdı. Öyle sanıyorum ki bu karıkoca, aşağı bir iş sayılan yükçülüğün, tek çocukları Ş.'de aşağılık duygusu yaratıp onu çevresinde küçük düşüreceğinden çekiniyorlardı. Yanılmıyorsam, Ş.'nin annesiyle babası Erzincanlıydı. Ş. de en iyi, en temiz giyinen arkadaşlarımızdandı. Hep boyunbağı gezerdi. Takım giysi giyerdi.

Görüşüme göre alaycılık, gülmececilik insanda bir eksikliğini kapamak, başkalarına göstermemek için bir giderme yolu, bir kendini savunmadır. Tek nedene bağlamak doğru değilse de sanırım Ş.'nin alaycı, yerici olmasının başlıca nedeni, babasının yükçü oluşuydu. O buyüzden gülmekle, alay etmek ve başkalarını da güldürmekle kişiliğini savunmuş oluyordu. Belki de alaycılığı, güzel olmayışının dolaylı olarak giderilmesi idi.

Sınıf arkadaşlarımızdan ikisi de general olmuştu. Bunlar birer yıl sınıfta dönerek bizden bir sınıf sonraya kalmışlardı: 938'li, Harita Genel Müdürü olan Korgeneral Mahmut Ülker'le, yine 938 Harp Okulu çıkışlı muhabereci Tümgeneral Faruk.

Karabaş Mahallesi

Uzunyusuf'taki evde yaşayarak, Naci Beyin bahçesinde babamın çalışması hem zor oluyor, hem de yeterince kazançlı olmuyordu. Babam kazancını artıracak başka bir iş aramaya başladı. Mevlanakapı'nın Karabaş Mahallesinde dört dönüm

alanında bir bahçeyi oldukça ucuza kiraladı. Bu bahçeyi ekip yetiştirdiğimiz ürünleri satarak geçinecektik. Bahçede türlü yemiş ağaçları da vardı. Eskiden burada büyük bir konak varmış. Yanan o konaktan kalan tek iz, konak hamamının yıkıntısıydı. Bu yıkıntı da konak hamamının su deposu olmalıydı. Yerden iki karış kadar yüksekte dört kalın tuğla duvar kalıntısıydı. Bu duvarlar da bir metre yüksekliğinde ancak vardı. Üst tuğlalar dökülmüşse de geri kalan duvarlar sağlamdı. Burası aşağı yukarı 2x3 metre yüzeyindeydi. Tabanı bozulmuş betondur. Yanmış konak hamamının bu yıkık su deposu üzerinde neden bu denli durduğumu biraz sonra anlatacağım.

Bahçenin çevresi kuru duvar denilen harçsız taşla örülmüş duvardı. Eskiden konağın bahçesi olduğundan bahçedeki yemiş ağaçları iyi cinslere aşılı, az bulunur değerde yemişlerdi. On onbeş armut ağacı vardı. Yalnız bunlar bile iyi bir gelir sayılabilirdi. Üç tane armudun bir kilo çektiği bir tür armuda patlıcan armudu adını vermiştik. O gün bugün, bu armudu başka hiçbir yerde görmedim. Bahçemizdekiler, Mustabey armudunun en iyi cinsiydi. Bu armudun tepeleri de küt olduğundan ona burunsuz armudu adını takmıştık. Ayrı kokulu, ayrı tadlı armutlardı; kumlu olanı, çok sulu olanı, ağızda tereyağı gibi eriyeni vardı. İki büyük ağaç dut, üç ağaç ceviz, beş ağaç nar, beş altı ağaç incir, on kadar ayva ağacı, büyük asmalar ve daha başka yemiş ağaçları vardı. Bu bahçe gerçekten çok güzeldi. En sıcak yaz günlerinde geniş dallı ağaçların gölgeli dipleri püfür püfür eserd. Çok yelli olduğundan ağaç altlarında sinek de olmazdı. Sıcak yaz günlerinde öğleden sonrası uykusu için en uygun yerdi. Bahçenin bir de kuyusu vardı. Babam kuyuya çıkıncı yapmıştı. Bu bahçenin tek eksiği, içinde başımızı sokacak bir damaltının bulunmamasıydı. Babam tek başına bahçenin içine bir ev yaptı, buna da ev denilebilirse... Babamın evi tek başına yaptığını söylüyorum, çünkü duvarcı ustası diye yanına aldığı adam duvar örmekte babamdan daha becerili değildi. Kız kardeşim de ev yapımında çalışıyordu. Temel kazılmadı denilebilir. Biriki karış derinlikte temelin üzerine duvarlar çıkıldı. Ama harç olarak ne kireç, ne çimento kullanıldı. Taşlar da, birazı bahçe içinden olmak üzere, ordan burdan sağlanmış, yamrı yumru, çoğu ufak taşlardı. Duvar örülürken taşların aralarına saman, kuru ot karıştırılmış çamur konuluyordu. (Sonradan duvarlarda ot yeşerdiği olmuştu.) Babam yıkıkçılardan ucuzun ucuzu eski kapı ve pencere kasaları satın almıştı. Evin çatısı yine yıkıkçılardan satın alınmış alaturka kiremit denilen eski biçim kiremitlerle örtüldü. Çatıda ve duvarların kimi yerlerinde bol teneke ve saç kullanıldı. Tenekeler, saçlar da yeni değildi. İşte böylece içinde yaşayacağımız ev yapılmış oldu. Uzunca boylu birinin ancak başını eğerek girebileceği sokak kapısından doğrudan odaya giriliyordu. Ama ailemizden hiçbirinin bu alçak kapıdan girerken başını eğmesi

gerekmiyordu. Kapıdan doğrudan girilen odaya, yine yıkıkçıdan satın alınan kullanılmış tahtalardan döşeme yapılmıştı. Bu odadan bitişik odaya geçilirdi. Bu ikinci odanın tabanı ezilmiş, basılmış, çiğnene çiğnene sertleşmiş topraktı. Bu iki odaya bitişik, ama kapısı dışardan bir de ahır yaptı babam. Ahırın önünde de içine rüzgârın, soğuğun, yağmurun, karın girdiği hela yapıldı. Derme çatma olan evin en derme çatma yeri bu helaydı.

Hele yağışlı kış sabahlarında bu helaya girmek benim için işkenceydi. Zorlulgundan, tedirgin ediciliğinden çok, biçimsizliğinden hoşlanmazdım. Ahır, tavuk kümesi olarak da kullanıyorduk, epiyce tavuğumuz vardı. Sokak kapısından ilk girilen odada, tahtalardan yapılmış bir karyola vardı. Sonradan, ayak başlarında sarı topuzlar olan geniş bir demir karyola konulmuştu yerine. Bu odanın tek ve küçük bir penceresi vardı. Pencerenin önüne tahtalardan peyke yapılmış, burası sedir olmuştu. Kış sabahları yakılması sorun olan, ilk yanışında tüten saç soba kapının arkasındaydı. Bu oda babamın odasıydı. Ben de babamla birlikte aynı yatakta yatıyordum. Oysa bu eve gelinceye dek hep ayrı yatakta yatmıştım. Bu evde benim için ayrılacak ayrı bir yatak yeri yoktu. Bitişik oda kız kardeşimindi. Evimizin bütün eşyası bu odaya tıkıştırılmıştı. Hem yatak odası, hem eşya deposu gibiydi. Bu ikinci odanın penceresi olup olmadığını anımsayamıyorum. Sanırım penceresizdi, çünkü hep karanlıktı orası.

477

İşte evimiz buydu. Ailemin böyle bir evde yaşamakta oluşundan çok utanmışımdır. Şimdilerde yapılan gecekondular bile, bizim o evimizden daha güzel, daha sağlamdır. Böyle biyerde oturmanın doğurduğu aşağılık duygusundan kurtulduğum, utancımı yendiğim, bunda utanılacak bişey olmadığını kendi kendime benimsetip arkadaşlarımı rahatlıkla evimize, daha doğrusu evimize değil de bahçemize çağırdığım, onları ağırladığım zamanlar da olmuştur. Ama bir utancın saçma olduğunu düşünerek o utancı yenmeye çalışmak da ayrı bir tedirginlik değil midir? Bir yanlış düşünceyi yenmiş olmak, yenilen düşüncenin kafada yerleşmiş olması demektir.

Bahçemizin duvarları sık sık yıkılır, babam yıkılan duvarları onarırdı. Yağışlarda da evimizin içine yağmur suyu akardı. Babam boyuna çatıyı onarır, kiremit aktarırdı.

O dönemde Karabaş Mahallesi yasadışı yaşayanların, yasa kaçaklarının, kabadayların barındığı yerlerdendi. Esrar, eroin satılırdı. Az ötemizdeki sur kovuklarında kaçak at, eşek kesilirdi.

Babam bahçede toprakla boğuşarak çalışıyordu. Toprağı belletmek için arasıra gündelikçi işçi de tuttuğu oluyordu. Hertürlü zerzevat ekiyordu: Ispanak, lahana, pırasa, domates, salata, marul, soğan vb. İlk yıl bahçenin yarısından çok yerine

marul ekmişti. Bahçenin toprağı çok bitkeldi. Çoktanberi de ekilmemiş olduğu için verimliydi. Bahçemizin altından geçen bir küçük dere, az yağışlarda bile akar, bahçeye gübre değerinde bol birikinti getirirdi. O yıl marul bahçemiz de çok iyi olmuş, çok para etmişti. Bahçenin marulları göbekli, iç yaprakları da yağlıydı.

Bahçemizdeki yemişler olmaya yüz tuttu mu, babam onları daha ağaçtayken götürü satıyordu. Parasal durumumuz eskiye göre çok iyileşmişti.

Mahallemizden Tipler

Karabaş Mahallesinde çok ilginç insanlar oturuyordu. Bunlardan çoğunu hikâyelerimin tipleri olarak kullandım. En ilginç tiplerden biri Şeker Ablâ denilen kadındı. Şeker Ablâdan çok, ona Şeker Ağa denilse çok daha uygun düşerdi. Erkek gibi kadın demekle onu anlatamam. Şeker Ablâ erkekten daha erkek bir kadındı. Sevici olduğunu herkes bilirdi. Bunu anlamamak da olanaksızdı. Kılık değiştirmek için çarşaf yada manto giymiş uzun boylu bir erkek görünümündeydi.

Boğuk, kalın, kaskalın bir sesi vardı. Zayıf ama sert kaslı, diri ydi. Bıçak taşıdığını söylerlerdi. Kabadayılar bile Şeker Ablâdan çekinirlerdi. Mantosu, erkek palto-suna benzerdi. Erkek ayakkabısı giyerdi. Cıgara içmesi, davranışları, öksürmesi, horozlanarak konuşması, yürüyüşü, herşeyi erkeksiydi. Babama komşularımızın çoğu gibi ya Hocafendi yada Efendi Baba derdi. Şeker Ablânın dişilikle bir ilişkisi olabileceği düşünülemezdi. Tek katlı bir küçük evde, bir genç kadınla birlikte yaşırdı. Yaşadığı kadına iyi baktığı söylenirdi. Sözü nü sakınmaz, lafını esirgemez, dobra dobra diye bilinirdi.

Karabaş'ta ilginç biri de, adını unuttuğum varyemez denilen tiplerden sakallı bir adamdı. İki katlı büyücek bir evi vardı. Bu varyemizin pintiliği üzerine duyulmadık öyküler anlatırlardı. Benim bildiğim, bu Varyemez Sakallı, sabahın köründe evinden çıkar, akşam karanlığı basana dek sokaklarda, yollarda, yangın yerlerinde, boş arsalarda dolaşarak ne bulursa toplar, evine doldururdu. Ona göre, sokaklardan toplanmayacak hiçbirşey yok gibiydi: Kâğıt, mukavva, tahta parçaları, paslı çiviler, atılmış vidalar, cıvatalar, eski ayakkabı tekleri, paçavralar, cıgara izmariti, konserve kutuları, boş şişeler ve daha akla gelen gelmeyen neler de neler... Topladıklarını evine yığar, sonra türlerine göre sıralardı. Yollardan topladığı o paslı çivileri boy-larına göre ayırırdı; bir oda dolusu yığmış olduğunu, görenler söylerdi.

Çok da koyu Müslüman olduğundan babama saygılıydı. Babam tütün paketini önüne koyunca, tütünden iki cıgara sarar, birini cebine kor, birini içerdi. Babam onun cimriliğiyle alay etmekten hoşlanırdı. Toplayıp biriktirdiği eski püskülerini sanki öbür dünyaya mı götürecekti!

Gel zaman, git zaman... 1939'da İkinci Dünya Savaşı patlayınca, beş savaş yılı boyunca Türkiye olmadık şeylerin kıtlığını çekti. Bulunmayanların başında çivi geliyordu. Çivinin kullanılmışı, paslısı, eğrisi büğrüsü bile para ediyordu. O Varyemez Sakallı, ev dolusu eski püsküleri, paslı çivileri, hem de karaborsa fiyatıyla sattı.

Hayvanların Dayanışması

Babam bahçemizin yemişlerini, yetiştirdiği sebzeleri, götürü satmayıp da, kendisi satsa daha çok para kazanacaktı. Ama bunun için satacağı yemişleri, sebzeleri taşımak için bir araba yada bir hayvan alması gerekirdi. Babam bir eşek satın aldı. Eşeği bahçemizde ilk görüşümde çok sevdim. Uysal, sevimli bir eşektir. Bu centilmen eşeğe, dişi olduğu halde, Çelebi adını taktım.

Çelebi'yi tımar etmek hoşuma giderdi. Ama ancak biriki kez tımar ettim. Sonunda bu iş de babamın üstüne yıkıldı.

Babam her sabah, eşeğin semerinin iki yanına yüklediği küfelere bahçemizdeki sebzelerden, meyvalardan doldurur, satışa çıkarırdı. Kimileyin iki küfe dolusu yemişi olduğu gibi hal'e götürür, toptan satardı. Ama az bulunur, iyi cins yemişleri, zengin yerlerin manavlarına götürüp satardı. Sonraları bu satıcılığa alışmıştı babam. Hal'den, iki küfeye doldurduğu kavun, karpuzları da sattığı olmuştur. Babamın tanıdıkları çoktu, daha çok onlara uğrayıp mallarını satardı.

Karabaş Mahallesinin hırsızlarından bahçemizdeki yemişleri, sebzeleri korumak için bir köpek aldık. Kız kardeşim köpeğin adını Fanor koydu.* Yavru köpek Fanor, evin yavru kedisiyle arkadaş oldu. İkisi alt alta üst üste oynarlardı. Fanor büyüyünce oyunculuğunu hiç yitirmediği halde, kedi büyüdükçe ağırbaşlı, tembel olmaya başladı. Eskisi gibi Fanor'la oynamak istemiyordu. Bunu bitürlü anlayamayan Fanor kediyle oynamak isteyince, kedi Fanor'u tınaklayıp kaçırıyordu. Bununla birlikte Fanor yaramazlık etmezse, kedi yine onunla arkadaşlığını sürdürüyordu. Çoğun yan yana, kucak kucağa, birbirlerine sarılıp yatıyorlardı.

Fanor, Çelebi'yle de arkadaş olmuştur. Zaman zaman Çelebi'nin sırtına atlar, orda uyuklardı. Çelebi'yle oynamak ister, üstüne atılacaktı gibi yaparak Çelebi'nin burnuna doğru havlardı. Çelebi hiç oralı olmazdı. Fanor kara uzun tüylü, sevimli, orta boyda tüyleri çok az kıvrıkcık, çene tüyleri köse sakalı gibi tek tek, uzun bir köpektir. Babamın hazırlanışından sokağa çıkacağını anlar, babamla birlikte giderdi. Babamı Şehremini'ye dek izler, babam Şehremini'de tramvaya binince, Fanor

*Sonraki bir bölümde (s.700) Aziz Nesin bu köpeğin adını "Tomar" olarak yazmış. Ayrıca *Hayvan Deyip de Geçme*'de yer alan "Hayvanlar Takımı" öyküsüne de bakılabilir. -y.n.

tramvayın arkasından yol boyu koşardı. Babam Fanor'un Aksaray'a dek tramvayın arkasından koştuğunu söylerdi.

Sokağa çıkarken babamın arkasından gitmesin diye Fanor'u ahıra kapatırdık. Bunu ancak iki üç kez yapabiliştik. Fanor babamın hazırlanmasından sokağa çıkacağını anlar anlamaz, kendisini ahıra kapamayalım diye bahçeden dışarı fırlar, uzaklarda babamın yolunu bekler, arkasına takılırdı. Bizi şaşırtan şey babam başka bişey için hazırlanınca Fanor'un böyle yapmayıp da, gerçekten sokağa çıkmak için hazırlanınca böyle yapmasıydı. Buyüzden daha babam evden çıkmadan Fanor'u ahıra kapatırdık. Babam eşeği, yükleyip satışı çıkmışsa, Fanor'u da daha önceden ahıra kapatmamışsak, bütün gün boyunca Çelebi'nin arkasından babamı izlerdi.

Kuluçka olan tavuklarımız civciv çıkarmışlardı. Bahçede geziyorlardı. Civcivleri kapmak için çaylaklar bahçemizin üstünde dönüp dururdu. Bir çaylak civcivlerden birini kapmak için dalış yaparsa, ana tavuk civcivlerini korunsunlar diye uyarmak için, herkesin bildiği uyarı sesleri çıkarırdı. Civcivler bu uyarı sesini duyunca biyerlere sinip saklanmaya çalışırlardı. Ana tavuğun bu uyarı sesi üzerine kediyle Fanor, bahçenin, evin neresinde olursa olsunlar hemen fırlayıp ikisi birden ana tavuğun yardımına koşardı. Kendileri civciv kapıp yemedikleri gibi üstelik onları ana tavukla birlikte çaylağa karşı korurlardı. Ana tavuk kanatlarını açıp kabarak havada dönen çaylağa doğru sıçrarken, biyandan kedi miyavlayarak, köpek havlayarak saldırgan çaylağı korkutup kaçırmaya çalışırlardı. Savunma bu kadarla da kalmazdı. Tavuğun, kedinin, köpeğin seslerini duyan Çelebi, sanki bir tehlike olduğunu anlamış gibi, ayağından zincirle bağlı olduğu demir kazıktan kurtulmaya çalışırken biyandan da anırarak savunma korosuna katılırdı. Biz tavuğun gıdıklamasından, kedinin miyavlamasından, Fanor'un havlamasından, Çelebi'nin anırmasından, bunların birlikteki korosundan, çaylakların civcivlere saldırdığını anlar, evden fırlardık.

Bigün yine ana tavuk, kedi, Fanor ve Çelebi'nin korosu başlamıştı. Evden fırladım. Bir de baktım, Çelebi bağlı olduğu kazıktan kurtulmuş, ayağına bağlı zincirini şangırdatarak arkadaşlarına doğru koşuyor. Zincirinin ucunda da demir kazık sürünüyor. Arkadaşlarının yardımına koşturmak için ne denli zorlanmış ki, toprağa çakılı demir kazığı bile çıkarmış. Çelebi arkadaşlarının yanına gelince, kulaklarını dikti, o da arkadaşları gibi başını havaya kaldırıp çaylağa doğru anırmaya başladı. Tavuk, kedi, köpek, eşek, tam bir savunma korosu kurmuşlardı. Çelebi'nin kazıktan kurtulup civcivlerin yanına gitmesi belki de bir tesadüftü. Ama ben bunu, eşeğin, evin öbür hayvanlarına yardıma koşması olarak yorumlamıştım.

Benim olmadığım bigün, Çelebi'nin bir ayağına paslı temel çivisi girmiş. Tentürdiyot sürerek tedavi etmeye çalışmışlar. Çelebi yere yıkılmış, yavaş yavaş sertleşerek kaskatı kesilmiş. Tetanos olmuş. Kaçak eşek kesicisi kasaplar, tetanosdan ölen

Çelebi'yi babamdan satın almak istemişler. Elbet babam vermemiş ama, ertesi gün biyere gömeceği Çelebi'yi, sabahleyin bahçede bıçakla parçalanmış olarak bulmuş. Hırsızlar gece hayvanın butlarını kesip götürmüşler. Demek Fanor yüzünden Çelebi'yi daha çok parçalayıp taşıyamamışlar.

Kitap Dolu Oda

Konfüçyüs Tanrıya şöyle yakarmış: “Tanrım! Bana kitap dolu bir evle çiçek dolu bir bahçe ver!”

O yaşında çiçek dolu bir bahçeye gereksinmiyordum. Ama kitap dolu bir ev, hayır bir ev değil, kitap dolu bir oda, bir odacık için yanıp tutuşuyordum. İçi kitap dolu bir küçümencik oda yeterdi bana.

Eski İstanbul evlerinin boyutları büyüktü şimdikilere göre. Odalar, sofalar genişti, merdiven basamakları da yatık ve genişti, tavanlar yüksekti. Sonraları ev mimarisinin boyutları küçülünce, eski Istanbulular bu yeni evlerle “Bakla sofa, nohut oda” diye alay etmişlerdir. Boyutları büyük tutulmuş eski İstanbul evlerinin helaları bile, şimdiki evlerin yatak odaları denli geniş olurdu; hela tavanları da şimdiki ev tavanlarının yarı katı daha yüksek olurdu. Tuzruhuyla ovulmuş apak mermerden hela taşı olan bu büyük helalara girdiğimde, “İşte bunun kadar bir odam olsun, bana yeter. İçine kitap doldururdum!” diye düşünürdüm. Konfüçyüs’ün yukarıya aldığı sözünden habersiz olarak, “Tanrım! Bana kitap dolu bu hela kadarlık bir oda ver!” diye yakarırdım. Konuk olduğum evlerin helalarına girince o helanın benim olduğunu, tavana dek kitaplarla doldurduğumu düşlerdim. Daha da küçük helalara girdiğimde, “Bu kadarı da olsa yine bana yeter!” diye yetinirdim. Vapurların küçük helaları kadar bir odaya bile razıydım, yeter ki üstten yağmur akmasın, alttan rüzgâr uçurmasın...

Hafta sonu tatil günü cumaları (sonradan pazar gününe çevrildi) Beyazıt’taki genel kitaplığa gider orda kitap okurdum. Öğle yemeği saatlerinde kitaplık kapatılırdı. Evden yanıma aldığım gazete kâğıdına sarılı yiyeceğimi üniversite bahçesinde yer, öğleden sonra yine kitaplığa gidip kitap okurdum.

O günlerde kitaplıktan aldığım bir kitapta okuduğum bir hikâye beni çok etkilemiştir. Ya Çehov’un ya Gogol’un hikâyesiydi. Kırkyedi yıl önce okuduğum o hikâyenin aklımda kalan özeti şudur: Rus soylularından iki zengin delikanlı bahse tutuşurlar. Bunlardan biri yirmi yıl bir kapalı yerde tek başına kalabilirse, bahsi kaybeden arkadaşı ona büyük para verecektir. Yirmi yıl tek başına kalmaya dayanamaz da çıkarsa, o arkadaşına bu büyük parayı ödeyecektir. Kapalıda kalacak olanın her istediği kendisine verilecek. Kapısında da nöbetçi bulunacak.

Soylu delikanlılardan biri, tek penceresi, tek kapısı olan biyere kapatılıyor. Kapıda nöbetçi var. Kapalıda olan delikanlı, birkaç gün sonra kitap istiyor. Gün geçtikçe kitap isteğini artırıyor. İstedığı kitaplar kendisine veriliyor. Yıllar geçiyor. Bu arada öbür delikanlı kumarcılığı ve uçarı yaşantısı yüzünden zenginliğini yitirmişti. Bütün umudu, kapalıdaki arkadaşının tek başına yaşamaya dayanamayıp kapalı olduğu yerden çıkması sonucu bahsi kaybederek kendisine o büyük parayı vermesidir. Kapalıdaki arkadaşını kaçırmaya kışkırtmak için herşeyi yapıyor, nöbetçiye görmezden gelmesini söylüyor, kapıyı bıraktıyor, ama ne yaptıysa boşuna...

Yirminci yılın son gecesi arkadaşını öldürecek, sanki arkadaşı intihar etmiş olacak. Böylece bahsi kazanıp parayı alacak. Bu niyetle sabahleyin gün doğmadan önce arkadaşının kapalı olduğu yere giriyor. Ama içerde arkadaşı yok... Pencere de açık! Demek kaçmış. Parayı alacak öyleyse... Masanın üstünde arkadaşının kendisine yazdığı mektubu buluyor: "Tek başıma burda yirmi yılı tamamlamama bir saat kala burdan kaçarak seni bana para ödemekten kurtarıyorum. Çünkü yirmi yıldanberi okuduğum kitaplarla öyle zenginleştim ki, bana vereceğin büyük paranın bile gözümde hiçbir değeri kalmadı. Beni bu sonsuz zenginliğe kavuşturduğun için sana teşekkür ederim."

482

O yaşımda bir kitap oburuydum. Seçmeden, seçmesini bilmeden, ne bulursam okuyordum. Bir hela büyüklüğünde kitap dolu bir odacığın özlemine çektiğim işte o günlerde bu özlemime kavuşacak gibi olmuştum. Bahçedeki, çoktan yok olmuş, yalnız izleri kalmış eski konak hamamının su deposunun yıkıntısı... 6-7 metre kare genişliğindeki, duvarları yerden bir metre kadar yükseklikteki bu yıkıntının üstüne tuğla duvarlar örülür, çatısı da kapatılırsa, burası sevimli bir kitaplık olurdu bana. Kendisini kozasına hapseden tırtıl gibi bu küçük kitaplığa kapanıp durmadan kitap okuyacaktım. Bir küçük kapısı olurdu kitaplığımın. Işık alması için de bir küçücük penceresi olsun, yeterdi. Tavanı yüksek yapılacaktı ve tavana dek kitapla dolduracaktım.

Tasarımı babama söyledim. Olur, dedi. Hiçbir tasarıma, isteğime, olmaz demezdi ki... Yıllarca bu tasarımı kurdum, geliştirdim. Yalnız dört duvarının yıkıntısı kalmış su deposu üstüne kurulmuş küçük kitaplığı, o kitaplığın geniş saçaklı çatısını düşledim durdum.

Küçük Olaylar

Babama bahçe işlerinde pek yardım ettiğim olmuyordu. Arada sırada çıkırlıklı kuyudan kovayla su çekerek zerzavatları suladığım olurdu. Yorucu, ama keyifli bir

işti fideleri sulamak. Hergün fidelerin boy attığını görmek sevindiriciydi. Kullandığımız kuyudan başka, bahçede bir de bostan kuyusu vardı. Bu kuyunun çok geniş ağzını kapatamıyorduk. Zaman zaman duvarları yıkılıyordu, taşları dökülüyordu.

Zerzevatı sulamak için kuyudan su çekmekten başka, pek seyrek de olsa, yine o iki bakır güğümümüzle, çeşmeden su getirdiğim oluyordu. Çeşme yakındı. Kullanma suyunu kuyudan, içme suyunu çeşmeden sağlardık. İstanbul'un en eski suyu olan, su bentleriyle İstanbul'a getirilen Kırkçeşme suyu akardı mahalle çeşmesinden. Yıllar sonra bu suda basil bulunması nedeniyle belediyece Kırkçeşme suları körletildi.

Kimi olaylar, yaşamımızdaki herhangi bigünü, bizim için unutulmaz yapar. O yılın 4 Nisan günü denize girdiğimizi, albay emeklisi Mehmet Karahasanoğlu da unutmamış.

1975 yılının Kasım ayının son pazar günü, onbeş albay emeklisi sınıf arkadaşım ile Yenikapı'da bir gazinodaydık. Orda Mehmet Karahasanoğlu,

– Hatırlıyor musun 4 Nisan günü denize girdiğimizi... dedi.

Çok önemsiz bir olay. Ama hiç hatırlamaz olur muyum? Karpuz kabuğu denize düşmemişti daha, yani töreye göre İstanbul'da denize girilmezdi. Ama öyle günlük güneşlik bigündü ki... Biz üç kafadardık: Mehmet, Ş., bir de ben... Ş. denize girmezdi nedense. Samatya'ya, deniz kıyısına gitmiştik. Dayanamadık, Mehmet'le denize girdik, elbet donla... Epiy de yüzdük. Kabadaylığa krem sürmemek için, tüylerimiz diken diken, derimiz pürtük pürtük olsa da, dudaklarımız morarsa da, üşüdüğümüzü birbirimize belli etmemeye çalıştık. Peki, bu önemsiz olayı niçin mi unutmadık? Çünkü denize girişimizden bir hafta sonra 11 Nisan'da İstanbul'a lapa lapa kar yağmıştı.

483

Şayan-ı Takdir

Çok çalışmamın sonucu elle tutulacak denli somut başarıydı. O ders yılının son sınavını verip son karnesini de almıştık. İlk karnede müzikten aldığım ikinin dışında ders yılı içindeki üç sınavın üç karnesinde de bütün derslerden tam numara, beş almıştım. Okul yönetimi başarıyı saptamakta beş numaralarla da yetinmeyerek, ayrıca karneme yanlamasına boydan boya “Şayan-ı takdir”, yani “Değerlendirmeye yaraşır” diye yazmıştı.

Okul yaşamımdaki bu ilk başarımdan sonra, bütün lise öğrenciliğim boyunca her yıl her dersten tam numara aldım. Bugünkü düşünceme göre, bir öğrencinin bütün derslerden tam numara almasını gerekli saymıyorum. Ama benim durumum

başkaydı. Ben bir savaşa girmiştım. Bitek umarım vardı, o da çalışmak... Çalışmak, bu yaşam savaşındaki tek silahımdı. Yoksa çok iyi seziyordum ki, ancak çalışıp kazandığım başarıyla sırtına bindiğim, mahmuzlayıp kamçılararak koşturduğum, elimde tuttuğum dizginlerle yönettiğim bu acımasız yaşam, ilk sürçmemde, ilk başarısızlığımda silkinip beni sırtından atacak, çapaçul kalabalığın ayakları altında çiğnenip ezilerek yitecektim. İşte bu nedenle hep birinci oldum. Beni birinci yapmadıkları zaman da birinciydim. İsteyerek birinci olmadım, birinci olmak zorundaydım. Her dersten ille de tam numara almak tutkusu, bilinçli olmasa da, sezgisel olarak, olanaklılarla bana eşit fırsat vermeyenlerden hınç almak isteğimden geliyordu. Her tam numara, intikamımı belgeleyen damgaydı.

Yoksul koşullarda zorluklarla okuyup yetişebilmiş olanların hepsinde bu öfke vardır sanırım. Ama çoğunun bu öfkesi, sınıf değiştirip de üst sınıfa aktarınca burjuva mutluluğunun ılıklığında eriyip yiter. “Her koyun kendi bacağından asılır”, “gemisini kurtaran kaptan” diyenler bunlardır. Kimisinin de öfkesi bireysel olarak yaşam boyu sürüp gider, bunlar da olumsuz kişilerdir. Kimilerinde de bu öfke bireysellikten toplumsal bilince dönüşebilir.

Büyük Tatil

Tatilimizin hemen hergününü üç arkadaş birlikte geçiriyorduk. Yalnız genel kitaplığa gittiğim günler Mehmet’le Ş.’den ayrılıyordum. Hüseyin Rahmi’nin pek çok romanını o tatilde okumuştum. İlk okuduğum romanı *Şıpsevdi*’ydi. Eski Türkçe’nin insanı çok gülünçlü yanıltmaları vardır. Eski Türkçe yazmasını, okumasını çok iyi bildiğim halde “şıpsevdi”yi “şeb-i sudî” diye okumuştum. Çünkü ikisi de aynı biçimde yazılır. Çok yıllar sonra, Latin harfli Türkçeyle basılınca bu romanın *Şıpsevdi* olduğunu öğrenebilmişim. (Hüseyin Rahmi’nin romanlarını eski Türkçe basımlarından okuyordum.) Eski Türkçede buna benzer başka yanıltmalarım da olmuştur. Cumhuriyet Gazetesinde Abidin Daver’in fıkralarının genel başlığı “Hem nalına hem mihına”ydı. Yeni harflerle bu başlık yazılınca de ben bu “hem nalına hem mihına”yı Arapça bir söz sanıp “hem na’lene hem meyhane” diye okurdum.

Davutpaşa Ortaokulu altıncı sınıfına gittiğim ilk günlerde küçük boy bir kama taşıyordum. Neden? Bilmem. Bu kamayı ona buna gösterip fiyaka da yapmışım sözde. Kama taşımak, Tahtakale yaşantımın bende kalan izi olacak. Kamayı da Tahtakale’deki Başçı İbrahim’in odasından almış olacaktım. Bu kama taşıma akılsızlığı ancak beş on gün sürmüştü. Derslere çalışmaya başladıkça başka bir kişiliğe bürünmüştüm.

O büyük tatil günlerinde, bir de güzel, küçük çakım vardı. Ama bu çakıyı, kamayı taşıdığım amaçla taşı mıyordum, salt çakı olarak kullanacaktım.

O zamanki çocuklar saldırgandı. Toplu olarak bulunuyorlarsa, mahallelerinden geçen çocuklarla alay eder, durup dururken onlara sataşır, saldıırırlardı. Biz de böyle bir saldırıya uğradık. Mehmet, Ş., ben Samatya'dan geliyorduk. Ağırbaşı olduğumuzdan kendimizi büyük görüyorduk. Bir dar sokaktan geçerken, orda toplanmış on kadar çocuk, hiçbir neden yokken üzerimize atıldı. Bize vurmaya başladılar. En güçlümüz Mehmet'ti. O da başa çıkamadı. Bikaçı birden üstüme bindi. Ben altta kalınca birden çakımı çıkardım. Sözde çakımı açıp da üstümdekine saplayacağım. Çakı elimden yere düştü. Sonra bir ayak patirtisi duydum. Kaçan ya Mehmet ya Ş. idi. Ben de kaçmaya başladım. Kaçmasak iyice dayak yiyecektik. Biz kaçarken onlar arkamızdan yuu çekiyorlardı. O çakıyı ne diye cebimden çıkarmıştım sanki... Saplayamazdım ki çakıyı... Belki de çakı düşmemişt i, ben elimden yere atmıştım.

Yaz tatilinin çok günlerini Samatya kıyısında denizde geçiriyorduk. Bahçemizden üzüm, domates, armut filan alırdım yanıma; evden de ekmek, peynir, kaynamış yumurta alırdım. Mehmet'in evine uğrardım. Birlikte Samatya'da Etyemez denilen yerde deniz kıyısına giderdik. Hep aynı yerdi, surların arasında bir koy. Çok dik bir yamaçtan birden denize inilirdi. Bütün günümüz denizde, çakılların üstünde geçerdi. Mehmet benden daha güzel yüzerdi. Kulaç atarken avuçlarını kamburlaştırıp suya öyle şaplatırdı ki avucunun boşluğuyla su yüzeyi arasında sıkışıp kalan hava patlama sesi çıkarırdı. Hava ve deniz durgun olduğu zamanlar bu bitevi kulaç patlatmaları ta uzaklardan yansıyarak duyulurdu. Mehmet bigün kulaçlarını, hava patlatmalarıyla atarak kıyıdan dalyana dek uzaklaşmıştı ki, birden kulaç sesleri kesildi, başı denize batıp çıkmaya başladı. Sonra "İmdat!" diye bikaç kez bağırdı. Ağzına deniz suyu dolmuş olarak "Boğuluyorum..." diye bağırdı. Az ötede kayıkta balık tutan balıkçılar vardı. Ben de kıyıdan avazım çıktığı kadar, "İmdat, yetişin! Arkadaşım boğuluyor..." diye bağırp kendimi denize attım. Var gücümle Mehmet'e yetişip sözde onu kurtarmaya koştuğum için, bu arada neler olduğunu göremedim. Yalnız birara bir sesler duydum. Bir de başımı denizden çıkarıp baktım ki, Mehmet'le yan yana gelmişiz ve kayıktaki balıkçı ayağa kalkmış, küreği de eline almış, ana avrat söverek küreği Mehmet'e vurmaya çalışıyor.

Mehmet şaka yapmak için boğuluyormuş gibi yapmış. Beni kandırdığı gibi balıkçıyı da kandırmış. Balıkçı, kıyıdan bağırarak benim de alaya katıldığımı sanmış. Bütün gücüyle kürek çekip Mehmet'in yanına varıp da işin alay olduğunu anlayınca küplere binmiş. Balıkçı, Mehmet'le beni denizde epiy kovaladı, zor kurtulduk adamın elinden.

Kıydan elli metre kadar ötede, denizde bir kaya vardı. Bu kayanın dibi midye bağlamıştı. Arkadaşlar ordan iri midyeler koparıp kıyıda ateş yakar, teneke yada taş üstünde pişirirlerdi. Ben o zaman midye yemiyordum.

O kıyıda yüzen çocuklardan hiçbirimiz mayo giymezdik. Hepimiz donla yüzerdik.

Zaman zaman büyük bir patlama olurdu; denize dinamit atıldığını anlardık. Balıkçılar deniz kıyısındaki sur duvarlarından denize dinamit atarlardı. Denizde dinamitin patlamasıyla o dolaylardaki bütün balıklar ölür, bayılır, sersemlerdi. Dinamiti, balık yuvalarının olduğu yerlere atarlardı. Dinamit atılmadan önce, denizde iki üç balık kayığı hazır beklerdi. Dinamit atılınca hazır bekleyen kayıktaki balıkçılar, ağlarla, kepçelerle baygın balıkları toplarlardı. Baygın balıkların çoğu denizin yüzüne vururdu. Deniz yüzündeki balıkları toplamak, alçak dallardaki elmaları toplamaktan daha kolaydı. Dinamitle balık avlamak yasak olduğu için balıkçılar kayıklarını bir ayak önce balıkla doldurup ordan kaçarlardı.

Biz dinamit patlamasını duyar duymaz, yanımızda bulunan sicimlerle donlarımızın paçalarını bacaklarımıza sıkıca bağlayıp denize açılırdık. Dinamit atılan balık yuvalarının yerini bildiğimizden, beş on çocuk birden oraya doğru kulaç atarak yüzerdik. Biz oraya gidinceye dek, balıkçılar da kayıklarını doldurup kaçmış olurlardı. Yoksa bizi oraya yanaştırmazlardı. Balıkçılar ağlarla, kepçelerle balıkları tarayıp toplamış olduklarından, onlardan arta kalan balıklar denizin diplerinde olurdu. Dinamitin patladığı yere gelince, başımızı sudan çıkarıp iyice göğsümüzü havayla doldurup denizin dibine daldardık. Patlama basıncıyla sersemlemiş olan balıkları yakalayıp paçaları bağlı donlarımıza doldururduk. Biz oraya yüzene dek balıkların da sersemlikleri azçok geçmiş olduğundan, o balıkları yakalamak da pek kolay olmazdı. Denizin dibinde balıklarla kovalamaca oynardık. Kimi balık tam tutacakken elimizden kayardı yada soluğumuz kesilir, tutacakken bırakırdık balığı. Su yüzüne çıkar, yeniden göğsümüzü havayla şişirir, dibe daldardık. Donumuzun paçasını bacağımıza iyice bağlayamamışsak, donumuzdan içeri attığımız yarı canlı balıklar oynaya zıplaya zorlayarak bağı çözer giderdi denize. Donun içine doldurduğumuz balıklar kıpır kıpır oynasardı. Öyle çok balık doldurduğumuz olurdu ki donumuza, ağırlıktan kıyıya dönmemiz zorlaşardı. Ama bu denli çok balık yakaladığımız az olurdu. Çünkü, deniz üstündeki bitişik üç evin üç kızı, dinamit atılan yere daha yakın olduklarından, bizden önce denize atlayıp üstteki balıkları torbayla toplarlardı. O üç kız da denizkızı gibi bişeydi, yarı balık, yarı kız, ama üçü de güzel... Belki de güzel değillerdi de, ben her kız güzel görebilecek bir yaşıydım.

Yenikapı'dan Yedikule'ye dek bütün kıyıyı haraca kesmiş bir çocuklar çetesi vardı. On oniki çocuk kadardılar. Biz yaştaydılar, bizden küçükleri de vardı. Bu amansız çetenin başkanı, oğlan çocuğu gibi giyinen bir kızdı. Bu kız, çetesindekilere duman attırırdı. O çeteden herkes korkardı. Neşeli çocuklardı, güler oynar, cıgara içer, eğlenirlerdi. Çok kez onları kıyıdaki çöplüklerde, iskelelerde görürdüm. Bulaşacaklar diye korkardım.

Cemal Nadir

Alaycılığı yüzünden ilerki sınıflarda Ş.'ye arkadaşları Şarlo lakabını takmışlardı. O günkü Ş. ile bana bakanlar, benim değil de onun gülmece yazarı olacağını sanırlardı. Ş. okuyan bir çocuktu. Cemal Nadir'e hayrandı. Hergün Akşam Gazetesini Cemal Nadir'in karikatürleri için alırdı. Ben de Milliyet Gazetesi alırdım. Ama öyle sanıyorum ki, Ş.'den aşağı kalmamak için gazete alıyordum. Akşam'da Cemal Nadir, Milliyet'te Ratip Tahir karikatür yapıyordu. Günümüzde futbol takımları yanlıları gibi Ş. ile ben de, birimiz Cemal Nadir, birimiz Ratip Tahir yanlısıydık. Milliyet Gazetesi, Cağaloğlu yokuşunun alt başında, sonradan Tan Gazetesinin çıktığı Halil Lütü Dördüncü'nün sahibi olduğu –şimdi işkembeci dükkânı olan– yerde çıkıyordu. Linotip çok yeni bir dizgi aracıydı. Milliyet Gazetesinin birinci katında cadde üzerine, mağaza vitrini gibi büyük bir cam konulmuştu, bu camın arkasında iki linotip vardı. İki operatör bu iki linotipte çalışır, caddeden geçenler de şaşarak camın gerisindeki bu dizgi makinelerinin nasıl yazı dizdiğini seyrederlerdi. Ben ordan her geçişimde bu seyirciler arasında olurdum.

Ş. hayranı olduğu Cemal Nadir'in evini de öğrenmiş. Cemal Nadir, Koska'dan Aksaray'a inerken, Laleli Camisinin karşısındaki dar yüzölçümlü apartmanlardan birinde, ikinci katta oturuyormuş. Ş. ille Cemal Nadir'in evine gidip onunla konuşmak istiyordu. Yalnız başına bunu yapmaya yüreklenemediğinden bizi de birlikte sürüklemek istiyordu. Üç arkadaş, her ordan geçişimizde bunu bize söylerdi. Bir geçişimizde çok üstelemişti. Ben Mehmet'le gitmelerini, karşı kaldırımda bekleyeceğimi, onlar girebilirlerse içeri, benim de arkalarından hemen geleceğimi söyledim. Mehmet'le Ş. gittiler. Kapının zilini çaldıklarını karşıdan görüyordum. İçeri girmeleriyle çıkmaları bir oldu. Kapıyı açan kadın –Cemal Nadir'in eşi olacak– onları öyle bir terslemiş ki, neye uğradıklarını şaşırılmışlar. Zavallı Ş. çok bozum olmuştu.

Yarın

Yanılmıyorsa Yarın Gazetesi o günlerde çıkmaktaydı. Yarın'ı Arif Oruç çıkarıyordu. O günlerde gazetelerin fiyatı, sanıyorum, beş kuruştı. Ama Arif Oruç'un Yarın'ı kapışılıyor, kalmıyor, karaborsada elli kuruşa satılıyordu. Yarın'ın elli kuruşa satıldığını görmüştüm. Bunun o yıl mı, daha önceki yıl mı olduğunu kesin bilemiyorum. Ama çok kesin olarak bildiğim birşey var. O görüntü gözümün önündedir şimdi. Bigün İstanbul sokaklarının duvarları şöyle bir afişle donanmıştı: Dalgalı saçlı, gözlüklü bir adamın resmi. Bu resmin üstünde "Müseccel Vatan Haini", altında da "Arif Oruç" yazılıydı. Bu afişleri, o zamanki Milliyet Gazetesinin sahibi olan Ali Naci'nin bastırıp duvarlara astırttığı söylenmişti. Ali Naci, İsmet Paşa hükümetinin yanlısıydı. Arif Oruç da hükümete karşıydı. Yarın, başlangıçta Serbest Fırkanın organıydı. Ya bu afişlerinin asıldığı gün ya bigün önce de Arif Oruç'un Bulgaristan'a kaçtığını gazeteler yazmıştı.

Niçin çok satılıyordu Arif Oruç'un gazetesi? Bana kalırsa, ne iktidara karşı olduğu için, ne Serbest Fırka organı olduğu için. Yarın Gazetesi, her iki üç günde bir, devlet dairelerindeki yolsuzlukları, hırsızlıkları yazardı. Bu o zamana dek olmamış, görülmemiş birşeydi. Ve muhalefetin en somut biçimiydi. Buyüzden gazetesi kapışılıyordu Arif Oruç'un.

Yıllar sonra Arif Oruç Bulgaristan'dan Türkiye'ye döndü. 1950'den sonra yine Yarın Gazetesini çıkarmaya başladı. Yarın Gazetesine hiçbir baskı da yapılmadı. Ama Yarın Gazetesi hiç satmadı ve satışsızlıktan battı. Bu dönemde Arif Oruç'la tanışıklığım oldu, gazetesine yazı da yazdım. İkinci kez yayımlanan Yarın niçin satmadı? Bana göre nedeni şu: Arif Oruç gazetesinde yolsuzluk haberleri verirken, eskisi gibi 40 bin, 50 bin, 100 bin liralık dolaylarında dolaşıyordu. Oysa aradan geçen zaman içinde 100 bin liralık yolsuzluk, yolsuzluk bile sayılmaz olmuştı; 50 bin liralık hırsızlık hırsızlık sayılmaz olmuştı; hatta alçakgönüllülük, azla yetinmek (kanaatkârlık) sayılıyordu. "Ne namuslu adam, 50 bin liradan fazla çalmıyor..." gibilerden. Hatta 1955'den sonra halk arasında kimi yöneticiler için, "Aman varsın çalsın, yeter ki iş yapsın..." diyenler bile vardı.

Çağaloğlu yokuşundan inip çıkarken kitapçı vitrinlerinin önünde uzun uzun durup kitaplara bakardım. Kitapların yazarlarının adlarını okurdum. "Bigün benim de bunların arasında kitabım olacak mı?" derdim.

Hanım Evladı

Ş. ile Mehmet asker okuluna girmeye karar verdiler. İlle benim de asker okuluna girmemi istiyorlardı. Yakın arkadaş olduğumuzdan birbirimizden ayrılmamalıydık. O yaşıma dek ressam olmak, yazar olmak, bilimci olmak gibi pekçok şey olmayı düşünmüştüm. Ama asker olmak hiç aklıma gelmemişti. Sevmiyordum askerliği. Ortaokulu, liseyi bitirip üniversitede okuyacaktım. Ama bunu nasıl yapabileceğimi düşünemiyordum. Yaşadığım o ev koşullarında tek odada, babamla bir yatakta yatarak, gaz lambası ışığında ve masasız bir küçük evde çalışarak nasıl liseyi bitirebilir de üniversitede okuyabilirdim? Olanaksızdı.

Ş. ile Mehmet, birlikte asker okuluna yazılmamız için çok üstelediler. Okula yazılma süresi son bulmadan, gereken belgelerin askerî okula götürülmesi gerekiyordu. Ben hep karşı koydum. Hayır, asker olmayacaktım. Buyüzden Mehmet'le aramız açılır gibi oldu. Sık sık bu konuda tartışıyorduk. Ama bugün bu tartışmalarımızda Mehmet öyle yadsınmaz kanıt ileri sürdü ki, sesimi çıkaramadım. Mehmet soruyordu bana:

- Gazi asker mi? (Atatürk soyadı daha konulmamıştı.)
- Asker.
- İsmet Paşa? O da asker değil mi?
- Asker.
- Mareşal Çakmak?
- Asker.

O dönemde sivil yönetimin başındakilerin hemen hepsi askerdi. Mehmet sırayla onları sayıyordu. Sonunda birden,

- Sen, dedi, Türk tarihinde bitane asker olmayan büyük adam söylesene!

Birden söyleyemedim. Bu tartışmada Mehmet kazanmıştı. Demek, Türkiye'de büyük adam olmak için ille de asker olmak gerekliydi. O zaman bizim için büyük adam olmak demek, tarihte hiçbir zaman hiçbir ülkede eksikliği çekilmemiş olan Cumhurbaşkanı olmak, Başbakan olmak, Genelkurmay Başkanı, Meclis Başkanı filan olmak demektir. E, ben de büyük adam olmak istiyordum. Büyük adamlığın yolu askerlikten geçtiğine göre, ister istemez asker olmak zorundaydım. Ama yine de bitürlü askerliğe içim elvermiyordu. Ş. ile Mehmet beni asker olmaya inandırmak için daha epiyce diller döktüler. Yine de anlaşılmadık. Davutpaşa'dan Hekimoğlu Ali Paşaya geçen daracık yoldaydık. Onlar beni bırakıp geri döndüler. Ben de evin yolunu tuttum. İçkırıklığıyla... Bir tatsız ayrılıştı bu... Beş on adım gitmişim, arkamdan Mehmet'in sesini duydum:

- Hanım evladı!.. Asker olmaktan korkuyor... Sıkı geldi... Muhallebi çocuğu!

Dönüp arkama, onlara baktım. Mehmet'in bana böyle bağırmasına pek şaşıtm. Çünkü o bu gibi, pek de terbiyeli olmayan davranışlarda bulunacak bir arkadaş değildi.

Dayanaksız, dirençsiz, çıtkırıldım çocuklarla “hanım evladı”, “muhallesi çocuğu”, “muhallesi”, “anasının kuzusu”, “süt kuzusu” diye alay edilirdi. Şimdi de benimle böyle alay ediyorlardı. Muhallebi çocuğu mu? Hanım evladı mı? Kim? Ben mi? Ben onlara gösteririm kimin hanım evladı olduğunu... İşte benim asker okuluna girmemin nedeni, Mehmet'in, “Hanım evladı, muhallesi çocuğu!” diye arkamdan seslenerek benimle alay etmesidir. Büyüden asker okuluna girmeye karar verdim. Ama ne iyi yapmışım da asker okuluna girmişim. Yoksa okula gitmem, okumam olanaksızdı. Bana yaptığı –belki de bilmeden yaptığı– bu iyilik için Mehmet'e her zaman içimden teşekkür etmişimdir.

Muayene ve Yarışma Sınavı

490

Ertesi gün Mehmet'le Ş. ye asker okuluna girmeye karar verdiğimi söyledim. Okula yazılmak için belgelerimizi birlikte götürecektik. Onlar belgelerini tamamlamışlardı. İstenilen belgeler “okula yazılma dilekçesi, altı vesikalık fotoğraf, mahalle muhtarlığından iyihal kâğıdı, okuldan alınacak tasdikname”ydi. Tasdiknameden başka bütün belgeleri aldım. Sıra tasdiknameye gelmişti. Okulumuza gittim. Okul tatil olduğu için, okulda yalnız bir öğretmen nöbetçi kalıp yönetim işlerine bakıyordu. Benim okula gittiğim gün, tarih öğretmenimiz Memduh Bey nöbetçiydi. Odasına girdim. Asker okuluna yazılmak için tasdikname almak istediğimi söyledim. Memduh Bey, çalışkan öğrencisi olduğum için beni severdi. Asker okuluna girmekten vazgeçmemi söyledi. Ben de kesin kararlı olduğumu söyledim. Memduh Bey anlattı. Kendisi Maltepe Askerî Lisesinde öğretmendi. Asker okullarının durumunu iyi biliyordu. Asker okuluna girersem kendime yazık edecektim. Sivil okulda okursam, ona göre iyi bir aydın olabilecektim...

Memduh Bey asker okuluna girmemem için çok şey anlattı. Ama onun bilmediği bişey vardı: Evimizin durumu, bu durumda öğrenimin olanaksızlığı.

Memduh Beyin öğütlerine karşın ben yine de asker okuluna gireceğimi söyledim. Memduh Bey,

– Öyleyse tasdiknamenin vermiyorum!.. diye bağırıldı.

Üzüntüyle odasından çıktım. İki gün sonra okulda nöbetçi, Müdür yardımcısı ve Fransızca şubelerinin Türkçe öğretmenini Sait Beydi. Ona gidip tasdiknamemi istediğimi söyledim. Hemen düzenleyip verdi.

Bu olaydan 35-40 yıl sonra bigün Park Otel'in pastanesinde arkadaşlarla otuyorduk. Beni orada Memduh Beyle tanıştırdılar. Artık emekli bir öğretmendi. Bana tasdikname vermeyişini anlattım. Yaşamımda çok önemli yeri olan bu olay, çok doğal olarak Memduh Bey için öylesine hiçten bişeydi ki, sözlerim ilgisini bile çekmedi. Galiba, yazar olarak adımlı da bilmiyordu.

Asker okuluna yazılma belgelerimiz hazırıldı. Üç arkadaş Halıcıoğlu'na, ordaki askerî liseye gidip yazılma işlemimizi yaptırıldı. Elimize verdikleri yazılı kâğıtla muayene için bizi Gümüşsuyu Askerî Hastanesine gönderdiler. Tam muayene olmamız gerektiğinden, muayenemiz bir hafta kadar sürdü. Göz, kulak, burun, boğaz filan... Muayene odasının kapısı önünde biriken çocuklar, olmadık şeyler anlatıyorlardı. Hariciye uzmanı, muayene ettiği çocuğa, yere attığı parayı almasını söylemiş. Çocuk parayı almak için yere eğilince de onun pasif eşcinsel (homoseksüel) olup olmadığını anlarmış. Ya asabiyeci? Muayene ettiği çocuğa çok ağır sövermiş. Çocuk bu sövgülere tepki gösterirse, sinirli olduğundan asabiye muayenesini kazanamazmış. Buyüzden asabiye uzmanı insanın anasına bile sövse hiç ses çıkarmamalıymış... Anlatılanlardan hele biri çok şaşırtıcı, çok da gülünçtü. "Mangalda kül bırakmaz" deyimini burdan gelme. Bu deyim bütünü, "osurunca mangalda kül bırakmaz"dır. Muayeneye giren çocuğu, içi kül dolu bir kaba yelendirirlermiş. Yel ne denli çok kül kaldırır, o denli iyi, o denli yiğitlik sayılıyor. Yel hiç kül kaldırmazsa, çok kötü... "Mangalda kül bırakmaz..." sözü, sonradan bir alay sözü olarak kullanılmış olsa bile, kabadayılığı, yiğitliği anlatmak için söylenir.

491

Bizden önceki kuşaktan Hasan Amca, *Nizamiye Kapısı* adlı askerî okul anılarını topladığı kitabında, sağlık muayenesinden geçerlerken, o zaman da tıpkı bizimkine benzer konuşmaların çocuklar arasında geçtiğini yazmıştır. Demek, bu uydurma söylentiler bikaç kuşaktır sürüp gidiyordu.

Sağlık muayenesinden üçümüz de sağlıklı çıkmıştık. Şimdi sıra yarışma sınavına gelmişti. Sınav günü Halıcıoğlu Askerî Lisesine gittik. Okula girmek için yarışmaya katılan öğrenci yüzden çoktu. Bizi iki ayrı derslikte sıralara oturtular. O yazılı sınavdan aklımda kalan tek şey, umduğum başarıyı elde edemeyişimdi. Cevaplarımda biriki yanlış yapmıştım, hem de doğrusunu bildiğim, yapabileceğim halde.

Mehmet Karahasanoğlu'nun daha geçenlerde söylediğine göre, biz Halıcıoğlu Lisesinde, yazılı sınavdan başka, sözlü sınava da girmişiz. Bu sözlü sınavdan bellegimde hiçbir iz kalmamış. Umduğum başarıyı elde edememiş olacağım ki, çoğu kez olduğu gibi, bu anımsanmak istenmeyen olay da bellekten kazanmış.

Sınav sonuçları bir hafta on gün sonra ilan edilecekti. O süreyi ipe çektik. Üçümüz birden Halıcıoğlu'na gidip duvarda asılı olan yarışma sınavını kazananların listesine baktık. Ben de kazananlar arasındaydım. Ama listenin ortalarında biyer

almıştım. Kazandım diye sevinmem gerekirken, orta derecelerde kazandığım için gizlemeye çalıştığım bir üzüncüm vardı.

Okula yazılmaya, sağlık muayenesi, yarışma sınavı gibi işlemler için aynı yerlere gide gele kimi çocuklarla arkadaş olmuştuk. Sınavı kazanan sanırım yirmi öğrenciydi. Bunlar arasından arkadaş olduklarım, arkadaşlığımızı sonraları da sürdürdüğümüz şunlardı: Atıf (Erçıkan), korgenerallikten emekli oldu. Enver, kurmay albaylığa dek yükseldi. Akademide öğretmendi. 27 Mayıs'ta bir il'e vali yaptılar. Yakışık almaz ve uygunsuz bir telefon konuşması yüzünden haysiyetine düşkün bir arkadaş olan Enver canına kıydı. Kemal havacı oldu. Albaylıktan emekli oldu, yakınlarda öldü. Askerî okula girmeme neden olan Mehmet (Karahasanoğlu) istihkâm albaylığından emekli oldu. Hâlâ görüşmekteyiz. Ş. yüksek levazım albaylığından emekli oldu.

Halıcioğlu Lisesinden okula alınma belgelerimizi elimize verdiler. O güne dek hangi okulda okuyacağımızı bilmiyorduk. Çengelköy Askerî Ortaokuluna gitmemizi söylediler. Ertesi gün okula gidecektik.

Taahhütname

Ş., Mehmet, ben, çıktık yola. Çengelköy Askerî Ortaokuluna gittik. Demir parmaklıklılı büyük kapının dışında bekleyiyorduk. Kapı önüne bir yüzbaşı geldi. O koca demir kapı biraz aralandı. Yüzbaşı, belgelerine baktığı öğrenciyi, belgesindeki işlemler tamsa içeri alıyordu. Sırayla öğrenciler içeri girdi. Mehmet de, Ş. de girdi. Sıra bana gelince, belgelerime bakan yüzbaşı,

– Hani taahhütnamen? Senin taahhütnamen yok! dedi.

Sanki dünya başıma yıkıldı sandım. Ne taahhütnamesi? O da nasıl şey? Bana hiçkimse taahhütname diye bişey söylememişti. Arkadaşlarım o koca demir kapının öte yanına geçip de bir ben kapının bu yanında kalınca ağlayacak gibi oldum. Yüzbaşı, noterden taahhütname getirmem gerektiğini, bu taahhütnamenin nasıl yapıldığını noterlerin bildiğini söyledi. Malı, mülkü, ekonomik itibarı olan güvenilir birisi, benim için noterden onaylı bir taahhütname verecekti. Askerî okuldan kendiliğimden çıkacak yada kaçacak olursam, bu adam, okulda yaşadığım günlerde benim için harcanan paranın iki katını ödemeyi taahhüt edecekti. Taahhüt maddeleri yalnız bu kadar da değildi. Okulu bitirip subay çıkınca şu kadar yıl mecburi hizmeti kabul ettiğim, şunca yıl hizmetten önce istifa edilemeyeceği... Daha birçok maddeler. Babam da bu maddelerin kefil olacağı, yaşım küçük olduğu için benim adıma kefilim olarak taahhütnameyi imzalayacaktı. Başarısızlık duru-

munda, mecburi hizmeti olan çocuğun alaya çıkarılıp çavuşluk yapacağı filan da bu taahhünameye yazılıydı.

Arkadaşlarım okula girdi, ben dışarda kaldım. Onlar o gece okulda yatacak, ben yatamayacağım. O gece ben de okulda yatmazsam ölürüm sanıyordum. Bütün büyük adamlıkları, generallikleri, o gece okulda yatanlar kapışacaklar, bana da hiçbir şey kalmayacaktı. “Kuş olup uçtum” denir ya, işte öyle, Çengelköy’den vapura, Sirkeci’den tramvaya binip nasıl Şehremini’ne, Karabaş Mahallesi’ne geldiğimi hiç anımsayamıyorum. Öğle sonrasıydı. Zavallı babacığım yemekten sonra uykuya yatmıştı. Babamı öyle bir telaşla uyandırdım ki, şaşırdı. Hemen benim için kefil olacak birini bulup noterden taahhünameyi yaptırmalı, o gün okula götürmeliydim. Babam telaş etmememi, nasıl olsa okula alındığıma göre ertesi gün de okula gidebileceğimi boşu boşuna bana anlatmaya çalışıyordu. Telaş ve anlayışsızlığıma babamın üzüldüğünü görüyordum. Ama arkadaşlarımla o gece kalacağı okulda ben de kalmazsam yer yerinden oynardı.

Kiraladığımız o bahçenin miras yoluyla sahipleri on kişiden çoktu. Bunlardan biri Tahtakale’de, Rüstempaşa Camisinin yanındaki o dar sokakta çilingir dükkânı bulunan bir adamdı. Dükkânı büyüklü küçüklü anahtarlar, türlü kilitlerle doluydu. Şaşı gözlü, iyi yürekli biriydi.

493

Acele giyinen babamla o adama gittik. Babam durumu anlattı. O adam taahhüname vermeye razı oldu. Notere gittik. Taahhünameyi o adamla babam imzaladı.

Dakikalar bana saatmiş gibi geliyordu. En büyük korkum, okulun kapısına gittiğimde, “Geç kaldın, yarın gel!” demeleriydi.

Taahhünameyi düşürmemek, yitirmemek için avucumda sıkarak Çengelköy’e gittim. Okula giden uzun ve dik yolu koşarak çıktım. Akşam olmuş, gölgeler inmişti. O kocaman süslü demir kapıya dayandım. Kapıya gelen bir yüzbaşı taahhünameyi elimden alıp beni kapıdan içeri soktu.

İşte zafer! Dünyanın en mutlu çocuğu bendim...

Çengelköy Askerî Ortaokulu yedinci sınıf, yedinci kısım öğrencilerinden 4162 numaralı Mehmet Nusret Efendiydim.

Dördüncü Bölüm

Yazmak mı, Yazmamak mı?

Shakespeare, Hamlet'in ağızından şöyle konuşuyor: "Olmak yada olmamak! İşte bütün sorun bu!"

Her insanın yaşamında olmakla olmamak, susmakla konuşmak, ölümle kalım, yazmakla yazmamak arasında ikircimli kalıp, "İşte bütün sorun bu!" dediği trajik durumlar olmuştur. Türk insanı Shakespeare'in "Olmak yada olmamak! İşte bütün sorun bu!" dediği durumları "Zurnanın zırt dediği yer" diye anlatmıştır. Zurnanın zırt dediği yer, insanın söylemekle söylememek, yapmakla yapmamak, yazmakla yazmamak arasında, çok darda, çok zorda kaldığı o ikircimli yerdir.

Yazdığım anılarımın burasına gelince, "Yazmak yada yazmamak! İşte bütün sorun bu!" denilen yerde bulunuyorum.

Bir akşamüzeri, kalın demir kapısından bahçesine girdiğim asker ocağında ilk iki yıl içinde yaşadığım yada tanığı olduğum olayları bütün doğruluklarıyla yazmalı mıyım? Yoksa, bana kişilik veren, kişiliğimi biçimlendiren, bilgimin temelini borçlu olduğum, bunlardan da öte yaşamamı, barınmamı sağlayan o kutsal ocağa olan büyük saygımdan ötürü, kimi olayları yazmamalı mıyım? O olaylar ki, onların yazılmaları kimilerini incitebilir.

Buna karar verebilmem çok zor oldu. Neydi yazıp yazmamakta ikircimli olduğum konu? O iki yıllık okul ortamını betimlemek için uygun bir deyim bulamıyorum. Şu satırları yazarken, altmışbirinci yaşında bulunuyorum. Bu yaşma dek, toplumun en aşağılık kesimlerinde, en bayağı insanların arasında, yasadışı ve ahlakdışı yaşayanlarının arasında da bulduğum, ayaktakımıyla, serserilerle yaşamı bölüşmek zorunda kaldığım dönemlerim oldu. Ama bütün bu zor dönemlerin koşullarında bile, ortaokulun yatılı geçen o iki yılında olduğu denli, anlatılması, yazılması bana zor gelen olaylar yaşamadım. O ortamı tam deyimlendirecek sözü bulamıyorum; ama o ortam için sık sık "toplumsal bir cengel"di (*Jungle*) der dururum. Niçin cengel diyorum? Çünkü, nasıl içinde yırtıcı yabanıl hayvanların, zehirli sürüngelelerin bulunduğu, uzun ve dikenli çalıların birbirine dolanıp yol ve geçit vermediği yerlerse cengeller ve o cengellerden yara bere almadan geçip kurtulabilmek nasıl olanaksızsa, iki yıl yaşadığım o ortamdan da ahlaksal çöküntüye uğranılmadan, ahlaksal yara bere almadan geçip kurtulmak o denli zordu. Nitekim o toplumsal cengelden, on onüç yaşlarında pekçok çocuk, ya ağır ahlaksal yaralar alarak geçip gittiler yada ahlaksızlığın bataklığında boğulup kaldılar. Bu

ahlaksızlık, bataklığının en dibinde eşcinsellik (homoseksüellik, yani oğlancılık ve oğlanlık) olayları vardı. Eşcinselliği, ahlaksızlık saymayanlar da bulunabilir. Bence de, aralarında çok bulunmak zorunda kaldığım için, hormonal bozukluklardan yada kromozom dengesizliklerinden ötürü eşcinsellik bir ahlaksızlık değil, bir hastalıktır. Ama on onüç yaşlarında çocukları zor yoluyla, kandırarak yada korkutarak eşcinselliğe itelemenin, alıştırmanın ahlaksızlık olmadığını eşcinseller, hatta eşcinselliği ahlaksızlık saymayanlar bile söyleyemez. Bu sorunun en önemli yanı şudur: Hertürlü cinsel sapıklık, bunların başında da eşcinsellik çoklarınca sanıldığı gibi kişinin özel yaşantısı içinde sınırlı kalmaz, insanın kişiliğini biçimlendiren, karakterini oluşturan bir etken olur ve dolayısıyla toplumsallık kazanır. Çocukluklarında başlarından böyle bir felaket geçmiş olanlardan çoğu erkekliklerinin incinmesinden duyduğu ezikliğin acısını yaşamları boyunca unutamazlar ve bu dinmeyen acının hincını türlü biçimlerde başkalarından ve toplumdan çıkarmaya çalışırlar. Kırılan onurlarını onarmak için, doğal erkek olmaktan daha üstün erkek olmaya yönelirler. Hapisane ağalarından, semt kabadayılarından tutun, toplum zor-balarına, diktatörlere dek pekçoğunun geçmişinde böyle bir onarılamayacak onur kırıcı anı yatmaktadır. Türlü biçimde dengesizler de böylelerinin arasından çıkar.

498

Yazmalı mıyım, yazmamalı mıyım? İşte bütün sorun bu! Biçok sınıf arkadaşşıma, o günleri birlikte yaşadığım meslektaşlarıma hep bu soruyu sordum. Aynı ortamda bu iğrenç ve korkunç olayların birlikte tanıdığı olduğumuz Şinasi (Sükan) yazmamamı öğütledi. Mektubunu saklıyorum. Mektubunda bu utanılası olayları yazarsam, bizleri yetiştiren o kutsal ocağa gölge düşebileceğini yazıyor. Şinasi dokuz yıl boyunca sınıf ve meslek arkadaşlığı ettiğim, gönüllü olarak katıldığı Kore Savaşında bir bacağına vermiş insandır. Anılarımda yer alacak sevdiğim arkadaşşımdır.

1975 yılının son Pazar günü ondört sınıf arkadaşı ve meslektaş, yani istihkâm subayı, bir gazineoda toplanmıştık. Onu istihkâm albayı emeklisi, üçü de Kurmay Albay emeklisiydi. Onlara da danıştım: Birlikte yaşadığımız o dönemin o ortamını yazmalı mıydım, yazmamalı mıydım? Beş sınıf arkadaşım, Şinasi'nin gerekçesiyle, yazmamın doğru olmayacağını söyledi. Hatta içlerinden pek sevdiğim Muzaffer bikaç gün sonra telefon ederek, "Sende o kadar çok konu var ki... Yazacak konu mu kalmadı da onları yazacaksın!.." dedi. Sevgili arkadaşım, bunları yazmak isteşişimi salt bir yazar profesyonelliğı olarak görmüştü. Dört arkadaşım çekimser kaldılar, yazıp yazmamamın benim bileceğim bir iş olduğunu söylediler. Dört arkadaşım da yazmamın gerekli olduğu düşüncesindeydiler. Bunlardan biri 1929-1931 yıllarında yaşadığımız o olayların tıpkısının, otuzbeş yıl sonra başka yatılı okulda da tanığı olmuştı. Bunlar yazılır, açıklanırsa, sorunun üzerine eğilir, düzeltilebilirdi. Bunun için de yazılması yararlıydı.

Yazmamın yararlı olacağı düşüncesinde olan Kurmay Albay emeklisi bir arkadaşım da, biraz basıkça ve çarpıkça olan burnunu göstererek, onüç yaşında yatılı okul öğrencisiyken bir kavgada burnunun kırıldığını, çünkü bilmeden bir eşcinsel çocukla kavgaya tutuşmuşken, o çocuğu tekeline alıp koruyan büyük bir çocuk tarafından iki kolu tutularak, burun kemiği kırılıncaya dek, kavga ettiği çocuğa nasıl dövdürüldüğünü anlattı. O dönemin yatılı okullarında edilgin eşcinsel (pasif homoseksüel) çocukları tekelinde tutup koruyan büyük yaşta çocuklar vardı. Bunlara çocuk demek doğru olmaz, çünkü 20-22 yaşlarında delikanlılardı. Olayı anlatan arkadaşımızın kollarını tutup, burun kemiği kırılıncaya dek onu dövdürten de bu delikanlılardandı.

Yazmak mı, yazmamak mı, işte bütün sorun bu!

Bunları yazıp açıklamamın yararlı olacağını söyleyen bir arkadaşım konuyu daha başka yönden aldı. Köylerde ve kırsal bölgelerdeki, hepimizin bildiği, ama kimsenin açıklamadığı hayvanlarla cinsel ilişki konusuna eğildi. Dişi eşek, köpek, hatta keçilerin bile cinsel ilişki aracı olarak ne çok kullanıldığını bilenler, bu çirkin konuyu açıklamaktan çekinirler. Bu cinsel gereksinim büyük kentte, yatılı okullarda nasıl karşılanacaktır? Sorun işte budur. Bize o yaşta ve daha sonraları cinsel eğitim mi veriliyordu? Bütün cinsel konular ayıbın arkasında gizliydi.

499

Bir Dram

Bir Kurtuluş Savaşı şehidinin oğlu, bir yatılı ilkokulda okuyordu. M. çok güzel bir çocuktur. Sınıf arkadaşları arasında ondan on yaş büyük olanlar bile vardı. Kırk yaşla elli yaş arasındaki on yaş, çok büyük ayrım değildir. Ama on yaşla yirmi yaş arasındaki ayrım çok büyüktür, insana öyle gelir. Bu büyük yaşta olanlardan, alçaklıkta eş-benzeri zor bulunur R. adında biri, zor kullanarak, kandırarak, korkutarak onbir yaşındaki M.'nin ırzına geçti. Bikezlik olsaydı bu felaket belki okulda duyulmazdı. Ama R. bundan sonra M.'yi tekeline ve koruması altına almıştı, bunun ne anlama geldiğini de okuldaki çocuklar biliyorlardı. O ders yılı sonunda R. de, benzeri ahlaksızlar gibi okuldan kovulmuştu. Bu acı ve alçaltıcı duruma düşmüş olan M. iyi yürekli, sevimli, doğru bir çocuktur. Bikez daha o aşağılatıcı duruma düşmemek için çok çaba gösterdi. Ama ona yardım edecek, onu gerçekten koruyacak hiçbir güç, kişi yoktu. Bu kez de M.'ye, K. Habip adında, M.'den altı yedi yaş büyük bir serseri öğrenci tebelleş olmuştu. M. nereye gitse, K. Habip de ardındaydı. Ne yapsa M. ondan kurtulamıyordu. Böyleyken yine de M. kendini K. Habip'ten koruyabildi. Ertesi ders yılı sonunda K. Habip de okuldan

kovuldu. M.'nin başına gelen o çirkin olayı okul yönetimi duymamış olacaktı ki, onu okuldan kovmamışlardı. Ortaokuldan liseye geçildi. M. birden serpildi, boylu boshu, yakışıklı bir delikanlı oldu. Güleç yüzlüydü. Zekiydi. Sporcuymuş. Yürekli ve bilekli bir gençti. Gülmece duygusu vardı. Ercüment Ekrem'in yarattığı Meşhedî tipli kitaplarını okur, Meşhedî'nin çok güzel taklidini yaparak okuduklarını arkadaşlarına anlatırdı. Bütün sınıf arkadaşları M.'yi severdi. M. dört beş yıl önce başından geçmiş o çirkin olayı unutturmak istediği gibi, arkadaşları da o olayı unutmak istiyorlardı. Eşcinsellik, özellikle edilgin eşcinsellik her nedense daha da çok aşağılanan bir sapıklık olarak görüldüğü halde, isteği dışında küçük yaşında bu olay başına geldiği için arkadaşları M.'yi küçük görmüyor, aşağılamıyorlardı. Ama yine de o eski ve çirkin olayın kimi arkadaşlarınca bilinmesinden dolayı M.'nin belli etmemeye çalıştığı bir ezikliği vardı.

M.'nin sınıf arkadaşlarının anlayamadığı bişey oluyordu: Yıllarca önce okuldan kovulmuş olan R. ayda, iki ayda bir yine M.'yi görmeye okula gelirdi. M. kendisinden yaşça çok büyük olan R.'den çok daha yapılı, çok daha güçlü, iriydi. R. onun yanında ufak tefek, cılız kalıyordu. İstese bir yumrukta R.'yi yere serebilirdi. Böyleyken M.'nin, R.'nin yanında hep başı eğikti. Onu görünce, geceleyin kamyon farına tutulmuş tavşan gibi, kedi karşısında fare gibi oluyordu. Arkadaşları M.'nin R. karşısındaki bu yılgınlığına, bu tutukluğuna bir anlam veremiyorlardı. R.'ye her gelişinde para bile verdiği söyleniyordu. İşte bu edilgin davranışı yüzünden M. için eşcinsel olanlara söylenilen o iğrenç kelime söylenmeye başlamış ve bu da M.'nin kulağına gitmişti.

Bundan çok büyük üzüntüye kapılan M., bigün derslikte kürsüye çıktı. Sınıf arkadaşları sıralarında oturuyorlardı. M. kendisine arkasından söylenilen o sözünü duyduğunu, bildiğini söyledi. Sonra başına gelen o çirkin olay sırasında çok küçük bir çocuk olduğunu, nasıl zorlandığını anlattı. Anlatırken kendini tutamayıp ağlamaya başladı... Gözlerinden sicim gibi yaşlar akıyordu. Boğula boğula ağlarken birden yumruğunu kürsüye vurarak, o iğrenç sözcüğü de açıkça söyleyerek, "Erkek olan varsa şimdi karşıma çıksın!" diye meydan okuyup kendisine arkadan o sözünü söyleyenlere en ağır biçimde sövdü.

Sıralarında oturan arkadaşlarının gözleri doldu, kimisi de ağladı. Derslikte uzun bir suskunluk oldu.

Okul bitti. M. de sınıf arkadaşları gibi yaşama atıldı. Evlendi. Çocuğu oldu. Ve... Çok genç yaşında o yiğit delikanlı kendini öldürdü. Ama o biçimde kendini öldürdü ki herkes bu ölümün bir kaza sonucu olduğunu sandı. Çocukları, M.'nin kendisini öldürmesinin nedenini bilmedi. Çünkü M. her yönüyle dengeli bir insandı. Gerçeği çok az kişi biliyordu. R. onbir yaşındaki M.'nin ırzına geçtiğinde,

bu durumun bir de müstehcen biçimde fotoğrafını çektiymişti. Bu fotoğrafı M.'ye baskı aracı olarak kullanıyor, şantaj yapıyordu. M.'nin, R.'nin her okula gelişinde başının aşağıda olmasının, R.'yi dövüp kovmamasının nedeni çok geç anlaşılmıştı.

M. yaşama atılmış, evlenmiş, baba olmuş, ama R. yine de onun ardını bırakmamıştı. O fotoğrafı çoğaltıp M.'nin üstlerine göndereceği, eşine vereceği korkutmasıyla M.'den istediği kadar para sızdırıyordu. Namuslu bir adam olan M. bu şantajın sonunun gelmeyeceğini artık anladı. Bigün de korktuğu felaket başına gelebilir, gerçekten o fotoğrafı R., M.'nin eşine, üstlerine gönderebilirdi. Böyle olması, M. için ölümden çok daha ağırdı. Nasıl bir karamsarlığa, umutsuzluğa düşmüş olmalı ki, sonunda sanki kaza sonucu ölmüşçesine canına kıyarak dramını bitirdi.

Sevgili M.'nin acı anısı, içimde dinmeyen bir üzüntüdür.

Şimdi sizlere soruyorum sevgili okurlarım, merak duygunuzun dışına da çıkarak, lütfen söyler misiniz bana: Ne demek istediğimi anladığınız olayları yazmalı mıyım? M.'nin dramı, o ortamın yarattığı pekçok dramdan yalnız biridir. Bu dramları yaratan o ortamı yazmamın yararı var mı, yok mu?

R.'nin sonunu da öğrenmek istersiniz sanırım. R. tam bir belalı, sabıkalı cani oldu. Bikaç kez adam yaralamaktan cezaevine düştü. Ünlü bir sinema yıldızı S. S.'nin annesinin dostu oldu. O kadından da para sızdırıyordu. Sonunda kadını bıçaklayarak öldürdü. Gazeteler bu cinayete geniş yer vermişti. Cezaevine konulduğumda R.'yi görmüştüm. Hiç tanışlık vermedim. O da beni tanımadı. Esrar içmekten avurdu avurduna çökmüştü, beyni uyuşmuştu. Ufak tefek ve sıskaydı ama, bıçak gücüyle ağılık taslayarak cezaevinde geçinebiliyordu.

Beyaz Nuri denilen ünlü bir kabadayı vardı. Boylu boslu bir gençti bu Beyaz Nuri. Oniki yıl hapis yatmıştı. Cezasını bitirip kurtulmasına yirmi gün kalmıştı. Buyüzden kimseye sataşmadan kendi halinde yaşayıp cezaevinden çıkmak istiyordu. Üsküdar'daki Paşakapısı Cezaevinde bir ziyaret günüydü. Beyaz Nuri'ye ziyaretçisi bir kadın gelmişti. Beyaz Nuri ziyaret yerindeki tellere ellerini dayamış, örgü telin öte yanındaki kadınla konuşuyordu ki, birden R.'yle birlikte iki arkadaşı arkasından saldırıp Beyaz Nuri'yi bıçaklamaya başladılar. R. ve iki arkadaşı, yandaki berber odasından, berberlerin usturalarını kapmışlardı. Usturalarla Beyaz Nuri'yi oracıkta doğradılar. Ziyaret yeri kan gölüne döndü. İşte R. bu... Sonra? Su destisi su yolunda kırılmıştır sanırım.

Yine öğrenmek istiyorum: Yazmak mı, yazmamak mı? İşte bütün sorun bu!

Niçin Yazıyorum?

Mart 1972'de yayımlanan Türk Dili Dergisi anı özel sayısı olarak çıkmıştı. O sayısında Türk Dili Dergisinin, anıya değin çok önemli yazılar vardı. Bu yazılardan biri, anılarımın bu bölümünü yazıp yazmama sorununda bana ışık tutuyor.

O dergideki “Anı türü ve Türk edebiyatında anı” başlıklı İbrahim Olgun’un yazısından bir bölümü aktarıyorum:

..... Anı yazabilmek, yaşamın bir bölümünü başkalarının yaşamına girmeden, toplumsal çevreyi vermeden mümkün olamamıştır. Ama asıl amaç, daha çok kişinin kendi kendini, yaşadıklarını içtenlikle, yansız, tarihçiyi asla yanıltamayacak bir tarafsızlık ve dikkat içinde anlatmasıdır. Anı yazarı, yaşamını, gördüklerini olduğu gibi anlatır. Bu gerçekçi niteliğiyle tarihçiye yaklaşır ama bir tarihçiden çok, bir romancı gibi kişisel bir tutum içinde bulunmalıdır. Bize kişilerin karakterlerini yansıtmalıdır. Tarih ve özyaşam öyküsü arasında ortak bir nitelik ve değer taşımalıdır.

..... Kişiler, anılarını yazmakla çeşitli amaçlar güderler. Kimileri bunu, hazırladıkları yapıt üzerinde not tutabilmek için rahat bir yöntem olduğundan ötürü yaparlar. Kimileri de anılarını daha sonra yayımlamak için yazarlar. (.....) Ama, iyi anı tutan insan her yaptığı şeyi yazmaya can atan insandır.

Okuduğumuz anılara bakarak anı yazmanın nedenlerini aşağıdaki birkaç madde içinde özetlememiz mümkündür:

- a – Unutulma korkusundan kurtulmak,
- b – Kişinin kaybolup gitmesine gönlü razı olamayacağı bir gerçeği ortaya koymak,
- c – Yazma alışkanlığı içinde bulunmak,
- ç – Birlikte yaşadığı kişilerden kimilerine karşı duyduğu hayranlığı belirtmek,
- d – Tarih ve kamuoyu karşısında hesaplaşmak, pişmanlık duygularını anlatarak rahatlamak, bir çeşit günah çıkarmak,
- e – Gelecek kuşaklara bir ders vermek,
- f – Siyasal hasımlarını kötölemek yada kendini savunmak.

Anı ile özyaşam öyküsünü birbirinden kesin olarak ayırmak olanaksızdır. Özyaşam öyküm içinde anılarımı yazarken benim amacım nedir? İbrahim Olgun’un yukarıya aldığım yazısındaki düşüncelerine katılıyorum. Bu anılarımı yazmamın nedenleri olarak, yukarda sıralananlardan hepsi de gösterilebilir belki de... Ama anılarımı yazmaktan başlıca amacım, yaşadığım çağda, toplumsal çevremi içtenlikle anlatarak insanlara yararlı olmaktır ki bu, ister istemez gelecek kuşaklara ders vermek anlamını taşır. Böyle olunca, yapılmış kötülüklerin bir daha yapılmaması için onları özyaşam öykümde anlatmak zorundayım. Niçin yazıyorum bunları? En başta yararlı olmak için... Yazmak mı, yazmamak mı? Benim yanıtlım, yazmaktır.

Gilman Orhan

Çengelköy Askerî Ortaokulunun dış bahçesinin kalın demir parmaklıklı kapısından içeri girdim. Kendimi, sersemletici bir uğultunun içinde buldum. Anı kovarı uğultusunu, onbin, yüzbin kat artırınız, işte öyle bir uğultu... Binden çok öğrencinin yarattığı bu uğultuyu, arasına, ağır sövgü bağırmaclarının, haykırmaların bastırıldığı oluyordu.

Okula girişimden az sonra lambalar yanımtı. Yemekhanede yediğimiz o ilk akşam yemeğini hayal meyal anımsıyorum. Üzerleri çinko kaplı, sekizer kişilik uzun tahta masalarda yemek yemiştik. Ne yediğimizi bilemiyorum, ama şunu kesinlikle söyleyebilirim: Ne olduğunu şimdi anımsayamadığım o akşam yemeğinin, bana dünyanın en güzel yemeği geldiğini çok iyi biliyorum. Yemekten sonra bir kalabalık gürültü olarak bir dersliğe dolmuştu. Bunlar hep, düste yaşanmış bulutsu, dumansı, ayırım çizgileri belirsiz, izlenimci tablolar gibi renklerin birbirleri içinde erimiş olduğu anılar...

Bu okul üç ayrı yapıdan kuruluydu. O büyük demir kapının dışında, dış bahçedeki yapıda, okulun reviri, eczanesi, müdür odası ve görevlilerin odaları vardı. Demir kapıdan girilen orta bahçede tek katlı yemekhaneye yanında okul hamamı vardı. Ana yapı, denize inen dik yamaç üzerinde kurulmuş olduğu için, önden tek katlı, arkadan üç katlıydı. Birinci katta derslikler, birinci katın altındaki katta yatakhane koğuşları, en alttaki katta da deppoylar bulunuyordu.

Beni bir koğuşa vermişlerdi. O koğuşta, okula benimle birlikte girenlerden hiçkimse yoktu. Mehmet de başka bir koğuştaydı. Koğuşta sıram sıram çok sıkışık demir ranzalar vardı. Demir ranzalar hem koğuşun duvarları dibine sıralanmış, hem de iki sıra olarak ayrıca koğuşun ortasına dizilmişti. Bana, karşı duvar dibinde, ortalarda bir ranzanın alt katındaki yatağı verdiler. Yatakların altında çember saçları vardı. Yatak çarşafı ve yastık kılıfları temiz Amerikan bezindendi. Battaniye de Amerikan bezinden bir kılıf içindeydi. Battaniyenin üstündeki, yanları püsküllü beyaz yatak örtüsüne “püşide” yada “nevresim” deniliyordu.

Soyunup yatağa girdiğimde öyle mutluydum ki... Okulun kapısından girdiğimdenberi işittiğim, gördüğüm herşeyi beğeniyordum. Arasıra sövüp sayma haykırışlarının, ağır şakaların, kavgacıların gürültü patırtılarının bastırıldığı uğultu bitürlü kesilmiyordu. O uğultu içinde uyumuşum. Gecenin bir zamanı, belki sabaha yakın bir saat... Başlayıp kesilen, kesilip başlayan fısıltılar, yatak altındaki çember saçlarının gıcırtilarıyla yavaş yavaş uyandım. O fısıltılar, gıcırtilar, sesler, yanımdaki yataktan geliyordu. İki ranzanın arası, zorlukla girebileceğimiz kadar, yani ancak iki üç karış açıklıktaydı. Yanımdaki o yatakta iki çocuk vardı. Fısıltılar,

solumalara ve iniltilere dönüştü. Uyanmış olduğumu, yanımdaki karyolada yapılanları gördüğümü onlara sezdirmemek için gözlerimi kapayıp uyuyormuşum gibi yaptım. Ama yine de kirpiklerimin arasından yan karyolada olanları görüyordum. O yataktaki iki çocuktan biri toparlanıp yataktan çıktı gitti. Uykum kaçmıştı. Ama kalıp gibi yatıyor, hiç kimildanmıyordum. Aradan çok geçmedi başka bir çocuk, yanımdaki yatakta yatan çocuğun koynuna girdi.

Şaşkınlık ve korku içindeydim. Sabaha dek, sabah olup herkes uyanıncaya dek uyumamaya karar vermiştim. Ama yine de uyuyup kalmışım.

Yanımdaki ranzanın alt yatağında yatan çocuğun kim olduğunu ertesi gün öğrenecektim. Ona Üsküdarlı Gılman Orhan diyorlardı. O çocuğun görünümünü hiç unutmam. Ak tenliydi ama, derisinin aklı, limonun pürüklü sarı kabuğuna tebeşir sürülmüş gibi bir aklıktı; bir hasta sarılık ve bir ölü aklık karışımı... Yanakları, elmacık kemiklerinde allaşıyordu. Boyu benden birazcık uzundu. Kemikleri incecikti. Yaşı da benden küçük görünüyordu. Çok zayıftı. Ayaklarını sürüyerek, isteksizce yürürdü, sanki kendini taşıyamıyormuş gibi... Bikez bile onunla konuşmadım. Onunla konuşursam, sanki ağzından çıkacak sözlerden bana yıvışık, iğrenç bişey bulaşacakmış gibi geliyordu. Onu okulda on onbeş gün görebildim. Bu süre içinde Üsküdarlı Gılman Orhan'ın bikez bile güldüğünü, oynadığını, şakalaştığını, kavga ettiğini, öbür çocuklara katılıp bağırıp çağırdığını görmedim. O zaman ondan iğreniyordum, ama yıllar sonra, yaşamımda yalnızca on onbeş gün görebildiğim o zavallı çocuğa acıdım, çok acıdım. Gılman Orhan görünmez oldu. Yanımda ranzanın alt yatağında başka bir çocuk yatıyordu. Üsküdarlı Gılman Orhan'ın okuldan kovulmuş olduğunu arkadaşlardan öğrendim.

Yeri gelince anlatacağım gibi, ders yılı sonunda, sınıfta kaldığı gerekçesiyle eşcinsel olan çocukları okuldan kovmuşlardı. Üsküdarlı Gılman Orhan'ın yaptıkları –sanki ne diye yaptıkları diyorum. Onun bişey yaptığı yoktu ki... Ona yapılanlar demeliyim. – iyice yüze çıkıp herkesçe duyulmuş olmalı ki, ders yılı sonunu beklemeden onu okuldan kovmuşlardı.

Alaya Çıkmak

Taahhütnamem yok diye okulun kapısından çevrildiğimde dünyaların başıma yıkıldığını sanmış olmam, o büyük üzüntüm nedendi? Bütün büyük adamlıkları, generallikleri, komutanlıkları, hepsini okulun kapısından girenler kapışacaklar, bana da bişey kalmayacaktı. Böyle bişeyi somut olarak düşünmüyordum belki ama, taahhütnamem yok diye geri çevrilmem yüzünden bu denli çok üzülmem nedendi? Neydi o deliler gibi telesip babamı uykusundan kaldırmam, hemen bir

kefil bulup noterden taahhütname yapması için zorlamam? Niçin taahhütnamenin yapılması için ertesi güne dek bile bekleyememiştim? Beni okula almazlar korkusu muydu? Gerçekten, okula alınanların beni aşacakları, benden öne geçecekleri korkusu muydu? Belki bunlar da biraz vardı, ama yıllar sonra o durumu düşününce, asıl nedenin yaşamakta olduğum kötü ev koşulundan kurtulmak olduğunu iyice anlıyorum. Bir gece önce, bir saat önce o yaşanılması zor odamızdan kurtulmak istiyordum.

Bizden istedikleri taahhütname neydi? Bunun cevabını, askerî okulun kapısından girdiğim tarihten dokuz yıl sonra bir teğmen olarak Fen Tatbikat Okulunda öğrenciyken, öğretmenimiz olan Elektrik Mühendisi Binbaşı Raik Üstün şöyle vermişti:

– Bize öyle bir kazık atmışlar ki, bir ucu taa merkez-i arzda. Çıkarmak için kıvrandıkça daha çok giriyor!

Evet, neydi bu taahhütname? Biz, oniki onüç yaşlarında çocuklardan senet alınmayacağı için, anababamız bizim adımıza noterden onaylı senet veriyordu okula. On onüç yaşında çocuk adına verilmiş senet!..

Anababanın imzası da yeterli görülüyor, maddi durumu iyi olan dükkân, tezgâh sahibi birisinin de kefil olması gerekiyordu. Ama taahhüt eden, üstlenen, yükümlenen onüç yaşındaki çocuktu. O dönemde “insan hakları” diye bir söz bile duymamıştık. Hiçkimse çıkıp da, onüç yaşında bir çocuk, babasının yada bir kefilin imzasıyla bitakım borçlar, ödevler üstlenemez, demiyordu. Onüç yaşında çocuk bu, olur ya, askerlikle bağdaşamaz, askerî okulu başaramaz... Olmaz öyle şey! Taahhütname vermiş, okuldan çıkabilmesi için ona yapılan masrafın iki katını ödeyecek... Hemen hepsi yoksul anababa çocukları, nereden ödeyecekler! İki yıl sınıfta kalan öğrenci okuldan çıkarılır. Çıkarılıp evine gönderilmez, askerî birliklere gönderilir, orada çavuş olur. Çavuşluk yapmayacak kadar yaşı küçükse anababasına teslim edilir, yaşı gelince yine çavuşluk için askerî birliğe verilir.

Anadolu’da anneler oğullarını askere gönderirken, “İnşallah çavuş olur dönersin!” diye sırtlarını sıvazlayıp uğurlarlar. Köylü olan bir arkadaşımızı da, askerî okula yolcu ederken, askerlikte en yüksek rütbenin çavuşluk olduğunu sanan annesi,

– İnşallah, baban gibi çavuş olur dönersin aslan oğlum! diye sırtını sıvazlamış.

Bu arkadaşımız alaya çıkarılmıştı. Alaya çıkarılan öğrenciler ağlaşırlarken, bu arkadaşımız gülümsüyordu, çok erinçti. Neden bu denli sevinçli olduğunu soranlara alayla gülümseyerek,

– Ben ana sözü dinlerim, anam bana, “İnşallah çavuş olur dönersin,” demişti. Ben de döndüm, çavuş oldum. Çavuş olduğumu duyunca, kimbilir nasıl sevinir garip anam... demişti.

Sınıflarını geçen subay olur, “mecburi hizmet” süresini doldurmadan ordudan ayrılamaz. Mecburi hizmet süresi onbeş yıldır. Ama İkinci Dünya Savaşı çıkınca mecburi hizmet süresi sonsuz oldu. Değil mecburi hizmet süresini doldurup istifa etmek, yaşıını doldurup emekli olmak bile olanaksızdır.

Okuldan alaya çıkarılma, askerî okulların geleneğinde vardı. Hasan Amca’nın Nizamiye Kapısı adlı kitabından aşığıya aldığım bölüm, bizden önceki kuşaklardaki alaya çıkarılmayı anlatıyor. Kitapta iki askerî okul öğrencisi şöyle konuşuyor:

- Ne ıkar? Bu sene geçersin.
- Öyle değil. Burda bir sene daha dönersem, doğru alaya...
- Alaya mı? Ne olur sanki?
- Ne olacak, altı sene buz gibi silahendazlık yaparsın... Kolay mı? Bütün istikbalin yanar.

Dönekler

Çengelköy Askerî Ortaokulunda benim girdiğim yedinci sınıf, ilkin sekiz kısımdı, sonradan dokuz kısım yaptılar. Her kısımda 60-70 öğrenciydik. Bütün yedinci sınıfta yediyze yakın öğrenci vardı. Mehmet’le ben yedinci kısımdaydık. Bizim kısma yedi-yedi denirdi. Ş. Fransızca kısımlarından birindeydi. Yedi-yedide, altıncı sınıftan yedinci sınıfa geçmiş olan yalnızca benimle Mehmet’ti. Geri kalan bütün öğrenciler kaldıkları yedinci sınıfı ikinci yıl okuyorlardı. Onlara “dönek”, Mehmet’le benim gibi okula yeni girmiş olanlara da “kaydıkabul” (kayd ü kabul) deniyordu. “Kayd ü kabul” okula yazılıp yeni alınmış demektir. Dönekler ayrı ayrı şu okullardan bu sınıfa gelmişlerdi: Bursa Askerî Lisesi, Erzincan Askerî Lisesi, Konya Askerî Lisesi, Tokat Askerî Lisesi, Maltepe Askerî Lisesi, Halıcıoğlu Askerî Lisesi... Bütün bu liselerin yedinci sınıfında kalmış olanlar, dönek olarak Çengelköy Askerî Ortaokulunun yedinci sınıfına doldurulmuştu. Yediyüz kadar yedinci sınıf öğrencisinin içinde ancak otuz kadar kaydıkabul vardı, öbürleri hep dönekti. Bu altı ayrı okulun dönekleri, derslikte öbek öbek toplanırlar, aynı okulun dönekleri yan yana sıralarda otururlardı. Her grubun kendi arasında dayanışma, başka gruplarla da çatışması vardı. Döneklerin hepsi de derslerden sınavı veremedikleri için sınıfta kalmış değillerdi. Sınavdaki başarısızlıklarından sınıfta kalmış olanlar azınlıktaydı. Döneklerin çoğu yaramazlıklarından, haşarlıklarından, haylazlıklarından yada ahlaksal nedenle sınıfta bırakılmışlardı. Yani yedinci sınıfta başa çıkılmaz, ele avuca sığmaz yediyüz haylaz öğrenci vardı.

Bütün sınıflardaki öğrenciler arasında çok büyük yaş ayrımı vardı. Ben ondört yaşındaydım. Mehmet onbeş yaşındaydı. Aramızda onüç yaşında olanlar da vardı. Ama sınıfımızda yirmi yirmibir yaşında olanlar, belki daha büyükleri bile vardı. Büyük bırakmış öğrenciler bulunurdu aramızda.

Bunların nasıl olup da bu yaşlarına dek yedinci sınıf öğrencisi olarak kalabildiklerini sonradan öğrendim. Kurtuluş Savaşı sonunda Kâzım Karabekir Paşanın komutanı bulunduğu Üçüncü Ordu bölgesinde (Doğu Anadolu’da) pekçok çocuk anababası, bakımsız, kimsesiz, barınaksız, ortada kalmıştı. Çocukları çok seven, hatta o dönemde çocuklar için *Şarkılı İbret* adlı bir de kitap yazmış olan Kâzım Karabekir Paşa savaş sonunda anababası, kimsesiz kalan bu çocukları toplamış, onları devletin parasız yatılı okullarına yerleştirmişti. Bu çocuklardan kimileri Darüleytamlara (Yetimler Evine) gönderilmiş, kimileri de yeni açılan askerî ilkokullara yerleştirilmişti. Askerî ilkokulların ilk sınıflarına alınanlar arasında on oniki yaşlarında olanlar vardı. İçlerinde, çift dikiş dedikleri biçimde her sınıfta iki yıl okuyarak, döne döne sınıf geçenler de oluyordu. İşte böyleleri, yedinci sınıfa geldiklerinde yirmi yirmibir yaşlarında olmuşlardı.

Bu bölümün başında anlatmaya çalıştığım cinsel sapıklıkların birçok nedenleri arasında baş neden, yirmi yirmibir yaşında delikanlılarla onbir onüç yaşında çocukların aynı sınıfta yatılı olarak okumalarıydı. Bu çok yanlış tutumun, bizden önceki kuşak zamanında da böyle olduğunu gösteren belgeler var. *Doğmayan Hürriyet* adlı çok önemli kitabın yazarı olan ve İkinci Meşrutiyet sonrasında politik olaylara karışmış bulunan ve Çerkes Hasan diye ünlü Hasan Amca (1961’de öldü) benden aşağı yukarı yirmibeş yaş büyüktü. Hasan Amca’nın askerî okul anılarını bir roman gibi anlattığı *Nizamiye Kapısı* adlı bir kitabı vardır. *Nizamiye Kapısı*’nın kahramanı olan Cihat, Hasan Amca’nın kendisidir. Hasan Amca’nın, yani Cihat’ın, askerî okula ilk girişindeki izlenimlerini *Nizamiye Kapısı* adlı kitaptan buraya aktarıyorum:

Cihat kapıdan baktığı zaman, babası yaşında öğrencilerle beraber, kendinden küçük çocuklar da görmüştü. Öyle öğrenciler vardı ki; bıyıklarını koç-boynuzu bükmüşler, sınıf subaylarıyla yaşıt görünüyorlardı. Bunların arasında yedi, sekiz yaşında miniminiler koşup duruyorlar. “Ne tuhaf mektep!” diye düşündü.

..... Cihat merakla bekliyordu. Sığındıkları bir duvarın dibinde durup konuşurlarken, biriki dakika sonra; belki yirmibeş yaşlarında tahmin edilen bir delikanlının iki arkadaşıyla sıralara doğru ilerlediklerini gördü.

Evet, bir de “sınıf-ı mahsus” vardı. Bu sınıflarda altı yedi yaşında miniminilerden otuz yaşındakilere kadar her boyda talebe vardı.

Kâzım Karabekir Paşanın savaş sonunda Doğu Anadolu’dan toplayıp parasız yatılı devlet okullarına yerleştirdiği bu çocuklardan kimisini çok acıklı bir yaşam

bekliyordu. Biz onların dramına tanık olduk. Lisenin birinci, sonra ikinci sınıfına geçmiştik. Dokuzuncu ve onuncu sınıftayken, herhangi bigün, sınıf subayı öğrencilerden birini alıp götürüyordu. O çocuğu bir daha okulda göremiyorduk. O çocuğun Ermeni soylu olduğu için okuldan kovulduğunu duyuyorduk. Ermeni soylu oldukları gerekçesiyle beş altı öğrenci okuldan çıkarılmıştı. O çocuklar okuldan çıkarılana dek Ermeni olduklarını bilmiyorlardı. Asker ocağında yetiştirilmiş olan bu delikanlılara günün birinde Ermeni oldukları söyleniyor ve onlar okuldan çıkarılıyordu. Bunun nasıl bir dram olduğunu biz o yaşlarda anlayamıyorduk. Hatta nasıl eğitilmiş, nasıl yetiştirilmişti ki, Ermeni soyundan oldukları için aramızdan atılmalarını doğal karşılıyorduk; onlara acımıyorduk. O acıyı içimde duyabilmem için otuz yaşına gelmem gerekiyordu.

Alalım Amerikan ordusunu, Amerikan potasında erimiş her ulustan, her soydan gelenler vardır içinde. Alalım tam karşısı sistemin Sovyet ordusunu, her ulustan, her soydan olanı vardır içinde. Amerikan ve Sovyet ordularından çok önceleri bir Osmanlı ordusu vardı ve o Osmanlı ordusunun içinde beş kıtanın her ulusundan, her soyundan insan kaynaşmıştı.

Kaydıkabul

Dönekler, biz kaydıkabuller'le alay ederlerdi. Bir kaydıkabul konuşurken sesini yükseltecek, tartışacak olsa, döneklerden biri, "Sus len, senin daha mürekkebin bile kuramadı!" derdi. "Daha mürekkebi bile kurumamak", okul defterine adının yazıldığı mürekkebin kuruyacağı kadar zaman geçmemiş demektir.

Kaydıkabullerle alay ederek, dönekler kendilerine bir üstünlük sağlamaya çalışırlardı; bu davranışları geri kalmış olmalarını giderme sanısıydı. Dönekler, kaydıkabullerin okulun ve askerliğin töresini bilmemelerinden yararlanarak, onları gecenin geç saatlerinde uykularından uyandırıp nöbete kaldırırlardı. "Haydi kalk, nöbet sıran geldi!" diye dürterek uyandırdıkları bir kaydıkabul çocuğu, uyku sersemliği içinde herhangi bir kapı önüne dikip orda ona deppoy nöbeti yada kiler nöbeti bekletirlerdi. Sözde bir saat sonra başkası gelip nöbeti teslim alacaktı. Nöbet yeri bırakılamayacağı için sabaha dek bir kapı önünde nöbet bekleyen yada dayanamayıp kapı dibinde uyuyakalanlar olurdu. Bir hela kapısında, silahhane diye nöbet tutturdukları bir çocuğu anlatırlardı.

Boru

Günlük yaşam programı borazanın çaldığı boru sesiyle düzenlenirdi. Günün ilk borusu hamam borusudur. Hamam borusu kalk borusundan bir saat önce çalınır. O sabah hamama girme sırası hangi sınıftaysa o sınıfın öğrencileri hamam borusuyla uyanarak hamama giderler. Hamam borusu çalınca, dönecekler kaydıka-bullerden birini uyandırır,

– Bak, sabun borusu çalıyor... Nöbet sende, git nöbetçi yüzbaşıya da sabun iste! diyerek çocuğu uyumakta olan nöbetçi subayının kapısına götürürlerdi.

Kaydıka-bul bu oyunu yutarsa, daha gün doğmadan kapısını vurup uyandırdığı nöbetçi subayından sabun ister, subay da onu ya kovar ya döverdi.

Okulun hamamı küçüktü, dört kurnalıydı.

Hamam borusundan sonra kalk borusu çalınırdı. Kalk borusu, Anadolu’nun uzun havası gibi, uzun uzun çalınan bir boru sesiydi. Nedense kalk borusu bana dokunurdu. Kalk borusunun melodisine bir güfte uydurulmuştu. Kalk borusu çalınırken, çocuklardan kimileri de uydurulmuş o güfteyi melodiye uygun söylerlerdi:

“Madem dayanamayacağının

Neden geldiiin

Aaaskereeeee...”

En sevdiğimiz boru, günde üç kez çalınan yemek borusuydu. Çocuklar buna da “Kak karavana, kak karavana, kak karavana...” sözleriyle ağız uydururlardı. Boruyla yapılacak işin çabuk yapılması isteniyorsa borazan sonradan bir ti çekerti. Borazanın ti çekmesi borudan “titit titiiit!” diye ses çıkarmasıydı. Çocuklar bu tiye de “Hadi çabuuk!” diye söz uydurmuşlardı.

Sabah kahvaltısından sonra bir, akşam yemeklerinden sonra iki saatlik müzakerede yada mütalaa denilen, kendi kendimize ders çalışma saatlerimiz vardı. (Şimdilerde buna etüt saati deniliyor.) Müzakerelere de boruyla girerdik. Son dersten, yine sevindirici bir boru olan, paydos borusuyla çıkardık. İçtima (toplanma) borusu, yoklama borusu vardı. Günün son borusu yat borusuydu. Uzun uzun çalınan, Boğaziçi’nin sırtlarında yankılanan yat borusu, insanda başını yastığa koyma isteği uyandırır. Yat borusunun sonunda borazan, çok uzun bir ti çekerti. Bir borazan ne denli uzun ti çekerse o denli usta borazancı sayılırdı. Borazan yat borusundan sonra ti çekmeye başladı mı, yataktaki çocuklardan kimisi de ağızlarıyla ti sesine katılır, borunun tisiyle yarışa girerlerdi. Ama çocukların soluğu tükenir, borazan hiç arasız ti çekmeyi sürdürürdü.

Okulumuzun borazanı, hem de okulda hademeydi. Okulumuzun karşısındaki kulübeler, dermeçatma evler topluluğuna teneke mahallesi denilirdi. Okul

hademelerinin aileleri bu evlerde barınırlardı. Hademeler yemek artıklarını teneke mahallesindeki evlerine götürürlerdi. Borazanımız Durmuş'un yalınayak gezen, topuz gibi, küçük bir oğlu vardı.

Liseye geçtiğimizde, okulun bando takımındaki öğrencilerden, çok usta çalgıcılarımız vardı; onların çaldığı borular, Kuleli'nin karşısındaki Bebek sırtlarında Amerikan Kız Kolejinden duyulurdu. Onların amacı da çaldıkları borunun sesini kolejli kızlara duyurmaktı.

Askerliğini borazan olarak yapmış biri, biz lise öğrencisiyken okula borazan olmak için başvurmuş. Müdürümüz Hamit Bey iyi boru çalıp çalamadığını sorunca, eski borazan:

– Ne demek! Hemi de lotaylan çalarım! demiş.

Bu adam gerçekten iyi boru çalardı. Sık sık boruyu çatlattığı söylenirdi.

Giysilerimiz

Yedi-yedideki biz iki kaydıkabule iki üç gün okul giysisi verilmemiş, sivil giyimimizle, asker giysili arkadaşlarımız arasında yadırganacak biçimde kalmıştık. Biz de onlar gibi okul giysisi giyersek kaydıkabul küçümsenmesinden kurtulacağımızı sanıyorduk. Oysa okul giysilerini giydikten sonra da, sınıf arkadaşlarıncı benim-seninceye dek, bir yıl kadar sürdü bu kaydıkabul küçümsenmesi...

İki kat giysi verildi; biri okul içinde giyilen “dahili elbise”, öbürü de okuldan çıkışlarda, izinli günlerde giyilen “harici elbise”. Her iki giysinin de yakaları kapalı ve dikti. Dahili elbiseler gümüş rengiydi. Eski dahili elbiseler boz olurmuş. Dahili elbisenin de kabalak biçiminde şapkaları vardı. Yılda iki çift ayakkabı veriliyordu. Bir çifti yine okul dışında giyilmek için siyah potin, öbür çifti okul içinde giymemiz için altı kabaralı postaldı. Her öğrenciye yılda iki kat iç giynek (çamaşır) ve bir takım pijama veriliyordu. Uzun çubuklu sağlam bezden pijamaları. Ben o okula gelinceye dek hiç pijama giymemiştım. Okulda da pijama giymedim, bugüne dek de pijama giymeyi sevmedim. Babam da geceleri, bütün eski İstanbul erkekleri gibi entari giyerdi.

Öğrencilerin pekçoğu benim gibi yoksul aile çocuklarıydı. Benden bile yoksul olanları vardı. Bunlardan kimisi okulun verdiği pijamayı beğenmezmiş gibi görünerek arkadaşları arasında kendilerine sözde üstünlük, ayrılık sağlamaya çalışırlardı. Pijamalarını ve iç giyneklerini elli kuruşa, bir liraya satanlar oluyordu. Bir kat pijama satın almış, kendi pijamamla birlikte, giymesi için babama vermiştim.

Harici elbiselerimiz lacivertti. Ceket yakasına ayrıca takma yaka dikiliydi. Sağdaki yakada “Çengelköy”, soldaki yakada da “Askerî Ortaokulu”nun simgesi

olarak “As. Ok.” yazısı ibrişimle işliydi. Her iki takma yakada bu yazıların altında öğrencinin okul numarası yine ibrişimle işlenmişti.

Önlerinde defne dallı kokart bulunan şapkaların yanlarında sınıf sayısını gösteren şerit sarılıydı. Şapkalara altıncı sınıf öğrencileri bir, yedinci sınıftakiler iki, sekizinci sınıftakiler de üç sıra şerit takıyorlardı. Ceketlerin sol kollarında da öğrencinin sınıfını gösteren sayıda kısa şeritler dikiliydi. Bu koldaki şeritler sonradan kaldırıldı, yalnızca sınıf mümessillerinin kollarındaki şeritler kaldı.

Ceketin sol omzundan bele doğru üç sıra ipek örgü kordon uzanırdı. Kordonun ucunda pirinçten sarı bir ağırlık sarkardı. Bu kordon ağırlığı, yürürken, palaskanın tokasına tempoyla çarpıp çın çın ses çıkaracaktı ki, asker öğrencinin yanından geçtikleri, çın çın seslerini duyup da başlarını çevirip öğrenciye baksınlar. Kordon ağırlığının palaska tokasına çarpmasından çıkan çın çın seslerinden başka, bir de ayakkabı gıcır da gıcır gıcırdayorsa, bu seslere kulak vermeden asker öğrencinin yanından geçmek elde mi! Bu gıcırtilar, bu çın çınlar elbet kızlar içindi. Bilmem ki kızlar gerçekten bu ayrıntılara dikkat edip de asker öğrencilere ilgi duyuyorlar mıydı? Okula girişimizde bir ay kadar sonra kordonlar kaldırıldığı için biz kordon takamamıştık. Ama benim kordonlu ceketle çekilmiş bir resmim olacaktır.

Yakalardaki yazılar, şapkalarındaki şeritler ve kordonlar, Askerî Ortaokul öğrencilerinde kırmızı, askerî lise öğrencilerindeyse sarıydı.

Sınıf arkadaşlarımız olan dönemlerin pekçoğu sınıfta kalmış olduklarını anabalarına söylememiş olduklarından, aileleri onları bir, hatta iki üst sınıfta biliyordu. Buyüzden, perşembe günleri öğleden sonra okuldan izinli çıkıp da Çengelköy İskelesinden vapura binince bu öğrencilerde bir kaynaşma başladı. Şapkalarındaki şerit sayılarını çoğaltırlardı. İki şeritli yedinci sınıf öğrencileri, şapkalarına üç şerit takarlardı. Hatta lise birinci sınıf öğrencisiymiş gibi şapkalarına tek sarı şerit takan öğrenciler bile vardı. Bunlar, takma yakalarını da değiştirip sarı ibrişimle Kuleli Askerî Lisesi yazılı yakalar takarlardı. Yakalar kolay değişsin diye bu arkadaşlar çitçitli yaka kullanırlardı. Bu değişmeler, iskelenin yada vapurun helasında yapılırdı. Kimisi de daha vapura gelmeden yolda gerekli değişmeyi yapardı.

Üst sınıftakiler, özellikle lisedekiler, kendilerinden küçük sınıf öğrencilerinin büyük sınıf işareti takmalarını istemezlerdi. Böyle yapanları sınıf subaylarına bildirenler bile olurdu.

Bir de ceket üstüne taktığımız palaskamız vardı. Palaskalar kalın ve enli kara deridendi. Çoğu öğrenci kendi parasıyla aldığı rugan palaska takardı. Palaskaların tokaları pirinçtendi, sarıydı.

Kulelilerin palaska kavgaları İstanbul’da pek ünlüydü. Kavga sırasında belden palaska çıkarılır, toka yanı avuçta tutularak kamçı gibi kullanılırdı. Kavga kızırsırsa

palaskanın tokasıyla da saldıranlar, hasımlarının kafasını gözünü yaranlar olurdu. Toka avuçta tutulup palaska havaya sallanıp savrulunca havada bir şaklama sesi duyulurdu ki, bu ses de ayrıca hasmın güvenini sarsardı.

İşte bu süslü, gösterişli giysiler yüzünden asker okulu öğrencisi olmak isteyen pekçok çocuk vardı. Kızlar da, yine bu süslü, gösterişli giysiler yüzünden asker okulu öğrencilerine eğilim duyarlardı. Ama şu da gerçek ki, ne o giysiye düşkün olanlar, ne de oğlanlara eğilim duyan kızlar içinde zengin çocukları bulunurdu. Dokuz yıl okuduğum asker okulundaki sınıfımda binden çok öğrenciydik, içimizde bitek bile zengin çocuğu yoktu; orta halli aile çocukları bile çokazdı.

Cuma akşamları izinden okula dönünce ilk işimiz harici elbisemizi çıkarıp dahili elbisemizi giymekti. Koğuşların bulunduğu koridor üzerinde giysi dolaplarımız vardı. Her giysi dolabını iki yada üç öğrenci kullanırdık. Pantolonlarımızı, ütü çizgilerinin denk gelmesine özenerek, yatakla yatak çarşafı arasına yayar, yerleştirirdik. Pantolonun ütü çizgilerinin olduğu yerleri yada buruşmuş yerlerini ıslatıp düzeltirdik. Böylece, altı gece üstünde yattığımız pantolon kendiliğinden ütülenmiş olurdu. Buna “bekâr ütüsü” deniliyordu. Pantolonun çizgisi çok keskin olarak bel-liyse buna “tığ gibi” denilirdi. Ama kimi şapşallar, pantolonun ütü çizgisini denk getiremezler, üstünde bir hafta yattıkları pantolonları iki, üç ütü çizgili olurdu.

Fiyakacılar

Fiyakaya düşkün öğrenciler, giyinişleriyle hemen aramızdan seçilirlerdi. Şap-kadan başlayalım. Okulun verdiği şapkayı beğenmezler, Beyazıt'taki, Vezneciler'le Bakırcılar arasındaki şapkacılara onartırlardı. Şapkalarımızın tablasındaki o çelik teli yerleştirmek bir hünerdi. Bir Amerikan filmindeki subayın şapkasının biçimi çok moda olmuştu. Şapka telini, o moda biçimi verecek gibi yerleştirirlerdi. Oysa o biçim şapka yasaktı. Büyüzden o çelik şapka telini, okula gelirken şapkalarından çıkarırlardı. En usta şapkacılar Yüksekalkdırım'daydı. Nedense bu şapkacıların pek çoğu Yahudiydi. En ünlüsü de Yüksekalkdırım'daki Faron'du. Paraya kıyan fiyakacılar, Yüksekalkdırım'daki şapkacılara ısmarlama şapka yaptırırlardı.

Giysiye gelince... Okulun verdiği harici elbiseyi terzilere düzelttirenler olduğu gibi, yeniden elbise diktirenlerimiz de olurdu. Askerî giysi terzileri İstanbul'un üç yerinde toplanmışlardı: Sirkeci'den Gülhane'ye dönerken sağdaki küçük terzi dükkânlarında. Bu dükkânlar çoktan yıkılmıştır. Eski giysileri düzeltme, tersyüz etme gibi terzilik işleri buralarda daha ucuza yapıldı. İkinci yer, Beyazıt'ta, Sırmacılar, Kalpakçılar denilen yerlerdi. Buradaki askerî giysi terzilerinin en ünlüsü

Altın Makas Terzihanesiydi. Üçüncü yer de Sultanhamam'dı. En pahalı ve iyi asker giysisi diken terziler burada olurdu. Bunlar daha çok subay giysileri dikerlerdi. En ünlüsü de Gümüş Makas Terzihanesiydi. Sahibi Rumdu.

Fiyakalı giyinenler, dik ceket yakasıyla boyunları arasına ak mendil yerleştirirlerdi. Mendil öylesine konulurdu ki, dik yaka kopçalarla kapatılınca, mendil yakanın üstünde ince bir beyaz çizgi olarak görünürdü. Şapka teli gibi yakaya mendil konulması da okul yönetimince yasaklanmıştı. Buyüzden fiyaka düşkünleri, ancak okuldan çıkınca yakalarına beyaz mendil koyarlardı.

Fiyakacıların düşkün oldukları bişey de pantolon paçalarının bolluğuydu. Okulun verdiği giysileri terziye götürür, pantolon paçalarına kama denilen üçgen bir parça ekletirlerdi. Böylece paça bollaşır. Terzi parası olmayanlar, dahili elbiselerin pantolonlarına kendileri kama koyarlardı. Bir kadın etekliği bolluğunda paçaları olanlar vardı. Yürürken pantolon paçasının dalgalanarak sağa sola yalpa vurması pek modaydı.

Saç bırakmak yasaktı. Saçlar iki numara makineyle dipten kesilirdi. Fiyakacılar birazcık saç bırakabilmek, saçlarını biriki santimcik olsun uzatabilmek için çırpınırlardı. Bu biriki santim saç da yatmadığı için, geceleri saçlarını yağlayıp yada briyantınleyip sıkıca sarar, öyle yatarlardı.

Fiyakanın bütünlenmesi için, şapka güneşliğinin sol kaş üstüne eğik olması gerekirdi. Sonradan Genelkurmay Başkanı olan General Salih Omurtak, şapkasını eğik giydiği için öğrencilerce pek beğenilirdi.

Perşembe öğle yemeğinden sonra izine çıkmadan önce, nöbetçi subayı kılığını muayene ederdi. Fiyakacılar için bu kılık muayenesi çok zor savuşturulurdu. Muayeneden kaçmaya çalışırlardı.

Fiyakacıların yanında, bir de hiç özensiz giyinenler, üstbaşlarına hiç aldırma-yanlar, giydiklerini, kendilerine yakıştıramayanlar, giysileri üstlerinden düşenler vardı. Böylelerine, iki yıl sonra "Potas" denilmeye başlanmıştı.

Ben ne o fiyakacılardan, ne potaslardandım. Yalnız bikez, lise onuncu sınıftayken, bir kıza tutulduğumda, okulun verdiği giysiyi Sirkeci'deki asker terzisine düzelttirmiş, Faron'dan da bir yeni şapka almıştım.

Sen Dersine Bak

Yedinci sınıfta okuduğumuz derslerden biri "nebatat"ı (botanik, bitkibilim). Nebatat öğretmenimiz Kemal Bey adında çok genç bir öğretmendi. Öyle gençti ki, sınıfımızda ondan yaşlı görünen öğrenciler vardı. Kemal Bey üniversiteyi yeni

bitirmiş olmalıydı. Zayıf, kısa, ince sesli bir gencecik öğretmendi. Ama ders öğretimi çok iyiydi. Dersini, hem açık, hem istekle anlatıyordu.

Dönekler derslikte, geldikleri yerlere göre kümelenmişlerdi. Konya'dan gelenler biyanda, Erzincan'dan gelenler biyanda, Tokat'tan gelenler ayrı biyanda... Bu öğrenci kümelerinden herbiri, birbirlerine düşmandı. Her kümenin bir yada iki elebaşısı vardı. Kümelerin elebaşları, öbür elebaşları sindirip dersliğe egemen olmaya çalışıyordu. Bir anlama cezaevi yasaları geçerliydi.

Bitkibilimin terimlerini Arapça olarak okuyorduk. Arapçalarından başka bu terimlerin Latincelelerini de öğretiyorlardı. Bitkilerin türlerinden bikaçının adlandırılması şöyleydi: Serhasiye fasilesi, sanavberiyeye fasilesi, bakliye... Başka terimler: "Ke's, saak, tüveyç, cezir, verak..." Yüzlerce terimin Arapçalarını öğrenmek zorundaydık. Latincelelerini ezberlemek zorunlu değildi.

Bir dersinde Kemal Bey karatahtaya bir tür bitkinin biçimini çizerken, dersliğin arkasından gürültüler gelmeye başladı. Kabadayılar arka sıralarda otururlardı ve hiç yoktan kavgaya çıkarıp dalaşırlardı.

Kemal Bey arka sıradan gelen gürültülere aldırılmamaya çalışarak dersini sürdürmek istiyordu. Ama arkadaki bağırma arttı. Dersliğin arkasındaki bir köşede oturan öbür köşede oturan kendi yerli diyaleğiyle bağırıyordu:

– Ulaa, ne bakıyorsun?

Öbür köşedeki de, kendi yerli diyaleğiyle ona bağırıyordu:

– Ula, sen ne bakıyorsun?

Hiç yoktan kavgaya çıkaracaklardı. Bikaç kez birbirlerine "Sen ne bakıyorsun..." deyip durduktan sonra biri,

– Maymun mu oynuyor da bakıyorsun? dedi.

Öbürü de,

– Bok mu var yüzümde, ne bakıyorsun... dedi.

Sanki derslikte değildik, sanki öğretmen ders anlatmıyordu, o iki kabadayı birbirine bağırıp duruyorlardı. Kemal Bey de sanki dersliğin arkasından o gürültü gelmiyormuş gibi dersini anlatmaktaydı. Ama kabadayılardan bağırışmaları öyle arttı ki, sonunda Kemal Bey o incecik sesinin bütün yumuşaklığıyla, dersliğin gerilerine doğru,

– Efendiler, efendiler... Rica ederim... Lütfen oturunuz yerinize! Sakin olunuz! deyip duruyordu.

İki kabadayı, dersliğin kapısına doğru yürüdüler,

Kemal Bey yine,

– Rica ederim efendiler... deyince, o iki kabadayıdan biri, bir elinin tersiyle havayı Kemal Beye doğru iterek hem de ağzını çarpıtarak,

– Sen dersini vermeye bak, dersine bak! Sen karışma, dersini anlat! deyip yürüdü.

Tam o sırada paydos zili çalmıştı. (Derse giriş çıkışlar boruyla değil, zilleydi.) Kemal Bey kendini koridora attı.

O kavganın nasıl sonuçlandığını anımsayamıyorum. O denli çok kavgalar olurdu ki... Kabadayılar muşta, şiş, bıçak, sustalı, filsiniri* taşırlardı.

Askerî okula girişimin ilk haftası içinde bigündü. Nebatat dersindeydik. Kemal Bey ders anlatıyordu. Beni ortalarda bir sıraya oturtmuşlardı. (Boyum kısa olduğu için sonradan en öndeki sıralardan birine vermişlerdi.) Yatılı bir okula girdiğim için çok sevinçliydim, çünkü düzenli bir yaşam içindeydim. Bize verilenleri, bize sağlananları hak etmek için kavuştuğum herşeye layık olmaya çalışıyordum. Bu yüzden de derslerin notlarını tutuyor, öğretmenleri büyük dikkatle dinliyordum. Çok çalışıyordum. Önceki yıl Davutpaşa Ortaokulunun altıncı sınıfında birinci olduğum için bu birinciliği kaçırmamak, burda da birinci olmak istiyordum.

Bitkibilim (nebatat) dersinin kitabı olmadığından, o derse daha çok dikkat etmek, öğretmenin her dediğini yazmak zorundaydık. Oysa öbür arkadaşlar, birikisi dışında, dalga geçiyorlardı.

Her derse çok çalıştığım için öğretmenlerin beni derse kaldırmalarını, sınava çekmelerini istiyordum.

Kemal Bey, verdiği ders bitince,

– Kim bu dersi tekrarlayacak? diye sordu.

İşte beklediğim fırsat önüme gelmişti. Hemen parmağımı kaldırdım. Benden başka da derse kalkmak isteyen yoktu. Kemal Bey çağırdı.

Sıramdan kalkıp karatahtaya doğru ilerliyordum ki önümdeki sıradan bir öğrenci birden ayağını önüme uzatıp beni çelmeledi. Ben de kendimi göstermek için, artık nasıl bir coşkuyla hızlanıp ileri atılmışım ki çelmeye takılıp sendeledim. Ama kendimi çabuk toparladığım için yere kapaklanmadım. Başımı geri çevirip bana çelme atana baktım. Bana,

– Ukala! Hocanın gözüne girecek! dedi yüzünü buruşturarak.

Ben de ona işaretparmağımı uzatıp,

– Paydosta görüşürüz! diye fısıldadım.

Öğrencilerin büyük çoğunluğu tembel, derslere ilgisiz olduğu için çalışanlara düşmandılar. Parmak kaldırıp derse kalkmak isteyenlerle “ukala”, yani bilgiçlik taslıyor diye alay ediyorlardı.

*filsiniri: Boğanın cinsel organı kurutulmuş yapılmış bir kamçıdır. Kalın deriden ve örme ipten yapılan kalınca kamçılara da filsiniri denirdi.

Kemal Beyin o derste anlattıklarını dikkatle dinlediğim ve yazdığım için her ne anlattıysa hepsini, hiç eksiksiz anlattım. Kemal Bey bu denli gürültücü bir sınıftan benim gibi dersini dinleyen bir öğrencinin çıkmış olmasına sevinmiş olacak ki, bana üst üste teşekkür etti. Bu benim askerî okuldaki ilk başarımdı.

Ben yerime oturmadan paydos zili çaldı. Her paydos zili çalışında olduğu gibi derslikte, şişe mantarı çıkınca patlayıp taşan şampanya gibi bir kaynaşma, bir itiş-kakış, bir haragüra oldu. O kargaşalıkta bana çelme takan çocuğu gözden yitirdim. Ama o çocuğun bana yaptığını yanına bırakacaklardan değildim. Koridora koşup aradım, yok. Orta bahçeye çıktım, orda... Nasıl bir başlangıçla kavgaya girdiğimi anımsayamıyorum. Ama kavgaya başladık. Benden birazcık boylu iyice tombul, bildik bildik bir oğlandı.

Bu çocukla kavgaya etmemin bence haklı gerekçesi vardı. Onun bana çelme takıp “ukala” deyişine göz yumarsam, bu başlangıç olur, bundan sonraki alayları önleyemezdim. Buyüzden kavgaya etmem zorunluydu. Gelgelelim o çocuk kavgaya edileceklerden değilmiş... Yüzümü turnaklamaya, ellerimi ısırmaya çalıştı. Biriki yumrukta devirip altıma almıştım ki, mengene gibi bişey ceketimin ensesine yapışıp beni havaya kaldırdı. Vinç kolundaki çuval gibi havada sallanıyordum. Ayaklarımı sallayıp çırpındımsa da kurtulamadım. Bu durumu uzaktan seyredebilmiş olsaydım, çok gülünçlü bir görüntüm olduğunu görecektim. Beniensemden tutup havaya kaldıranın bir subay olabileceğini düşünmüştüm ilkin. Ama o her kim ise, Kadıköylü M.'ye “Vursana ulan!.. Sen de ona. Vursana!” diyordu. Demek subay olamazdı. Kadıköylü M.'yi öyle dövmüştüm ki, bana vurmaya yürekenemiyordu. Ensemden yapışmış olan pençe beni bırakınca yere düştüm. Silkinip kalktım. Karşımda kavgaya edemeyeceğim denli büyük birisi vardı. Açık sarışın, tüy tüy sarı bıyıklı, iri değil ama uzun boylu, ergenliklerden yüzü pütür pütür olmuş bir oğlan, bir delikanlı, benden enaz beş altı yaş büyük...

Sonradan bu işin içyüzünü öğrendim. Beniensemden tutup havada silkeleyen delikanlı, kavgaya ettiğim çocuğun koruyucusuymuş. Kavgaya ettiğim o çocuk da koruyucusuna güvenerek bana çelme takmış... O tombalak oğlana Kadıköylü M. diyorlardı. O biçim oğlanlardandı. Okuldan onu kovmak için ders yılı sonuna dek beklemişlerdi. Ders yılı sonunda, sözde, derslerden sınıfta kaldığı için okuldan çıkarmışlar, yaşı küçük olduğu için de alaya gönderememişler, evine yollamışlardı. O sarı oğlan, Kadıköylü M.'nin koruyucusuydu, o türden arkadaşlar da bulmuştu. Kadıköylü M. güzel bir çocuktı. Yüzüne yağlı krem sürerdi. Kaşlarını da alırdı.

Kadıköylü M. ile kavgam, bana bu okulda nasıl davranmam gerektiğini öğreten iyi bir ders oldu. Kendime “ukala” dedirtmemeliydim. Kendimi arkadaşlarımla gözünde sevimsiz durumlara düşürmemeliydim. Hem derslerime çok çalışıp

öğretmenlerimin gözüne girmeliydim, hem de sınıf arkadaşlarımdan gözünden düşmemeliydim. Bu ikisini birarada yürütmek olanaksızdı. Çünkü benim sınıf arkadaşlarım ders çalışanlara, çalışkan öğrencilere kızıyorlardı. Öyleyse ben başka türlü bir çalışkan öğrenci olmalıyım: Hem çalışkan, hem de sevilen bir arkadaş... İşte bunun yolunu arayıp bulmalıyım.

Daha birkaç denememden sonra aradığım bu yolu buldum: Bütün öğrencilik ve meslek yaşamımda hem çalışkan, önde olan birisi, hem de sevilen bir arkadaş oldum. Bunu nasıl yavaş yavaş yapabildiğimi anlatmaya çalışacağım. Yalnız şunu açıklamam gerekiyor. Kendime yol çizmem için, yukarda yazdığım gibi, düşünüp danıştığım sanılmasın. Ben bunları, ancak şimdi düşünerek yazıyorum. O zaman düşünerek değil, kendimi koruma içgüdüsüyle davranıyordum.

Yoksun Olduğum Şey

Freud “Çocuk, çok yönlü cinsel sapıktır” diyor. Freud’un söylediği çocuktaki cinsel sapıklık, doğal olan bir sapıklıktır. Oysa Kadıköylü M.’deki böyle değildi. Sanıyorum ki onda hormon bozukluğu vardı, dişilik hormonları onda egemendi. Yani tedavisi gereken bir hastaydı.

Ders yılı sonunda sınavlardan önce, sınavlara hazırlanmamız için beş on gün dersler kesilmişti, öğretmenler gelmiyordu. Ders çalışabilmemiz için bizi oldukça özgür bırakmışlardı. Kalın demir bahçe kapısı açıktı. Kitaplarını, notlarını alan çocuklar, okulun arka yamacındaki kırlara, mezarlığın daha yukarısına çıkıp oralarda ders çalışıyorlardı.

Derslikte, kapıdan girince ilk öndeki sırada oturuyordum. Benim ya iki ya üç sıra arkamdaki sırada Bursalı T. R. adlı arkadaşım vardı. Bir akşamüzeri beni biyana çekip bir gizini verdi. O gün Kadıköylü M. ile sözde ders çalışmak için kırlara çıkmışlardı. Bütün bigünü tekbaşlarına boş kırdaki geçirmişlerdi. Kadıköylü M. ders çalışmak bahanesiyle Bursalı T. R.’yi alıp kırlara götürmüş, isteğini yerine getirmişti. Oysa Bursalı T. R. iyi bir çocuktur. Bildiğim kadarıyla bu pis olay onun için ilk ve son deneme olmuştur.

Edilgin eşcinsellerin yukarda anlattığıma benzer kötülükleri de oluyor, alışkanlıklarını başkalarına da bulaştırıyorlardı.

Profesör Rasim Adasal, *Medikal Psikoloji* adlı kitabının “Cinsel Sapıklıklar” bölümünde (Cilt 2, sayfa 224) şöyle diyor:

.....Ve birçok şahıslar gençlik öncesi devirlerinde çok defa aktif bir duruma varmayan ve platonik eda taşıyan bir homoseksüel safhadan geçerler. Lakin şahıs bu anormal

halinden birine mübalağa ile saplanır ve bu artık devamlı cinsel hedef olur ve bunun yerini tutarsa buna marazi derecede sapıklık demek gerekir.

Yatılı okul öğrencileri arasında, Prof. Rasim Adasal'ın değindiği, gençlik öncesi dönemlerinde, yani oniki onyediyi yaşları arasında “aktif bir duruma varmayan ve platonik bir eda taşıyan bir homoseksüel safhadan” geçildiği, bu koşullarda yaşayanlar için bilinen bir gerçektir. Ne var ki, özenli eğitim, denetim ve gözetimle, çocuğun bir döneminde doğal olarak bulunan bu duygunun bir sapıklığa dönüşmesi önlenebilir ve önlenmelidir. Bizler bu eğitim, denetim ve gözetimden alabildiğine yoksunduk.

Sen Hiç Merak Etme

Bitkibilim dersinde genç öğretmen Kemal Beyi kabadayı bir öğrencinin “Sen dersine bak, sen dersini anlat!” diye susturması, nasıl bir öğrenim düzeni içinde bulunduğumuzu gösterir. Bunu vurgulayan başka bir olayı da, aynı sınıfta okuduğum, Fransızca kısımlarından birinde okuyan bir arkadaşım anlatmıştı.

Bir öğretmen dersliğin arka sıralarında oturan kabadayılardan birini kaldırıp bir soru sorar. Dersle hiç ilgisi olmayan o öğrenci öyle olmadık bir cevap verir ki, bütün öğrenciler kendilerini tutamayıp gülerler. Ençok gülen yada gülüşü hepsinin kakhahasını bastıran Yahudi Fahri denilen çocuğun gülüşüdür. Yahudi Fahri'nin makaraları koyverip kakhahayı basması üzerine öğretmen, sorusuna verilen cevabın saçmalığını unutup Fahri'ye susmasını söyler. Bunun üzerine o kabadayı öğrenci, öğretmene, neler olduğunu bildiğiniz o sövgü kelimelerini de kullanarak şöyle der:

– Hocam, sen hiç merak etme! Hele bir paydos zili çalsın, ben o puştun anasını nasıl ceğim, göreceksin.

Üstelik, bu sözleri söyleyen delikanlı, söylediği bu sözün, bu sövgünün aykırılığının, derste öğretmene böyle bir söz söylenmemesi gerektiğinin farkında bile değildir. Büyük bir ciddilikle ve doğal olarak böyle söylüyordur.

Okulda kumarın hertürlüsü almış yürümüşü. Bu Yahudi Fahri de ünlü kumarbazlardandı. Yukarıya aldığım olayı anlatan sınıf arkadaşımın dediğine göre, paydos zilinden sonra kaçan Yahudi Fahri, dayak yiyeceği korkusuyla on onbeş gün dersliğe girmemiş, eski okulun bodrumlarında, kullanılmaz karanlık yerlerinde kumar oynayarak zamanını geçirmişti.

İşte biz böyle bir ortamın zor koşulu içinde öğrenim görüyorduk.

Okulumuzun biyanını belirtmek için anlattığım bu olaylara bakıp, baştanka bir öğrenim gördüğümüzü sanmamalısınız. Nasıl değerli öğretmenlerimiz, subayla-

rımız olduğunu da anlatınca, okulumuzun bir başka yanını da görmüş olacaksınız. Ne var ki, ille de o yedinci sınıfta, sonra biraz da sekizinci sınıfta yaşadığımız olaylarda bu anlattıklarım ağırlık kazanıyor ve belleklerimizde derin izler bırakıyordu.

Zeki Bey

Bitkibilim öğretmeni Kemal Bey öğrencilerin, birazını anlatmaya çalıştığım davranışlarına dayanamamış olacak, okuldan ayrıldı. Ondan sonra Zeki Bey adında bir bitkibilim öğretmeni geldi. Dişçiydi. Gençti. Otuz yaşlarında görünüyordu. İyi giyinirdi. Öğretmenliği de iyiydi. Bize bitki koleksiyonu yaptırtmıştı. Çengelköy’de, kırlarda hertürden bitki ve çiçek olduğu için bir büyük deftere özenerek bir koleksiyon yapmıştım. Deftere yapıştırdığım her bitkinin altına bitkinin adını, türünü, soyunu yazmıştım. Ayrıca da yazıyla süslemiştim bu koleksiyonumu.

Hâlâ durmaktadır o koleksiyonum. Arasıra çocuklarıma gösteririm, kırksekiz yıl önce yaptığım bu koleksiyon ödevini, her babanın çocuklarına örnek olmak gibi safca duygusuyla...

Birlikte askerî okula kaydıkabul olarak girdiğimiz Mehmet, şimdi istihkâm albayı emeklisidir. Ona geçende telefon edip bir konu için öğretmenimiz Zeki Beyi sordum. Adını bile anımsayamadı. Oysa ben o Zeki Beyin kürsüye oturup tırnaklarıyla dişlerinin paslarını çıkardığını bile anımsıyorum. Bu iyi öğretmen neden böyle yapıyor diye, o zaman üzülürdüm? Mehmet’in o zamana değin anımsadığı kimi şeyleri de ben anımsayamıyorum. Aynı olayı yaşayanlardan kimisinin özyaşamına giren bişey, kimisinininkine girmiyor.

Ders yılı sonuna doğru Zeki Bey çok durgunlaştı, alabildiğine üzünçlü görünüyordu. Kimi arkadaşlarımız bunun nedenini öğrendiler. Gazetelerin yazdığına göre, Zeki Beyin nişanlısı, evlerinin yüksekteki penceresinden atlayarak kendisini öldürmüştü. Bu olaydan sonra biriki derse gelmeyen Zeki Bey, yine gelmiş, ama durgunlaşmıştı.

Evcî-Bekâr

İstanbul’da anababası olup da hafta tatili için izinli çıkanlara “evcî”, anababaları taşrada olduğu için hafta iznine evlerine çıkmayan öğrencilere de “bekâr” denilirdi. Bekâr öğrenciler hafta tatili günleri dışarda gezer, ama geceyi okulda geçirirlerdi.

Evcî olan küçük yaşta çocuklar, hafta tatili sonrasında cuma akşamları okula çekine çekine dönerlerdi. Çünkü onları okulun demir parmaklıklı kapısında

başbelaları beklerdi. Bu başbelaları, okulumuzun ikinci, üçüncü derecede kabadayı geçinenleriydi. Genellikle hafta tatili olan cuma günü öğle yemeğinde nohutlu pilav verilirdi. O gün nohudu bekâr öğrenci sayısına göre verdiklerinden, bekâr öğrencilerin çoğu da gündüz için izinli çıktıklarından okulda bulunmazlar, nohutlar artardı. Bu dediğim ikinci, üçüncü derecedeki kabadayılar, her masadaki artmış nohut karavanalarını toplar, nohutları bir karavanaya doldururlardı. Sonra bu nohutların sularını süzer, tanelerini ayırır, suda yıkayıp kurumaları için güneşe sererlerdi. Zaten pek de iyi pişmemiş olan nohut taneleri akşama doğru birazcık kuruyunca bunları gazete kâğıtlarından yaptıkları külahlara doldurup okulun bahçe kapısı gerisine dizilirlerdi. Akşamüzeri evlerinden izinli dönen evci öğrenciler, kapıdan girerken onlara bu külahları uzatıp,

– Ula bak leblebi... Senin için yaptım ha... Al bakalım... derler, güneşte kurutulmuş nohutları leblebi diye zorla satarlardı.

Bunlardan kimisi de cuma günleri Çengelköy sırtlarındaki fundalıklar arasından topladıkları böğürtlenleri, kocayemişleri* gazete kâğıdından yaptıkları külahlara doldurup satarlardı. Bunların yaptığı, nohudu leblebi diye satanlara göre daha insaflıydı. Bu türlü satıcılığı büyük kabadayılar yapmazlardı. Evcî öğrenciler önlerine bu külahlar uzatılınca, “Almam, istemem!” diyemezlerdi. Bu satıcılar, çoğun yaşları büyük çocuklardı. Tokadı basar yine satarlardı. Gerçekte onlar haraç alıyorlardı, nohut yada kocayemiş, haracı meşru gösteren bahaneydi. Peki ama, başka ne yapacaklardı bu çocuklar? Çoğu kimsesizdi. Akrabaları olanların da akrabaları çok uzaklardaydı. Hiçkimse onlara para vermez, para göndermezdi. Üstelik cıgara da içerlerdi. Zorunlu olarak para bulacak yollar arayacaklardı.

İzinli dönen evci çocukların hepsine leblebi satmaya kalkmazlardı. Daha çok gözlerine kestirdikleri küçük çocukları seçerlerdi. Her külahı on kuruştan satmaya kalkar, satamazlarsa beş kuruşa, bir kuruşa dek inerlerdi. Bir kuruşu da vermeyene tokadı basar zorla satarlardı. Kendilerince haklı nedenleri de vardı:

– Ben senin için bu kadar uğraşıp leblebi yapayım, sen alma ha!

Ben yaşça da boyca da küçük çocuktum. İsteseler bana zorla da, güzellikle de bu külahlardan satabilirlerdi. Ama hiç leblebi satmaya kalkışan olmadı, olsa elbet satın alırdım.

Okula girişimden biriki ay sonra, nasıl olduysa bu zorba satıcılık ortadan kalktı.

*Çileğe benzer bir yabani yemiştir.

Nimet Abla

Orta bahçenin büyük demir kapısı dışındaki dış bahçe dediğimiz düz alanda her akşam yoklama yapıldı.

Okulumuzun arkasındaki sırtta bir köşk vardı. Bu köşkten sonra yukarılara doğru başka konut yoktu. O köşke Hikmet Beyin köşkü derdik. Hikmet Bey kimyagerdi. Köşkünü kimya laboratuvarı olarak kullandığını, bitakım kimyasal ürünler yapıp sattığını duyardık. Hikmet Bey birara bizim kimya öğretmenimiz de olmuştu. Genç, güleç bir adamdı. Geniş aralıklı beyaz çizgili lacivert bir giysi giyerdi. Onun bize öğretmen olduğu tarihten altı yıl sonra Atatürk'ün konuğu olarak İstanbul'a gelmiş olan, sık giyinmesiyle ünlü ve Madam Simpson adlı bir kadına tutkunluğu yüzünden krallığı elinin tersiyle itiveren İngiltere Kralı Sekizinci Edward'ın sırtında da o geniş aralıklı beyaz çizgili lacivert kumaştan giysi vardı. Ama bu kez bir kral giymiş olduğu için, beyaz çizgili lacivert kumaştan giysi İstanbul'da moda oluvermişti.

Hikmet Beyin kimyahane olarak kullandığı köşkünde bir kız çalışırdı. Vaniköy'de bir evde otururdu. Öğrenciler o kıza Nimet Abla derdi. Çok güzel bir kızdı yada o yaşımızın ölçütüyle bize çok güzel geliyordu. Her sabah erkenden Vaniköy'deki evinden yürüyerek çalıştığı köşke gelir, akşamları yine yayan evine dönerdi. Nimet Abla'nın akşamları dönüş saati, bizim dış bahçedeki yoklama saatimize denk düşerdi. Kimi öğrencilerin, hele bizlerden büyük olanların o Nimet Ablaya yapmadıkları kalmazdı. Nimet Abla diye bağırıp söz atmaları, yaptıklarının en hafifiydi. Söz atmanın her biçimini denerlerdi. Ama bununla yetinmezler, geçtiği yolun üzerine sıra sıra yatıp, "Çiğne beni Nimet Abla, n'olur..." diye yalvarırlardı. Daha da neler yaparlardı. Yalnız bişey yapamazlardı: Elle sarkıntılık... Niçin elle sarkıntılık yapılamazdı Nimet Ablaya? Çünkü Nimet Abla hayranlık duyulacak bir kızdı; iki yıl boyunca her akşam kendisine yapılan bu kimisi gülünçlü, kimisi kaba, kimisi çirkin davranışlara hiç karşılıkta bulunmamış, hiçbir tepki göstermemişti. Hepsinden iyisi de subaylara şikâyetle bulunmamıştı. Güldürmek isterlerdi, gülmezdi. Kızdırmak isterlerdi, kızmazdı. Yalvarırlardı, aldırmazdı. Yol üstüne önüne yatanların, hatta yatıp yuvarlananların önlerinden, yanlarından, onlara hiç aldırmadan büyük ciddilikle, onları görmezmiş gibi, kendisine söylenilenleri duymazmış gibi geçer giderdi.

Nimet Abla ne oldu diye merak etmişimdir. Ona "Abla" deyişimiz, yaşının bizden büyüklüğünden değildi. Gelişmiş, güzel bir kızdı, sonra da "Abla" demekte daha bir yakınlık duyuyordu çocuklar. Nimet Abla'nın ne olduğunu sonradan öğrendim: O günkü sınıf arkadaşlarımızdan biriyle evlenmiş.

Pehlivan Münir Belası

Her kısmın kabadayıları olduğu gibi bütün sınıfın da, bütün okulun da kabadayısı vardı. Bu bakımdan okulumuzda cezaevi yasaları geçerliydi. Kabadayılarının en belalısı, dam ağasına benzeyen, bizim sınıfımızdan, ama Almanca kısmından Pehlivan Münir denilen bir öğrenciydi. Öğrenci diyorsam, okulda öğrenci olarak bulunduğu için sözün gelişi öyle söylüyorum: yoksa öğrencilikle uzaktan bile en küçük bir ilişkisi yoktu. 22-23 yaşında olmalıydı, belki daha da büyüktü, belki de yaptıklarına bakarak onu çok büyük görüyorduk. İriyarı değildi ama, çok şişmandı. Şiş göbekliydi. Şişmanlığından boyu kısa görünürdü. Şiş göbeklerini bohça gibi önlerine yayıp bağdaş kurmuş Budha heykelleri vardır ya, Pehlivan Münir işte o heykellere benzerdi. Gerçekten pehlivan olup olmadığını bilmiyorum, çünkü güreştiğini hiç görmedik. Ama pehlivan diye sanı dolanırdı. Öyle bir korku salmıştı ki, okulda herkes ondan çekinirdi. Öteki kabadayı çocuklar gibi asık suratlı değildi. Buruşuk bulaşıkbezi gibi kirli ve buruş buruş sırtırdı. Onun bu sürekli sırtışı, bişeyi dişlemeye, ısırma, yemeye hazırmış gibi açgözlü bir davranıştı ve asık suratlılıktan daha da korkunçtu. Vücudunda bikaç bıçak yarası olduğu söylenirdi. Bu bıçak yaralarını da savaşta kazanılmış madalya gibi övünçle taşırdı. Kesin olarak anımsayamıyorum ama, tanığı olmadığım bir kavgada şiş göbeğinden bıçaklanmış ve okul yönetimine duyurulmadan yarasının iyileştirilmiş olduğunu duymuştum.

Münir, Halıcıoğlu Lisesinden dönekek olarak gelenlerdendi.

Pehlivan Münir'in rakibi, yine Almanca kısmından Katil Salahattin denilen, azıllıkta Münir'e taş çıkartan birisiydi. Maltepe Lisesi dönekeklerindendi.

Nasıl sultanlar cariyeleri arasında yaşarsa, bu Pehlivan Münir de tıpkı öyle, sultanlar gibi yaşardı. Yalnız o cariye yerine gilman, yani sınıf arkadaşlarından küçük yaşlardaki oğlan çocukları kullanırdı. Pehlivan Münir'in dört oğlandan kurulu haremi vardı. Bu herkesin gözü önündeydi. Gizli kapaklı değildi, herkes biliyordu. Pehlivan Münir'in o dört çocuktan başka koruduğu çocuklar da vardı, ama bu dördü her zaman, hep onun yanında olurlardı. Biz hepimiz sabah erkenden kalk borusuyla yataklarımızdan kalkardık. Pehlivan Münir'e boru moru sökmezdi. O ne zaman canı isterse o zaman kalkardı. Dört yanındaki dört ranza yatağında yatan o dört çocuk, Pehlivan Münir'i sevip okşayarak, şakalaşarak uyandırırlandı ve giydirirlerdi. Kimi çoraplarını, kimi pantolonunu, kimi ayakkabısını giydirirdi. Pehlivan Münir sabah kahvaltı için yemekhaneye gitmez, o dört çocuktan biri ona yemekhaneden kahvaltısını getirirdi. O kahvaltısını yatağında yapardı. O dört çocuğu hiç sızılıtsız nasıl uzlaştırdığı şaşılacak şeydir. O dört çocuk Pehlivan Münir'in çevresinde fır döner, akşamları da ona kimisi masaj yapardı.

Sabah kahvaltısından sonra bir saat, akşam yemeğinden sonra da bir saat süreyle “müzakere” yada “mütalaa” denilen derslere çalışmak için dersliklere girdik. Bir gece müzakereden çıkmıştık. Yat borusu çalmıştı. Üçer beşer koğuşlara iniyorduk. Bizim koğuşun kapısına geldim. Benden önce koğuşa giren her çocuk tersyüz ederek telesip geri dönüyordu. Bu durumda koridordakiler duralayarak, koğuştan hızla çıkanlara ne olduğunu soruyor, onlar da, “Gir de gör!” diyorlardı. Kimisi koğuşa girmekte çekimserdi, kimisi de merakla içeri dalıp, dalmasıyla da geri dönüyordu. Koğuştan çıkanlardan kimisi sırtıyor, gülüyor, kimisi sessiz kalıyor, kimisi de kaçıp merdivenden yukarı dönüyordu.

Koğuşumuzun lambaları sönmüştü, ama içerisi büsbütün karanlık da değildi. Arkamdan bir çocuğun itmesiyle ben de koğuşa daldım. Gördüğüm şey?.. En sapık insan zekâsı bile böyle bir fanteziyi tasarlayamaz.

Koğuşa girince gördüğüm şeydi: Koca koğuş karanlık, elektrik lambaları söndürülmüş. Koğuşun ortasında, döşemeden tavana doğru bir elfenerinin ışık konisi genişliyor. Tavanda genişleyen bu ışık çemberinin içinde bir erkek cinsel organının gölgesi deviniyor. Bu cinsel organın tavandaki gölgesi iki üç metre büyüklüğünde var ve bu gölge boyuna devindiğinden küçülüp büyüyor, uzalıp kısalıyor, inceliyor kalınlaşıyor. Korkunç bişey! İşte koğuşa girilince ilk görülen bu... İnsan ister istemez bu ışığın kaynağına bakınca, tavanda oynayıp duran o koca gölgenin ne olduğunu görüp anlıyor.

523

Bana öyle geliyor ki, bu anlattığım şeyi bir insan fantezi olarak bile uyduramaz.

Pehlivan Münir belden aşağısı çınlıplak olarak iki ranzanın arasına uzanmış. Apışını açmış, bacaklarını germiş. Yakını olan o dört çocuktan biri Pehlivan Münir’in bacaklarının altına yatmış, elindeki elektrik feneriyle aşağıdan ışık tutuyor. Böylece Pehlivan Münir’in cinsel organının gölgesi çok kabarmış olarak tavana düşüyor. Başka bir çocuk da, Pehlivan Münir’in cinsel organıyla oynayıp tavandaki gölgeyi boyuna devindiriyor.

Bundan Pehlivan Münir’in de, o dört çocuğun da nasıl bir beğeni duyduklarını anlamak olanağı yok. Koğuşa girecek çocukları korkutmak gibi yada reklam gibi bişeydi bu.

Ben de, benden öncekiler gibi tersyüzü çıktım koğuştan.

İşte Pehlivan Münir belası böyle bir belaydı. O da okuldan kovuldu öbürleri gibi. Ama onu bıçokları gibi bekletip ders yılı sonunda mı kovmuşlardı, yoksa ders yılı sonunu beklemeyip arada mı kovmuşlardı, bunu anımsayamıyorum.

Şakalar

Pehlivan Münir'in anlattığım tavandaki cinsel gölge oyununa benzer şakalar okulumuzda olağan sayılıyordu. Bu şakalardan biri şudur: Sıralardan birinin ön tahtasında bir budak varmış. Bu budağı çıkarıp orda budak deliği açmışlar. Çocuklardan biri budak deliği olan sıranın ön tahtasına dayanıyor, o budak deliğinden cinsel organını sokuyor. Sıranın kapağı kapalı olduğundan içi görünmüyor. Alay etmek istedikleri çocuğu çağırıp,

– Sıranın kapağını aç, bak ne göreceksin! diyorlar.

Çocuk sıranın kapağını açınca, çevresindekiler alayla kahkahalar atıyorlar.

Uykusu ağır, üstelik de horlayan çocuklara çok ağır şakalar yapılırdı. Bu ağır şakaların en hafifi, horlayan uykusu ağır çocuğun yüzünü mürekkeple kapkara boyamaktı. O çocuk sabahleyin uyanınca kimse ona yüzünün boyalı olduğunu söylemezdi. Çocuk muslukta yüzünü yıkarken yüzünden boyaların aktığını görünce pek şaşar, işte o zaman alay başlardı. Bu yüzleri boyalı olanların içinde, kış sabahının soğukunda yüzlerini soğuk suyla yıkamadan koğuşa girenler, hatta derse girenler bile olur, maskaralık yapmışlar diye üstelik bir de subaylardan dayak yerlerdi.

524

Bu şakadan daha gülünç olanı vardı. Uykusu ağır olan iki horlayan çocuğun suratlarını boyarlardı. Sabahleyin uyanılınca bunlara kimse suratlarının boyalı olduğunu söylemezdi. Bu iki çocuk birbirinin boyalı suratını görünce, kendi suratlarının boyalı olduğunu görmediklerinden, birbirleriyle gülererek alay eder, “Yuu, enayiye bakın!” diye birbirlerini başkalarına gösterirlerdi. İşte o zaman ikisiyle de alay edilirdi. En gülünç olanı da, kendi suratının boyalı olduğunu bilmeden karşısındakinin suratı boyalı diye alay eden çocuğun, sonradan kendi suratının da boyalı olduğunu anlayınca kızıp köpürmesiydi.

Yine uykusu ağır ve horlayan çocuklara yaptıkları bir şaka daha vardı. Uyumakta olan çocuğun bir ayağının başparmağına bir sicim bağlarlar, karyolanın ayak ucundaki yuvarlak demirden geçirilen sicimi, karşı sırada bir ranzada yatan çocuklardan biri elinde tutardı. İpi tutan çocuk, ipi çekince uyuyan çocuğun ayağı havaya kalkardı. Bu çocuğun ayağını insan yüzü gibi çizer boyarlardı. Bundan sonra ipi çekip bırakarak, bir bırakıp bir çekerek, çocuğun insan yüzü biçimine sokulmuş ayağıyla kukla gibi oynarlardı. Çocuğun ayağına kukla dansı yaptırılırken koğuşun öbür çocukları da, elleriyle tahtalara, demirlere vurarak, el çırparak, ağızlarıyla sesler çıkararak oynatılan çocuğun kendi horultu temposu da çalgı gibi bu seslere katılmış olurdu. Horlayan çocuk, ayağı böyle oynatıldıkça uyanır gibi olursa, birden ipi bırakırlar, bütün koğuş sessizliğe gömülürdü. Az sonra yine ayak kuklanın oynatılmasına başlanırdı. Geceyarılarından sonralara dek sürerdi bu şaka...

Horlayan, uykusu ağır çocuklara yapılan en ağır şaka, bunların uyurlarken donlarını çözüp, cinsel organlarını renk renk mürekkeplerle ve halka halka boyamaktır. O çocuk sabahleyin uyandıktan sonra helaya gidince şaşkınlık içinde kalırdı. Alay edilen bu çocuğun şaşkınlığını seyretmek, arkadaşlarının büyük eğlencesiydi.

İster gülünçlü, ister acıklı, ister kaba, ister çirkin olsun, bu türlü şakalardan birine hedef olmak korkusuyla, hep tetikte, hep uyanık, hep tedirgin ve hep silik, bir gölge gibi yaşadım. Zamanla, silik ve gölge gibi yaşamanın bir korunma olmadığını anlayarak, kendimi korumanın daha etkin ve tam bana uygun yollarını bilinçli olarak değilse bile, can savunmasının içgüdüleriyle arayıp bulacaktım.

Babik Salahattin

Sevgili okurlarım! Anılarımı yazarken zaman zaman sizinle söyleşmeyi gereksiniyorum. Daha doğrusu söyleşmek değil de, dertleşmek istiyorum. Anılarımın özellikle yazmakta olduğum bu bölümleri, yazarlık yaşamımda kendimi çok zorlayarak yazdığım yazılardır. Oysa bunları çok kolaylıkla yazmam gerekirdi. Çünkü ne yaratıcı biyanı var bunların, ne de bu yazılarımda üslup özenmesi var. Yaşadıklarımı yalınlıkla yazıyorum. Öyleyse neden bunca zorlanmam? Masamda oturup bikaç satır yazdıktan sonra, nedenini anlamadan bunalıp bungunlaşarak, evin içinde odadan odaya dolaşıp duruyorum. Yazmamak için türlü bahaneler uyduruyorum. Kimileyin de uyku bastırıyor. Bunun bir yalancı uyku olduğunu, yazmaktan kaytarma için uyku ağırlığı bastığını sezinliyorum. Hiçbir yazıyı bu denli zorlanarak yazmamıştım. Düşüne düşünce bunun neden böyle olduğunu buldum sanıyorum. Gerçekte, yaşamımın bu bölümlerini içimden yazmak istemiyorum. Belki utandığımdan, belki iğrendiğimden, belki açıklanmasını doğru bulmadığımdan... Buna karşın, doğruları, yaşadığım gerçekleri ayrıntılarıyla yazmamın da görevim olduğunu biliyorum. Aklım yazmamı söylüyor, duygularımsa yazmamamı...

Tolstoy anılarında şöyle diyor:

Yaşam öykümü yazarken, en küçük bişeyi şu yada bu nedenle yazmazsam bu bir biyografi (özyaşam öyküsü) olmaz. Yanlış yapmış olurum. Değil mi ki yazmaya karar verdim, yazdıklarım bütün ayrıntılarıyla gerçek olmalıdır. Ancak böyle bir biyografi beni ne denli tedirgin etse ve en yakınlarımı bile benden ayırsa da, benim yaşamımı tam anlamıyla yansıtabilir ve tarih olur, yararlı olur. Çünkü yazar, salt tarihsel olayların değil, çevresindeki kişilerin de aynasıdır.

Tolstoy kendi anıları için ileri sürdüğü bu düşünceleriyle bütün anı yazanlara ışık tutmuş oluyor. Anılarımı yazmak “beni ne denli tedirgin etse de”, “en

yakınlarımı bile benden ayırsa da” yazdıklarım “bütün ayrıntılarıyla gerçek olursa” yararlı olur.

Anlatması beni tedirgin eden anılarımdan biri de, Babik Salahattin denilen bir çocuğun utançlı serüvenidir.

Derslikte sıralarımız arka arkaya dört dizi dizilmişti. Ben kapıdan girilince ilk dizideki ön sırada oturuyordum. Benim bulunduğum dizide, en arka sırada Babik Salahattin otururdu. Boylarımızın uzunluğuna göre sıralara oturtulmuştuk. Babik Salahattin, boyu kısa olduğundan ön sıralardan birinde oturmalıydı. Ama koruyucusu olan biri, Salahattin'i en arkadaki sıraya alıp götürmüş, yanına oturtmuştu. Babik sanı, bebek yüzlü, güzel çocuk anlamına kullanılıyordu. Babik Salahattin gerçekten çok güzel yüzlü, sevimli bir çocuktü. Fiyakalı giyinmeye özenirdi. Biz okulun içinde “dahili elbise” denilen kaba kumaştan giysilerimizi giyerken, o okul içinde bile iyi kumaştan özel terzide dikilmiş “harici elbise” giyerdi. Genellikle yaka kopçaları çözük olurdu. Yakasının içinde beyaz mendili bulunurdu. Yalnız fiyakalı giyinmez, bir de fiyaka yapar, caka satardı. Eşcinsel olan çocuklar, incinen, zedelenen, aşağılanan erkekliklerini gözden saklamak için caka satmaya, yığıtlenmeye, efelenmeye çok meraklıydılar. Sonraları, aynı durumu cezaevlerindeki eşcinsellerde de gördüm. Hormon dengesizliği yada normal dışı beden oluşumları yüzünden edilgin eşcinsel (pasif homoseksüel) olanlar, bu durumlarını benimsiyorlar. Ama böyle olmayıp da zor altında yada kandırılarak eşcinselliğe sürüklenmiş olanlar, bunu bitürlü benimseyemiyorlar. Buyüzden de, alt edebileceklerine horozlanmaktan hoşlanıyorlar.

Babik Salahattin de, koruyucusu olan delikanlıya güvenerek ve ondan güç alarak yığıtlik taslar, rezillik eder, aşağılanmış erkekliğinin acısını çıkarmaya çalışırdı. Oysa onun eşcinsel olduğu herkesçe biliniyordu. Ona değin bir özellik söyleyeceğim ki, bu da fantezinin sınırlarını çok aşan bir gerçektir. Babik Salahattin'in pantolonunun arka dikişı yoktu. Dikiş yerine pantolonunun iki parçası, arkasında çıtçıtla tutturulmuştu. Demek ki bu pantolonu o özel olarak diktirmişti yada birisi onun için diktirmişti. Pantolonun arka dikişı yerine çıtçıt kullanılmasının nasıl bir sapık ilişki kolaylığı sağlamak için olduğu belliydi.

Ben ve benim yaşıtlarım daha sakal tıraşı olmaya bile başlamamıştık. Babik Salahattin'in önündeki sırada oturan bir çocuk, hamamda tıraş makinesiyle bütün vücudunun kıllarını kazırdı. O denli kıllıydı ki soyunduğu zaman, kara tüylü bir ayı gibi görünürdü. Vücudunda kılsız hiçbir yeri yoktu. Kıllar da sıkı. İki üç tıraşbıçağı değiştirerek ancak kıllarını kazıyabilirdi.

Tek koruyucusu olan eşcinsel çocuklar, ne de olsa bir güçlü tekel altında korunmuş olduklarından açıkça aşağılanmıyorlardı. Öbür çocuklar, böylelerinin

eşcinselliğini bilmezden, anlamazdan geliyorlardı. Bir de bu eşcinsel çocukların koruyucusuz olanları vardı. Kimisini eski koruyucuları ortaya bırakmışlardı. Bunlar çok düşük, çok iğrençtiler. Önlerine gelenle sapık cinsel ilişki kurarlardı, hem de çokaz para karşılığında... Bunlardan biri okuldan kovulduktan sonra birdenbire boylanıp gelişmiş, büyük futbol kulüplerinden birinin en gözde top oyuncusu, yıldızı olmuştu. Bunlardan Mbn. adlı bir çocuk vardı; nasıl kimi sesleri yazma olanağı yoksa, kimi sesler yazılmazsa, bu Mbn.'nin sapık ilişkilerini yazıya dökmek de olanaksızdır. Bir de bunlardan babamın arkadaşı olan bir imamın oğlu vardı. Onu sonradan çalıştığım çevrede çok görmüştüm. Eski durumunu bildiğimi belli etmemek için kendisini tanımazdan gelirdim.

Bir de bu edilgin eşcinseller arasında, daha o yaşında ünlü bir yüzme şampiyonu olan çocuk vardı. İyi sporcuydu. Başkalarından duyduğuma göre bu çocuk eşcinselliğini gizlemek gereğini bile duymuyor, eşcinselliği yüzünden nasıl olsa asker olamayacağı için okuldan çıkacağını söylüyordu. Yaşı bizden epiyce büyük olan bu çocuk öbür eşcinseller gibi aşağılanmazdı. Güçlüydü. Sırasında yumruklarıyla konuşabilirdi.

Yalnız yedinci sınıfta yediyüz öğrenciydik. Eşcinsel çocuklardan kimisini ders yılı sonunu beklemeden okuldan kovdular. Bu ilk kovulanlar daha çok edilgin olan eşcinsellerdi. Ders yılı sonundaki onbeş günlük kamp süresince her sabah yirmi yirmibeş çocuğu bizden ayırıp okuldan çıkardılar. Yediyüz öğrencinin dörtyüzü çıkarılmıştı. Sınavda başarısızlıkları gerekçesiyle çıkarılıyorlardı. Sınavda başarısız olanlar da vardı. Ama çoğu için başarısızlık bahaneydi. Eşcinsel olanlar, başarısızlıkları bahane edilerek okuldan çıkarılıyorlardı. Gerçekten sınavdaki başarısızlıkları yüzünden iki yıl üst üste sınıfta kalmış arkadaşlarımızın alaya çıkarılmaları, okulda kalanlar için çok büyük üzüncü olmuştu. Bunu yeri gelince ayrıca anlatacağım.

Ertesi yıl sekizinci sınıftan liseye geçtiğimizde de, yine yüzelli öğrenci okuldan çıkarılmıştı.

İleriki sınıflara geçtiğimizde artık okulumuzda böyle bir sorun kalmamıştı. Yıllarca geceli gündüzlü birarada olmanın yarattığı içtenlikle bütün arkadaşlar birbirimizi çok iyi tanıyorlardı.

Kazanlı İbrahim

Onbeş yıl kadar önce, İbrahim adlı bir polisin geceleri nöbetteyken kendisine ihanet eden karısını bir gece Kuruçeşme'deki evinde kendi yatağında dostuyla koyun koyuna yatarken suçüstünde yakalayıp beylik tabancasıyla vurup

öldürdüğünü gazeteler uzun uzun yazmıştı. O zamanki bütün gazete haberleri polis İbrahim'in lehinde yorumlanarak verilmişti. Polis İbrahim emniyet örgütünün, meslektaşlarının sevdiği bir polisti. Arkadaşları ona para yardımında bulunmuşlar, avukat da tutmuşlardı.

Eşinin katili olan polis İbrahim'in, Zil Cavit anlatmasaydı, yedinci sınıftaki arkadaşlarımdan Kazanlı İbrahim olduğunu nerden bilebilirdim!

Bizim sınıfımızın çıkardığı epiyce argo deyim vardır. Bunlardan biri "Zil" (zillik, zil çalıyor, zillliği şişirmek, zillliği kırmak) deyimidir.

Dersliğimizde İhsan adında uzun boylu, ama şişman olmayan bir arkadaşımız vardı. Bu çocuğun bütün usudüşü yemekti. Çok yerdi, oburdu, açgözlüydü. Böylelerine "açgöden" denirdi. İhsan'a açgöden denildiği gibi Zil İhsan da denilebilirdi. Zil İhsan denilmesinin nedeni, öğleden önceki dördüncü ders boyunca kulağının paydos zilinde olmasıydı. Çünkü bu zilden sonra yemekhaneye giderdik. İhsan paydos zili yaklaştıkça "karnım zil çalıyor" derdi. Dördüncü dersin paydos zili çalar çalmaz yemekhaneye ilk giren, kepçeyi kapan o olurdu. Buyüzden midenin adı "zillik", karın doyurmak da "zillliği şişirmek"ti. Zil İhsan ders yılı sonunda, gerçekten sınavdaki başarısızlığı yüzünden okuldan çıkarılmış, alaya gönderilmişti.

Sınıfımızda bir de Zil Cavit vardı. Cavit'e Zil lakabının verilmesi başka bir nedendendi. Okulun bandosunda zil çaldığı için ona Zil Cavit denilirdi.

Zil Cavit şimdiki evime yakın bir evde yaşadığından onunla arasıra buluşur, konuşurduk. Albay emeklisiydi. İyi bir arkadaştı. Hep "di" diye di'li geçmişle konuşuyorum, çünkü Zil Cavit yakınlarda öldü.

Zil Cavit'i çocukluğunda çukulata çektirici olarak anımsıyorum. Kimi açığöz çocuklar Tahtakale'deki çukulata fabrikalarından beş altı çukulatayı toptan fiyatına ucuz alırlardı. Her kutuda kırk elli çukulata bulunurdu. Bu çukulataların içindeki kartlar numaralıydı. Sınıftaki çocuklar ikişer ikişer çukulata çekerler, kimin çukulatasındaki kartın sayısı küçükse iki çukulatanın parasını da o verirdi. Yada çukulata kartlarındaki sayıların tek çift oluşuna göre bahse girilirdi. Ben de arasıra çukulata çekerdim. Çukulata çekmeyen çocuk yok gibiydi aramızda. Zil Cavit çukulata çektirerek para kazanırdı. Ayrıca çukulata kazanan çocuklardan çukulataları, onlara sattığından daha ucuza geri alır, bunları yeniden çektirirdi.

Kimi öğrenciler sıralarını ve sıra kapaklarını çok iyi süslerlerdi. Zil Cavit de sırasını çok güzel süsleyenlerdendi. Onun özelliği olarak, bir sırasını güzel süslediği aklımda kalmış.

Bigün Cavit evime geldiğinde çocukluk anılarımı canlandırmak için o günlerden belleğinde iz etmiş olayları sordum. Önce Çengelköy Askerî Ortaokuluna nasıl geldiğini anlattı. Tokat Askerî Okulunda öğrenciymiş. Çocuklara orda çok

kötü bakılıyormuş. Cavit doğrudan Millî Savunma Bakanlığına hakkımızı yiyorlar diye mektup yazmış. (Oysa askerlikte şikâyet ancak bir üste yapılabilir.) Müfettiş gelmiş. Cavit'in şikâyetleri doğru çıkmış. Bunun üzerine Cavit'i Çengelköy Askerî Ortaokuluna göndermişler.

Cavit o gün anlatırken onun anlattıklarını yazıyordum. O yazımı aktarıyorum:

“Hamam vardı ya... Hamamcı, Rusya'da esir kalmış. Bigün Kazanlı İbrahim hamamdayken, hamamcı ona esirlikte kendisine yapılan kötülükleri anlatmış. Kazanlı İbrahim de hamamcıya yalan söylüyorsun demiş. Hamamcı ileri gidince Kazanlı İbrahim hamamcıyı dövmüş. Ben hamama gittim. Hamamcı bana olanları anlattı. ‘Ruslar için kötü konuştum diye benimle kavga etti,’ dedi. Ben de gidip doğru Sarı Ömer’e anlattım. ‘Efendim, Kazanlı İbrahim Rusları tahkir edince kızıyor,’ dedim. (Sarı Ömer, sınıf subayı yüzbaşısıydı.) Meğer bu Kazanlı İbrahim ajan değil miymiş! ‘Ben süt be süt Kazanlıyım!’ demiş. Hemen Emniyete verdiler. Okuldan kovuldu. Sonra bigün, yıllar sonra, ben bunu resmî polis olarak sokakta gördüm. Daha sonra da gazeteler yazdı, hani Kuruçeşme’de bir polis karısını öldürdü, işte o Kazanlı İbrahim... Aradan yine yıllar geçti. Bacanağımın traktörüne yağ keçesi almak için Haydarpaşa’da Zirai Donatıma gitmiştim. Rap, orda karşımıza çıkmaz mı! Zirai Donatımda kapıcı olmuş...”

529

Cavit'in söylediklerini, o gün yazdığım biçimiyle aktardım. Kazanlı İbrahim ajan diye okuldan kovulduğunda, olsun olsun da onaltı yaşında olsun... Belli ki Kazanlı olduğundan, küçük yaşta Kazan’dan gelmiş olduğundan, hamamcıya karşı çocukça bir gayrete düşmüş olacak. Başına böyle bir bela gelmeseydi subay çıkacak, belki de büyük komutan olacaktı. Ama bir sürçme yüzünden yaşamı kayıp karısının katili oldu.

Cavit bana bunları hiç yüksünmeden, hiç acınmadan ancak onaltı yaşındaki sınıf arkadaşının ajan olduğuna inanmış olarak, güle güle anlatıyordu. Hey gidi Zil Cavit, sapasağlamdı... Bana bunları anlattıktan çokaz sonra öldü.

Kırmızı Astarlı Kaput

Arkadaşlarımızın çoğunun para gönderecek kimseleri yoktu. Bunlardan kimisi para kazanmanın türlü yollarını bulurdu. Çukulata çektirerek para kazananlar olduğu gibi, içinde numaralı kâğıt bulunan karamela çektirerek de para kazananlar vardı. O günlerde “Kırk paraya Hayat!” sözü çok yaygındı. Adı “Hayat” olan bir karamela türü vardı. Tanesi kırk paraya satılırdı. Çok küçük, dört beş yaşında, yalınayak çocuklarla çok yaşlı yoksullar, boyunlarına bu Hayat karamelası

kutusunu iple asıp, yollarda, “Kırk paraya Hayat!” diye bağıırdı. “Kırk paraya Hayat!” Hayatın bu denli ucuz olması, karikatürcülerin, gazete, yazarlarının güncel konusu olmuştı. Kırk paralık “Hayat” adlı, yağlı kâğıda sarılı bu küçük çukulatalı şekerleri yapanlar arasında en ünlüsü Abdülvahit’ti. Satıcı çocuklar ve yaşlılar, “Abdülvahit’in Yeni Hayat! Kırk paraya Yeni Hayat!” diye bağıırırlardı. İstanbul, Abdülvahit adıyla dolup taşardı.

O günlerde sınıfımızdan bir öğrencinin cep harçlığı olarak ne aldığına birkaç örnek vereyim. Sıra arkadaşım Ödemişli Kâmil’di. Çok severdim onu. Babası çiftçiydi. Kâmil’e her ay postayla üç lira gönderirdi. Bu oldukça çok para sayılırdı bizler için, Ödemişli Kâmil hergün bir paket asker cıgarası içerdi. Cigara parası da üç lira aylığın içindeydi.

Taşrada bir kasabada askerî kâtip olan babası Cahit’e ayda ikibuçuk lira gönderirdi postayla.

Babam bana haftada elli kuruş, kimi hafta da bir lira verirdi.

Necdet’in babası da askerî kâtipti. Ama altı çocuğu vardı. Necdet’e ancak yılda bir yada iki kez iki üç lira gönderebilirdi.

Bu kadarcık parayı bile bulamayanlar çoğunluktaıydı.

530

Yeni elbisesi yada rugan kemeri olan çocuklar, kendileri hafta iznine çıkmaz, bunları arkadaşlarına kiralarlardı. En pahalı kiralanan, terzide yaptırılmış kaputtu. Hele bu kaputlar baruti renkse, bir de yakasının altında kırmızı astar varsa çok kira getirirdi. Böyle fiyakalı kaputlar günlüğü elli kuruştan kiralananabilirdi.

Okulun verdiği kaputlar altı düğmeliydi. Bu altı düğme üçü sağ, üçü sol yanda, birbirine koştuk iki sıralı olarak kaputun önünde yukardan aşağı dümdüz uzanırdı. Özel olarak terziye diktirilen kaputlar iki sıra dörderden sekiz düğmeli olurdu. Bu iki sıra düğmeler omuzlara doğru birbirinden açılır, bele doğru birbirine yaklaşırdı. Böylece bir göz yanılmasıyla göğüs geniş, bel ince görünürdü. Hele kaputun omuzlarına votka konursa, omuzlar ve göğüs daha geniş, bel de daha ince görünürdü.

Açık barut rengi kumaştan özel olarak terziye diktirilmiş, omuzları vatkalı, iki sıra sekiz düğmeli, etekleri uzun, yaka astarı da kırmızı kaputu olanlar, fiyakalarıyla arkadaşlarına üstünlük sağladıklarını sanırlardı.

Cahit’in barut rengi, yaka altı kırmızı astarlı çok güzel bir kaputu vardı. Okulun bize verdiği kaputlar koyu gümüş rengi, hem de kaba kalın kumaştandı.

Cahit ben boyda bir çocuktı. Yanağında Diyarbakır çıbanı izi vardı. Cigara içerdi. Çok sinirli bir çocuktı. Kızınca çene kasları gerilir ve seğirirdi. Ama çok doğru, iyi yürekli bir çocuktı. Bekâr öğrencilerdendi. Yani hafta tatillerinde izinli çıkacağı İstanbul’da kimsesi yoktu.

Giysi, kaput, kemeri kirayla alanlar, daha çok kızlarla ilişkisi olan çocuklardandı. Benim hiçbir kızla ilişkim olmadığı halde, bir hafta iznine çıkarken Cahit'in o güzel kaputunu almıştım. Cahit mi kendiliğinden vermişti, yoksa ben mi istemiştim, şimdi anımsayamıyorum. Çok iyi anımsadığım bişey var: Cahit'in bu fiyakalı kaputunu giyersem kızların bakıp beni beğenecekleri gibi bir gizli, ama çok gizli bir duygu vardı içimde. O hafta tatilinde o kaputu giyersem belki bir kızla tanışacaktım, kız arkadaşım olacaktı. Tastamam açık seçik böyle düşünmüyordum ama, kendime bile açıklayamadığım böyle bir gizli düşüncem olacaktı ki Cahit'in fiyakalı kaputunu giymiştim. Yoksa ne diye başkasının kaputunu giyeyim?

Cahit bana kaputunu verirken herzamanki sinirli suratıyla,

– Bak, kira filan istemem, ama biyerine leke meke olmasın, karışmam... demişti.

Cahit'in yaka altı kırmızı astarlı, açık barut renkli fiyakalı kaputunu giyip perşembe günü öğleden sonra okuldan izinli çıktım. Yaka altındaki kırmızı astarın görünmesi için yakamın kalkık durması gerekirdi. Kırmızı yaka astarlı kaput giymek yasak olduğundan, subayların göremeyecekleri yerde kaputun yakasını kaldırıyordum. Çengelköy'den vapur - Galata Köprüsü - Eminönü - Sirkeci, tramvay - Şehremini - Mevlânakapı - Ev... Eve geldim. Yolda hiçbir kız kaputuma ve kaputumun içinde bana bakmadı. Üstelik evimizde babamla kardeşim bile yaka altı kırmızı astarlı kaputun farkında olmadı. Ertesi gün hava bozdu. Kıştı. Hava okula gidemeyeceğim denli kötü değildi. Ama beni o kaputla kimse görmediği için okula gitmek istemiyordum.

İçimde beni görmesini istediğim birisinin göreceği umudu vardı. Bu umutla cuma akşamı okula dönmedim. Ama cumartesi sabahı okula döndüm. Okulda sınıf subayımıza hasta olduğum için dün akşam gelemediğimi söyledim. Derse yetmişmişim. Bişey söyleyen olmadı. Ama kötüsü Cahit'le karşılaşmamızdı. Sakınan göze çöpatar denildiği gibi, altından geçtiğim bir soba borusundan kaputa kömür zifiri damlamıştı. Cahit bağırıp çağırıyordu: “Ulan, ben senden para da istemedim be...”

Vara parayı isteseydi. Cahit horozlanıyordu. Yiğit bir oğlandı. Ufarak, ama sağlam yapılydı. Kavga etsek döver miydim, dayak mı yerdim bilemiyorum. Ama Cahit'in haklılığı karşısında öyle ezilmiştim ki, kavga etmeye yüreklenemedim. Boynumu eğip bikaç kez özür diledim. İçimden “Ne diye alırsın başkasının malını... Sanki neye yaradı!” deyip duruyordum.

Bu olaydan sonra başkasının hiçbir iğreti şeyini istemedim de, giymedim de...

Cahit'le iyi arkadaş olduk. İyi çocuktu, yalnız aşırı sinirliydi. Ne tembel, ne çalışkandı. Birlikte subay çıktık. Subay çıktıktan sonra, ne sıra arkadaşım Ödemişli Kâmil'i, ne de Cahit'i gördüm. Sonradan duyduğuma göre, Cahit'cik üsteğmenliğinde İskenderun'da intihar etmiş.

Para ve Ekmek

Ekmek üç kuruşken, üç kuruş on paraya yükselmiş ve gazeteler “Halkın ekmeğiyle oynanılmaz!” diye yazarak, fiyat yükselişine karşı çıkmışlardı. Sonra ekmek üç kuruş otuz para (üç otuz para) oldu. Ortaokulu bitirdiğimizde ekmek fiyatı da altı kuruş on paraya yükselmişti. Büyükler bu fiyatı çok yüksek bularak, eski günlerini, anılarını anlatıyorlardı. Onların gençliklerinde, “on ekmek, on peynir” sözü deyim olmuştu. Bakkala gidip,

– On ekmek, on peynir! dediklerinde, bakkal onlara on paralık ekmekle, on paralık peynir veriyor ve bununla bir insanın karnı tıka basa doyuyordu.

Babaların bu sözüne çocukların inanmaları zordu. Çocuklara bu sözler uydurulmuş bir masal gibi geliyordu. Çünkü, o zamanlarda bir insan karnını ancak on kuruşla doyurabilirdi. On kuruşa, yarım ekmek, bir koca dilim peynir ve ikiyüzelli gram üzüm alınabilirdi.

Bizim, babalarımızın on paralık ekmekle, on paralık üzümle karnı doyurduklarına inanmamız nasıl zorsa, bugün de çocuklarımızın, bizim on kuruşa karnımızı doyurduğumuza inanmaları zordur.

Erguvan rengi kâğıt yüzparalıklar (ikibuçuk kuruşluklar) vardı ve bu kâğıt yüzparalıklar bozuk paradan sayılmıyordu, bir değeri vardı.

Bozuk paraların en küçüğü, nikel beş paralıklardı. Fiyatlar öyle yükseliyordu ki, nikel beş paralıklardaki nikelin fiyatı, beş paradan daha yüksek olmuştu. Böyle olunca, beş paralıkları piyasadan toplayıp erittikleri madenini daha yükseğe satıyorlardı. Yahudiler piyasadan nikel beş paralıkları toplamaya başlamışlardı. Piyasada beş para sıkıntısı başlamıştı. Beş para kıtlığı yüzünden alışveriş zorlaşıyordu.

Garp Cephesinde Yeni Bişey Yok

Bizim dersliğimiz yedi-yedi, pencereleri denize bakan bir derslikti. Öğrenci sayısı çok, derslikler de sıkışık olduğundan, öğrencileri yerleştirebilmek için sık sık dersliklerin yerlerini değiştiriyorlardı. Yedi-yedi kısmını, koridorun en başındaki, pencereleri orta bahçeye bakan, karanlıkça bir dersliğe vermişlerdi. Ne zaman bu dersliği anımsasam, resim öğretmenimiz Cevat Beyin duygulanıp ağlayarak Erich Maria Remarque'ın *Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok* adlı yapıtını anlatışını görür gibi olurum. Cevat Bey, tanınmış bir ressamdı. Daha çok suluboya resimler yapardı. Boğaziçi köylerinden birinde otururdu. Çok ufak tefek bir adamdı. Konuşması çok telesikti (aceleydi). Ellerini, kollarını, ayaklarını durmadan oynatarak konuşurdu, bir telaşlı, coşkulu adamdı.

Asker okulunda öyle iyi öğretmenlerden öğrenim gördüm ki, sanki bütün yeryüzündeki öğretmenler içinde onlardan daha iyisi, daha bilgisi, daha olgunu olamazmış gibi gelirdi bana. Benim öğretmenlerim yalnız gelmiş geçmiş değil, bundan sonra gelip geçecek öğretmenlerin de en iyileriydi, bana öyle geliyordu. Onlara tansiyarak, saygıyla, içtenlikle bağlıydım. Şu anda da yine aynı duygular içindeyim. Ne güzelim insanlardı onlar, ne geniş görüşlü, ne iyi yürekli, nasıl sonsuz bağışlayıcıydılar. Herşeyden önce sınırsızcasına ülkücüydüler. Çünkü inanmışlardı. Neye mi? Önce Cumhuriyete... Devrimler diye yapılan toplumsal üstyapı değişimlerine inanmışlardı. Bizim bu Cumhuriyette, bu devrimlere sahip çıkacağımıza inanmışlardı. Buyüzden bizimle, ağızlarıyla değil yürekleriyle konuşurlardı. Söz dudaklarından değil yüreklerinden çıkar ve düştüğü yeri yakardı. Onlar gibi olmak isterdim. Onlar gibi, hiç olmazsa tasarladığım onlar gibi olmaya da çalıştım.

Bu güzelim, bu benzersiz insanlar, çok daha iyi, hiç lekesiz başka bir apaydınlık dünyadan, salt bizleri eğitmek için, inandıkları yeni bir dünyayı yaratmamıza yardım için gelmişlerdi. Evet ama, bu arı yürekli öğretmenlerim, o kutsal insanlar, benim yaşam boyu hem ezilmemin, mutsuzluğumun, acı çekmemin, hem de direnme gücümün, inancımın tohumlarını ekiyorlardı, hem yüreğime, hem beynime... Onların ülkücülüğüyle yaşamın acı gerçeği çatışınca, yavaş yavaş bilinçleniyor, öğretmenlerimizle birlikte kandırılmış olduğumuzu anlıyor ve bitmeyen kavgamız başlıyordu.

Ressam Cevat Bey işte o saygın, güzelim öğretmenlerimden biriydi.

O dönemde resim dersi, öğrencilerin ençok dalga geçtikleri, boş verdikleri, öğretmenleriyle alay ettikleri bir dersti. Resim dersinden nasıl olsa sınıfta kalınmazdı. Doğrusu Cevat Bey de ufak tefekliğiyle, konuşmasındaki telesmesiyle,* telaşlılığıyla, elini kolunu boyuna oynatmasıyla alay edilmeye uygundu. Dersinde konuşulur, hatta gürültü edilirdi ama onunla hiç alay edilmezdi. Bize resim beğenisi vermeye hiç değilse resmi sevdirmeye çalışırdı. Oysa hiç olacak şey değildi. İşte bu hiç olmayacak işe, o işi olduracakmış gibi sarılıştı.

Coşkulu, aşırı duygulu bir insandı. Bir dersinde, kürsüden, hep ayakta durarak, Erich Maria Remarque'in, *Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok* adlı kitabını öyle coşkuyla anlattı ki, gözlerinden yaşlar süzülüyordu. En yaramazımız, en haylazımız bile, Cevat Bey anlatırken susmuştu.

Demek *Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok* o günlerde dilimize çevrilmişti.** Cevat Bey daha önce yazarlık yapmamış olan, çok genç yaşta Dünya Savaşı*** katılmış

*telesmek: Acele etmek.

**Sanırım, ilk çevirisinin adı *Garp Cephesinde Sükunet Var'dı*.

***O zaman, ikincisinin olacağı bilinmediğinden Birinci Dünya Savaşı denilmiyordu, Dünya Savaşı daha numaralanmamıştı.

olan bir Alman öğretmeninin savaş anıları olan bu kitabın dünyayı sarstığını söylüyordu. Bilindiği üzere *Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*, savaşı yeren, yerin dibine batıran bir kitaptır.*

İşin şaşılması yanı, bizler asker okulu, yani bizi savaşa hazırlayan, savaşı yetiştiren bir okulun öğrencileriydik ve bize resim öğretmenimiz, savaşı yeren, kötüleyen bir yapıtı överek anlatıyor ve bu yapıtı okumamızı salık veriyordu:

– Okuyunuz efendiler! *Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*'u mutlaka okuyunuz! Bunları söylerken gözleri yaşlıydı.

Ağlamanın, erkekler için de güzel olduğu yerler vardır.

Kitap satın almaya param olmadığı, belki de dahaca kitap satın alma alışkanlığım olmadığı için, hafta tatilinde okuldan izinli çıkınca Beyazıt'taki genel kitaplığa gitmiş, Cevat Beyin okumamızı salık verdiği kitabı istemiştim. Ama o kitap dahaca gönderilmemişti genel kitaplığa.

Resim yapmayı oldum olası severdim, oldukça iyi resim yapardım. Cevat Beyin özendirmesiyle resme ilgim daha da artmıştı. Cevat Bey bugün bana şöyle demişti:

– Yeteneğin var. Resim yapabilmek için önce desen çizme ustalığı önemli. Durmadan, hiç durmadan desen çezeceksin. Bak, işte böyle! (Paltosunun yan cebinden uzunca, dar bir blok çıkardı. Sayfaları çevirdi. Resim kâğıdından sayfalarda bir yada bikaç tane kurşun kalemle çizilmiş desen vardı: Değişik durumlarda insan başları, tüm insan yada değişik biçimlerde kollar, bacaklar, omuzlar, gözler, kulaklar...) İşte böyle, durmadan çezeceksin. Resim kâğıdı olmasa da olur, cep defterine çiz. Elin hiç boş durmayacak. Vapurda, tramvayda, evde, her yerde, karşında, yanında kim varsa desenini çezeceksin. Başını eline dayayıp uyuklayan adam. Topa koşan... Bakkaldaki çocuk... Göğsünü kaşıyan kadın... Hep hareket halinde...

Cevat Beyin öğüdünü tutmak istedim, ama sonunu getiremedim. Başka derslere çalışmaktan salt resme kendimi veremiyordum. Nasıl olsa artık ressam olma umudum kalmamıştı.

Cevat Beyin o sözlerinin doğruluğuna inanıyorum. Aynı sözler, bence tiyatro oyuncularını için de geçerlidir. Tiyatro oyuncusu da, tıpkı desen çizer gibi, her yerde görüp karşılaştığı ilginç ve değişik karakterdeki insanları gözlemlemeli ve onların özgün davranışlarını durmadan belleğine çizmelidir. Filan karakterde bir insan nasıl bacak bacak üstüne atar, nasıl cıgara içer yada nasıl dişlerini karıştırır, nasıl burnunu siler... Bütün ayrıntılarıyla belleğe çizilen bu insanlardan oyuncunun zengin koleksiyonu olmalı. Oyun için gerektiğinde, bunlardan biri bellekteki koleksiyondan alınmalı yada bikaçını birleştirip yeni karakter davranışları yaratmalı.

*Henri Barbusse'ün savaşı lanetleyen *Ateş* adlı destanının Türkçede yayımlanması için, daha kırk yıl beklememiz gerekecekti.

Onca yılın usta ressamı Cevat Bey cebindeki resim kâğıdı bloğuna durmadan desenler çiziyordu. Ressam olsaydım, onun gibi yapardım. Oyuncu olsaydım, onun öğüdünden yararlanacaktım. Ya yazar olarak? Yazar olarak da durmadan gözlemlediğim insan davranışlarını belleğimde saptayıp topluyorum. Onları gerektiğinde kullanıyorum.

Cevat Bey salt resim dersi vermemiş, yazarlık dersi de vermişti bana.

Allahın Numarası

Her dönemde Sıfırcı sanıyla ünlü öğretmenler vardır. Öğrenciliğim döneminde bütün İstanbul öğrencilerinin tanıdığı, hiç değilse adını duyduğu sıfırcı öğretmenlerin en ünlüsü kimya öğretmeni Nizamettin Beydi. Ona Sıfırcı Nizam denilirdi. Kadıköy Ortaokulunda da öğretemdi.

Askerî okulların sivil öğretmenleri, sivil lise kadrolarındaki öğretmenlerdi. Ek ücretle asker okulları, sivil liselerin en iyi öğretmenlerini seçebilirlerdi. Yani bizim öğretmenlerimiz atamayla değil, seçilerek gelmiş öğretmenlerimiz olduğundan gerçekten çok iyi öğretmenlerdi. Bu bakımdan kendimi çok şanslı saymışımdır, lisede çok iyi, çok değerli öğretmenlerden öğrenim gördüm.

535

Sıfırcı Nizam, kimyada çok derin bilgisi olan bir öğretmen olarak da ünlüydü ama, bize kimyayı öğretmek için büyük bir çaba da göstermezdi. İlk olarak yedinci sınıfta kimya okuyorduk. Belki de biz yaşta çocuklara kimya dersi okutmaktan hoşlanmıyordu, belki bizimle kimya konusunda diyalog kuramıyordu. Belki de yıllarca öğretmenlik yapmış olması yüzünden bıkkınlığı vardı. Yada biz o yaşta çocuklara kimya öğretmek, onun bilgi düzeyine göre değildi. Üstelik sınıfımızdaki öğrenciler öğrenmeye, ders çalışmaya hiç de istekli değildiler.

Sıfırcı Nizam'ın bütün bir ders yılı içinde, yalnız bir derste anlattıkları bana çok ilginç gelmiş, belleğimde iz bırakmıştır. O derste anlattıkları da, kimya kitabımızda olmayan bir konuydu, belki ders programımızda da yoktu. Hatta, kimyadan çok bir fizik konusuydu.

Sıfırcı Nizam'ın kaşları Arap sayılarıyla 8 biçiminde, şimdiki uzatma işareti gibiydi. İki kaşını alnına doğru kaldırıncaya kaşları yan yana iki uzatma işareti gibi dururdu. Kaşlarının yanaklarına doğru uzantısı daha uzundu. Bu durumda yüzü dram maskına da benzerdi.

Nasılsa bir dersinde coşmuştu. Kürsüde oturmuş, kaşlarını alnına iyice kaldırarak anlatmıştı da anlatmıştı. Neydi anlattıkları? Atom... Ve atomun parçalanması. Atom çekirdeğinin parçalanması, çekirdek fiziği o günlerde yaygın bir bilgi değildi.

Çoğunlukça atom, maddenin parçalanamaz en küçük parçası olarak biliniyor, bize de öyle öğretiliyordu. Sıfırcı Nizam atomun proton'uyla elektron'unu ve aradaki elektriksiz nötron'unu anlatırken dalıp gitmişti, kendinden geçmiş gibi coşkunlukla anlatıyordu. Sanki karşısında bizler değil de, söylediklerini anlayabilecek üniversite öğrencileri vardı yada hiçkimse yoktu. Sıfırcı Nizam o zamana dek cansız sandığımız taşın, toprağın, sıralarımızın tahtalarının, madenlerin de canlı olduklarını, kendi içlerinde durmamasıya devinme içinde olduğunu anlatıyordu. Gözkuşak kesilmiş onu dinliyorduk. Atomla bu denli ilgilenmemin nedeni, daha önce bu konuda okuduklarım yüzündendi. Ayda, iki ayda bir, Kadıköy'de Mu-vakkithane Caddesindeki Salim Beyin evine giderdim. Salim Beyin ortanca oğlu Naim Ağabeyim, İstanbul Erkek Lisesini bitirmiş, Tıp Fakültesinin ilk sınıfı olan "Peseen"* gidiyordu. Naim Ağabeyim benim için modeldi, olunabilecek en iyi öğrenci ancak onun gibi olunabilirdi. Biçok bilimsel kitabı, fen dergileri vardı. Evlerine gittiğimde fırsat buldukça bunları okurdum. Bu dergilerden birinde, "Tabiat Bilgisi" adlı dergide, Profesör Salih Murat (Uzdilek)'in ilgimi çok çeken yazıları vardı. Bu yazı dizilerinden birinde, atomun proton sayıları azaltıp çoğaltılarak nasıl elementlerin değiştirilebileceği, örneğin eski simyacıların düşlerinin gerçekleştirilerek kurşunun, bakırın, maden kömürünün altına dönüştürülebileceği anlatılıyordu. Elementlerin ayrılığının nedeni, atomlarındaki proton sayılarının ayrılığından ileri geliyordu. Değeri az madenler altına yada platine çevrilmiyorsa, bu dönüşüm işleminin pahalıya çıkmasındandı. Bir gram altın elde etmek için, diyelim bir kilo altın değerinde para harcamak gerekiyordu. O yazılarda atom bombardımanı da anlatılıyordu.

İşte kırkyedi yıl önce Salim Beyin evine her gidişimde kaldığım yerden okumaya başladığım Naim Ağabeyimin fen dergisindeki Salih Murat'ın yazılarından bugün aklımda kalanlar kalın çizgileriyle bunlar.

Sıfırcı Nizam, o derste bu konuya ilişkin şeyler anlatıyordu, ilgimi çekmesi bundandı. Onun dersinde gürültü edilmezdi. Ama o dersi öbür arkadaşlarım da dikkatle dinliyorlardı. Onların çoğunun ilgisini çeken, Sıfırcı Nizam'ın anlattıkları değil, anlatışındaki coşkunluktu sanırım. Paydos zili çalınca Sıfırcı Nizam birden aیلmış ve aymış da, karşısında kendisini anlayamayacak çocukları görmüş gibi, aşağı yukarı "Herneyse... Dalıp gitmişim... Bunlar, sizin anlayacağınız şeyler değil!" gibilerden –elbet sözcükler tam olarak aklımda değil– bişeyler söylemişti. Bu sözleri üzerine onun çok derin bilgisi olduğuna büsbütün inanmıştık.

Yıllar sonra Sıfırcı Nizam'ın o davranışını çok düşünüp değerlendirmeye çalışmışımdır. Gerçekten mi coşmuştu da ders dışı bir konuya dalıp gitmişti, yoksa

* Peseen (PCN): P = *Physique*, fizik; C = *Chimie*, kimya; N = *Nature*, doğabilim.

doyumsuz bir öğretmendi de, yedinci sınıftaki biz çocuklara kendisini derin bilgin gösterip, kendince layık olduğu yeri bulmamışlığını gidermeye mi çalışıyordu? Bizim gözümüzde değerini büyütüp bir doyumsuzluğunu, bir yoksunluğunu bastırmak mı istiyordu? Bilemiyorum.

Bu Sıfırcı Nizam'ın, "Beş numara Allahındır, dört numara benimdir, üç numara da en iyi bilen öğrencinindir," dediği dillerde dolaşırdı. Numarası çok kıt bir öğretmendi. Sınavlarda hiçbir öğrenciye tam numara olan beş vermediği söyleniyordu. Onun dersine her derse çalıştığımdan daha da çok çalışmamın nedeni, belki de onun numarasının kıt oluşuydu. Çünkü ben her dersten ille de beş almaya azmetmiştim. Yazılı sınavda başarılı olduğuma inanıyor, merakla sonucu bekliyordum. Bu yazılı sınavdan biriki hafta sonraydı, beni sözlüye kaldırdı.

– Ben kimseye beş numara vermem, ne yapacağız şimdi? dedi.

Bu sözlerinden yazılı sınavdaki soruları çok iyi cevaplandırıldığını anladım.

– Seni bir de sözlüye çekeceğim... dedi.

Sordu. Bildim. Daha bikaç soru sordu. Onları da bildim. İstese, elbet bilemeyeceğim zor sorular da sorabilirdi. Ama bilemeyeceğim denli zor değildi soruları. Kızmış gibi görünerek –belki de gerçekten kızmıştı,

– Herkes haddini bilmeli! dedi. Bidaha böyle şey istemem. Allahın numarasını aldın!

Bu sözleri bana "Aferin!" demiş gibi geldi. Kimyadan beş almıştım. Ders yılı sonuna dek de Sıfırcı Nizam'dan hep beş aldım.

Bakkal Hoca

Okulda bize verilen olanaklar, elde ettiğimiz herşey benim için çok iyiydi, çünkü daha önceleri hiçbir zaman daha iyilerine sahip olamamıştım. Buyüzden de okulun verip de sahip olduğum herşeye layık olmaya çalışıyordum. (Bu duygu bende sonraları da sürmüştür. Bugün de kendi gücümle sahibi olabildiğim küçük şeylere bile layık olmaya çalışırım ve insanın sahibi olduğu şeylere layık olsa, ancak o zaman onların gerçek sahibi olabileceğine inanırım. Öyle zenginler gördüm ki, evlerinde değerli tablolar vardı, çok pahalı eşya vardı, ama onlar bu tablolara, bu pahalı eşyaya layık olmadıklarından, onların gerçek sahibi olamamışlardı. Nasıl ki, bir müze bekçisi de, müzede koruduğu şeylerin sahibi değildir... Nikâhlı karısının gerçek kocası olamamış erkekler, doğurduğu çocukların gerçek anası olamamış kadınlar, hatta evlerinde basit eşyanın, bir kitaplığın, bir büfenin, bir halının gerçek sahibi olamamış insanlar çok gördüm.)

Okulda verilen yemekleri de beğeniyordum, hem de bu yemeklerin her zaman iyi olmadığını bildiğim halde. Okulumuzun bulunduğu yamacın dibinde bir bakkal dükkânı vardı. Sahibi, deniz kıyısındaki mescidin imamıydı. O mescide namaz kılmaya giden pek olmazdı. İmam daha çok bakkal dükkânında bulunurdu. Karadenizliydi. Kızları güzeldi. Ama ortada görünmezlerdi pek. Bakkal Hocanın müşterileri, okulumuzun öğrencileriydi. Öğle yemeklerinin kötü yada az olduğu zaman öğrenciler Bakkal Hocaya gider, ordan sucuk, pastırma, helva gibi şeyler alır, yerlerdi. Ben de ancak iki üç kez o bakkaldan tahin pekmez alıp yemiştim.

Öğrenciler tek durmaz, Bakkal Hocaya takılırlardı. Hoca da müşterileri olduğu için öğrencileri darıltmak istemiyordu. Bakkal Hoca kendini savunmanın yolunu bulmuştu. Boyuna müstehcen fıkralar anlatır, müşterisi olan öğrencileri güldürürdü. Bir de çok sövgülü konuşurdu. Bu iki davranışı öğrencilerin hoşuna gidiyordu. O da onların hoşuna gitsin diye böyle yapıyor, böylece dolaylı bir yoldan, en başa çıkılmaz öğrencilere karşı bile kendini savunmuş oluyordu. Sonradan bir kural diye benimsediğim “gülmece bir savunma silahıdır” yargısına bir örnek de Bakkal Hocanın bu davranışındı. Hoca kiminle böyle ağır sövgülü konuşacağını, kimlere müstehcen fıkra anlatacağını çok iyi bilirdi. Bunlar çatışmaya, uyuşmazlığa girebileceği çocuklardı. Bakkal Hoca müstehcen fıkra anlatırken yada abartılmış sövgüyle konuşurken ona bakardım. Bu söylediklerinden, anlattıklarından kendisinin memnun olmadığını yüzünden anlardım, kendisi için değil, salt karşısındaki için, hiç istemeyerek yapardı bunları. Çünkü böylece, o delikanlıların kızlarına söz atmalarını, takılmalarını, kendisiyle alay etmelerini önliyordu. Öyle ağır sövgülü konuşurdu ki, çocuklar da ona çok kaba ve müstehcen lakap takmışlar, yüzüne karşı “...Hoca” diye seslenirlerdi. Hoca buna aldırmazdı. Çünkü sövgü ve müstehcen şakacılık, kendisini koruyan zırhıydı. Böylece sakalını çocukların eline vermiyordu.

Mümessil

Genellikle sınıf subayının gözünde, arkadaşlarına sözünü dinletebilir, bunun için de oldukça güçlü olanları kısım mümessili yaparlardı. Bende bu niteliklerin hiçbirini yokken birara beni niçin kısım mümessili yaptıklarını şimdi anımsayamıyorum. Belki çalışkan olduğum içindi. Mümessil derslikte öğrencilerden sorumluydu, derslikte gürültü patırtı olmayacaktı. Benim de bunu sağlamam zordu.

Daha okula girdiğimiz ilk gündenberi bize öğretilmiş bişey vardı: “Şikâyet kancıklıktır, karılıktır!” Öyle bir hava içindeydik ki, haklı bile olursa yine de

şikâyet edilmezdi haksız olan. Muhbirlik namussuzluktu. Gammazlık alçaklıktı. Fitlemek en aşağılık işti. Evet subaylar böyle derlerdi ama, yine de içimizden kimi öğrencileri casus olarak, muhbir olarak kullanırlardı hani rüşvet alan babanın çocuklarına, “Sakin rüşvet almayın, ahlaksızlıktır!” diye öğüt verdiği gibi... Ayrıca böyle davranmak, şikâyet etmemek, gammazlık, muhbirlik etmemek, fitlememek benim karakterime de uygun düşüyordu. Kendi hakkını kendin koruyacaksın. Ben bunun çıkar yolunu, haksızlığa uğramamakta buldum. Öyle davranmalıyım ki, şikâyeti gerektirecek bir haksızlığa uğramayayım... İşte buyüzden derslikte gürültü eden ve susturamadığım arkadaşlarımı gidip de yüzbaşıya şikâyet edemezdim. Onları susturmak görevimse, bunu kendim yapmak zorundayım.

Özellikle akşam yemeklerinden sonraki müzakere saatinde derslikte suskunluğu sağlamak çok zordu. Arkadaşlarım gürültü ederlerken nöbetçi subayı gelse sorumlu bendim, bana bağırıacaktı. Bu müzakere saatlerinde arkadaşlarımı susturmanın bir yolunu bulmuştum. Daha önce de değindiğim gibi arkadaşlarıma evden nasıl kaçtığımı, o kaçış serüvenimi anlatırdım. Tısları çıkmadan ilgiyle dinlerlerdi. Çok zaman anlatmam için kendileri üstelerlerdi. Kürsüye çıkıp anlatırdım. İçeriye birden bir subay girecek olursa, ben de sözde arkadaşlarıma ders anlatıyordum, ders anlatmamı sürdürecektim.

539

Evden kaçış serüvenimi tam gerçekliğiyle değil, allayıp pullayarak, uydurup ekleyerek anlatırdım.

Kısım mümessilliğim kısa sürmüş, hiç sevmediğim bu görevden kurtulmuştum. Benim yapabileceğim iş değildi. Oysa kısım mümessili olmaya can atanlar vardı. Çünkü, mümessil olmak, sınıf geçmeyi azçok kolaylaştırırdı.

Süreyya Bey

Atelye dersi diye bir ders okuyorduk. İlkokuldayken eliş dersi vardı. Atelye dersi, eliş dersine benzer bir dersti. Atelye dersinin öğretmeni Süreyya Beydi. Pek ciddi bir öğretmendi. Haftada bir saatlik dersi vardı. O bir saatte bize güzel yazı yazmasını (kaligrafi) öğretirdi. Sanırım, atelye dersi programında güzel yazı yazmaktan başka konular da vardı ama, Süreyya Bey, asker olacak olan bizlere bu programdan en çok ne gerekliyse onu öğretiyordu. Atelye dersinde güzel yazı yazmaktan başka konular da bulunduğunu, bir derste Süreyya Beyin bizi okulun alt katında bulunan gerçekten bir atelyeye götürmüş olmasından biliyordum. Burda bize teller vermiş ve bu tellerle kopça yapmasını öğretmişti. Atelye dersinde

bunun gibi el becerisi öğrenecektik. Süreyya Beye hayrandım. Ona hayran olmam için çok nedenim vardı. Öyle bir el becerisi, ustalığı vardı ki, karatahtaya tebeşirle daire çizer, bu dairenin çemberi, pergelle çizilmiş gibi merkezinden aynı uzaklıkta olurdu. Ne denli kolaylıkla çizerdi bu daireleri. Sonradan, onun çizdiği daireleri uzun bacaklı karatahta pergeliyle ölçerdik, tıpkı pergelle çizilmiş gibiydi. Süreyya Beyin daha pekçok becerisi vardı. Karatahtaya öyle düzgün parabollerden motifler, süsler çizerdi ki, şaşar kalırdım. Bunları bir çırpıda çizerdi.

Yıllar sonra Güzel Sanatlar Akademisinde, Doğu Süsleme Bölümünde öğrencilik yapmıştım. İsmail Hakkı Altınbezer tezhip hocamızdı. İsmail Hakkı Altınbezer de aynı beceriyle, bu kez kıl fırçayla daireler, yuvarlaklar, paraboller çizerdi. Abidin Dino'nun ağabeyi olan Arif Dino, Doğu Süsleme Bölümüne gelir, İsmail Altınbezer Hocanın çalışmasını seyredirdi. Ençok ilgisini çeken de, Altınbezer Hocanın o yuvarlakları istediği ölçü ve oranda bir çırpıda çiziydi. Arif Dino bigün, Girit'te bulunduğu zaman, Giritli maden işleme ustalarının gümüştene, bakırdan, daha başka metalden vazo ve benzeri eşya üzerine oyma kalemiyle nasıl bu süsleme yuvarlaklarını bir çırpıda ustalıklarla çizdiklerini uzun uzun seyrettiğini, onların bu ustalıklarının gizini öğrenmeye çalıştığını anlatmıştı. Büyük bir gözlemciydi Arif Dino, sessizce Altınbezer Hocanın çalışmasını uzun uzun seyredirdi.

Süreyya Bey karatahtaya tebeşirle birbirine koşut üç yatay düz çizgi çizerdi. Kimileyin de bir sicime tebeşir sürer, tebeşirli sicimi karatahtaya dayadıktan sonra gerip bırakınca, karatahtada bir çizgi izi kalırdı. Üç iz yapardı böyle. Çizgilerden alttaki ikisi birbirine daha yakın olurdu. Sonra bu çizgilerin arasına bir ikilik yada bir dördlük yazardı. Yazısı, klasik yazı biçimindeydi. Harflerin aşağı iniş çizgileri kalın, yukarı çıkış çizgileri ince olurdu. Ama o denli güzel yazardı ki, o yazılar resim gibi seyredebilirdi.

Tahtaya yazdığı bu ikilikleri, dördlükleri, biz de onun gibi yazmaya çalışırdık defterimize. İşte atelye dersi buydu.

Süreyya Beyin karatahtaya yazıp da bize defterlerimize yazdırdığı ikiliklerden biri, hiç belleğimden çıkmamıştır:

*Ey azizan kış geçer, geçmez azab-ı imtinan
Bir eteksiz kürk için takbil-i dâmeden geçin!*

Şu demektir:

“Ey dostlar! Kış geçer ama, başa kakmanın acısı geçmez, buyüzden bir eteksiz kürk için etek öpmekten vazgeçin!”

Ne yazık ki bu ikiliği kimin yazdığını unutmuşum. Süreyya Bey bize yazdırdığı ikiliklerin, dördlüklerin yazarlarının adlarını da yazdırırdı. Bir ders yılı boyunca Süreyya Beyin bize yazdırdığı pekçok ikilik, dördlük içinden yalnız bu kalmış bel-

leğimde. Belki de bu ikilikte anlatılan sözün kişiliğime çok uygun düşmesinden onu unutmamışım.

Bir Tane Daha Çamur Şevket

Daha önceleri Çamur Şevket diye bir ünlü kabadayı yada bir belalı türemiş olacak ki, okulda kaç Şevket varsa, hepsine de Çamur Şevket denilirdi. Sonraları cezaevlerinde de birçok Çamur Şevketler gördüm. Onlar gerçek Çamur Şevket olduklarını iddia ederek övünürlerdi.

Vefa Ortaokulundaki sınıf arkadaşlarımdan Şevket'i, Çengelköy Ortaokulunda bulmuştum. Benim sınıfta kaldığım yıl o sınıf geçmiş, ama girdiği askerî okulda sınıfta kalmıştı. Yine ikimiz bir sınıfta buluşmuştuk. Şevket, Vefa Ortaokulundayken iyi arkadaşlarımdandı. Abdullah Cevdet'in "İçtihat" adlı dergisini yıllarca yayımladığı yayınevinin bulunduğu yapının kapısı üstünde "İçtihat Evi" diye yazar. Şevket'in ailesi bu yapının alt katında yaşırdı. Eski arkadaş olduğumuz için asker okulunda da Şevket'le aramız iyiydi. Bigün iki ders arası paydosta koridordaydık. Şevket karşıdan gelip bana sıkı bir yumruk attı. Bu türlü sert şakalar yapılırdı. Bu pek şakaya da benzemiyordu, ama ben şakaya aldım. Şaka karşılıksız bırakılamayacağı için ben de onu hafiften yumrukladım. Şevket de bunu bekliyormuş, birden ringte maça çıkmış boksörlerin pozunu aldı, bir yumruğu ileride, bir yumruğuyla suratını kapayarak zıplamaya ve bana sağlı sollu vurmaya başladı. Kavga mı, boks mu, şaka mı, ne olduğunu anlayamadım. Ama hiçbirini için neden yoktu. Belki de Şevket'e göre bir kavga nedeni vardı, ama ben bilmiyordum. Nedenini bilmeden kavga bana çok saçma geldi.

541

İki elimi birden aşağıya indirdim. Benim bu davranışım karşısında, bisüre daha boks pozunda kaldı, sonra o da yumruklarını indirmek zorunda kaldı. Şevket benden boylu ve güçlüydü. Ama ben kavgayı bunun için değil, neden kavga ettiğimizi bilmediğim için bırakmışım. Böyle durumlarda her zaman yaptığım gibi, Şevket'le bütün ilişkimi kestim. Şevket bir yıl daha sınıfta kalıp bizden bir yıl sonra subay çıkmıştı.

Bu önemsiz anımı niçin yazıyorum? Hiç... Önemsiz ama bende bir iz bırakmış. Şevket'i, bundan iki yıl kadar önce gördüm. Ankara Caddesinden yukarı doğru çıkıyor, daha doğrusu çıkmaya çalışıyordu. Ben de arkasıdaydım... Ençok dört beş adım gidip duruyor, soluklanıp dinleniyor, yine yürüyordu. Durunca derin derin ve hırıltıyla soluyordu. Öyle hırıltılı soluyordu ki, göğsünün hırıltısını, arkasından giderken duyuyordum.

Zıdır Nazmi

Zıdır Nazmi denilen süvari yüzbaşı Nazmi Bey enaz iki kuşak askerî okul öğrencilerinin beden eğitimi öğretmeniydi. Boylu boslu, göbeksiz bir adamdı. Kıvrık saçları kırışmadan ağarmaya dönmüştü. Sınıf arkadaşlarının general olduğu söylenirdi. Belki bu sözde abartma vardı ama, rütbesine göre yaşlıydı. Yaşına göre yarbay, albay olmalıydı. Soyunup bizimle birlikte cimmastik yapar, bize yapılacak hareketleri gösterirken kaslarının güçlülüğü, şişkin göğsü, çekik karnı, pazuları ortaya çıkardı. O yaşında, bir genç cimmastikçiden ayırt edilmeyecek denli barfiks yapardı. Yaşları bizden küçük bir oğlu, bir de kızı vardı. Oğlunu aradabir okula getirirdi. Oğlunun da kendisinininki gibi gür ve uzun uzun kirpikleri vardı. Gözleri dikkati çekecek denli kömür karası ve parlaktı.

O dönemde de, sonraları biz subay çıktığımızda da, subayların aylığı çokazdı. Yoksunluk, geçim darlığı çekiliyordu. Zıdır Nazmi de... Ne şaşılasi bişey, şu anda Zıdır Nazmi diye yazarken utanıyorum. Zıdır Nazmi derdik. O bu sanıyla tanınırdı. Evet, Zıdır Nazmi de geçim sıkıntısı çekiyor olmalıydı ki, her ders yılı bir yada iki broşür çıkarır, öğrencilerine satardı. Bu biriki formalık, dar ve uzunca boylu cep defterine benzer broşürlerde, Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin heykellerinin resimleri bulunurdu. Kötü kâğıda, kötü basımlı bu broşürlerin fiyatı ya beş yada on kuruştı. Broşürleri, kısım mümessilleri öğrencilere satar, topladıkları parayı Zıdır Nazmi'ye verirlerdi.

Öğrenciler Zıdır Nazmi'yi alaya alırlardı. Alırlardı diyorum, çünkü hiçbir öğretmenimle hiçbir zaman alay etmeye yeltenmedim. Alay ederlerdi ama o da alay edilmek için ne gerekirse yapardı. Sanıyorum ki, bu alabildiğine yumuşaklığı çocukları çok sevmesindendi. Sık sık hep şu sözleri tekrarlayarak bize övünürdü:

“Hocanız barfiksten paralele atlarken, ipten ipe sıçrarken, halkadan halkaya zıplarken ortalık yaşa sesleriyle, alkışlarla inlerdi.”

Çocuklar, “Anlat Hocam, ne olur anlat Hocam!” diye üstüne düşerler, o da eski günlerini övünerek anlatırdı.

Yağmurlu bigünde, bahçede cimmastik yaptıramadığı, okulun spor salonu da olmadığı için, bize derslikte cimmastik konusunda bişeyler anlatmıştı. Kırkyedi yıl gerideki sözleri belleğimde kalmış. Cimmastiğin yararını ve günlük yaşamdaki yerini anlatırken, sanki büyük kentlerdeki bugünkü gidişgeliş sıkıntısını görüyor gibiydi. Medeni insan demek, medeniyetin getirdiği tekniğe kendini, vücudunu da uydurabilen insan demektir diyordu. Vücudunuz lastik gibi olacak, yaylı gibi çevik olacaksınız diyordu. Vücudunu cimmastikle eğitmemiş insan, gidişgeliş sıkışıklığında arabaların altında kalıp ezilebilir diyordu. Bunları sözle anlatırken

biyandan da sıkışık bir yolda arabaların arasından geçip gidiyormuş gibi yaparak nasıl gidileceğini bize gösteriyordu.

– Karşıdan son hızla üstünüze geliyor araba, ne yapacaksınız? Sağa sola kaçacak yer de yok...

Sağ elinin işaret ve orta parmağını iki bacak gibi açarak, birden zıplamış,

– Hocanız zıp diye zıplar işte böyle arabanın burnuna! demişti.

Arkadaşlar gülmekten kırılmıştı.

Yılın bigünü, Zıpır Nazmi'nin önemi birden artardı. Ders yılı bitiminde bigün, bütün okulca vapurla Beykoz'a giderdik. Öğleyin Beykoz çayırında kuzu kızartma, iç pilav, salata, ırmık helvası yenilirdi. Yemekten önce Zıpır Nazmi çayırda hepimize birlikte cimnastik gösterisi yaptırır, sonra da bizi birerli kolda yürüterek yada koşturarak insandan zincir biçimine sokar, bu zincirin halkalarını birbirinin içine sokup çıkarır, türlü biçimler veririr, ama bu insan zinciri halkalarını kördüğüm etmeden çözmek hünerini gösterirdi. Bu gösteri uzaktan çok güzel bir görüntüydü. Bunu bize yaptırmak büyük hüner isterdi. Hocamız yılda bikez bile olsa bu hünerini göstermekten mutluluk duyardı. Bizi daha önceden o güne epiyce çalıştırırdı.

Zıpır Nazmi için söyleyeceğim son söz şudur: Zamanından önce gelişmiş insanlar vardır, bitürlü kendi ortamlarını bulup yerleşemezler. Ama bunlar, kendilerinden sonra gelip değeriyecek olanlara, kendileri küçümsenerek, ezilerek, hatta yok olarak yol açarlar. Zıpır Nazmi işte böyle bir adamdı.

Her alanda, her iş dalında, böyle zamanından önce gelip yerini bulamamış, değeri bilinmemiş nice insanlar vardır, salt ille de büyük işlerde değil. Öyle kadınlar vardır ki, o yaradılışları, o oluşumlarıyla kırk yıl sonra gelmiş olsalar, belki büyük bir film yıldızı, bir artist, bir balerin olarak adları onurlu yerler alacaktı ama onlar dünyaya kırk yıl erken geldikleri, daha gerçekçi bir deyişle, kırk yıl geride bir ülkede yaşadıkları için, adları kötüye çıkmış, aşağılanmış, mahalle baskınlarına uğramışlardır. Yerini ve zamanını bulamayan bu tür insanlar, bilimde, sanatta, teknikte, yaşamın her dalında vardır. Tevfik Fikret bunu Nefî için ne güzel, ama ne acı anlatmıştır:

*Öyle bir nehr-i muazzam gibi cûş etmişsin,
Fakat eyvaah, çorak yerde akıp gitmişsin!
Sana bir başka zemin, başka zaman lâzımdı;
Sana bir âlem-i lâhût-nişan lâzımdı.*

Yüzbaşı Nazmi Beyi küçük gören yalnızca biz öğrenciler değildik ki... Yönetim de onu küçümsüyordu. Niçin ona zıpır denirdi? Çünkü, cimnastik zıpzıp zıplanan bir zıpırlık sanılıyordu. Bundan daha birkaç yıl sonra bile, spor yapanlarımıza öğretmenlerimiz hiç de iyi gözle bakmıyorlardı. İşte böyle bir ortamda Nazmi Bey kendisini, tüm yaşamını cimnastiğe vermişti.

Bugün başka ulusların yetiştirdiği cimnastikçileri televizyonda hayranlıkla seyredip bu cimnastik yarışmalarında hiçbir dereceye giremeyişimize kaygılanıyorsak, bunun nedeni, kendisini cimnastiğe adanmış olanları, bundan kırkbeş yıl önce bile zıpır diye görmemizdir.

Kendisine gereken o “başka zemin ve başka zaman”ı bulamayıp bir “çorak vadi-de akıp gitmiş” olan Zıpır Nazmi, biz lisedeyken, yüzbaşılıktan emekliye alınmıştı.

Müdürümüz

Müdürümüz Binbaşı İsmail Hakkı Beydi. Çok sinirli, çabuk kızan bir adamdı. Şişmandı da... Kızınca yüzü, tombul yanakları kıpkırmızı kesilirdi. Buyüzden ona Kızılbaş lakabı takılmıştı. Daha önce Maltepe Askerî Lisesinde Türkçe öğretmeniymiş. Orta bahçenin demir parmaklıklı kapısının dışındaki, okul revirinin de bulunduğu yapıda ailesiyle birlikte yaşırdı. Bizden küçük bir oğlu vardı. Müdürle çokaz ilişkimiz olur, onu çokaz görürdük.

544

Şimdi düşünüyorum da, bizi eğitmek için görevlendirilen subayları hiç seçmediklerini anlıyorum. Tıpkı bir asker birliğinde görevlendirilir gibi okula gelmiş olmalıydılar bunlar. Özel bir seçimle, çocukları eğitmek için gönderilmedikleri çok belliydi. Aralarında çok iyileri de, ilgisiz olanları da vardı. Örneğin belki de iyi bir adam olan Müdürümüz İsmail Hakkı Bey için bugün bende hiçbir iyi anı yok. Yalnız onu çok sert, kızdığı çocukları döven bir adam olarak anımsıyorum. Oysa iki yıl benim müdürüm olmuştu, nasıl olur da bir anısı, bir izi kalmaz...

Aramızda epiyce şehit çocuğu vardı. Binbaşı İsmail Hakkı Bey, bu şehitlerden kimilerini tanırdı. Babalarını tanıdığı bu öğrencilere kızınca,

– Baban muhterem adamdı, eşşoğlueşşek! diye bağırırdı.

Ben görmedim, ama gören arkadaşlarımdan duymuştum: Müdürlük odasının duvarında değişik kalınlıkta sopalar asılmış. Bu sopalar kalınlıklarına göre numaralıymış. Öğrencileri odasına çağırıp vereceği cezanın derecesine göre numaralı sopalarından biriyle dövmüş. Odasına her çağrılan çocuk dayak yiyeceğini bilirmiş.

Şimdi emekli kurmay albay olan sınıf arkadaşım Mustafa Onanç anlattı: Sekizinci sınıf öğrenciliğimiz sırasında Müdür İsmail Hakkı Bey onu odasına çağırtmış. Nasıl olsa dayak atacağı biliniyor. Arkadaşlarımdan yardımıyla Mustafa Onanç, çıplak vücudunun üstüne havlular sarınıp giysisini giymiş ki, Müdür sopaları indir-dikçe, dayanamayacağı denli acı duymasın. Çünkü 14-15 yaşlarındaki öğrencileri döverlerken, Allah yarattı demiyorlar, hiç acıymıyorlardı.

Belki de müdürümüz Binbaşı İsmail Hakkı Bey iyi bir insandı, ama iyi olduğunu gösterecek bir görevde bulunmuyordu. Herhalde iyi bir eğitici değildi.

Buna karşılık Müdür Muavini olan Suat Beyin üzerimizde büyük etkisi vardı. Güleç yüzlü bir adamdı. Bir yedinci sınıf öğrencisi ne denli anlayabilirse, onun bilgili, kültürlü olduğunu anlardım. Nitekim sonradan onun Kurmay Albay olduğunu, Almanya'da bulunduğu sırada bir Alman kadınıyla evlendiğini, subayların yabancı kadınla evlenmesi yasak olduğundan ya eşini boşamasını ya da ordudan istifa etmesini istediklerini öğrenmiştik. Suat Bey de, Kurmay Albaylıktan istifa ediyor. Bu davranışı yüzünden ona daha başka bir saygı duyardım. İki oğlu vardı, Alman asıllı eşinden. Uçak mühendisi olan oğullarından biri biz lisede bulduğumuz sıralarda, bir uçak denemesinde düşüp şehit olmuştu. Bu acıdan sonra Suat Beyin de neşesi uçup gitmişti. Daha önceleri neşeliydi, tatlı anlatırdı, üstelik disiplin kurmasını da bilirdi hiç bağırıp çağırmadan, dövüp vurmadan, sövüp saymadan.

Suat Beyle ileriki yıllarda da öğretmenimiz olarak ilişkimiz sürmüştü.

Biz yedinci sınıftayken söylediği bişey beni çok şaşırtmıştı. Hiç berbere gitmediğini söylüyordu. Yalnız sakal tıraşı için değil, saç tıraşı için de yıllardır berbere gitmezmiş. Buna pek şaşmıştık. “Sakalımı kendim kesiyorum” demişti. “Ya ensenizdeki saçlarınızı?” diye sormuştu içimizden biri. “Onu da makasla, kendim kesiyorum, elimle yoklayarak...” demişti.

545

Suat Bey berbere gitmediğini söylediği zaman ben onbeş yaşındaydım. Ellibeş yaşımdan sonra ben de hiç berbere gitmedim. Tıpkı Suat Bey gibi, kendi saçlarını kendim kesiyorum, ensemdekileri de...

Yurtbilgisi Dersi

O dönemde her dersin tek kitabı vardı, bütün Türkiye'deki okulların aynı sınıflarında aynı dersin tek kitabı okunurdu. Bu ders kitaplarını özel yayınevleri değil, Eğitim Bakanlığı Devlet Basımevinde bastırırdı. Şimdiki ve son yıllardaki gibi, özel girişimin gereği olarak, okul kitapları özel çıkarlar konusu olmamıştı ve kitap kargaşalığı yoktu.

Yurtbilgisi kitabımız birinci hamur iyi kâğıda basılmış, kalın ciltli güzel bir kaptı. Bu kitabın yazarları Âfet İnan'la Recep Peker'di. Ama Mustafa Kemal Paşanın yazdığı ya da yazdırttığı ya da yazıldıktan sonra denetlediği, düzelttiği söylenirdi.

Yurtbilgisi öğretmenimiz o döneme özgü çok ilginç tiplerden biriydi. Bu tipler o günlerde çok görülürdü.

Bunlar giyinişleri, kılıkları, kafa yapıları, konuşmaları, davranışları, herşeyleriyle, Batı ile Doğu'nun kırması, padişahlıkla cumhuriyetin karışımı, yerliyle yabancıyla alışımsı insanlardı. Bu tipin en iyi örneği de bizim yurtbilgisi öğretmenimizdi. Onun giyindiği gibi bir insan bugün giyinip sokağa çıksa, herkes ona bakar, çocuklar arkasına düşüp alay eder. Bu öğretmenimiz alaturkanın üstüne alafıranga aşılanmış, her ikisinin de izlerini taşıyan bir melezdı. Önce giyimini anlatayım. Başında melon (yani kavun) denilen biçimde, tepesi yuvarlak tas gibi, yanları da çember yuvarlağı siyah bir şapka vardı. Sirtında kara renkli tüylü şayaktan bir ceket vardı, ama bu ceketin arka etekleri uzuncaydı, yarı frak gibi. Kimileyin de smokin biçimi ceket giyerdi. Gömleğı beyaz ve katı kolalıydı. Pantolonu, uzun gri çizgili siyah kumaştandı. Ayakkabısı, kaba deriden kalın köseleli, siyahtı. Çorabının kahverengi olduğı da olurdu. Boyunbağı siyahtı, iri düğümlüydü. Bu giyiniş o zamanlar kimilerince "İnkılapçı" bir kılık sayılıyordu. Bu kılıktaki öğretmenimizin alaturka biçimde kırçıl sakalı vardı. Saçları da, ancak biriki santim uzunluğunda, kısacık kesilmişti. Onu derslik dışında başında o kavun biçimi şapkasıyla görünce, şapkasını çıkarsa altından beyaz takkesi görünecek sanırdım. Bu adamın evinde de mindere bağdaş kurup oturduğunu, yani böyle oturmasının daha kendisine yaraşır olduğunu düşlerdim. Taşra ağzına çalar gibi, biraz da tecvitle, ağdalı konuşurdu. Bir mescit imamı yada bir cami kayyumu, sırtından cüppesini, başından sarığını çıkarıp da, bu "İnkılapçı" kılığa girmiş gibi gelirdi bana. Asık yüzü hiç gülmezdi. Kitapta her ne yazılıysa, salt onları anlatırdı. Adını anımsayamıyorum, ama Büyü-kada'da oturduğunu anımsıyorum.

Hafta Tatilleri

Perşembeleri öğle yemeğinden sonra okuldan çıkar, geceyi evde geçirir, cuma akşamı okula dönerdik. Ama ben evci olduğum halde, hafta tatillerinin çoğunu bekâr öğrenci arkadaşlarımla birlikte okulda geçirirdim. Bunun birçok nedeni vardı. Hafta tatillerinde de okulda kalıp derslerime daha iyi çalışabiliyordum. Bekâr öğrencilerden iyi arkadaşlarım vardı. Ama baş neden, evimizin rahat olmayışydı, evi sevmiyordum. Bir odam olmayabilirdi ama, bir ayrı yatağım bile yoktu. Yemeğı yere bağdaş kurup yemekten de hoşlanmıyordum. Ev beni çok tedirgin ediyordu. Buyüzden, hafta tatillerinde okulda kalmaktan çok mutlu oluyordum. Ayrıca, okulda cuma günlerini çok renkli geçiriyorduk. Hava iyiye, kafa dengi bikaç arkadaş, okulun yukarısındaki sırtlara çıkardık taa Kandilli Rasathanesinin olduğı İcadiye tepesine dek. Kandilli Rasathanesinin müdürü Fatin Hoca büyük bir bilgin olarak

dillerde söylence bir kişilikti. Onu uzaktan gördüğümüz de olurdu. Oralara o denli az insan giderdi ki, belki buyüzden bize Rasathaneyi gezdirdikleri de olurdu. Kanlıca sırtlarına dek çıkardık. Kendimizi çok özgür duyardık. Oralarda hemen hiç ev yoktu. Böğürtlen, kocayemiş toplardık. Çoğu sahipsiz yada sahipleri başında bulunmayan bahçelerde Çengelköy'ün ünlü ekmek ayvası doluydu. Ağaçlardan ayva toplardık. Cumaları öğle yemeği bile yemeden bütün gün kırlarda, tepelerde dolaştığımız, koşup oynadığımız olurdu. Su bendine benzer çok eski, dar ve çok yüksek bir duvarın üstünden yürüyerek geçerdik ki, bu çok tehlikeli, yani o denli de çekici bir serüvendi. Ayağımız kayıp düşsek paramparça olacağımız dik kayalık yamaçlara tırmanırdık. Daha önceki günlerimde çocukluğumu yaşayamadığım, çocukça oynayamadığım için, cuma günleri arkadaşlarla yaptığımız bu eğlenceli ve serüvenli kır gezintilerinden doyumsuz tat alır, sonsuz mutlu olurum.

Okulumuzda bulaşıcı, salgın hastalıkların başgösterdiği de olurdu. Kızıl, kızamık, kabakulak gibi hastalıklar artınca okul karantinaya girerdi. Hastalığına göre iğneler, aşılar yapılırdı. Sabah akşam günde iki kez permanganatlı suyla gargara yaptırılırdı bize. Karantinaya girdiğimiz zamanlar, hafta tatili günlerinde de okuldan çıkartmazlardı. Bikez karantinaya girişimizde iki hafta üst üste hafta iznine çıkamamıştık. Merak etmesin diye babama mektup yazmıştım da cuma günü gelmişti. Demir bahçe kapısının iki yanında karşılıklı durup konuşmuştuk. Babam bana yiyecek bişeyler getirmişti. Babamın okula beni görmeye tek gelişi buydu. Bana öyle çok güveniyordu ki, sınavlarımın nasıl geçtiğini, sınıf geçip geçmediğimi, hatta kaçınıcı sınıfta olduğumu bile sormazdı. Belki de sınıfımı bile bilmezdi. Bu ilgisizliğinden değildi, bana sonsuz güvenindendi. Nasıl olsa başaracağımı biliyordu. Güveni öyleydi ki, nice üstün başarı kazansam yine de bana az bulur, başarılarımı buyüzden hiç önemsemezdi.

547

Hikmet Bey

Hikmet Bey yarbaydı. Tarih öğretmenimizdi. Kısa boyluydu. Bir omzu eğikti. Omzunun eğikliğini, sürekli masada oturarak yazıp okumasından sanırdım. Liseyi bitirinceye dek, bulunmaz, eşsiz tarih öğretmenlerim olduğuna inanmışımdır. İşte bu iyi öğretmenlerden biri de Hikmet Beydi. O yıl İslam tarihi okuyorduk. Aman Tanrım, İslam tarihini Hikmet Bey nasıl ayrıntılı anlatırdı, nasıl ama... Öyle de tatlı anlatırdı ki, anlattığı konunun içinde yaşıyormuşum gibi olurum. Hikmet Beyin İslam tarihi anlatışının bir özelliği vardı. Olayları kendisi de yaşamış, tanıdığı olmuş gibi coşkuyla anlatırdı. Sanki binüçyüz yıl öncesinin olaylarını değil de, evinden

okula gelirken başından geçmiş bir olayı, dün yaşadığı bir olayı sıcağı sıcağına anlatıyormuş gibi anlatırdı. O anlatırken sanırdım ki Hazret-i Ömer'in arkadaşıdır yada Ebubekir'le aynı mahallenin çocuklarıdır. Öyle bir İslam tarihi okumuştuk ki, sanırım, üniversitede bile ancak bu denli ayrıntılı okunabilir. Hikmet Beyin söylediklerini durmadan not tutardım. Altı yedi defter dolusu tarih notum olmuştu.

Hikmet Beyi bu denli ilgiyle ve severek dinliyordum ama, sınavlarda tarihten zor, pek zor başarı kazanabiliyordum. Beş alıyordum, ama pek zorlukla... Bu kadar çok çalışarak zorlukla başarmamı, belleğimin zayıflığından sanıyordum. Gerçekten de belleğim zayıftı, ezberleyemiyordum. Ezberlenecek derslerden başarı kazanmam zor oluyordu. Bikaç yıl sonra, tarihteki zorlanmamın salt belleğimin zayıflığından olmadığını anladım. Bunu yine başka tarih öğretmenleri bana anlatmış oldu. O iyi öğretmen Hikmet Bey tarihsel olayları en ince ayrıntılarıyla anlatıyordu ama, hep masal gibi anlatıyordu. Hatta, sonunda çıkarılacak dersleri bile söylüyordu. Buyüzden onu büyük ilgiyle, sevgiyle, hayranlıkla dinliyor, ama biriki gün sonra anlattıklarını unutuyordum. Çok unutkan olduğumdan, çalıştığım bölümleri de sonradan unutuyordum. Hikmet Bey, o tarihi derinlemesine ayrıntılarıyla bilen öğretmen, bize tarihsel olayların nedenlerini anlatmazdı. Yada neden diye anlattıkları, gerçek neden değil, daha önceki bir olayın sonucuydu. İster istemez her olayın sonucu bir önceki olayın nedeni oluyordu ama, bunlar iç neden değil, görünürdeki dış nedenlerdi.

Cebirdeki, geometrideki, fizik ve kimyadaki formülleri bile ezberleyemeyen, o formülleri kendim çıkararak bulan bir öğrenci olduğumdan, gerçek nedenlerini bilmediğim tarih olaylarını çabuk unutuyor ve onları birbirine bağlayamıyordum. Bu durumda durmadan not alıyor, durmadan yazıyor, yazdıklarını özetliyor, satırların altlarını renkli kalemle çiziyor ve bitakım çizelgeler çıkararak tarih dersini anımsamaya, gözümün önüne getirmeye çalışıyordum. Çünkü göz belleğim daha iyiydi.

İngilizce

İngilizce öğretmenimizin Atıf Bey adında biri olduğunu anımsıyorsam da belleğimde ondan hiçbir iz yok. Ona "Mister Atıf" denirdi. Yabancı dil öğrenmeye çok istekli olduğumdan, bütün öğrencilik yaşamımda var gücümle yabancı dile çalıştım. Ama başaramadım. Liseyi bitirip Harp Okuluna geçen bine yakın öğrenciydik. Aramızdan İngilizceyi oldukça öğrenen yalnız iki arkadaşım oldu. Onlar da, öbür derslerde başarılı değillerdi, çalışmalarının bütün ağırlığı da salt

İngilizceydi. Ayrıca dil öğrenmeye özel yetenekleri vardı. Şu kaniya vardım yabancı dil konusunda: Bizim liselerde, bugün de uygulanan yöntemlerle yabancı dil öğrenilemez. Yıllardanberi yabancı dil öğretmenlerine ödenen paralara, harcanan zamana, verilen emeğe hep yazık olmuştur. Bunun bir başka yöntemini bulmak gerekir. Uygulanan yöntemle de yabancı dil öğrenmiş olanlar varsa, onlar özel yetenekleri ve aşırı ilgileriyle okula gitmeseler de, nasıl olsa yabancı dili öğreneceklerdi. Nitekim aramızdan İngilizce öğrenmiş olan iki arkadaşımız özel çabalarıyla dil öğrenebildiler. Aramızdan İngilizce öğrenenlerimiz okulda değil, çok sonradan kendi çabalarımızla öğrenmişizdir.

İngilizceyi öğrenmeyi o denli çok istiyordum ki, akşam yemeğinden sonraki müzakere saatlerinde, o gün öğretmenlerin verdikleri dersleri İngilizce not etmeye çalışırdım. Elbet beceremezdim, ama bundan vazgeçmezdim de. Kendimce bir yöntem bulmuştum. O günkü dersin notlarını İngilizce olarak yazarken, İngilizcesini bilmediğim kelimeler gelince bunları Türkçe olarak yazardım. Hatta cümle yapılarını bile Türkçe yaptığım olurdu. Bu notlarımın gerçekte çok gülünçlü olduğunu bildiğim için arkadaşlarımın görmemesine çalışırdım.

Nefis Terbiyesi

Çok içlendiğim zamanlar oluyordu. Bu içliliğin, bu aşırı duygusallığının belli bir nedeni de yoktu. Hatta nedenini bilemediğim bu aşırı duygusallık ve içliliğimi, arkadaşlarıma bir üstünlüğüm olduğunu bile sanıyordum. Biriki hafta süren bu içime kapanık dönemlerimde kendimce şiirler yazardım. Bir kış gecesi, çok fırtınalı bir gece, arkadaşlarım koğuşa gittikten sonra derslikte kalıp pencereden şimşeklerin çakışını seyrederek, fırtınanın uğultusunu dinleyerek şiir yazdığımı anımsıyorum. Bunların çok kötü şeyler olduğunu, liseyi bitirmeden anlayıp hepsini yırtıp atmıştım.

Derslerim dışında da çok kitap okurdum. Ama seçerek okumuyordum. Seçme olanağım yoktu. Elime geçen her kitabı okuyordum. Bu kitaplardan biri, nefis terbiyesinden, iradeyi pekiştirme alıştırmalarından söz ediyordu. İrademi güçlendirmeye çok küçük yaşındanberi çaba gösterirdim. Bu kitabın etkisinde kaldım. Kitapta nefis terbiyesi için verilen öğütler arasında, bir de konuşmama alıştırması vardı. Kendime karşı konuşma grevi yapacaktım. Böylece irademi güçlendirmiş olacaktım. Bunu denedim. Hafta tatili günü dışında, iki hafta süresince arkadaşlarımla tek kelime konuşmadım, üstelik bunu arkadaşlarıma da belli etmedim. Konuşmadığımı arkadaşlarıma belli etmemek, konuşmamaktan çok daha zordu.

Salt bunun zorluğunu anlamak için, bizimkine benzer arkadaşlar çevresinde hiçkimseyle konuşmamayı bigün bile denemek yeter. Onbeş gün sonra, kendime uyguladığım konuşma grevinden vazgeçtim. Çünkü az daha sürdürsem, arkadaşlarım bende anormalliği anlayacaklar, o zaman da irademi terbiye edeyim, nefsimi terbiye edeyim derken, alay edilen enayiler arasına girecektim. Bir de bunlardan oldun mu, bidaha ne yapsan kurtuluş yoktur, derin bataklığa saplanılmış gibi...

Kumbara

Halkın biriktirebileceği küçük paraları tek ellerde toplamak için bankaların “tasarruf hesabı” diye büyük reklamlarının daha yeni başladığı yıllardı. “Damlaya damlaya göl olur” denilen atasözü, bankalarda göllenecek para damlalarıyla gerçekleştirilecekti. Amaç sözde burjuvaların yoksunu oldukları büyük sermaye birikimini sağlamaktı. Ve o dönem için gerekli ve zorunluydu.

Küçük para damlalarının toplanması için bankalar kumbara çıkarmaya başlamışlardı. Kumbaralar su tası gibi kullanılacak, taslarda biriken paralar bankanın 550 gölüne boca edilecekti. Sanırım, kumbarayı ilk çıkaran İş Bankasıydı. Gazetelerde ve afişlerle kumbara reklamları yapılıyordu.

Para biriktirerek zengin olunabileceğine inanıyordum. Dünyadaki bütün zenginlerin de çok tutumlu davranıp paracıklarını bir bir biriktirerek milyoner olduklarını sanıyordum. Çünkü “İşten artmaz, diştten artar!” diye öğretmişlerdi. Biz de inanmıştık, büyüklerimiz söylüyor diye... Çünkü onlar da aldatılmış olduklarını bilmeden inanmışlardı.

Para biriktirerek –elbet emeğin karşılığı olan paradan artırıp biriktirerek– zengin olunabileceği sanısı bende uzun yıllar sürmüştür. Ne denli geç gelişmiş olduğumun anlaşılması için söyleyeyim ki, otuz yaşındayken bile, tutumlulukla, para biriktirilerek zengin olunabileceğini sanıyordum.

O zamanlar bir Esnaf Bankası vardı. Belki de adı İstanbul Esnaf Bankasıydı... Bu Esnaf Bankası da kumbara çıkarmıştı. İş Bankasının kumbaraları parlak metaldendi. Oysa Esnaf Bankasının kumbaraları renkli deriyle kaplıydı. Üstelik daha küçüktü. Renkli deriyle kaplı oluşu ve küçük boyutu yüzünden göze sıcak görünüyordu. Salt bana daha güzel geldiği için Esnaf Bankasının kumbarasını yeğledim.

Eminönü’nde, şimdi alan olan yer çok dardı ve orada yapılar vardı. Bu yapılar-dan birinin yer katında Esnaf Bankası bulunuyordu.

Kumbara alabilmek için para biriktirmiştim. Okulumuzun tatilde bulunduğu bigün Esnaf Bankasına gittim. Yeşil, vişneçürüğü kırmızı, kahverengi, mavi, sarı

renkli deri kaplı kumbaralar içinden mavi derili olanını seçtim. Bankada bana hesap açtılar ve imzamı aldılar.

Çok güzel bir imzam olmasını istediğim için, derslikte boş zamanım olunca defterime durmadan biçim biçim imzalar atardım. İmzaman çok özgün olmasını istiyordum. Sonunda keskin köşeli harflerle yazdığım “M. Nusret” yazılı imzamı beğenmiştim. Harflerini, düz çizgileri kesiştirerek yazdığım imzam, Çin yazısına benziyordu.

Bankada da bu imzayı atmıştım. İlk olarak imzamı bir resmî belge üstüne atıyordum. İmzam işlemi yapan memurun ilgisini çekti, öbür memurları da çağırıp imzamı gösterdi. Gülüştüler. Alay ederek mi, yoksa değer vererek mi gülüşüklerini pek anlayamadım. Ama biraz böbürlendim, biraz da utandım. Banka cüzdanımı, kumbaramı alıp bankadan çıktım.

Babamdan her hafta elli kuruş, kimi haftalar da bir lira alıyordum. Asker okulu öğrencilerine vapur kırk para (bir kuruş) idi. Verilmese de olurdu. Tramvay, birinci mevki yüz para, ikinci mevki de elli paraydı. Eflatun renkli kâğıt yüz para (ikibuçuk kuruş) vardı. Elli para o denli değerli bir paraydı ki, yüz para vermemek, elli paraya tramvayda gidebilmek için saatlerce, hatta yağmur altında bile, yeşil renkli ikinci mevki tramvayları beklediğimiz olurdu. Önümüzden kırmızı renkli birinci mevki tramvaylar geçip gider, biz sanki başka yöne giden tramvay bekliyormuşuz gibi aldırmazdık.

551

Okuldan da bize altmış kuruş aylık verilirdi. Ama bu altmış kuruşu tam olarak aldığımız pek seyrekti. Her aylıktan para kesilecek bişeyler çıkar, elimize 30-40 kuruş geçince sevinirdik.

Ayda, iki ayda bir evlerine gittiğim Salim Beyle büyük oğlu Edip Ağabeyim de bana para verirlerdi. Edip Ağabeyimin iki lira verdiği bile olurdu.

Çokaz para harcardım. Biriktirdiğim paramı hep kumbarama atardım. Böylece kumbaramda biriktireceğim paralarımın kaç yüzyıl yaşarsam yüz bin lira edeceğini hesaplamadan, milyonların sahibi olacağımı düşlerdim.

Kumbaramı doldurmuş, coşkuyla bankaya götürüp içindeki paraları yatırmıştım. İkinci kez kumbaramı doldurmaya çabalıyordum.

Eminönü’ndeki Esnaf Bankası önünden geçerken o bankanın sahibiymişim gibi olurdum. Buyüzden ordan geçmek hoşuma giderdi. Bigün yine ordan geçiyordum ki: Aaa!.. Banka yok, banka yerinde yok! Banka kapalı. Ona buna sordum, bilen de yok, banka da ortada yok! İster istemez okula döndüm. Çok sonraları öğrendim ki Esnaf Bankası batmış... O denli güzel, sevimli, beğenili kumbaraları olan bir bankanın nasıl olup da battığına pek şaştım. Kumbaranın güzelliği, bana bankanın güvencesiymiş gibi geliyordu.

Bigün, bankanın kapısı üstüne, daktiloda yazılmış bir kâğıt yapıştırmışlardı: Ticaret kanununun... Daha bilmem ne kanunlarının falan filan maddeleri... Mahkeme kararıyla... Tarih Tasfiye halinde bulunan...

Paramızı alırken anlaşılır biçimde insan gibi konuşanlar, şimdi banka batınca kara kaplı kitap gibi en anlaşılmaz biçimde konuşuyorlardı. O karışık, o ağdalı yazıdan benim anladığım şuydu: Mudilerin (para yatıranların) haftanın şu şu iki günü, filan adresteki yere başvurmaları...

Bildirilen adrese gittim. Küçücük bir dükkân. İçerde kalın defterler arasında bikaç adam. Onlardan birine banka hesap defterimi, kumbaramı uzattım. Bitakım işlemlerden sonra elime sayı yazılı bir kâğıt verdiler. Benimle uğraşan, işlemimi yapan memurun yüzünden “Yani koskoca bir banka batmış... Sen de kalkmış bu kadarcık küçük bir para için buralara gelip bizi uğraştırıyorsun... Olur mu yani!” dediğini okuyor, kendimi eksikli bulup utanıyordum.

Verilen numaralara göre sırası gelenlerin paralarını geri vereceklermiş.

Gittim geldim, bitürlü benim paramı geri alma sıram gelmedi. Günün birinde de, dalgalı saçtan kepengi indirilmiş dükkânı kapalı buldum. Esnaf Bankası işte böyle batmıştı. Sonraları, şanssızlığıma kanıt olarak, bankayı bile batırdığımı, koskoca bankanın para yatırdım diye, benim zengin olmamam için battığını söyleyip çok gülmüşümdür.

Banka mı batmış! Varsın batsın... Banka bitane değildi ya. Ben öyle kolay kolay yılacak, banka battı diye zengin olmaktan vazgeçecek bir çocuk değildim. Hemen gidip bu kez de İş Bankasından bir kumbara aldım.

Patlayıncaya Dek

Sınıf arkadaşım Mehmet Karahasanoğlu anlatmasaydı o olayı, Ali'nin ölümünü hiç anımsayamayacaktım. Belleğimin bilinmez biyerinde unutulmuş bir anıydı o.

Ali ablak yüzlü bir oğlandı. Yüzü patates yumruları gibi şiş şişti. Kocaman kafası yüzünden, gövdesi de olduğundan iri izlenimi verirdi. Saman doldurulmuş şiş çuval gibi yumuşak, tombul bir gövdesi vardı. Burnu, çok yumruk yemiş boksörlerinki gibi basıktı. Somun pehlivanı denilen tipte kof bir dolgunluğu vardı. Çirkindi ama iyi yürekliydi, sevimliydi. Ağırkanlı bir çocuktu, yavaş yavaş devinirdi. Maltepe Askerî Okulundan gelmiş dönemlerdendi. Yoksul bir çocuk olmalıydı ki, cep harçlığını kendi çıkarmaya çalışırdı. Her hafta izine çıkınca bir kutu çukulata alır, bu çukulataları lotarya olarak arkadaşlarına çekirip kazandığı parayı harçlık yapardı.

Dersliklerdeki sıralarda iki öğrenci yan yana otururduk. Her öğrencinin sırada ayrı bir dolap gözü vardı. Kimi öğrenciler sıra gözlerini aşırı bir özenle süsler, hele sıra kapaklarını, renkli kâğıtlarla donatır, resimlerle süslerdi.

Hırsızlık çok olurdu. Buyüzden sıralarımızı, sıra kapağına ve sıra kasasına çaktığımız iki burgulu halkaya kilit takarak kilitlerdik. Kolay açılabilir ucuz kilitleri, telden yapılmış maymuncukla açanlar olurdu. Hırsızlara kilit dayanmıyordu. Buyüzden kilitten başka güvence de gerekiyordu. Sıra kapağına içten burgulu halka geçirilir, sıra kasasının ön yüzüne de delik açıp, bu delikten kapaktaki halkaya geçecek biçimde bir uzun çivi sokarlardı. Çivi, kapağın içindeki halkaya geçince bir gizli kilit olurdu. Çivinin yerini bilmeyen sıra kapağını açamazdı.

Çivi geçirilen bu burgulu halkadan oluşmuş gizli kilide gereksinmezdim. Sıramın göz kapağına ucuz bir kilit takmakla yetinirdim.

Çukulata çektirerek kumar oynatanlardan kimisi, çok çukulata kazanmış arkadaşlarından bu çukulataları ucuza geri toplar, onlarla yeniden çukulata çektirirlerdi. Zil Cavit böyle yapanlardan biriydi. Bir kutu çukulatayı, bir ders haftası boyunca, sanki dört kutu çukulataymış gibi bikaç kez satıp ucuza geri toplar, yine satardı. Zil Cavit'in sıra gözü çok süslüydü. Hem sağlam bir kilidi, hem de o gizli çividen kilidi vardı. Çukulata çektirerek çok para kazanıyordu. Biriktirdiği paraları da bütünletip bir elli liralık yapmış sırasına koymuş. O zaman elli lira, aşağı yukarı bir üsteğmen aylığıydı. Zil Cavit'in sıra gözünden elli lirası çalınmış. Gizli çivinin yerini bilenden başkası çalamaz. Nuri Can adlı esrar içen bir öğrenci arkadaşımız, Zil Cavit'in sıra gözünün gizli kilit çivisini biliyormuş. Zil Cavit, Nuri Can'ın ardına düştü, Nuri Can'ı kendisine belli etmeden gizlice izlemeye başladı. Bu iz sürme dört gün sürdü. Sonunda Nuri Can'ı kantinde elli liralığı bozdururken suçüstü yakalayıp zorlu bir kavgadan sonra parasını geri almıştı.

Tombalak Ali çektiirdiği çukulataları arkadaşlarından ucuza geri alacak açık gözlerden değildi. Çukulata kutusunun durduğu sırasını bir ucuz asma kilitle korurdu. Birikmiş parası da yoktu. Para kazanmak için, sattığı çukulatalardan bile kendisi yemezdi. Ama yemeği çok yerdi.

Onunla birlikte Maltepe Lisesinden dönek gelmişlerden Selim, Ali'yle bahse tutuştu: Bir kutu çukulatayı Ali yiyebilirse, Selim çukulataların parasını ödeyecekti. Ali için bu büyük bir fırsattı. Para kazanmak için bitürlü yiyemediği çukulataları tıka basa yiyecekti. Bahsi kazanırsa iki kat kazançlı çıkacaktı. Hem çukulatalarını birden satmış olacak, hem de sattığı çukulataları kendisi yiyecekti.

Meraklı öğrenciler Ali'nin çevresini kuşattı. Ali bir kutu çukulatayı önüne açtı.

Kutuda elli çukulata vardı. Çukulataları kırmızı sargı kâğıtlarından çıkarıp, yaldızlı kâğıtlarından sıyrıp yemeye başladı. Bir, iki, üç... Beş, on, onbeş... İlkın çukulataları teleserek yerken, gittikçe ağır yiyordu.

Yirmi, yirmibir... yirmibeş... Ali iyice yavaşlamıştı. Arada su içmek istedi.

“Yağma yooook, su içemezsin! Su içip bastırarak babam da yer bir kutu çukulatayı...” Pazarlıklarında su içmek yoktu. Ali dayandı çukulataya. Otuz, otuzbir... Otuzbeş... Kırk... Elli... Evet, ellinci çukulatayı zorla tıktı ağzına Ali. Çukulatayı taş yutar gibi yuttu. Bahsi kazandığı için Selim'den çukulataların parasını alıp almadığını anımsayamıyorum. Çünkü, son çukulata parçasını da yuttuktan sonra Ali'nin yüzü göğermiş, kendinden geçmiş ve hemen, önce okul revirine, oradan da Haydarpaşa Askerî Hastanesine kaldırılmıştı. Patates yumruları gibi şiş yüzlü, o iyi yürekli Ali, bidaha aramıza dönmedi.

Patlayıncaya dek çukulata yediği için Haydarpaşa Hastanesinde ölmüştü.

Sınıf arkadaşlarım Haydarpaşa Askerî Hastanesi için “Yemen çölü gibi giden dönmüyor” derlerdi. Gerçekten de tedavi için o hastaneye giden arkadaşlarımızdan dönmeyenler çoktu.

Sınıf arkadaşlarımız Haydarpaşa Hastanesine gitmekten öyle korkmuşlardı ki, hastalansalar bile viziteye çıkmamak için aralarında sözleşmişlerdi. Benim beş yıllık Askerî Lise ve iki yıllık Harp Okulu öğrenciliğimde hiç hastaneyle, hekimle, ilaçla, revirle ilişkim olmamıştı. Yalnız bikez lisenin onuncu sınıfındayken hastalanmış, okul revirinde iki gün yatmışım. Yedi yıl içinde, ondan sonraki uzun yıllarda da, bunun dışında bikez hekime çıkmadım.

Kırksekiz yıl önce, patlayıncaya dek çukulata yiyerek ölen Ali, belleğimin bir gizli yerinde kalıp unutulmuşken, bir sınıf arkadaşımın anımsatmasıyla birden canlanıverdi. Ali açgözlü değildi ama çukulataya açtı. Arkadaşlarına sattığı çukulatayı kendisi yiyemiyordu. Çukulata yüzünden canından oldu.

Zegon Geldi

Yedinci sınıfta yediyüz kadar öğrenciydik. Sekizinci sınıftakilerle birlikte bin kadardık. Bunca öğrenciyi, sınıf subayı olan beş yüzbaşı yönetiyordu. Bunlardan, Nakliye sınıfından olduğu için mor yakalı Yüzbaşı Tevfik Beye Arabacı Tevfik denilirdi. Babacan, hoşgörülü, kır saçlı bir adamdı. Yüzü çiçekbozuğu olan uzun boylu, esmer, koyu kara saçları uzun ve taralı yatık olan Yüzbaşı Süleyman Beye de Çopur Süleyman denilirdi. Açık sarışın Yüzbaşı Ömer Beye, Sarı Ömer diyor-du çocuklar. Hiç kuşkusuz, savaş görmüş, yetenekli, iyi subaylardı. Ama bir okul yöneticisi, öğrenci eğiticisi olarak seçilerek bu göreve atandıkları söylenemezdi. Herhangibir askerî birliğe atanır gibi onlar, okul yönetimine, öğrenci eğitimine gönderilmişlerdi. Anılarım kimi çevrelerde aşırı tedirginlik yaratabilir. Bu nedenle

anlatamayacağım olaylar, özellikle eğitim için seçilmemiş subayların bizi iyi yönetmediğini göstermektedir. Şurası da var ki, Kurtuluş Savaşı sonrasının yoksulluk dönemini yaşıyorduk. İstenildiği gibi eğitici ve yönetici kadro bulunamazdı.

Bin kadar öğrenci... Nasıl öğrenciler olduğumuzu, az da olsa anlatmaya çalışmıştım. Bu beş sınıf subayı yüzbaşının, haylaz, haşarı, delifişek öğrencilerle başettikleri söylenemezdi. Belki de umutları, ders yılı sonunda beğenilmeyen öğrencileri okuldan çıkarıp yada alaya gönderip ayıklamak, geri kalan öğrencileri kurtarmaktı.

Azılı, yaşları büyük öğrenciler üstünde disiplin kurulamıyordu. Okulda bir kargaşalık vardı. Ama bu durum Yüzbaşı A. gelince birden değişti, evet birden... Hani “muma çevirdi” diye bir deyim vardır, tam işte öyle. Yüzbaşı A. ders yılının ortasına doğru gelmişti. Gelir gelmez de, onca kişinin başa çıkamadığı, kabadayısını, külhanbeyini, haylazını hizaya sokup muma çevirdi. Bütün öğrenciler Yüzbaşı A.’dan korkar, çekinirdi. Bunu nasıl başarıyordu, bunun gizi neydi? Şudur diye kesin bişey söylenilemezdi sanırım. Olsa olsa, bu bir davranış özelliği idi. Yüzbaşı A. iriyarı değildi. Bağırıp çağırmazdı, sövmezdi. Hatta dövmezdi de... Baston yada tespih yerine elinde ince bir sopa taşırdı; sopa değil de, kabuğu sıyrılmış bir çubuk dal. Okulun çığırından çıkmışlığını disiplinli bir düzene sokmuştu. Elbet ondaki bu gücün bir açıklaması olmalıydı. Önce, güzel ve etkili konuşuyordu. Konuşmasından bilgili olduğu anlaşılıyordu. Herhangibiri gibi gelişigüzel konuşmuyordu. Yüzbaşı A. gelmeden önce, öbür sınıf subaylarının dersliğimize girip konuştukları olmamıştı. Herzaman ciddiydi. Sık sık “zegon” derdi. Zegon’u disiplin anlamına kullanıyordu. “Herşeyin başı zegon! Önce zegon!”

555

Güzel de giyinirdi. Giysisi, lastikotin denilen kumaştan ve usta terzi elinden çıkmaydı. Hep tıraşlı, pırl pırl bir yüzle görürdük onu.

Savaş anıları da zengindi. Çok genç yaşta –aklımda yanlış kalmadıysa– 19 yaşındayken, Birinci Dünya Savaşında Doğu Cephesinde savaşmıştı. Sonra da Kurtuluş Savaşına katılmıştı. Göğsünde İstiklal Madalyası vardı. O dönemde subayların göğüslerine, yakalarına, omuzlarına başka renkli işaretler, nişanlar, madalyalar, kurdeleler, süsler takmaları yasayla yasaklanmıştı. Olanlar, yalnızca İstiklal Madalyası takarlardı.

Orta boyluydu. Esmerdi. Gözleri kapkara ve pırl pırlıdı. Yaşamım boyunca bende etkileri sürmüş üç yüzbaşım oldu. Üçünün de bende çok saygın anıları vardır. Biri Yüzbaşı Kâmil Çelikkol,* Biri Yüzbaşı Nuri Pamir,** biri de Yüzbaşı A.. Niçin Yüzbaşı A.’nın adını açık olarak yazamadığımı daha sonra anlatacağım.

*Albay emeklisiyken de dostluk kurmuştuk, öldü.

**Albayken Kore Savaşında öldü.

Bunca sevip saydığım Yüzbaşı A. bence çok acıklı olan özel yaşamıyla, benim yaşamımdaki en büyük ve acı düş kırıklığı olmuştur.

Çalınan Kumbara

İş Bankasından aldığım kumbaram sıramın gözünde duruyordu. Haftalıkla-
rımından artırabildiğim paramı kumbarama koyuyordum. Nerdeyse dolacaktı. Bir
hafta sonra kumbaramı bankaya götürmeye hazırlanıyordum. Bir sabah koğuştan
dersliğe gelip de sırama oturunca, sıra gözümün kilidinin kanıtılarak kırılmış
olduğunu gördüm. Kapağı açtım, kumbaram yoktu.

Dersliklerin kapılarının açıldığı koridorun dibinde Yüzbaşı A.'nın odası var-
dı. Gittim, Yüzbaşı A.'ya kumbaramın çalınmış olduğunu söyledim. Yüzbaşı A.
kumbaramı sıra gözüme koyduğum, kendi odasında saklamadığım için kızarak
konuştu; biraz da azarladı beni.

Banka battığı için ilk kumbaramda biriktirdiğim paralara sahip olamamıştım.
İş Bankasından aldığım ikinci kumbara da doluyken çalınmıştı.

556

İnatçıydım. İki kumbaramın da elden çıkması, para biriktirme tutkumu daha
da artırmıştı. İlle zengin olacaktım, para biriktirerek zengin olmaya kararlıydım.
Üçüncü kumbarayı hangi bankadan aldığımı şimdi anımsayamıyorum. Ya yine İş
Bankasından yada Ziraat Bankasından almıştım. Üçüncü kumbaramı Yüzbaşı A.'nın
odasına koymuştum. Her hafta izinden dönüşümde gider, artan paramı dolapta
duran kumbarama koyardım. Kumbaram güvenli biyerdeydi, artık çalınamazdı.

Üçüncü kumbaramı aldıktan bisüre sonra arkadaşlar çalınan ikinci kumbaramı,
kapağı kırılmış, içinden paralar boşaltılmış olarak bulmuşlardı.

Orta bahçeden dersliklere geçilirken, arada, bir de iç bahçe vardı. Bu iç bahçeye,
yapının alt katının çerçevesiz, camsız pencereleri açılırdı. Bu açık pencerelerden
kullanılmayan, karanlık bodrumlara geçilirdi.

Bu ışısız bodrumlara, daha önce sözünü ettiğim sapık oğlanlar girip çıkarlardı.

Bu bodrumda oynayan eşcinsel çocukların, koruyucusu olan yaşları büyük
arkadaşları da yoktu. Kapağı kırılmış olarak kumbaram işte bu bodrumda bu-
lunmuştu.

İki kumbaramın da elden çıkmasının acısıyla, bu ziyanlarımı da gidermek,
açığımı kapamak istercesine, daha az para harcayıp daha çok para biriktirmek
çabasına düşmüştüm. Artan paramı Yüzbaşı A.'nın odasındaki dolapta duran
kumbarama dolduruyordum. Ziyar olan iki kumbara dolusu paramdan sonra,
öylesine bir para biriktirme tutkusuna kapılmıştım ki, elimde olsa kumbaramı

birden doldurup içindeki parayı bankaya yatıracaktım. Bankada hesabı olan biri olmak istiyordum.

Üçüncü kumbaram yarıdan çok dolmuştu. Hafta iznimden bir dönüşümde, herzamanki gibi Yüzbaşı A.'nın odasına gittim. Yüzbaşı A. odasında yoktu. Herzman, yaptığım gibi, kumbaramın durduğu dolabı açtım. Bozuk paralar elimde... Kumbaram yerinde yok!

Yüzbaşı A.'nın kumbaramı başka biyere kaldırmış olduğunu sandım. Gelmesini bekledim. Gelince kumbaramı sordum. Yüzbaşı A. kızdı. Beni azarladı. Sanki ben suçluydum. Evet, dolaylı olarak beni suçlamaktaydı. Sanki burdan kumbaramı kendim almıştım da bir de şimdi, kumbaram nerde diye soruyordum. Açıkça böyle söylemiyordu ama böyle demeye getiriyordu. Biraz daha üstelesem suçlu, iftira ediyor durumuna düşecektim. "Burdan kim alabilirmiş senin kumbaranı! Kimse alamaz!" diye bağıırıyordu. "Benim odama yabancı girmez. Girenler de güvenli insanlar..."

Sesimi çıkarmadan çıktım odasından.

Yüzbaşı A.'nın neden haksızlık ederek beni suçlu çıkarmaya çalıştığını, ortaya çıkan sonraki olaylardan anlayacaktım. Yüzbaşı A.'nın odasına, sınıf mümessilleri ve başmümessil girip çıkmaktaydı. Hatta bu öğrenciler, yüzbaşının odasını kendi özel odalarıymış gibi kullanırlardı.

557

Ne olursa olsun ben zengin olmaya kesin kararlıydim. Yenilgiler tutkumu daha çok kamçılıyordu. Bir kumbara daha aldım, dördüncü kumbaram.

Bu kumbara olayını, çok kez bir öykü olarak yazmayı düşünmüşümdür. Ama bu olayın öyküsünü yazsaydım inandırıcı olmayacaktı. Okurları, üç kez kumbarama sahip olmadıktan sonra, dördüncü kumbara alışma inandıramayacaktım. Hadi buna inanılsa bile, dördüncü kumbaramın da çalınmış olduğuna artık kimse inanmazdı. Evet, dördüncü kumbaram da çalındı. Okulun en alt katında deppoy vardı. Deppoyda öğrencilerin bavulları, eşyaları dururdu. Dış kapısı kilitliydi. Haftada iki kez açılır, bavulu olan çocuklar birlikte deppoya girerlerdi. Deppoyda benim bavulum olmadığı için, dördüncü kumbaramı bir arkadaşımın bavuluna koymuştum. Sekizinci sınıftaydık. Bavulun sahibi olan arkadaşla, açıldığı gün deppoya girmiştik. Arkadaş bavulunu açtı, ama içinde kumbaram yoktu.

Sakın, zengin olmaktan vazgeçtiğimi sanmayın! Bir hikâyede anlatılınca okurun inandırılması zor bir olaydır. Beşinci kumbaramı da aldım. Ama beşinci kumbaramda biriktirdiğim paramın da sahibi olamadım. Sırası gelince, beşinci kumbarama ne olduğunu yazacağım.

Sakız Koyunları

Mevlanakapı'nın Karabaş Mahallesiindeki evimizde benim olan hiçbir yer olmadığı için, o evi sevmiyordum. Buyüzden kumbaramı eve bırakamıyordum. Orası sanki evim değildi, bir evdi. O evin dışını, bahçesini, ağaçlarını, kuyusunu daha çok severdim. Hayvanlara aşırı sevgim vardır. Babamdan koyun almasını istedim. Sevmediğim evin çok sevdiğim bahçesinde koyunlara ben bakacaktım.

Fatih'le Sultanselim arasında biyerde haftanın bir günü hayvan pazarı kurulan yere Atpazarı denilirdi. Orda kümes, ahır ve taşıt hayvanları satılırdı. Babamla Atpazarı'na gittik. Babam benim için ordan iki koyun aldı. Bunlar Sakız cinsi denilen koyunlardı. Sakız koyunları, öbür koyun türlerinden daha çok süt verir. Ama özenli bakım ister. Çoban sürüsüne katılıp yayılmazlar. Yazın gölgede tutulur, önlerine yeşil ot konulurdu. Kışın da ahırda beslenir.

İki Sakız koyununu önümüze katıp babamla birlikte evimize getirdik. Onları, Çelebi adlı eşeğimizin ahırına koyduk.

Sonradan babam, koyunlarımızı yine Sakız cinsi koça çektirmişti. Okul büyük tatile girmeden önce koyunlarımız doğurmuş, böylece iki anaç, iki de yavru dört koyunumuz olmuştu.

Kaput Dayağı

Asker okullarının geleneksel kaput dayağı bizim zamanımızda da vardı. “Piç” sözcüğü, gerçek anlamının dışında, başka bir anlamda daha kullanılıyordu. Yaşları küçük, ufak tefek çocuklara da “piç” denilirdi. Piç denilen bu yaşları da, boy bosları da küçük çocuklar, büyük iriyarı olanlar karşısında ezilmemek, kendilerini ve haklarını koruyabilmek için birleşirler, kendiliğinden bir örgüt oluşturlardı. Bu örgüte “piçler takımı” yada “piçler alayı” denilirdi. Sekiz on, hatta on onbeş çocuktan kurulu piçler takımı vardı. Bu birleşmeyle yaşları küçük, çelimsiz çocuklar büyük bir güç kazanırlardı, öyle ki o kabadayı geçinenler bile, bu piçler takımından yılar, onlara bulaşmaktan çekinirlerdi. Bu takım dayanışmasıyla küçükler, kabadayı ve kopuklara karşı ırzlarını, onurlarını ve haklarını korurlardı. Ancak bu piçler takımı haklarını korumanın, kendilerini içgüdüsel olarak savunmanın doğallığıyla kendiliğinden kurulmuş örgütler oldukları halde, bikez kurulduktan sonra, örgütün genel karakterine uygun olarak, tek insandan bambaşka, başına buyruk bir toplumsal yaratık olup çıkar, o tek tek küçük çocuklardan bağımsızlaşır, kendiliğinden kuruluş amacının dışına taşardı. Böylece bu piç takımları da başka

türlü, aynı bir bela kesilirlerdi. Tek tek kendilerine yapılmasını istemedikleri şeyi, piç takımı örgütü kurduktan sonra, takım olarak başkalarına yaparlardı.

Piç takımının yaşları büyüklere, güçlülere karşı kendilerini savunma yollarının başlıcası toplu saldırıyla “kaput dayacı” atmalarıydı. Piç takımının da, kaput dayacı geleneğinin de, bizden önceki kuşaklardanberi asker okullarında bulunduğunu Hasan Amca'nın *Nizamiye Kapısı* adlı kitabında şu bölümden anlıyoruz:

..... dövecek oldum. Hem ağlıyor, hem de küfür ediyor gene... Susmuyor ki... İstedğin kadar döv.

Hakikaten bunlardan birini dövmeye pek gelmezdi, adamın başı belaya girer. Bir gece paydosunda, kırkı ellisi toplanırlar, ellerindeki bir beylik kaputu adamın kafasına geçirirler, sekizi onu bacaklarına, bir o kadarı koluna, beline sarılır, alaşağı ederler, adam ne olduğunu anlayıncaya kadar kafa-göz yararlar, kaputu da alıp karanlıklarda kaybolurlardı.

İnsan yalnız dayak yemekle kalmaz, çoluk çocuğa da rezil olurdu. Buna “kaput dayacı” derlerdi. Sakınılacak şeydi hani...

Benim de biçok bakımdan kendimi korumam gerekiyordu. Ama ben bu piçler takımına giremezdim. Aralarına katılabilmem için, içlerinde arkadaşlık kurabileceklerim yoktu. Kendimi korumanın bikaç yolunu bulmuştum. Bunlardan biri, piçler takımının taktiklerinden birini benimsemekti. Bu, kavga edileni, canından bezdirene dek sürekli atakla yıldırmaktı. O, güçlü, bizden büyük olabilirdi. Ama biz yenilsek de, dayak yesek de, onu her gördüğümüz yerde, her fırsatta, gözüppek bir ataklıkla kavgayı sürdürerek, elimize geçeni kafasına fırlatarak yenilgiye uğratabilirdik. Güçlü olanlar bile, bu taktiği uygulayan küçük yaştaki hasmından yıldırdı. Kavgada süreklilik, gözüppeklik, ataklık gerekiyordu. Bir öğle yemeğinde karşımda oturan benden güçlü arkadaşımın suratına muhallebi tabağını fırlatmam bundandı. Benden boyly ve güçlüydü. Kavgada beni dövebilirdi. Ama ona bu fırsatı vermeden muhallebi tabağını kafasından aşağı geçirdim. Lap diye muhallebi tabağı yüzüne çarptı. Yüzü, muhallebiden bir maskeyle örtülmüş gibiydi. Kaşlarından, kirpiklerinden, yüzünden aşağı muhallebi akıp süzülüyordu. Akan muhallebiden maskın altından kızgın gözlerinin fıldır fıldır dönüşü, onu çok gülünç duruma düşürmüştü. Kavgada gülünç duruma düşen, yenilmiş demektir. Görüntüsü öyle gülünçtü ki, yemekhanedeki bütün çocuklar ona kahaahalarla gülüyorlardı. Gülünç olmak, ona gücünü yitirtmişti. Benimle kavga etmedi. Etse ne olurdu? Nasıl olsa beni dövecek güçte olduğu için, her yemekte kafasına fasulye yada çorba tabağını geçirip, sonunda onu yıldıracaktım.

Bu türlü ataklığım, gözüppekliğim, bir de kavgadan sakınışım, kavgaya bulaşmayışım, kendimi koruma yollarından biriydi.

Yıllar Yılı Süren Bir Arkadaşlık

Hafta izninde bulunduğum bigün, Davutpaşa Ortaokulundan göz tanışı olduğum bir sınıf arkadaşım ile karşılaştım. Davutpaşa Ortaokulunun altıncı sınıfında, ama Fransızca bölümü öğrencisi olduğundan onunla göz tanışıklığının ötesinde bir arkadaşlığımız yoktu. Adını bile bilmiyordum. Ama çok sıcakkanlı ve sevgi dolu bir çocuk olduğu için onunla sokakta bu ayaküstü karşılaşmamızdan sonra arkadaşlığımız yıllar yılı sürdü. Bugün, o sıcak arkadaşlıktan, ancak yılda bir yada iki kez telefonda konuşabilecek denli çok zayıf bir bağ kaldıysa, bunun nedeni araya giren uzun ayrılık yıllarıyla, ikimiz için de yaşam koşullarının elverişsizliğidir. Adı Mehmet Hilmi'dir. Anababası ona Mehmet, arkadaşları da Hilmi der.

Hilmi çok candan, içten, sıcakkanlı, yakın arkadaşlığı olan bir çocuktur. Subay olmaya can atardı. Onun kadar subaylığı seven, subay arkadaşlarım içinde bile başka birini görmedim. Subay olabilseydi, iyi bir subay olabileceğini sanmıyorum. Onun subaylığı sevmesi, daha çok üniformaya ve törensel yaşama olan aşırı düşkünlüğündendi. Onun bu üniformaya aşırı düşkünlüğü yüzünden çok sıkıntılara girmişimdir. Yeri gelince daha genişçe anlatacağım bunları. Onların evinde gece konuğu olarak kaldığım olurdu. Sabahleyin uyanınca bakardım ki askerî okul giysim yok. Hilmi benden önce uyanıp benim okul giysimi giyerek, evde de kimseye görünmeden çıkıp gitmiş, onların evinde tutuklu kalmış olurdu. İster istemez dönmesini beklerdim korkuyla, çünkü, benim giysimle yakalanırsa, beni okuldan bile kovabilirlerdi. Akşamın geç saatlerinde eve dönerdi. Hem kendisinin, hem anababasının çok iyi insanlar oluşu yüzünden Hilmi'ye darılamazdım. Beni çok sevdiğini bildirdim. Kentliler böyle candan arkadaşlığa “bir içtiğimiz su ayrı gider”, kasaba insanı da “ruh beraber” arkadaşlık der. İşte biz öylesine arkadaş olmuştuk.

Subaylığı bunca çok sevmesine karşın, Hilmi'nin subay olma olanağı yoktu. Çünkü Davutpaşa Ortaokulunun altıncı sınıfından sonra okulu bırakmış, bir dişiçi yanında çalışmaya başlamıştı. Ders çalışmakla arası hiç iyi değildi. Zeki, çok becerikli bir çocuk olduğu halde, onun neden okumak istemediğini bitürlü anlayamazdım. El işlerinde olağanüstü becerisi vardı. Şehzadebaşı'nda bir dişi hekimi muayenehanesinde çalışıyordu. Muayenehane, sokak üstündeki dar kapıdan girilerek, dar merdivenden çıkılan geniş salonlu, iki üç odalı biyerdi. Dışta, önyüzünde, “Diş tabibi Ömer Bilâl” yazılı bir levha vardı. Bu levhada ayrıca “*Dentiste*” diye Fransızca da yazılıydı. Diş hekimi Ömer Bilâl yaşlı, zayıf bir adamdı. Muayenehaneye pek seyrek uğrardı. Diş hekimi olan oğlu Zeki Bilâl muayenehanede bulunurdu. Zeki, şişman, genç yaşında saçları dökülmeye başlamış, şık giyinen bir adamdı. Zamanına göre çok şık, tombul bir eşi vardı.

Hilmi bu muayenehanede çalışıyordu. Çalışıyordu demekle pek bişey anlatmış olmam. Bu dişçi muayenehanesini ve protez işlerini, sırasında tek başına yürütüyordu. Muayenehanenin bir odası protez için ayrılmıştı. Benim hiç beceremeyeceğim bu işleri yapmış olması bende hayranlık uyandırır. Bunları nasıl, ne zaman öğrenmiş olduğuna şaşardım. İşte, ortaokulun ilk sınıfında bile pek başarılı olamayan, ama usta bir protezci... Yalnız protezcilikle de kalmaz, kimi hastaların dişlerini doldurur, altın yada platin yada ucuz sarı bir alaşımda diş kaplamaları yapar, diş tedavi ederdi. O zaman, diş oyma makineleri elektrikle işlemiyordu. Dişçiler, bisiklet pedalının tekerleği döndürdüğü gibi, basılarak döndürülen, ucunda diş oyulacak miller bulunan bir makine ile dişleri oyarlardı. Bu diş oyma makinelerine “tour” diyorlardı. Hilmi’nin bu tour’u kullanarak hastaların dişlerini oymasına, oyuğa ilaçlar koymasına pek şaşardım. Benim hiçbir zaman beceremeyeceğim işlerdi bunlar.

Hilmi yaşından büyük görünmeye, büyük adamlar gibi giyinip, konuşup davranmaya özenirdi. Diş hekimi Zeki Bilâl ve babası Ömer Bilâl için, kendi sözcükleriyle, “Bunların evveliyatı da Halit Şadi Beydir,” der, Halit Şadi Beyin Türkiye’de diş hekimliği kurucularından olduğunu söylerdi.

Hilmi dişçilikteki bu becerisinin karşılığında, o zamana göre, bol para kazanıyordu. Büyük adamlar gibi giyinmeye özenirdi demiştim. Bıyık bırakırdı o yaşta. Yelek giyerdi. Kordonlu saat takardı. Fötr şapka giyerdi. Tozluk takmak o günlerin modasıydı. Aydın görünmenin, zenginliğin bir belirtisi sayılırdı. Daha önceleri, züppe denilen tipler tozluk takardı. Züppeler gibi bir de monşer tipi vardı. O günlerin ve daha da öncelerinin Fransız kültürü etkisindeki aydınları birbirlerine “monşer”* dedikleri için bu tiplere monşer denilirdi. Monşerler de tozluk takarlardı. Tozluk, ayakkabının üstüne, iki yanları birbirine düğmelenecek şekilde takılırdı. Sözde toz ve çamurun ayakkabıya girmemesine yarardı ama gerçekte gereksiz süsten başka bişey değildi. Hilmi’nin biri bej, biri külrengi iki tozluğu vardı.

Yaşam deneyi benden çok üstündü. Kız arkadaşları vardı. Cinsel olarak kadını tanımıştı. Bir neyzenin şarkıcılık da etmiş kızıyla ilişkisini anlatırdı. Bir düş anlatıyormuş gibi onu dinlerdim.

Saray Eğitimi

Hilmi, Karababa Dergâhı Şeyhi Haydar Beyin oğluydu. Karababa Tekkesi Çemberlitaş’taydı. Tekkenin bulunduğu sokağın adı da Karababa Sokağıydı. Her

*monşer (*mon chere*), sevgilim, azizim demektir.

nedense, belki de sözde devrimcilik gösterisi çabasıyla, Karababa Sokağının adı Dönem Sokağı olarak değiştirildi.

Haydar Bey tekkenin son şeyhiydi. Cumhuriyetten sonra tekkelerin kapatılmasıyla aile, vakıf malı olan tekkede oturmak hakkına sahipti ve ailenin “ekber evladı” büyük oğlunun bu hakkı sürerdi. Şeyh oğluna “şeyhzade” yada “şihzade” denilir, ama söylenirken bu sözcük “şehzade” biçimine dönerdi. Hilmi, ailenin büyük oğlu olduğu için şehzadeydi.

Aile dört kişiydi. Büyük oğul Hilmi, küçük oğul Ahmet, babaları Haydar Bey ve anneleri... Soyadları Karababa, tekkenin kurucusu Şeyh Karababa’dan alınmıştı. Anne saraylı bir Çerkez hanımı idi. Kendisine anne dememi isterdi. Ben de isterdim ama diyemezdim. Hafta tatili gecelerinin çoğunu onların evinde geçirmeye başlamıştım. Evin bir oğlu da ben sayılıyordum. Hilmi’nin annesiyle babası da beni çok seviyor, bana çok yakınlık gösteriyorlardı. Bana çok güveniyorlardı. Beni sevmelerinde, oğullarının güvenilir bir arkadaşı olmasını istemelerinin de etkisi vardı. Çünkü Hilmi ele avuca sığmaz, oldukça uçarı bir çocuktü. Birlikte olduğumuz zamanlar, onu aşırı davranışlarından koruyabiliyordum. Beni sever, sözümünden çıkmazdı.

562

Karababa Tekkesi, harem ve selamlık olmak üzere iki bölümdü. Aile, iki katlı olan harem bölümünde otururdu. Tek katlı olan selamlık bölümünde semahane ile iki de oda vardı. Selamlık bölümü kullanılmıyordu.

Sokak kapısından haremın taşlığına girilirdi. Taşlıkta, bu tekkenin kurucusu Karababa Şeyhinin türbesi ve başka sandukalar vardı. Buradan geçilerek eve girilirdi. Yani türbede sandukaları olan ölüler de evin insanlarından gibiydiler; ev işlerine davranış olarak karışmasalar bile, sessiz varlıklarını duyururlar, toprağın altından toprağın üstündekileri sessizce etkilerlerdi. Alt katta geniş bir mutfak vardı, yemek odası olarak da kullanılırdı. Üst katta sofa ve dört oda vardı. Ortadaki oda Hilmi’nindi. Ben de aynı odada kalırdım, aynı yatağı bölüşürdük.

Haydar Bey Abdülhamit’in müezzinbaşısı imiş. İnce, yanık, içli bir sesi vardı. Mevlidhanlar, ilahiciler, eski musikiye çalışanlar eve gelip Haydar Beyden usul meşkederlerdi. Böylece onun sesini biriki kez dinleyebilmişim. Eskiden Düyyûn-u Umumiye Muhasebecisiymiş. Millî Mücadele sırasında Anadolu’ya silah kaçırılmasında emeğı geçmiş. Cumhuriyet kurulduktan sonra Tuz İnhisarında –O zaman tuz, devletin tekelinde bir maddeydi– levazım müdürlüğü görevini yapmış. Ben tanıdığımda balıkhanede muhasebeciydi.

Haydar Beyin çok kısa kesilmiş sakalı vardı. O dönemde inkılapçılığı –bir anlama Kemalizmi– salt biçimde sananlar, sakal bırakmayı da gericiilik saymaktaydılar. Oysa Haydar Bey hiç de gerici değildi. Sakal bırakmasının nedeniyse, ne gerici-

ğinden, ne de şeyhliğindendi. Çene altında ve boynunda egzema vardı. Hafif sakalı egzemasını örtüyor, buyüzden sakal bırakıyordu. Genellikle boynunu yumuşak tülbentle de sarardı. Muhasebecisi olduğu kurumun yönetmeni bigün Haydar Beye sakalını kesmesi gerektiğini söyleyince, onurlu insan olan Haydar Bey de,

– Geç bile kaldık... deyip istifa dilekçesini vermiş, emekliliğini istemişti.

İki yıl sonra da boynundaki egzemalar kansere dönüşüp ölümüne yol açmıştı.

Saraylı Hanım çok ilginç bir anneydi. İki oğluna aşırı düşkün, sonsuz fedakardı. Onun anlattığı bir anısını unutamadım. Bu anı saray eğitimini de göstermektedir.

Saraydaki Çerkez kızları, dış dünyayla hiç ilişkisiz, kafeste kuş yada ser’de çiçek gibi yetiştiriliyor. Yaşı pek küçük. Kendisine bir tekkenin genç şeyhi ile evlendirileceği söyleniyor. Tekkeye, şeyhlere değgin hiçbir gerçek bilgisi de yokmuş. Hiç şeyh görmemiş o zamana dek, yalnızca şeyhler üstüne destansı söylenceler dinlemiş. Şeyhler ona göre insanüstü varlıklar. Melek gibi bişey bu şeyhler. Nasıl melekler, yemez içmez, esneyip hapsirmez ve helaya gitmezse, şeyhleri de böyle sanıyor. Onun sanısına göre şeyhler helaya bile çıkmayan kutsal varlıklar.

Haydar Beyle evleniyor. Evliliğinin daha ertesi günü, düş kırıklığına uğradığı, pek şaşıtı bişey oluyor: Haydar Bey geçirmiş... Oysa nasıl melek geçirmezse, şeyhler de geçirmez... Kulaklarına inanmıyor. Ama Haydar Bey üst üste geçirerek onu inandırıyor. O zaman genç gelinin içine bir kuşku düşüyor: Şeyhle evlendiriyoruz diye yoksa onu şeyh olmayan birisiyle mi evlendirdiler?

O iyi anne gülerek bu anısını anlatırdı.

Büyük Düş Kırıklığı

Bir sabah okulda olağanüstü bişeyler olduğunu duyduk. Yüzbaşı A. tutuklanmış, dış bahçedeki yönetimevinde bir odaya kapatılmış. Hepimiz şaşkınlık içindeydik. Fısıltılar kulaktan kulağa yayılıyordu. Bu dünyada şaşırtıcı bişey olursa ancak bu denli şaşırtıcı olabilir.

Yedinci sınıfın dokuz şubesi, her şubenin bir mümessili, bir de başmümessili vardı. Yüzbaşı A. ile birlikte bu mümessillerden kimisi, başmümessil, daha başka birkaç öğrenci de tutuklanmıştı.

Bu acı ve acıklı olayın ayrıntılarını yazamayacağım. Önce de söylediğim gibi, bu olay yaşamımın en büyük düş kırıklığı olmuştur. İnanılması çok zor bir olaydı.

Çok değişik yaşlardaki bin kadar yaramaz, haylaz, azgın, haşarı öğrenciyi, en kabadayısından en külhanbeyine dek pıstırıp muma çeviren, konuşurken hepimizi ipnotize etmiş gibi etkileyen o otoriter yüzbaşının cinsel sapıklığı, bu hastalığını o

güne dek herkesten saklayabilmiş olması, sonra da onun sınıf subayı olarak okulda görevlendirilmesi, beni yaşamımda en çok şaşırtan, en çok da üzen olay olmuştur.

Sınıfımızın Almanca şubesinde B. adlı bir öğrenci vardı. Sanırım Fatih'te oturuyordu. Bir emekli subayın oğluydu. İncecik, esmer bir oğlandı. Ne erkek yakışıklısı, ne de kimi çocuklarda olduğu gibi kadınsı güzelliği vardı. Yüzbaşı A. kendi isteği için bu B.'yi yoklamış, ona öneride bulunmuş. B.'ye herşeyi açıkça söyleyemediğinden, dolaylı sözlerle ona isteğini sezdirmeye çalışmış. B., Yüzbaşı A.'nın önerisini büsbütün ters yorumlamış. Kendisine edilgin cinsel sapıklık önerildiğini sanmış. B. büsbütün de haksız değil bu yanlış anlayışında. Çünkü Yüzbaşı A. gibi çok sert, çok otoriter bir subayın sapık olunca edilgin eşcinsel olduğunu düşünmek bile zordu.

B. hafta iznine evine gittiğinde, emekli subay olan babasına Yüzbaşı A.'nın ters yorumladığı önerisini anlatmış. Babası da okula gelip, okul yönetmenine durumu yansıtmış. Bunun üzerine Yüzbaşı A.'nın evinde ve okuldaki odasında arama yapılmış. Yüzbaşı A.'nın aleyhine olan bütün kanıtlar, belgeler, hem de kendi el yazısıyla bulunmuş. Neydi bu belgeler? Yüzbaşı A.'nın ta başındanberi günü gününe defterlere yazdığı anıları, günlükleri... Yüzbaşı A. hiçbirşeyi saklamadan, tarihleri, yer ve kişi adlarıyla yaşadığı bütün olayları ayrıntılarıyla günlüğüne yazıyormuş. Defterler dolusu günlükler... Bu günlüklerde adları yazılı bulunan öğrencileri de Yüzbaşı A. ile birlikte tutuklamışlar.

Anı yazmak, günlük tutmak insanoğlunun nasıl bir gereksinmesidir ki, insanlar bu anılarında başkalarından en çok gizledikleri yanlarını bile açıklamaktan hiç çekinmiyorlar. Belki bu kendini açıklamak, kendi kendini tanımak isteğinden doğuyor. Belki de Hristiyanlardaki günah çıkarma, ayıbını dışa vurma, arınma isteğinden ileri geliyor. Günlük tutma isteği, belki de insanın kendi kendisini ruhsal tedavisi...

Yazdıkları anıları, tuttukları günlükleri yüzünden kendi başlarını belaya sokan başkalarını da gördüm. Kimi öğrenciler anı defterleri alır, anılarını yazarlar yada günlük tutarlardı. Oysa bir askerî okul öğrencisinin üstlerinden gizli hiçbirşeyi olamaz. Aradabir subaylardan biri, sıralarımızı, dolaplarımızı arardı. Bu aramalarda yakalanan anı defterlerinde, günlüklerinde gizli yanlarını yazan, suçlarını açıklayan öğrencilerden okuldan kovulanlar çok olmuştur. Bu anı defterlerine hırsızlıklarını, sapıklıklarını, gizli duygularını, başka suçlarını yazan öğrenciler olduğunu, anı defterleri yakalananların okuldan kovulmalarından sonra öğreniyorduk.

İnsanoğlunun hem çirkin yanlarını başkalarından saklamak, hem de anılar yazarak, günlükler tutarak bunu açıklamak isteğinin nedeni arınmak mıdır, kendini dışlamak yoluyla var olduğunu duyurmak mıdır, yoksa bir ruhsal savunma mıdır?

Yüzbaşı A. daha lise sıralarında başlamış günlük tutmaya. Talimgâha çıkışını, gencecik bir subayken Birinci Dünya Savaşına katılışını anlatıyormuş. Doğu cephesinde savaşın ateşi içinde... Onun birliği kanlı bir muharebe vermiş, o gün büyük bir utku kazanılmış. O gece işte o utkunun sevinci ve coşkusuyla bolca içilmiş. Onun ilk içki içmesiymiş. Sonra... Askerî mahkemedeki duruşmalarda Yüzbaşı A.'nın günlük defterleri okunmuş. Elimde olsaydı, yetkim bulunsaydı, bu günlükleri yayımlatırdım. Çünkü, genç kuşaklara en iyi ahlak dersi, yönetici kuşaklara da en iyi eğitim ve yönetim dersinin Yüzbaşı A.'nın günlüklerinden çıkarılabileceğini sanıyorum.

Yüzbaşı A.'yı bir daha okulumuzda göremedik. Onunla birlikte tutuklanan öğrenciler de okula dönemediler. Hepsi de okuldan çıkarılmışlardı.

Odasında bulunan kumbaramın çalınmış olduğunu kendisine söylediğimde Yüzbaşı A.'nın neden kızdığını, neden beni suçluymuşum durumuna düşürmek istediğini de bu olaydan sonra anlamıştım. O, odasına girip çıkan o öğrencilerden birinin kumbarayı çaldığını elbet biliyordu, ama bunun duyulmasını, yayılmasını istemiyordu.

Sonraları Yüzbaşı A.'yı sivil giyimli olarak birkaç kez İstanbul'da gördüm. O benim gözüme bir canlı üzüncü olarak görünüyordu. Ona saygım hiç azalmamıştı, ama onunla konuşurken elimde olmadan çekingenlik duyuyor, tedirgin oluyordum. Ayrıldıktan sonra da çekingen davrandığım için kendi kendime kızıyordum. Sivillen de düzgün giyimliydi. Elinde hep çanta taşırdı. Avukat kâtipliği yaptığını duymuştum. Kâtipliğini yaptığı avukatın Hüseyin Ulaş olduğunu sonradan öğrenmiştim. Daha sonraları komisyonculuk yapmış, sanırım parasal durumunu düzeltmişti. Üç çocuğu vardı. Hep o çocukları düşünmüşümdür acıyla, üzüncüle...

Bu adamın acıklı yaşamı, ancak bir romanın ayrıntıları içinde anlatılabilir. Burada yazamadıklarımı, yazdıklarımın arkasında kalanları da, okurlarımın anlamış olmalarını dilerim.

Bu olaya ilişkin bir acı anım da, Yüzbaşı A.'nın tutuklandığını duyduğumuz sabah, kimi öğrencilerin, onun kaşlarının çok düzgün biçimlendirilmiş olmasına dikkatimizi çekmiş olmalarıydı. Cimbızla kaşlarını aldığının farkına varılmıştı ama, tutuklandıktan sonra.

Yüzbaşı A.'nın günlük defterinde adı bulunduğu için okuldan çıkarılanlar arasında o zamanki bir sınıf arkadaşım vardır, araya beni arar, konuşuruz. Diyelim adı X. Günlükte onun için yalnızca "X'in herşeyden haberi var" diye yazılıymış. Buyüzden onu okuldan çıkarmışlar. Bu anılarımı yazmadan üç ay kadar önce, o arkadaşım ile birlikteydik. Biraz da çekinerek, nasıl olsa anılarımda yazacağım bu olayı, kendisi için bir sakıncası yoksa anlatmasını istedim. Çünkü yanlış yada

eksik bişey yazmak istemiyordum. Anlattı. Duruşmalarda ortaya çıkan ayrıntıları yazmamın hiç gereği de, yararı da yok. Yalnız şuncasını söylemem gerekir, Yüzbaşı A. cezalandırılmıştı, yani suçlu görülmüştü. Ama onu çok genç yaşında suç sayılan bu işleme alıştırırlar, zorlayanlar, yaşamları boyunca hiç suçlanmadan, cezalandırılmadan, toplumda şerefli insanlar olarak yaşamışlar, kendi çocuklarını da ahlaklı insanlar olarak yetiştirmeye çalışmışlardı.

Okuldan çıkarılarak cezalandırılan öğrencilerin, isteyerek yada istemeyerek bu olaylara karışmalarının, katılmalarının başlıca nedeni, onlardaki alaya çıkarılma korkusuydu. Alaya çıkmak bir öğrenci için, bize ölümden çok daha korkunç bir olaymış gibi gösterilmişti. Buyüzden, alaya çıkma tehlikesinde bulunan öğrenciler, alaya çıkmamak için her yola, her umara başvurabilirlerdi. Onlar için ders çalışarak sınıf geçmek çok zordu. Çünkü, bilgi zincirinin halkaları kopmuştu bikez, hem geçmiş dersleri bilmiyorlardı, hem de ders çalışma, kitap okuma alışkanlığı elde etmemişlerdi. Oysa, yaşamda başa gelecek hiçbir kötü olayın felaket olmadığı, insanın hepsinin üstesinden gelebileceği, alaya çıkmanın da bir felaket olmayıp bir yaşam değişikliği olduğu öğrencilere anlatılmış olsaydı, birçok öğrenci bu olaya karışmazdı. Nitekim, bu konuda kendisiyle konuştuğum eski sınıf arkadaşım, okuldan çıkarıldıktan sonra okula gidip okuyamadı. Geçinebilmek için iş yaşamına atıldı. Sonunda başarılı işadama ve zengin oldu, alanında başarı da kazandı. Arada sırada, elli yıl önceki sınıf arkadaşlarını arayıp sormak inceliğini, vefasını da gösteriyor.

İnsanın başına gelen ve gelebilecek olan hiçbirbişeyin, insan yaşamının hiçbir değişiminin felaket olmadığını çocuklarımıza öğretmeliyiz. Okuldan çıkarılmak da felaket değildir. Yaşamın gerçek felaketlerini, toplumun düzensizliği yüzünden biz kendimiz, kendimize hazırlamaktayız. Yüzbaşı A.'ya ilişkin olayla ilgili oldukları için okuldan çıkarılanların hepsi de başarılı olamadılar elbet. Ama okulu bitirenlerin de hepsi başarılı olamadı. Okuldan çıkarılanlardan biri başmümessil Ap. idi. Biz daha subay çıkmadan, Ap. gazetelerin başlık haberi oldu. Para dolu çantasını almak için bir veznedarı Maslak yolunda boğarak öldürmüştü. Bu çok şaşılacak bir olaydı. Çünkü Ap. sessiz, yumuşak, kendi halinde bir öğrenciydi. Uzun bir hapis cezasına çarptırıldı. Yıllarca Sultanahmet Cezaevinde kapalı kaldıktan sonra cezaevinden kaçtı. Onun kaışı cezaevi tarihine geçecek ilginç bir kaışı. Ağırcezal olduğu için cezaevi gardiyanıyla yakınlık kurmuş. Gardiyan, anahtarların bağlı olduğu zincirle tespih çeker gibi boyuna oynarmış. İşte Ap.'nin cezaevinden kaçış yolunu bulmasının başlangıcı, gardiyanın anahtarlar bağlı zincirle oynamasından başlıyor. Oturup konuşurlarken, sanki bir dostun elinden tespihi çeker alır gibi, Ap. de birkaç kez gardiyanın elinden anahtarlarının olduğu zinciri alıp kendisi oynuyor

bisüre. Bu davranışına alıştırtıyor gardiyanı. Önceden hazırladığı balmumunu avucuna koymuş. Zincire bağlı anahtarları gardiyandan bir alışında, kendisine hangi anahtarlar gerekliyse, o anahtarları avucundaki balmumuna bastırıp onların dışı kalıplarını almış. Sonra kalıp olarak kullandığı balmumunu cezaevinden dışarı çıkartıp o anahtarların tıpkısını yaptırmış.

Bundan sonra cezaevinden kaçması hiç de zor olmuyor. Ap.'nin nasıl cezaevinden kaçtığı bitürlü anlaşılamamıştı. Çünkü geride hiçbir kaçış izi bırakmamıştı. Bir zaman sonra kendiliğinden dönüp teslim oldu, nasıl kaçtığını anlattı da herkes de şeytanın bile aklına gelmeyecek bu kaçış yöntemini öğrenmiş oldu. Ap. ateşi eliyle değil, maşayla tutan, karda yürüyüp izini belli etmeyen biriydi. Buyüzden de cezaevlerinde hep efendiliğini korudu. Uzun yıllar yattığı cezaevinden af yasasıyla çıktı.

Kadırga'da Bayram

Çoktandır İstanbul'da bayram yerleri kalmadı. Çocukların bayram günlerindeki İstanbul'a özgü eğlenceleri de otuz kırk yıl gerilerde kalmış tarih oldu. İstanbul'un ünlü bayram yerlerinden biri de Kadırga'da Cinci Meydanıydı.

567

Ne denli büyük görünmeye özenirse özensin, Hilmi benden çok daha çocuktu. Belki de yaşından bile küçük bir çocuk sakladığı için içinde, bu çocukluğunu gizlemek için büyük görünmeye çalışıyor, dışını büyük göstermek istiyordu. Artık onbeş yaşımızdaydık, yeni yetişme delikanlılar sayılırdık. Hele üstümdeki resmî giysiyle bir asker okulu öğrencisi olarak, bayram yerlerinde benim ne işim vardı!

Bir bayram günü Hilmi'nin zorlamasıyla Kadırga'da kurulmuş olan bayram yerine gitmiştik. Hilmi tam bir bayram çocuğu sevinci ve gevezeliği içinde bayram yerinin tadını çıkarıyor, ben de onu yalnız bırakmamak için ister istemez bayram yerinin eğlencelerine katılıyordum. Benimki kasılmaydı, kendimi büyük sanmanın kasılması... Üstümdeki resmî giysinin de verdiği yapay bir ciddilikti. Gerçekte, ben de bayram yeri eğlencelerine katılmak istiyordum. Çadır tiyatrosuna girip o bayağı oyunun tadını çıkararak seyrettik. Boyalı teneke hedeflere, tüfikle püskül çivili mermiler attık. Asker olma isteğiyle içinden yanan Hilmi atıcılığa bayılıyordu. Atıcılık yine neyse... Ama binicilik de yapmak isteyince, ona katılmam zorlaştı. Kaburga kemikleri dışa vurmuş, kendinden geçmiş araba beygirlerini, yük beygirlerini eyerleyip bayram yerine getirmişlerdi. Eyerler, yük semerinden beterdi. Kimi beygirden semer vardı. Bu beygirlere binip bayram yerini bibaştan bibaşa at koşturmak beş kuruştı, yani pahalıydı. Hilmi beygire binmek için tutturdu. Benim olmazlanmam işe yaramadı. Üstelik ata binip benimle yarışmak da istiyordu.

Bindik o uyuklayan beygirlerden ikisine. Hilmi'nin, beygirlerin içinden seçerek bakla kırı bir ata bindiğini anımsıyorum. Eline de bir ince dal geçirmişti kırbaç diye kullanmak için. Baldırladık, topukladık da ikimizin de beygiri kımıldamadı. Beygir sahibinin bağırması ve kamçısıyla iki beygir yola düzüldü. Yola düzüldü diyorum, çünkü beygirler hac kervanına katılmış gibi ağır gidiyordu. O denli ağır gidiyordu ki, beygirci arkasından gelip koşturmak için hayvanını kamçılarlamak zorunda kalıyordu. Biraz beygircisinin zorlaması, biraz da Hilmi'nin kamçısıyla Hilmi'nin atı tırısı kalktı. Beygirci, arkadan koşuyordu. Hilmi bakla kırı beygirinin üstünde kendini Napolyon sanıyordu belki de... Ben hem de asker okulu giysiyle bir yük beygirine söz geçirememekten sıkılmışım. Neyse, deh-çüş diyerek, beygirleri bayram yerinin karşı sınırına ulaştırmıştık. Hilmi yarışı kazanmıştı. At binmekte benden yürekliydi. Canından bezmiş beygirlerden inip yularları, beygirlerinden daha çok kendilerinden geçmiş olan sahiplerine verdik.

Su muhallebisi yedik. Su muhallebisini bilir misiniz? Şekersiz bir peltedir de, üstüne pekmez dökülür. Niyet çektik. Hilmi'yle paralarımızı ortaklaşa harcardık. Paranın çoğu ondan çıkardı, çünkü o çalışıp para kazanıyordu.

Yahya Kemal'in "Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik" dediği havada biz de şendik.

İlginç Kişiler

Çevrelerini renklendiren kişiler vardır, hiç unutulmazlar. Hatta, çevrelerini renklendiren kişiler içinde renksiz olanlar bile vardır; kendileri renksizken çevrelerini renklendirir ve buyüzden unutulmazlar.

Hilmi'nin çalıştığı dişçi muayenehanesinin gedikli olmuştuk iki ilginç kişiyi anımsarım hep. Biri Cerrah Mevlut Efendiydi, ben giyinişinden onu Arap sanırdım. Oysa Sivaslıymış ama, Birinci Dünya Savaşında orduda cerrahlık edip Arap illerinde savaşırken Türkçesini de Araplaştırmış. Bir bedevi şeyhi gibi, üst üste entariler, hırkalar, ihram, aba, cüppe giyinirdi. Sıcak havalarda bile böyleydi. Bu denli çok üst üste giyindiğini şurdan biliyorum, helaya gireceği zaman, üstünde ne varsa çıkarır, hela kapısı önüne yığırdı.

İkinci ilginç tip Dişçi Mustabey'di. Hilmi'nin söylediğine göre iyi Fransızca bilirmiş. Yenicami'de, gezginci dişçilik ederdi. O günlerde Yenicami avlusunda gezginci berberlik, gezginci dişçilik edenler vardı. Bu gezginci dişçiler, dişçilik diploması olup da, parasızlıktan muayenehane açamayan dişçilerdi. Bu Dişçi Mustabey'in ilginç yanı dinçlik ve gençlik veren bir hap bulmuş olduğu iddiasıydı.

Onun buluşu olan bu hap insanın yaşamını da uzatıyor, yorgunlara dinçlik, yaşlılara gençlik veriyordu, kendi sözlerine göre. Kendi yapımı olan hapların bileşimini yarı Fransızca, yarı Arapça ve biraz da Türkçeyle şöyle özetlerdi:

“Lak gliseri fosfat dö şo... Hububatın kışrındaki haraşıftan istihsal olunur.”

Bu iki ilginç tipi de, yarı deli yada tatlı kaçık saydığım için onlarla hiç konuşmamıştım.

Dişçi muayenehanesinin karşısında, eski kabadayılardan ve eski kabadayılardan çoğu gibi eskimiş kabadayılık ününün gölgesinde işlerini yürüten Çakır Mehmet’in “Beyaz Gül” adlı meyhanesi vardı. Çakır Mehmet bu meyhaneden ve daha örtülü işlerinden çok para kazandıktan sonra Yenikapı’da, deniz üstündeki gazinosunu açmış, daha da çok para kazanmıştı.

Beyaz Gül’ün iki üç dükkân üstündeki Halepli Hacı’nın tatlıcı dükkânını anımsıyorum. Burda yazları dövme dondurma yapıldı ve bu dondurma öyle lezzetli olur denilirdi ki, İstanbul’un çok uzak yerlerinden, hem ağızlarının tadını bilip, hem de parası olanlar buraya dondurma yemeye gelir, ayrıca da burdan kap içinde dondurma alıp evlerine götürürlerdi. Dövme dondurma, çekildikçe, sakız gibi uzardı.

Ders Yılı Sonu Nutukları

Ders yılı sonu gelmişti. Sınavlar başlamıştı. Sınıfımın en çalışkanı bendim. Bizim derslikte, birincilik için çekişeceğim, bana rakip olabilecek başka bir çalışkan öğrenci yoktu. Yarışmamak, birilerini geçmemekten sıkılıyordum. Bu durumda, yalnız bizim derslikte değil, dokuz şubeden oluşan bütün yedinci sınıf öğrencileri içinde birinci olmak istiyordum. Kendi kendimle yarışırdım. Amacım, sınavda bütün derslerden tam numara almaktı.

İçinde yaşadığım ortamda kendimi savunmam, korumam gerektiğini bidaha belirtmeliyim. Bilinçli olarak değil, korunma içgüdüsüyle kendimi savunuyordum. Oysa sınıf çalışanları, sınıfın öbür öğrencileri için sevimsizdirler. Özellikle birincilik diye bir psikoloji, bir birinci olma tutkusu vardır ki, böyle olan öğrenciler gerçekten sevimsizdirler, hatta kötüdürler. Sınıfta birinci olabilmek, arkadaşlarını geçebilmek için çok kötülük yapabilirler. Bu birincilik psikolojisinde, kendilerinin birinci olmaları isteğinden çok başkalarının geride kalması, ikinci, üçüncü olması gibi bir istek gizlidir. Hele benim sınıf arkadaşlarım, benimle Mehmet’ten başka hepsi, aynı sınıfın dönecek öğrencileri, başka başka okullardan gelmiş haylaz çocuklar oldukları ve çalışmaya da alışık olmadıkları için, çalışkan olana daha çok düşmandılar. Bunu daha ilk günlerde sezmiştim. Kendimi koruyabilmek,

savunabilmek için sevimsiz olmamalıydım. Bunun çıkar yolunu buldum: Sınıf arkadaşlarıma yardım etmek, hatta kopya vermek... Arkadaşlarıma yardım etmem, onları derse çalıştırmam, sınavlarda kopya vermem, kendimi savunma yollarından başka biriydi. Bütün öğrencilik yaşantımda hiç kopya yapmadığım, kopya yapmayı gereksinmediğim halde, sınavlarda her isteyen arkadaşşıma kopya verdim. Doğrusu, ilk günlerde isteyerek, gönüllü olarak, yani arkadaşlarıma yardım etmek için kopya vermiyordum. Sevimsiz olmayayım, düşman kazanmayayım diye onlara isteksizcesine kopya veriyordum. Onlara kopya verişimin nedeni alay edilmemek, küçümsenmemek, onlara bilgimle üstünlük sağlamak, değerli ve güçlü olduğumu onlara kanıtlamaktı. Ama sonraları, isteksizcesine de olsa, mekanik de olsa bu yardımlarımdan doyum almaya başladım. Git gide, sınıf arkadaşlarıma yardım etmek, onlara kopya vermek, kendiliğimden yapmam gerekli bir görevim gibi oldu. Çünkü, sınıf arkadaşlarıımı gittikçe sevmeye başladım. Kendimi onlardan ayrı düşünemiyordum. İleriki sınıflarda zorla ders çalıştırdıkları, kavga ederek ders öğrettikleri, istemeseler bile kopya verdikleri çok olmuştur. Artık sınavlarda arkadaşlarıma kopyayı, kendimi düşünerek değil, onları düşünerek veriyordum. Sevimli olmak için değil, yardım etmek görevim olduğu için kopya veriyordum. Arkadaşlarıma bu yardım isteği, beni, hiç sevmediğim birincilik tutkusuna kapılmışların bencilliğinden, birinci olabilmek için başkalarının ikinci olmasına çalışmak kötülüğünden kurtardı. Bütün yaşamımda hep birinci olmayı istemişimdir, ama birinci olmak için hiçkimseyi ikinciliğe düşürmeye çalışmadım. Bunun nedeni, yedinci sınıftaki arkadaşlarıma karşı kendimi koruma ve savunma duygusuyla başlamıştır.

Yedinci sınıfta bir yıl önce dönmüş olan arkadaşlarım, bu yıl da sınıfta kalacak olurlarsa alaya çıkarılacaklardı! Alaya çıkarılmak, öyle korkunç geliyordu ki, alaya çıkmaktan daha kötü hiçbir şeyin olamayacağı öyle etkili anlatılmıştı ki, öğrenciler alaya çıkarılmamaları için her yola, her umara başvurabilirlerdi; başvuru bu yollar arasında yalnız ders çalışmak yoktu, çünkü ders çalışma alışkanlığını elde etmemişlerdi, derse çalışmak yapamayacakları şeydi. Nitekim, hem yedinci sınıfta, hem daha sonraki sınıflarda, aylarca gece gündüz çalışıp yazılı kopya hazırlayanlar vardı. Kopya hazırlamak için çalıştıklarının ondabiri kadar o derse çalışmış olsalar, sınıf geçecekleri kesindi. Ama onlar ders çalışamazlar, yani çalışmazlar, ama boyuna çalışarak çekecekleri kopyaları hazırlarlardı. Ders çalışmak alışkanlığını elde etmemeleri, derse çalışmamaları da, elbet kendi suçları değildi.

Öğretmenden iyi numara alabilmenin yollarından biri de, kendilerini öğretmene acındırmaktı. Ama bu acındırma, yalvararak yapılmaz, kendine göre “Vatan uğruna kanlarını dökecek, canlarını verecek kahraman adayları” olarak, nutuk

atarak yapıldı. Hani “kaleminden kan damlıyor” denilenlerden, etkili yazma yeteneği olan bir öğrenci, her dersin öğretmeni için ayrı ayrı, ders yılı sonunda okunacak veda nutku yazardı.

Ya bu nutku yazan öğrenci yada “kuvve-i natıkası” ve “hitabet kudreti” olan başka bir öğrenci, o öğretmenin o ders yılındaki son dersinde bu nutku okurdu.

Ders yılının son dersinde veda nutkunu yazıp okuyanlar belli arkadaşlarımızdı. Bunlardan şimdi anımsayabildiklerim Kadıköylü Muhlis yada Erkânıharp Muhlis dediğimiz arkadaşımızla Müntehir Necdet dediğimiz arkadaşımızdı. En etkili veda nutuklarını bu ikisi yazar ve çekerdi. Erkânıharp Muhlis subay çıktı, levazım subayı oldu, Müntehir Necdet’se bizden sonraki sınıflara kalıp Harp Okulundan ayrıldı, subay olamadı.

Ders yılı sonunda veda nutku yazacak olan öğrenci, bu nutku yazmak için biriki gün çalışırdı. Ders yılı sonundaki son dersini vermek için öğretmen dersliğe girince her zaman olduğu gibi, çavuş dediğimiz mümessil,

– Dikkat! diye komut verir, hepimiz ayağa kalkardık.

Öğretmen ya eliyle oturmamızı işaret edince yada kürsüye gidip sandalyesine oturunca biz de otururduk. İşte tam bu sırada, bu kez veda nutkunu yazmış olan öğrenci yada sınıf çavuşu, ikinci kez,

– Dikkat! diye komut verir.

Biz yine sıralarımızda ayağa fırlar, abartılı davranışla “esas vaziyet”e geçerdik. Komut veren öğrenci tok ve alabildiğine ciddi bir sesle öğretmene şöyle derdi:

– Efendim, yüksek müsadenez olursa arkadaşımız, falanca efendi, sınıf arkadaşlarımızın heyecan ve hissiyatına tercüman olacak!

Bu durumla ilk karşılaşan öğretmenler, “Yani ne olacak?” gibilerden bir şaşkınlık geçirir. Öğretmenin bişey söylemesine fırsat bile kalmadan nutku okuyacak olan öğrenci, elindeki yazılı kâğıttan nutku okumaya başlardı.

Veda nutkunu okumak enaz yarım saat sürerdi. Veda nutukları kahramanlık, fedakârlık, yiğitlik anlatan en acıklı sözcüklerle dolu olurdu. Öğretmenimizin bizlere verdiği “ilim ve irfan” sayesinde nasıl birer “münevver ve vatanperver zabıt” olup milletimizi ve devletimizi düşmanlara karşı kanımızın son damlasına ve son nefesimizi verinceye kadar nasıl vatan kalesini müdafaa ederek, bize verilen emekleri ve yapılan fedakârlıkları hak edeceğimiz, vatan uğrunda kan dökmekten asla çekinmeyeceğimiz anlatılırdı. Bunlar, gerçekten çok acıklı sözlerdi. Hele nutku okuyan hatip, ses tonlarıyla, edalı tavırlarıyla bu acıklı sözleri daha etkileyici biçime sokardı.

Veda nutkunu dinleyen öğretmenlerin çoğunun gözleri dolar, kimisi de kendini tutamayıp ağlardı. Örneğin İngilizce öğretmenimiz Atıf Bey, Erkânıharp Muhlis,

veda nutkunu söylerken ağlamıştı. Nutkun acıklı etkisiyle o denli üzülenler olurdu ki, yeter yeter anlamına, elleriyle işaret ederlerdi. Ağladıklarını belli etmemek için yüzünü karatahtaya çevirip mendilleriyle gözyaşlarını silen, burunlarını çeken öğretmenlerimiz de olurdu. Bu öğretmenler artık “kafeslenmiş” demekti, düşman karşısında, yurdu savunmak için son damlasına dek kanlarını dökmeye söz veren bu yavruların subay çıkabilmeleri için sınavda numara verirken hasis davranamazdı.

Bu nutuk gösterisi, ciddi bir tören havası içinde yapılırdı. Veda nutku bitince, nutkun etkisinde kalan öğretmen üzünçlü, titrek bir sesle duygularını dile getirir, çoğu paydos zilinin çalmasını beklemeden, bize başarılar dileyerek derslikten çıkardı. Öğretmen derslikteki gürültüleri duyamayacak denli uzaklaşınca derslikte alaylar, kahkahalar, bağırıp çağırımlar başlardı. O dersin kitaplarını havaya fırlatanlar bile olurdu. Çünkü oynanılan oyun başarılmıştı. Ama her zaman veda nutkundan başarı sağlanamazdı. Kimi öğretmenler, eski denemelerinden bildikleri için, bu numaraları yutmazlardı. Nutku okuyacak olan daha,

– Efendim, yüksek müsaadeleriniz olursa, arkadaşlarımin heyecan ve hissiyatına... derken, öğretmen suratını buruşturup, eliyle de işaret yaparak,

– Otur, otur yerine! diye nutuk verecek olanı terslerdi.

572

Bu öğretmenlere veda nutku numarası sökmezdi. Onlar, daha önceki yıllarda bu nutukları çok dinlemişlerdi. Hatta çok başarılı nutuklar elden ele dolaşır, kopyaları çıkartılarak başka dersliklerde de okunurdu. Aynı nutkun ayrı öğretmenlere okunması gerekirken, şaşırmalar olur, başarılı bir nutuk ayrı dersliklerde aynı öğretmene bikaç kez de okunurdu. Öğretmenlerimiz içinde, her ne olursa olsun veda nutku dinlemekten hoşlananlar da vardı.

Sınıf arkadaşlarımin, benim iyi ve etkili yazı yazdığımı bilirlerdi. Pekçoğu, kız arkadaşlarına mektup yazmam için rica etmiştir. Lisede ve Harp Okulunda pek çok arkadaşımın ağzından tanımadığım kızlara mektuplar yazmışımdır. Böyle olduğu halde, benden bikez bile veda nutku yazmamı istememişlerdir. Çünkü hem onlarınki denli etkilisini yazamayacağımı, hem de yazmak istemeyeceğimi biliyor olmalıydılar.

İlk Tüfek

Yedinci sınıf ders yılı bitmişti. Sınavlar sona ermişti. Ama sınavların sonuçları daha bize bildirilmemiş, karnelerimiz verilmemişti.

Ders yılı sonunda kamp denilen onbeş günlük bir dönem başlamıştı. Kampın sonunda karnelerimiz verilecekti. Kampı yine okulda geçiriyorduk. Herbirimize

bir tüfek verilmişti. Bunlar ilk tüfeklerimizdi. Tüfeklerimizin sicilini, numarasını ezberletmişlerdi. Tüfekler okul yapısının en alt katındaki silahhanede tüfekliklerde dururdu. Sabah kahvaltısından sonra tüfeklerimizi burdan alır, teçhizatımızı* kuşanır, dış bahçede sabah yoklamasına çıkardık. Bize o yıl tüfek, kasatura, palaska, kütüklük verilmiş, ama arka çantası verilmemişti.

Askerliği biyanyıyla çok sevdiğim, orduda küçük rütbeli bir subay olarak başarılı olduğum ve iyi sicil aldığım halde, oldum olasıya şu tüfeği bitürlü sevmemişimdir. Tüfeği neden sevmediğimi öğrenciliğimde bilmiyordum. Çok sonraları düşünce düşünce buldum. Herkesin şapkası, kendi başının büyüklüğüne göredir. Ayakkabımız, ayağımıza göredir. Giysimiz de böyledir. Ama tüfeğe gelince bütün tüfekler hep bir boydaydı, oysa tüfeği taşıyacak olan bizler, hep bir boyda değildik. Bir seksen boyundaki öğrenciyle bir ellisekiz boyundaki öğrenci, omuzlarında hep aynı uzunluktaki tüfeği taşıyorlardı. Tüfek kayışı boya göre ayarlanırdı ama, tüfeğin boyu ayarlanamazdı ki... Kısa boyluydum. Hoş, sonraları da uzamadım ya... Tüfeğimi omzuma alınca, tüfeğimin kabzası (tutamağı) dizkapağımdan aşağıya dek sarkardı. Tüfek, benim sağımda, bacağı kesilmiş üçüncü bir ayak gibiydi. Sonra yüklendiğimiz yalnız tüfek değildi. Tüfekten başka, palaska, kütüklük, kasatura, matara, ekmek torbası, arka çantası, bunlara ek olarak Harp Okulunda verilen harita çantası, dürbün, hele Harp Okulu stajında verilen tel makası, portatif kazma küreği de kuşanınca, ben bütün bu kalabalık görüntünün altında görünmez olurdum. Doğrusu, bu kılıkta kendimi uzaktan görüp gülmeyi çok isterdim. Yürüyüşte, bütün bunlar çangıl çungul sesler çıkarırdı. Harp Okulu ilk sınıfındayken bütün bu donatıma ek olarak bir de zehirli gaz maskesi takmıştık ki, işte o zaman kalabalık görüntümüz daha bir heyheyli olmuştu. Öyle sanıyorum ki tüfeğe sevgisizliğim boyumun kısalığındandı.

Onbeş günlük kamp döneminde tüfeğimizi yağlamayı, temizlemeyi, tek er eğitimini, yanaşık düzende manga eğitimini öğrenmiştik. İcadiye tepelerine çıkar, orda talim yapardık. “Tüfek, askerin namusu” diye öğretilmişti; olur olmaz yere bırakılmazdı. İki yıl sonra lise öğrencisiyken çıktığımız bir uzun yürüyüşte verilen kısa molada, işlemek için tüfeğini duvara dayamış olan bir arkadaşımıza Doğulu bir yarbayın atın üstünden,

– Ulaaa, ananın tığı değil o... Ananın tığı değil oooo!.. diye bağırdığını hiç unutamıyorum.

*Teçhizatın Türkçesi “donatım” yada “donatı”dır. Teçhizat deyince şunlar akla gelir: Palaska, kütüklük, ekmek torbası, matara, arka çantası, beylik denilen battaniye... Subayların harita çantaları, dürbünleri de donatımdandır.

Kampta, harbi denilen ince maden çubuğun ucundaki deliğe temiz paçavra yada üstüpü geçirilerek tüfek namlusunun nasıl temizleneceği de öğretilmişti. Gazlı üstüğüyle temizlenen tüfek namlusu yağlanmadan bırakılırsa, namlu içinin nasıl karıncalandığı (yani pas tuttuğu), yivlerle setlerin aşınıp namlunun kaval denilen biçime girdiği, örnek de gösterilerek anlatılmıştı. Buyüzden tüfek muayenesine çok önem verilirdi.

Alaya Çıkanlar

Kampın başladığı sabahı. Her şubenin mümessili-çavuşu başçavuşa, başçavuş da nöbetçi subayına tekmiil vermiş, sabah yoklaması yapılmıştı. Nöbetçi subayı, on onbeş kadar öğrenciyi, numaralarını ve adlarını okutarak çağırdı. Her öğrenci sırasından ayrılıp çıkan bu öğrenciler, nöbetçi subayının yanına gittiler. Hepsisi de kurşuna dizilmeye gider gibiydi. Alıp okula götürdüler. Onları bidaha okulda göremeyecektik.

574

Alaya çıkarılacaklarını sanıp da o gün adları okunmayanlar sevinç içindeydiler. Alaya çıkarılmaktan kurtulduklarını sanıyorlardı. Ertesi sabahki yoklamada yine on onbeş öğrencinin adları, numaraları okunmuş, aramızdan alınıp götürülmüşlerdi. Artık her sabah yoklaması birçok öğrenci için sanki ölüm yolculuğuna çıkacaklarmış gibi korku içinde geçiyordu. Adları okunanlardan kimisinin rengi kül gibi olur, kimisi sendeleyerek ilerler, kimisi de, artık herşey bitti anlamına kızgınlıkla omzundaki tüfeği yere fırlatıp giderdi. Adları büsbütün kötüye çıkmış azıllarıysa, daha sabah yoklamasına çıkılmadan kapalıya koyduklarını öğrenmiştik.

Onbeş gün süren kampın her sabah yoklamasında, aramızdan on onbeş öğrenciyi alıp götürdüler. İki yıl üst üste sınıfta kalmış olanlar okuldan çıkarılıyordu. Okuldan çıkarılan çocuk ondört yaşında ve daha büyükse alaya, ondört yaşından küçükse ailesine teslim edilerek evine gönderiliyordu. Ondört yaşında olduğu için alaya gönderilenler, ilkin hazırlık taburlarında yetiştirilip çavuş yapılıyor, sonra da eğitimden geçirilip o zamanlar gedikli denilen assubaylığa yükseltiliyordu. Okuldan çıkarılıp ondört yaşından küçük oldukları için evlerine gönderilenler, kurtulmuş olmuyorlardı. Onlar da asker okulunda kaç yıl okumuş ve kendilerine bu yıllar içinde ne kadar harcama yapılmışsa, askerlik yapma yaşına gelince, yapılan harcamayı ödeyecek gibi hesaplanarak onlara fazladan da askerlik yaptırılıyordu.

Öğrencilerin okuldan çıkarılmalarının görünür nedeni, iki yıl üst üste sınıfta kalmış olmalarıydı. Ama gerçek neden, ahlaksal düşkünlüktü. Yedinci sınıfta altıyüze yakın öğrenciydik. O onbeş günlük kamp döneminde, aramızdan ikiyüzden

çok öğrenciyi okuldan çıkarmışlardı. Bunların ancak dörtte bir kadarı gerçekten sınavlarda başarısızlıklarından ötürü sınıfta dönmüşlerdi. Geri kalan çoğunluğu, sınıfta döndükleri bahanesiyle, eşcinsellik yada hırsızlık gibi ahlaksal nedenler yüzünden okuldan çıkarılmışlardı.

Bu yatılı okula girdiğim günlerde anılarıma ilişkin kimisini anlattığım, kimisini anlatamadığım, kimisini anlatmak istemediğim iğrenç ve korkunç olayların kahramanları olanlardan sınıfımız arınıyordu. Yedinci sınıfın sonunda öyleleri aramızdan büsbütün ayıklanmış sayılmazdı. İleriki sınıfta bu ayıklama sürecekti. Alaya çıkarılanlar arasında öyle kötüler, azgınlar, ahlak düşkünleri vardı ki, onların okuldan çıkarılmaları, geride kalanları sevindiriyordu.

Bursalı Nihat

Sınıf arkadaşlarımdan Bursalı Nihat'ın da alaya çıkarılmış olmasına çok üzül-müştüm. Nihat gerçekten sınavlardaki başarısızlığı yüzünden, iki yıl aynı sınıfta kaldığı için alaya çıkarılmıştı. Daha önce Bursa Askerî Lisesinin yedinci sınıfından dönüp bu okula gönderilmişti. Benden de kısa boyluydu. Sarışındı. Çini mavisi küçücük gözleri vardı. Kirpikleri her zaman çapaklı, çipil çipildi. Gözlerini durmadan kırpardı. Boyundan umulmaz bir gücü vardı. Kasları çok sertti. Çirkin bir çocuktü. Çok da inatçıydı. Tam, çetin ceviz denilen tiplerdendi. Aşırı temizliğe düşkün olduğu halde çok pis kokardı. Kokmasının nedeni kulağındaki akıntıydı. Kirpiklerindeki çapaklar da, sanırım, bir göz hastalığından ileri geliyordu. Küçük görünürdü ama, benden biriki yaş büyüktü, onbeş onaltı yaşında vardı. Sakal tıraşı olurdu. Tıraşbıçağını bardağın iç yanlarına sürterek bilemesini ondan öğrenmiştim. Bardakta bileyerek bir ucuz tıraşbıçağıyla altı ay tıraş olabiliyordu. Bursalı Nihat kimsesiz bir çocuk muydu, yoksa ailesi çok mu yoksuldu, bilmiyorum, ona para gönderen yoktu. Bursa'dan gelirken yanında biraz para getirmiş olmalıydı ki cıgara içebiliyordu. Onuruna çok düşküdü. Kimseden bişey istemezdi de, almazdı da.

Bursalı Nihat'ı sevmemin nedeni onunla aramızda geçen bir olaydı.

Çalışkanlığım öğretmenlerden iyi numara almış olmamın, hocaların gözüne girmiş olmamın verdiği kendimi beğenmişlikle, sınıfımın en bilgilisi olduğuma kesinlikle inanıyordum. Hatta arkadaşlarımı, bilgi bakımından, içimden küçümsüyordum. Sınıfımda benden daha bilgili hiçbir öğrenci olamazdı. Benim bildiklerimi onlar bilmez, ama onların bildiklerinin hepsini ben bilirim sanıyordum. Ondört onbeş yaşında çalışkan bir çocuğun fodulluğunu, hamhalatlığını yaşıyordum. Evet, bencil değildim ama benciydim.

Fizik dersinde ışık yansıması, ışık kırılması, mercekler, aynalar bölümünü okuyorduk. Eski tip fotoğraf makinelerindeki buzlu cama nesnenin ters olarak yansımalarını –örneğin insanın camdaki hayalinin baş aşağı görünmesini– derste yanlış anlamıştım, bunu gözden olduğu gibi, mercekten geçen ışınların odak noktasında toplanıp ters olarak yansıması gibi sanmıştım. Buyüzden Bursalı Nihat'la aramızda tartışma çıktı. Bursalı Nihat herhangibir buzlu camda nesnelerin hayalinin ters görüldüğünü söylüyordu. Bir yıl sınıfta kalmış, üstelik ikinci yıl aynı sınıfta başarı gösterememiş bir öğrenci, nasıl olurdu da benim yanlışımı çıkarmaya kalkıştırdı! Bursalı Nihat sözle yılacak, kolayca baş egecek çocuklardan değildi. Hemen bir deney yapmamızı önerdi. Buzlu cam olmadığını söyledim. Nihat buzlu camı da yapabileceğini ileri sürdü. Altıncı dersten sonraydı. İç bahçedeki kırık pencere camlarından bir parça aldı. Birlikte orta bahçeye geçtik. Nihat bu kırık cam parçasını ıslak kumlara sürte sürte gerçekten buzlu cam yaptı. Sonra buzlu cam üzerine nesnelerin nasıl ters yansıdığını deney yaparak, kanıtladı. Camı ıslak kuma sürterken, Nihat'ın sarı yüzü kıpkırmızı olmuştu. Nihat bu bilgiyi Bursa'dan, geçen yıl okuduğu Fizik öğretmeninin çok iyi dinlediği bir dersinden öğrendiğini söyledi.

576

Bursalı Nihat bana yaşamımın hiç unutamayacağım en büyük derslerinden birini vermiş oldu: Herkesin birbirinden üstün biyanı vardır. Bildiğimi sanıp da bilmediğim çok şeyi başkaları bilebilir.

Bu olaydan sonra Bursalı Nihat gözümde birden yücelmişti. Bu çocuğun nasıl olup da derslerde başarı kazanamadığına şaşıyordum. Çünkü çok çalışıyordu. Sık sık kafasının dersleri almadığından yakınır, "Alaya gidersem mahvolurum..." derdi. Kafasının dersleri almamasını, aşırı suistimal yapmasına (mastürbasyon) yorardı. Buzlu camlarda nesne hayallerinin ters görüldüğünü kanıtlamasından sonra Bursalı Nihat'la yakınlık kurdum. Derslerine çalışmasına yardım ediyor, öğretmenler ders anlatırken tuttuğum notları kendisine veriyordum. Yine de sınavlarda başarılı olamadı, sınıfta kaldı. Onun alaya gönderilmesine üzüldüğümün nedeni bu olaydı.

Alaya çıkarılanlar ayrı ayrı birliklere gönderiliyordu. Bursalı Nihat'la birlikte bikaç arkadaşımızın muhabere alayına verildiklerini, Orhaniye Kışlasına gönderildiklerini öğrendik. Kamp bitmiş, okul tatil olmuştu. Dört beş arkadaşına, Orhaniye Kışlasına gidip alaya çıkan arkadaşlarımızı ziyaret etmemizi önerdim. Birlikte Orhaniye Kışlasına gittik. Orada, yirmi gün kadar önce aramızdan ayrılmış bikaç arkadaşımızı gördük. Orda gördüklerimizden Nihat'tan başkasını anımsayamıyorum. Birlikte oraya gittiğimizi, arkadaşlarımızın da kimler olduklarını unuttum.

Orhaniye Kışlasındaki arkadaşlarımız durumlarından memnun görünmeye çalışıyorlardı. Maniple öğrenmeye başladıklarını, Mors'la haber alıp verdiklerini söylüyorlardı.

Bidaha hiç görmedim Bursalı Nihat'ı. Verdiği dersle bana iyilik eden arkadaşlarımdan biriydi.

Kırılıp dökülerek konuştuğu, bütün eklem yerlerini oynatarak söyleyip gülüş-tüğü için Civelek lakabı takılmış olan İ. de sınıfta ikinci yıl kalmış, ama alaya değil, evine gönderilmişti. Boyu benden uzundu. Hangi nedenle alaya değil de evine gönderilmiş olduğunu bilemiyorum. Ailesinin durumu iyi değildi ki, çalışmak zorunda olduğunu söylemiş, benden bir iş bulmamı istemişti. Onu avutup umut vermeye çalışmışım. Benden yardım istediğine göre bana güveniyor demekti. Ona iş bulunur diye umut verirken, kendi sözlerime kendim de inanmaya başlamışım. Çalışması için bir iş bulabileceğimizi sanıyordum.

Yıl 1931... Amerika Birleşik Devletleri'nde ekonomik bunalımın doruğa tırmandığı yıl. Ekonomik bunalımdan en çok zarar gören endüstri kolunun başında otomobil fabrikaları geliyor. Ford fabrikaları batmamak için çırpınıyor. Fordizm denilen üretim biçimi dahaca uygulanmaya başlanmamış. Yani Amerikalılar taksitle boğulup on onbeş yıl sonra kazanacakları parayı taksitle satın aldıkları mallara yatırmaya başlamamışlar. Otomobil satışları durunca, taksitle ilk otomobil alıcıları, otomobil fabrikasının işçileri olmamış daha. Amerikan emekçisi, gelecekteki kazancını bugünden peşin harcayan adam değil daha.

577

İşte o günlerde ekonomik bunalımdan kurtulmaya çalışan Ford firması, İstanbul'da, Tophane rıhtımı üzerinde –şimdiki antrepoların olduğu yerde– bir fabrika kurmaya başladı. Elbet bu bir montaj fabrikası olacak. Çoğu Amerika'dan getirilecek otomobil parçaları burdaki fabrikada, monte edilecek. Çünkü burada emek, Amerika'dakinden çok ucuz. Üstelik Türk emekçileri Amerika'dakilere göre yumuşak başlı, uysal da...

İstanbul'da kurulmakta olan Ford fabrikasının gazetelerde haberleri de yayımlanıyordu. Fabrika yapıları ortaya çıkmıştı.

Civelek İ.'ye Ford fabrikasında bir iş bulunabileceğini düşündüm. İşe alınması için Civelek İ.'nin ağzından bir dilekçe yazdım. Civelek İ. dilekçeyi fabrikaya yalnız götürmeyeceğini, birlikte götürmemizi söyledi. Okulun hafta tatili günlerinde fabrika da kapalıydı. Buyüzden bugün okula gitmedim. O gün Civelek İ. ile birlikte Tophane'de kurulmakta olan Ford fabrikasına gidip onun dilekçesini verdim. Okula gitmediğim o gün için de babama imzalattığım mazeret yazılı kâğıdı okula götürdüm.

Civelek İ.'nin Ford fabrikasında iş bulup bulmadığını bilemiyorum. Ama ona iş bulabilmek için epiyce uğraşmışım.

Sonradan nedense, bir bölük yapıları da kurulmuş olan Ford fabrikasının İstanbul'da yapılmasından vazgeçilmişti.

Civelek İ.'nin izini yitirdim. Aradan beş yıl geçti. O yaşlarda beş yıl, insana yirmibeş yılmiş gibi uzun geliyor. Nasıl ki şimdi de beş yıl, beş aymış gibi kısa gelmekte. Ankara'da Harp Okulunda ikinci sınıftaydık. Hafta tatili günlerinde gittiğimiz yerlerden biri de Ankara'daki atış poligonuydu. Civelek İ.'yi atış poligonunun müdürü olarak orada gördüm. Beni tanımazdan geldi. Beni her gördüğünde başını öte yana çeviriyordu. O aylıklı bir devlet memuru olmuş, bizse daha öğrenciydik. Oysa ona iş bulayım diye okuldan kaçmayı bile göze almıştım. Civelek İ.'nin beni tanımazdan gelmesi çok gücüme gitmişti.

Bandonun Önünde Bir Çıplaklar Mangası

Kamp bitmişti. Karnelerimiz verilmişti. Bu karnede ders yılı içindeki iki özel, bir de yıl sonundaki genel sınavda derslerden aldığımız numaralar yazılıydı. Hem iki özel, hem de genel sınavda bütün derslerden tam numara almıştım. Dokuz kısmı olan yedinci sınıfta, sınavlarda bu kerte yüksek numara almış başka bir öğrenci yoktu. Müdür yardımcısı olan Suat Bey karnelerimizi dağıtırken, bütün sınıfın birinciliğini kazandığımı için beni kutlamıştı.

Büyük yaz tatili başlamıştı. Yaz tatili uzun olduğu için yalnız evci öğrenciler değil, taşralı olan bekâr öğrenciler de evlerine gitmişlerdi. Okulda evlerine gitmeyen pekaz öğrenci kalmıştı, on onbeş kadar... Evime gitmek içimden gelmiyordu. Gitsem ne yapacaktım evde; bir odam yoktu, odadan geçtim, bir masam, bir dolabım, hiç değilse bir rafım, eşyayı koymak için benim olan biyerim bile yoktu. Bir küçük odanın içinde yer içer, yatar kalkar, yaşardık. Üstelik söyleşilerinden hoşlanmadığım konuklar da gelirdi. Eve gidince onları dinlemek zorunda kalırdım. İşte buyüzden büyük tatilde okulda kalmıştım. Çok mutluydum. Beş on arkadaş öylesine özgürdük ki okulda, hiçkimse bize karışmıyordu. Yemekler pek güzel değildi ama boldu. Neden okulda kaldığımızı bize soran da yoktu. Sabahtan akşama dek dağ-bayır gezip tozuyorduk. İcadiye tepesinin çayır çimenleri, Rasathanenin çiçekli sırtları, kocayemiş ve böğürtlen dolu fundalıklar, koruluklar, sahihsiz kalmış yada sahipleri görünmeyen yemiş ağacı dolu bahçeler, hepsi hepsi bizimdi. Sanki sınırsız bir güzel bahçenin sahibiydik, tüm doğa bizim özel bahçemizdi. Boğaziçi de, sınırsız bahçemizin havuzuydu. Hele deniz...

Kayalık sırtlara, ağaçlara tırmanmaktan, itişip kakışıp güreşmekten giysilerimiz yırtık pırtıktı. Taşlı yollarda koşmaktan, top diye taşlara vurmaktan, koşup atlamaktan ayakkabılarımız delik deşikti. Ayakkabılarımız öyle eskimişti ki kimi arkadaşımız arkasını kesip ayakkabısını şıptık yapmıştı. Yazın çorap giyenimiz azdı. Bu durumdayken bile arkadaşlarımız yasak olan bol paçalı pantolon giymeye

pek düşkündüler. O günlerde bol paça modası vardı. Pantolonun üstü dar, paçaları öyle bol olacaktı ki, yürürken bu bol paçalar bir o yana, bir bu yana kanat gibi çarpacaktı. Yürürken bu bol paçaları fiyakayla dalgalandırmak bir ustalık isterdi. Arkadaşlarımız “dahili” elbiselerinin paçalarına “kama” denilen bir parça ekleyerek paçalarını genişletirlerdi. Kama, pantolonun kumaşından eşkenar, uzun bir üçgendi. O zaman da modaya düşkünlüğüm olmadığından pantolonuma kama koymamıştım.

O sabah tıka basa kahvaltı edip herzamanki gibi dağlara vurmuştuk. Öğleüzeri Kandilli sırtlarından inip kıyıda denize girdik. Kandilli kıyılarında o zamanlar yangın yerleri vardı, yanmış eski yalıların kalıtı duvarlar duruyordu. Herzamanki gibi kıyıda soyunup denize atladık. İlk dalışta insanın içini titreten Kandilli'nin o anaforu akıntısında, o dupduru soğuk sularında yüzüp eğleniyorduk.

Haziran ortalarında olmalıydık. Çünkü Kuleli Lisesi öğrencileri daha kamp-taydı. Onların kampı bir ay sürdüğünden, bizim kampımız bitmiş, onlarınki daha bitmemişti. Liseliler de kampta her sabah okuldan çıkıp kırlara talime gider, öğle yemeğine okula döner, öğleden sonra yine talime çıkarlardı. Lisenin kendi bandosu olduğundan, talime gidip gelişlerinde yürüyüş kolunun önünde bando çalardı.

Denizde bağırıp çağırarak yüzüp eğlenirken Kuleli bandosunun sesini duyduk. Bandonun sesini duymamızla denizin içinde nereye kaçıp gizleneceğimizi şaşırdık. Çünkü, bandonun arkasındaki yürüyüş kolu yoldan geçerken subaylar kıyıdaki askerî okul giysilerimizi, denizde de bizi görecektlerdi. Kıyıya dönüp teleserek giyinip kaçmaya zamanımız kalmamıştı, kıyıda açıkta yüzüyorduk. Bando sesi gittikçe yaklaşıyordu. Kuleli subaylarından adı sanı pek ünlü bir Yüzbaşı Zülfü vardı, hele onun eline düşersek işimiz bitikti. Yüreklere öyle bir korku salmıştı ki, “Zülfü geliyor!” denildi mi, yer-gök bile korkudan titrer sanırdık.

Biz işte o şaşkınlıkla, o yana mı yüzüp kurtulalım, şu yana mı açılıp saklanalım diye suya dalıp çıkarken, Boğaz'ın tepelerinde yankılanan bir komut duyduk:

– Alaaaay, dur!

Kıyıda dikleşen sırt üstündeki yolda alay durdu, bando sustu.

Kuleli Lisesinin subaylarından Yüzbaşı Ömer Lütfi bize sesleniyordu:

– Çabuk çıkın denizden!

Birbirimizle konuşup danışacak zamanımız yoktu, geriye dönüş olmadığına göre, karşı kıyıya doğru kulaç atmaya başladık.

Arkamızdan Ömer Lütfi Beyin,

– Dönün, dönün! diye bağırıldığını duyuyorduk.

Sanki sesi bile ardımızdan yetişerek kulağımızdan tutup, bizi kıyıya çekecekmiş gibi korkuyla karşı kıyıya doğru kulaç atıyorduk. Karşı kıyıya dek yüzüp

yüzemeyeceğimizi düşündüğümüz yoktu. Elbet yüzemezdik. Karşı kıyıya varsak bile, çırlıçıplak yedi sekiz çocuk ne yapardık orda? Hiçbişey düşünmeden yüzüyorduk, yeter ki Yüzbaşı Ömer Lütfi'nin eline düşmeyelim. Soluğum, gücüm kesilmişti. Şöyle bir dönüp arkama baktım, arkadaşlardan birikisi geri dönmüş bile... Ömer Lütfi Bey iki elini ağzına boru yapmış sesleniyor:

– Çabuk kıyıya dönün! Yoksa elbiselerinizi alıp götürüleceğim, dönün!

Belli ki, 14-15 yaşlarında yedi sekiz çocuğun denize açılmasından o da korkmuş. Biz denize açılırsak, Yüzbaşının bizi denizde bırakıp alayla birlikte gideceğini sanmıştık. Oysa bizi bırakmadı.

Biraz yorgunluktan, biraz da korkudan kulaçlarımızı istemeye istemeye atarak kıyıya çıktık. Yüzbaşı Ömer Lütfi Bey dik sırt üstündeki yolda dimdik duruyordu. Arkadaşlardan biri,

– Eyvah, pantolon paçasındaki kamayı görürse... diye fısıldadı.

Giyinmeye çalışırken Ömer Lütfi Bey, olduğu o yüksek yoldan,

– Elbiselerinizi kolunuzun altına alın, olduğunuz gibi buraya gelin! dedi.

Sesi yumuşaktı. Giyneklerimizi, giysilerimizi, ayakkabılarımızı, şıptıklarımızı bohça yapıp kolumuzun altına aldık, dik kıyıda dar yolu tırmanarak yola çıktık. Ömer Lütfi Bey bizi manga düzenine sokarak, bandonun önüne koydu.

– Bandoya uyarak uygun adım yürüyeceksiniz! dedi; sonra Kuleli öğrencilerine komut verdi: Hazır ol! Alaaay, marş!

Bando çalmaya başladı, alay yürüyüşe geçti.

En önde, saçlarından, gövdelerinden sular sızan sekiz on çıplak çocuk, arkada bando, sonra Kuleli öğrencileri... Arkamızdaki bandonun çaldığı marşa ayak uydurmuş gidiyorduk.

İçimizden biri,

– Çengelköy'e kadar yürütürse rezil olacağız... diye fısıldadı.

Bakalım okula varınca başımıza neler gelecekti...

Kuleli'nin önüne gelmiştik. Liseliler ve bando okula girdi.

Ömer Lütfi Bey,

– Giyinin! dedi.

Lisede "tecrithane" olduğunu duyuyorduk. Yüzbaşı Ömer Lütfi bizi tecrithaneye atacak diye korku içindeydik. Biraz öğüt verip bizi saldı.

O öğütten sonra, yoldan geçenlerin göremeyecekleri kıyı yerlerden denize girmeye başladık.

Bütün okulca Beykoz çayırına gidişimiz, orda Beden Eğitimi Öğretmenimiz Zıpır Nazmi'nin bize gösteri yaptırması, kızarmış kuzu, iç pilav, salata, ırmık helvasıyla öğle yemeği yiyişimiz, Beykoz çayırında yapılan futbol maçı, kamptan

önceydi sanırım. Belki de kamptan sonraydı bu eğlence. Baba Refet denilen, biz-den epiyce büyük –belki on yaş– bir öğrencinin eşeğe ters bindirilerek çayırda dolaştırıldığını anımsıyorum. Sonra üç dört arkadaş Yuşa Tepesine çıkmış, Yuşa Türbesini görmüştük. Yuşa'nın mezarı çok uzun olduğu için o çağdaki insanların boyunun on metre olduğunu söylemişlerdi.

Büyük tatilde okulda kalan çocuklar günden güne azalıyordu. Ben de evime geldim. Günlerimi bahçede çalışarak geçiriyordum. Koyunlarımızın sayısı beş altı olmuştu. Sabahları koyunları önüme katar, yavaş yavaş surların dışına çıkarırdım. Koyunları Balıklı Rum Hastanesinin bahçesine götürürdüm. O sıralarda oraları bomboştu. Bahçe çayırılık ve gölgelikti. Salardım koyunları bahçeye. Kendim de geniş dalları olan ağaçlardan birinin gölgesi altına, çayıra uzanır kitap okurdum. Acıkınca da yanımda bir gazeteye sarılı olarak getirdiğim öğle yemeğimi yedim. Hiçkimse bulunmazdı o bahçede. Tek başıma orda akşama dek kitap okumak hoşuma giderdi.

Kimi günler de Beyazıt'taki genel kitaplığa gider bütün gün kitap okurdum. Büyük tatildeki eğlencelerimden biri de yine Samatya'da denize girmektir. Birlikte asker okuluna girdiğimiz, beni de asker okuluna girmeye özendirmiş olan arkadaşım Mehmet, çalışkan bir öğrenciyken, Sıfırcı Nizam'ın kimya dersinden bütünlemeye kalmıştı. Onun bütünlemeye kalışı denli, Ş.'nin de sınıfta kalmış olması şaşırtıcıydı. Buyüzden iki eski arkadaşım eskisi denli sık buluşamıyorduk. O günlerde en yakın arkadaşım Hilmi'ydi.

581

Beni Amar Sirkî

Daha önce İstanbul'a büyük bir sirk gelip gelmediğini bilmiyorum. Başkalarından da İstanbul'a sirk geldiğini duymamışım. Benim gördüğüm ilk sirk Beni Amar Sirkidir.

Bugünkü Taksim Alanından Elmadağ'a dek olan o büyük alan bomboş bir düzlüktü. Bugünkü Taksim Gezisinin ve parkının olduğu yerde Taksim Kışlası vardı. O boş büyük düzlük de Taksim Kışlasındaki askerlerin talim yeri idi. Buyüzden o alana Talimhane denilir. Talimhane'de tek apartman, tek ev, tek kulübe yoktu. Talimhane'nin Dolapdere bayırına bakan yanı çöplüktü. Beni Amar Sirkî, işte o bomboş olan Talimhane'ye kurulmuştu. Öyle büyük reklam yapılmıştı ki, İstanbul halkı bu sirke taşınıyordu hergün... Çok büyük sirk çadırının çevresindeki tel sınırın içinde, çok iri kadanalar üstünde kovboylar dolanarak nöbet tutuyorlardı. Kadana donları, haritadaki ülke renkleri gibi koca koca renkliydi.

Söylentiye göre Beni Amar Sirkinin İstanbul'da bulunduğu günlerde, İstanbul'da başıboş dolaşan sokak köpekleri ve kedileri azalmıştı. Çünkü, iki kedi yada bir köpek getiren, sirke parasız sokuluyordu. Bu kedileri, köpekleri sirkteki aslanlara, kaplanlara yesinler diye veriyorlardı. Sepet içinde sirke kedi götürüldüğünü ben de görmüştüm yada sirke götürülen sepetin içinde kedi olduğunu sanmıştım. Beni Amar Sirki, İstanbul'un o zamanki durgun yaşamını dalgalandırmıştı. İki aya yakın kaldı Beni Amar Sirki.

Bitmeyen Utanç

Taa çocukluğunuzda çok utanılası bir davranışta bulunduysanız, zaman zaman, hatta yerli yersiz bu anınızı anımsayıp her kez yeniden o eski utanca gömüldüğünüz oluyor mu? Benim oluyor, hem de sık sık... Eski bir utancımı yeniden anımsadıkça, eskisinden bin beter utanıyorum. Unutmak şöyle dursun, kırkbeş yıldanberi her anımsadıkça, daha da artarak beni utandıran anılarımdan biri babama değgindir.

582

Babam kiraladığımız bahçedeki ağaçlardan topladığı yemişleri, bahçede yetiştirdiği ürünleri satarak bizi geçindiriyordu. Kimileyin de hal'den yemiş, zerzevat alarak satardı. Bunları, Çelebi adını koyduğum eşeğimizin sırtına yüklerdi. Babamın bu biçim bir satıcı olması ağırıma giderdi. Gerçeği söylemem gerekirse, babamın yaptığı işi küçümsemiyordum, ama yaptığı iş, babama layık bir iş değildi. Doğrusu, babam daha düzeyli bir iş yapabilecek yetenek ve bilgideydi. Ama geçirdiğimiz zor ve bunalımlı günlerden sonra babam geçimimizi sağlayabilmek için ancak bu işi düzenleyebilmişti. Babam, Çelebi'ye yüklediği yemişleri yada zerzevatı, sokaklarda bağırarak yada pazaryerinde satmazdı. Onun ne denli çok tanıdığı, arkadaşı, eşi-dostu vardı ki, eşeğini önüne katıp onların evlerine, dükkânlarına, işyerlerine uğrar, uğradığı yerlerde oturup çay-kahve içip söyleşir, hem de mallarını satardı.

Büyük yaz tatilinde haftanın biriki günü Hilmi'lerin evinde kalıyordum. Bu aileye bu denli yaklaşıncı, onlara ister istemez kendi aileme değgin bilgi vermem gerekiyordu. İşte buyüzden bir yalan söylemişim onlara. Babamın eşek sırtında mal sattığını söylemekten utandığım için, Hilmi'nin babası Haydar Bey bana babamın kimliğini sorduğunda, Naci Beyin kardeşi olduğu yalanını uydurmuştum. Hiç düşünmeden ağzımdan çıkmıştı bu yalan. Aşğılık duygumun birdenbire patlayışydı. Naci Bey babamın daha önce bahçesinde çalıştığı tekkenin şeyhiydi. Kendisi de şeyh olan Haydar Bey, elbet Naci Beyi tanıyordu.

Hafta tatili olan cuma günlerinin çoğunda Karababa ailesi, Ada'ya, Çamlıca'ya, Çırpıcı'ya, bunlara benzer bir gezinti yerine giderdi. Beni de bırakmaz, üsteleyerek oralara götürürlerdi. Hilmi dışı olarak çalıştığı için bolca para kazanıyordu. Bu hafta tatili gezintilerinin giderinin çoğunu Hilmi öderdi. Hilmi'nin annesi bu gezinti günleri için önceden dolmalar, kadınbudu köfteler, börekler, söğüş, tavuk kızartmaları gibi yemekler hazırlardı. Yemekler sepetlere, çantalara konurdu. Salatanın sirkesine, zeytinyağına, sabuna, sabunlu elbezine, havluya dek, gezinti yerinde gerekli olan herşey unutulmadan alınır.

Bir hafta tatili günü taksiyle Sümbül Efendi Türbesine gidecektik. Mevlanakapı dışındaki Sümbül Efendi Tekkesi, türbeleri, mezarlığı, çilehanesiyle o zamanlar hem bir ziyaret yeri, hem de bir gezinti yeriydi.

Arabayla giderken surlar dışındaki yol üzerinde bir tekkeye uğranıldı. Bu tekkenin şeyhi Haydar Beyin dostuydu. İçeri girdik. Taksi dışarda bekliyordu. Bu tekkenin yaşlı şeyhi, konuşmalarından anlayabildiğim kadarıyla olgun, aydın bir kişiydi. Beni ona, Naci Beyin kardeşinin oğlu diye tanıttıklarında, Şeyh Efendi pek şaşırarak, Naci Beyin kardeşi olmadığını söyleyip beni sorguya çekmeye başladı. Yer yarılrsa da yerin dibine geçsem çok daha iyiydi. Herzaman denildiği gibi, yalandan daha doğurganı yoktur. Bir küçük yalanımın benim ağızımdan pekçok yalanlar doğuracağını önceden bilemezdim. Bozulmamdan, utanmamdan yalanımı anlamış olacaktı ki, beni daha da zor duruma düşürmemek için konuyu değiştirdiler.

583

Bisüre oturduktan sonra tekkenin ayrıldık. Sümbül Efendi Türbesine geldik. Çilehanenin bulunduğu çayırda pekçok aile gelip yer yaygıları üzerine yayılmışlardı. Çilehanede kuyular vardı. Kuyu bileziklerinden bakılınca suları görünüyordu, kimisi de kör kuyuydu. Çile çekmek için dervişler bu kuyulara iner, dipteki kovukta bir zaman, kimileyin kırk gün, günde iki zeytin, iki hurmayla yaşayıp kendi kendileriyle kalarak, derin yalnızlık düşüncelerine dalarak "nefs-i emmare"lerini körletiyor, içlerindeki şeytanı öldürüyorlarmış eskiden.

Yalanımın ortaya çıkışının utancı yetmezmiş gibi bikaç gün sonra Hilmi'yle birlikte Beyazıt'tan Şehzadebaşı'na doğru gelirken, birden beş on adım öteden giden babamla karşılaştım. Önüne eşeğini katmış gidiyordu. Eşekteki küfeler boş olduğuna göre mallarını satmış, eve dönüyordu. Birden, hiç düşünmeden, tepkisel bir davranışla başımı babamdan ters yana çevirdim. Sözde babamı görmezden gelecektim. Hilmi'nin eşek sırtında zerzevat satan bir adamın oğlu olduğumu öğrenmesini istemiyordum. Ama babam beni görmüştü. O sıcacık, yumuşacık sesini duydum:

– Oğlum...

Konuştuk babamla. Konuşurken sıkıntılı, tedirgin ve utangaçtım.

Yaşamımda elbet pekçok utanılası davranışlarda bulunmuşumdur. Ama hiçbiri beni bu denli utandırmamıştır. Her anımsadıkça bikez daha, ama bin kat artarak utanç duyarım. En olmadık zamanda, en olmadık yerde, özellikle de yüceltilmiş, övülmüş durumlardayken, birden babamı görmezden gelmeye çalıştığım o aptalca durumum gözümün önüne gelir. Yıllar yılı süren bu anının acısıyla, belki içimden bir eski ayıbımı ödemeye çalışıyorumdur.

Sonraları, Karababa ailesi babamla, kız kardeşimle tanıştılar, görüştüler, dost oldular. Hiçbir zaman yüzlenmeyen bu yalanımın ayıbı, içbenliğime suçlu damgasını vurdu.

Utançtan da öte, acı bir pişmanlıkla anımsarım bu olayı; bidaha geriye dönüşüm yaşamımdan silinemez, kazınamaz bir pişmanlık... Babama, hem de öyle bir babaya! Babam sağ olsaydı, öleceğimi bilsem, yine de yazamazdım bu anımı...

Yaşamımın 1953-54 yıllarında, iki küçük çocuğumu geçindirebilmek için, babamın bizi geçindirmek için eşekle zerzevat sattığı durumdan çok daha aşağı düzeylerde işler yapmak zorunda kalmıştım. Bu işlerden biri gazete satıcılığıydı. Daha gün doğmadan Levent'ten Çağaloğlu'na gidip gazeteleri bayiden alır, Levent'e dek taşır, sonra kolumun altındaki gazeteleri Levent'teki evlere dağıtır, gazete satar-dım. 38 yaşımıdaydım, üstelik yüksek öğrenim görmüş, subaylık ve yazarlık yapmış biriydim. Gazete satıcılığı yaptığım o zor günlerimde başım her sıkıştıkça babama koşar, ondan para isterdim. O da her istediğimde verirdi. İşte o zor günlerimde çok düşünmüşümdür: Levent gibi daha yeni kurulmuş bir semtte, çoğunluğu daha yeni mülk sahibi olmuş bitakim insanların ortasında yaşıyorduk, yaşamaya çabalıyorduk. İşte o zor günlerimde, kendilerini geçindirebilmek için gazete satıcılığı yapmak zorunda kaldığım için, yaptığım işten dolayı iki çocuğum benden utanıyorlar mıydı? Bunu onlara sormadım ama davranışlarından, benim yüzümden aşağılık duygusuna kapıldıklarını sezmiştim. Çocuklarım yaptığım işten dolayı benden utanıyorlardıysa, sanki babama yaptığım kaba haksızlığın birazını olsun ödeyecekmişim gibi gelirdi bana. Babama yaptığımı, çocuklarım bana ödecekti.

Çocuklar, çocuklar, yaşamı sürdüren çocuklar! Babalarını büyük, çok büyük, en büyük olarak görmek, tanımak isterler ki, kendi güzel ama hayvansı bencilliklerini doyursunlar.

Romen Revüsü

O yaz tatilinde bir gece Hilmi'yle, şimdi Taksim Gezisinin bulunduğu yerdeki bir açık hava gazinosuna gidişimizi anımsıyorum. Yabancı kadın artistlerin, dans-

çılarını, bar kızlarının, revülerin İstanbul'a akın ettikleri yıllardı. Bunlar daha çok Macar ve Romen kızlarıydı. İstanbul'da daha çok para olduğu için değil de, sanırım başka yerlerde hiç para bulamadıkları için başka yerlerden daha çok cinsel açlık çeken İstanbul'da bulunuyorlardı.

Bigün akşama dek gezip dolaşıp kendimize göre epiyce para harcadıktan sonra Hilmi'yle Taksim'deki o gazinoya gidecektik. Büyük Taksim bahçesinin içinde ahşap bir yapı olan Dağcılık Kulübü vardı. Gece parkta dolanırken, terslik bu ya işte, aptestim geldi. Rezalet! Ben, beni bildim bileli, oldum olası İstanbul, genel hela sıkıntısı çekilen bir büyük kenttir. Ama o zamanlar şimdiki kadar bile genel hela yoktu İstanbul'da. Patlayacağım... Dön bu yana, dolaş şu yana, koş o yana! Sonunda umarsızlık bana en uygun yeri buldurdu. Hilmi nöbet tutuyordu. Ben o bakımlı parkın tıraş edilip biçimlendirilmiş yüksekçe bitkileri arkasına geçip bir çiçek göbeğinde sıkıntımdan kurtuldum. Kimileyin gülmek, utanmayı gizleyen bir örtüdür. Biz de Hilmi'yle güle güle Romen Revüsünün gösteri yapacağı gazinoya gittik. Masaya oturduk. Garson önümüze listeyi bıraktı. Listedeki fiyatları görünce dünyamızı şaşırdık. Cebimizdeki paraya göre orda hiçbirşey yiyip içemezdik. Biz gazinoda fiyatların o denli yüksek olabileceğini düşünememiştik. Romen Revüsü yüzünden fiyatlarını yükseltmiş olacaktı gazino. Bikez oturmuştuk, kalkıp gidemiyorduk da... Gitmeyi kendimize yediremiyorduk. Gidersek ayıp olur sanıyorduk. Kim ayıplayacaktı bizi? Garson. Ne diye? Paraları yok diye... Garson kimi ayıplayacak? Kim olduklarını bilmediği onbeş yaşında iki çocuğu...

585

Listedekilerin en ucuzu dondurmaydı. Ama bende ki para, ikimizin dondurma yemesine bile yetmiyordu. Hilmi bende kaç para olduğunu sordu. Yiterse, düşerse, ceplerimin birinde olsun para kalsın diye, bozuk paralarımı ayrı ayrı ceplerime dağıtırdım. Yöremizdeki masalarda oturanlara çaktırmamaya çalışarak ceplerimdeki paramı saydım. Hilmi de başkalarına göstermeden parasını saydı. İkimizin parası birleşince ancak iki dondurmaya yetiyor, pekaz da artıyordu. İki dondurma söyledik garsona. Dondurmayı yerken de, daha sonra da, revüyü seyredirken de sağ elimi pantolon cebimden çıkaramadım, boyuna cebimdeki bozuk paraları sayıp duruyordum. Sanki cebimdeki paralar durup dururken eksilecek yada cebimden düşecek yada görünmez bir el uzanıp cebimdeki paraları alacakmış gibi geliyordu. Parmaklarımın ucuyla, yan tırtıklarını yoklayarak, paraları boyuna sayıyordum. Gazino tıklım tıklım dolmuştu. Yöremizdeki masalara bakıyorduk. Bizden başka dondurma yiyen yoktu. Öbür müşterilerin masaları içkilerle, mezelerle donanmıştı. İyi ki bizi, burda dondurma yenilmez diye kovmamışlardı. Biz de çekingenliğimizden olacak, önlerde ve ortalarda değil, arkada ve yanda bir masaya oturmuştuk. Yükselti üstünde Romen Revüsünün kızları bir avuçluk dantelli, fistolu donlarını

göstererek bacak sallayıp duruyorlardı. Ama biz, ceplerimizdeki bozuk paraları denkleştirmek için hesap yapmaktan, paramız yeter mi yetmez mi diye korku çekmekten kızların baldırlarını, bacaklarını, göbeklerini, kışkılarını görececek durumda değildik. Romen Revüsü ikimize de zehir olmuştu. Gösteri programının sonuna doğru garson hesap pusulasını masaya bırakınca ikimiz de donup kaldık. Biz ceplerimizdeki paraları listede yazılı dondurma fiyatına göre hesaplamıştık. Ama yüzde on garson hakkını düşünememiştik. Oysa hesap pusulasına garson yüzde on hakkını da eklemişti. Paralarımızı birleştirip sanki saydıkça artacakmış gibi bidaha, bidaha saydık. Paramız ancak ucu ucuna yetiştiriyor, geriye de ya iki ya üç kuruş kalıyordu. Ceplerimizi boşalttık. Üstelik verdiğimiz paranın çoğu da yirmi paralık, bir kuruşluk, yüz paralıktı, yani bozuk paraydı. Gazinodan çıktık. Ben bu kez gaziroya girmeden önce parkta rahatladığım gibi rahatlamıştım paramız yettiği için. Bisüre sessiz yürüdük, sonra başladık sesli sesli gülmeye, kendimizle alay etmeye. Tramvaya binecek paramız bile yoktu. Yayan döndük Hilmilerin evine.

O gece, bir doğal gece geçirmiş olsaydık, gaziroya yiyip içip Romen Revüsünü seyrettikten sonra evimize dönseydik, o zaman, o gecenin anısı belleğimde bile kalmayacaktı. Bellekte iz bırakmayan yaşantı, bence gerçek bir yaşantı değildir.

Alaycılık

Balıklı Rum Hastanesinin bahçesinde koyunlarımızı otlatarak, Etyemez kıyılarında yüzerek, genel kitaplıklarda kitap okuyarak, çok zaman da Hilmi'yle birlikte gezip tozup eğlenerek yaz tatilini geçirmiş, ders yılı başladığından okula dönmüştüm. Sekizinci sınıftaydım. Epiyce öğrenci alaya çıkarılmış, evine yollanmış, sınıfımız oldukça arınmıştı. Buna karşılık yine başka asker okullarından sekizinci sınıfta kalmış bikaç döneke öğrenci gelmişti. Bir yıl öncesine göre okula alışmıştım, rahattım.

Kendimi savunma yöntemlerime bir de alaycılığı eklemiştim. Alay edilmemenin bir umarı, daha keskin alaycı olmak, başkalarıyla alay etmektir.

Yedinci sınıftayken yaşadığım, tanıdığım, görüp duyduğum kötü olaylar, bana içinde bulunduğum o ortamın bir gerçeğini öğretmişti: Sınıfta döneke olup da ikinci yıl da sınıf geçme umutları kalmayanlar, başarısızlıklarını, umutsuzluklarını bütün sınıf arkadaşlarına bulaştırmak, herkese yaymak, genelleştirmek ve böylece başarısızlığı herkesin başına gelmiş bir durum olarak görüp kendilerine düşecek sınıfta kalma acısının payını azaltmak istiyorlardı. Her öğrenci sınıfta kalırsa, sınıfta kalmanın acısı bölüşülecek, kendi acıları azalacaktı. Sınıf geçmek için çalışanları

çekemeyişleri, kıskanmaları bundandı. Buyüzden çalışanlarla alay ediyorlardı. Çalışkan öğrencilere “ukala”, “ukala dümbeleği”, “allame” derlerdi.

Aşağı yukarı her öğrenci kuşağının argo için uydurduğu sözcükler, deyimler vardır. Bizim sınıfımızda uydurulmuş bikaç deyim de argoya girdi. “İnek”, “kaşalot”, “potas”, “kaf” da bizim sınıfın uydurduğu argo sözcükleridir. Bunların içinde ençok yayılıp tutanı “inek” oldu. Bugün bile kullanılmakta olan inek sözcüğü bizim kuşağın buluşu bir argo deyimidir. Ukala, ukala dümbeleği, allame yerine sonraları çalışan öğrencilere inek denilmeye başlanmıştı. Çalışkanlarla inek diye alay ederek onların çalışmasını engellemeye, kendileri onlar gibi olamadığından, onları da kendileri gibi yapmaya çalışırlardı. Çalışkan öğrenci “inek”, derse çalışmak da “ineklemek”ti. İnek, ineklemek, ineklik, inek arabası gibi, bu sözcük türetiliyordu. Çok bilen, öğretmenin her sorusuna cevap veren öğrenci sütlü inekti. Öğrencinin, öğretmenin sorularına cevaplar vermesi, sağıldıkça süt vermesiydi. Bir de çok çalışıp pekaz başarı kazananlar, öğretmenin sorularından pekazını cevaplayanlar için atasözü değerinde bir söz uydurulmuştu; onlarla şöyle alay ederlerdi: “Ulan, sen öyle ineksin ki, bir çuval saman yiyip bir bardak süt verirsin, onu da arka ayağınla devirirsin!”

Derse çalışarak sınavda başarmak yerilirdi, buna karşılık çalışmadan bilmek, dersi bir dinleyişte öğrenmiş olmak, bir yıllık dersi bir saatte öğrenmek, çalışmadan sınıf geçmek, zeki olmak sayılır ve övülürdü. Kimi anababalar bile çocuklarını ders çalışmadıkları, bir yıllık dersi bir gece içinde çalışıp sınıf geçtikleri için çok zeki diye överlerdi.

Hiçbir öğrenci inek diye alay edilmek istemez. Kendilerine inek dedirtmemek için derse çalışmayanlar yada gizli gizli çalışıp derse çalışmadan biliyormuş gibi görünen, zekilik taslayanlar vardı. Çünkü çalışmayanlar, çalışanlarla alay edenler ağır basıyordu.

“Kaşalotluk”, ineklikten daha aşağı kertede bir nitelikti. Çok çalışıp da dersi öğrenemeyen, kafasız, şapşal öğrencilerle kaşalot diye alay edilirdi. Bikaç yıl söylenilen kaşalot deyimini sonraları unutuldu.

Alay edilmemenin yolu çalışmamaktı. Oysa ben çalışmak zorundaydım. Ne yapmalıydım ki, hem çalışayım, hem de benimle arkadaşlarım alay etmesinler? Yani kendimi nasıl savunmalıydım? Bilinçli olarak bunları düşünmüyordumsa da içgüdüsel olarak kendimi savunuyordum. Kendimi savunmanın bikaç yolunu bulmuştum. Bunlardan biri, çalışmayanlara sınavlarda kopya vererek, yardım ederek sevilen bir öğrenci olmak, çalışkanlığımı onların da yararına kullanmak. Bu yöntem öyle yararlı olmuştu ki, ileriki sınıflarda arkadaşlarım ben rahat ders çalışayım diye derslikte gürültü yapanları sustururlardı. En yaramazları, en azılı

olanları bile, “Susun ulan, susun da Kılılı* ders çalışsın! Çocuk ders çalışmıyor gü-rültünüzden!” diye derslikte sessizliği sağlarlardı. Çünkü benim çalışmam onların da işine yarayacaktı. Sınıf birincileri, çalışkanlar sevilmezken, beni arkadaşlarımın sevmelerinin başlıca nedeni, elcil oluşum, onlara yardım edişim, sonraları da bunu isteyerek, içten yapışmadı. Bulduğum kısımda hiçbir arkadaşımın sınıfta kal-mamasını kendi başarımış gibi saymaya başlamıştım.

Alay edilmemenin ikinci yolu, onlardan daha alaycı olmaktı. Ben de kendimi savunmak için alaycı olmuştum. Kopya vererek iyilik ediyor, alay ederek de onla-rı yıldırıyordum. Bende alaycılık kendimi savunma olarak daha o yaşında başlamış, yıllarca sürmüş, sonraları bir alışkanlık olmuş, daha sonra da bir gülmece yetene-ği, gülmece duygusu (*sence of humour*) olarak gelişmişti. Öyle sanıyorum ki gül-mece yazarlığımın kökeni, çocukluğumun o koşullarındandır. Başkalarıyla alay ederek, benimle alay edilmesini önlüyordum. Sonraları kendi kendimle de alay etmesini öğrenmiş, alayda öndavranarak, başkalarının benimle alayına fırsat ver-memiştım. Arkadaşlarımın çoğuna lakap takan bendim. Eğlence gecelerinde uy-durma gazete haberleri yazarak, çarpıklıkları alaya alan, eksiklikleri abartarak gösteren bendim. Bu alaycılığım arkadaşlarım üzerinde, ayrıca zeki olduğum izle-nimi de yaratıyordu.

588

“Ukde-i Hayat”

Sekizinci sınıfta “Vücut-i beşer” diye bir ders okuyorduk. Bu derse “teşrih” de denilirdi. Fransızcası *anatomie* olan bu bilimin sözlükte Türkçesi “örganbilim” olarak yazılıdır.

Vücut-i beşer öğretmenimiz Doktor İsmail Hakkı Beydi. Hayranlık duyduğum öğretmenimdi. Derslerini büyük dikkatle dinler, ağzından her çıkan sözünü ederdim.

İsmail Hakkı Bey bir dersinde “ukde-i hayat”ı anlatmıştı. Ukde-i hayat’ın Türk-çesi nedir, bilmiyorum, sözlük anlamı yaşam düğümü demektir. Ense kökü dedi-ğimiz yerde ensedeki çukurun dibinde, omurilik sinirlerinin “bitkisel sinirlerin” dağıldığı küçük yumrunun adı ukde-i hayat’tır. Ukde-i hayat’a bir iğne batırılsa, o insanın birden ölüvereceğini İsmail Hakkı Bey öyle etkili anlatmıştı ki, anlatırken sanki bir el uzanıp ense köküne bir iğne batıracakmış gibi olmuştum. Öğretme-nimiz, kanlarının akmaması için domuzların mezbahalarda kesilmeyip ukde-i

* Kılılı, benim okuldaki lakabımdı.

hayatlarına bir şiş batırıldığını, usta domuz kesicilerin domuzun ukde-i hayat'ını kolay bulduklarını, şiş batırılır batırılmaz domuzun birden öldüğünü, kanının da içinde kaldığını anlatmıştı. İsmail Hakkı Beyin bu dersi verdiği gün, ders dışı olan bir boş zamanda kimi arkadaşlar derslikte uzuneşek oynuyorlardı. Oyuncular iki bölük olmuş, bir bölük arka arkaya dizilip eğiliyor, öbür bölük de bu eğilenlerin üstüne atlıyordu. Üste atlayanlar devrilirse, kendileri alta yatıyordu.

Kapıdan girilince dersliğin önündeki sırada otururdum. Sıra arkadaşım Ödemişli Kâmil'di. Kâmil kimileyin Ödemişli ağzıyla konuşmasını severdi. "De gidi deeee!..", "N'etcen len?", "Gidinin oğlu!" gibi sözler ağzından eksik olmazdı.

Bizim arkamızdaki sırada, duvar yanında, Bursa Askerî Lisesinden bize dönek gelmiş olan Cemal oturuyordu. Cemal'in kalın ve derin çizgili yüzü, büyücek başı, iri kara gözleri vardı. Onun yüzünü, okuduğumuz İngilizce *Alice in Wonderland* adlı hikâye kitabında resmi çizili bir adamın yüzüne benzetirdim.

Cemal de uzuneşek oynayanlar arasındaydı. En öne o yatmış, ellerini de dersliğin koridora bakan penceresine dayamıştı. Arkasına başka çocuklar eğilerek uzanmışlardı. Üstlerine atlayanların yıkılmamaları için çok ileri atlamaları gerekiyordu. İlk atlayan öyle ileri atlamıştı ki, pencere camına çarpmış, cam kırılmıştı. Kırılan bir ikizkenar üçgen biçiminde büyük bir cam parçasının sipsivri ucu, pencere dibinde eğilmiş olan Cemal'in ense çukuruna saplanmıştı. Öyle derin saplanmıştı ki, Cemal eğildiği yerden doğrulunca da ensesinde sallanıyordu cam. İsmail Hakkı Beyin o gün anlattığı ukde-i hayat'ın ne denli duygun olduğu yolundaki sözlerinin etkisinde olduğumdan, camın sivri ucunun Cemal'in ukde-i hayat'ına girdiğini sandım. Camı ensesinden çıkarmadan Cemal'i revire götürdüler. Cemal'in ne zaman revirden döndüğünü anımsayamıyorum. Bisüre boynu bağlı kalmıştı.

Cemal şimdi emekli hava albayıdır. Kırk yıl aradan sonra onu gördüğümde, ensesine batan cam olayını unutmadığımı söyledim. O da bana değgin başka bir olayı unutamadığını söyledi.

Cemal arkamdaki sırada oturur, roman okur, ders çalışma saatlerimizde konuşur, gürültü ederdi. Bir mütalaa saatinde, ders çalışmama engel olmuş olacak ki, arkama dönüp ona,

– Arkadaş, demişim, öyle görölüyor ki sen alaya çıkmaya karar vermişsin. Bu senin bileceğin bişey. Nasıl istersen öyle yap. Ama ben subay çıkmak istiyorum. Gürültü patırtı etme de ders çalışalım!

Benim hiç anımsayamadığım bu sözlerimi unutamadığını söyleyen emekli Hava Albayı Cemal, arkadan şöyle diyor:

– Her insanın yaşamında dönüm noktası olan, yaşamını değiştiren, yaşamına yön veren olaylar vardır. İşte senin o sözün de benim yaşamımı değiştirdi, dönüm

noktam oldu. Çok etkilenmiştim, sözlerin bana kamçı oldu. Kendime geldim, çok çalışmaya başladım. Hiç unutamıyorum o sözünü.

Ölüm, Çiçek Açardı Teninde

Bana öyle gelir ki, sanki dünyanın en iyi öğretmenleri benim öğretmenlerimdi. Böyle olduğuna gerçekten de inanmışımdır. Örneğin bir Davut Şükrü Bey, benim için bir söylence (destan) kahramanıdır. Onun yaşamı için ne biliyorum da böyle söylüyorum? Hiç... Ama o Davut Şükrü Beyi kendi kendime destanlaştırmışım. Kurtuluş Savaşımız denilince, ben o savaşın kahramanları olarak, başlarına melon yada röleve şapka geçirip, kara şayaktan ceketle çizgili pantolon giyip politika sirkinde türlü gösteri numaraları yaparak boy gösterenleri, savaşın parsasını toplayanları değil, işte bu Davut Şükrü gibi yiğitleri, gösteriştan alabildiğine uzak o ülkücüleri, ölene dek bu yurt insanları için yararlı olmaya çalışmış, kahraman oldukları bilinmeden, herhangi birimizmişçesine yaşamış olan o gerçek kahramanları düşünürüm.

590

Giysilerine sinmiş savaşın barut kokuları duyuluyor sözü, Davut Şükrü gibiler için büsbütün de edebiyat abartması sanılmamalıdır. On yıl geçmişti savaşın üstünden... Ama onlar savaşın bütün izlerini, giysilerinde değilse bile gövdelerinde, canlarında, içlerinde, tenlerinde taşıyorlardı. O subayların İstiklal Madalyasından başka nişanları, madalyaları, süsleri püsleri, renkli takıları, kokartları mokartları, sırmaları, yaldızları, kurdeleleri, rozetleri filan yoktu. İstiklal Madalyası yetiyordu, başka takı, başka övünç süsü yasaktı subaylara. Ama onların gözlere görünmeyen nişanları, gövdelerinde, canlarında taşıdıkları savaş yaralarıydı.

Şarapnelin ne olduğunu bilir misiniz? *Shrapnel* öyle bir top mermisidir ki, topun namlusundan çıktıktan sonra havada bikez daha patlar ve içindeki misket denilen yuvarlak çelik parçaları hızla saçılır. Bir şarapnelin patlamasıyla, yüz tüfeğin bir anda patlamasının etkisi sağlanmış olur. Kurtuluş Savaşımızda Davut Şükrü Beyin vücuduna şarapnel misketleri dolmuştu. Ameliyatla bu misketlerden kimisi çıkarılabilmiş, ama çoğu gövdesi içinde kalmıştı, bunlar çıkarılamıyordu. Gövde içinde kalan bu misketler, canlıymış gibi yürüyor, dolanıyor, oynuyordu. Yer değiştiren misketler kalbe girebilir, kalbe giden damarı tıkayabilirdi. Davut Şükrü Bey ölümü ta içinde canlı olarak besleyip yaşıyordu.

İstihkâm yüzbaşısıydı. Uzunca boyluydu. Sarışın, koyu mavi gözlüydü. İstihkâm rengi olan yakasındaki mavi renk, gözlerinde yansımış gibiydi. Dişleri dikkati çekecek aklıktaydı. Yanakları al, yüzü pırıl pırıldı. Sık değildi, ama çok derli toplu,

düzgün giyinirdi. Hiç gülmeden gülmesini bilen bir adamdı. Kendinden hiç söz etmeden, kendisini anlatabilen bir adamdı. Dört yıl boyunca öğretmenim oldu. Onun bikez bile dişlerini göstererek güldüğü olmadı. Ama yüzü sert, suratı asık da değildi. Buyüzden onun için hiç gülmeden gülebilen adamdı diyorum. Öğrencilerini pekçok sevdiğini biliyorduk, ama bikez bile bu sevgisini ne sözcükle, ne davranışla belirtmemişti. Bu nasıl bir yetenektir ki, onun hiç belirtmediği, dışı vurmadığı duygularını bize yine de iletebiliyordu...

Gövdesinde dolaşan misketler derisine doğru yaklaşıp da damarı tıkayıp orda kalınca, tıkanık damarın bulunduğu yerinde yaralar çıkardı. Misketin zorlayarak derisinde açtığı yaraları gazlıbezlerle sarardı. Misket bir zaman sonra tıkanmış yerden yolunu açıp geçince Davut Şükrü Beyin yarası da iyileşir, ama bu kez başka biyerinde, başka bir misket yara patlatırdı. Kolunda, bacağına, belinde, göğsünde açılan misket yaraları... Ölüm çiçek açardı teninde. Sargı bezini ençok boynunda sarılı olarak görürdük; ensesinde, boynunda misketlerin zorlamasıyla yaralar açılırdı.

Ne zaman Davut Şükrü Beyi boynu sarılı olarak görsem, içimde bir ezik acı duyardım. Bikez bile bize yaralarından, nasıl yaralandığından, kendinden söz etmedi, hiç yakınmadı.

591

Kurtuluş Savaşımızda teğmen olmalıydı. Savaşta ağır yaralarla çıktıktan sonra malul emekli olabilirdi. Çünkü bu yaralarıyla, damarlarında, kanında taşıdığı misketlerle artık onu savaşımdan ayırmışlardı, geri hizmet subayı olmuştu. Ama o, gücünce yurda daha da yararlı olmak istiyordu. Kanını akıtarak kendisinin de payı olan savaş yengisini, o büyük utkuyu, kimileri gibi siyasal tutkulara dönüştürmemiş, ün için yatırım diye kullanmamış, para pul derdine düşmemişti. Bir öğretmen olmuştu. Buyüzden savaş alanından yaralı yaralı eğitim alanına koşmuştu. Kurtuluş Savaşımızın kahramanlarında genellikle sonradan öğretmen olma isteği yer almıştır. Bundan sonraki bölümde Mustafa Kemal'in de öğretmen olma isteğinde olduğunu göreceğiz.

Daha önce de söyledim: Bugün bile bana, benim öğretmenlerimden daha iyi öğretmen olamazmış gibi geliyor.

Davut Şükrü Bey derslikte dersini vermekle yetinmezdi. O, fiziği ille de öğretecekti bütün öğrencilerine. "İsteyen dinler isteyen dinlemez, dileyen çalışır dileyen çalışmaz, bilen geçer bilmeyen sınıfta kalır!" demiyordu. Tıpkı bir babanın çocuğuna böyle diyemeyeceği gibi. İlle de sınıf geçecektik ve ille de fizik dersini öğrenerek, bilerek sınıf geçecektik.

Kurtuluş Savaşı sonrası bambaşka bir dönemdi. Alabildiğine yoksulduk, ama sonsuzcasına umutluyduk. Mustafa Kemal "Muasır medeniyete yetişeceğiz!" dediği

zaman, biz bu söze inanıyorduk. Şimdi aynı sözü söyleyen politikacılara gülünüyor, gülenler haklıdır. Çünkü emperyalistin kucağında çağdaş uygarlık düzeyinde olunamayacağını gençlerimizin çoğu biliyor artık.

Ne mutlu benim ezilmiş, yıpranmış, tüketilmiş, yazık edilmiş kuşağıma ki, hiç olmazsa çocukluğumuzda, Kurtuluş Savaşı sonrasının o coşkulu, o ülkücü dönemi ni yaşadık. Benim kuşağımın tek mutluluğu, kırk kırkbeş yıl gerilerde kalmış olan o dönemi yaşamış olmaktır. Gelecek için hiç tükenmeden artan umudumuz da, yine o mutlu dönemi yaşamış olmamızdan geliyor. Hiçbir rezil politika, içimizden bu umudu yok edemeyecek!

Bütünöyle kendilerini, varlıklarını yurdun yücelmesine adanmış öğretmenlerimizden aldığımız odla yalazlanıyorduk. Özverili (fedakâr) olmayı, halkımızın yararına olan inancımıza kendimizi adamayı, o coşkulu, o ülkücü öğretmenlerimizden öğrenmiştik. Çok değil, Davut Şükrü gerçeğini yaşadıkdan on onbeş yıl sonra başımızı kapitalizmin kayalarına çarpacaklardı. Yurdumuzun nasıl emperyalizmin kucağına itildiğini gördük, yaşadık. Her karşı koyuşumuzda daha çok ezildik. Bu durumda kuşakdaşlarımızdan kimileri ihanet gidişine ayak uydurdu, kimileri de tükenip bitti.

592

1946 yılında Amerikan emperyalizmine karşı gelmek ve Truman Doktrini denilen yardım örtüsü altındaki sömürü pençesinin Türkiye'ye uzanmasını önlemek amacıyla yazdığım "Nereye Gidiyoruz?" adlı broşürden ötürü tutuklu olarak Sıkıyönetim Mahkemesinde yargılanırken, mahkemenin başkanı olan general, yüzdeyüz kesinlikle vatan hainliğime inanmış olarak, hangi yabancı kaynaktan para alıp da bu broşürü yazıp yayımladığımı sorunca donup kalmıştım. Kesseler kanım akmaz dedikleri durum işte budur. O tutukluluk günlerimde kapalı tutulduğum hücremde sık sık Hocam Davut Şükrü'yü düşünmüşümdür. Evet evet, emperyalizmin ister parayla tutulmuş, ister donuk kafaları yüzünden gönüllü uşaklarına da insan deniliyorsa, benim öğretmenlerim, herkesten biri olarak kahramanlıklarını bize sezdirmeden aramızda yaşayan birer destan kahramanlarıydı.

Davut Şükrü hafta tatili günlerinde bile okula gelip fizikten zayıf öğrencilerine özel ders verirdi. Bütünlemeye kalmış öğrencilere de yaz tatilinin hergünü okulda fizik öğretirdi. Ayrıca bana hangi arkadaşlarıma fizikten hangi bölümü çalıştıracığımı ödev olarak bildirirdi.

Davut Şükrü o söylence kahramanı öğretmenlerimden yalnızca biridir, bir simgedir o. Öğretmenlerimin hepsi de özverili kişilerdi.

Davut Şükrü ve onun gibi birçok aydın, Anadolu'yu istilaya kalkışan Yunan ordusunu gerçek düşmanımız sanmışlardı. Bizim ve komşumuz Yunanistan'ın ortak düşmanımızın emperyalist büyük devletler olduğunu biz sonraları anlayabilecek-

tik. Yunan topundan fırlamış şarapnel misketlerini, yaşam boyu vücudunda yara yara taşımış olan Davut Şükrü, elbet Yunan'a düşman olacaktı. Yunan düşmanlığı o dönemde öyle aşırıydı ki, Yunan bayrağının iki renginden biri olan maviye bile düşman olmuştuk. Gerçek düşman tanınmayınca, araçları, aracıları, renkleri, simgeleri düşman sandık. Oysa balığın düşmanı, yem takılı olta iğnesi değil, olta yı tutan balıkçıdır. Yunan istilacıları yüzünden o dönemde ne oranda mavi düşmanlığı olduğunu anlayabilmeniz için, Davut Şükrü Beyin bize o zaman okumuş olduğu bir dörtlüğü yazıyorum:

*İstemem mavi göklü gündüzü ben
Ya kararsın sema ya âl olsun
Mütemadi le yâle razıyım ben
Tek ufku-u sâfımda hilâl olsun*

Bu dörtlüğü yorumlayarak günümüz diline şöyle aktarabiliriz:

“Yunan bayrağında mavi olduğu için, gökler mavi diye gündüzü bile istemem; gökyüzü ya kapkara olsun yada al olsun... Sürekli geceye bile razıyım, yeter ki tertemiz çevrenimde hep hilal olsun!”

Kimin yazdığını bilmediğim, belki de Davut Şükrü Beyin yazmış olduğu bu dörtlük o dönemin toplumsal duygusunu çok iyi belirtmektedir. Bugün de Türkiye ile Yunanistan'ın yine eski oyuna getirilmek, silah yarışına sokulmak, düşmanlığa itilmek istendiğine inanıyorum.

593

Öğretmenler Destanı

Günlük defterimde “Bayramoğlu, Haziran 1972” tarihli, ama günü yazılmamış bir not var. O notu buraya aktarıyorum:

Anılarımı daha çok yaşadığım çağda toplumumuzun durumunu, geçirdiği aşamaları anlatmak için yazıyorum. Anılarımda kendimi öne geçirmek istemedim. Kendimi, ilişkilerimle birlikte toplumu canlı olarak vermek istediğim için anlattım. Bu amaçla yazdığım anılarımın birinci cildi, bir ana destanı olsun istiyordum. İstiyordum demem de doğru değil, yaşamımda bu kendiliğinden böyleydi. Böyle Gelmiş Böyle Gitmez'in birinci cildi, yavaş yavaş yükselen bir acı haykırışın, sesin doruğunda tükenişidir.

Böyle Gelmiş Böyle Gitmez'in ikinci cildi de bir öğretmenler destanı olsun istiyorum. Çünkü gerçek yaşamımda da böyleydi. Buyüzden ikinci cilt, birincisinin tersine bir çizgede olacak. Birinci cilt nasıl bir acı haykırışın, sesin son doruğunda tükenişiyse, ikinci cilt de, bunun tersine, tıpkı yaşamımda olduğu gibi acıların gittikçe azalarak sevince dönüşmesi; sevincin, mutluluğun doruğuna ulaşması olmalıdır.

1972 Haziran'ında defterime böyle yazmışım.

Mustafa Kemal Nerden Esinlendi

Dosyamda bir gazete keşiği var. 15 Şubat 1972 tarihli Milliyet Gazetesinden. Bu yazıyı Hıfzırrahman Raşit Öymen yazmış. Öğretmen konusunda önemli bulduğum bu yazıyı gazeteden kesip dosyamda saklamışım. Öğretmenlerin değerini belirtmesi ve anılarımla ilişkisi yönünden yararlı olur diye yazıyı sunuyorum:

Gerçi biz, belki de burada bulunanların hepsi, dünyaya geldiğimiz zaman bu topraklar üzerinde yaşayanlarla beraber kahredici bir istibdadın pençesinde idik. Ağızlar kilitlenmiş gibi idi. Muallimler ve mürebbiler, yalnız bir noktayı dimağlara yerleştirmeye mecbur tutulmakta idi. Benliğini, herşeyini unutarak bir heyulaya boyun eğmek, onun kulu kölesi olmak.

Gazi Mustafa Kemal bu sözleri 1924 Eylül'ünde Samsun'da İstiklal Ticaret Okulunda onuruna verilen bir ziyafette öğretmenlere yaptığı tarihi konuşmasında söylemişti:

Benden önce konuşan arkadaşlarımızdan biri bana nereden ilham ve güç aldığımı sordu. Bu soruya kısa bir karşılık vermiş olmak için diyebilirim ki biz bugünkü uyanıklığımızı düne, geçmişe borçluyuz. Babalarımızın, analarımızın, yetiştiricilerimizin ruhlarımızda ve kafalarımızda verimli etkileri vardır... Hatırlatmak lazımdır ki, o baskı altında dahi bizi bugün için yetiştirmeye çalışan hakiki fedakâr muallimler ve mürebbiler eksik olmamıştır. Onların bize verdikleri feyiz elbette ki esersiz kalmamıştır. Şimdi burada (dinleyiciler arasında) bir zat-ı âliye (yüksek bir kişiye) tesadüf ettim. O benim rüştiye birinci sınıfında muallimim idi. Bana henüz temel bilgileri öğretirken istikbal için ilk fikirleri de vermişti...

Mustafa Kemal bu sözleriyle hem eğitimin geleceğe yönelen bir yatırım olacağını öğretmenin davranışıyla açıklıyor, hem de “Nereden ilham aldınız?” sorusunu cevaplarken rüştiyenin ilk sınıflarındaki öğretmenin etkisini de belirtmek istiyordu. Nitekim bu öğretmenini bir örnek olarak hatırlattıktan sonra “İşte eğitimdir ki, bir milleti şanlı, ünlü veya esir yapar...” diyerek eğitiminin önemini başta değerlendirmiş ve hayatı boyunca bu görüşüne, konuşmaları ve davranışlarıyla sadık kalmıştır. Dumlupınar Başkumandanlık Meydan Muharebesinin ikinci yıldönümü töreninde, “Bundan sonra ne yapmayı düşünüyorsunuz?” sorusuna da “Maarifin başına geçmek isterdim” cevabını vermesi aynı anlayışın bir başka çeşit, belki de daha içtenlikle benimsenen bu ifadesidir.

Şimdi asıl konumuza geçebiliriz. Yani Atatürk'ün bu konuşmasında, “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir” sözüyle ünlü Samsun konuşmasında, saygıyla övgüyle andığı ve herkese örnek bir öğretmen gibi tanıttığı bu öğretmeni kimdir?

İşte biz, yazımızda kırk bu kadar yıl sonra da olsa, onu okurlarımıza tanıtmak istiyoruz. Kırk bu kadar yıl diyoruz, çünkü şimdiye kadar Atatürk'ün çıkmış biyografilerinin hiçbirisinde okul hayatını izleyenler bu öğretmenden bahsetmemiştir. Oysa Atatürk hiçbir öğretmeni için bu derece saygı ve takdir dolu sözler söylememiştir. Bunun iki nedeni vardır: Birincisi, Atatürk'ün hayatı, bunca araştırmalara ve incelemelere rağmen yurt içinde ve yurt dışında yeteri kadar değerlendirilmiş değildir. Nitekim İnkılap Tarihi Enstitüsü arşivleri dahil Atatürk'ün öğretmenleri konusunda yeterli bilgiyi bulamadık. Bunun ikinci bir nedenini de her ciddi öğretmen gibi, Naki Yücekök'ün de kendini ileri sürmekten, Atatürk gibi bir dehanın rüştiye sınıflarında ilk belirli nakışlarını meydana çıkarmada rolü ve etkisi olduğunu söylemek alışkanlığından kendini korumuş olmasında aramak lazımdır.

İbn-i Haldun'un bir tahlilinde belirttiği gibi: "Hakiki öğretmenler kendilerini inkâr ederler ve buyüzdən de, ileri saflarda görünmezler. Ancak bir devlet reisi veya güçlü bir otorite ona sahip çıkarsa, orada öğretmen, emeğinin dünya yüzünde bir karşılığını bulabilir." Nitekim Atatürk'ün Samsun'daki bu karşılaşmasından sonra Yücekök'ü Büyük Millet Meclisi üyesi olarak, daha sonra da gene Atatürk'ün çok partili hayata geçiş devresinin ilk denemelerinde, kendisinin seçtiği bir üye olarak, Serbest Fırkanın saflarında görüyoruz. Hatta Mustafa Kemal Anafartalar cephesinde, beraber savaştığı Nuri Conker'e Serbest Fırkaya giriş teklifini yaptığı zaman silah arkadaşı kendisine, "Önce hocanız girsin, ben ondan sonra girmiş olayım" cevabını vererek Atatürk'ün hocasına gösterdiği saygıya özel bir jestle mukabele etmiştir. Nitekim, Naki Yücekök'ü bu konuşmayı izleyen yılların Büyük Millet Meclisi'nde Elazığ, daha sonra Muş Milletvekili olarak ve nihayet Atatürk'ün yakın arkadaşları arasında, Serbest Fırkanın kuruluşunda aynı kadro içinde görüyoruz.

Dünya Tostoparlak Değil

Kurmay albay emeklisi Adil Bey bisüre coğrafya öğretmenliğimizi yapmıştı. Onun bir askerî okul öğretmenliği için bile gereksiz sayılacak aşırı ciddiliği yüzünden coğrafya sevimsiz bir ders olmuştu. Hiç kuşkusuz bize coğrafyayı öğretmeye çalışıyordu, ama sevdirmeye çalışmıyordu. O yıl genel coğrafya okuyorduk. Öbür derslerde olduğu gibi coğrafya dersinde de, derste öğretmenin ağzından ne çıkarsa not etmeye çalışırdım. Üç coğrafya defterim vardı. Biri sarı müsvedde defteriydi. Müsvedde defterime yazdığım notlarımı gece mütalaa saatinde özenle başka bir deftere geçirirdim. Bir de harita defterim vardı.

Dünyanın portakal gibi tostoparlak olduğu konusunu okuduğumuz sırada, nereden ve nasıl esinlendiğimi bilemiyorum, dünyanın toparlak olamayacağı olasılığı

kafama takıldı. Dünyanın toparlaklığını gösteren bitakım iddialar, gözlemler vardı. Bunları çürütmeye çalıştım. O zamanlar “eseri cedit” denilen dosya kâğıtlarına düşüncelerimi büyük özenle yazdım. Yirmi dört dosya kâğıdı oldu. Dünyanın biçimi üzerinde kesin bir yargıya varmıyordum. Yalnızca, dünyanın yuvarlaklığı savlarını çürüteceğini sandığım düşünceler ileri sürüyordum. Önemli bulduğum satırların altlarını kırmızıyla çizmiştim. Madde ve bölüm başlarını renkli kalemle yazmıştım.

Niçin yapmıştım bunu? Dünyanın toparlak olmadığına inanmadığımdan değil. Nedenini şimdi de bilmiyorum. Belki bu yaptığım bir çalışkanlık gösterisiydi de öğretmenin gözüne girmek istiyordum. Belki bir kafa alıştırmasıydı. Belki bilgiçlik taslıyordum. Belki de bir yanıltmaca “spekülasyon” idi. Belki de içimden, o donuk coğrafya dersine bir devingenlik getirmek istemiştım. Her ne olursa olsun, belli bir konuda yirmidört sayfalık tartışmalı bir yazı yazmıştım. Kendimce yaptığım işi önemli buluyordum. Bugün de aynı düşüncedeyim. Bir sekizinci sınıf öğrencisi, herhangi bir konuda yirmidört sayfa yazabilmişse önemli bir iş yapmıştır.

Bir dersinde, bu yazılarımı Adil Beyin oturmakta olduğu kürsüye götürüp bıraktım. İlgileneceğini, beğeneceğini, bu konuda benimle konuşacağını umuyordum. Böyle olsun diye, bir hafta boyunca ders saatleri dışında çalışarak bu yazıyı yazmıştım.

– Nedir bu? diye sordu.

Ama bu üç hece, üç buz parçası gibi ağzından fırlayarak yüzüme çarpmıştı.

İlk bozgunum, “Nedir bu?” sorusunu sormasıyla oldu. Çünkü Dünya’nın toparlak olmadığını kanıtlamak için yazdığımı söylesem, bu saçmaya herkes gülerdi. Ben, bir konu üstünde düşünen bir öğrenci olduğumu anlatmaktan öte bişeyi kanıtlamak istemiyordum. Daha bu soruyu sorar sormaz, yazdığımı, yazdıklarımı da ona verdiğime çok pişman olmuşum. Ama iş işten geçmişti artık, yazıyı geri alamazdım. Gülünç olmamak için sorusuna cevap da vermedim. Şöyle bir bakıp başlığı okuyunca, zaten barsakları buruluyormuş gibi olan yüzünü daha da buruşturup ekşiterek, yazılı kâğıtları ordan almamı beni tersleyerek söyledi. Çok kötü bozulmuşum. Kâğıtları kürsüden alıp sırama oturdum.

Öğretmenle aramda ne geçtiğini anlayamayan arkadaşlarım meraklanmışlardı. Paydos zili çalınca başıma toplandılar. Ama olup biteni onlara söylemedim.

Yazık ki o yirmidört sayfa tutan yazımı bugüne dek saklayamamışım. Kurmay albay emekli coğrafya öğretmenimizin beni tersleyerek söylediği gibi belki de gerçekten saçmaydı. Saçma da olsa içinde onaltı yaşının fantezileri, kurguları, hayalleri vardı.

Derse Başlamazdan Evvel

Adil Bey ders yılı başladıktan az sonra ayrıldı okuldan. Onun yerine coğrafya dersimize bir binbaşı gelmeye başlamıştı. Çakı gibi diye niteledikleri kılıkta, giyimde, yapıda bir binbaşydı, adı Hakkı Raif Ayyıldız... Uzun boylu değildi, tombulca ama tıkdı. Çevik bir görünüşü vardı. Yapısı orantılıydı. Orta ağırlıkta bir pehlivanınki gibi ensesi dümdüz inerdi. Saçlarını alabros denilen biçimde kestirirdi. Genellikle çizme giyer, aradabir de getir giyerdi. Çok yıllar var ki subaylarımız artık getir giymiyorlar. Getir, ayakkabının üstüne baldırları sararak giyilen ve çengellenerek tutturulan köseleden yapılmış bir tozluktu.

Mustafa Kemal'in de maresallik üniformasıyla, bir İtalyan ressamının yaptığı getirli tablosu vardı; o getirler kahverengidir.

Hakkı Raif Bey iyi giyinirdi. Neden bütün subayların iyi giyinemediklerini, onun anlattığı özel yaşamının bir bölümünden anlayabilmişim. Binbaşı olmuş ama daha evlenememişti. Buyüzden parası iyi giyimine yetiyordu. Öğrencileriyle içten bir ilişki kurmuştu. Anlattıklarından, annesi üzülmeyin diye evlenmediğini öğrenmiştik. Söylediğine göre, çok özverili bir annesi vardı. Birlikte çokaz bulunmuşlardı. Çok genç yaşındayken Büyük Savaşa –o zaman İkinci Dünya Savaşı daha çıkmadığı için, Birinci Dünya Savaşının, dünya savaşlarının birincisi olduğu bilinmiyor ve Birinci Dünya Savaşına “Harb-i Umumi” (Büyük Savaş) deniliyordu– daha sonra da Kurtuluş Savaşına katılmıştı. Kulakları ağır işitiyordu. Bu Birinci Dünya Savaşının andacıydı. Kanal Savaşında çölde İngilizlere karşı savaşıyorlarmış. Siperdelermiş. Çöl kumunda siperleri pek tutmak zor olduğundan, sipere bir top mermisi düşüyor, siper allak bullak oluyor. Hakkı Raif siperin kumları içine gömülüp orda baygın kalıyor. Nice zaman kuma gömülü kaldığını bilmiyor. Neden sonra şehitlerin naşını arayıp toparlarken Hakkı Raif'i de kumların altından baygın çıkarıyorlar. Bu olaydan sonra kulakları iyice ağır duyuyor.

Kurtuluş Savaşımıza katılmış subay öğretmenlerimizden kimisi, hem bize öğretmenlik yapar, hem de üniversitede okurlardı. Binbaşı Hakkı Raif de üniversitenin coğrafya bölümünde öğrenciydi. Bize öğretmen olduğunun ertesi yılı üniversiteyi bitirmişti.

Açık kahverengi deriden büyük bir el çantası vardı. Gebe kadın karnı gibi şiş olan el çantası, atlaslarla, kitaplarla, notlarla, defterlerle tıklım tıklım dolu olurdu. Öyle bir çantam olmasını çok isterdim, açık kahverengi, deriden, güzel, pahalı bir çanta...

Çocukluğumda ve gençliğimde çanta benim için çok önemliydi. Çünkü, istediğim gibi bir çantam hiç olmamıştı.

Hakkı Raif Ayyıldız, coğrafya ders kitabıyla yetinmez, ayrıca bize not tuttururdu. Coğrafya dersini çok geniş anlatırdı. Defterler dolusu notlarım vardı.

Hakkı Raif Ayyıldız, lisede de öğretmenimiz olmuştu. Öğretmenlikten mutluluk duyduğu ders anlatışından belliydi. Bir yıl sonraki sınıfımızda yine coğrafya öğretmenimizdi. O yıl beşeri coğrafya okumuştuk. Bir yazılı ara sınavında, canlıların çevre koşullarına uyarlanması (*adaptation*) konusunu sormuştu. Çok ilgilendiğim, iyi hazırlandığım, ders dışı kitaplar da okuduğum bir konuydu. Büyük bir istekle sorunun cevabını uzun uzun yazmıştım iki üç sayfa. Bu yazılı sınavdaki cevabımı o denli beğenmişti ki, hem bizim kısımda, hem de ders verdiği sınıfımızın öbür kısımlarında okutmuştu.

Kentin kimi yerlerindeki dükkânlarda bardakla iyi su, meyve suları gibi içilecek şeyler satılırdı. Salt bardakla iyi su satan dükkânlar da vardır. Önceleri bir bardak su on paraya verilirken, sonraları yirmi para, kırk para (bir kuruş) olmuştu. Galatasaray Lisesinin karşı köşesindeki küçük gazeteci dükkânında su satılırdı. Bir hafta tatili günü Hilmi'yle gezmek için Beyoğlu'na çıkmıştık, tiyatroya gidecektik. Ben o köşedeki sucudan bir bardak su içiyordum. Arkadan birisi kolumu tuttu. Dönüp baktım: Hakkı Raif Ayyıldız,

– Koltuk altın sökülmüş! diye fısıldayıp gitti.

Ceketimin koltuk altı sökülmüş iki santim kadar. Su içerken sökük görünüyor. Ordan geçmekte olan Hakkı Raif Bey de söküğü görmüş, onun uyarmasıyla öyle utanmıştım ki, sanki birden bacaklarımdan pantolonum sıyrılmış da Beyoğlu'nun ortasında öylece kalakalmıştım. Giyim kuşamımızda çok düzenli ve özenli olmamız için aşırılıkla eğitilmiştik. Subaylarımız sık sık şöyle derlerdi:

– Başkalarının üzerinde görünmeyen en küçük eksiklik, aksaklık, sizde olunca hemen göze batır. Herkesin gözü üzerinizdedir. Üniformalı olduğunuz için sizde eksik-aksak bulmaya çalışırlar. Buyüzden giyim-kuşamınıza özenmelisiniz.

Ceketimin koltuk altındaki sökük görünecek diye kolumu kıpırdatamıyordum. Sözde gezmek için Beyoğlu'na çıkmıştık. Hemen eve gidip söküğümü diktirmiştım.

Bir yıl sonraki sınıfımızda yine coğrafya öğretmenimiz olan Hakkı Raif Ayyıldız'ın ilk dersinde derse şu sözcüklerle başladığı, anlatacağım bir olay dolayısıyla aklımdadır:

“Derse başlamazdan evvel iradına mecbur olduğumuz bir sual varsa, o da coğrafyanın ne olduğudur. Coğrafya, Yunanca *geos* ve *grafos* kelimelerinden mürekkep olup, *geos* Yer yani Dünya, *grafos* ise ilim demek olmakla...”

Hakkı Raif Ayyıldız ders yılının ikinci ara sınavında zayıf numara alanları derse kaldıracağını söylemişti. Kadıköylü M. fizik, kimya, matematik gibi derslerden bütünlemeye kalacağını düşünerek, hiç olmazsa coğrafyadan bütünlemeye kalmama-

ya çalışıyordu. Çünkü, ençok üç dersten bütünlemeye kalınabilirdi. Dört dersten zayıf numara almış olanlar doğrudan sınıfta bırakılırlardı. Bu arkadaş coğrafyadan sözlüye kalkacağı günden bigün önce derste tuttuğum coğrafya notlarını istedi. Ben de verdim. O gün hep coğrafyaya çalıştı. Geceleyin de koğuştta, yatağı içinde benim notlarımdan çalışıyordu. Ben uyuduğumda o daha çalışmaktaydı. Sabahleyin uyandığımda yatağını yapılmış gördüm. Koğuştan çıktım, onu koridorda, elinde benim not defterim, aşağı yukarı gidip gelirken buldum. Bir deftere bakıyor, sonra defteri kapatarak başını tavana kaldırıp, gözlerini de yumup dudaklarını kıpır kıpır kıpırdatarak okuduklarını ezberlemeye çalışıyordu. Belki de bütün gece hiç uyumadan coğrafyaya çalışmıştı.

Hakkı Raif Bey derse geldi. Zayıf alanlardan kimin derse kalkmak istediğini sordu. M. parmağını kaldırdı, sonra kürsünün yanına gitti. Öğretmen soruyu sorar sormaz, soruyla hiç ilişkisi olmadığı halde, M. öğretmenimizin o yılın ilk dersinde söylediği ve benim de not defterimin başına, olduğu gibi yazdığım sözleri, makara sağırlı gibi gırgır ve bitevi bir sesle, çabuk çabuk söyledi:

“Derse başlamazdan evvel iradına mecbur olduğumuz bir sual varsa o da coğrafyanın ne olduğudur. Coğrafya, Yunanca *geos* ve *grafos* kelimelerinden mürekkep olup *geos*, Yer yani Dünya, *grafos* ise ilim demek olmakla...”

599

Hakkı Raif Bey öğrencinin yanlış anladığını sanarak, sorusunu tekrarladı. Ama M. yine baştan aldı o sözü,

“Derse başlamazdan evvel iradına mecbur olduğumuz...”

Hakkı Raif Bey o konuyu sormadığını, başka soru sorduğunu söyledi. Bütün gün ve gece uykusuz kalarak coğrafya çalışan, benim coğrafya notlarımı ezberlemiş olan M.,

– Oraya da geleceğim efendim... dedikten sonra yine başını havaya kaldırıp, gözlerini yumup coğrafya notlarını ezberden, gır gır okumaya başladı:

“Derse başlamazdan evvel...”

Hakkı Raif’e ilişkin anılarımı burada bitirmek için daha ileriki yıllara geçeceğim. Subay çıktım. Ordudan ayrıldım. Gazeteci oldum. Sosyalist bir yazar olarak politik eylemlere katıldım.

Hakkı Raif’in bize öğretmenlik ettiği tarihten onbir yıl sonra, 1946 yılının bir günü, İstanbul Emniyet Müdürlüğü Birinci Şubesinin bir odasında, Birinci Şube Müdür yardımcılarında Parmaksız Hamdi’nin karşısındayım. Odadaki başka bir masada coğrafya öğretmenimiz Hakkı Raif Ayyıldız oturuyor. Çok şaşıtm. Sonradan öğrenecektim ki, orda gördüğüm Hakkı Raif değil, ona çok benzeyen kardeşidir. Ne şaşılalı bir psikolojik haldir ki, Birinci Şubede şeflerden biri olarak gördüğüm kişi Hakkı Raif’in kardeşiyken, yine de kutsadığım Hakkı Raif’in bendeki anısına

gölge düşmüştü. Hakkı Raif'in kardeşi olan siyasi polis şefi benimle konuşmamıştı bile. Ama öğretmenimin kardeşinin, işkenceler yapılan, egemen sınıfların istekleri doğrultusunda işleyen bir resmî örgütün içinde görevli olmasına gönlüm elvermemişti. Sanki bundan Hakkı Raif de sorumluymuş gibi üzül müştüm.

Yıllar sonra Hakkı Raif Ayyıldız'ı yolda gördüm. Yanına gidip konuşamadım.

Yine yıllar geçti. Kuleli Askerî Lisesinin 1935 mezunlarından yaşayan ve İstanbul'da oturanlar Kuleli Askerî Lisesinde öğle yemeğine çağrılıydık. Üsküdar'da, Çengelköy'e gitmek için dolmuş kuyruğunda bekliyordum. Hakkı Raif Bey de geldi. İnmeliydi. Biyanı tutmuyordu. Bir ayağını sürüyerek yürüyordu. Dolmuş kuyruğuna girdi. O görüntüden içim ezildi, gözlerim doldu. Üzmemek için evlenmediği annesi çoktan ölmüş olmalıydı. Sonradan evlenmiş miydi, yoksa bütün yaşamı bekâr mı sürmüştü? Bir zamanlar, Erenköy'ün arka sokaklarından birinde, kapısının üstünde "Ayyıldız Apartmanı" yazılı bir apartmandan onu çıkarken görmüştüm.

Sevip saydığımız öğretmenlerimizi, hep o kutsadığımız yüce izlenimleriyle beğelimizde kalsın istiyoruz.

Elini öpmek için yanına gittim. Beni tanıdığından kuşkuluydum. Aynı dolmuş arabasına bindik. Hastalığından söz etti. Belki beni anımsar diye, ben de Kuleli'ye sınıf arkadaşlarımızla buluşmak için gittiğimi söyledim. Kuzguncuk'ta arabadan indi.

Benim belleğimde Hakkı Raif Ayyıldız, sonradan albaylığa da yükseldiği halde, hep o tuğ gibi binbaşılığıyla durur, dopdolu açık kahverengi çantasıyla, uzun boylu olmadığı halde kendisine yakışan getirleriyle, alabros saçları, deri eldivenleri, çöl savaşında kumlar altında kalmasının andacı kulaklarının ağır işitmesiyle, ders vermekten duyduğu mutluluğun gözlerindeki ışıltısıyla...

Yeni Çıkan Şey

Fizyoloji yada vücut-i beşer denilen dersin öğretmenliğine Dr. İsmail Hakkı Beyin geldiğini daha önce yazmıştım. İsmail Hakkı Bey lisede de öğretmenimiz olmuştu. O gün bugün, hekim denilince gözümün önüne hep İsmail Hakkı Bey gelir. Telaşsız, coşkusuz, ağır, serinkanlı bir adamdı. Bir şaşılısı arınmışlık içindeydi. Giysisine hiç mi toz konmazdı, pantolonuna hiç mi çamur sıçramazdı, ayakkabıları hiç mi kirlenmezdi? Hayır hiç... Hep ak gömlek giyerdi. Gömleğinin yakası yumuşak kolalıydı. Boyunbağının düğümünü büyük bağlardı.

Boyunbağının birazcık eğri durduğunu, boyunbağı düğümünün çarpıldığını, sarktığını hiç görmedik. Koyu renk giyinirdi. Ayakkabıları siyahtı. Cep saati ye-

lek cebindeydi. Gömleğinin yine yumuşak kolalı kolları, ceket kolundan biriki santim dışarı çıkar, iri kol düğmeleri gözükürdü. Esmer yüzünde çok hafif çiçek bozukluğu vardı. Davranışları da, konuşması da çok ağırdı. Diyelim, benim beş sözcük söylediğim zamanda o bir sözcük söylerdi. Bu ağırlığı ona ciddilik ve otorite veriyordu. Evinde hiç bağırıp çağırma, gürültü patırtı, kavga çatışma olmaz gibime gelirdi. Çok tatlı ders anlatırdı. Dersinde çıt çıkmazdı. Büyüka'da oturuyordu. Öğretmenliği para için yaptığını sanmıyordum.

Fizyolojinin Arapça terimlerini ezberlememizi isterdi. Bu terimler de kolay kolay ezberlenir şeyler değildi. Örneğin onikiparmak barsağına “em’a-i isni aşer” deniliyordu. Midenin üst ve alt kapağı yerine “bebab-ı mide”, “fuad-ı mide” demeliydik. Sağ köprücük kemiğinin altından geçen atardamar için de “verid-i taht-ı terkova-i eymen”. Sol atardamar için de “verid-i taht-ı terkova-i eyser” deniliyordu. İnsanın iç ve dış organlarının ve her kemik parçasının ayrı ayrı Arapçalarını öğrenmek zorundaydık. Türkçesinin söylenmesine çok kızardı. Örneğin bir arkadaşımız “ciğer” diyecek olsa, o ağır ağır hecelerle,

– Ne ciğeri? Arnavut ciğercinin sattığı kedi ciğeri mi? diye alay ederdi.

Akciğer için “rietan”, karaciğer için de “kebd” denilecekti. Barsak demek iğrenç bişey sayılır, ama “em’a” deyince, o iğrençlik kibarlaşıverir ve bilimselleşirdi. Terimlerin yalnız Arapçalarını değil, ders kitabında yazılı olmayan Fransızcalarını, Latincelerini de söylerdi. Fizyoloji dersinde çalışkan arkadaşlarımdan da önünde olmak için, Arapça terimlerden başka bu terimlerin Fransızcalarını, Latincelerini de ezberlerdim. Buyüzden Dr. İsmail Hakkı Beyin en sevdiği öğrencisi olmuştum.

Sekizinci sınıf öğrenciliğimizde ilk olarak bakalorya sınavı çıkarılmıştı. Ortaokul bitirme sınavlarının da bakalorya sınavı gibi olacağı, yani salt sekizinci sınıfın değil, yedinci, altıncı sınıfların derslerinden de sınava gireceğimiz bildirilmişti.

Bütün öğrenciliğim sırasında, ders yılı sonundaki genel sözlü sınavlarda öğretmenlerim bana ya bitek soru sormakla yetinir yada üst üste en zor soruları sorarak beni sınav odasında çok uzun tutarlardı. Sınava başka okulların öğretmenleri mümeyyiz olarak gelmişlerse, onlara övünmek ve çalışkan bir öğrenci göstermek isteyen öğretmenim hem çok, hem de zor sorular sorardı, mümeyyize de sordururdu. Bir saatten uzun kalmıştım bir sınavda.

Sekizinci sınıfın son fizyoloji sınavım ilginç geçmişti. Sınav odasında öğretmeni-miz İsmail Hakkı Bey, okulumuzdan ama bize ders vermeyen başka bir öğretmenle mümeyyiz olarak gelmiş iki de yabancı öğretmen vardı. İsmail Hakkı Bey,

- Yeni bişey çıkmış, nedir o? diye sordu.
- Vitamin, efendim... dedim.
- Teşekkür ederim, çık dışarı... dedi.

Sınavım bitmiş, tam numara almıştım.

Derste vitamini okumuştuk. 1930'larda Türkiye'de vitaminin yeni yeni sözü edilmeye başlanmıştı. Vitaminin türleri ise dünyada da bilinmiyordu. Ama biriki yıl sonra vitamine değin bilgimiz çok artacaktı. Ben bir gazetede vitamine değin bir haber okumuş ve o haberle ilgilenmişim. Çünkü o haberde vitaminin boy uzattığı yazılıydı. Boyumun kısalığına vitaminin bir umar olacağını düşünerek konuyla ilgilenmişim. Sekizinci sınıftayken boyum 1,58 m. ağırlığım da 56 kiloydu. Bugün yine boyum 1,58 m. ama ağırlığım 70 kilo. Boyumun kısalığı nedeniyle ben artık bir gazetede okuduğum vitaminle nasıl derinden ilgilenmişim ki, öğretmenimiz,

- Yeni bişey çıkmış, nedir? der demez,
- Vitamin, efendim... deyiivermişim.

Resim-Müzik

Resim öğretmenimiz Sami Beydi. Galatasaray Lisesinde birkaç ressamın bir arada ortaklaşa sergisi açılmıştı. Öğretmenimiz Sami Beyin bu sergide resimlerini görmüştüm, ama onun büyük, ünlü bir ressam olduğunu çok sonraları öğrenecektim. Sergide gördüğüm vazodaki güller tablosu hâlâ belleğimdedir. Vazodaki güllerin yaprakları dökülmüş, yerde pembe gül yaprakları... Bir de Kurtuluş Savaşımızdan bir görüntü olan resmini anımsıyorum.

O dönemde, belki de okul sayısının azlığından olacak, düzeyleri bize öğretmen olmaktan çok üstün kişiler bizim öğretmenlerimizdi. Resim öğretmenimiz de ünlü ressam Sami Yetik'ti. Plastron denilen gömlek göğüslüğü üzerine yaprak yaprak saçaklı bağlanan boyunbağını ilk onda görmüştüm. Oldukça babayani giyinirdi. Plastron takmayı, öğrenimini yaptığı Paris'ten, babayani giyinişini de kendi kenti İstanbul'dan almış olacaktı. Resim dersinde okulun resim atelyesine götürürdü bizi. Ağaçtan yapılmış silindir, küp, piramit vb. biçimleri bir sehpa üzerine kor, onların resimlerini yaptırırdı. Kalem elimizle resmi yapılacak nesneye doğru uzatıp o nesnenin boyutunu kalemle ölçerek resim kâğıdına geçirmeyi bize o öğretmişti. Ancak subay çıktıktan sonra Güzel Sanatlar Akademisi öğrencisi olduğumda Sami Yetik'in (1878-1945) ünlü bir ressam olduğunu öğrenecek, yaşamıyla ilgilenecektim. Harp Okulunu, sonra Askerî Veteriner Okulunu birincilikle bitirip Balkan Savaşına, sonra da Büyük Savaşa katılmış, ressam olmuş, Paris'te resim öğrenimi görmüş bir emekli binbaşydı.

Müzik öğretmenimiz Saim Bey şık giyimiyle gözümün önünde. Müzik öğretmenliğini ciddiye almıştı, ille de bize müzik öğretmeye çalışırdı. Ne acınacak, ne

denli boşa gitmiş emeklerdir!.. Sonradan bando takımına girenler dışında, benim sınıfımdan hiçbirimiz onca emekle öğretilmeye çalışılan müzikten hiçbirşey öğrenmiş değilizdir. Bizde o derslerin genel kültür sağlayacak tortusu bile kalmamıştır.

Saim Beyin öğretmenim olduğu yıldan otuz yıl sonra, bir akşam Karaköy'den vapurla Kadıköy'e geçerken vapurda Saim Beye çok benzer birini gördüm. Onun yanında, onun giyimindeydi; ama bize öğretmenlik ettiği yaşında ve kılığında... Sevdiğim öğretmenim olduğu için, vapurda gördüğüm adamın yanına gidip Saim Bey olup olmadığını sordum. Elbette Saim Bey olamazdı. Aradan geçen otuz yıl içinde onun yaşlanacağını hiç düşünememiştim. Benim yaşımla onun öğretmenlik ettiği zamanki yaşından büyüktü. Ama Saim Bey benim belleğimde hiç yaşlanmadan kaldığı için ona benzer genç birini Saim Bey sanmıştım. Bellek, anıların konservesidir; orda anılar hiç yaşlanıp bozulmadan oldukları gibi dururlar.

Yardımsever Sokak Köpeği

Hıfzıssıhha adlı bir ders okuyorduk. Bu *hygiene* (sağlık koruma) dersinin öğretmeni Dr. Fikri Servet'ti. Ağabeyi Edip Servet'in milletvekili olduğunu duymuştuk.

603

İyi bir öğretmendi. Ders verirken öğrencinin ilgisini çekmesini, dersini dinletmesini bilirdi. Bir dersinde sağlık koruma öğretmeni olduğu halde, şişmanlığın çok gerekli olduğunu söylemişti. Gerekçesi de şuydu: İnsan uzun süren bir ağır hastalığa yakalanırsa zayıflardı. Zayıflamak, vücutta birikmiş yedek yağın, etin tükenmesi demektir. Bu bakımdan zayıf birinin bir ay dayanabildiği bir hastalığa, şişman kimse daha uzun süre dayanabilirdi. Kendisi şişman değildiyse de tombuldu. Derslerinde arasına anılarını anlatarak öğrencilerinin ilgisini uyandırır. Hayvanlara değgin anlattığı iki anısını, *Hayvan Deyip de Geçme* adlı kitabıma almıştım. O anılardan biri şudur:

Divanyolu üstünde bir evde yaşıyorlarmış. Bir kış sabahı, evinin ikinci katında pencere önünde oturmuş kahvesini içerken bir köpeğin sürekli havlamalarından tedirgin olarak pencereden uzanıp sokağa bakmış. Sokak kapısı önünde havlayan, inleyen bir küçük köpek görmüş. Aşağı inip o küçük köpeği içeri alınca, hayvanın ayağının kırık olduğunu görmüş. İlaçlayıp sarıp tedavi etmiş. İyileşince, sokak köpeği olduğundan, bugün evden kaçıp gitmiş, bidaha da dönmemiş. Ertesi kış yine bir sabah Fikri Servet Bey, evinin penceresi önünde gazetesini okurken, sokaktan sürekli havlama duyunca kapıya inip bakmış. Sokak kapısı önünde havlayan, geçen yıl kırık ayağını tedavi ettiği, evden kaçan o küçük köpekmiş. Ama bu kez yalnız değilmiş, yanında iri bir köpek varmış. İri köpek inleyip duruyormuş, çünkü ayağı

kırkmış. Küçük sokak köpeği bir yıl önce kendi kırk ayağını tedavi eden doktora bu kez de kırk ayaklı bir arkadaşını tedavi için getirmiş.

Saygı duyduğum bir öğretmenimizdi Fikri Servet Bey. Ama bir dersinde söylediği bir sözünü, beni üzmüş olduğu için unutamadım. Öğretmenlikten aldığı aylığı gereksinmediğini, parası için öğretmenlik yapmadığını, salt öğrencilere yararlı olmak için öğretmenlik yaptığını söylemiş, sonra da eklemişti.

– Burdan aldığım öğretmen aylığı benim kızlarımın ancak tuvalet parasına yeter!

Belki de bir kızgınlıkla, sinirlilikle söylenmiş, gerçek olmayan bir sözdü. Böyle bile olsa, çivi gibi saplanmış belleğime.

Fikri Servet Bey öğretmenlikten ayrılmış, üniversitede bir göreve atanmıştı.

Sakal Tıraşı

Kimi sınıf arkadaşlarım aşırı mastürbasyon yaptıkları için kafalarının ders almadığını, çok çalıştıkları halde öğrenemediklerini söyler, bu alışkanlıklarından yakınırlardı. Eğitilmemiz de bu doğrultuydu. Mastürbasyon alışkanlığı en büyük felaket diye anlatılıyordu. Benim için salt sözü edilen bişeydi. Ders öğrenmemi engelleyecek herşeyden çekiniyordum.

Bir gece mütalaa saatinde dişim ağrımaya başladı. Gittikçe ağrı arttı. Koğuştta yatağıma yattığım zaman diş ağrısından döşegimi tırnaklıyor, yastığı yumrukluyordum. Bisüre sonra bütün öğrenciler uyumuştı. Ranzanın üstündeydim. Altta yatan arkadaşımın uyanmaması için, yatağımın içinde dönüp devinmiyordum. Ağrıyı unutmak için ne yapacağımı bilemiyordum.

Ya bir öğretmenimiz ya bir subayımız söylemişti: İnsan, iradesiyle duygularını, acılarını yenebilirmiş. Örneğin çok soğuk havada ısınmak olanağımız da yoksa, kendi kendimize “Hava hiç de soğuk değil, ılık bir hava... Üşümüyorum işte!” diyerek kendi kendimizi bu sözlerimize gerçekten inandırabilirsek, irademizle soğuğu duymazmışız. Yada karnımız çok açken, “Hiç de aç değilim... Daha bigün yemeden durabilirim. Tokum!” diye diye kendimizi tok olduğumuza inandırabilirmişiz.

Gecenin o saatinde diş ağrımı kesmenin olanağı yoktu. Birilerinden aldığım aspirinler bile geceyarısından sonra diş ağrımı kesmez olmuştu. Ben de irademi kullanmaya kalktım. “Dişim ağrımıyor...” diye kendi kendimi kandırmaya çalıştım ama boşuna... Dişimin ağrısı irademden güçlü çıktı... Ağrıyı unutmak istiyordum. Uykusuz geçirdiğim bir gece oldu.

Kalk borusu çalarken ben daha uyumamıştım. Büyük bir pişmanlık, suçluluk duygusu içindeydim.

Sekizinci sınıfta tıraş makinesi de kullanmaya başlamıştım. Haftada bir, hafta iznine çıkacağı günler sakal tıraşı olurdum.

Bahri Baba

Türkçe öğretmenimiz, Cerrahpaşa Hastanesi karşısında, iki katlı küçük bir evde oturuyordu. Her sabah Cerrahpaşa'daki evinden kalkıp Çengelköy'de bir dik bayırda olan okuluma nasıl geldiğini, saat sekizdeki ilk derse nasıl yetiştiğini düşününüz. Bu yolun epiyce bölümünü yayan gitmesi gerekirdi. Çünkü o dönemde otobüs de, dolmuş da işlemiyordu Cerrahpaşa'da.

Türkçe öğretmenimiz Bahri Bey de emekli subaydı. Ona Bahri Baba denilirdi. Saçları ak, ama dinçti. Yaşını kestiremiyorum bile. Çünkü o yaşlardayken bize, kırk yaşındakiler bile çok yaşlı görünürdü. Birisi altmış yaşında ölünce –şu anda altmışbir yaşındayım– çok bile yaşamış gibi bir duyguya kapılırdık. Çocuk acımasızlığıyla, elli altmış yaşı, kendimiz için varılamayacak denli çokook uzaklarda sanıyorduk. Bahri Baba olsa olsa kırkbeş yaşında olabilirdi. Unutulmaz bir öğretmendi. O günkü sınıf arkadaşlarımız biraraya gelirsek, eski anılarımız arasında Bahri Babadan çok söz ederiz. Çekinilen, sayılan, hem de korkulan bir öğretmendi. İyi ders anlatmasıyla, anlattığını bize iyi öğretmesiyle kendiliğinden otorite kurmuştu.

Öğrencilere söven, hem de ağır söven öğretmenler ve subaylar vardı. Bahri Baba sövmezdi ama, sövgüyü edebiyat biçiminde söylerdi. Bir öğrenci o ders verirken yanındakiyle fısıldaşarak konuşsa yada saçma sapan bişey söylese,

– Sen hangi bahçenin gülüsünün? diye seslenirdi.

Aşırı uygunsuzlukta bulunanlara en ağır sözü şuydu:

– Onun bunun çocuğu derim haaa!..

Bu son sözünü yakışksız bulabilirsiniz. Elbette öyledir. Ama söz insandan, söyleyenden soyutlanarak bibaşına ele alınırsa, doğru değerlendirilemez. “Onun bunun çocuğu” gibi ağır bir söz bile, Bahri Baba’nın ağzından çıkınca sövgü olma niteliğini yitiriyordu.

Örneğin Dr. İsmail Hakkı, Hakkı Raif, Dr. Fikri Servet gibi öğretmenlerimiz, bizimle bu denli ağır konuşmak gereğini hiç duymazlardı.

Ders yılı sonlarına doğru Türkçe kitabımızdaki tiyatro edebiyatı bölümünü okuyorduk: Tragedya, dram, komedi, tragedyada üç birlik, eski Yunan klasikleri...

Bahri Baba bunları anlatırken ben kendimden nasıl geçmişim, büyülenmiş gibi onu nasıl bir derin dinliyormuşum ki, birden sözünü kesip derslikteki arkadaşlarıma parmağıyla beni göstererek,

– Bakın, dedi, günün birinde söylediydi dersiniz, Nusret Efendi ilerde piyes yazarı olacak! Gözlerini kırpmadan dinliyor, kendinden geçmiş.

Suçüstü yakalanmış gibi oldum, çünkü Bahri Baba bu sözü beni değerlendirmek için söylemiyor, subay olmam gerekirken oyun yazarı olabileceğimi anlatmak istiyordu.

O sözleri söylemeselerdi kimi arkadaşlarımı anımsayamayacaktım. Bir sözleriyle belleğimde yaşayanlar var. Öyle ki, kendi sözlerini şimdi kendileri anımsamıyorlar bile. Demek gelişigüzel ağızlarından çıkmış bir söz, ama beni çok etkilemiş.

Kadıköylü F, esmer, tombul bir çocuktur. Bigün bana hangi ilişkiyle olduğunu bilemiyorum, yaşamda amacının bir emekli binbaşılık olduğunu söylemişti. İki elinin parmaklarını birbirine geçirerek, elini göbeğinin üstünde bağlamış, göbeğini de şişirip öne fırlatarak göbekli bir binbaşı taklidi yapmış, işsizliği ve rahatı anlatmak için de başparmaklarını birbiri çevresinde döndürerek,

– Benim bütün istediğim emekli bir binbaşı olmak... Göbeğimi salıveririm, oooh, gel keyfim gel... demişti.

Bu denli tutkusuzluğa şaşıp kalmıştım. Yalnız şaşıp kalmamıştım, onun anlattığı durum, o rahatlık, o gevşeklik, o laçkalık sanki benim başıma gelmişçesine boğulur gibi olmuştum.

Ne denli en küçük ayrıntılar bile belleğimizde iz bırakıyor.

Fyi kırkbeş yıl sonra gördüm, yolda karşılaştık. Gözlüklü, aydın yüzlü bir albay emeklisi. Pek göbeği var sayılmaz, biz yaştakilerin çoğunda olan bir göbecik taşıyor.

Belleğimde iz bırakan o sözünü anımsattım, hani o gevşemiş, kağşamış, yıkıldı yıkılacak durumdaki ahşap ev görünümündeki göbeği sarkmış binbaşı hayalini... Hayır, böyle bir söz söylediğini hiç anımsamıyor. Ama onun sözü bende hâlâ yaşamakta.

Foto Kazık'lar

Asker okullarında fotoğraf çekebilmek, fotoğrafçılık yapmak, hem para kazanarak, hem dalga geçerek kolayca sınıf geçmenin yollarından biriydi. Çünkü, fotoğrafçılık yapan öğrenciler fotoğraf çekmek ve çektikleri fotoğrafları kendilerine vermek bahanesiyle öğretmen ve subayların yakın çevresine girebilirlerdi. Üstelik çektikleri resimlerini öğretmen ve subaylara parasız da veriyorlardı. Genellikle becerikli, yetenekli, elinden iş gelir, herkesin suyuna gider öğrenciler fotoğrafçılık

işine girebilirlerdi. Bir profesyonel fotoğrafçı denli işleri çoktu. O yaşıta her öğrenci, tek yada toplu resim çekirtmeye düşkün olur. Ayrıca subayların, öğretmenlerin resimlerini çeker, öğrencilere satarlardı. Okulda fotoğrafçılık yapan her öğrencinin hangi sınıfta olursa olsun, sanı Foto Kazık'tı. Bizden önceki sınıfların fotoğrafçılık yapan öğrencilerine de Foto Kazık denirdi. Belki bizi kazıklamıyorlardı ama, bizim tasarlayamayacağımız kadar çok sırtımızdan para kazanıyorlardı.

Genellikle öğretmenler Foto Kazık'ları sınavlarda kollar, sınıf geçsinler diye onlara kolay sorular sorarlardı. Ama Foto Kazık'lar fotoğraf çekmekten, filmleri banyo etmekten, resimleri satmaktan, para toplamaktan ders çalışmaya pek zaman ayıramadıklarından kolay soruları bile cevaplandırmakta zorluk çekiyorlardı.

Foto Kazık'ların sınavlarda başlarından geçmiş pekçok gülünçlü öyküler anlatılır. Bu öyküler değiştirile değiştirile, yeni yeni biçimler alarak aktarılır ve her Foto Kazık için söylenir. Hatta başka okulların Foto Kazık'larına da mal edilir.

Bir sınavda öğretmen bir Foto Kazık'a havadaki bir taşıma balonunu daha yükseltmek için ne yapmak gerektiğini sormuş. Cevap alamayınca kolaylık olsun diye, balonda ağırlık olduğunu, safra bulunduğunu da eklemiş. Balonun daha havalanması için safranın yavaş yavaş atılması gerekli. Sınav odasına ikişer öğrenci giriyor. Arkadaşı, Foto Kazık'a,

– At, at! diye fısıldamış.

Yani balonda bulunan ağırlıkları aşağı at demek istiyor.

Foto Kazık “at” sözcüğünü hayvan olan at sanıp susuyormuş. Arkadaşı da boyuna,

– At, at be! diye fısıldıyormuş.

Öğretmen bu kez, yine kolaylık olsun diye,

– Ne var balonun içinde de balon yükseliyor? diye sorunca, Foto Kazık arkadaşından aldığı kopyayı söylemiş:

– At var efendim...

Bu öykünün çok değişik biçimleri üretilmiş ve okullardaki fotoğrafçılık yapan öğrencilere mal edilmiştir.

Yine bir sözlü kimya sınavında öğretmen Foto Kazık'a su formülünü tahtaya yazıp,

– Bu nedir? diye sormuş.

Cevap yok.

Bu kez karatahtaya “HHO” diye yazıp bunun ne olduğunu sormuş. Yine cevap yok. Sınav odasındaki arkadaş, öğretmenlerin yanında Foto Kazık'a fısıldayamadığından, masa üstünde duran içi su dolu sürahiyi, kaşıyla, gözüyle, çenesiyle, eliyle gösterip duruyormuş.

Bu denli bilgisizliğe canı sıkılan öğretmen bu kez karatahtaya yazdığı formülü gösterip,

– Bu ne, söyle! diye bağırınca, Foto Kazık, arkadaşının işaretle gösterdiği sūrahiye bakıp,

– Sūrahi efendim, demiş.

Yine bir Foto Kazık, sınavda kimya öğretmeni, tahtaya su yazmasını –yani su formülünü yazmasını– söyleyince, o da tebeşirle “su” diye yazmış.

Bir Foto Kazık’a sınavda, yumurtanın taze olup olmadığını nasıl anladığını sormuşlar. Suya koyup suda dibe çöküşüne, üstte kalışına göre yumurtanın tazeliğini anlayacak. Ama bilmediğinden atıp duruyor. Şöyle yaparım böyle ederim, ışığa tutar bakarım, elimle yoklarım... Hiçbirini tutturamıyor, iyice bunalmış,

– Yumurtanın taze olup olmadığını anlamak için kırıp bakarım efendim, demiş.

Bizim sınıfımızın Foto Kazık’ı Lâtif’ti. İyi bir arkadaştı. Liseyi bitirinceye dek de Foto Kazık olarak kaldı. Bugün elimizde ortaokul, lise yaşıntımızdan belge olan fotoğraflar varsa, bunlara Lâtif’in sayesinde sahip olduk.

Kırılan Dişim

Şakalaşmalarımız çok sertti, ayıcılık denilen şakalardandı. Şakadan kaçınmak, yakınmak iyi karşılanmıyordu.

Ders yılı sonuna doğruydı. Kırlarda papatyaların açtığını iyice anımsıyorum. Ya bir ders için ya bir talim için kırlara çıkmıştık. Paydosta itişip kakışıp şakalaşıyorduk.

Keçiborlulu Avni adında bir arkadaşımız vardı. Hüseyin Avni. Onun Keçiborlu ağzıyla konuşması pek çekici, sevimli gelirdi bana. Gözlerinin rengi başkaydı, biri koyu yeşil, biri de açık maviydi. Avni’yle çok şakalaşır, çok alay ederdim. Onun yöresel ağızla kızıp söylenmesi hoşuma giderdi. Kızır, tekme yumruk atar, kovalardı. Nedenini bilmiyorum, ona Tetbeş lakabını takmıştım. Belki gözlerinin aynı renginden şeşbeş yerine tetbeş diyordum. “Len Tetbeş!..” deyince çok kızardı.

Avni, gövdeli, iri bir çocuk değildi. Benden boyly ama benden zayıftı. Kuvvetli değildi ama çok çevikti, üstelik karakucak güreşinin bütün oyunlarını çok iyi biliyordu. Büyüzden, kendinden güçlü ve iri çocukları güreşte yenebiliyordu.

Avni’yle o gün kırdı, papatyalar açmış çayırda şakalaşırken, şakalarım çok kızmış olacak, beni kovalamaya başladı. Yakaladı. Artık güreş zorunlu oldu. Alt alta, üst üste boğuşuyorduk. Daha doğrusu ben boğuşuyorum ama o oyunları bildiğinden güreşiyordu. Zor oyunu bozar, dedikleri gibi zora geldikçe oyunlarını

bozabiliyordum. Benim onu yenemeyeceğim, yani iki omzunu çayıra yapıştıramayacağım belliydi, ama o da beni yenemiyordu. Belki biz güreşi bırakabilirdik, ama çevremizde toplananların kıskırtıcı bağırıp çağırımları yüzünden birbirimizden çözölemiyorduk. Avni beni yenememiş olmasına çok kızmış olacak ki başımı koltuğunun altına sıkıştırıp iki elini de kenetleyip birden sıkmaya başladı. Koluyla ağzımı tıkadığından soluk alamıyordum, boğulacak gibiydim. Soluk alamayınca onu üstümden silkeleyip atamıyordum. Sırtımı yere yapıştıramadığına göre bu durumda pes etmem gerekiyordu. Ama pes edecek değildim. İkimiz de karşılıklı pes ettirme, etmeme direnci içindeydik. Başımı iki koluyla sıkması, beni soluksuz bırakması bütün güreş kurallarına aykırıydı. Ama aykırı maykırı, hakem olmadığına göre, bu işi biz kendimiz bitirecektik. Sonuna dek direnmeye kararlıydim, bayılsam da pes etmeyecektim. Başımı öyle sıktı ki, birara alt ve üst dişlerim birbirine sürtüp gıcırdadı, dilimle diş kırıklarını duydum, diş minesini toz toz olmuştu. Seyreden arkadaşlar mı karıştı da durdurdu güreşi, yoksa kendisi mi bıraktı. Avni başımı sıkın kollarını gevşetti. Ayrıldık. Kendime zor geldim, ama bunu belli etmemeye çalıştım. Üst ön iki dişimin keskin yüzleri kırılmıştı, tırtık tırtık olmuştu. Ağzımdaki diş minesini parçalarını tükürdüm. Ne Avni'ye, ne de başkasına söyledim dişimi güreşte kırdığımı. Öyle eğitilmiştik ki, bunu açıklamak bile bize ayıp geliyordu. İlk kez açıklıyorum, Avni'nin güreşte dişimi kırdığını.

609

Hilmi, minesini dökülmüş ve keskin yüzü çatlamış dişime altın kaplama yapmıştı. O zamanlar beyaz diş kaplaması bilinmiyordu. Dişler altın, platin yada başka metalle kaplanırdı. Altın diş kaplama o denli modaydı ki, sağlam dişlerini altınla kaplatanlar çoktu. Benim de ön dişimi gösteriş olsun diye altın kaplattığımı sanıyorlardı.

Zavallı Avni...

Ona zavallı diyorum, çünkü daha otuz yaşına varmadan, teğmenliğinde kanserden öldü. Avni'yle iyi arkadaşlığımız liseyi bitirip birbirimizden ayrılınca dek sürmüştü. Onu hep kızdırmıştım. O da hep beni kovalamıştı.

Yeni Dünya Fotoğrafhanesi

Öyle görünüyor ki, o yaştaki fotoğrafımızın çekilmesine pek düşkünmüşüz. Öyle ya, bütün arkadaşlar birbirimize fotoğraflar veriyorduk. Bu fotoğrafların arkalarına yazdığımız andaç yazıları çok ilginçti. “İstiyorsun bir yazılı hatıra / Ne yazayım senin gibi katıra” ve “Esse eğer bir muhalif rüzgâr / Kendi gitse resmi kalsın ya-digâr” gibi beylik andaç yazıları dışında, çocukça duygularımızı dile getiriyorduk.

Arkadaşlarıma verdiğim fotoğraflarıma yazılı andaç yazılarımı toplamayı çok isterim. Şimdi oldukça gülünç bulacağım o yazıların naif oluşu, belki de başımdan büyük kocaman kocaman sözler etmiş olmam, kendimle duygusal olarak alay etmeme neden olacak. Alayın en güzeli budur.

Bizim Foto Kazık'ımız Lâtifin çektiği fotoğraflarımızla yetinmiyorduk. İlle de fotoğrafhanede çekilmiş rötuşlu resimlerimiz olmalıydı. Fotoğrafhanelerde çekilmiş resimlere, bu resimler çekildikten bir hafta sonra verildiği için haftalık deniliyordu. Öğrenci arkadaşlarımin en çok haftalık resim çektirdikleri yer Yeni Dünya Fotoğrafhanesiydi. Çoğumuz orda fotoğraf çektirirdik. Yeni Dünya Fotoğrafhanesi Tophane'de, Necati Bey Caddesi üzerinde, caddenin deniz yanındaydı. Sokak üstünde daracık bir kapıdan girilir, yine çok dar, çok dik bir merdivenden çıkılarak fotoğraf stüdyosuna varılırdı. Fotoğraf çekilen küçük odanın duvarları eskiden çekilmiş, beğenilmiş fotoğraflarla kaplıydı. Bunların çoğu kızlı oğlanlı gençlerin resimleriydi. Çoğu kartpostal büyüklüğünde, kimisi de 18x24 cm. boyunda yada daha büyük resimlerdi, içlerinde camlı, çerçeveli olanları da vardı. Fotoğraf çek-tirmek için sıramı beklerken duvardaki bu resimlere bakardım. Bu fotoğraflardan birinde görülen kız çok hoşuma gitmişti.

610

Eski saz şairlerimizden çoğu düşlerinde gördükleri güzel kıza vurulur, bu kıızı gerçek yaşamları boyunca ararlar; böyle bir gelenek vardır. Ben de düşlerinde gördükleri kıza vurulan, sonra da o kıızı arayanlar gibi, duvarda kartpostal boyu fotoğrafını gördüğüm o kıza ilgi duymuştum. Şu kıızı bir görebilsem, onunla arkadaş olabilsem diye bir olmaz duyguya kapılmıştım.

Saz şairlerinin çoğunun uydurulmuş özyaşam öykülerinde (biyografilerinde), düşlerinde gördükleri güzel kıza tutulmaları, bu kızın ardından yollara düşmeleri uydurması, o zamanki toplumumuzda kadın-erkek ilişkisinin bir gerçek yanını yansıtmaktadır. Hatta benim çocukluk ve yeniyetmelik dönemimde bile, hem de İstanbul'da kadın-erkek arasındaki normal insanlık ilişkisi yok denilecek kertede kopuktu, erkekle kadın birbirinden uzaktı. Evleninceye dek süren, evlendikten sonra da salt karıkocalık ilişkisi olarak görülebilen bu oğlan-kız ve kadın-erkek uzaklığı yüzünden, saz şairleri kendilerine kurgusal olarak biyografi uyduruyor, düşlerinde gördükleri güzel kıza tutulduklarını, sonra da bu düşsel kızın ardına düşüp yıllarca onu aradıklarını söylüyor ve bu kurgusal özyaşam öyküsü bir gerçek olayı (kadın-erkek ilişkisizliğini yada ilişki zorluğunu) anlattığı için yadırganmı-yordu. "Olmaz böyle uydurma şey!" denilmiyordu.

O yaşma dek herhangi bir kızla komşu kıızı olarak, akraba yada çevremizden biri olarak, bir tanıdık kıızı olarak, normal bir arkadaşlık ilişkim, bir yakınlığım bile olmadığı için, tıpkı saz şairlerinin düşte gördükleri güzel kıza tutulmaları

gibi, ben de fotoğrafhanenin duvarında kahverengi bir kartpostal boyu resmini gördüğüm kıza ilgi duymuştum. Lise yaşantım boyunca, arkadaşlarım gibi ben de dört beş kez Yeni Dünya Fotoğrafhanesine gidip resim çektirmiştım. Oraya her gidişimde fotoğraftaki kıızı, düştteki kıza duyulan sevi duygusuyla seyretmişim. O fotoğraftaki kıızı şimdi de gözümün önündedir. Kıızın ağzı küçüktü. Gözleri, saçları kara olmalıydı. Kaşları kalıncaydı. Toparlakça bir yüzü vardı. İçimden, “Belki bigün biyerde bu kıızıyla karşılaşırım...” diye geçirirdim.

Yeni Dünya Fotoğrafhanesinde, genellikle bir koltuğa oturularak resim çektilirdi. Koltuk kahverengi cilalı ağaçtandı. Kol dayanacak iki yanında, parmaklık gibi geniş aralıklı tahtalar, oturulacak yerde birleşir, sonra orda ayrılarak koltuğun iki geniş ayağı olurdu. Koltuğun oturulacak yerinde vişneçürüğü kadife kılıflı minder vardı. Koltuğun arkasına, duvara, fotoğrafta görülecek olan bir fon resmi asılıydı. Bu fon resmi siyah, beyaz ve gri tonlarla bir beze yapılmıştı. Bu resimde, Türkiye’de bulunmayan saray gibi, şato gibi büyük bir yapının bahçeye açılan balkonunu görölürdü. Balkonun mermer parmaklıkları üzerinde taştan saksılar içinde yaprakları sarkan çiçekler vardı. Balkondan geniş basamaklı mermer merdivenle bahçeye iniliyordu. Arkada bakımlı bir çiçek bahçesi ve ağaçlar görünürdü. İşte bu görüntülerin resmedildiği bez önündeki koltuğa oturup resim çektilirince, resmimizin arkasında görülen o balkonlu, güzel bahçeli saray yada şato sanki bizimmiş gibi olurdu; resim çektilirenlere bu özlem duygusunu vermek için o fon resmi duvara asılmıştı. İlerde bizim de böyle bir evimiz olacaktı. Şimdiden, ilerde sahibi olacağımız evin balkonunda resim çektiliriyorduk.

Fotoğrafhanedeki boy aynası önünde resim çektilirmeye hazırlanırdık. Saçlarımız iki numara tıraş makinesiyle kesilmiş olduğu için çoğumuz şapkalı resim çektilirirdik. Saçlarını subayların denetiminden bin zorlukla kaçırarak 2-3 santim kadarcık uzatabilmiş olanlar bu kısacık saçlarını birazcık olsun yatırmayı başarmışlarsa şapkasız resim çektilirirlerdi. Ayna karşısında kendimize çekidüzen verdikten sonra koltuğa otururduk. Ermeni olan fotoğrafçı, eliyle başımızı, çenemizi, ensemizi kendine göre uygun biçimde düzeltip bize konum verir, iyi durup durmadığımızı anlamak için iki üç adım geriye çekilip başını sağa sola eğerek bize bir iyice bakar, bizi resmimizin çekilebileceği en iyi duruma sokardı.

Fotoğraf çektilirecek kimi öğrencilerin sağ dirseği altına ve koltuğun koluğu üstüne biriki tane ciltli kitap konurdu. O ciltli kitaplar Fransızcaydı, rafta dururdu. Ciltleri kalın ve güzeldi. Bu Fransızca ciltli kitapları açmış okurken resim çektilirenlerimiz de olurdu. Genellikle, dirseğin kitaplara dayalı olduğu sağ el şakağa yada çene altına dayanırdı. El şakağa dayanmışsa, işaretparmağı tam şakakta, öbür dört parmak da yanakta duracaktı. Ermeni fotoğrafçı epiyce uğraşıp bize, kendine

uygun olan pozu verdirdikten sonra, ayakları tekerlekli sehpa üstündeki fotoğraf makinesini bize yaklaştırıp uzaklaştırarak mesafeyi ayarlardı. Fotoğraf makinesinin arkasındaki kara bezin altına başını sokup bize bir de objektiften bakardı. Daha iyi poz almamız için,

– Lütfen az daha sağa... Azcık... Karnınızı çekin. Göğsünüzü çıkarın! gibi uyarılarla konumumuzu düzeltirdi.

Sonra fotoğraf makinasına fotoğraf camını yerleştirirdi. Başını kara perdenin altından çıkarmadan, sağ elinin işaret ve başparmağını havada biyerde birleştirip İstanbul Ermenisi ağzıyla,

– Burağa... Burağa bakınız efendim... Burağa! Tam burağa! Biraz da dudaklarınızı yalayınız, yalayınız!

Dudaklar yalanınca ışık yansıdığından resimde parlak çıkardı.

– Tebessüm ediniz... Az daha tebessüm ediniz... Tikat! Çekeorum... Çekeorum, tigat! Bir, iki, üç...

Tik diye bir ses duyulur, arkadan, başını örtünün altından çıkaran fotoğrafçı,

– Mersi... der, hiç zaman yitirmeden, sırası geleni fotoğraf çekimine hazırlardı.

Biyandan biz parayı verirdik, o da bize, üzerinde resmi alacağımız tarihin yazılı olduğu fotoğrafhanesinin kartını verirdi. Altı kartpostal ikibuçuk lirayaydı. Fotoğraflar rötuşluymdu. Çekildikten bir hafta sonra verilirdi. Sonraları, bu çok iyi kazanç yüzünden fotoğrafçılar arasında rekabet kızışınca, aynı paraya, altı kartpostalıdan başka bir de kartona yapıştırılmış 18 x 24 cm.lik fotoğraf da verilmeye başlanmıştı.

Yeni Dünya Fotoğrafhanesinin bulunduğu cadde üzerinde, çoktanberi İstanbul'da kalmamış olan balozlar vardı. Baloz, liman kentlerinde daha çok gemicilerin uğradıkları eğlence yerlerine, çalgılı, oyunlu yerlere denilirse de, Tophane'deki baloz denilen bir yada iki yer eski tuluat tiyatroları gibi biyerdi. O baloz tiyatrolarından birinde, bugün geçmişteki adı ünlü sayılan son kantocuları, düetçileri dinlemiş, danslarını seyretmiştim. Belleğimde Küçük Ermin, Mari, Amelya diye adlar kalmış... Tophane'deki balozda içki içilmezdi ama, o cadde üzerinde iki geçeli büyük şaraphanelerde, meyhanelerde içilirdi. Buraları geniş, dibe doğru derin, tavanları da yüksek yerlerdi. Sokaktan geçenler, açık kapılarından ve geniş pencere camlarından, içerdeki üst üste konulmuş çok büyük şarap fıçılarını görürdü. Fıçılar, iki üç insan büyüklüğündeydi. Çok geniş karınlı fıçılardı. Yazın ordan geçerken o geniş ve kuytu şaraphanelerin içi bana çok serinmiş gibi gelirdi. Açık kapılarından insanın yüzüne serin serin ekşimiş şarap kokusu çarpardı.

Şeker Hastası Albay Emeklisi

Hilmi'lerin evinin ikinci katındaki büyük odanın sokak üstünde geniş bir cumbası vardı. Cumbanın üç penceresinden sokağın üç yanına bakılırdı. Haydar Bey cumbanın içindeki sedirli kerevette oturur, oturduğu yerden sokağı seyrederdi. Evde, o da babam gibi entari giyerdi. Bizden önceki kuşağın erkekleri evde ve geceleyin genellikle entari giyerlerdi. Pijamaya yeni yeni alışılıyordu. Hatta pijama biraz da alafrangalık modası sayılıyordu. Haydar Bey yazı yazacak olursa, masa yerine de kullanılabilir bir küçük çekmece sandığını kerevet üstüne, önüne kor, üstünde yazardı.

Sokağın Tramvay Caddesine açılan köşesinde, şimdi bir banka şubesi bulunan yerde “Diyarbakır Kırathanesi” adlı bir çayevi vardı. O zamanlar, okuryazar takımının yada boyunbağlıların gittikleri çayevlerine, kahvehanelere “Kırathane”, yani “okuma evi” denilirdi. Köşedeki bu çayevinden bir adam günde üç dört kez dışarı çıkar, sokağın duvarına işer, yine çayevine girerdi. Bu yaşlıca adamın sokak duvarına işediği zamanlar, orası bugünkü gibi kalabalık bir gidişgeliş yolu değildi.

Haydar Bey çok zaman oturduğu cumba içinden sokağa baktığı için, koskoca adamın sokağın duvarına işemesine çok kızardı. Bigün bana askerî okul giysimi giyip, şu adam sokak duvarına işerken yanına giderek gereken biriki söz söylememi istedi. Burdaki evlerde ailelerin oturduğunu, yaptığının ayıp olduğunu söyleyecektim. Üniforma, hatta bir askerî ortaokul öğrencisinin üniforması bile olsa, çok etkili sayılıyordu. Buyüzden o dönemde, çok kişi üniforması olan işlerde çalışmaya çok düşküncü.

Askerî okul giysimi giymiş, tetikte bekliyordum. O adam nasıl olsa günde üç beş kez duvar dibine işiyordu. Çok beklemedik. Haydar Bey,

– Koş Nusret, yetiş, herif işiyor! dedi.

Doğrusu bu benim pek yapacağım bir iş değildi ama Haydar Beye yapamayacağımı söyleyemedim.

Koşup gittim işeyen adamın yanına. Uzun boyluydu. Sırtında lacivert palto vardı. İşemesi bitene dek arkasında durup bekledim. Haydar Bey ne olacak diye merakla cumbanın penceresinde bizi seyrediyordu. Bu durumda ister istemez adama bişeyler söylemem gerekiyordu. Ve söyledim. Niçin buraya işiyordu? Bu kadar ev vardı, evlerde aileler oturuyordu. Ayıp değil miydi? Koskoca adam, yaşından başından utanmalıydı.

Uzun boylu yaşlı adam acılı bir gülümseyişle bana baktı. Kendisinin de benim gibi asker, bir emekli albay olduğunu söyledi. Onun albay emeklisi olduğunu öğrenince çok bozulmuştum. Dönüp gidemezdim de... Üstelik emekli albay cebinden

çıkardığı kimliğini bana gösteriyordu. Belki de günün birinde onun gibi bir albay emekli olup bir sokak duvarına işeyeceğimi düşünmüştüm. Emekli albay şeker hastası olduğunu, buyüzden sık sık işemeyi gereksindiğini, çayevinin tek helasının da her zaman dolu olduğunu, buyüzden buraya işemek zorunda kaldığını anlatıyordu. Çok utanmış, çok da üzülmüştüm. Suçlu suçlu eve döndüm. Haydar Beye emekli albayın söylediklerini ilettim.

Bu üzüncü karşılığında şeker hastalarının sık sık işediklerini öğrenmiş oldum. O emekli albay bidaha sokak duvarına işemedi. Onu oralarda da görmedim. Belki çayevine de gelmiyordu artık.

Sonradan Hilmi bana bu adamın albay (miralay) değil, mirliva (tuğgeneral) emekli Şakir Paşa olduğunu söyledi.

Millet Tiyatrosu - Ferah Tiyatrosu

Şehzadebaşı'nda birbirine rakip iki tiyatro vardı. Karşılıklı caddenin iki ge-
çesindeydiler: Millet Tiyatrosuyla Ferah Tiyatrosu... Millet Tiyatrosunda Naşit'in
(Naşit Özcan), Ferah Tiyatrosunda da Dümbüllü İsmail'in kumpanyaları oyun
veriyorlardı. İki tiyatro arasındaki rekabet kıyasıyaydı. Naşit, kendi sanat gücünün
üstünlüğüyle tiyatroyu yürütüyordu. Millet Tiyatrosu sahibinin çok cimri olduğu
söylentileri yaygındı. Buna karşılık Dümbüllü İsmail kumpanyasının oynadığı
Ferah Tiyatrosunun programı çok zengindi. Tiyatrodan başka, türlü sahne göste-
rileri, revü, varyete, akrobasi filan da vardı. Buyüzden Ferah Tiyatrosunun seyircisi
daha çoktu. Hele cuma günleri ve perşembe geceleri Ferah Tiyatrosu tıklım tıklım
doldardı.

Ferah Tiyatrosunun en ilginç ve seyirciyi en çok çeken gösterisini, Anastas'ın
varyete topluluğu yapıyordu. Gençler, özellikle yeni yetişmeler ve delikanlılar
Anastas'ın varyete gösterilerini seyretmek için tiyatroya dolardı.

Gerçekten çok yetenekli, büyük tiyatro oyuncusu olan Naşit'i seyrettikten son-
ra, İsmail Dümbüllü'nün tuluat oyunları bana çok yavan, tatsız, çok sulu gelirdi.
Sanırım Dümbüllü'nün oynadığı Ferah Tiyatrosuna daha çok seyircinin gelmesi
de buyüzdendi.

Dümbüllü İsmail'in ün yapması, bence son tuluat komiği olmasındandır. Her
konuda, her dalda, hatta ürünlerde bile, ilklerle en sonlar, öncülerle artçılar çok
ün yaparlar. İlk turfandayla son turfandanın (belki de turfanın) fiyatı yüksek olur.
Dümbüllü İsmail'in ünlenmesi de, sanıyorum ki, tuluat komiklerinin son tur-
fandası olmasındandır. Dümbüllü İsmail tuluat komikliğini çok kalıplaştırmıştı.

Oyunlarda kendisini hiç değiştirmezdi. Oyunun neresinde ne yapacağını, neyi nasıl söyleyeceğini, eski seyircileri ezberlemişlerdir. Şevki'yi. hele Naşit'i seyrettikten sonra, onların yanında Dümbüllü'nün oyunları yavan kalıyordu.

Ferah Tiyatrosu, Millet Tiyatrosuyla rekabet edebilmek için aradabir de "Komikler Müsabakası" düzenlerdi. Bu yarışmanın sonucu belli olmazdı ama, o tiyatronun "komik-i şehir"i elbet Dümbüllü İsmail'di.

Çok güçlü bir oyuncu olan Naşit, metinli oyunları bile tuluat biçiminde oynardı. Tuluat oyununun kendisi de kalıplıdır. Böyleyken Naşit, her oyununda ustaca değişmesini bilirdi. Naşit'ten epiyce oyun seyrettim. Ama bende en derin iz bırakanı *Hülleci*'deki rolüydü.

Ferah Tiyatrosunun zengin programına karşı Millet Tiyatrosunun sahibi de, tiyatrodan önce film oynattırıyordu. İki filmin üst üste oynadığı bile oluyordu. Önce film oynar, sonra sololar, kantolar, en sonra tiyatro oynardı.

Bugün geçmişten anı olarak adları söylenen birçok kantocuyu Naşit'in oynadığı Millet Tiyatrosunda seyretmiştim. Bunlardan yalnız birinin belleğimde yeri var: Şamram... O zaman kantocuların en eskisi ve en ünlüsü Şamram Hanımdı. Tombulluktan şişmanlığa geçmişti. Bana yaşlı görünürdü. Sahne ışığı altında yarıdanöner pırıltılar saçan boncuklu, pullu ve kolunun altından eteğine dek uzanmış kanat gibi tüllü giysisiyle ve şişmanlamış gövdesiyle gümp diye sahnenin ortasına düşüp, "Bana derler fındık kurdu / Çok aşıklar hapi yuttu" kantosunu söyleyince çok alkışlanırdı. Ama ben daha çok onun "Yangın var, yangın var, ben yanıyorum / Yetişin a dostlar, tutuşuyorum" kantosunu severdim.

615

Bu anılarımın gazetede tefrika olduğu sırada, Hilmi'nin söylediğine göre, tiyatronun en ön koltuğuna oturur, alttan bakarak Şamram'ın baldırlarını seyredermişiz. Bunu hiç anımsayamıyorum. Belki ben, Şamram'dan başka kantocuların baldırlarını seyrederdim.

Millet Tiyatrosunda gösteri yapanlar arasında 1917 devriminden sonra Türkiye'ye kaçmış bir Rus karıkoca vardı. Onlara Davaydavay denilirdi. Erkeği, Rus ağzıyla Türkçe "Yüz paraya taze simit" diye uyarladığı bir Rus şarkısını söylerdi. Yıllar sonra, evet, yirmibeş otuz yıl sonra o Davaydavay çiftini, Reşit Menteşeoğlu'nun Caddebostan plajında, plaj işçisi olarak gördüm. İkisi de insan çirozu gibiydi. Bana sanki tarih öncesinden kalmışlar gibi geldi. Oysa benden on onbeş yaş büyük olmalıydılar.

"Bana derler sarhoş Rasih" şarkısını söyleyen imitator Rasih'i de Millet Tiyatrosunda seyrederdik.

Hilmi Ferah Tiyatrosunu severdi, buyüzden daha çok Ferah Tiyatrosuna girdik.

Bir Eski Şaziment

Ferah Tiyatrosunda genellikle locada otururduk. Yine genellikle loca biletini Hilmi alırdı. Oyunu locadan seyretmek bir ayrıllık sayılıyordu. Hafta tatili cuma akşamları localardan birine bir ailenin sık sık geldiğini fark etmişim, çünkü üç kadın bir de kız olan dört kişilik bu seyirciden, kız bana bakıyor, benim de kendisine baktığının farkında oluyordu. Gözlerimizle birbirimizi arardık tiyatroya gelince. Öbür kadınların ona seslenişlerinden adının Şaziment olduğunu öğrenmişim. Belki de Şaziment değildi de, Şadiye, Şaziye filandı... Ama belleğim ona Şaziment adını uygun bulmuş, adı Şaziment olmalıydı. Haftalarca hep birbirimize bakiştık. Bikez bile onunla konuşamadım. Bende o yürek nerde!

O yaşımda, daha sonraki epiy yıllarda da, bana göre kızlar insan değil, asıl insan olan erkekler için, insanın dışısı biçiminde yaratılmış, ayrı bir tür yaratıklardı, onları görsem bile, onlar yine de melek gibi, huri gibi soyuttular, varlık değil, kavramdılar.

Şaziment'i beğeniyordum da adını beğenmiyordum. Çünkü o sıra Mine, Oya, Aysel, Ayla, Ece gibi kadın adlarının moda olduğu dönemdi. Şaziment, bana ancak 616 yaşlı kadınların adı olabilirmiş gibi geliyordu.

Şaziment'i iki kez de Samatya'da, Nallıkapı'daki Sinema-Tiyatro salonunda görmüştüm. Hep uzaktan bakmışım ona. Yalnız ben böyle değildim, yaşlılarımın çoğu da benim gibiydi. Kızlara öylesine yabancıydık ki, onları insan gibi değil, başka bişey olarak görüyorduk. Hatta kız kardeşleri olanlar içinde bile böyle olanlar vardı. Kadını salt dişi olarak görünce, ister istemez ona yabancılaşıyor, ondan uzaklaşıyorduk.

Peki ama, beni tanımadığı, benimle hiç konuşmadığı halde, neden Şaziment bana hep ilgiyle bakar, bakışlarıyla beni çağırırdı? Çünkü o çevrenin kızları için genellikle "Kulelili bir çocukla konuşmak", "Konuştuğum çocuk Kulelili" demek bir övünçtü. Bu övünç duygusunun temelinde bir subayla evlenebilmek umudu yatıyordu. "Dirisi para, ölüsü para..." denilirdi. Sağlığında işi tıkırında, aylık gelir, ölünce de aylık kalır...

Çocukluk ve gençliğimdeki kadına olan bu çekingen, saygılı, yabancılaşan, adını tam bilemediğim bu duygu, doğal ve insanca ilişkilerim olduktan sonra da bende bir başka biçimde uzun zaman sürmüştür. Bigün bir güzel ve genç kadın bana,

– Siz, demişti, bir kadını öpseniz, kendinizi ona evlenme teklif etmeye mecbur hissedersiniz!

Bu söz üzerine bisüre donup kalmış, konuşamamışım. Genç kadın nasıl da beni anlayabilmişti. Tıpatıp ben işte öyleydim:

– Siz bir kadını öpseniz, kendinizi ona evlenme teklif etmeye mecbur hisseder-siniz!

Bu kadar da değil, dahası da var, evlenmeyi önerdikten sonra, “Yanılmışım,” deyip vazgeçemem de, istemesem bile bırakamam da...

Belki bu hanımın sözlerini ilerde yazmaya fırsat bulamam diye, Şaziment do-layısıyla buraya sıkıştırdım. Çünkü, şimdi düşünüyorum da, iyi ki Şaziment’le ve ondan sonraki pekçok Şaziment’lerle yakınlık kurmamışım, iyi ki onlardan birini öpmemişim, yoksa o hanımın söylediği gibi, öptüm diye kendisini öptüğüm kızla evlenmek, sonra da bu evliliği hiç yakınmadan sürüp sürdürmek zorunda kalacaktım.

Karakaş adlı bir Ermeni oyuncu vardı. Onu Narlıbahçe Tiyatrosunda iki kez seyretmiştim. Dram oyuncusuydu, ünü böyleydi. Çok koyu, ağdalı melodramları çok abartarak oynardı. Galiba adı “İstanbul Kaçakçıları” olan bir yerli polisiye fil-min çekiminde Maslak yolunda, araba içinde bir kaza sonucunda ölmüştü. Aynı kazada, oyuncu Ergun Köknar’ın babası, Şehir Tiyatroları oyuncusu Sait Köknar da yaralanmış, sonradan, yüzünden estetik ameliyat olmuştu.

Ancak iki oyunda seyrettiğim halde Karakaş’ın ölümüne çok üzülmüştüm. Çünkü, oynadığı melodramlarda beni ağlatmıştı. Sahnede rol gereği zor durum-da kalınca elinin ayasını geniş alnında şap diye şaplatarak ve “h” sesini gırtlaktan çıkarak,

– Heyvahh! deyişini anımsarım. “Heyvahh, namusum paymal olmuştur!”

Dramdan hoşlanmayan seyirciler gürültü edip, konuşup, hatta sahneye laf atınca, ben de Karakaş gibi böylelerine çok kızardım. Karakaş bu durumlarda rolü bırakıp seyircilere,

– Muhterem seyirciler, rica ederiz, komiklik etmoruz, facaa (facia) oynoruz! diye uyarıda bulunur, sonra tam kaldığı yerden rolünü sürdürürdü.

Futbol Maçları

Beylerbeyi Alanında yapılan futbol maçları çok coşkulu geçerdi. Ortaokul öğrencileriydik ama, okulumuzun futbol takımı çok güçlüydü. Çünkü, futbol ta-kımındaki oyuncular ortaokul öğrenciliğinin yaşını çok aşmışlardı. Kuleli Lisesi ve başka askerî okulların futbol takımlarıyla yapılan maçlar düzenli, dingin geçerdi. Bu maçlara bando da gelirdi. Hele Kuleli’nin maçlarında, Kuleli takımının her gol atışından sonra bando bir marş çalardı.

Sivil futbol takımlarıyla yapılan maçların kimisinde kavgaya çıkardı. Kavgayı genellikle bizim çocuklar çıkarırlardı. Çünkü sivillerden kurulu bir futbol takımının, askerlerden kurulu bir futbol takımını yenemeyeceği, yenmemesi gerektiği ön yargısıydık. Kendi takımları yenilir gibi olunca asker okulunun öğrencileri palaskaları sıyırıp kavgaya bir giriştiler mi ortalık darmaduman olurdu.

Okulumuzun o günkü futbol takımından iki oyuncuyu anımsıyorum. Biri bek Ayı T. denilen boylu boslu, iri bir oğlandı. Yaşı da epiy büyüktü bizden. Liseyi çoktan bitirmiş olması gereken yaşıydı. Okulun merdiven altlarında, iç bahçenin o karanlık bodrumunda, bu gibi yerlerde daha önce anlattığım, daha sonraları okuldan çıkarılmış olan çocuklarla birlikte olurdu. Çok sert, kırıcı oynadığından Ayı T. denirdi. Öyle ayıcıydı ki, karşı takım oyuncuları yanına bile sokulamazlardı. Bek yerinden topa vurunca, top taa karşı kaleye dek havalanıp gider, biz de bunu ayaktopu oyununda bir hüner sanıp alkışlardık. Ayı T. subay çıkamadı.

Anımsadığım öbür ayaktopu oyuncusu, alabildiğine iyi yürekli, saf, arı gönüllü bir arkadaşımızdı. Sesi güzel olduğu, coşunca gazel çektiği için Hafız sanı verilmişti ona. Hafız İ. güçlü, gövdeli, geniş omuzluydu. Pazularını, göğsünü şişirdiği zaman, halterle vücutlarını geliştirmiş olanlar gibi kasları gerilir, şişerdi. Fransızca bölümündeydi. Arkadaşları çok çalışıp, çok ezberleyip, az öğrenebildiğini söylerlerdi. O da topa sert giren, çok sert şut çeken bir oyuncuydu. Bir futbol maçında ta santra çizgisinden öyle şiddetli bir şut çekmişti ki, –olacak şey değil– top karşı kaleye girmişti. Hafız İ. lisedeyken benimle birlikte okulumuzun güreş takımındaydı, 87 kilo güreşçisiydi. Çok güçlüydü ama, dayanıklı, soluklu değildi. Gücünü ilk birkaç dakika içinde sonuna dek kullanıp tüketirdi. Sesi güzel olduğu halde, bir şarkıyı baştan sona söylediğini anımsamıyorum. Tıpkı sporda zehir gibi gücünü ilk dakikalarda birden kullanıp tükettiği gibi, sesini de ilk birkaç saniyede tüketiyordu. Gazelin başını böyle bir hızla tiz olarak yükselterek çıkar, sonra birden susardı. Hafız İ.'nin ağabeyi Hâmit Diksес profesyonel gazelciydi. Profesyonel çalgı takımlarında hem tef çalar, hem gazel okurdu. İki kardeş çok benzeşirlerdi. Subay çıktıktan sonra çalgılı gazinolara sık sık gider olduğumuzda Hafız İ.'nin ağabeyini, Tanburî Selâhattin'in, piyanist Fevzi Aslangil'in, Kemani Necati Tokyay'ın da bulunduğu çalgı takımı içinde görürdük. Genç yaşında ölmüştü.

Hafız İ. 1960, 27 Mayıs'taki politikaya askerlerin karışmalarından sonra Eminsü (Emekli İnkılap Subayları) adıyla emekliye ayırılan subaylar arasındaydı. Emekli olduktan sonra beni anımsayıp arayan sınıf arkadaşlarım gibi, Hafız İ. de, yayımlamakta olduğum Zübük adlı gülmece dergisinin yönetimevine gelmişti. Benden bir isteği vardı. Kızı evlenecekti. Hafız İ., kızına ve damadına nikâh töreninde evlilik yüzüklerini takarken söyleyeceği söyleyi yazmamı istiyordu. Tıpkı sınavlarda kopya

isteyen bir arkadaşım gibi, arı bir yürekle, içtenlikle istiyordu: “Öyle bir nutuk yaz ki...” diyordu, “Eh işte, o kadar olsun yani...” Öyle bir söylev ki, damadın babası da, konuklar da, “E aşkolsun!” desinler. Kendisinin çok daha iyi yazacağını söyledim. Gerçekten de, tanımadığım bir kızla damadın evlenme törenlerinde söylenecek söylevi yazmak benim için çok zordu. Hafız İ. yazmak istemediğim için başından savmaya kalktığımı sandı. “Benim gibi bir yazar, hüü... Yazamaz olur muydu hiç!” Okuldayken, arkadaşlarımın aşk mektuplarını yazdığını ileri sürdü. Üçüncü gelişinde, isteğine uygun olarak yazdığım söylevi kendisine verdim. Bidaha da Hafız İ.’yi görmedim. İyi yürekli Hafız İ. şimdi torunları arasında olmalıdır.

Kendimi Beğenmişlik

Yavaş yavaş evimizin durumundan, yoksulluğumuzdan tedirgin olmaktan kurtulmaya başlamıştım. Aileleri, bizden çok daha yoksul durumda olan arkadaşlarım da vardı.

Neysem oydum! Demek kendime güvenim geliyor, bu yöndeki aşağılık duygusundan kurtuluyordum. Bunun kendiliğinden mi, yoksa bir iç mücadeleyle mi olduğunu bilemiyorum. (Midas eşek kulaklarını artık gizlemiyor, başkalarında böyle kulak yok diye, hem de övünerek herkese gösteriyordu.)

Sınıf arkadaşlarımı evime çağırmaya başlamıştım. Evimizde konuk ağırlayacak yeterince uygun yer olmadığından, arkadaşlarıma bahçemizde ziyafetler verirdim. Bu şölenlerden birinde, bahçemizdeki armut ağaçlarından birine bir kaçak arı oğlu gelmişti. Arı oğulunun nasıl oraya alıştırılacağını bilen bir arkadaşımın salık vermesiyle sepetten kovan yapmış, içine şeker şerbeti koymuştuk. Arıları alıştır-maya çalışmıştık. Ama biriki gün sonra oğul dağılmıştı. Bir şölende de, Çelebi (eşeğimiz), arkadaşlarımızdan birinin –galiba Hamdi Turan’ın– üstüne pislemişti de giysisini çıkartıp temizlemiştik.

Herkesin beni olduğum gibi tanımasından artık çekinmiyordum ama, çalışkan ve hep başarılı bir öğrenci olmaktan gelen kendime aşırı güvenimle, bende kendimi beğenmişlik başlamıştı. Buyüzden babamın bana verdiği haftalık cep harçlığını az buluyordum. Verilecek paranın, babamın kazancıyla değil de, benim okuldaki başarımla orantılı olması gerektiği kanısı başlamıştı bende. Babamın verdiği parayı az bulup sanırım üç kez, babama terbiyesizce terslendiğim oldu. Bunun dışında, babama en küçük saygısızlık, terbiyesizlik ettiğim olmadı. Babam bana haftada elli kuruş verirken, sonradan bir lira vermeye başlamıştı. O zamanki bir liranın parasal değeri, enaz şimdiki yirmibeş liranın (1976) eşdeğeri idi. Ben iki, ikibuçuk lira

haftalık istiyordum. Değil mi ben sınıfımın en çalışkanıydım, öyleyse arkadaşlarımdan daha çok para almak da hakkımdı, haklı olduğuma kendimi inandırmıştım.

Herzaman hiddetli, başkalarına karşı sert olan babam, bana karşı her zamanki yumuşaklığıyla “Oğulcuğum” diye başlayıp, durumu açıklamaya çalışırdı. Babam haftalığımı iki liraya çıkarmıştı, ben de o zaman babama nasıl büyük haksızlık ettiğimi anlamıştım.

Kıllıbaba

Sınıf arkadaşlarımızın hepsinin bir lakabı vardır. Lakapların çoğunu ben takmışımdır. Hiçbir arkadaşım, bikaçı dışında, lakabından yüksünmezdi. Bugün bile, altmış yaşını geçmiş moruklar, birbirimize eski lakaplarımızla sesleniriz. Benim lakabım Kıllı'dır. Harp Okulundan 1973 yılı Ağustosunda binelli öğrenci subay çıkmıştık. Bu binelli arkadaşla bir altımızdaki, bir üstümüzdeki sınıftan olanlar beni Kıllı Nusret olarak bilir ve Kıllı lakabıyla başka Nusret'lerden ayırt ederler. Kıllı lakabının da bana, vücudum çok kıllı olduğu için verildiğini ve kendilerinin bu lakabı bana taktıklarını sanırlar. Oysa bana Kıllı denilmesi, aşırı kıllı olduğumdan değildir. Bu lakabı da bana başkaları takmadı, bir olay nedeniyle ben kendime bu lakabı takmış oldum. Yani arkadaşlarım benimle alay ettiklerini sandılar, oysa ben, kendi kendimle alay etmişim.

Anket ve hatıra defteri modası çok salgındı. Bu defterler, çok süslü, çok lüks, çok da pahalı olurdu. Kimi deri, kimisi kalın fantezi kâğıt, kimisi de kadife ciltliydi. Yapraklarının dış kenarları yaldızlıydı. Cildin üstünde de yaldızla “Hatıra Defteri” yada “Anket Defteri” diye basılı olurdu. Yine yaldızla cilt üzerine kalp resmi, ok atan aşk meleş resmi, çiçek resmi basılı olanları vardı. Küçücük kilitli olanları, kurdelayla kapakları bağlananlar vardı.

Bu defterler, kız-erkek arkadaşlığının kurulması için en iyi yoldu. Hatıra defterlerine, defter sahibinin ilerde anımsaması için, arkadaşları anmalık yazılar yazarlardı. Defterin sahibi olan öğrenci, sevdiği, beğendiği arkadaşlarına hatıra defterini verip kendisine olan duygularını yazmalarını isterdi.

Anket defterlerine, defter bölüm bölüm ayrılarak, her bölümün başına sorular yazılırdı. Her anket defterinde on, onbeş, yirmi soru olurdu. Bu sorular çini mürekkebiyle, çok güzel yazıyla yazılırdı. Ayrıca her bölüm başı resimler yapılarak süslenirdi. Bunlar çiçek, kuş, gül resimleri, romantik görüntülü resimler olurdu.

Anket defterleri, kız okullarıyla erkek okulları arasında gidip gelirdi. Kız öğrenciler anket defterlerine daha da düşkündüler. Kız öğrencilerin öyle anket defterleri

vardı ki, erkek okullarında elden ele dolaşırdı. Bizim arkadaşlarımız da, yaptıkları anket defterlerini kız okullarındaki kız öğrencilere gönderirlerdi. Bizim okulumuza daha çok Kandilli Kız Lisesinin ortaokulundan kız öğrencilerin anket defterleri gelirdi. Kız öğrencilerden bu anket defterlerini alan arkadaşlarımız, kızlarla arkadaşlık kurmakta becerikli, ama genellikle güzel resim yapmakta ve yazı yazmakta becerisiz oluyorlardı. Buyüzden de kızların anket defterlerini, yazı yazmakta ve resim yapmakta becerisi olan arkadaşlarına verip kendi adlarına anket sorularının cevaplandırılmasını isterlerdi. Anketleri cevaplandırmak için bu defterleri birçok bana verirlerdi. Kendi anket defterlerine de resim yapmamı, anket yazıları yazmamı, özgün sorular bulmamı isterlerdi. Kız öğrencilerin anket defterlerini karıştırmak, anket sorularına başkalarının verdikleri cevapları okumak hoşuma giderdi. Soruları da, cevapları da çok çocukça, biraz da aptalca bulur, ama yine ilgiyle okurdum. Bu ilgi daha çok kızlar dünyasına girmek, o dünyanın kapısını gizlice aralamak isteğimden geliyor olmalıydı.

Sınıfımızın Almanca bölümünden Bursalı Vecdi anket defterlerine çok güzel resimler yapardı. Ben, onun kadar güzel resim yapamazdım. Kız öğrenciler, salt resimlesin diye anket defterlerini erkek arkadaşlarının aracılığıyla Vecdi'ye gönderirlerdi. Bursalı Vecdi'nin yaptığı resimler pırıl pırıl parlardı. Çünkü kalem boyayla yaptığı resimlerin üstüne sabun sürterek resimleri parlattırdı.

621

Erkek olsun, kız olsun, anket defterindeki soruları cevaplandıranlar kendi adlarını yazmazlar, yalnızca bir simgeyle kendilerini belirtirlerdi. Anket defterlerindeki simgelerden aklımda şunlar kalmış: Alaim-i sema (Ebem kuşağı), Kehkeşan (Samanyolu, *Galaxie*), Bahar, Fırtına, Bora, Yaprak, Kartopu, Şebboy, Meltem, Hercai, Çoban Yıldızı, Yakamoz vb... Bu simgelerden ankete cevap verenin kız mı, erkek mi olduğu anlaşılır, karakteri de birazcık ortaya çıkardı. Örneğin hercai simgesini kullanmış bir kız öğrencinin daldan dala konan bir gönlü olduğu, bu özlemi duyduğu anlaşılırdı. Anket defterlerinde verilen cevapları çok beğenenler, birbirleriyle tanışmaya can atarlardı. İşte buyüzden kendileri güzel cevap yazamayacak olan kimi arkadaşlarım, kızlarla arkadaşlık kurabilmek için kendi yerlerine soruları benim cevaplandırmamı isterlerdi.

Anket soruları içinde “En sevdiğiniz çiçek?”, “Renklerden en sevdiğiniz?”, “Gülü mü, laleyi mi, karanfili mi tercih edersiniz?” gibi beylik sorular olduğu gibi, cevabı zor sorular da olurdu. Beylik sorulara genellikle “Renklerle zevkler münakaşa edilemez” gibilerden yine beylik cevaplar verilirdi. Sorular içinde “Karlı bir dağ başında yada bir ıssız adada tek başınıza kalsanız, birçok kimi özler, kimin yanınızda olmasını istersiniz?” Zorla ve yapay olarak drama düşürülmüş, insanın içinden çıkılmaz durumunu anlatan şöyle bir soru da vardı: “Anneniz, eşiniz ve

çocuğunuzla birlikte sandaldayken, sandal devrilip hep birden denize düşseniz, sizden başkası da yüzmek bilmese ve yalnız içlerinden birini kurtarabilecek olsanız, hangisini kurtarırdınız?”

Sorulara verilen cevaplardan, cevap verenin karakterinin anlaşılmasına çalışılırdı. Defter sahipleri yada cevap verenler, birbirlerinden hangisinin cevabını beğenirlerse onunla arkadaşlık kurmak isterlerdi.

Benim hiç hatıra defterim de, anket defterim de olmadı. Böyle gereksinme de duymadım. Ama birçok hatıra defterine ve anket defterine yazılar yazdım, resimler yaptım. Anketi cevap vermeleri için kendilerine gönderilen öğrencilerin ilginç bulmaları için özgün sorular olması gerekirdi. Arkadaşlarım, özgün anket soruları yazmam için defterlerini bana verirlerdi. Kimi arkadaşlarım da, kendi yerlerine ankete cevap vermemi isterlerdi.

Anket defterlerine yazıları, daha çok eve izinli çıkmayıp okulda kaldığım hafta tatili günlerinde yazar, ders çalışma saatlerimi anket defterleri yüzünden ziyan etmezdim.

Tanımadığım kız öğrencilerin anket defterlerine arkadaşlarımla yerine yazdığım yazıların kızlar arasında çok ilgi çektiğini öğreniyordum. Çünkü, arkadaşlardan, onların yerine kızların anketlerine cevap vermemi isteyenler artıyordu. Bu cevaplardan gerçek ad yerine kullandığım simgelerden belleğimde kalanlar şunlar: Bal-lıbaba, katırtırnağı, ısırgan, keçi boynuzu... Bu simgeler bile kızlara özgün geliyor, ilgilerini çekiyordu.

Bu benim yaptığım bibakıma yazılı Sirano dö Berjerak'lıktı. Başka bir erkek öğrencinin ağzından, tanımadığım o erkek öğrencinin kız arkadaşına yazılar yazıyordum. Bir anlama, tanımadığım kızlara bu yazıları yazarken kendimi o kızın arkadaşı olan erkek öğrencinin yerine koyuyordum; ankete cevap vermiş olduğu sanılan sınıf arkadaşlarımla özdeşleşiyordum. Yani bilinçaltı bir duyguyla böyle olduğumu sanmalıydım. Yoksa ne diye zamanımı harcayıp da başkasının yerine yazılar yazacak, anketlere cevaplar verecektim, bütün bunlardan bana neydi!

Hiç kız arkadaşım olmadığı için, gerçeklerden iyice soyutlayıp erişilmez, dokunulmaz, huriler, melekler gibi yücelttiğim bir kız kavramı yaratmışım. Arkadaşlarımla çoğu da benim gibiydi. Kafamda bir tasarım olarak yücelttiğim bu kız kavramını ilk kez Suat Bey bozmuştu. Sekizinci sınıfta yurtbilgisi dersi öğretmenimiz de olan “dahiliye müdürü”müz Suat Bey, bir derste, arkadaşlarımızın arkalarından koştukları kızları, “Düşersiniz bir sümüklü şatıfillinin arkasına...” diyerek uzun uzun öyle bir alay etmişti, öyle bir alay etmişti ki, kurduğum o güzelim kız tasarım tuzla buz olmuştu. Suat Bey doğru söylüyordu, evet ama, yine de, az da olsa benim soyut dünyamda yarattığım o tüy gibi duyulup dağılıveren bir güzel koku gibi, ak

boncukları çarpıp parçalanan köpükler gibi, asma kütüklerinde sabah ayazındaki üzüm salkımını saran buğu gibi, gülün yanağında titreşen çiğın saydamlığı gibi, havada bir görülüp bir gözden yiten duman gibi kızlar da olacaktı bu dünyada, olmalıydı böyle kızlar da...

Kim olduğunu şimdi anımsayamadığım bir arkadaşım, bir kız arkadaşının anket defterini bana getirmişti. Kendi adına kızın anket sorularına cevap vermemi istiyordu. Bu anket soruları öncekilere hiç benzemiyordu. Sorulara verilen cevaplar da sorulara uygundu. Hergelece sorular, edepsizce cevaplar... Bu soruları soran kız, ilk kez Suat Beyden işittiğim o şatıfillilerden biri olmalıydı. Ben de defterdeki sorulara, cevaplardan daha baskın alaylı cevaplar yazdım. Kız bu cevapları görünce, arkadaşına, “Bunları sen yazmış olamazsın, kim yazdıysa bu cevapları bir de kendi ağzından yazsın...” demiş. O anket defteri ikinci kez bana geldi. Bu kez kendi cevaplarıma kendim için bir simge bulmam gerekiyordu. Arkadaşım için “Ballıbaba” simgesini kullanmışım, kendim için de nedense o açık saçıkça sorulara göredir diye “Kıllıbaba” simgesini uygun gördüm. Bu Kıllıbaba sanı sınıfta yayıldı. Arkadaşlarım bana Kıllıbaba demeye başladılar. Sonraları yalnızca Kıllı dediler. Özellikle sıra arkadaşım Ödemişli Kâmil, “Len Kıllı...” diye seslenirdi. İşte böylece benim bugüne dek sınıf arkadaşlarım arasında süren Kıllı sanım takılmış oldu.

623

Gördüğüm İlk Komünist

Dünyamıza Merih’ten insanlar indi diye kimi resimli dergilerde yarı insana benzer, yarı da benzemez yaratık resimleri yapılıyor. Daha bundan yirmi yirmibeş yıl öncesine dek, pekçokları komünistleri, Merih’ten gelmiş insandan daha da olmadık, görülmedik, şaşılası biçimde sanırdı.

DP iktidarı 1955 Eylülünde Kıbrıs için İstanbul’da el altından bir sokak mitingi düzenletip bu mitingin yönetiminde ipin ucunu elinden kaçırmış, sokak gösterilerinin istemediği yönde azarak 6-7 Eylül gecesi İstanbul’un yakılıp yıkılmasıyla zarar da milyarları aşınca iktidar şaşırmış, bu suça sorumlu uydurmaya kalkışmış, sonunda da nasıl olsa komünistleri korumaya kimse yüreklemediğinden, komünist diye gelişigüzel tutuklattığı altmış solcunun üzerine suçu atmış ve bu yıkımdan haberi bile olmayan altmış solcuyu tek tek Harbiye Askerî Cezaevindeki hücrelere kapatmıştı. O zaman ben de, İstanbul’u yakıp yıkmaktan sözde sanık olarak hücreye kapatılanlardan biriydim. Merkez Komutanı olan general, iktidar politikacılarının oynadığı bu oyundan bilgisiz olarak, gerçekten komünist ve gerçekten İstanbul’u yıktıklarını sandığı hücrelere kapatılmış bu insanları görmeye

gelmişti. (27 Mayıs 1960'dan sonra bu general Ankara'daki olayların sorumlusu olarak Yassıada tutukluları arasında yargılanmış ve mahkûm edilmiştir.) Hücresinin dıştan sürgülü kapıları açılıyor ve general kapının ağzında durarak, her solcuyu –evet, tıpkı böyle– hiç görmediği, sanki Merih'ten gelmiş bir yaratık seyrederek gibi uzun uzun seyrediyordu. İnce ince ve şaşkın şaşkın bakışlarından, acaba bu solcular nasıl oluyorlar sorusu okunuyordu.

Bundan yirmi yıl önce böyle olunca, kırkbeş yıl önce nasıl olabileceğini düşününüz.

Anlatacağım olayı daha iyi açıklamak için bir olguyu daha ekleyeyim.

Gazeteci arkadaşlarımdan Emin Karakuş da tanıktır, otuz yıl önce Ankara'da bir üniversite öğrencisi, kimi arkadaşlarının ve siyasi polisin ihbarı üzerine tutuklanmıştı; tanıklar duruşmalarda komünistliğine kanıt olarak bu öğrencinin fakülte bahçesinde dolaşırken ısıklıkla alafranga melodiler çaldığını söylüyorlardı. Otuz yıl önce ısıklı alafranga öttürmek bile kimilerince komünistlik sayılabiliyor ve buyüzden bir öğrenci yargılanabiliyordu. Bu, mahkeme tutanağına geçmiş bir olgudur.

Buna benzer daha pekçok gülünçlü olaylar anlatılabilir. Örneğin komünist olduğu ihbarıyla evi aranan bir öğretmen, polisler “Ben antikomünistim!” deyince, polisin de “Ben sana hangi cins komünist olduğunu sormuyorum, orası mahkemenin bileceği bişey.. Antikomünist mantikomünist, hangi cinsinden olursan ol, komünistsin ya, ona bak!” demesi, komünizmin ve komünistlerin nasıl bişey olarak görüldüğünü anlatır.

Kırkbeş yıl önce... Yıl 1931. Asker okulunun sekizinci sınıf öğrencisiyim. Onaltı yaşımdayım.

Hilmi'nin babası Haydar Bey bigün bana bir adres verdi. Bu adrese, sepete konulmuş bir tas aşureyle bir de mektup götürecektim. (Aşure götürdüğüme göre, Muharrem ayının onu olabilir.) Gideceğim ev Kızıltoprak Camisinin arkasındaydı. Bu evde Müşir* Harun el Reşit Paşa oturmaktaydı. Bu zat, Sultan Abdülhamit'in müşirliğe yükselttiklerinden. (Hilmi'nin söylediğine göre, Kurtuluş Savaşına da yardımcı olmuştu.)

Kafkasya Çerkezlerinden Besney kabilesinin başkanı olan İsa Ağa, kabilesini toparlayıp Türkiye'ye göç ettirir. İşte bu Harun Reşit Paşa, Besney kabilesinden birinin oğludur. Hilmi'nin annesi Ahsen Hanım da Reşit Paşanın kardeşinin kızıdır. Yani Harun Reşit Paşa, Ahsen Hanımın amcası oluyor. Paşaya aşure gönderilmesi bahane. Aslında Ahsen Hanımın, amcası Harun Reşit Paşada çok değerli bitakım malı varmış, bunlar geri isteniyor. Mektupta bunlar yazılı.

*Mareşal karşılığı bir askerî rütbe.

Haydar Bey kapalı mektup zarfını bana verirken, Harun Reşit Paşanın oğlunun Fransa'da öğrenim gördüğünü ve komünist olduğunu da söylemişti. Komünist! Komünist nasıl olurdu? Hiç komünist görmemiştim.

Zarfin üstünde yazılı adrese gittim. Kızıltoprak Camisinin arkasında yeni yapılmış, tek katlı, orta büyüklükte, bahçe içinde bir evdi. Beni içeri aldılar. Paşa yaşlıydı, ama dinçti. Ben asıl, komünistin nasıl bişey olduğunu merak ettiğimden oğlunu görmek istiyordum. Gördüm. Dikkatle, biraz da korkuyla, daha doğrusu anlatması zor bir duyguyla uzun uzun ona baktım. Ya gerçekten uzun boyluydu yada önceden komünist olduğu söylendiği için bana uzun boyluymuş gibi geliyordu. Ya gerçekten yakışıklıydı yada onu yakışıklı görüyordum. Ya gerçekten sesi toktu yada komünist olduğu önceden söylendiğinden, bana öyle geliyordu. Kalın çerçeveli gözlük takmıştı. Ağzında piposu vardı. Piposunu dişlerinin arasında tutarak konuşuyordu. Açık yakalı, kısa kollu gömleği vardı üstünde. O zamana dek gördüğüm insanların hiçbirine benzemiyor yada benzemeyen bir insan diye görüyordum onu. Hangi ilişkiyle, nasıl olup da onunla neler konuştuğumu şimdi anımsayamıyorum. Ama konuşmuştu benimle. Az sözcükle konuşuyordu. Beni evin bir bölümündeki atelyesine götürmüştü. Atelyede beyaz, etekleri uzun bir iş gömleği giymişti üzerine. (Onu gördüğümden yedi yıl sonra Güzel Sanatlar Akademisi öğrencisi olduğumda, ilk iş olarak kendime beyaz atelye gömleği yaptıracaktım ve bu gömleği yaptırırken onaltı yaşımdayken bikez gördüğüm bu genç adamın atelyesinde beyaz iş gömleği giydiğini anımsamayacaktım bile.) Heykeltıraştı. Fransa'da heykeltıraşlık öğrenimi görmüştü. Bir heykeltıraş da, bir heykeltıraş atelyesini de ilk kez görüyordum. Atelyenin duvarlarındaki raflarda büstler, torslar, başlar, yarı kalmış heykel çalışmaları vardı. Ortadaki uzun tahta masada da heykel araçları ve üstü tülbentle örtülü çamur vardı. Bu atelyedeki herşey beni çekmiş, büyülemişti.

Hep ona bakıyordum. Demek komünist böyle yada bunun gibi bişey oluyordu. Yazık değil miydi sanki, bu güzel heykelleri yapabilen insan niçin komünist olmuştu?

Harun Reşit Paşa, Haydar Beyin gönderdiği mektubu okuyunca, bir acı gülüşle, şimdi anımsayamadığım bişeyler söylemişti.

Geri dönünce Haydar Beye anlattım bana söylenileni.

İşte ilk gördüğüm komünist budur. Belki de o delikanlı antikomünistti, kimbilir... Otuz yıl önce bir üniversite öğrencisi ıslıkla batı müziği melodileri çaldığı için komünist diye mahkemede yargılanırsa, kırkbeş yıl önce de bir delikanlı, belki pipo içtiği için, belki piposu dişlerinin arasında konuştuğu için, belki de heykeltıraş olduğu, üstelik heykelciliği Fransa'da öğrenmiş olduğu için elbette

komünist sanılabilirdi. Helyeltıraş! O dönemde toplumun hiç de gereksinmediği bir uğraştı. Hiç komünist olmasa, ne diye Fransa'ya gidip de heykeltıraş olacaktı.

Anılarımın bu bölümünü yazarken Hilmi'ye telefon edip o heykeltıraşın kim olduğunu sordum. Adı Ömer Faruk'muş. Ticaret Lisesinde resim öğretmenliği yapmış, sonra da akademide heykel hocası olmuş.

Hilmi'yle iki üç kez Maksim'e gitmiştik. Maksim, geceleri bar olan, geniş bir eğlence yeri idi. Maksim'e bir gidişimizde, orda törensel bir eğlence olacaktı ki, İstanbul valisi ve Şehremini (Belediye Başkanı) Muhittin Üstündağ da eşyle gelmişti.

Zozo Dalmas adlı bir Yunan şarkıcı kadın o sıralar İstanbul'da çok ünlüydü. Boylu boslu, dalyan gibi denilen, etine dolgun bir kadındı. Açık sarı saçları, Grek biçimi düz çekme burnu, soğuk bir güzelliği vardı. Gazinolarda Rumca şarkılar söylerdi. Mustafa Kemal'le Venizelos'un kurduğu, Kurtuluş Savaşı sonrasındaki Türk-Yunan dostluğu sırasında Zozo Dalmas'ın Rumca şarkıları İstanbul gazinolarında pek tutuluyordu. Mustafa Kemal'in Zozo Dalmas'la ilişkisi olduğu söylenir, bizim kulağımıza dek bu söylenti gelirdi. Sonradan olaya tanık olanlardan duymuştum: Tokatlıyan Otelinin bir salonunda pek de güzel olmayan, kadeh fırlatılarak bir boy aynasının kırılması olayı geçmişti.

626

Maksim'de bir akşam Zozo Dalmas'ı da dinlemiştik. Yine Maksim'de bir yabancı gösteri topluluğu seyretmiştik ki, iki erkek oyuncunun bir gösterisini hiç unutamadım. Bunlardan biri çok zayıf, ufak tefek, öbürü çok şişman ve iri olan bu iki oyuncu sahnenin ortasında boğuşuyorlardı. İri olanı, sıksasını sürükleyerek kulise çekmişti. Kuliste boğuşmakta olduklarını, yalnızca başlarını, ellerini, kollarını görerek anlıyorduk. Zayıfı, kulise girmek istemiyor, iri olanı da onu ille kulise sokup orda dövmek istiyor, zayıfı çekiştiriyordu. Bu boğuşmada iri adam görünmez oldu, yalnız sıksanın başı görünüyor ve iri adamın eli boğazını sıkıyordu.

Ufak tefek olanı, bir eliyle sıkılan boğazını kurtarmaya çalışıyordu. Boğulmak için çırpınıp duran ufak tefek adam kendini kurtarıp sahneye fırlayınca, bir de baktık, boynunu sıkıyan el iri adamın eli değil, kendi eliymiş. İşte bu gösteriyi unutamadım. Çünkü ona kendimce bir anlam vermiştim:

“İnsan çok kez başkalarından geldiğini sandığı sıkıntıları kendisi yaratmaktadır. Başkası boğazımızı sıkıyor sanırken, gerçekte kendi boğazımızı kendimiz sıkıyordur yada boğazımızı sıkımları için uğraşıyoruzdur. Başkalarından geldiğini sandığımız belaları, kendimiz başımıza sarmaktayızdır.”

Tepebaşı'nda Asri Sinema adlı bir sinema vardı. Yanan Şehir Tiyatrosunun bahçesine bitişikti. Salonu amfiteatr biçimindeydi. Burası sonradan Şehir Tiyatrolarının komedi bölümü olmuş, daha sonra da yıkılmıştı.

Asri Sinemada seyrettiğim bir Alman gözbağcının (*illusionniste*) bir gösterisini de unutamıyorum. Önemli, unutulamayacak büyük bir gözbağcılık numarası da

değildi. Unutamayışım, o numarayı sonraları kendi yaşamıma, uğraşıma benzetmemden ileri geliyordu. Alman gözbağcının unutamadığım numarası şuydu: İki elini ayrı ayrı boşluğa uzatıyor, havadan para topluyordu. Elini havaya uzatınca, elini attığı yerde para oluşuyor, parmaklarının arasında madeni paralar parlıyordu. Bu gözbağcı on dakika kadar havadan topladığı paraları masadaki bir kaba doldurdu.

Yazar olduktan sonra yazı yazarak para kazanışımı, bu gözbağcının havadan para toplayışına benzetmişimdir. Yazarlık bir anlama, sözcüklerle yapılan gözbağcılığı, duyubağcılığıdır. Sözcükleri derleyip toparlayıp yan yana getirmek, dizmek, örneğin onları bir öykü biçimine sokarak okuyanları etkilemek, gözbağcılığı yada bunun gibi bişey değil de nedir? Nasıl olup da yazarak para kazanmakta olduğuma ben şaşmışımdır. Zengin biri olsaydım da yayımlatacak yer bulamasaıydım, yazılarımı yayımlatmak için üste para verirdim. Dünyada pekçok yazar, ceplerinden para ödeyerek dergiler yayımlamışlar, kendi kitaplarını çıkarmışlardır. Yayımlanmasını, yayılmasını kendimiz istediğimiz bir yazı için bir de üste para almamız, gözbağcının havadan para toplamasına benzemiyor mu?

Kocasını Sürdüren Kadın

627

Köşe yastıklarının süslü yüzölçülerine söylenilen kırlent sözcüğü hangi dildendir bilmiyorum. Bir zamanlar özel Fransızca dersi aldığım Hüseyin Hüsnü Beyin resimlediği kırlentler gibi, sınıfımızın Almanca bölümünden Bursalı Vecdi de krep yada başka ipekli bezler üzerine yağlıboya gül resimleri yapardı. Ben de onun etkisinde kalmış olacağım, köşe yastığı yüzleri olacak ipekli kumaşlara yağlıboyayla gül resimleri yapmaya başlamıştım. Gül resimlerini Vecdi de, ben de kartpostallardan kopya ediyorduk. Çiçek, daha da çok gül resimleri basılı renkli kartpostalların üstünde Klein diye bir imza vardı. Bu güzel gül resimlerini yapan Alman ressamı Klein aramızda çok ünlüydü. Onun yaptığı güller bize o denli güzel geliyordu ki, gerçek gül bile bu denli güzel olamazdı yada o ressam bize gülü, doğadaki gülden güzel gösteriyor, gülün güzelliğini belirtiyordu. Gerçekteyse bu kartpostallara basılı güller, teknik alışkanlığı olan bir ressamın sıradan resimleriydi. Ama biz o resimleri olağanüstü güzel buluyorduk.

Klein üstüne bir de söylence vardı. Arkadaşlarımızdan biri mi uydurmuştu, yoksa gerçek miydi, bir dergide filan okuyup da mı öğrenmişlerdi bu söylenceyi, bilmiyorum. Bu çok güzel çiçek ve gül resimleri yapan ressam Klein ölmüş. Ölümünden sonra da, onun yaptığı gül resimlerine istek eksilmemiş. Bunun üzerine otuz yıllık karısı, tıpkı kocasının yaptığı gibi çiçek ve gül resimleri yapıp

basımcılara vermeye başlamış. Kadın, kocasının resim yapmasını öylesine ustalıkla sürdürüyormuş ki, onun yaptığı güller, kocasının yaptıklarından ayırt edilemiyormuş. Oysa kadın eskiden ressam da değilmiş. Otuz yıl evlilikleri boyunca, kocasının resim yapışını, tekniğini kapmış. Böylece Bayan Klein, ölümünden sonra kocasını sürdürüyormuş.

Bu söylence hoşumuza giderdi. Bayan Klein'i çok beğenirdik. Çünkü içimizde, böyle bir kadınla evlenmek isteği gizliydi. Kocanın, erken ölen karısını sürdürmesini hiç aklımıza getirmeden, bu söylence, erkek olma bencilliğimizi duyuyorduk.*

İpekli bezlere resim yapmayı bisüre lisede de sürdürmüştüm. Bu kez kalem boyalarla da ipekli bezlere resim yapıyordum. Kalem boyayla yapılmış resmi bez üzerinde saptayıcı bir sıvı vardı. Bu sıvıyı sürünce, bez yıkansa bile boyalar çıkmıyor, bozulmuyordu. Bir küçük şişe içindeki bu sıvı, kalem boyası kutusunun içinde dururdu. Bir gazetede ilanını görerek, Almanya'da yapılan bu kalem boyaları satın almıştım.

Anastas Mum Satsana

“Anastas mum satsana!” Bu tümceyi, harflerini tersten başlayarak, sağdan sola doğru okursak, yine aynı sözler ortaya çıkar: “Anastas mum satsana!”

Ferah Tiyatrosunda gösteriler yapan varyete artisti Anastas'ın ünü yayıldıktan sonra mı bu söz oyunu bulunmuştu, daha mı eskiden vardı, bilmiyorum.

Ferah Tiyatrosunda kantocular, düettocular, solo yapan şarkıcılar, dansözler, en sonra da Dümbüllü İsmail'in tuluat tiyatrosu vardı ama, seyircilerin çoğunu tiyatroya bu Anastas'ın revüsü çekti. Anastas'ın varyete topluluğunda, Amelya, Janes, Suzan adlarında üç güzel kız vardı. Biri buğday esmeri tenli, biri kumral, biri açık sarışındı yada boyanarak öyle görünüyorlardı. Kızlar gerçekten güzel miydi? Aşırı makyajlarıyla onları sahnenin renkli ışıkları altında gördüğümüzden, gerçekten mi güzel olduklarını, yoksa güzel mi göründüklerini kestirmek zordu. Ama bu üç varyete kızı, o zamana göre alabildiğine açık-saçık olarak gösteriler yaptıklarından, aşağı düzeyde seyircilerin, öğrencilerin, gençlerin, cinsel açlık içindeki insanların çok ilgisini çekiyorlardı. Oysa o günlerin en açık saçıklığı bile, bugüne göre oldukça kapalı sayılırdı. Bu topluluğun ilgiyi çeken başka biyanı da, Anastas'ın edilgin bir eşcinsel olmasıydı. Cinsel sapıklığını sahnedeki davranışla-

*Sözü edilen kişi, Alman kadın ressam Catherine Klein (1861-1929) olmalı. –y.n.

ryla, dansları, oyunlarıyla iyice abartarak açığa vurmaya çalışırdı. Aşırı süslenir, kadın gibi boyanır, albenili olmakta topluluğundaki üç kızı bastırmaya çalışırdı. Söylentiye göre Anastas, evine gidip kendisini memnun eden delikanlılara, o üç güzel varyete kızını da sunuyormuş. Evinde, şimdilerde toplu seks denilen cinsel eğlenceler de düzenliyormuş. O dönemde şimdikinden daha da çok olan cinsel açlığın aşırı isteğiyle genç seyircilerin gözleri, çok güzel yada çok güzel görünen o üç varyete kızındaydı: Amelya, Janet, Suzan!

“Kıyl ü Kaal’i Mucip Olur”

Beyazıt İnziabat Karakolu Komutanı Yüzbaşı Müçteba, adı dillerde dolaşan, ortalığı titreten bir inzibat subayıydı. Ondandır yalnız askerler, askerî okul öğrencileri değil, sivil kabadayılar, külhanbeyler, sabıkâlılar da korkarlardı. Beyazıt İnziabat Karakolu, Patrona Halil Hamamının yakınında ve daha da öndeydi. O zamanlar inzibat erleri de, inzibat subayları da, ceket yakasının altına ayça biçiminde sarı madenden bir levha takarlardı. Buna ferayı (ferahi) denilirdi. Ayrıca inzibatların boyunlarından göğüslerine sarkan kordonları da vardı. Süslü ve iyi giyinirlerdi. Ama denizci inzibat erleri, daha da fiyakalıydılar. Lacivert giysileri üstündeki pırl pırl ferayileri daha bir göze batardı, denizcilerin kordonları aktı. Denizci inzibat erleri okula gitmiş, genellikle okuryazar İstanbul çocuklarıydı, efendi külhanbey denilenlerden olurlardı. Hele deniz inzibatlarının çavuşları, iyice bıçkın ama efendiliği bırakmayan delikanlılardı.

629

Ferah Tiyatrosuna gide gele, orada bikaç gençle arkadaş olmuştuk. Bunlardan ikisi iyi giyimli, paralı çocuklardı. Uzun boylusunun adı aklımda Sudi diye kalmış yada Sudi gibi bişey... Bir perşembe gecesı (hafta sonu tatilinin başladığı günün gecesı, cumartesi gecesı gibi) Ferah Tiyatrosunda oyun seyretmiş, geceyarısı tiyatrodan çıkmıştık. Hilmi’yle eve dönmemiz gerekirdi. Ama nasıl olduysa, Sudi, Sudi’nin arkadaşı, daha iki askerî okul öğrencisi, bir de Hilmi’yle altı kişilik bir topluluk olup Beyoğlu’na çıktık. O iki askerî okul öğrencisi benim sınıftımdan değildi... Geceyarısından sonra Beyoğlu sokaklarında geziyorduk. İçimizden biri, belki de Sudi, Anastas’ın evine gitmemizi önerdi. Öbürleri de bu öneriyi coşkuyla benimsediler. Topluluktan ayrılmadığım, onlardan ayrılmak bana ayıp olurmuş gibi geldiği için onlarla birlikte geceyarısından sonra Beyoğlu’na çıkmıştım. Bu öneriye de hayır diyemiyordum.

Tarlabası Caddesine geldik. Taksim’e doğru gidişte, soldaki ara sokaklardan birine saptık. İçimde bir korku var ama, belli etmemeye çalışıyorum. Anastas’ın evini

bildiğini söyleyen çocuk önümüze düşmüş. Gerçekten Anastas'ın evini bulursak ne olacak, ne yapacağız? Kapıyı çalacağız. Kapı açılmazsa ne iyi... Ya açılırsa? Kapı açılırsa ya bizi içeri alacaklar ya almayacaklar. Almazlarsa ne iyi... Ya alırlarsa? İçeri gireceğiz. Sonra ne olacak?

Sonunda aranan ev bulundu; üç basamakla kapısına çıkılan, üç katlı kâgir bir ev. Karşısında, az yukarda sokak lambası yanıyor. Evde ışık yok. Anastas tiyatrodan dönmüştür, dönmemiştir diye o evin kapısı önünde tartışıldı. “Ne diye tiyatrodan çıkınca doğru eve gitmedik...” Kimi kapısını çalalım diyor, kimi bekleyelim diyor... “Neredeyse kızlarla birlikte arabayla gelir” diyordu biri de.

Anastas'ın arabasını beklemek için dolanıyoruz. O sokağın Tarlabası Caddesindeki köşesine çıkmıştık ki, iki denizci inzibat eriyle karşı karşıya geldik. İkisi de boylu, yakışıklı İstanbul delikanlısı. Biri az toplucaydı. Gece o saatlerde oralarda dolaştığımız için biz üç askerî okul öğrencisini hemen inzibat karakoluna götürbilirler, karakolda sabaha dek alıkoyabilirler, ertesi gün de okula götürürlerdi. Okulda kimbilir bize ne yaparlardı artık... İki denizci inzibat eri, hiç de sertlik göstermediler. O tombulca olanı, bir efendi külhanbey ağzıyla, olabildiğince kibarlıkla, Anastas'ın evinin bulunduğu bu sokakta, gecenin bu saatinde, üstümüzde resmî giysiyle dolaşmamızın uygun olmadığı yolunda bizi uyardıktan sonra, bizim böyle bir kötü niyetimizin olmadığını da bildiğini ekleyip,

– Ama kıyl ü kaal'i mucip olur efendim... Rica ederiz, evlerinize gidiniz! dedi.

Şaştım kaldım. “Kıyl ü kaal'i mucip olur efendim” sözünü, ancak zamanın kibar, aydın beyefendileri söyleyebilirdi. “Kıyl ü kaal'i mucip olur” demek, “Olur olmaz sözler söylenir”, “Yakışksız laflar edilir”, “Uygunsuz söylentiler çıkar” anlamına gelir.

Anastas'ın evinin bulunduğu sokakta dolaşmamamız gerektiğini de, Anastas adını ağzına almadan bize dolaylı anlatmıştı.

Artık dönüp evlerimize gitsek, dağılsak ya... Hayır, denizci inzibatlardan ayrılıp, biraz daha yürüyüp yine o sokağa saptık. Onlarla birlikte olmayı istemezken, topluluktan ayrılamıyordum. Hayır demesini beceremiyordum.

O iki denizci inzibat eri bizi bikez daha uzaktan gördüler. İşte o zaman herbirimiz biyana dağıldık. Hilmi'yle de nasıl ayrıldığımızı anımsamıyorum. Bibaşıma kalmıştım. Yüksek kaldırım'dan aşağı inip Galata Köprüsüne geldim. Köprü iskelelerinden birinde bağlı Boğaziçi vapuruna girip salondaki koltuğa uzandım. Az sonra da sabah olmuştu.

Subay çıkıp da Beyoğlu dünyasına daldıktan sonra, Anastas'ın evine gitmeye kalkıştığımız gece birlikte olduğumuz, adının Sudi olduğunu sandığım delikanlıyı aradabir göürdüm. Beni tanımazdı. Bar yada gece kulübü gibi eğlence yerlerinin yöneticisi olmuştu.

“Keyvikalar”

Biri şişman kısa boylu, öbürü zayıf uzun boyluydu. İkisi de kırkla elli yaş arasında gösteriyordu. Şişman olanının ayağında gri pantolon, sırtında lacivert spor ceket vardı. Ceketinin düğmeleri sarı parlak madendendi. Bu lacivert ceketin sol üst cebinde sırmayla “R.A.F.” harfleri işliyd. Uzun boylusunun üstünde de flanel kumaştan spor giysi vardı. Onları bir hafta tatilinin okula dönüş gününde (cuma) Sultanahmet Alanında tanımışım. Çevresindekilere İngilizce bişeyler anlatmaya çalışıyorlardı. O zamanlar İstanbul’da her sokak başında İngilizce bilen bikaç kişi bulunmazdı. Hiç de girgin olmadığım halde, herhalde İngilizce pratik yapabilmek için olacak, yanlarına gidip,

– Yardım edebilir miyim? dedim.

İşte tanışıklığımız böyle başladı. Sultanahmet Alanında Dikilitaş’ı, Alman Çeşmesini gösterdim. İlk kez yabancılarla İngilizce konuşuyordum. Çok şaşıyorum o zamanki kendime, yanlış yapmaktan hiç de korkmuyordum. İngilizce öğretmeni-miz yanlış yapmaktan korkmamamız için, “Kafasını gözünü yara yara konuşun!” demişti. Ben de onun öğüdünü tutuyordum. Anlatmaktan çok, anlamak daha zor geliyordu. Boğaziçi’ne gitmek istediklerini söylediler. Yürüyerek Galata Köprüsün-de Boğaziçi vapur iskelesine geldik. Haritaya bakıp uzun boylusu,

– Keyvikalaar... dedi.

Ne demek istediğini anlamadığımı görünce bikaç kez,

– Keyvikalaar! diye tekrarladı.

Şişman olanı da, anlamam için heceleri tek tek söyleyerek,

– Keyvikalaar! demeye başladı.

Keyvikalaar, hiç bilmediğim İngilizce bir sözcük.

Keyvikalaar’a gitmek istiyorlardı. Onlar keyvikalaar deyip dururlarken, iskele çimacısı da bizi dinliyormuş, sokulup bana,

– Yahu, dedi, adamlar demindenberi Kavaklar diye çırpınıp duruyorlar. Kavak-lar’a gitmek istiyorlar be!

Çimacının uyarısıyla “Kavaklar”ı, İngilizce ağızyla “Keyvikalaar” diye söyledik-lerini anladım.

Bilet alıp Kavaklar’a giden vapura bindik. O zaman Boğaziçi vapurlarında şarkı plakları çalınır, şarkılar hoparlörle Boğaziçi’nin iki yakasına duyurulurdu.

Vapurun güvertesindeydik. Alaturka şarkılarımızı çok özgün bularak beğeneceklerini sanıp şarkılarımızı nasıl bulduklarını sordum. İkisi de elleriyle kulaklarını tıkayıp, yüzlerini buruşturup sevmediklerini söyledi. Çok bozulmuşum.

Istanbul'a turist olarak mı geldiklerini sordum. Çoktanberi Türkiye'deymişler. Karabük Demir-Çelik Fabrikasının kurulmakta olduğu yıllardı. Bu iki İngiliz de Karabük Fabrikasının kuruluşunda çalışan mühendismiş.

Ceketinin sol üst cebindeki "R.A.F.", şişman mühendisin adının baş harfleri miydi? Hayır, "R.A.F.", Kralî Hava Kuvvetleri demek olan *Royal Air Forces* sözcüklerinin baş harfleriymiş. İki İngiliz mühendisi de hava binbaşısıymışlar. Herhalde yedeksubaydılar.

Bindiğimiz vapur zikzak çizerek Anadolu ve Rumeli yakasındaki birçok iskeleye uğruyordu. İki mühendis de kayışlarından boyunlarına asılı fotoğraf makineleriyle vapurun güvertesinden boyuna Boğaziçi kıyılarının fotoğraflarını çekiyorlardı. Kavaklar'a gittik. Anadolu Kavağı'nda bisüre iskelede bekledikten sonra vapur geri döndü. Beykoz İskelesinde vapurdan inip karşı kıyıya geçmek için başka vapura aktarma edecektik. Beykoz İskelesine indiğimizde, resmî giysili iki polis yanımıza gelip bu iki İngilizli karakola götürmek istedi. İngilizler nedenini sordular. Ben tercümanlık ediyordum. Polisler, nedenini karakola gidince öğreneceklerini söylediler. İngilizlerin karakola çağrılmalarından korktum ama, onları bırakıp gitmeyi kendime yediremedim. Karakolda yarım yamalakdan da kötü İngilizcemle onlara yardım etmeliydim.

Karakola gidince İngilizlerin suçunu öğrendik. Bunların vapurdan Boğaziçi'nin fotoğraflarını çektiğini gören bir sayın muhbir yurttaş, işini gücünü bırakıp bizi Anadolu Kavağı'na dek izlemiş, vapur iskelede beklerken o koşup karakola, iki İngiliz casusunun Boğaziçi'nin fotoğraflarını çektiğini ihbar etmiş.

İki İngiliz fotoğraf çekmek yüzünden neden karakola getirilip kimliklerinin saptandığını soruyorlardı. Komiser yasak bölgenin resimlerini çektiklerini söyledi. Yanlarına iki polis verilerek İstanbul Emniyet Müdürlüğüne gönderildiler. Yasak bölgede fotoğraf çekmek söz konusu olunca korkum büsbütün arttı. Benim de yanlarında olduğum okulda öğrenilirse, beni okuldan kovarlardı. Daha da başka kimbilir ne cezalara çarptırılırdım... Sanki, bilip istemeden bir casusluk olayına karışmış gibiydim. Böyleyken, yine de İngilizleri bırakamıyordum. Onları bırakmak çok ayıp geliyordu bana.

Emniyet Müdürlüğü yine şimdiki yerinde, eski Sansaryan Hanındaydı. Emniyet Müdürlüğüne geldiğimizde hava kararmak üzereydi. Ben de onlarla Emniyet Müdürlüğüne girdim. Orda iyi İngilizce bilen bir görevliyle iki İngiliz konuştu. Hızlı konuştuklarından iyi anlayamıyordum ne konuştuklarını. İkisinin de kimlikleri saptandı. Fotoğraf makinelerini alıp götürdüler. Az sonra geri verdiler. Makinelerdeki filmleri çıkarıp almışlardı. Filmleri ya kontrol etmişler yada edeceklerdi.

İki İngilizli salıverdiler. Çok şaşıtığım şey, bana neden İngilizlerle dolaştığımı sormamalarıydı.

Dışarı çıktığımızda hava kararmıştı. İkisi de yardımım için teşekkür etti. Orda ayrıldık. Tehlike savuşmuş, ben de kurtulmuştum. Okula gittiğimde, çoktan akşam yemeği yenmiş, müzakere saati başlamış, arkadaşlar dersliklere girmişlerdi. *

Yine Alaya Çıkanlar

Sekizinci sınıf sınavları da bitmişti. Ama karnelerimiz daha verilmemişti. Onbeş günlük kamp başlamıştı. Yine her sabah kampa gitmek için toplandığımız dış bahçede yoklama yapıldıktan sonra onar, onbeşer öğrencinin adı okunuyor, adları okunanlar alaya gönderiliyordu. Listede adı okunan her öğrenci kurşuna dizilmeye gidermiş gibiydi. Listede adları okunmadığı için sevinenler de vardı. Bunlar alaya çıkarılmaları olasılığı bulunan öğrencilerdi. Ama alaya çıkmak tehlikesini o gün için atlattıklarına sevinirler, korku içinde ertesi sabah yoklamasını beklerlerdi.

İkinci Dünya Savaşı başlayana, hatta sonlarına dek, Amerika Birleşik Devletleri Türk insanları için genellikle, lekesiz, arı, ak bir ülkedydi. Amerikalı demek, iyilik, güzellik, doğruluk demektir. Amerika ülkesi, yetenekli her çalışkan insan için sonsuz başarılar, sınırsız kazançlar dünyasıydı. Zenginlik en büyüğü, bilginin en yücüsü, sanatçının en iyisi Amerika'da olunurdu. Darüşşafaka'da öğrenciliğimde, bir öğretmenimizin anlattığı Amerika'da geçmiş bir öykünün etkisindeydim. Birleşik Amerika Devletleri ülkesi, coğrafyasının büyüklüğü denli, kazancı da, olanakları da büyük olan iyi ahlaklı insanlar ülkesiydi.

Çengelköy'den Köprü'ye, Köprü'den Çengelköy'e okulla ev arasında vapurla gidiş gelişlerimde, arasıra limanda demirlemiş bir Amerikan yük gemisi görürdüm. Bu büyük yük gemisinin gövdesinin iki yanında boydan boya kocaman harflerle "American Export Line" yazılıydı. İki üç ayda bir bu gemi limanda görünürdü.

Amerika'ya gitmiş yada kaçmış, Amerika'ya göçmüş insanların başarı öykülerini dinliyorduk. Kendi kendime diyordum ki, düşünüyordum ki, düşlüyordum ki, iki yanında American Export Line yazılı bu yük gemisine gizlice girsem, halat kangallarının içine girip saklansam, yanıma bol da yiyecek alsam, kaçak olarak Amerika'ya gitsem... Yolda beni gemiciler belki de yakalardı. Ne yapacaklardı? Denize atacak değillerdi ya... Kaptana yalvarırdım daha olmazsa. Beni Amerika'ya

* Aziz Nesin'in bu anıyı daha sonra nasıl işlediğini görmek için *Vatan Sağolsun* kitabındaki "Üç Günde İngilizce" adlı öyküye bakılabilir. -y.n.

götürürlerdi. İçimdeki büyük tutkular, ancak Amerika'nın büyüklüğüne sığabilirdi. Yazar mı, ressam mı, bilgin mi, her ne olacaksam, olacağımın en büyüğünü ancak Amerika'da olabilirdim.

Kendini Beğenmişlik

Kampın bittiği gündü. Karnelerimiz dağıtılmıştı. Yine bütün derslerden tam numara almıştım. Sınıfımızın beşyüzden çok öğrencisi içinde karnesi benden daha iyi olanı yoktu. Suat Bey karnemi verirken kutlamıştı yine. Üç ders yılı üst üste, sınavlarda bütün derslerden tam numara alıyordum. Bu öğrencilik başarısını erişilmez başarılar sanıp çevremi küçük görmeye başlamıştım. Başarı sandığım öğrenci çalışkanlığımın iyi sonucundan başım dönmüştü. Yeteneklerimi, çevremdekilerden üstün sanmaya başlamıştım. Ve bu ortam artık bana dar geliyordu. Yeteneklerimi geliştirmeme uygun, büyük olanaklar veren ülke de Amerika'dı. Orada gelişebilirdim. Beni sıkın, tatmin etmeyen bu dar ortamdan kaçıp kurtulmak isteği duyuyordum.

634

Kendimi beğenmişlikle sığamadığım bu dar ortamdan geniş bir ortama taşmalıydım.

Bütün bu düşünceler benim gizlerimdi. Bu gizli isteklerimi güvenilir bir arkadaşım ile bölüşmeyi gereksiniyordum. Akıllı, güvenilir arkadaşına anlatmalıydım.

Davutpaşa Ortaokulundan beri arkadaşım olan Mehmet Karahasanoğlu'na açtığım gizime, onun ne karşılık verdiğini şimdi anımsamıyorum.

Kampın bittiği akşam, yemekten sonra dış bahçede toplanmıştık. Demir kapının dışındaki havuzun çevresindeydik. Çimentoyla yapılmış, süslü bir havuzdu. Eski konak bahçelerinde de böyle havuzlar vardır. Girintili çıkıntılı, bölüm bölüm, sanki doğal bir gölcükmüş izlenimi vermesine çalışılmış bir havuzdu. Havuzun bölümleri arasına çimentodan küçücük köprüler yapılmış, çimentodan yapma ağaç dalları, büyücek kayalarla süslenmişti. Çoğumuz bu havuzun çevresindeki çimenlere oturmuş, uzanmıştık. Bando çalmaktaydı. Bando başka biyerden getirilmişti o gece için.

Atıf yanımdaydı. Askerî okula, yarışma sınavını kazanarak girdiğimiz öğrencilerden biriydi. Fransızca bölümündeydi. Her zaman güleç yüzlüydü. Her olayın bir gülünç yanını bulmasını becerirdi. Saçının alnına yakın bir tutamı aktı. Bir Çerkez anababanın çocuğuydu. Anababası İzmit dolaylarında biyerde yaşıyordu (Maşukiye köyü olacak). Babası kurmay albay emeklisiydi. Babasının Mustafa Kemal'le bir çatışması olmuştu, yanılmıyorsam, bu çatışma Kurtuluş Savaşı sırasında geçmişti.

Atıf okulun birara tatilinden dönüşünde, hasta olan babasına, hekimlerin bol besin almasını, et, yumurta yemesini söylediğini, evde tavuk beslemediklerinden babasının da bol bol yumurta yiyerek şişmanladığını, buna tam sevinirlerken bu şişmanlığın yumurtanın yaptığı albümin hastalığı olduğunun anlaşıldığını anlatmıştı. Bu acılı olayın bile bir gülünçlü yanını bulmuştu.

Atıf güvenilir arkadaşım. Ona gizlerimi açabilirdim. Amerika'ya kaçmak isteğimi başkalarına açıklamayı gereksinmemin nedeni, bu isteğimi hiçbir zaman gerçekleştiremeyeceğimi içimden bilmiş olmamdı. Nasıl olsa Amerika'ya kaçamazdım. Böyle bir eyleme girişemezdim bile... Gemiye nasıl gizlice gireceğim de, halatların arasına saklanacağım da, günlerce beni orda görmeyecekler de... Olacak iş değildi. Ama ben bu olmayacak işin düşünü yaşıyordum. Güvendiğim bir arkadaşımın, bana bu işin olmazlığını anlatmasını istiyordum. O zaman belki de içimden "Eh... Ben Amerika'ya kaçacaktım ama, ne yapayım ki olmuyor işte..." deyip avunacak, yazgıma küsecektim.

Bando çalışıyordu. Yıldızlı bir geceydi. Mayıs sonlarında olmalıydık. Çimenlere uzanmıştık. Yanıbaşımdaydı Atıf'a, Amerika'ya kaçmak niyetimi açıkladım.

Atıf yada başka bir arkadaşım bana Amerika'ya kaçmak istediğini söyleseydi, ben ona ne diyecektiysem, Atıf da bana onları söyledi. Sağduyu yolunu gösterdi. Sözlerini, sözcük sözcük anımsamıyorum da şimdi, ama niyetimin saçmalığını bana kanıtladı. İstedğim olmuştu, güvendiğim bir arkadaşım da Amerika'ya kaçmamın hem olanaksızlığını, hem gereksizliğini anlatmıştı bana. Bu konuda, aynı zamanda iki kişi gibiydim. Bendeki bu iki kişiden biri, başarılarından başı dönmüş olarak bu dar ortamdan geniş olanaklar ülkesine kaçmamı salık veriyor, ama bendeki öteki kişi, bu kaçışın hem anlamsız, hem de olanaksızlığını anlatıyordu. Atıf bendeki ikinci düşünceyi desteklemişti. Atıf'la o geceki konuşmamızdan sonra asıl önemlisi kendimi büyük, çevremi küçük görmekten utanmıştım.

Gelelim Atıf'a... İyi arkadaşlığımız lisede de sürdü. Bu yazıyı yazarken önümde bir fotoğraf duruyor: Büyükkada'da çamların altında oturmuş, önlerinde yiyecekler, yakaları açık, üç Kuleli Lisesi öğrencisi. Sağdaki Atıf, soldaki Fahir, ortadaki Nusret... Sağdaki Korgeneral Atıf Erçıkan olmuş, soldaki Korgeneral Fahir Atabek olmuş, ortadaki yazar Aziz Nesin olmuş. Korgeneral Atıf Erçıkan da, Korgeneral Fahir Atabek de emekliye ayrılmışlar, ama Aziz Nesin yazarlıktan emekliye ayrılamamış, sonuna dek ayrılamayacak gibi görünüyor. İşte bir kısa yaşam masalı.

Atıf'ı subay çıkışımızdan sonra, kırk yıl hiç görmedim. 1971, 12 Mart olayında, bana hiç de sevimli gelmeyen olaylara karıştığını duyunca, duyduklarımı inanmak istemedim. Çok üzüldüm. Birlikte olduğumuz öğrenciliğimiz döneminde, yiğit,

güvenilir bir arkadaştı. Ama aşırı tutkuyla tırmandığı yerden daha da yücelere yükselmek için telesiyordu. Bunca sıkışmış, yoğun tutkuya yürek dayanmaz, çatlar.

12 Mart'tan sonra Atıf Erçikan'ın radyodan konuşmasını dinlemiştim. Benim sınıf arkadaşı olarak tanıdığım Atıf'a yaraşır bir konuşma gelmedi bana. Evine bomba atıldığını duydum, daha da üzüldüm.

12 Mart'ın sert fırtınasının estiği günlerdi. Bir film işini görüşmek üzere eşimle ben Caddebostan gazinosuna çağrılıydık. Gazinoyu işleten adam yanıma gelip Korgeneral Atıf Erçikan'ın da gazinoda olduğunu övünerek söyledi. Öyle özlemiştim ki, çocukluk ve delikanlılık arkadaşım Atıf Erçikan'ı. Gidip boynuna sarılmak, öpmek istedim. Eşim bunu yapmanın bu sıra doğru olamayacağını söyledi. Evet, o, 12 Mart'tan yana bir korgeneral, ben 12 Mart'ın bir geceyarısından sonra evini aratıp tutuklattığı, sonra salıverdiği, 12 Mart'a karşı bir yazardım. Yanına gidersem bir terslik olabileceğini, o güzel ve içten çocukluk anısının incinebileceğini düşündüm, kendimi Atıf'la konuşmaktan yoksun bıraktım.

Anılarımın bu bölümünü yazdığım günlerde, Atıf'ın kalbinden hasta olduğunu, biriki yıl önce de Amerika'da kalp ameliyatı geçirdiğini, evinde yatmakta olduğunu öğrendim. Kendimi tutamayıp Ankara'daki evine telefon ettim. Bir geçmiş olsun diyecek, kırk yıl sonra da olsa sesini duymaktan çok sevinecektim. Telefonda bir ses... Atıf'ın sesi mi? Benzetemediğim için,

– Atıf Erçikan mı? diye sordum bidaha.

– Evet, benim! dedi.

Ses, insanda enaz değişendir. Atıf'ın sesi çok değişmişti. Adımı söyleyip kendimi tanıttım. Telefondan kulağıma bir sevinç dalgasının eseceğini umuyordum, hele Atıf'ın o özgün kahkahasıyla...

– Elli senedenberi merhaba demek aklına hiç gelmedi... dedi.

Bir başa kakmalı soğuk konuşmaydı. Omuzlarında yıldızların, sırmaların ağırlığını taşıyan hiçbir sınıf arkadaşımı aramadığımı, aramayacağımı bilmiyordu.

– Atıf'cığım, merhaba karşılıklı olur, sen beni hiç aradın mı! dedim.

Hatırını sordum, geçmiş olsun dedim, daha çok tedirgin etmemek için iyilikler dileğiyle telefonu kapadım.

Dün (29 Nisan 1976 Perşembe) ikisi Kurmay Albay olan emekli subay sınıf arkadaşarımla, hasta olan bir sınıf subayımızı ziyaret için Yalova'ya gittim. Vapurla dönüşümüzde arkadaşarıma Atıf Erçikan'la telefon konuşmasını anlattım. Onlar Atıf'ın okuldan sonraki yaşamını yakından biliyorlardı. Çok şey anlattılar. Hey gidi hey... Babam bu durumlarda "Hey gidi hey..." derdi. Başka dile çevrilemez bir duygu ünlemidir: Hey gidi hey...

Kime Borçluyum?

Artık lise öğrencisi olmuştuk. Büyük yaz tatilimiz başlamıştı. Sayıları artan koyunlarımızı önüme katıp yine Balıklı Rum Hastanesi bahçesinde otlatmaya götürüyordum arada sırada. Samatya'da, Etyemez kıyılarında yüzmeye gidiyorduk arkadaşlarla. Beyazıt Genel Kitaplığında kitaplar okuyordum. Romanlardan sonra ilgimi çeken tarih kitaplarıydı. Anlamakta zorluk çekeceğim düzeydeki kitapları okumaya düşkündüm. Tarih kitaplarımdan birinde, bir padişah döneminde (sanırım IV. Murat zamanı), bütün Osmanlı ülkesinde kuzu kesiminin yasaklandığını, kesilebilmesi için koyunun iki yaşını geçmesi gerektiğini okumuş, bu kararı (fermanı) çok beğenmiştim.

Büyük yaz tatilimiz bitince başka bir yapıda, deniz kıyısındaki Kuleli Lisesinde okuyacaktık. Kuleli Lisesinin yönetmeninin yalnız adını duymuştuk. Ona öğrenciler “Kuleli Askerî Lisesi Müdürü Erkânıharp Miralay Kaymakam Arif Paşa” diye uzun bir ad takmışlardı. Yüzünü görmeyip yalnız adını-sanını duyduğumuz Arif Beyin eşi Afife Hanım, zamanın ünlü şarkıcılarından biriydi. Plakları vardı. Sözleri “Alibaba, yapma bana” diye başlayan çok oynak bir fokstrot şarkısı plağı o günlerde pek yaygındı. Sokak aralarında çocuklar bile “Alibaba, yapma bana” şarkısını söylerlerdi.

O yaz tatilinde bende büyük değişiklik olmuştu. Bendeki bu değişikliğin, okuduğum bir gazete yazısı üzerine birdenbire olduğunu sanıyordum. Oysa bireyde de, toplumda da, birdenbire hiçbir değişim olamaz. Birdenbireymiş sanılan değişimlerin daha önceden uç vermiş belirtileri olması gerekir. Bendeki büyük değişimin öncesindeki belirtilerinden birini, sınıf arkadaşlarımdan Mehmet Karahasanoğlu açıkladı.

Ortaokulda yemekler pek de güzel değildi. Ama ben hiçbir zaman beğenmezlik etmedim. Güzel olmadığını bilerek verilen yemekleri güzel buluyordum. Özellikle, yatılı okulun bize programlı bir yaşayış sağlaması çok hoşuma gidiyordu. Özlediğim düzenli bir yaşama kavuşmuştum. Bize, benim daha önce elde edemediğim çok şey veriliyordu. Bana da, verilen bu şeyleri ödemek düşüyordu. Bu borcu ancak çalışarak ödeyebilirdim. Okulda verilen herşeyi, her olanağı, borç olarak verilmiş sayıyor, derslerime çok çalışarak borcumu ödeyebileceğimi biliyordum. Bu borç, varsayımsal bir borç değildi, gerçek bir borçtu. Bize bu olanakları sağlayanlar da verdiklerini borç olarak veriyorlardı ki, alaya çıkan öğrencilere, okulda bulundukları yılın iki katı askerlik yaptırarak yada onlara okulda harcanan parayı anababalarından geri alarak bu borcu ödetiyorlardı. Demek yediğimiz her lokma, geceleri kitabımızı aydınlatan o yetersiz ışık, içtiğimiz su, giydiğimiz çorap,

herşey, bütün bunların hepsi bize borç olarak veriliyordu. Biz de bu borcu ödemek zorundaydık.

Haftada bigün tatlı verilirdi. Daha çok lokma tatlısı veriliyordu. Ben anımsamıyorum ama, Mehmet Karahasanoğlu'nun söylediğine göre, tatlı verildiği günler,

– Bugün, hergünkünden daha çok çalışmak zorundayım, tatlıyı hak etmeliyim! dermişim.

Bu sözümü anımsamıyorum, ama hiç de bana aykırı düşmeyecek bir söz. Lisedeyken buna benzer bir davranışımı arkadaşım söyleyince anımsadım. Lisede yemeklerimiz düzelmişti, bol bol tatlı verilirdi. O gün yeterince çalışmadımsa, başarılı olamadımsa öğle yemeğinde verilen tatlıyı yemeyerek kendi kendimi cezalandırırdım.

Bu belirtilere bakılırsa, o büyük tatilde bendeki değişim birdenbire olmuş sayılmaz.

Bir gazetede okumuştum: Yol vergisini ödemeyen köylüleri, devlet zorla yol yapımında çalıştırıyormuş. Köylü ya yol parası denilen yılda 6 lira olan yol vergisini ödeyecek yada 6-12 gün yol yapımında çalışacak. Genellikle yol yapımıyla köylünün harman işleri aynı zamana denk düştüğünden, yol vergisini ödeyecek parası olmayan köylü yol yapımından kaçıyor. O zaman candarma bunları yakalayıp, zorla döverek, çalıştırılacakları yollara götürüyor.

İnanamamıştım bu gazete yazısına. Ya yazıydı, belki de bir gazete haberi yada röportajdı. Benim için, yazılan bu olay inanılacak gibi değildi. Çünkü ben o yaşımdayken, beni yatılı okulda okutanın, yedirip içirip besleyenin, giydirip kuşandıranın, aydan aya da yüzelli kuruş cep harçlığı verenin hep hükümet olduğunu sanıyordum. Hükümet, bizim hükümetimizdi, çok iyi bir hükümetti. Ben hükümetten yanaydım. Nasıl olurdu da bizim iyi ve saygın hükümetimiz, yol vergisini ödeyecek parası olmayan yoksul köylüyü zorla, candarma dipçığı altında yol yapımında çalıştırır!

Babamın yol vergisi ödemediğini de bilmiyordum. Vermiş olsaydı bilmem gerekirdi. Babama sordum bunu. Kentlilerin yol vergisi ödemediklerini söyledi. Başkalarına da sordum. Kentin yollarını belediyeler ve devlet yaptırıyordu. Öyleyse, köylü olmak başlıbaşına suçlu olmak demektir. O günden sonra bu konu daha çok ilgimi çekti. Gazetelerde bu konuya ilişkin başka haberler, yazılar da okudum. Davutpaşa Ortaokulundayken Ş., Cemal Nadir'in karikatürleri için Akşam Gazetesini, ben de salt değişiklik olsun diye Ratip Tahir'in (Burak) karikatürleri çıkıyor diye Milliyet Gazetesini alırdım. Ama gazete yazısı okumaya, bu yol vergisi olayından sonra ilgi duymaya başlamıştım.

Kutsal bildiğim hükümetin saygınlığına karşı ilk kuşkularım böyle başlamıştı. Yol vergisini ödeyecek parası yok diye candarma dipçığı, dayak zoruyla yoksul

köylüye yol yaptırtan, kentliye ayrallık tanıyan bir hükümet nasıl halkçı olabilirdi? Bu ne büyük bir haksızlıktı!

Sonra sonra, altı çocuğu olanların yol vergisinden kurtulduklarını öğrenmiştim. Gazetelerin yazdığına göre, köylü yol vergisinden (angaryasından) kurtulmak için boyuna çocuk yapıyordu. Çocuğun bakım gideri yol parasından az tutuyordu.

Bir uyanışın başlangıcındaydım. İlk kez, beni yatılı okulda okutanın, karnımı doyuranın, beni giyindirip kuşatanın hükümet değil, halk olduğunu düşündüm. Yalnız bizleri değil hükümeti de, yoksul köylüsünü candarma dayacağı zoruyla angarya soka hükümeti de besleyenin, yaşatanın yine bu halk olduğunu düşündüm. Öyleyse ben kime borçluydum? Hükümete değil! Borcum halkımaydı. Yediğim her lokmayı, bunu bana sağlayan halkıma ödemek zorundaydım.

Yol Yükümlülüğü Yasası

Cumhuriyet yönetiminin yoksul köylümüze yüklediği bu yol yükümlülüğü haksızlığının ne olduğunu, ben çok yıllar sonra araştırıp öğrenebilecektim. Cumhuriyetin ilk dönemi tarihimizi, bu dönemin toplumsal yapısını, sosyolojisini inceleyecek olanların, 19 Ocak 1925 tarihli “Yol Mükellefiyeti Kanunu”nu kesinlikle bilmeleri gerektiği kanısındayım. Cumhuriyetin kuruluşundan iki yıl sonra yapılan ve “Köylü Efendimizdir!” denilen bir dönemde yürürlükte olan bu yol yükümlülüğü yasası, halka yasa yoluyla yapılan haksızlıktır. Haksızlığın en ağırı da, yasalar çiğnenerek yapılanı değil, yasalara göre, yasalara uyularak yapılanıdır; hem haksızlık, hem de yasal olanıdır. Bu yasal yükümlülüğün angarya olduğunu, angaryanın da insanlık dışı ve yasak olduğunu, bu yasanın yapılışından yirmi yıl sonra, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Türk hükümetinin de imzaladığı İnsan Hakları Evrensel Bildirisiyle öğrenecektik.

Söz konusu yasanın birinci maddesi şöyledir: “Türkiye’de yaşayan bütün erkek nüfus 18 yaşından 60 yaşına dek yol yükümlülüğü altındadır.”

Yasanın ikinci maddesi şöyle buyurur: “Yol yükümlülüğü, yılda 6 günden az, 12 günden çok olmamak üzere İl Genel Meclisince her yıl belirlenecek süre içinde ortalama gücü olan bir işçinin göreceği iştir.”

Yasanın 4. maddesine göre, köylü köyünden sekiz saatlik uzaklıktaki yollarda çalıştırılıyor, ama Genel Meclis karar verirse 8 saatten uzak yollarda da çalışmaya gönderiliyordu.

Yol yükümlülüğü para olarak da ödenebilir. Bu yasanın 15. maddesi çok korkunçtur; yol parasını ödeyemeyen yoksul köylünün, neden candarma zoruyla

yollarda çalıştırıldığını açıklamaktadır. 15. maddeye göre bir köyün muhtarı, toplaması gereken yol parasının yarısını toplayabilmişse, topladığı paranın yüzde ikisi kendisine ikramiye olarak verilir. Toplayacağı yol parasının yüzde yetmişbeşini toplamak başarısını gösterebilmişse muhtar topladığı paranın yüzde üçünü, daha da çok toplayabilmişse yüzde beşini ikramiye olarak alır. Bu koyunu, koyunun kurdu yapmaktır. Bu durumda elbette köy muhtarı kendi çıkarını gözetmek, durup dururken para kazanmak için, yüzde ikileri, yüzde üçleri, yüzde beşleri hem de yasa yoluyla cebine indirmek için, yol paralarını vermeye köylüyü zorlayacak, kendi köylüsünü, yine köylü olan candarmayla, yol angaryasına göndermekle korkutacaktır.

Bu yasanın 17. maddesi, yol parasını veremeyenlerin, “zorla ve gerekirse candarma gözetimi altında çalıştırılacağı”nı buyurmaktadır.

Liseye Geçiş

640

Yol Yükümlülüğü Yasasını bilmiyordum. Ama yılda 6 lira olan yol vergisini ödeyemediği için yoksul köylüme candarma zoru altında köyünden iki üç gün uzaklıktaki yerlerde yol yaptırıldığını gazetelerden okuyup öğrenmiştim. Bu haksızlık, bende bir saplantı düşünceydi.

Ben okulda rahatta ve güvendedim, yeni giysilerim, ayakkabım, kitaplarım, herşeyim vardı. Karnım doyuyordu. Kışın sıcaıktaydım. Ama bütün bunlar bana ve arkadaşlarıma, 6 lira yol vergisini ödeyemedikleri için dövülerek, zorlanarak yol yapımında çalıştırılan yoksul insanların alın teriyle, emeğiyle sağlanıyordu. Onların yiyemediklerini bana yediriyorlardı. O zamana dek hep kutsadığım, saygı duyduğum hükümetin yaptığı bu haksızlığı sezmekten çok tedirgindim. Tatil sona erdiğinde, hem işte bu tedirgin düşüncelerin sonucu olarak, halkıma olan borcumu ödemek kararıyla Kuleli Askerî Lisesine gelmiş, dokuzuncu sınıfta öğrenime başlamıştım. Hergün bu borcun, nasıl ödenemez bir borç olduğunu anlıyordum. Lise öğrencisiydim ve artık çok başka bir insandım.

Yokuş Yukarı

Önsöz

Aziz Nesin, elinizde tuttuğunuz *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez* adlı özyaşamöyküsünün üçüncü cildini 22 Ağustos 1993'te yazmaya başlamış ve ölümünden aşağı yukarı bir hafta öncesine, 29 Haziran 1995'e dek sürdürmüştü. Demek ki elinizdeki bu yapıt hemen hemen iki yılda oluşmuş. Aziz Nesin gibi üretken bir yazar için çok uzun sayılabilecek bir süre iki yıl. Üstlendiği –daha doğrusu üstlenmek zorunluluğunu duyduğu– toplumsal etkinlikler, Nesin Vakfının işleri, yazılması, düzeltilmesi ve yayımlanması gereken yapıtları, ilerlemiş yaşı ve az gören gözleri, özyaşamöyküsü üzerinde sürekli çalışmasını engellemiştir. Ardarda gelen ve birbirleriyle ilişkili iki bölüm arasına aylar giriyordu, hatta kimi bölümleri bitirmesi aylar alıyordu. Zamansızlıktan ve bozulan sağlığından kaynaklanan bu süreksiz çalışmanın sonucu olarak, kimi bölümleri iki kez yazdığı, kimi bölümleriyse bitirmeden bıraktığı oluyordu. Ayrıca, 1993'te geçirdiği *by-pass* ameliyatından sonra gözlerinin zayıflaması ve bu yüzden yazdıklarını okuyup gözden geçirememesi, az da olsa, tümce düşüklüklerine, anlatım bozukluklarına yol açıyordu. Yazdıklarını okuyamayan birinin, bu kişi elli yıllık yazar da olsa, çok yakından tanıdığım kırk yıllık babam da olsa, bunca az yanlış yapmasını hayretle karşıladığımı da belirtmeliyim.

Elinizdeki yapıtın el yazısı ilk yazbozunun aşağı yukarı yarısını babam yaşarken gözden geçirdim. Bitirmeyi unutup yarıda bıraktığı bölümleri tamamlattırdım, düzeltip bilgisayarına çektim, düzeltilmiş biçimini kendisine okutturdum ve düzeltmelerimin onayını aldım. Ayrıca yazdıklarını küçük bölümler olarak ayırmamı ve bu bölümlere bir başlık koymamı istemiştir. Bu dediğini de yapmışım.

Aziz Nesin'in ölümünden sonra yapıtın ikinci yarısını gözden geçirmek de bana düşüyordu elbet. Seve seve üstlendiğim bu görevin sorumluluğunu ilk başta tam tartamadım. Yapacağım düzeltmeleri onaylayacak kişi artık yoktu. Tek başımaydım. Ağır bir sorumluluk altında buldum kendimi. İki seçeneğim vardı. Ya el yazısı notları olduğu gibi hiç değişiklik yapmadan yada yapılmasını istediğinden emin olduğum –daha doğrusu emin olduğumu sandığım– düzeltmeleri yaptıktan sonra yayımlatacaktım. Sorumluluğu üstlenip ikinci yolu seçtim. Aziz Nesin'in de bu yolu istediğini biliyorum, bunu bana birkaç kez söylemişti. Eğer düzeltmelerde bir hata yapmışsam, babamdan ve okurlarından özür dilerim. Günün birinde özgün yapıtı incelemek isteyen araştırmacılara Nesin Vakfında bulunan el yazısı notlar her zaman açıktır. Aziz Nesin, *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez*'in üçüncü cildini

yazmaya birkaç kez girişmiş ve –sanırım– bu girişimlerini unutmuş. Vakıf'taki bini aşkın dosya arasında, *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez*'in üçüncü ve dördüncü ciltlerine ayrılmış sekiz dosya ve iki zarf dolusu eski Türkçe not buldum. Sevgili Müzehher Vâ-Nû bu eski Türkçe notları bana okudu, ben de bilgisayarıma çektim. Kitabın sonundaki bölüm bu notlardan seçmelerden oluşuyor. Büyük özveriyle çalışan ve sonsuz yardımı dokunan sevgili Müzehher Vâ-Nû'ya nice teşekkür etsem azdır.

Ali Nesin
Mart 1996

3. Kitap
Beşinci Bölüm

Öğretmenlerim

Sizler bana salt ders değil
Canınızdan can verdiniz
Daha dersliğe girmeden siz
Duyardık barut kokusunu
Kurtuluş Savaşından sinmiş derinize
Bilemedik barış tanrıları olduğunuzu
Ne de alçakgönüllüydünüz
Kiminizin yarası içinde kiminizin yüzünde
Bigünden bigüne övünmediniz

Bir yonutçu gibi yonttunuz biçimlendirdiniz
Uğraşa didine bizi insan ettiniz
Nasıl nasıl yokla hiçle enazla yetindiniz
Kendiniz için hiçbirşey istemediniz
Yurdumuzun acısı çarpardı yüreklerinizde
Bir İstiklal Madalyası yetiyordu size

Bakıyorum da şimdiki bizlere utanıyorum
Yoksa sizler göklerden mi indiniz
Sonra darılıp da bize
Yine göklere mi çekildiniz
Saçtan turnağa baştan ayağa özveri
Ey beni ben yapan öğretmenlerim
Anılarınız önünde ağlayarak eğilir
Hiç el öpmemiş dudaklarımla
Ellerinizden operim operim operim

Aksaray,
22 Ağustos 1989

İlk İki Cildin Öyküsü

Önemsiz ama şaşılası bir rastlantı. “Öğretmenlerim” başlıklı şiiri dört yıl önce bu tarihte, 22 Ağustos’ta yazmışım.

22 Ağustos 1993’te *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez* adlı özyaşamöykümün üçüncü cildini yazmaya başladım, saat 23.10’u gösteriyor.

Dosyalar dolusu notlarımı önüme koyup sıraladım. Sanki bu işi tek başıma yapmışım gibi anlatıyorum. Hayır, tek başıma değil. Bana kalsa, kimbilir daha nice zaman yazılamazdı *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez*’ler. Belki de hiç yazılamazdı. Oğlum Ali’nin çabasıyla ancak yazabiliyorum. Ali, yıllardanberi özyaşamöykümü yazıp tamamlamamı sık sık üsteleyerek benden ister. Nerdeyse her mektubunda bana bunu anımsatır. Salt oğlum Ali değil, karşılaştığım birçok okurum da *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez*’lerin sonraki ciltlerinin ne zaman yazılacağını sorar. Her sorana, bu yıl, en geç gelecek yıl çıkaracağımı söylerim. Ama türlü nedenlerle sözümü tutamam. Sözümü tutamamamdan ötürü okurlarımdan gerçekten utanırım. Şunu iyice biliyorum ki iki cildini yayımladıktan sonra, özyaşamöykümün süregini de yazıp yayımlamak benim boynumun borcudur ve bu, bireysel değil, toplumsal bir borçtur. Hiç olmazsa birçok toplumsal borçlarımdan biridir, bu borcumu ödemem gerekiyor.

Böyle Gelmiş Böyle Gitmez’in birinci cildi 1965’te yazıldı ve “Akşam” gazetesinde dizi yazı olarak çıktı. Bu kitabımı çok sevgili arkadaşım rahmetli Oğuz Akkan’ın isteğiyle yazdım. Oğuz Akkan o tarihte “Akşam”ın yazı işleri yönetmeniydi. Bigün, şimdi kim olduğunu anımsamadığım bir arkadaşıyla birlikte Feneryolu’ndaki evime gelerek, “Akşam”da dizi olarak yayımlanacak bir romanımı istedi. O tarihte, böyle yazarın evine giderek roman isteyecek incelikte yazı işleri yönetmenleri az da olsa vardı. Oğuz Akkan’la tanışmamız da böyle oldu. Oturduğum eve 200 metre kadar uzaklıktaki çalışma evime gittik. Orda, Oğuz Akkan’ın önüne dosyaları koyduğumda, bu dosyaların çokluğuna şaşırdı. Çok iyi anımsıyorum, altı dosya, bir de büyük sarı bir zarf aldı. O sarı zarfın içinde, ancak dört beş sayfası yazılmış anılarım vardı. Ençok bir hafta sonra bunlardan hangisini seçeceğini bana bildireceğini söyledi.

Bikaç gün sonra, zarf içindeki dört beş sayfalık anılarımı yazmamı istedi. Anılarımın adı bile konmamıştı. Neler yazacağımı, anılarımın ne oylumda olacağını

bile bilmiyordum. İşte *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez*'in birinci cildi *Yol* böyle yazıldı. *Yol*'un birinci basımı yayımlanalı yirmiyedi yıl olmuş.

Yol'un yayımlanışından on yıl sonra, 1976'da, [Kemal Bisalman]* “Yeni Ortam” adıyla bir gazete girişiminde bulundu. O tarihte Feneryolu'ndaki evime Erol Toy'la birlikte sıkça gelirdi. Önce “Ortam” adıyla haftalık bir dergi çıkarmış, bu dergi tutulunca günlük gazeteye çevirmişti. Solcu bir gazeteye o günlerde büyük bir toplumsal gereksinme vardı. “Yeni Ortam” bu gereksinmeye yanıt verecekti. [Kemal Bisalman] o günlerde kendini solcu olarak tanıtıyor, solcularla arkadaşlık ediyor, yakınlık kuruyordu. Ben bu adama ne inanıyor ne inanmıyor, ne güveniyor ne güvenmiyordum. Benim için herhangibir insandı, ama iyi işler yapmak niyetindeydi, enazından öyle görünüyordu.

[Kemal Bisalman] evime bir gelişinde çıkaracağı “Yeni Ortam” gazetesi için *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez*'in süreğini yazmamı istedi. Bu istek hoşuma gitmişti, çünkü bir istek olmayınca, yoğun işlerim arasında özyaşamöyküm için ayrıca zaman ayıramayacaktım. Bu anılar dizisi soluklu bir işti.

Gündelik başka işlerimin arasında günü gününe yazıp, iki üç günde bir Feneryolu'ndan İstanbul'a indikçe gazeteye uğrayıp parça parça özyaşamöykümü bırakmaya başladım.

“Yeni Ortam” solda bir boşluğu doldurmuş ve toplumsal bir gereksinmeye yanıt vermiş olduğu için satışı gittikçe artıyordu. [Kemal Bisalman], bu artışı, gazetede yazan ve çalışan solcuların çabalarından ve gazetenin bir gereksinmeyi karşılamasından değil, kendi işadamlığı hünerinden sanıyordu. Solcu gazetecileri gazetesinde toplayarak solculuk ticareti yapmaktaki hünerini gösteriyordu. Çevresindeki çalışma arkadaşlarına çok kaba davrandığını duyuyordum. Onbeş yada yirminci tefrika olacak, özyaşam dizi yazılarımdan bir bölümünü daha vermek üzere bigün yine “Yeni Ortam”'a uğramıştım. Herzamanki gibi kapısını vurup odasına girdim. Odada yalnızdı. Bir masa üstündeki kâğıtlarını karıştırıyordu. Arkası kapıya dönüktü. Selam verdim. Başını bana çevirmeden ve önündeki işinden başını kaldırmadan selamıma yanıt verdi. Evime geldiği zamanlardaki yada gazetenin kuruluşundaki o eski aşırı saygısı kalmamıştı. Şımarık havalardaydı. Karşısındakini kim olursa olsun küçük gördüğünü göstermek için gösteriş yaptığı belliydi. Feneryolu'ndaki evime gelen, benimle olağan incelik kuralları içinde konuşan adam artık yoktu. Bisüre benimle ilgilenir diye oturmadan bekledim. Hiç aldırış etmiyor ve işleri başından aşkın çok önemli bir gazete patronu havasına bürünmek için

*Aziz Nesin, Kemal Bisalman'ın adını anımsayamamıştı. Kemal Bisalman'ın adını Aziz Nesin'in ölümünden sonra bulabildim. –Ali Nesin

yüzünü bile dönmeden bişeyler yapıyor, kâğıtları karıştırıp duruyordu. Bundan önceki bir gelişimde de, orda bulunmayan gazete çalışanlarından bikaçına kızmış görünerek, sanki onlar karşısındaymış gibi yüksek sesle, büyük bir gazetenin doğuşundan haberleri olmadığını nedense bana söylemişti. Bir kendini beğenmişle, kendini büyük görenle karşı karşıyaydım.

Diziden bir bölüm daha getirdiğimi söyledim. Çok iyi anımsıyorum, yine başını çevirmeden,

– Bırakıver oraya biyere, dedi.

Yazılarımı da alıp hoşçakal bile demeden odasından çıktım. Böylece o gazetede özyaşamöykümün dizi yazısı birdenbire kesilmiş oldu. O güne dek yayımlanmış olan bölümlerin telif hakkını da almadım. Bir daha da kendisini görmedim. Gazeteyi basan basım makinesini satın İngiltere'ye gittiğini, oraya yerleştiğini duydum. Beş on yıl sonra ona değgin bir gazete haberi okudum. İngiltere'den İstanbul'a gelmiş, kaldığı beş yıldızlı otelin kumarhanesinde kumar oynamış ve çok büyük para kazanıp gene İngiltere'ye dönmüş.

Aradan uzun bir zaman geçti. [Ercan Arıklı]* Babıâli piyasasına (o zamanki basın-yayın dünyasına) yeni girmişti. Şimdi adını anımsayamadığım bir dergi çıkarıyordu. Oğuz Akkan aracılığıyla benden dergisine yazı istedi. Dergisine ne yazdığımı şimdi anımsamıyorum. Bikaç yazı yazmıştım.

[Ercan Arıklı]'nın zengin olduğu söyleniyordu. İncelikli, efendiden bir gençti. Bikaç sayı sonra dergisi kapandı. Ama bu ilk deneyim, başarılı dergiciliğinin ve yayımcılığının stajı oldu.

O günlerde "Milliyet" gazetesi yazarlarından İsmail Cem, TRT Genel Müdürü olmuştu. O zaman için çok başarılı bir radyo ve televizyon ekibi kurdu. Birden TRT yayınları düzeldi, iyileşti. Bizde genellikle iyi ve güzel işler yanlışlıkla yapıldığından, hemen o iyi ve güzel işler bozularak, doğru düzgün iş yapma yanlışlığı düzeltilir.

İsmail Cem'le [Ercan Arıklı]'nın ortaklaşa bir gazete çıkaracakları haberi, Babıâli'de yayıldı, dedikodular da başladı. Babıâli öyle bir yokuştaki ki, "Alt başından dongsuz girenler üst başına gelince milyoner olabilir, üst başından milyoner girenler de alt başından dongsuz çıkabilir," deniliyordu. Bu sözü doğrulayan örnekler de vardı. Zengin bir genç olduğu söylenen [Arıklı]'nın, basın işini bilmediğinden, biçokları gibi iflası bekleniyordu. Oysa hiç de böyle olmadı. Özellikle dergicilik alanında onun her başarısızlığı daha sonraki maddi başarılarının basamakları oldu.

*Aziz Nesin Ercan Arıklı'nın adını anımsayamamıştı. Ercan Arıklı'nın adını Aziz Nesin'in ölümünden sonra bulabildim. –Ali Nesin

İsmail Cem'le [Ercan Arıklı] ortaklaşa “Politika” adlı günlük gazete çıkarmaya başladılar. Bir günlük gazetenin başarılı olabilmesi için, sermaye kertesinde, hatta daha da önemli olan bir manevi desteğe gereksinmesi vardır. Bu manevi destek, daha çok birikimi olan tanınmış yazarlardır. “Politika” gazetesi bence böyle bir manevi destekten yoksundu. Manevi desteği sayılan İsmail Cem'in o zaman için birikimi bence yeterli değildi. Buyüzden olmalı, hiç unutamayacağım o afişi yapmışlardı. İsmail Cem'in başı bir gazete sayfasını yırtarak çıkmış görünüyordu afişte. Cem'in o zamanki birikimi, gazeteciliği, bir kitabı ve başarılı geçmiş kısa süreli TRT Genel Müdürlüğüydü.

“Politika” gazetesinin sahipleri, İsmail Cem'le [Ercan Arıklı], “Yeni Ortam”da kestiğim özyaşamöykümü gazetelerinde sürdürmemi önerdiler. Gazetenin Çağaloğlu'ndaki yönetimevinde anlaştık. Elbet buna çok sevindim. *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez*'in ikinci cildi olan *Yokuşun Başı*, “Politika” gazetesinde dizi yazı olarak yayımlanmış anılarımdan oluştu. Böylece, birinci cilt yayımlandıktan on yıl sonra, 1976'da, ikinci cilt de yayımlanmış oldu.

Şu anda, 1993'ün 27 Ağustos günündeyiz. Saat 21.00. *Yokuşun Başı* yayımlanmalı onyediy yıl olmuş. Hâlâ özyaşamöykümün üçüncü cildini yazamamışım. Oysa *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez* genel başlığı altında özyaşamöykümün sekiz cilt olacağına okurlarıma söz vermiştim. Doğrusu bu sözü verdiğim 61 yaşındayken, 78 yaşına dek yaşayabileceğimi hiç düşünmemiştim. Anılarımı yazmak benim sayısız toplumsal borçlarımdan en büyüğüdür. Kesinlikle yazacağım. Her iki cilt arasına, şimdiye dek olduğu gibi on onyediy yıl girerse, daha altı cilt yazabilmem için, bundan sonra 60-100 yıl daha yaşamam gerekiyor. Kaldı ki, yıllar geçtikçe özyaşamöykümün cilt sayısı da artıyor.

Böyle Gelmiş Böyle Gitmez'lerin ilk iki cildini okumuş okurlarım, beni her gördükleri yerde öteki ciltlerin ne zaman yayımlanacağını sorarak, borcunu söz verdiği zamanda ödeyememiş bir suçluymuşum gibi beni utandırıyorlardı. Onlara bu utancın dışavurumu olarak şöyle şakalar yapıyordum:

– Anılarımdan sonunu Azrail de merak edip canımı almayı geciktiriyor. Ben de daha uzun yaşamak için, Azrail'i meraktan çatlatayım diye anılarımı yazmayı geciktiriyorum.

Ama artık 78 yaşındayım. İşin şakaya vurulacak yanı kalmadı. Yaşlılığın bütün ağırlığıyla üstüme çöktüğünü duyumsuyorum. Elli, altmış, hatta yetmiş yaşındayken bir günde yaptığım bir işi, şimdilerde biriki ayda zor yapıyorum. Hele geçirdiğim kalp ve beyne giden şahdamarı ameliyatından ve daha önceki inmeden sonra gücüm çok azaldı. Görme alanım da çok daraldığı için gözlerim de iyi görmüyor. Bu durumda, anılarımı bir ayak önce yazmaktan, yazmaya çalışmaktan başka

umarım kalmadı. Yaşlılık, çalışmaya çalışmak demektir. Eskiden çok çalışırdım, gençtim. Şimdiyse eskisinden daha çok çalışmaya çalışıyorum ve buyüzden de çok yoruluyorum. Bundan sonra, anılarımı yazabildiğimce yazmaya çalışacağım. Elimi uzatsam, parmaklarımın ölümün soğukluğuna değeceğini biliyorum. Ta gençliğimdenberi ölümü beynimin içinde taşıdığım bir kıymık gibi duyumsadım ve hiç aklımdan çıkarmadım. Böyle olmayı herkese ve özellikle bütün iyi insanlara salık veririm. Çünkü sürekli ölümü akıldan çıkarmamak, hiçbirşeyden, Allahtan bile korkmadan, cehennem korkusu ve boş cennet umudu taşımadan, durmadan iyilik yapmanın, iyi, doğru, güzel ve namuslu insan olmanın bence tek yoludur. Allahtan bile olsa bir karşılık bekleyerek insanlara iyilik yapmak, bence daha baştan Allahla pazarlığa girmek ve bir koyup beş almayı istemek demektir. Yine bence insan, karşılıksız, hiçbirşey umup beklemeden, salt insan olduğu için ve yaşarken kendisi de memnun ve mutlu olsun diye, ceza korkusu ve ödül beklentisi olmadan, iyi, doğru, güzel ve namuslu olmaya çalışmalıdır. Bunun da yolu, bence, nasıl olsa öleceğinin bilincinde olmak ve hiç de karamsarlığa kapılmadan ölümü düşünmektir.

Biliyorum, bu, güzel ve tatlı bir giriş yazısı olmadı. Ama değil mi ki kendi anılarımı yazıyorum, okurlarıma kendimi olduğum gibi anlatmak zorundayım.

651

Böyle Gelmiş Böyle Gitmez'in her cildi arasında on onyedi yıl beklemenin bibaşka nedeni daha var. Anılarımın birinci cildini yazmaya beni yayıncı ve gazeteci Oğuz Akkan zorlamıştı. Buyüzden ona kendimi hep borçlu duyumsarım. İkinci cildi yazmamı da İsmail Cem istemişti. Ama üçüncü cildi dizi yazısı olarak yayımlamak için yazmamı isteyen bir gazete sorumlusu, yetkilisi yada sahibi çıkmadı onyedi yıldanberi. Doğrusu bunu hep bekledim, içimden hep istedim. Böyle bir istek, hem anılarımı yazmam için önceki ciltlerde olduğu gibi beni zorlayacaktı, hem de çok gereksinmem olan para kazanmamı sağlayacaktı. Nesin Vakfında bugün yaşamakta olan kırk ve yakın gelecekte yaşayacak olan seksen kişinin yaşamları ve bütün gereksinmelerini karşılamam yazılarımdan gelecek kazanca bağlıdır.

Mateh Usta ve Oğlu Şarey*

Oğlum Ali Nesin, elinde bir bilgisayar ve bir ses alma aygıtıyla, yani kendine göre *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez*'in süreğini yazmam için gerekli gördüğü donanım ile Amerika'dan gelip karşıma dikildi.

– Haydi Baba, anılarını yazacaksın!

Daha çocukluğundanberi Ali, anılarımın arkasını da yazmam için üsteler durur, hatta zorlar beni. Mektuplarının biçoğunda bu üsteleme görülür. Ona yıllardanberi söz veririm *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez*'leri yazacağım diye ve hiç sözümde duramam. Ama bu kez yazmaktan, çalışmaktan başka umarım yoktu.

Ali'nin bu uyarısı üzerine, birden kendimi ve Ali'yi, otuzbeş yıl önce, 1958'de yazdığım *Biraz Gelir misiniz* adlı oyunumun bir sahnesini canlandırıyor muyuz gibi gördüm. Yıllar önce yazdığım o oyun şimdi tıpkı tıpkısına yaşıyordu. O oyunda, bir zamanların supî** sanatında çok tutkulu Mateh Usta'sı, yaşlanıp gücü azalınca, oğlu Şarey'in yapılacak işler için,

– Baba, hadi kalk, işimiz var, uyarısına sürekli,

– Acelemiz ne? Biraz sonra... gibi oyalayıcı yanıtlar veriyordu.

Ben de öyle yapıyor, yani kendimi kandırıyordum.

Ali bilgisayar ve ses bandı getirmişti. Ben yazıları, gazete, mektup gibi şeyleri okuyamıyordum ama, yavaş yavaş da olsa yazabiliyordum. Ali'ye göre, anılarımda anlatacaklarımı ses bandına söyleyecektim, sonra banda söylediklerimi Ali bilgisayarında yazıya dönüştürecek. Ali şunu bilmiyordu: Biçok yazarın kullandığı bu yöntemi ben daha önceden denemiş ama başaramamıştım. Çünkü ben, bu yaşma dek yazarken düşünmeye alışmışım. Örneğin, ünlü Rus yazarı Simenov hergün sabahdan öğleye dek evinde ses bandına konuşur, sonra evinden çıkar, dışardaki işlerini yapardı. Bu sırada sekreteri evine gelir, ses bandına konuşulanları yazı makinesinde yazıya çevirirdi. Simenov akşamları evine döndüğünde, ses bandına konuştuklarını yazılı olarak hazır bulurdu. Denedim, ben bunu yapamıyorum. Ses bandına konuştuğlarımı çok yavan buluyorum. Oysa bir sözcüğü yazarken arkadan gelecek sözcüğü, bir tümceyi yazarken de sonraki tümceyi yada tümceleri

**Biraz Gelir misiniz* adlı oyunumun iki kahramanı, baba ve oğul.

***Biraz Gelir misiniz* oyununda adı geçen, kavala benzeyen imgesel bir çalgı. –Ali Nesin

düşünebiliyorum. Yazarken düşünemediğim sözcükleri de sonradan yazımda çıkmalarla eklemek yada yanlış yaptıklarımı düzeltmek yada karalamak olanağı var. Kısacası, *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez*, ses bandına konuşabileceğim ve bibaşkasının yazıya dökebileceği bir metin değildi benim için.*

Uzun yıllardanberi, anılarımı küçük notlar olarak kâğıt parçalarına, biyanı yazılı yada basılı kâğıt yapraklarına, kâğıt mendillere, ilaç prospektüslerinin boş yerlerine, cıgara paketlerine, küçük defterlere, takvimlerin ve ajandaların yazılı olmayan yerlerine, kimisi eski Türkçeyle, kimisi yeni Türkçe olarak, ama zor okunabilir harflerle çabucak gelişigüzel yazmıştım. Bu notlar kitaplığımda iki büyük dosya dolabında karmakarışık duruyordu. Önce bu notları tarihlerine göre sıralayıp yıl yıl dosyalara ayırıp düzenlemek gerekiyordu. Benim göze alabileceğim bir zorluk değildi. Ali ilkin bu zor işi yaptı. Anlayamadığı, okuyamadığı notlarım için beni yardıma zorladı. Kimi notlarımı ben de okuyup anlayamadım.

Ali otuzdört dosya ve zarfı önüme yığıp,

– Hadi Baba, dedi bikez daha.

Artık benim için kaytaracak hiçbir bahane, sığınacak hiçbir gerekçe kalmamıştı. 22 Ağustos 1993 gecesi *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez*'in üçüncü cildini yazmaya başladım.

653

Genellikle oyunlarımı ve şiirlerimi beş on, öteki yazılarımı üç dört yazbozdan sonra yazarım. Bu anılarımı üç yazboz ile yazıyorum. Kitap olana dek daha kaç kez düzeltme yapmam gerekeceğini bilmiyorum. Gözlerim yarı kör olduğu için anılarımın kitap olmadan alacağı son biçimini başka birisine, belki oğullarım Ali yada Ahmet'e okutmam gerekecektir.

Nesin Vakfı

[22 Ağıs. 1993]

27 Ağıs. 1993

12 Ekim 1993

*Belki daha ileriki yıllarda gözlerimin görme gücü daha da azalır ve hiç yazamam. O zaman ister istemez Ali'nin salık verdiği gibi ses bantlarına konuşmak zorunda kalırım.

Borcum

Böyle Gelmiş Böyle Gitmez adlı özyaşamöykümün birinci cildi olan *Yol*'un bir ana destanı olmasını istemiştim. İkinci cildi olan *Yokuşun Baş*'ının da baba destanı olmasına çalışmışım. Özyaşamöykümün üçüncü cildi olacak bu *Yokuş Yukarı*'nın da bir öğretmenler, öğretmenlerimin destanı olmasını diliyorum ve böyle olmasına çalışacağım.

Bende borçluluk duygusu yaşamımın ana çizgisi olarak hep sürüyor. Anama babama borcum, öğretmenlere borcum, arkadaşlarıma, okullarıma, halkıma, yurduma, tarihe ve dünyaya borcum... Hiçbir zaman ödenmeyecek, ödenmesi olanaksız olan bu borçlarım –tıpkı ölüm düşüncesi gibi– hiç aklımdan çıkmamak üzere bende hep sürerek yaşıyor. Bu borcun nasıl bir borç olduğunu nasıl anlatabilirim ki? Şöyle varsayımsal bir kurgu-olay tasarlayalım. Bir otobüs yolcusuyuz. Otobüsümüz zifiri karanlık bir gecede, insanın kıt, şeytanın bol olduğu dağlık kayalık bir yolda ilerlerken, silahlı eşkıyalarca yolu kesiliyor. Eşkıyalar yolculardan kişi başına onar bin lira istiyor, verenin canını bağışlıyor, vermeyeni oracıkta öldürüyorlar. Gözümüzün önünde üç beş kişiyi öldürmüşler. Bikaç kişi sonra sıra bize gelecek. Ölüm korkusu ve umarsızlık içinde titrerken, arkanızda duran tanımadığınız biri size şöyle diyor:

– Öyle görünüyor ki eşkıyaya haraç verecek paranız yok. Sizin yerinize ben verebilirim. Buyrun.

Onbin lirayı alıp eşkıyadan kurtuluyor ve otobüsle yolumuzu sürdürüyor, varacağımız yere ulaşıyoruz. Şimdi bu durumda hepimizin kendimize sormamız gereken sorular olmalıdır: Bana onbin lira verip eşkıyadan canımı kurtaranı tanımıyorum, kim olduğunu bilmiyorum. Adını, adresini sordumsa da söylemedi. Bana bu iyiliği yapanın kim olduğunu bilmemi istemedi. Demek ki, canımı kurtaran bu iyiliksever kişi fidye için ödediği parayı bana borç olarak değil, insancıl bir yardım olarak vermişti. Öyleyse borcumu ödemem söz konusu bile olamaz.

Başka türlü düşünenler de olabilir. Evet, o iyilikseverin adresini almadım, adını öğrenmedim, yine de onu arayıp bulmalıyım, bulunca da teşekkür edip aldığım parayı geri vermeliyim. Bibaşkası da şöyle düşünebilir: Bu kişi bana onbin lira vereli bir yıl oldu. Bu paranın faizini de ödemeliyim. Bu da olmaz. İyiliksever kişi benim canımı kurtardı. Faiziyle birlikte ödemiş bile olsam borçtan kurtulamam. Canımı kurtaran bu iyiliksevere ben canımın pahasını (bahasını) ödemeliyim.

Bu konuda ben nasıl düşünüyorum? Beni tanıyıp bilmeden, adresimi ve kimliğimi bile sormadan bana onbin lira gibi küçük sayılabilecek bir parayı vererek canımı eşkıyalardan kurtaran iyiliksever kişiye, bana ödediği paranın on katını,

yüz katını, bin katını, sonsuz katını ödesem, yine de borcumu ödemiş olmam; çünkü onbin liraya karşılık kurtulan candır ve canın fiyatı, pahası olmaz. Öyleyse ben, bu iyiliksevere hiçbir zaman ve hiçbir biçimde ödenemeyecek borçlar altındayım.

İşte ortaokuldan başlayarak ben böyle bir borçluluk duymaktayım. Yaşamım sürekli böyle bir borçluluk duygusu altında geçmiştir. Borçlandıklarım, en başta üyesi olduğum toplumdur. Toplum beni kimden, neden korumuştur? Çocukluktanberi her zaman kendime şunu sormuşumdur: Beni besleyip büyüten, okutan, yetiştiren kim? İlkokul öğrenciliğimde bunun yanıtı şöyleydi: Anam, babam.

Devlet Kimdir?

Bir anababanın iyi olup olmaması bence çocuğuna olan özverisiyle başlar. Gerçekten çok iyi annem ve babam vardı. Zengin ve iyi aile çocukları büyüdüklerinde, yaşam boyunca hep böyle düşünebilirler. Çünkü onları besleyen, okutan, yetiştiren, yabancı okula ve sonra da eğitim ve öğrenimleri için dış ülkelere gönderen zengin anababalarıdır. Benim için hiç de böyle olmadı. Ortaokula geçip parasız yatılı askerî okula başlayınca ve ondan önce, yine parasız yatılı okul Darüşşafaka'da okurken, artık beni besleyen, giydiren, bütün gereksinmelerimi karşılayan, eğiten, kısacası ne ölçüde insan olduysam beni o ölçüde insan yapan artık anam babam değildi. Ya kimdi? O zaman bize öğretildiğine göre devletti. Hele Darüşşafaka gibi, kuruluşu ve ondan sonra işleyişi iyiliksever kişilerin yardımına dayanan bir okulda bile, bizi devletin yedirip içirdiğini, okuttuğunu, eğittiğini sanıyordum. Bizlere ve halka böyle öğretiliyordu. Çünkü bir Allah vardı, bir de devlet. Allahı devlet simgeliyordu. Devlet demek Allah demekti. Buyüzden “din-ü devlet” denirdi. O zamanki düşünceme göre beni koruyan, besleyen, eğitip öğreten, herşey ve herkes devlettir. Allahın dünyadaki simgesi nasıl devletse, devletin simgesi de benim üstüm olan herkestir. Sınıf subayları, okul müdürü, öğretmenler hep devletti. Ben de okuyup eğitilip o devletten biri olacaktım.

Lise öğrencisi olduktan sonra bu düşüncem değişti. Devlet kimdir, nedir, ne işe yarar diye kendime sormaya ve düşünmeye başladım. Bunları sormanın doğru birşey olmadığını, bu soruların yasak sorular olduğunu kimse bana söylemeden kendi kendime seziyor ve bu düşüncelerimi kimseye açmıyordum. Anladım ki devlet hem herkestir, hem hiçkimsedir; hem herşey devlettir, hem devlet hiçbirşeydir. Bana bağırabilen, bağırabilme yetkisinde olan, beni azarlayabilen her insan

devlettir. Okul hademeleri, küçük memurlar devlet değildi, çünkü onlar beni azarlayamaz, sınıfta bırakamazdı. Okulumu bitirip subay olunca ben de devlet olacaktım. Demek ki bütün üstlerim devletti, eşit olduklarım yurttaştı, altlarını da kullardı. Üstlerim bana istediğini yapabilir, ben de altlarımdakine istediğimi yapabiliyordum. Ama bize şunu da öğretiyorlardı: Üstteki alttakine hiçbir zaman kötü bişey yapamaz, yapmamalıdır. Onun her yaptığı bizim iyiliğimiz içindir. Onun yaptığı bize kötü geliyorsa, iyiliği anlamadığımız içindir. Örneğin bizi döver, bize söver, ama bunlar iyiliğimiz, terbiyemiz içindir. Biz de bigün altlarımızı, onların iyiliği, terbiyesi, disipline girmesi için dövecek, onlara sövebilecektik.

Halkımız devlet deyince hükümet anlamaktaydı. Cumhurbaşkanı'dan taa mahalle bekçisine dek devletin her görevlisi devletin kendisi demekti. Örneğin bir itiş kakış sırasında bir bekçinin düğmesini koparan bir kişi, devletin düğmesini koparmış ve dolayısıyla devleti aşağılamış sayılırdı. Bu gibi inanılması zor olaylar kırk elli yıl öncesinin gazetelerinin en sık görülen haberlerindendi. Eski gazete kolleksiyonlarını karıştıranlar, bir bekçinin, bir polisin, bir küçük memurun, gevşemiş ipliğinden sallanıp kopan bir düğme yüzünden, devleti aşağılamak suçuyla suçlanıp mahkemeye verildiği ve mahkûm olduğu haberlerini sık sık göreceklerrdir.

657

Okulumuza denetim (teftiş) için uğrayan generalleri, bakanları, hatta milletvekillerini devletin ta kendisi sanıyor ve merkezî yönetimin en üstü olan Allahtan nasıl korkuyor ve ona saygı duyuyorsak, devletten de öyle korkuyor ve devlete de öyle korkulu bir saygı duyuyorduk ve bütün amacımız, bu korkuyla saygı duyduğumuz kişilerden biri, yani devlet olmaktı.

Lisedeyken öğretmenlerimizden devlet konusunda açık hiçbir telkin ve uyarı gelmedi. Onların da devleti, merkezî yönetimin (yani en merkezdeki varlığın) yer-yüzünde uzantısı olarak gördüklerini sanıyorum. Belki belki Cemil Sena, Hatemi Senih gibi kimi felsefe ve başka ders hocalarımız böyle düşünmemiş olabilirler.

Öğretmenlerim devlet konusunda açık açık bişey söylemediler ama, anlattıklarından dolayı olarak devletin kimliği üzerine düşünmeye başlamıştım. Bu konuda beni daha çok etkileyen okuduğum ders dışı kitaplar olmuştı. Şunu da açıkça söylemeliyim ki ders kitaplarımız şimdiki gibi kör inanca bağlı kitaplar değil, bilimsel kitaplardı. İnanıyorum ki, benim lisede okuduğum ders kitaplarındaki bilgiler bugünkü eğitim-öğretim izlencelerine girmediği gibi, sanırım ki yasaklanırdı.

Lisenin ileri sınıflarında yeni bilgiler edindikçe ve devletin kimliği konusunu düşündükçe anladım ki, devlet denilen şey ruh gibi, vicdan gibi, namus gibi, somut olarak var olmayan soyut bir kavramdır. Kendisi yoktur. Kendi yerine simgeleri vardır.

Devlet ve Halk

Lise son sınıfına doğru, bizi yedirip içirenin, giydirip besleyenin, okutup eğitenin devlet değil, halk olduğunu anlamıştım. Bu halk salt bizi beslemekle, yetiştirip adam etmekle kalmıyor, devleti de o besliyordu. Belki de padişahlık döneminden kalıt bir duyguyla Allahın yeryüzündeki uzantısı ve simgesi sandığım devlet adamlarının aylıklarını da halk veriyordu. Yani devlet, halkın parasıyla güzel yemekler yiyor, iyi besleniyor ve çocuklarını en iyi ve en pahalı okullara gönderiyordu. Öyleyse esas olan devlet değil halktı.

Devlet üzerine düşüncelerimin değişime uğradığı uzun süren bu dönem, benim için, halkı alabildiğine sevdiğim ve halka olan borcumun bilincine vardığım bir dönem olmuştur. Bizi, hele hele yoksul çocukları besleyen, koruyan, eğitip öğreten ve insan yapan devlet değil halktı. Kutsal olan da devlet değil, halktı. Beni tanımıyor, bilmiyordu, ama tanımadığı bir yolcu adına eşkıyaya haraç vererek o yolcunun canını kurtaran iyiliksever gibi bana yardım ediyordu. Hem de nasıl yardımdı! Varından vermiyor, kendisinde olandan vermiyor, yokundan veriyordu. Bana verdiği ayakkabıyı, çamaşırını, giysiyi kendisi, eşi ve öz çocukları giyemiyordu. Beni eğitip okutuyor, ama ne kendisi okuyabilmiş ne de çocuklarını okutabilmektedir. Ben işte böyle bir halka elbet borçluydum ve böylesine borçlu olduğum halka ne versem ve ne denli versem borcumu ödemiş olamazdım.

Lise sonda oluşan bu borçluluk duygusu, bütün yaşamım boyunca hep artarak sürdü ve yaşamımın ana ekseni oldu. Bütün davranışlarımda, çalışmalarımnda, her eylem ve edimimde bu görülür.

Böyle bir halk sevgisi anababa sevgisine hiç benzemez. Anababalarımızı bize iyilik ediyor diye sevmeyiz, iyilik etmeseler de, salt anamız babamız olduğu için severiz. Bu, hayvansal, yani daha çok içgüdüsel bir sevgidir. Buyüzden anababa sevgisi çok doğal bir sevgidir.

“Vatan Şairi” diye bilinen –gerçekten şair olup olmadığı tartışılır– ve ölümünden sonra şair olarak pek adından söz edilmeyen Mehmet Emin Yurdakul’un “Kesildi mi Ellerin” adlı bir şiiri vardır. Uzun yıllar okul gösterilerinde öğrenciler bu şiiri temsil etmişlerdir. Tam anlamıyla bir hergele, bir it olarak yetişmiş, işsiz güçsüz bir serseri olan delikanlı, yoksul ve dul annesinden zorla aldığı parayla içki içmekte ve kumar oynamaktadır. Bigün yine eve gelip annesinden para ister. Yoksul kadın, gerçekten parası olmadığı için veremez. Serseri delikanlı bıçağını çekip anasını bıçaklarken bıçağı tutan parmakları biraz kesilir. Ölmekte olan anne, oğlunun parmağından akan kanı görür ve,

– Oğlum, kesildi mi ellerin? diye sorar.

İşte anababa sevgisi böyle bir sevgidir.

Benim halk sevgimse, toplumsal borcumun bilincine varmamdan kaynaklanır. Yıllar geçtikçe bu halk sevgisi bende biçim değiştirdi. Halkımızın yüzde altmışı aptal ve enayi diyecek biyere geldim. Bu oranın yüzde altmıştan çok olduğunu da gördüm ve anladım. Bu değişimin nasıl olduğunu yeri gelince, ilerde anlatırım. Şunu şimdiden söyleyeyim ki, halkıma olan borçluluk duygumda eksilme değil, hep artma, borcumu ödeyemedikçe daha çok artma olmuştur. Gerçekleri gördükçe halk sevgimin salt biçimi ve anlamı değişmiştir. Borç her zaman borçtur. Ödenebildiğince ödenmeye çalışılmalıdır. Yaşamım boyunca en çok borçlu olduklarım öğretmenlerimdir ve en çok sevdiklerim de... Ve onlara olan sevgim, ne biçim ne de anlam değiştirmiştir. Zaman geçtikçe, yaşıml onlarınkine yaklaştıkça öğretmenlerime sevgim ve saygım daha da artmıştır.

Kılığımız

Resmî giysilerimiz okul* içinde toprak rengi (hâkî), okul dışında lacivertti. Benim okula yeni girdiğim yıl “harici” dediğimiz ve resmî dinlence günleri giydiğimiz lacivert giysiler tüylü ve kaba bir kumaştandı. Ortaokuldaki bizler bu kumaştan giyerdik. Lisedekilerin** dışarda giydikleri ince lacivert kumaştandı. Bizimkilerin ütü tutması zordu, hatta olanaksızdı denilebilir. Giysilerimizden salt pantolonu ütülerdik. Hiçbirimizin ütüsü yoktu. Haftalık izin dönüşü okula gelince, ilk işimiz koridorlara dizilmiş gardirolara gitmekti. Her giysi dolabında iki ayrı bölme vardı. Her bölme bir öğrencinindi. Haricileri çıkarır, dahilileri giyerdik. Düzenli çocuklar –ki ben onlardandım– borularının yataktan ortasından geçtiği musluklardan pantolonlarının ütü çizgisini ıslatır, sonra çizgisini tam çizgisine getirerek pantolonlarını yatak çarşafının altına özenle koyarlardı. Altı gece üzerinde yatınca, pantolon kalıptan çıkmış bıçak sırtı gibi ütülü olurdu. Altı gece diyorum. Haftanın dinlence günleri perşembe öğleden sonralarından cuma akşamına dek sürerdi. Sonraları yasayla cumartesi öğle sonrasında pazar akşamına dek resmî dinlence zamanı oldu.

Beceriksiz öğrencilerin pantolonlarının çarşaf altından iki çizgili çıktığı olurdu. Benim de bikez pantolonum çift çizgili çıkmıştı çarşafın altından.

Askerî okul öğrencilerinin hangi sınıfta oldukları şapkalarındaki şeridin renginden ve şerit sayısından belli olurdu. Ortaokulluların şapka şeridi kırmızı,

*Çengelköy Askerî Ortaokulu. –Ali Nesin

**Kuleli Askerî Lisesi. –Ali Nesin

liselilerinki sarıydı. Her sınıf bir şeritle belirlenirdi, örneğin lise ikidekilerin şapkalarında iki sarı şerit vardı. Daha ortaokuldayken şapkalarına sarı şerit takanlarımız olurdu. Bunlar üst sınıflarda görünmek isteyen öğrencilerdi. Çoğu sınıfta kalmış, ama ailesine sınıfta kaldığını söylememişti. Askerî okullarda, okulla ailenin hiçbir ilişkisi yoktu. Aileler çocuklarının okuldaki durumlarını, sınıf geçip geçmediklerini bilmezdi. Orta 3'teyken şapkalarına lise l'in, hatta lise 2'nin şeridini bile takanlar vardı.

Orta sonda sınıfta kalanlar çok olduğundan, izin günü şapkalarının şeridini değiştirenler de çoktu. Şerit değiştirmek bir el çabukluğu ve ustalık işiydi. Kimi öğrenciler izne çıkmadan önce yapılan yoklamadan sonra, şapka şeridini çarçabuk değiştirirlerdi. Ama bunların okul subaylarına yakalanma olasılığı çoktu. Kimileri de Çengelköy İskelesinden vapura bindiklerinde değiştirirdi şeritlerini. Salt şerit değiştirmekle de iş bitmiyordu. Şeritlerden başka, ceket yakasının iki yanına dikili ek yakayı ve apoletlerdeki metal sınıf numaralarını da değiştirmek gerekiyordu.

Bu değişikliklerin nedeni, salt anababayı değil, aynı zamanda kızları da kandırmaktı. Bütün kızlar, özellikle güzelleri, herhangi bir yerde karşılaştığımızda bize bakıyor, bizimle ilgileniyor sanıyorduk. Bir yıl önce şapkamızda üç kırmızı şerit gören kız, ertesi yıl yine üç kırmızı şerit görürse, sınıfta kaldığımızı anlar, fiyakamız bozulurdu.

Askerî giysilerimizle çok övünürdük. Sanırım bizden önceleri de övünülürdü, bizden sonra da övünülecektir. Çünkü üniforma bir otoriteyi, bir üstünlüğü simgeler. Hele benim askerî okul öğrenciliğim sırasında... Ordumuz Ulusal Kurtuluş Savaşını kazanalı daha yedi yıl olmuş, gelin adayları arasında subayların değeri yüksek. Annelerin, çocuklarına güvenli bir gelecek sağlamak için, “benim oğlum paşa olacak inşallah” yada “benim kızım paşa karısı olur inşallah” diye dualar ettikleri dönem dahaca sona ermemiş. Hâlâ subaylar “ölüsü para, dirisi para” diye güvenceli görülüyor. Türkiye’de sosyal sigorta kurulmamış. Kirayı ödeyemez diye evlerin subaylara kiraya verilmediği, evini ve çoluk çocuğunu geçindiremez diye, kızların subaylarla evlendirilmediği 1940-1960 dönemi başlamamış.

Eşinde Anneyi Aramak

Arkadaşlarımızın kiminin sevgilisi, kiminin flörtü var. Böyleleri daha çok Istanbulu olanlar. Benim gibiler çoğunlukta gibi geliyor bana, yani kız arkadaşı, flörtü, yakın-uzak akraba bir kız tanışı bile olmayanlar. Bunun nasıl acı veren bir doyumsuzluk, hatta nasıl bir aşağılık duygusu olduğunu en iyi bilenlerden biriyim.

Benim için kadın erişilmez, insandan ayrı, yüce bir varlıktı. Okurlarımın inanmayabilecekleri bişey söyleyeyim: Bunca kadınla yakınlığımdan sonra bile, bugün kadınları, elbet gerçekten sevdiklerimi, aynı biçimde görüyorum. O kadınlar, biz erkekler gibi gerçek insan değil, gerçekte var olmayan, imgelemimizin yarattığı birer peridirler; hiç eksiksizdirler. Bu yücelttiğim kadınlardan biri de elbet annemdir.

Benim kuşağımdan bu gizil düşüncelerle yetişmiş erkek pekçoktur. Bunlar, eşlerinde annelerini arayan mutsuzlardır. Anneleri ne denli mükemmelse, annelerini ne denli idealize etmişlerse, yaşamlarını paylaşacakları o mükemmel kadını hiçbir zaman bulamayacaklarından, o denli düş kırıklığına uğrayacaklar, evlilikleri o denli mutsuz sürecektir. Bundan çıkardığım özet kanım şu: Bir anne ne denli ideal anneye yakınsa, oğlu evlendiğinde oğluna o denli kötülük etmiş olur. Oğul boş yere o meleği, o periye arayıp duracaktır.

Yeni Dünya Fotoğrafhanesi

Biz Çengelköy Askerî Ortaokulu öğrencisi olmadan bir yıl öncesine dek, bütün askerî okul öğrencilerinin, ceketlerinin biyanına astıkları bir kordon varmış. Biz bu okula girdiğimizde bu kordonlar kaldırılmıştı ama, yine de bikaç arkadaşımızda vardı. Ortaokulluların kordonları kırmızı, liselilerin kordonları sarı ibrişim yada ibrişim gibi bir maddeden yapılmıştı. Uçlarında sarı pirinçten bir maden sallanırdı. Bu kordonları arkadaşlarımızdan iğreti alarak fotoğraf çekitmeye pek meraklıydık. Bu fotoğrafları ençok Galata'daki Yeni Dünya Fotoğrafhanesinde çektirirdik. Fotoğrafı bir hafta sonra aldığımızdan bu fotoğraflara "haftalık" denirdi. Çoğunlukla Rum yada Ermeni olan fotoğrafçı, bu bir haftada fotoğrafa rötuş yapardı. Rötuş, bir fotoğrafı, fotoğrafı çekilen insandan daha güzel yapmak demekti ki, kimileyin haftalık fotoğrafın çekilen kişiden daha çirkin rötuş edildiği de olurdu. Buyüzden iyi rötuş yapanlar yada yanlarında iyi rötuş yapan ustalar çalıştıranlar pahalı fotoğraf çekerdi.

Yeni Dünya Fotoğrafhanesine gıcırdayan dar tahta merdivenlerden çıkılırdı. Ya üçüncü ya dördüncü kattaydı. Merdiven yarı karanlıktı. Fotoğrafhane genişti yada bana o zaman geniş görünüyordu. Sehpalı fotoğraf makinesiyle fon perdesinin arasındaki minderli koltuğa otururduk. Bu fotoğrafhanedeki minderli koltukların hepsi birbirine benzerdi. Sırt dayanağı tahta parmaklıktı. Yuvarlak kol dayanakları iki yandan genişleyerek gelirdi. Bu koltuklardan başka nakışlı ahşap koltuklar da vardı.

Nereye nasıl oturacağımızı, ne yapacağımızı fotoğrafçı belirlerdi. Fon perdesiyle oturduğumuz koltuk arasında eteği saçaklı, çoğu kez vişneçürüğü yada koyu yeşil

bir kadife perde olurdu. Perde bir kordonla bağlanıp ortadan bölündüğünden, fon perdesine yapılmış resim görünürdü. Bu resim, dahaca renkli fotoğraf bulunmadığından, siyah, beyaz ve gri tonlarda olurdu. Fon perdesinde genellikle ya bir teras balkonunun dolgun mermer dayanakları ya süslü saksılar içinde çiçeklerle bezenmiş bir bahçe yada Kızkulesi görünürdü. Yeni Dünya fotoğrafhanesinin fon perdesinde bakımlı bir saray balkonunun resmi vardı.

Şimdi kendimi Yeni Dünya fotoğrafhanesinde fotoğraf çektirirken görür gibiyim. Üç ayaklı fotoğraf makinesinin arkasından geniş ceket kolu astarı gibi uzanan boru biçimindeki siyah bezden içeri başını sokuyor fotoğrafçı. Başını oradan çıkarmadan objektiften beni görerek nasıl durmam gerektiğini bildiriyor.

– Başınızı biraz daha sağa çevirin. O kadar değil, az bişey... Rahat oturun. Sol dirseğinizi dayayın koltuğun önündeki sehpaye. Dirseğinizi, sehpanın üstündeki kitaba dayayın. Elinizi de alınıza...

Başını bez borudan çıkarıp, havada sağ elinin işaretparmağıyla başparmağını birleştirip,

– Buraya bakın, tam bu noktaya! diyor.

O noktaya bakıyorum.

– Tebessüm ediniz!

Gülümsüyorum.

– Dudaklarınızı yalayınız!

Fotografı parlak görünmesi için dudaklarımı yalamam gerektiğini önceden biliyordum. Ermeni fotoğrafçının uyarısıyla dudaklarımı bikez daha yalıyorum.

– Tamamdır. Çekorum... Çat!

Deklanşöre basıyor. Haftalık fotoğraf çekilmiştir. Haftaya gelip “6 adet” kartpostal fotoğrafımı almam için bana bir alındı veriyor. Haftalık fotoğraflar enaz altı tane olur.

“Buraa bakınız! Tam bu noktaya! Tebessüm ediniz! Dudaklarınızı yalayınız! Tamamdır! Çekorum. Çat!”

Altmışbeş yıl olmuş. Ermeni fotoğrafçının bu sözleri hâlâ belleğimde.

Yeni Dünya fotoğrafhanesinde gördüğüm ve altmışbeş yıldır unutamadığım bişey daha vardı: Duvara dizilmiş fotoğraflardan biri, bir kızın resmi... Benim yaşımda olmalı, belki bir yaş küçük, belki bir yaş büyük. Gönlümden geçen ben-den bir yaş küçük olması. Bir fotoğrafın çekim gücü beni kendine doğru çekiyor. Haftaya fotoğrafımı almaya geldiğimde, bu kızı da burda görsem... Bizim halk şairlerimizin (âşıklarımızın) çoğu, rüyalarında gördükleri kıza âşık olurlar ve yaşamları boyunca hep o kıyı arayıp bulmak için hiç durmadan dünyayı (ve kendi dünyalarını) gezer, dolaşırlar. Bu, kadınsız Doğu dünyasının ve doyuma ulaşmamış

Doğu erkeğinin ulaşılamaz özleminin simgesidir. Bir fotoğrafhanenin duvarına asılmış onlarca fotograftan birini seçmek, beğenmek, onu arzulamak, onun için o yaşın sütbeyaz en halisane duygularını beslemek ve altmışdört yıl sonra duvardaki o resmi anımsamak ne denli Doğusal bir duygudur.*

Palaska Kavgası

Ceketlerimizin belinde siyah renkli kayıştan bir kemer vardı. Kemerin tokası sarı bir madendendi. Bu kemerler palaskaydı. Kimimizde bu, siyah deri rugandı ve pırıl pırıl parlardı. Okuldan mı rugan vermişlerdi, yoksa öğrenciler kendileri mi almıştı, şimdi anımsamıyorum. Benim palaskam rugan değildi.

Bu palaskalar ne işe yarardı? Üzerimizdeki üniformayı derler toplardı. Ama en önemlisi, vücudun göğüs bölümünün üçgen biçiminde görünmesine yarardı. Buna çok önem verirdik. Ben de göğsümün, omuzlardan bele doğru incelerek üçgen biçimi almasına önem verenlerdendim. Her spor yapışımdan sonra, geniş soluk alıp göğsümü şişirir, iki elimle belimi ölçerdim. Başparmakla işaret parmağı arasında açılmış iki elimden bir el daha fazla gelirdi.**

663

F adında, Kadıköylü, kafası iki bölümlü olduğu için “çift kafa” takma adı takılmış bir arkadaşımızın bugün söylediği şu sözü unutamıyorum:

– Benim bütün istediğim, göbekli bir binbaşı olduktan sonra emekli olmak. Ooooh! Binbaşı olurum... Hafifçe göbeğim çıkar. Hayatta başka bir isteğim yok!

Bu tutkusuz arkadaşşıma şaşardım. Okulda, F'nin betimlediği gibi göbekli subaylar çoktu, ama çakı gibi, zıpkın gibi subaylar da vardı.

Palaskalar çok önemli bir işe daha yarardı: Palaska kavgasına. Hiç katılmadım böyle bir kavgaya. Palaska kavgasından hep dehşet ve nefret duydum. Bu palaska kavgaları daha çok askerî üniformanın o üniformayı giyene verdiği üstünlük duygusundan doğardı gibi geliyor bana. Bir askerî okul öğrencisinin kavga etmesi gerekiyor, ama bakıyor ki kavga edeceği kişi kendinden güçlü, dayak yiyecek. İşte o zaman bıçak çeker gibi palaska çekiyor. Palaskanın kayış bölümü bikaç kez ele dolanıyor, madenden toka havaya savruluyor. Kimi arkadaşlarımız palaska kavgalarındaki kahramanlıklarını anlatırlar, ama bozgunlarını hiç anlatmazlardı. Bu kavgalar daha çok bir kız yüzünden çıkmış olurdu. Palaska kavgacıları şunu demek isterlerdi karşısındakilere:

* Bu bölümün bir başka versiyonu için bkz s.609.

** Merak ettim şimdi ölçtüm. Belim dörtbuçuk el!

– Vaaay, ben bir askerî okul öğrencisi olayım da... Sen ha! Sen, bana... Hem de üstümde üniforma varken...

İki kez tanık olmuştum palaska kavgasına. Bu kavgalar her zaman bireysel değildi, toplu kavgalar olduğu da olurdu. Beylerbeyi'nde bir alanda bizim okulun futbol takımıyla başka bir okulun futbol takımının maçı vardı. Bu alanda askerî okullar arasında maçlar olduğu gibi, sivil okullarla da maçlar yapılırdı. Palaska kavgasının olduğu o iki maçta karşı takımın hangi okul olduğunu anımsamıyorum.

Bir askerî okulun futbol takımı yenilse yenilse ancak yine başka bir askerî okulun futbol takımına yenilir, bir sivil okulun futbol takımına nasıl olur da yenilir!

Maçın seyircisi daha çok bizdendi. Maçın bitimine az kalmıştı. Bizim takım, bu az zamanda, yediği gol sayısınca gol atamazdı. Palaskalar fora... Palaskaların tokaları havada vınılıyordu.

Maç bitmediğine göre onlara yenilmemiştik ve karşı takım yandaşları silahsız olduğundan, palaska kavgasında onları yenmiştik.

Askerî Terziler

664

Gülhane Parkının Sirkeci yanındaki duvarının karşısında beş altı, belki de daha çok, yan yana küçük terzi dükkânı vardı. Burdaki Rum terzileri daha çok askerî giysileri onarırlar, tersyüz ederlerdi.

Giysilerimizi hangi müteahhit terzi diyecekse, okula gelip ölçülerimizi alır, her alınan ölçünün yanına adımızı ve numaramızı yazardı. Dikilen giysiler prova yapılmadan öğrencilere dağıtıldı. Arkadaşlarımızın çoğu, bu giysileri ve kaputları beğenmez, Gülhane Parkının arkasındaki tramvay yoluna dizilmiş küçük terzi dükkânlarında düzelttirirlerdi. Ben bu terzilere hiç gitmedim. Gitmedim mi, yoksa param olmadığından gidemedim mi? İkisi de doğrudur. Verilen giysiler tam bana göreymi. Terzide düzelttirilen yerlerin çoğu, örneğin paçaların bollaştırılması, kaput yakalarının altına al renkli astar konulması, ceket yakalarının biçimlendirilmesi okulca yasaklanmıştı. Aklımızca kızların gözleri bizim üzerimizdeydi, bütün bunlar kızlar için yapılıyordu.

Bu onarım terzilerine daha çok Istanbul ve ailelerinden bize göre daha çok harçlık alanlar gidebiliyorlardı. Ben babamdan eve izinli gittiğim haftalar 1 lira alıyordum. Çok seyrek olarak 1,5 lira aldığım da oluyordu. Bu kadar para bula-mayanlar da vardı aramızda.

Okulun verdiği şapkaları da onartanlar yada yeni şapka alanlar çoktu. Şapkaların yoğun olarak toplandığı yer Beyazıt'taki Fincancılar ve Cezveciler yokuşla-

rıydı. Özellikle şapka kasnağının gergin durması için konulan yaylı çelik yuvarlak tel önemliydi. Fincancılar ve Cezveciler'deki dükkânlar resmî şapkalar, üniforma işaretleri, askerî okul yaka numaraları, apoletler, kokartlar satan dükkânlardı. Bu dükkân sahiplerinin çoğu, üniforma terzileri gibi Rum ve Ermenilerdi.

Selam

Askerî okul öğrencileri üst sınıftaki öğrencilere selam vermek zorundaydı. Kimi üst sınıf öğrencileri kendilerine selam vermeyen alt sınıftaki bir öğrenciyi yanına çağırır, neden selam vermediğini sorardı. Bir subay selam vermeyen öğrenciye böyle yaparsa, elbet onu asker disiplinine sokmak içindir. Ama bir öğrencinin alt sınıftaki bir öğrenciyi çağırıp niçin selam vermediğini sorması, aşağılık duygusunun tersine çevrilmiş olan üstünlük duygusundan başka ne olabilir? Sınıf geçenin, daha bir yıl önce aynı sınıfta okuduğu arkadaşını, “Gel buraya!” diye yanına çağırıp karşısında hazır olda durdurması ve neden selam vermediğini sorması elbet kurallara uygundu.

– Görmedim efendim.

Verilecek başka yanıt yoktu. Bu soru böyle bir yanıt almak için sorulmuştu.

Sınıfta kaldıkları anlaşılmasın diye şapkalarına bir yada iki üst sınıfın şeridini takanların en büyük korkusu, eski sınıf arkadaşlarıyla karşılaştıklarında çağırılıp bozum edilmeleriydi. Hem de bu, yalnızken değil, yanlarında biri yada birileri olduğunda yapılırdı.

Yıkıcılığımız

1932 yılının eylül yada ekim ayı olacak. Altmışbir yıl olmuş. Onyediyedi yaşında ve lise öğrencisiyim artık.

Deniz kıyısındaki Kuleli Lisesine giderken başımı kaldırıp iki yıl okuduğum tepedeki Çengelköy Askerî Ortaokuluna baktım. Alnacı (cephesi) yüksek ve dimdik taş örme duvar görünümüyle bir ortaçağ şatosunu andırıyordu. Evet, o zaman böyleydi. Ama şimdi Kuleli'ye giderken, deniz solumuzda kalır da başımızı sağa yukarı çevirirsek, o eski ve güzelim Çengelköy Askerî Ortaokul yapısının yerinde, modern olduğu sanılan bibaşka yapı görürüz. Eski yapı kullanılmaz olunca, o yapıyı restore etmek, yani eski biçimini koruyarak yenilemek diye bişey vardır. Biz milletçe tarihe, anılara, eskil olana düşmanız desem ve böyle olduğumuza yüzlerce

kanıt göstersem, biliyorum ki yine de bana kızan, belki de Türklüğü aşağılamak suçundan aleyhime dava açanlar çıkabilir. Ama ne yapalım ki askeriyle sivilile, çocuğuyla yaşlısıyla, kadınıyla erkeğiyle, yıkıcı, kırıcı, yakıcı, yok edici insanlarız. Hepimizin bildiği, gördüğü bir örnek vereyim mi? Türkiye'nin büyük kentlerine, azbuçuk kentleşmiş sayılan illerine, ilçelerine, bucaklarına, nereye giderseniz gidin, oralarda çok değil bikaç gün için bile boş kalmış evlerin, yapıların, konakların, kışlaların, sarayların bütün pencere camlarının dışardan taş atılarak kırılmış olduğunu görürsünüz. Dünyanın başka hiçbir yerinde böyle bişey olmaz demeyeceğim, çünkü bütün dünyayı gezip dolaşmadım. Ama dünyanın pekçok yerini gezdim, gördüm. Türkiye'den başka hiçbir yerde, insanların kendilerine zararı olmayan boş pencere camlarına böylesi bir düşmanlığını görmedim.

Eski Çengelköy Askerî Ortaokulu yıkılmamış, bir tarih, anılar ve eskillik yıkılmıştır.

Teneke Mahallesi

666

Çengelköy Ortaokulunun binası dik bir yamaca yapılmış olduğu için, tepeye bakan yanından tek katlı, denize bakan yanından sanırım dört katlıydı.* En üst katta dersliklerimiz, onun altında yatakhanelerimiz, onun da altında, yani o yüksek taş duvarın arkasında silahhane ve çanta ve bavulların konulduğu depo vardı.

Çengelköy Ortaokulunun üst yanı mezarlıktı. Mezarlığın üstünde, kimya öğretmenliği yapan kimyager Hikmet Beyin köşkü vardı. Hikmet Bey çok iyi bir öğretmen değildi. Kibar bir insan olarak belleğimde kalmış.

Ortaokulun yanındaki yamaçta teneke mahallesi denilen evler vardı. O zamanlar gecekondu sözcüğü dahaca yoktu. Bu tek katlı ve tek odalı evlerin çoğu paslı tenekelerle kaplıydı. Duvarları, eve yerleşeceklerin kendi yaptıkları kerpiçlerle örülmüştü. İnsanlar evlerinde ve evlerinin yapımında nerde ne bulmuşlarsa sırtlayıp getirmişler ve burda kullanmışlardı. Teneke mahallesinde oturanların hepsi de Çengelköy Askerî Ortaokulunda çalışan hademelerdi. Evlerinin tapusunun olduğunu sanmıyorum. Anadolu'nun köylerinden gelip okulda iş bulmuş ve buralara yerleşmişlerdi. Şimdi, 1993 yılında onların yada kalıtcıları olan çocuklarının milyarder, belki de trilyoner olduklarını sanıyorum. O zamanki teneke mahallesinin yerine apartmanlar kurulmuş, tapusuz arazilerin "müktesep hak" olarak tapuları alınmış ve yoksul halk durduk yerde zengin olmuştur.

* Aynı binadan üç katlı olarak da söz ediyor. Bkz s.503.

Liseye Geçiş

Biz Çengelköy Askerî Okul öğrencisiyken okulun olduğu tepeden bakınca, deniz kıyısındaki Kuleli Lisesini kuşbakışı görürdük. Ortası geniş bir bahçe olan dikdörtgen bir yapıydı.

Lise müdürünün salt adını duyardık: “Kurmay Albay Miralay Arif Paşa.” Lakap olarak bu rütbeler adına eklenmişti. Eşi o dönemin ünlü bir kadın şarkıcısıydı. Bu şarkıcı bayan plak da doldurmuştu ve o dönem okuduğu şarkılardan biri çok söylenirdi. Adı yanılmıyorsam Afife’ydi.

Biz liseye geçtiğimizde artık bu müdür yoktu. Bizim müdürümüz Kurmay Albay Rıfat Mataracı’ydı. Rumeli’nin bilemediğim biyerinden olduğu konuşma biçiminden belliydi. İtalya’da ataşemiliterlikten geldiği söyleniyordu.

Kuleli Lisesine nizamiye kapısından girilir.*

Lise birinci sınıfa geçtiğimiz nereden belli olacak? Dışardan bakınca hangi sınıfta olduğumuz belli olmalıydı. Bunu en çok kızlar için istiyorduk. Kızlar bir bakışta kaçınıcı sınıfta olduğumuzu anlamalıydı. İyi de, benim kız arkadaşım yoktu ki. Daha nice zaman olmayacaktı da... Aile yapımız, kız arkadaş edinmeme uygun değildi. Bunun eksikliğini yaşamım boyunca hep duyumsamışımdır, evlilik zamanlarında bile...

667

Özgürlük ve Hayal

Ailem kimdi benim? Bitek babam... Akrabalar maddi ve manevi yönden öyle uzaktılar ki... Yaşamım boyunca hiç görmediğim yada ayrı dünyaların insanları oldukları için salt bikez gördüğüm ve görmek istemediğim akrabalarım çok olmuştur. Bir babam vardı benim en yakınım olarak, onu da haftada bir, izinden

*Kışlaların, askerî yapıların dıştaki büyük kapısına nizamiye kapısı denir. Askerî olmayan, bakanlık, saray, konak, belediye ve hükümet konağı gibi büyük sivil yapıların dış girişi kapısına da cümle kapısı denirdi.

Dostum Hasan Amca, ki benden 10-15 yaş büyüktü, 27 Mayıs 1960 askerî darbesinden sonra, *Nizamiye Kapısı* adıyla yayımladığı bir kitapta Kuleli Askerî Lisesindeki öğrencilik anılarını anlatmıştır. Hasan Amca’nın en önemli kitabı bence, yazar ve aydın olarak çoğumuzun o zamanlar “devrim”, “ak devrim” gibi sözlerle desteklediği 27 Mayıs askerî darbesine ve genellikle bütün askerî darbelerle karşı ve antimiliterist oluşu ve bu görüşünü anlatan *Doğmayan Hürriyet* adlı kitabıdır. Bu kitapta Türk aydınlarına, kendisinin dünyada olmayacağı zamanlarda, Türkiye’nin başına gelecek olan 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 askerî darbe felaketlerini, bir anlama o iki faşist dönemi önceden haber veriyordu. Namuslu ve deneyimli bir aydın olarak o, görevini yapmış, ama çok kez olduğu gibi onun sesini ne aydınlar ne de halk duymuştu.

Özyaşamöykümün sonraki ciltlerinde, sırası gelince, Hasan Amca’dan yine söz edeceğim.

izine görebiliyordum. Çoğu kez haftalık izne de çıkmıyor, okulda kalıyordum. Büyük dinlence günlerinde bile eve gitmeyip okulda kaldığım oluyordu. Dinlence günlerinde eve gitmeyip okulda kalan öğrencilere “bekâr” denirdi. Bekâr öğrencilik çok hoşuma giderdi. Belki de yalnızlığa o zaman alıştım. O kalabalık ve kalabalığın uğultusuyla, gürültü ve bağırış çağırışla dolu okul bomboş kalınca ben de kendi kendimle suskun kalıp düşünebiliyordum. Salt bizim sınıfımız bin öğrenciydi. Öbür iki sınıfta da bin öğrenci olsa, evci olan onca çocuk evlerine gidince koca okulda ancak onbeş yirmi çocuk kalıyorduk. Bütün Çengelköy, Beylerbeyi, Kandilli tepeleri bizim demekti. Tam bir özgürlük yaşıyorduk. O tarihlerde Çengelköy, Kandilli, Beylerbeyi tepelerinde bol meyve bahçeleri, beş on köşk ve çok seyrek ev vardı. Sahipleri olmayan yada oralarda görünmeyen meyve bahçeleri ve ağaçları bizimdi. Dünya bizimdi... Rasathanenin bulunduğu İcadiye Tepesine çıkardık. Yıldızlarla, gezegenlerle uğraşan gökbilimci (astronom) Fatin Hoca, o sakallı bilimci benim idealimdi. Onun gibi olmak istiyordum. Ama askerî öğrenimle gökbilimci olunamayacağını kestiriyordum. Onuncu sınıfa geçince, Nezir Beyin gökbilim (astronomi) dersine çok önem verip çok çalışmamın nedeni, salt sınavlarda pekiyi numara almak isteğim değil, gökbilimci Fatin Hocaya hayranlığımı da.

668

Yok yok... ben, gökbilimci değil, asker olacaktım, komutan, general olacaktım. Açıp tarihimize baksana, tarihimizde bütün büyük adamlar, hep askerlerden, komutanlardan çıkmış!

Acaba hem büyük bir komutan, hem de ünlü bir gökbilimci olunamaz mıydı? Herhalde olunabilirdi. Olunamaz olsa, bize onuncu sınıfta gökbilim dersi okuturlar mıydı? Bir generale Kutupyıldızının, Büyüka'yının yerini bilmek ve buna göre pusulasız olduğu zamanlar, geceleri yönünü belirlemek yeterdi. Askerî lisede bize ayrıca bir de gökbilim okuttuklarına göre, bir general aynı zamanda büyük bir gökbilimci olabilir demekti.

Tepelerde, yamaçlarda başıboş gezen öğrencilerin ellerinde ağaçlardan yada çalılardan koparılmış ve kırbaç yerine kullandıkları dallar olurdu. Havada vınlatarak kırbaçlarını salları ve olmayan atlarını, varsaydıkları düşman ordusunun üzerine dörtlü sürerek utkudan utkuya koşarlardı. Ben hiçbir zaman, bu anlattığım biçimde atlayıp, sıçrayıp, zıplayıp olmayan düşmanı kovalamadım ama, oturduğum yerde hiç kımıldamadan bütün bunları tasarladığım, imgelediğim çok oldu.

Dağlarda ençok topladığımız, doğada kendiliğinden yetişen sahipsiz kocayemiş ve böğürtlendi.

Dinlence günlerinde evime gitmeyip okulun arkasındaki sırtlarda, tepelerde özgürce gezip dolaşmamın, geceleri de okul içinde özgürce düşünüp hayaller kurmamın ve kendime göre şiirler yazmamın asıl nedeni neydi? Ev denilecek evimiz yoktu da ondan... Evimizden ilerki sayfalarda söz edeceğim.

Alaya Çıkmak

Orta 3'te sınıfımız yedi kısımdı. Her sınıfta ortalama yetmiş öğrenci olsa, 450-500 kişi eder. Bunların içinden alaya çıkarılanlar ve ailelerinin yanına gönderilenler olmuştu. Alaya çıkarılmak gibi, insan haklarına aykırı bir uygulama vardı o zamanki askerî okullarda. Üst üste iki yıl sınıfta kalan çocuk okuldan atılır, yaşı uygunsa alaya, yani bir askerî birliğe gönderilir, yaşı küçükse ailesine geri verilir. Daha okula girerken bizim adımıza velilerimizden noter onaylı bir üstlenme belgesi (taahhütname) alınmıştı. Bu belgeye göre, iki yıl sınıfta kalmış yaşları büyük çocuklar askere gönderilir, askerî okulda okudukları sürenin iki katı askerlik yaparlardı. Bunlar normal askerlik süresinin sonunda, isterlerse, o zaman “gedikli” denilen astsubay okuluna girip astsubay olurlardı. Yaşları küçük olduğundan ailelerine teslim edilenler de askerlik yaşı gelince askere alınır, askerî okulda okuduğu sürenin iki katı süresince askerlik yaptıktan sonra isterlerse yine astsubay okuluna giderlerdi.

Alaya çıkmak, hem alaya çıkarılanlar için, hem ailelerine teslim edilenler için, hem de okulda kalan arkadaşları için çok acı bir dramdı. Bir küçük çocuk yerine velisi senet veriyor, küçük çocuk senedin koşulunu yerine getiremediği için cezalandırılıyordu. Bu durum yıllar sonra değiştirildi. Şimdi, üst üste iki yıl sınıfta kalan öğrencilerin velileri, çocuğa okulda harcanan parayı geri ödüyorlar.

450-500 öğrencilik orta 3 sınıfımız, hem de aramızdan alaya gönderilenler ve ailelerine teslim edilenler çıktıktan sonra, lise 1'de bin kişi olmuştu. Çünkü hem “kaydı kabul” (kayd-ü kabul) denilen yeni öğrenciler gelmiş, hem de Bursa Askerî Lisesinin ilk sınıfını geçememiş olanlar okulumuza gelmişti. Böylece bin öğrenci olmuştuk lisenin birinci sınıfında. Ondört kısımdık. Her kısımda ortalama 70 öğrenci vardı. Bu ondört kısmın on kısmı Fransızca, iki kısmı Almanca okuyordu. Benim de içlerinde bulunduğum 13. ve 14. kısımlar İngilizce okuyordu.

Hela Nöbeti

Çengelköy Askerî Ortaokulundan Kuleli'ye geçtiğimiz yıl sayıları epiyce tutan kaydıkabuller gelmişti dokuzuncu sınıfa. Bunlar kırsal bölge çocuklarıydı. Köylülüklerini üzerlerinden atamamışlardı. Açıkçası biz onları abullabut görürdük. Biz, yani okulun eski öğrencileri ve çoğu İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerin yoksul aile çocukları. Eski öğrenciler arasında da kasabalı olanlar vardı ama onlar İstanbul yaşamına azbuçuk uyarlanmışlardı.

Örneğin 12 Eylül faşizminin beş kahramanından biri olan o zamanki kara kuvvetleri komutanı Nurettin Ersin, işte Kuleli'nin dokuzuncu sınıfına giren kaydıkabullerden biriydi.

Hep bilindir, yatılı okullarda, özellikle parasız yatılı okullarda kaydıkabullere ağır şakalar yapılır, hele askerî okullarda...

Kaydıkabul öğrencinin askerî okulda ilk gecesi. Saat gecenin ikisi. Eski öğrencilerden ikisi uyuyan çocuğun başına dikilir. Çocuğu dürtüp uyandırır. Çocuk gözlerini ovuşturarak sorar:

– Ne var?

– Ne demek ne var? Saat 2-3 nöbeti senin. Hadi kalk bakalım, çabuk nöbete.

Çocuk apar topar kalkar. Askerî bir okul olduğuna göre nöbet tutulması doğaldır. Çocuğa mutfak nöbeti de tutturabilirler, yatakhane nöbeti de, hela nöbeti de, artık bu şakayı yapanların insafına kalmış...

Çocuğu helaların olduğu yere götürüyorlar. Orda sözde daha önceki nöbetçi var. Nöbetçi, iyi bir asker gibi topuklarını birbirine çarparak esas vaziyete geçip yeni nöbetçiye kendini tanıtıyor ve örneğin şöyle diyor:

– Kuleli Askerî Lisesi 9. sınıf 10. kısımdan falan numaralı falan filan... Saat 1-2 hela nöbetini tuttum. Nöbetim sırasında helalarda hiçbir vukuat olmamıştır. Burada yirmi adet hela olup iki helanın muslukları tıkalı, üçünün de musluğundan su sızmaktadır, biri de bozuk olduğundan su kaçırmaktadır.

Bu oyunlar çok yapıldığından artık sökmüyordu. Ama yine de bu kaydıkabuller, askerî okul yaşamına uyarlanıncaya dek okulda zorluk çekerlerdi.

“Karı Gibi Gülme Len!”

Kuleli Lisesine geldiğimiz gün yada ertesi gün, bizi orta bahçeye topladılar. Kısım kısım sıralanmıştık. Benim de bulunduğum yabancı dil olarak İngilizce okuyan 13. ve 14. kısımlar en sondaydı. Bu her akşam yapılan yoklama toplantısı olmadığından lise 2 ve 3. sınıflar toplantıya gelmemişti. Sınıfımızın yoklaması yapıldı. Sonra müdürümüz Rifat Mataracı konuşmaya başladı. O günkü ve sonraki konuşmalarından belleğimde kalan salt Mataracı'nın Türk ağzıyla Avrupa demediği, yarı Türk, yarı Fransız ağzıyla “Öropa” dediğiydi. “Ben Öropa'dayken...” en sık yinelediği sözdü.

Birinci Dünya Savaşına, arkadan Kurtuluş Savaşına katılmış çok sert bir komutandı Rifat Mataracı. Şimdi bu “çok sert” sözlerini yazarken birdenbire düşündüm: Ne yaptı, nasıl davrandı da ben ona bu “çok sert” nitemini yakıştırdım? Bunun yanıtını vermek zor. Açıkçası ona niçin çok sert dediğimi bilmiyorum. İki savaştan

çıkmiş bu komutanın yüzü hiç gülmez, gülümsemezdi. O dönemde bir asker için gülmek çok ayıptı. Bize öğretilen, askerin yüzünün gölgeli olması gerektiği idi. Böyle eğitildiğimiz için, içimizden biri kendini tutamayıp gülerse, ona, “Ulan karı gibi ne gülüyorsun!” denirdi. Yada “Orospu karı gibi gülme len!” Gülenlerle, “Açıktaki bir şey mi gördün?” diye alay edilirdi. Açıktaki görülen şey olsa olsa düğmeleri açık kalmış pantolon olmalıydı ki, buna da niçin gülüneceğini anlamıyordum, hâlâ da anlamıyorum.

Rıfat Mataracı’nın yüzü gölgeli değil, karanlıktı. Hani yüz kasları hiç gevşemeden gözlerinin içinden gülen insanlar vardır, Rıfat Mataracı ne gözlerinin içinden, ne sesli, ne de yüz çizgileri yuvarlaşarak gülerdi. Çok seyrek olarak bizimle konuşurken aramızda kilometrelerce uzaklık olurdu. Bu davranışıyla, o, Kuleli Askerî Lisesinin müdürü değil, Kuleli Kışlasının komutanıydı. Onun asık yüzünde Birinci Dünya Savaşının izlerini görür gibiydim. Kimbilir ne yoksulluklar, ne yoksunluklar, ne eziyetler, ne kahırlar, ne acılar çekmişti de kimi duyarlıkları böyle sertleşmişti. Onun için okul bir kışlaydı, öğrenciler de birer erdi.

İki Yöntem

671

Rıfat Mataracı yokluklar içinde yetişmiş ve çok savaşmış olduğu için, bizim de aynı koşullarda yetişmemizi istediği belliydi. Bunu, yerine bibaşı kurmay albay Kuleli’ye müdür atanınca daha iyi anladık. Örneğin Rıfat Mataracı’nın okul komutanlığı zamanında, sabah kahvaltımız iki dilim ekmekle pekaz beyaz peynir, dört beş zeytin tanesi ve zor içilebilen çaydı. Öğle ve akşam yemekleri genellikle kuru fasulye, pilav, nohut, mercimek olurdu. Hafta sonlarında da yemeğe ek olarak kuru üzüm hoşafı verilirdi. Benim bu yemeklerden hiçbir yakınmam yoktu. Evimde daha iyisini yiyemediğim için yemeklerden çok memnundum. Ama arkadaşlarım çoğunlukla yakınırlardı. Onların çoğunun da benim gibi evlerinde daha iyi yediklerini sanmadığımdan, gösteriş için yakındıklarına inanıyorum.

Üç dört ay sonra Rıfat Mataracı kıtaya atandı, yerine Kurmay Albay Hamit Doğruer geldi. Okulun havası birden değişti. Hamit Doğruer gözlerinin içi gülen ciddi bir komutandı. Sevecen bir adamdı. O da Kurtuluş Savaşı kahramanlarındandı. Yıllar sonra, 1959’da Akşehir’e gittiğimde, müzedeki kahramanlar arasında Hamit Doğruer’in savaşa katıldığı zamanki gençlik resmini görmüştüm. Hamit Doğruer’in müdür olmasıyla okulumuzda önce yemek olmak üzere her şey değişti. Olacak şey değil, haftada, on günde bir hindi dolması yiyorduk, hem de bol bol, hem de fıstıklı ve kuşüzümlü... En nefis hamur tatlıları, bol bol balık pilakisi... Ve daha neler neler... Paralı yatılı liselerde bile o zamanlar böylesine güzel yemek

verildiğini sanmıyorum. Kahvaltıda bol zeytin, peynir, ayrıca reçel de veriliyordu. Kimi sabahlar süt de veriliyormuş gibi aklımda kalmış.

Bir zaman sonra okulun levazım müdüründen duyulan bir haber okula yayıldı, benim kulağıma dek geldi. Eski okul müdürü Rifat Mataracı zamanında yemeklerin bu denli güzel ve bol olmayışının nedeni neymiş biliyor musunuz? Hamit Doğruer, okula verilen yıllık bütçenin hepsini bir yıl içinde sonuna dek harcarmış. Oysa Rifat Mataracı, bütçe yılı sonuna para artırır, bu parayı devlete geri verir ve geriye para verebilmek için de, bizim yemeğimizden, giyim kuşamımızdan ve herşeyimizden alabildiğine tutumlu davranırmış.

Siz bu iki müdürün iki ayrı tutumundan hangisinden yanasınız? Ben o yaşımda, yani 17 yaşımda, Rifat Mataracı'dan yanaydım. Ama bunu hiçkimseye söyleyemedim. Çünkü herkes, yeni müdürümüz Hamit Doğruer'in tutumundan yanaydı. Ben kendim yoksul bir çevreden ve çok tutumlu bir evden geldiğim için, devlet parasının alabildiğince tutumlu harcanmasını yeğliyordum. Halkımız, ulusumuz nasıl yoksulsa, devletimiz de öyle yoksuldu. Buyüzden Rifat Mataracı'nın okulun yıllık bütçesinden artırdığı parayı geri vermesini doğru buluyordum. Üstelik bunu, bizi aç ve çıplak bırakarak yapmıyordu. Karnımız doyuyordu. Giysilerimiz, çamaşırlarımız yeterince veriliyordu. Ne var ki, hindi dolmaları, hamur işi tatlılar, reçeller, yani zengin sofralarının yemeklerini yiyemiyorduk. Benim bu güzel yemeklere aşırı bir isteğim de yoktu, öte yandan şu da bir gerçek ki, o hindi dolmaları, o lezzetli yemekler ve tatlılar da çok hoşuma gidiyordu. Ama Nesin Vakfını kurduktan sonra, yani yirmi yıldanberi, özellikle yemek konusunda Hamit Doğruer gibi düşünüyör ve öyle de davranıyorum.

Hamit Beyin bir ayağı aksardı. Kurtuluş Savaşının bir armağanını bacağına taşırdı. Buyüzden kendisine Topal Hamit denirdi. O, okulumuza müdür olduktan sonra, daha önce kışla olan okulumuz, okullaşmaya başlamıştı. Çünkü Hamit Bey okul komutanı değil, okul müdürüydü.

Hamit Bey müdür olur olmaz, salt yemekler değil, yemekhanede çalışanların kılıkları da değişti. Aşçılar ve aşçı yamakları beyaz önlükler giyindi. Aşçıların başlarında beyaz ve tertemiz kepler belirdi. Biz bu değişiklikleri şaşarak izliyorduk.

Geçmişinden Utanmayan Bir Hekim

Ortaokuldayken, artan yemeklerimizi daha önce sözünü ettiğim o gecekondu-larda yaşayan yoksullara verdiğimizizi anımsıyorum. Lisede de yapıyormuşuz bunu. Hiç anımsamıyorum. Demek lisedeyken ben hiç böyle bişey yapmamışım.

1983'te inme indiğinde Çapa Hastanesinde yatıyordum. Tehlikeyi büyük ölçüde atlattıktan sonra, sabahtan akşama dek odam ziyaretçilerimle dolup taşıyordu.

Taa Çengelköy Ortaokulundan sınıf arkadaşım Mustafa Onanç, 28 Kasım 1993 günü akşamı telefonda, lisede yoksullara artan yemekleri nasıl verdiklerini şöyle anlattı:*

- Deniz kıyısındaki caminin yanında büyük, ulu bir çınar vardı, anımsadın mı?
- Elbette...
- O çınarın yanında kurulmuş bir gecekondu vardı.
- Onu anımsamıyorum.

– Artan yemekleri, yemekhanenin demir parmaklıklı penceresinden okulun parkına toplanmış gecekondu insanlarına verirdik. Daha çok mercimek, enginar yemeklerini arkadaşlar beğenmez, yemezlerdi. Ama ilginç bişey olurdu, yemek karavanalarına artık suları dökerlerdi. Ben, su dökülmemiş karavanalardaki artık yemekleri pencereden okulun dış bahçesine, çiçek parkına birikmiş, ellerinde tenekelerle bekleyenlere dağıtırdım. Plastik dahaca bulgulanmamış, plastik kovalar, kaplar dahaca yoktu. 1983 yılında, sen inmeli olarak hastanede yatarken, bigün ziyaretine gelmişim. Odan çok kalabalıktı. Ziyaretçilerin arasında bir de kadın hekim vardı. Odandan birlikte ayrıldık o kadın hekimle. “Beni tanımazsınız ama ben sizi tanıyorum,” dedi. Gerçekten tanıyamadım. Nerden tanıştığımızı sordum. Kuleli Lisesinin karşısındaki caminin yanındaki, deniz kıyısındaki gecekondunun kızı olduğunu söyledi. “Siz bize artan yemeklerinizden verirdiniz yemekhanenin penceresinden, sizi hiç unutmuyorum,” dedi. O zaman, yemek verdiklerimizin arasında, lise öğrencisi olduğu söylenilen bir kız anımsadım.

Ortaokuldan sınıf arkadaşım Mustafa Onanç'ın anlattığı bu olay, içinde ve o günleri yaşamadığınız için kiminize ilginç gelmeyebilir. Bana öyle gelmiyor. Mustafa Onanç bu olayı anlatınca, dokuz on yaşında Heğbeliada'da otururken, bir Muharrem ayında, Ada'nın Abbaspasa denilen semtinde, Abbas Halim Paşanın köşkünün kapalı kapısı önünde, biz ada yoksullarının toplandığını, bahçe kapısı açıldıkça terbiyeli terbiyeli içeri girip köşkün mutfağından kaplarımıza aşure doldurduğumuzu anımsadım. Anımsadığıma göre benim elimde iki bakır güğüm vardı. Sanırım salt birine aşure konulmuştu. Abbas Halim Paşanın köşkü bizim tepedeki evimize beş kilometre var mıydı? Belki daha da çok...

Mustafa anlatırken gözlerim doldu.

Vara o hekim kadını tanımış olaydım. Ne mutlu o hanımefendiye ki, yoksul çocukluğundan utanmıyor ve onu gizlemiyor. Kimbilir, belki de yoksul geçmişiyse benim gibi övünüyordur.

*Kurmay albay emekli Mustafa Onanç bu telefon konuşmamızdan birbuçuk yıl sonra öldü.

İlk Ders Cebir

Lise birinci sınıfta ilk dersimiz cebir. Öğretmenimiz Cebir Osman. Ben hâlâ Cebir Osman'ın soyadını bilmem. Biz, bizden önceki ve sonrakiler ona hep Cebir Osman dedik. Şimdi düşündükçe anımsıyorum soyadını: Resneli.

Derslikte sıralarımıza oturmuş öğretmeni bekliyorduk. Mümessil yada çavuş dediğimiz çocuk, kapı ağzında öğretmenin gelmesini bekliyordu. Mümessil her öğretmen gelişinde olduğu gibi,

– Dikkat! diye yüksek sesle bizi uyardı.

Hep birden ayağa kalktık. Cebir Osman dersliğe girdi. Çocuklardan kimisi kıkırdadı. Kendini tutamayıp gülme sesleri çıkaranlar oldu. Cebir Osman gülen çocuklardan en yakınındakine yöneldi, bir eliyle ensesine bir şaplak indirdikten sonra çocuğun yüzüne tükürdü. Okkalı tükürüğün çocuğun yanağından aşağı doğru kaydığı görülüyordu. O biraz önce gülenlerden çıt çıkmıyordu. Cebir Osman kürsüye geçti, sandalyesine oturdu. Mümessil, Cebir Osman'a tekmil verdi, yani derslikte kaç öğrenci olduğunu Cebir Osman'a bildirdi. Cebir Osman imza defterini deftere ve kalemine bakmadan imzalardı. İmzasını atarken başını hep defterden uzak tutardı. Belki gözleri uzaktan daha iyi görüyordu. Ama o, imza attığı yere bakmazdı ki...

Her devinisi ağır ağırdı. Yavaş yavaş değil; ağır ağır... Öyle bir ağırlık ki, ister istemez karşısındakinde saygı uyandırıyor. Hep suskun ama tüten bir yanardağ gibi, karşısında ha patladı ha patlayacak diye beklenirdi.

Onun dersliğe girişinden ağır ağır kürsüye gelişine, ağır ağır sandalyesine oturmasına, sağ eliyle bize oturun işareti verene dek geçen zaman birkaç dakika, belki de beş altı dakika sürerdi. Yine ağır ağır parmakları arasına aldığı saplı ve uçlu mürekkep kalemini mürekkep hokkasına batırır yada yukardan ve uzaktan baktığı için göremediği hokkaya batırdığını sanırdı. Siyah ciltli kocaman imza defterinin imza yerine yada herhangi bir yerine imzasını atardı. Mürekkep kaleminin hokkaya tam batıp batmadığını pek ayımsayamadığı için, kimileyin imzasının ya salt O harfi deftere çıkar yada O harfinin bir yuvarlak çizgisi defterde görünürdü.

Önceki sınıfın birincileri kısım mümessili olduklarından, ben de 14. kısmın mümessiliydim. Buyüzden Cebir Osman'ın imza defterini imzalayışını bütün ayrıntılarına dek biliyorum. İmzası, bugün gibi şimdi de gözlerimin önünde, harflerin kimisi deftere değil havaya yazılmış bile olsa Osman imzasını görüyor ve okuyorum.

O zamanlar dahaca soyadı yasası çıkmamış olduğundan Türkiyelilerin soyadları bile yok. Soyadlarımızın olması için daha iki yıl beklememiz gerekecekti. Biz

lise ikideyken soyadı yasası çıkacaktı ve dahaca Cebir Osman, Resneli soyadını almamıştı.

Cebir Osman derslişe girer girmez kimi çocuklar niçin kıkır kıkır gülmüşlerdi? Onun giyişi, o ağır ağır devinmesi başka öğretmenlerde görmediğimiz, alışıksız olmadığımız bişeydi de ondan. Üstünde lacivert takım giysi vardı. Bütün lise yaşıntım boyunca onu hep ütülü lacivert giysili gördüm ve bembeyaz gömlekli, ama öyle beyaz ki, en beyazdan daha da beyaz... Sanki beyaz gömleklerinin kol kapaklarını ceket kolunun üstüne kıvrırmış gibi aklımda kalmış; belki de öyle değildi. Takım giysisinin yeleği vardı ve yeleğiyle pantolonunun beli arasında kırmızı kuşağı görölüyordu. Onu hep bu kılık ve biçimde gördük.

Ağır ağır yürürken kolları biraz ayırık durur, dirsekleriyle gövdesi arasında bir karıya yakın bir açıklık bulunurdu. İki yana yalpalanarak yürürdü. Hayır, yalpalanarak demek hiç doğru değil, ağır ağır yalpaladığı için dalgalanarak demek çok daha doğru olur. Bu yürüyüş ve davranışıyla hiçkimseyi önemsemez gibi görünüyordu; sonradan gerçekten böyle olduğunu anladık. Önem verdikleri, ancak önem verilmeye değer insanlardı.

Abe Kaptan

Cebir Osman'ın o ağır yürüyüşünü ve devinisini bozup acele ettiği, telaşlandığı, bişeye, biyere yetişmek için koştuğu hiç görölmemiştir. Bir hafta sonu öğle sonrası, okuldan çıktık, yürüyerek Çengelköy Vapur İskelesine gidiyoruz. Onbeş, yirmi öğrenciyiz. Önümüzde elinde bastonu Cebir Osman gidiyor. Biraz korkumuzdan, ama daha çok sevgi ve saygımızdan Cebir Osman'ın önüne geçemediğimiz için, adımlarımızı ister istemez ona uydurmuşuz, biz de ağır ağır yürüyoruz. Oysa vapur Vaniköy İskelesinden çoktan kalkmış, nerdeyse Çengelköy'e yanaşacak. Hocanın hiiiç aldıracağı yok. Cebir Osman'ın önünde olanlar bile vapura yetişmek için koşuyor. Vapur yanımızdan geçti. Geçerken biriki düdük çaldı. Cebir Osman'ın arkasından bizimle birlikte gidenler saygıyı, korkuyu unutup vapura koştular. Biz, iki üç çocuk kaldık. Tam iskeleye vardık, vapur üst üste üç düdük çalıp makineleri çalıştırdı. Çımacı vapura binış merdivenini çekti. Hoca hâlâ oralı değil. Çımacı, iskele babalarından halatları çözerken Cebir Osman yine telaşsız, bastonunu havaya kaldırıp kaptan köşküne doğru Resneli ağzıyla seslendi:

– Abe Kaptan, bizi almadan nereye gidersin?

Kaptan iki üç metre denize açılmış olan vapuru yeniden iskeleye yanaştırdı ve köşkünün penceresinden gülümseyerek selam verdi. Çımacı yeniden binış

merdivenini vapura dayadı. Osman Bey iki dirseği gövdesinden bir karış ayırık, o ağır temposunu bozmadan vapura bindi. Biz de arkasından...

Kulalı Reşit

Şap diye öğrencinin yüzüne tüküren, asılarak kulağını çeken, ensesine şaplağı indiren bu öğretmen ne duygulu, ne yumuşak yürekli, öğrencilerini ne çok seven bir kişi olduğunu anlamamız için bize çok zaman gerekmedi. Biz onu anladık ve sevdik, hem de çok sevdik.

Benim bu sözlerime okurlarım şaşırabilir. Haklıdır. Öğrencisinin yüzüne tüküren, öğrencisini döven bir öğretmen nasıl sevinebilir? O öğretmen Cebir Osman olunca elbet severim. Bu sevginin nedenini anlamak için, 1930'lu yılların Türkiye'sinin eğitim yöntemini ve dizgesini (sistemini) bilmek gerekir. Bunu bilmiyince, Cebir Osman'ın niçin sevildiği anlaşılamaz. Anababaların dahaca dört beş yaşlarındaki çocuklarını mahalle okullarının sarıklı ve eli sopalı hocalarına teslim ederken, hocalara saygıyla “eti senin, kemiği benim” dediği dönemin çocuklarıydık. Hâlâ, “hocanın vurduğu yerden gül biter” sözleri geçerliydi.

676

Kulalı Reşit adında bir sınıf arkadaşım vardı. Bursa Askerî Lisesi dokuzuncu sınıfında sınıfta kalıp Kuleli'ye, bizim sınıfa gelmişti. Bu çocuğun nasıl olup da sınıfta kalmış olduğuna hep şaşmışımdır. Çünkü olağanüstü bir matematik kafası vardı ve bana göre matematiği başaran bir öğrencinin başarılı olamayacağı hiçbir ders yoktur. Hâlâ da öyle düşünürüm. Matematikte başarılı olan, her işte, her meslekte, yaşamın her dalında başarılı olur. Ama her zaman bunun böyle olmadığını bana ilk olarak Reşit gösterdi. Cebirde, o zamanlar hendese dediğimiz geometride, müsellesat denilen trigonometride, gökbilimde olağanüstü başarılı olan Kulalı Reşit, toplumsal bilim derslerinde olağanüstü başarısızdı. Ben onu matematikteki başarısından dolayı çok severdim. Daha o yaşta, sık ve sert sakalları tombul yanaklarını kaplardı. Çoktan, daha Harp Okulu birinci sınıfındayken, vapurdan denize atlayıp kendini öldürdüğü için, şimdi gerçeği söyleyebilirim: Beni çok kıskanırdı. Cebir dersini kendisinden daha iyi bilen hiçbir arkadaşına dayancası yoktu. Durum böyleyken, ben onun cebir bilgisine hayrandım ve onu çok severdim. Tombul yanaklarını sıkarak şakalaşırdım.

Onuncu sınıftaydık. Reşit'i çok seven Cebir Osman, derse kaldırdığı bir arkadaşımız tahtada yanlış bir işlem yapınca, doğrusunu yapsın diye Reşit'i tahtaya kaldırırdı. O gün Reşit de problemi çözememişti.

Cebir Osman,

– Abe ne yaparsın Reşit Efendi, sen de mi yanlış yaparsın? dedi.

Reşit'ten hiç böyle bişey beklemiyordu.

– Abe Nusret Efendi kalk bakalım sen.

Karatahtaya kalktım. Tebeşiri Reşit'in her zaman terli olan elinden aldım ve karatahtaya, o zamanlar muadele denilen cebir denklemini yaparak doğru sonucu yazdım.

Kulalı Reşit sinirlilikle kendi yaptığı cebir işleminin doğru olduğunda direndi. Hem de öyle bir direndi ki, Cebir Osman sandalyesinden kalkıp Reşit'in kulağını çekerek ensesine bir şaplak indirdi. Çok sevdiği Reşit'e nasıl böyle yaptığına hepimiz şaştık. Sonraki derslerdeki davranışlarından Cebir Osman'ın da bu yaptığından pişman olduğu belliydi. Ne var ki Reşit de yanlışında gereksiz yere ve saygısızca direnmişti.

Düğmüştüm Oni

Aradan yıllar geçti. Liseyi bitirdik. Harp Okulu öğrencisiyiz. İleride zaman ve fırsat bulabilirsem ayrıntılarıyla anlatacağım biçimde, askerî ceza dersindeki başarısızlığından ve o dersin öğretmeni Topal Nafiz'in sınıfta bırakacağı korkusuyla Kulalı Reşit bir Boğaz vapurundan denize atlayarak boğuldu, öldü. Reşit'in böylece kendini öldürmesi yıllarca rüyalarımın girmiştir.

Harb Okulunun birinci sınıfının dinlence ayı. Bir Boğaz vapuruyla üç arkadaş yüzmek için Anadolu yakasındaki Altınkum Plajına gidiyoruz. Biri havacı Nihat Aytek'ti. Öbürünün kim olduğunu anımsayamıyorum. Vapurda Cebir Osman'ı gördük. Cebir Osman, biz lisenin birinci sınıfındayken Kandilli İskelesinden teppeye çıkan bir yokuş üstünde, solda bir evde otururdu. Daha sonraları Beylerbeyi İskelesinin yanında bir yalıya taşınmıştı. İşte Beylerbeyi'ndeki o yalısına gidiyordu. Saygıyla elini öptük.

İçimizden hangimizin söylediği aklımda kalmamış, belki de bendim, Reşit'in kendini nasıl öldürdüğünü anlattık. Bunu bizden duyar duymaz, iki elini dizine vura vura,

– Abe ben düğmüştüm oni, diye sarsıla sarsıla, hıçkırı hıçkırı ağlamaya başladı. Aynı sözü yineleyerek çocuklar gibi ağlıyordu.

– Abe ben düğmüştüm oni.

Başka bişey konuşamadık. Biz üç delikanlı da ağlamaya başladık. Ama Reşit için mi, yoksa Cebir Osman için mi ağladığımızı bilmiyorduk. Ve şimdi şu satırları yazarken, 79 yaşında, yine ağlıyorum, hem de niçin ağladığımı bilmeden...

Vapur Beylerbeyi İskelesine yanaşmıştı. Cebir Osman vapurdan gözleri yaşlı inmişti.

Abe Pis Ettin

Sınıfın tembelleri cebir dersinde çalışmak yerine, ah ne yapsak da Cebir Osman'dan dayak yesek diye ondan dayak yemeye çalışırlardı. Salt dayak değil, suratlarına tükürmesine de razıydılar. Çünkü dayak attıklarına, suratına tükürdüklerine öyle acırdı ki Cebir Osman, onlara sınıf geçirtirdi. Ne var ki her tembeli de öyle gelişigüzel dövmezdi.

Karatahtaya kaldırdığı öğrenci cebir işlemini yapamazsa, ona nereli olduğunu sorardı. Çocuk nereli olduğunu söyler: Adıyamanlı, Konyalı, Siirtli, Bursalı... Her nereli olursa olsun, Cebir Osman'ın her il ve ilçe için şu kalıp sözü vardı:

- Tuuu... Abe pis ettin Malatya'yı da... Ordan akıllı adam çıkar. Sen nerelisin?
- Adapazarlı.
- Tuuu... Abe pis ettin Adapazarı'nı da... Ordan akıllı adam çıkar...

Tembel öğrencisini aşağılamak için onun iki kalıp sözü vardı: "Abe ayrıncı!" yada "Abe aynacı!" Niçin, hangi anlama "ayrıncı" yada "aynacı" dediğini bilmezdik.

Abe Yurek Lazımdır Yurek

Cebir Osman, haylaz, dersten zayıf öğrencileri salt cebir dersinden sınıf geçirmekle kalmaz, mümeyyiz* olarak başka sınavlara girer ve öğrencilerine yardım ederdi.

Benim gibi hâlâ yaşayanlardan sınıf arkadaşım Mustafa Onanç,** Cebir Osman'ın bu tür yardımlarından birini anlattı.

Biz Kuleli'yi bitirip Harp Okuluna geçtiğimizde, lise sonda bütünlemeye kalan öğrenciler varmış. Ben bunu bilmiyorum, hepimiz Harp Okuluna geçtik sanıyordum. Bütünleme sınavına kalan arkadaşlarımızdan biri, coğrafya öğretmenimiz Niyazi Balıkçı'nın kendisini sınıfta bırakacağına inanıyormuş. Arkadaşımızın kanısına göre, sözlü sınavda bilse de bilmese de Niyazi Balıkçı kendisini sınıfta bırakacak. Bunu Mustafa Onanç'a söylüyor. Mustafa Onanç'ın yapabileceği hiçbir şey yok. Yardım gelse gelse ancak Cebir Osman'dan gelebilir. Mustafa Onanç da durumu Cebir

*mümeyyiz: Sınavlarda sorular sorarak yeteneklileri ayıran kimse.

**Bu satırları yazdıktan kısa bir süre sonra öldü.

Osman'a anlatıyor. Cebir Osman, sınav günü sınav salonuna gelmesini söylüyor. O gün sınav saatinde sınav salonuna gittiğinde, Fransızca öğretmeni Salih Arif'i de Cebir Osman'ın yanında buluyor. Salih Arif, Kuleli'nin Fransızca öğretmeni idi. İngilizce okuduğundan benim hocam olmadı hiç. Galatasaray Lisesinde onüç yıl müdürlük yapmış. Çok iyi bir öğretmen olarak bilinir ve öğrencilerce çok sevilirdi. Aşırı şişmandı. Beylerbeyi İskelesinin yanında beyaz boyalı bir yalısı vardı. Öyle sanıyorum ki, parasal gereksinmesinden dolayı değil, zevk için öğretmenlik yapan birkaç öğretmenden biriydi.

Mustafa Onanç salondan çıkamadan coğrafyacı Niyazi Bey içeri giriyor. Selamlaştıktan sonra Cebir Osman, Niyazi Beye şöyle diyor:

– Abe Niyazi Bey, maarebeye (muharebeye, savaşa) girmiş mısın?

Niyazi emekli subaylardan, elbette savaşa girmiştir. Ordudan ayrıldıktan sonra da İstanbul Üniversitesinin (o zamanki Darülfünun'un) coğrafya bölümünü bitirip Kuleli'ye öğretmen olmuştur.

– Evet... diyor Niyazi Bey.

Cebir Osman,

– Öyleyse bilirsin, diyor, maarebede lazım olan nedir?

Sağ elinin yumruğunu göğsünün sol yanına vura vura kendi sorusunu kendi yanıtlıyor:

– Abe yurek lazımdır, yurek. Sınava girecek çocuğun adını söyleyerek: Bu çocukta yurek vardır abe Niyazi Bey, yurek!

Salih Beyin desteğiyle o çocuk coğrafya sınavını verip Harp Okuluna geçiyor.

Cebir Osman'ın bu konudaki düşüncesini doğru bulmayabilirsiniz, ki doğru bulmayanlardan biri de benim. Ama onu anlıyorum ve buyüzden ona hak veriyorum.

Haylaz ve tembel öğrencilerin derslerini bilmeden sınıf geçmelerini mi isterdi? Hayır. Onların çalışıp öğrenip ondan sonra sınıf geçmelerini isterdi. Bana kaç kez şöyle demiştir:

– Abe Nusret Efendi, çalıştır be şu aylazları, kalacaklar sınıfta...

Biz de öyle yapardık. Ama sınavlar iyice yaklaşımdan, yani yumurta kapıya gelmeden kimse derslere, özellikle matematiksel derslere çalışmak istemezdi. Oysa matematik, arkası hiç bırakılmadan izlenmesi gereken bir ders olduğundan, haylazlar ancak sıkıştıklarında çalışmak, öğrenmek istediklerinde, beyinlerinin bütün öğrenme kapıları kapalı olurdu. Onlar, bir uyku hapi alınca insan nasıl hemen uyursa, ençok bir saatlik dersten sonra sınavı verip sınıf geçmek istiyorlardı.

Gerçek yaşamda nasıl oldu? En çalışkanlar, sınıf birincileri ençok general, komutan olmak isteyenlerdi elbet. Ben de bunlardan biriydim. Yetmiş kişilik her

kısımda, her dersin birincileri, bir de kısım birincileri vardı. Bizim sınıf ondört kısımdı. Toplam bin öğrenciydik. Ondört kısımda enaz ondört birinci... Bir de bütün kısımların birincisi, yani birincilerin birincisi vardı.

Gerçek yaşamda bu birincilerin hiçbiri ne general, ne de general düzeyinde bir komutan olabilirdi. General olabilenler, sınıflarının dümencileri değilse bile, dümencilere yakın orta düzeydekilerdir. Sınavlarda kopya vererek sınıf geçirttiklerimden birçok general çıkmıştır.

Cebir Osman, öğrencilerinin bilmeden sınıf geçmelerini istemezdi, ama bilmedikleri için sınıfta kalmalarını da istemezdi. Sınava girilmesine birkaç saat kala bu başarısız öğrencilere ne soracağını söylediği bile olurdu. Buna karşın, sözlü sınav salonuna girince, önceden verilmiş soruyu bile yanıtlamayınlar olurdu. O zaman sınav salonunda mümeyyiz olarak bulunan başka öğretmenlere:

– Abe bakmayın yapamadığına, o benim çalışkan talebemdir, diyerek öğrenciye sınıf geçecek bir not verirdi.

Çok güvendiği bir öğrenci girmişse, ona soru sormaz, göğsünü kabarta kabarta,
– Abe sorun ne isterseniz... derdi.

Cebir Osman'ın cebir bilgisi nasıldı? İyi bir öğrenci hocasının bilgisini tartabilir.

680

Cebir Osman'ın cebir düzeyini bilmiyorum, ama kesin olarak şunu söyleyebilirim: Cebiri öğretmesini çok iyi bilen bir öğretmendi. Bana onun anlattığı cebiri anlamamak olanaksız gibi gelirdi. Ama cebir ve genellikle bütün matematiksel bilimler yapısal bir bütün olduklarından, temeli olmadan çatısı kurulamayan yapıya benzerler. Yapının dördüncü katının olması için, üçüncü katının önceden yapılmış olması gerekir. Buyüzden bir dersi kaçırın bir sonraki dersi anlayamaz. Süreklilik ve dikkat ister. Oysa toplumsal bilim dersleri böyle değildir. Toplumsal bilim derslerinin her bölümünün bir önceki bölümle organik bir bağlantısı yoktur.

Öğrencilerin fen derslerini sevmemelerinin, bu derslerden korkmalarının nedeni budur.

Cebir Osman'ın derse girmeden önce, o gün vereceği derse evinde hazırlanıp geldiğini sanıyorum. Yine sanıyorum ki, vereceği dersleri eski Türkçe cebir kitaplarını okuyarak hazırlıyordu. Çünkü karatahtada bir cebir denklemi yazarken dalar, kimileyin harfleri ve sayıları eski Türkçeyle yazardı.

Cebir Osman'ın Kızı

Hangi ilişkiyle olduğunu anımsamıyorum, bir tatil günü, iki sınıf arkadaşı, Cebir Osman'ın evinin bulunduğu yokuştan aşağı Kandilli Vapur İskelesine doğru

iniyoruz. Sınıf arkadaşım Nihat Aytek. Bir de baktık, kasabalıktan dahaca kurtulmamış beş kaydıkabul Cebir Osman'ın kızına hem laf atıyor, hem elle sarkıntılık ediyor. Yaşı bizden küçük olan kız umarsız kalmış, yakın olan evine gidemiyor, belki utancından, belki babasının korkusundan... O beş taşralı dangalak, kızın Cebir Osman'ın kızı olduğunu bilmiyor olsalar gerek.

Nihat'la saldırdık o beş öğrencinin üstüne. İkimiz de okulun güreş takımındayız. Oğlanlar iriyarı. Üstelik, aynı okulun öğrencisi olduğumuz giysilerimizden belli. Kavgamızı görüp bizi kınayacaklar diye utanıyoruz da... Neyse ki kavgaya uzun sürmedi. Püskürttük oğlanları. Biz kavga ederken Osman Beyin kızı savuşmuş.

Yıllar sonra, 1944'te askerlikten ayrıldığımda, Cebir Osman'ın kızının İstanbul Emniyet Müdürü Ahmet Demir'in eşi olduğunu öğrendim. Öyle sanıyorum ki, Ahmet Demir'le Cebir Osman arasında bir akrabalık ilişkisi vardı. Ahmet Demir'den özyaşamöykümün ileriki bölümlerinde uzun uzun söz etmek zorundayım. Belki o bölümleri yazmaya zamanım yetmez, şu kadarını söyleyeyim, yaşamım boyunca tanıdığım insanların, bana göre, en kötülerinden biriydi.

Hikmet-i Tabiiyye

681

Cebir Osman'ın sekreteri gibiydim. Özel mektuplarını bana yazdırırdı.

Nöbetçi öğretmenler ayın belirli gecelerinde okulda kalırlardı. Cebir Osman okulda nöbetçi kaldığı geceler, beni yatak odasına çağırır, bana mektuplarını yanıtlatırdı. Kimileyin yatak kılığında olurdu, gecelik bembeyaz entarisıyla. O dönemde erkeklerin çoğu geceleri gecelik denen entari giyerlerdi, pijama daha kentlere yeni yeni yayılıyordu.

– Abe Nusret Efendi, yaz şu mektuplara cevap... derdi.

Önce gelen mektupları okur, sonra yanıtlarını yazardım. Neler yazacağımı özet olarak bana söyler, mektubu ben yazardım. Eski Türkçeyle yazılmış mektuplar da olurdu. Bunları eski Türkçe yanıtlardım.

Verdiğim yanıtlardan biri aklımda kalmış. Cebir Osman yazacağım yanıtı şöyle özetlemişti: “Gönderdiğiniz bir teneke tereyağını aldım. Teşekkür ederim.”

Bu mektup yazma sırasında Cebir Osman benimle söyleşirdi. Bu söyleşilerden ikisi hâlâ aklımda. Birinde savaş anılarını ve nasıl keskin nişancı olduğunu anlatmıştı. Savaşa ara verdikleri zamanlarda, köylerde evlerde kalırlarmış. Eski ahşap Osmanlı evleri; tahta kaplamaları kağşamış. Kağşamış tahta kaplamalarına çakılı çivilere tabancayla ateş ederlermiş. Çivinin başı paslanmış. Tabancadan çıkan mermi çivinin başına çarpınca, kağşamış eski tahta kaplama içindeki çivi, tahta

kaplamadan çıkıp geriye, yani tabancayı ateşleyene doğru fırlarmış. Arkadaşları arasında bu bir yarışmış. Cebir Osman'ın attığı her kurşun tahta kaplamadan bir çivi sökermiş. Savaş gecelerinde en büyük eğlencesi buymuş. Bu olayı, düzenli ordu savaşı içinde mi, yoksa çete savaşı içinde mi yaşadığını hocaya olan büyük saygımdan dolayı soramadım.

Cebir Osman'ın unutamadığım ikinci anlattığı bana çok acıklı gelmişti.

– Abe Nusret Efendi, demişti, yok idi bizim zamanımızda hikmet-i tabiiyye dersi. Biz okumadık hikmet-i tabiiyye ve ne de sizin şimdi okuduğunuz dersleri.

“Hikmet-i tabiiyye” dediği, şimdilerde fen dersleri denilen derslerdir, fizik ve kimya dersleridir.

Bu yalın sözleri söylerken sesini acılı bir tını almıştı, çok üzünçlüydü. Sesinin titreşiminden gözlerinin dolu dolu olduğunu anladığımdan yüzüne bakamamıştım.

Resneli Osman

Biz, öğretmenimizin bir kahraman olduğunu bilmiyorduk. O zamanki öğretmenlerimizin çoğu kahramandı ve sanırım ki kendileri de kahraman olduklarını ya bilmiyor ya bilmezden geliyorlardı.

Cebir Osman Resneliydi. Yukarda soyadını bilmediğimi yazdım. Sanırım soyadı Resneli'ydi. Sanırım değil, öyleydi. İttihat ve Terakki Hükümetinin kendisine “Kahraman-ı Hürriyet” sanını verdiği Resneli Niyazi'nin (1873-1913) arkadaşlarından. Resneli Niyazi Bey, 3 Temmuz 1908'de fedai denilen 208 arkadaşıyla dağa çıktığında Cebir Osman da onunla birlikteymiş. Bunu kendisinden değil başkalarından duyuyorduk. Onlar dağa çıktıktan yirmi gün sonra, 23 Temmuz'da padişah 2. Abdülhamit II. Meşrutiyet'i ilan etmek zorunda kalmıştı. Cebir Osman, 31 Mart Ayaklanmasını bastırmak için fedailerin oluşturduğu Hareket Ordusuna da katılmış mıydı, onu bilmiyorum.

Cebir Osman'ın Tabakası Nerde?

Üç yıl lise öğrenciliğim boyunca cebir öğretmenimdi Osman Bey. En iyi öğrencisi olduğumu sanıyorum.

Cebir Osman'ın iki oğlu, bir kızı vardı. Büyük oğlu Fuat, biz dokuzuncu sınıftayken son sınıftaydı. İyi futbol oynar mıydı? Bilmiyorum. Ama sinirli bir çocuk olduğunu, sert oynadığını okul maçlarından biliyorum. Tıpkı babası gibi yürürdü, yani kollarını kanat gibi kabartarak.

Ortanca çocuğu Selahattin... Kızının adını bilmiyorum. Güzel bir kızdı. Üç kardeşin küçüğüydü. İstanbul Emniyet Müdürü Demir Ahmet'le evli olduğunu öğrenince nedense ona acımıştım. Cebir Osman'ın oğlu Selahattin'le kızı sanki benim akrabam gibiydi.

Bigün Cebir Osman beni öğretmenler odasına çağırdı. Ortanca çocuğu Selahattin'e cebir, geometri ve fizik dersleri vermemi istedi. Dediğine göre, Selahattin bu derslerden zayıftı. Niçin kendisi oğluna ders vermiyordu? Bu benim yorumumdur: Kendisi çok acımalı, yumuşak yürekli bir insan olmasına karşın, ders verirken öğrencisi anlamaz ve sorularına ondan beklediği yanıtları veremezse çok sinirlenir ve sertleşirdi. Bundan başka "hikmet-i tabiiyye"de okumadıkları için fizik dersi veremezdi.

Okul yönetiminden benim için izin aldı. Son dersimizden akşam yemeğine dek Selahattin'e ders vermeye Cebir Osman'ın evine gidebilirdim...

Cebir Osman Kandilli'deki evinden Beylerbeyi'ndeki bir yalıya taşınmıştı. Belli akşamlar o yalıya gider Selahattin'e ders verirdim. Selahattin benden ya bir ya iki sınıf büyüktü. Olağanüstü yumuşak ve terbiyeli bir çocuktü. Benden ders almaya büyük bir gereksinmesi yoktu. Ama gene de ona verdiğim derslerin başarısında yararı olduğunu sanıyorum.

Yalının geniş pencereleri denize bakan bir salonunda ders yapıyorduk. Bu evin temizliğini, düzenliliğini, beyazların bembeyazlığını unutamam. Bigün Selahattin'e ders verirken Osman Bey de bizimleydi. Salonun iki duvarını çeviren sedirler vardı. Osman Bey bize yakın bir sedirde bağdaş kurmuş oturuyordu. Üzerinde beyaz entarisi vardı. Cebir Osman'ın bizimle olmasından Selahattin benden daha tedirgindi. Belli ki o, babasından bizden daha çok çekiniyordu. Bu durumda Cebir Osman'ın niçin oğluna kendi ders vermediği daha iyi anlaşılıyor.

Cebir Osman belli etmeden bizi dinlerken birden bağırdı:

– Abe nerdedir benim tabakam? Bulun benim tabakamı!

Üst kattaki telaşlı ayak seslerinden eşinin ve kızının ve daha kimler varsa hepsinin Cebir Osman'ın tabakasını aradığı anlaşılıyordu. Ya biz ne yapmalıydık? Cebir Osman'ın tabakasını biz de aramalı mıydık? Yoksa dersi sürdürmeli miydik? Selahattin aramadığına göre benim aramam işgüzarlık olurdu. Cebir Osman sesini gittikçe yükselterek bağıırıyordu.

– Abe nereye soktunuz tabakamı? Çabuk bulun!

Birara biraz kımıldanınca, oturduğu sedirle beyaz entarisinin etekleri arasında fakfon tabakası göründü. Öyle bağıırıyordu ki, ben, "Tabakanız altınızda efendim!" diyemedim. En yüksek perdeden,

– Abe nereye koy... derken tabakasını entarisinin altında görünce sesini birden-bire alçaltarak, nerdeyse fısıldar gibi, Abe kim koyar bu tabakayı altıma? dedi.

Biz lise sondayken Selahattin de Kuleli'ye girdi. Harp Okulunda Demiryolu sınıfına ayrıldı.

Arkadaşlardan duyduğuma göre Cebir Osman Erzurum'da bir birlikte bulunan oğlu Selahattin'i görmeye gittiğinde, ordunun bütün subayları elini öpmek için orduvine doluşmuşlar.

Yıllar sonra, gazeteciliğim sırasında, Haydarpaşa'dan tirenle Göztepe'ye giderken, kalabalık yolcular arasında Selahattin'i gördüm. Birbirimize sarılıp öpüştük. Babasından söz etmedik. Çünkü yıllar önce ölmüştü. Selahattin, demiryolu sınıfı kalkmış olduğundan olacak, meslek sınıfını değiştirmişti. Albaydı.

Sözü Ahmet Demir'e getirmek, ondan söz etmek istedim. Selahattin eniştesinden "teneke" diye söz etti. Ben Markopaşa gülmece gazetesini çıkarırken, yazılarımda Demir Ahmet'e Teneke Ahmet derdim. Demek bu konuyu o da biliyordu ve eniştesiyle araları hiç iyi değildi. Açıkça söyleyeyim ki Selahattin adına çok sevindim.

Ah sevgili hocam, ne zaman seni anımsasam bütün geçmişimiz gelir aklıma, ama ençok, bir Boğaz vapurunda,

– Abe ben düğmüştüm oni, diye dizini döverek, hıçkıra hıçkıra Kulalı Reşit için ağladığın gözümün önüne gelir de gözlerim dolar.

Nesin Vakfı

20 Aralık 1993

(Bugün doğum günüm, 79 yaşına bastım.)

Bu bölümü bitirdikten sonra, *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez* için ayırdığım notlar ve belgeler dosyasını karıştırırken, aralarında şu gazete kesiğini buldum:

MEVLİD

Aziz varlığımız

Osman Fehmi RESNE'nin

ebediyete intikalinin 23. senesinde 12 Temmuz 1974 cuma öğle namazından sonra Be-yazıt Camiinde Hacı Hafız Zeki Altın ve arkadaşları tarafından Mevlit kıraat edilecektir. Arzu edenlerin gelmeleri rica olunur.

Kızı: İnci Kurtulan

Ne yazık ki, bu gazete kesiğine ne gazetenin adını ne de tarihini yazmışım. Bir de bu gazete ilanında yazılı yılın son sayısı silik olduğundan okunamıyor, belki 1974 olabilir. Kızının adının İnci olduğunu ve Cebir Osman'ın soyadının Resneli değil, Resne olduğunu bu ilandan öğrendim.

Kore Gazisi Şinasi Sükan

Şinasi Sükan ortaokuldanberi sınıf arkadaşlarımdan biri. Aynı sınıftanız ama, lisede aynı derslikte okumadık.

Daha önce de söylediğim gibi, bizim sınıfın ondört kısmından onu yabancı dil olarak Fransızca, ikisi İngilizce ve ikisi Almanca okurdu. Sonradan kendi özel çalışanlar, özel yabancı dil dersi alanlar ve yabancı ülkelerde bulunanlar dışında, bin kişilik sınıfımızdan yabancı dil öğrenmiş tek kişi çıkmamıştır. Salt bizim okulumuzdan değil, Eğitim Bakanlığının bütün liselerinden çıkışlılar için durum böyledir. Oysa yabancı dil öğretmenlerimiz çok iyiydi, ama yöntem yanlıştı. O yanlış bugün hâlâ sürmektedir.

Çok şaşılasi bir durumdur, bin kişilik sınıfımızın en haylazları, en tembelleri, en dalgacıları, en sporcuları, en çalışkanları, en yeteneklileri inanılmaz bir rastlantıyla, aralarında benim de bulunduğum İngilizce okuyan 13 ve 14. kısımlarda toplanmıştı. Okulun futbol takımında, voleybol takımında, güreş takımında, bando takımında ençok bizim kısımdan çocuklar vardı. Yaramazlık, alaycılık, şaka, hem de ayıca denilen şaka, arkadaş canlılığı, yazar ve şair yeteneklileri bizde toplanmıştı. Bizden sonra Almancalar gelirdi. Nedense on derslik Fransızcalar, İngilizce ve Almancalarla eşdeğer değildi. Elbet Fransızcaların da saydığım nitelikte öğrencileri vardı ama, onlar on dersliğe dağıldıklarından, onların yoğunluğu azdı ve etkileri göze batmıyordu.

Şinasi Sükan bir subayın, yanılmıyorsam bir binbaşının oğluydu. Almanca kısmından çalışkan, sivrilmiş öğrencilerden biriydi.

Onunla lise öğrenciliğimizden çok, Harp Okulu öğrenciliğimizde, stajımızda ve subay olarak okuduğumuz Fen Tatbikat Okulunda yakın olmuştuk.*

Şinasi Sükan çok sevdiğim arkadaşlarımdan biri. Onu nasıl anlatabilirim? Örneğin şöyle: Bir işin, bir insanın tam yetkin olması durumunda bir müzik terimi olan “dört dörtlük” nitemi kullanılır ya... Örneğin dört dörtlük bir asker, dört dörtlük bir öğretmen gibi. Bizim sevgili Şinasi’miz yetkinden daha da yetkin, dört dörtlük değil, beş beşlik bir askerdirdi. İlerde Şinasi’nin beş beşlik bir asker olduğunu gösteren birçok öykü anlatacağım. Şimdilik şuncasını söyleyeyim ki, Şinasicik öyle bir beş beşlik askerdirdi ki, bir bacağına Kore Savaşında bırakıp yurda bacaksız dönmüş ve takma bacaklı olmuştu. Bu olayı daha sonra anlatacağım.

Böyle Gelmiş Böyle Gitmez’in birinci cildi “Akşam” gazetesinde tefrika edilirken Şinasi gazete yönetimine bir mektup ve beni anlatan bir yazı göndermişti. Bu ki-

*Şinasi Sükan’la ilgili Vakıfta bulduğum bir belgeyi s.824’te bulabilirsiniz. –Ali Nesin

tap bir özyaşamöyküsü, diyesi kendi kendimi anlattığım bir yapıt olduğuna göre, yıllarca aynı okulda ve sınıflarda okuduğum Şinasi'nin benim için yazdıklarını da bu kitaba alabilirim sanıyorum.

Ankara, 24.6.1964

Sayın Bayım,

Aziz Nesin'in gazetenizde neşredilmekte olan Böyle Gelmiş Böyle Gitmez başlıklı hayat romanını okurken, onun eski bir arkadaşı olarak, ekte sunduğum yazıyı kaleme aldım. Bu yazıyı Akşam Gazetesinde neşredek olursanız, bir vazife yapmanın huzuru içinde olacağım.

Hürmetlerimle,

Kore Harp Malulü İs. Bnb.

Şinasi Sükan

Çocukluk ve Gençlik Çağlarındaki Aziz Nesin

Yazan: Şinasi Sükan

Akşam Gazetesinde Aziz Nesin'in hayat romanı olan Böyle Gelmiş Böyle Gitmez başlıklı seri yazıların neşrolunduğu şu sıralarda onunla geçirdiğimiz hatıralar birer birer gözlerimin önünden film şeridi gibi gelip geçtiler. Biz arkadaşları onu Nusret Nesin diye tanırız. Hatta ona saçları bol ve sakalları sık olduğu için "Kıllı" lakabını vermiştik.

Onunla arkadaşlığımızın başladığı tarih 1930 yılı sonbahar ayları olmuştur. O zaman ikimiz de Kuleli Askerî Lisesinin orta kısmı ikinci sınıfında okuyorduk.

Onu güler yüzölçümü, açık sözlülüğü ve çalışkanlığı ile yakın bulmuş ve arkadaşlığını cana minnet bilmiştim. Bu arkadaşlığı o günden bugüne kadar değerli bir hatıra olarak muhafaza etmekteyim.

Bugün uluslararası mizahın ünlü bir Türk yazarı olan bu değerli kişinin belki kimsenin tanımadığı birçok güzel cepheleri vardır. Onun gerçek kimliğini belirtebilmek amacı ile bu özelliklerini burada sıralamakta fayda görmekteyim.

ARKADAŞ SEVERLİĞİ. Aziz Nesin arkadaşlarının üzüntülerine, dertlerine ortak olur, onları teselli etmesini bilirdi. Kendisine Tanrı armağanı olan nüktedanlığı ile hepimizin üzüntülerini giderir ve neşeli bir hava yaratırdı.

Onun şanssız kara günleri de olmuştur. Arkasında polisin takip ettiği günler..... Bu günlerde bazı onu seven arkadaşları kendisiyle görüşmek üzere çaba gösterdikleri zaman, kendi durumundan dolayı kimseye bir zarar gelmemesi için onları atlatmıştı.

Onun arkadaş severliğini yazdığı, sayısını bilmediğim çeşitli eserlerinde daima arkadaşlarından bahsetmesinden de anlamak mümkündür. Onunla çocukluk ve gençlik çağlarında aramızda geçen tuhaf maceralar, hakikaten bir mizah konusudur. Nitekim bu hatıraları tatlı uslûbu ile yansıtmakta büyük başarı göstermiş, okuyanları hem düşündürmüş, hem de kahkahalarla kırıp geçirmiştir.

TABIAT SEVGİSİ. Aziz Nesin tabiatla baş başa kalmayı çok sever. Onunla dağlarda kırlarda el ele dolaştığımızı çok hatırlarım. Harp Okulunda iken bir keresinde biz iki ahbap çavuş, Harbiye'den yaya Kilyos'a kadar gitmiş dönmüştük. Belgrad Ormanlarında dolaştığımız günleri de hiç unutmam.*

Çocukluk ve gençlik çağlarında onun için Boğaziçi, yeşil koruluklar ve parlak bir gök çok şey ifade etmekteydi.

SPOR SEVGİSİ. Bugün onun göbekli hâlini görenler inanmazlar ama, bizim Nusret gerçekten bir sporseverdir.

Zamanında her çeşit spora burnunu sokmuştur. Yalnız galiba güreşi hepsinden çok severdi. Zira Kuleli'de iken güreş takımında 57 kiloda çalışırdı. Hatırimda kaldığına göre okul müsabakalarına da girerdi. Lise'yi bitirip Harbiye stajı için Balıkesir'in Kepsut nahiyesinde (şimdi kaza merkezi) İkinci Kolordu İstihkâm Taburuna gitmiştik. Otuz arkadaş stajyer vardık.

Kepsut'ta Simav çayı akar. Bu çayın yılankavi mecrasının iki yakasında geniş kumluklar uzayıp gider. Günün yorucu talim ve tatbikatlarından sonra ve ya Pazar tatillerinde kendimizi serin dere sularına atarak yıkanır ve sonra kumluklarda güneşlenirdik. Bizim Nusret durmaz, "Haydi Şinasi güreşelim," der ve vaziyet alırdı. Alt alta üst üste güreş yaptığımız çok olmuştur.

687

Bir de bizim stajyerlerin futbol takımı vardı. Bu takımda futbol oynamayı da çok severdi.

ÇALIŞKANLIĞI VE YURTSEVERLİĞİ. Aziz Nesin 750 kişilik sınıfımızın en çalışkan öğrencilerinden biriydi. Kuleli Askerî Lisesinden mezun olurken bütün notları tamdı. O zaman sınıf birincisi olması lazım gelirken, onun gibi tam not almış bir diğer arkadaş birinci ilan etmişlerdi. Bu duruma çok üzölmekle beraber bazı şakacı arkadaşlar:

– Nusret olsa olsa bodur olduğundan birinci ilan edilmemiştir, diyerek gülüyor ve işi şakaya alıyorlardı.

Aziz Nesin Askerî Okulda iken çalışmadığı zamanlarda,

– Bugün çalışamadım. Milletin ekmeğini haram ettim, derdi.

Onun çocukluk çağlarındaki bu temiz duygusunu, yurtseverliğinin en asil bir örneği olarak kabul etmek gerekir.

GÜZEL SANATLARA İLGİSİ. Bizim Nusret, taa... küçük yaşlarından beri güzel sanatlara hayrandı. O zamanlar da güzel resim yapar, güzel çizgi çizerdi. Subay çıktıktan sonra Askerî Fen Tatbikat Okulunda tahsilimize devam ederken, o kaçamak olarak Güzel Sanatlar Akademisine devam etmiş, Güzel Sanatlar alanında başarılı bir öğrenci olmuştu.

*Şinasi'yle yaya olarak bu Kilyos gezimiz başlı başına anlatılmaya değer meraklı bir serüvendir. Zamanım yeterse ilerde anlatacağım.

MUHAKKAK ÖNEMLİ BİR KİŞİ OLMAK İSTEĞİ. Aziz Nesin sönük bir kişi olmak-tan çok korkardı. Daima önemli bir kişi olmak isteği ile yanar tutuşurdu. İşte bu istek, onun meşalesi olmuştur.

Bu istek ilk önce onu bilgili bir İstihkâm Subayı olarak ordu saflarına götürdü.

Hangi şanssızlık bilmiyorum onu bu sevdiği ocaktan ayrılmak zorunluğunda bıraktı.

Yine bu istek, onu uluslararası bir yazar olarak sahneye çıkardı. Aziz Nesin'i bir çocukluk arkadaşı sevgisi ile selamlarım.

Sevgili arkadaşım Şinasi Sükan bir çocuk adamdır, her yaşta çocuktu ve hep öyle kaldı. En son Ankara'da evine telefon ettiğimde sesi buğuluydu. Dizinden kesik bacağından dayanılmaz acılar çekiyordu. Ondan, anılarımda ilerde yine söz edeceğim sağlık olursa.

Şinasi yukarda aktardığım mektubunu biri gazete yönetmenine, biri de bana olmak üzere iki kopya göndermiş. Bana gönderdiği mektubunda eski Türkçeyle şu not yazılmıştı:

Sevgili Nusretciğim,

Akşam Gazetesinde neşredilmek üzere, bir nüshasını gazetenin Ankara Bürosuna gönderdiğim bu yazıda sana karşı olan duygularımı belirtmekteyim. Bilmiyorum, tab 688 ederler mi? En derin sevgi ve saygılarımı sunarım.

Ş. Sükan

Şinasi'nin 24 Haziran 1964 tarihli mektubunu ve yazısını ancak otuz yıl sonra kitabıma alabiliyorum.

Nesin Vakfı

24 Aralık 1993

Anket Defteri

Ortaokul öğrenciliğimizde yatılı okul öğrencileri arasında bir anket defteri alışverişi vardı. Anket defteri alışverişi daha çok kız öğrencilerle erkek öğrenciler arasında olurdu. Anket defterleri çok güzel defterlerdi. Yaprak kenarları yaldızlı olurdu. Kadife, deri yada bez ciltliyidiler. Hatta kimisinin üstünde küçücük kilidi ve anahtarı olurdu. Bu anket defterlerinde pekçoğu kalıplaşmış sorular bulunurdu. Benim hiçbir zaman anket defterim olmadı. Bunun bir nedeni böyle güzel bir deftere verecek param olmamasıdır. Bibaşka nedeni de böyle bir defteri gereksiz, anlamsız ve saçma bulmamdı.

Bu anket defterleri, erkek ve kız öğrenciler arasında yazılı flört işlevi görürdü. Benim anket defterim olmamasına karşın, bana yanıt vermem için kızlardan çok

anket defteri gelirdi. Bunun nedeni esprili yanıtlar vermemdi. Sınıf arkadaşlarım anlamlı, esprili yanıtlar veremedikleri için, kendi adlarına anket yanıtlarını bana yazdırırlardı. Bir anlama Cyrano de Bergerac rolünü üstlenirdim. Bu anketlere verilen yanıtlarda, yanıt verenin adı bulunmaz, adı ve imzası yerine bir kuş, bir çiçek adı yada başka bir simge bulunurdu.

Anket defterlerini daha çok yatılılar tutarlardı. Gündüzlü öğrencilerin anababalarının bu defteri denetleme olasılığı vardı ve buyüzden gündüzlüler anket defteri tutmaktan çekinirlerdi. Çekinecek ne vardı ki... Belki bişey yoktu. Ama çocuklar özel yaşamlarının ortalığa açılıp saçılmasını istemiyorlardı. Bundan başka yatılıların gündüzlülere göre anket defteri tutmak için daha çok zamanları vardı. Geceleri yatma zamanına dek mütalaa yada müzakere saatleri dediğimiz, ders çalışma saatlerimiz vardı. Oysa gündüzlülerin ev yaşamı içinde bu denli disiplinli yaşamları olamaz. Anket defterleri daha çok bu mütalaa saatlerinde hazırlanırdı.

Salt yanıtları değil, anket soruları da çok güzel el yazısıyla yazılmalıydı. Ayrıca her soru, suluboyayla, kuru kalemle yada çini mürekkebiyle resimlenirdi. Defterin sahibinin el yazısı güzel değilse ve iyi resim yapamıyorsa, bunu yazısı ve resmi iyi olan bir arkadaşına yaptırırdı. Para karşılığında anket defterine soruları yazan ve her soruya resim yapan arkadaşlarımız vardı. Bikaç arkadaşımın anket defterine –para almadan– resim yaptığımı ve yazı yazdığımı anımsıyorum.

Söylediğim gibi benim hiç anket defterim olmadı. Ama şimdi kitaplığımda o zamandan kalma bir anket defteri var. Defterin sahibi, bizden bir üst sınıftan bir albay emeklisidir. O albay çoktan ölmüştür. Defteri bana kızı vermişti.

Özyaşamöykümü anlatırken çok ayrıntıya girdiğim söylenebilir. Böyle düşünenler bibakıma haklıdırlar. Özyaşamöykümün üçüncü cildinde bile hâlâ lise yazantımı anlatıyorum.

Bunca ayrıntıyı özellikle yazıyorum. Hatta birinci ve ikinci ciltte unuttuğum kimi ayrıntıları daha sonraki basımlarına eklemeyi düşünüyorum. Bunca ayrıntıya inmemin iki nedeni var. Birincisi, bu anılarımın yaşadığım çağın toplumsal tarihine belge olmasını istememdir. Amaç toplumsal tarihe belge sağlamak olunca, yaşamın en ince ayrıntılarına, örneğin bir tiyatro, bir sinema biletinden bir konser izlencesine dek pekçok şeye yer vermek gerekiyor. Toplumsal tarih bakımından Türkiye yazını çok eksiktir.

Böyle ayrıntılı yazmamın ikinci nedeni de, hangi bölümün hangi okur için önemli yada değerli görüneceğini bilemememdir. Örneğin şimdi yazmakta olduğum anket defteri bölümü, kimi okurlarım için zor bulunur bir belge sayılabilir.

Anket defterinde genellikle birbirine çok benzeyen, nerdeyse kalıplaşmış sorular olurdu. Özgün sorulara çok seyrek rastlanırdı. Elimdeki anket defterinde şu sorular bulunuyor:

Hayatta mesut olmak için ne lazım ve kimleri mesut bilirsiniz?

En büyük emeliniz nedir?

Nasıl bir hayat tahayyül edersiniz?

Hayatınızın kime benzemesini istersiniz?

Hayatta kadın mı sadıktır, erkek mi? Hayatta hangisi hâkim olmalıdır?

Hayat arkadaşınızı nasıl görmek istiyorsunuz?

İnkisar-i hayal* ve intihar hakkında fikirleriniz nedir?

En çok sevdiğiniz romanlar ve sizi alakadar eden kahramanları?

Sanayi-i nefiseden** hangisini seversiniz?

Hangi saçları seversiniz?

Hangi gözlerden hoşlanırsınız?.. Niçin?

Sinema artistlerinden en ziyade takdir ettiğiniz?

Başınızdan sergüzeşt*** geçti mi, nasıl?.. Sergüzeştli hayat geçirmek ister misiniz?

Hangi çiçekleri seversiniz? Niçin?

Spordan hoşlanır mısınız, hangi kulübe mensupsunuz?

En fazla hangi mektebi seversiniz... Niçin?

En çok hangi mesleği seversiniz... Niçin?

En çok hangi edebi eserleri seversiniz?

Hangi şairleri takdir edersiniz?

Mehtaplı bir gecede neler düşünürsünüz?

En çok sevdiğiniz kız ve erkek isimlerinden üçer tane yazar mısınız?

Aşk var mıdır, sonu nedir?

Kalbinize nurlu ışıklar dağıtan bir göz size neler ilham eder?

Sevmek mi, sevilme mi istersiniz?

Sevgiyi doğuran ve öldüren sebepler?

İzdirap aşkın hazinesidir, diyorlar... Doğru mudur?

Hangi tiplerden hoşlanırsınız?

Kadında beden güzelliği mi, çehre güzelliği mi şayan-ı tercihtir?

Tabii güzelliğe suni güzelliğin inzimamı**** lazım mıdır?

Kadın ve erkek hakkında fikriniz?

Kadınlar mı, erkekler mi hercailiğe***** meyillidir?

Bir hercai kalbini nasıl tasavvur edersiniz?

* Hayal kırıklığı, düş kırıklığı.

** Güzel sanatlardan.

*** Macera

**** Eklenmesi.

***** Yanardönerliğe, gelgeç hevesliliğe.

Kadın kalbini nasıl tasavvur edersiniz?

Erkek kalbini nasıl tasavvur edersiniz?

Kadın kalbi nasıl teshir edilir?*

*İzzet-i nefis** aşka galip midir?*

Yalnızlıktan mı, kalabalıktan mı hoşlanırsınız?

*Sevdiğinizin intihabında*** tipi mi, karakteri mi nazar-ı dikkate alırsınız?*

*Kadınlar mı, erkekler mi bedayie**** meyyaldir*****?*

Kıskanç mısınız?.. Niçin?

Sevdiğinize hediyeniz nedir?

Mehtapta sandalda gezerken yanınızda kimin bulunmasını arzu edersiniz?

Sevdiğinizin en çok neresini seversiniz?

Sevdiğiniz sizi sevmiyorsa ne yaparsınız?

Hercailerden hoşlanır mısınız?

Elimdeki anket defterinin soruları burada bitiyor.

Bu anket defterlerinden yirmi otuz defterlik bir kolleksiyon bulunsaydı ve bu defterler geçmiş, değişik yılların, değişik yatılı okul öğrencilerinin –örneğin Kuleli, Maltepe, Kandilli Kız Lisesi, Çamlıca Lisesi, Amerikan Koleji öğrencilerinin–Anket defterleri olsaydı ve bu defterler soru ve yanıtlarıyla bir kitapta derlenseydi, toplumsal tarihimiz açısından bir hazineye sahip olurduk gibi geliyor bana.

691

Salt sorularını aktardığım elimdeki anket defterindeki yanıtlar da çok ilginç. Bütün yanıtları buraya aktarmayacağım, ancak bir örnek olmak üzere sorulardan birini ve o soruya verilen yanıtları aktaracağım. Soru şu: En çok hangi edibi ve eserlerini seversiniz? Yanıtlar şöyle:

Tagor... — Erenköy: Ben

Akagündüz'ü, bütün eserlerini, hele son Bir Ahlak Meselesi romanını öyle seviyorum ki... — Erenköyünde Bursalı

Halide Edip: Mevud Hüküm ve Kalp Ağrısı — Serçe

*Oscar Vild:***** Deprefondies — Serçe*

Charles Baudelaire'in Les Fleurs du Mal namındaki macbua-i eş'arıdır ki Türkçeye tercüme edilmiştir. — Papağan

Hugo: Les derniers jours d'un condamné, Le Cid — Ortaköy - T.S.F

*Büyülenir.

** Onur, özsaygı.

*** Seçiminde.

**** Güzelliğe, güzel sanatlara.

***** Eğilimlidir.

*****Wilde.

آن موهبتی اریبی جهاننی اُرکرتی سه وه رسیده ؟

ایکله دین

طافه -

آقا موندوزکی ، یونوس اترکونی ، هاله صوفی
 "بر آغلاسه مصله سی" روماننا اوللا جومر سوچونک
 ازلنونه برکملی

خاکه اریب ، موعود حکم و طلب آخرمی
 سر

... Profondities
 او سقا دالید :
 ناله فله

Les fleurs du mal 3 Charles Baudelaire
 ناسنه بجهت اشعاریدرسته قویکجه ترجمه ایلمسه ،
 یازم...

وتقوز هفتون قورن...
 Les derniers jours d'un condamné
 Le Cid..
 Ortakery - I. S. F

Reşat Nuri: Çalikuşu, Akşam Güneşi, Dudaktan Kalbe; Mahmut Yesari Pervin Abla, Ak Saçlı Genç Kız. Ethem İzzet Benice: Yakılacak Kitap. — Bağısız - Canansız
 Reşat Nuri: Akşam Güneşi. Yakup Kadri: Sürüm Kamure*, Erenlerin Bağından
 — Adsız

Reşat Nuri'yi, eserlerini [okunamadı] — Keskin Nişancı

Victor Hugo... Bütün eserlerini — İstanbul - Gelincik

Yukarda söyledim. — Matem

Halit Ziya: Mavi ve Siyah. Halide Edip: Kalp Ağrısı. Reşat Nuri: Çalikuşu ve Dudaktan Kalbe. — Kasırga

Ethem İzzet: İstirap Çocuğu. Reşat Nuri ve Hüseyin Rahmi Beyin bütün eserleri. Akağündüz'ün Bir Ahlak Meselesi. Michel Zevako'nun bütün eserleri. — Boğaziçi - Dalga

Hüseyin Rahmi, Reşat Nuri, Ethem İzzet, Halide Edip — Erenköy: Ben

Affedersiniz Hintli bir şair olan Tagor'un bu kadar hoşunuza giden tercüme eserleri nerde varsa, lütfen bana da okur verirseniz çok teşekkür ederim. — Boğaziçi: Meltem

Sevdiğim edip ve eser yoktur. — Karadiken

Bu anket sorusuna verilen yanıtların çoğundan anladığımıza göre, bu yanıtlar gerçeği yansıtmıyor. Örneğin o tarihte bir anketçinin isyan ettiği gibi, Nobel ödüllü Rabindranath Tagore'un kitapları Türkçeye bile çevrilmemişti. Tagore'un ilk çevirisini, daha birkaç yıl sonra dostum İbrahim Hoyi merhum yapacaktır. Hele bir Türk lisesi öğrencisinin Fransızca yapıtlar okumuş olduğuna inanmak olanaksızdır. Verilen kitap ve yazar adlarından çoğunun o dönemin okutulan edebiyat ders kitaplarından yada edebiyat öğretmenlerinden kulaktan dolma öğrenildiği bellidir. Sayılan Türk yazarları ve yapıtları o tarihte en çok okuduklarımızdı.

693

Eller Yukarı

Anket defterinden parçalar aktardığım öğrencinin bu defteri saklamak için neler çektiğini düşünüyorum. Bu defter yakalanmış olsaydı, hiç kuşkusuz çok ağır cezaya çarptılır, belki de okuldan kovulurdu. Birkaç ayda bir arama-tarama yapılırdı. Ne ararlardı, aradıkları neydi? Roman, şiir kitabı, ders dışı kitaplar, anılar, anket defterleri ve bunlara benzer basılı yazılı herşey... Sınıf subaylarımız yüzbaşı rütbesindeydi. Onların arama yaptıklarını hiç anımsamıyorum. Arama-tarama yapanlar genellikle üstegmenlerdi. Ençok Capon Ethem ve Leb Tahsin dediğimiz iki üstegmen arama-tarama yapardı. Birinin yüzü Caponları andırıldığından, gözleri

* Sodom ve Gomora olacak.

benim gibi kısık olduğundan ona Capon Ethem derdik. Leb Tahsin'in dudakları enaz üç normal dudak iriliğinde olduğundan, ona da Leb Tahsin derdik. Leb, Arapça dudak anlamındadır. Biz Harp Okuluna geçtiğimizde, bu iki üsteğmen de Harp Okuluna atanmıştı.

Derslik kapısı duvara çarparak birden açılır. Üsteğmen komut verir:

– Eller yukarı!

yada

– Eller sıranın üstüne!

Dediğini yaparız.

Bir, kimileyin iki subay birden başlardı sıralarımızı aramaya. Gazete bulunursa, azarlanmaktan başka cezası yoktu. Ama bizde gazete bulunmazdı ki... Ben, çok seyrek olarak gazete alanlardan biriydim. Anket ve anı defterlerim de yoktu. Uyumlu bir öğrenciydim. Değil mi ki bunlar yasaktı, ben de bunları bulundurmazdım. Her buyruğa uyuyordum. Bizim derslikten olmadı ama, başka dersliklerden anı defteri yüzünden okuldan atılan çocuklar olduğunu duyuyorduk. Peki, ben hiç roman, şiir kitabı, başka kitaplar okumaz mıydım? Öyle sanıyorum ki sınıfımızın ençok okuyanlarından biriydim. Dinlence günlerinde Beyazıt genel kitaplığına, Koca Ragıp Paşa, Ali Emiri Efendi ve daha başka kitaplıklara gider, bol bol okurdum. Hüseyin Rahmi'nin bütün kitaplarını o dönemde okudum. Roman dışı ciddi kitaplar da okuyordum, Birinci Dünya Savaşına değgin kitaplar. Örneğin adını unuttuğum Moltke'nin yaşamını anlatan bir kitap –belki de anılarıydı–.* Daha sonraları İtalya-Habeş savaşını anlatan bir kitap... Falih Rıfkı'nın *Zeytinadağı*'nı o dönemlerde okumuş olmalıyım. Okuduğum kitaplardan notlar alırdım. *Zeytinadağı* için, şu notu aldığımı hiç unutamıyorum: “Bu kitabı bütün Türkler okumalıdır.”

Hüseyin Rahmi'nin Ali Naci Karacan'la tartışmalarının yapıtı olan *Bir Şakavet-i Edebiyye*'sini** okumuştum.

Bursalı Ali

Sessiz, suskun bir çocuktur. O kalabalık sınıfta hiçbir yanılla sivrilmemişti. O pazar günü, okulda kalan pekaz sayıdaki bekâr öğrenciyle yediğimiz öğle yeme-

* Alman Feldmareşali Helmuth Von Moltke 1800 - 1891 yılları arasında yaşamıştır. Dolayısıyla Aziz Nesin'in söz ettiği kitap Birinci Dünya Savaşına değgin olamaz. 1995'te Remzi Kitabevi tarafından Moltke'nin Türkiye'den yazdığı mektupları yayımlandı. Büyük bir olasılıkla Aziz Nesin bu kitaptan söz ediyor. Kitabın çevirmeni Hayrullah Örs önsözünde şöyle yazıyor: “Moltke'nin mektuplarından hoşumuza gidecek kısımlar birçok defa dilimize çevrilmiştir.” –Ali Nesin

** *Bir Edebiyat Eşkialığı*.

ğinden sonra okulun orta bahçesinde, hangi ilişkiyle olduğunu şimdi anımsayamadığım bir konuşma geçmeseydi aramızda, onu hiç anımsayamazdım. İkimizdik. Kitap okumaktan ve ders kitapları dışında elbet, okuduğumuz romanlardan söyleşiyorduk. O sessiz, o suskun Bursalı Ali'nin bir roman düşkünü olduğunu o zaman öğrendim. Ençok da Reşat Nuri'nin kitaplarını okumuştı. Onu benden çok üstün görüyordum. Çünkü ben o zamana dek Reşat Nuri'yi hiç okumamıştım. Reşat Nuri'nin romanlarını öve öve bitiremiyordu. O uzun, sıcak ve tatlı konuşmamızdan sonra bana okumam için Reşat Nuri'nin *Akşam Güneşi* adlı romanını vermişti. Onu geri verdiğimde bu kez *Çalikuşu*'nu vermişti. Bursalı Ali'den daha bikaç Reşat Nuri romanı aldım, okudum. Hem Reşat Nuri'ye hayranlık duyuyor, hem de Reşat Nuri okuduğu ve bana onu tanıttığı için Bursalı Ali'ye... Ne çok roman okumuştı! Bunca roman okumaya derslerden nasıl zaman bulabiliyordu? Yataktan sonra herkes uyuduktan sonra romanı daha rahat okuyabildiğini söylemişti.

Bursalı Ali'yle aynı sınıfta, ama ayrı kısımlardaydık. O söyleşiden sonra pek de sık görüşemedik okulda. Hele Harp Okuluna geçince görüşmelerimiz çok daha seyrekleşti. Subay çıkıp birliklerimize dağıldıktan sonra Bursalı Ali'yle hiç görüşmedik. Aradan yıllar geçti. Ben askerlikten ayrıldım. Türlü uğraşlara girip çıktım. Gazeteci oldum, yazarlığa başladım. Bu arada Bursalı Ali'yi zaman zaman anımsadım. Bana Reşat Nuri'yi ilk okutan roman sever arkadaşımı unutmamıştım.

1957 yılı, subay çıkışımızdan yirmi yıl sonra, ilk uluslararası gülmece ödülünü aldığım, kimi gazetelerin bu ödülün söz ettiği günlerdi. Bir sabah telefonum çaldı. Telefonda Bursalı Ali. Taşrada biyerde topçu tabur komutanıymış. Bir iş için kısa süre İstanbul'a izinli gelmiş. Gazetelerde uluslararası bir ödül kazandığımı okuyunca sevinmiş. Aman, nasıl sevindiğimi anlatamam... Doğrusu, o zamanlar hükümet ve polis baskısı yüzünden, onlara bir zarar gelir düşüncesiyle, askerlik ve sınıf arkadaşlarımla konuşup görüşmek istemiyordum. Ama Bursalı Ali başka.

Zamanım varsa ziyaret için evime gelebilir miymiş? Ne demek? Lütfen, buyrun, bekliyorum. Evimin adresini verdim. Ençok bir saat sonra, sevgili arkadaşım Erenköy'deki evimdeydi. Sırtında resmî giysisi, ayaklarında çizmeler, topçu binbaşısı Ali... Sarıldık, öpüştük. Konuşmaya başladık mı? Hayır. Konuşmaya başlamadık. Ben konuştum, o dinledi. Hep susuyordu. Sonunda ben de susmak zorunda kaldım. Karşı karşıya susuşup duran iki adam, iki eski sınıf arkadaşı...

Nasılın sorularından sonra,

– Hâlâ roman okumayı sürdürüyor musun? diye sormuştum. Yanıtı ilk düş kırıklığım olmuştu:

– Nerdeee? O eskidenmiş, çocukluğumuzda...

– Romandan başka kitaplar?

– Yok yahu, kitap okuyacak zaman mı var?

Nasıl sarsıldığımı anlatmam zor. Birara, hangi gazeteyi izlediğini sordum. Yanıt: “Belli olmuyor.” O zamanlar “mahfel” denilen askerî gazinoda hangi gazete eline geçerse... Mahfele de kırk yılda bir gidermiş.

Onbeş yirmi dakika sonra aramızda konuşacak hiçbir ortak düşünce ve duygumuz kalmamıştı. Bir vapur yada otobüs yolculuğunda bir rastlantı olarak yan yana yolculuk eden iki yabancı gibiydik. Hele yemek yerkenki durumumuz gözlerimin önünden gitmiyor. Tabaklarımıza çarpan çatal-kaşık sesinden, ağızlarımızdaki yemek şapırtısından başka aramızda ses, konuşma yoktu. Ayıp olmasın diye kendimi zorlayarak arada sırada bişey soruyordum. Konuşmaya anahtar olsun diye sorduğum bu sorularımı, tek yada iki seslemlili yanıtlarla karşılıyordu: yok, var, evet, doğru, belki, bilmem...

Şimdi bir lokantada aynı masaya düşmüş iki yabancıydık. Açıkçası duygum şuydu: Ah şu yemek bitse de bir ayak önce çekip gitse... Ama içimde anlatamayacağım bir acı ve üzüntü de vardı. Çocukluğumun o Bursalı Ali’si, şimdiki bu Bursalı Ali nasıl olmuştu? Kitap okumayan, gazete okumayan bir Ali... Aramızda bir ortak nokta bulmak için çok uğraştımsa da başaramadım.

Evimden ayrılırken yine sarılıp öpüştük. Bu ayrılış, benim lise öğrenciliğimin bir altın çağ anısının çok üzünçlü bir cenaze töreniydi.

“Kıllı”

Askerî okullarda, birçok yatılı okulda olduğu gibi, her öğrencinin bir takma adı vardır. Salt öğrencilerin değil, öğretmenlerin, okulda görevli subayların da takma adları vardır. Bu takma adları öğrenciler uydurur ve yakıştırır. Kimi takma adlar sahiplerinin karakterlerine öyle uygun düşerdi ki, usta bir terzi elinden çıkmış giysi insanın üstüne nasıl tam oturursa, bu takma adlar da o takılan kişilere öyle uyar. Benim sınıfımdaki arkadaşlarımla çoğuna takma adları ben takmışımdır. Bana Kıllı takma adının nasıl verildiğini *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez*’in ikinci cildinde anlatmıştım.

Daha ortaokul son sınıf öğrencisiyken, Kandilli Kız Lisesi öğrencisi tanıdığım bir kızdan, bir sınıf arkadaşım aracılığıyla bir anket defteri gönderilmişti. Arkadaşım, bu kızın anket defterindeki soruları yanıtlamamı rica etti. Ben de bu sorulara esprili yanıtlar verdim. Yanıtlarımın altına takma ad yada simge olarak ne koyacaktım? Yazılmış takma adlara baktım: Gelincik, Kumru, Ballıbaba... İşte o Ballıbaba’dan esinlenerek ben de yanıtlarımın altına, esprilerin tadını kaçırarak “Kıllıbaba” diye yazdım.

Sınıfta bu Kılıbaba adı çok yayıldı. Öteki sınıflara da geçti. Kendilerine takma ad taktıklarım, bir anlama benden şakalı bir intikam alıyorlardı.

Kılıbaba takma adım yayıldı ve sonradan “baba” sözcüğü düşerek salt “kıllı” olarak kullanıldı. Bana bu takma adın verilmesinin nedenini, kimi arkadaşlarım saçlarımın gürlüğü, sakalımın sıklığı ve tüylü oluşumdan sandılar. Saçlarım gerçekten gürse de, aşırı tüylülüğüm ve sakalımın sık oluşu doğru değildir. Öyle de olsa hiç önemi yok.

Bostanımız

Şehremini’de Koca Yusuf’ta iki katlı bir ahşap evin alt katında bir odada kiracıydık. Babam o günlerde Mevlanakapı’da –aklımda kaldığına göre– dört dönümlük bir arsa kiralamıştı. Bizim bostan olarak kullandığımız bu arsa, eskiden burda bulunan bir konağın bahçesiymiş. İstanbul’un o tarihsel ünlü yangınlarından birinde konak yanmış.

Yanmadan önce burdaki konağın sahipleri zengin ve zevkli insanlar olacaklar ki, en iyi cins meyve fidanları dikmişlerdi. Aklımda olanlar: Armut, ayva, nar, incir, asma, dut, ceviz, erik. Her yemişin değişik türleri vardı, ençok da armudun. Türlerine göre armutlara kendimiz patlıcan armudu, burunsuz armut gibi adlar takmıştık. İncirlerin de türleri vardı, kavak inciri, yazılı kavak, lop kara incir, lop ak incir... Kara dut, ekşi kara dut, ak dut... Can eriği, mürdüm eriği, bardak eriği...

Meyve ağaçları çok verimliydi, bol yemiş verirlerdi. Bu küçük bostan toprağının böylesine verimli olmasının bir nedeni bahçenin içinden bir dereciğin geçmesiydi. Derede her zaman su bulunmazdı ama, en küçük yağmurda bile, sular küçük seller biçiminde dereden akarken geçtikleri yerlerden topladıkları toprağa besin olabilecek maddeleri de bahçeye bırakırlardı.

Bu bahçeyi kiraladıktan sonra, babam bahçedeki yemişleri daha ağaçtayken her mevsim toptan satmaya başladı.

Örneğin dut toplamının ayrı bir zevki vardı. Kaç ağaç olduğunu şimdi anımsamıyorum ama, yaşlı, dört beş büyük dut ağacımız vardı. Dutları toptan alan adam getirdiği geniş branda bezini dut ağacının altına yayar, sonra çıktığı dut ağacının dallarını silkelerdi. Olgun dutlar da yerdeki branda bezinin üstüne düşerdi. Sonra düşen dutlar toplanır, dutların pazarlandığı tahta tablalara konurdu. Her silkelenişte ağaçtan iki üç tabla dut toplanırdı. Aynı ağaçtan ertesi gün yine toplanırdı. Bir ağaçtan silkelenerek dutların toplanması enaz bir hafta sürerdi.

Dut dolu tablalar, simit denilen küçük yastıklar desteğiyle başın üstüne yerleştirilirdi. Başlarında ağır dut tablalarıyla yürüyen dutçuların taşıdıkları ağırlıktan ötürü kendilerine özgü bir yürüyüşleri vardı. Dutları,

– Tophane gülleri bunlar! diye bağıra bağıra satarlardı.

Evimiz

Her işten anlayan, eli her işe yatan insanlar vardır. Ne iş yaptığı sorulduğunda yanıt hazırdır: “Ne iş olsa yaparım.”

Böyle insanları çok görmüşüzdür. Her ne iş olsa yapabilmek, aslında hiçbir işi mükemmel, hatta şöyle böyle yapamamak demektir bence. Bikaç işi ustalıkla yapanları gördüm, ama her işi ustalıkla yapanı görmedim.

Babam her işi yapabileceğini sanan ve buna kendini inandırmış insanlardandı. Ama her işi yapabileceğine inanan insanların çoğundan bir ayrıcalığı vardı. Çok umarsız ve çok olanaksız olduğu için, başka da umar bulamadığından, her işi değilse bile kimi işleri ister istemez kendi yapmak zorunda kalıyordu.

698

Her işi yapan, her işi yapmak zorunda kalan babam, o arsaya bir ev yapmaya, yaptırmaya değil, bir işçinin yardımıyla kendi yapmaya kalktı. O yaptığı şeye ev denilebilirse yaptı da. Ben o günlerde askerî okula girmeye hazırlanıyordum. Babamın evin duvarlarını örüşü şimdi bile gözümün önündedir. Duvar için gerekli taş bahçenin içinden toplanmıştı. Bahçenin dört duvarı yığma taşlardan kuru duvardı. Ama bir evin duvarı kuru yığma taş olamazdı. Taşların arasına, birbirini tutturmak için harç gerekiyordu. Bu harç da bahçenin toprağıydı. Toprağa saman karıştırıldıktan sonra elde edilen çamur, harç olarak taşların arasına konuluyordu. Saadet evin yapımında babamın yardımcısıydı.* Ama ben evin yapımında babama hiç yardım etmedim. Niçin? Bunu pek açık olarak bilmiyorum. Belki böyle bir evde oturacak olmaktan utanıyordum. Belki değil, kesin böyle. Benim gözümde babam böyle işleri yapacak adam değildi, yapmamalıydı. Ben de ev diye böyle derme çatma biyerde yaşamamalıydım.

Birinden öbürüne geçilen iki oda yapıldı. Öndeki babamla benim, öbürü Saadet'in odası. Ben bu odaya hemen hemen hiç girmedim gibi bişey. Öbür oda, hem yatak odası, hem yemek odası, hem oturma odası, hem konuk odası, hem

*Saadet Nesin, Aziz Nesin'in üvey kız kardeşiydi. Saadet Nesin hayattayken, Aziz Nesin, kardeşinden “üvey kardeş” olarak söz etmek istememiş, kendisine hep “kardeşim” demiştir. Saadet Nesin, 1995 yılının mayıs ayında öldüğünden, artık bunun bilinmesinde bir sakınca görmüyorum. –Ali Nesin

herşey... Eve bitişik ama evin dışında bir hela... Yağmurda, karda, çamurda evin dışına çıkılarak helaya gidilebiliyor. Ev yıkıcılarından ucuza satın alınan kapı ve pencereler de eve yerleştirildi. Satın alınan bu kapı ve pencerelerin boyutlarına uygun olarak duvarların örülmüş olduğunu çok iyi anımsıyorum. Yine yıkıcılardan alınan kullanılmış kiremitlerle çatı döşendi. Çatının kimi yerlerinde eski sac levhalar ve tenekeler de kullanıldı. Dış kapıdan doğrudan girilen ilk odaya tahta döşeme de yapıldı. Bu döşeme tahtaları da yıkıcıdan alınmış kullanılmış döşeme tahtalarıydı. Saadet'in odasına hiçbir zaman döşeme yapılmadı. Orada döşeme yerine, basıla basıla ve sulana sulana iyice sertleşip taş gibi olmuş toprak vardı yerde.

Babam, evin yapımında duvar ördüğü gibi, pencere ve kapı kasalarının yerleştirilmesi gibi marangozluk işlerinde ve çatının kiremitle kapatılması işinde de çalışmıştı. Evin çatısıyla normal bir insan boyu aynı düzeydeydi. Çok uzun boylu insanların evimize girerken, boyunlarını omuzlarının arasına çekip boylarını biraz kısaltmaları gerekirdi. Evin akar suyu yoktu elbette. Ama kapının dışında musluk suyu dolu bir sac kap vardı. Yüzümüzü burda yıkardık.

Şimdi tam anımsamıyorum ama, bana öyle geliyor ki, pencerelere –evin iki odasının üç penceresi vardı– camları da babam takmıştı. Evet, evet, öyle olacak... Babamın pencere camlarıyla çerçeveleri arasına cam macunu sürdüğünü şimdi görür gibi oluyorum.

699

Babam her işi yapan, daha doğrusu başka umarı kalmadığı için, gereksindiği her işi yapmak zorunda kalan bir insandı. Ekmeğini taştan çıkaran, kendi göbeğini kendi kesen ve kimselere gereksinmek ve minnet altına girmek istemeyen insanlardandı.

Evin duvarları yamrı yumruydı, varsın olsun. İç duvarları şakulünde (şavulunda), gönyesinde değildi, varsın olsun. O yamrı yumruluklar daha sonra sıvayla düzeltilebilirdi. Ama ev bizimdi. Babam, bütün yaşamınca ilk kez elli yaşından sonra kira vermeden bir evde oturacaktı.

Ev yapılırken biyandan da eve bitişik ahır yapılıyordu. Ahırın ev kadar, hatta evden de büyük yapılmasını anlayamıyordum. Ama sonraları bunun nedenini anlamıştım. Bisürü hayvanımız bu ahırda barınacaktı.

Evin içi dışı sıvandı. Bembeyaz badana yapıldı. Badana işleri Saadet'indi. Evin yamrı yumruluğu hiçbir zaman düzeltilemedi.

Ama, daha gecekondü sözcüğü dilimize girmeden yıllarca önce babamın yaptığı bu gecekondü babama bir saraymış gibi geliyordu. İlk kez bu dünyada –bu dâr-ı dünyada– bir ev sahibi olmanın mutluluğunu yaşıyordu. Odasının karşı duvarında karyolası, yatağı, kapı yanındaki duvardaysa tahta sandıklardan yapılma peyke vardı. Peykenin üstü minderle örtülü sedirdi. Sedirin üstünde koyun postları vardı.

Bu koyun postlarını kesilen koyunların derilerini terbiye ederek babam kendisi yapardı. Taze deriyi kayatuzu ve şapla terbiye ettikten sonra gölgede kuruturdu. Evdeki pöstekilerden birini babam namazlarında seccade olarak kullanırdı.

Fatih'te At Pazarı denilen biyer vardı. Aslında orası salt at değil, genel olarak hayvan pazarıydı. Babam ordan bir eşek satın almıştı. Eşek aynı zamanda kümes olarak kullanılan ahırın, tavukları saymazsak ilk konuğuydu. Tavuklarımızın hepsinin ayrı ayrı adları vardı. Eşegimize de ben Çelebi adını koymuştum. Niçin eşeğe bu adı koyduğumu bilmiyorum, belki de huylu bir hayvan olmadığı, uslu ve terbiyeli olduğu için...

Çelebi alındıktan sonra, babam bahçemizdeki meyveleri toptan satmadı. Meyveleri kendisi eşeğe yükler, mahalle aralarında satardı. Eşegimiz olunca elbet ona semer de yaptırmıştık. Küfeler ve sepetler de alınmıştı. Babam, salt meyve değil, bahçemizde kendi yetiştirdiği hertürlü sebzeyi de satardı. Her sebze yetişiyordu. Özellikle marullar iri, göbekli ve yağlı oluyordu.

Sakız cinsi onbeş yirmi koyunumuz vardı. Kırkma zamanı koyun tüyleri temizlenip şilte içine doldurulur ve yatak yapılırdı. Büyüzden bol yatağımız vardı. Bu daracık evimize, hem de gece yatısına, sık sık konuk gelirdi. Ancak bir konukluk yerimiz vardı. Konuk, babamla yattığımız karyolanın karşısındaki peykeye serilmiş yatakta yatardı. Yorganlarımıza da koyun tüyü doldurulmuştu.

Gecekondu adı, evin salt küçük ve derme çatma oluşunu anlatmaz, belediye yaşağından ve yıkılmaktan kurtulmak için, bir gece içinde çatılıp kotarılmasını da anlatır. Bu anlamda bizim evimiz bir gecekondu sayılmazdı. Çünkü, devletin, belediyenin yada başka bir kişinin arazisine evimizi kaçak olarak yapmamış, kiraladığımız kendi bahçemize yapmıştık. Ama hiçbir yere ev yapmak için izin almamıştık.

Daha önce, bu bahçenin bir yangında yanmış bir konağın bahçesi olduğunu söylemiştim. Konaktan bahçede kala kala, hamamının su haznesinin (hazinesinin) yarı yıkık, çatısız, kapısız ve penceresiz dört duvarı kalmış. Dört metrekare bile yoktu galiba. Ama bu haznenin duvarı ve sıvası hâlâ sapasağlamdı. Burasını kendime özgü bir oda yapmak istiyordum. Bu düşüncemi babama açtım. Olumlu karşıladı. Bana söylediğine göre, kendisi bu su haznesini onaracak ve burası benim özel odam olacaktı. Odanın nasıl olacağını imgeliyor, imgemde odamın içine bir yatak, bir koltuk, bir sandalye, bir masa yerleştiriyor, duvarları kitap rafları ve rafları kitaplarla dolduruyordum. Subay çıkana dek hep bu hayalle avundum durdum.

Tomar adında uzun siyah tüylü, ne cins olduğunu bilmediğim, ama iyi bir cins yada o iyi cinsin kırması olan bir köpeğimiz vardı. Babamın satışa çıktığı günler Tomar, eşegimiz Çelebi'nin önünden giderdi.

Varım Yoğum

Açıkçası bu evden –ev değil, kulübeden– nefret ediyordum. Ama burda yaşamaktan başka da umarımız yoktu. Şehremini’de tramvaydan indikten sonra, evimizin olduğu bahçeye gidene dek dört beş kilometrelik yol vardı. Lafın gelişi yol diyorum, yol denilebilecek bir yol değildi. Bu yolu yayan gitmek zorundaydık. Taksiden başka taşıt işlemezdi bu bozuk yolda. Biz de taksiyle evimize gidemeyeceğimize göre... Birazcık yağmur çiselese, yol baştan aşağı çamur olurdu. Okulda kendi boyadığım pırıl pırıl ayakkabılarım ve ütülü pantolonumun paçaları çamur içinde kalırdı.

Bütün bu nedenlerle hafta sonları okuldan eve gelmek istemezdim, evde kalmak içimden gelmezdi. Genellikle ya Hilmilerde yada okulda kalırdım ve gündüzleri genel kitaplıkta kitap okur, geceleri de bir tiyatro oyunu izlerdim. Ama yine de eve gitmek zorundaydım. Çünkü babamdan haftalığımı alıyordum. Haftalığım 1 liraydı. Madeni 1 liraya mı, yoksa yine madeni 25 kuruşa mı mandagözü denildiğini unutmuşum, sanırım 1 liraya mandagözü denirdi. Gümüş rengi beyaz madenden ve büyük çaplı olduğu için mandagözü denirdi. Haftada aldığım bu yüz kuruşla gidiş geliş yol paramı (vapur ve tramvay) öder, tiyatro biletimi alır, kimileyin sinemaya gider, artan paramı da kumbaraya koyar, biriktirirdim. Bir de üstelik “Kadro” dergisi alırdım. “Kadro” dergisini gazete kitap yoklaması yaparlar da sıramda bulurlar kuşkusuyla okula götürüyordum. Hilmilerin evi olan Çemberlitaş’taki Karababa Tekkesinde (dergâhında) bırakırdım. Doğrusu niçin “Kadro” dergisi satın aldığımı şimdi bilmiyorum. O dergideki yazıların çoğunu anlamıyor, kendimi anlamaya zorluyordum. En anlamadığım İsmail Hüsrev Tökin’in yazıydı. En anladığım da Vedat Nedim Tör’ün yazıları... Şevket Süreyya’yı da azbuçuk anlayabiliyordum.

Karababa Tekkesinde bana bir oda verilmişti. Kendi evimizde kitapları koyacak yer olmadığından, kitaplarımı, dergilerimi, kumbaramı ve ufak tefek eşyayı bu odaya bırakıyordum. Çünkü daha ortaokuldayken kumbaram okuldaki debboydan çalınmış, lise 1’de aldığım ikinci kumbaram da yine debboyda açılarak içinden paralar boşaltılmıştı. Bir de bir çalar saatim vardı. Bu saate nasıl sahip olduğumu bilemiyorum. Sanırım bu saati bana Hilmi’nin annesi Hüsniye Hanım vermişti. Bu çalar saatin yaşamımda önemli biyeri vardır. Her saat başında ve ayrıca kurulduğu saatte “Kâtibim” şarkısının ezgisi çalardı. Bu ezginin çalınması, şarkının sonuna doğru sesin gittikçe hafifleyerek sönmesi çok hoşuma giderdi. Ezginin böyle gidererek sönüşü, sanki yaşamın tükenişi gibi bir bitiş, bir ölüm duygusu verirdi bana. Evden ayrılacağım zaman, saati o ezgiye ayarlar, ezginin en yüksek yerinde oda

kapısından çıkar, ama gitmez, arkamdan ezginin sönerek bitişini dinlerdim. Bu beni anlatılmaz biçimde duygulandırır.

Babamın kimi elyazma kitaplarını da tekkeye getirmiştim. Onlardan belleğim-de kalanlar şunlar: *Kaside-i Bürde*, elyazması Kuran, *Niyazi-i Mısri Divanı* ve daha biriki divan...

Birara, sanırım lise 2. sınıfta olacak, okuduğumuz derslerden jeolojiye ilgi duyarak taşlara ve fosillere merak sarmıştım. Tekkede bana verilen oda büyüktü. O odada jeolojik taşlar ve fosil koleksiyonu yapıyordum. Elbet çok küçük bir koleksiyondur. O renk renk taş ve kristalleri, fosilleri, trilobitleri, jeoloji kitaplarından adlarını bulup etiketliyordum.

Çocukluğumda başlayan, ama göçebe yaşamım yüzünden bitürlü başaramadığım koleksiyon merakımın ilk örneği bu taş ve fosil koleksiyonuydu. İkinci koleksiyonum çok şaşılacak bir şeydi. Değişik markalı tıraşbıçaklarının değişik biçim ve değişik çizimli zarfları oluyordu. Ben de yerli ve yabancı tıraşbıçağı zarflarından elime geçenlerini bir dosya içinde biriktiriyordum. Bu özgün tıraşbıçağı koleksiyonundan, yıllar sonra yazdığım *Toros Canavarı* adlı oyunda söz etmişim. Oğlum Ali, *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez* notlarını ayıklarken bu koleksiyonumu buldu.

702

Bir hafta içi, okuldayken bir mektup aldım. Bu benim, bütün lise yaşantım boyunca aldığım iki mektuptan ilkidir. Mektup Hilmi Karababa'dan geliyordu. Mektupta yazılanlar, belleğimde kaldığına göre, aşağı yukarı şöyleydi:

Sevgili Kardeşim Nusret,

Bir sınıf arkadaşın evimize gelerek, hastaneye muayeneye gitmek üzere okuldan izinli çıktığını ve senin kumbaranı istediğini söyledi. Kumbarayı akşam okula döndüğünde sana verecekmış. Senden bir gün önce ayrıldığımızı göre, kumbaranın sana niçin gerektiğini anlayamadım, ama sana acele gerekli diye kumbaranı verdim.

Bizim kısımdan o hafta hiçkimse izinli çıkmamıştı. Hilmilerin evinde kumbaramın olduğunu da kimseye söylememiştim. Anlaşılan Hilmilerin evinde kumbaramın olduğunu dışardan birisi öğrenmiş ve bana bu oyunu oynamıştı. İş Bankası kumbarasının dolmuş olduğunu bilen biri olmalıydı. Onca para biriktirme hevesime karşın, bu dördüncü başarısızlığımı. Dördüncü ve son. Bir daha para biriktirme denemesinde bulunmadım.

Sonra neler oldu? Şehzadebaşı'nda bir diş hekiminin muayenehanesinde kalfa olarak çalışan Hilmi, önce Çocuk Esirgeme Kurumunda, sonraları başka yerlerde çalıştı, daha sonra Ankara'da tapu kadastro okuluna girdi. Hilmi'yle ilişkilerimiz hiçbir zaman kesilmedi ve kopmadı. Ama uzun bir ara, ayrı mesleklerden olduğumuz için ayrı ayrı yerlerde olduk. Eskisi gibi evlerine sık sık gidemiyordum. Babamdan kalma elyazması kitaplar, jeolojik taşlar ve fosiller, sözde kimya labo-

ratuvarı yapmak için derleyip topladığım cam balon, tüp, şişe, ispirto ocağı gibi aygıtlar yitti gitti. Kardeşten yakın denilen Hilmi'yle dostluğumuz bugün de sürmektedir. Tekkeyi, tekke ailesini ve Hilmi'yi zaman zaman anlatacağım.

Yasak Olmayan Kitaplar

Baskınla sıralarımızda roman, şiir kitabı, gazete gibi, bize “zararlı” şeyler arayan üsteğmenlerden biri için şöyle bir söylenti dolaşıyordu: “Öğrencilerden topladığı kitaplarla evinde büyük bir kitaplık yapmış.”

Yasak olmayan kitaplar da vardı. Bunlardan ikisi çok ünlüdür. Biri *Beyaz Zambaklar Ülkesinde*'dir. Bu kitap Finlanda'nın* nasıl kalkındığını aşırı bir idealizmle anlatan bir kitaptır. Askerî liselerden o dönemde yetişmiş olanlardan bu kitabı okumamış olanlar çokazdır, hele çalışkan öğrencilerden... Ben de bu kitabı okumuş ve çok coşkulanmışım. Okuyalı altmış yılı geçti, kimi bölümler capcanlı belleğimde duruyor. Özellikle bir reçel yada marmelat fabrikasının yapımı bölümü, o barış içinde yaşayan Finlilerin kalkınması... Çok değil, üç dört yıl sonra bu kitaptaki kalkınma modelinin gerçeklere uymayan ve uygulanması olanaksız bitakım iyi niyetli örnekler olduğunu anladım. Ama çok ilginç bir olay oldu. 1960'da 27 Mayıs darbesi yada ihtilali olunca, Yaşar Kemal'in Cumhuriyet gazetesinde ihtilalci subaylarla yaptığı bir röportajı yayımlanmıştı. Bu ihtilalin nerden ve nasıl esinlendiğini anlamak için, Yaşar Kemal, ihtilalcilere hangi kitapları okuduklarını soruyordu ve ihtilalci subayların biçoğu da ağızbirliği etmişcesine aynı yanıtı veriyorlardı: *Beyaz Zambaklar Ülkesinde* adlı kitabı okumuşlardı. Bu, 27 Mayıs ihtilalcilerinin ne denli naif olduklarını gösteriyordu.

703

Beyaz Zambaklar Ülkesinde'nin yazarının Finlandalı olduğunu sanırdık. Sonradan yazarının Finlanda'da bulunmuş bir Bulgar olduğunu duyduk. Doğru mudur bilmem. Yıllar sonra, 1965'te, Finlanda ve Bulgaristan'a gittiğimde sorduğum bilmesi gereken kişiler, ne bu adda bir kitabı ne de yazarını biliyorlardı.

Yasak olmayan öbür kitap, Pertev Paşanın Japon kalkınmasını anlatan kitabıydı. Kitabın adını unutmuşum. “Japon Mucizesi” gibi bişey. Pertev Paşanın soyadı sanırım Demirhan'dı. Kitapta örnekler verilerek, Japonya'nın Avrupa'dan salt teknolojiyi ve bilimi aldığı, kendi ulusal tarihi, ahlakı ve gelenekleri üstüne dışardan aldığı bilimi ve teknolojiyi nasıl oturttuğu anlatılıyordu. Kalkınmada esas ve temel

*“Finlandiya”nın doğrusu “Finlanda”dır. “Land” zaten “ülke” demektir. Nasıl “Hollandiya” değil, “Hollanda” diyorsak, “Finlandiya” yerine de “Finlanda” demek gerekir.

olan ulusal gelenek ve göreneklerdir. O yaşında, pekçoklarına doğru görünen bu sav bana da doğru görünmüştü. Büyüklerimiz Japon kalkınmasını Türkiye için örnek gösteriyorlardı. Yani ulusal ahlak, gelenek ve göreneklerimizi koruyacağız ve bu sağlam temel üzerine sanayi devrimini çoktan yapmış olan Batı'nın teknolojisini alacağız. Ülkemizde çok yaygın olan bu görüşün yanlışlığını anlamam için yılların geçmesi gerekiyordu. Bir altyapı kurumu olan üstün teknolojinin, bir üstyapı kurumu olan ahlak, gelenek ve görenekleri etkilemesi ve Japon ulusal ahlakını kapitalizmin ahlakına dönüştürmesi uzun sürüyor. Çok iyi niyetli Pertev Paşa, bugün başını kaldırıp da Japonya'ya baksa, o feodal Japon ahlak, gelenek ve göreneklerinin ancak Japon turizminde kullanılan gereçler düzeyine düştüğünü, yerine kapitalist ahlakın geçtiğini görecektir. Altmış yıl önce okuduğum o kitaptan aklımda kalmış birkaç güzel ahlak örneği var. Biri şu:

1905 Rus-Japon savaşını denizlerde kazanan Amiral Togo emekli olunca Japon devleti bu kahramanına minnet borcu duyarak, nasıl bir resmî makam istediğini sorar. Amiral Togo hiç umulmayan çok alçakgönüllü şu yanıtı verir:

– Beni bir köy okuluna öğretmen yaparsanız çok mutlu olurum, başka bişey de istemem.

704

Buna devletin yanıtı ne olur? Kestirebilir misiniz? Sanmıyorum. Devletin şaşırtıcı yanıtı şudur:

– İnceledik. Yasalarımıza göre, köy okullarına öğretmen olabilmek için Köy Okulları Öğretmenlik Okulu çıkışlı olmak gerekiyor. Siz bu okuldan çıkışlı olmadığınızdan, ne yazık ki isteğiniz yerine getirilemeyecektir.

Türkiye'yle Japonya aşağı yukarı aynı tarihlerde Batı'yı örnek almaya başlamışlardır. Japon öğrencilerini de öğrenim için Avrupa ülkelerine gönderir Japon devleti. Bunlardan başarısız yada az başarılı olan öğrencilerin nasıl harakiri yaparak kendilerini öldürdüklerini anlatır kitapta.

Bir Japon genci yeni evlenmişken, 1905 savaşı için askere alınır. Ama akıllı genç ve güzel eşinde kalır. Kadın kocasının akli kendisinde kalmasın, yurdu için rahatça savaşsın diye harakiri yaparak kendini öldürür.

Daha bunlar gibi, örnek almamız gereken birçok kahramanlık ve “iyi ahlak” olayları anlatılıyordu Pertev Paşanın kitabında.

Yazar Askerler

Yasak olan salt roman ve benzeri kitaplar bulundurmamak değil, resmen olmasa bile, dolaylı olarak şiir, öykü gibi yazıları da yazmak yasaktı. Ancak kahramanlık,

yurtseverlik şiirleri yazılabilir ve bu şiirler resmî günlerde, çok kez okulun sinema salonunda sahneden okunurdu. Bu dolaylı yasaklama, yönetimden öğrencilere de bulaşmıştı. Şiirle, genelde yazınla uğraşanlara pek iyi gözle bakılmazdı. Onlar pek ciddiye de alınmazdı ve onlarla alay edilirdi. Lütfullah Şadi Alkılıç sınıfta kalmış, bizden bir alt sınıftaydı. Onun şair olduğu bilinirdi. A. Kadir de bizden bir sınıf alttaydı. O da şair olarak bilinirdi. İskender Fikret Akdora'nın basılmış şiir kitabı bile vardı, kendi bastırıldığı elbet. Muzaffer Bingöl de basılı kitabı olanlardandı. Bizden bir üst sınıftaki Fazıl Hüsnü Dağlarca'yı o dönemden anımsamıyorum.

Biz asker olacaktık, komutan olacaktık, bizim işimiz savaştı, düşmanla savaşmaktı. İşte buyüzden olacak, ince bir ruh istediği sanılan şiirle uğraşanlar kadınsı görülürdü. Bu nedenle, şiirle ilgimi okul yıllarımda hiç dışa vurmadım. Arkadaşlarımdan hiçbiri, benim ilerde bir şair ve yazar olacağımı anlamamıştı. Böyle bir işaret vermedim hiçbir zaman. Kimisi de şiirle ilgisini, şairliğini bir gösteriş olarak ilan etmekten hoşlanırdı. Şadi Usal bunlardan biriydi.

Aklımda adı Necati diye kalmış. 13. kısımda öğrenciydi. Olağanüstü güzel el yazısı vardı. Pek yakın bir arkadaşlığımız yoktu. Şiir ve resimle ilgisinden olmalı, gölgede kalmayı, yalnız olmayı severdi. Necati bir dergi çıkarmayı tasarlamış. İçinde şiir, öykü, anı, deneme olacak. Necati dergiye girecek yazıları, çini mürekkebi ve o güzel el yazısıyla yazacak. Necati dergisi için benden de bir yazı istedi. Benden niçin yazı ister bu çocuk? Ben komutan olacağım, general olacağım... Ben bir savaş adamıyım...

Elyazması bile olsa, derginin çekiciliğinden kurtulamamış olmalıyım ki, benden istenen yazıyı yazıp verdim. Adını unuttuğum, büyük boy, onaltı sayfalık dergiye o inci gibi yazısıyla, çini mürekkebiyle Necati'nin doldurması epiy uzun zaman almıştı.

Dergi tek nüshalıydı. Ben bikez görebilmiştım. Yazımın başlığı Portreler olabilir, çünkü içinde bitakım kişilerin portrelerini yazmış olduğumu sanıyorum. Ve ne oldu? O güzelim dergi, bir kitap arama taramasında yakalandı. Biz derslerimizi bırakıp böyle boş şeylerle uğraştığımız için hangi cezaya çarptırılacağımızı düşünüp duruyorduk. Belki de okuldan kovarlardı.

Bekledik. Hiçbir cezaya çarptırılmadık. Dahası, yönetim, dergimizi öylesine beğenmişti ki, onu atmaya, yok etmeye kıyamamış, okul kitaplığında saklamıştı. Hâlâ orda mıdır? Sanmıyorum. Orda olmaması bibeakıma daha iyi. Dergiye yazdığım yazıyı bugün okusam kimbilir ne denli utanırdım.

Bu dergiye bizden ummadıkları bir değerde bulup kitaplığa koyan kimdi? Bilmiyorum. Okul kitaplığına bakmakla görevli, takma adı "Çıfır" olan biriydi. Çıfır, askerî okullarda ilkokulun da bulunduğu zamanlarda ilkokul öğretmeniymiş. Çıfır

takma adı o zamandan kalmış olmalı. Sıfır diyemez, Çıfır dermiş. Cüce değildi ama, cüceye yakın ufak tefek bir adamdı. Sanıyorum, dergimizi kitaplığa alan, hiç kuşkusuz müdürümüz Hamit Beyin buyruğuyla Çıfır'dı.

Kitaplık salonunun büyüklüğüne ve kitap sayısına bakılırsa, okulumuzun zengin bir kitaplığı vardı. Ancak bütün lise yaşamım boyunca bu kitaplıktan okumak için bitek kitap almadığım gibi, o kitaplıktan yararlanan tek öğrenci de anımsamıyorum. Kitaplık süs gibi bişeydi, gibisi yok, süstü.

Bir de “tabiiyye” salonu vardı. Orada insan iskeleti, jeolojik taşlar gibi şeyler vardı. Oraya biriki kez ders için gittiğimizi anımsıyorum.

Askerliğin Mantığı Nedir?

Askerliğin mantığı var mıdır?

Sivillerin ve çoğunlukla yedek subayların, askerliği mantıksızlık olarak görmelerine katılmıyorum. Ben, ondört yaşımdan yirmidokuz yaşıma dek, onbeş yıl ordunun içindeydim. Orduda yetiştim. Sekiz yıl subaylık yaptım. Antimilitarist bir insanım. Kimine şaşılabilir, hiçbir zaman –ordudayken bile– militarist olmadım. Ama o zamanlar antimilitarist de değildim. Meslek olarak askerliği çok da sevmiştim.

Çoğunlukça sanılanın tersine, askerlik kesin bir mantık işidir, mantık ve muhakeme. Bu bakımdan matematiğe çok benzer. Bu denli mantıklı olan askerlik, salt bizde değil, hemen hemen dünyanın her yerinde çoğunlukça mantıksızlık sayılır. Bunun nedeni bence şudur: Dünyanın bütün meslekleri, işleri, uğraşları hep insanların yaşaması, insan yaşamının uzaması ve kolaylaşması içindir. Oysa askerlik, insanı yaşatmak için değil, öldürmek için vardır. Askerlikten başka amacı insan öldürmek olan bir meslek yoktur.

1966'da Gürcistan'daydım. Tiflis'te... Dişli tirenle çıkılan bir dağ eteğindeki bir restoranda kalabalık bir şölendeydim. Geceyarısından sonraydı. Başka masalardan birinden yanıma tanımadığım bir adam geldi. İyi giyimli ve yakışıklıydı. Orta yaşa yeni gelmiş, benden gençti. Hepimiz içkiliydik. Sovyet ordusunda general olduğunu ve birliğiyle Sibiry'a'da bulunduğunu söylüyordu. Benim Rusça kitaplarımı okuduğunu ve beğendiğini söyleyen general, Sibiry'a'nın doğal güzelliklerini öve öve bitiremiyor ve konuğu olarak, Sibiry'a'da bulunduğu kente beni çağırıyordu. Bana adresini de vermişti. Bu general benimle konuşması sırasında sık sık kendisinin barışsever olduğunu, barışı korumak için asker olduğunu söylüyordu. Bir asker olduğu için, kendisini savaşçı biri sanmamama çok özen gösteriyordu. Aradan otuz yıl geçti. O Sovyet generalinin kendisini barışçı tanıtmaya kaygısını unutamadım.

Dünyanın birçok ordusunda generaller, bu Sovyet generali gibi, kendilerini barış ordusunun barışsever generalleri sanırlar. Ve bu sanılarında içtenliklidirler. Ne ki hiçbir ordunun hiçbir profesyonel, yani aylıklı askerinin gerçekten barışsever olması olanaksızdır. Kimi ordunun askeri barışı korumak için adam, yani düşmanını öldürür, kimi ordunun askeri de salt savaş için adam öldürür. Ama niçin olursa olsun, ille de amacı öldürmektir. Amacı öldürmek olmayan ordu olamaz.

İşte mantıksızlık gibi görünen asker mantığı burdan geliyor. Bu mantık insan öldürmeye dayanır. Oysa insanı yaşatmaya, daha iyi ve kolay yaşatmayı amaçlayan bütün öteki mesleklerden olanlara askerlik mantıksızlık gibi görünür.

Ben ondört yaşımdanberi, mantıksızlık sanılan bu askersel mantık içinde yetiştim. Bu askersel mantık nedir? Bunun tanımını vermeye yeltenmektense, asker yaşamından örnekler vermeyi yeğlerim. Örneğin askerin yüzü gülmez, daha doğrusu gülmemelidir. Bize, küçük yaşlarımızdanberi hep bu öğretilmiştir askerî okullarda. Bizim sınıf subaylarımızdan, öğrencilerin “Mekanizma” takma adını taktıkları Yüzbaşı Kâmil Çelikkol bize sık sık,

– Askerin yüzü gölgeli olacak! derdi.

Ne demek yüzü gölgeli olmak? Yani hiç gülmeyecek, yüzü kara, bulutlu olacak.

Askerin yüzü niçin gülmeyecek? Çünkü askerlik ölüm mesleğidir. Bir komutan, buyruğundaki subayları ve bir subay, buyruğundaki erleri güler yüzle ölümüne gönderemez.

Bir savaşta bir subayın siperdeki erlerine gülerek, kahkahalar atarak, kılıcını çekip,

– Hücuuuum! diye bağırarak saldırı komutu vermesindeki şaşılabilirliği düşünün. Her ne denli savaş edebiyatında böyle sahnelerin yaşandığını okuyorsak da, bunlar, sinir bozukluğu, delilik gibi, sağlıksız belirtilerdir.

Ölüme Göndermek

Gülmeyen asker ister istemez serttir, hatta yaşam koşulları gereği kabadır. Elbette bu yargılar birer genellemedir. Ve bu genel yargıların ayrıcaları da vardır.

Askerliğin bir ölüm ve öldürme mesleği olduğu düşüncesine katılmayabilirsiniz. Benim bu düşüncemi belgelerle kanıtlamam gerekiyor. Askerliğin ölüm ve öldürme mesleği olduğunu, bu konunun en yetkili kişisi şimdiki Türk Ordusu Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan Güreş de söylüyor. Görev süresi yaş haddi dolmasına karşın görevi bikez daha uzatılan Genelkurmay Başkanının bir dönem daha emekliye ayrılmayıp görevinde kalması istendiğinde ve askerî darbe olasılığından basında haberler çıktığında, Doğan Güreş’in 2 Mayıs 1994 günkü gazetelerde

şu konuşması çıkmıştı. Org. Doğan Güreş süre uzatmanın ülkenin koşullarına bağlantılı olduğunu belirtirken oturduğu makamla ilgili olarak da içinde uyarı mesajları bulunan bir tespit yapıyor:

Genelkurmay Başkanlığı çok hassas bir makamdır. Bu makam sarsılırsa, kime yararı olur? Sonra bu ihtilal lafları, ne ayıp şeyler. Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlığı gibi görevler lütuf değildir, kolay görev de değildir. Şu benim geçirdiğim 24 saatlere gelip bir baksanız. Şimdi böylesine hassas bir makam bu tür dedikodularla küçük düşürülürse ne olur? Bakın başka birşeye benzemez. insana öl diye emir veriyorsunuz. Ölümüne gönderiyorsunuz. Eğer bu makam sarsılırsa kime faydası olur? O yüzden bu benim şahsi meselem değildir. [...] Açık söylüyorum bu bir Doğan Güreş meselesi değildir. Ben hiç önemli değilim. Burada ölümüne gidenlerin bu ülke için, bu millet için kendini feda edenlerin hakkı vardır.

İşte Genelkurmay Başkanı da söylüyor, “Başka birşeye benzemez, insana öl diye emir veriyorsunuz. Ölümüne gönderiyorsunuz. [...] Burada ölümüne gidenlerin bu ülke için, bu millet için kendini feda edenlerin hakkı vardır,” diyor.

Askerliğin “başka şeye benzemez”liği ne demektir? Başka işlere, başka uğraşlara, başka mesleklere benzemediği demektir. En dinamik çağlarını yaşayan gencecik insanlara “öl” komutu veriyorsunuz, komutu dinlemeyip kaçanları da kurşuna diziyorsunuz. Böyle bir meslek bu askerlik! Elbette bu komutan askerlerini ölümüne gönderirken, güler yüzle “hadi oğlum, yurdun için birazcık öl!” diyecek değildir. Elbet yüzü gölgeli, suratı asık, kaşları çatık olacaktır. Ayrıca aynı ölüm kendisini de beklemektedir. Salt başka askere öl buyruğu vermiyor, kendi de ölüyor.

Asker Az Konuşur

Benim askerlik yaptığım dönemde örnek alacağımız ideal asker Mareşal Fevzi Çakmak’tı. Çatık püskül kaşlı, gür ve posbıyıklı olmak, sanki konuşmasını bilmiyormuş duygusunu vermek isterdi. Konuşmayan, gülmeyen, belki de duyup duyumsamayan bir erkek adam...

Askerin rütbesi arttıkça gülmezliği de, asık suratlılığa dönüşen ciddiliği de artardı. Genelkurmay Başkanı olunduğunda, gülmezlik bir büst donukluğuna dönüşürdü.

Asker salt gülmez, gülümsemez değil, çok da konuşmaz, gevezelik, boşboğazlık etmez. Askerlerin ağzı sıkıdır. Bu ağız sıkılığı, askerin rütbesi yükseldikçe artar. Benim askerlik dönemimin genelkurmay başkanlarının olur olmaz konuştuklarını, gazetecilerle söylediklerini ne gördüm ne işittim. Hep susarlardı, canlı bir sfenks gibi. Ama öyle bir susuş ki, hiçbir şey söylemeden karşısındakine herşeyi biliyormuş izle-

nimini verirdi. Susmaları onlara ayrı bir saygınlık kazandırırđı. Emekli olunca bile suskunlukları sürerdi. Şimdiki Genelkurmay Başkanı kadar konuşanını askerliğim süresince görmedim. Manevralarda ancak konuşmalarını dinlediğim ve bir aydın olduğuna inandığım Genelkurmay Başkanı Kâzım Orbay, oğlu bir cinayetten hapse girdiğinde bile gazetecilere herhangi bir açıklamada bulunmamıştı. İçlerinde Kenan Evren kadar yerli yersiz, kendini tutamayıp durmadan konuşanı hiç olmamıştır.

Şimdi nasıldır, böyle bir ders var mıdır, bilmiyorum ama, biz Harp Okulu birinci sınıfındayken bir yıl boyunca okuduğumuz bir ders vardı. Öğretmenimiz bir binbaşydı. O dersin bir de kalınca kitabı vardı. Dersin adını unutmuşum. Hemen şimdi, benim gibi hâlâ yaşamakta olan Harp Okulundan iki sınıf arkadaşına telefon edip o dersin adını, kitabını, öğretmenini öğrenmek istedim. Ne yazık ki onlar böyle bir ders okuduğumuzu bile anımsamadı. Adını anımsamadığım bu derste, bir askerin nasıl olması, nasıl davranması ve askersel istihbarat gibi konularda bilgiler verilirđi. Bunlardan birini hiç unutmuyorum. Belleğimde kaldığı biçimiyle şöyleydi: “Karşındakine gerekli olsa bile, sana gereği ve yararı olmayan konularda konuşmayacaksın! Yani boşboğazlık, gevezelik, lafebeliği yapmayacaksın. Bize bunu bir yıl boyunca ders olarak okutur, öğretirlerdi. İşte buyüzden asker salt gülmez değıl, gerekmedikçe konuşmaz da... Gülmeyen, konuşmayan bir adam da, durup dururken karşısındakinde gizemli bir saygı ve korku yaratır. Bu saygıyla karışık korku büyü gibidir. Gülmeyen, konuşmayan adam bir de gülmeye, konuşmaya başladı mı, o büyü bozulur. Askerliğin en yüksek makamı Genelkurmay Başkanlığıdır. Gelmiş geçmiş genelkurmay başkanlarını anımsayın. Hepsisi de son kertede ağız sıkı, suskun ve yüzü gülmezdir. Bunların içinde aşırı konuşkanlıklarıyla kuralı bozan Orgeneral Kenan Evren’le şimdiki Genelkurmay Başkanı, Serdar Güreş’in babası Orgeneral Doğan Güreş olmuştur. Hangisinin daha konuşkan olduğuna karar veremediğim bu iki komutan, bizim Harp Okulu birinci sınıfta okuduğumuz o dersi okumamış yada anlamamış olmalılar ki, yüzleri gülmese bile çok konuşmakta sakınca görmemektedirler. Bu durum, salt benim değıl, genel olarak Türk basınının kanısıdır. Bakınız, 22-28 Mayıs 1994 tarihli “Nokta” dergisinde oğlu Serdar Güreş dolayısıyla, Genelkurmay Başkanı olan babası Orgeneral Doğan Güreş için neler yazılmış:

Türkiye Cumhuriyeti, 71 yıla varan tarihinin en renkli ve en konuşkan Genelkurmay Başkanını ağırılıyor. Sabık meslek ve mevkidaşlarının ketumluğunun aksine, sayın Doğan Güreş tüm hoşsohbetliğiyle, her konudaki fikrini cömertçe açıklıyor. Tabii ki, yurttaş vasfı taşıyan her birey gibi onun da, bu memleket hakkındaki düşüncelerini özgürce söylemeye hakkı var. Ne de olsa demokrasi tüm bireyleri doğuştan eşit ve özgür varsayar ve de hak ve hürriyetlerinin korunmasını öngörür.

Asker gülmez, asker çok konuşmaz! Başka neler yapmaz asker? Asker yorulmaz! Asker acıkmaz, görevde uyumaz!

Bu sözlerimi de belgelerle kanıtlamalıyım.*

Küçük Çerkez kızı, şeyhi hangi gözle görüyorsa, Türk askeri de Türk halkına o gözle gösterilmeye çalışılmaktadır: Türk askeri yorulmaz! Bayılmaz! Türk askeri uyumaz! Türk askeri üşümez, acıkmaz, yemez, içmez!

Yıllardır, bu uyutucu masalı dinlemişizdir. Öyle bir yalan ki, ne söyleyen, ne dinleyen inanır, ama yine de söylenir ve inanılmadan dinlenir. Oysa Türk askeri de yorulur, uyur, üşür, acıkır, yer ve içer, yener ve yenilir ve de ölür. Çünkü, Türk askeri de bütün dünya askerleri gibi insandır ve insan yorulur; hele neyi, niçin yaptığının bilincinde değilse, büsbütün yorulur. Örneğin Kurtuluş Savaşımızda, yorulmuştur da, ölmüştür de, ama niçin yorulduğunun, niçin ölmesi gerektiğinin bilincindedir. Ama Kore Savaşında üç buçuk ABD doları için can verdiğinin bilincinde değildir. Kıbrıs'a Türk askeri çıkarken de, bunun nedenini, Türk askeri de, Türk halkı da biliyordu. Ya Somali'de? Türk askeri, taa Somali'de işinin ne olduğunun, niçin orda yorulup öleceğinin gerçek nedenini biliyor mu?

16 Temmuz tarihli Hürriyet gazetesinde, Türkiyeli savaş muhabirinin, Somali'den nasıl kovulduğu –özetle– şöyle anlatılıyor: “Bir ay içinde 11 gazetecinin öldürüldüğü Somali'de üç hafta görev yapan muhabirimiz Kadir Ercan, Mogadişu'da başından geçenleri anlattı. Bir askerin bayıldığı yolundaki haberi üzerine Korgeneral Çevik Bir, arkadaşımızı ‘Türk askeri bayılmaz’ diye uyardı. İki gün sonra da Türk Birliğinde kalma izni kaldırıldı.

(...) Korgeneral Bir'in huzurundaydık. Çevik Bir Paşa, haberden duyduğu rahatsızlığı şöyle dile getirdi: ‘Türk askeri bayıldı diye yazmışsın. Türk askeri bayılmaz, Türk askeri korkmaz. Şimdi PKK veya düşmanlarımız, bu haberi okuyunca, gördünüz mü, Türk askeri ne kadar korkak, top sesinden bile korkup bayılıyor’ diye bizimle alay ederler. Oysa haberi yazarken Kahraman Türk Askerinin aldığı önlemler sayesinde saldırı püskürtülmiştir, saldırıda kimsenin burnu bile kanamamıştır diye yazsaydın daha güzel olurdu.” İki gün sonra da Mogadişu'daki Türk Birliğinin komutanı gerekli bildirimde bulundu: “Ya ilk gelen uçağa binip Türkiye'ye dönersin, ya da seni birliğin dışına çıkartacağız. Artık burada kalamazsın.”

Önceki gece askerî nakliye uçağıyla Türkiye'ye dönerken, gazeteciliğin gerekleriyle, komutanların beklentilerinin her zaman birbirini tutmadığını düşünüyordum.”

Somali'deki Türk korgenerali şunu çok iyi bilmelidir. Türk askeri de yorulur, uyur, üşür, bayılır, güler, ağlar, hatta Kore'de olduğu gibi gerçek nedenini öğrenmeden öldürülür ve ölür; çünkü o da sayın korgeneral ve örneğin benim gibi bir insandır.

Yukarıya aldığım yazı sivil mantığıdır.

*Aziz Nesin buraya basılı bir metin koymuştur. Yazı bir dergiden yada bir kitaptan fotokopidir. Nerden alındığı belirtilmemiştir. –Ali Nesin

Bunun tam tersi olan Somali generalinin mantığı da, sivillerin mantıksızlık sandıkları, ama kendi ölçüleri içinde son derece mantıklı olan asker mantığıdır. İşte bu asker mantığı içinde asker korkmaz, üşümez, gülmez ve.... çok konuşmaz, konuşkan olmaz, gevezelik etmez.

Bu kitap benim özyaşamım olduğuna göre, bu konuda kendi durumumu açıklayabilirim. Daha önce de yazdığım gibi aşırı güleç bir insan olmadığım gibi, Harp Okulundaki sözü geçen dersten yararlanmış bir asker olarak, ağzı gevşek, olur olmaz konuşan bir insan da değilimdir. Sevdiklerim içinde az konuşmamdan yada konuşmamamdan yakınanlar bile vardır.

Gülen Atatürk

Buca Belediyesi bir konuşma yapmam ve okurlarıma kitaplarımı imzalamam için bana çağrılık göndermişti. Belediye Başkanının odasına girdiğimde, orada Buca Eğitim Fakültesinin dekanı da bulunuyordu. Tanıştık. 12 Eylül'ün yarattığı ilk dönem YÖK'ünün dekan olarak atadığı bu adam ilerici bir insan olduğunu bana kanıtlamak gereğini duydu. İlk YÖK'e karşı olduğunu söyleyerek kendisini dekan yapan YÖK'ü ağır biçimde yerd. Daha sonra Atatürkçü olduğunu anlatmaya çalıştı. Kendileri o denli Atatürkçüymüşler ki...

– Biliyorsunuz, Atatürk'ümüzün her yerde resimleri, büstleri ve heykelleri vardır. Dikkat ettiyseniz bu resimlerin, büstlerin, heykellerin hiçbirinde Atatürk'ün yüzü gülmez. Paraların üstündeki resimleri de öyledir. Bizim fakültede Resim ve Heykel Bölümü vardır. Bu bölümün öğretim görevlilerini topladım ve onlara Atatürk'ün resimlerinde ve büstlerinde yüzünün gülmediğini söyleyerek buna dikkatlerini çektim ve güler yüzlü Atatürk resim ve heykelleri yapmalarını rica ettim. Eksik olmasınlar, hepsi de yaptılar. Fakültemize gelirsiniz, her yerde gülümseyen, gülen Atatürk resimleri ve büstleri göreceksiniz.

İnanılmaz bişey. Böylesine bir imgelem gücüm yok. Böyle bir gülmece öyküsü yazamazdım. Bir dekan, fakültesinin öğretim görevlileri olan ressam ve heykeltıraşlara gülen Atatürk resim ve yonutları (heykelleri) ısmarlıyor ve onlar da yapıyorlar ve üstelik bunu Atatürkçülük sanıyorlar. Sayın Dekan bir de bunu bana anlatıyor. Öylesine şaşırmıştım ki dekana ne olumlu ne olumsuz bişey söyleyebildim.*

Gerçekten de Atatürk'ün gülen, gülümseyen, güler yüzlü resim ve büstleri çok azdır. Bu az olanlar da askerlikten ayrıldıktan çok sonraları çektiği özel

* Aynı dekan, ertesi yıl yine Buca Belediyesine çağrıldığında, konuşmam için fakültenin salonunu vermemiş, ben de onarılmış olan eski bir kilisede konuşmamı yapmak zorunda kalmıştım.

yaşamına ilişkin resimlerdir. Gülen büstünü, yonutunuysa hiç görmedim. İşte Atatürk'ü güldürecek denli Atatürkçü olan dekanın öyküsü budur.

Asık Suratlı mıyım?

Konuşmak yada kitaplarımı okurlarıma imzalamak için gittiğim birçok yerde kimi okurlarım bana şöyle bişey söylerler:

– Demindenberi dikkatle sizi izliyorum, yüzünüz hiç gülmüyor. Hep asık suratlısınız. Niçin hiç gülmüyorsunuz?

Okurlarıma o birkaç dakika içinde, niçin konuşma yaparken yada kitap imzalarırken gülmediğimi açıklamam çok zor olduğu için, “Durup dururken nasıl güleyim?”, “Gülecek bişey yok ki!” gibi oracıkta uydurduğum bahaneler söylerim. Zamanım varsa Bernard Shaw, Anton Çehov, Charlie Chaplin gibi örnekler vererek, dünyadaki hiçbir gülmececinin gülmediğini açıklamaya çalışırım.

Gülmece yazarı olduğuma göre, yakından tanımayan okurlarım, beni hep gülen ve çevresindekileri güldüren, kahkahalara boğan biri sanırlar. Oysa hiç de böyle değildir.

Okurlarımın bu uyanları üzerine düşünürüm; ben gerçekten asık suratlı biri miyim? Evet, ne yazık ki genellikle öyleyim, asık suratlı değilsem bile, ondört yaşımdanberi subaylarımızın, üstlerimizin, komutanlarımızın bize öğrettiği gibi, yüzüm daha çok gölgelidir. Elbet kendi üzerime bu gözlemim, hiç gülümsemiyorum, gülmüyorum, kahkahalar atmıyorum anlamına gelmez; hatta gülmekten gözlerimden yaş geldiği, kasıklarımı tutarak kahkahalar attığım da olur.

Asker Milletiz

Asker millet olduğumuz doğrudur ve böyle olduğumuz için de övünürüz. Asker giysisi giymek bize onur verir. Niçin onur verir? Çünkü asker giysisi giymek, bir anlama devletin bir parçası, yani devlet otoritesi olmak demektir. Salt asker olmak değil, devleti, devlet otoritesini simgeleyen herhangi bir giysi giymekten çoğunlukla büyük onur duyarız. Polis, candarma, itfaiyeci, köy korucusu, bekçi, belediye çavuşu ve hatta beş yıldızlı otellerin şatafatlı, renkli, yaldızlı yıldızlı kapıcısı... Yeter ki sırtımızda bir resmî yada resmîye benzeyen bir giysi bulunsun.

Sivil sözcüğü dilimizde yoktur. Fransızcada uygar anlamına gelen sivil sözcüğünün Osmanlıcası medeni, yani Medineli, Türkçesi kentli, yurttaş demektir.

Peki sivil yerine Türkçede ne deriz? Hepiniz bilirsiniz, sivilin Türkçe karşılığı “başıbozuk”tur. Başıbozuk, serseri demek değilse de, serseri demeye çok yakın bir sözcüktür. Başıbozuk, ne yaptığını ve ne yapacağını bilmeyen, başıboş, disiplinsiz, örgütsüz, izlencesiz, programsız insanlar demektir. Benim çocukluğumda Türkiye, gerçekten sınıfsız bir toplumdur; sınıf yerine sınıf olmayan askerler ve başıbozuklar vardı. Adam olmak, ancak askere gitmekle olabilirdi. Hiçbir işe yaramaz, hayta oğulları için anababalar, “hele bir askere gitsin de adam olsun” dileğinde bulunurlardı. Adam olmak, yani başıbozukluktan kurtulmak için askere gitmek baş koşuldu. Ya kadınlar? Onlar adamdan sayılmazdı bile...

Bizler öylesine askerdik ki, benim babam ve onun yaşındakiler “Nerelisin?” diye sormak yerine, “Kaçınıcı ordudansın?” diye sorarlardı. Örneğin benim babam üçüncü ordudandı. Nereli olduğunu soran adam da üçüncü ordudansa hemşeriydiler. Üçüncü orduya yakın yerlerdenseler, o zaman da, “Hemşeri sayılırız,” derlerdi.

Türkiye elbette illere, ilçelere ayrılmıştı ama, doğdukları yada yaşadıkları il ve ilçe yerine, doğdukları ve yaşadıkları bölgede kaçınıcı ordu bulunuyorsa, memleketleri olarak o ordunun adını söylerlerdi.

Ben 3-5 yaşlarımdayken, nereli olduğu sorulduğunda babam,

– Üçüncü ordudanım, deyince, ben de üçüncü ordudan sayıldığıma göre, niçin üçüncü ordudan olduğumu anlayamamıştım.

Bunu herkesin bilmesi gerekli olduğunu düşünerek, niçin üçüncü ordudan olduğumuzu kimseye sormadım. Sonraları öğrendim ki, biz üçüncü ordudandık, çünkü babamın doğduğu köy üçüncü ordunun yerleştiği bölgedeydi.

Herşeyi, evet her toplumsal kavramı dışalım yoluyla dışardan aldığımız gibi son beş altı yıldır sivil toplum kavramını da dışardan alıp sık sık kullanır olduk. Artık bugün Türk toplumu asker ve başıbozuklardan oluşan bir toplum değildir, ama bu eski anlayışın izleri, tortuları, kalıntıları hâlâ sürmektedir.

Türk toplumu güler yüzlü bir toplum mudur? Güler yüzlü bir toplum olduğumuzu söyleyenler çoktur. Ben güler yüzlü bir toplum olduğumuza inanmıyorum. Bu denli asker millet olunca güler yüzlü olmanın olanağı da yoktur.

Türkler güler yüzlü değildirler ama, gülmece duyarlılığı olan insanlardır. İşçisiyle, köylüsüyle, aydınıyla, her tabakadan insanıyla güler yüzlü olmayan Türklerin gülmece duyarlılığı çok gelişmiştir. Alay etmesini, dalga geçmesini, tiye almasını çok iyi bilirler. Ve bu özellikleri bana göre, güler yüzlü olmamalarından, yüzlerinin gülmemesinden ileri gelmektedir. Çünkü gülmece yaratmaktan başka bir savunma silahları çok zaman olmamıştır. Kimbilir, belki de benim yüzü gülmeyen, asık suratlı bir gülmece yazarı olmam da bundan ileri gelmektedir.

Askerliği Sevmek

Bu bölümün başında, hem antimilitarist olduğumu, hem de askerliği sevdiğimi söylemiştim. Bu sözlerimde bir çelişki bulunduğunu düşünenler olabilir. Askerliği niçin seviyorum? Nesini, neresini seviyorum? Askerliği sevişimin de, antimilitarist oluşumun da birçok nedeni var. Bunları *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez* dizisinin ileriki bölümlerinde, yeri geldikçe anlatacağım. Ama burda, askerliği sevişimin nedenlerinden birini anlatayım.

Harp Okulunu bitirip subay çıktınız. Daha sonra meslek okulunuzu da subay olarak bitirip kıtaya çıktınız. Artık bir takım subayısınız. Buyruğunuzun altında bir takım er var. Bunlar askere yeni gelmiş erlerse, çoğu Anadolu'nun ve Trakya'nın kırsal bölge çocuklarıdır. Benim askerliğim sırasında bunların çoğu okuryazar bile değildi. Kaba ve hamhalattırlar ve çoğu kapkara cahildir. Böyle söylediğim için ulusalcılık duyguları kabarıp ve şahlanıp "Türk askeri hamhalat olamaz!" diye bu dediklerime karşı çıkan şovenler, orduyu, hatta Türklüğü aşağıladığımı düşünenler çıkabilir. Ama ne yazık ki gerçek budur. Aradan yıllar geçtiği için, "budur" değil, "buydu" demem daha doğru olur. Bu genç insanların içinde yürümesini, koşmasını bilmeyenler bile vardı.

Siz bir genç subay olarak, hele idealist ve yurdunu gerçekten seven bir genç subay olarak, iki yıl birlikte olacağınız bu insanları yetiştirecek, onlara bildiklerinizden çok şey vereceksiniz. Kısacası onları değiştireceksiniz. Kaldı ki, benim subaylığım döneminde İkinci Dünya Savaşı olduğundan, askerlik iki yılda bitmez, ikibuçuk üç yıl sürerdi. Terhis olmuş eski asker ve subayların da, savaş tehlikesi yüzünden, izne çıkmaları, evlerine gitmeleri yasaklanmıştı. Çoğu evli ve çocukluymdu. İki üç yıl evlerine, sılalarına gidemeyen yirmi yirmiiki yaşlarındaki bu insanlardan, genç bir komutan olarak, siz sorumlusunuz.

Peki, bunun tadı, keyfi nerde? Bütün bu sorunlu ve sorumlu ağır hizmetlerin mutluluğunu ben onlar terhis olurken duyardım. Elinize hamhalat bir insan malzemesi olarak aldığınız ve kimilerinin doğru dürüst yürümesini ve koşmasını bile bilmediği bu genç insanların, terhis olduklarındaki o değişmiş durumunu görmek, bunu gözlemlemek bana sonsuz bir mutluluk, haz verirdi. Bu mutluluk, bir yazarın büyük ve çok yorucu emeklerle ortaya koyduğu bir yapıtından aldığı sevincin, mutluluğun tıpkısıdır. Terhis olan erlerimizin giyimleri, kuşamları, davranışları, devinileri, konuşmaları, herşeyleri değişmiştir. İşte bu sizin yapıtınızdır, işte bunu siz başardınız!

Erlerim terhis olduklarında, onların ilk askere gelişleriyle askerden ayrılışları arasındaki ayrımı düşünür, kimileyin sevincimden gözlerim dolardı... Tıpkı beni

çok sevindiren bir oyunum, bir kitabım gibi... Bana askerliği sevdiren nedenlerden biri ve en önemlisi budur: İnsan yetiştirmek!

Kimileyin bu mutluluğun acı sonları da olurdu. Bir eri yetiştirmişsiniz. Okuryazar bile değilken okuma yazmayı öğretmiş, onbaşı yapmış, çavuş kursuna gönderip çavuş yapmışsınız. Terhis olunca onur duyarak uğurlamışsınız. Bikaç yıl sonra onu bir rastlantıyla köyünde, kasabasında görürsünüz. Terhis olduğu zamanki insan gitmiş, yerine yeni askerliğe başladığı o hamhalat, o karanlık insan gelmiştir. Ortamı değişince o da ortamına göre değişmiş, yaşadığı ortamı değiştirememiştir. Böyle olaylar iki üç kez başıma geldi.

21 Mayıs 1994

Kurban Bayramı

“Pamuk Baba”

Lise 1’de ilk fizik öğretmenimiz, saçları apak olduğu için öğrencilerinin “Pamuk Baba” yada nedense “Kozbaba” adını verdikleri, asker kökenli, asıl adını şimdi anımsayamadığım tonton bir öğretmendi. Pamuk Baba, 12 Mart 1971 darbesi döneminin Genelkurmay Başkanı olan Faruk Gürler’in babasıydı. Faruk Gürler’i teğmenliğinden anımsıyorum. Okulu Kuleli’yi ziyarete gelmişti, topçu teğmeni-ydi. Sanırım bizden üç dört sınıf üstteydi. Babası, fizik hocamız Pamuk Baba’dan beni etkilemiş bir anı yok belleğim-de. Fizik laboratuvarında aygıtlarla fizik deneyi yapışımızı anımsıyorum. Bu fizik deneyleri öğrenci arkadaşlarımızın gürültüleri içinde geçtiğinden, bu ders ve deneylerden yararlandım diyemem. Pamuk Baba’ya çocuklar yapılamayacak denli çirkin ve terbiyesizce davranışlarda bulunurlardı. Bu terbiyesizliklerinden birinde hocamız,

– Haniya evlat, bu yaşıma geldim, böyle bişey başıma gelmedi! diye bağırmıştı.

Arkadaşlar bir de ya tanık oldukları yada duydukları şöyle bir olayı anlatırlardı. Hoca bigün dersinde, eline karatahta silgisini alarak, derslikte yaramazlık yapan çocuğa,

– Haniya evlat, elimdeki şu cism-i sakil’i kafana bir fırlatırsam... diye bağırmış.

Cism-i sakil “ağır cisim” demektir. Karatahta silgisini Pamuk Baba’nın ağır bir cisim olarak nitelemiş olmasına çocuklar çok gülerlerdi.

Pamuk Baba biriki ay sonra bizim kısmı bırakıp öbür kısımlarda ders vermeye başladı. Bizim kısma yeni bir fizik öğretmeni geldi: Reşit Süreyya.

Ebedi Öğrenci Reşit Süreyya

İlk dersine gelişinde rütbesinin binbaşı mı, yarbay mı olduğunu pek anımsamıyorum; sanki binbaşıymış da, bizim öğrenciliğimiz sırasında yarbay, daha sonra da albay olmuş gibi anımsıyorum. Reşit Süreyya Bey... Asker giysisinin yakasında vişneçürüğü spolet ve tasta zehir içen yada tasa zehir bırakan dolanmış yılan simgesi vardı, yani askerî hekimdi; daha doğrusu hekim olduğunu sanıyorduk. Oysa, İstanbul'da askerî tıp fakültesini bitirdikten sonra, İngiltere'de Cambridge (Kembriç), Fransa'da Sorbonne (Sorbon) üniversitelerinde öğrenim gördükten ve radyum üzerine uzman olduktan sonra İstanbul'a dönmüş. Sanırım, Bakü'de ve başka yerlerde hizmet gördükten sonra Kuleli Askerî Lisesine, bizim sınıflara fizik öğretmenini olarak atanmıştı.

Bigün derste fizik hocamız Reşit Süreyya, hekim subay olarak Sorbon'da öğrenciliği sırasında çektiği maddi sıkıntıyı anlatmıştı. Bize aile yaşamından hiç söz etmezdi.

Sorbon'daki öğrenciliği sırasında, devletin verdiği burs okul giderlerine yetmez, aç kaldığı zamanlar bile olurmuş. Fizik gücünü, bilimsel çalışmaların dışında boşuna harcamamak için odasında sırtüstü uzanır ve bir eliyle öbür elinin nabzını tutar ve nabız atışlarını sayarmış. Boşa enerji tüketmemek için nabız atışlarını istenciyle düşürmeye çalışmış.

Bir hekim arkadaşına bu olayı anlattığımda, böyle bişey yapmanın olanaksız olduğunu söyledi. Kimbilir, Reşit Süreyya'nın anlattığı olay benim belleğimde yanlış kalmıştı. Ama şu kesin, böyle bir olay anlatmıştı, belki ben onun anlattığını yanlış anlamış yada ayırımına varmadan zihnimde değiştirmiştım.

Yıllar sonra Reşit Süreyya Gürsey'in oğlu, büyük fizikçi Feza Gürsey'le dost olduğumuzda, bigün Nesin Vakfında konuşur ve şöyleşirken,

– Babam, ebedî bir öğrenci... demişti.

Fizik öğretmenim Reşit Süreyya'yı en iyi anlatan ve tanımlayan nitem budur: Ebedî öğrenci... Öğretmenimdi ama yaşamı boyunca öğrenen, öğrenciliği süren bir öğretmen!

Bir Öğrencisinin Mektubu

Köşe yazarı olarak çalıştığım gazeteye 25 Aralık 1963 tarihli bir mektup geldi. Mektubu, Kuleli'de benden sonraki sınıflardan Reşit Süreyya'nın öğrencisi olan bir emekli muharebe yarbayı yazmış:

Fizik öğretmenimiz Reşit Süreyya Gürsey'in 1938'de çekilmiş fotoğrafı. O yıllardaki pekçok fotoğraflarımız gibi, bu fotoğrafı da "Foto Kazık" takma adını verdiğimiz Lâtif çekmişti.

Ankara, 25/11/1963

Sedat Beşe

Yücetepe Em. Sb. evleri 2 No. Cad. No. 23/7 Maltepe-Ankara

Muhterem Beyefendi,

Kuleli Askerî Lisesinde uzun müddet fizik öğretmenliği yapmış olan Dr. Reşit Süreyya GÜRSEY'in Amerika'da vefat ettiğini teessürle öğrenmiş bulunuyorum. Çok sevdiğim hocam hakkında yazmış olduğum yazıyı gazetenizin münasip yerinde neşrederseniz,

bugün askerî ve sivil bir çok idare yerlerinde bulunan talebelerine duyurmuş olur ve ilim uğrunda çalışan bir idealisti gençlere tanıtmış olursunuz. Şimdiden size teşekkür eder hürmetlerimi sunarım.

Sedat Beşe

Dışişleri Bakanlığı

Mik. film Uz. E. Mu. Yarbay

Mektubunda ölümünden dolayı Reşit Süreyya'yı anlatıyor. Kendi anlatımından önce, dosyamdaki bu mektubu, 31 yıl gecikerek sunmak istiyorum.

Kaybettiğimiz Büyük Türk Fizik Bilgini

Dirseğini sıranın üstüne koyarak elini şakağına dayamış saçları dikilmiş bir talebe, karatahtadaki fizik formüllerine bir saattir dikkatle bakıyor, öğretmen de fizik formüllerini birbiri peşine izah ediyordu. Paydos borusu çaldığı zaman talebe içi yanarak öğretmene şöyle söyledi: "Hocam bir saattir can kulağı ile dersinizi dinledim fakat hiçbir şey anlamadım, fizik kitabında da söylediklerinizi bulamıyorum. Ben nasıl sizden numara alarak sınıf geçeceğim." Öğretmen: "Elinizdeki kitap bakkal fiziğidir" diyor, 1935 yılında. 1935 yılı bilginlerinin söyledikleri düstur ve faraziyeleri izah ediyordu. İşte 1935 yıllarında Kuleli Askerî Lisesindeki dershanelerinden birkaçı bu şekilde idi.

Rahmetli Reşit Süreyya Gürsey lise öğretmeni değil günün fizik bilgini idi. Onun yüksek matematikle izah eden fiziğini anlayacak talebe yoktu. Hayat hikayesi ilim uğrunda çalışacak gençlere numune olacak şekildedir. Büyük kumandanlar yetiştiren Türk milleti büyük ilim adamı da çıkarırdı. Atatürk'ün dediği gibi "Türk milleti zekidir, Türk milleti çalışkandır, ne mutlu Türküm diyene" sözünün tam adamı idi.

Rahmetli hocam tıbbiyeden mezun, sınıfının birincisi bir tıp doktoru idi. Almanya'ya röntgen mütehassısı olması için tahsile gönderilmiş, işte orada fizik ilmine dalarak brans değiştirmiştir. Birinci Cihan Savaşını müteakip, müstakil bir devlet haline gelen Azerbaycan Hükümeti'ne öğretmen olarak gitmiş, orada kendisi gibi bilgili bir Türk öğretmen hanımla evlenmiş, iki çocuğu olmuştur. İkinci Cihan Savaşından evvel, emekli yarbay olarak Almanya'da senelerce Alman bilgini (Heisenberg) ile çalışmıştır. İkinci Cihan Savaşı başla yınca memleketine gelerek yedek subay görevi olarak Polatlı'da Topçu Okulunda matematik öğretmenliği yapmıştır. Ben o zaman üsteğmen idim, beraber iki sene kadar bir köy evinde kalarak çalışmalarına yakinen şahit oldum ve istifade ettim. Kendisinden aldığım feyz ile 1945 yılında bugünkü atom bombasının küçük olduğu, ileride hidrojen bombası imal edileceği hakkında verdiğim konferansta dinleyiciler sözlerimi mübalağalı bulmuşlardı. Muhterem hocamla birlikte bugün memleketimizin ilim adamı olan ve Amerika'da profesör olarak ders veren oğlunu Polatlı'dan İngiltere'ye tahsile beraber uğurlamıştık. Amerikalılar atom bombasını infilak ettirmeden evvel, radyo ajans haberlerinden daima atom bombasını Almanların mı yoksa Amerikalıların mı daha evvel

patlatacağını heyecanla takip ederdi. Bir taraftan da Heisenberg'in tedrisine göre atom fiziği kitabını yazıyordu. Nihayet 1945 yılında Amerikalılar tarafından atom bombası patlatıldı. Herkes, "Atom bombası nedir?" sorusunu öğrenmeye çalıştı. Muhterem hocam bilgilerini bir kitap halinde resmî makamlara sunmak istedi. Ehemmiyet verilmedi, "dışarda kitap halinde bastır" dediler. Onun zekâsı normal bir zekâ değildi, fazla zekâ normal insanlar arasında alaylı karşılanırdı. O tarihte Rusların da bu bilgiden faydalanır mülâhazasıyla gizli kalmasını istiyordu ve eserini matbaaya vermedi.

Reşit Süreyya GÜRSEY'in elinde büyük İngiliz atom bilgini Lord Rutherford'ın tavsiye mektubu vardı. Askerlikten ayrıldıktan sonra, Amerikalılara bu mektubu gösterdi ve atom çalışmaları için Amerika'ya gitti. Amerika'dan aldığı mektuplarda halinden pek memnun değildi. Amerikalılar atom sırrını gizli tutuyorlar, bu işte çalışacak personelin ise Amerikalı olması dolayısı ile Amerikan tabiyetine geçmesini teklif ediyorlardı. Halbuki o, Türk doğmuş Türk ölmek istiyordu, bu teklifi kabul etmedi. Evvela televizyon şirketlerinde öğretmen olarak çalıştı. Sonra, içten yanmalı motorlar icatlar kısmı matematikçisi görevini aldı, "Amerika'da bilgimi takdir ettiler ve bilginlerin alacağı parayı veriyorlar" demişti.

Reşit Süreyya GÜRSEY çalıştığı firmalarda birçok matematik formüller bulduğu gibi dalga mekaniği ve siyah ışık gibi mevzularla atom üzerine çalışıyordu. Son zamanlarda etüdlerinin neticesinin ne olduğunu bilmiyorum, lakin onun gençlere örnek olacak ilim uğrunda çalışma azmi vardı. Büyük şair Tevfik Fikret'in söylediği gibi "Hak bellediğin yola yalnız gideceksin" düsturu ile dünya nimetlerini hiçe sayacakçasına fizik ilmine âşıktı, hayatı çok sade ve yalıncıydı.

Bugün Amerika'da ve Türkiye'de atom dersleri veren çok kıymetli bilgin bir evlat yetiştirmiştir. Oğlundan ölüm haberini aldığı zaman ne kadar üzüldüğümü tarif edemem. Fakat evladı onun ilim uğrunda tuttuğu meşaleyi Türklük namına dünyada dalgalandıracaktır. Bugün birçok idare yerlerinde bulunan talebeleri onu rahmetle anar, ben de mektuplarımda yazdığım şekilde sözlerime son veririm. "Sizi hiç unutmayan talebeniz."

Sedat Beşe

Dışişleri Bakanlığı

Mik. film Uz. E. Mu. Yarbay.

Remziye Hisar

Çocuklar nasıl anababalarının bilmediklerini sandıkları birçok şeyi bilirlerse, öğrenciler de öğretmenlerine değgin –özellikle sevdikleri öğretmenlere değgin– bilmedikleri sanılan, bilmelerinde yarar olmayan ve kendilerini hiç de ilgilendirmeyen birçok şey bilirler. Bizler de Reşit Süreyya'ya, onun özel yaşamına değgin birçok şey

biliyorduk. Bunları nerden, kimden ve nasıl öğrendiğimizi bilemiyorum. Belki bunların bir bölümünü kendi konuşmalarından çıkarıyorduk.

Fizik öğretmenimiz Reşit Süreyya'nın keman çaldığını, resim yaptığını, bir oğlu bir kızı iki çocuğu olduğunu, kendisi gibi bir bilimci olan eşinden ayrılmış olduğunu ve daha bunlar gibi, hocamızın yaşamına değgin pekçok şeyi biliyorduk. Beni ençok eşinden ayrı olması ilgilendiriyordu, çünkü ben eşlerin birbirlerinden ayrılmalarından, aile yuvalarının dağılmasından acı duyarım, hiç tanımadığım insanlar olsalar bile. Hem de kendim üç kez boşanmışken... Bilirim kimileyin ayrılmaların, boşanmaların tek çözüm, tek umar olduğunu. İnsanların çoğunun ölüme dek evli kalacaklarını sanarak, buna inanarak nikâhlandıklarını bilirim ve başlangıçta nasıl birbirlerini sevdiklerini düşünüp üzülürüm.

Hocam Reşit Süreyya Gürsey'in eşinden ayrılmış olmasından da bir acı ve acıma duygusu duyuyordum.

"Hayat" dergisinin 27 Ekim 1977 tarihli sayısındaki Ayşe Şenel Girgin'in yaptığı "İlk Kadın Kimyacı Hisar" başlıklı bir röportajdan, hocam Reşit Süreyya Gürsey'le eşi Remziye Salih Hisar'ın niçin ayrıldıklarına ilişkin ipuçları buldum.

Kendi özyaşamöykümü anlattığım bu kitap aynı zamanda bir çağ tanıklığıdır. Yaşadığım çağda bir kadının bir bilimci olmak için katlanmak zorunda kaldığı özverileri anlamak bakımından, Prof. Remziye Salih Hisar'ın yaşamını öğrenmemiz bence önemlidir. Bu nedenle "Hayat" dergisinde Ayşe Şenel Girgin imzasıyla çıkan o röportajı kitabıma alıyorum.

Bir kuşak yaşadı bizden önce. Savaşlar, kan, düşman istilası, millî mücadele, açlık, yokluk, sefalet gören! Büyük bir dram yaşadı bu kuşak. Dram, onlara yaşama, mücadele gücü verdi.

İlim yapmak onlar için bir özlem, bir kurtuluştur. İçlerinde parmakla sayılacak kadar az kişi yaşadıkları çemberi aşır bir çığır açtılar. Öncülüğünü yaptılar ilim yolunda yürüyenlerin.

İşte, bu kuşağın içinden biri; Prof. Remziye Salih Hisar. İlim ve araştırma yapmak için sonuna kadar mücadele verenlerden bir kadın! O yıllarda henüz genç bir kız iken gösterdiği olağanüstü bir gayret ve zekâsı ile sivrilen bir kişi. Aynı zamanda iyi bir anne. İki evlat yetiştirmiş o zamanki en güç koşullarda. Biri oğlan, biri kız. Oğlu, şimdi dünyaca ünlü bir fizik bilgini. Atomun yapısı ile ilgili araştırmalar yaparak uluslararası ödüller almış bir kişi. Hatta bu yıl kendisine dünyanın en değerli bilim ödüllerinden biri olan "Openheimer Ödülü" verilmişti. Prof. Feza Gürsey. Kızı Psikiyatr Deha Gürsey. Torunu Yusuf Gürsey ise bu yıl Yale üniversitesini bitirerek elektronik mühendisi olmuş. Şu anda doktorasını yapıyor.

Remziye Salih Gürsey (Hisar) mücadeleli hayat hikâyesini bize şöyle anlattı:

– 1902 yılında Ürgüp'te doğdum. Babam İstihkâm Kaymakamı Salih Hulusi Beydir. Annem, 83 Harbi şehitlerinden Miralay Ali Remzi Beyin kızı Ayşe Sabire Hanım. 6 yaşında iken İstanbul'a geldik. Nazperver Kalfa İptidaisi, Hubyar Rüştîyesi, Anadolu Hisarı İttihat ve Terakki Mektebi, Emirgân Rüştîyesi, Çapa Darülmuallimat'ı bitirdim. O sıralar Azerbaycan Hükümeti Türkiye'den öğretmen istemişti. Bir grup olarak gönderildik. 11 ay kadar kaldık. Orada Askerî Doktor Reşit Süreyya Gürsey ile tanışarak evlendim. 1921 yılında Türkiye'ye döndük. Adana Kız Muallim Mektebi Müdürlüğüne tayin edildim. İki yıl görevden sonra eşim Paris'e staj yapmak üzere gönderildi. Ben de devlet bursu alarak Paris (Sorbon) Üniversitesi Fen Fakültesinde kimya tahsiline başladım. Genel kimya, tatbiki kimya ve genel fizik sertifikaları aldım. 1929 yılında tahsilim kâfi görülerek yurda çağrıldım. Fakat ben doktora yapmak istiyordum. İstanbul'da bir yıl kaldım. Erenköy Kız Lisesi kimya öğretmenliği yaptım. Bu arada gerekli izin ve bursumu alarak Sorbon'a gittim. 1933 yılına kadar Prof. Pascal'ın yanında doktora yaptım. Tezimi tamamladıktan sonra doçent adayı olarak yurda döndüm. O tarihte Darülfünun kapatılmış, İstanbul Üniversitesi açılmıştı. 1933-1936 yılları arasında genel kimya ve fizikokimya doçentliği yaptım. Daha sonra Ankara'da Hıfzıssıhha müessesesine Farmakodinami Şubesi Hayati Kimya Mühassısı olarak tayin edildim. Altı yıl burada çalıştım. Ancak araştırma yapabilmem için gerekli ortam yoktu. 1947 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Makine ve Kimya Fakültesinde kimya doçentliği aldım. 1959 yılında profesör oldum. 1973 yılında emekliliğe ayrıldım.

721

– Bütün bu anlattıklarınızdan tahsilinizi fasılalı olarak ve uzun yıllar içinde tamamladığınız anlaşılıyor. Bu yıllar içinde memleketimizin durumundan da bahsedebilir misiniz?

– Memleketimiz bu yıllar içinde birçok savaşlar gördü. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ardı ardına patladı. Düşmanlar memleketimizi istila edip istediklere yerlere kadar girdiler. Kendi memleketimizde onlar diledikleri gibi serbest dolaşıyor, bizler ise özgür yaşayamıyorduk. Memleketimiz açlık ve sefalet tablolarıyla doluydu. Bütün halk seferber olmuştu. Okuma yazma bilenlerin sayısı bir hayli azdı. Okumak isteyenlerin tahsil yapma imkânı yoktu. Mütareke yıllarında bizler ancak ilkokul öğretmeni olabiliyorduk. Halbuki memleketin kalkınması için kadın erkek topyekûn çalışmalıydık. Yüksek tahsil kadın için zaruri hale gelmişti. Ancak o şekilde kalkınabilirdik. İçimizde yanan vatanseverlik duyguları ile sonuna kadar okumak için mücadele vermeliydik.

– Bütün bu mücadeleler içinde bir de sizin özel hayatınız, evlilik durumunuzla ilgili çeşitli sorunlarınız olmalı. En önemlisi dünyaya getirdiğiniz çocukların bakım ve tahsilleri. Bütün bu işleri o günkü şartlar içinde nasıl ayarlayabildiniz, nasıl başarıya ulaştınız?

– Çapa Darülmuaallimat'ı bitirdikten sonra biz kız öğrenciler için yapılacak iş ilkokul öğretmenliği idi. Okulu birincilikle bitirmiştik. Bütün gayem yüksek tahsil yapabilmektir. Bu sıralar sadece bir defaya mahsus olmak üzere Darülmuaallimat'ın ihzari kısmı açıldı. Hemen oraya girdim ve bitirdim. Öğretmen olarak ilk tayinim, daha önce bahsettiğim gibi, Azerbaycan'a idi. Orada Dr. Reşit Süreyya ile tanışıp evlendik. Bir yıl sonra oğlum Feza dünyaya geldi. Bu süre içinde Adana Kız Muallim Mektebine tayin edildim. İki yıl sonra da Paris'e Sorbon Üniversitesine girdim. Kızım Paris'te doğdu. Hem okuyor, hem de çocuklarımı yetiştirmeye çalışıyordum. Oğlumla birlikte okula gitmeye başladım. Ablamı yanımıza çağırdık. Tek amacım çocukların bakımını sağlamak, bu arada da yüksek tahsilimi tamamlamaktı. Yokluk içinde bir yandan yaşamaya çalışırken bir yandan da okulu bitirmeye çalıştım. Daha sonra eşimin oradaki stajı bitti. Benim tahsilimi yarıda bırakmam gerekiyordu. Eşimle ayrılmak pahasına olsun sonuna kadar mücadele verdim. Ablam benim en büyük desteğim, yardımcım olmuştur. Çocukların tahsili için elimden gelen her türlü fedakârlığı sonuna kadar götürdüm. Allaha çok şükür onlar da bana sonsuz mutluluklar verdiler. Feza'nın aldığı ödüller beni son derece gururlandırıyor. Evlatlarını gördükçe boşuna yaşamadığımı, 75 yıllık ömrümü boşuna geçirmediğimi anlıyorum.

722

– Çalışma hayatınız nasıl geçti? Çevrenizdekilerin davranışları nasıldı? Çevrenizden tepki gördünüz mü?

– Çalışma hayatımda fazla şanslı değildim. Uzun yıllar ter dökerek istediğim yere gelebilirdim. Bir iki hocamdan başka bana destek olan çıkmadı karşıma. Üniversitede doçentliğe başladığım yıllarda Alman profesörlerden büyük tepkiler gördüm. Çünkü onlara her türlü yetki verilmişti. Bizleri diledikleri gibi kullanabiliyorlardı. Karşı çıkıldığında doçentliğimiz iptal ediliyordu. Bu yüzden Hıfzıssıhha'ya geçmek zorunda kaldım. Ancak 1947'den sonra Teknik Üniversite Kimya Doçentliğine başladım. 1959 yılında ise profesör olabildim. O dönemde benimle birlikte tahsil yapanların birçoğu benden çok daha iyi durumlara gelmişti. Kendi çabam ve mücadelemlle yükseldim, başarıya ulaştım.

Remziye Salih Hisar şimdi artık görevlerini sonuna kadar tamamlamış insanların huzuru içinde. Anadoluhisari'ndaki babadan kalma evde dinleniyor. Eski anılarını düşünerek yaşıyor. Çocuklarının, hatta torununun başarıları onun en büyük sevinci.

Sanatçı Bir Bilimci

Okulumuzun dinlence günlerinde ve aylarında çoğunlukla genel kitaplıklara gider ve Sahaflar Çarşısında gezerek, param oldukça eski basımlı ucuz kitaplardan alırdım. Bigün yine Sahaflar Çarşısında yere serilmiş kitap sergilerinden birinde ilgimi çeken bir kitap gördüm. Kitap adı iki sözcüklüydü. Birinci sözcük “mün-

tehibat”, ama ikinci sözcüğü ne yazık ki şimdi anımsayamıyorum, Eş’ar olabilir. Yıllarca kendime yerleşik ve özel kitaplık kuramadığımdan, sonra kiralık yerlerde kurduğum özel kitaplıklarım da üç yangında yandığından ve bir zamanların siyasi polisince talan edildiğinden ve toplanıp geri verilmediğinden, bu kitabı kitaplığında ne yazık ki bulamıyorum. O kitabın adının “Müntehibat-i Eş’ar” olduğunu sanıyorum, Türkçesi “Seçilmiş Şiirler” yada “Şiir Seçkisi”.

Bu kitaptaki şiirleri Reşit Süreyya derlemişti. Arap harfleriyle Osmanlıca basılı bir kitap. Kitabın içinde, şiirler arasında desenler de vardı. Bu desenleri de Reşit Süreyya hocamız yapmıştı.

Sahaflar Çarşısından satın aldığım bu şiir seçkisini hocama hiç gösterememiş-tim; hocaya yarandığım sanılır diye...

Şiir okuyan ve yazan, keman çalan, resim yapan bir doktor ve fizikçi... Kimbilir daha neler biliyordur. Biz ona layık öğrenciler değilmışız gibi gelirdi bize, ki öyleydi de... İyi bir hoca mıydı? Hayır! Bilmek başka, öğretebilmek başka. Fiziki onun kertesinde bilmeyen öyle hocalarımız vardı ki, ondan daha iyi ders vermesini bilirlerdi. Reşit Süreyya’dan lisede fizik öğrenmek zordu. Ondan fizik öğrenebilen, her 60-70 kişilik sınıfta ancak iki, bilemedin üç öğrenci vardı. Ben, bütün lise öğrenciliği yaşamımda bütün derslerden en yüksek numarayı aldığımdan hocamın anlattıklarını anlayanlardan biriydim. Reşit Süreyya, üniversite kürsüsünden fizik dersi veren bir profesör gibiydi. Öyle yüceydi ki bizim için, bizim gibi haylaz ve haytalara fizik öğretmek zorunda bırakıldığı için ona acırdım. Onun fizik profesörü olmayışını, asker olmasına bağladım.

Dersini anlasın anlamasın, onu her çocuk severdi. Onu niçin severdik? Oysa numarası kıttı, ünlü sıfırcılardan ve sıfırcı öğretmenler pek de sevilmez. Sanırım ki, çok büyük, anlaşılamayan bir bilgin olduğu için, onu anlamayanlarca da seviliyordu.

H₂S

Reşit Süreyya Bey çok incelikli, çok kibar bir insandı. Öğrencileri olarak ona yaptığımız bir terbiyesizliği, bir utanmazlığı anlatacağım.

Bigün, ilk dersimiz kimya, ikinci dersimiz fizikti. O gün fizik dersinden Reşit Süreyya Bey bir ara sınav yapacaktı. Bunu önceden söylemişti. Bütün derslerde ve bütün sınavlarda hep tam numara olan 5 alan ben bile korkuyordum fizik sınavından. Doğrusunu söyleyeyim, fizik sınavında kırk numara almaktan çok, soruları doğru yanıtlayamazsam hocama karşı utançlı duruma düşerim diye korkuyordum.

Çünkü Reşit Süreyya Bey bana çok güvenirdi ve ne denli zor olursa olsun her soruyu yanıtlayabileceğime inanırdı. Onun güvenini sarsıp utanmaktan korkuyordum.

Şevket adında bir sınıf arkadaşımız vardı. O günlerde adı Şevket olan herkese “Çamur” lakabı takılırdı. Çamur Şevket adı, sık sık o günlerin gazete haberlerinde, polis ve adliye haberlerinde geçen bir sabıkalıydı. Bursa Askerî Lisesinde kaldığı için, Kuleli'ye, bizim sınıfa gelmişti. Bir yıl daha sınıfta kalırsa alaya çıkarılacaktı. Hiç de çalışkan değildi. Hele matematikte, kimyada, fizikte... Ya tarihten, coğrafyadan başka türlü mü? Ama sevilen bir arkadaşımızdı.

O gün kimya dersini laboratuvarında yapıyorduk. Bir deney üstüne çalıştık. Kimya öğretmenimiz bir cam tüpe bir tutam kükürt koyduktan sonra üstüne bir asit döktü. O zaman biz asite hamız derdik. Sanırım kükürdün üstüne, hamız-i kibriti dediğimiz H_2SO_4 dökmüştü, yanılıyor olabilirim. Kükürt fıkırdarak kaynamaya başlamış ve sarı dumanlar salarak H_2S gazı çıkarmaya başlamıştı. Bilindiği gibi bu gaz tıpkı osuruk kokusundadır.

Bir sonraki ders fizik... Reşit Süreyya Bey ders yapacak.

– Çıkarın kâğıtları....

Sınav kâğıtlarını çıkardık sıralarımızın üstüne. Genellikle sınavlarda, öğrencilerin oturma planı kopya alışverişine göre değişirdi. Sınıfın üç dört en çalışkanı, tembel arkadaşlarına kopya verecek biçimde derslikte yerleştirilirdi. Bu üç dört öğrenciden kopya bütün dersliğe yayılırdı. Kimisi fısıldayarak, kimisi sorunun yanıtının kitabın hangi sayfasında olduğunu söyleyerek kopya verirdi.

Herzaman benden en çok kopya isteyen Çamur Şevket, o gün sınava girmeden önce benden böyle bir istekte bulunmamıştı.

– Yazın!

Reşit Süreyya Bey üç soru sordu. Biz soruları yazdık.

Arkadan bir fısıltı duydum:

– Ulan Kılı, kaçınıcı sayfada?

Sorunun yanıtının kitabın kaçınıcı sayfasında olduğunu bilmiyordum.

– Bilmiyorum... diye fısıldadım.

Arkamdan çevrilen kitap sayfalarının hışırtısını duyuyorum. Ama Reşit Süreyya Bey sıraların aralarında dolaşıyor, rahat rahat kopya çekilmesine olanak vermiyordu.

Birden dersliğe yoğun bir osuruk kokusu yayıldı. Olanı anlamıştım. Çamur Şevket bir önceki derste, kimya laboratuvarındaki deneyde kükürdün üstüne asit dökülünce osuruk kokusu yayıldığını öğrenmiş ve bu bilgisi salt bir ezber olarak kalmamış, öğrendiğini uygulayarak yaşama da geçirmişti. Hoca sıralar arasında dolaşırken onun sırasına yaklaşıncı, laboratuvarından aşırı tıp içindeki kükürt

tanelerine biraz asit döküyor ve osuruk kokusu yayılıyordu. Reşit Süreyya Bey oradan uzaklaşıyor, Çamur Şevket de kitabını rahatça karıştırıp kopya çekebiliyordu.

Reşit Süreyya Bey, o incelikli insan,

– Efendiler, dedi, dışarı çıkmak ihtiyacında olan varsa çıksın!

Kimseden ses yok. Ama osuruk kokusu yayılıyor.

– Efendiler rica ederim... İçinizde sıkışan her kimse, çıksın dışarı....

Reşit Süreyya Bey önceleri üstü kapalı söylüyordu, gittikçe açık söylemeye başladı:

– Efendiler, kim sıkıştıysa helaya gidebilir.

Çamur Şevket biyandan tüpteki kükürdü ve asiti artırırken, biyandan da fizik kitabından şakır şakır kopya çekiyordu.

– Efendiler, size söylüyorum, aptesi gelmiş olan çıksın dışarı!

Reşit Süreyya Bey kopya yapacağımız çekincesiyle derslikten çıkmıyordu. Gittikçe yoğunlaşan koku içinde paydos zili çaldı. Hoca sınav kâğıtlarını bir telaşla toplayıp kendini dışarı zor attı.

Çamur Şevket bu pis koku yayarak kopya çekme numarasını daha önce de Bursa Lisesinde sınıfta kaldığı ders yılında da yapmış. Yani bu konuda deneyimliymiş. Ancak o zaman, kükürde asit dökülünce pis koku yayılacağını bilmediğinden bu pis kokuyu kendi doğal olarak çıkarır ve öyle kopya yaparmış. Ama yine de sınıfta kalmış.

Çamur Şevket fizik kitabına bakıp üç sorunun da yanıtını tıpatıp yazdığını söylüyor ve fizikten tam numara alacağı için sevinçten uçuyordu. Ama umduğu olmamıştı. O fizik sınavından 0 değil ama 1 almıştı. Çünkü Reşit Süreyya Bey, salt soruları yazanlara 1 verirdi, 0 vermezdi. Çamur Şevket, fizik kitabının, hocanın sorduğu soruyla hiç ilgisi olmayan başka bir sayfasından kopya çekmişti. Yanıtları doğrudu ama Reşit Süreyya'nın sorduğu soruların değil, başka soruların yanıtlarıydı. İki sıra arkamda oturan Şevket, bana fısıldayarak soruların yanıtlarının fizik kitabının hangi sayfasında olduğunu sorup da benden “bilmiyorum” yanıtını alınca, bana sorduğu soruyu bibaşka arkadaşına sormuş, o arkadaş da bile bile yanlış sayfa numaraları fısıldamış. Zavallı Çamur Şevket, kalleşlik denilen bu yanlışlığa kurban gitmiş.

Bir Kopya Olayı

Sınıf birincileri ve çok çalışkan öğrenciler çoğunlukla kopya vermek istemezler. Böylelerinin içinde baskı yada korkutma yüzünden kopya vermek zorunda olanlar olursa, eksik yada yanlış kopya verirler.

Bir üst sınıfta, benim tanık olmadığım şöyle bir olay geçmiş. Sınıfın en tembel, en haylaz, ama en kabadayı çocuğu, yazılı matematik sınavında, korkuttuğu sınıf birincisinden kopya alıyormuş. Öğretmen soruları sorunca, sınıf birincisi bakmış ki, soruları ancak bir ders saati içinde zar zor yanıtlayabilecek, kopya vermeye zamanı yok, arkadaşına,

– Ben, demiş, soruları yanıtlarken sana da tıpkı tıpkısını fısıldayacağım. Sana ayrıca kopya vermek için zaman yok. Sen, benim sana fısıldadıklarımı değiştirerek yaz ki, hoca kopya olduğunu anlamasın.

Böyle anlaşmışlar ve böyle de yapmışlar. Sınav sonunda sınıf birincisi sormuş:

– Nasıl, değiştirdin değil mi?

Öbürü,

– Hiç merak etme, demiş, hoca kopya yaptığımı dünyada anlayamaz. Öyle değiştirdim ki... Senin bana eksi dediklerini artı, artı dediklerini de eksi yaptım!

Bu yanıt üzerine, kopya veren çocuk sevineceği yerde,

– Eyvah! diye feryat edince, öbürü onun babasını da karıştırıp söverek,

– Ulan, diyor, ben senin bana yanlış kopya vereceğini sanki bilmiyor muydum?

Yazılı yada sözlü ders yoklamalarında ve sınavlarda başarılı olmuşsun olmamışsın, ne çıkar? Arada önemli bir ayrım yoktur. Destiyi kıran da, suyu getiren de birdir. Çamur Şevket de ve daha onun gibi niceleri de alaya çıkmadan sınıf geçip subay oldular. Hatta bunların içinden kurmay ve general olanlar bile oldu. İnsanın hangi yaşta gelişeceği hiç belli olmuyor. Dersteki başarısızlıklarından alaya çıkarılanlar ortaokulda daha çoktu. Ama lisede böyleleri azaldı. Lisede alaya çıkarılanların çoğu ahlaksal nedenlerdendi.

Zaman zaman yürüyüşe yada talime çıkarılırdık. Bu yürüyüşlere daha çok iki üç kısım, yani 120-180 kişi birarada çıkarılırdık. Çengelköy'ün içinde bir tur atar, okula dönerdik. Bu yürüyüşlerde söylediğimiz marşlardan biri hiç aklımdan çıkmıyor:

Ölmek var var var

Dönmek yok yok yok

Döner isek biz,

Namus bize ar olsun!

Bu marşı çok candan, çok ateşli söyledik. Hele “ölmek var, dönmek yok!” diye bağırırken yeri göğü, dağı taşı inletirdik. “Ölmek var, dönmek yok” savaş sırasında düşmana karşı direnci artırmak için söylenmişti. Ama biz, sınıfta dönmeyi amaçlıyorduk. Ölmek var, sınıfta dönmek yoktu. Aşağı yukarı da öyleydi.

Bir Kopya Olayı Daha

Lisenin son sınıfındayız. Bikaç ay sonra Harp Okuluna geçeceğiz. Reşit Süreyya Bey yıl sonundaki bakalorya* sınavından önce bir ara dönem sınavı yapacağını bir hafta önceden haber verdi. Bütün sınıfı bir telaştır aldı. Nasıl bir soru geleceğini bilmiyorduk, ama en kolay soru gelse bile altmış kişilik bizim 14. sınıfta bu soruyu ancak iki üç öğrenci yapabiliirdi.

Bu sınavdan herkes korkuyordu. Ben de korkuyordum. Korkmayan yoktu.

– Aman Kılılı...

Ben ne yapabiliirdim? Ençok yapabileceğim arkadaşlarıma fizik çalıştırmak, ama bu da olanaksızdı. Çünkü hem önümüzde zaman azdı, hem de arkadaşlarımlın çoğunun matematik ve fizikten temel bilgileri azdı, hatta kimisinin hiç yoktu.

– Aman Kılılı!

– Ne yapabilirim arkadaşlar?

– Ne yaparsan yap...

O bir hafta içinde bizim kısım arkadaşlar hiç olmadık biçimde geceli gündüzlü çalıştılar. Neye mi çalıştılar? Kopya hazırlamaya! Önce derslikteki oturma planı değiştirilerek kopya yapmaya elverişli bir duruma getirildi. Kopya verecek olanlar ortalara alındı. En zor ve en kurnazca kopya, iki iplik makarası genişliğinde kâğıtlardan rulo yapmak ve bu incecik sarılı kâğıtlara incecik ve küçücük harflerle hocanın sorma olasılığı bulunan bölümleri fizik kitabından aktarmak. Bir elin parmaklarıyla, sıranın altında ve dizlerin arasında tutulan iki rulo, birinden birine aktarılarak kopya yapılacak yer bulunurdu.

Ben, öğrencilik yaşamım boyunca hiç kopya çekmeyen o seyrek öğrencilerden biriydim.** Ama çok kopya verdim. Benim verdiğim kopyalarla sınıf geçmiş, liseyi bitirmiş pekçok kurmay subay ve general vardır.

Kopyanın daha birçok çeşitleri vardı. Dersliğin koridora bakan pencere camının dış yanından iri harflerle kâğıtlara yazılı kopyayı gösterip, hoca o yana yönelince çekilmesi gibi. Hatta hocanın ceketinin arkasına kopyayı iğnelemek gibi.

Benim kopya yazmayışımlın nedeni salt bilgime güvenmem değildi. Bundan çok daha önemlisi utanma duygusuydu. Öğrencilik yaşamımda bütün öğretmenlerim

* bakalorya sınavı: Bu eğitim programı biz orta sondayken, 1930-31 ders yılında yürürlüğe girdi. Ortaokul ve lise son sınıflarına bakalorya sınavı kondu. Bakalorya sınavlarında salt o ders yılı okutulan dersler sorulmaz, bütün ortaokulun üç sınıfında (6, 7 ve 8. sınıflar) ve bütün lisenin üç sınıfında (9, 10 ve 11. sınıflar) okutulan derslerden sorular sorulurdu. Öğrenciler için zordu ama öğrenim ve öğrencilerin iyi yetişmesi bakımından çok yararlı bir yöntemdi. Biz tarih boyunca bütün eğitim yöntemlerini dışardan aldığımız gibi, bakalorya yöntemini de Fransa'dan almıştık.

** Harp Okulunda niçin ve nasıl kopya yaptığımızı yeri geldiğinde anlatacağım.

beni sevdi ve bana güvendi. Beni seven ve bana güvenen insanlar beni kopya yaparken yakalarlarsa, nasıl utanacaktım, nasıl... İşte buyüzden kopya yapamazdım, yapmayı gönlümden geçirsem bile...

En zoru rulo kopya hazırlamaktı. Aşağı yukarı bütün bir kitabı o küçük ruloya aktarmak için o denli çok çalışırlardı ki, normal olarak derse çalışmış olsalar bu denli emek ve zaman vermezlerdi. Geceleri uyumadan kopya hazırlayanlar bile vardı.

Bütün bu kopya hazırlıklarına karşın kendilerine güvenemiyorlardı. Yine bana soruyorlardı:

– Ne yapacağız Kılı?

Reşit Süreyya Beyin zor sorular soracağını biliyordum. Aklıma bir kurnazlık geldi. Siz buna ister kurnazlık, ister aptallık, ister terbiyesizlik, hatta ahlaksızlık deyin...

Bizim fizik kitabımızda her bölümün sonunda Avrupa ülkelerinin ünlü liselerinde geçmiş yılların bakalorya sınavlarında sorulmuş soruları vardı. Ama bu soruların yanıtları yoktu. Bunlar alıştırma sorularıydı. Yanıtları da birçok fizik formülünün bilinmesini gerektiriyordu. Bu yabancı liselerde sorulan bakalorya sorularından en zor olan üçünü seçip önceden bu soruların yanıtlarını hazırladık. Reşit Süreyya bize yazılı sınavda ne sorarsa sorsun, biz sınav kâğıtlarına önceden hazırladığımız soruları ve yanıtları yazacaktık. Ancak bu dalaverenin bir zorluğu vardı. Yazılı sınavlarda kopya çekilmemesi için derslikte öğretmenden başka bir de denetleyici olarak bir sınıf subayı da bulunurdu. Bu sınıf subayının da dalavereyi bilmesi gerekirdi ki, gerektiğinde bizi savunabilsin, “Hayır hocam, siz o soruyu değil, öğrencilerin yazdığı bu soruyu sormuştunuz,” diyebilisin.

Bizim kısımlara bakan iki sınıf subayımız vardı. Biri Yüzbaşı Mekanizma Kâmil, biri de Yüzbaşı Dursun Bey... İkisini de severdik, ileride kendilerinden söz edeceğim. Reşit Süreyya'nın yazılı sınavında Dursun Bey bulunacaktı derslikte.

– Ben bu işi Dursun Beye söyleyemem, birisi söylesin.

Kim olduğunu şimdi anımsayamadığım bir sınıf arkadaşımız Dursun Beye söylemiş. Tabii Dursun Beye söylerken çok yalvarmış ve bize çok acındırmış.

– Hepimiz sınıfta kalacağız. Biliyorsunuz, bu hoca hem zor soruyor, hem de sıfırcı...

– Allah belanızı versin, demiş Dursun Bey, ne bok yerseniz yiyin...

Bu sözü Dursun Beyin razı olduğu anlamına geliyormuş.

Hiç unutmuyorum, üç bakalorya sorusunu yanıtlayacağımız lise, Fransız Lyon Lisesiydi. Şimdi bana Lyon Lisesinin üç bakalorya fizik sorusunu çözmek düşüyordu. Ne kadar zamanda bu üç soruyu çözdüğümü bilmiyorum ama iki günden

fazla uğraştığımı biliyorum, üstelik geceleri de çalışarak... Bir de yanlış çözmek, yanlış yanıtlamak sorumu vardı. Sonunda doğru olduğunu sandığım çözümleri buldum.

– Arkadaşlar, dedim, şimdi bu çok zor soruları hepimiz tam olarak aynı biçimde yanıtlarsak, bu, kuşkuyu çeker. Birbirine benzemez biçimde yapalım. Geçen sınavda az numara alanlar örneğin, soruların birini yada ikisini yapmasınlar.

Ben, yapmayın demişken, arkadaşlar önceden hazırladıkları sınav kâğıtlarına yanıtları yazmışlar bile...

Sınav günü ve saati geldi. Önce Reşit Süreyya, arkasından Dursun Bey dersliğe girdiler. O gün temsilci ben miydim? Belki de...

– Dikkat!

Arkadaşlar ayağa kalktı.

– Efendiler, söylediğim gibi imtihan yapacağım. Çıkarın kâğıtlarınızı yazın...

Hoca ne söylerse söylesin, ne sorarsa sorsun, biz kendi bildiğimizi yapacağız.

Soruları sordu. Dursun Beyin suratı asık, yüzünden düşen bin parça oluyor. Kimi arkadaşlar önceden hazırladıkları yanıtları erkenden verip çıkıyor derslikten. Oysa çalışkan ve bilen öğrencinin bile bir saat içinde yapması zor, hatta olanaksız...

Ben anlatılmaz bir korku içindeyim. Ya hoca bu dalaverenin benim başımın altından çıktığını anlarsa? Ya bana, “Ben size bu soruları mı sormuştum?” diye sorarsa? Ne yanıt verebilirdim? Ya, “Evet, bu soruyu sormuştunuz,” diye yalan söyleyecektim yada, “Hayır, siz başka soru sormuştunuz, ama biz bütün sınıf –ben başta olmak üzere– sizi kandırmak, aptal yerine koymak için sahtecilik yaptık,” diyecektim. O zaman da, asıl suçlu benken bütün sınıf arkadaşlarımı suçlamış olacaktım. İçinden çıkılmaz bir duruma düşmüştüm. Bütün bunları, sınav kâğıdının önünde, yani iş işten geçtikten sonra düşünüyordum. Sonunda kendi kendimi cezalandırmaya karar verdim. Lyon Lisesinin bakalorya sorularına yanlış yanıtlar yazacaktım. İlk kez bir sınavda kırık numara almayı göze almıştım. Hiç yanıt vermesem sahtecilik planımız anlaşılabilirdi. Sonlara doğru sınav kâğıdını verip derslikten çıktım.

Aradan birkaç gün geçmişti. Sabah müzakere (etüt) saatinde derslikteyim. Reşit Süreyya Beyin öğretmenler odasında olduğu, beni çağırdığı haberi verildi. Çocuklarda ses soluk kesildi. Gittim öğretmenler odasına. Reşit Süreyya Bey Boğaziçi’ne bakan pencerelerin birinin geniş duvar çerçevesine dirseğini dayamış, önünde sınav kâğıtlarından biri...

– Bak, arkadaşlarından biri benim sorduğum soruları yazmış... Senden de bunu hiç ummazdım Nusret Efendi...

Bişey söylemeye bile gerek yok, daha duruşumdan bile suçlu olduğum belli.

Hocanın sorularını doğru olarak yazan, 60 kişilik 14. kısımda bir öğrenci var: Bigalı Mustafa Biricik. Öyle silik, öyle renksiz bir çocuk ki, bu olay olmasaydı, ben onun adını olanağı yok anımsayamazdım, ne ben ne bibaşkası...

Dersliğe girince herkes sordu:

– N'olmuş? N'olmuş?

– Mustafa Biricik, hocanın sorularını doğru yazmış, bizim de foyamız ortaya çıkmış...

Mustafa'nın Bigalı olduğunu bile anımsıyorum. Altmış yıl önceki yüzü şimdi bile gözlerimin önünde... Biz bu planı hazırlarken, daha başta, "Arkadaşlar, ben bu işte yokum," demiş olsaydı, bugün ondan bir kahraman diye söz ederdim; hem de bizi bu utançlı durumdan kurtarmış olurdu.

Bütün bu çirkin oyunumuzdaki oyunbozanlığına karşın, Mustafa Biricik, hocanın sorularını doğru yanıtlayabilseydi hiç olmazsa... Hayır... Doğru soruları doğru yanıtlayamamıştı.

Bütün derslik silme kırık numara almıştı. Ben? Bana numara vermemişti. Niçin? Bilmiyorum. Beni ayrıca başka bir sınava çekmişti. Bana numara vermeyişini, sonradan ben kendimce şöyle yorumladım: Bana da 1 yada 0 vermiş olsaydı, öteki sınavlarla sınıf ortalamam aşağı düşecekti. Yorumum yanlış da olabilir.

730

Yıllar Sonra

Liseyi bitirdik. Arkasından Harp Okulu da bitti. Subay olduk. İki yıllık Askerî Fen Tatbikat Okulunu da bitirdik. Muratlı'da, Erzurum'da, Kars'ta, Safranbolu'da, Zonguldak'ta, daha birçok yerde kıta ve karargâh hizmetinden sonra, görev ve yetkimi kötüye kullanmak suçundan 4 ay hapse mahkûm olarak, yüzbaşılığıma birkaç ay kala, üstegmen rütbesindeyken askerlikten çıkarıldım.* Değişik işlerden sonra gazeteciliğe başladım. "Cumartesi" adında haftalık bir magazin çıkardım. O dergide her sayıda yazdım ama biri bana göre güzel bir yazıydı.**, ***

Parasız yönden umarsız kalıp "Cumartesi"yi kapattım. Elimde dağlar kadar iade sayılar kaldı. O zamanlar bu geri alınan dergiler iki türlü değerlendirilirdi. Ya eski Galata köprüsü üstündeki vapur iskelelerinde ve vapurlarda bu dergiler üst fiyatlarından çok çok daha ucuza satılır yada geri alınmış dergi yığınlarının kenarları mavi boyayla boyanıp kâğıt fabrikasına gönderilmek üzere toptancı

*Yaşayabilir ve yazabilirsem, bütün bu olayları, en ince ayrıntılarına dek, olduğu gibi, "Böyle Gelmiş Böyle Gitmez" dizisinin ileriki bölümlerinde tarih sırasına göre yazacağım.

**Şimdi, dostum Mustafa Ekmekçi, Ankara Millî Kütüphane ve Meclis Kitaplığında "Cumartesi" dergisini aramaktadır. Bulabilirse sözünü ettiğim yazıyı buraya aktaracağım.

*** Mustafa Ekmekçi, "Cumartesi" dergisini ne yazık ki o kitaplıklarda bulamamış. –Ali Nesin

kâğıtçılara satılırdı. Bu geri alınmış gazete ve dergi alışverişini Niğdeli hamallar yaparlardı. Bu hamallar, Niğde'den ilk gelişlerinde getirdikleri arkalık denilen ve yük taşımaya, daha çok da gazete ve dergi taşımaya yarayan aygıtlarını önlerine koyup Babîâlî yokuşunda iş beklerlerdi. Zamanla bu arkalıkli hamallar büyük kâğıt tüccarları, çok zengin işadamları oldular. Hâlâ içlerinde benimle seyrek de olsa tanışlık edenler vardır.

Geri gelen “Cumartesi”leri bizim kâğıtçımız Niğdeli Mustafa Sarışın, yüzü çilli bir adamdır, mavi sulu bir boyayla boyadı. Boyanın derginin taa içine işlemesi gerekirdi. Çünkü boya derginin içine işlemezse, dergilerin boyalı kenarlarını cilt makasında bikaç milimetre kestirip yeniden dağıtıcılara satarlar, onlar da ikinci kez dergi sahibine iade edebilirlerdi.

Biz, satılmayıp geri gelmiş “Cumartesi”leri iskele ve vapurlardaki satıcılara verdik. Onlar, diyelim 10 kuruşluk dergiyi bizden 2 kuruşa alıp, yine diyelim 5 kuruşa satıyorlardı. “Cumartesi”lerin vapur ve iskelelerde satıldığı günlerde (1946) “Markopaşa” adlı haftalık gülmece dergisi çıkarıyordum.

Reşit Süreyya Bey vapurla İstanbul’a geldiği bigün bu satıcılardan bir “Cumartesi” satın alıyor. Derginin o sayısında, sözünü ettiğim benim yazımı okuyor. Çok beğeniyor yazımı. Yıllar sonra beni görmek üzere Babîâlî'deki “Markopaşa” yönetimevine geliyor. Reşit Süreyya'yı görünce şaşırdım. Yazımı çok beğendiğini söyleyince daha çok şaşırdım. Ve sevindim. Öyle sevindim ki, o dergi yüzünden uğradığım zararı falan unuttum. “Cumartesi” bir işe yaramıştı. Hocam Reşit Süreyya, dergideki yazımı çok beğenmişti. Dünyalar benim olmuştu.

O gün Reşit Süreyya sivil giysiliydi. Rütbesi albay olmalıydı.

O küçük yazımı öve öve bitiremiyordu. Aklımda kaldığına göre, umarsızlıktan yazılmış, umutsuz, karamsar bir yazıydı. Kimbilir, belki de o yazıda anlatılan acı durumu yada benzeri durumları Reşit Süreyya da yaşamıştı.

O günkü konuşmamızda bana Amerika'ya, ABD'ye gideceğini söylemişti. Ne kadar sonra Amerika'ya gittiğini bilmiyorum. Bu, Reşit Süreyya'yla son görüşmemiz oldu. Amerika'ya yine bişeyler öğrenmek için gitmişti. Öğrenmek ve öğretmek, yaşam boyu onun işi işte buydu. Oğlu Feza Gürsey'in dediği gibi o bir ebedî öğrenciydi. Ebedî öğrenci, yine öğrenmek için biyere uçakla giderken, uçak düşmüş, ölmüştü.

Nobel Adayı Bir Türk

Oğlum Ali Nesin, Lozan'da liseyi bitirdikten sonra Paris'te üniversite öğrenimi yaptı. Amerika'da doktorasını yapmak istiyordu.

Amerika'daki pekçok üniversiteden hangisine göndermeliydim? Hiç gitmediğim için Amerika'yı bilmiyordum.* Ama şunu biliyordum: Her üniversitede her bilim dalı üstün düzeyde değildir. Öyle üniversiteler var ki, hocalarının değeri ve önemiyle anılır. Örneğin, adı pek duyulmamış öyle bir üniversite vardır ki, orda falanca kürsünün hocası çok değerlidir. Ben ünlü bir üniversite değil, değerli bir matematik profesörünün bulunduğu bir üniversite arıyordum. Çünkü Ali, böyle değerli bir profesöre layıktı.

Bigün konuyu, üniversite öğrenciliğindenberi tanıdığım merhum Yaşar Trak'a açtım. Bana bu konuyu Kurşunluoğlu'na mektup yazıp sormamı önerdi. Kurşunluoğlu'nun adını duymuştum. Amerika'da bir Türk bilimcisiydi. Yaşar Trak ona değgin daha geniş bilgi verdi. Köy Enstitüsü çıkışlıymış. Olağanüstü bir matematik kafası varmış. Aynı dönemde üniversite öğrenciliği yapmışlar. Değeri anlaşılmış, Amerika'ya gitmiş, şimdi Nobel Ödülü alacak adaylar arasında gösteriliyormuş. Bir Türk olarak öyle sevindim ki, anlatamam. Yaşar Trak, Prof. Kurşunluoğlu'na mektup yazarak dileğimi bildirmemi önerdi. Ben kendisini tanımadığımı, benim adıma Yaşar'ın mektup yazmasının daha uygun olacağını söyledim.

Yaşar,

– Hayır, hayır... O seni kesinlikle tanır ve senden böyle bir mektup almış olmaktan son derece memnun olur. Senin mektubun çok daha etkili olur, sen yaz... dedi

Yaşar'dan Kurşunluoğlu'nun adresini alıp bir mektup yazdım. O mektubun kopyası, mektup dosyalarımın arasında olacak. Bigün bulursam buraya aktarırım. Çünkü, benim Kurşunluoğlu'na yazdığım o ilk ve son mektup bence çok önemli bir insanı tanıma açısından. Uzunca bir mektuptu. Önce oğlumu tanıtıyor, sonra bize salık vereceği en iyi matematik hocasının yada hocalarının hangi üniversitelerde bulunduğunu lütfen bildirmesini rica ediyordum.

Yanıt geldi. Kendisinden değil, Amerikalı sekreterinden, İngilizce ve tastamam ikibuçuk satırdı. O mektubu da dosyalarımın arasında bulunca “ibret-i âlem” olsun diye buraya aktaracağım. Mektupta, dünyadaki her okuryazarın bildiği üç üniversite adı bildiriliyordu: Harvard, Yale, üçüncüsü de sanırım Princeton...

Elimde olmadan ağzımdan üç harfli ve tek heceli bir ses çıktı. Öyle sinirlendim ki, Feneryolu'ndaki evimin çalışma odasında bir aşağı bir yukarı, hızlı hızlı gidip gelirken söylemedik söz bırakmadım. Bu denli kızmamın bir nedeni daha vardı. Ben, okurlarımdan çok mektup alan bir yazarım, okurlarımdan, tanışlarımdan ve dostlarımdan... 1993'te büyük bir ameliyattan sonra görme alanım daralıp gazete,

*Amerika'ya daha sonra, 1994'te gittim.

kitap ve mektup okuyamaz oluncaya dek, bütün mektuplara kimden gelmiş olursa olsun, hatta içinde bana ağır sövgüler olsa bile –elbet adresi varsa– kesinlikle yanıtlarım. Hele çocuklardan gelen mektupları... Görme alanım daralana dek, elime geçip de yanıtlamamış olduğum hiçbir mektup olmamıştır. Yazdığım, yanıtladığım mektuplar, yazdığım kitapların dört beş katı tutar, belki daha da çok... Bir mektubu yanıtlamamayı –insanın yanıtlama gücü varsa– insana saygısızlık ve insanın kendine saygısızlığı sayarım. Ne yazık ki son iki yıldır mektupları yanıtlamıyorum. Ve bu eksikliğimden ötürü de utanıyorum. Kurşunluoğlu'na kızıışımın bibaşka nedeni de, bana yanıtı İngilizce ikibuçuk satır olarak Amerikalı sekreterine yazdırmış olmasındandı. Keşki ondan hiç yanıt gelmeseydi de, kafamda bir Türk Nobel ödülü imgesi yaşayıp dursaydı. Oysa bu Köy Enstitüsü çıkışlı bilimci, profesör olmuş ama köylülükten kurtulamamış. Köy Enstitülerinin Türk köylülerini köylülükten kurtarmak için kurulduğunun ayrımında bile değil. Bu profesör bana, köyünden makam odasına babasını yayan yapıldak getirten valiye, köylü olan babasının söylediği şu sözü anımsattı: “Oğlum, ben sana vali olamazsın demedim, adam olamazsın dedim!”

Dört Dörtlük Bir Adam

733

Amerika'da profesör olan Türk fizik bilgini (salt bilimci değil, bilgin) Feza Gürsey'in lise hocamız Reşit Süreyya Gürsey'in oğlu olduğunu daha lise öğrenciliğimden biliyordum. Nedense onu yaşı benden çok küçük sanıyordum. Oysa aynı kuşaktanmışız, yaşı benden 7 yaş küçük. Sevgili dostum Haldun Taner'in o zamanki eşi Leyla Pamir, Feza'nın eşi Suha Hanımın yakını olduğu için, Feza'yı çok iyi tanıyordu. Feza Gürsey'in adresini Haldun Taner'den alıp oğlum Ali Nesin için bir mektup yazdım. Hemen yanıt geldi.

Feza'yla dost olduk. Eşiyle birlikte iki kez Nesin Vakfına gelmişti. Bir gelişinde kendisine Kurşunluoğlu olayını anlatmıştım. Anlattıklarımı yüzünü buruşturarak dinlemişti. Feza Gürsey salt benim dostum olarak kalmadı, Ali'nin de arkadaşı oldu. Ali'yi çok korudu, ona iyilikler etti. Zavallı Feza bana göre genç yaşında öldü. Onun bilim alanı hiç bilmediğim, yabancı olduğu bir alan olduğu için, onun bilgin büyüklüğünü başkalarından duyup öğreniyorum. Ama onun büyük bir insan, büyük bilginlere yaraşır bir insan, dört dörtlük bir adam olduğunu çok iyi biliyorum.*

*İlgilenenler için: TÜBİTAK'ın yayımladığı “Bilim ve Teknik” dergisinin Nisan 1994 sayısında Feza Gürsey'e değgin değerli ve önemli yazılar vardır.

Suha ve Feza'nın oğulları, Ali oğlumun arkadaşı Yusuf Gürsey şaşılacak oranda, fizikçi olan dedesi Reşit Süreyya'ya benziyor. En iyisi ben sözü oğlum Ali Nesin'e bırakayım. "Bilim ve Teknik" dergisinin Nisan 1994 sayısında Feza Gürsey'i şöyle anlatıyor:

Geçen yaz babamın yıllardır biriktirdiği belgelere bakıyorduk birlikte. Babasına yazdığı mektuplar, okul karneleri, okul arkadaşlarının ve öğretmenlerinin fotoğrafları, solmuş gazete kupürleri, okul defterleri, subayken hazırladığı raporlar, resim akademisinde yaptığı resimler, kurduğu fotoğraf stüdyosunun ve gazetelerinin antetli kâğıt ve zarfları, kendisinin de tam anımsayamadığı savcılık çağrılar, yılları belirsiz tren, otobüs ve uçak biletləri... Neler vardı neler. Sararmış bir fotoğraf çıktı karşıma bir an. Bir portre. Gözüm bir yerden ısıyor, ama nerden? Oysa fotoğraf çok eski, öylesine eski ki fotoğraftaki kişiyi tanımış olmam olanaksız. Babama kim olduğunu sordum. Fotoğrafa bakar bakmaz,

– Aaa! Canım benim, dedi sevgi dolu bir sesle.

Fotoğrafi elinden bırakmadan uzun uzun baktı. Duygulanmıştı. Saygıyla sessizliği korudum. Herhalde bir okul arkadaşı olmalı diye geçirdim içimden. İyi anlaştığı, sırdaşı olduğu bir okul arkadaşı olmalı. "Canım benim" sözcüklerini öylesine kullandı. Yanılmışım. Bir süre sonra gözlüklerinin üstünden uzaklara bakarak,

– Reşit Bey, dedi, Feza Beyin babası...

Reşit Bey babamın Kuleli'den öğretmeni idi. Bunu biliyordum. Çocukluğumda da duymuştum adını. Babamın Reşit Beyi çok sevip saydığını da biliyordum. Çağının ve coğrafyasının çok ötesinde bir bilim insanı olduğunu kimbilir kaç kez duymuştum ağzından. Reşit Beyi ve oğlu Feza Gürsey'i bize örnek olarak gösterirdi. Bütün bunları biliyordum ama gene de öğretmeni olan bir kişiye "Aaa! Canım benim" diyebilmesine şaşırmıştım. Herhalde, babam, ilerlemiş yaşından dolayı Reşit Beyi genç bir insan olarak canlandırıyordu gözünde. Demek insanlar yaşlandıkça öğretmenlerini çocukları gibi görebiliyorlardı. Yabancıysa olduğum bir duygu diye geçirdim içimden.

Babamın öğretmeni Reşit Beyin oğlu Feza Bey ve ailesiyle 1977'de başladım yazışmaya. Lise'yi yeni bitirmiştim ve üniversite öğrenimi için Amerika'ya gitmek istiyordum. Feza Bey Yale Üniversitesinde fizik profesörüydü. Babam aracılığıyla yazışmaya başladık. Sonradan düşüncemi değiştirip Fransa'ya gittim.

1980'de Feza Beyin ailesiyle yazışmalarımız yeniden canlandı. Üniversitenin üçüncü yılındaydım. Üniversite sonrasını düşünme zamanım gelmişti. Doktora yapmak istediğimi biliyordum ama doktorayı nerede yapacaktım? ABD'de karar kıldım.

1980 yazıydı. Feza Gürsey ve ailesi Fransa'ya geldiler. Eşi Suha Hanım ve kendisiyle ilk o zaman tanıştım. Oğlu Yusuf Gürsey'le bir yaz önce Türkiye'de tanışmıştım. Feza Bey, Fransa'nın ve dünyanın en gözde bilim merkezlerinden biri olan Collège de France'ta ders vermeye gelmişti. Derslerine gittim. Salon tıklım tıklım doluydu. İlgi çok yüksekti.

Dinleyicilerin Feza Beyin söylediklerinden tek bir sözcük kaçırmak istemedikleri belliydi. Dersinden pek birşey anlayamadım. Nasıl anlayabilirdim ki, üniversitenin üçüncü yılını daha yeni bitirmiştım ve matematik bölümündeydim. Ama bir dakika olsun gözümü kırpmadım. Kırpmak istemediğimden değil, Feza Bey kırpmama izin vermedi. Son derece akıcı bir Fransızcayla ve saygı uyandıran bir dinginlikle konuşuyordu. Sözlerini anlayamadığım çok güzel bir müzik dinler gibiydim. Varlığını ta çocukluğumdan beri sezdiğim gizemli bir evreni çok yakından tanıyordu Feza Bey. Bu hiç kuşkusuz böyleydi. Doğanın, evrenin, herşeyin gizini keşfetmişti ve bu gizi bizimle paylaşıyordu. Bunu yaparken nasıl da alçakgönüllüydü! Anlattıklarını herkesin anladığından, anlayabileceğinden en küçük bir kuşku duymuyordu. “Gördüğünüz gibi pek de zor değilmiş” der gibiydi. Sanki biraz çabayla herşeyi anlayabilirdim. Sanki başımın üstünde cıvıltı bir kuş pır pır edip duruyordu da, her nedense o kuşa tutunmak için bir türlü kolumu kaldırmıyordum. Oysa kolumu bir kaldırsam o kuşa tutunup çok uzaklara gidebilecek, Feza Beyin erdiği sırlara ben de erebilecektim.

Dersten sonra birlikteydik. Konuşmasının anladığım bölümlerinden, yani matematikle ilgili bölümlerinden sorular sordum. Sanki bir meslektaşımıymışım gibi başladı anlatmaya. “Ağızdan bal akıyor” denir ya, işte öyleydi, ağızdan gerçekten bal akıyordu. Daha da önemlisi beni ciddiye alıyordu. Ciddiye alınıyordum. Bir bilim adamı olarak ciddiye alınıyordum. Feza Bey acaba o gün bana gerçekten neler öğrettiğinin ayrımında mıydı?

735

Yale Üniversitesine doktora için başvurudum. Kabul edildim. Feza Bey sayesinde kabul edildiğimi sonradan öğrendim. ABD’de Türkiye’deki gibi üniversiteye girişte sınav yoktur. Üniversite notlarına ve öğretmenlerden gelen mektuplara bakarlar. Her yıl yüzlerce, belki de binlerce öğrenci başvurur dünyanın her yerinden. Bunların arasından 13 doktora öğrencisi seçilecek. Kolay değil onca kişinin arasından seçmek. Matematik bölümü Feza Bey’e sormuş:

– Ali nasıldır?

Feza Bey nerden bilsin matematikte nasıl olduğumu? Gene de,

– Çok iyidir, demiş, bence kabul etmelisiniz.

– Ama okul notları pek iyi değil, demişler.

– Fransa’da ABD’deki gibi bol not verilmez. Notları Fransa için çok iyi. Kabul edin pişman olmayacaksınız.

Feza Bey kırılır mı? Yale’e kabul edildim. Feza Bey sayesinde Yale’e girdiğimi öğrendiğimde büyük bir sorumluluk altında buldum kendimi. Feza Bey’e güvenip beni matematik bölümüne kabul etmişlerdi. Feza Beyi utandırmamalıyım. Nasıl yapacaktım bunu? Çok çalışmak doktora için yeterli değil ki. Yeterliymiş. Sonradan öğrendim.

Feza Bey üzerine ne anlatayım? Bilimdeki üstün başarılarını mı, kazandığı ödülleri mi? Yoksa yetiştirdiği öğrencilerden mi söz etsem? İnceliğine, duyarlılığına, sanat sevgisine

ve bilgisine haksızlık etmiş olmam mı? Belki de daha kişisel olmalıyım. ABD'deki evinin bir Türk yurdu hâline geldiğini, Türk öğrencilerinin sorunlarına karıkoca nasıl çözüm bulmak için uğraştıklarını anlatmalıyım. Eşimle evlendiğimiz gece evlerinde ailecek düzenledikleri törende Asaf Hâlet Çelebi'nin "Mariyya" adlı şiirini nasıl severek ve duyarak okuduğunu atlamamalıyım. Gece geç saatlere dek evinde biz gençlerle oturduğunu, yaşlılarımızı gibi sohbet ettiğini, bizlerle oyunlar oynayıp bir çocuk gibi eğlendiğini söylemeliyim. Ya elinde kâğıt kalem koltuğunda hesaplara daldığı anlar? Feza Bey eşsiz bir insandı. Feza Bey sayfalara sığmaz.

Babamla belgelerine baktığımız günler çoktan geride kaldı. Geçen hafta çoluk çocuk, Ankara'da Altınpark'a gittik. Amacımız Feza Gürsey Bilim Merkezini ziyaret etmekte. Feza Beyin adına yarasır bir yer yapmışlar. Ailecek, bu yük küçük hepimiz çok eğlendik. Feza Beyin duvardaki o güzel fotoğrafını çıkarken gördüm. Babamın, öğretmeni Reşit Beyin sararıp solmuş fotoğrafını gördüğünde sarf ettiği sözler çıkacaktı ağzımdan az kalsın. Son anda toparlandım. İşte o zaman babamın sözlerinin asıl anlamını kavradım. Reşit ve Feza Beyler bütün Türkiye'nin canlarıdır. Hepimiz öğrencileriyiz. Biz öğrencilerinde yaşayacaklar. Çok yaşasınlar!

Melek'le Peri

En sevdiğim arkadaşım Nihat Aytek'ti. Bursa Askerî Lisesi 1. sınıfında dönerek Kuleli'ye gelmişti. Sarışın, mavi gözlüydü. Emekli bir albayın oğluydu. Dinlence günlerinde evlerine gittiğim olurdu. Kendinden küçük bir erkek kardeşi, bir de ablası vardı. Ablası Amerikan Kolejinde öğrenciydi. Önceleri Kandilli'de yokuşta bir evde otururlarken, sanırım ablasının okuluna yakın olsun diye Bebek'te parkın karşısında yarı ahşap yarı kâğıt, aklımda kaldığına göre üç katlı bir eve taşınmışlardı. Babası, üstünde resmî giysisi yokken bile bir askerdirdi. Plajda mayoluyken bile asker oldukları anlaşılanlar vardır, Nihat'ın babası bu tiplerdendi. Yani yumuşaklığını, sevecenliğini kendi ördükleri sert kabuğun altında gizleyenlerden. Annesi, sonsuz özverili Türk analarından...

Ablası, o zaman Kolejin son sınıfında olduğuna göre, bizden ancak iki yaş büyük olacak. Ama bana sanki bizden epiyce büyükmüş gibi gelirdi. Bizi kız arkadaşlarıyla tanıştırmak isterdi. Niçin mi? Bunu sonraları anlamaya başlamıştım. İkimiz de yabancı çocuklardık. Ne Nihat'ın, ne benim kız arkadaşımız vardı. Kızlı erkekli kalabalık, geniş bir aileden gelmiyorduk. Hele ben!.. Nihat'ın ablası, bizim evde olduğumuz zamana denk düşürerek, biz yaşlarda kız arkadaşlarını eve çağırırdı. Nihat, hemen üçüncü kata fırlardı. Sonra da evden giderdik. Sözde kıza

kadına önem vermiyormuş havalarındaydık. Oysa gerçek bunun tam tersiydi. Bir kız arkadaşımız olsun diye deli oluyorduk, içimiz gidiyordu.

Sınıf arkadaşlarımdan epiycesinin kız arkadaşları vardı. Ne şaşılasıdır, bunların çoğu haylaz öğrencilerdi. Sevdikleri yada arkadaş oldukları kızlara güzel sevi mektupları bile yazamazlar yada kendi yazdıklarını beğenmezler, bu mektupları benim yazmamı rica ederlerdi. Bu da bir tür kopya vermek, bir tür Cyrano de Bergerac'lık yapmaktı. Arkadaşlarımdan çok sevdiklerimden kimisinin bu isteklerini yerine getirdim. Ama insanın tanımadığı bir insana aşk mektubu yazması kolay değil. Kızın kimliğini, kişiliğini bileceksin, sonra da kızla olan ilişkinin derecesini öğreneceksin. Bana sevi mektubu yazdırmak isteyenler, hatta yalvaranlar bütün bunları anlatırlardı.

Kadın-erkek ilişkisi üzerine bana anlatılanlar salt bunlar değildi. Arkadaşlarımdan kimisi kadınla cinsel ilişkiye bile girmişti. Örneğin Ankara kedisi gözlü Ispartalı Avni geneleve bile gitmişti, hem de kaç kez... Bu konuda deneyimliydi. Geneleve gitmeden önce de yakınları arasında böyle deneyimleri olmuştu. Bunları bana ballandıra ballandıra bütün ayrıntılarıyla anlatırdı. Niçin anlatırdı? Öyle sanıyorum ki bana olan üstünlüğünü kanıtlamak için. Çünkü ben onun gözünde ağzı süt kokan bir çocuktum. Dersleri biliyordum ama gerçek yaşamı, kadın-erkek ilişkilerini bilmiyordum. Bütün bu anlatılara ilgi duyuyor muydum? Ne duyuyordum ne duymuyordum. Hiç ilgi duymamış olsaydım, bunca yıl sonra belleğimde kalmazdı, anımsamazdım. Şu bakımdan ilgi duymuyordum, duymak da istemiyordum: Benim günün birinde evleneceğim kız Meryem gibi bakire (kızoğlankız) olmalıydı. Böyle bir kıza layık olabilmem için benim de kadın eli değmemiş bir bakir olmam gerekirdi.

Meryem gibi bir bakire mi? Tanıdığım en mükemmel insanlardan biri olan tabiiyye öğretmenimiz doktor İsmail Hakkı Bey sormuştum:

– Efendim, öyleyse Meryem, İsa'yı nasıl doğurdu?

İsmail Hakkı Bey spermlerin birleşimiyle çocuğun nasıl doğduğunu anlatmıştı derste. Erkek olmadan kadın tek başına çocuk yapamazdı. Ancaaak... Bizde Türk hamamları çoğunlukla bir gün erkeklere, bir gün de kadınlara ayrılmıştır. Yarım gün erkeklere, yarım gün kadınlara ayrılmış hamamlarımız da vardır. Böyle hamamlarda erkek spermini boşaltırsa, aynı hamama kadın gittiğinde, sıcak hamam vasatında (ortamında) spermler ölmeyeceğinden, kızoğlankızların da gebe kaldıkları görülmüştür.

– Efendim, Meryem erkek hamamına gitmiş olabilir mi?

İsmail Hakkı Bey belli belirsiz gülümseyerek,

– Meryem Ana'nın Neccar'dan gebe kaldığı söylentisi vardır, dedi.

Arapçada “neccar” marangoz demektir.

Ah benim öğretmenlerim, kimileyin bitek tümce içinde bize ne çok, ne çok şey öğretirlerdi.

Ne demiştim ben? Günün birinde evleneceğim kız Meryem Ana gibi bakire olmalı mı demiştim? Hayır bu sözümünden dönüyorum. Gerçekten bakire olmalı, Meryem Ana gibi “neccar”ın gebe bıraktığı bakire değil.

Allaha inanıyordum, hem de çok. Bir cinsel ilişkiye girersem, bunun ilerde evleneceğim o bakir kıza haksızlık olacağını düşünüyordum. Ben böyle bir haksızlığı yaparsam, eşimin de böyle bir haksızlığı yapmaya hakkı olur demektir. Buna katlanamazdım. Eşimin erkek olarak tanıdığı ilk kişi olmam için, benim de dişi olarak tanıdığım ilk insan o olmalıydı. Bu eşitlik duygusu bende yıllarca sürmüştür.

Can arkadaşım Nihat'ın ablası, bizi niçin kızlarla tanıştırmak istiyordu, diye sormuştum. Okumakta olduğu Amerikan Kolejindeki eğitimin etkisiyle olacak, erkek kardeşini ve kardeşinin arkadaşını yabancılıktan kurtarıp evcilleştirmek, uygarlaştırmak istiyordu. Düşünün, bin kişilik bir sınıf ve iki bin kişilik bir okul ve öğrencisi, öğretmeni ve subayı hepsi erkek... Kimi çocuk haftada bir evine gidince, anne, kız kardeş, akraba olarak bir kadın yüzü görüyor. Benim için böyle birşey de yok. Bütün yaşamım geceli gündüzlü erkek erkeğe geçiyor.

Nihat'ın ablası bize bigün iki basılı çağrılık (davetiye) verdi. Bu, Amerikan Kolejinde yapılacak olan bir konser çağrılığıydı. Safiya Ayla'nın konseri... Çağrılıkları verirken de,

– Sizi okulun aşağı kapısında iki kız karşılayacak, küçük sınıflardan... Size okulu gösterecek, rehberlik edecek, dedi.

Nihat'ın tepkisi çok sert oldu:

– Kız mız istemez!

O haftayı okulda nasıl geçirdiğimizi hiç unutmuyorum. Okula dönüşümüzde ilk işimiz “harici”^{*} giysilerimizi çıkarıp “dahili”^{**} leri giymek ve sonra çıkardığımız harici giysinin pantolonunu bekâr ütüsüne yatırmak oldu. Nedir bekâr ütüsü? Pantolonun iki bacağındaki ikişer ütü çizgisi tastamam üst üste gelmek üzere, yatak çarşafıyla döşek arasına pantolon özenle serilecek. Sonra yatakhanein ortasındaki musluklardan avuca doldurulan su, tam pantolon ütü çizgilerinin üzerlerine gelmek üzere serpilecek. Ütü çizgileri ne denli çok ıslatılırsa, o denli iyi ütülenir pantolon. Kimileri ağızlarına doldurdıkları suları pantolona fışkırtarak pantolonu ütüye hazırlar. Ben elimle su serperdim. Su serpildikten sonra, ütü çizgileri tam üst üste gelecek biçimde pantolon çarşafın üstüne serilmeli. Bu işlem çok önemlidir.

* İzinli çıkıldığında okul dışında giydiğimiz giysi ve kılık.

** Okul içinde giyilen hâki (toprak rengi) giysi ve kılık.

Ütü çizgileri tam üst üste gelmezse, pantolon paçasında çift çizgi olur ki, rezalet... Tam izne çıkacağın gün, pantolonu bir de ayağına giyersin ki, her bacasında çift çizgi... Düzeltmek olanağı da yoktur.

O bir hafta, Nihat ve ben, birbirimize kolejin dış kapısında bizi karşılayacak olan iki kızdan hiç söz etmedik. Ama, çok iyi biliyorum ki, o iki tanımadığımız kız hiç aklımızdan çıkmıyordu. Bitürlü günler, saatler geçmek bilmiyordu.

Şimdilerde “etüt” denilen, o zamanlar “müzakere” yada “mütalaa” dediğimiz ders saatleri dışında, ama derslikte oturup ders çalışmamız gereken saatlerde, arkadaşlarımızın çoğu Harp Okuluna geçmemize, sonra da subay çıkmamıza ne kadar zaman kaldığını hesaplar ve bunun takvimini çıkarırlardı.

Müzakere yada mütalaa dediğimiz zaman, sabahları derse girmeden önce bir saat, akşamları da yemekten sonra iki saattir.

Daha çok akşam, mütalaa saatinde derslikte çocuklardan biri birden haykırırdı:

– Arkadaşlar, Harp Okuluna bin otuz gün, beş saat, üç dakika kaldı.

Başka bir arkadaş,

– Ya subay çıkmaya? diye bağırarak sorardı.

Hesaplar çok önceden hazırды:

– Subay çıkmamıza da binyediyüzaltmış gün, beş saat, iki dakika var!

739

Üç dakika iki dakikaya inmiştir, çünkü son tümceyi söyleyene dek bir dakika geçmiştir.

Derslikten bir arkadaşın sesi yükselir:

– Uyku saatlerini saymazsan?

– Uyku saatlerini çıkarırsan, subay olmamıza ... gün ve ... saat ve ... dakika var.

– Tatilleri çıkarınca?

Arkadaşlarımızdan bu türlü takvimleri kâğıt üstünde yapanlar bile vardı. Ben, hiç böyle bir takvim yapmamış ve yapmayı da düşünmemiştim, ama kolejli kızlarla buluşacağımız günü ipe çekiyordum. Zamanı daha çabuk yaşamak için anlatılmaz bir aceleciliğim vardı. Bir günü bir saatte yaşamak istiyor gibiydim. Bir günü bir saatte yaşayabilseydim, o zaman da bir saati bir dakikada yaşamak isteyecektim. Sonunda o gün geldi çatı.

Günlerden perşembeydi. Perşembe günleri öğleden sonra izne çıkar cuma akşamı okula dönerdik. Haftanın dinlence günü dahaca pazara çevrilmemişti.

İki yıl önce sakal tıraşı olmaya başlamıştım. Bizim bölümün, yani İngilizce okuyan 13 ve 14. kısımların bulunduğu yerdeki lavabo aynalarının karşısında sakal tıraşı oluyordum.

Geçen yıl ortaokul son sınıfındayken yine böyle lavabo aynası önünde, ben biyanda tıraş olurken, başka biyanda da Fransızca kısımlarından Mustafa Onanç

tıraş olmaktaydı. Mustafa Onanç yoksul bir kasaba çocuğuydu. Buyüzden de benden bile cimriydi. Tıraş fırçasını tıraş sabununa sürterek sakallarını sabunluyordu. Sabunladı, sabunladı... Fırçayı sabuna çokça sürmüş olacak ki, suratında sabun köpürdükçe köpürdü. Uzaktan Mustafa'nın yüzünü dikizliyordum. Onun içinden geçenleri biliyordum. Bu kadar fazla sabun köpüğünü ne yapacaktı? Yazık, ziyan olacaktı. Ziyan olmasın diye boyuna sakal fırçasını yanaklarına sürüyor, sürttükçe sabun köpürüyordu. Ah, bilseydi böyle olacağını, hiç bu denli çok tıraş sabunu sürer miydi fırçaya... Ben çoktan tıraş olmuştum, Mustafa'yı seyreliyordum. Suratındaki sabun, fırçaladıkça hâlâ köpürmekteydi.

Çok ciddi bir sesle,

– Mustafa! diye seslendim.

Sabunlar içindeki yüzünü bana çevirip,

– Efendim? dedi.

– Sen en iyisi ne yap, biliyor musun?

O saf saf sordu:

– Ne yapayım?

– Yüzündeki sabun köpüklerini bir dilim ekmeğe güzelce sür, sonra afiyetle ye!

740

Mustafa benden çok gülmüştü. Ne şaşılası yada hiç şaşılmaması gereken şey ki, ben 55 yaşımdan sonra, yani yirmibeş yıldanberi hiç tıraş sabunu kullanmıyorum. Tıraş sabununun gereksizliğini anladım. Bildiğimiz el sabunu, tıraş sabununun gördüğü işi çok güzel görüyor, yani sakal kıllarının yumuşamasını ve tıraşbıçağının yüzde kaymasını sağlıyor. İnsanlara bunu ne denli anlatsam, bana değil, tıraş sabunu reklamlarına inanacaklardır.

Çok sabun sürersem çok daha iyi tıraş olacaktım gibi... Sinekkaydı denilen biçimde tıraş olmuştum ama, burnumla dudaklarımın arasında bir yerden ağır bir tıraşbıçağı yarası almıştım. Şu tersliğe bakın. Bikaç saat sonra Nihat'la ben, bizi okul kıyısında bekleyen kızlara gidecekken...

Arkadaşlara sesleniyorum:

– Heeey, sende kantaşı var mı?

– Kantaşı da ne?

– Şap be şap... Kanı durduracağım da...

– Gazete kâğıdı yapıştır.

– Pamuk yok mu pamuk?

Dışarda giyilen ayakkabımı, o bir hafta boyunca iki günde bir fırçaladım.

Gelelim saçlara. O zamana dek hiç özen göstermediğim saçlarım birden önem kazanmıştı. Saçlar tıraş makinesiyle kesilmiş olacak. Benim için hiç önemli değildi ama kimi çocuklar çok önem veriyorlardı saçlarının uzunluğuna kısalığına. Saçla-

rını bir santimcik daha uzatıp yatırabilmek, yandan ayırabilmek için nelere katlanırlardı yatairken... Saçları yatık dursun diye başlarına file, takke, hatta ipek kadın çorabı geçirenler bile vardı. Böyleleri daha çok, kız arkadaş edinmiş olanlardı.

İlk kez o perşembe öğle sonrasında saçlarımı ıslatıp, ayna karşısında yatırmaya çalıştım ama boşuna... Saçlarım, fırça kılları gibi dimdik duruyordu. Üstelik alnım da dardı ve dar alın zekâ kıtlığı olarak bilinirdi. Ne yazık ki benim alnım çok dardı. Ölçerdim alnımı. Kaşlarımla saçlarım arasında 3 parmaklık bir alın... Kızlar ne yapsın benim gibi alını dar birini?

Arkadaşlarımla çoğu gibi okulun verdiği resmî giysiyi beğenmeyip, o giysiyi özel terzilere götürüp tam vücuduma uygun yaptıramamıştım. Buna ayıracak param olmadığı gibi, okulun verdiği giysinin de vücuduma uyduğuna inanıyordum.

Nihat'ın giysisi de, okulun verdiği gibiydi, terzi eli değmemiştii.

Kuleli Lisesinin orta bahçesine, bütün sınıflar yoklama için çıktık. Her sınıfın subayı, kendi sorumlu olduğu kısmın öğrencilerini teftiş ediyor. Saçı uzunlar, şapkasının –o zaman serpuş denilen– güneşliği eğik olanlar, kama koydurarak pantolon paçalarını genişletenler, daha bunlar gibi uygunsuz görülenler çıkarılıyor sıradan. Kılıkklarını düzeltmedikçe izinli bırakılmıyor.

Nihat'la çıkıyoruz okuldan... Vapurla nereye geçiyoruz? Sirkeci yada Karaköy İskelesine değil. Belleğimde kalmamış. Boğaz'ın Anadolu yakasında bir iskelede, belki Bebek'te, belki Arnavutköy'de iniyoruz. Saat? Bizim kızlarla buluşmamıza daha çok var. Onca telestikten sonra buluşma yerine erken gelmişiz. Rıhtımda bir aşağı bir yukarı gidip geliyoruz. Nihat, birer çiklet almamızı öneriyor. Bu çiklet de neyin nesi? Ben hiç çiklet çiğnemem, ne çiklet ne sakız... Ayrıca çiklet yada sakız çiğneyenlerden hiç hoşlanmam. İnsan ne denli kibar olsa da çiklet çiğnerken birden bayağlaşıır.

O zamanlar çiklet Türkiye'ye yeni yeni girmekte. Heryerde bulunmuyor. Ama sakız bol. Hatta sakız sözcüğünden İstanbul hanımları atasözü değerinde deyim bile üretmişlerdir: Herkes sakız çiğner ama Ayşe kız gibi çatlatamaz.

Rıhtım yolu üzerinde bir büfeden iki çiklet alıp ağızımıza attık. Nihat'ın niçin çiklet çiğnememizi önerdiğini anladım. Utancından! Buluşacağımız kızlardan utanıyor. Bu utangaçlığını bastırmak için, kızların karşısında çak çak çiklet çiğneyeceğiz. Yani kızlara demek isteyeceğiz ki... Siz de kim oluyorsunuz! Bizim kız arkadaşımız mı? Çooook... Yani çiklet çiğneyerek kızlara önem ve değer vermediğimizi göstereceğiz.

Saat geldi. Aşağı kapıdan okulun o büyük bahçesine girmeliyiz artık. Ama Nihat,

– Dur biraz, hemen girmeyelim... dedi.

Ben de öyle düşünüyordum. Kızları biraz bekletmeliyiz. Bir aşağı bir yukarı, biriki kez daha gidip geldik. Sonra, hiçkimseyi, dünyayı bile umursamayan insanlar pozunda, çiklet ağzımızda çak çak çiğneyerek kapıdan girdik. Bekçi kulübesindeki kapıcıya çağrılıkları gösterdik mi göstermedik mi, anımsamıyorum. Bikaç adım yokuştan çıkmıştık ki... İki kız orda duruyor. Acaba bunlar mı? Kızlar bize bakıp gülüyor. Nihat'ın ablası'nın... Neydi adı? Meliha mıydı, yoksa Melahat mı? Belki ikisi de değil.

O iki kız yanımıza sokulmasa, biz çak çak çikletleri çiğneyerek geçip gideceğiz... İyi ki kızlar gelip elimizi sıkıyor ve kendilerini tanıtıyorlar.

– Ben Peri!

– Ben de Melek!

Gerçekten adları Peri'yle Melek miydi, yoksa aradan ellisekiz yıl geçtikten sonra, ben mi bu adları onlara uygun görüp de uyduruyorum? Bu iki addan birinin bu iki kızdan birinin adı olduğu kesin.

Biz de onlara kendi adlarımızı söylemiş miydik, yoksa aval aval durmuştuk da onlar mı bize adlarımızı sormuştu? O gün o iki kızla ne konuştuğumuzu, onların bize, bizim onlara neler söylediğimizi hiç anımsamıyorum. Anımsadığım salt iki şey var: Biri bir fotoğraf gibi, biri de bir filminden tek bir kare gibi hâlâ gözümün önünde duruyor.

O fotoğraf şöyle: Bizim yaşımızda, belki bizden bir yaş küçük iki kız. O zamanlar –adını yanlış bilmiyorsam– organize denilen incecik bir kumaş vardı. Birinin üzerinde mavi, birinin üzerinde pembe organzeden entari var. İki entarinin biçimi birbirine benzemiyor. Birinin etekleri üst üste, öteki kıvrım kıvrım. Etekler boyuna uçuşuyor. Kızlar da boyuna gülüyor.

Hâlâ gözümünden gitmeyen film karesi de şu: İki kız öğrenci kendilerini adlarıyla tanıtır tanıtırmaz, sevgili Nihat Aytek, ağzında çak çak çiğnediği çikleti üç metre kadar ileriye çimenlerin üzerine fırlattı. Arkadaşı Nusret, Nihat'ın bu kaba davranışı karşısında ne yapacağını şaşırdı ve o şaşkınlıkla o da çikleti ağzından fırlattı.

Sonradan bunu kendi kendime hep sormuşumdur: Biz bu terbiyesizliği niçin yaptık? Bunun yanıtını hiçbir zaman verebilmiş değilim. O günden sonra bu konuyu Nihat'la konuşmadık.

İki kız bizi Amerikan Kız Kolejinin o büyük ve güzel bahçesini gezdirdi. Bahçede büyük bir kameriye ve içinde bir de piyano vardı. Daha sonra okulun kitaplığını gezdik. Kuleli'nin de bir kitaplığı vardı. Hangi kitaplık daha büyük diye düşündüm. Yer olarak, Kuleli kitaplığının salonu daha büyüktü. Ama kitap sayısı bakımından Kolejin kitaplığı çok daha zengindi. Çok daha önemlisi, Kız Kolejinin kitaplığının salonundaki masalarda kitap okuyanlar, kitaplıktan kitap alanlar vardı. Camlı dolaplardaki ve raflardaki kitaplar ciltli ve ciltlerin sırtlarındaki etikette

kitabın sayısı ve adı yazılıydı. Oysa Kuleli'nin kitaplığından öğrencilere hiç kitap verilmezdi. Niçin? Bilmiyorum.

Ben beş yıllık askeri lise, iki yıllık Harp Okulu ve iki yıllık Askerî Fen Tatbikat Okulu yaşamımda, bu okulların kitaplığından kitap alıp okuyan bitek öğrenci ne gördüm, ne duydum. Ancak şunu biliyorum, el yazısıyla ancak bir sayı çıkabilen bir yazın (edebiyat) dergimiz, kitap aramasında (baskınında) yakalanmış ve dergide yazısı olanlar okuldan kovulmayı beklerken, bu dergi çok güzel bulunarak, öğrencilere gösterilmemek koşuluyla Kuleli kitaplığına gizlenmişti. Bu olayın öyküsünü ilerde yazacağım.

Karanlık bastı. Bişeyler yiyip içtik mi? Sanıyorum.

Bir salona geçildi. Kızlarla yan yana oturduk. Safiye Ayla'nın konserini çok iyi anımsıyorum. Safiye'yi ilk dinleyişimdi.

Kızlardan nasıl ayrıldığımızı, gece okula yada evlerimize nasıl döndüğümüzü hiç anımsamıyorum.

O günden sonra o iki kızla bir daha hiç görüşmedik! Hiç! Hatta bu konuyu Nihat'la aramızda bile konuşmadık. Peki niçin? İşte bu önemli. Çünkü biz, o iki kızı Nihat'ın ablası aracılığıyla tanımiştık. Ee, n'olacak yani?

Bugünün kuşağının bunu anlama olanağı yoktur. Bu, anlatılamaz bir duygudur. O zamanlar herşey ayıptı. İçinden geçirdiklerini dışa vurmanın hepsi ayıptı.

Peki, o iki kız güzel miydi? Biz öyle koşulda ve öyle bir yaştaydık ki, hangi kıızı görsek bize dünya güzeli gelirdi. Biri pembeler, biri maviler içindeki iki kız, mavi ve pembe iki buluta sarınmış iki dünya güzeliydi. Onları bir de şimdi görmeli. Seksen yaşlarında iki... Şöyle bir gülüt vardır. Adamın biri arkadaşlarına şöyle dermiş: "Yahu, bütün nişanlı kızlar, bütün gelinler, bütün yeni evli kadınlar, bakıyorum hepsi güzel. Peki, bu cadalozlar, bu acuzeler, bu kocakarılar nerden çıkıyor?"

Mavili pembeli iki kıızı çok uzun anlattım. Bu uzun anlatmamın nedeni var. Önce kendimi, sonra da kendi kuşağımı anlatmak için... Elbet özyaşamımı anlatırken, aşklarımı, sevgililerimi, evliliklerimi, ayrılımlarımı, ilişkilerimdeki yanlışlarımı da anlatacağım. Şunu açıkça söylemeliyim ki, yetişme biçimim, askerliğim, yatılı okul yaşamım, hapisane yaşamım, yalnızlığım, kadınlı bir aileden yetişmemiş olmam gibi nedenler yüzünden, ben oldum olasıya kadını insan olarak görmedim; kadın insan biçiminde ama insanüstü bir varlık gibi geldi bana. Hem de böyle olmadığını bile bile... Kadın deyince hep annemi düşündüm... İnce, zarif, iyi, kırılgan, saygı duyulması, bulutsu, buğusu, yüce, erişilmesi zor, dokunulmaz bir varlık. Yineliyorum: Hem de böyle olmadığını bile bile...

Salt ben böyle değilim, benim kuşağımdan, benim koşullarımda yetişmiş insanların pekçoğu, üç aşağı beş yukarı hep böyleyizdir. Sevi konusunda mutluymuşuz

ve mutlu etmişiz gibi görünmeye nice çalışsak da, gerçekte mutlu olmayışımızın ve mutlu edemeyişimizin nedeni budur.

Biz, sevide hep ararız. O hiç bulunamayacak şeyi ararız... Ne aradığımızı da tam bilemeyiz. Belki bu aradığımız annemizdir. O hiçbir zaman ve hiçbir yerde bulunamayacak olanın arkasından, seksen yaşında da, doksan yaşında da, ölümümüzden bir an önce de koşar dururuz.

Fatsalı Faik

Haftalık dinlence günü olan perşembe yarım gün ve cuma günü, eve izinli gitmediğim olurdu. Çünkü evimiz eve benzemiyordu. O günler ya kırlara çıkar ya okulda kalır ders çalışırdım. Yine böyle bigün okulun orta bahçesine çıktım. Koca okul bomboş. Bahçede bir çocuk gördüm. Sivil giyimli ama, üstü başı dökülüyor. Yırtık pırtık giysiler içinde. Yanına yaklaşıp konuştum. Fatsa Ortaokulunu bitirip gelmiş bir köylü çocuğu. Dokuzuncu sınıfa kaydıkabul. Okula biraz geç kalmış. Ama Cebir Osman, Fatsalı Faik'i matematikten olağanüstü başarılı bulup,

– Abe almalısınız bu çocuğu... deyince, okula almışlar.

Orta bahçedeki tahta kanepelerden birine oturup konuşmaya başladık. Cebir üzerine konuşuyorduk. Fatsalı Faik'in derin cebir bilgisi beni şaşırttı. Birbirimize cebir problemleri soruyoruz. (O zaman cebir problemlerine muadele derdik, eşit işaretinin iki yanındakilerin birbirine muadil, denk olması anlamına.) Eline bir çubuk yada çöp alıyor, bahçenin tozu toprağı üzerine problemi yazarak çok kısa zamanda çözüyor. Cebir formüllerini biliyor. Ençok şaşıtığım da bu denli yoksul giyimli bir çocuğun cebiri bu denli iyi bilmesi. Sanki cebiri iyi bilmek için, iyi giyimli olmak zorunluymuş.

Yazık ki Fatsalı Faik Fransızca kısmında okuyacaktı. Faik'in değer verdiği biyanı da alnının çok geniş olmasıydı. Alnı o denli genişt ki, kafatası ileriye doğru fırlamıştı. Bir insanın alnı bu denli geniş olursa, elbet cebiri de iyi bilir.

Faik ertesi gün resmî giysileri giyindi. Onunla arkadaşlığımız sürdü. Harp Okuluna geçtiğimizde, bütün matematiği iyi olanlar gibi topçu sınıfına geçti, topçu subayı oldu.

Ben askerlikten ayrıldıktan bisüre sonra Fatsalı Faik'i İstanbul'un Bankalar Caddesinde gördüm. Sarıldık, öpüştük. Üstünde resmî giysisi vardı. Yüzbaşıydı. Bir ayağı aksak yürümekteydi. Hastaneden yeni çıkmış, ama yine hastaneye yatacakmış. Bir manevrada bir top atışı sırasında bir kazaya uğramış, bir ayağının kesilme olasılığı varmış. Çok acılı, bitkin ve umutsuz görünüyordu.

Aradan çok yıllar geçti. 1957 yılı. İstanbul'da Erenköy'de oturuyorum. Suadiye'de oturan Kemal Tahir'in evinde arkadaşlarla buluşacağız, çok önemli bir işimiz var. Taksiyle Suadiye durağından geçerken durakta Fatsalı Faik'i gördüm. Kemal'in evi yakındaydı. İndim taksiden, Faik'in yanına geldim. Faik orda durmuş ağlıyordu. Sarılmak istedim. Beni tanımadı.

– Faik'ciğim, niçin ağlıyorsun? diye sordum.

Kekeleye kekeleye bişeyler söylemeye çalışıyordu.

– Beni evime götür... dediğini anladım.

– Evin nerde Faik?

Ağlaması artarak,

– Bilmiyorum, dedi.

Besbelli, zavallı Fatsalı Faik bunamıştı. Sabahleyin evinden çıkmış, sonra evinin yerini unutmuştu. Faik'i yanıma alıp evini aramaya kalksam, verdiğim o önemli söze geç kalacaktım. Bir taksi çağırdım, şoförüne,

– Bu adamı önce en yakın karakola götürceksin. Karakolda evinin nerde olduğunu öğrenirler. Sonra evine kadar götürürsün... dedim.

Kestirimime göre evi, onu bulduğum yere yakın olmalıydı. Şoföre, Kadıköy'ün en uzak yerine gidip dönecek kadar çok para ve evimin telefon numarasını verdim. Verdiğim para yetmezse şoför bana telefon edecekti.

Zavallı Fatsalı Faik...

Çapa Hastanesi - Üroloji Bölümü

25 Temmuz 1994

745

Zeytindağı

Hafta iznine çıkmışsam perşembe akşamı geç saatlerde Mevlanakapı'daki evime giderdim. Cuma günü sabahı da erkenden evden çıkardım. Perşembe akşamı tiyatroya gitmemişsem, cuma günü tiyatroya giderdim. Tiyatroya gitmediğim izinli günlerimi genel kitaplıkta geçirirdim: Beyazıt Belediye Kitaplığı, Beyazıt Genel Kitaplığı, Koca Ragıp Paşa Kitaplığı, Fatih'teki neydi adı... Neler okurdum? Daha çok Birinci Dünya Savaşında Türk ordusuyla birlikte savaşmış olan Alman generallerinin savaş anılarını... Elbet onları okumalıydım, çünkü ben bir general olacaktım. Şimdi adları bile belleğimde kalmadı. Ruşen Eşref'in Mustafa Kemal'le röportajı. Neydi kitabın [adı?] Romanlardan ençok Hüseyin Rahmi'ninkiler...

O dönemde beni ençok, en derinden etkileyen Falih Rıfkı Atay'ın yapıtı Zeytindağıydı. Bu kitabı 9. sınıfta mı, 10. sınıfta mı okuduğumu bilmiyorum. Zeytindağı

beni büyülemişti, konusuyla, biçimiyle (üslubuyla), gerçekçiliğiyle, herşeyiyle... O zaman *Zeytindağı* için düşüncem şuydu: Bu kitabı elimden gelse, bütün Türklerin okumasını sağlarım.

Sanıldığıının tersine ben belleği zayıf, unutkan bir insanımdır. Okuduğum, beni çok etkilemiş romanları sonradan unuturum. Buna karşın, kimi yazdıklarına bakarak güçlü bir belleğimin olduğunun sanılması, gerek yaşamdan, gerek okuduğum kitaplardan çok not almamdandır. Okuduğum kitaplar, hatta klasikler büsbütün belleğimden silinmiş olduğu için de çok üzülürüm. Okuryazar bütün Türklerin okumasını dilediğim *Zeytindağı* 1989 yılında yeniden yayımlandı. İkinci kez okumak için kitabı aldım. Şimdi o kitap elimde. Kitabın sayfaları üstüne yazdığım notlardan, kitabı didikleyerek dikkatle okuduğum belli oluyor.

Kitabın ilk basım yılı, kaçınıcı basım olduğu, bu basımda yok. Sonuna kitap için yapılmış eleştiriler eklenmiş. Hüseyin Cahit Yalçın'la kitap için aynı düşüncede olmamız beni sevindirdi. Şöyle diyor Hüseyin Cahit, 14 Şubat 1935 tarihli "Fikir Hareketleri" dergisinde: "Edebiyatımızda böyle bir esere tesadüf ettiğim için bir Türk sıfatıyla ben iftihar ederim. Bir muharrir bütün ömründe böyle bir kitap yazabilmişse dünyaya beyhude gelmemiş demektir."

746

Zeytindağı'nın 116. sayfasına şöyle bir not düşmüşüm: "Böyle bir adam –yani Falih Rıfkı Atay– nasıl olur da gazetesine kâğıt tahsisi için Adnan Menderes'le gizli pazarlığa girer?"

Falih Rıfkı Atay'ın, gazetesi "Dünya"ya kâğıt tahsisi için Adnan Menderes'le gizli pazarlığa girmesi olayını, olayın geçtiği 1960 tarihine dek bu anılarımı yazabilirim, o zaman orada anlatacağım.

7 Şubat 1990 tarihli Sabah Gazetesindeki köşe yazısında Engin Ardıç *Zeytindağı* için şu notu yazmıştı:

Siz, birinci büyük savaşı Almanya kazansaydı, Enver'den Sarıkamış'ta harcadığı doksan dört bin kişinin hesabı mı sorulurdu sanırsınız? Ya Falih Rıfkı, Cemal Paşaya, Filistin cephesinde kırılan Memet'in davasını mı edecekti?

(Zeytindağı'nı yazmış, Kasımpaşa'da, Bahriye Nezaretinde Cemal Paşaya göstermişti; "bastırmazsanız iyi olur" dedi Cemal Paşa, o da bastırmadı.

Mustafa Kemal'e yanlayıp İttihatçı büyüklerine vurması, sonranın işidir.)

Nedim-i Üsküdarî

Biz ona Üsküdarlı Nedim derdik. Onun kendine taktığı lakap "Nedim-i Üsküdarî"... Üsküdarlı Nedim'in Farsça tamlaması. İkibinden çok öğrencisi olan

Kuleli'nin en tanınmış öğrencisi... Asker olmayacak, asker olması olanaksız bir çocuk. İşi gücü eğlence yaratmak ve örgütlemek. Ben onu daha çok Azeri ağzıyla söylediği bir uzun taşlamadan anımsıyorum. Bu taşlama, bir Azeri'nin olağanüstü abartması üzerineydi. Bizler için Azeri o zamanlar, İranlı değil, Fars değil, Acem'di. Acemlerin çok abartarak konuştukları yaygındı. Bir konuda aşırı abartılı konuşana Acem palavracısı denirdi. Istanbulcular için, İranlıyla Azeri'nin bir ayrımı yoktu. Özel ağızyla Türkçe konuşan her Azeri'yi Türkçe öğrenmiş İranlı sanırdık.

Üsküdarlı Nedim, İranlı bir cihan pehlivanının palavralarını koşuk (manzum) biçiminde pek gülünç anlatırdı. Onun repertuvarında ençok istenilen gösteri buydu. Bu Acem diye bilinen Azeri tipinin Karagöz oyunundaki o abartmacı Acem tipinden geldiği kesindi.

Bir de iki Laz'ın –“Karadenizli” deniyor son yıllarda– yaşamlarında ilk kez asansöre binişlerini anlatan bir monologu çok ünlüydü. Bu Karadenizli de, Karagöz oyunundaki Laz tipinden türetilmişti. O monologdan bir konuşma parçası bugün hâlâ belleğimdedir. Bindikleri asansör yükselmeye başlayınca şaşırان Laz arkadaşına şöyle der: “Uy İlyas Reis, ya sen oldun İsa ya ben oldum Musa!”

Kahkahalarla gülerdik. Niçin gülerdik bilemiyorum. Belki de kendimize gülerdik. O tarihte İstanbul'da bile asansörlü yapı o denli azdı ki... Aramızda asansöre binenin olduğunu sanmıyorum.

Her toplantıda Üsküdarlı Nedim ortaya çıkar, Laz, Acem, Kürt, Yahudi ağız öykünmeleriyle, oradakileri kahkahadan kırıp geçirirdi. Okulun eğlence günlerinde ve gecelerinde bu gösterilerini okulun tiyatro sahnesinde –ki orada hiç tiyatro oyunu oynatılmamıştır– yapardı. O salon daha çok sinema salonu, konferans salonu olarak kullanılır, bir ders yılı içinde o salonda iki, ençok üç film gösterilirdi. Orda görüp de unutamadığım bir film, Marlene Dietrich'le Emil Jannings'in başrollerini paylaştıkları *Mavi Melek*'tir. Beyaz perdede görüp de ilk âşık olduğum kadın Marlene Dietrich, son âşık olduğum da Katharine Hepburn'dür. Marlene'e öylesine âşık olmuşum ki, o tarihten sonra hangi kızı sevsem yada uzaktan sever gibi olsam, o kızın tıpatıp Marlene Dietrich'e benzediğine inanırdım, hem de hiç benzemese bile...

Üsküdarlı Nedim'in hünerleri çoktu. O tam “yedi kol çengi” denilen adamlardandı. Bu tip insanları daha çok asker konulu Amerikan filmlerinde gördük, özellikle 2. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında... Bu tipler, filmlerde seyrettiklerimize göre, orduda makbul kişilerdi. Ama bizde dahaca askerlerin dik yakaları açılmamış ve subaylar boyunbağı takmaya başlamamışlardı. Askerin yüzü gölgeli olmalıydı ve elbette Üsküdarlı Nedim gibilerinin orduda yeri olamazdı ve ben de bu kanıdaydım.

Üsküdarlı Nedim'in hünerleri çok dedim. Ama ben çalışkan, uslu, uyarlı bir öğrenci olduğumdan, Üsküdarlı Nedim'in daha başka hünerleri benim ilgi alanımın dışında kalıyor, tanığı olmadığım hünerlerini başkalarından öğreniyordum.

Küçük büyük, iyi kötü, her orkestranın adı bizim için o zamanlar caz takımıydı. Çalınan müzik caz olmasa bile, çalanlar ne çalarsa çalsınlar, adı caz takımıydı. Çünkü Cumhuriyet, Türkiye'ye, caz ve o zamanın moda dansı olan çarlistonla girmişti. Valansiya diye hızlı bir tempoyla başlayıp süren bir dans şarkısı vardı. Sanırım, yabancı şarkı ezgilerinden ilk Türkçeye uyarlanan Valansiya'dır. Valansiya, "Ulan Ziya" olmuştu.

"Ulan Ziyaaa... Kes karpuzu, kan gibi de çıkmaz ise parra yooook..."

Bu ezgi, bu Türkçe sözlerle küçük büyük herkesin ağzındaydı. Öylesine ki, ulusal marşı bilmeyenler bile "Ulan Ziya"yı bilirdi.

Duyardık ki Üsküdarlı Nedim, Kuleli bandosundan caz takımı düzer, onları düğünlere, nişanlara götürürmüş. Oralarda vur patlasın çal oynasın...

Bando takımındaki çocukların çoğu, okulun her etkinliğinde olduğu gibi, bizim İngilizce kısımlarından. Bizim Koca Mehmet, Mehmet Karahasanoğlu (1991'de öldü) boyuna bosuna uygun, koskocaman "baso" denilen çalgı çalıyor. Buna çalıyor demek pek de doğru değil, bando çalarken o da boynuna doladığı o sarı aygıtı, göğsü tıkanmış bir devin en kalın sesiyle arada sırada bööö bö diye böğürtüyor. Üstelik askerî bandodaki bütün çalgıların adı saz. Saz denince benim aklıma su kıyılarında yetişen sazlar gibi yada saz şairlerinin sazları gibi inceden bir çalgı geliyor. Mehmet Karahasanoğlu ikidebirde saz çalıyorum deyip duruyordu. Bigün çaldığı koskoca basoyu boynuna geçirmiş böğürtüp dururken, kahkahalarını tutamamış, Mehmet'i boş yere kızdırmıştım. Baso caz takımına katılmazdı. Bizim kısımdan Cipsi Orhan (Çingene Orhan, havacı olmuştu) tenor çalarmış. Tenor benim bildiğim bir ince, yumuşak erkek sesi türü. Tenor sesli bir çalgı da varmış. Yine İngilizceden Muzaffer saksofon çalıyordu. Deli Muharrem kornet ve büğlü çalıyor. Kuleli'de bando çalınınca, karşı kıyıdaki Amerikan Kız Kolejinden duyulmuş nefesli sazların sesi... Bu bizim için çok önemli. Kolejli kızlara borularımızın sesini duyuruyoruz.

Her hafta bir nişana, bir düğüne gidermiş bizim okul bandosunun caz takımı. Bu işleri düzenleyen, örgütleyen hep Üsküdarlı Nedim. Sazları, yani çalgıları, Kuleli'nin pencerelerinden iple indirirlermiş. Elbet bütün bunlar müdürümüz Hamit Doğruer'in, o olağanüstü iyi adamın kulağına gidiyor. Nedim-i Üsküdarı'yi çağırıp öğütler veriyor:

– Oğlum, burası asker okulu, artist okulu değil...

Bir daha yapmayacağına söz veriyor Nedim. Bu kaçınıcı söz!

Nedim okulun revirine yatıyor. Hasta olduğu için değil, caz takımı dizelgesini ve eğlence izlencesini yapmak için... Cazcıların, taşlamacıların, hokkabazların, illüzyonistlerin dizelgesi yastığının altında yakalanıyor.

Hamit Bey bikez daha uyarıyor:

– Bu son olsun Nedim Efendi!

Nedim-i Üsküdarî, Üsküdar'da, Komik-i Şehir (çok ünlü komik) Dümbüllü İsmail Efendiyle birlikte sahneye çıkmıştır. Nedim-i Üsküdarî'nin eşeğe ters binmiş olarak sahnedeyken fotoğrafını çekiyorlar yada kendisi çektiriyor. Sonradan bu fotoğraf Hamit Beyin eline geçiyor.

İstanbul Maltepe'sinde üzüm bağları vardı. Bağbozumu zamanı. Büyük bir eğlenceyle üzümler toplanacak. Çiftler, sevgililer bağları doldurmuş. Bağlara para ödenerek giriliyor, yiyebildiğince üzüm yiyorsun, ama toplayıp götürmek yok. Hevenk hevenk üzüm salkımları asılmış. Caz takımı durmadan çalıyor, dans edenler, oynayanlar... Nedim-i Üsküdarî, hokkabaz kılığıyla orda. O güzel günden anı fotoğrafları çekiliyor. Bu fotoğraflar ertesi gün kimi gazetelerde yayımlanıyor. Eyvaaaah! “Sazları nereden aldınız?” diye sorulduğunda ne yanıt verecekler? “Şeh-remini'de bir gençlik kulübü var, ordan aldık,” deriz...

Bildiğimize göre bu olay, Nedim-i Üsküdarî'nin Kuleli yaşamının sonu olmuş.

Bikaç yıl sonra “7 Gün” dergisinde Üsküdarlı Nedim'le yapılmış resimli bir röportaj okudum. Üsküdarlı Nedim, makyajcı olmuştu ve röportajında makyaj yaparak kılıklarını, biçimlerini değiştirdiği polislerin ve gümrükçülerin fotoğrafları vardı.

Aradan yıllar geçti. Ben üsteğmen olarak Kars Müstahkem Mevkii Komutanlığı 1. Şubesi'nde müdür yardımcılardan biriyim.

Bigün Ordu Komutanlığından bir emir gelmiş. Kars Müstahkem Mevki Komutanı Tümgeneral Şahap Gürler de bu emri yerine getirmekle beni görevlendirmişti.

Emir şuydu. Kars'ın tam sınırındaki bir köyde bir casusluk olayı olmuş. O köyden bir köylü, Ruslar –o zamanki Sovyetler– hesabına casusluk yapmış. Casusluk biçimi çok ilginç. Köy, bir koyağın (vadinin) içinde. Türkiye'yle Sovyetler arasında sınır çizgisi olan bu koyaktan her iki yana doğru yükselen sırtlar var.

Bu köyün en yoksul adamına, asıl casus olan kişi şöyle diyor: “Köyün arkasındaki sırtta tek odalı bir kulübe-ev yapacaksın. Evin bir ocağı, bir de bacası olacak. Ben sana ne zaman söylersem, sen o zaman ocağı yakacaksın ve bacadan duman çıkacak. İşte senin işin bu. Her ocağı yakışında sana 35 kuruş vereceğim. Haftada iki kez yakarsan 70 kuruş, on kez yakarsan 350 kuruş alacaksın benden. Ayrıca o evi yapmak için harcayacağın para da benden.”

Köylü kulübeyi yapıyor. Kendisine buyrulan zamanlarda ocağı yakıp bacadan duman çıkartıyor. Kimileyin ocağı yakmadığı hafta, hatta haftalar oluyor; kimileyin de bir haftada ocağı on kez yaktığı oluyor.

Bizim köylü, casus değil de casusun taşeronu yada işçisi. Çünkü niçin ocağı yakıp bacadan duman çıkardığını ve bu dumana çıkarınca karşıdaki sınır ötesine nasıl ve ne haberi verdiğini bilmiyor.

Benim ençok merak ettiğim şeydu: Bu sudan ucuz casusluk, niçin 30 yada 40 kuruş değil de 35 kuruştur? Maliyeti mi kurtarmıyordu? Belki de garip köylü çekişe çekişe pazarlık ederek fiyatı 30 kuruştan 35 kuruşa yükselterek herifi kazıkladığını düşünüp çok memnun olmuştur.

Ordu emrinde bu casusluk işini araştırıp bir yazanak sunmak üzere dört kişilik bir kurul görevlendirilmişti. Üçü Erzurum'dan, ordudan gelecekti. Biri de bendim, İstihkâm üsteğmeni Mehmet Nusret Nesin. Onlara Kars'tan katılacaktım. Kurulun başkanı bir piyade binbaşısıydı. Kurulda bir de yüzbaşı rütbesinde çok yaşlı bir tüfekçi vardı. O zamanlar orduda tüfekçi denilen bir sınıf vardı. Kurulun üçüncü üyesi sivildi. MİT'ten (Millî İstihbarat Teşkilatından) idi. O da Erzurum'dan gelecekti.

750

Benim bu işteki görevim, Ordu buyruğunda açık seçik belirtilmişti. Casusluğun yapıldığı yerin planını yapacaktım ve kulübede yakılan ocağın bacasından çıkan dumanın sınır ötesinden görülüp görülmeyeceğini yazanağımda bildirecektim.

Kurulun üç üyesi Erzurum'dan Kars'a gelmişti. Bir sabah erkenden beni müstahkem mevki karargâhında bir kızak içinde bekliyorlardı. Sivil olan MİT'çi benim için tam bir sürprizdi: Nedim-i Uskûdarî. Sarılıp öpüşmedik. Salt el sıkıştık. O mu bana soğuk durdu, ben mi ona soğuk davrandım, yoksa ikimiz de mi birbirimize uzaktık?

Kızakçıyla birlikte beş kişiydik. Kızakçının asker mi, yoksa kiralanmış herhangi biri mi olduğunu pek iyi anımsamıyorum. 1941 kışıydı, o amansız kış ve o amansız savaş yılları. Soğuğun eksi 38'e dek düştüğü günler olurdu. Kent içinde kar yüksekliği yarım metre, kent dışına çıkınca bir metreden iki metreye dek... Tekerlekli taşıtla yada at sırtında gitmenin olanağı yok. Kullanılabilecek tek taşıt kızak.

Kentten çıktık. Ne yana bakarsanız bakın, göz alabildiğine kör edici bir beyazlık. Salt yeryüzü değil, gökyüzü de bembeyaz. Hani yerçekimi olmasa, yerde mi gökte mi bulunduğumuzu bilemeyeceğiz. Kızağımız, daha önce geçmiş kızakların karda bıraktıkları izlerden gidiyor. Karın, tipinin bu izleri örttüğü yerlerde kızak yavaşlıyor. Kızakçı, kızağın bir şarampole düşüp kara saplanmasından korkuyor, ki bu, bizim için gerçekten felaket olurdu. Yol boyunca sağda solda kara saplanmış ve terkedilmiş kızaklar görüyoruz.

O sonsuz bembeyazlığın orasında burasında devinen kara noktalar belirdi.

Binbaşı,

– Kurtlar! dedi.

Tüfekçi,

– Hayır, tilki bunlar! dedi.

Yolda daha birkaç kez bu canlı lekelerle rastladık.

Kış, erken gün batıyor. Akşam olmadan, karanlık basmadan köye varmamız için hızlı, yollarda şarampole yuvarlanıp kara saplanmamamız için de yavaş gitmemiz gerekiyordu.

Bu özyaşamöykümü kronolojik olarak yazıyorum. *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez*'in bu üçüncü cildinde, liseyi bitirip Harp Okuluna geçinceye dek olan yaşamı anlatıyordum. Ama bu yazımda Nedim-i Üsküdarî bölümünün, daha önceki yazımda da Fatsalı Faik olayının sonunu anlatarak konuyu tamamlamak için tarih sırasını bozmuş oldum. Bundan sonra da, zorunlu olarak zaman zaman tarih sırası bozulacakmış gibi görünüyor.

Gelelim kızak yolculuğuna. Kars'tan çıkıp doğruca sözünü ettiğim köye mi gittik, yoksa arada başka bir köyde geceleyip ertesi gün mü o köye ulaştık, bunu anımsayamıyorum.

751

Casusun köyüne akşam karanlığı bastıktan sonra gelebilmiştik. Geleceğimiz önceden muhtara telefonla bildirilmişti sanırım. Bildirilmemiş olamaz, çünkü muhtar o akşam evinde bize ve köyden daha başka birilerine yemek vermişti. Köyde kar yüksekliği iki metre, kuytu yerlerde daha da çoktu. Bütün evler kar altındaydı.

Köye bir binbaşı, bir yüzbaşı, bir üsteğmen, bir de MİT görevlisi, yani devlet gelmişti. Bu gelenlerin köye bir yararları olamazdı, ama zararları olabilirdi. Zararlarının olmaması da köye bir yarar sayılabilirdi. Hele bu köyden bir casus da çıktığına ve devlet bu işi araştırmaya geldiğine göre, çok hesaplı konuşmalıydılar.

Not: Bu yazıyı burda kesiyorum. Saat (.....) olmuş. Yarın sabah 8,30'da prostat ameliyatına giriyorum. Hekimler, ameliyattan sonra bir gün yoğun bakımda tutacaklarını, sonra hastane odasında yatıracaklarını söylediler. Aslında prostat ameliyatı tehlikeli bir ameliyat değil. Ama hasta daha önce kalp, inme geçirmişse, üç kalp damarı değiştirilmiş ve şahdamarı ameliyatları geçirmişse, üstelik seksen yaşındaysa, prostat ameliyatı da tehlikeli oluyor. Dün ameliyat edeceklerdi. Ertelelediler. Bir haftaya yakındır inceleme yapıyorlar.

Ameliyattan [sonra] sürdürebilsem, özyaşamöykümü sürdüreceğim.

Çapa Hastanesi, Üroloji Bölümü oda nr. (.....)

26 Temmuz 1994, saat 24

2 Ocak 1995

Operetler

Istanbul'da, Şehzadebaşı'nda bulunan Millet Tiyatrosuyla Ferah Tiyatrosunu dışta tutarsak, tiyatro denilebilecek tek tiyatro vardı: Sonradan adı Şehir Tiyatrosu olarak değiştirilen Tepebaşı'ndaki Darülbedayi. Türkçesi "Güzellikler Evi" demek. Yine Tepebaşı'nda Darülbedayi'nin az ilerisindeki salonu amfiteatr biçimindeki sinema ve gösteri salonu İstanbul Belediyesine bağlı Komedi Tiyatrosu olmamıştı. Ses Tiyatrosu da açılmamıştı. Dış ülkelerden gelen yabancı tiyatroları ve biriki Fransız tiyatrosunu anımsıyorum bu arada. İstiklal Caddesindeki (....) Sinemasında oyun sahnelerlerdi. Daha Davutpaşa Ortaokulundayken müzik öğretmenimiz Hulusi Beyin verdiği konser çağrısıyla alışmışım Darülbedayi'ye gitmeye. Operetlerin başladığı dönemdi. Darülbedayi'de ardarda operetler oynuyordu. En gözde oyunların bile en çok bir hafta sahnede kaldığı Darülbedayi'de yerli operetler bir ay, iki ay, daha da çok sahnede kalabiliyordu. Operetlerin metnini Ekrem Reşit Rey yazıyor, müziğini de kardeşi Cemal Reşit Rey yapıyordu. İstanbul seyircisi demek Türkiye seyircisi demektir. Bu yerli operetler Türk seyircisi için büyük bir yenilikti. Bu operet modası üst üste birkaç mevsim sürdü.

752

Doğru mudur bilmiyorum, tiyatroya seyircinin ayağını alıştırmak için bu yerli operet önerisi Nâzım'dan gelmiş. Muhsin Ertuğrul da bu öneriyi benimsemiş.

Operetlerin şarkıları hemen Istanbul'unun ağzına düşmüştü. Bu operetlerin en ünlüsü *Lüküs Hayat*'tı. Daha birkaç tane vardı ama adları aklımda kalmamış. Adı "Yalova Safası" gibi bişey olan ünlü bir operet daha vardı. Bunlardan yarınlar bir *Lüküs Hayat* kalmıştır, Türk operetlerinin klasiği sayılır. Operetlerin metin ve konuları genel olarak hafiftir, ancak bizim o ilk operetlerin metinleri –*Lüküs Hayat* da içinde– büsbütün hafiftir. Mantıksal hiçbir ölçüte dayanmayan havadan sudan şeylerdir. Ama ben bu oyunları çok severdim. Hafta tatili günleri, perşembe ve cumadan, cumartesi-pazara dönüşmüştü. Cumartesi geceleri ben Darülbedayi'nin paradi denilen yerinde olacaktım. Burası ucuzdu, ama numaralı değildi. Buyuzden tiyatro salonu açılıp zenginler vişneçürüğü koltuklarına ağır adımlarla giderken, biz yoksul tiyatroseverler, oyunu en iyi izleyebileceğimiz sandalyeyi kapmak için merdivenlerden yukarı fırlardık. Ben, bütün yaşamımca her zaman ve her yerde olduğu gibi, paradiden oyunun iyi seyredilebileceği biyer kapamamışımdır. Oysa paradiye açılan kapının en önünde hep ben olurdum. Karnım da kuzu gibi doymuştur. Şimdi (....) Otelinin bulunduğu köşede bir pasta fırını vardı. Sıcacık taze taze ve kocaman pastalar, şimdikilerinin ikisi üçü kertesinde... Ben çukulatalı pastayı yeğlerdim. Çünkü hem pasta, hem çukolata yemiş olurdum. Kesin olarak iyice anımsamıyorum, bu kocaman pastalar ya beş ya on kuruştı. Ama daha pa-

halı değildi. Orası oturup pasta yenilecek bir pasta salonu değil, bir pasta fırınıydı. Fırının kocaman iki kara kapağını, biz müşteriler dışardan görürdük. Sahibi Bulgardı. İçeri girildiğinde, o daracık yerde ancak ayakta pasta yenilebilirdi. Ben dışarda durur, Bulgar pastacının incecik kâğıda sardığı pastayı alırdım. Bir Kuleli, yani bir Askerî Lise öğrencisinin sokakta pasta yemesi ayıp sayıldığından, koca pastayı biriki lokmada yiyip yutmaya çalışırdım.

Bulgar pastacının bulunduğu sokaktan geçerken, fırından taze çıkmış pastaların yanık un ve şeker kokusuyla süt, krema, vanilya ve çukolata kokularının karışımı bir koku duyulurdu. Ama fırının kapağı açılınca pasta kokuları daha yoğun duyulurdu. Söylentiye göre, Bulgar pastacının kullandığı yumurtalar Prenses Adalarından Hayırsız Adanın martı yumurtalarıydı. Onca deniz yolundan martı yumurtalarının toplatılıp getirilmesinin çok daha pahalıya çıkacağını düşünürdüm.

Bulgar pastacı, pastalarını salt fırın önünde satmak için değil, İstanbul'un biçok lüks pasta salonlarına göndermek için de yapardı. Belki ucuzluğu bundandı.

Pastamı yiyince doğru karşıdaki Darûlbedayi'ye, paradiye çıkılacak merdivenin kapısına dikilirdim. Kesinlikle ilk beş arasında olurdu. Ama paradi merdiveninin kapısı açılıp da seyirciler hurra içeri dalınca, bitürlü açıkgözlük gösteremez, yine arkalarda kalırdım, yani oyunu en yanlardan seyredirdim. Her yıl bir Shakespeare'le açılırdı Darûlbedayi, bu bir gelenektir. Paradiden biçok Shakespeare seyretmişimdir ve biçok operet... Bayılırdım o sudan operetlere. Daha iyisini görmediğim için daha iyisinin olamayacağını sanırdım. Sahnenin ışıklı renkleri, pırıltısı, parıltısı beni kendine, sahneye doğru çekerdi. Paradiden sahneye akacakmış gibi olurdu.

Paradideki oturduğum yerden, tepeden, yazar koltuğuna gelip oturmuş olan Musahipzade Celâl'i seyredirdim.

Hâzım'la Vasfi'nin dorukta olduğu günlerdi. Hâzım'la Vasfi operetin içinde tuluat yarışına çıkarlardı. Hangi operetti şimdi anımsamıyorum, bir operette, operetin yazarı Ekrem Reşit Rey yazar koltuğuna oturmuş, kahkahalar atarak kendi yazdığı oyunu seyrediyor, operetin müziğini bestelemiş olan Cemal Reşit Rey de orkestrayı yönetiyordu. Hâzım'la Vasfi sahnede idi. Birdenbire Vasfi, oyunun yazarıyla müzisyenini gösterip,

– Ooh, maşallah... Biriniz yazın, biriniz şarkılarını yapın, biz de sahnede oynayalım... gibi bişeyler söylemiş, seyircileri kahkahadan kırıp geçirmişti.

Şimdi düşünüyorum da, niçin güldüğümüzü anlayamıyorum. Gülmeye o denli hazırlıklıydık ki... Daha gişeden bileti alırken hazırlanıyorduk gülmeye.

Dram tiyatrosu denilen Tepebaşı'ndaki Darûlbedayi'deki ve yakınındaki yine belediyenin Komedi Tiyatrosundaki oyunlar benim için bir güzellikti. O yaşımda benim için güzellik paylaşılması gereken bişeydi. Düş kırıklıklarına uğraya uğraya,

yalnız başıma da güzelliklerin tadına varabilecek olgunluğa erişmem için çok yıllar geçmesi gerekiyordu.

Darülbedayî'de seyrettiğim ve dinlediğim güzellikleri kiminle paylaşabilirdim?

Okuldan Eve

Cumartesileri tatlı da verilen öğle yemeğinden sonra okulda izne gitme hazırlığı ve telaşı başladı. Lisenin üç sınıfından oluşan ikibine yakın öğrenci Kuleli'nin orta bahçesinde yoklamaya hazır durumda beklerdik. Sınıf subaylarımız muayeneden geçirirlerdi. Bel kemerinin tokası, kaolle parlatılmış... Ayakkabılarımızı boyamışız pırl pırl... Bir hafta yatak çarşafıyla döşek arasında bekâr ütüsüne yatırılmış pantolonların ütü çizgileri kılıç gibi keskin... Saç tıraşı... Tıraş makinesi iki mi üç mü numaraya getirilip saçlar dibinden kesilecek... İzin günü en büyük sorun saçlardı. Benimse hiç böyle bir sorunum olmamıştı. Sınıf subayı olan yüzbaşılar, öğrencilerin saçlarını inceden inceye muayene ederlerdi. Bir de lacivert dik yakanın içine konulan beyaz bez yada mendil.... Ceket yakasının içine bu bez konulunca, yakanın çevresinde beyaz bir çizgi görünürdü. Nedense arkadaşlar bu çizginin görünmesine pek meraklıydılar. Subaylarımız da bu beyaz çizgiye düşman...

Nizamiye kapısından çıkar, Çengelköy İskelesinden vapura doluşur, değişik yerlere giderdik. Ben, eski Galata Köprüsünün Eminönü'ne yakın, Sirkeci'deki Boğaziçi İskelesinde iner, Edirnekapı-Sirkeci ve Topkapı-Sirkeci tramvaylarının durağına yürürdüm. Onbeş yirmi dakika, kimileyin biraz daha uzun bekledikten sonra gelen Topkapı-Sirkeci tramvayına binerdim. İki vagonlu tramvay her zaman tıklım tıklım, hatta tramvaylardan sokağa insan salkımları sarkacak biçimde dolu olurdu. Doğal olarak, taa Şehremini'de ininceye dek tramvayda hep ayaktaydım. Şehremini'den evimizin bulunduğu Mevlanakapı'daki bahçemize dek yürümek benim için bir işkenceydi. Şehremini'den sonra yol denilecek yol yoktu. O yol denilecek yol olmayan yollar da, çamur, çirkef, bataklık içindeydi. O yoldan geçmekten nefret ederdim. O yol, o pislik, o bırakılmışlık, her bakımdan o çağdışılık... O yoldan sürekli geçmek zorunda olan insanlar, çamurlara dalmamak, çukurlara düşmemek için ara yerlere eğri büğrü taşlar koyarlardı. Bu taşlara basa basa, seke seke yürüyebilmek ayrı bir hüner isterdi. İri adamlar kendi boylarına göre atlama taşlarının arasını uzun tutarlardı. Çukurlara düşmemek, çamurlara batmamak için söylene söylene, taşlara basa basa, bahçe içindeki iki küçük odalı gecekondu evimize gelirdim. Babam o gecekonduyu, dahaca gecekondu sözcüğü çıkmadan çok önceleri yapmıştı. Eve doğru yaklaştıkça yolun çamuru daha da artardı. Ne denli

özen gösterirsem göstereyim, üstüm başım batardı. Yağışlı havalarda paçalarım çamurlanmadan eve geldiğim olmazdı. Onca özenerek boyadığım ayakkabılarım çamur içinde kalırdı, ütülü pantolonumun paçaları da...

Yazın bu yolların çamurlu olmayacağını düşünebilirsiniz. Evet, yazları o yollarda çamur olmaz ama, çamurlar yaz sıcaklığında kurur ve üzerine basınca puf diye patlayan incecik toz yığınlarına dönüşürdü. Bu tozlar, salt paçalara, pantolona değil, cekete dek sinerdi.

Komşularımız

Oturduğumuz evden, mahalleden, semtten öylesine nefret ediyordum ki, komşularla hiç ilgilenmiyordum. İlgileneyim ilgilenmeyeyim, yine de azçok tanıdığım komşularımız vardı. Bunlardan bende en derin iz bırakan, kadın mı erkek mi olduğu kesin olarak anlaşılamayan Şeker Ağabey yada Şeker Ablaydı. Çarşaf giydiğine göre kadındı. Sesinin aşırı kalınlığına bakılırsa erkekti. Uzun boyluydu, bana çok uzun boylu görünürdü. Kara çarşafın altında, belinde kırmızı şayaktan kuşağı vardı. Kuşağının arasında bıçağı olduğu, hatta sırasında tabanca taşıdığı da söylenirdi. Ayağına ya yemeni giyer yada ayakkabısının ökçesine basardı. Kalın sesiyle bağıra bağıra konuşurdu.

755

İki atlı araba sahibi bibaşka komşumuz vardı. Arabacılık yaparak geçimini sağlardı. İki katlı iyice eskimiş bir evde oturan bu adamın, sokaklardan ve çöplüklerden bulduğu ve işe yarar sandığı şeyleri topladığı ve evinin depo gibi kullandığı alt katının, topladığı demir parçaları, kullanılmış paslı çivilerle dolu olduğu söylenirdi. Evinin mahallenin neresinde olduğunu bilmezdim. Ama kızını tanırdım. Sanki kızının adı Aliye'ymiş gibi aklımda kalmış. Aliye'nin kulakları ağır işitirdi. Güzel kızdı, gerçekten güzeldi. O, bizim mahallede yaşayamayacak denli güzeldi... Yirmibeş otuz yaşlarında görünüyordu. Elli altmış yaşlarındaki Şeker Ablanın çok yakınıydı, hatta birlikte yaşadıkları bile söylenirdi.

Benim için o mahalledekilerin en ilginç Tekel'de marangoz olarak çalışan bir genç adamdı. Yeni evliydi ve kundakta bir çocuğu vardı. Komşuların hiçbirinin evine gitmemişken, bir gece o işçinin evine konuk olarak babamla birlikte gitmiş ve çay içmiştik. Niçin bu adamı sevmiştim? Çünkü bu adam yaptığı işi seviyordu. Boş zamanlarında Tekel'in atölyesinde, tek katlı iki odalı kirada oturduğu evi için yaptığı vitrini övünerek bize gösteriyordu. Her marangozun böyle bir vitrin yapamayacağını söylüyordu. Sevdği işiyle övünmek ona yakışıyordu ki, altmışbeş yıldanberi o işçiyi unutmamışım. Peki, bu vitrinin başka vitrinlerden ayrımı neydi?

Vitrin camlarına yerleştirdiği ahşap çerçeveler incecikti. İşte ustalık burdaydı. İnce ve sağlam vitrin kasalarına camlar yerleştirilmişti. Bu iş gerçekten bir marangoz ustalığı ister mi? Bu önemli değil. Önemli olan bir marangoz işçisinin yaptığı işten sevinç duyarak işiyle övünmesidir.

Bizim dört dönümlük bahçemizin karşısında, bizimkinden küçük bir bahçeyi işletmek için bir Arnavut bahçıvan kiralamıştı. O da, gecekondular bulgulanmamış zamandan kalma tek odalı gecekonduda kızıyla birlikte yaşıyordu. Kızı benden biriki yaş küçük olmalı. Okula gidiyordu. Onu okul kılığıyla görmem hoşuma gidiyordu. Arkadaşlarımın hemen hepsinin sevgilileri vardı. Bu kız da benim sevgilim olabilir miydi? Hayır, olamazdı. O denli bilgisizdi ki, kendini güzelleştirmesini bile bilemiyordu zavallı, üstelik hiç de çirkin bir kız değilken...

Bir Ayıbım

Babamın bu evinde, birbirinden geçilen iki oda vardı. Biri, tabanı tahta döşeli olan babamın yattığı oda, biri de tabanı basıla basıla sertleşmiş toprak olan Saa-det'in yatak odası. Evde kaldığım cumartesi geceleri babamla aynı yatakta yatarıdık. Bu da benim hoşuma gitmezdi. Ama ne yapalım ki başka umarımız da yoktu. Bu daracık evimize çok yakın bir tanıdığımız gelirse, ya yere ayrı bir yatak serilir yada karyolanın karşısındaki uydurma kaydırma peyke üzerine bir yatak konurdu. Bu durum, benim için daha da can sıkıcıydı.

Bütün bu nedenlerle kendi evimizde kalmak istemezdim. Ya hafta tatili günleri okulda bekâr öğrencilerle birlikte kalır ya gündüzleri genel kitaplıklarda kitap okur yada geceleri Darülbeyt'e yada Komedi Tiyatrosuna yada Naşit'in ve Dümbüllü İsmail'in oynadıkları Ferah ve Millet tiyatrolarına giderdim. Tiyatroya gittiğim geceler arkadaşım Hilmi Karababa'nın babasının dergâhı (tekkesi) olan Çemberlitaş'taki Karababa Dergâhında kalırdım. Hilmi ve kardeşi Ahmet'le kardeş gibiydik. Annesi Hüsniye Hanım ve babası beni kendi çocukları gibi severlerdi. Benim, Hilmiyerin evinde kalışımın nedeni, evimizin ev, yolumuzun yol olmayışydı. Ama büyüzden babamı hiç suçlamadım. Olağanüstü çalışkan, becerikli bir adamdı. Elinden geleni yapıyordu.

Salt bikez babama karşı haksızlık ettiğimi anımsıyor ve her anımsadıkça da utanıyorum.

Liseye yeni geçmiştim. Babam haftada bir lira (100 kuruş) harçlık veriyordu bana. Bu bir lirayla o zamanki "Kadro" dergisini alıyor, Tepebaşı'ndaki Bulgar pasta fırınından pasta alıyor, tiyatro yada sinemaya gidiyordum. Bu haftalık bir lira artık

bana yetmez olmuştu. Çünkü kumbaram vardı, para da biriktirmeye çalışıyordum, ama benim dışımda türlü nedenlerle hiçbir zaman para biriktirememiştim.

O zamanki düşünceme göre bana öyle geliyordu ki, bir çocuk okulda çok çalışıyorsa, üst üste sınıf birincisi oluyorsa, o çocuğun babasından çok para almaya hakkı vardır. Babamın bana haftada bir liradan çok verecek parası olduğuna inanıyordum. Bu düşüncemi bana yakışmayan sinirli bir biçimde belli ettim. Belki de babam buyüzden bana darılmış, ama darıldığını hiç belli etmemişti. Şunu unutuyordum. Babam bana haftalık bir liranın dışında gereksinmem olduğunda istediğim kadar para verirdi. Bu, beş lira, daha da fazla olabilirdi. Ben bu fazladan parayı gereksinmem olduğu zamanlar rahatlıkla isteyebilirdim.

Liseye geçtiğimde babam haftalığımı ikibuçuk liraya çıkarmıştı.

Cumartesi geceleri Darülbeydi'ye gitmişsem, oyundan sonra geceleyin Mevlanakapı'daki evimize gitmeyi göze almıyorsam, Hilmi Karababaların evinde de kalmak istemiyorsam, vapurla Çengelköy'e gelir, Kuleli'ye dönerdim. Geceleyin o saatte okula dönmenin büyük zorluğu vardı. Çünkü okulun nizamiye kapısı geceleyin kapanırdı ve girecek başka kapı da yoktu.

Tecrithane

757

Tecrithane Osmanlıca bir sözcüktür. "Tecrit" ile "hane" gibi iki sözcükten oluşmuştur. Bilindiği üzere "hane" ev demek. "Tecrit" ise iki anlama gelir. Biri so-yutlamak, biri de yalıtım. Yapı işlerinde, soğuktan, yağmurdan koruyan "tecrit" maddeleri olan yalıtım gereçleri kullanılır. Toplumbilim, ruhbilim ve felsefede daha çok kullanılan soyutlamaksa, herhangi birşeyi özdeksel (maddî) öğelerinden ayırmak demektir.

Kuleli'de bir tecrithane vardı. Adını duyuyordum ama yerini bilmiyordum. Çengelköy Askerî Ortaokulundayken tecrithane yoktu.

Okulun disiplinini, kurallarını bozan öğrencileri yönetim tecrithaneye kapatırdı. Tecrithaneye sık sık kapatılanlar alaya çıkmaya, okuldan kovulmaya aday olanlardı. Bu anlamda tecrithane, öğrencilerden kuraldışı haylazları ayırma evi anlamına geliyordu.

Darülbeydi dönüşü Çengelköy vapurunda sınıf subaylarından bir yüzbaşıyla karşılaşma tehlikesi de vardı. Kimi sınıf subayıyla vapurda kovalamaca oynamak gerekirdi. Kimi sınıf subayıysa böyle bir hafifliğe kalkışmazdı. Ama onlar da kaçak öğrencileri okula girerken yakalardı.

Bir cumartesi gecesi Darülbeydi'den geliyorum. Bir operet seyretmişim, keyfim yerinde. Gerçekten keyfim yerinde mi? Hayır! Seyrettiğim o güzelliği biriyle, bir

arkadaşım ile paylaşmak istiyorum. Paylaşmadığım güzellik içimde güdük kalıyor. Paylaşacağım insan sevdiğim bir arkadaşım olmalı. Salt arkadaş olarak sevmek de yetmez. O arkadaşım da tiyatroyu, müziği sevmeli. Sevdiğim arkadaşlarım çok. Ama müziği, tiyatroyu seven hangisi?

Vapurdan Çengelköy İskelesinde inip, her zamanki gibi yürüyerek Kuleli'ye geliyorum. Yapıldığı zamanın kışla mimarlığına göre nizamiye kapısına iki yandan eğimli bir yolla çıkılır. Nizamiye kapısının iki yanındaki pencerelerden birinin parmaklık demirlerinin aralarını açıp genişletmişler. İşte burdan, aralanmış parmaklık demirlerinden okula gireceğim. Bu, benim okula ilk kaçak girişim olacak. Benim gibi, kimler olduklarını anımsamadığım bikaç öğrenci daha var. Pencerenin önünde toplanmışız, pencere demirlerine tırmanmak için telesiyoruz. Her zamanki gibi yine sonlara kalmışım. Arkamda biriki çocuk var. Tırmanıyorum pencere demirlerine. Arası açılmış iki demir çubuk arasından gövdeyi içeri atmışım, arkamdan biri bacaklarımdan dışarı çekiyor. Bir arkadaş şaka yapıyor olacak. Bu ne biçim şaka yahu! Ben kendimi içeri atmaya çalışıyorum, o bacaklarıma yapışmış, beni dışarı çıkarmaya çalışıyor. O gece, nöbetçi subayı da Yüzbaşı Mekanizma Kâmil.

Başım yapının içinde, bacaklarımdan çekip duran arkadaşına bağıryorum:

– Dur ulan, çekme! Şimdi Mekanizma Kâmil görecek!

Pencerenin dışından ayak patırtıları geldi. Ordaki çocukların kaçıştığı anlaşılıyordu. Mekanizma Kâmil gelmiş olacaktı.

Kendimi pencerenin demir parmaklıklarından içeri attım. Karşımda o geceki nöbetçi subayını buldum. Arkamdan bacaklarımdan çeken Mekanizma Kâmil değil, okulumuzun yönetmeni (müdürü), dünya güzeli, dünyalar iyisi Kurmay Albay Topal Hamit'miş. İyi ki arkamdan bacaklarımı çeken tekmelemeye kalkmamışım.

Nöbetçi subayı beni doğru tecrithaneye götürdü. Benden önce pencere parmaklık demirinden girenlerin, benden sonrakilerin ne olduğunu bilmiyorum. Tegrithane, yatakhanelerin bulunduğu üst katta ayrı bir geniş odaydı. Karyola yoktu. Yataklar yere seriliydi. Ben de yere serili yataklardan birine uzandım. Nöbetçi subayıyla birlikte tecrithaneye gittiğimizde odada bir kaçışma gürültüsü oldu. İçeri girdiğimizde herkes yataklarındaydı. Nöbetçi subayı beni bırakıp gidince yataktakilere kalktılar. Daha önce zar atarak kumar oynuyorlarmış, yine kumarı sürdürdüler.

Tegrithanedekileri hiç beğenmemiştim. Öğrenciydiler ama, davranışları, konuşma biçimleri hiç de öğrenciye benzemiyordu. Öğrenciden daha çok, Tahtakale'den, Tamburacı Handan tanıştığım, çağanoz gibi yampiri yampiri yürüyen, ayaklarındaki yemenilerin topuklarına basan, pantolon arka ceplerinde pirinç muşta yada onun işini görmek üzere pirinç çekecek bulunan, makine dedikleri tabancaları kuşak arasında, bıçakları da çorap koncunda duran o afili insanlara benziyorlardı.

Bunların onlardan bir ayrımı, kulaklarından birinin arkasında bir fesleğen demeti yada karanfil, öbür kulaklarının arkasında da bir cıgara bulunmayışydı.

Benim ne işim vardı bunların arasında? Nasıl olsa o cumartesi gecesi izinliydim, ne diye tiyatrodan sonra, bata çıka çamurlu sokaklardan, yampiri eciş bücüş yollardan geçerek Mevlanakapı'daki evime gitmemiştim de, geceyarısından sonra okula dönmüştüm sanki?

Biliyordum, beni buyüzden okuldan kovmazlardı. Suçum o denli büyük değildi. Ama kesinlikle biliyordum ki bu olayın acısını bigün nasıl olsa çekecektim. Nitekim, liseyi bitirdiğimde bu ve daha buna benzer başka davranışlarım yüzünden düş kırıklığına uğradım.

O geceyi tecrithanede nasıl geçirdiğimi anımsamıyorum. Sanırım ki, korkulu rüyalar görmüşümdür. Sabahleyin uyandığımızda, ordakiler arasında, anlamadığım nedenden bir saygınlık kazandığımı sezinledim. Ne olmuştu, ne yapmışım da saygınlık kazanmışım? Geceyarısından çok sonraları tecrithanenin kapısı açılıyor, yönetmenimiz Hamit Bey içeri giriyor. Ben uyumaktayım. Üstüm açılmış. Üstümü örtüyor ve çıkıp gidiyor. Ertesi gün, ordakiler arasında saygınlık kazanmamın nedeni işte buydu. Tegrithanede ya iki ya üç gece kaldım. Orda kaldığım her gece Hamit Beyin geceyarısından çok sonraları gelip benim üstümü örttüğünü ordakilerden öğrenmişim. Oysa ben, iki bine yakın öğrenci arasında Hamit Beyin beni tanıdığını bile sanmıyordum. Onunla karşı karşıya hiç konuşmamışım. Ama onun salt beni değil, bütün çocukları, hele en çalışkanları, en zekileri, en yaramazları ve bütün “en”leri çok iyi tanıyıp bildiğini sonraları [*] (Ne tuhaf, şimdi seksen yaşımdayım, Nesin Vakfında kendi yerimdeyim. Saat 23.25. Ve şimdi Hamit Beyi anımsayarak, düşünerek ağlıyorum.)

759

Tegrithanedekiler içinden salt birini hiç unutmadım. O unutulmayacak bir çocuktı. Adı Ali Suzan. Yakın akrabaları arasında, Ulusal Kurtuluş Savaşı kahramanlarından bikaç paşa vardı. “İyi aile terbiyesi almış” denilip durulur ya, işte bu Ali Suzan gerçekten iyi aile terbiyesi almış bir çocuktı. Benden biriki yaş büyük olmalıydı. Çok yakışıklıydı. General akrabaları bile onu okuldan kovulmaktan kurtaramayacaktı. Bu iyi aile terbiyesiyle yetişmiş yiğit delikanlı eroin alışkanıydı ve bu alışkanlıktan kurtulamıyordu.

Tegrithanede gece gündüz cevizle ve zarla kumar oynanırdı. Cevizle nasıl kumar oynandığını unuttum. Sanırım şöyle bişeydi: Cevizler ya yere ya çivilerin başına yan yana dizilir. Belli bir uzaklıktan, mandagözü denilen beyaz metal 25 kuruşlar çiviler üstündeki cevizlere atılırdı.

Yine öyle sanıyorum ki, bu cevizle oynanan kumar, tecrithaneye özgü bir kumardır. Çünkü daha sonraları, ne cezaevlerinde, ne kumarhanelerde cevizle oynanan kumar gördüm. Tegrithaneye hertürlü kumar gerci sokmak yasaktı. Ceviz kumar gerci sayılmadığından, o günlerde mevsimi de olacak, kolayca tecrithaneye sokulabiliyordu.

Bir kumar aracı da zardı. Zarın sokulması da yasaktı. Buyüzden tecrithanede sabundan zar yapıyorlardı.

Ali Suzan ne zaman zar atsa kazanırdı. Ne şans! Param ne kadardı bilmiyorum ama birara ben de kumar oynamak istemiştim. Ali Suzan engel olmuş, sonra da bana barbutta hep kazanmasının gizini açıklamıştı. Kendisi için sabundan özel bir zar yapmıştı. O özel zarın üstünde iki tane şeş (altı) vardı. Zarları avucuna alıp sallarken, zarlardan birini el çabukluğuyla özel zarıyla değıştirtiyordu.

Tegrithanede görüştüktan sonra Ali Suzan'ı bir daha okulda görmedim. Eroinman olduğı için alaya çıkarılmış olamaz. Yıllar sonra Ali Suzan'ı (.....) sokağında gördüm. Beni ya gerçekten tanımadı yada tanımak istemedi. Genelevlerden 1 numarada sokağın en güzel kadınları bulunurdu. Bu en güzel kadınların en güzeli, asıl adını hiçbir zaman bilmediğim Nedret adlı kadındı. Sen onu nerden tanıyorsun, diyeceksiniz. Ben onu, adının Birsen olduğı, bir emekli binbaşının kızı olduğı zamanlardan Ova Bardan tanıyordum. Ben de o zamanlar yirmiüçünde bir teğmendim. Birsen'liğini tanıdığım Nedret'le hiçbir ilişkim olmadı. O da iflah olunmaz bir eroinman olarak ölmüş.

Ali Suzan'ı (.....) sokağında gördüğümde iyice çökmüş, tam o sokağın adamı olmuştu. Ama bembeyaz gömleğinden, boyunbağının biçiminden ve renklerinden, davranışlarının hâlâ korunmuş inceliğinden, o iyi aile terbiyesinin biyerlerinde saklı kaldığını anladım, hatta o sokakta bile...

Hitler

Almanya'da beden eğitimi almış dört subay, yıl 1933... Dahaca Almanya resmen Nazi değil, ama Hitler'in adı bizim gazetelerde bile duyulmaya başlanmış. Bigün gazetelerimizden birinde Hitler'le yapılmış bir röportaj okumuştum. Röportajı Alman gazeteci yapmış, sonradan Türkçeye çevrilmiş olmalı. Hitler adını ben ilk bu röportajdan duymuş oldum. Gazeteyi okulda okumuş olamam yada okulda okumuşsam hafta tatilinde subayların bulunmadığı bir günde okumuş olmalıyım. Çünkü okulda, ders kitaplarının, yardımcı ders kitaplarının, bir de kimi öğretmenlerin yazıp bize sattıkları ve parası aylıklarımızdan kesilen kitaplardan başka kitap, hele roman okumak yasak.

Hitler'in röportajında fotoğraflar da var. Dahaca iktidara gelmemiş, ama iktidar yolunda... Benim dünyadan haberim olmadığı zaman.

Röportajda Hitler dünyanın en çalışkan, en çok kitap okuyan insanı olarak tanıtılıyor. Bayılıyorum adama. Çünkü ben çalışkanlara, hele çok kitap okuyanlara hayranım. Hâlâ da öyleyim. O zamana dek çok kitap okuyan insan olarak Prof. Hilmi Ziya'yı biliyordum. Nerden mi duymuştum? Tıp Fakültesinde PSN öğrencisi olan Naim Ağabeyimden. Hilmi Ziya Ülken'in kitaplarını o tarihten dört yıl sonra ancak Harp Okulu öğrencisiyken okuyacaktım. Ne çok, ne çok bilen bir insandı. Bir insan bunca çok şeyi nasıl bilebilirdi?

Demek Hitler daha da çalışkanmış! Çalışma odasında çekilmiş bir fotoğrafı vardı. Büyük ve bomboş bir çalışma odası, odası değil salonu, salonun dibindeki kocaman masada bir adam oturmuş, kitap okuyor. Duvarlar ahşap (lambiri). Kitap rafı ve kitap hiç yok. Masasının arkasında kocaman bir tablo, kendi resmi. Hitler dağınıklığı sevmezmiş, darmadağınıklığı hiç...

Futbolculuğum

761

İşte o dört beden eğitimi öğretmeni, bu büyük ve dünyanın en çalışkan adamının ülkesinden geliyorlar. Bunlardan biri yüzbaşı Hüsamettin Bey Kuleli'ye beden eğitimi öğretmeni oldu. Biri Maltepe Askerî Lisesine, biri Deniz Askerî Lisesine, biri de Astsubay Okuluna.

Yüzbaşı Hüsamettin Bey en yaşlıcaları ve en göbeklisi görünürdü. Ama voleybol oynarken göbek kaslarının nasıl sertleşmiş olduğunu görürdük.

Bu dört öğretmen dört askerî okula Almanya'nın havasını, beden eğitimine canlılık getirdi. Askerî ortaokuldaki beden eğitimi öğretmenimiz, sınıf arkadaşları general olmuş yüzbaşı Zıdır Nazmi unutulmaz bir hocaydı. Ama lisede, Hüsamettin Bey atanana dek beden eğitimi öğretmenin kim olduğunu anımsamıyorum bile.

Yüzbaşı Hüsamettin alanında çok tutkulu bir insandı. Kuleli'nin her spor dalında birinci olmasını isterdi. Bundan doğal bir istek olabilir mi? Ama öğrenciler, bu tutkusu yüzünden, ona Egoist yani bencil lakabını takmışlardı.

Hüsamettin Bey öğretmen olmadan önce de biz beden eğitimi, spor yapıyorduk ama bunlar düzensiz, düzensiz yapıyordu. Örneğin ben sporcu bir gençtim. Ama yapacağım sporun yolunu yöntemini bilmiyordum. Futbolu hiç beceremiyordum. O denli beceriksizdim ki, arkadaşlar beni tekaütler (emekliler) takımına sokarlardı. Emeklilerin maçı, ciddi futbol maçlarından daha çok ilgi ve seyirci toplardı. Çünkü alaylı, şakalı bir maç olurdu. Maç sonunda, emekliler takımının

kaptanına, yani takımın en beceriksizi olarak bana, seyirci arkadaşlar deve dikenlerinden bir demet armağan ederlerdi. Oysa ben iyi futbol oynamayı çok isterdim, bunun için çok da çaba harcardım. Ama ne yapsam başaramazdım. Buyüzden kendi kendime kızardım niçin futbolu başaramıyorum diye.

Yıllar sonra gazetecilik yaşamımda Çetin Altan bana şöyle bir soru sormuştu:

– Her insan yatınca uyumadan önce bitakım hayaller kurar, dalgasını geçer. Senin böyle zamanlarda kurduğun düşlerin varsa nedir?

Hiç düşünmeden yanıtlamıştım:

– Futbol oynar ve karşı kaleyi gole boğarım.

Gerçekten de öyleydi. Bir zamanlar İlhan Selçuk günlük bir spor gazetesi çıkarıyordu, 1957 yılında olacak. Benden bir spor romanı dizisi yazmamı istedi. O zaman gazetenin tirajını artıran *Gol Kırılı Sait Hopsait*'i yazmıştım. Romanın kahramanı olarak çok yerde futboldaki beceriksizliğimin verdiği aşağılık duygusunu anlatmışımdır.

Uyumadan önceki o yarı uykulu zamanlarda bu futbol hastalığı bende yıllarca sürmüş ve zamanla kendiliğinden bitmiştir.

Güreş Takımına Seçilişim

Futboldaki bu başarısızlığıma karşılık aletli cimnastik ve vücut hareketleri alanında çok başarılıyım. Çok iyi barfiks, paralel, halka, halat, lobut hareketleri yapardım. Öne doğru iki kez, arkaya doğru da bikez perende atabilirdim. Altı, sekiz katlı insan vücudundan piramidin en üstüne ben çıkardım. Özellikle barfikste çok ustaydım. Hem önden, hem arkadan barfikste yere paralel durabilirdim.

Otuz yaşma dek bu böyle sürdü. Elli yaşımıdayken Bulgaristan kıyısında bir yazlığa gitmiştik. Plajda cimnastik aygıtları vardı. Biri on, biri onbir yaşındaki oğullarıma, babalarının nasıl sporcu olduğunu göstermek istedim. Barfikse sıçradım. Kendimi yukarı çekmek istedim. A-ah! Kollarım beni taşıyor. Oysa eskiden enaz yirmi otuz kez rahatlıkla çekerdim.

Hüsamettin Bey beden eğitimi öğretmeni olur olmaz, spor dalları çalışmaları da başladı. Bizim iki kısım İngilizceler (13 ve 14. kısımlar) okulun her alanında etkin olduğumuz gibi spor alanında da etkin olduk. Okulun bandosunda ençok İngilizceden, futbol takımında ençok İngilizceden, en çalışkanlar, en yaramazlar, bütün “en”ler İngilizceden...

Okulda güreş takımı kurulacak. Güreş takımının çoğu yine İngilizceden. Bizden önceki sınıftan Süreyya adında bir güreşçinin şampiyonlukları bile vardı. Bizim

İngilizce kısmından Nihat, Muhlis, Aziz, daha birkaç kişi... O zaman grekoromende bir de 56 kilo var. (Şimdi 57 kilo.) 56 kiloda kimseyi bulamıyorlar. Arkadaşlar 56 kiloda güreşmem için çok üstelediler. Aslında ben de hevesliyim. Önce okulda her kilo için bir seçme güreşi yapılacak. Kazananlar okul takımına girecek. İyi ama ben hiç oyun bilmiyorum. Öte yandan gücüme çok güveniyorum. Ufak tefeğim. Boy 1,57. Kilom 57-58.

Seçme için oyun gerekmez, gücünü göstermek yetermiş. Benim kilomda on aday var. Hepsi de Fransızca, Almanca kısımlarından, İngilizceden benden başkası yok. Ben oyun bil-* ya öteki adaylar biliyorsa... Elbette biliyorlar. Okula girmeden önce de Yenikapı Güreş Kulübünde güreşçilik yapmış olan ve bizim takımın güreşçisi Gambot Muzaffer'e gittim.

– Bana birkaç oyun öğret Muzaffer!

Benim bunu Muzaffer'den istemeye hakkım var. Çünkü sınavlar yaklaştığında geometri, matematik, fizik öğretmem için bana yalvar yakar olan odur.

Gambot bana oyun öğretecek ama zaman yok.

– Yarın seçmeler yapılacak! diyor.

Seçme güreşleri başlıyor. Benim bildiğim tek şey, grekoromen güreşte belden aşağı tutmak yok, ayak oyunları yok ve doğal olarak can yakıcı edimler yok...

763

Sinema salonuna minderler kurulmuş. Ben çıkıyorum mindere. İlk mindere çıkışım. Hiç coşkulu değilim, çok dinginim. Kilomdaki on aday ikişer ikişer güreşiyoruz. Salondaki çocuklar,

– Haydi Kılı! Yaşa Kılı! diye bağırıyorlar.

Sonunda,

– Tamam, diyorlar, sen takıma alındın!

İlk Aşk

Tiyatro güzelliğini benimle paylaşacak arkadaşımı sonunda bulmuştum. Nihat Aytek... Benim gibi tiyatro delisi değildi ama güzel sanatların her dalına ilgi duyduktan başka bana göre önemli bir üstünlüğü de vardı: Kulağı müziğe çok yatkındı. Bir operette ilk işittiği ve sevdiği ezgiyi oyundan çıkar çıkmaz hemen yineleyebilir ve bu ezgiyi zaman zaman sözleriyle söyleyebilirdi. Benim böyle bir yeteneğim hiç mi hiç yoktu. Her akşam yoklamasından sonra orta bahçede bando eşliğinde hep birlikte ve bir ağızdan söylediğimiz İstiklal Marşını bile tek başıma doğru düzgün söyleyemezdim. Bu ilgisizliğimden mi, sesimin çirkinliğinden mi

böyleydi, bilmiyorum. Oysa güzel bir sestən bir şarkı, bir ezgi dinlemeyi çok seviyordum. Bu kulak duyarsızlığı bende yaşam boyu sürdü. Konuşurken sesimin güzel olduğu hep söylenmiştir ama arkadaşlarımla birlikte Onuncu Yıl Marşı, Harp Okulu Marşı gibi sık sık söylediğimiz marşları bile söylerken onların seslerini bozduğum için benim katılmamı istemezlerdi. Bu hep böyle sürmüştür. Yıllar sonra, askerlikten ayrılıp gazeteciliğe başlayıp cezaevlerine sokulduğum zamanlarda da siyasi koğuştaki arkadaşlarım, onların da sesini bozduğum için, topluca söylenen devrimci marşlara katılmamı istemezlerdi. Ben şaka olsun diye üsteleyince, onlar da gülmek için beni Sultanahmet tutukevindeki siyasi bölümün ayrı bir odasına kapamaya kalkışırldı. Bu durumum bile, başgardıyanın, devrimci marşlar söylediğim gerekçesiyle beni İstanbul 2. Ağır Ceza Mahkemesine vermesine engel olmamıştı. Başkan, örnek hukukçu Nefi Demirlioğlu'ydü. Aklanmışım.

Nihat Aytek anlaştığım en iyi arkadaşlarımdan biriydi. Lisede, 10. sınıftan Harp Okuluna geçene dek hep aynı sırayı paylaşmıştık. İkimiz de okulun güreş takımındaydık. O 61 kiloda, ben 56 kiloda güreşiyorduk.

Nihat Aytek'i bizim Darülbeyaz'a götürürdüm. Bir gece, paradiden bir operet seyretmiştik. Benim daha önce seyrettiğim bir operetti. Nihat çok sevmiş ve tiyatroya alışmıştı. Operetleri daha çok severdi. Ayda biriki kez Nihat'la tiyatroya gitmeye başlamıştık. Başka arkadaşlarımı da tiyatroya götürdüğüm olurdu. Ama tiyatroya en yakın bulduğum Nihat'tı. Bir operet seyretmişsek, o operetteki şarkıları Nihat tiyatrodan çıkar çıkmaz hemen ıslıkla çalardı. Benim hiç yapamayacağım bişey. Yalnız ıslıkla değil, şarkıları sözleriyle de söylerdi. Onun bu yeteneğine hayrandım. Müziği oldum olası ne çok seviyor, ama müzikte ne denli yeteneksizdim.

Bigün Nihat, "Küçük bir akordeonumuz olsa ne iyi olur," dedi. Gerçekten de ne iyi olurdu. Ama olamazdı ki... Akordeon alacak parayı nerden bulacağız? Nihat bir emekli albayın oğlu. Üç kardeşler. En büyükleri olan abla Amerikan Kolejine gidiyor. Bebek'te üç katlı bir ahşap evde kirada oturuyorlar.

Operetlere gittikçe, akordeon tutkumuz da arttı.

Nihat'ın bir ağız mızıkası vardı, küçük bir armonika. Onunla, operetlerde duyup öğrendiği ezgileri çok güzel çalıyordu. Onun akordeon sahibi olmak, müziği bu yakınlığı dolayısıyla hakkıydı da, bu müzik yeteneksizliğiyle bana ne oluyordu?

Nihat akordeonunun nerden, nasıl alınacağını sorup öğrendi. Elbet, Beyoğlu'nda Yüksekaldırımında müzik mağazalarında olağanüstü güzel, görkemli akordeonlar var, ama onların fiyatları bizim evden de pahalı... Nihat öğrenmiş. Bitpazarı'nda (Batpazarı, bayat pazarı) çok ucuza, kullanılmış, küçük akordeonlar varmış.

Bir hafta başı okula döndüğümüzde Nihat Bitpazarı'na gidip alabileceğimiz akordeonları görmüş. Çerkezlerin, Çerkez köylülerin, düğünlerinde dans ederken

çaldıkları eski ve küçük akordeonlar... Çok sıkı pazarlık edersek 6-7 liraya bile alabilirmişiz. Babam bana verir bu parayı, hatta daha çoğunu bile... Olağanüstü durumlarda giderlerimi karşılamam için gereken parayı haftalığıma ek olarak verirdi babam, hiçbir zaman istediğim parayı vermezlik etmedi, ama ben de ne için ve nice isteyeceğimi bilirdim.

Nihat'la sözleştik. O cumartesi öğleden sonra okuldan birlikte çıkacağız. Sirkeci'den Sirkeci-Topkapı tramvayına bineceğiz. Tramvay Beyazıt'a gelince o inecek, İstanbul Üniversitesinin arka bahçesinde beni bekleyecek. Ben, yolumu sürdürüp Şehremini'de ineceğim. O çamurlu yollardan, pazaryeri alanından geçip Mevlana-kapı'da surlar içindeki evimize geleceğim. Akordeon satın almak için babamdan 7 lira alıp döneceğim. Beyazıt'ta üniversite bahçesinde beni bekleyen Nihat'la buluşup Bitpazarı'na gideceğiz ve sıkı pazarlıkla bir akordeon satın alacağız. Sonra? Sonra, dünyalar bizim olacak.

Bu tasarladıklarım tıpkı tıpkısına oldu. Babamdan hem haftalığıma hem de akordeon için 7 lira aldım. Babam akordeon üstünde durmadı bile. Niçin olursa olsun bu paranın gerekli olduğunu anladı. O zaman için 7 lira az para sayılmazdı. Kâtip sınıfından subayların oğullarından arkadaşlarım vardı. Onlara babaları aylık olarak 5 lira gönderirdi.

765

Babam,

– Otur, yemek ye oğlum... dedi.

Hayır, hemen gidecektim. Nihat üniversite bahçesinde beni bekliyordu. Yemek mi? Bir kesekâğıdı dolusu kabuklu taze ceviz, büyük bir kesekâğıdına da ağaçlardan topladığım lop incirleri doldurdum. Yanına bikaç dilim de ekmek koyup bunları paket yaptım. Üniversitenin bahçesine gidince bunları Nihat'la yiyecektik.

Peki ama, babamdan para almak için niçin Nihat'la birlikte bizim eve gitmiştik de, onu Beyazıt'ta bırakmıştım? Bunu bugün bile tam olarak bilemiyorum ama bir yorum yapabiliyorum. Sanıyorum ki yoksulluğumuzdan, hiçbir duvarı şakulünde ve gönyesinde olmayan gecekondu evimizden, eşyasızlığından, o sokakların çamurlarından, çukurlarından utanıyordum. Bu utancımı arkadaşlarıma göstermek istemiyordum. Evimi bilen arkadaşlarım da vardı, ama onların evimi bilmeleri zorunluydu ve onlar öyle azdı ki... Hepsinin, hepsinin, en yoksulunun evi bile benim evimden daha güzeldi. Nihat'ı Beyazıt'ta bırakıp evime getirmeyişimin nedeni sanırım ki buydu.

Evden çıktım. Nedenini şimdi bilemiyorum, Şehremini tramvay durağına değil de, nedense Çapa tramvay durağına geldim. Neden her zamanki gibi Şehremini durağına gelmedim de Çapa durağına geldim? Bilmiyorum. Bu nedeni şimdi, seksen yaşımıdayken bulmaya çalışıyorum. Evden, Şehremini'ne giden yol daha

kısayken ben o gün niçin evden Çapa durağına gelmiştim? Belki Çapa yolu daha az çamurluydu da ondan... Elimde incirle ceviz paketi, durakta tramvay bekliyorum. Ön solumda bir kız var, belki onbeş yaşında. Yanında, kendisinden birkaç yaş küçük görünen bir kız var, kız kardeşi olabilir. İkisinin de ayaklarında şoson var. (O zamanlar bu şoson sözcüğü çok kullanılırdı. Anlamını öğrenmem için sözlüğe bakmam gerekir. Şimdilerde, çoktanberi kullanılmaz oldu.)* İki kızın da yün örme lacivert eldivenleri, ellerinde de çantaları var. Abla olandan gözümü ayıramıyorum. Kız çok mu güzeldi? Bana çok güzel değil, en güzel geliyor. Bundan güzel olamaz bir kız, dünya güzeli. Başkalarının aynı düşüncede olmayacağını da biliyorum. Özellikle bu konuda başkalarının düşüncelerinden bana ne? Başında sola eğik beresi var, lacivert renkli. Berenin önünde birbirine geçmiş KKL harfleri var. Bu harflerin ne anlama geldiğini bilmiyorum. Bir okulun arması olabileceğini kestiriyorum, ama hangi okul? Hangi okul olduğunu o akşam, o gece okula dönmünce öğrenecektim. Benden başka, Kuleli'de her öğrenci KKL simgesinin anlamını bilirmiş... Kuleli'nin yanında, bir Boğaz iskelesi ötesindeki Kandilli Kız Lisesi... Benim o tarakta hiç bezim olmamıştı ki bileyim. Akşamları, son dersten sonra, yemek saatine dek olan zamanda, okulun atlet takımı deniz kıyısındaki yolda koşuya çıkarlardı. Bu koşunun yönünün niçin hep Kandilli'ye doğru olduğunu o zaman anlamıştım.

Gözümü bereli kızdan ayıramıyordum. Ama kendisini gözetlediğimi ayırmamasını da istemiyordum. Öyle de utangaçtım ki... Tramvay geldi. Bindik. Çok dolu değildi tramvay. Özellikle yakınlarında oturmam ki onları izlediğim belli olmasın. Yana yatırılmış lacivert beresinden açık kahverengi saçları taşmış. Saçlarından bir perçem alnına düşmüş yada özellikle düşürülmüş.

Eldivenini çıkardı. Tırnaklarındaki saydam ojeyi seçebiliyorum. Özellikle saydam oje kullanması çok hoşuma gidiyor. Gümüş halkalı incecik bir yüzüğü var, küçücük mavi taşlı. Küpeleri de mavi ve küçük ve sallantılı değil, kulakmemelelerine yapışık. Tramvay kalabalıklaşıyor. Onu görmem zorlaşıyor. Ya ben görmeden biyerde inerse... Kalabalığın arasından onu gözetlemeyi sürdürüyorum. Beyazıt durağına geldik. İki kardeş inmiyor. Ben de inmiyorum. İnmiyor değil, inmiyorum. Sultanahmet'e doğru gidiyoruz. Nihat da üniversite bahçesinde bekliyor. Beklesin! Yaptığım ayıp, biliyorum, ama başka türlü yapamam ki, elimde değil...

Tramvay Sirkeci'ye geliyor. Burası son duraktır. Son yolcular da iniyor. Son yolcuların sonuncusu olarak ben de iniyorum. Yürüyoruz. Onlar, o iki kız kardeş önde, ben arkalarında... Benden haberleri yok. Haberleri olmasın. Kendilerini izle-

*Şoson, Fransızcada terlik anlamına gelen *chausson*'un okunuşunun Türkçe yazılışdır.
-Ali Nesin

diğimi bilmesinler. Eski Galata Köprüsüne geliyoruz. Köprü'nün Sirkeci başından Boğaziçi vapurları kalkar. Biniyoruz vapura. Nereye gittiğimizi, nerede ineceğimizi bilmiyorum. Bildiğim bişey var. Kendilerini izlediğimi bu iki kız, özellikle abla öğrenmemelidir.

Karşılıklı iskelelere uğrayarak Boğaz'dan yukarı, Karadeniz'e doğru gidiyoruz. Büyükdere İskeleyi... Orada iniyorlar. Ben de iniyorum. İskeleden çıkıyoruz. Hemen karşıdaki sokağa giriyorlar. Artık ben arkalarından gidemem. Çünkü erken inen güz akşamında ordan geçen başkaları yok. Arkalarından gidersem onları izlediğim anlaşılabilir. Lacivert bereli kız ya arkasına döner de izlediğimi sezerse... Sokağın koyu gölgeli alacasında yitiyorlar.

Dönüyorum iskeleye. Orada, nice olduğunu kestiremediğim bisüre kalakalıyorum ne yapacağımı bilmeden.

Sanıyordum ki, bütün bir yaşamın hep böyle, lacivert bereli, mavi yüzük taşlı, açık kahverengi saçlı kıızı izleyerek geçip tükenecek. Oysa işte şimdi, hiç de son olmayan bir sona geldik.

Okula döndüğümde çoktan gece olmuştu. Ancak pazar akşamı Nihat'la okulda buluşabildik. Ona hemen âşık olduğumu söyledim. Tramvay beklerken gördüğüm bir kıza vurulmuştum. Kim olduğunu bilmiyordum. Adı neydi? Büyük bir mıkna-tısın çekiciliğine kapılmış küçük bir demir parçası gibi arkasından sürüklenerek gitmiştim. Mıkna-tısın, demir parçasından haberi bile olmamıştı, haberi olmamasını özellikle istemiştim. Belki onun benden hiç haberi olmayacaktı, olmamalıydı da... Böyle olması gerektiğine kendimi inandırmıştım.

Nihat nasıl karşıladı bu olayı? Sevinçle. Demek arkadaşı âşık olmuştu. Oysa ben onu üniversite bahçesinde saatlerce boşu boşuna beklettim diye bana çok kızacağını sanıyordum.

KKL'nin Kandilli Kız Lisesi olduğunu arkadaşlardan öğrenmiştim. Peki, bundan sonra ne yapacaktım? Can arkadaşım Nihat'a bir sevgilim (!) olduğunu söylemiş-tim. Ama başka hiçkimseye söyleyemezdim. Bu bir gizdi. Nihat'a söylemek zorun-daydım. Çünkü niçin sözümde durmadığımı bilmesi gerekirdi. Böyle bir zorun olmasaydı ona bile söyleyemezdim. Hatta... Hatta bu öyle bir âştı ki, sevdiğim kıza bile kendisini sevdiğimi söyleyemiyordum. Bu, işte böyle bir gizdi.

Keyfimden uçuyordum. Gerçekten uçuyordum. "Harici" ve "dahili", yani okul dışı, okul içi, iki ayrı giysimiz olduğu gibi, dışarı için başka, içerisi için başka ayakkabımız vardı. Okul içi ayakkabılarımızın altları kabaralıydı. Okulumuzun karo döşeli koridorları da uzundu. Bu kabaralı ayakkabılarla, karo döşeli koridorda boydan boya kayılıyordu, uçar gibi kayılıyordu. Sanki paten takmış gibi... Yeter ki koridorlarda kimse olmasın. O zamana dek, kabaralı ayakkabılarla koridorlarda hiç kaymamışken, o günden sonra bunu da yaptım. Dörtgen biçimindeki Kuleli'nin

koridorlarını bibaştan bibaşa koşarak, iki kolumu iki yana kanat gibi açıp uçarak geçiyordum. Bırakın, kimse beni tutmasın... Zaten tutamazdı ki kimse...

Bu arada satın alacağımız akordeon ne oldu? Hiçbir zaman alamadık. Niçin alamadığımızı şimdi anımsamıyorum. Sanırım akordeon almaya paramız yetmemişti.

Yıllar sonra subay çıkıp Fen Tatbikat Okulunda öğrenci asteğmenler olduğumuzda içimizden salt Muzaffer aylığından taksitle kendisine kocaman pırlıl pırlıl bir akordeon almıştı. Ama o çalmasını biliyordu. Akşamları Necip Celal Antel'in tangolarını ne güzel çalardı. Ama öğrencilerin orkestralarına katıldığını anımsamıyorum. Ancak Taksim'deki (şimdi Sheraton Otelinin olduğu yerde) Dağcılık Kulübündeki benim nişan törenimde, akordeonuyla Tango Noktürn'ü çalmıştı. Hey gidi... Şimdi ne Nihat ne Muzaffer var.

Peki, incirle cevizler ne oldu? Onları gardırobuma koyup pazar akşamı Nihat okula gelene dek korudum. Adını bile bilmediğim bir kıza aşkım yüzünden sözümde durmadığımı anlatırken cevizle incirleri birlikte yiyorduk. İmgesel de olsa bir sevgilim olması Nihat'ı sevindirmişti. Çünkü onun imgesel bir sevgilisi bile yoktu.

Kadın kavramının bir meleksi tasarımıyla kafama çizilmiş olması beni hep ve çok düşündürmüştür. Aslında bu Doğu'ya özgü ve feodal aile yapısına bağlı bir düşünce biçimidir. Belki feodal demekten çok, bizim için, toprağa bağlı, kırsal bölge ailelerine özgü bir duygu demek daha doğru olur. Bizim halk şairlerimizin, saz şairlerimizin uğruna deli divane oldukları o masalsı aşkları hep benimkine benzer. Aşk destanları, masalları hep böyledir. Ortak izlek aşağı yukarı şöyledir: Şair rüyasında bir dünya güzeli görür, hemen ona âşık olur. Uyandığı zaman, rüyasında görüp âşık olduğu kıza aramaya başlar. Onun için yaşamak, sevdiği güzeli hep aramaktır. Böylece rüyasını arayıp duran sonsuz bir gezgin olur. Bu uğurda başına gelmedik kalmaz, her belaya katlanır. Rüyasında gördüğü dünya güzeline bulanlar da olur, bulamayanlar da... Hangisi olursa olsun, bu aşkın sonu ya kavuşamamaktır yada kavuşup düş kırıklığına uğramak...

Ben, Çapa tramvay durağındaki rüyamda bir dünya güzeli görmüş ve ona vurmuşum. Ne adını, ne oturduğu yeri biliyordum. Onu arayacak, bulacaktım.

Bütün Askerî Okul öğrencileri ben ve Nihat gibi değillerdi elbet. İçimizde özdeksel olarak seviyi, sevişmeyi tatmış olanları vardı.

Dişiyi Tanıyanlar

Refik adlı bir arkadaşımın cinsellik konusunda anlattıkları çok ilginçti. Refik, elleri ve parmakları anormal iri bir çocuktü. İki eli, kollarının ucunda iki kürek gibi sarkardı. Bursa Lisesinde sınıfta kaldığı için bize gelmişti. Benden bir yada iki

yaş büyüktü. Bir gece, derslikte sıralarımızdayken mütalaa (etüt) saati dediğimiz zamanda, günah çıkarır gibi bana özel yaşamını anlatmıştı. Biliyordu ki, ben onun bu gizini hiçkimseye açıklamam. Altmışbeş yıl sonra ilk şimdi açıklıyorum, hem de adını değiştirerek...

Babası emekli askerî hesap memuruydu. Yaşlıydı. Refik annesini anımsamıyordu. Yaşlı babası oldukça genç, kendi yaşına göre genç bir kadınla evlenmişti. Refik, okul tatilinde bir gece, üvey annesi çıplak vücuduyla oynarken uyanmıştı. Ondan sonra da bu hep böyle sürmüştü. Refik'in okuldan eve geldiği, babasının eve gelmediği zamanlarda da bu hep böyleydi. Refik anlatırken ağlıyordu, yaptığından çok utanıyordu. Üvey annesi, yaşamında dişiliğini tanıdığı ilk kadındı.

– Sen bilirsın, söyle, ne yapmalıyım?

Ona ne salık verdiğimi bilemiyorum.

Refik bu ilişkiyi hem isteyip özler, hem de istemezdi. Hafta izninden her okula dönüşünde bitik görünürdü.

Birkaç ay sonraki genel sınavlarda ikinci kez dokuzuncu sınıfta kalarak alaya çıkarıldı.

Avni cinsel anlamda kadını çok önceden tanımıştı. Cinsel ilişkiyi ve kadının cinsel organını ayrıntılarına dek benim gibi bir bilgisize anlatmaktan zevk alırdı. Köy kökenliydi. Daha köydeyken başladığı cinsel ilişkileri İstanbul genelevlerinde sürdürüyor ve bu serüvenlerini zevkle, iştahla anlatıyordu.

Muhlis

Ya Muhlis... Hiç eğilip bükülmeden dimdik yürüyen uzun boylu bir çocuktü. Boynu ve dolayısıyla ensesi de aşırı dik ve uzundu. Aşırı temiz, titiz bir çocuktü. Dersleri kolaylıkla kavrayamaz, buyüzden de çok çalışmak zorunda kalırdı.

Çalışkan öğrencilere inek demek bizim sınıfın öğrenci argosudur. Kaşalot ve inek... Bizim sınıfın, hem de İngilizce kısmının buluşudur. “Hayvanat” (zooloji) diye orta sonda ayrı bir ders vardı, kaşalotun aptal bir deniz hayvanı olduğunu o derste öğrenmiştik. İnek öğrenci argosu çok tuttu, 60-65 yıldır sürüyor. Ama kaşalot pek tutmadı. İnek, işletilen bir sözcük oldu: İnek, ineklik, inekleme gibi. Aslında bu argo sözcüğün çıkışının nedeni, tembellerin çalışkanları kıskanmaları ve “İnek!” diye alay ederek onlardan sözde intikam almalarıdır. Çalışkan, hem de çok çalışkan bir öğrenci olduğum için, inek diye benimle alay edilmesinden çok korkardım. Bana “inek” yada “inek gibi çalışıyor” denmesini hiç istemezdim. Sporcu ve güreşçi olmamın bir nedeni de budur. Çünkü inek denilen çalışkanların

gözleri dersten başka bişey görmezdi, hele sporu hiç sevmezler, spor yapmasını da beceremezlerdi.

Muhlis çalışkan, ama zor ve geç anlayan, daha çok ezberci bir çocuktü. Lisenin ilk sınıfında tarih ve coğrafya dersine binbaşı –sonra öğretmen albaylığa dek yükseldi– Hakkı Raif Ayyıldız gelirdi. O zamanlar okullarda tek kitap okunurdu. Elbet coğrafya kitabımız da vardı. Ama Hakkı Raif, dersinden kitap dışı not tuttururdu. Ben de her dersin notunu tutardım ve dersleri daha çok not tutarken öğrenirdim. Arap harfleriyle eski Türkçe çok hızlı yazdığım için öğretmenin ağzından çıkanları sözcük sözcük hiç atlamadan not ederdim. Bu not defterlerimden kimisi hâlâ Nesin Vakfı Kitaplığında bulunmaktadır.

Hakkı Raif dokuzuncu sınıfa derse ilk geldiği gün şöyle başlamıştı:

– Efendiler, coğrafya, kadim Yunan lisanında, Yer, yani küre-i arz manasına gelen *geos* ile yazı ve ilim manasına gelen *grafos* diye iki kelimedenden mürekkep olup küre-i arz ilmi demektir ki...

Sayfalar dolusu iki büyük ve kalın coğrafya not defteri işte böyle başlıyordu.

Hakkı Raif Bey numarası kıt bir öğretmen değildi. Ama ara sınavlarda Muhlis coğrafyadan başarılı olamamıştı. Hakkı Raif'e sözlü sınava kaldırmasını rica etmişti. Öğretmen de kabul etmiş, Muhlis'in sözlüye kaldırılacağı gün kararlaştırılmıştı.

Muhlis sözlüye kaldırılacağı günün bir akşam öncesi bana,

– Ne olur, coğrafya notlarını ver de bu gece sabaha dek bir güzel inekleyeyim... dedi.

İki büyük defter dolusu notları verdim. Yatakhane deyiz. Muhlis üst ranzada yatıyor. Açtı notları, okuyor. Uyumuşuz, ama Muhlis uyumuyor. Birara uyanıp baktım, yüzükoyun yumulmuş notlara çalışıyor. Sabahleyin kalk borusuyla uyan-dığımızda o hâlâ coğrafya notlarını okumaktaydı.

Hakkı Raif sözlüye kaldırdı Muhlis'i. Herhangibir soru sordu. Muhlis başladı anlatmaya:

– Efendiler, coğrafya, kadim Yunan lisanında, Yer, yani küre-i arz manasına gelen *geos* ile yazı ve ilim manasına gelen *grafos* diye iki kelimedenden mürekkep olup küre-i arz ilmi demektir ki...

Muhlis işleyen dikiş makinesi gibi tekdüze bir sesle boyuna anlatıyor. Anlattıklarının, öğretmenin sorusuyla hiçbir ilişkisi yok. Hakkı Raif, ne diyor bu çocuk gibilerden şaşkın şaşkın bakıyor Muhlis'in yüzüne. Sonra da sorduğu soruyu yineliyor. Ezberci öğrencinin, ezberlediği dersin kitabının sayfaları önünde açılmış gibi, o sayfadan öbür sayfaya çevirmesiyle alay edilir ya, Muhlis de öyle, Hakkı Raif Beye,

– Oraya da geleceğim efendim... deyip yeni baştan başlıyor: Efendiler, coğrafya, kadim Yunan lisanında, Yer, yani küre-i arz manasına gelen *geos* ile yazı ve ilim manasına gelen...

- Muhlis Efendi, ben ne sordum size?
- Geleceğim efendim, oraya da geleceğim...

İşte bu sevgili, kilise direği gibi ensesi olan Muhlis'in ensesinde çibanlar çıkmaya başladı. Onca temiz, onca titiz, sabun kutusunu ceket cebinden eksik etmeyen, günde bikaç kez lavaboda başını, saçını, kulaklarını, ensesini yıkayan Muhlis'in çibanlar içinde kalışı şaşırtıcıydı. Elbet hekime gidiyordu. Muhlis'in ensesi gazlı bezler, sargı bezleri içindeydi. Bisüre sonra bu bezler koltuk altına, göğsüne dolandı. Muhliste köpekmemeleri çıkmaya başlamış. Köpekmemeleri, koltuk altlarında çıkan çibanlar... Muhlis, Haydarpaşa Askeri Hastanesine gönderildi. Orada Sağlık Kuruluna çıkmış. Sağlık Kurulunun verdiği rapor neydi dersiniz? Muhlis her hafta izinli çıktığında geneleve gidecek. Eline resmî belgeler verilecek ki, genelev sokağındaki inzibatlar, Kuleli giysisiyle geneleve girmesine izin versinler. Salt o kadar mı? Geneleve giriş parasını da okuldan alacak...

Arkadaşlarımızın çoğu o yaşta dişi vücudu tanıyorlardı. Ortaokuldaki sapık ilişkiler büsbütün bitmiş değildi, ama çoğu alaya çıkarıldığından çok azalmıştı.

Bereli Kız Resimleri

771

Ne yapacaktım, Rüya Kız'ın adını, adresini kimden, nereden öğrenecektim? Arkadaşlarım, her Kuleli öğrencisinin çok iyi bildiği KKL simgesinin Kandilli Kız Lisesi olduğunu nasıl olup da bilmediğime pek şaşılar, biraz da alaylı, hatta biraz da küçümseyerek... Çözmeye çalışıyorum; ben onu Çapa tramvay durağında gördüm, vapurla Büyükdere'ye geldi, Kandilli Kız Lisesinde öğrenci... Anlaşılr, çözülür gibi değil. İstanbul'un birbirine çok uzak üç yeri.

Bu konularda deneyimli arkadaşlarım akıl veriyorlar. Cumartesi öğle sonrasında okuldan çıkınca, doğru Kandilli İskelesine gidilecek. O gün Kandilli Lisesinin bütün kızları Kandilli İskelesine dökülür, tıpkı Kuleli öğrencilerinin her cumartesi öğlesi Çengelköy İskelesine döküldüğü gibi. O adını bilmediğim kız da kesinlikle oraya gelir, onu orda görebilirmişim.

İyi de cumartesiye bir hafta var. Ben bu bir haftayı nasıl geçireceğim? Üç yıl ortaokulda ve sonraki lise sınıflarında her yıl bütün sınıfların birincisi olan Nusret Efendi o hafta hiçbir ders kitabını açmadı. Ders saatlerinde her zamanki gibi not tuttu mu? Hayır! Derste öğretmenlerini dinledi mi? Dinler gibi yaptı, ama dinlemedi. Peki, ya ne yaptı? Hangi dersin olursa olsun, bütün derslerin not defterlerine bereli bir kız başı resmi yaptı. Önden, yandan, öbür yandan... Bir değil, beş değil, yüz değil... Pekçok.

Bir hafta mı sürdü bereli kız başı resmi yapmam? Şaşarsınız, abartıyorum sanıp belki de inanmazsınız. Yakın zamana dek, ne zaman önümde bir boş kâğıt yada önümdeki kâğıdın boş biyerini bulsam, kimileyin bu bir defter kabı, bir mektup, bir kart, bir bilet bile olabilir, oraya bitakım biçimler, çizgiler çizirken, bir de bakarım ki hiç ayırdında olmadan bereli kız başı resmi çizmişim; onu çoktan unuttuğum, hiç anımsamadığım zamanlarda bile...

Zülfü Yüzbaşı

Sınıf subaylarımızdan biriydi. Ondan hepimiz korkardık. Niçin korktuğumuzu bilmiyorum. Azarlar mıydı, bağırır mıydı? Söver miydi? Böyle bişey ne gördüm, ne duydum. Belki de böyle şeyler yapardı, ama ben tanık olmadım. Öyleyse ondan neden o denli çekinir, o denli korkardık? Evet, dövmez, bağırılmaz, sövmezdi ama, her an dövecekmiş, bağıracaktı, sövecekmiş gibiydi. Yüzünün bir kıpı gülümse-diğini görmedim; sanırım ki başka öğrenciler de görmemiştir.

772 Çok, ama çok yakışıktı. Boylu boslu, kara yağız... Eski Yunandan kalma Her-kül yonutuna yüzbaşı giysisi giydirilmiş gibi. Göğüs üçgen, omuz geniş, bel ince...

Diyeim ders zili çaldı da öğrencilerin bir bölümü hâlâ koridorlarda ve gürültü ediyorlar. Uzun koridorun bir başında o heykel gibi gövdesiyle görünür. Elleri arkasında bağlıdır. Koridorda hâlâ konuşan, şakalaşan öğrencilere değil, boşluğa bakar... Tıss! Bir anda bütün sesler kesilir, herkes birbirini iteleyerek dersliklere girer. Dersliklerde bir fısıltı uzar gider: Zülfü, Zülfü...

Koridorlar boşaldıktan sonra bisüre daha durur koridorun başında. Öğretmen-ler odasından öğretmenler çıkmadan çekilir.

Rüya Kız'la karşılaşalı ya bir ya iki hafta olmuş, ama bir ay olmamıştı. Ben hâlâ tutkulu sevinin fırtınasındaydım. Yerimde duramıyordum. Ayakkabılarımın kaya kaya iyice cıllanmış kabalaları üstünde, sanki paten üstündeymiş gibi koridor-larda koşup duruyordum. Ders zili çalmıştı. Ben de koridorun başında, köşedeki dersliğimize doğru kayıyordum ki, havada bir fısıltı dalgalandı:

– Zülfü, Zülfü!..

Herkes dersliklere kaçışıyor. Birden karşımda dimdik yüzbaşı Zülfü'yü gördüm. Ama kabaralı postallarım öyle hız almışlar ki, birden durmak elimde değil. Postalın fireni yok ki durayım. Kaldı ki öyle bir hızla kayıyorum ki, firenle bile duracak gibi değilim. O uğursuz an geldi çattı. Zülfü Yüzbaşıya çarpmamla yuvarlanmam bir oldu. Zülfü Yüzbaşı heykel gibi sarsıldı, ayağının birini üstümden attı. İyi ki o da yuvarlanmadı. Süklüm püklüm ayağa kalkıp esas vaziyetimi alıp karşısında,

başım önümde bekliyorum. Bana çok uzun öyle beklemişim gibi geldi. Ağzından ne demeye geldiğini anlayamadığım, başkalarının da anlayacağını sanmadığım birkaç sert seslem fışkırdı. Yine esas vaziyetinde geriye dönüp dersliğe girdim.

Yine Büyükdere’de

O cumartesi öğlesini nasıl ettim, bilmiyorum. Neyse ki Nihat beni yalnız bırakmadı. Kandilli İskelesine geldik ki, Kuleli öğrencileri iskele boyunca karşılıklı iki sıra dizilmiş, Kandilli Lisesi kızlarını bekliyorlar. Birazdan sepetlerden kucak kucak gül savrulur gibi kızlar dökülüyor. Onca kız arasından Rüya Kız’ı arayıp bulacağım. Utancımдан başımı kaldıramıyorum ki... Burasının böyle olduğunu bilseydim gelir miydim! Gelmezdim de ne yapardım? İster istemez gelmek zorundaydım. Nihat soruyor:

– Hangisi?

Hafiften başımı kaldırıp kaçamak bakıyorum. Bir yığın kız, hepsi lacivert bereli, hepsinin beresinde parlak gümüş rengi madenden KKL harfleri var. Hangisi, hangisi, hangisi? Vapur geliyor, iskeleye yanaşiyor. Kızlardan çok azı o vapura biniyor. Vapura binecekler arasında onu görüyorum. Onu görüyorum, çünkü önümden geçiyor. Başımla, çenemle işaret ederek fısıldıyorum:

– İşte bu!

Nihat da bana fısıldıyor:

– Güzel kız!

Nihat’tan ayrılıp Rüya Kız’ın arkasından ben de vapura biniyorum. Vapur, Boğaz’ın Anadolu yakasından Rumeli yakasına biriki iskeleye uğruyor, sonra Büyükdere İskelesine yanaşiyor. Rüya Kız Büyükdere’de iniyor. Ben de iniyorum. Bu kez hava dahaca kararmamış. Hangi eve girdiğini öğrenebileceğim. Ama evini öğrendiğimi, kendisini izlediğimi o öğrenmemeli. Benden habersiz olmalı, ben hiç yokmuşum gibi...

Geçen cumartesi izlediğim zamanki sokağa sapıyor ve hemen ordaki kapıdan giriyor içeri. Burası Büyükdere İskelesi karşısında, alnağı Büyükdere Caddesine dönük, dört katlı –gerçekten dört katlı mıydı– Ahşap bir ev. Evin dolaylarında, kimsenin ayırmamasına özen göstererek dönüp dolaşıyorum. Sonra? Sonra dönüyorum elbet, ama nereye döndüğümü şimdi anımsamıyorum. Mevlanakapı’daki evimize mi, Hilmi Karababa’nın Çemberlitaş’taki tekkesine mi, yoksa geriye okula mı? Belki de Darülbeyaz’a...

Aşk Uğruna Güreşçi

Güreş alıştırmaları (egzersizleri) başladı. Bir güreş kulübünün Peter adlı Macar bir antrenörü var. Bizim okulun güreş takımını da arasına çalıştırıyor. O yıl Türk güreşinde bir atılım oldu. Olimpiyatlarda bir güreşçimiz başarı kazanmıştı. Sanırım, dünya şampiyonu değil de ikincisi olmuştu, yoksa şampiyon muydu? Adı Yaşar Arabacıydı, atlı araba sürücüsü... Sınıf arkadaşım güreşçi Gambot Muzaffer'in Kumkapı güreş takımından arkadaşıydı.

Her ne denli sevgili arkadaşım Nihat Aytek'in özendirmesiyle Kuleli'nin güreş takımına girdimse de, güreş sporuna başlangıçta pek de sıcak bakmıyordum. Ama o Rüya Kız yaşamıma girdikten sonra –ki onun yaşamıma girdiğinden haberi bile yoktu– bu konuda düşüncem değişmişti. Güreşte şampiyon olmalıydım. Önce askerî liseler şampiyonu, sonra İstanbul şampiyonu, daha sonra Türkiye şampiyonu, Balkan şampiyonu, Avrupa şampiyonu, derken en sonra dünya şampiyonu. Rüya Kız için... Sırayla bu şampiyonlukları kazanırken gazetelerde resimlerim çıkacaktı. Rüya Kız resimlerimi görecekti, adımı okuyacak, kim olduğumu öğrenecekti. Bana ilgisi artacaktı. Ve... benim onu sevdiğim gibi o da beni sevecekti.

774

Paydos saatlerinde güreş minderindeydik. Kurtuluş Savaşı kahramanlarından Orgeneral Fahrettin Altay da güreşe meraklıydı, zaman zaman okula gelir, sinema salonuna serili minderde güreş alıştırmaları yapan güreşçileri seyrederdi. Ne var ki, öğretmenlerin pekçoğu sporu ve sporcuları sevmiyordu. Onlara göre futbolcular, voleybolcular, koşucular, güreşçi ve boksörlerden okul takımında bulunanlar, okulun en haylaz ve tembelleriydi. Dersten kaçmak için sözde spor yapıyorlardı. Belki de gerçekten de böyleydi. Kimbilir? Belki de derslerde başarılı öğrenciler de spora eğilimli olurdu ki ben onlardan biriydim.

Bizim sınıf 14. kısım. 60-70 kişilik her kısmın birincileri, ikincileri, üçüncüleri var. Bütün bu birinci, ikinci ve üçüncüler arasında, beni saymazsanız, okulun spor takımlarında bulunan hiçbir öğrenci yoktu. Çalışkan öğrenci demek, koşmaz, oynamaz, atlayıp sıçramaz, ağırbaşlı, efendi çocuk demektir. Hatta biraz sünepe, sümsük bile olur. Buyüzden ben, kimi öğretmenler ve subaylarca yadırganan bir çocuktum.

Şu olayı unutmuyorum. Soyadını anımsamadığım Niyazi Bey, Hakkı Raif'ten sonraki coğrafya hocamızdı. İçi dopdolu eski bir deri çantayla dersliğe girerdi Niyazi Bey. Kimi öğrencinin, hatta çoğunun Niyazi Beyi pek de sevmediğini biliyorum. Sevilmemesinin nedeni, o dönemin okullarında okutulan tek ve resmî coğrafya kitabıyla yetinmeyip her derste anlattığı yazılı coğrafya notlarını forma forma bastırıp öğrencilere satmasıydı, bir de numarasının kırık olmasıydı. Bize

satılan bu formaların parası aylığımızdan kesilirdi. Öğrenciler, Niyazi Beyin forma satışında para kazandığına ve para kazanmak için Millî Eğitim Bakanlığının resmî ders kitabıyla yetinmeyip coğrafya ders notlarını forma forma bastırıp bize sattığına inanıyorlardı. Bana göre bu sav hiç de doğru değildi. Öğrencilik yaşamımdan edindiğim izlenim şudur: Çocuklar, içinden çıkıp yetiştikleri toplumların küçük bir modelidir. Hele bir öğretmeni şu yada bu nedenle sevmiyorlarsa, o öğretmene atmayacakları iftira, söylemeyecekleri yalan yoktur. Bunun, öğretmenin yumuşaklığı, sertliğiyle ilgisi yoktur. Bu iftiralar, hele cinselliğin uyandığı o yaşlarda, ahlaksal boyutlara varabilir.

Ben, Niyazi Beyin para kazanmak için coğrafya notlarını forma forma bastırıp bize sattığına inanmıyordum. Aylıklarımızdan taksit taksit kesilmek üzere, para kazanmak amacıyla bize satılan kitaplar da vardı. Onlardan kimisini anlatacağım. Ama Niyazi Beyin amacı sırtımızdan para kazanmak değildi. Bunu nerden biliyorum? Niyazi Beyin notlarını alıp dizilmek ve basılmak üzere basımevine götürün, basıldıktan sonra her formayı okula getirip dağıtan, aylıklarımızdan kesilen paraları basımevi sahibine götürüp veren öğrencilerdi. Bildiğime göre, Niyazi Bey coğrafya notlarından telif hakkı bile almıyordu. Ortada bir dalavere varsa, bu öğretmenden değil, bizden kaynaklanıyordu.

775

Bütün bunlara karşın, bugünkü kafamla düşünüyorum, aylığımız olan üçotuz paradan taksitle kesilen paralarla öğrencilere ders notu satmalarını hiç de doğru bulmuyorum. Elbet bu notları isteyen alır, istemeyen almazdı. Ama öğrenciler arasındaki söylentiye göre, Niyazi Bey notlarını satın almayanları ya bütünlemeye ya sınıfta bırakacaktı. Öğretmenin gözüne girmek için bu notları almak gerekiyordu.

Bilmediğim bir nedenden, Niyazi Beyin çocuklar arasındaki lakabı Balıkçı'ydı. İlle de coğrafyayı öğretmek isteyen, bunun için çırpınan, didinen özverili bir öğretmendi. Askerden belki emekli olarak sivile geçmiş, sonradan üniversiteyi bitirmişti. Coğrafya bulgucularının (kâşiflerinin) yaşamlarını anlatan notları vardı. En önemlisi, Türkiye'nin kabartma topografik haritasını yaptırmıştı öğrencilerine. Ben, bu öğrenciler arasında değildim. Ama büyük bir masa üstüne konan o kabartma haritayı anımsıyorum. Doğrusu bütün bunlar, bir coğrafya öğretmenin öğretmenlik görevleri arasında değildi elbet. Ama bir öğretmenin nasıl özveriyle çalıştığını, öğretmek için nasıl didinip çırpındığını anlatan kanıtlardır.

Niyazi Bey böyle özverili bir öğretmendi de ne oldu? Ne öğrendik, öğrendiklerimizden neler belleğimizde kaldı? Hiç demeye dilim varmıyor ama, hiç gibi bişey. Ama bunun suçu Niyazi Beyde değil, daha çoğu o zamanki eğitim izlencesi olmak üzere, biz öğrencilerdeydi.

Niyazi Beyin dersinde bir öğrencinin derse kaldırılışını anımsıyorum. Duvarda Avrupa'nın bir doğasal* haritası asılı. Duvara, haritanın yanında bir sopa dayalı. Soplanın elle tutulan başı kalınca, ucu ince. Bu sopayla öğretmenin sorduğu Avrupa ülkeleri gösterilecek.

Diyelim Niyazi Bey soruyor:

– Romanya'yı anlat!

Eline aldığı sopanın ucuyla bisüre haritada Romanya'yı arayan öğrenci, ön sıralardan kendisine fısıldanan kopyayı yineliyor:

– Efendim, Romanya, arazisi mümbit ve mahsuldar olup ormanları zengin, akarsuları ve gölleri bol bir memlekettir.

– Malta?

Kopya almak için arkasına bakıyor, kulak veriyor. Ama fısıldayan yok... Değneği bütün Avrupa haritası üzerinde gezdirerek soruyu yanıtlıyor:

– Efendim... Malta... arazisi mümbit ve mahsuldar olup ormanları zengin, akarsuları ve gölleri bol bir memlekettir.

Bugün düşünüyorum, bizim sınıf, bin şunca subay, hiç coğrafya yada matema-tik yada edebiyat okumamış olsaydık, bizden ne eksilirdi, subay olamaz mıydık?

Güreş minderindeydik. Ben bir alıştırma daydım. Bir arkadaşla güreşiyorduk. Oyun bilmediğim, acemi olduğum için, benimle güreşen, bana grekoromen güreş oyunları öğretiyordu. İkimiz de dalmışız. Ders zili çalmış, ayırdında olmamışız. O alıştırmadan sonra bir de duş yapıp giyinmek var. Ben, soluk soluğa koşup ders-liğin kapısını vurduğum zaman sanırım ders başlayalı on onbeş dakika olmuştu.

– Gir!

Dersliğe girdim.

Nerde olduğumu sordu Niyazi Bey. İdmanda olduğumu söyledim. İdman söz-cüğünü ilk duyarmışçasına şaşmış bir yüzle,

– Ne idmanı? diye sordu.

– Güreş... dedim.

– Ya... dedi.

Bu öyle bir “ya...” idi ki, “sen de mi?” “senden hiç ummazdım” gibi düş kırıklığı içeriyordu. Niyazi Bey spor yapanlara iyi gözle bakmazdı, onları dersten kaytaran öğrenciler olarak görürdü.

Nesin Vakfı -13 Ocak 1995

*Osmanlıca “tabii” sözcüğünü iki ayrı anlamda kullanırdık; biri “natürel” yerine, biri de “normal” yerine. Ben, “normal”in Türkçesi olarak “doğal”, “natürel”in Türkçesi olarak da “doğasal” sözcüğünü kullanıyorum.

Zülfü Yüzbaşının İntiharı

Nice gizlenmeye çalışılsa da, öğretmenlerin, okul yöneticilerinin özel yaşamları yatılı okul öğrencilerinden büsbütün saklanamaz. Öğrenciler bu konuda hiçbir şey bilmiyor, öğrenemiyorlarsa, daha da kötü, o zaman uydururlar, yakıştırırlar.

Ben Kuleli'nin çöplerini alan Çengelköy'deki çöpçüyü hiç görmedim, elbet kızını da... Çöpçünün dillere destan güzellikte bir kızı varmış. Kendisine saygılı bir korku duyumsadığımız sınıf subayımız Zülfü Yüzbaşı, çöpçünün güzel kızını seviyormuş. Onları birlikte görenler olmuş.

Başka bir söylenti daha yayıldı okulda: Zülfü Yüzbaşı kumar oynuyormuş ve... içkiyi aşırı içip... Kısacası Zülfü Yüzbaşı –bugünün argo deyişiyle– kendini dağıtmış.

Bir cumartesi gecesi tiyatro dönüşü Zülfü Yüzbaşıyla vapurda hapa hap karşılaştım. Benim için yapılacak bir şey yoktu. Selam verdim, yürüdüm. Zülfü Yüzbaşı selamımı almadı bile, öylesine dalgındı.

O ay aylık almadık. Ertesi ay da aylık verilmedi, daha ertesi ay da... Neden aylıklarımız verilmiyordu? Aylıklarımız verilmeyince, bize taksitle satılan kitapların paraları da aylıklarımızdan kesilemiyordu.

Birden bir haber: Yüzbaşı Zülfü intihar etmiş. Öğrencilerin aylıklarını kumarda ütüldüğü için...

Hepimiz içtenlikle üzüldük. İki ay kumarda yitirdiği parayı kazanmak için bikez daha kumar oynayıp ütülünce, artık umut kalmamış, kendini öldürmekten başka çare yok.

Cenaze törenine öğrenciler de katılmıştı. Ama bizim sınıf yada bizim kısım öğrencilerinin katılıp katılmadığını anımsamıyorum. Bizim kısımdaki bandocular katılmış olmalı.

Onca öğrencinin ödenmeyen üç aylıkları ne olacak? Biz hepimiz verilmeyen üç aylık paramızı gönüllü olarak almamaya çoktan razıyız. Ama böyle bir bağış askerlik kurallarına uygun düşmüyor. Bu paranın biyerlerden sağlanıp öğrencilere verilmesi gerekiyor.

Cenazenin kalkışından, çok değil, biriki gün sonra yüzbaşı Mekanizma Kâmil'in (Kâmil Çelikkol) bizim dersliğin kürsüsüne oturup bize aylıklarımızı ödeyip bordrolarını imzaladığımızı anımsıyorum. Başka derslikten bizim dersliğe gelmiş, sonra başka dersliklere gitmişti. Haber hemen yayılmıştı okulda. Öğrencilere ödenmeyen üç aylık paralarımız, sınıf subayları olan yüzbaşılardan aralarında topladıkları paradan ödeniyordu. Bir yüzbaşının aylığı neydi ki o zaman? Sanırım altmış, olsun olsun yetmiş lira...

Mekanizma Kâmil, bordroları imzalatırken şöyle demişti:
 – Yengenizin boynundaki beşibiryerdeleri sarrafa bozdurdum.

Tıpkı Marlene Dietrich

On onbir yaşında Darüşşafaka Lisesi öğrencisiyken okul salonunda seyrettiğimiz filmin Türkçe adını ve kimi görüntülerini hâlâ anımsıyorum. Adı *Beyaz Rahibe*'ydi, fışkıran bir yanardağ lavlarından kaçışan insanlar ve bir rahibenin bu insanları kurtarmak için yaptığı büyük özveriler...

Bir de delikanlılık çağında unutamadığım bir film var. Kuleli'nin sinema salonu, o zamanlar çok amaçlı bir salondur. Bu salonda film gösterilir, tiyatro oynanır, konferanslar verilir, öğrencilerin gösterileri olur ve benzer etkinlikler yapılırdı. Seyrek de olsa burada film gösterilirdi. Bu filmlerden birini çok iyi anımsıyorum. Filmin adı *Mavi Melek*, *Der Blaue Engel*... Marlene Dietrich ile Emil Jannings başrollerde. Bence büyük usta Emil Jannings, bu filmde Marlene'in yıldızının daha da parlamasına neden oluyor. Bu film dünyada olduğu gibi Türkiye'de de öylesine tutuldu ki, gösterilişinden bikaç yıl sonra ülkemizde bir benzeri yapıldı. Bu öykünme yerli kopyada, Emil Jannings'in rolünü Muhsin Ertuğrul, Marlene Dietrich'in rolünü de Cahide Sonku almıştı. Bu yerli filmin, büyük tiyatrocumuz Muhsin Ertuğrul'un filmografisinde önemli biyeri olacağını hiç sanmıyorum.

Ben bu Alman filmini niçin o denli çok sevmiştim? Filmin konusu da, oynanışı da başarılıydı ama, beni bunlardan daha çok başka birşey ilgilendiriyordu. Benim bu filmi sevmemin nedeni, filmin kadın kahramanı Marlene Dietrich'i sevdiğim ve daha adını bile bilmediğim Rüya Kız'a benzetmemdi. Filmde seyrettiğim Marlene Dietrich tıpkı tıpkısına benim sevgilim, benim Rüya Kızım da tıpkı tıpkısına Marlene Dietrich'ti.

Şimdi seksen yaşında, aradan 60-70 yıllık bir zaman geçtikten ve araya 60-70 yıllık bir mesafe girdikten sonra bu notları yazarken, 60-70 yıllık zaman ve mesafeden geriye dönüp gerçekçi bir bakışla bakıyorum ve düşünüyorum: Gerçekten benim Rüya Kız'ım, Marlene Dietrich'e benziyor muydu? Yok canım, ne gezer... Biri 14-15 yaşında bir kız çocuğu, öbürü olgun bir yıldız... Bugün, 60-70 yıllık bir mesafeden ve zaman ötesinden, hem de bu yarı kör gözlerimle gerçekleri çok daha net, çok daha açık seçik görebiliyorum. Benim Rüya Kız'ımın Marlene Dietrich'le hiç benzerliği yoktu. Ama ben benzerlikleri olduğuna inanıyordum, çünkü bu benzerliğin olmasını istiyordum. İşte aşk, gerçek aşk budur, hele benim o zamanki yaşımda... Aşk (sevi) her güzelde sevdiğini ve sevdiğinde her güzeli bulmaktır ve

buna inanmaktır. Sevi, gönlümüzün gerçeği dilediği gerçekliğe çevirmesidir. Bize göre güzel olması koşuluyla, güzeli gönlümüzün dilediği renge boyamak, biçime sokmaktır sevi. Gördüğümü değil, görmek istediğimi seviyordum ve görmek istediğimi görüyordum. Yaşamım boyunca bu, hep böyle sürüp gitti.

İlk Aşk Mektubu

Rüya Kız aklımdan çıkmıyordu. Ne yapmam gerektiğini bu konuda deneyimli olanlardan sorup öğrenmeliydim. Böyleleri, kadını dışı olarak tanımış, erkekliklerini kanıtlamış olanlar değildi. Cinsellik açısından o dönemin Kuleli öğrencileri, belki de bütün Türkiye’de, ama daha çok kentlerde yaşayan yaşlıtlarım üç gruba ayrılabilirdi. Kadını insan olarak değil, ruh gibi, peri gibi, melek gibi insanüstü, insanötesi bir varlık olarak görenler. Aile bağları, komşuluk ilişkileri ve toplumsal ilişkileri nedeniyle flört aşamasını yaşamakta olanlar. Bu gruptaki kız ve erkek arasında sevi mektupları alınıp verilirdi. Bir de kadını daha o yaşta cinsellikte dışı olarak tanımış olanlar vardı. Bizim kısımda biriki çocuk, kendileri beceremediklerinden, sevi mektuplarını kendi ağızlarından yazmam için bana başvururlardı. Ben de kimileri adına sevi mektupları yazardım. İşte bu arkadaşlarım bana akıl verdiler. Rüya Kız’a bir sevi mektubu yazmalıyım. İyi de, yazacağım o sevi mektubunu Rüya Kız’a nasıl vereceğim? Bunu da öğrettiler. Bir cumartesi vapurla Kandilli’den Büyükdere’ye geçerken Rüya Kız’ın yanına iyice yaklaşıp yazdığım sevi mektubunu eline verecekmişim. Ya elini açıp almazsa? Mantosunun cebine bırakırmışım.

O zamana dek sanıyorum ki, sevdiğim arkadaşlarımın adına on onbeş sevi mektubu yazmıştım. Ama kendim için nasıl bir mektup yazmalıyım ki, Rüya Kız mektubumu okuyunca bana hayran kalsın, bana vurulsun, benim ne denli bilgili, ne denli çok okumuş biri olduğumu anlasın... İşte bu anlayışla, daha doğrusu anlayışsızlıkla, arkadaşlarım için yazdığım ve hepsi de başarılı sonuç veren sevi mektuplarına hiç benzemeyen, yürek paralayan değil, “lügat paralayan”, “Fecr-i Atı” biçemiyle kaleme alınmış uzun bir mektup yazdım. Bilgiçlik taslamak için Arapça ve Farsça sözcüklerle dolu, Rüya Kız’ın anlamasına olanak bulunmayan bir mektuptu bu. O zaman ruhiyat dediğimiz ruhbilim (psikoloji), içtimaiyat dediğimiz toplumbilim (sosyoloji) ve özellikle felsefe derslerine çok düşkündüm. Bu derslerden neler öğrendim, neler biliyorsam hepsini sevi mektubunun içine serpiştirdim. Bu uzun mektubu çini mürekkebi ve tarama kalemiyle ve inci gibi denilen çok güzel yazımla yazdım. Mektup kâğıdının rengini ve mektubu zarfa koyup koymadığımı şimdi anımsamıyorum.

Ah, o mektup şu anda elimde olsa da, aptallığımla doyasıya alay edebilsem! Aptallık, ama ne güzel bir aptallık...

O cumartesi öğleden sonra Kandilli Vapur İskelesindeydim. İşte o... Rüya Kız! İskeleden yan yana geçip vapura biniyoruz. Hadi, hadi versene mektubu. Ya mektubu verirken biri görürse! Yapamam, dünyada yapamam. Rüya Kız geçip salona kanepeye oturuyor. Onu izlediğim anlaşılr diye ben salona geçmiyorum. Vapurun alt katında, iskeleye atılacak iplerin bağlandığı babaların yanında dikilmiş duruyorum. Ne yapsam? Mektubu vermekten çoktan vazgeçtim. Buruşturup denize mi atsam? Hayır, buruşturup değil, ıslanmış buruşuk mektubu ya biri açıp okursa? En iyisi, cebimdeki mektubu elimle lime lime parçalayıp denize savurmalıyım.

Vapur iskelelere uğruyor. Karadeniz'in sert rüzgârı göğsümde.

Büyükdere İskelesine gelmekteyiz. Çımacı dışarı çıkıp vapurun halatını iskeleye atmaya hazırlanıyor. Büyükdere'de inecek yolcular salondan çıkıyor. Ben de nasıl olsa Büyükdere'de ineceğim. Onunla göz göze geliriz kuşkusıyla çevremdekilere bile bakamıyorum. Birden Rüya Kız'ı yanı başımda buluyorum. Bu bir rastlantı mı, yoksa o isteyerek mi yanıma geldi? Elim cebime gidiyor. Cebimdeki mektubu, yanımda yürüyen Rüya Kız'ın avucuna bırakıyorum. Bu yürekliliği ben mi gösterdim, yoksa bunca zaman geçtikten sonra artık kendisine mektup vereceğimi sezip o mu bana sokuldu da avucumdaki mektubu avucuna alıp gizledi?

Mektubu vermiştim. Ooh!..

İskeleden çıktık. Bisüre kaldım orda. Sonra ne yapmışım? Otobüse binip İstanbul'a gelmiş olmalıyım.

Soyadım: Nesin

Sanırım 10. sınıftaydım, 1933-34 ders yılı.* O zamana dek Türklerin soyadı yoktu. Bugün beğenilmeyen, biçoklarınca yadsınan Mustafa Kemal, Türkiye'ye ve Türklere ne çok yenilikler getirmiş, ne uygarlıklar armağan etmiştir. Mustafa Kemal olmasaydı, inanıyorum ki bizim bugün hâlâ soyadlarımız olmayacaktı. Daha nelelerimiz, nelerimiz olmayacaktı. Şevket Süreyya Aydemir'in yazdığı gibi, O, gerçekten TEK ADAM'dır, ne yazık ki tek adamdır.

Mustafa Kemal, soyadı yasasıyla bizlere soyadı kazandırmıştır. Soyadları almadan önce, bizde soylugiller (aristokratlar) olmadığına göre, kapıkullarının, saraya

*Soyadı kanunu 21 Haziran 1934'te çıktığından, 1934-35 ders yılından söz ediyor olmalı. 1934-35 ders yılında 11. sınıftaydı. –Ali Nesin

ilişkinlerin, eşrafın, ağaların ve zenginlerin oğulları, baba adlarının sonuna “oğlu” anlamına gelen Farsça “zade” denilerek anılırlardı. Sami Paşa Zade Sezai, Keçeci Zade Fuat gibi...

Eşraf ve ağa takımından olan erkeklerden, baba adından sonra “zade” yerine “oğlu” denilerek anılırdı. Samed Ağaoğlu, Ahmet Ağaoğlu gibi...

İlmiye denilen bilimciler katmanından erkekler daha çok memleketlerinin adıyla anılırdı, adlarından sonra “yay-ı nisbî” denilen bir ekle adları söylenirdi. Örneğin Vanî (Vanlı) Efendi, Konevî (Konyalı), Mevlana Celalettin-i Rumî (Rum, yabancı ilden Mevlana Celalettin), Sedat Simavî (Simavlı Sedat), Ankaravî, İstanbulî gibi...

Bir de vücut betimlemelerinden ad olmuş lakaplar vardı. Mahmut Yesari (Solak Mahmut) gibi.

Halktan olanlar için adlarından başka hiçbir ün yoktu. Bunlar orduda erse, örneğin iki Mehmet’in birbirinden ayırt edilmesi için babalarının adlarıyla çağırılırdı: Hasan Oğlu Mehmet, Hüseyin Oğlu Mehmet gibi...

Orduda subaylar ve subay düzeyinde bürokratları adlarından sonra doğdukları yada nüfusa kayıtlı oldukları yerin adıyla çağırılırdı. Kemal Niş, Haydar İstanbul, Vedat Bursa gibi...

Kadınlar mı? Onların adları (esamisi) bile okunmazdı. Kızlar, ama aydın kızlar, evlenene dek kendi adlarına babalarının adları, evlendikten sonra da kocalarının adları eklenerek çağırılırdı. Halide Edip gibi.

Soyadı yasası çıkınca Türkiye Cumhuriyet yurttaşları belli bir tarihe dek soyadı almaya zorunlu kılındı. Babam da bana,

– Oğlum, bize bir soyadı bul! dedi.

Babamın bu önerisine çok sevinmişim. Öyle bir soyadı bulacaktım ki, hem çok güzel, hem çok özgün, hem çok anlamlı olacaktı, başka hiçkimsede de olmayacaktı.

Günlerce kendimize uygun bir soyadı düşündüm. Sonunda buldum: Kırıl. Bu buluşuma bayılmışım. İki anlama birden geliyordu; hem kır ve al, hem de kırıl (kral) anlaşıyordu. Aman bu ne önemli bir buluştu!

O günlerde kimi gazeteler yurttaşları ivedi soyadı almaya özendirmek için, soyadı alanları ilan ediyordu. Bu gazetelerden biri Son Posta’ydı. Elime geçtikçe Son Posta’daki soyadı ilanlarını izliyordum. Akıllı bir ben miyim koca Türkiye’de! Hergün Son Posta’daki soyadı dizelgesinde bikaç Kırıl yada Kral soyadı almış olanların ilanları çıkıyordu. Örneğin bunlardan biri klişeci Alaettin Kırıl’dı. Benim gibi daha ne çok kral ve ne çok kırıp almak isteyen vardı! İyi ki o güne dek Kırıl soyadını almamışım.

Dersliklerin kapılarında tahta çerçeveli küçük boyutlu karatahtalar vardı. O karatahtaya, o saatteki dersin ve öğretmeninin adı yazılırdı tebeşirle. Bizim sınıfa

ders vermeyen bir öğretmen vardı. Çok ağır ağır, çok yavaş yavaş devinen bir adamdı. Bigün koridordan geçerken Fransızca kısımlarının dersliklerinden birinin kapısındaki tabelada o öğretmenin adını ve soyadını gördüm. Saygımdan ötürü adını yazmıyorum. Yeni aldığı soyadı Üşenmez'di. En üşengen adam gibi görünen Üşenmez soyadını almıştı. Soyadı konusunda ilk şaşkınlığım orada, o zaman başladı. İnsanların çoğu, kendilerinde olmayanı öznlüyor ve bu özlemlerini anlatan soyadı alıyordu. Siskacık biri bakıyorsunuz Güçlü, Polat, Yiğiter gibi bir soyadı almış. İki üç kuşak geriye gidince Türk olmayanlar, bakıyorsunuz Türkkan, Türker, Türkmen yada Türkman gibi soyadları almışlar. Elbette böyle soyadları seçenler içinde ötedenberi Türk kökenli olanlar da var, ama Türk olmaya özenenler de var.

Hele soyadlarına men, man eki ekleyenler... Gazetelerdeki soyadı ilanlarında böyleleri pekçoktu. Ben de Kırıl soyadını kendimize seçerken, kırıp almaya ve kral olmaya gizli bir özlem duyuyordum. Bu bir aşağılık duygusunun dışavurumuydu. Açıkçasını söyleyeyim ki Kırıl diye bir soyadı seçtiğim için utandım. Felsefe dersine çok ilgi duyduğum, felsefeye ilgi duymaya başladığım yıld. Alacağım soyadı hem alçakgönüllü, hem de anlamlı olmalıydı. Soyadı olarak Nesin'i işte bu düşüncelerle seçtim. Beni herkes Nesin sorusuyla çağırdıkça, ben de kendimin ne olduğunu düşünmeliydim. Nesin? Evet, ben neyim? Ne olduğumu düşünmeliydim. O yaşımda düşünmenin çok zor olduğunu anlamıştım, hele ne olduğunu düşünmenin... Sonraları, böyle bir soyadı almış olmamla çok gönendim, çok kıvandım. Dünyada bir benzeri olmayan bir soyadıydı.

782

Aşk Mektubunun Yanıtı

15 Haziran 1995

Yine bir cumartesi öğle sonrası, Kandilli Vapur İskelesinde, Kandilli Kız Lisesi öğrencilerinin arasındayım. Evet, Rüya Kız da orda. Biri görür korkusuyla bitürlü yanına yaklaşamıyorum. Şimdi altmışiki altmışüç yıl sonra düşünüyorum: Kandilli Vapur İskelesinde onunla benden başka hiçkimse olmasaydı, hatta bu koca dünyada salt ikimiz olsaydık, o zaman Rüya Kız'ın yanına gidebilir miydim, ona bişey söyleyebilir miydim? Hayır, yapamazdım bunu. Değil böyle bişey yapmak, kaçardım oralardan.

Mektubumu geçen cumartesi vermiştim. Bu cumartesi yanıtını hazırlamış olmalı.

Vapura biniyoruz. Dışarda durulacak gibi değil. Kış ve hava çok soğuk. Dün ve bugün çok kar yağmıştı. Salona geçiyorum. Ondan olabildiğince uzaktayım.

Vapur, Büyükdere İskelesine yanaşmak üzere. Orda inceklerle birlikte ben de dışarı çıkıyorum. Rüya Kız'la yan yanayız. Yüreğimin atışlarını duyuyorum. Vapur iskeleye yanaştı. İskeleye ayağımı atacakken bir el elime değiyor. Elbet onun eli. Avucunun içinde tuttuğu mektubunu benim elime aktarıyor. Yüreğim durdu duracak. Yolcuların sonuna kalıyorum. Herkes, elbet o da iskeleden ayrılıp yoluna, evine gidiyor. Ben Büyükdere İskelesinin bekleme salonuna geçip tahta kanepeye oturuyor muyum, yoksa yığılıyor muyum? Sağ elim kaputun içinde ve onun mektubu da avucumun içinde. Mektubu avucumdan uçacakmış gibi sımsıkı tutmuşum. Saat 15-16 sıraları olacak. Ama kış günü olduğundan hava erkenden kararmak üzere. Bekleme salonundaki lambanın kör ışığının yandığını çok iyi anımsıyorum. Elimi bitürlü açarak mektubu çıkarıp okuyamıyorum. Niçin biliyor musunuz? Mektupta avucunun sıcaklığı vardı, bu sıcaklık uçar gider diye... Onun sıcaklığı!

Bekleme salonunda yalnızdım, iyi ki yalnızdım. Yanıtında neler yazmıştır diye düşünüyorum. Bana ne diye seslenmiştir? Benim mektubuma denk bir sevi mektubu yazmış olmalı.

Bekleme salonunda nice beklediğimi bilemiyorum. Sonunda, onun mektubuna sarılmış avucumu açtım. O yarıdan çok karanlık, loş ışıktaki mektubu okumak zor. Mektup, kareli büyük boy defterden koparılmış bir yaprağa yazılmış. Yazık ki o mektubu bugüne dek saklayamamışım. Neyimi saklayabildim ki... Ama ne yazıldığı belleğimde. Mektupta bir seslenme (hitap) yok. Sanırım, çok çirkin yazıyla yazılmış tek satırdı:

“Başka çocukla çıktığımdan maalesef sizinle arkadaş olamayacağım.”

Eve Dönüş

Nice zaman bilemiyorum, bir zaman uyuşmuş gibi kımıldayamadım. Hiçbişey düşünemiyordum. Mektubundaki “maalesef” sözcüğü, benim Arapça sözcüklerle dolu o enayice yazılmış mektubuma denk bir yanıt vermek için seçilmişti belki de.

Ayağa kalktım. Mektubu yada olumsuz aşk pusulasını yine kaputumun cebine sokup bekleme salonundan sokağa çıktım. Hava kararmış, sokak lambaları yanmıştı.

Bu büyük düş kırıklığının gene de bir yararı olmuştu. Yanıtının altında imzası vardı ve adı yazılıydı. Böylece tutulduğum Rüya Kız'ın adını öğrenmiştim. Adını Mf simgesiyle yazacağım.

Sokağa çıkınca ilk işim nereye gideceğimi düşünmek oldu. Büyükdere'den kalkan son vapuru kaçırmış olduğum için okula dönemezdim. İster istemez

Şehremini'ne, ordan da Mevlanakapı'daki evimize gidecektim. Bunun için yeter param olmadığı için taksiyle gidemeyeceğime göre, otobüsle gitmek zorundaydım. Büyükdere'den Belediye otobüsleri, aklımda kaldığına göre, ya Taksim ya Karaköy'e dek gidiyordu. Ordan sonra Şehremini'ne, sonra Mevlanakapı'ya yayan gitmek zorundaydım. İskelenin hemen karşısında otobüs durağı vardı. Durak direğindeki levhada ilk ve son otobüsün kalkış saati yazılıydı.

Saatim yoktu. O dönemde saatsiz öğrenci tek ben değildim. Altmış kişilik kısımda ençok olsun olsun da bir, bilemedin üç kişinin saati vardı. O zamanlar saatler pahalıydı. Şimdi Nesin Vakfında ilkokul dördüncü, beşinci sınıfından başlayarak, her çocuğun saati vardır. Benimse ilk saatim liseyi bitirişimizde okulun ödül olarak verdiği Longine marka kol saatidir. Bu armağan saati de, subay çıkışımızdan bir yıl sonra kim olduğunu bildiğim bir sınıf arkadaşım çaldı.

Mf'nin üç katlı –belki de dörttü– köşedeki ahşap evlerinin önünde otobüs durağı vardı. Gelişigüzel birine saati sorup öğrendim. Son otobüse daha bir saat zaman vardı. O zamanı sokakta geçirmek zor, ama başka umarım da yok. Oralarda oturulacak bir kahve, bir çayevi var mıydı? Belki vardı. Ama ben oturamazdım cigara dumanlı kahvelerde. Sanırım iskele geçidinde bir de pastane vardı ama kış olduğundan kapalı olacaktı. Açık da olsa, bakalım cebimdeki para yeter miydi pasta yemeye yada çay içmeye. İster istemez kar serpintileri ve sert rüzgâr altında son otobüsü bekledim. Son otobüsün saati geldi de geçti, ama otobüs gelmedi. Epiy bisüre daha bekledim. Sık sık ordan geçenlere saati soruyordum. Kol saati olanlar daha kolayca saati söylüyorlar, ama cep saati olanlar gecenin bir zamanı o soğukta ceplerinden saatlerini çıkarıp bakmaya üşendikleri için, aşağı yukarı bir kestirimle saati söyleyip geçiyorlardı.

Bu son otobüs yolda bozulmuş muydu, neydi? Bir saatten çok gecikti. Sonunda birine sormuş olacağım ki acı gerçeği öğrendim. Son otobüs çoktaaan gitmişti. Peki, durak direğindeki levhada ne yazıyor? Ohoo, o otobüslerin yaz tarifesesi...

Yayan yapıldak düştüm yollara. Aşk yollarında Veysel Karani... Boğaz kıyısını, Büyükdere'den İstanbul'u baştan sona yürüyorum. Bu Boğaz kıyısı, 62 yıl öncesinin Boğaz kıyısı. Çok yerde lambalar, ışıklar da yok. Neyse ki kar dindi ve o sert Boğaz rüzgârı durdu. Çok zaman deniz kıyısından, kıyı yolundan ve rıhtım yolundan gidiyorum. Ama geliştirdiği az olan yollarda kar çok birikmişti. Kimileyin yürürken bu kar birikintilerine dalıp çıkıyordum. Kışın yürüyüşlerde arkadaşlar kaputların eteklerini, arkadan ve iki yandan içe kıvrırlardı. Bu benim hiç hoşuma gitmezdi. Ama o gece ben de öyle yapmışım. Çünkü kaputun eteklerini arkadan ve iki yandan üçgen biçiminde içe kıvrınca, etekler ayağa dolanmadığından, karlara bata çıka da olsa daha kolay yürünüyordu.

Boğaziçi'nin, gökyüzünün görünümü olağanüstü güzeldi. Dolunay, Boğaziçi'nde altından sarmal yollar çizmişti. Kimileyin içi kar dolu bir çukura düşünce, düştüğüm yerden kalkmak istemiyor, sessiz sessiz gülerek dolunayı, ayın sudaki yansımaları seyreliyordum. Sesim duyulmasın diye, kendime, durumuma kahkahalarla gülemiyordum.

Zaman zaman kıyı yolu bitiyor yada bir duvarla kesiliyor, o zaman nerde olduğumu bilmeden sağ yanımdaki yokuşa, bayıra vuruyordum. Zaman zaman sesimi yükseltmeden türküler söylüyordum. Hem de ne benim, ne başkasının bilmediği türküler... Çünkü, öyle bir türkü sözü de, bestesi de yoktu. Uydurduğum türküyü, çirkinliği bütün arkadaşlarımca bilinen sesimle, ilk kez ben uydurup ben söylüyordum. Söylediğim türkülerin –bunlar da türküyse– ne uydurduğum sözlerini, ne uydurduğum ezgisini anımsayamadığımdan, ikinci kez yineleyemedim.

Bu son kerte romantik, aynı ölçüde de zahmetli aşk bozgunu yolculuğun en büyük tehlikesi köpeklerdi. Yalıların, köşklerin bekçi köpekleri üzerime saldırıyorlardı. Köpeklerin havlamaları, Boğaz'ın iki yakasında yankılanıyordu.

Bir köpek saldırırsa ne yapacağım? Birilerinden duymuştum. Öyle durumlarda hiç kıpırdamadan, hangi durumdaysam öylecene durmalıymışım. O zaman köpek de hırlamaz, havlamaz, öyle durmuş. Ne zamana dek köpeklerle bakışacağız?

785

Bir umut vardı yine de... Bebek'e dek yürüdükten sonra Bebek'ten kalkıp Sirkeci'ye gidecek olan son tramvaya yetişmek... Onu da kaçırmışsam, Bebek'ten kalkacak ilk tramvaya binmek.

Bestesini, güftesini uydurduğum, bikez daha yineleyemeyeceğim şarkıları çirkin sesimle söyleyerek, ışıksız yerlerde sesimi yükselterek, hatta bağırarak, ıııklı ve aydınlık yerlerde mırıldanarak, köpek havlamalarını duyunca korkudan susarak, zaman zaman düşüp karlara gömüldüğüm yerden keyifle ayı seyreterek sonunda Bebek'e geldim. Son tramvay kalkalı çok olmuş. İlk tramvayın kalkmasına da daha çok var. Orada soğukta bekleyemem. Haydi dayan Nusret Efendi, yine başla uydurduğün şarkılara. Bu şarkılar hep Mf üstüneydi, aşkımın büyüklüğü, sonsuzluğu, uğradığım düş kırıklığı...

Galata Köprüsünü geçip, o zamanlar Sirkeci'deki duraktan kalkan Topkapı tramvayına binerek mi, yoksa yine o saatte tramvaylar işlemediği için yürüyerek mi gelmişim Şehremini'ne. Şimdi bunu anımsamıyorum. Ama Şehremini'den Mevlanakapı'daki o derme çatma evimize, çamurlu yollardan taştan taşla atlaya*

*Rüya Kız'la ilgili bölüm burada kesilmiştir. –Ali Nesin

Ulan Efendi

Kendi aramızda birbirimize seslenmek için en çok kullandığımız sözcük “ulan”dı. Salt Kuleli öğrencileri için değil, o dönemin bütün öğrencileri için bu ünleme sözü geçerliydi. Bilindiği üzere “ulan” sözcüğü “oğlan” sözcüğünün değişmiş biçimidir. Türkiye Türkçesinde oğlan çocuk, oğul, oğlum gibi sözcükler kullanılırsa da, sonradan oğlan sözcüğüne edilgin eşcinsellik anlamı da yüklenmiştir. Nitekim oğlancılık, Farsça gulamperest (oğlana tapan) sözcüğünden bozularak dilimize girmiş olan kulamparalık demektir. Birbirimize ulan diye seslenirken hiç de “ulan”ın “oğlan”dan bozma olduğunu ve edilgen eşcinsellik anlamına geldiğini düşünemedik. Bizim birbirimize ulan diye seslenmemiz, aramızdaki içtenliği, yakınlığı anlatırdı. Ama yine de ulan sözünün bir kötü söz olduğunu bilirdik. Bildiğimiz şurdan belli, teneffüs dediğimiz onbeş dakikalık ders aralarında birbirlerine ulan diye seslenenler, öğretmenin yada subayın yanında birbirlerine efendi derdi. Ulan birdenbire efendi oluverirdi. Başka dillere çevrilmesi olanaksız bu Türkçeye özgü sözcüğü, yaşlı başlı, kerliferli insanların ve daha da çok erkeklerin kullandığı bugün de görülüyor... Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu’nu bir yazar kendisine ulan diyerek aşağıladığı için mahkemeye vermişti. Nizamettin Nazif, Kazakçadan, Kırgızcadan örnekler gösterip bu sözcüğün aşağılama anlamına gelmediğini savlayarak cezalanmaktan zor kurtulmuştu. Şimdiki ünlü yazarlarımızdan kimileri, gerek birbirlerine, gerek yakınları olduklarını anlatmak istediklerine ulan demekten hiç çekinmezler. Hatta bu kişiler ulan dedikleri kişilere içtenlikli davrandıkları için iltifat etmiş bile sayılırlar. Ne içten yazar ve cana yakın! Niçin? Çünkü ulan diye konuşuyor.

Çağdaşlarım yazarlardan en çok ulanlı konuşanlardan hemen aklıma gelenler Orhan Kemal’le Yaşar Kemal’dir. Uzun zaman birlikte olduğumuz Kemal Tahir’le Haldun Taner’in bikez bile ulanlı konuştuklarına tanık olmadım.

Şimdi, aradan bunca yıl geçtikten sonra düşünüyorum da, bizim Kuleli öğrenciliğimiz sırasında herkes birbirine ulan diye seslenirken, aramızda kendilerine hiçbir zaman ulan denilemeyenler de vardı, sayıları azdı ama vardı. Bunların ne özellikleri vardı da onlara ulan denilemezdi? Ulan deyince kızarlar mıydı, küserler miydi, kavga mı ederlerdi? Hayır... Böyle yapmış olsalardı onlara daha da çok ulan denirdi. Onlar kendilerine ulan dedirtmez değil, onlara ulan denilemezdi. Niçin? Bu bir kişilik sorunu. O kişiliği, türlü nedenlerle insan daha küçük yaşta elde ediyor.

Peki, ya ben? Ulan denilen, denilebilenlerden miydim? Kendilerine ulan denilebilen ve denilemeyenler kimlerdi, kimlikleri nasıldı? En güçlüler, en boyu uzunlar, yaşı büyük olanlar, kentliler yada taşralılar, iyi aile terbiyesi alanlar yada almayanlar,

çalışkanlar yada tembeller... Bu özelliklerin hepsinin etkisi olabilir. Ama bunların hepsinden başka bişey... O şeyin ne olduğunu hâlâ açık seçik bilmiyorum.

1946, belki 1947 yılı... Beyoğlu'nda İstiklal Caddesinin yokuş aşağı olan yan sokaklarındaki meyhanelerden birindeyiz. İlhan Selçuk, Çetin Even, Çetin Altan ve daha adlarını anımsayamadıklarım. Yanlarımızda eşlerimiz de var. Çetin [Altan] yüksek sesle konuşuyor ve bana sık sık ulan diyor. Bu sözü hiç sevmiyorum. Bunu söylemek bir içtenlikse, bir yakın olma belirtisiyse, Galatasaray Lisesi öğrenciliğinden tanıdığım Çetin Altan'la o günlerde yeni yeni tanışıyoruz. Ulan lafından çok sıkılıyorum ama, o sırada sıkıldığımı belli etsem tatsızlık olacak, içki sofrasının keyfi kaçacak, hele eşlerimizin yanında... Hiç aldırış etmiyorum. Böyle durumlarda çok zaman yaptığım gibi gülümsüyorum.

İçkieviden çıktık. Çetin, yanındaki hanım arkadaşıyla bizden ayrıldı. Çetin Even'le İlhan Selçuk bana takılıyorlar:

- Çetin Altan sana boyuna ulan deyip durdu.
- Bana mı? Hiç ayırdında değilim. Ulan mı dedi? O da ben de çok sarhoştuk.

Demek ulan dedi. Bana hep üstat diyormuş gibi geliyordu.

Çetin Even'le İlhan Selçuk gülüştüler.

Aradan yıllar geçti. 1994 yılı kasım ayında Nesin Vakfına gelen Çetin Even bu olayı anımsatarak Çetin Altan'ın yemek boyunca ulan dediğini, benim de bu ulanları üstat olarak anladığımı tatlı tatlı anlattı. Ben de onunla birlikte güldüm, ama söz konusu olayın sonunu anlatmadım, şimdi anlatıyorum.

Cağaloğlu'nda bir iş hanında Kemal Tahir'le ortak Düşün Yayınevini kurmuştuk. Kemal'in de yayınevinde bulunduğu bigün Çetin Altan gelmişti. Yine benimle ulanlı konuşmalara başlayınca, bu ulan sözünü sevmediğimi, benimle ulanlı konuşmamasını söyledim. Çetin anlayışla karşılayarak haklı olduğumu söyledi.

Evet... Ben, öğrenciliğimde ulan denilebilenlerden miydim, denilemeyenlerden miydim? Şunu söyleyebilirim açık olarak. Ben hiçbir arkadaşımın ulan diyerek konuştuğunu anımsamıyorum. Ama benimle, sık olmasa da ulanlı konuşanlar olmuştur. Bunlardan birini unutamıyorum.

14. kısmın sınıf mümessiliydim. Her dersliğin en çalışkan öğrencisi, o dersliğin mümessili (temsalcisi) olurdu. Mümessile çavuş da denirdi. Öğretmen dersliğe girmeden öğrenciler sıralarında sessizce oturup kapıdan girmesini beklemeliydiler. Bu suskunluğu sağlamaktan mümessil sorumluydu. Öğretmen dersliğe girince mümessil,

– Dikkat! diye yüksek sesle komut verir, öğrenciler hep birlikte ayağa kalkar, öğretmenin “Oturun!” komutuyla otururlardı.

Cebir Osman'ın dersiye, ben arkadaşlarıma mümessil olarak şaka diye eziyet etmeye çok meraklıydım.

Derslikte bir alıkıran başkesen olurdum.

– Susun, yoksa numaranızı tahtaya yazarım!

O dünyanın en haşarı, en yaramaz çocuklarının gıkı, çıtı çıkmazdı. Onların, ellerini masadaki kitap ve defterlerin üzerine koyup mum gibi durmaları çok hoşuma giderdi. Onlara istediğimi yaptırabiliyordum.

– Necmi konuşma!

Patates Necmi'nin konuştuğu filan yoktu, zavallının Cebir Osman'ın korkusundan gıkı çıkmıyordu, ama biyandan da, ben sana sonra gösteririm anlamına işaretparmağını sallıyordu.

Karatahtada en sevdiğim dört beş arkadaşımın numaraları yazılıdır, en sevdiğim ve en yaramazlar...

Cebir Osman kürsüye geçip oturmadan sorar:

– Abe Nusret Efendi, nedir bunlar?

– Efendim siz derse gelene kadar çok yaramazlık ettiler. Futbol ve voleybol takımının yıldızı Mestan Necdet'i (Uzun Necdet), Patates Necmi, Çamur Şevket, daha bikaç çocuğu kaldırır karatahtaya. Biyandan, “Abe ayrıncı, abe ayrıncı...” diyerek enseye şaplağı indirir, kimileyin de kulak çeker.

788

Biz bütün çocuklar birbirimize ulan demeye çok alışmışız. Ama ulan dediğimiz çocuğa, öğretmenlerin yanında kibarlaşır, efendi derdik.

Cebir Osman'dan dayak yiyenlerden Patates Necmi öyle kızmış ki bana, birden bağırdı:

– Ulan Nusret Efendi...

Çocuklar yerlerine oturur. Cebir Osman da dersini anlatmaya başlar. Ama her dersin sonu geldiği gibi bu dersin de sonu gelir. Paydos zili çalar. Benim gözüm dersliğin kapısındadır. Bir ayak önce kaçıp kurtulmalıyım ellerinden. Bunu her zaman başaramam. Ya musluklarda ya orta bahçede kısıtırılar. Patates Necmi'nin elleri, normal iki el büyüklüğündedir.

İşte bu, baştan sona bir şakadır ve özel adı da vardır: Eşşek şakası...

Mestan Necdet, ki sınıfımızın oldukça çalışkanlarından ve iyi sporcularındandı, bir akşam yatakhaneye girdiğimizde şöyle bağırdı:

– Arkadaşlar, yakalayın Kılı'yı, boynunu uzatacağız, yakalayın!

Ben bizim dersliğin, Münir Beyden sonra en kısa boylusuydum. Aslında Münir Bey benden biraz daha uzundu ama sünepe bir çocuk olduğundan ve kafasını omzuna çekip boynunu kısarak yürüdüğünden, benden kısaymış gibi görünürdü.

Bütün yatakhane çocukları üstüme çullandı. Kollarımdan bacaklarımdan tutup havaya kaldırdılar. Onca çocuk beni tutup boyumu uzatmaya yetmediğinden, biri tutup biri bırakıyordu. Boyumu uzatmaya uğraşırlarken kahkahalar, çığlıklar atıyor

ve ilkel sesler çıkarıyorlardı. Yaptıkları şaka eşek şakası değil, düpedüz ayı şakasıydı. Bu türlü şakalar her çocuğa yapılmazdı. Böyle şakaların bir çocuğa yapılması için, o çocuğun şaka, hatta eşek, hatta ayı şakası olsa bile, şaka kaldırır biri olması gerekirdi. Ben, işte o ağır şakaları kaldıranlardan biriydim.

Boyumu uzatmak için öyle çekip çekeliyorlardı ki, nerdeyse kolum, bacağım kopacaktı. Acı duyuyordum, ama yiğitliğe krem sürmemek için, ben de onlar gibi sözde gülmeye çalışıyordum.

Ertesi akşam, bana yapılanın acısını çıkarmak için koğuştan arkadaşlarımı, Mestan Necdet'in boyunu kısaltmaya çağırdım ve beşon çocuk da bu çağırma geldiyse de doğrusu Mestan Necdet'in gösterdiği başarıyı gösterememiştim.

Nesin Vakfı (Dereboyu)*

19 Haziran 1995... Saat kaçtı? Bilemiyorum. Ama saat sabahın dördü olmalı diye kestiriyorum. Yüreğimde dayanılmaz bir acıyla uyandım. Sanki göğsümde yeni açılmış bir yaraya paslı bir temel çivisi sokup sokup çıkarılıyormuş gibi dayanılmaz bir acı duyuyordum. Oğlum Ali Nesin Amerika'dan bir hafta önce gelmişti. Yine Nesin Vakfında Dereboyu'ndaki yazlık evde bibaşına kalıyordu. Bense, yeni kurulmakta olan yapının yedinci katında yalnız kalıyordum. Oğlum, birlikte olduğumuzda bikez yüreğimin teklemesine tanık olup çok telaşlanmıştı. İşte buyuzden, yine aynı durum başıma gelir korkusuyla, yaşadığım dairenin dış kapısını kilitlemememi bana sıkı sıkı tembih etmişti. Buna karşın ben, yılların yalnızlığının alışkanlığıyla dış kapıyı kilitlemişim. O andaki düşüncem şuydu. Ençok beş on dakika sonra, yürek yangeç (*by-pass*) ameliyatından [iki yıl] sonra, bu kez yürek teklemesinden öleceğim. Uzun zaman kimsenin haberi olmayacak. Kuşkulanıp eve girmek istediklerinde de, açamayacakları için kapıyı kırmak zorunda kalacaklar.

Oğlumun evine, yönetmenimiz emekli albay Ruşen Ulusoy'un odasına, çocuklarımın yada işgörenlerin evlerine yada odalarına telefon edebilirim ama gecenin (sabahın) bu saatinde insanlar telaşa kapılacaklar diye bundan vazgeçtim. Sabaha dek, onlar kendiliklerinden gelene dek bekleyebilirsem beklerim, bekleyemezsem yapılacak başka bişey yok. Yapılacak bişey var, geleceklerin içeri girebilmeleri için dış kapıyı açık tutmak. Ah, bu nasıl olacak? Sancıdan, ağrıdan, elimde olmadan ah ah diye inleyerek yatağın içinde kıvrır kıvrır kıvranıyorum. Sonunda kendimi

*Aziz Nesin aşağıdaki bölümü bir önceki bölümü yazdığı kâğıdın sonundan başlayarak yazmış ve hemen ardından özyaşamöyküsünü sürdürmüştür. Yazı 26-29 Haziran 1995 tarihleri arasında, Florence Nightingale Hastanesinden çıktıktan hemen sonraki günlerde yazılmış olmalı. Bu yazıyı neden *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez*'e eklediği yoruma açık. –Ali Nesin

zorlayıp dış kapıyı açmaya gidebildim. Bütün ilaçlarımın karyolamın başucunda durduğunu anımsıyorum. Önce böyle durumlarda dil altında eritilen (.....)'ı anımsıyorum. Şişeden avucuma boşaltmaya çalışırken şişeden bütün o küçücük beyaz haplar yere dökülüyor. Bir tanesini değil, kendi kendime doktorluk edip yerden aldığım iki hapi dilimin altına koyuyorum. Yüreğimin sancısı eksilmiyor, artıyor. Bir ağrı kesici alsam mı? Yakın zamana dek, vitaminler ve göz damlalarıyla birlikte günde onyediyi ilaç kullanıyordum. Onyediyi ilacı günün yirmidört saatine uydurmak zordu. Arasına unuttuklarım olurdu. Neyse ki benim dost hekimlerim Birgül Sönmez'le Arif Akgül, ilaçlarımın sayısını indirmişlerdi.

Yatağımın yanındaki elektrikli saat her zaman bozuktur. Sen bir garip Çingenesin, gümüş zurna neyine a zibidi? Hem Çatalca'da yaşayacaksın, hem de çağcıl insanlar gibi elektrikli saat kullanacaksın. Hiç olur mu böyle şey? İstanbul'un ilçesi Çatalca'da günde enaz iki üç kez elektrikler kesilir. Bu kesilmeler iki üç saat, hatta daha da çok sürebilir. Öbür odaya geçip masa saatine bakamıyorum.

Birdenbire heryanımdan bir ter boşanıyor. Ama nasıl bir ter... Salt iç çamaşırlarım değil, yastık yüzü, yatak çarşafı da sırsıklam oldu. Hava almak için pencereyi açtım. Sabah ayazı esiyor. Kapadım pencereyi. Birdenbire bir kusma zorlaması geldi. Lavaboya koştum. Salt öğürüyor, kusamıyordum. Bisüre kuru öğürtüden sonra yatağıma döndüm. Ben bu terleme, yürek sancısı ve öğürme yada kusma olayını iki kez daha yaşamıştım. Biri uçakla Ankara'ya giderken; biri de bir arabayla Çatalca'dan İstanbul'a gidişimizde, bir araba bataklığının içine gömülüp, bütün çabamıza karşın bitürlü kurtulamayıpımızda. Bunlar yürek ve beyin ameliyatlarımın öncesiydi. O zamanlar da tıpkı böyle olmuştu. Şimdi de herhalde bir enfarktüs daha geçiriyordum. Ancak bir avuntum vardı. Bütün belirtiler yürek teklemesini göstermekle birlikte, benim bildiğim ve duyduğum yürek teklemesi böyle saatlerce sürmez, biriki dakika içinde, hatta daha kısa zamanda alıp götürürdü. Kendi kendime tanım koymaya çalışıyorum.

Dış kapı açıldı. Gelen oğlum Ali Nesin, yönetmen Ruşen Ulusoy ve kızlarımdan Dilek'le Ümmühan'dı.

İlk sözüm şu oldu:

– Çabuk Gencay Gürsoy'a haber verin!

Saat dokuzu on geçiyormuş. Benim sevgili can dostumu o saatte hastanede, işinin başında buluyorlar. Bu yürek sancıları gelmeseydi, iki gün sonra sağlık denetimi için sağlık ekibinin arabası evime gelecekti.

Doktorum Birgül Sönmez, hemen hastaneye gelmemi istemiş. Saat 10'da Florence Nightingale Hastanesindeydik. Beni hastaneye getiren arabanın sürücüsü,

Nesin Vakfının çocuklarından üniversite öğrencisi Tarkan'dı. Yanımda da yardımcı olarak, yine Nesin Vakfı çocuklarımdan, lise son sınıf öğrencisi Süleyman vardı.

Hastaneye gelince hemen beni arabalı sandalyeye alıp acil servise götürdüler. Serum ve oksijen takıldı. Elektrokardiogram çekildi. Daha adlarını bilmediğim aygıtlar kullanıldı. İki saat sonra hastanenin 523 sayılı odasına götürüldüm. Burası bildiğim, bir aydan uzun kalarak ameliyat olduğum yer.

Bikaç kez kan alındı. Biçok ilaç verildi. Bu kez iki serum şişesi birden taktılar. Sık sık iğne yapıyorlardı.

Bu arada çok şaşılabilir bir şey olmuştu. Vakıfta arabaya bindikten hastaneye gelene dek, yüreğimdeki o dayanılmaz sancılar, o bıçak sokuluyormuş gibi acılar, azala azala dinmişti. Sırtüstü yatağa uzandığımda hiç ağrım sızım kalmamıştı. Salt anlatılmaz bir yorgunluk, bitkinlik vardı. Elimi, parmaklarımı oynatınca bile, çok ağır yük taşımış gibi yoruluyordum. Hastanenin tuzsuz yemekleri geliyor, iştahsızdım, bir lokma bile yiyemiyordum.

Önce Dr. Arif Akgül geldi. Sonra ameliyattan yeni çıkmış olan Dr. Birgül Sönmez geldi. İkisinin de söyledikleri şuydu. Röntgen, bütün tahlil ve incelemeler, yüreğimin en sıkı muayenesi yapılmıştı. En küçük bir hastalık belirtisi, arıza görülmemişti. İşte benim en utandığım zor durumum budur. Buyüzden ufak tefek hastalık durumlarında çevremdekileri tedirgin etmek, onları boşu boşuna telaşa vermek istemem. İşte alanlarında gerçekten uzman iki hekim, üstelik beni seviyorlar da... Saçtan tırnağa, baştan ayağa (*check up*) muayene de ettiler. Hiçbir hastalığım yokmuş. Öyle utandım, öyle utandım ki... Değil mi ki hastaneye gelmişim, bu gece burada kalmalıymışım.

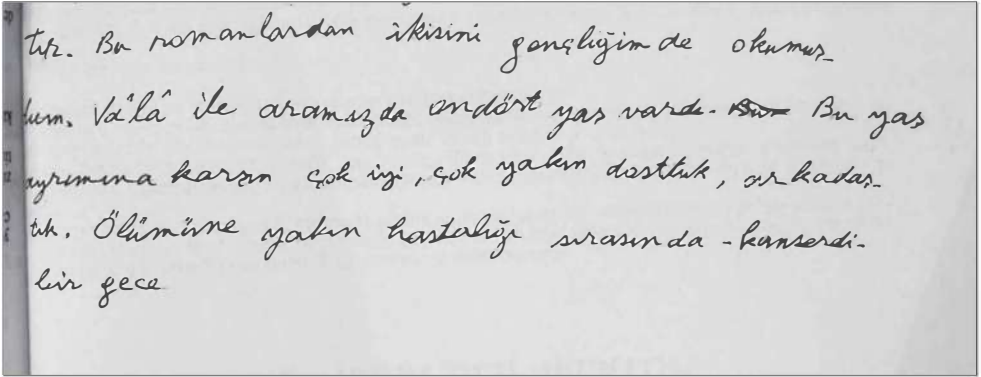
Aklıma Ulvi Uraz'ın ölümü geliyor. Yüreğinden hastaydı. Dostumuz rahmetli Dr. Siyami Ersek, Haydarpaşa Göğüs Cerrahi Hastanesinin başhekimiydi. Siyami Ersek muayene için Ulvi Uraz'ı hastaneye çağırdı. İnceden inceye muayene edildi. O gün Ulvi Uraz sevinçle bizim eve gelmişti. Öğle yemeğini birlikte yemiştik. Sevinçten uçuyordu. "Hiçbişeyim yokmuş, daha çok yaşarmışım. Çelik gibiyim," diyordu. Ulvi o gün Bebek'teki evine gitti ve kalpten öldü. İnsan vücudunda dahaca bulgulanamamış nice gizler var.

Ertesi gün Dr. Arif Akgül hastaneden çıkamayacağımı söyledi. Bigün önceki o büyük bunalımda ağır bir yürek bunalımı geçirmişim. Beş gün hastaneden çıkarmadılar.

Hastaneden çıktığımda tansiyonum 14-16'ya düşmüştü. Bu ilk kez oluyordu. Benim tansiyonum 19-20'den aşağı düşmezdi. Bikez tansiyonum 24 olmuş ve ağır bir inme geçirmiştim.

Vâ-Nû'ya Ölüm İzin Vermişti

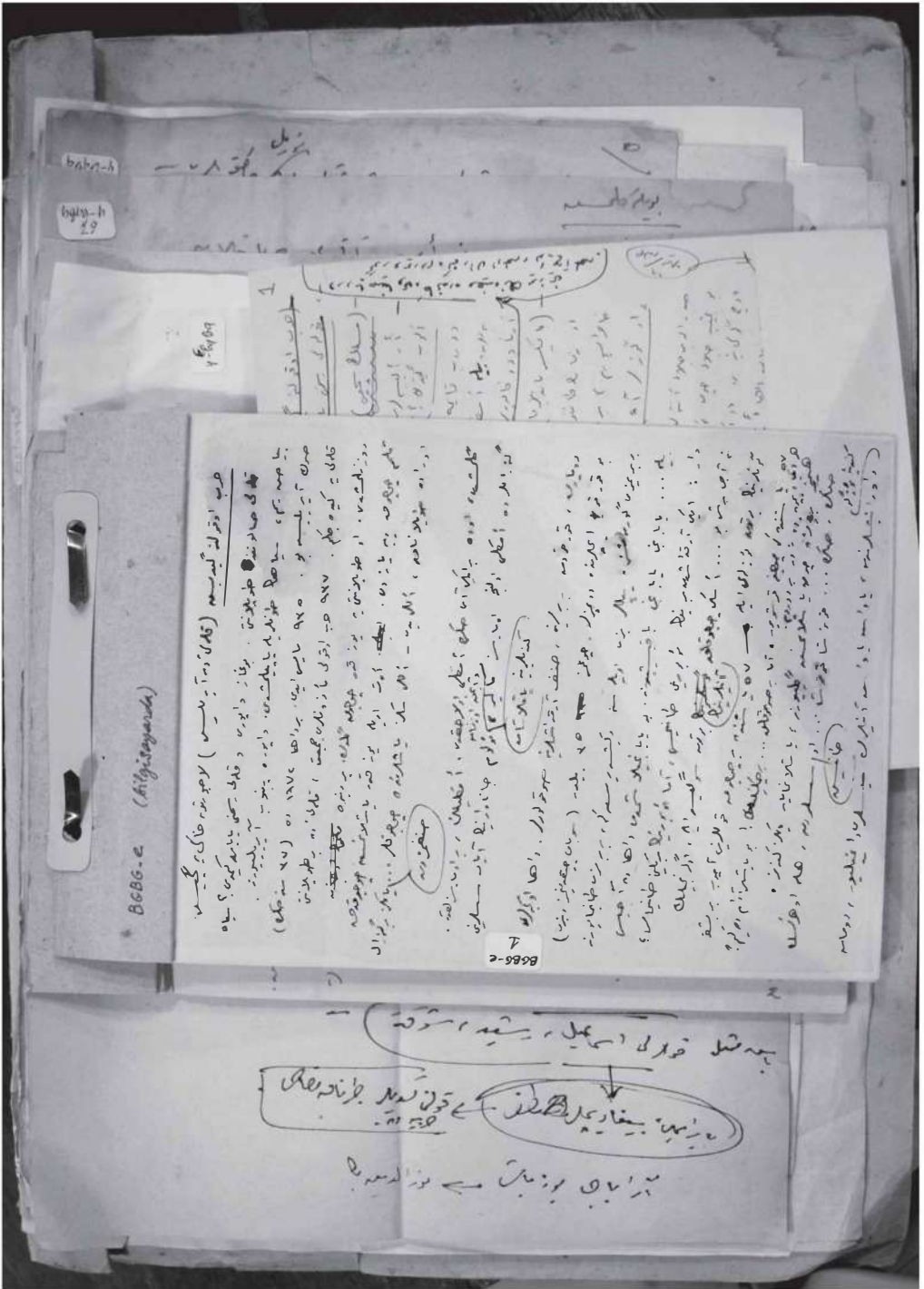
Vâlâ Nûrettin Vâ-Nû, dünyada sayıları çokaz olan sevdiğim insanlardan biriydi. Çok iyi bir insandı. Gazetelerdeki köşe yazarlığı da, eh işte şöyle böyleydi. Ama romancılığı çok kötüydü. Üstelik, gerek gazetede dizi olarak, gerek kitap olarak çok sayıda roman da yazmıştır. Bu romanlardan ikisini gençliğimde okumuştum. Vâlâ ile aramızda ondört yaş vardı. Bu yaş ayrımına karşın çok iyi, çok yakın dosttık, arkadaştık. Ölümüne yakın, hastalığı sırasında –kanserci– bir gece

Böyle Gelmiş Böyle Gitmez'in beşinci bölümü (üçüncü cilt) burda kesilmiştir. Aziz Nesin bu bölümde, Vâlâ Nûrettin'in *Bu Dünyadan Nâzım Geçti* adlı yapıtını yazmak için ölümden izin aldığını yazacaktı. Vâlâ Nûrettin bu yapıtına hastalığının teşhisinden sonra başlamış ve yapıtı bitirdikten az sonra da ölmüştür. Aziz Nesin'e göre, bu yapıt, Vâlâ Nûrettin'in en değerli yapıtıdır. Aziz Nesin birçok kez bu yapıttan övgüyle söz etmiş ve Azrailin Vâlâ Nûrettin'e yapıtını bitirmesi için izin verdiğini bana söylemiştir. –Ali Nesin

*Aziz Nesin'in Böyle Gelmiş Böyle Gitmez Notları**

*Bundan sonraki bölüm Aziz Nesin'in yıllardır tuttuğu *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez*'in eski Türkçe notlarından seçilmiştir. Notları eski Türkçeden Müzehher Vâ-Nû okumuştur. Kendisine bir kez daha teşekkür ederim. Okunurken birbirleriyle karışmasın diye, kitaba aldığım notları sayılandırımdım. Notlardan okul yıllarıyla yada bu kitapla ilgili olmayanlarını bu kitaba almadım. Belki ilerde, bir başka kitapta bütün *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez* notları bir araya toplanabilir. Çok çabuk yazıldığından okunamayan yerler olduğu gibi, çok kısa yazıldığından anlam veremediğimiz yerler de oldu. Okuyup anladığımız notlardan, asıl metinde anlatılmayanları ya da asıl metinden değişik anlatılanları buraya aldım salt. Notların daha kolay okunmasını sağlamak amacıyla, tümceyi fazla değiştirmeden yazım yanlışlarını düzeltebildiğim yerlerde gereken düzeltmeleri yaptım. Örneğin, kapanmayan ayraçları kapattığım, noktalama imleri eklediğim oldu. Metnin akışını bozmayacağına inandığım yerlerde, eklemelerimi “[“ ve ”]” imleri arasına aldım. Birkaç yerde yazım yanlışlarını düzeltmek ve anlatım bozukluklarını gidermek için tümceyi baştan aşağı değiştirmek gerekiyordu. Bu tür düzeltmeleri yapmaktan kaçındım. Böylece notların “not özelliği” de korunmuş oldu. Eski Türkçe yazıda belirtilemeyen Aziz Nesin'in özel yazım kurallarını uyguladım; örneğin “bir sürü”leri “bisürü”, “ya da”ları “yada” yaptım. Aziz Nesin'in özgün notları Nesin Vakfında araştırmacılara açıktır. –Ali Nesin

Aziz Nesin'in Böyle Gelmiş Böyle Gitmez için aldığı notlardan bir bölüm.

1. Babam, çok küçük yaşımdanberi bana olan tutumunda, davranışında hep yumuşak, hep hisliydi. Çok tepkisel, kızgın bir adam olan babam, benden başka hiçkimseye hoşgörölü, yumuşak olmamıştır. Herkese, herşeye sertti. Tek sevdiği, beğendiği, ölümünden sonra bile tam otuzdört yıl anılarıyla yaşadığı [ve] her gece ruhuna Kuran okuduğu anneme karşı bile hiç yumuşak, anlayışlı ve hoşgörölü olmamıştı.

Babamın tüm yaşamında ayrıcalık olarak bana olan hoşgörölü, yumuşak davranışı bu güveni ve doğruluğuma inancı yüzünden, enaz [anlaşılmıyor] olduğum günlerde bile kendime olan güvenimi hiç yitirmedim. Babam, kişiliğimin oluşmasında, kendiliğinden bana destek oldu ve yardım etti.

2. Babam 31 Mart olayını da yaşamıştı. Yollara dökülen 31 Martçılardan değildi. Ama o sırada Taşkışla'da kuşatılanlar arasındaydı. Abdülhamit onlara "Kardeş kardeşin kanını dökmesin, silah atılmasın evlatlarımız!" diye haber göndermişti. Buyüzden topları tüfekleri kışlayı kuşatanlara çevirmemişlerdi. Yoksa...

Abdülhamit'in "Silah atmayın evlatlarımız!" sözünü tekrarlayan babamın sesi titrer, gözleri buğulanırdı.

31 Mart olayının Abdülhamit'e karşı düzenlenmiş bir oyun olduğuna inanırdı.

3. Hulusi Öktem. Davutpaşa Ortaokulunda müzik hocam. Bizler ne eşekmişiz!

4. Eminönü'nden Köprü'ye doğru yürüyerek geçerken hep onaltı onyedi yaşımıdayımdır. Köprü üstünden gitmem, köprü altına, Boğaz vapurları iskelesine saporım. Çok ivedi işim olsa bile bekleme salonunda bekler, bekleme salonundakilere, banklarda oturanlara, gişe önünde sıraya girmişlere, bekleyenlere bakar, onların arasında birini ararım. Oralarda onaltı onyedi yaşımıdayken düşürüp yitirdiğim çok değerli bişeyi bulacakmışım gibi, belki bulurum umuduyla, arana arana, bakına bakına yürürüm. Aradığım öyle değerli bişey, ama yalnız benim için değerli bişey ki, onu düşürdüğüm yerlerde [ancak ben] bulabilirim; çünkü benden başkası için çok değersizdir; benden başkası aramaz, bulamaz onu.

Nedir kırk yıl önce oralarda biyerde düşürüp yitirdiğim şey? İskeledeki kalabalık arasında kimi arıyorum? Onüç ondört yaşında, ayakları şosonlu, lacivert beresinin üstünde sarı maden KKL harfleri bulunan esmer bir kızdır. (Marlene Dietrich'e benzetirdim onu.) En büyük felaket nedir bilir misiniz? Yıllar önce biyerde unuttuğumuz, yitirdiğimiz o şeyi arayıp dururken, günün birinde bulmamızdır. Bu felaket, başka yerlerde yitirdiğim başkaları için bikaç kez başıma geldi.

Ağlıyordu. Ben ona anlatmaya çalışıyordum, artık ne o eski odur, ne ben eski benim... Onun o olmadığını o bilemez, ben bilirim. Benim de o ben olmadığımı ben bilemem, o bilir... Değişmemizin farkında olmayız ki... Karşımdaki, yıllar önce yitirdiğim insan değildi ki, bambaşka biriydi. O hâlâ beni, eski o sanıyordu, ağlıyordu. Ama benim için değil, bir zamanlar yitirdiği bişey için ağlıyordu. Sen köprü altında iskele, gemi arıyordun, orada, [pek iyi anlaşılmıyor] neyi yitirdim ki ben? Gerçek şu: Kendimi arıyordum orada, kendimi yitirdim... Anılarım demek ben demek... Bulamayacağımı bile bile, bulursam bulduğumun o olmadığını, bir felaket olduğunu bile bile ararım oralarda kendimi her cuma sabahı.

5. Onuncu sınıfta hendese öğretmenisi Sıtkı Bey yok dediği sayfalara kurşun kalemle çarpı koymuştu. Sınavda çıktı. Var yok, git bak. Ben yanlış çizmişim, yaptım. Öyle mahcup oldum ki... Gözümün önünde beş verdi. Gidip cıgara içtim, sanki zehir içip intihar edecekmişim gibi. Başım döndü. Taa otuz yaşına dek son cıgara oldu.

6. Gambot Muzaffer Vefa'dan arkadaşımı.* Okulu hiç beğenmemişti. İlkte dönüp evine gitmek istiyordu. Bir de bizim mahalleden Adnan (dokuza gelmişti) okulu beğenmeyenlerdendi. Onların ikisiyle kalmaları için çok uğraşmışım, özellikle Muzaffer'le.

7. Bir cahil doktor gelmişti. Vücut-i beşer** dersini bana anlattırırdı. Sonradan belediye başkan vekili olmuştu. Ona iş istemeye gitmişim de, poliste sorguya neden olmuştu.

8. Gazetede, galiba "Son Posta" (o zamanın tirajlı gazetesi) bir küçük haber. Bir Alman üniversitesinde vitamin çeşidi bulmuşlar. A filan yeni bişey. Boy uzatıyor-muş. İngilizce bir mektup yazdım. Herr Profesör Nesin diye büyük zarf dolusu broşür, notlar filan herşey, çalışmalarımızdan bilgi istiyordu.

9. Gayet iyi kafakol alırdım. Onunla yendim mi yendim, yenemedimse yandım. Öbür oyunları biliyordum. Bir de saltoya bayılırdım.

Yenildikten sonra daha bir merak sardım. (Herzaman olduğu gibi, yenilerek yenmeyi öğrendim.) Kumkapı güreş kulübüne giderdik Nihat Aytek'le pazarları. Bizim güreş zamanımızda Macar Peter Hoca vardı. Bizim okula gelirdi. Fahrettin Paşa, minder kenarına gelmesi ile alay edilirdi. Hocaların çoğu kızardı spora. Salt o yüzden numara kırarlardı. Onun için güreştiğimi, spor yaptığımı duyurmak istemezdim.

10. Dışçı yada eczacı olan Necati, ki yazısı, kaligrafisi olağanüstü güzeldi. Üç sayı edebiyat dergisi çıkarmıştı. Benim genel başlığım Portreler'di. Yakalanınca

*Aziz Nesin'in 1928'de gittiği ortaokul. İlk yıl devamsızlıktan sınıfta kalmıştır. -y.n.

**Anatomi. -y.n.

[ödümüz] koptu kovulacağız diye. Ne korkular çektik. Kıyamadılar, kitaplığa koydular. Gazete, roman okumak yasaktı.

11. Bir kumbara daha aldım. Hilmi Karababa'nın evine bıraktım. Bir hafta mektup geliyor. Hastaneye izinli çıktım diye bir çocuk kumbarayı istiyor sözde. İstemişse neden mektup yazılır? O [kumbara] da gitti. O gün bu gün para biriktirmekten vazgeçtim. Demek ki olmayacak. Çok isabet etmişim. Para biriktirerek zengin olunamayacağını ancak çok sonraları öğrenmiştim.

12. En iyi konuşan tarihçi Ali Ekrem'di. Yemek saati geçmiş o hâlâ konuşuyordu. Kolay mı o canavarları yemek saatinde tutmak. Hem de kendilerinden geçmiş olarak.

13. Davut Şükrü Bey. Emsalsiz insan. Tozpembe deri, mavi gözlü. Alabros tıraşlı. Fizik hocamız. Şarapnel parçalarıyla dolu vücudu. Bu, benim için bir anıt adamdı, Kurtuluş Savaşı sonrasının simgesidir. Politika yoluyla zengin olma[yı reddetmiş,] gerçek kahramanlar, eğitim yoluyla bilgisiz[likle] savaşa girişmişlerdir. Çok okur. [...] Sözlerinin altında başka sözler gizliydi. Ne güzel ders anlatırdı.

14. Selim*

Ellisekiz yıl geçmiş aradan
Yıl bindokuzyüzotuzyed
Harp Okulu ikinci sınıfındaydık
Nasıl olmuşsa olmuş bilmiyorum
Yeni bir öğrenci gelmişti aramıza
Türkçeyi Alman ağzıyla konuşur
Ama çok iyi bilirdi
Almancadan Türkçeden başka
İngilizce Fransızca da biliyordu
Almanya'da doğmuş büyümüş
Babası orda mühendismiş
Bahçe içinde üç katlı güzel evlerinin
Fotografını göstermişti bana
Bizim sınıf istihkâmdık
Sözde yüksek matematik okurduk
Selim Fransızca İngilizce Almanca
Kitaplardan izlerdi dersleri
Çok şey bilirdi
Çok incelikliydi üstelik çok da yakışıklı
Hayrandım Selim'e

*Bu şiir, Aziz Nesin'in ölümünden sonra çalışma masasının üstünde bulunmuştur. Selim, Aziz Nesin'in hayran olduğu sıra arkadaşlarından biriydi. –Ali Nesin

Subay çıkmamıza iki ay kala
 Birden hastalandı Selim
 Şiddetli baş ağrısından
 Revire kaldırıldı Selim
 Duyduk ki bikaç gün içinde Selim
 Menenjitten ölmüş
 Selim öleli ellisekiz yıl olmuş
 Anımsamaz onu arkadaşlarından hiçbiri
 Artık dünyada kalmamıştır
 Selim'i tanıyan bilen herhangibiri
 Bense ellisekiz yıldanberi
 Rüyalarımda görürüm Selim'i
 Her rüyamda görüşümde sorarım ona
 Selim Selim
 Anlıyorum ölünce doğaya karıştı bedenini
 Ama bildiğin onca yabancı dil
 Bildiğin onca matematik onca cebir
 Ne oldu onlar Sevgili Selim
 Sevgili Selim onlar ne oldu
 Ben de bigün ölünce
 Kimseler görmeyecek rüyasında Selim'i

Nesin Vakfı(Dereboyu)
 18/19 Ekim 1994

15. Nihatlar Bebek'e taşındılar. Tramvay durağının arkasında üç katlı bir ahşap evdi. Nihat'ın ablası bizi yabanilikten kurtarmaya çalışıyor. Ne mümkün! İnsan arasına sokmaya çalışıyor. Bigün biz üst kattayken Nihat'la, orta katta ona arkadaşları geldi, bizi çağırıyor. Gitmiyoruz. Sanki bizi yiyecekler. Gitmeyişimiz bizi yemelerinden korkumuzdan değil, onları yemek isteyişimizdendi. Arkadaşça, insanca konuşmasını bilmiyoruz. Hayatımızda kız arkadaş yok. Ablası bunu bildiğinden, ille de insan içine çıkalım istedikçe Nihat büsbütün yabanileşiyor. Çıktık evden kızarak nedense... Yani işte böyle bir yabaniyiz.

Kolejde konser varmış. İki davetiye verdi bize ablası. Biz koleje gideceğiz. Bizi kapıda iki kız karşılayacak. Hem de küçük sınıflardan kızlar. Yani bize göre arkadaş. Nihat'ın ablası son sınıftaydı. Biz gitmek istiyoruz; gitmek istiyoruz ne demek, can atıyoruz. Bütün bir hafta buna hazırlandık. Bekâr ütüsü pantolonlar, tığ gibi. Her akşam yataarken bakıyoruz. Bunun tehlikesi var. Islatıp koyarken çizgiyi tam yerine koyamazsan iki çizgi olur. Çift çizgi rezalet. Kaolle palaska tokalarını ha babam parlatıyoruz, bir de tokaya [anlaşılmıyor] yaparlardı. Ayakkabılar boyanır. Ah şu uzunluğu bir santim olan [anlaşılmıyor] bulamayan saçlarımızı da kestirmeden

çıkabilsek... Evet, bir santim bile uzamayacak. Çıktık. Arnavutköy'deyiz. Bitürlü içeri giremeyişimiz. İki[mi]z birbirimize bişey söyledik kapının önüne gelince. Orası sanki düz duvarmış gibi geçip gidiyoruz. Bisüre yürüyor, sonra dönüyoruz. Bikaç kez böyle yüreklenip içeri giremedik. Sakız aradık. Çiklet daha yeni yeni. Neden sakız aldık? Aldığımız çiklet de çiklet dediğimiz şey değil. Sakız çiğneyerek güç kazanacağız. Sakız çiğneyerek bu dünyaya boş vermiş [anlaşılmıyor]. Sonunda daldık kapıdan. Bir on onbeş adım yürüdük. İki kız yandan bize sokulup selam verdi, iki güzel küçük kız. Bize arkadaşlık edecek yaşta. Birinin mavi organzeden elbisesi var. O bana sokulan. Öbürününkü pembe, daha bibaşka kumaş, tül gibi bişey. Adları neydi? İpek olacak berininki, öbürününkü Melek mi ne, öyle bişey. Kızlar bişeyler söylüyorlar. Kulaklarım uğuldadığından, arada bir kelime anlıyorsam da ne dediklerini pek anlayamıyorum. Sanırım Nihat da benim gibi olmalı. İki yanımızda iki kız biz iki Kuleli'yi, dünyalar güzeli –bana öyle geliyor– öyle kızlar... Ağzımızda sakızlar... Çak çak çiğneyerek yürüyoruz yokuş yukarı. Yaptığımızın ayıp olduğunu söylemeyin bize. Biz bunu çok iyi biliyoruz. Ama başka türlü yapamayız. Yoksa yüreğimiz duracak. Çak çak çak... [anlaşılmıyor]. Biz böyle ne kızlar görmüşüz... Çak çak çak... Kızlarımıza boş verdiğimizizi anlatmak için sakız çiğniyoruz. Kime anlatmak? Hiç, kendimize. Önce Nihat ağzından sakızı fırlattı. Nihat'ın ağzından fırlayan sakız, hendeğin çiçek [anlaşılmıyor] asfaltın üstüne düştü. Hiç böyle şey yapılır mı? Rezalet. Biz yaparız... Biz... Ben de ağzımdan fırlattım sakızı... Bu enayice terbiyesizliğimize, kızlar güldü mü?.. Yan gözle bile yüzlerine bakamıyoruz ki anlayabilelim kızların bizimle alay edip etmediklerini. Belki o zaman alay bile etmediler. Ama zamanla kafalarında hiç olumlu olmayan bir asker izlenimi kalmış olması gerekir. Şu satırları yazarken, o zamanki o iki güzel kızı düşünüyorum, adları ya İpek ya Melek olan... Adlarını söyledikleri zaman uçurumdan düşen çağlayan uğultusu [?] kulaklarımda. Onlar yaşıyorlarsa şimdi, kocakarılığın eşiğinde iki yaşlı kadındır. Belki takma dişleri de vardır ağızlarında takırdayan, artık bana hiç heyecan veremez onlar. Ya Nihat'a... Büsbütün olanaksız. Nihatçıgım öleli çok oldu.

Bıcır bıcır, cıvıl cıvıl konuşuyor kızlar. Kanarya bahçesinde gibiyiz. Hay Allah!.. Kuleli ayakkabıları gıcırdamaya başlamaz mı!.. Kızlar bizi bir kameriyeye götürüyor. Orada piyano var. Kuş kafesi gibi biyer!.. (Sonradan çok gittim o koleje, piyanoyu göremedim.) Kitaplığı gezdiriyorlar. Büyük zenginlikte bir kitaplık. Söylediklerinden biri hâlâ aklımda. Kuleli'de çalınan boruyu onlar burada duyarlarmış. Elbet duyarlar, öyle bir borazan vardı ki, boruyu çatlatmıştı. Okula yeni alınacağı zaman nota bilir misin diye sormuşlar da, nota bilmek ne demek, anasını bile satarım, demiş. Öyle bir ti borusu çekerdi ki...

Bir binaya giriyoruz, gıcır gıcır taş. Azkalsın Nihat bana, ben Nihat'a tutunmasak ikimiz birden yere yatacağız. Üstte bibaşka salona girdik. Kalabalık. Öğrenciler ve onların çağrılıları. Kızlardan biri benim sağımda öbürü Nihat'ın solunda. Yahu bre insanoğlu, ağzını aç iki laf et bre! Yok, bizden laf çıkmıyor, iki canlı soğukluk, buzdolabından çıkarılmış iki hıyar!

Dönüşümüz bir bir aklımda. İçimizden geçenler şu iki kızla sürekli arkadaş olabileseydik. Her hafta tatilini iple çekiyoruz... Biz de onlarla bir... Kolumuz kanadımız kopuk, birbirimize de bişey söylemeden okula dönmüştük. Demek hazırlıksız bunlar, bir aşka hazırlıksızsın. Ben o sıra, o güzel halk deyimiyle, “hamama gitsem kurnaya, kahveye gitsem zurnaya âşık olacak” durumdaymışım.

16. Muhlis'te köpekmemesi. Ensesinde bir acayip yaralar. Çok başka bir oğlandı. Çocukken duvardan kireç yediği için veremden kurtulmuş. Okul doktoru, geneleve gidecek diye bunun eline bir kâğıt-belge vermişti. İzinli çıkar giderdi. Aksaray'daki bir konaktaki eve, akrabasına gider, kadını becerirdi. Dik kafa durur, boynu [iyi anlaşılmıyor]. Fazıl Ahmet dayısı olurmuş. Hisar'da Kıbrıslıların yalısında, Fazıl Ahmet'in kardeşi, entarili, dayısına hala derdi. Hanım dedirtiyor. Sakal kıllarını cımbızla aldirtirmiş. Entarili. Gençken Ada'dan Boğaz'a yüzen bir delikanlıymış, sonradan böyle olmuş.

17. Dinden ve Allah düşüncesinden pek zorlukla ayrılışımın birçok nedeni arasında bencilliğim başta gelir: Ben, tanrısal bir gerçek ile büyük adamlığa doğru itiliyordum, hazırlanıyordum. Başıma gelen her felaket beni büyüklüğe, eserime hazırlamak içindi. Ayrıca, bu bir mutlu avuntuydu. Allah kalkarsa, ben ne olacaktım? Beni kim, hangi gizli kuvvet bir büyük adam, bir büyük yazar yapacaktı?

18. Kuracağım şehrin, okulların planlarını yapışım. Kendi çocuklarımı da, zengin bile olsam, askerî okulda yetiştirmek isteyişim. Hayatı öğrensinler ve iyi öğretmenler var diye.

Kimyacı olma isteğim. Kimyahane kuruşum. Hilmi'yi demiryolu okuluna yazdırmak isteyişim.

Kuleli elbiselerini giyip Hilmi'nin savuşması.

Allah korkusu.

Lisede konferanslar: Fahrettin Kerim, İbrahim Zati, Mükrimin Halil, Ali Nihat Tarlan.

Geceler, bahçede yatışım. Kuyu suyuyla yıkanmam. Dayanıklı olacağım. Karpuzları, kavunları bitirdim.

19. Bize Kuleli'de Yunus Emre kitabı satılan (Fevzi Çakmak'ın damadı olduğu için), aylıklarımızdan her ay beşer-onar kuruş kestirten Burhan Toprak. Ressam

Mahmut Cûda da, “Kılavuzun Böylesi” adlı broşüründe şöyle diyor: “...Burhan Toprak kimdi ki üstesinden gelecekti? O, pentür* denilen nesneyi Paris’e gidince görmüş, öğrencisi olduğu sanat tarihi enstitüsünü bitirmeden geri dönmüş bir toydu. Fakat, nasıl olduysa oldu, akademiye müdür oldu. Olur olmaz da ağababasının gocuğuyla büyük adamcılık oynayan afacana döndü.”

Ne olduysa oldu... (Damat oldu) Biz de o yaşlarda duyardık: İsviçre’de ikisi [Fevzi Çakmak’ın veremli kızı Muazzez’le Burhan Toprak] tedavi görürlerken sanatoryumda tanışıp sevişmişler evlenmişler.

20. Çocuklar, aşçıbaşını mutfakta, orta bahçede, nerde görürlerse, horoz gibi ötmeye başlardı. O da kaçıp kurtulmaya çalışırdı.

Horoz ötmesi: Mustafa’nın** notları sayfa 8.

21. Harp Okulunda tasarladığım –bahçede arkadaşlarla konuştuğum– kızı, belli bir yaşma dek aradım. Oldukça geç bir yaşında, daha gerçekçi olarak bulunmayacak bir kimseyi aramaktan, olmazın o serüveninden vazgeçtim.

22. Harp Okuluna Gidiş*** (Kuleli’den ayrılış)

Lacivertten hâkiye geçiş. Kuleli salonunda toplantı. Boğaz vapuru ve Kuleli resmini yapan kimdi? Siyah beyaz resim, siyahın tonlarıyla yapılmıştı. Vapura binip [Kuleli’den] ayrılıyor. Son ayrılış bu. 935 Mayıs’tı. Bir daha 1972’de, 37 yıl sonra Kuleli’ye gideceğim. 937 Harp Okulu Mezunları Cemiyeti Kuleli’de bir toplantı düzenlemişti. O toplantıya yüz kadar çocuk geldik. Birdenbire kalem “çocuk” diye yazdı. Evet öyle, yüz kadar yaşlanmış çocuktuk orada toplanan, 57-58 yaşlarında çocuklar... Sınıfımızdan yalnız bir general gelmişti, o da biriki ay sonra emekli olacaktı. Emeklilik bir umarsızlıktır. Generaller de emekli olunca umarsız kalır, kendilerine yaklaşan ölüm canavarının ayak seslerini ancak o zaman duyarak

**peinture* (Fransızca): Resim. –y.n.

**Mustafa Onanç’ın defterinden, sayfa 8: “Yan bahçede veya yemekhanede görölse, bütün talebeler horoz gibi ötmeye başlardı. O da kaçıp kurtulmaya çalışırdı. Bizden eski talebelerin anlattıklarına göre, bu horoz gibi ötüş bir pazarlıktan ileri geliyormuş. Şöyle ki: Aşçıbaşı bir gün umumhaneye gider, kadının biriyle geceliğine horoz ötüncüye kadar kalmaya pazarlık eder ve parasını da peşin olarak verir. Kadın kurnaz. Bir aralık dışarıya çıkar ve arkadaşlarına bir saatte horoz gibi birkaç defa ötmelerini söyler. Bir saat sonra horoz gibi ötmeler başlar. Kadın da bunu, “horozlar öttü, sabah oldu” diye dışarı koyar. Aşçıbaşı da bunu okuldaki arkadaşlara anlatır... Sonra da talebelerin diline düşer. Her yeni gelen talebe eskisinden bunu öğrenir ve tekrar eder. Bu sebepten zavallı aşçıbaşı horoz sesleri duydu mu kaçacak delik arardı.” –Ali Nesin

***Aziz Nesin, Kuleli’yi bitirdikten sonra (Mayıs 1935) Harp Okuluna gitmiştir (Ekim 1935). Bu bölümdeki notlar o dönemle ilgilidir. Kuleli’yi (askerî lise) bitirdikten sonra, ama Harp Okuluna (askerî yüksek okul) girmeden önce, altı ay er olarak staj yapmak gerekiyordu. Aziz Nesin bu altı ayı Balıkesir’in Kepsut ilçesinde geçirmiştir. Bu bölümün notları bir bloknota eski Türkçe harflerle yazılmıştır. –Ali Nesin

korkudan birbirlerine, sınıf arkadaşlarına sokulurlar. Daha önceleri, bu korkuyu içlerinde duymazlar. Çoğumuz 35 yıldır, subay çıktığımızdanberi, birbirimizi görmemişiz. Yıllar bizi öylesine değiştirmiş ki birbirimizi tanımıyoruz bile... Yabancı yabancı bakışıyoruz. Bu yabancılaşmadan daha da acısı var: İki arkadaştan birinin öbürünü tanınması, ama öbürünün berikini tanımaması. Ne acı bişey bu... Eski çocukluk anılarının bütün sevgisiyle, öğrencilik günlerinin bütün özlemiyle, 57 yaşında bir çocuk kollarını açıp, bir başka 57 yaşındaki çocuğa koşuyor. Ama bir soğukluk... Bir çekingenlik! Bu yaşlı adam da kim? Her ikisi için de ne zor bir durum. Hepimiz birbirimize çok yaşlanmış geliyoruz. Yaşlanmayan yalnız kendimiz. Sonra, sonra... Konuşa konuşa... O tanış seslerden, hele o herkesin kendine özgü davranışlarından, yavaş yavaş anıların sisleri dağılıyor, duman çözülüyor. 37 yıl öncesinin bir çocuğu, bir arkadaş yüzü gülümsüyor.

Okulun müdürü bir kurmay albay. Bizi bir salona toplayıp şimdiki Kuleli'nin ve öğrencilerinin durumunu anlatıyor. Öğrencilerin spor başarıları. Biçok dalda İstanbul birincisi. Elbet olur, olmazsa ayıp. Ye iç herşey var. Disiplin. Sonra yabancı dil öğrenimini anlattı. Dil laboratuvarlarını gezdik: Görsel ve kulaktan. Hey gidi hey!.. Bir de bizim zamanımız.

802

Okulu gezdik, bambaşka olmuş. En kötüsü: Bizim 14 kısım olağanüstülerle [okunmuyor] tuvalet yapmışlar... Tuuu! Üstelik yapan da Mehmet Karahasanoglu'ymuş. Yemekhaneye gittik. Yeri değişmiş, arkaya, (el arabalarıyla taşlarını ayıkladığımız dış spor alanına) yeni bir bina yapılmış. Kuru fasulye, pilav, üzüm hoşafı yedik, ayrıldık.

Yarışma Sınavı

Üçüncü oldum demiyorum, üçüncü yaptılar diyorum. Çünkü bana göre üçüncü yapılmıştım. Birincilik benim hakkımdı, çok canım sıkıldı. Hayatta pekçok haksızlıklara uğradım ama, bu birincisiydi. O zamanlar, haksızlığa uğramaya daha alışmamıştım. Bir protestoda bulunamazdım, ama küskündüm. Kuleli son sınıfında üç öğrenci bakalorya sınavlarında bütün derslerden tam numara almıştı. Bunlardan biri bendim. Neden beni birinci yapmamışlardı? Bitirme sınavlarında benim gibi tam numarayla liseyi bitirse de, öbür iki öğrenciden benim çok belirli bir üstünlüğüm vardı. Ben, askerî liseye girdiğimdenberi, yani beş sınıfta da hep birinci olmuştum. Aynı numaraları alan üç kişi arasında bir rüçhaniyetim olmalıydı. Haksızlığa uğradığıma inandığımdan iyice küskündüm. Ama bunu arkadaşlarıma belli etmemeye çalışıyordum. Bir haksızlığa nasıl cevap verebilirdim?

Bunu bir başarısızlık sayıyordum. Herzaman böyle olmuştu: Ben size gösteririm. General olacaktım, büyük komutan olacaktım.

Sınav sonuçlarının açıklandığının ertesi, günü, okul müdürlüğünden bir haber bildirildi. İlk olarak o yıl askerî liseleri bitirenler arasında açılacak yarışmayı kazananlar, mühendislik eğitimi görmek üzere Avrupa'ya (Almanya'ya) gönderilecekti. Bu, büyük bir fırsattı. Askerî liseyi yeni bitiren her öğrenci sınava girebilirdi. Bu sınava girmek için içim içimi yiyordu. Girmeliydim. Almanya'da okur, askerî mühendis olurdum. Ne güzel şey!.. Ama o zaman beni birinci yapmayarak bana haksızlık edenlerden hıncımı (öcümü) alamayacaktım. Ben ancak general olursam bana yapılanların haksızlık olduğunu anlatabilirdim.

Avrupa'da eğitim için, bu yarışma sınavlarına girecekler adlarını yazdırıyorlardı. Benim adımlı yazdır[ma]ışımın 3 nedeni vardı. Birincisi general olmak. Mühendis olursam, savaşçı değil yardımcı sınıf olacaktım, yani komutan olamazdım. İkinci nedenim de, M. idi,* ondan ayrılmak istemiyordum. Görsünler bak, nasıl büyük bir general olacaktım. (Hayallerim, dalgalarım bu iki neden de general olmama dayanıyordu.)

Okul Müdürü Hamit Bey o gün öğleden sonra beni çağırttı. Odasına gittim. Avrupa'ya eğitim sınavına gireceklerin listesine bakmış, benim adımlı görememiş. Neden adımlı yazdırmamışım? Nasıl dikkatli bir insandı bu Hamit Doğruer... Bin öğrenciydik. Herbirimizle teker teker uğraşırdı.

Benim adımlı listede araması, benimle ilgilenmesi ne demek! Oysa ben, Hamit Beyle sık ilişkisi olan bir öğrenci de değildim. Beni tanıdığını, adımlı bildiğini bile bilmiyordum. O, neden listeye adımlı yazdırmadığımı üst üste sordukça, ben bişeye alınmış da neye alındığını söylemeyen ama neye alındığının da herkesçe bilinmesini isteyen küçük bir çocuk somurtkanlığıyla –esas vaziyette–başımı önüme eğmiş susuyordum. “Neden listeye adımlı yazdırmadığımı siz bilirsiniz, artık anlayın!” demek istiyordum. Ne müthiş bişey, ne müthiş! İşte bu içimden geçenleri bu büyük eğitimci –kendiliğinden eğitimci–Anladı. Ve açıklamaya başladı. Birinciye seçmek için epiy zorluk çekmişler. Birincilik benim hakkımmış ama, ben çok yaramazmışım, sporla çok uğraşıyormuşum. Oysa öbür iki öğrenci çok uslu, hiç yaramazlık etmeyen çocuklarmış. Sınavlarda eşdeğerde numara alan üç öğrenciden en ulusunu birinci, daha az ulusunu ikinci, en yaramaz olan beni de üçüncü yapmışlar. Ben o denli yaramazmışım ki, eğer her dersin sınavından tam numara almasaymışım, üçüncü bile olamazmışım. Üçüncü yaptıklarına teşekkür etmeliymişim.

Hamit Doğruer sözlerine başlarken ağlamaklı olmuştum. Ama onun ağzından yaramazlığım yüzünden üçüncü olduğumu duyunca, içimi anlamsız bir sevinç

*Müfide; Harp Okulunda, hatta belki de Kuleli'de sevdiği kız. Daha önce anlattığı “Rüya Kız” Müfide olabilir. –Ali Nesin

kapladı. Çünkü o zaman arkadaşlarımın değer yargılarına göre, salt çalışmak, hiç yaramazlık etmeden sürekli çalışmak, “ineklik”ti. Beni arkadaşlarım çalışkan olduğum için değil, yaramaz ve çalışkan ve onlara her zaman destek olduğum için seviyorlardı. İşte ben arkadaşlarımın sevgisinin armağanını almış, onların bana armağanı olarak üçüncü olmuşum ki, benim için böyle bir üçüncülük bütün birinciliklerden üstündü.

Hamit Bey, oğluna darılmış bir davranışla konuşmaya başladı. Sözlerindeki kelimelerin yerleri ve cümlesinin kuruluşunu anımsayamasam bile, söylediği kelimeler aklımda. Sağ elini sol omzundaki albaylık işareti iki demirle üç yıldızın bulunduğu apoletine atıp –galiba o zaman yakada 7 işaret [vardı]– deseler ki, şimdi mühendis olmak için Avrupa’ya gideceksin, bu rütbeleri söker hemen giderim. Çabuk koş, listeye adını yazdır.

– Başüstüne efendim!

Gidip listeye adımı yazdırdım. Avrupa’ya mühendislik öğrenimi için yarışma sınavına girecektim.

Ayrılış Töreni

804

Salim Beyi saat vermeye çağırdım, babamı oraya layık bulmadım. Utanç duygusuyla. Saati verdiler. Marşlar. Vapura bindik. İlk olarak Harp Okuluna geldik.

Meslek Seçimi: Mavinin Çekiciliği

Sıraca ilk muayene. Yüzbaşı doktor. Havacı olacağım. “Ulan sen nerenden nefes alıyorsun? Yıkıl!” Süvari olacağım. Piyade olmak istemiyorum. Bitli piyade derlerdi. Kolay bir sınıf gelirdi bana. Topçuyu hiç düşünmemiştim. Süvari olmak için boyum kısa geldi. En yakışıklı, en bıçkınlar süvari olmuşlardı.

Koridorda çok fiyakalı giyinmiş, çizmeleri rugan körüklü gıcır gıcır, külot pantolonunun iç yanları gümüşü güderi, pırıl pırıl çarktan çıkmış gibi bir süvari yüzbaşısı görmeyeyim mi? Uçtum sevinçten. İşte, benim boyumda bir yüzbaşı, hatta benden de biriki santim kısa. Önemli olan kısalık mı, yoksa vücut oranındaki uygunluk mu? İşte bir kısacık yüzbaşı ki, bütün organları birbirine denk oranda. Onun için çok biçimli ve yakışıklı. Kendimi de öyle görmekteyim; yalnız ben değil. Başkaları da... Kısa boyluların en yakışıklısı. Süvari yüzbaşının önüne gidip durdum. Bir esas vaziyeti aldım. Selamı çaktım.

– Ne var?

– Efendim, ben süvari olmak istiyorum, ama boyum kısa diye beni süvari yapmıyorlar.

Yüzbaşı afili afili gülümsedi.

– Onlar, dedi, yüksek atın üzengisine basmaya boyları yetişmez diye kısa boyluları süvari yapmak istemezler. Ama biz, üzengiye ayağımızın ucunu bile değdirmeden, bir elimizi eğerin ön kaşına kuburluğuna, bir elimizi de arka kuburluğuna koyduk mu, eğerin üstüne pire gibi sıçarız ki ne zaman yerdeyiz ne zaman at üstündeyiz gören olmaz. Hadi git öyle söyle...

Gıcır gıcır gıcır... Körüklü rugan çizmelerin gıcirtısı Harp Okulu koridorunda uzaklaştı.

Gittim süvarilerin seçim komisyonunun başkanı olan binbaşıya.

– Efendim, ben üzengiye ayağımın ucunu bile değdirmekten... Binbaşı bana bir ‘tir çekti, dönüp yürüdüm.

Herkes mesleğini seçmekte. Meslekler bitiyor. Ben ortada mesleksiz kaldım. Havacı olamadım. Süvari olamadım. Topçuların da kadrosu dolmuş artık... Kala kala bana ya piyade ya candarma olmak gerekiyor. Bir de candarma oldun mu, kurmaylığa elveda... Yani generallik rüyaları bitti demek. Büyük bir üzüncü koridorun köşesinde düşünürken, Pala Ragıp, o her zamanki abartılı iyimserliğiyle gülerek geldi yanıma:

– Haydi, istihkâm olalım, dedi.

O zamana dek, bikez bile istihkâm (yani askerî mühendis) olmayı aklımın ucundan bile geçirmemiştim. Şöyle söyledi olmaz, böyle söyledi olmaz, sonra maviyi övmeye başladı. Sevgilimizin tuvaleti mavi, gök mavi, deniz mavi, dünyadaki en egemen renk mavi. Kabul, istihkâm sınıfına ayrıldım.

805

Meslek Seçimi (Evlere izinli bırakıldık)

Er elbiseleri verildi. Yeni Kuleli elbiselerini ne yaptık? Kolumuzun altına mı alıp gittik? Altı kabaralı ayakkabılarla sözde aptallığa vurup kayma numaraları. Ama gerçekten de zordu. Çünkü İstanbul’un yollarında bile asfalt azdı, kaldırım taşı, pakettaşı, arnavutkaldırımı vardı. Hele tramvaydan atlayıp inerken.

[Yanda, ekleme] Avrupa sınavı. Kâğıtta Müfide’nin yüzünü görüyordum. General olmak, öç almak.

Balıkesir-Bandırma vapurunun kış güvertesini hatırlıyorum. O zamanın tango-larını söylüyorduk bağıra bağıra. Yanımdaki Ragıp’ı hatırlıyorum. Bir de Mustafa [Muzaffer?] Çakar’ı. “Suna, bakışlarının esiriyim.” “O gözler ah!” Çoğu, Prof. Sadrettin Celal Antel’in kör olan kardeşi Necip Celal’in tangolarıydı. O zaman bu Necip Celal çok ünlüydü. Profesör ağabeyini biliyorduk. “Biz Çamlıca’nın üç gülüyüz.” “Aman Allah gözlere bak gözlere.” Zevkimizin bayağılığı... Ama o zaman daha iyisi vardı da, biz bunları beğeniyor değildik ki... Halk şarkıları... Olan bunlardı. “Adalardan bir kız gelir bizlere”, “Aman Allah gözlere bak gözlere”, “Harbiye Marşı”,

çok alay ettiğimiz “On Yıl Marşı”... [anlaşılmıyor]. “Çıktık açık alınlı (nalınlı) her savaştan. Onbeş yılda onbeş milyon genç yarattık her yaştan.”

Herşeye Herşeye Gülüyorduk

Balıkesir istasyonunda bize marmelat vermişlerdi. İlk duyuyorduk adını, “muamelat” deyip kahkahaları atıyorduk. Tek başıma olsaydım gülmezdim, gülme nedenim yoktu... Ama herkes gülüyor diye, herkese uymak için ben onlardan çok çok gülüyordum. İşte benim karakterimin biyanı: Herkese uymak, oyunbozanlık etmemek. Herkese uymak için kendi kişiliğimin dışına çıkmak, kişiliğim dışında davranmak. Bu her zaman, herkese olmaz. Bir kişiye olur. Bir kadına... Hayır diyemem. Öyle davranmamı istediği, o ortamda öyle davranmam gerektiği için –yada “öyle [davranmam gerektiğini] sandığım için” – öyle davranırım. Hayır diyemem, olmaz diyemem. (Ben hayır demesini bilmeyen insanım.) Ancak ilke sorunlarında hiç ödün vermem. Kişiliğimin bu yanı yüzünden kendimi başkasına yada başkalarına uymak zorunda sandığım için çok zararlara uğramışımdır. Ama başka bişey yapmak elimde değildi. (Ailem için de böyle olmuştur. Çocuklarıma ve eşime karşı, ilke sorunu değilse, onların dediği olur, isteğime karşı bile olsa.) Ama ilke sorunlarında çok kesin, hiç tartışmasız[ımdır] çünkü onları ben yaşamım boyu deneyimlerimin, bilgilerimin sonucu [elde etmişimdir]. Kepsut’taki kışla*.

Kışla

Binbaşı Fehmi Ökçül, şişman karısı, kızı Sevim. İki yüzbaşı. Çavuş: Nirde olussa ossun selamı çakacan, eşeğin üstünde karşıda dipte, o yanda bu yanda bize bakan ana-oğul. Kepsutlu yaşlı kadının krem sanıp diş macununu çatlak ellerine ve yüzüne sürmesi. Tabldot yiyorduk. Galiba, ihtiyar kadının oğlu pişirirdi. İki yedek subay vardı. Adları neydi? İkiside ilkokul öğretmeni. İçimizden bitürlü hazmedemedik. Mehmet Çetelioglu’yla yedek subayın çatışımı. Önce Yusuf Kemal tarih öğretmenimize mektubum. (Avukattı. Yardım) Gelen cevap korkunç. “Renginiz günden güne kızıllaşmada, çünkü müdürümüz [Kazga ?] ile bizzat uğraşmada” diye sözde şiirler okuyan adam. Mehmet Çetelioglu çadırda hapis. O kadar paramız yok. Aylıkları topladık. Doğru yürüyerek Balıkesir’e. Avukat yazıhanelerinin sıra sıra dükkânlarının olduğu biyer. Dar uzun avlu gibi, asmalı. “Girin gelişigüzel birine. Kolay kurtarır sizi.”

– Parlak mı?

*Aziz Nesin Kuleli’yi bitirdikten sonra (Mayıs 1935) Harp Okuluna gitmiştir (Ekim 1935). Kuleli’yi (askerî lise) bitirdikten sonra, ama Harp Okuluna (askerî yüksek okul) girmeden önce altı ay er olarak staj yapmak gerekiyordu. Aziz Nesin bu altı ayı Balıkesir’in Kepsut ilçesinde geçirmiştir.

- Anlamadım.
- Yani parlak oğlan mı?
- Kim?
- Arkadaşınız...

Yine anlayamamıştım. Açıkladı. Subay döven Mehmet Çetelioğlu parlak bir oğlansa, bizim usta avukat, yedek subay, Mehmet Çetelioğlu'na sulandı da, Çetelioğlu ondan vurdu diye savunacak. Oysa tam tersine. Parlak delikanlı olan yedek subay, bizimki kara yağız, boylu boslu bir delikanlı. Hay avukat gibi senin Allah belanı versin! Çıktım. Fehmi Ökçül'e ne rica ettim... Galiba barıştırdılar yada af diledi. Bu iş kapandı.

Bir levazım binbaşı vardı. Edebiyat meraklısıydı. Bir Balıkesir gazetesine yazı da yazıyordu. Çok sinirli adam diye duyardık. Eskiden topçuymuş. Teftişte bir general, bastonuyla dürterek, "çık ar mendilini de sil şurasını" diye topun kirini göstermiş. O da gereken tepkiyi göstermiş generale, mahkemeye vermişler, ceza vermişler. Ama pek de haksız olmadığından, başka bir deyişle suçu ağır olmadığından, muharebe sınıfı olan topçuluktan yardımcı sınıf olan levazım sınıfına verilmiş. Bir akşam uydurma monolog söylüyorum, atıyorum. Çocuklar çember olmuşlar çevremde, her zamankinden daha çok gülüyorlar. Meğer binbaşı, nöbetçi yüzbaşı, levazım binbaşı beni dinliyorlarmış. Neden sonra, onların üçünü karşımda gördüm... Levazım binbaşı, bunları yaz, gazeteye verelim, dedi. Biliyorum, yazılsa olmaz, ama üsteledi, yazdım, olmadı.

Tombazla köprü kurmuşuz. Tombazı kaç kişi kaldırdık? Galiba 800 kiloydu. On kişi kaldırdık galiba. Uzun boylulara, Mehmet Çetelioğlu'yla Mehmet Karahasanoğlu'na yükü bindirdim, Koca Murat, Salih. Gerçekte onlara yükü vermezdim. Yükün altına iyice girip onlardan aşağı kalmazdım. Ama şakası, onları kızdırmak hoşuma giderdi.

Neşeli Pala Ragıp, fotoğraf makinesi almıştı. İki kız kardeşinin resmi: Nemi-ka'yla Süreyya.

Erzincanlı Hüsni: Bigün diz boyu suda boğuluyordu azkalsın, kıvrıcık saçlı. Bigün Yenikapı tiren istasyonunda onu gördüm. Bakıştık. Ona doğru yürüdüm. Gözlerini benden çeviremedi. Ama gözlerini benden çevirmeden bakışının hedefini uzaklaştırdı. Sanki karşındaki ben değilmişim gibi, karşımda hiçkimse yokmuş gibi. Bakışları beni delip ta uzaklara bakıyordu. Karşımda ben bir boşluktum, saydamdım, görünmez adamdım. Gözleri bende, bakışları beni delip taa ötelelerde duruyordu. Herhalde başını çevirmekten utanıyordu ama bana bakıp beni görmekten de korkuyordu. Ağır ağır yanından yanından yürüyüp geçtim. Bir daha görmedim Erzincanlı Hüsni'yü... Heey gidi Hüsni!

İlk rakı içişimiz. 59'luk denirdi. Kepsut Çayında.* Altunova dediğimiz yerde eğlenmemiz, mısır yememiz, pazarları geziyorduk. Herşey o kadar ucuzdu ki, üzüm yemek için bir büyük bağın üzümünü olduğu gibi satın almıştık. Canımız istediği zaman girer yerdik. Kilo kilo üzüm almaktan, bağın bütün üzümünü almak daha ucuza geliyordu.

Koca Salih'in bana ders vermesi. Ne çok severdim Salih'i.

En güvenilirlerden biri Mustafa Çakar'dı.

Antalyalı Safer'i çok severdim. Abdullah Ispartalı, Harp Akademisi öğrencisi. İyi çocuk, mert, çalışkan, fazla zeki değildi. Son sınıftayken Beşiktaş pazarına karısıyla alışverişe gitmiş. Birara çocuğunu kucığına almış. Çocuk mu mızıldandı, istedi, eşi mi biraz tut dedi, ne olduysa, üstlerinden biri görmüş. Sicil: Kurmay olamaz. Zavallı Abdullah kurmay olamadı, yani general olamadı.

Çopur Şükrü. Sempatik olmaya çalışır, esprileriyle kötü huylarını örtmeye uğraşırdı. Kötü huy da neydi? Alabildiğine cimriydi. Öyle sanıyorum ki, çok yoksul aileden geldiği için böyleydi. Edirneliydi. Meslek seçiminde parayla yer değiştirmiş, talihine değiştirdiği yere birliğiyle dönmüştü. Biyerden eline bir boyunbağı geçirmiş, kemer yerine kullanırdı. Çopur ve dişleri uzundu. Her fırsattan yararlanmak için gözleri açıktı. Ve bu bize dokunurdu nedense. Yalnız çocuktu. Çok içten bir arkadaşı yoktu.

Dursun. Bom! Kafasına karpuz kabuğu, şaka. Müthiş [okunmuyor]

Almanya'ya gidenler: Bursalı İbrahim, Uzun Mustafa, Dursun, galiba dört çocuk. 935'te gittiler. Dört sene Almanya'da okudular, savaş çıkınca İsviçre'ye geldiler. Orada bisüre kolejde okudular. Amerika'ya gittiler. Mühendis oldular. İbrahim'den sorup öğreneceğim.

Hulki'nin kurmay olması. En gafuru,** en cim karnında bir noktası. Borlu Mustafa Onanç da kurmay olmuş. Çivit mavi gözlü, çiğ beyaz tenli, çilli derisi vardı, ama çilleri de beyazdı. Cırlak bir sesi vardı. Çok tutkulu ve çalışkandı. Orta zekâlıydı. Elimde kesekâğıtlarıyla –birinde üzüm vardı– Beyazıt'tan eve giderken karşılaştık, çarpıştık, düştü yere, geçti. Ondan sonra biriki kez görüştük, sınıf toplantısında filan. Hiç o çarpışmayı yaşamamış gibi ondan söz etmedik. Ama, o kırılan şey... Yakınlaşamadım. Karahasanoğlu'nun dükkânıma girişi. Döndü. Bin pişman. Ne yapsın? Soğuk gitti. Affedemedim. Kötü insan olduklarından değildi bu yaptıkları. Çıgdılar, iyi pişmemişler. Yaşamın türlü kahrından, vartalarından, zor geçitlerden geçmemişlerdi. Biliyorum, içinizden kiminiz, şuna adam olmamışlar desene diyeceksiniz. Ben böyle diyemiyorum; onlar benim sınıf arkadaşlarımdı.

* Doğrusu Simav yada Susurluk Çayı olmalı. –Ali Nesin

**gafur: Acıması, bağışlaması çok olan. –y.n.

Bir de 38'li Arslan'ın dükkânıma gelişi var, hey gidi. Onların suçu yoktu, suçlu bendim. Onlara hiç konuşmadan, hiç söylemeden, belki davranışlarımla, çok büyük adam olacağım izlenimini, sanısını vermişim. Şimdiyse düş kırıklığına uğratmışım onları.

Gambot Muzaffer'in bigün bana söylediği: “Yahu biz okuldayken, seni başbakan, cumhurbaşkanı filan olacak sanırdık..” Bu sözü söylediği zamanın başbakanının benim gözümde beş paralık değeri yoktu. Sevgili sınıf arkadaşım, beni sevdiği, bana inandığı için, gözünde çok büyüttüğü, ama gerçekte yada benim gerçeğime göre beş paralık değeri olmayan yerde beni görmek istiyordu.

Kaç kişiydik? Kimlerdik?

Bir gece, bilmem hangi ilişkiyle, belki bayram, 30 Ağustos filandı, subay aileleri tabur karargâhında eğlendiler, içtiler. Çok normal. Mustafa Onanç, arkadaşına yazdığı mektupta “teyemmüm” demiş. Mektup denetleniyor. Ne onun böyle yazması doğru, ne üzerinde bu kadar durulması! Bundan sonrası kötü. Rodosluydu. “Ben gelir giderim, burada doğdum” gibi bir laf etmiş. Vayyyy!.. Mustafa Onanç bunu kullanmaya, şikâyet filan kalktı, işte çirkin.

Şinasi nişanlıydı. Şinasi'nin tüfeği kırmış [?]. Babası Ayvalık yada Edremit'te binbaşıydı. Gönderdik mi yoksa Şinasi'yi kaçırmak kadar oraya bişey yaptık [anlaşılmıyor]. Yılanı öldürdü. Kore'de ayağını verdi. Nişanlı mişanlı kalmadı. Şimdi Kuzey Güney birleşecek.

Kepsut'un vişneleri aklımda. Ucuz ve o zamanki bana göre iyi bir terzi bulmuştum Kepsut'ta. Takım takım elbise diktirmişim. Spor kumaştı. Bir golf pantolonum, damalı, renkli ceket. Bir de kalın tabanlı ayakkabı yaptırmışım. Bir tanesi beyazdı.

Balıkesir'deki M.K. Sabit Noyan Paşa teftişe oğluyla geldi. Paçalarında yüksek kıvrık [?] bir delikanlı. Teftiş verdik. Bizim yüzbaşının heyecanı. İki koğuş. İki ayrı yüzbaşıdaaydık. Bizimkinin heyecanı. Birbirlerini çekemezlerdi. Ölüyordu garip. Fehmi Bey, Sabit Noyan Paşanın oğluna riyaziye dersi vermemi söyledi. Ama nasıl! Balıkesir'e gitmem gerekirdi arabasıyla. Olmadı.

Onbaşı sınavı. Bayağı heyecanlanmıştık. Ya olamazsak diye. Olamayanlar Harp Okuluna gidemezlermiş.

Beni karargâha proje çizmeye aldılar. Rahattım. [Okunmuyor] odasında, kordolu birliğine köprülerin, yolların tahrip projelerini çizer, hesaplarını yapardım orada. Öğrenmişim Fehmi Beyden. Sonra bunları ozalit kâğıdına güneşte cam altında çekerdim.

Manevraya çıkışımız. Nilüfer Çayı. Yürüyüşlerde mataralardaki ayrıların çalkalana çalkalana tereyağı oluşu. Manevrada susuzluk, Mustafakemalpaşa. Yağmur.

Keşfe çıkarışlarını ne kadar ciddiye almıştım! Herzamanki gibi. Sanki sahiden düşman karşısındaymışız gibi. Görevim, nehrin nerelerinden geçilir, ne kadar kuvvet geçebilir, köprü nerelere yapılabilir...

Bir gece nöbetçinin yolda bizi durdurması. Parola sorar. Tüfeği çevirdi.

Göçmen köyü, öbürlerinden başka.

Madeni gezmiştik, galiba bor madeniydi. Ne ilkel işletiliyordu!

Taburdan nasıl ayrıldığımız, İstanbul'a nasıl döndüğümüz hiç aklımda değil. Altı ay geçmişti. Ekimde İstanbul'a dönmüş olmalıyız.

Harp Okulu

Sus: Bahr-i gam. Düştü gönül bahr-i gam cuppadak. Atatürk'ün sınıfı. Beşinci bölük. [Okunmuyor] Ben başçavuştum. Bir Mekanizma Kâmil, bir Aziz Bey, bir Nuri Pamir, işte üç yüzbaşı.

Unutamam: Piyadecilik uzmanı. Piyadecilik talimatnamesini çok iyi bilirmiş.

Nuri Pamir'in harika konuşmaları. Tüfeği kaldırışı. Parmaklık demirlerini büküşü. Yakışıklı güzel adamdı. Öğretmenliği zayıfmış. Bir tatil üzüm yemiş böyle olmuş. Yanakları al al. Ne ince adamdı. Sesi de yumuşaktı.

[Okunmuyor]

Gözü yerde yüzbaşı: Kız! Anana bak, hizaya gel!

Topal Nafiz. (Askerî hukuk, askerî ceza)

O sözü yazmışım. Kırkbir [ateş]. Bayılmışım. Gümüşsuyu Hastanesindeki sert dişçi. Apseli sağlam dişi çekti. Kuleli'de ölen Almanca hocası aynı yüzden. Bir hafta sonra döndüm. Sıfır vermiş. Kopya diye.

Reşit'in intiharı, hâlâ rüyalarım girer. Cebir Osman'ın vapurda Reşit için ağlaması.

Arkadan haritacı Bekir Bey. Herifin cehaleti sonsuz, cehaletine son yok. Yetmişiki dil vardır. Hocanız bilirmiş. Yaşa hocam. Atlas Okyanusunda bir kristal küre vardır, dünyanın beş mislidir. Onun yerini dünyada kimse bilmez, bir hocanız bilir. Yaşa hocam!

İlk derste, topografyanın önemini belirtiyor: Topografyayı eyi bildik mi, görsün ilim nereye topu gayrısı ateş edersin... [anlaşılmadı]

Kurtuluş Savaşında leblebicilik ederek casusluk yapmış ki çok uygun, leblebici görünmek için çok zorluk çekmemiş olmalıdır. (Yarbaydı, sonradan albay oldu.) Haritacılık sınavı. Çok kopya verdim. Yalnız kopya vermek değil, haritalarını da yaptım. İki ders sonra beni kaldırdı. Sen şu yana geç. Öbürlerini de kaldırdı, siz de şu yana. Kürsünün sağında ben, solunda öbürleri. Eyvaaah! Kopya verdiğimi anlamış olacak. Oysa onlara teşekkür ediyor. Bunlara dikkat edin, ilerde büyük

adam olacaklar, diyor. Sonunda bana dönüyor: Buna acıyın, yardım edin. Elbirliğiyle çalıştırın. Döner, alaya giderse çavuş olur, diyor.

Topal Nafiz'den sonra bir de bu, tamam. Demek burası lise değil, artık hiçbir dersi, hiçbir şeyi ciddiye almadım.

Üsteğmen havacı [?] Mazlum'a yaklaşıp sınavda söylediğim: "Ölmüş zavallı [?], sporcuymuş." Bana bir soru sorduktan sonra:

– Efendim, ben başçavuşum. O da bana fısıldadı. Hiçbişey bilmiyor musun sen?

– Hiçbişey bilmiyorum.

– Çek git hadi! Yıkıl!

– Başüstüne!

Seviz numara almıştım. Aslında bu kadar yırtık değildim, ama herşey boştu. O oyuncağa benzeyen bir topçu oyuncağına biliyor [anlaşılmadı]. Biz de neredeyse süs olsun diye, büyük bir masanın üstüne koyacağız gelen havan topunun vidalarını, vidalarının yivlerini, setlerinin sayılarını. Ezberden nefret ediyordum. Gerçekte bilgi olmayan ama bilgi sanılan şeylerden nefret ediyordum. Bugün var yarın yok olacak herşeyden nefret ediyordum. Bu süresiz bilgilere ilgisizliğim bundan sonra yaşamımda hep sürdü gitti. Bundan sonraki öğrenciliğimde başarısız olmadım. Hiç çalışmadan sınıfın ikincisiydim, birinci olmayışım, bize öğretilenlerin çabuk "geçicilikleri" yüzünden, bana gerçek bilgi gelmeyişleriydi. Harp Okulu da, ondan sonraki meslek okulu da böyle geçti. Ancak sevdiğim, gerçek bilgi olduğuna inandığım bikaç derse önem verdim; işte bunların rüzgânıyla hiç istemeden, çabalamadan her yıl kendiliğimden ikinci oldum. Birinciliğe tutkum kalmamıştı. Okutulan dersleri içimden küçümsüyordum. Öğretmenlerin yetersizliği de bu seçime neden oluyordu.

Tatbikatta çocukların şaka yapmaları, top namlusunun silindiği ucu fırçalı sopayı kaldırıp şakalaşıyorlar. Olmamış şey bu. Başçavuş, başçavuş gibi ciddi ol[un]acak. Nuri Pamir'e sesleniyor uzaktan:

– Başçavuş, başçavuş!..

Kurmay Binbaşı Eşref, ödümüz patlayan adam, okula izinden geç kalan çocuğa öyle söylenmiş ki [sövmüş ki ?], çocuk intihar etmiş. Ettiğini duyduk. Nedeni kulağımıza böyle geldi. Eşref Manas için şöyle söyleniyordu: (Bu söylenti çok önemlidir. Çünkü askerlerin anlayışını, kafa yapısını gösterir. Böyle olmak isterler, herşeyi bilen insan, herşeyden bir parmak anlayan insan. Hani kimi gazetelerde şöyle başlıklar da vardır: "Biraz da mizah". "Şimdi de gülelim". [okunmuyor]. İşte böyle bişeydir onlar: Biraz psikoloji, azbuçuk sosyoloji, bu kadarcık da tarih... İşte 27 Mayıs'ın başarıya ulaşamamasının, ondan sonraki yarım yamalak, parça pörçük

asker hareketlerinin başarısızlığının başlıca nedeni. Kendim de asker olduğumdan, bunu çok iyi bildiğimi sanıyorum. İşte kendilerinin herşeyi bildiklerini sanan bu parça pörçük [okunmuyor]. Onun için askerler ikidebir memleketi düzeltmeye kalkarlar.)

Eşref Manas, Galatasaray Lisesinde askerlik hocasıymış. Son sınıfa gidiyormuş. Her okulda, her sınıfta askerlik dersi küçümsenir, hadi küçümsenir demeyelim, hiç olmazsa önemsenmez. Eşref Manas'a da böyle davranmaya kalkmış öğrenciler. Eşref Manas çocukların üzerinde bilimsel otorite kuracak. Böylece anlatacak onlara askerlik ne demek, hele kurmay subay... Geometride ne okuyorsunuz? Şunu. Kaldırıp sorar. Bilemezler. Karatahtaya geçer, problemleri yazar, çözer. Matematikten ne? Şu. Sorar. Yok. Ders vermiş. Ondan sonra çocukların, doğrudur yada değildir. Önemli olan doğru olup olmaması değil, bu zihniyettir.

Harp Okulu 1'de Kadri Paşa Türkçe dersine gelirdi. Usulî kitabet, resmî yazışmalar. O söylemişti. Güzel dil yarışması yapılmış. Kadınlar konuşmuş, Türkçe birinci olmuş. Bir de, neydi o, istihbarat dersi mi ne?

Yatakhanenin penceresinden dikizlenen çıplak, soyunan kadın, cimnastik de yaparmış. Derlerdi ki, casus, delikanlıları bitirmek için yapıyor. Belki de haberi yoktu. Ama nasıl olur?

Yemekhanede helva bol, limon suyuyla ezerdik.

Bir akşam Mustafa Fettah'la [İki ?] Muzaffer'in gece dersanede kavgaları. Birincilik kavgaları, hırsları. Mustafa Fettah çok dağınık bir çocuktur. Her dala dal budak salmıştı. Deli deli gözleri o gece, yüzü pençe pençe kırmızı. Derisi girintili çıkıntılı. Mürekkibi suratına attım. Sonraları dost olduk. O da Amerika'ya gidip mühendis oldu. Yarıda kaldı bişeyleri [?], ne oldu bilmiyorum. Muzaffer'i Kalender'deki toplantıda, 1963'te gördüm. Siyah elbise ve papyon, Necdet'le giderken arkamızdan koştu. Ben onu şef garson sandım. Tanımadınız dedi. Ben İki Muzaffer. 27 Mayıs kurbanlarından, paşa umutlususu. Koğuş caddeye bakardı. Dersanelerse tersine arkaya. Dersanemiz yıllar sonra Harbiye Askerî Cezaevinin hücreler koğuşu olacak ve ben, dersanede oturduğum sıranın bulunduğu yerdeki hücreye atılacaktım.

Binicilik dersi (bir âlem), veteriner, istihbarat, Türkçe, haritacılık, istihkâm, tahkimat, tahrip, havan, tabyaya Bahri Gökdeniz gelirdi sanırım. Zehirli gaz ve kimya dersi de vardı. (Bisürü saçma sapan ders.)

Kendi evime giderken Müfide'nin Şehremini'deki evinin önünden geçerdim. Utanarak, sıkılarak. Ne o beni görsün, ne ben başkalarını, ama ben onu göreyim uzaklardan; hem bilsin [hem] bilmesin... (Bu duyguyu hepimiz taşırız.)

Altın diş yaptı ki Hilmi bana, sağ önde, rezalet bişey. O zaman pek de rezalet sayılmıyordu. Hatta birkaç yıl önce modaydı, sapasağlam dişler altınla kaplatılır.

Ağızlarının dibi çakıl çukul, altın diş dolu. Sarraf vitrini açılmış gibi olanlar da vardı.

Mizahım [okunmuyor]: Şinasi'yle bir hafta tatilinde boğaza yürüyüp gidişimiz, kırdı geceleyişimiz. Ençok rahatsız olduğum yastıktı. Ertesi gün de Ayazağa'ya gitmiştik ya. Onbeş gün müydü, bir ay mıydı? Çadırli kamp kurmuştuk. Uzun yürüyüşler. Tatbikat olur muydu, anımsamıyorum. İshal olanlar artmıştı. "Mataranın kapağı da düştü efendim, onu arıyorum" demiş, sonra deyim oldu: "Mataranın kapağı düşmüş" diye. Havacılarla istihkâmlar aynı bölükteydik. Yanımda yatan havacıydı. İngiltere Kralı marşı yapmıştık: Sa majesteleri Edward Vart... Nihat Aytek'le "if I were a student" ile [okunmuyor]

Marşlar.

İlk kumar: Poker

Epiy para kaybettim. Demiryolu Celâl iyi oynardı. Necdet 1 (Demiryolu) de oynardı. Ben hep kaybederdim. Kumarbaz tipler başka tür insanlardı. Genellikle savruk, düzensiz, eli açık, pasaklı, dağınık ve hemen hep cıgara içer[lardi]. Bunlar kumarı tamamlayıp bütünleyen parçalar gibi gelirdi bana. Hâlâ da öyledir. Ağzının kenarında cıgara, dumandan bir göz kısılmış. Masa başında eldeki oyun kâğıdını "file" eden bir kadından, o kadın dünya güzeli olsa bile, en akıllı kadın olsa bile, nefret ederim. Ama nefret neye yarar? İnsan nefretiyle birlikte yaşamak zorunda kalabiliyor. Kare asa, dört kâğıt alıp Celâl floş ruayal çıkarmış. Şansa inanmaya başladım. Kumar oynamam ama, hâlâ şansa inanırım. Şans tesadüfler kanununun kanunsuzluğudur. İhtimali hesapta yüzde 1. Ama yüzde 1'in hangi sırada geleceği bilinemez. Yüzde 1 birincide gelirse, 99'u boş geçecek demek değildir. Yeniden yüzde 1 ihtimal başlar, şanslıya yüzde 1 ihtimal bu nedenle üç kez, hatta dört kez üst üste vurabilir, tersi olur şanssız.

Kâğıthane Kasrı. Binicilik okulu, Ayazağa Kasrı; çiniler nasıl sökülmişti. Herşey ortada. Hâlâ memleketin envanteri, sayımı yapılmamıştı.

Yürüdük, gece döndük. Şinasi yürürken dört beş Alman mareşali birden uygun adım yürüyor sanılırdı, eğilip bükülmeden. Herzaman geçit töreninde gibi, her zaman bir generalin önünden geçiyor ve her zaman kendisi bir general de, önünden erler geçiyorlar gibiydi. Gülüşü, hep gülerdi, çocuk çocuk. Bigün boğazda vapurdaydık, üç arkadaştık. Beylerbeyi'nden Cebir Osman bindi. Reşit'i hatırladı, "Abe dövmüştüm ben onu!" diye ağlamaya başladı. O Cebir Osman ki, her dersinde dört beş, hergün yirmi otuz öğrenciyi döverdi, ama Reşit'in ensesine vurduğu iki şaplağı hatırlarken ağlıyordu.

Galiba bir aylık bir tatilimiz vardı. O tatili nasıl geçirdiğimizi hatırlamıyorum. Ama Fahir'le Büyükkada'ya Naime Hanıma gitmiştik. Ada'nın en güzel kızı dedikleri

kız yanıımızdaydı. Tur attık mı, gezdik mi? Evlerini hatırlamıyorum bile. İskeleye inip dondurma yedik. İlk olarak Orhan Seyfi'yle Yusuf Ziya'yı orada gördüm. Göğmiş buğday tarlasından geçerken, yol için açılan başakların geride çıkardıkları ses gibi, vapur pervanelerinin köpüklü izi gibi, onları da arkalarından bir hayranlık fısıltısı izliyordu. Yusuf Ziya... Yusuf Ziya, Orhan Seyfi... Orhan Seyfi... Bugüne dek Akbaba'yı bikez bile okumuş değildim.

Dans etmesini bilmemek büyük eksiğimizdi yada öyle sanıyorduk. Dans profesörü diye gazetelerde ilanlar vardı. Bir ilan gördüm. Fahir'le birlikte ilan edilen yere gittik. (O zamanlar böyle ilanlar çoktu.) Şişli'de biyer, ara ara ara, ha ara, ha ara!.. Neyse bulduk ama nasıl bulduk. Şişli alanından karşı aşağı yokuş, in in, solda dar, yüksek, pis bir apartmanın beşinci, altıncı katı mı ne... Küçük, berbat bir Rum evi. Bize dans dersi verecek bir Rum kopili (palikaryası)... Biz oraya gittiğimize bin pişman olmuştuk, ama bikez gitmiş bulunmuştuk, dönemezdik... Ulan, insan böyle eve misafir çağırmaya utanır, hay Allah belanı versin. Oğlan, heyecanlandı filan, cumartesi pazar, şu şu saatlerde gideceğiz. Galiba biriki figür filan yaptık mı, öğretti mi, unutmuşum. 1 - 2 - 3 - 4... Döndük okula.

Buluşup arkadaşlarla Ada'ya gidişimiz. Büyükada'ya ve Heğbeli'ye. Orada rakı mı içmiştik ne? Resmimiz de var... Atuf, Fahir, ben, biri daha... (Galiba tatilde olmuştu bu iş.)

Nişan Törenleri

Daha lisedeyken, lise son sınıfta başlamıştı nişanlanmalar. Subayların kredileri zamanın koşullarına [göre] artar eksilir. Kurtuluş Savaşı bitmiş, üzerinden şu kadar yıl geçmiş, unutulmuş, kredisi az. Her ne kadar yine "ölüsü para, dirisi para" deniliyorsa da, kredisi pek yoktu. Onun için kenar mahalle kızları, yoksul güzeller Kulelilerle daha çok ilgilenirlerdi. Hemen âşık olurlar, hemen umutlanırlardı. Aileleri de umutlanırlar, kapılarını açarlardı damat adaylarına. Daha Harp Okulunun birinci sınıfındayken, hemen her hafta, hatta kimileyin haftada iki nişan töreni yapıldığı bile olurdu. Soyadını bikaç [kez] değiştiren, o zaman soyadı Emre olan İskender Fikret'in nişanı, eski belediye binasının bir bölümünde [yapılmıştı].

İstanbul'dan Ayrılış Gecesi

Yine bir nişan vardı. Ertesi gün sabah tireniyle Ankara'ya gidecektik. Hangi arkadaşın nişanıydı hatırlayamıyorum. Nişan töreni kolaydı. Caz takımı. Bizim sınıftan hemen dört beş caz takımı çıkabilir. Her takım bir nişana giderdi.

Beşiktaş deresi içinden biyere çıktık. Yol, iz belirsiz, karanlıktı. Solda çok eski iki katlı küçük bir eve geldik. Öyle iki katlı ki, normal bir kat ev yüksekliğinde

ya var ya yok. Evin pencere, kapı gibi dörtgen biçiminde olması gereken heryeri düzgünlüğünü ve biçimini yitirmiş. Tahtalar kağsamış. Alçak ve daracık. Dış kapı eşliğinden basamaksız aşağı iniliyor. Yer kapkara toprak, ama basıla basıla taşlaşmış. Sağda, evin içinde ayrı bir baraka gibi duran yerin hela olduğu kokudan belli oluyor. Merdivenle üst kata çıkıyoruz. Adımımızı attıkça her merdiven basamağı çatırdıyor. Ve merdiven tutamakları da basamak tahtaları da ekli, yamalı... İkinci katta bir küçücük sofa, iki küçücük oda, tıklım tıklım dolu... Caz, dans. O kız... İki ok gibi fırlayacak göğsü, yay gibi gergin bir kız. Kapalı yaka, lacivert bir kazak, üzerinde göğsünün beyaz bir çıpa var. Etekleri o zamana göre kısa sayılır. Esmer, ama kadife parlaklığında bir buğday esmeri. Kömür karası, parlak ışıltılı saçlar. Zeytin karası iri gözler.

Organtin, organze, taftalı bisürü kız, hepsi Harbiyelilerden bir nişanlı arıyor. Bulurlardı da. Anneciğinin yanında uslu uslu oturuyorsa, annesinden izin almadan dansa kalkmıyorsa, o kız “iyi aile kızı” sayılır. Öylelerinin nişanlanma şansı daha çoktur. Hani bir söz, söz değil de şöyle bir soru vardır: “Bütün nişanlı kızlar güzeldirler de, sonradan bu cadılar nereden çıkar?”

Evet, o zamanlar kızların hepsi güzel. Ama benimkinin öbürlerinden bir ayrılığı, bir pervasızlığı, bir umursamazlığı, bir aldırılmazlığı, bir boş vermişliği var. Yasaları, gelenekleri takmıyor. Yanında annesi yok. Giyinmesi öbürleri gibi değil. Göğsü... Parmağının ucuyla bir fiske vursan, bisüre titreşimli sesler çıkaracak göğsü... Boyuna onunla dans ediyorum. Kıza açıkça asılıyorum. Başkasının yanına bırakmıyorum. Sabahın alaca laciverdi, beyaz patiska perdelerin aralığında göründü. Ah ne yapsam!.. Sabahleyin gideceğiz. Bu kızdan nasıl ayrılacağım? Mademki her arkadaş nişanlanıyor, ben de bununla nişanlanamaz mıyım? Kıza adresini soruyorum. Vermek istemiyor. Ama öylesine üsteliyorum ki, en sonunda adresini veriyor.

[İyi anlaşılmıyor]

(Havacı Sacit’in evine gitmiştik Ankara’da,) bir de Haspi Reis vardı. Ankara’ya tirenle mutlu bir gidiş. Peki, nasıl oldu da biz Harp Okuluna gündüz vardık? Çantalarımız, elbiselerimiz nerdeydi?

Havacı olmak hevesim geçmemişti, en iyi arkadaşlarım, Sacit, Nihat, Musli (hepsi de öldü) havacıydılar. Havacı olmak hevesim sönüyordu da çok zaman havacı arkadaşlarımla birlikteydim. Havacılar okulumuzun az ötesindeki bir düzlükte planörçülük eğitimi görüyorlardı. Ben de onların arasına katılmışım. Kendi sınıfımın derslerinden kaçıyor, sanki bir havacıymışım gibi ben de planör derslerine katılıyordum.

Havacılar üç gruba ayrılmışlardı. Her grubun başında bir Rus havacı öğretmen vardı: Anuhin, Romanof, Gayeriç. Ben, Anuhin’in öğretmenlik ettiği gruptaydım.

Dört cins planör vardı. Bunlar gerili lastikle birden havalanamaz, bisüre uçtuktan sonra yine yere konabilen hafif planörlerdi. Havalanacak planörde bir öğrenci uçmanlık (pilotluk) idi. Planör Halit yere iner inmez koştururdu. Bisüre yerde [yürüdükten ?] sonra, planörle havalanmaya, uçmaya başlıyor. Çok zevkli oluyordu. Bu, üniformalardan biri de [okunmuyor] Atatürk'ün manevi kızlarından Sabiha Gökçen de bulunmuştu.* Benim havacı arkadaşlarım arasında planörcülük yapmam, aynı kuluçkanın altından çıkmış civcivin ördek palazlarına özenip son bir daha [okunmuyor] benzer bişeydi, bunun sonu yoktu. Nasıl olsa havacılarla yollarımız ayrılacaktı. İster istemez, bikaç zaman planörcülük yapmak yada bu işten vazgeçmek zorunda kaldım. Ben de kalktım havacılardan ayrıldım. Aradan yıllar yıllar geçti. Moskova radyosu Türkçe yayın yolunda Nâzım [anlaşılmıyor] Romanof'la bir Türk konuşup tanışıp evlenmiş. Ankara Kız Lisesindeyken Türk Kuşu'na paraşüt ve planör, orada başarılı olamamış, ama Romanof'la evlenmiş, 4 yıl hava dinamiği dersini Türkçe vermiş ve Moskova'ya gelmişler, bir kızları olmuş. Romanof savaşta ölmüş.

Ulus'taki anıtta Behçet Kemal Çağlar, boz yamalılar bozkıra hoşgeldiniz Harbiyeliler. Sevemedim. Şiirler miirler, bir heykel kompozisyonundaki, elini açan er pozunda, heykelde er güzel, ama onu taklit eden Behçet Kemal güzel değildi.

Yürüyerek Harp Okuluna

Yepyeni yapı. İlk iş, yangın imdat zillerini çalmak oldu. Canavar düdükləri. Aman pek hoş.

Bizim sınıfta kimler vardı? Sıra arkadaşım Demiryolu Necdet.

O Almanya'dan gelen ölen çocuk, neydi adı? Almanca, Fransızca, İngilizce bilirdi. Babasının şatosunun resmini göstermişti. Öldü. İlk olarak ölenle birlikte nelerin gittiğini düşündüm. Matematigi çok iyiydi. Matematik hocamız, Albay Tevfik Bey mühendis, askerî fabrika müdürü filandı. Önemli adammış..

Levazım iâşe dersinde yaptığım rezillik ve hocanın hoşgörüsü. Arka sırada kaputu serer uyurdum. Problem verir, bağırırm. Er başına ne kadar pırasa? Ne kadar bilmem ne? Esas maddenin yerine ne? Herşey değişken. Odun yerine tezek alacaksınız. Yada madenkömürü, petrol alacaksınız? Gerçekten de komik sonuçlar çıkardı.

Necdet'in evine giderdik bir bağ içinde. Sabahleyin üzüm toplardık.

*Havacılarla birlikte planör dersleri. Üç Rus hoca vardı. Ama bir gün Atatürk'ün kızı gelmişti. O Rus hocalardan biri Türk'le evlenip gelmiş, karısı Moskova radyosunda.

**Selim. 14 sayılı nota bakınız. –Ali Nesin

Paris'e mektup yazıp Fransız[ca] için plak istemiştim. Daha Türkiye'de hiçbiri yoktu. Temsilcilik verelim diye mektup geldi.

Babası kâtip, annesi Fevzi akmak'ın karısının arkadaşı.

Havacı Nail'le bal almamız. (ocuklar uzun bir tatilden dönmüşlerdi. Bal korkum.)

Başı sarıklı, bekâr geceleri eğlenceler: Fotograf var.

Bir kaşalot süvari steğmenini dersaneye kilitlemişlerdi, yakışıklı da bir delikanlıydı.

Havan Hasan, anfamily sanfamily, Erenköy'de biyerde gördüm; acaba sınıf arkadaşı mıyız? Galiba darıldı.

[Okunmuyor] adlı bir steğmen makineli şefin dersine gelirdi.

Ankara'da görüşmeye yeniden başladım. Banyo, duş... [Okunmuyor] Hamit Bey okul müdürümüz olmuş.

Tabya dersleri: Bahri Gökdeniz, Albay olan Mustafa Erdem'di galiba?

Bize gelen sarışın değil, sapsarı yüzbaşı, oyuncu çocuğun babası. Tabyada bir oyun yaptım. Bu talimname düşmanda da var; en mantıklı olanı bulmak. Düşmanı mantıksız saymak aptallık olur. O da enaz bizim kadar mantıklı. O zaman olmazı zorlamak, düşmanı şaşırtmak. Mantıksızlık mantığı bulmak. Bikaç gün bunu denedim. Hep kötü numara aldım. Ne yapmak istediğimi de pek anlatamadım. Onlar iyice belli mantığın kurallarına kalıplaşmışlardı. Yağmurlu havada topculuk dersi. Yerde yağmurluğu serili top olmuş. Bir numara, iki numara,  numara... Sıkıldım. Ona buna taş atmaya başladım. Kovaladılar. Fırladım ileri. Dersinizi dinletmiyorlar efendim, şunlar, şunlar, şunlar... "İlerde göreceksiniz çok büyük adam olacak. Neden? Çünkü medeni cesaret sahibi. Hiç korkmadan, hem de hepsini yüzüne karşı şikâyet edebiliyor." Paydos olunca medeni cesareti görsünler bende... Bir de adamın bu işi bu kadar ciddiye alabileceğini önceden hiç düşünmemiştim. Utandım gerçekten de. Öyle oldu. Okulun i bahçesine gittik. Dağıldık. Beni kovalamaya başladılar. Paralayacaklar. Yakaladılar da. Alt alta üst üste. Ama iş bu şakayla bitmedi. Öğretmen ocukların adını vermiş. İzinsiz kaldılar. şakanın kakası oldu. (O zamanlar izinsiz var mıydı?)

Evleneceğim kız nasıl olmalı? Biğn i avluda  dört arkadaş konuşuyoruz. Evlenmemiş, dillenmemiş. Kızığlankız. Onlara söylemediğim tek şey var: Eşimizden her ne istiyorsak biz de öyle olmalıyız. Kızığlankız. Oğlankızığlan. Ben işte böyleyim. Tertemiz. Yalnız benim olmalı, yalnız onun olmalıyım. Aklından bile geçirmemiş olmalı. Sütte leke var, onda yok. Ve bir ömür boyu öyle gidecekti ki, skmez. İnsanlar bunu düşünmüşler çoktan. Deniz köpüğünden çıkan Venüs, ki orospu Venüs.

İlk kırılmaz bardakların çıktığı gün.

Alkışlanmak isteyen Bekir Hoca masanın üstüne çıkmıştı.

Yemekler gani. Sabahları kalkmazdık. Müzakere saatinden sonra yemekhaneye inerdik. Ye Allah ye. Sütlü kakao sık sık. Bol tatlı. Tavuk, hindi. Bu durum disiplin-sizlik değildi. Ne denli disiplin sıkı olursa olsun, biyerde yine aralardan sızmasını bilenler olacaktı. Ben derslere boş verince bu sızma yollarını rahatça bulmuştum. Biraz da derslerin bana kolay gelişi, kolay başarılar yüzünden şımarmıştım. Bitürlü Harp Okulu derslerini Fransızca ve matematik dışında ciddiye alamıyordum. Beğendiğim hocaların derslerine girerdim. Mesela harp tarihi hocası Pamuk Baba'yla Havan Hasan, başka dersanelere gittiğim de olurdu. Arkadaşlarım korurlardı; bu askerî okulların geleneğindendir.

Nasıl olup da o kuruluştan yetişenlerin 27 Mayıs ve 12 Mart'tan sonra muhbirliği teşvik etmiş oldukları doğrusu düşünmeye değer. Muhbirlik, kallesliğin [okunmuyor] Sayın Muhbir Vatandaş diye radyolarda söz ettiler. O denli ciddiye almıyordum ki, mezuniyet sınav soruları anlaşıldı. Her dersten üç grup soru düzenlenmişti. Her grupta üç soru vardı. Önce bir grup sorular elden ele dolaşmaya başladı. Elden ele dersem, herkeste değil, sonra öbür grup sorular da öğrenildi. Bunların yalan olduğu söylentisi çıktı. Bu denli ciddiyetsizlik içinde çalışmak hiç gelmiyordu içimden. Öyle ki, [değil cevapları, soruları] yazmak bile istemiyordum. Benim yerime arkadaşlar üç grup soruların cevaplarını üç ayrı kâğıda yazmışlardı. Cevapları yazmaya bile üşeniyordum. Bana kala kala hangi grup sorular çıkarsa, o grubun yazılı kâğıdını vermek, yada mühürlü kâğıtlar verilmişse, ona geçirmek kalıyordu. Ona bile üşeniyordum.

Fransızca hocası bir profesördü. İstanbul Üniversitesinde. Uçakla gelir giderdi. Bilmem Şerif yada Şeref filan gibi bir adı vardı. Fransızca klasiklerinin metinlerini çözümletirdi. Bayağı becerirdim. Şimdi Fransızca'yı hiç bilmediğim için, o zaman nasıl olup bunları anladığıma (kimisi 70-80 kelimelik, 5-10 satırlık ağır cümlelerdi), çözümlediğime şaşıyorum!

Motosiklet imtihanı kırdı. Uyumuşum. Kılı! diye seslendiler. Uyku sersemi koşup sıraya girdim. 7-8 kişi sırası gelenler dizildik.

– Bu ne be!

– Ulan bunda başka bişey mi, yıkıl! [?]

Önemli olan ders değil disiplindi. Ama o disiplinin de benim gibi işlemediği öğrenciler vardı. Askerî liseye hiç benzememişti Harp Okulu. Oysa içimde sonsuz bir öğrenme, bilme, çalışma özlemi vardı. Neyi öğrenip, ne çalışacaktım?

Çoğumuz özel takvimler yapardık. Cumartesi yarım. Pazar bütün günler yoktu. Gece uyku yoktu. Tatil günleri yoktu. Kimisinde paydos saatleri de yoktu.

Bir de çizme merakı vardı. Çoğumuz çizme resimleri çizerdik. Beyoğlu'nda Altın Çizme. Körüklü, rugan, düz. Çizmeler barut rengi. Barut rengi pelerin, barut rengi kaput. Paralar gelmişti. Ben getirtmedim. Babamdan bir sene hiç para [gelmedi].

Bigün Ankara'da (pazar) Meclis Parkından çıkarken Müfide'yle karşılaştım. Müthiş bir sürpriz. Kalbim duracak sandım. Eskiden olsa arkasından giderdim. Ama artık Harbiyeliyim, istesem de yapamam. Donakaldım bisüre, o da bir şaşarak bana baktı. Yürüdü. Arkasından baktım.

Neydi eğlencemiz? Sinema. Ulus'ta, bir de Yenişehir'de sinema vardı. Daha çok o zaman Çiftliğe giderdik. Orada Marmara köşkü vardı. Karadeniz havuzu vardı. Su havuzunda yüzerdik.

Yürüyerek Gölbaşı'na giderdik. Sık sık Dikmen bağları, orada yüksek bir tepye çıkardık iki üç arkadaş. Gölün başı yarı vahşi yerd. Gölde yılanlar doluydu. Yüzümüştük korkarak, bataak diye.

Bir de at yarışlarına giderdik. Ganyan, plase oynardık. Nasıl olurdu bilmem, kazanırdık. İlk dolmuş bizimle başlamış olmalı. Plase parasıyla arabaya binerdik. Bigün mikrofon açık kalmış. Hipodrom. Adam ana avrat düz gitti, numaraları söyledi. Tuuu... dedik.

Gömlek yakası dikerdim. Bayram tebrikleri yapma merakı başlamıştı. Arkadaşlara verirdim. Nafia Hanım. O yuvarlana yuvarlana giydi. Mavi gözlü, pembe tenli anne. Saçını süpürge etti denilenlerden. Ragıp'ın kız kardeşlerine öz kardeşlerim gözüyle bakıyordum, hep de öyle oldu. Bir eski Ankara evinin ikinci katında, bir oda, sofa, bir hela, bir mutfak. Bir komşu [Nöğmer?], ağabeyi, ağabeyinin eşi ve çocuğu, ağabeyi bir bakanlıkta desinatör. Dostluk kuruldu. Nöğmer Gazi Terbiye Enstitüsü beden eğitimi bölümünde öğrenci; cimnastik hocası olacak. Sarışın, yay gibi bir kız.

Okul bitti. Bir aylık bir geziye çıkacağız. Olağanüstü maceralara hazırız. Keten külot pantolonları kestik şort yaptık. Eski, yünlü, kalın kışlık elbise, şayak kumaşlardan. Arka çantaları da doldurduk çıktık yola. Ulus'ta bir kaptıkaçtıya bindik. Paramız az. Otobüste yarı inmeli (inmeden yeni kurtulmuş) İbrahim Ağayla tanıştık. İpraam Ağa. (Üzerinde çok durulacak). Bizi üsteleyerek köyüne çağırdı. Kaptıkaçtı Beypazarı'na gidiyor. Biz daha önce biyerde inip yaya gideceğiz. Hem az para vereceğiz, hem de yol yürüyeceğiz sanırım. Ceplerimizde aldığımız aylıklardan başka para yoktu. Az para verdiğimizden, biriki saat kadar sonra indik. İçme denilen biyer. Adamlar uçkuru boyunlarına asıyorlar. Cır cır heryan. Taş, toprak, kum değil, iç organlarını döküp insanı zar düdüğü gibi ortada bırakacak. Çadırlar kurmuşlar, arabalarla gelmişler. Kağnıların gölgesinde bizleri gördüler, çoluk çocuk bakıyorlar. Yemek yenilmeyecek, üç gün-bir hafta. Bir haftasına kim dayanabilir ki?

İçindeki bütün derdi döküyor. Yalnız derdini dökse iyi, insanın içini de döküp boşaltıyor. Oda oda yerler. Bir kahveye benzer yeri var. Sazlı âşık, belli ki yumulmuş esrara... Gözler kaymış, gözbebekleri yok olmuş. Bir söyledi, pir söyledi. Paralı odalar var. Birer çay içtik. Arkadaşlardan biri yola çıkmadan hadi biz de içelim bir bardak dedi. Aman efendim, içip içeceğimiz bir bardak. Bu bardak bizi bitirdi. Ya bütün gün içseymişiz yada bir hafta içseymişiz, yanmıştık. Şortların kemer düğmelerini iliklemeğe zor vakit buluyoruz.

Bir zaman yolda yürüdük. Üstümüz çıplak, gömlekleri çıkarmışız. Toz ve ter karışımı bir 19-20 yaş kokusu. Gece oldu. Salkımsöğütlü, aksöğütlü bir çay kıyısı, çimen, çayır, çimenler yatak gibi yumuşak. Yemeklerimizi (yanımızda) yiyip yattık. Vay vay vay... Bir sinek, bir sivrisinek, sürü sürü. Yandım Allah diye bağırın fırlıyor. Tepelere doğru tırmanıyoruz karanlıkta. Gün ağardı. İlk su koyveren Selahattin olmuştu galiba. Otobüse binip gitti. Biraz canım sıkıldı. Kalleşlik gibi geldi bana. Vur ettik yola. Beypazarı'na geldik. Kayalar, inler, mağaralar olan biyere geldik birden. Yerden gazoz fışkırıyor, tabii gazoz. Şaşarak içtik. Evliya Çelebi seyahatnamesi gibi oluyor ama, o zaman şaşırtıcı gördüklerimiz bunlardı. Bigün yine oralara gidip 937 yılının inlerinden kırıntılar kalıp kalmadığını görmek isterim. Han-otel kırması biyerde kaldık gece. Sabah erkenden otelin hemen yanındaki fırından sıcak sıcak, peynirli yumurtalı pideler alıp yedik. Gezdik. İbrahim Ağanın köyünü sorduk. Macera bu ya. Bir kahveye geldik. Büyücek bir kahve. Orada ilginç bir adamla karşılaştık.

Kahvenin peykesinde üç yaşında kadar bir oğlanı olağanüstü sevecenlikle seviyor. Anlattı bize başından geçenleri. İşgalde askermiş. Rıhtımda alıp götürmüşler. Madende yıllarca kalmış. Gazeteler yazmış, göndermişler. Evlenmiş çocuğu olmuş. Ağzında tek dişi yoktu.

Çıktık yola. Yokuş. Dik. Keçi yolu. Çamlar. İbrahim Ağanın evi. Bizi misafir evinde yatırdılar. Ormanla geçiniyorlar. Yasaklar. Krallığı bozulmuş, yeni düzeni kabul edemiyor. Üç oğlu var. Biri hapiste. Onu hazmedemiyor. O yargılayacak, o ceza verecek gerektiğinde. Üç oğlunun ikişer üçer karısı var. Her kadında üçer dörder çocuk var. Dört sini kuruldu. Mahmut diyor, her sofradan üç dört oğlan kalkıyor... Gülizar diyor, iki üç kız kalkıyor. Çocukların adlarını bilemiyor. Şerefimize toklu kestiler. Bizi bir su başına götürdüler. Gerçekten de karpuz çatlatan bir suydur. Bulanık azıcık, duru değil. Körpe çamların, fidanların tepelerini koparıp, kabuğunu soyup yiyorlar. Herbiri iki bilek kalınlığında, uzun boylu sırm gibi, şişmanı yok. Orada hiçbir haşere yoktu, tahtakurusu bilmiyorlardı. Tiftik keçisi sürüleri vardı. Döndük otobüsle Ankara'ya. Bir zaman anlattım Ragıp'ın evinde bu macerayı.

Döndüğümüz 27-28 Ağustos olacaktı. Teçhizat dağıttılar. Hurç, portatif kar-yola, tabanca, battaniye (son zamana kadar kalan oydu), dürbün, harita çantası, teçhizat bedeli (kırk elli liraydı) + ilk aylık + evden gelenler. Benim evden gelen param yoktu. Elbise. Grand üniforma. Sırmalar, sırma apolet, sırma kayış kemer (manevra kemer yerine), kılıç, ucuna beş para. 30 Ağustos günü Ulus heykeline çiçek koyduk. Çizmeden dökülen dökülene. Üçte biri ancak kaldı. Çizmeleri kesenler, çıkaranlar, kahvelere dalanlar, gözünden yaş akanlar.

İki gün iki gece Ankara'dayız. Ceplerimiz para dolu. Bu paralar iki üç arkadaş birleştik mi daha da çoğalmış oluyor. Masrafın az olmasından (tek başına taksi parasıyla dört kişi binince gibi). Münire lise bitirmiş. Önemli. Güzel kız, adamakıllı güzel. Pantolon giymiş. Kusur diyorlar. Bence meziyet. Fotografçı vitrininde resmi varmış. Planör kursuna gitmiş. Olağanüstü iyi not bunlar. Bir küçük kız kardeşi var. Süreyya'nın arkadaşı. Bir yerde küçük memur. Nafia Teyzenin evinde tanışıyoruz. Bikaç kez buluşuyoruz. Bikez de baş başa konuşuyoruz. Neler konuştuk, hiç hatırlamıyorum. Ama aklımda kalanı kızın yükseköğrenim yapmak istemesi. Ama ne güzel, ne güzel. Benim istediğim de bu. Akademi okumak, mimar olmak istemiş. Olağanüstü. Uçuyorum sevincimden. Kılıçları takmışız, ceplerimiz para dolu. Otomobil kapıda bekliyor. İçiyoruz. Ağır ağır içiyoruz, ama sürekli içmekteyiz. Çangıl çungul beş paralık kılıçla öyle bir tatlı sarhoşluk ki. Yanımda Münire lacivert ince ipekli [okunmuyor] bir elbisesi var, yakası kapalı, sıcaklığını duyuyorum. Sarı saçları, burnu, çenesi, çok güzel geliyor bana. Ona dünyada hiç söylenmemiş ve bundan sonra da söylenemeyecek en güzel sözlerden daha güzellerini söylediğimi sanıyorum. Ama bu sözler çoğun tek, arasıra da üç dört kelimelik oluyor. Siz kelimelere ne bakıyorsunuz? Önemli olan kelimeler değil, benim onlara verdiğim ayrı anlam, söyleyiş biçimi. Bir evet diyorsam, o evette bir sayfalık söz dolu. Hatta ağzımdan söz çıkmadan bir baş sallıyorsam, bikez gözüne bakıyorsam, onların birer romanlık anlamı var; yani bana öyle geliyor.

"Zarını delmeden yoğurdu yemek" diye bişey uydurmuşuz. Sudan şeylere candan gülmekteyiz. Biz katılıyoruz gülmekten. Ama o gülmüyor bizim gibi, yalnızca gülümsemekle yetiniyor. Bu daha da hoşuma gidiyor. O iki gün iki gece nasıl geçti bilemiyorum. Hiçbir ayrıntılı iz yok belleğimde. Ama bir güzel, bir olağanüstü rüyada yaşıyordum. Heryer bizim. Bütün Ankara'nın en güzel yerlerindeyiz ve hep içkiliyiz. Ama hiç sarhoş değiliz. Tatlı sarhoş. İçimizde bu tatlı oyunu bozan yok. Kızlar içmiyorlar. Barajda bir gece yine içtiğimizi anıyorum. Hep rakı. Son gecemiz bu. Yarın İstanbul'a gideceğiz. Atatürk Çiftliğine gittik. Arabamız dayandı kapıya. Ya Marmara Köşküydü ya Karadeniz Köşkü. İçerde caz çalıyor. Salonda dans ediliyor. Geniş camlı kapıdan dünyayı yeniden yaratmışız gibi içeri daldık.

Önden kızlar girdi, sonra biz. Yıldızlar, sırmalar içindeyiz, her adımda kılıcın ucu biyere çarptıkça cık cık ses çıkarıyor. Bir de kılıç kınının ucundaki o beş para cıkıyor her adım attıkça. Ya mahmuz yıldızlarının çıkardığı ses... Biz, bir çangul çungullu, yaldızlı yıldızlı kakhaha bulutu gibi, sallana sendeliye salona daldık. Evet, sulu sarhoş değiliz, kimseyi tedirgin ettiğimiz yok ama, pek de dik duramıyoruz ayakta, birbirimize destek olarak yürümeye çalışıyoruz. Yardımcılarımız, desteklerimiz kızlar. Biz içeri girince bir ses gürledi.

– Dikkat!

Allah Allah! Bu da ne? Ne oluyor? Tıpkı teftişe gelen generali içerde bir komutanın birliğe verdiği emir gibiydi bu ses.

Sesin sahibine baktık. Pırl pırl genç bir kurmay binbaşı. Binbaşı, “Dikkat!” diye seslenince caz durdu. Sesler kesildi. Biz olduğumuz yerde donakaldık. Her ne denli subaysak da, daha iki gün iki gecelik subayız. Öğrencilikten kurtulamamışız. Kurmay binbaşının öyle bağırması üzerine Ragıp da, ben de onun sarhoşluğumuza kızdığını sanmıştık. Ama öyle olsaydı, ne diye dikkat diye komut versindi... Herhalde bir uygunsuzluk yapmış olacaktık. Kızlar yanımızda süklüm püklüm olmuş. Sallanmadan ayakta durmaya çalışıyoruz. Ben kılıcımın kabzasını tutmaya çalışıyorum.

Binbaşı,

– Müzik dursun! Herkes yerine otursun, dans mans bitmiştir, dedi.

Müzik durmuştu. Pist boşaltıldı. Binbaşı bu kez,

– Mareşaller geliyor, yalnız onlar dans edecek! Orkestra! diye komut verdi.

Mareşaller bizdik. İki asteğmen...

Bir alkıştı koptu.

Orkestra *Mavi Tuna* valsini çalmaya başladı. Münire'yi kollarıma aldım. Ragıp kız kardeşini aldı. Ortada yalnız biz ikimiz mareşal dans etmekteydik. Nasıl bir valsti o öyle... Övüncümden, mutluluktan, aşktan, sarhoşluktan ayaklarımız yerden kesilmişti, bulutların üstündeydik. Kurmay binbaşının dediği gibi, biz mareşaller... ki her yıl Harp Okulu yüzlerce mareşal çıkarır. Ama onlar da herbiri yalnız kendisinin mareşal olduğunu sanır. Biz de öyleydik.

Mutluluk bu değilse neydi? İşte subay çıkmışım. Asteğmen rütbesinden mareşalim. İşte tasarladığım gibi [okunmuyor] deniz [kabuklarından çıkmış ?] bir sevgilim var. Onunla evleneceğim. Kurtulmuştum. Yıldızlar, baldızlar, çingirtılı bir [okunmuyor] sesler ve müzik... Ve aşk... Ve mutluluk... Ve umut.

23. Askerlik hocası yakışıklı bir binbaşydı. Boylu, ince. Çizmeleri ayağında gerili yay gibi dururdu. Ama çok cahildi. Kitapta herşey var, onu bile anlatamazdı.

Bigün, müşâbih müsellesler* yoluyla bir nehrin uzaktan genişliğinin nasıl ölçüleceğini anlatıyor. Bitürlü işin içinden çıkamadı. Sanki karatahtaya çizdiği üçgenlerin beyaz tebeşir çizgileri bir yumak olup heryanına dolandı, onların içinde dolandı, sarıldı kaldı, iyice bunaldı. Benzer üçgenler yoluyla bir nehrin genişliği ölçülüyor, o da hesapları yapıyor... Sıkıntı, bunalım... Tam o sırada arkadaşlardan biri kalktı:

– Efendim, dedi, acaba bu mesele promem trilobites abdullahî usulü yapılamaz mı?

Binbaşı zaten bunalmış, ter içinde, patladı patlayacak. Soruyu soran öğrenciye dikkatle baktı: Acaba kendisiyle alay mı ediyor? Ama öğrenci öyle ciddi, öyle masum ki alay etmiş olamaz. Öbür öğrencilerde de ses yok, ne gülme ne fısıldaşma... Binbaşı, çocuğa baktı, baktı, sonra çizmeli baldırlarını geriye doğru yay gibi gerip,

– Olur, dedi, olmasına olur ama o senin dediğin usulle uzun sürer. Bu benim yaptığım usulle çabuk olur.

Paydos zili çaldı. Zilin çalmasıyla derslikte bir kahkaha koptu. Binbaşı şaşırdı, [tebeşiri] atıp dışarı çıktı.

Bigün de çocuklar dersi gırgıra getirdiler. Binbaşı da sözde söyleşi diye gırgıra hazırdı, yeter ki ders olmasın. Bir konuşma sırasında, öğrencilerden biri,

– Efendim, dedi, asker olmasaydınız ne olmak isterdiniz?

823

Binbaşı, çizmeli baldırlarını gene yay gibi gerdi, başım tavanın köşesine dikti,

– Çocuklar, dedi, ben asker olmasaydım, doçent olmak isterdim.

Doçentliği herhalde bir meslek, belki de profesörlükten üstün bir basamak sanıyordu.

24. Dahiliye müdürü İsmail Hakkı Bey (Mustafa, binbaşı diye yazmış. Ben yarbay olarak anımsıyorum) Kurmay Binbaşı, evet anımsadım, binbaşı. Atamızın tayfı [hortlağı ?] değiliz derdi. “Kısa boylu, ateş gibi” diye yazmış Mustafa. Her davranışıyla Rıfat Mataracı’ya koşut davranırdı. Ondan fazla olarak nutuk çekmesini severdi. Uzun konuşurdu. Kızdığı zaman belden aşağı laf ederdi. Bikez akşam yoklamasında galiz laf ettiği için öğrenciler protesto niteliğinde yuhaladılar konuşmasını. Yarıda kesip gitti. Bisüre sonra başka bir göreve atandı. Yerine piyade yarbay Sadullah Bey geldi.

25. Doğan çocuk ananın dolyatağına dönemez. Suyla karışan süt ayrılmaz. Kışla kapısından çıkan asker geri dönemez.

26. Hasan Amca kitabının “girişinde” yasağı belirtiyor: *Yüzlerce kimsenin sadece “Yasak!” demek yetkisini almış iki nöbetçinin ayak bastığı mevkiye karşı dikkate değer*

* Benzer üçgenler. –y.n.

çekingenlikleri ile saygıları, insanı ister istemez mektebin ciddiyetine inanmaya, ona karşı saygı duymaya mecbur ediyordu.

Nefer, onbaşı, hangisinin ağzından çıkarsa çıksın, “Yasak!” ihtarı bir anda insanı dalgalıktan uyandırıyor, olduğu yere mihliyor.

Asker millet, konulan herhangi bir yasağı nedenini, gerekçesini tartışmadan kabul eden millet demektir. (Almanya’da Türk öğrencilerinin gece uyumak için yaptıkları: “Buradan taşıtlar geçemez!” levhasının yerini değiştirmeleri. Ve bizde bir hikâye: Bir sivil memurun “Şu bankı bekle de kimse oturmasın!” deyip boyalı bankın kurumasını istemesi üzerine, bank bekçisi memurluğunun kurulması.) Bizde “tehlikelidir!” yerine her yerde “yasak” lafını görürüz, “Tirenlerde, vapurlarda sarkmak, bakmak, uzanmak yasaktır!” Fransızcası, İngilizcesi, Almancası “tehlikelidir”. “İnşaata girmek yasaktır”. Özel kıyılardaki yalılar: “Girmek yasaktır!” filan... Bu mantıksızlık mı, yoksa kendine özgü bir mantık mı bu? Mantıksızlık yasakta mı, yoksa her yasağa tartışmasız boyun eğmekte, saygı duymakta mıdır?

27. Böyle Gelmiş’te Kuleli asker formasyonu kişilik. Kendime yardımcı aramak zorundayım. Steinbeck, savaş yazarı olarak Avrupa’da bulunduğu sıralarda 1943 yazında ve güzünde “New York Herald Tribune”de çıkan yazılarından birinde “Amerikalıların Gemiye Binişi” yazısından:

Şapka yada kep giymenin türlü yolları vardır. Şapkanın yana eğilişi, tepesindeki [okunmuyor] bir kimsenin kişiliğini belli edebilir, ama miğfer giyince iş değişir. Miğfer giymenin tek yolu vardır. Başka türlü giyeyim dersiniz olmaz.

Üniforma işte budur! Miğferi başınıza giydiniz mi mantar tarlasında bir mantar olursunuz.

28. Şinasi Sükan’ın anılarından: (Harp Okuluna giderken) O halde yeni Türk devleti, yokları var etme yolunda, insanüstü bir çaba harcamak zorunda kalmıştı.

Ulusal bilinç grafiği, en yüksek düzeylere yükselmiş bulunuyordu.

Hocalarımız, ulusal çıkarların, birey çıkarlarının çok üstünde olduğu düşüncesini ruhlarımıza perçinlemişti.

İşte biz gençler, bu atmosferin içinde gelişmiş, güçlenmiş ve ulus için her fedakârlığa hazırlanmış bir hâldeydik.

29. Şinasi Sükan’ın anılarından:

Bir gece Genel Kurmaydan emir gelmişti. Bu emirle, Balkanlar’a inen Alman ordusunun (Wehr Macht) bir yıldırım taarruzu ile Türk Türkiye’sine saldırmasından, denizden çıkartma ve havadan indirmelerle Türk birinci ordusunun Anadolu’yla bağlantısının kopmasından endişe edildiği bildiriliyordu. Bu nedenle birinci ordunun daha gerideki mevzilere 24 saat içinde çekilmesi emrediliyordu. Emir alınır alınmaz, daha gerideki mevzilere çekilmek üzere hazırlığa başlanmıştı. Ulaşım yolları kısır, Trakya arasında,

büyük bir ordunun yüz kilometre kadar geriye doğru hareketi güç bir işti. Nitekim, bütün hazırlıklar bitip ordu birlikleri geriye doğru harekete başlayınca, bütün aksaklıklar ortaya çıkmıştı. Çoğunlukla yollar, tekerli ve motorlu araçlara ayrılmış olduğundan, piyade alaylarına arazideki izlerden gitmekten başka bir çare kalmamıştı. Yayaları arazide ağırlıkları yollara dökülmüş bu alaylar, bu hareketin sonuna dek aç kalmışlardır. (....) Araçlardan bir kısmı tekerlekleri dağılarak yollarda kalmıştı. Allahtan, katırlara yüklü cihazlar, birlikleri izleyebiliyorlardı.

(...) Yollarda ekmek torbalarında bulunan ekmekler tükendiği için, arka çantalarındaki peksimetleri yemek için verilmişti. Yemsiz aç hayvanlar, birbirlerinin kuyruklarını ısıyorlardı. Uykusuz, yarı aç yarı tok bir hâlde, iki gün süren bu yolculuktan sonra, haritada bize gösterilen bir yere konabiliştik,

Vitamin eksikliğinden nöbetçiler de tavukkarası hastalığı dolayısıyla görmüyorlardı. Uyuz, bit, tifüs. Gem yada Berleş denilen hastalık, vitaminsizlikten ağız kenarlarında beyazlıklar.

İzinler süresiz olarak kaldırılmıştı.

Üsteğmen aylığı 78 liraydı.

Kitaptan: “Askerlik meşakkate tahammül demektir.” Askerliğin bana en büyük yararı olan ilkesi budur. Kendi kendimi bu ilkeye göre yetiştirdim. Sonradan bunun çok yararını gördüm. Direncim, dayanıklılığım, çökmemem, bunalmışsızlığım bundan. Kötüsü gelince dayan, daha kötüsü gelebilir diye...

825

Kitaptan: Mekâtibi askeriye-i şahane’de terbiyenin esası dayağa dayanırdı. Bu gelecek yarattığı birikimle sürerdi.

Dayak, kullanılan vasıtaya göre iki neviydi: Tokat, sopa...

Tatbik ve menşesine göre de iki kategoriye ayrılırdı. Resmî, yarı-resmî!.. Yarı-resmî gelişigüzel her yerde; zabıt odası, koridor, bahçe, talimhane, dersane... Nerede olursa olsun, miktar ve vasıtası zabitin takdirine tabi olan külfettir. Zabitin o andahiddet derecesiyle, elindeki imkâna göre, tokat veya sopa olabilirdi. (Uzun uzun anlatır.)

.... Resmi dayak daha şatafatlı merasime tabi idi. (falakayı anlatıyor)

Çalışkanların, kurmayların durumunu anlatan bölümü 88-89: Bir paydos saati.

Ders kesimi: Bu günler iğrenç egoistlerle, bilgisini arkadaşlarıyla müsait kişileri ayırmaya yarıyordu.

Bu mektepte bir kere gazete ve mecmua yasaktı. Roman ve buna benzer herhangi bir şey program harici kitap sayılır, izinsizliği mucip olurdu.

Hayat, cemi yet, tabiat bilgilerinin varlığından bu mektebin haberi yoktu sanki.

.... Esasen sıkı bir sansürden geçmiş devrin gazete ve mecmualarını askerî muhitten uzak tutmak suretiyle pekâlâ Harbiye’den çıkıncaya kadar hiç değilse talebenin yüzde doksanının Namık Kemal’in ismini bile bilmeden mezun olmalarını temin etmişlerdi.

Cihat da bunlar arasında, mesela Abdülhak Hamit'in ismini duymadan Kuleli'den çıkmıştı.

İyi öğretmene örnek olarak sayfa 116'da "müşkölpesent" yazısı.

30. Muzaffer Bingöl'e mektuptan:

19 Haziran 1982

(.....) Önemli olan şu: İnsan yaşadığı her olayı özyaşamına almıyor. Özellikle istenmeden yaşanmış olaylar varsa, bunları belleğinden silip atıyor, unutuyor; hatta anılarını kendiliğinden değiştirip unutuyor. Yaşanmış olayları kendine göre değiştirip düzelterip yeniden yaratıyor olayları. Anılarımı yazarken bunu iyice ayımsadım.

Sen, zaman zaman ortaklaşa günlerimizi, anılarımızı anlatıyorsun; bunları ya hiç anımsamıyorum, ya şöyle böyle silik bir iz gibi anımsıyorum. Çünkü özellikle Trakya'da geçen o günlerimizi ben yaşamak istememiştim; İstemeden yaşamak zorunda kaldığım günlerdi. Bundan ötürü belleğimde derin iz bırakmadı o günler yada kimisini bilinçaltından istemeden kendi lehime değiştirdim.

Senden önemli ricam şu: Ne olur birlikte geçirdiğimiz o günleri, hatta seni ilk nasıl tanıdığımı, benim için izlenimlerini, Trakya yaşayışımızı bütün ayrıntılarıyla yazıp bana gönder. Sanırım bunu yapmak için zamanın da var. Salt lehime olanları değil, aleyhime olanları da özellikle, herşeyi doğruca yaz olur mu?

31. Can arkadaşım Fethi Başak, Bursa'daki oğlunun birahanesinde, Harbiye Askerî Cezaevinde benim bir paket yazımı nasıl kaçırıp başının belaya girdiğini anlattı. Ben demirli pencereden bakarken, o da iki erden biri öbürünü ayağından vurdu olayını araştırmaya gidiyormuş. Ben demirli pencereden ona seslenmişim. Ne yapıyorsun orada diye sormuş. Ben de hapis olduğumu söylemişim. Sınıf arkadaşı olan cezaevi müdürüne söylemiş. O da "olmaz" demiş. Ulan sen de arkadaş mısın demiş. Sormadan girsin hücreye. Ben o sırada berbere (asker) tıraş oluyormuşum, belki de sivil mahkûm, öyle olabilir. Konuşmuşuz. "Markopaşa" çıkıyor. Yazıları nasıl çıkarıyorsun diye sormuş. Ben de berberi işaret etmişim. Yani onunla yazıları çıkarıyorum, diye (Burada bir yanlışlık olacak, düzenli olamaz ki.) Yazıyı Haluk* gelip almış. Ondan, ne iyi çocuğu diye söz ediyor. Orhan** haber veriyor. Hemen yakalanıyor. Şilteyi anlatıyor. Ben böyle pis şiltede askerlerimi bile yatırmam diyor. Ben sorguda ne diyorum. Savcı (Yüzbaşı Kâzım) dır. "Kırlı" lakaplı yargıç pantolon cebinden bişey çıkarır, sen sanırsın ki mendilini çıkarıyor. Sonra bakarsın ki çıkardığını yemeğe başlamış, tahin helvası.

Teşvikiye, 27 Kasım 1992

*Haluk Yetiş. –Ali Nesin

**Orhan Erkip olabilir. –Ali Nesin

32. Özyaşam yazmak, kendini anlattığını belli etmeden kendini anlatmaktır. İçinde genel olmayan, gün gün. Kendini kendine anlatmak:

Kendinden söz etmeden. Enaz söz ederek kendini anlatmaktır.

33. Kendimizle yüzleşme yargılanmaktan korkmamak.

İnsanın kendi kendisiyle yüz yüze gelmesi çok korkunç bir olaydır. İnsanın kendi yüzüne apaçık bakabilmesi büyük bir yüreklilik ister. Bu, aynada yüzümüzün yansımalarına bakmamız değildir. Kendi yüzümüzü, bir düzlemdeki yansıma olarak değil, üç boyutlu ve kendi olarak görmek... Bundan daha korkunç hatta iğrenç bişey düşünülemez.

Ne zaman kendi yüzümüzü görürüz? Bu, koyu bir karanlıkta korku içinde yürürken birden karşımıza birinin çıkmasına benzer, dehşet veren bir olaydır. İçimizdeki korku apansız taşar, korkumuz bizden daha büyük olur. Ve biz korkumuzun içinde bir çöp gibi kalırız. Karanlıkta birden... bir köşeden dönerken... kimsesiz kalmış bir dünyada yaşarken biz... Karşımıza birden çıkan o yüze, kendi yüzümüze bakmak, onu görmek büyük bir yüreklilik ister. İnsanın özyaşamöyküsünü yazması, kendi yüzünü bakıp görmesi demektir. Bunun için, en başta yüreklilik, gördüğünü yazabilmesi için de sınırsız içtenlik gerekir.

34. Savunma yok, kendini övme yok, kendime başka birine bakar gibi bakmaya çalışmak, övünme yok. Yapmacıklı bir küçüklenme yok.

Yaranma yok. Hiçbir yanımı saklamadan açıklamak.

35. Salâh Birsell, Soyut, Mart 1973

Çevresiyle çatışmayı göze almak! Her babayiğidin üstesinden gelebileceği bir iş değildir bu. Öyle sanıyorum ki, anılarını anlatanların, herşeyi yeterince açığa vurmamaları da, çevresiyle çatışma korkusundan gelmektedir.

.....Şimdiye değin gerçeği bütün çıplaklığı ve zehiri ile veren bir kitaba rastlanmamıştır, çünkü bir yerde anıcı yada günlükçünün kendini aşağılamayı da göze alması gerekir.

36. Bir kimsenin anılarını yazması, kendisiyle, çevresiyle hesaplaşmasıdır, yaşadığı dönemi yargılamasıdır.

Anı yazmak, doğruluk, yüreklilik, açık sözlülük gibi bitakım erdemler gerektirir.* (Kıyıcılıkta, sertlikte... A.N.)

Aynı dergide "Anı Türü ve Türk Edebiyatında Anı" başlıklı İbrahim Olgun'un yazısından:

.....Anıyı kesin sınırlarla bir özyaşamöyküsünden ayırdetmek olanaksızdır.

.....Öyleyse anının genel niteliği, kişinin yaşamının bir yolu, bir sürecini içine almıştır. Anı, özyaşamöyküsünden de kesin çizgilerle ayrılmaz. Belki, özyaşamöyküsünün sürecinde daha bir uzama vardır denebilir.

*Bu iki paragraf bir alıntı olabilir. —Ali Nesin

..... Anı yazabilmek, yaşamının bir bölümünü, başkalarının yaşamına girmeden, toplumsal çevreyi vermeden mümkün olamamıştır. Ama asıl amaç, daha çok kişinin kendi kendini, yaşadıklarını içtenlikle, yansız, tarihçiyi asla yanıltmayacak bir tarafsızlık ve dikkat içinde anlatmasıdır. Anı yazarı, yaşamını, gördüklerini olduğu gibi anlatır. Bu gerçekçi niteliğiyle tarihçiye yaklaşır; ama bir tarihçiden çok bir romancı gibi kişisel bir tutum içinde bulunmalıdır. Bize kişilerin karakterlerini yansıtmalıdır. Tarih ve özyaşam öyküsü arasında, ortak bir nitelik ve değer taşınmalıdır.

.....Kişiler, anılarını yazmakla çeşitli amaçlar güderler. Kimileri bunu hazırladıkları yapıt üzerinde not tutabilmek için rahat bir yöntem olduğundan ötürü yaparlar. Kimileri de anılarını daha sonra yayımlamak için yazarlar.... Ama, iyi anı tutan insan her yaptığı şeyi yazmaya can atan insandır.

Okuduğumuz anılara bakarak, anı yazmanın nedenlerini aşağıdaki birkaç madde içinde özetlemek mümkündür.

- a) Unutulma korkusundan kurtulmak.
- b) Kişinin kaybolup gitmesine gönlü razı olamayacağı bir gerçeği ortaya koymak.
- c) Yazma alışkanlığı içinde bulunmak.
- ç) Birlikte yaşadığı kişilerden kimilerine karşı duyduğu hayranlığı belirtmek.
- d) Tarih ve kamuoyu karşısında hesaplaşmak, pişmanlık duygularını anlatarak rahatlamak, bir çeşit günah çıkarmak.
- e) Gelecek kuşaklara bir ders vermek
- f) Siyasal hasımlarını kötülemek yada kendini savunmak.

37. Bütün yanlışlarımı, ayıplarımı göstermek niyetindeyim. Ama neden bu tam olamaz?

Bu anılarımda kendi kendimi yargıladığımı söylemeliyim, ama bir yargılama tam olamıyor, çünkü anlatacağım geçmişteki olay ve eylemler içinde –çok tabii olarak– benden başkaları da katılınca, kendime olduğu kadar, başkalarına da merhametsiz, katı olamıyorum. Yaşamıma ve yaşamımdaki olaylara katılmış olanları incitmemek, kırmamak isteyince de, kimi olayları ya hiç yada yeterince anlatamıyorum. İnsan anılarında, elinde olmayarak tüm özden olamıyor. Anılarımda kendimi yargıladığım, eleştirdiğim, yediğim, ölçünün katılığı, sertliğiyle, başkalarını yazamıyorum buyüzden. Okurlarım, biliniz ki, bu anı yazılarımla kendimi arıtmak, kötülüklerimi, yanlışlarımı, eksiklerimi gizlemek değil, tersine bunları, bu yanlışlarımı kendim nice yapabilirsem onca ortaya dökmek istiyorum. Ama işin içine başkaları da girince olmuyor bu... Hele son yıllara gelince... İnsanın iyiliği ve aynı zamanda kötülüğü... (Yusuf Ziya'nın Yunus Nadi için anlattığı olay zamanı, bana çok kötüsünü yapmaktaydı.)

Amacım bugünkü sonuç, bugünkü hayatıma nasıl geldiğimdirmi? Niçin toplumcu, kime! Benim hayatımı yaşayanlar niçin toplumcu olmalıdır?

38. Julius Hay: *Bir inancı kendi yaşamınızdan, kendi yaşam deneyimizden çıkar-mamışsanız, size dışarıdan kabul ettirilmişse inanç, o inanç değil dogmadır. Bunun için sizi zorlamaları şart değil. Kendi isteminizle benimsemişseniz gene dogmadır.*

Ben yaşam deneyimlerimle toplumcu oldum, bu inanca yaşayarak vardım.

Bu durumda, kitap, düşünüyü, her türlü eğitim, sanat etkisi yoluyla bir inanca bağlananlar da inanç sahibi değil, dogmaya mı bağlıdır? Olur mu böyle şey?

39. Sıcaklığı sıcaklığına... Mesela bu gece yazılmalı mı? Çünkü işler olup bittikten sonra, aynı insanlar bütün içtenlikleriyle bu akşam düşündüklerini yazmak isteseler, araya hadiseler girdiği için, aynı ruh hâlini ve düşünceyi bulamayacaklardı. Çünkü hadiselerle birlikte biz de değişiriz. Ve biz değişince geçmişimizi yeni baştan kurarız. İnsan kafası böyleydi. Zaman onda sürekli yeniden oluşurdu. [okunmuyor] bu bıçak sırtı, hem geç-mişin yolunu taşır, hem onu çizgi çizgi değiştirirdi. – Huzur...dan

40. Gerçekten böyle mi düşünmüştüm o zaman, yoksa şimdi o zaman böyle düşündüğümü, böyle düşünmem gerektiğini mi sanıyorum? Yoksa o günkü anıları bugün mü bir söz kalıbına döküyorum?

41. İnsan denilebilecek insanın yaşamı, bütün çirkinliklerini, kötülüklerini, alçaklıklarını, olumsuzluklarını, hiçbirini saklamadan yazabileceği kertede açık, saydam olabilmelidir. Ama kimilerinin yaşamı açığa vurulamayacak kertede öyle pisliklerle doludur ki, öyleleri –parça pürçük anılarının temiz bölümlerini yazsalar bile* – ya özyaşamöykülerini bütünüyle yazamazlar yada önce kendilerini kendi yalanlarıyla kandırarak, anı yerine savunmalarını yazarlar. Evet, savunmalarını...

42. [Bir gazete kesigi]

1. İşini sevmek ve kendini işe vermek
2. İş hayatında sabırlı olmak ve engellerden yılmamak
3. Başkasıyla değil kendisiyle rekabet etmek
4. Hiçbir işi aşağı iş olarak görmemek
5. Para kazanmayı değil büyük iş kurmayı amaçlamak

43. [Yanda] 1972, Vakfı kurduğum zaman

Zaviyeler, tekkeler, imarethaneler...

Zaviye ve tekkeler, günümüzün dernek ve kulüplerinin işlevini yapıyordu. İmarethaneler yemek sorununu çözümlüyordu.

Nüfus artınca, hanlar ve kervansaraylar yapılmaya başlandı ki, bunlar da bu-günün otel ve garaj yerini tutuyordu.

Hanların çevresinde hemen helvahaneler ve kahvehaneler kuruldu. Helvaha-neler, günümüzün “aşevi, lokanta, restoran” yerini tutuyordu. (Çocukluğumda bu

* Bu tümcecik sonradan eklenmiş. –Ali Nesin

helvacı dükkânları vardı.) Helva, tahin-pekmez satarlardı, sonra yufka ve kadayıf da (üç türlüşünü) satmaya başladılar. Sonraları ya şekerci dükkânı oldu ya kapandı.

Şimdi, A. Munis Armağan'ın "Anadolu Tarihinde İlginç Olaylar" adlı kitabından (1984, sayfa 41) bir bölüm aktarıyorum:

Aydın Sancak Beyi Halil Yahşi Beyin 1441 (hicri 845) tarihli vakfiyesinde bu helva-hane örneği var. 15. yüzyıldan sonraki vakfiyelerde bunlara sıkça rastlıyoruz.

Öte yandan yine hanların ayrılmaz bir parçası olan kahvehaneleri de ilk sosyal kulüpler olarak ele almak gerekir. Tire'deki Karakadı (14. yüzyıl), Yamuk Ağa (1718) ve Karapınarı Süleyman Ağa vakıflarında (1743) kahvehanelere yer ayrılmıştır. Bunların tümü de hanlara bitişiktir. Anlaşılabacağı üzere yolcuların dinlenmesi ve iş çözümü için düşünülmüş olması gerekir.

Bugün yozlaşan kahveler, kültürümüzün en iyi kalıntılarından biriydi. Zamanla geliştirip işlevini yenileştiremediğimiz bu toplumsal kurum, giderek amacından uzaklaşıp toplumumuzun üretici kesimini kilitleyen bir hapisane biçimine girdi.

44. Gagra, Yazarlar Dinlenme Evi, 6 Kasım 1973

I. Yokuş

II. Yokuşun Başı

III. Yokuş Yukarı

IV. Yokuşun Sonu

V. Yokuş Aşağı

VI. Dümdüz

VII. İniş

VIII. Varış*

45. "Böyle Gelmiş Böyle Gitmez!"

I. Birinci Bölüm - Kanuni Sultan Süleyman İptidai Mektebine girinceye kadar

İkinci Bölüm - Annemin ölümüne kadar

II. Üçüncü Bölüm - Çengelköy Askerî Okuluna girene kadar.

Dördüncü Bölüm - Subay çıkana kadar

Beşinci Bölüm - Askerlikten ayrılana kadar

Altıncı Bölüm - İlk mahkûmiyetime kadar.

Yedinci Bölüm - 27 Mayıs ihtilali ve Balmumcu'ya girene kadar.

Sekizinci Bölüm - Bugüne kadar.

46. Üçüncü bölüm: Askerî okula girip yanımdaki İskenderli Gılman Orhan'ı görene kadar.

*Bunlar sekiz cilt olarak tasarlanan *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez*'in alt başlıklarıdır. –Ali Nesin

Dördüncü Bölüm: Subay çıkıp Münire'yi sevip, Münire'nin bana ters mektup yazmasına kadar.

Üçüncü Bölüme ne zaman başlayabilirim?

15 Ocak 1970'te ikinci bölüm biteceğine göre, 15 Mart 1970'te üçüncü bölüme başlayabilirim. O zamana dek de *Nasreddin Hoca*'yı ancak bitirmiş olabilirim.

Aziz Nesin

4/5 Ocak 1965

47. [...] Ben de başkalarına zararı dokunacağı için yazmayacaklarımı, bir de yakın geçmişte olduğu için kahramanlarının yada yakınlarının yaşadığı olayları anılarımda yazmayacağım, onları romanlaştırarak yazacağım. 15 Haziran 1972, Aziz Nesin [...]

48. Hangi konunun, hangi olayın ve bunlardan hangi ayrıntılarının ilerde önemli yada önemsiz olacağı önceden kestirilemez. Önem, önemlilik kavramı zamanın koşulluna, kişinin algılayma ve duyarlılığına göre değişir. Senin için önemsiz sayılan, benim için önemli olabilir. 1915'te önemsiz sayılan 79'da önem kazanabilir yada tersi.

49. Mithat Cemal Kuntay, Akif için şöyle der: “Yalan söylemeye muhtaç olmadan hayatını baştan başa anlatabilir.” Önemli olan bu değildir. Yani yalan söylemeye muhtaç olmadan anlatılabilecek, dümdüz, doğru, karışık olmayan bir yaşam yaşamış olanların anılarını yazması o denli önemli değildir. Bu durumda olan herkes, (ki çokazdır öyle kimseler) baştan sona [?] rahatlıkla anlatılabilir. Bu ama zor. Önemli olan şudur:

Kişinin yaşamı, karmakarışık yaşamında anlatılmasından sakınca, utanç duyulacak olaylar bulunduğu halde, yine de yalana gereksinmeden yaşamını baştan sona anlatabilmesi... Bu, birincisinden çok daha önemlidir, çünkü bu karmakarışık, yer yer utanılacak ayıplarla, kusurlarla dolu yaşamı hiç yalana gereksinmeden baştan sona anlatabilmek için, o kişinin o ayıp ve kusurları artık ayıp ve kusur sayılmayacak, bir üst düzeye ulaşmış olması gerekir.

Tolstoy ve Stanislavski...

Colette rahatlıkla orospuluğunu anlatabilir, çünkü orospuluğunu anlatabilecek bir üst düzeye gelmiştir korkunç çabalarıyla. Ama falan mahalledeki bayan Fatma değil orospuluğunu bile anlatamaz.

23 Aralık 1968

50. Bir sanatçının, bir yazarın yapıtlarının anlaşılması için –eğer anlaşılması isteniyorsa– yaşamının en küçük ayrıntılarına dek bilinmesi gereklidir. Hele o [yazar] edebiyatta yeni, özgün bir görüş getirmişse, onun yaşamı, çocukluğu, her şeyi, kesinlikle bilinmek gerekir... Çünkü vardıgı o yere onu o yollar götürmüştür.

51. Toplumsal ve tarihsel borç

Toplumsal ve tarihsel borcu ödemek ne demektir? Büyüdükçe salt halka değil, dünyaya borçlu olduğumu anladım. Otobüs yolculuğunda eşkiya baskınına uğramış gibi.

52. 1932-33 mevsiminde İstanbul valisi Muhittin Üstündağ, Ekrem ve Cemal Reşit kardeşlerden eğlenceli bir eser ister. Bu ilk operet 3 *Saat* olur. Operetin liriklerini Nâzım Hikmet yazar. Adını Muhsin Ertuğrul koyar: 3 *Saat*. 120 temsil verdi, zamanın rekoru.

Bu başarıydı. Sonra *Lüks Hayat* bir tiyatro mevsimi oynandı (1933).

34-35 *Delidolu*

35-36 *Saz Caz*

Üçüncü Kitabın Sonu

Böyle Gelmiş Böyle Gitmez Amerika'da

Prof. Joseph S. Jacobson'un "İstanbul Boy" adıyla İngilizceye çevirdiği Böyle Gelmiş Böyle Gitmez'in birinci cildi Amerika'da yayımlandı. Yayıncı, Amerika'daki yayın kuralına uyararak çeviri yi, basıma vermeden önce bir uzmana inceletmişti. Yayıncının, adını ve kimliğini açıklamadığı uzmanın Böyle Gelmiş Böyle Gitmez'in birinci cildinin çevirisi üzerine verdiği inceleme raporunun Türkçeye çevirisini sunuyoruz:

Sayın Bayan Duncan,
(Editör)

Metni elimden bırakmakta epey güçlük çektiğim için, size söz verdiğim günden önce geri gönderiyorum. Söylemek istediğim, bu yapıttan pek çok hoşlandığımdır. Metni okuduğumdan beri, yapıtın genel değerini ve çekiciliğini, benim oldukça garip geçmişim ve ilgilendiğim konular sonucu olarak üzerimde yaratmış olduğu özel büyüden ayırt edebilmek için hatırı sayılır bir zaman harcadım. Sanırım, aşağıda belirttiğim görüşler size yardımcı olacaktır.

Son zamanlarda ben de biraz yayımcılıkla uğraşıyorum ve büyük ölçüde çeviri okuyorum. Bu çerçeve içerisinde, Jacobson'un çevirisini mükemmel olarak değerlendiriyorum. Belirgin hiçbir yanlış olmadığı gibi, son derece rahat okunuyor ve tuhaflığa yada tantanaya kaçmadan orijinalinin gerçek tadını verebiliyor. Gerçekten, çeviriyle ilgili herhangi büyük bir yanlışlığa rastlamadım. En azından, okuduğum en mükemmel çeviriler kadar iyi idi.

Eserin edebi değerini tartışmak ise daha güç olacak. Çünkü bu durumda, yapıtın değerine paha biçmek için, üstelik de hepsi edebi olmayan bir sürü bakış açısından yararlanmak gerekir. Katkısız edebi bir açıdan bakıldığında, Nesin'in otobiyografisi modern Türk edebiyatının gelişmesinde bir mihenk taşı olarak kabul edilecektir. Türkler her zaman anekdot ustalarıdır ve Aziz Nesin ustaların ustasıdır. Bu nedenle, *İstanbul Çocuğu* yalnızca son dönem Türk edebiyatında yeni büyük bir gelişmenin temsilcisi değil, aynı zamanda, kültürel ve stilize kökleri Türk olan kültürün yüzyıllarca gerilerine uzanan, öz olarak Türk olan bir eserdir.

Türk edebiyatının, "Avrupalılaşıma" devresinden çıkarak kendi öz değerlerini ve kültürel güçlerini yansıtmaya başladığı kargaşalı, çekişmeli noktasında eşi az görülen bir olaydır.

İstanbul Çocuğu aynı zamanda, sosyo-tarihsel ve politik bir belge olarak da eşsiz bir değere sahiptir. Ele alınan dönem, tarihi açıdan oldukça eşi zor bulunur bir dönemdir. Öyle ki, epey kısa olan bu süre içerisinde, Türkiye, Ortaçağ süper-gücünden modern Avrupa ülkesi arasındaki uçurumu aşmaya çalışmıştır. Ancak, son derece küçük, gösterişsiz devlet biçimine geçiş için ne bir gelişme dönemi, ne bir hazırlık olmadığı gibi, bir de var olabilmek için yapılan umutsuz bir savaş içerisinde yer almıştır. Bu dönemin tarihi-politik olayları çok iyi bilinmekte ve kaynaklara dayanılabilmektedir. Oysa Türk toplumunun kökenlerinde bu değişimin etkilerini, toplumsal görüntülerini anlatan durumlar hemen hemen yok denecek kadar az incelenmiş, araştırılmıştır. Nesin'in otobiyografisi bu ikinci durumun, belirgin iki boyutunun belgelerle kanıtlanmasıdır.

Birincisi, çocukluk anıları hemen hemen görülmemiş bir biçimde, tam oluşum sırasında, geçiş döneminin sosyal etkilerini tanımlar. İkincisi ise, –Nesin'in şimdiki (yada “var olan”) politik görüşleriyle babasının sahip olduğu görüşler arasındaki karşıtlık– Türkiye’de bugün bile süregelen derin bölünmeyi yansıtır... Nesin'in çocukluğunu yerinden oynatan sosyal ve kültürel depremin artığı, terekesidir. Bunun için konu dışı sözler, politik demeçler, aramalardan söz edişler, tutuklanmalar, baskı altında tutulmalar o dönemin ve savaşımın bir bölümü, bir anımsamalar paketidir ki, bunlar en son ortaya konuşlardır.

Kanımcı, Nesin'in otobiyografisi, Türkiye, Türk edebiyatı, modern Türkiye tarihi ve sosyolojisiyle ilgili herkes tarafından okunmalıdır ve bu biraz da sizin yapacağınız reklama bağlı olacaktır. Örneğin, bir Dede Korkut'tan, çok daha geniş bir ilgi toplayacağı, çok daha geniş bir ilgi kaynağı olduğu kesindir. Sizin amaçlarınızın, nereye varmak istediğinizin bilincinde değilim ama, yine de inanıyorum ki bu eser, akademik dünyanın dışında da büyük bir okuyucu kitlesini çekecektir. Bu durumda size şunu öneririm: Daha geniş, daha tamam bir tanıtma, büyük yardım sağlayabilir. Öyle uzun ve edebi bir tanıtma değil. (Lele dipnotları hiç olmasın!) Ama şöyle okunabilir, kabataslak bir geçmiş vermek yararlı olur: Osmanlı İmparatorluğu, İstiklal Savaşı, reformlar ve Aziz Nesin üzerine bazı notlar.

Okuyucuya, anlatılanları gölgeleyen büyük olayları daha iyi kavramalarına yardımcı olabilecek, üç-beş sayfa arası bir tanıtma yazısı gerekli. Çevirmenin notu yetersiz ve bazı konularda (özellikle biyografi konusunda) yanlış ve metinde hoşuma gitmeyen tek bölüm.

Size kesinlikle bu işi sürdürmenizi öğütleyebilirim (ve dahası bunu reklam etmede bir miktar para harcamanızı da söyleyebilirim). Size bu kitabın satışı üzerinde garanti bile verebilirim ama sanırım, geleceği çok parlak olacaktır ve ücretimi seve seve, satılan her kitaptan alacağım 5 sent'le değişebileceğimi de söyleyebilirim.

Aziz Nesin, *İstanbul Boy*, çeviren: Joseph S. Jacobson (Austin: Teksas Üniversitesi, Ortadoğu Monografileri, No. 3, 1977), 227 ss.

Uluslararası üne sahip Türk gülmece yazarı Aziz Nesin, “Gülmece çok ciddi bir iştir,” diyor. Aziz Nesin’in hem ciddi, hem gülünçlü dikkatinden, Türk yaşamının hemen hiçbir yanı kaçmamış. Türk yaşamının birçok yanıysa onun ağır eleştirisine uğramış: “Böyle gelmiş, ama böyle gitmez; gidemez, buna izin vermeyiz.”

İstanbul Boy, Nesin’in on yaşına kadarki (1915-1925) anılarını dile getiriyor. Kitapta ayrıca, Çevirmenin Notu, Mübeccel Kıray’ın önsözü ve “Kendi Hikâyem”in (*My Own Story*) çevirisi de yer alıyor. “Kendi Hikâyem”de, “yazarın elli üç yaşına kadarki yaşamının ve çalışmalarının en çarpıcı yönleri” anlatılıyor. Bu anılarda, altmışlarından geriye bakan yazarın, ailesinin geçmişi ve ilk anıları, yorumları ve tepkileriyle iç içe dokunmuş bir biçimde sunuluyor. Yazarın kendisi de bunları, “O dönemin toplumsal topografyasından bir bölüm,” diye nitelendiriyor. Bu anılar, ayrıca, yazarın, “Nesin?” sorusuna verdiği bir yanıt, bir kişilik çözümlemesi, “yaşamımın bir sonucu” diye tanımladığı sosyalizmin bir savunmasıdır.

Nesin’in ailesi, sürekli olarak bir kiralık odadan öbürüne taşınarak, bir “kent-içi göç” yaşamış. On üç yaşında evlendirilen annesi, yirmi altısında tüberkülozdan ölmüş. Babasıysa, “Bir gömü bulmayı, bir gecede zengin olmayı ve bizi rahata kavuşturmayı umut ediyordu.” Nesin’e gelince, o, “Yaşamım boyunca çocuk olabildiğim gün yok gibiydi. Koşup oynamayı gerçekten çok isterdim,” diyor. Oysa Nesin okumaya başlatılmış; hem de, babasının uygun görmediği devlet okulunda değil de, önce bir mahalle imamının, sonra da babasının arkadaşı olan bir dervişin yanında. Ama bu derviş ilerici bir insandır ve yaşamı ve dünya görüşü Nesin’i güçlü bir biçimde etkileyecektir. Sekiz yaşına bastığında artık bir hafızdı Nesin. Arapça dilbilgisi ve matematiği kusursuz öğrenmişti. On yaşına geldiğinde, bilimden, tarihten, coğrafyadan haberi yoktu, ama yazmaya kararlıydı.

Nesin’in İstanbul’u, yoksulların İstanbul’uydu: Türklerin ve azınlıkların, gençlerin ve yaşlıların, erkeklerin (dilenciler, işsizler, zanaatkarlar, emekçiler, her türlü işi yapanlar) ve kadınların (çoğu sık sık dayak yiyen, kölece boyun eğen) İstanbul’u. Aziz Nesin, bu insanların alışkanlıklarını ve inançlarını dile getiriyor ve çoğu zaman bir dizi acı olayla onların yaşamlarındaki güçlükleri vurguluyor. Varsıllar kitapta pek ender görünmekle birlikte, çocuğun oluşmakta olan toplumsal bilincine önemli bir katkıda bulunuyorlar. Ayrıca, tarihsel olaylar da, temelde genç Nesin’in Türklerin törelerinde, eğitiminde, dinsel ve siyasal davranışlarında ve beklentilerinde meydana gelen değişikliğin gittikçe bilincine varmasına yardımcı olmaktadır.

Istanbul Boy, öylesine yetkin bir yapıt ki, ufak tefek kusurlarını bağışlatıyor. Bu ufak tefek kusurlar da, birkaç dizgi yanlışından, Türkçe sözcüklerin ve yazımın aktarılmasındaki birkaç tutarsızlıktan öteye gitmiyor. Bütünüyle alındığında, çeviri titizlikle yapılmış ve Nesin'in kıvrak Türkçesini okura özenle aktarıyor. Çeviriye pek az yanlış sızabilmiş.

Nesin'in özyaşamöyküsü, hem toplum tarihini belgelediği, hem de günümüzün birçok Ortadoğulu yazarının ruh durumunu yansıttığı için, geniş bir okur kitlesi bulması gerekir. Profesör Jacobson, çevirisinin II. Bölümünü hızlandırmakla bize çok şey kazandıracaktır.

Kathleen R. F. Burrill
Columbia Üniversitesi

Aziz Nesin'in yeğlediği başlıca yazım biçimleri

-beri	bişey	herneyse
-buçuk	bitakım	herşey
aradabir	bitane	hertürlü
arasıra	bitek	heryan
arayer	bitürlü	heryer
ardarda	biyana	herzaman
azbiraz	biyer	hiçbişey
azçok	buyüzden	hiçkimse
azkaldı	candarına	hoşgeldin
azkalsın	cıgara	hoşbulduk
başüstüne	çokaz	Istanbul
beribenzer	çukulata	ikidebir
bibakıma	enaz	işgören
bibaşına	ençok	kırvat
biçok	epiy	kimbilir
bidolu	fotograf	nağra
bigün	gülegüle	pekaz
bikaç	hangibir	pekçok
bikez	heğbe	sağol
birara	Heğbeliada	Sivas
birarada	herbir	tiren
birdenbire	herbişey	varol
biriki	hergün	yada
bisüre	herhangibir	yazıyla gösterilen
bisürü	herhangibiri	her sayı bitişik